MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

satu mare

studii şi comunicări
seria istorie-etnografie-artă

XVII-XXI/II

2000-2004

SATU MARE

STUDII ŞI COMUNICĂRI

XVII – XXI / II

COPERTA: **Aurel Cordea, Iulian Petrescu**
(Sigiliul oraşului Satu Mare din secolul al XVIII-lea)

Tehnoredactare computerizată: **Octavian Pop, Cornel Grad, Nicoleta Oros**

ISSN 0258 - 1358

TIPOGRAFIA *„INFORMAȚIA ZILEI”* SATU MARE

MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

SATU MARE
STUDII ŞI COMUNICĂRI

seria

ISTORIE•ETNOGRAFIE•ARTĂ

XVII–XXI / II

2000–2004

EDITURA MUZEULUI SĂTMĂREAN
SATU MARE
2005

Colegiul de redacție:

VIOREL CIUBOTĂ – redactor şef
DANIELA BĂLU
ALINA NOGRADI
ERDŐS JUDIT
CORNEL GRAD – secretar de redacție, responsabil de număr
LIUBA IRINA HORVAT

Răspunderea pentru conţinutul ştiinţific al studiilor, formulări şi calitatea rezumatelor în limbi străine revine, în exclusivitate, autorilor.
Authors are responsible for the presentation of the facts contained in their articles, for the wording and for the accuracy of the foreign languages summaries.

SATU MARE - STUDII şi COMUNICĂRI

Orice corespondență se va trimite pe adresa:

Any mail will be posted to next address:

Toute corespondance sera envoyée à l'adresse:

Richten Sie bitten jedwelche Korrespondenz an die Adresse:

MUZEUL JUDEȚEAN
Piața Dr. Vasile Lucaciu, 21
440031 Satu Mare
ROMÂNIA
Tel.: 04/0261/73.75.26
Fax: 04/0261/76.87.61
E-mail: muzeu@cjsm.ro

SUMAR – SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT

A. *ISTORIE*

Csortán Ferenc
Arhitectura religioasă în Vilaietul Timişoara. Religious architecture in the Vilayet of Temişvar -Timişoara (Summary).....11

Blanka Sidonia Gorun
Două privilegii imperiale din secolul al XVII–lea referitoare la "grecii"din Satu Mare. Zwei imperialische Privilegen aus siebzehnte Jahrhundert welche betrifft die "Griechen" aus Sathmar (Zusammenfassung).....39

Balogh Géza
A mikolai jobbágyok vallomása. Frageboren der Ortschaft Micula, Kreis Sathmar, mit neuen Punkten (Zusammenfassung) *Chestionarul cu 9 puncte al localităţii Micula, judeţul Satu Mare* (Rezumat).....45

Bura László
Iskolatörténet és jogutódlás (Rezumat, Zusammenfassung)..... 51

Dancu Pál
A munkácsi rutén püspökség helyzete a Rákócziak korában. Situaţia episcopiei rutene din Mukačevo în timpul principilor transilvăneni Rákóczi (Rezumat). *The situation of Ruthenian bishopric from Mukačevo in the time of transylvanian princes Rákóczi* (Summary).....55

Paula Virag
Deviaţii comportamentale ale familiei din Ţara Oaşului, în secolul XIX.....65

Eugen Glück
Populaţia evreiască din părţile Sătmarului la 1848.....71

Sorin Vasile Hendea
Evoluţia instituţiilor de credit din comitatul Sătmar, în epoca dualistă.....77

Paula Virag
Aspecte ale căsătoriei în Ţara Oaşului (satul Moişeni, 1900 – 1950).....105

Viorel Ciubotă
Der Krieg der Sathmarer Rumänen für die Vereinigung (1918-1919).....109

Dorin Dărăban
Activitatea Băncii Populare "Seineana" Seini (1925-1931). 119

Daniela Bălu
Confesiune şi atitudini identitare. Memoria refugiului (1940-1944) – Program de cercetare.....125

Claudiu Porumbăceanu
Transformări petrecute în structurile politico-administrative şi social-economice sătmărene. Consolidarea noului regim comunist (1947).....131

Alina Nogradi
Copilul în presa literară a anilor '50. Mize ideologice ale puterii comuniste în producţia culturală. L'enfant dans les journaux des annees '50. Les enjeux idéologiques du pouvoir communiste dans la production culturelle (Résumé).....135

Augustin Ţârău
Debutul procesului de colectivizare a agriculturii în judeţul Satu Mare.....143

Dorin Dărăban
Aspecte ale desființării regiunii Maramureș și reînființării județului Satu Mare. Aspects on the dissolution of Maramures district and the establishment of Satu Mare county (Summary).....157

Augustin Țârău
Repere ale percepției comunismului în lumea rurală.....169

Gheorghe Haiduc
Monografia Băilor Valea Măriei din Vama Oaș. The Monography of the Valea Măriei Baths from Vama Oaș (Summary).....179

Cornel Grad
Istorici din Maramureș, Satu Mare și Sălaj (15 fișe-articol pt. EIR, ed. 2003).....207

Andrea Bertici
Evoluția populației din Plasa Carei, între anii 1880-1941, din punct de vedere al recensămintelor. Aspecte etno-confesionale. Die Entwicklung der Bevölkerung im Kreis Großkarol / Carei in der Zeitspanne 1880-1941 anhand der Volkszählungen (Zusammenfassung).....217

B. ETNOGRAFIE

I. Imaginar, mitic și practici rituale

Alina Nogradi
Judecata din urmă. Imaginar, mitic și implicații în pictura murală a bisericilor de lemn din zona Codru. Le Jugement Final. Imaginaire et implications mythiques dans la peinture des églises en bois de Codru (Résumé).....235

Alina Nogradi
Zânele Zori în mitologia românească a morții. Les Fées de l'Aurore dans la mythologie roumaine de la mort (Résumé).....251

Maria Lobonț-Pușcaș
Importanța și rolul nășitului. The importance and the role of the godfathers institution (Summary).....269

Camelia Burghele
Sfinții tămăduitori în contextul terapeuticii populare.....275

II. Rapoarte de cercetare

Hans Gehl
Aspecte ale etnografiei șvabilor sătmăreni.....279

Daniela Bălu
Cercetările pluridisciplinare de teren – modalități de investigare a patrimoniului imaterial. Multidisziplinäre Feldforschungen – Modalitäten für die Nachforschung des immaterielen Patrimoniums (Zusammenfassung).....285

Alina Nogradi, Tóth Zoltán
Practici cutumiare din zona Codru. Raport de cercetare. Pratiques coutumières de la région Codru. Rapport de recherché. (Résumé).....299

Liuba Irina Horvat, Alina Nogradi
Etnicii germani din Transcarpatia. Raport de cercetare. The Swabians from Transcarpathia. Report of field-research (Summary).....303

Liuba Irina Horvat
Minoritatea ucraineană din Satu Mare. Raport de cercetare. La minorité ukrainéene de Satu Mare. Rapport de recherche (Résumé).....307

Alina Nogradi
Les Voloques de Transcarpatie. Rapport de recherche. (Résumé).....315

Adina Popa
Nunta la Foieni.....321

Tóth Zoltán
Considerații preliminare asupra ceramicii populare din colecția Iuliu Pop. Preliminary Considerations Concerning Folk Pottery from Iuliu Pop Collection (Summary).....323

III. Identitate şi diferență

Liuba Irina Horvat, Alina Nogradi
Construirea identității la ucrainenii din Satu Mare. La construction de l'identite chez les Ukrainéens de Satu Mare (Résumé).....325

Alina Nogradi
Teritoriu și distanță socială. Țiganii din Stâna. Territoire et distance sociale. Les Tsiganes de Stâna (Résumé).....331

Szilágyi Levente
A család / háztartás intézménye a csedregi cigányközösségben. Instituția familiei/gospodăriei în comunitatea romă din Cidreag (Rezumat). *The institution of family/ household in a gipsy community* (Summary).....269

C. *ARTĂ*

Imola Kiss, Judit Erdős
Secession la Satu Mare. Clădirea hotelului „Dacia". Art Nouveau at Satu Mare. The building of „Dacia" Hotel (Summary).....341

Aphrodita Teodorescu
Societate socialistă și artă socialistă. Société socialiste et art socialiste (Résumé).....353

Banner Zoltán
Ajánlások egy új, korszerű Papp Aurél monográfiához.....359

Cornel Crăciun
Cum se vede azi creația interbelică a lui Aurel Popp. Comment se voit aujourd'hui la création des années '20-'30 réalisée par l'artiste Aurel Popp (Résumé).....363

Almási Tibor
Popp Aurél nagybányai kapcsolatai. Az erdélyi és bánsági képzőművészek kongresszusa – 1936.....367

Murádin Jenő
Popp Aurél festőművész nagybányai kapcsolatairól. (Zusammenfassung).....373

D. RESTAURAREA, CONSERVAREA ŞI INVESTIGAREA PATRIMONIULUI CULTURAL

Gheorghina Olariu
Un caz special de atac biologic al materialelor de arhivă. Investigații, tratament. A special case of biological attack on archive materials (Summary).....379

Roxana Cobusceanu
Restaurarea unui castron pictat din neoliticul mijlociu. The restoration of a painted pot from Middle Neolithic (Summary).....383

Dinu Capotescu
Restaurarea unui chiup de provizii. The restoration of a provision vessel (Summary).....385

Puskás Éva
Restaurarea a două spade medievale. The restoration of two medieval swords (Summary).....387

Gabriela Paul
Restaurarea unui convocator al breslei tăbăcarilor. The restoration of a summons of the tanner's guild (Summary).....389

Adela Dobrescu
Tehnici şi materiale folosite în colecţia de acoperitoare pentru Masa Domnului. Techniques and materials used for the tablecloths for God's table (Summary).....391

Varga Emese
Restaurarea unei piese de îmbrăcăminte din portul popular oşenesc – uioşul (Summary).....399

Radu Ardelean
Restaurarea unui dulap din brad. The restoration of a pine-wood wardrobe (Summary).....403

Ioan Baltoş
Restaurarea unei icoane pe lemn ("Iisus Hristos") - de tip Pantocrator. Wooden Icon (Jesus Christ), Pantocrator type (Summary).....405

Cristina Busuioc
Restaurarea icoanei "Sf. Nicolae" sec. XVIII. The restoration of "St. Nicholas" icon (Summary).....407

E. *VARIA: MUZEOGRAFIE – PEDAGOGIE MUZEALĂ, RECENZII*

Daniela Bălu *Manifestări ştiinţifice. Sesiunea Naţională de Etnografie*.....413

Brăduţ Popdan *Relaţia muzeu–şcoală. The relationship between museum and school* (Summary).....417

Recenzii

1. *Fondul "Prefectura judeţului Satu Mare". Szatmár vármegye levéltára. 1402–1919,* Editat de Arhivele Autonomiei Comitatului Szabolcs-Szatmár-Bereg şi Direcţia Judeţeană Cluj a Arhivelor Naţionale, Cluj-Napoca–Nyíregyháza, 2000, 187 pag. **(Daniela Bălu)**.....419
2. Bujor Dulgău, Claudiu Porumbăcean, *Oameni din Sătmar*, Editura Solstiţiu, Satu Mare, 2000, 256 pag. **(Daniela Bălu)**.....420
1. Cornel Grad, Doru E. Goron, *1918/1919. Contribuţii sălăjene la Marea Unire,* Colecţia Biblioteca Limes, Ed. Limes, Zalău, 2000, 304 p. **(Viorel Ciubotă)**.....421
1. *Omagiu istoricului Valeriu Florin Dobrinescu,* coord.: Horia Dumitrescu, Colecţia: *O viaţă pentru istorie*, Muzeul Vrancei, Ed. Pallas, Focşani, 2003; 830 p. **(Cornel Grad)**.....423
2. *Cultură sătmăreană în presa interbelică.* (Gheorghe Toduţ: studiu introductiv, selecţia textelor, îngrijirea ediţiei), Ed. Solstiţiu, Satu Mare, 2003; 284 p. **(Cornel Grad)**.....423
3. George Vulturescu, *Cultură şi literatură în ţinuturile Sătmarului. Dicţionar (1700–2000),* Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2000, 297 p. **(Cornel Grad)**.....424
1. Cornel Grad, *Al II- lea Arbitraj de la Viena (30 aug. 1940). Poziţia armatei române,* Biblioteca Limes, Colecţia Historia-Diplomaţie, Ed. Limes, Zalău, 2000, ed. a II-a (revăzută şi adăugită), 400 p. **(Liuba Irina Horvat)**.....425
2. Cornel Grad, Corina Bejinariu, Ioan Maria Oros, *Memorii, jurnale şi însemnări transilvane (1938–1989),* Biblioteca Limes, Colecţia Historia – Documenta, Ed. Limes, Zalău, 2000, 375 p. **(Liuba Irina Horvat)**.....426
3. *Poveşti şi legende din istoria regiunii Eurocarpatice*, Ed. Solstiţiu, Satu Mare, 2004, 160 p. **(Liuba Irina Horvat)**.....426
1. Ovidiu Ghitta, *Naşterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existenţă (1667–1761),* Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001 **(Paula Virag)**.....427
2. *Poveşti şi legende din istoria Euroregiunii Carpatice,* vol 1-2, coord. Ladislau Konya, Ed. Solstiţiu, Satu Mare, 2004, 151 p. **(Paula Virag)**.....427
1. Hans Gehl, *Donauschwäbische Lebensformen an der Mittleren Donau. Interethnisches Zusammenleben und Perspektiven (Modul de viaţă al şvabilor din Bazinul Dunării Mijlocii. Convieţuire interetnică şi perspective),* Marburg, N. G. Elwert Verlag, 2003, 330 p.+ 7 p. **(Andrea Bertici)**.....429
2. Hans Gehl, *Wörterbuch der donauschwäbischen Baugewerbe, (Dicţionar pentru meseria de constructor la şvabii dunăreni),* Stuttgart, Jan Thorbecke Verlag, 2000, 505 p. + 22 p. **(Andrea Bertici)**.....430
3. Idem, *Wörterbuch der donauschwäbischen Bekleidungsgewerbe, (Dicţionar pentru meseria croitoriei la şvabii dunăreni),* Jan Thorbecke Verlag, 1997 **(Andrea Bertici)**.....430
4. Idem, *Wörterbuch der donauschwäbischen Landwirtschaft, (Dicţionar pentru agricultori la şvabii dunăreni),* Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2003, 566 p. + 22 p. **(Andrea Bertici)**.....430
1. Lucia Cornea – *Repertoriul vechilor ateliere fotografice din Oradea (1852–1950)* **(Nogradi Imre)**.....431

ISTORIE

Arhitectura religioasă în Vilaietul Timişoara

Csortán Ferenc

1. Arhitectură islamică, arhitectură religioasă, arhitectură laică

Separarea, în cadrul ansamblului fenomenelor arhitecturale de până în secolele XIX-XX (începuturile modernităţii), a sferei laice de cea a religiosului, demers justificat în lumea tradiţiilor creştine (mai ales în civilizaţia occidentală, şi mai ales în perioada de la Evul Mediu încoace), nu are relevanţă în celelalte civilizaţii (statul bizantin, statele medievale ale lumii creştine orientale, Islamul, India, China, Japonia), deoarece în acestea toate programele din afara fortificaţiilor (cetăţi, fortificaţii de oraşe) şi a construcţiilor utilitare (poduri, baraje, mori) se integrează în cadrul arhitecturii religioase. Acest fapt, poate surprinzător pentru noi, îşi are originea în baza religioasă-filosofică a acestor civilizaţii, în acea viziune holistică a existenţei, "arhaică" din punctul de vedere al modernităţii occidentale, care priveşte ca un tot unitar toate nivelurile "Lumii", prezentul şi trecutul, lumescul şi transcendentalul, şi care – cum e cazul Islamului – consideră că lumea "ideală", concepută de Creator, este posibilă şi realizabilă chiar pe pământ. Şi această lume, binecuvântată deci de El, este – din această cauză – "îmbibată" de sacralitate.

Credem că şi din această cauză în Islam toate clădirile "publice", nu numai cele legate strict de rugăciune, sunt tratate cu aceeaşi seriozitate şi exigenţă, sunt obiectul aceluiaşi demers ctitoricesc (sistemul "vakîfurilor") şi, în multe cazuri, sunt realizate chiar cu aceleaşi sisteme constructive, cu aceleaşi soluţii de organizare a spaţiului.

În ceea ce urmează, ne vom impune această departajare întrucâtva artificială dintre "religios" şi "laic", prezentând programele caracteristice ale arhitecturii otomane, în modul în care acestea au existat pe teritoriul Vilaietului Timişoara, punând un accent mai mare pe construcţiile legate de cult, de învăţământ şi de satisfacerea unor nevoi comunitare.

2. Cadrul geografic

Vilaietul Timişoara[1] a fost o unitate administrativă a Imperiului Otoman, ce a luat fiinţă după ocuparea, în anii 1551-52, a ţinuturilor dintre Tisa, Mureş, Dunăre şi curbura de apus a Carpaţilor (această zonă coincide cu Banatul de azi). Teritoriul, înainte de epoca otomană, făcuse parte din regatul ungar medieval, şi cuprindea – integral sau parţial – comitatele Cenad, Arad, Timiş, Torontal, Keve/Covin, şi comitatul/banatul Severinului. Vilaietul a cuprins şi teritorii de la nord de linia Mureşului, până la confluenţa dintre Crişurile unite cu Tisa, respectiv aparţinând – parţial sau integral – comitatelor medievale Békés, Zarand şi Ciongrad. Teritoriul azi se împarte între România, Iugoslavia şi Ungaria.

Din punct de vedere geografic regiunea se compunea dintr-o vastă câmpie, în partea centrală, de vest şi de nord, respectiv în luncile râurilor Tisa, Mureş, Timiş, Bega, Aranca şi Crişul Alb, şi din zone muntoase în partea de est a teritoriului. O mare parte a şesului, mai ales luncile cursului inferior al râurilor, era aproape totdeauna inundată, aşezările, mai rare, apărând pe punctele mai ridicate dintre imensele mlaştini.

Valea Belarecăi şi a Domaşnei, precum şi zona de obârşie a Timişului au rămas neînglobate în vilaiet, şi au fost incluse în Principatul Transilvaniei, formaţiune statală ce s-a cristalizat în cel de-al treilea sfert al secolului XVI. Teritoriul a intrat în componenţa vilaietului abia după 1658 – în afară de Orşova, care a fost ocupată deja în 1522, şi înglobată – iniţial – în sangeacul Vidin.

După 1699, Pacea de la Karlowitz, administraţia otomană s-a retras la sud de linia Mureşului. Ultimul teritoriu otoman al ţinutului a fost Orşova părăsită în toamna anului 1717, şi **desfiinţarea Vilaietului Timişoara** a fost consfinţită prin Pacea de la Passarowitz (Pojarevaţ), încheiată în 1718.

Administraţia otomană a revenit însă în urma reizbucnirii ostilităţilor dintre cele două imperii, în 1736, când, prin Pacea de la Belgrad (1739) frontiera se stabileşte în aşa fel ca şi cetatea Orşovei (împreună cu Orşova Nouă, cetate ce se va numi Ada-Kale) să revină Imperiului Otoman. Orşova va fi părăsită definitiv în 1790 iar cetatea Ada-Kale va fi părăsită de garnizoana otomană în 1878, şi insula, locuită de o comunitate turcă de câteva sute de suflete, va aparţine Monarhiei Austro-Ungare (1886-1919) şi apoi României.

---

[1] Vom evita folosirea toponimului "Banat", deoarece pentru perioada tratată ar fi un anacronism. Denumirea, referitoare la acest teritoriu, s-a născut după 1717, în urma integrării sale în Imperiul Habsburgic.

3. Scurtă istorie a vilaietului

3.1. Premise; epoca preotomană

Ţinutul, înainte de pătrunderea otomană, mai ales partea de şes, era relativ bine dezvoltat, având o populaţie densă, numeroase târguri (Vârşeţ, Cseri/Sacoşu-Turcesc, Ceacova, Ictar, Berini, Nădlac, Pâncota, Arad, Ineu) şi chiar oraşe importante (Timişoara, Cenad, Lipova). Însă în urma raidurilor otomane, devenite endemice după 1390, s-au produs mari mutaţii demografice, constând în pierderi de vieţi, plecarea supravieţuitorilor, respectiv în stabilirea a numeroşi refugiaţi sârbi din sudul Dunării[2].

După cucerirea Belgradului (1521), tot malul stâng al Dunării a fost ocupat, între Belgrad şi cetatea Severinului, respectiv fortificaţiile de la Pancevo (de la gurile Begheiului), Covin/Keve, Haram ori Caraş (de la gurile Caraşovei şi Nerei), cetatea Sfântului Ladislau, în faţa cetăţii Golubaţ, de pe malul drept, şi Orşova. Aceste cetăţi, cu satele aparţinătoare, au fost înglobate în sangeacurile din sudul Dunării (până la înfiinţarea Vilaietului Timişoara).

3.2. Societate şi arhitectură în vilaietul Timişoara

3.2.1. Împărţirea administrativă

Vilaietul, creat în 1552, se compunea din următoarele **sangeacuri: Timişoara, Lipova, Cenad, Arad** (desfiinţat după 1566, şi trecut în componenţa noului sangeac **Gyula), Ineu** şi **Modava** (Moldova Veche). După 1660 se înfiinţează sangeacurile **Lugoj** şi **Caransebeş**. Sangeacurile se împărţeau în subunităţi numite **nahie.** Sangeacul Timişoara, în 1554, se compunea din 17 nahii. Noul sangeac Modava a fost creat din nahia Modava şi din părţi de miazăzi ale nahiilor Şemlic şi Bogcea (Bocşa), care constituiau nahia Caraşova-Vitelnic. Sangeacul Timişoara avea în continuare următoarele 16 nahii: Timişoara, Felnac/Fîlnak, Ceacova/Ceakîva, Pancevo/Pancîva, Vârşeţ/Şemlik, Bocşa/Bogcea, Sacoşu-Turcesc/Cerin, Ictar, Târgovişte, Fârdea/Fîrdîna, Bozvar/Bozovar, probabil în apropiere de Coşteiul de Sus, Traian Vuia/Bojor, Margina, Făget/Facît, Şuydîia (în apropiere de Mănăştiur), Mănăştiur/Mînoştor[3].

Sangeacul Gyula cuprindea nahiile Arad, Gyula, Zarand şi Békés[4].

La sfârşitul secolului al XVII-lea se produce o modificare în organizarea administrativă a teritoriului vilaietului (numit de acum "eyalet"), în documentele vremii folosindu-se, în locul termenului "sangeac", cuvântul "liva", iar în loc de "nahie" termenul de "kaza"[5].

"Raialele" ("contribuabilii") din aşezările nahiilor, respectiv, sangeacurilor, constituiau hinterlandul fiscal al centrelor militare şi, totodată, asigurau necesarul de forţă de muncă pentru corvezile, muncile obligatorii, destinate întreţinerii sau reparării fortificaţiilor, drumurilor, podurilor.

Delimitarea acestor teritorii nu ţinea cont de unităţile administrative-teritoriale din epoca preotomană, şi exprima schimbările ce au intervenit în ordinea importanţei unor centre zonale.

3.2.2. Administraţia locală

Sistemul administrativ, centralizat şi subordonat "Porţii" (sultanului, adică administraţiei centrale), exprimă exclusiv interesele otomanilor, interese ce se articulează, până la începutul secolului al XIX-lea, numai pe plan militar. Intr-un asemenea spaţiu social nemusulmanii (creştinii şi evreii) sunt doar "anexe economice" ale sistemului - cu toate că beneficiază de anumite drepturi şi libertăţi, bazate pe unele percepte ale Coranului.

Administraţia locală cuprindea conducătorii militari, funcţionarii fiscali (defterdarii), administratorul fundaţiilor pioase – a vakîfurilor – (mütevelli), diverşi administratori (emini), printre care şi conducătorul oraşului (şehr-emini), conducătorii "esnaf"-urilor (a "breslelor", a corporaţiilor profesionale). În oraşe îl găsim şi pe kadiul, respectiv judecătorul care asigura reglementarea juridică a tuturor relaţiilor dintre cetăţeni, inclusiv cele legate de creştini, precum şi pe muftiu, autoritate teologică dar şi juridică[6]. La Timişoara şi în oraşele reşedinţă de sangeac[7] funcţiona şi un "mimarbaşi" (arhitect şef).

---

[2] Engel, Pál, *A temesvári és moldovai szandzsák törökkori települései (1554-1579) (Aşezările din epoca otomană din sangeacurile Timişoara şi Moldova)*, Szeged, 1996, p. 6.

[3] Engel, Pál, *op. cit.*

[4] Marki, p. 4, respectiv Káldi-Nagy, Gyula: *A gyulai szandzsák 1567 és 1579 évi összeirása*, Békéscsaba, 1982.

[5] Dávid, Géza: *Adalékok a Temesvári ejalet 18. századi történetéhez (Contribuţii la istoria din secolul 18. a eialetului Timişoara)*, în "Keletkutatás" (Budapesta), nr. 1993/2, p. 42-55.

[6] Excelentă prezentare a administraţiei vilaietelor central-europene oferă studiul lui Fekete, Lajos şi Nagy, Lajos: *Budapest története a török korban (Istoria Budapestei în epoca turcească)*, Budapesta, 1986, cap. V. *Administraţie, administraţia orăşenească*, p. 71-84.

[7] Evlia Celebi îl menţionează şi pe cel din Cenad.

3.3. Populaţia

În teritoriile din vilaiet **populaţia musulmană** era constituită, înainte de toate, din militari, funcţionari fiscali, cadii, personalul lăcaşurilor de cult şi familiile acestora. Populaţia civilă musulmană nu era numeroasă şi consta din membrii familiilor militarilor sau funcţionarilor, ori erau negustori şi antreprenori, implicaţi în comerţul cu sarea sau cu peştele obţinut din Dunăre sau din Tisa. Toţi aceştia trăiau în localităţile fortificate (cetăţi, palănci), respectiv în "varoş"-urile (cartierele fortificate) şi mehalle-lele acestora. Prin urmare, practic, **toate construcţiile, militare, comunitare şi de locuit, destinate populaţiei musulmane, se realizau în aceste aşezări, de tip urban.**

Din punct de vedere etnic, majoritatea populaţiei musulmane din vilaiet provenea din Bosnia şi, astfel, limba vorbită de ei era - pe lângă turca - sud-slava bosniecilor, limbă numită şi "potur"[8].

În Eialetul Timişoara, după Pacea de la Karlowitz (1699), se apreciază că numărul musulmanilor se ridica la cca. 5.000 de soldaţi, la care se adaugă numărul timarioţilor (spahii, având moşii în ţinut) şi al civililor, de cca. 10.000-15.000. Aceştia locuiau în oraşe. Se adaugă aproximativ 134.000 de creştini şi cca. 10.000 de ţigani. Astfel populaţia totală a Eialetului se apreciază la 180.000-200.000[9].

Populaţia creştină trăia în sate, se ocupa de activităţi agrare şi plătea dări, taxe şi impozite, (asigurând veniturile administraţiei locale şi întreţinerea armatei) dar era prezentă şi în oraşe şi târguri, în mahalalele exterioare ale acestora. Creştinii, cunoscuţi din registrele de impozitare ("tahrir-defter"-uri), erau, în cea mai mare parte, **ortodocşi, români** şi **sârbi**, şi aveau bisericile şi mănăstirile lor.

La Timişoara: *"Biserica sârbilor sau grecilor se află la capătul mahalalei, într-o grădină (...) este frumos construită şi împodobită cu culori şi multe imagini zugrăvite. Alături, într-o căsuţă, locuiesc câteva călugăriţe bătrâne"*[10]. Biserica ortodoxă din Lipova, de origine medievală, există şi azi, cu modificări ulterioare. În epoca otomană funcţionau în vilaiet şi numeroase mănăstiri[11]. Comunităţile ortodoxe erau subordonate mitropoliei sârbeşti de la Pec/Ipek, în Kosovo (mutată la sfârşitul secolului XVII la Sremski Karlovac), având episcopate şi la nord de Dunăre (în 1585 este pomenit, la Ineu, episcopul Spiridon[12]).

În vilaiet erau şi câteva comunităţi **catolice**, cu credincioşi maghiari (la Timişoara[13] şi în zona din partea dreaptă a Mureşului) dar şi sud-slavi (negustori din Raguza/Dubrovnik, care aveau în centrul "cetăţii" Timişoarei şi o "mahala a latinilor", ori bosnieci). Se cunoaşte existenţa unei biserici catolice foarte încăpătoare la Timişoara (*Biserica catolică se află în mahala, nu departe de Poarta Apei, într-o străduţă strâmtă. Este înconjurată de o curte şi de case, şi alături locuieşte un călugăr franciscan. Este atât de mare, încât încap în ea pe puţin 500-600 de oameni*)[14], precum şi a unei biserici a catolicilor bosnieci la Radna[15]. În secolul XVII au activat la Timişoara şi călugări iezuiţi.

În mai multe localităţi erau şi comunităţi de **evrei** (sefarzi), având viaţa lor comunitară - şi lăcaşurile lor de cult (există informaţii despre comunităţile din Timişoara şi Ada-Kale[16]).

3.4. Capitala Vilaietului

Cea mai mare şi cea mai importantă localitate, care avea şi cea mai numeroasă populaţie musulmană, atât militară cât şi civilă, a fost **Timişoara**. Oraşul se compunea din "Castel" (fortificaţia medievală, menţinută şi adaptată nevoilor garnizoanei otomane), şi din "Cetate" ori "varoş", precum şi din cartierele exterioare, fortificate şi ele, Palanca Mare şi Palanca Mică, dar şi din alte mahalale, în afara incintelor. Situaţia specifică a oraşului consta în solul mlăştinos, pe care au fost ridicate toate construcţiile, sol ce nu suporta clădiri mari.

---

[8] Evlia Celebi menţionează acest fapt în aproape toate aşezările vilaietului.

[9] Dávid Géza, *op. cit.*, p. 50.

[10] Ottendorff Henrik, *Budáról Belgrádba 1663-ban. Heinrich Ottendorffs illustrierte Reisebeschreibung von Buda nach Belgrad i. J. 1663. (Descrierea ilustrată a călătoriei lui Heinrich Ottendorff în 1663)*, Szekszárd, 1943, p. 76.

[11] Mănăstirile ortodoxe din sangeacurile Timişoara şi Modava, după Engel Pál. *op. cit.* (în paranteză anul emiterii tahrir-defterului care o menţionează), în nahia Timişoara, Sveti Gheorghe (1569), Ghilad (1569), Sveti Ilias (1579), în nahia Ciacova, Sveti Iovan (1579) şi Sf. Gheorghe (1569), în nahia Pancevo, Sveti Dimitre (1579) şi Arhanghel Mihail (1569), în nahia Şemlik/Vârşeţ, Sveti Nikola (1569), Kirnia (1569), Kostiolnaţ (1579), Moraviţa (1569), Voivodina Bracişte (1569), Sveti Iovan Varadina (1569), Arhanghel Mihai (1579) şi Sveti Iovan (1579), în sangeacul Modava: nahia Modava: Sirinia (Sveti Nikola) (1569), Sveti Arhanghel (1569), în nahia Caraşova-Vitelnik: Kusici (1569), Berceal /Sveti Sava (1569) şi Baziaş /Sveti Elias (1569).

[12] Dr. Sorbán Kornél (Cornel Şorban), *Az Ineui (borosjenői) Rom. Kath. Plebánia története (Istoria parohiei rom.cat. din Ineu)*, Oradea, 1934, p. 91, şi Márki, Arad, II, p. 239.

[13] Maghiarii din Timişoara solicită papei, în 1582, trimiterea unor preoţi catolici în ţinut; această măsură ar pune sfârşit şi rătăcirilor luterane. Vezi textul jalbei la Johann N. Preyer, *Monographie der Königlichen Freistadt Temesvár, Monografia oraşului liber crăiesc Timişoara*, ediţie bilingvă, Timişoara, 1995, p. 259-260.

[14] Ottendorff Henrik.

[15] Dr. Juhász Kálmán, *Műveltségi állapotok a Temesközben a török világban (Situaţia culturală în ţinuturile timişene în epoca turcească)*, în colecţia *Erdélyi Tudományos Füzetek (Caiete Ştiinţifice Transilvănene)*, Cluj, 1935, p. 6, cu bibliografia aferentă.

[16] *The Jewish Encyclopedia*, New York: în 1658 comunitatea de rit sefard din Ada-Kale donează o placă de argint sinagogii din Vidin, informaţie preluată din Ahmet Ali: *Monografia Insulei Ada-Kaleh*, 1934, Craiova.

Braţele Timişului şi Begheiului constituiau cei mai eficienţi factori de apărare a fortificaţiilor, dar totodată limitau şi suprafaţa utilă a zonelor locuibile.

3.5. Societate otomană: militari şi civili

Fiind un vilaiet "de frontieră", constituind principalul instrument de control militar asupra Principatului Transilvaniei, toată activitatea socială a Vilaietului era subordonată acestei "meniri". Astfel cele mai importante construcţii din epocă erau cele militare, care au fost, pe de-o parte, cele câteva cetăţi de piatră de origine medievală (Timişoara, Lipova, Ciacova, Vârşeţ, Mehadia, Caransebeş, Şiria), reparate şi întreţinute de către otomani şi, pe de alta, numeroasele **palănci**, fortificaţii din lemn şi pământ, corespunzând tehnicilor militare bazate pe artileria grea şi lipsei de piatră, respectiv relativei bogăţii în material lemnos.

Se cere menţionat, totuşi, faptul că, în multe aşezări, exista o activitate economică semnificativă. Oraşele de pe malul Mureşului şi Tisei (Lipova, Cenad, Becei) au realizat mari beneficii din transportarea şi negoţul sării transilvănene, dar şi din pescuitul în aceste râuri importante, în Dunăre şi în marile bălţi din câmpia Timişului şi Begheiului. Acest fapt a dus la dezvoltarea edilitară şi culturală - în perioadele de pace - a aşezărilor riverane, la apariţia unor şcoli şi medresele, a unor tekke şi geamii, respectiv la numărul relativ mare al oamenilor instruiţi şi al hadji-ilor.

În vilaietul Timişoara întâlnim şi un alt fenomen caracteristic al societăţii otomane: existenţa, dacă nu proliferarea, **vakîfurilor**, a generoaselor donaţii şi ctitoriri de clădiri şi instituţii umanitare. Cel mai mare ctitor a fost Sokollu Mehmed paşa, poreclit şi Tavak (cel Lung) sau Kodja (cel Bătrân), mare vizir în timpul lui Suleiman Magnificul. De numele lui se leagă ridicarea tuturor construcţiilor obşteşti din Becicherec (Zrenjanin). Alte vakîfuri au fost: podul peste Mureş la Aradul-Nou şi complexul de clădiri din preajmă, ctitorite de Köprülü Mehmed, precum şi cele ale aceluiaşi şi ale fiului său, Köprülüzade Fazil Ahmed paşa la Ineu, şi multe altele, mai modeste, în aproape toate oraşele vilaietului.

4. Programele arhitecturii islamice dintr-un vilaiet de margine

4.1. Oraşul

Oraşele erau importante centre ale comerţului dar şi ale meşteşugurilor. În centrul lor se aflau construcţiile ce asigurau cadrul acestor preocupări: bazarul, constând deseori în străzi acoperite, cu dughene, bedesten-urile (hale comerciale acoperite, ce se închideau peste noapte), atelierele meşteşugarilor. Pentru unele meserii producătoare de poluare, cum ar fi pregătirea şi prelucrarea pieilor, atelierele se aflau la marginea localităţilor.

În vecinătatea cartierului comercial se găseau hanurile şi băile publice.

Aşezările urbane erau, de obicei, fortificate, zidurile şi turnurile înconjurând oraşul propriu-zis (numit **varoş**), iar la o margine a acestuia se ridica citadela sau "cetatea interioară", numită "ici kale". În cartierele cuprinse între zidurile de incintă, şi cu atât mai mult în citadelă, locuiau musulmani. Populaţiile nemusulmane locuiau de obicei în cartierele exterioare. Creştinii şi evreii aveau un statut reglementat juridic în cadrul societăţii, dispunând de instituţii religioase şi de o formă de autonomie spirituală. Cartierele (mehalle) realizau de obicei o separare a diferitelor grupuri etnice/religioase, respectiv profesionale.

Apa de băut se asigura din fântâni, cişmele publice (de ex. la Lipova există şi azi o "cişmea a Paşei"), însă în aşezările mai importante din vilaiet, multe găsindu-se pe malul unor râuri, populaţia lua apa din râu. Tot râul rezolva şi îndepărtarea resturilor şi dejecţiilor.

În oraşele mari fiecare cartier avea moschei, cişmele publice, bazaruri, băi publice, hanuri, oferind "în replică" – şi, astfel, dedublând – serviciile centrului oraşului.

În privinţa reţelei stradale, oraşul islamic "tradiţional" se caracterizează prin faptul că nu prea existau străzi drepte, iar printre străzile principale s-a dezvoltat un adevărat labirint de străduţe curbe şi fundături. Casele nu aveau deschideri spre exterior, în afara singurei intrări. În vilaietul Timişoara casele de locuit se construiau din lemn şi pământ şi se acopereau cu trestie, paie ori şindrilă. Încălzirea se făcea prin vetre cu foc deschis, cu coşuri de cărămidă, ori de scândură tencuită cu pământ.

4. 2 Fortificaţiile

În Vilaietul Timişoara au existat şi în Evul Mediu numeroase cetăţi puternice (Timişoara, Cenad, Lipova, Caraşova, Chiueşd, Vârşeţ, Cetatea Sf. Ladislau) precum şi castele fortificate mai mici, reşedinţe ale unor familii nobiliare (Nădlac, Mănăştiur, Ciacova, Felnac). După ocuparea teritoriului de către otomani, cele mai multe din acestea au fost menţinute şi reparate, iar unele, prea distruse ori depăşite din punct de vedere al tehnicii militare, au fost abandonate. Cetăţile menţinute au primit garnizoană permanentă şi au fost efectuate lucrări de adaptare la evoluţia tehnicii militare, concret la răspândirea artileriei grele. Adaptarea consta în răspândirea cetăţilor realizate din pământ, întărit cu schelet de lemn şi cu împletituri de vreascuri, având, de

obicei, împrejur şi şanţuri cu apă. La colţuri şi la intrări aveau mari bastioane, care adăposteau bateriile de tunuri. Aceste fortificaţii erau numite "palancă" ori "parkan", şi majoritatea fortificaţiilor din Vilaiet erau de acest tip, chiar dacă mai păstrau unele şi părţi din cetăţile medievale. (Timişoara, Lipova, Orşova, Cenad, Felnac, Vărădia, Ineu, Gyula). Tot cu această tehnică se realizau şi fortificaţiile ce înconjurau oraşele ("varoş"-urile sau "mehalle-lele), de exemplu: Timişoara, Ineu, Lipova.

4. 3. Lăcaşuri de cult

Lăcaşurile de cult, numite **mesgid** (moschee)[17] sau **geami**, nu constituie spaţii sacrale în sensul altor religii, ca cea egipteană, greacă, ori a creştinismului tradiţional. Sacral e, în schimb, oraşul Profetului, Mecca, respectiv piatra Kaaba, şi, în orice punct al suprafeţei Pământului, direcţia ce arată spre acest punct. Această direcţie se numeşte **kibla**. Direcţia "kibla" este însemnată în orice lăcaş de cult printr-o nişă, numită **mihrab**, deseori artistic decorată.

Rugăciunea, când este individuală, se poate efectua oriunde (după purificarea obligatorie), condiţia spaţială minimală a ei este un covor (şi orientarea spre Mecca). Construcţia dedicată rugăciunii individuale ori în grup mic este masdjidul (mecetul). Are însemnată direcţia kibla dar nu se rosteşte în el rugăciunea "hutbe", de vineri, nu are amvonul numit **mimber** (sau mimbar).

Femeile participă şi ele la rugăciune, însă într-o zonă separată a lăcaşului, în spatele zonei bărbaţilor, sau pe balcoane (galerii) interioare.

Lăcaşul de rugăciune pentru toată comunitatea este **geami** – de la "giuma", vineri, în limba arabă – deoarece aici un "imam" sau "hatip", persoană cu studii teologice, rosteşte, la slujba de vineri, rugăciunea "hutbe", stând pe penultima treaptă a "mimberului". **Mimberul** constă dintr-o structură cu trepte, balustradă şi un mic turn în formă de baldachin, şi este realizat din lemn ori piatră. Alte obiecte de "mobilier", în geamiile foarte mari, pot fi platforma de piatră ori de lemn, numită **dikka**, pe care stau persoane "auxiliare" care repetă, în timpul slujbei, rugăciunea spusă de către imam în faţa mihrabului, pentru ca toţi credincioşii să o poată auzi, precum şi **kursi**, suporturi pentru exemplarele mari ale Coranului.

Dacă în epoca selgiucidă (în Asia Mică, după 1071) se răspândesc geamiile cu tavan plat, ori cu cupolete, ridicate deasupra unei reţele de coloane ori arce, după secolul XV otomanii au dezvoltat moscheea monumentală, centralizată, acoperită cu o cupolă centrală rezemată pe semicupole. Acest tip era prezent şi în Vilaietul Timişoara, un exemplar păstrându-se până la începutul secolului nostru, în componenţa clădirii bisericii Sf. Gheorghe din Timişoara. Presupunem totuşi, că un număr însemnat al lăcaşurilor musulmane de cult erau construcţii simple, cu tavan plat (cum era geamia de la Ineu, dispărută tot în secolul XX). Se cunoaşte, însă, că, după cucerire, una sau mai multe din bisericile creştine din localitatea respectivă au fost transformate în lăcaş de cult musulman, acestea deseori purtând numele sultanului (astfel avem geamia Suleiman Han la Timişoara, ori în cetatea Şoimoş)

Lăcaşurile de cult sunt completate de **minaret**, un turn de pe al cărui balcon credincioşii sunt chemaţi la rugăciune.

Sala de rugăciune acoperită este precedată de o curte, având în mijloc **fântâna**, necesară spălării rituale a credincioşilor. De obicei există în ansamblu şi latrine, cu apă curgătoare.

Lăcaşurile de cult aveau şi un număr de slujitori (în geamii mai importante până la 10-15 persoane), cu îndatoriri foarte specializate (imami, hatipi, muezzini, lampagii, dar şi învăţători de niveluri diferite de pregătire)[18].

Unele geamii erau întreţinute de stat, adică din bugetul central al Imperiului, dar cele mai multe funcţionau în condiţii materiale asigurate de fundaţii şi donaţii particulare, cu condiţii mult mai modeste.

4.4. Arhitectura confreriilor mistice

Islamul lui Muhammad, coerent şi raţional, nu a reuşit să oprească manifestările şi experienţele mistice, inerente spiritualităţii umane din totdeauna şi de pretutindeni. Astfel apar, încă în primele secole ale existenţei Islamului (în perioada "clasică") confreriile de dervişi (ori "sufi"), devenind foarte populare, cu toată suspiciunea sau chiar duşmănia clerului ce încerca să păstreze "ortodoxia". În Imperiul Otoman existau 32 de asemenea comunităţi, "ordine" de dervişi, cele mai răspândite şi cunoscute fiind confreria **bektaşi**, apropiată

---

[17] Terminologia fenomenelor religioase şi, în sens mai larg, culturale ale Islamului este de origine arabă, limba Profetului, respectiv a Coranului, şi a primelor comunităţi convertite. Ulterior, această terminologie a suferit oarecare modificări, prin adaptarea la trăsăturile fonetice ale limbii persane şi apoi la cele ale limbilor celorlalte etnii convertite. În demersul nostru vom folosi cu precădere variantele consacrate în limba turcă, pentru principalul motiv că Islamul existent în trecut sau în perioada modernă în spaţiul românesc este de sorginte otomană, legată, în cea mai mare măsură, de etnia turcă.

[18] Fekete-Nagy, *op. cit.*, p. 88-91.

de armată, mai ales de ieniceri, şi confreria **mevlevi**, a dervişilor ce practicau dansul mistic. Aceşti dervişi (unii trăind în celibat, alţii în familie) se găseau în primele rânduri ale campaniilor de cucerire. În altă ordine de idei, cele mai valoroase pagini ale poeziei medievale a popoarelor musulmane au fost scrise de cărturari aparţinând acestor confrerii[19]. Aşezămintele dervişilor, comparabile într-o oarecare măsură cu mănăstirile creştinilor orientali, constituie o categorie socială separată în ansamblul societăţii – deci şi o zonă aparte a arhitecturii musulmane. Acestea poartă numele de **khanaka**, "takkiya", "dargah", "ribat" sau **tekke** (în arabă, persană ori turcă). Se aflau atât în oraşe - mai ales cele aparţinând mevlevi-ilor, cât şi în zone mai izolate, într-un cadru natural plăcut, mai ales cele ale bektaşilor (meditaţiile lor se practicau de preferinţă într-un cadru natural frumos). Tekke-le erau adevărate complexe, constând din chilii, sală de ceremonii, bucătării, sală de mese, bibliotecă, casă de oaspeţi, locuinţa şeicului, fântână, eventual carceră şi mausoleul unui sau mai multor conducători spirituali, al căror prestigiu, faimă, miracolele săvârşite, atrăgeau un număr mare de pelerini[20]. "Baraka" (sacralitatea) din jurul acestor "sfinţi", şi din tot aşezământul, atrăgea pe multă lume să se înmormânteze în apropierea acestora – la fel ca şi în cazul multor mănăstiri creştine orientale sau occidentale. Sunt pomenite în Vilaietul Timişoara asemenea "tekke" la Timişoara, în afara oraşului, la Lipova trei, printre care cel "al lui Yarîn Baba" ("sfântul aducător de ploaie"), la Novi-Becei, etc.

4.5. Învăţământul

Cel mai la îndemână spaţiu în Islam pentru învăţarea cunoştinţelor (teologice) este geamia. Totuşi apar de timpuriu diversele tipuri de şcoli: cele elementare ("mekteb"), cele superioare de teologie ("medrese", de cinci niveluri), dar şi de medicină ori de alte cunoştinţe.

În Imperiul Otoman planul **medrese**-lelor este relativ simplu, constând dintr-o sală mai mare, pentru rugăciune şi prelegeri, uneori deschisă spre curte (corespunzând spaţiului numit "iwan", provenind din arhitectura preislamică din Orientul Apropiat), iar chiliile, unde locuiesc studenţii, au, fiecare, şi un mic şemineu. În faţa chiliilor se întinde, jur împrejur, un culoar acoperit, deschis spre curte. Deseori atât chiliile, cât şi traveile coridorului sunt acoperite cu cupolete. Latrinele se găsesc într-un colţ al incintei.

4.6. Lumea morţilor

Defunctul este înhumat învelit numai într-un giulgi, în poziţie culcată, perpendiculară pe direcţia "kibla", în aşa fel, ca "la înviere" să poată privi spre Mecca întorcându-şi capul spre dreapta. Pe mormânt se aşează două stane de piatră, una la cap, mai înaltă, în cazul unor demnitari cu însemnele demnităţii lui, alta la picior, mai mică. În Imperiul Otoman aceste **monumente funerare** se făceau din piatră (găsită mai aproape; în cazul unor persoane mai importante chiar din marmură, adusă uneori de la mare distanţă). Din cauza lipsei de piatră de construcţii în cea mai mare parte a teritoriului Vilaietului Timişoara aceste pietre de mormânt au dispărut ulterior, câteva fiind semnalate în secolul trecut în unele muzee din Banat. Numeroase pietre frumoase, păstrate în cimitirul din Ada-Kale au fost strămutate pe insula Şimian de lângă Drobeta-Turnu Severin, în urma dezafectării insulei Ada-Kale şi a reconstruirii, acolo, a fortificaţiei.

Mausoleele (türbe) se ridicau pentru păstrarea trupului unor personalităţi carismatice: şeici ai unor organizaţii de dervişi, comandanţi de oşti, domnitori. Amplasarea lor – sau organizarea spaţiului lor interior – trebuia să permită ca pelerinii să poată înconjura clădirea ori mormântul persoanei venerate. Asemenea türbe existau, sigur, la Cenad şi, probabil, mormintele unui Yagmur Baba ("moşul aducător de ploaie") din Timişoara, al lui Hindi Baba din Lipova, al lui Küciük Bali beg la Cenad ori cel al lui Miskin Baba din Ada Kale erau tot de acest tip.

În epoca otomană folosirea cupolelor se generalizează, fiind practic singurul mod de a acoperi băile, hanurile, medreselele.

4.7. Clădirile de locuit trebuiau să rezolve, dincolo de cerinţele elementare ale confortului fizic, şi separarea sferei intime, a haremului ("haram", însemnând în lb. arabă "sacru"), adică cea a femeilor şi copiilor, de sfera bărbaţilor, inclusiv a oaspeţilor.

În vilaietul Timişoara, în cele mai multe aşezări cu populaţie musulmană principalele materiale de construcţii erau pământul şi lemnul, piatra fiind absentă în zonele de şes. Astfel clădirile de locuit sunt descrise ca fiind din pământ ori lemn, cu un nivel sau două, acoperite cu trestie, paie ori şindrilă.

Încăperile de locuit sunt mobilate numai cu sofale şi perne, acoperite cu textile, în lungul unui perete interior se află dulapuri şi nişe suprapuse, realizate din lemn. Încălzirea se face cu o "instalaţie" simplă, aşezată

---

[19] Vezi de ex. volumul bilingv al poeziilor lui Yunus Emre (cca. 1240-cca. 1320), *Güldeste-Poemele iubirii*, Kriterion, Bucureşti, 1991.

[20] Alexandre Popovic: *Les derviches Balkaniques hier et aujourd'hui*, Istanbul, 1994.

pe o măsuţă ori pe podea, constând dintr-o tavă rotundă de cupru în care arde mangal, acoperită cu un capac perforat, tot de cupru.

Reşedinţele demnitarilor erau mai înalte, aveau mai multe încăperi, "casa paşei" din Timişoara, pe un desen din 1605 apare ca având şi un foişor pe nivelul superior. În mai multe aşezări s-au construit şi chioşcuri, clădiri fără pereţi, dar cu acoperiş, pentru odihnă şi recreaţie.

4.8. Cafenelele (kahve-hane) au apărut în Imperiul Otoman, la început în capitală, apoi în mai toate oraşele. După 1600 sunt pomenite şi în oraşul Timişoara.

5. Încercare de repertoriu al construcţiilor musulmane din Vilaietul Timişoara[21].

Dacă în Balcani, în Dobrogea, în Bugeac (Basarabia de sud), chiar în Cazaua Hotinului a trăit populaţie musulmană şi în mediu rural, în vilaietele Buda, Timişoara, Oradea, Eger, respectiv în celelalte unităţi administrative otomane de pe teritoriul Ungariei medievale musulmani nu trăiau decât în oraşe, respectiv în cetăţi, şi cea mai mare parte a acestei populaţii aparţinea "clasei" militare. Astfel, în mediu rural nu au existat construcţii destinate satisfacerii unor nevoi spirituale, economice ori obşteşti, specifice unei societăţi islamice, în schimb în acele oraşe şi cetăţi din Vilaietului Timişoara, în care trăia o garnizoană cât de mică, compusă din militari, ofiţeri şi funcţionari otomani, trebuia să existe şi asemenea construcţii. În repertoriul ce urmează am cuprins, din acest motiv, în afara clădirilor nominalizate în izvoarele pomenite, şi toate fortificaţiile unde s-a menţionat existenţa unei garnizoane.

ADA-KALE (Orşova Nouă)

Insulă la 4 km în aval de Orşova, acoperită de apa Dunării în urma construirii barajului hidrocentralei "Porţile de Fier", în 1968.

Insula aparţinuse, în urma Păcii de la Passarowitz (1718), Imperiului Habsburgic. Lucrările de fortificaţie din insulă, începute în 1718, au fost terminate în martie 1738. Fortificaţia, de tip Vauban, ocupa centrul insulei şi consta dintr-o incintă dreptunghiulară, în interiorul căreia se aflau cazărmi, formând două străzi perpendiculare, precum şi curtinele înalte, cu cazemate, pentru un număr mare de tunuri. Deasupra curtinei estice se ridica clădirea, în stil baroc, a comandamentului, în care a fost amenajată şi o capelă, în care slujeau călugări franciscani.

În mai 1738, la două luni după terminare, fortificaţia este atacată de otomani. În 13 august garnizoana capitulează. Cetatea este predată otomanilor, conform condiţiilor Păcii de la Belgrad, (18 septembrie 1738). Se instaurează o garnizoană otomană şi capela se amenajează ca geamie. Ulterior, se va ridica alături şi un minaret de lemn. Geamia va fi celebră şi pentru imensul covor, dăruit, în 1904, de către sultanul Abdulhamid (azi la Constanţa).

ALI-BUNAR

Menzil (staţie militară), garnizoana: 50 (în 1700-1706), 63 (în 1707). Azi, în Iugoslavia.

ARAD/Orod

Cetatea (**palanca**, "parkan") a fost construită de otomani începând din 1551, pe locul unei biserici a târgului medieval Arad, în apropierea vadului Mureşului. Ea a fost pierdută în acelaşi an, apoi recucerită de otomani în 1552, şi reparată în 1554)[22] (dată considerată de Gheorghe Sebestyén ca an al construirii cetăţii[23]).

În 1552 se înfiinţează un sangeac cu centrul la Arad, (constând din nahiile Arad, Békés şi Zarand)[24].

În 1590-91 are 32 de lefegii, printre care 5 ofiţeri, 20 de mustahfizi şi 10 topcii (tunari)[25]. După 1658 are "dizdar şi 50 de ostaşi"[26]. Face parte din Principatul Transilvaniei în perioadele 1595-1598 şi 1599-1616[27]. După acest an este reconstruită şi reamenajată[28].

---

[21] Principalele izvoare: Evlia Celebi, *Seyahatname (Cartea călătoriilor)*, informaţiile referitoare la teritoriile româneşti, în "Călătorii străini despre Ţările Române", vol. VI. B. 1976, pp. 311-820; Fodor, Pál: *Das Wilajet von Temeschwar zur Zeit der osmanischen Eroberung, în Südost-Forschungen* (München), 1996/55, pp. 25-44, Ayverdi, Ekrem Hakkî, împreună cu Yüksel, Aydin: *?Avrupa'da Osmanli Mimârî Eserleri" (Monumente de arhitectură otomană în Europa)*, I. Cild, Istanbul, f.a. (1978), Márki Sándor*: Arad vármegye és Arad szabad királyi város története (Istoria comitatului Arad şi a oraşului liber regesc Arad)*, II. Arad, 1895; *Magyarországi török kincstári defterek (Registre fiscale turceşti din Ungaria)*, traduse de Velics Antal, prefaţate şi editate de Kammerer Ernő, vol. I, 1543-1635, Bp. 1886, în continuare, Velics-Kammerer, I.

[22] Márki, Arad, p. 1.

[23] Sebestyén, p. 47.

[24] Káldy-Nagy Gyula, *A Gyulai Szandzsák 1567 és 1579 évi összeírása*, Békéscsaba, 1982, p. 10.

[25] Velics-Kammerer, I, p. 379, doc. nr. CLXXXI.

[26] Evlia, p. 504.

[27] Lukinich, Imre, *Erdély területi változásai a török hódítás korában, 1541-1711 (Modificările teritoriale ale Transilvaniei în epoca otomană)*, Budapesta, 1918, p. 74, 138, citat de Sebestyén, p. 47.

[28] În afara planului realizat de Marsigli în 1697 (publicat de Sebestyén, p. 44) există mai multe reprezentări, redând aproximativ aceleaşi informaţii vizuale: de ex. planul publicat în B. Nagy, Margit, *Várak, kastélyok, udvarházak*, Bucureşti, 1973, p. 23.

În vara anului 1658 Gheorghe Rákóczi II. domnitorul Transilvaniei, ocupă şi incendiază palanca din Arad.

În 1692 cetatea ajunge definitiv în mâinile imperialilor, în urma unor campanii pustiitoare iniţiate de ambele tabere. Va fi menţinută încă vreo câteva decenii, până când, între 1762-1783, se va construi o nouă cetate hexagonală, de tip Vauban, pe celălalt mal al Mureşului.

Marele vizir Mehmed Köprülü[29] înfiinţează aici, în 1658, an al recuceririi Ineului (şi al reorganizării sangeacurilor de la nord de Mureş), în cadrul unui vakîf, "**o geamie, un han mare,** o locuinţă pentru mütevelli (intendentul vakîfurilor), **mekteb** (şcoală elementară), **tekke** (mănăstire de dervişi), un **imaret** (ospiciu şi cantină pentru săraci), **o casă de oaspeţi**, la care toţi călătorii, săraci ori bogaţi, sunt ospătaţi gratuit, zi şi noapte, cu mâncăruri alese. Are **o baie** mică şi o **piaţă** destul de mare, dar îngustă".

ARADUL-NOU/Yeni Arat

Aşezare pe malul stâng al Mureşului, azi parte a municipiului Arad, la capul podului ce lega cele două Araduri. În cadrul unui vakîf al lui Köprülü Mehmed paşa, mare vezir, au fost ridicate aici **o geamie, şcoală**, han, dughene, şi se ţinea un târg faimos, când "se adună 70.000-80.000 de raiale, timp de zece zile şi zece nopţi"[30].

BANATSKA PALANKA/Yeni Palanka, Haram-i-Djedid, Palanca Nouă, azi în Iugoslavia

Cetate medievală la gurile râurilor Caraş şi Nera, pe malul stâng al Dunării. În evul mediu capitala comitatului Caraş, cu numele Krasso respectiv Haram. În perioada otomană se construieşte aici o **palancă** puternică, numită Palanca Nouă (Yeni Palanka), ce făcea parte din sangeacul Modava, iar mai târziu din cazaua Palanca Veche. La sfârşitul epocii otomane se va înfiinţa cazaua Palanca Nouă.

Din descrierea lui Evlia Celebi (mijlocul secolului al XVII-lea) aflăm, că în interiorul fortificaţiei se găsea **o geamie** şi 50 de case acoperite cu şindrilă. Numai **saraiul paşei** este acoperită cu ţigle (olane). În afara cetăţii se afla "varoş"-ul, localitatea civilă, având 300 de case frumoase, acoperite cu şindrilă. Acesta are 4 **cartiere (mehalle)**, din care 2 sunt locuite de musulmani, 2 de creştini. În oraş sunt **trei moschei**, în stare bună. Cele două străzi principale sunt pavate cu lemn, la capătul uneia se găseşte **una din geamii, hamamul** şi 50 de **dughene**[31].

Garnizoana permanentă (pe timp de pace): cel puţin 40 (în 1634)[32], 232 (în 1700), 207 (în 1706), 190 (în 1707)[33].

BANATSKO ARANGELOVO/Meydan, Oroszlános, vezi MEJDAN

BECEI, vezi Novi Becei

BECICHEREC, vezi Zrenjanin

BÉKÉS/Bekeş, azi în Ungaria

Palancă (parkan) în sangeacul Gyula, construită în 1584[34]. În 1590-91 avea 238 de ostaşi lefegii (ulufegii, mustahfizi, azabi, martolozi sârbi), este amintit şi müezzinul Hurrem, slujitor în **geamie**[35]. În 1627 sunt menţionaţi 42 de ulufegii (călăreţi) şi 3 topcii (tunari)[36].

BEŞ-OVA, vezi DUDEŞTII VECHI

BOCŞA/Bogcea, oraş în jud. Caraş-Severin.

Mică fortificaţie de origine medievală, abandonată, pe un vârf deasupra malului drept al Berzavei. După 1552 se construieşte pe malul stâng o cetate de pământ, cu parapet de lemn ("kale"), ce devine reşedinţă de nahie, în sangeacul (livaua) Timişoara. Între 1595-1658 face parte din Banatul de Caransebeş şi Lugoj, respectiv din Principatul Transilvaniei.

Cetatea, de plan dreptunghiular, avea în cele patru colţuri câte un bastion cu plan romboidal[37].

În 1590-91 avea 63 de ostaşi lefegii (printre care 9 martolozi sârbi)[38]. În 1634 avea 31 de lefegii şi un număr necunoscut de lefegii-timarioţi[39]. În 1664 are garnizoană compusă din călăreţi, azapi şi pedestraşi[40].

---

[29] Mare vizir în perioada 1565-1579.

[30] Evlia Celebi, C. S. VI, p. 650.

[31] Evlia, *Seyahatname*, vol. VII, pp. 430-432, citează Guboglu, în SAO IV.1962.

[32] ÖNB Mxt 616, prin bunăvoinţa doamnei Klára Hegyi.

[33] Fodor, *loc. cit.*

[34] Márki, *Arad*, p. 13.

[35] Velics-Kammerer, I. p. 378, doc. CLXXIX.

[36] *Idem*, p. 423, doc. CCXVII.

[37] Planul cetăţii, realizat de Marsigli, în 1697, a fost publicat de Sebestyén, p. 46.

[38] Velics-Kammerer, I, p. 375, doc. CLXXVI.

[39] ÖNB, manuscrisul otoman Mxt 641.

[40] Fekete, *op. cit.*, doc. nr. 237, iunie 1664, p. 85.

BUTENI

Comună în jud. Arad, pe valea Crişului Alb. Pe raza ei se afla (după ipoteza istoricului Márki Sándor, monograful ţinutului) **cetatea** TOPINCI/Totinci[41], menţinută şi de otomani. Aceasta făcea parte din sistemul de apărare al vilaietului în ajunul izbucnirii războiului antiotoman "de 15 ani", împreună cu cetăţile Lipova, Vărădia, Arad, Şiria, Pădureni şi Ineu. În perioada 1558-1591 avea o garnizoană de 28 de soldaţi[42]. Prin anii 1560 avea 21 de lefegii-timarioţi[43].

CARANSEBEŞ/Sebeş

Oraş în judeţul Caraş-Severin, pe malurile Timişului.

Ocupat şi integrat în Vilaietul Timişoarei în 1658, până atunci cetate importantă aparţinând Principatului Transilvaniei, reşedinţa "banilor de Caransebeş". Devine capitală de sangeac, cu garnizoană numeroasă şi timarioţi, ieniceri, administraţie militară, fiscală şi juridică. O parte din haraciul sangeacului a fost destinat "oraşelor sfinte" (Mecca şi Medina). În urma Păcii de la Karlowitz (ianuarie 1699), este demolată, în 1701.

Cetatea, înconjurată de suburbii, era o fortificaţie bastionară pentagonală, şi avea, în interior, numeroase case, grupate în mai multe străzi. În centrul acestui "oraş fortificat" se afla, în jurul bisericii de origine medievală, o incintă aproximativ circulară, cu turnuri de apărare[44].

La câţiva ani după cucerire "cetatea este frumoasă, de o construcţie trainică, aşezată pe malul râului Timiş. Circumferinţa ei este de vreo 400 de paşi. A spus-o meşterul constructor în timpul renovării ei. Are două porţi; şanţul nu este adânc. În cetate sunt 300 de case (...), cu acoperişuri de şindrilă. Are o **geamie** scundă, făcută de defterdarul Ibrahim paşa. Fiind construită într-un loc foarte potrivit, e vizitată de multă lume. Este o geamie frumoasă, cu acoperiş de olane şi cu minaret înalt. Deasupra porţii are un kitabe (pisanie) (...).

CENAD/Ceanad

Comună pe malul stâng al Mureşului, în nordul judeţului Timiş.

Important centru administrativ şi religios în evul mediu (numit iniţial Morisena, apoi Cenad). A devenit, în secolul XI capitala comitatului Cenad şi reşedinţa Episcopiei Cenadului. Cetatea sa a fost reconstruită în 1459-1462[45].

Ocupată în 1551, devine reşedinţa unui sangeac, compus iniţial din nahiile Cenad, Hódmezővásárhely şi Felnac (conf. defterului de gizye din 1556/58). În 1552, după ocupare de către otomani nu are decât 45 de capi de familie[46].

Sangeacul Cenad a fost reorganizat după ocuparea cetăţii Gyula, la 1566, din nahiile Cenad, Becei, Galat şi Becicherec[47]. În 1597-98 aparţinea Transilvaniei.

Prin 1660 oraşul dispunea de fortificaţii puternice, o administraţie militară, civilă şi religioasă numeroasă şi instruită. Evlia Celebi pomeneşte chiar de existenţa unui **mimarbaşi** (arhitect şef) la Cenad.

Cetatea Cenadului se afla "într-o câmpie, la o depărtare de o aruncătură de săgeată de râul Mureş. **Cetatea ei interioară** este pătrată, având ziduri tari de 700 de paşi de jur împrejur. Este o cetate puternică.(...). Înlăuntrul cetăţii se află **patru geamii** mari, cu minaretele transformate din clopotniţe (de biserică).

Geamia Hunkiar şi casa imamului şi a müezzinului şi a chehaiei şi a şefului mehterhanelei se află în cetatea interioară. **Depozitul de muniţii**, magazia de grâne, tunurile mari balimeze sunt tot aici, în cetatea interioară. Cetatea interioară are două rânduri de porţi de fier şi sunt foarte trainice. Între ele şi şanţ se află **o temniţă** adâncă, sub pământ (...). Lipit de temniţă se găseşte **turnul cel mare**, clădit în întregime din cărămidă.

*Descrierea **oraşului** (varoş) Cenad*: în afara şanţului de lângă cetatea interioară se află **un mesgid** destul de populat, şi **judecătoria** şeriatului profetului. Acest varoş este **o palancă** împrejmuită cu un zid de pământ bătătorit; are o poartă spre apus. De jur împrejur, cetatea aceasta are 1000 de paşi; se găsesc în ea 185 de case încăpătoare, mai scunde şi mai înalte, acoperite cu şindrilă sau olane. Cea mai deosebită dintre toate este casa

---

[41] Klára Hegyi o identifică cu cetatea de la Tăuţi.

[42] Márki, Arad. II, p. 16-17, respectiv Valics-Kammerer: p. 382, doc. CLXXXVI.

[43] Tapu 356, după Klára Hegyi.

[44] Dr. Arh. Gheorghe Sebestyén, *Unele cetăţi ale Banatului şi desenele lui L. F. Marsigli*, în: BCMI nr. I/1984, p. 41-43. Planurile publicate, aparţinând echipei conduse de inginerul Marsigli la comanda armatei austriece, au fost executate în 1697.

[45] Borovszky Samu, *Csanád vármegye története 1715-ig (Istoria comitatului Cenad până la 1715)*, Budapesta, 1897, p. 79.

[46] Borovszky, *Csanád*, vol. I, p. 80.

[47] Káldy-Nagy, *op. cit.*, p. 10.

beizadelei; lângă acest **serai** se află o mănăstire în ruine. Are **opt dughene.** Toate străzile din această cetate de mijloc sunt podite cu scândură, deoarece aici iarna e aspră, iar din pricina ploilor se face noroi foarte mult.

Descrierea ***oraşului cel mare*** *din exterior.* E un loc mai întins decât toate celelalte (...). E **o palancă de pământ** înconjurată de un singur zid din grinzi mari (...). Are trei porţi trainice: prima se deschide spre răsărit, a doua spre apus, iar a treia spre miazănoapte. Are 350 de case încăpătoare, făcute din piatră şi cu acoperişuri de olane roşii, (...) şi de stuf. Are în total **douăsprezece mihraburi** (adică lăcaşuri de rugăciune, moschei).

Geamia lui Hadji Osman aga este o geamie frumoasă, clădită de curând.

În faţa porţii de la cetatea de mijloc se află **geamia gaziului Küciük-Bali bey**, cuceritorul cetăţii; el este înmormântat acolo, **sub o cupolă de piatră (türbe).** Celelalte **sunt masgiduri.** Lângă această geamie se află **saraiul beiului de Cenad** (...). Mai sunt **trei medresele**[48], **trei tekke, patru şcoli pentru copii (mekteb)** şi 300 de **prăvălii** pentru meseriaşi. Nu are bazar (...). Are **o baie** mică şi **trei hanuri** pentru negustori, dar n-are caravanseraiuri (...). Şi în afara oraşului mai sunt multe case (...). Toată populaţia oraşului îşi cară apa din Mureş.(...). Toţi sunt gazii, negustori şi hagii care vorbesc tot limba bosniacă (...)[49]".

Cetatea a fost demolată în 1701, sub supravegherea unor ofiţeri austrieci, conform dispoziţiilor Păcii de la Carlowitz (1699).

Catedrala episcopală, transformată, în 1551, în **geamia Hunkiar**, (amintită mai sus, în "cetatea interioară"), a supravieţuit probabil până în 1701, când a fost demolată odată cu cetatea, fiind considerată construcţie turcească[50].

CHELMAC/Eperjes

Localitate pe malul stâng al Mureşului, la est de Lipova. În evul mediu abaţie benedictină, transformată, înainte de 1511, în cetate[51]. "Cetatea a fost ocupată (în 1552) respectiv abandonată de turci în acelaşi timp cu Lipova (în 1595)"[52], incendiată de garnizoana otomană înainte de a o părăsi. Ulterior nu a mai jucat nici un rol militar. Vezi şi VEFRAŞ.

CHIŞINEU-CRIŞ, vezi Pădureni

CIACOVA, jud. Timiş

Cetate medievală la sud de Timişoara, pe malul Timişului (reşedinţa familiei nobiliare Csák, Csáky, până la 1551).

Kale (cetate de piatră) şi reşedinţă de nahie după 1552, în cadrul sangeacului Timişoara. În această calitate este pomenită şi în 1605-1606. "Turcii au construit o mahala nouă, cu case din scândură şi paiantă"[53].

În jurul anului 1555 are o garnizoană de 13 timarioţi şi un număr necunoscut de lefegii. În 1634 are cel puţin 40 de lefegii[54].

În 1664 are garnizoană compusă din călăreţi, azapi şi pedestraşi[55].

COVIN, vezi Kovin

DENTA

Comună pe malul Bârzavei, în sudul judeţului Timiş.

Palancă în sangeacul Timişoara, nahia Ciacova. La mijlocul sec. XVII. era "o întăritură de formă pătrată, construită din nuiele. (Avea) un dizdar (comandant) şi 50 de neferi, un depozit de muniţii, o **geamie,** un **han** şi câteva **dughene**[56]".

DEZNA/Desni, Desna

Cetate în răsăritul judeţului Arad, sub ocupaţie otomană în 1658-1693[57]. Evlia Celebi o prezintă ca fiind "o cetate înfloritoare, în patru colţuri", însă o localizează greşit, în sangeacul Caransebeş, respectiv pe malul râului Timiş.[58]

---

[48] Ágoston, Gábor, *Muszlim oktatás és nevelés a török hódoltságban (Învăţământ şi educaţie musulmană în teritoriile de sub ocupaţie otomană)*, în "Keletkutatás", 1987/ l, pp. 47-65. Studiul prezintă sistemul de învăţământ public din Imperiul Otoman, cu instituţiile specifice, materiile predate, instituţiile din Europa Centrală, şi bibliografia aferentă.

[49] Evlia Celebi, C. S. VI, p. 647-648.

[50] Borovszky, *op. cit.*, p. 88.

[51] *Temes vármegye, szerk.* Borovszky Samu, Bp. F.a., p. 71.

[52] Márki, *Arad*, p. 150, 20.

[53] Kiss Gábor, *Erdélyi várak és várkastélyok*, Bp. 1990, p. 416.

[54] Dr. Hegyi, Klára: manuscris în curs de apariţie, privind efectivul soldaţilor otomani; surse: Tapu 298, ÖNB Mxt 641.

[55] Fekete, *op. cit.*, doc. 237 din iunie 1664, p. 85.

[56] Evlia Celebi, în: C. S. VI. p. 491.

[57] Márki, *Arad*, p. 161.

[58] Evlia Celebi, C. S. VI, p. 535.

DUDEŞTII-VECHI/Beş-Ova, Beşenova

Comună în nord-vestul judeţului Timiş.

Palancă, voyvodalîk (sediul unui administrator de moşii) în sangeacul Cenad.

Prin 1660 "cetatea este o **palancă** mică, pătrată, pe malul unui lac mlăştinos, format din revărsările Mureşului, iar de jur împrejur abia are 1000 de paşi. Are dizdar (comandant) şi 80 de oşteni de pază şi un naib (ajutor de cadiu) al cadiului de Cenad.(...). Are **o geamie**, transformată din biserică, **două mesgiduri**, **o medrese**, **o tekke**, **două mekteburi** (şcoli), o mică **baie** şi un **han**, şi opt **dughene** precum şi **două hanuri** acoperite cu şindrilă[59].

La nici un secol mai târziu din această aşezare nu a rămas decât un turn, probabil minaretul unuia din lăcaşurile de cult musulmane. "Turcii au construit, din cărămidă, un turn înalt de observaţie, iar în jurul lui, pentru soldaţii de pază, bordeie, care se aflau, împreună cu turnul, la intersecţia dintre strada principală cu o altă stradă, la cca. 800 de paşi spre apus. În acel loc azi se află o cruce. Resturile hrubelor turceşti construite în jurul turnului de pază se mai aflau acolo şi în 1738, când s-au stabilit locuitorii bulgari, primind aici cămin[60]".

În 1634 avea 36 de müteferrika şi azapi, şi 18 martolozi sârbi[61].

FĂGET/Facet, Faciyat, Kaceat

Oraş în nord-estul judeţului Timiş.

Palancă ("parkan") pe cursul superior al Begheiului, în sangeacul Timişoara, reşedinţă de nahie. Apăra trecerea spre valea Mureşului, spre cetatea Ilia, dar controla, împreună cu cetatea Margina, atât valea Mureşului, cât şi Porţile de Fier ale Transilvaniei..

A fost cucerită de Ulema paşa, în 1551.

În 1594 garnizoana respinge asediul trupelor transilvănene, conduse de Moise Szekely[62]. Un an mai târziu cetatea (având 300 de apărători) este ocupată de transilvăneni. În 1616 revine otomanilor.

"Din planul lui Marsigli (1697) rezultă existenţa unei **duble cetăţi**. Una-i mai mică, desigur mai veche, pe un plan de formă aproape pătrată, cu unele neregularităţi, care amintesc de flancurile bastioanelor. Ea este separată printr-un şanţ cu apă (şi legată printr-un pod) de a doua cetate, de formă aproape dreptunghiulară, din care prima cetate "muşcă" o bucată. Ambele cetăţi sunt înconjurate de un şanţ, alimentat de apa Begăi (şi de cea a unui pârâu, care are confluenţa cu Bega în imediata apropiere a cetăţilor)"[63]. Albia Begăi este mult mai lată pe latura intrării în cetatea nouă. Acest şanţ dublează eficient râurile, care ele însele constituie o apărare naturală a cetăţilor, pe trei laturi ale lor.

După Evlia Celebi, prin 1660, **cetatea** era "o construcţie în formă pătrată, frumoasă şi tare. La apus se află o poartă, care dă spre câmpie. Are dizdar, 300 de ostaşi aleşi şi material de război îndeajuns; e acoperită în întregime cu şindrilă. Nu are piaţă şi bazar"[64].

Cetatea, prin anii 1700-1716, este "menzil" (staţiune militară). Prin 1555 garnizoana număra cel puţin 30 de lefegii timarioţi[65].

În 1590-1591 avea 94 de ostaşi (ulufegii, azabi şi reişi)[66]. În 1634: 54 lefegii[67]. 1700-1706 are garnizoană de 25 militari.

FELNAC/Fenlak, Kalenak, comună pe malul stâng al Mureşului, în judeţul Arad.

Familia Iakşici conştruieşte aici o reşedinţă fortificată. În 1534 devine târg. Cetatea capitulează în faţa otomanilor, în septembrie 1551, care pun o garnizoană de 60 de soldaţi. O lună mai târziu este recucerită, apoi incendiată. Otomanii o reconstruiesc. Între 1552-1595 şi 1598-1695 "kale" (cetate de piatră)[68], centru de nahie în cadrul sangeacului Timişoara. A fost ocupată între 1595-98 de trupele transilvane. În iulie 1658 respinge asediul trupelor conduse de Gheorghe Rákóczi al II-lea, principe al Transilvaniei[69].

Prin 1660 "**cetatea** e aşezată pe malul râului Mureş, pe o colină înaltă; e o cetăţuie destul de frumoasă, construită din cărămidă. Are doar 400 de paşi în circumferinţă. De asemenea, are o singură poartă care dă spre miazăzi şi **o mică geamie** de pe vremea lui Suleiman han. În cetate sunt numai cinci case şi cinci

---

[59] Evlia Celebi, C. S. VI, p. 648.

[60] Miletz János, *Torontál vármegye történelmi és régészeti emlékei (Monumentele istorice şi arheologice ale comitatului Torontal)*, în: TRE, 1876, vol. II, p. 128.

[61] ÖNB Mxt 616 şi 641.

[62] Márki, p. 18, 20.

[63] Planul executat de Marsigli este publicat în Sebestyén, p. 46; interpretarea planului: *idem*, p. 48-49.

[64] Evlia Celebi, C. S. VI, p. 503.

[65] Tapu 298, prin bunăvoinţa doamnei Klára Hegyi, din Budapesta.

[66] Velics-Kammerer, I, p. 375, doc. CLXXV.

[67] ÖNB Mxt 641, prin bunăvoinţa doamnei Klára Hegyi.

[68] Márki, *Arad*, p. 150.

[69] *Temes vármegye*, red. Borovszky S. Bp. F.a., p. 45.

tunuri împărăteşti. În faţa porţii se află un pod mobil (suspendat) cu lanţuri, iar în faţa acestuia se găseşte un **chioşc.** Are un dizdar şi cincizeci de oşteni.

Oraşul din afară nu are palancă. În el se află vreo sută de case acoperite cu şindrilă. (...) în afară de zece **dughene**, nu mai sunt alte clădiri, dar se găsesc foarte multe vii."[70]

Garnizoana: în jurul anului 1555: 29 de lefegii timarioţi; în 1634: cel puţin 128[71].

GYULA/Giula, azi în Ungaria

Importantă cetate medievală, cucerită în 1566, cu ocazia ultimei campanii conduse de sultanul Suleiman. Devine centru de sangeac, în cadrul Vilaietului Timişoara, cu nahiile Gyula, Arad, Békés, Zarand şi Bihor[72].

În 1579 oraşul avea următoarele cartiere ("mehalle"): în interiorul cetăţii (în palancă, respectiv în "varoş") erau şase mahalale, numite după geamiile şi mesgidurile construite între 1566-1579: mahalaua sfintei **geamii a lui Ishak beg**, mahalaua sfintei **geamii a "hass"-ului** (adică geamia "sultanului", probabil a lui Suleiman Han, menţionată de Evlia Celebi), mahalaua sfintei **geamii a lui Ali beg**, mahalaua **mesgidului lui Mehmed aga**, mahalaua **mesgidului lui Ilyas kethüda**, mahalaua **mesgidului lui Kurd beg**. Toţi locuitorii palăncii sunt musulmani, militari şi civili.

În afara palăncii se află trei mahalale cu populaţie creştină (maghiari şi câteva familii de sârbi), şi "mahalaua martolozilor", unde locuiesc 7 familii de sârbi[73].

Evlia Celebi găseşte aici, la mijlocul secolului al XVII-lea, **trei medresele**[74].

GYULAVARSÁND, vezi Vărşand

HARAM, HOROM, vezi Banatska Palanka

ICTAR/Ihtar, azi sat, comuna Topolovăţu-Mare, jud. Timiş

În evul mediu, înainte de perioada otomană, important târg, la est de Timişoara, pe malul Timişului[75]. În 1552 devine reşedinţă de nahie, în cadrul sangeacului Timişoara.

În 1664 e o palancă cu garnizoană constând din călăraşi, azapi şi pedestraşi[76].

INEU/Yanova

Important târg în comitatul medieval al Zarandului, în valea Crişului Alb. Cetatea devine reşedinţa sangeacului Ineu-Pâncota, făcând parte din Vilaietul Timişoarei între 1566-1595 (când avea o garnizoană, pe timp de pace, de 331 de lefegii: ulufegii, azabi, martolozi[77]), apoi aparţine Transilvaniei între 1595-1658, şi iar Vilaietului între 1658-1693[78]. Prin 1660 devine chiar capitala vilaietului (eialetului), şi până la 1684 beilerbeii stau alternativ la Ineu şi la Timişoara. Această ambiguitate încetează după 1684, când beilerbeiul se stabileşte la Ineu, "definitiv", adică până la pierderea cetăţii[79], în 1693. După această dată teritoriile din nordul Mureşului ies din componenţa vilaietului (eialetului), care va redeveni "de Timişoara".

Localitatea se compunea din **cetatea de piatră** ("kale") de origine medievală şi din "varoş"-ul (târgul) înconjurat de **o palancă** puternică şi şanţuri umplute cu apa Crişului Alb. Cetatea medievală a fost preluată şi întreţinută de garnizoana otomană, dar în această perioadă nu au avut loc construcţii semnificative. Pe un bastion a fost realizat un lăcaş de rugăciune, din material lemnos (vezi scrisoarea lui Gheorghe Rákóczi al II-lea din 1648, citată mai jos). În perioada domnitorilor ardeleni Gheorghe Rákóczi I şi fiul său, Gh. Rákóczi al II-lea (respectiv 1633-1658) au fost în continuu efectuate lucrări de construcţii mai pretenţioase, cu "cioplituri artistice de piatră"[80].

La asediul din 1595 cetatea era apărată de 700 de soldaţi otomani. Evlia Celebi considera, prin 1660, că, în timp de război, ţinutul putea să dispună de 8000 de ostaşi[81]

Moschei: la 1595, în momentul recuceririi Ineului de către transilvăneni oraşul avea **patru moschei**. Probabil, au fost construite din lemn şi au dispărut în timpul luptelor ori imediat după asediu. O jumătate de

---

70 Evlia Celebi, C. S. VI, p. 503-504.

71 Tapu 298, respectiv ÖNB Mxt 616, prin bunăvoinţa doamnei Klára Hegyi.

72 Conform defterului sangeacului din 1567. Káldy-Nagy, *op. cit.*, p. 10.

73 Káldy-Nagy Gyula, *A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása (Conscripţiile fiscale ale sangeacului Gyula din anii 1567 şi 1579)*, Békéscsaba, 1982, pp. 47-54.

74 Ágoston, *op. cit.*, p. 53.

75 Localitatea de baştină a familiei lui Gabriel Bethlen, principele de mai târziu al Transilvaniei. Familia s-a refugiat în Transilvania după 1552.

76 Fekete, *op. cit.*, doc. 237, iunie 1664, p. 85.

77 Velics-Kammerer, p. 381, doc. CLXXXV.

78 Fenyvesi, p. 257-258.

79 Fodor, *op. cit.* p. 28, după Dávid Géza, *Török közigazgatás Magyarországon (Administraţie turcească în Ungaria)*, manuscris.

80 Márki, p. 258, precum şi capitolele XXXIV şi XXXV, pp. 83-112.

81 Evlia Celebi, C. S. VI, p. 513.

secol mai târziu, în 1646, domnul Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi II, afirmă într-o scrisoare, că "nici n-am văzut, nici n-am auzit ca la Ineu să fi fost vreo geamie făcută din piatră. (...) O fi fost pe acoperişul unui bastion un locşor, nu ştiu, dacă i s-au putrezit stâlpii şi acoperişul de şindrilă".

După ce aşezarea reintră, în 1658, în componenţa vilaietului Timişoara, va dobândi următorul aspect: "**cetatea** este de formă pătrată, aşezată pe malul râului Criş; are bastioane mici de piatră. (...) Înăuntru, aproape de poartă, se află **geamia sultanului Mehmed** (Mehmed al IV-lea, 1648-1687). Lângă această geamie se găsesc **un turn de ceas** din scânduri şi o **moară cu cai**. În interiorul cetăţii se află **cetatea nouă** (respectiv castelul fortificat, refăcut în timpul apartenenţei la Transilvania). E o mică cetăţuie frumoasă, în care, în afara odăilor ienicerilor nu se mai află nimic altceva. În cele patru colţuri sunt patru turnuri solide cu acoperiş de scânduri şi cu ziduri late de douăzeci de picioare. Această cetate interioară are o poartă ce dă spre apus; şi şanţul acesteia e plin.

Oraşul Ineu. Râul Criş trece prin el. Pe malul drept şi pe cel stâng al acestui râu se află un oraş mare, care, având forma curbată, se întinde pe pământ ca un arc. De jur împrejur sunt vreo 4800 de paşi; în prezent e o **palancă** pe cale de dezvoltare. Are, în total, **opt bastioane** bine întărite şi **trei porţi,** şi anume: spre miazăzi, poarta Timişoarei; spre apus, poarta Gyulei; spre răsărit poarta Oradiei; toate sunt din lemn. Şi şanţul acestei palănci e plin cu apele râului Criş. Se adunaseră 10.000 de raiale care săpau un şanţ nou.

În acest oraş se află **geamia lui Köprülü Mehmed paşa**; e o geamie trainică şi foarte frumoasă, cu acoperişul de olane şi cu minaret de piatră; are mulţi enoriaşi.

Geamia lui Haseki Osman aga: şi ea se află în centru; e o geamie frumoasă şi lucrată cu măiestrie; este acoperită cu olane şi are un minaret de scânduri. Deasupra porţii acestei geamii se află o "kitabe" (pisanie, în versuri), din 1073 A.H. (16 aug. 1662-4 aug. 1663).

Geamia lui Sofu Kenan paşa e acoperită cu olane şi are minaret de scânduri.

În apropierea ei, tot la capătul podului amintit, se află **geamia lui Köprülüzade Fazil Ahmed paşa.**

În afară de acestea, mai sunt şi **mesgiduri**.

Palanca are în total 800 de case, cu şi fără etaj, acoperite cu olane şi înconjurate de grădini. (...) Dintre toate clădirile, cele mai frumoase sunt: **saraiul paşei**, aşezat lângă poarta Gyulei; are tindă şi baie şi mai multe încăperi, cu şi fără etaj. (...) Până acum, (palanca) nu are decât **o singură baie.** La capătul podului de lemn de peste râul Criş, Ahmed paşa, fiul lui Köprülü, a construit **un han** frumos, acoperit cu olane.

Aici se găsesc, în total, 200 de prăvălii; altfel de construcţii încă nu sunt"[82].

Deci **moscheea**[83]**,** existentă încă la începutul secolului XX, între colţul de sud-est al cetăţii şi podul peste Crişul Alb este, cu cea mai mare probabilitate, geamia lui Köprülüzade Fazil Ahmed paşa, ridicată de către fiul marelui vizir Köprülü Mehmed paşa, recuceritorul cetăţii, în cadrul unui vakîf ce a cuprins şi un han în vecinătate. Clădirea era o construcţie simplă de piatră, cu plan pătrat, orientat spre est - sud-est, cu tavan simplu de lemn. În interior avea un balcon de lemn, sprijinit pe doi stâlpi de lemn. Aceştia au fost înlocuiţi, în 1850, cu stâlpi de cărămidă. Lângă clădire se ridica **minaretul** construit într-un mod exigent din piatră fasonată, având, în 1934, o înălţime de cca. 17 metri.

Ferestrele clădirii erau relativ mici, apropiate de tavan. Pe faţada de sud erau 3, pe cea de est 2, iar pe cea de nord o fereastră.

Moscheea a fost folosită între 1702 şi 1858 ca biserică parohială romano-catolică. Ulterior, după construirea unei noi biserici, a servit ca fabrică de oţet, cu minaretul folosit drept coş de fum. În 1878 fusese restaurat sumar.[84]

În cadrul măsurilor complexe luate de noua administraţie românească a Transilvaniei, în urma unor măsuri tranzitorii, ia fiinţă, în aprilie 1921, Secţia pentru Transilvania a Comisiunii Monumentelor Istorice. Aceasta îl va delega pe competentul Iuliu Marţian, "fost singurul membru de naţiune română în Comisia Monumentelor istorice din fostul regat unguresc"[85], să viziteze, în octombrie 1923, şi geamia de la Ineu. În urma raportului acestuia soarta monumentului ajunge subiect al dezbaterilor Adunării Deputaţilor în 1929, unde şi Nicolae Iorga a protestat împotriva stării periclitate în care a ajuns singurul monument religios de origină musulmană din această parte a ţării[86]. Adunarea Deputaţilor va cere, în 1930, păstrarea şi restaurarea lui[87].

---

[82] Evlia Celebi, în C. S. VI, pp. 512-515.

[83] Dr. Somogyi Gyula, *Arad szabad kir. lyi város és Arad vármegye községeinek leírása (Descrierea oraşului liber regesc Arad şi a comunelor comitatului Arad)*, Arad, 1913, II/1.2, p. 114.

[84] Arh. CMI, Fond. 5.24, Dosar Ineu, citat de Opriş, p. 241, nota nr. 22.

[85] Opriş, p. 41.

[86] *Idem*, p. 241, respectiv Arh. CMI, Fond 5.24, Dosar Ineu, citat de I. Opriş, *loc. cit.*, nota nr. 22.

[87] *Idem*, p. 131, precum şi nota nr. 10.

În acelaşi an, clădirea a fost transferată (de către Biserica Romano-Catolică) Episcopiei Greco-Catolice din Lugoj, fără îndoială cu intenţia ca ea să devină lăcaş de cult pentru mica comunitate greco-catolică, în curs de constituire. În 1931 îşi pierde acoperişul[88], în 1945 se dărâmă minaretul, iar "la 24 mai 1950 Comitetul Provizoriu al comunei Ineu (jud. Arad) decidea demolarea geamiei turceşti (1656)"[89].

Ţinând seama de informaţia după care clădirea avea şi subsol, folosit drept cavou în perioada cât a servit ca biserică catolică[90], ar trebui să admitem, că ea ar fi putut avea origine medievală, preotomană. Însă nu se cunoaşte poziţia şi aspectul acestei "crypta antiqua", care putea fi realizată şi după preluarea clădirii de către parohia catolică, în 1702. Dr. Cornel Şorban, monograful localităţii, aminteşte, că "procesul verbal al vizitaţiei din 1835 afirmă eronat că sub biserica-moschee nu există criptă" - prin urmare, cavoul putea fi realizat ulterior faţă de această dată, sau putea fi chiar în exteriorul clădirii.

JÁNOSHÁZA, Ungaria

Palancă ridicată de otomani în 1558. După 1566, anul ocupării cetăţii şi înfiinţarea sangeacului Gyula, îşi pierde importanţa şi este abandonată.[91]

JDIOARA/Jedvar, Zsidóvár ("Cetatea Jidovilor"), sat în comuna Criciova, jud. Timiş, pe valea Timişului, la circa 18 km în amonte de Lugoj.

"Şi aceasta a fost cucerită de Köprülü Mehmed paşa în 1658. E o palancă de lemn, în formă pătrată, aşezată între munţi, pe malul râului Timiş, în sangeacul Lugoj. E o kaza recent înfiinţată. Are dizdar şi ostaşi. Fiind cucerire nouă, nu are construcţii publice"[92].

Fortificaţia otomană, nelocalizată, se afla la poalele unui pinten de deal de pe malul Timişului, pe care au fost identificate recent resturile cetăţii medievale Jdioara[93].

KANLÎK[94]

Palancă nelocalizată în eialetul Ineu (adică vilaietul Timişoara), cu garnizoană constând din "ostaşi călări (farisan), azabi vechi şi noi şi pedestraşi (piyadeler)".

KOVIN/Kuvin, Keve, azi în Iugoslavia

Cetate medievală, reşedinţa comitatului medieval Keve, între Palanca Veche (Pancevo) şi Palanca Nouă (Horom, Banatska Palanka) în perioada otomană palancă pe malul stâng al Dunării.

Fortificaţia se afla printre aşezările care s-au predat în 1716 ("Panciova, Ui-Palanca şi Cuvin")[95], deci avea garnizoana.

LIPOVA/Lipve, oraş în judeţul Arad.

În evul mediu era un oraş cu mare importanţă economică şi culturală. Port de transbordare (în evul mediu, dar şi în perioada otomană) a sării provenite din ocnele din Turda, Uioara şi Ocnele Sibiului, încărcate în bărci la Portus, lângă Alba-Iulia. Localitatea, împreună cu cetatea, tot de origine medievală, era "aşezată pe o câmpie mai ridicată între lacuri[96]", adică în lunca băltoasă, mlăştinoasă a Mureşului, care a fost regularizată şi desecată abia în secolul XIX.

Cetatea a fost ocupată în 1551, recucerită de creştini, apoi redobândită de otomani în 1552. Centru de sangeac.

În epoca otomană Lipova reprezintă un **sistem complex de apărare**, constând din oraşul înconjurat de şanţ cu apă, trei fortificaţii distincte pe malul drept al Mureşului (cu unele elemente de origine medievală, preotomană, vezi mai jos), şi din fortificaţia Radna, pe malul opus.

La mijlocul secolul al XVII-lea, când Evlia Celebi vizitează ţinutul, "**cetatea Lipova** este o cetate de piatră, frumoasă, în formă de pentagon[97](...) şi are o circumferinţă de 10.000 de paşi. (...) Are cinci porţi: la miazănoapte e **Poarta Podului**[98]; la vreo 200 de paşi de aceasta se află **Poarta Azapilor** (Azaplar Kapîsî); la vreo 500 de paşi de la aceasta e **Poarta Apei** (Su Kapîsî), iar de la aceasta, la alţi 500 de paşi se află **Poarta**

---

88 Dr. Sorbán Kornél, *op. cit.*, pp. 30-36.

89 Vezi nota nr. 79.

90 Dr. Sorbán Kornél, *op. cit.*, loc. cit.

91 Czigányi, István, *A török kori Arad és az azt követő időszak (Aradul din epoca turcească şi perioada următoare)*, în: "Az aradi vár története (Istoria cetăţii Aradului)", Budapesta, 1998, p. 47.

92 Evlia Celebi, C. S. VI, p. 534.

93 Bejan, Adrian, *Cetatea Jdioara. Raport preliminar de săpătură-campania 1973*; Idem: *Concluzii preliminare asupra săpăturilor arheologice de la cetatea feudală Jdioara, din anii 1973-1977*, în: Tibiscus, 1975, Timişoara, p. 155-156, şi 1979, Timişoara, p. 199-206. Planul cetăţii, realizat de Marsigli în 1697, publicat de Sebestyén, p. 47.

94 Fekete, *op. cit.*, doc. 237 din iunie 1664, p. 85.

95 Nicolae Stoica de Haţeg, *Cronica Banatului* (ed. de Damaschin Mioc), ed. II. Timişoara, 1981, p. 166.

96 Giovanandrea del Gromo, în C. S. II., p. 339.

97 în realitate, dreptunghi, cu patru bastioane romboidale în colţuri, vezi planul lui Marsigli.

98 ori Poarta Radnei.

Battal[99], iar de la aceasta, la vreo 300 de paşi se află **Poarta Timişoarei** (Temeşvar kapusu**)** apoi, în afară, se află **Poarta Martologilor** numită astfel după agaua martologilor, şi **Poarta Şarampo**[100]". Aceste două porţi s-au aflat pe palisadele unor mahalale exterioare, care şi ele asigurau o valoare, e drept inferioară, de apărare.

Cele patru bastioane, în baza planului lui Marsigli din 1697, au feţele de 12-18 stânjeni şi flancurile de 4-6 stânjeni; "proporţia lor dominantă faţă de curtine dau de bănuit că ar data din secolul al XVII-lea", constată Gheorghe Sebestyén, bun cunoscător al arhitecturii de apărare din perioada Renaşterii[101].

În această cetate se găseau, în total, cinci geamii şi un mesgid[102].

l. **Geamia cea mare** (Kanuni Camii sau Büyük Cami), datează din vremea lui Suleiman han, respectiv din 1552. E acoperită în întregime cu plumb; are cupolă (...). Se poate presupune că a fost iniţial biserică creştină şi a fost transformată în geamie imediat după cucerire.

2. **Geamia Timişoarei**, în apropierea Porţii Timişoara. Are următoarea inscripţie:

"A fost construită de un meşter pentru închinăciune;

Şi data ei a fost: 'Venerata geamie'"[103].

3. În apropierea Porţii Battal se află "**Geamia Alaibeiului**" (Alay Beyi Camii).

4. În mahalaua nemţească se află "**Mecetul Hagiului**".

Una din aceste geamii a fost, fără îndoială acel "templum turcicum mechiett vulgo nunculpatum", existent deja în "prima perioadă otomană" (1552-1595), "la colţul străzii Podului ce ducea spre Poarta Radnei cu uliţa diacului Abraham". Clădirea, abandonată din 1595 a fost curăţată de "Celebi tătarul", căruia i s-a permis vizitarea oraşului, în octombrie 1615, dar a redevenit lăcaş de rugăciune abia în 1616, când oraşul a reintrat în componenţa vilaietului[104].

Reluăm relatarea lui Evlia: "în această cetate sunt 1500 de **case** frumoase, mai scunde sau mai înalte; ele sunt acoperite cu şindrilă şi au grădini şi vii. De la un cap la altul, toate străzile sunt pardosite cu scânduri şi grinzi de lemn lucios. În total se găsesc 200 de prăvălii. (...) Sunt **şapte mekteb-uri** (şcoli elementare), şi o **medrese**.

Evlia menţionează, întrucâtva mirat, că un oraş de asemenea importanţă "nu are cişmele publice, Dar-ul-Hadis, Dar-ul-Kuran", adică şcoli superioare.

În interiorul cetăţii, în apropierea şanţului ce înconjura "cetatea interioară" se afla un caravanserai, cu nivelul inferior de piatră şi etajul de lemn[105].

Cetatea de mijloc (Orta Kale): "În partea de sud a acestei cetăţi mari se află cetatea de mijloc, în formă de pentagon, cu bastioane solide şi foarte tari; ea are circumferinţa de vreo 5080 de picioare (...am făcut măsurătoarea după picior, nu după pas). Are un zid de umplutură, cu tavan şi e de vreo cincizeci de picioare. Nu e o construcţie de piatră, ci o palancă solidă, construită în întregime din lemn. Are un şanţ ciudat, demn de admirat, prin care curge (apă provenită din) Mureşul. (...) Are o singură poartă ("Turnul Porţii"), spre răsărit, şi un pod mobil, foarte frumos. În jurul cetăţii sunt cinci bastioane, iar pe aceste turnuri stau 15 tunuri balimeze (...).In cetatea de mijloc sunt, cu totul, 150 de locuinţe pentru oşteni. Cetatea aceasta are un colţ anumit, unde cântă în fiecare seară meterhaneaua[106].

Cetatea cea frumoasă (Narin Kale)[107]: este o cetate frumoasă de piatră cu două turnuri; prin şanţul ei curge apă. Are numai un pod mobil şi o poartă solidă. Înlăuntrul acestei porţi se află o închisoare (...). În cetatea asta nu locuieşte nimeni, afară de dizdar (comandantul cetăţii), de imam şi de müezzini, pentru că atât vistieria, cât şi muniţiile şi magaziile se află în această cetate.

În afara cetăţii se găsesc trei tekke (mănăstiri de dervişi): pe drumul înspre Timişoara se află **tekke al lui Yagmur-Baba**[108]. "În cele patru laturi ale ei sunt încăperi pentru **bektaşi**, asemănătoare cu grădina raiului. În ea trăiesc dervişi neprihăniţi şi nevinovaţi, dreptcredincioşi, cu viaţa curată, învăţaţi şi cu frica lui Allah". Celebru loc de pelerinaj a fost **mausoleul** sfântului, în incinta mănăstirii. Un alt sfânt respectat a fost "veneratul Şeih-Mehmed Efendi Hindi", luptător, spahiu de faimă, dar şi sufi carismatic, originar din Agra,

---

[99] Battal înseamnă gol, nefolosit.

[100] Evlia, *loc cit.*, Şarampo înseamnă în maghiară palisadă.

[101] Sebestyén, p. 45, 48.

[102] Evlia Celebi, în C.S. VI, p. 505-509.

[103] *idem*; "Djami-i-şerif" - valoarea numerică a literelor este A.H. 704 = 1304-1305, greşit.

[104] Márki, Arad, p. 243, cu bibliografia aferentă.

[105] Osman Aga, p. 70.

[106] "mehterhane", orchestra de muzică militară.

[107] "narin", suplu, subţire. Cetatea este tratată separat de Ayverdi, autorul nerealizând că este vorba de un component al sistemului de fortificaţii al Lipovei (Ayverdi, p. 54).

[108] "Părintele aducător de ploaie".

India, care "acum se găseşte îngropat pe colina cetăţii Lipova; călătorii hinduşi, ca şi locuitorii de la hotare, vin acolo în pelerinaj".

În apropierea fortificaţiilor de la Lipova se găsea şi monumentul funerar (mausoleul?) al lui Ulema Paşa, fost beilerbei de Buda, primul cuceritor al Lipovei în 1551, precum şi "cimitirul celor 1001 de martiri"[109].

Prin Pacea de la Karlowitz (1699) se dispune demolarea cetăţii. Este executată de către armata imperială în 1702. Rămâne, totuşi, în continuare, o garnizoană (de 40 de soldaţi în perioada 1700-1706)[110].

Populaţia musulmană emigrează în Balcani, în 1717, după cucerirea oraşului şi a ţinutului.

LIUBCOVA/Lebkova. Sat, com. Berzasca, jud. Caraş-Severin

Mică palancă pe malul stâng al Dunării, în sangeacul Modava.

Evlia afirmă, prin deceniul 7 al secolului XVII, că "aceasta a fost clădită de otomani". Are dizdar, 60 de oşteni, (...), meterhane de cetate, (...) are naib (ajutor de cadiu). "Cetatea este o palancă mică în patru colţuri, într-o luncă largă, la două sute de paşi de la Dunăre. În ea se află numai cinci case. (...) Are şanţ dublu. (...) în prezent se găsesc cinci tunuri. În faţa porţii, dincolo de şanţ, se află **o geamie** cu acoperişul şi cu minaretul de scânduri. În oraş se găsesc vreo sută de case de musulmani, cu grădini şi cu vii, şi o sută de case de ghiauri. Toate sunt case de oameni săraci, acoperite cu şindrilă şi împrejmuite cu garduri de scânduri. N-are baie şi han şi nici bazar, dar sunt foarte multe vii şi grădini[111]".

Cam tot prin aceeaşi perioadă, în 1664 ostaşii (neferii) din Modava, Ahram-i-Djedid (Palanca Nouă) şi Liubcova se plâng că trebuie să lucreze mult la tractarea corăbiilor încărcate prin Porţile de Fier[112].

LUGOJ, oraş în estul judeţului Timiş, pe malul râului Bega.

Cetate medievală, reconstruită şi modernizată în 1552. Devine, împreună cu Caransebeşul, una din cele două centre ale "Banatului de Caransebeş şi Lugoj", teritoriu aparţinând Principatului Transilvaniei. Ocupată de otomani în 1658, devine capitală de sangeac.

În timp de război sangeacul putea da 1000 de ostaşi.

În 1661 "**cetatea** este de lemn şi pământ, pătrată, aşezată într-o câmpie întinsă pe malul râului Timiş. Şanţul din jurul ei e plin cu apa râului (...). Cetatea are o singură poartă. Deasupra şanţului cetăţii se află un pod mobil, împodobit, care este ridicat în fiecare noapte. În cetate sunt 300 de case (...), unele acoperite cu stuf, altele cu şindrilă. Deoarece această cetate e cucerită de curând, nu are geamii, hanuri, băi sau dughene.

Cetatea interioară e, de asemenea, pătrată; e o cetate mică de piatră cu şanţ separat. Are o poartă de lemn, care dă spre răsărit. Şi deasupra acestui şanţ se află un pod mobil"[113].

"Cetatea interioară", mică, cu plan pătrat, din piatră, a fost probabil fortificaţia medievală, iar cea "exterioară", cuprinzând numeroase case, deci un cartier întreg, a fost realizată în cadrul lucrărilor din 1552, conduse de Castaldo.

Desigur, la puţin timp după cucerire au fost ridicate toate clădirile necesare pentru existenţa unei comunităţi musulmane: moscheie, baie, şcoală.

MAJDAN/Meydan

Comună în fostul comitat Torontal, în unghiul dintre Tisa şi Mureş, la sud de Cenad. Azi în Iugoslavia.

În evul mediu aici se găsea cetatea şi mănăstirea Oroszlanos. În epoca otomană a devenit aşezarea Meydan ("piaţă" în lb. turcă). În 1877 se cunoşteau, în legătură cu ruinele cetăţii "mormintele turceşti descoperite aici" precum şi "diferitele monezi turceşti ce se găsesc şi azi în număr mare"[114].

MARGINA/Marcina

Fortificaţie pe cursul superior al Begheiului, la răsărit de palanca Făget. Controla Poarta de Fier al Transilvaniei, important drum de legătură spre Ţara Haţegului.

Prima menţiune a cetăţii este din 1505, e posibil ca să fi fost ridicată de Iancu de Hunedoara[115].

Între 1552-1595 şi 1658-1688 face parte din sangeacul Timişoara, constituind o nahie separată.

A fost demolată în 1701, în urma dispoziţiilor Păcii de la Karlowitz.

MĂNĂŞTIUR, vezi MONOSTOR

MEHADIA, comună în jud. Caraş-Severin, la aproximativ 8 km la nord de Băile Herculane.

---

[109] Evlia Celebi, V, pp. 399-402, în C. S. VI. p. 505-509.

[110] Fodor, *loc cit.*

[111] Evlia Celebi, în C. S. VI, p. 692-693.

[112] Fekete, *op. cit.*, doc. nr. 188, (aprilie 1664), p. 71.

[113] Evlia Celebi, C. S. VI, p. 533-534.

[114] Miletz János, *Torontál*, TRE 1877, I, p. 4-5.

[115] Kiss, Gábor, *Erdélyi várak, várkastélyok*, Bp. 1990, p. 423.

Localitatea constituie intrarea dinspre sud a "Porţii Orientale", respectiv a culoarului Timiş-Cerna, calea de intrare în Banat dinspre sud-est.

În această localitate se află două cetăţi. Una e medievala cetate "Myhald", aflată la circa 4-500 m de comună, pe o coamă de deal (azi în ruină)[116].

Cealaltă fortificaţie (dispărută, respectiv demolată de administraţia austriacă), îşi are originea în anii dinaintea cuceririi otomane. A fost ocupată de otomani în 1523, împreună cu cetăţile Severin şi Orşova. După cucerire primeşte garnizoană otomană. Între 1559-1614 i se schimbă proprietarul de mai multe ori (între otomani, Habsburgi şi Transilvania)[117].

Face parte din sangeacul Modava, până în 1658, când este integrată în sangeacul Caransebeş. Este predată austriecilor în 1716. Ocupată de sangeacbeiul de Vidin, Mehmed paşa, în mai 1738. Reocupată de austrieci în iulie, acelaşi an, şi probabil demolată tot atunci[118].

În 1634 are 65 lefegii[119].

În 1664 palancă (la piciorul stâncii pe care se află ruinele cetăţii medievale), cu garnizoană constând din călăreţi (farisan), azabi şi pedestraşi (piyadeler)[120].

În 1700 apare ca "menzil" (staţiune militară), cu 37 de soldaţi lefegii[121].

MOLDOVA-NOUĂ/Modava, Mudava.

Palancă, după 1554, reşedinţă de sangeac.

Recenta literatură numismatică[122] afirmă, că la Mudava a funcţionat, în 1566, în condiţiile ultimei campanii militare a bătrânului sultan Suleyman ("Magnificul"), un atelier de **monetărie,** unde au fost produse "akce"-le, moneda de argint cea mai populară şi utilizată a imperiului în acea perioadă, dar şi monede de aur.

Garnizoana: cel puţin 77 (în 1591), 41 (în 1634)[123], 32 (în 1700), 37 (în 1707), 31 (în 1707)[124].

MONOSTOR

Fortificaţie neidentificată. În comitatul medieval Arad au existat două localităţi cu acest nume, ambele aveau fortificaţie în ajunul ocupaţiei otomane. A treia identificare posibilă ar fi comuna Mănăştiur, din jud. Timiş, pe malul Begăi, la 14 km în aval de Făget.

În septembrie 1615 Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei promite sultanului restituirea următoarelor cetăţi: Lipova, Şoimoş, Vărădia, Vapraş, Făget, Arad şi **Monoştor**[125].

NARIN KALE, vezi LIPOVA

NĂDLAC

Fortificaţie în fostul comitat Cenad, pe malul drept al Mureşului, ridicată probabil în secolul XV de către familia Iakşici. Nu se poate elimina ipoteza după care ea ar fi fost amenajată pe amplasamentul mănăstirii medievale Kenezmonostora, fenomen răspândit în zona Tisei, Mureşului şi a Crişurilor în secolele XV-XVI.

A jucat un rol şi în răscoala ţărănească din 1514.

A fost una din cetăţile eliberate de trupele transilvănene în 1595[126]. După această dată nu a mai jucat nici un rol militar. Tradiţia locală ştie de o "moschee şi de cetatea turcilor", dar aceste ştiri ţin de folclor.

NOVI BECEI/Becey, Bedja, Beceiul Turcesc, azi în Iugoslavia

Aşezare pe malul stâng al Tisei, în sangeacul Cenadului. Importantă cetate, cucerită în 1551, după un asediu de şapte zile, de către marele vizir Köprülü Mehmed. "Ea a fost apoi refăcută şi înzestrată cu o garnizoană numeroasă"[127].

Din conscripţia fiscală din 1579 aflăm, că în oraş trăiau 21 de familii musulmane (13%) şi 140 familii creştine (87%)[128].

---

116 Nicolae Secară, *Castrum Myhald*, în: "Tibiscus", 1975, Timişoara, p. 167-185.

117 Planul cetăţii, realizat de Marsigli în 1697, a fost publicat de Sebestyén, p. 46.

118 Kiss, *op. cit.*, p. 299-301.

119 ÖNB Mxt 616.

120 Fekete, *op. cit.*, doc. nr. 237 din iunie 1664, p. 85.

121 Fodor, *loc cit.*

122 Nicolae, Eugen, în: "Tezaure din muzeele oraşului Chişinău", secolele XVI-XVIII, Coordonator Viorel M. Butnariu, Chişinău, 1994, p. 66.

123 Efective communicate de doamna Klára Hegyi.

124 Fodor, *Das Wilajet Temeşvar*, p. 44.

125 Márki, p. 66.

126 Márki, p. 24.

127 Evlia Celebi, în: C. S. VI, p. 492.

128 Káldy-Nagy, *op. cit.*, p. 14.

"Este un voievodat[129] din sangeacul Cenad, dar face parte din vakîfurile lui Tavil-Mehmed paşa[130]. Are dizdar, 40 de neferi (ostaşi de pază) (...) Cetatea, aşezată pe malul Tisei, este **o cetate frumoasă, din cărămidă**, de formă pătrată, şi n-are mai mult de 500 de paşi de jur împrejur. Prin şanţ curge apa Tisei. Are o poartă spre **schelă** şi o altă poartă dosnică. În schelă se găsesc **un han** şi **50 de magazii**. Are **o geamie** înfloritoare, transformată din biserică, **o medrese, trei şcoli, un tekke, o baie, patruzeci de prăvălii** şi vreo sută de case joase, acoperite cu olane sau stuf"[131].

ORŞOVA/Irşava, Reşava

Cetate medievală, cucerită în 1522. În 1526 cetatea goală este reparată, întărită şi primeşte garnizoană, făcând parte din sangeacul Vidin. În toamna anului 1551 se integrează în Vilaietul Timişoara, recent înfiinţat[132], comandantul său avea rang de sangeacbei. Câţiva ani mai târziu este integrată în sangeacul Modava. Este transformată şi extinsă, devenind palancă.

În 1634 are o garnizoană de 164 lefegii[133]. În 1660 are 150 de soldaţi, şi numeroşi funcţionari militari şi civili[134]. Între 1700-1706 sunt aici 205 de lefegii[135].

Cetatea, în această epocă**,** era "o palancă frumoasă, în patru colţuri, înconjurată cu ziduri de pământ, pe malul Dunării. De jur împrejur sânt 800 paşi. Are două porţi: prima, o poartă mică de lemn, dă spre răsărit, pe malul Dunării; a doua este spre apus, tot pe malul Dunării, şi dă spre oraş. Partea de sud a cetăţii e scăldată de apele Dunării, dar spre nord se află înălţimi şi şanţuri adânci.

În cetatea aceasta **palatul beiului** e mai frumos decât toate celelalte case.

Deasupra zidului de pe malul Dunării se află numeroase locuri de recreere şi fel de fel de **palate de petrecere** (adică chioşcuri). În interiorul palăncii se găseau 50 de case, acoperite cu şindrilă. Lângă poarta cea mare se află o mică **geamie** plăcută, cu faţa spre Dunăre şi cu mulţi enoriaşi".

Cetatea interioară (Ic kale): este o cetate mică, zidită din piatră, cu patru laturi, rezistentă, rămasă din timpul ghiaurilor. În interiorul ei locuiesc numai: dizdarul, imamul, muezzinul şi mehterbaşiul. Lângă turnul închisorii, deasupra porţii cetăţii interioare, există un **turn cu orologiu** (saat-kule), acoperit cu scânduri[136]. În partea de apus a cetăţii interioare, pe o câmpie întinsă, se află oraşul.

În noiembrie 1701 au fost executate lucrări de reparaţii la cetate.[137]

În momentul vizitei lui Evlia Celebi în **oraş** (adică în mahalaua exterioară) "se găseau trei sute de case, cu şi fără etaj, unele din piatră, altele din lemn, toate fiind acoperite cu şindrilă. Are **o geamie, un mesgid, o medrese, un mekteb** (şcoală elementară) şi zece dughene; nu are bedesten, dar se găsesc tot felul de produse. La marginea şanţului cetăţii se află **o baie** şi **un han** pentru negustori. Pe malul Dunării se găsesc casele mari şi frumoase, cu grădini, ale ghiaurilor greci; au şi **o biserică** a lor[138].

Orşova este ultima aşezare părăsită de administraţia otomană, fiind cucerită de imperiali în 27 august 1717[139]. Pacea de la Passarowitz (Pojarevaţ), din 1718 consfinţeşte retragerea administraţiei otomane din tot teritoriul Vilaietului Timişoara. Imperiul Habsburgic va demola numeroase cetăţi otomane, şi va ridica, în punctele strategice ale propriului său sistem de apărare o serie de fortificaţii moderne, în sistem Vauban, ce se vor păstra în mare parte până în zilele de azi.

Însă istoria otomană a cetăţii Orşova, respectiv a zonei Porţilor de Fier nu se încheie aici. În 1736 izbucneşte un nou război între otomani şi Imperiul Habsburgic, în condiţiile superiorităţii de forţe a otomanilor. Pacea de la Belgrad (1739) stabileşte revenirea Serbiei (de nord) şi a Olteniei în sistemul politic al Imperiului Otoman. Frontiera este astfel stabilită, ca Orşova (şi Ada-Kale) să rămână cetăţi otomane. Ea va fi părăsită de către musulmani abia în 1790, când cu ocazia capitulării părăsesc Orşova 2740 de persoane, din care 1927 militari şi 816 bolnavi, femei, copii.

PALANCA NOUĂ, vezi BANATSKA PALANKA

PALANCA VECHE, vezi PANCEVO

---

[129] Voyvodalîk: centrul de administrare a unui hass, adică a unui mare domeniu în folosinţa administraţiei centrale sau a unui mare demnitar.

[130] Tavil (cel Lung) Mehmed: adică Sokollu Mehmed paşa, mare vizir (1565-1579).

[131] Evlia Celebi, în: C. S. VI, p. 649.

[132] Fenyvesi, László, *A temesközi-szörénységi végvárvidék funkcióváltozásai (1365-1718). (Modificările de funcţiune a zonei militare de apărare din ţinuturile timişene şi severinene, 1365-1718)*, în: "Végvárak és régiók a XVI-XVII. században", Eger, 1993, pp. 235-288, respectiv la p. 256.

[133] ÖNB Mxt 616.

[134] Evlia Celebi, C. S. VI, p. 649.

[135] Fodor, p. 44.

[136] Măsură de lungime echivalentă cu distanţa de o oră de mers cu calul la pas obişnuit, CS.VI. P. 695, nota nr. 367.

[137] Dávid Géza, *op. cit.*, p. 43.

[138] Evlia Celebi, în *Seyahatname*, vol. VII, p. 430, respectiv *Călătorii Străini în Ţările Române*, vol. VI, p. 694-695.

[139] Fenyvesi, *op. cit.*, p. 258.

PANCEVO/Eski Palanka, Palanca Veche

Fortificaţie ("parkan") la gurile Timişului, pe malul stâng al Dunării, capitală de nahie în sangeacul Timişoarei, mai apoi, spre sfârşitul epocii otomane, capitală de kaza.

La mijlocul secolului al XVII-lea era "**o palancă** de lemn în formă pătrată şi e aşezată într-o luncă, în apropierea vărsării râului Sava în Dunăre. De jur împrejur are 100 de paşi. În ea se află dizdarul (comandantul), 50 de neferi, suficiente **depozite de muniţii, o geamie, un han** şi **un mic bazar**, dar nu are baie. Cele mai multe case sunt acoperite cu stuf[140]".

În 1708 se impuneau lucrări de reparaţii la cetate[141].

Garnizoana, în 1634: cel puţin 81[142]; în 1700-1706: 169 de soldaţi (lefegii).

PĂDURENI/Erdőhegy

Palancă (parkan) construită în 1571-1572[143] pe malul stâng al Crişului Alb, azi cartier al oraşului Chişineu-Criş.

După lista de soldă a garnizoanelor vilaietului, din 1590-91, numărul total al lefegiilor era 260 de oameni: mustahfizi, ulufegii, azabi, 27 martolozi sârbi, şi 5 müteferrika. Printre aceştia îi întâlnim pe Muhieddin, imamul şi hatipul **geamiei** garnizoanei, precum şi pe muezzin-ii Ibrahim Khalfa şi Murteza, cel din urmă slujea poate într-o **a doua geamie**[144]. În afara lefegiilor mai era un număr necunoscut de lefegii-timarioţi.

Garnizoana număra, în anii 1575-1590, 271 de militari.

PÂNCOTA

Important târg medieval, clădirile şi incinta mănăstirii benedictine medievale au fost transformate în fortificaţie la sfârşitul secolului XV sau la începutul secolului următor. Otomanii preiau fortificaţia[145], şi o întăresc în 1558[146]. Azi amplasamentul fortificaţiei otomane se află în zona protejată a "cetăţii turceşti"[147].

Între 1565-1595 e reşedinţă de sangeac, împreună cu Ineu[148].

Între 1595-1608 îşi schimbă de mai multe ori apartenenţa. Este ruinată şi abandonată după 1608.[149]

RADNA

Palancă, pe malul drept al Mureşului, în dreptul cetăţii Lipova. "Mai de mult, peste acest râu se afla un pod suspendat cu lanţuri; această cetate fusese clădită atunci de Ulama paşa[150], gaziu şi martir; acum[151] însă e cam ruinată. În cetate sunt douăzeci de case de creştini; are comandant şi douăzeci de soldaţi martalogi[152]. Toată populaţia Lipovei îşi avea aici cimitirul; acum însă acesta e spre cetatea Lipova[153].

La Radna funcţiona şi o capelă de pelerinaj pentru catolici, reparată în 1668 şi 1681[154]. Pe locul ei s-a dezvoltat ulterior mănăstirea franciscană, cu imensa biserică barocă de azi.

SÂNNICOLAU-MARE/Şemkoloş, în jud. Timiş.

Menţionat de Evlia Celebi, în lista "cazalelor şi cetăţilor din vilaietul Timişoara"[155].

SZARVAS/Sarvaş, azi în Ungaria

Palancă (parkan) în sangeacul Gyula, construită în 1584[156]. În 1590-91 are 195 de ostaşi (ulufegii, azabi şi reişi, martolozi şi 5 müteferrika)[157].

---

140 Evlia Celebi, în C. S. VI, p. 491.

141 Dávid Géza, *op. cit.*, p. 46.

142 Österreichische Nationalbibliothek, manuscrisul otoman ÖNB, Mxt 616, prin bunăvoinţei cercetătoarei budapestane dr. Klára Hegyi.

143 Márki, Arad, II, p. 5, 161.

144 Márki, Arad, II, p. 243, respectiv Velics-Kammerer, I, p. 377, doc. CLXXVIII.

145 Dr. Márki Sándor, *A pankotai ásatások (Săpăturile din Pâncota)*, TRÉ. 1885, p. 200-201.

146 Márki, p. l.

147 Lista monumentelor, 02. judeţul Arad, monumentul 02. A. 027, Oraş Pâncota, "Cetatea turcească", la 500 m, est de oraş (Aşezare din epoca bronzului, urme de cetate medievală, urmele abaţiei, sec. XIII).

148 Márki, p. 166.

149 Márki, p. 54.

150 Cuceritorul Lipovei în 1551. A murit la recucerirea cetăţii, în 1552.

151 În jurul anului 1660.

152 Martalogi (martoloz): soldaţi în trupe ajutătoare, de obicei creştini, din Balcani, respectiv sârbi. Ei locuiau în mica palancă din Radna.

153 Evlia Celebi, în C. S. VI, p. 509.

154 Márki, p. 155.

155 Evlia Celebi, p. 503.

156 Márki, Arad, p. 12-13.

157 Velics-Kammerer, Defterek, p. 381.

ŞARDE, Şarad

Palancă ("parkan") în eialetul Ineu (adică vilaietul Timişoara), sangeacul Timişoara, cu garnizoană constând din 14 lefegii în 1634[158], respectiv din ostaşi călare, azabi şi pedestraşi, în 1664[159]. Localitate dispărută, în evul mediu târgul Sarád/Şarad[160], la sud-est de Pişchia, jud. Timiş, respectiv la nord-est de Timişoara.

ŞIRIA/Şiri, Vilagoş, Lagoş

Pe raza aşezării de azi se găseau două obiective militare: cetatea Vilagoş, devenită fortificaţia otomană Lagoş, şi palanca din târgul medieval Şiri/Şiria, din apropierea cetăţii.

Lagoş se afla "la hotarul sangeacului Ineu". Între 1566-1595 şi 1616-1693 aparţine Vilaietului Timişoara. În 1590 are 37 de ostaşi (azabi şi martolozi)[161].

În 1660 era "o **cetate** solidă, din piatră, şi e ridicată pe o stâncă roşie, strălucitoare. E mică întocmai ca un cuib de şoimi. (...) în cetate se găsesc 60 de case, **o geamie** şi un hambar (...). Are o singură poartă, ce dă spre răsărit. (...) în faţa porţii cetăţii se află **locul de pelerinaj al martirilor**"[162].

ŞOIMOŞ/Solmoş, Solmos

Cetate de piatră medievală (apoi "kale", adică cetate), pe o înălţime stâncoasă, în apropiere de Radna, în sangeacul Lipova, lângă malul drept al Mureşului. Cu garnizoană otomană în 1552-1595 şi 1614-1688[163].

Apărătorii otomani au abandonat-o în 1595, în luptele antiotomane ale lui Sigismund Bathory[164].

În jurul anului 1660 era "o cetate înaltă pe pământul sangeacului Lipova. Fiind o **cetate** solid fortificată, are un dizdar, ostaşi, tunuri şi muniţii. Are o singură poartă, ce dă spre apus, 30 de case şi un şanţ adânc, săpat în stâncă, (...). În cetate se găseşte **o mică geamie** a lui Suleiman han (Suleiman Magnificul; probabil capela cetăţii medievale), în ea nu încap mai mult de zece oameni"[165].

Prin 1560 avea 43 de timarioţi-lefegii[166].

TĂUŢI, jud. Arad

"În partea interioară a comunei se observă ruinele unei vechi cetăţi turceşti. Pe vremuri a fost sediul unui demnitar turc"[167].

TIMIŞOARA/Tamişvar

Cetate şi oraş important, dezvoltat, încă din evul mediu, pe câteva "insule" înconjurate de mlaştinile formate de braţele râurilor Bega şi Timiş. Cele mai importante surse de informaţii privind cartierele, fortificaţiile şi edificile din Timişoara în perioada otomană sunt memoriile de călătorie ale lui Evlia Celebi ("Seyahatname")[168], notele diplomatului austriac Ottendorf[169], care a petrecut mai multe luni la Timişoara, în anul 1667, precum şi planul oraşului, desenat de "Radonia, mimar (arhitect) al Timişoarei" cu situaţia din jurul anului 1700[170], respectiv cel ridicat de către căpitanul Perrette în 1716, imediat după cucerirea de către imperiali[171].

Coroborând datele şi descrierile din aceste surse, şi folosind şi alte materiale iconografice contemporane, arhitectul Mihai Opriş, în temeinica sa "mică monografie urbanistică" dedicată oraşului Timişoara[172] a oferit o imagine cuprinzătoare a acestei metropole regionale otomane. În baza informaţiilor domniei sale, şi fructificând şi alte izvoare, vom încerca să realizăm o imagine mai cuprinzătoare a capitalei unui vilaiet de frontieră.

"Puterea Timişoarei consta în mai mică măsură în fortificaţiile sale, ci mai ales în aşezarea ei naturală în mlaştinile râurilor Timiş şi Bega[173]".

---

158 ÖNB Mxt 641.

159 Fekete, *op. cit.*, doc. 237, iunie 1664, p. 85.

160 Engel, p. 117 şi harta.

161 Velics-Kammerer, p. 381, doc. CLXXXIV.

162 Evlia Celebi, C. S. VI, p. 511-512.

163 Márki, p. 155.

164 Márki, p. 20.

165 Evlia Celebi, C. S. VI, p. 511.

166 Tapu 356, Klára Hegyi.

167 Dr. Somogyi Gyula, *op. cit.*

168 C. S. VI.

169 *Budáról Belgrádba 1663-ban, Ottendorf Henrik képes útleírása (De la Buda la Belgrad în 1663, notele ilustrate de drum ale lui Heinrich Ottendorf)*, Szekszárd, 1943.

170 Arh. Mihai Opriş, *Timişoara, Mică monografie urbanistică,* Bucureşti, 1987, p. 19.

171 *Idem*, p. 22-23.

172 *Ibidem.*

173 Preyer, p. 182.

Numărul soldaţilor în garnizoană (în timp de pace): în 1590-1591: lefegii (ulufegii, azabi, reişi, martolozi şi 4 müteferrika): 258 oameni[174]; în 1634: 1091[175] înainte de 1699: 1848. După 1700: 4262 (prin retragerea garnizoanelor din eialetele eliberate de austrieci); în 1706: 3371; în 1707: 3034[176][177]. Evlia Celebi pomeneşte, printre demnitarii şi funcţionarii principali de aici, şi pe şehr-emini (administratorul oraşului) şi pe mimar-başi (arhitectul şef, starostele constructorilor).

Timişoara se compunea în perioada otomană din următoarele patru zone distincte[178]:

A. Fortificaţia de origine medievală, numită *castel.*

Castelul era o construcţie de piatră, cu patru bastioane cilindrice şi cu un turn cu secţiune dreptunghiulară pe faţada dinspre nord. Se găsea în interiorul unei incinte, având patru bastioane cilindrice, realizate din lemn şi pământ, şi un turn de poartă cu plan dreptunghiular (Poarta Nouă, Yeni Kapî) în dreptul turnului de intrare în castel, singura intrare în această "cetate interioară", ("ic kale"). (...) Spre oraş se află trei rânduri de porţi de fier, boltite, iar între două porţi se găsesc poduri mobile, ce se ridică cu macarale. Bolţile sunt construite din cărămidă"[179].

În turnul de poartă se băteau tobele de trei ori pe zi, pentru chemarea la rugăciune. Ansamblul era înconjurat de un şanţ cu apă. În castel locuia beilerbeiul, respectiv, în absenţa lui, caimacamul (locţiitorul) său, şi se îngrijea de sumele obţinute din taxe şi impozite, de materialele de război, de alimente şi de deţinuţi. Tot aici îşi avea locuinţa dizdarul (comandantul cetăţii), chehaia, un imam şi un müezzin. "Un străin nu poate intra nici măcar s-o vadă; dacă cere voie să intre, poate intra numai după ce şi-a predat armele străjilor de la poartă[180]". Ottendorf confirmă acest fapt: membrilor delegaţiei austriece nu li s-a permis vizitarea castelului.

B. Cetatea, iniţial, cartierul fortificat din preajma castelului; cu mai multe biserici şi mănăstiri medievale.

În perioada otomană devine **varoş**[181]-ul, respectiv oraşul fortificat, cu principalele instituţii religioase, culturale şi obşteşti-comerciale, şi cu populaţie majoritar musulmană (aici aflându-se totuşi strada, respectiv "mahalaua" latinilor, a negustorilor privilegiaţi raguzani).

"Oraşul avea fortăreţe exterioare bune, un drum acoperit (adică bazar), şanţuri duble cu apă şi un zid de apărare puternic. Fortăreţele exterioare ale oraşului, cu toate că nu au fost acoperite cu ziduri, aveau de jur-împrejur piloni puternici de stejar, de 15 la 18 ţoli în diametru, care au fost adânc înfipţi în pământ şi totuşi atângeau o înălţime de peste 7 picioare"[182]. "Împrejmuirea este făcută din împletituri de nuiele şi pare un zid subţire şi lustruit. Meşterul constructor a împletit această împrejmuire din viţă sălbatică, pe care a tencuit-o apoi cu argilă şi cu var alb, construind astfel o cetate albă de tot"[183]. Ottendorf constata, că Cetatea era înconjurată de palancă, adică "de un zid făcut din stâlpi puternici, înalţi şi din împletituri daţi cu pământ, realizat şi umplut cu pământ atât de puternic, încât un unele locuri se pun peste el şi tunuri[184]".

În spatele acestui zid pe alocuri, mai ales la Poarta Azabilor, se aflau resturi ale unui zid mai vechi.

În afara acestor ziduri se afla un canal, cu apă curgătoare.

"Cetatea are cinci porţi; acestea sunt nişte porţi de fier fixate în lemn, boltite, duble, puternice, înalte şi late. În faţa fiecărei porţi se află un pod de lemn, atârnat cu macara. Porţile se închid în fiecare noapte, iar podurile sunt şi ele trase cu macarale şi aşezate înaintea porţilor pentru apărare"[185].

Pe planul lui "Radonia Mimar" se identifică următoarele porţi şi bastioane (Fig. X.)[186]:

- din **castel** se intra prin **Poarta Nouă** (sau Poarta Belgradului). (*A fost ulterior demolată, şi în continuarea Drumului Belgradului, dar în exteriorul Castelului, pe teritoriul Palăncii Mici, a fost ridicată, ca parte a noii cetăţi de tip*

---

174 Velics-Kammerer, p. 373, doc. CLXXIV.

175 Österreichische Nationalbibliothek (Ö.N.B.) manuscrisul otoman Mxt 616, prin bunăvoinţa cercetătoarei budapestane dr. Klára Hegyi.

176 Dávid Géza, *op. cit,* Fodor Pál, *op. cit.*

177 Nu ne-am propus, nici nu poate fi scopul prezentei lucrări, să stabilim numărul total al militarilor din Timişoara, în diferitele momente ale istoriei otomane a oraşului şi a ţinutului. Acelaşi lucru afirmăm şi în legătură cu populaţia musulmană civilă. Cifrele pe care le oferim demonstrează, credem, continuitatea existenţei unei populaţii musulmane în aceste aşezări, ceea ce a justificat ridicarea unor construcţii legate de această civilizaţie, respectiv funcţionarea unor instituţii administrative, culturale, de învăţământ şi de binefacere.

178 Vezi şi Preyer, Johann N., *Monographie der Königlichen Freistadt Temesvár/Monografia oraşului liber crăiesc Timişoara* (ed. bilingvă), Timişoara, 1995, p. 182.

179 Evlia Celebi, p. 501.

180 Evlia Celebi, p. 500.

181 La Evlia Celebi, "Şehr-i-Temeşvarîn varoşu", varoş-ul oraşului Timişoara, p. 500.

182 Preyer, p. 182.

183 Evlia, p. 496-497.

184 Ottendorf, p. 72.

185 Evlia, p. 498.

186 Harta din 1700 desenată de "Radogna Meimar", probabil "arhitectul şef", (mimarbaşi) al oraşului, după: Opriş, *Timişoara*, fig. 13, p. 19.

Vauban, Poarta Petrovaradinului[187]);

- tot aici se afla "mica poartă din cetate" (kücük kale kapusu), într-un colţ al cetăţii, apărată de mlaştină. De aici se mergea în Palanca Mică, peste un lung pod de lemn[188].

- urma, în direcţia acelor de ceasornic, Bastionul Cetăţii Interioare;

- **Poarta Turnului Sângeriu** (Kanlî Kapu), (la Evlia Celebi "Poarta Malului" – Yalî Kapî). *La asediul din 1716 nu mai exista, probabil s-a renunţat la folosirea ei cu ocazia lucrărilor de reparaţii şi refaceri de după 1700.*

- Bastionul Turnului Sângeriu; "este un turn dreptunghiular, dar în stare proastă; şi, deoarece se află la capătul oraşului, este folosită de lume puţină[189]".

- Bastionul Ienicerilor;

- **Poarta Cocoşului** (Horoz Kapîsî); "la fel un turn frumos, din pietre dreptunghiulare, cu un culoar acoperit, ridicat tot de Castaldo. Se află şi azi pe el un ceasornic, care arată şi bate orele. Deoarece însă turcii nu se prea pricep la el, rareori arată ora exactă[190]". Deasupra porţii găsim un **chioşc**: "se află o clădire înaltă şi deschisă în toate părţile; deşi e construită numai din lemn, totuşi este lucrată cu multă măiestrie. Orice trecător sau musafir poposeşte acolo.

Tot acolo e şi turnul cu orologiu, iar deasupra lui se află un cocoş de fier. Când vântul atinge cocoşul, acesta se mişcă scârţâind şi arată direcţia vântului. E lucrat cu foarte multă măiestrie şi după el i s-a dat denumirea de Poarta Cocoşului[191]".

- Bastionul spahiilor;

- Bastionul Arsenalului;

- **Poarta Azapilor**; îşi ia numele de la azabi, soldaţi pedestraşi turci, de valoare inferioară ienicerilor. Evlia Celebi redă textul inscripţiilor (kitabe) de pe poartă, care sunt din AH 1052 şi 1053, (respectiv 1642-1644)[192].

- Bastionul Porţii Azapilor "este un turn dreptunghiular frumos, ridicat pe vremuri din piatră de către generalul imperial Castaldo"[193].

- Bastionul Porţii Apei;

- **Poarta Apei** (Su Kapusu, la Evlia Celebi Poarta Malului, Yalî Kapusu, numită după cucerire Poarta Lugojului, *pe locul ei au ridicat ulterior austriecii Poarta Transilvaniei* [194]). "Acesta este un turn puternic, dreptunghiular; şi deoarece în acest loc se întâlnesc braţele Timişului, venind dinspre cetate, şanţ şi Insulă, apa aici este curată şi bună de băut, bogaţii oraşului îşi duc apa de aici[195].

În Cetate sunt patru mahalale. În mahalalele de la Poarta Azapilor, de la Poarta Cocoşului şi de la Poarta Malului sunt 1200 de case mai scunde sau mai înalte, (...) toate acoperite cu şindrilă; coşurile lor sunt ţuguiate. Sunt case strâmte, construite în forme diferite, fără curţi şi fără grădini[196]". Cele patru "mehalle"-le, erau delimitate de două străzi principale, care se intersectau.

- Mahalaua de sud-vest era cuprinsă între poarta prin care se intra în Castel, Turnul Sângeriu, Bastionul Ienicerilor şi Poarta Cocoşului. Avea în interiorul său **geamia "Ali Bei",** şi grupul de clădiri ce constituiau "Mahalaua Latină", adică micul cartier al negustorilor raguzani (ce beneficiau de ample privilegii în tot Imperiul Otoman).

- Mahalaua de nord-vest era delimitată spre exterior de Poarta Cocoşului, Bastionul Spahiilor, Bastionul Arsenalului de Artilerie şi Poarta Azapilor, şi aici se afla **"Saraiul Paşei"** ("locuinţa lui Ali paşa, nu departe de Poarta Cocoşului"[197]), clădire cu etaj, cu scări exterioare şi un foişor acoperit[198].

- Mahalaua de nord-est se afla între Poarta Azapilor şi Poarta Apei, aici aflându-se **geamia "Gimgime"** (sau Gemgeme)[199]. *Presupunem, că aceasta este "moscheea, care se afla în locul bisericii piariştilor de azi", şi*

---

[187] Preyer, p. 188, notă.

[188] Ottendorf, p. 73.

[189] Ottendorf, p. 74.

[190] Ottendorf, p. 74.

[191] Evlia Celebi, p. 499.

[192] Evlia Celebi, p. 498.

[193] Ottendorf, p. 73.

[194] Preyer, p. 188, notă.

[195] Ottendorf, p. 73.

[196] Evlia Celebi, p. 499.

[197] Ottendorf, p. 77.

[198] Imaginea desenată de Verseghi Ferenc prin 1605, cu explicaţiile desenatorului.

[199] Menţionată şi de Evlia Celebi.

unde "deja înaintea iezuiţilor – adică prin 1716-1717 – se instalaseră franciscanii din Provincia Bosnia"[200].

- Mahalaua de sud-est se afla între Poarta Apei, mahalaua latinilor şi Poarta Belgradului (Poarta Nouă). Aici se afla **"Geamia Mare"** sau "Geamia lui Suleiman han", iniţial biserica parohială medievală Sf. Gheorghe, probabil primul lăcaş de cult musulman, transformat imediat după cucerirea Cetăţii. Prin 1660 "a fost un lăcaş mare de rugăciune, dar acum e şubredă. E o clădire din calcar (...). În prezent această geamie e plină cu grămezi de pesmeţi pentru gazii musulmani[201]".

Ea a fost ulterior reconstruită, probabil, din temelii, deoarece avea, în momentul preluării de către ordinul iezuit, după 1716, orientare după "kibla". (*Clădirea a servit, după retragerea otomanilor, ca magazie de provizii, apoi, împreună cu "trei case mici turceşti, lângă moschee" va deveni în 1717-1718 biserica şi "misiunea iezuiţilor", prin donaţie a împăratului Carol al VI-lea. A fost demolată la sfârşitul secolului XIX*)[202].

C. În afara "tradiţionalului" oraş otoman, constând din "varoş" şi "ic kale", respectiv Cetatea şi Castelul, se aflau suburbiile, "vorstadt"-urile[203] sau "mehalle"-lele exterioare. Ele se aflau tot pe "insule" înconjurate de mlaştini sau braţele sistemului râurilor Bega şi Timiş. Principalele zone erau **"Palanca Mare"** şi **"Palanca Mică"**, care la rândul lor se împărţeau în zece mehalle-le. "Palăncile" dispuneau de fortificaţii, constând din ziduri şi porţi din lemn şi pământ. În vecinătatea Cetăţii şi Palăncii Mari se afla mica insulă a **Pulberăriei**, fortificată şi ea, dar oraşul se întindea, mai ales în timp de pace, mult în afara incintelor fortificate, cuprinzând case de odihnă, livezi şi vii, "tekke a lui Hüssein Baba", mori de apă, dar chiar şi moschei, denotând existenţa unei populaţii destul de numeroase trăitoare în afara "miezului dur" (adică apărabil, în caz de asediu) al aşezării. Probabil existau în această zonă exterioară şi hanuri.

C. l. - cartierul din sudul fortificaţiei, numit ulterior **Palanca Mică;** se afla în vecinătatea Castelului, şi era un cartier înconjurat de palancă şi canal de apă. Aici se afla **Geamia "Hunkiar"** (pe harta Perrette: Moscheea Castelului). O altă geamie se afla în mijlocul cartierului[204]. *(Una din aceste geamii este "moscheea pe care au primit-o în primul an după recucerirea oraşului franciscanii Provinciei Ungare - S. Salvatoris". În anul 1722 cartierul a fost evacuat în urma avansării lucrărilor de fortificaţie*[205]*).*

C. 2. **Palanca Mare** era cartierul exterior, dezvoltat la nord-vest, nord şi est de cartierul "Cetate", de-a lungul căii spre Buziaş.

În Palanca Mare se aflau **trei geamii:** una în partea de apus, una în centru şi una în colţul de răsărit al mahalalei. Geamia din apus a fost probabil cea din "mahala, aproape de Poarta Cocoşului, şi de şanţ; o moschee frumoasă, nouă, şi se numeşte **Seid-Ahmed-mesgid**"[206].

În partea de răsărit a Palăncii Mari (respectiv în "Insulă", după denumirile folosite de Ottendorf) se afla **biserica călugărilor franciscani**. Tot în Palanca Mare se afla şi biserica ortodoxă.

În anul 1722 se consemnează mutarea călugărilor franciscani salvatorieni din Palanca Mică, cartier în mare parte demolat în urma lucrărilor de fortificaţie, "în Palanca Mare, unde, din partea administraţiei de stat, le-a fost dată o veche biserică, Sf. Ecaterina, datând încă dinaintea turcilor"[207].

În apropierea Poartei Azapilor, se afla un **han**[208].

După cucerirea, în septembrie-octombrie 1716, a Timişoarei, au început imediat lucrările de construire a unei fortificaţii de tip Vauban. Lucrările au continuat mai multe decenii. Astfel în 25 aprilie 1723 (...), pentru zidurile ***noii fortăreţe, care trec spre nord peste fortificaţiile vechi****, a fost pusă piatra de temelie (...)*[209].

Istoriografii Timişoarei menţionează următoarele asedii ale cetăţii: l. Doja, 1514; 2. cucerită de Sokollu Mehmed în 1551, 3. recucerită de Ahmed paşa în 1552; 4. împresurată de Sigismund Bathory (iulie-august 1596); 5. asediată de Ştefan Josika (octombrie-noiembrie 1597); 6. asediată, fără succes, de principele elector de Saxonia (august 1696); 7. cucerită, după 48 de zile de asediu, de oştile conduse de prinţul Eugen de Savoia (septembrie-octombrie 1716). Următorul şi ultimul asediu a avut loc în 1849.

Asediile din 1596, 1597 şi 1696, respectiv evenimentele mai sus menţionate, din anii 1577 şi 1603, au produs multe distrugeri, nu numai în fortificaţii, dar şi în interiorul celor două Palănci, şi chiar în Cetate. Astfel în cei 164 ani cât a durat

---

200 Preyer, p. 189.

201 Evlia Celebi, p. 499.

202 Preyer, p. 189.

203 Ottendorf, în descrierea din 1663, numeşte cele două palănci "vorstadt" (adică cartiere mărginaşe), care se numesc "Insel" (insula) respectiv "Ratzenstadt" (oraşul sârbesc).

204 Harta lui Perrette: clădirea "K".

205 Preyer, p. 190.

206 Ottendorf, p. 73.

207 Preyer, p. 191.

208 Harta lui ?Radonia Mimar?.

209 Preyer, p. 191.

perioada otomană a Timişoarei (1552-1716) ansamblul clădirilor s-a modificat continuu, clădirile de locuit, dar chiar şi cele publice, au fost reparate ori refăcute de mai multe ori.

Moscheile erau prezente, după cum am văzut, în toate zonele ale oraşului. Găsim o inventariere a lor, contemporană cu cea a lui Evlia Celebi (în jurul anului 1660), în notele lui Ottendorf, care a stat în 1663 câteva luni aici. El numără la Timişoara "opt moschei mari, cu turnuri înalte, construite în mod obişnuit, din cărămidă, iar turnurile lor sunt acoperite cu plumb. În Oraş sunt două moschei, la stânga şi la dreapta de bazar, una se află pe Insulă, iar în celelalte părţi ale cartierului exterior sunt cinci.

Prima din cartierul exterior este **Kadîngea-mesgid** (de la kadîn, femeie?), într-o piaţă, lângă hanul de acolo.

A doua e **Kîlîgea-mesgid** (kîlîdj, sabie?), în cartierul exterior, lângă drumul ce merge spre Belgrad.

A treia, **Hunkiar-mesgid** (moscheea sultanului) se află în oraş, în partea de dincoace de bazar, în privinţa strigărilor din turn celelalte trebuie să o urmeze.

În cealaltă parte a bazarului, în apropiere de Castel, se află cea de-a patra, se numeşte **Gimgime-mesgid**.

Cea de-a cincea se află în mahala, aproape de Poarta Cocoşului, şi de şanţ; este o moschee frumoasă, nouă, şi se numeşte **Seid-Ahmed-mesgid**, după Seid Ahmed paşa, sugrumat acum doi ani la porunca împăratului turcesc de către Ali paşa. Mormântul lui se găseşte în curtea templului, făcut în forma şi înălţimea altarelor noastre, din pietre dreptunghiulare, după obiceiul turcesc: la cap are un stâlp în opt colţuri, cu un turban de piatră la vârf, are unu şi la picior, care e însă doar ascuţit[210]".

Evlia Celebi completează informaţiile noastre despre această geamie. El începe enumerarea celor "zece lăcaşuri de închinare" din Timişoara cu geamia lui Sidi-Ahmed paşa, lăcaş nou de rugăciune, în afara Porţii Cocoşului, la marginea şanţului (deci, în partea de apus a Palăncii Mari). "Fiind situată în centru şi în bazar, are mulţi enoriaşi şi mulţi slujitori. Ferestrele-i fiind aşezate pe partea mihrabului, ele privesc spre râul Timiş care curge prin şanţurile cetăţii". Deasupra porţii se găsea inscripţia, pusă de ctitor, vizirul "care l-a ucis pe Rakoczi cel rău, adică vizirul cel milostiv şi biruitor", în anul hegirei 1070 (sept. 1659-sept. 1660)[211].

Cea de-a şasea se află în Insulă, se numeşte **Silahtar-mesgid**.

Cea de-a şaptea se află nu departe, în cartierul exterior, şi se numeşte **Aişe-Kadîn-mesgid** (a doamnei Aişe).

Cea de-a opta se află în afară de tot, aproape la capătul mahalalei, se numeşte **Muradie.**

În afara moscheilor mari în cartierul exterior mai sunt **trei moschei** mici, de lemn, nepretenţioase, cu turnurile scunde, tot de lemn, dar suficient de deschise, ca muezinul să poată înconjura turnul, şi să-şi facă strigarea la ora obişnuită a rugăciunii; una e la Poarta Azapilor, alta lângă Timiş, la biserica sârbească, iar a treia la capătul Insulei[212]."

După Evlia Celebi "în Cetate sunt patru geamii", el menţionează "geamia lui Suleiman han, geamia Gemgeme şi geamia Şiket (?)", precum şi patru tekke, şapte mekteburi[213].

Se ştie că una din moscheile enumerate a fost iniţial biserica iezuiţilor[214].

Un alt grup de informaţii referitoare la lăcaşurile de cult musulmane este oferit de actele emise de cancelaria sultanului. Astfel aflăm din registrele de solde, că **Prima geamie** avea în 1625 13 slujitori plătiţi de administraţia centrală: imami, müezzini, hatipi, cântăreţi, lampagii, predicatori, slugi[215].

Geamia lui Tesvidj Paşa[216]. Imamul ei era şi imam la Geamia cea mare.

Geamia interioară, din hass: în 1625 avea personalul constând din 12 persoane[217], printre care şi un muzicant, şi un învăţător.

Mesgidul din mahalaua "Şegheşd": nu avea hatip, în total slujeau aici 10 oameni, unul dintre ei era imam şi învăţător[218].

---

210 Ottendorf, p. 75-76.

211 Evlia Celebi, p. 500.

212 Ottendorf, p. 75-76.

213 Evlia Celebi, p. 499.

214 Richard F. Kreutel, *Die Autobiographie des dolmetschers Osman Aga aus Temeschwa*r (E. J. W. Gibb Memorial, New Series XXVIII, 1980, p. 18, Citat de Dávid Géza, p. 53. Iezuiţii activau în Timişoara în perioada 1625-1650, Makkai László, în: "Magyarország története", III/2, Bp. 1985, p. 1444.

215 Velics-Kammerer, p. 414-415, doc. CCXVI.

216 *Ibidem.*

217 *Ibidem.*

218 *Ibidem*, p. 416.

Geamia din mahalaua "Hizr aga": 11 oameni, printre care unul era mukayim şi kalfa-i-mekteb (îngrijitor şi învăţător)[219].

Mesgidul din mahalaua Mahmud chihaia: 6 persoane[220].

În 1625 primea soldă în afara celor menţionaţi la lăcaşurile de cult de mai sus şi un număr de alţi 62 de funcţionari, personal de geamii, muzicanţi, dar şi un "Ahmed kalfa, imam în **geamia defunctului Kasim**[221].

Despre existenţa unei moschei "în afara incintei Palăncii Mari, între Porţile Forforoş şi Mortoroş"[222] aflăm din descrierile asediului din 1716.

Altă ştire despre o moschee, probabil din Palanca Mare: topci-başiul (comandantul tunarilor) din Cetate, Kudret Halil, a reparat **mesgidul lui Memi aga** din mahalaua (?) din afara Cetăţii, şi cere aprobarea să îl transforme în geamie, la rugămintea locuitorilor mahalalei. Cererea a fost aprobată de sultan, şi acest lucru s-a comunicat cadiului din Timişoara, în decembrie 1663[223].

Această bogăţie de informaţii referitoare la lăcaşurile de cult, în loc să ajute la localizarea acestora creează confuzii, din cauza denumirilor diferite ale unora, şi a lipsei unor repere topografice clare, produse de modificarea radicală a peisajului orăşenesc de către administraţia austriacă, după 1716.

Tekke: în Cetate, în afara geamiilor, şcolilor, hanurilor şi băilor se aflau, după Evlia Celebi, şi patru tekke, lăcaşuri pentru dervişi[224].

"În afara cartierelor mărginaşe, spre miazănoapte, la o distanţă de o tragere cu tunul, locuiesc câţiva dervişi, lângă mormântul unui sfânt de-al lor. Au o fântână bună, cu apă minunată"[225].

Cimitire, mausolee: Evlia Celebi menţionează locurile de pelerinaj Büyük-Şehidlik, "cimitirul mare de eroi", precum şi cel numit Şeih-Karabaş, "şeicul-cu-cap-negru", probabil türbe a unui sfânt cu părul (sau cu turbanul) negru.[226] în arhivele centrale ale Direcţiei Generale a Vakîfurilor din Turcia s-au păstrat informaţii şi despre "türbe a lui Baba Hüseyin"[227].

Spaţii comerciale: oraşul "n-are bedesten, dar se găsesc tot felul de mărfuri"[228]. După cum am văzut "la mijlocul oraşului se află o stradă în cruce, acoperită cu grinzi şi scânduri. Aceasta se numeşte târg, adică **bazar.** Aici se vând, în **dughene**, tot felul de mărfuri, iar în piaţă se vând, cu strigare, oameni, cai şi alte lucruri. Tot pe stradă sunt şi zarafii lor[229]". Evlia Celebi pomeneşte de "patru sute de dughene; bazarul este împodobit"[230]. Ştim, că 5 prăvălii în oraşul ("varoşul") Timişoara[231] contribuiau la asigurarea fondurilor necesare fundaţiei pioase a lui Sokollu Mehmed.

Băi: Evlia Celebi pomeneşte de "patru băi frumoase, dintre care baia de la Poarta de apă şi cea de lângă Poarta de la mal se află în interiorul porţilor". Una dintre acestea a fost, probabil, "Baia Sultanului Ibrahim", cu inscripţia (kitabe) din AH. 1053[232], pe al cărei loc a fost construită, în secolul XVIII primăria germană, în Piaţa Parăzii.

Hanuri: Evlia menţionează în Cetate trei hanuri. Probabil unul e cel care cuprindea 6 dughene şi numeroase încăperi de locuit[233]. Altul (?), menţionat mai sus, se afla în Palanca Mare, în apropierea Porţii Azapilor. Ottendorf menţionează, că "la capătul unei asemenea străzi acoperite, ce duce la Poarta Cocoşului, putem observa la o răscruce de străzi, un han mare, ridicat din piatră, cu o curte şi multe grajduri. Are multe odăi, una deasupra celeilalte, dar este stricat şi el"[234].

"În această cetate se află şi **cafenele**, precum şi **hambare** pentru grâu"[235].

---

219 *Ibidem,* p. 417.

220 *Ibidem,* p. 418.

221 *Ibidem,* p. 418-420.

222 Griselini, p. 114.

223 Fekete Lajos, *Berl. és drezd. Gyűjt.,1928. évf.* p. 305, doc. nr. 130.

224 Evlia Celebi, p. 499.

225 Ottendorf, p. 77.

226 Evlia Celebi, p. 502.

227 Ayverdi, p. 61.

228 Evlia Celebi, p. 500.

229 Ottendorf, p. 74.

230 Evlia Celebi, p. 499.

231 Vakîfname-le lui Sokollu Mehmed din 1573, *T. Oklevéltár*, p. 103, doc. 118.

232 Ayverdi, p. 61.

233 *Idem.*

234 Ottendorf, p. 74.

235 Evlia Celebi, p. 499.

Şcoli (mekteb): în epoca vizitei lui Evlia Celebi erau şapte. Unele probabil se găseau în vecinătatea moscheilor.

Medrese (şcoli superioare). *Sistemul de învăţământ şi viaţa spirituală în general din aşezările central-europene ale Imperiului Otoman ne sunt foarte puţin cunoscute, deoarece nici o asemenea instituţie nu s-a păstrat, respectiv nici o construcţie dedicată acestui program*[236]*. Această zonă a vieţii comunitare se va cunoaşte mai bine abia după identificarea şi publicarea în continuare a documentelor otomane din epocă, ceea ce este adevărat şi pentru Timişoara, cea mai importantă şi cea mai populată localitate a Vilaietului.*

O informaţie indirectă referitoare la existenţa a **două medresele** oferă [237] statul de plată al servitorilor de cult din 1624, din localitate, din care aflăm de un învăţător cu salar 20 de akce-le, corespunzător tipului de medrese "tegirid", şi de altul cu 30 de akce-le, respectiv de la o medrese de tip "miftah"[238].

Clădirile de locuit se făceau, din lipsă de piatră, din lemn şi pământ. Evlia Celebi afirmă, că "în afară de coşurile de fum nu există alte construcţii de piatră; toate casele au sobe[239]". Casele sunt acoperite cu şindrilă.

Administraţia austriacă de după 1718 a fost nevoită, să dispună, ca "hornurile existente din lemn şi lut, care reprezintă un mare pericol de foc", să fie dărâmate şi înlocuite cu zidărie din cărămidă[240].

Străzile erau podite, atât în cetate, cât şi în palănci, respectiv în mahalalele exterioare, cu pari rezistenţi de lemn şi scânduri, deoarece "străzile nu sunt pietruite şi solul e adânc, şi chiar la cea mai mică ploaie se formează noroi".

Locuitorii consumă apa din şanţurile şi canalele Begheiului, respectiv ale Timişului, şi tot aici se aruncă şi gunoaiele. "Ceilalţi locuitori, care locuiesc în cealaltă parte a oraşului precum şi în mahalale, iau apa din şanţul cetăţii [cu apă murdară]. Se găsesc şi fântâni la unele case, cea mai bună găsindu-se în afara oraşului, la dervişi[241]".

Toţi locuitorii din Cetate sunt turci (adică musulmani; printre ei erau şi numeroşi bosnieci, vorbitori de limba sârbă). În cartierele exterioare sunt turci şi creştini, în număr egal[242].

La ocuparea Timişoarei în 1716 s-a retras toată populaţia musulmană (12.000 de soldaţi cu 1000 de răniţi şi bolnavi precum şi populaţie civilă); "valahii, sârbii, armenii, evreii, care locuiau în Timişoara, aveau libertatea de a rămâne sau pleca cu bunurile lor"[243].

În 1716 "s-a hotărât ca oraşul şi cetatea turcească trebuie să dispară pentru a face loc unui nou oraş şi unei noi cetăţi"[244]. În 1718, noul magistrat german solicită administraţiei de stat, printre altele, ca:

- "marea moschee turcească să devină biserică parohială orăşenească -romano-catolică - (ea fusese, între timp, atribuită iezuiţilor),
- să se cedeze o baie turcească, pe locul căreia se va construi primăria. Baia a fost acordată, necondiţionat, pentru scopul cerut.

TOPINCI, cetate, vezi BUTENI

VĂRĂDIA

Târg, fortificaţie ("parkan") cu garnizoană otomană în perioadele 1551-1595 şi 1614-1693, pe teritoriul sangeacului Lipova. În 1595 trupele transilvănene "incendiază târgul populat, apoi urcă cu ajutorul scărilor în cetatea ce se afla pe o culme mică, şi ucid pe cei 200 de apărători şi ocupă acest punct important"[245].

În 1590-91 avea 58 de lefegii: ulufegii şi 17 martolozi sârbi[246]. În 1634 erau cel puţin 46 de lefegii[247].

Prin 1660 "este o palancă solidă, de formă mai lunguiaţă decât un pătrat, şi se află aşezată pe o colină înaltă, pe malul râului Mureş. În ea se găsesc 150 de case, un dizdar şi 70 de neferi. Chiar în mijlocul acestei cetăţi

---

236 Sistemul de învăţământ, şi viaţa spirituală, în general, din aşezările central-europene ale Imperiului Otoman ne sunt foarte puţin cunoscute, deoarece nici o asemenea insitutuţie nu s-a păstrat, respectiv nici o construcţie dedicată acestui program (Seminarul musulman de la Medgidia este din epoca post-otomană). Această zonă a vieţii comunitare se va cunoaşte mai bine abia după identificarea şi publicarea în continuare a documentelor otomane din epocă. Acest aspect este adevărat şi pentru Timişoara, cea mai importantă şi cea mai populată localitate a Vilaietului.

237 Velics Antal, Kammerer Ernő, *Magyarországi török kincstári defterek*, I.-II., Bp. 1886, 1890, vol. I, pp. 407, 418-419.

238 Ágoston, *op. cit.*, p. 53.

239 Evlia Celebi, p. 499.

240 Preyer, p. 188.

241 Ottendorf, p. 73.

242 Ottendorf, p. 73.

243 Preyer, p. 184.

244 Preyer, p. 186.

245 Márki, p. 19.

246 Márki, p. 17.

247 ÖNB Mxt 616, după Klára Hegyi.

bine întărite se află un turn de piatră. Acolo stă dizdarul; tot acolo se găsesc şi toate muniţiile. În aceste două cetăţi (adică la Vărădia şi la Vefraş) nu există bazar şi târguri, dar sunt multe vii"[248].

VĂRŞAND, sat în jud. Arad

Palancă ridicată de către otomani în 1558[249], pe malul stâng al Crişului Alb, la câţiva km la est de cetatea Gyula. După ocuparea acestei importante cetăţi, în 1566, palanca de la Vărşand este abandonată.

VÂRŞEŢ/Şemlik (în sec. XVI), Verşe, Virşic (în sec. XVII-XVIII), azi oraş în Iugoslavia.

Bogat târg în evul mediu, cu o cetate medievală, ulterior abandonată. Otomanii construiesc aici o mică palancă. Reşedinţă de nahie din 1552, în cadrul sangeacului Timişoara.

Pe la jumătatea secolului al XVII-lea era un orăşel "având în jur de 300 de case înfloritoare cu un nivel sau două, acoperite cu şindrilă (...), cu grădini şi vii. Terenul fiind nisipos, puţine străzi sunt pavate[250]". **Cetatea** nu era locuită, "în interior are **o moschee** acoperită cu şindrilă, cu un minaret de scândură, precum şi zece case acoperite cu şindrilă, pentru soldaţi. (...) Oraşul are **3 moschei, o medrese, o tekke, 2 mekteburi, o baie, 2 hanuri**"[251].

Garnizoana: în 1591 23 (martolozi)[252], precum şi un număr necunoscut de timarioţi, în 1634 1091[253], în 1700 – 50 de lefegii, în 1706 – 57, în 1706 – 48[254].

VEFRAŞ, VEFRIES, VAPRAŞ

Cetate neidentificată în sangeacul Lipova, pe malul drept al Mureşului, în amonte de Lipova.

Sándor Márki, monograful comitatului propune identificarea ei cu cetatea din Chelmac, pe malul drept al Mureşului. M. Guboglu preia această identificare[255].

"Plecând de aici (adică de la Radna) am mers spre răsărit, pe malul râului Mureş, vreme de un ceas şi am ajuns la cetatea Vefraş. Este o întăritură de piatră, aşezată pe un deal înalt pe malul dinspre Radna al râului Mureş (...). Are dizdar (comandant) şi 70 de neferi (ostaşi de pază) şi cuprinde 300 de case frumoase"[256].

De la Vefraş Evlia Celebi parcurge drumul (călare) până la Vărădia în şase ore.

Cetatea a fost cucerită, împreună cu celelalte fortificaţii de pe cele două maluri ale Mureşului, în 1692-93, şi echipa de ingineri militari condusă de Marsigli i-a executat o ridicare de plan, cu inscripţia Vefries. A fost demolată, conform condiţiilor Păcii de la Karlowitz, şi nu a intrat în componenţa noului sistem defensiv, realizat după principiile tehnicii militare moderne. Planul ridicat de Marsigli arată resturile unei cetăţi de sorginte medievală, la confluenţa unui pârâu cu Mureşul.[257]

VIZIAŞ, VIZAIŞ

Cetate ("kale"), în sangeacul Lipova, neidentificată.

În 1591 avea 19 lefegii. Prin anii 1560 – 21 lefegii timarioţi[258].

ZRENJANIN/Becicherec, Beş-Kelek, azi în Iugoslavia.

Cetate şi "varoş", importantă fortificaţie de origine medievală, pe malul Begheiului, în apropierea confluenţei acesteia cu Tisa. Devine reşedinţă de sangeac în 1551, apoi de nahie în sangeacul Cenad, în anul următor. Din conscripţiile fiscale din 1567 şi 1579 aflăm că în sangeacul Cenad numai în aşezările Becei şi Becicherec trăia şi populaţie civilă musulmană în acei ani[259].

	Nr. musulmanilor în 1567	%	Nr. musulmanilor în 1579	%	Nr. creştinilor 1567	%	Nr. creştinilor în 1579	%	Total 1567	Total 1579
Becei	-	0	21	13	174	100	140	87	174	161
Becicherec	39	19	38	18	166	81	178	82	205	216

248 Evlia Celebi, C. S. VI, p. 509.

249 Czigányi, István, *A török kori Arad és az azt követő időszak (Aradul din epoca turcească şi perioada următoare)*, în: "Az aradi vár története (Istoria cetăţii Aradului)", Budapesta, 1998, p. 47.

250 Evlia Celebi, în: Mihai Guboglu: *Evlia*, SAO IV. 1962, p. 189

251 Evlia Celebi, *idem*, p. 181.

252 Velics-Kammerer, p. 383, doc. CLXXXIX.

253 ÖNB, manuscrisul otoman Mxt 641.

254 Fodor, p. 44.

255 Mihail Gubog!u, respectiv Márki, p. 66, vezi şi nota 13.

256 Evlia Celebi, C. S. VI, p. 509.

257 Planul este publicat şi interpretat la Sebestyén, p. 47, 49.

258 Date primite de la Klára Hegyi.

259 Káldy-Nagy, *op. cit.*, p. 14.

În 1573 are "o moară, (...), o baie frumos alcătuită, alături 22 de dughene[260]".

Garnizoana: 40 (în 1700-1706), 34 (în 1707)[261].

Din descrierea lui Evlia Celebi (prin 1660-65) aflăm despre aşezare, că "pe vremea ghiaurilor era o palancă mică. Potrivit fermanului împărătesc, marele vizir Kodja Sokollu Tavil Mehmed paşa a lărgit **cetatea** şi a făcut-o să prospere. (...) în oraşul acesta toate clădirile publice, **hanurile** şi **băile** şi **casele de oaspeţi** şi **medreselele** şi lăcaşurile de sfinţi (adică **tekke**-le) şi **şcolile** şi **meceturile** şi **târgul** şi **bazarul**, toate sunt făcute de Sokollu-Mehmed paşa, care le-a clădit pe toate din cărămidă"[262].

Cetatea a fost demolată după 1717, împreună cu edificiile de cult ale musulmanilor.

YANOVA, vezi INEU

Religious architecture in the Vilayet of Temişvar (Timişoara)

Summary

The Vilayet/Eyalet of Temişvar was, between 1551/52 and 1716/17 a territory of the Ottoman Empire in Central Europe, being part, before the Ottoman conquest, of the Kingdom of Hungary. After 1717, as part of the Habsburg Empire, most of it became "the Banat", an area administered directly from Vienna.

The Ottoman administration created new administrative units, around the conquered strongholds (sandjaks/livas, nahiyes/kazas), and in these strongholds, castles, fortified towns (among them the bigest, Timişoara/Temesvár, Gyula, Lipova/Lippa, Cenad/Csanád) developed a Moslem, both military and civilian, population (mostly Turks and Bosniaks). In the area the majority of the population consisted of Orthodox Romanians and Serbs, but there were small Hungarian and Jewish communities, as well as colonies of Catholic merchants from Dubrovnik/Ragusa. Thus the Vilayet has a typical "ottoman society", with all cultural phenomena of the Empire.

*The garrisons lived in the castles (**kale**). Most fortifications of the area were inherited from the pre-Ottoman epoch, but - in some cases - the Ottomans erected new strongholds, by using former buildings on site (e.g. churches, as in Arad or Batăr/Feketebátor/Feket). In more important towns part of the living quarters were also fortified, with walls and towers from earth and wood (called **palankas**), in this case the inner castle was the **ich kale**, and the outside fortified town was called **varosh.** The towns consisted of **mehalles**, small groups of streets around a mosque (masgjid or djami). There was a central commercial district, the **bazar** or **charshi**, with the shops (**dükkan**) and workshops. There were in the neighbourhood the inns (**han, caravanseray**) and the baths (**hammam**). The garrisons lived in the fortress, but the commander could have bigger, more comfortable and artistic houses (**saray**), even outside the ich kale.*

*In the vicinity of the **mosque** (masdjid, djami) there was a fountain with fresh, running water, and the latrines. Most mosques were erected by the sultan, or by other military or administrative personnell, of high or even lower rank, through the **vaqf** (pious foundation) system. The vaqf was the framework for founding of schools (**mekteb** and **medresse**), hospitals and kitchens for the poor (**imaret**). The community included also groups of dervish, their community houses (**tekke**) being often outside the towns. The picture is complete with the **cemeteries**, full of stone (even marble) steles and small, usually domed mausolea, the **türbe.***

After 1717 the Moslem population left the area, and most of the Ottoman architectural heritage disappeared.

The paper proposes a repertory of Islamic buildings on the territory of the Temeşvar Vilayet.

---

[260] În vakîfname-le vizirului Sokollu Mehmed din 1573, *T. oklevéltár*, documentul nr. 118, p. 103.

[261] Fodor.

[262] Evlia, p. 649-650.

Două privilegii imperiale din secolul al XVII-lea referitoare la "grecii" din Satu Mare

Blanka Sidonia Gorun

Dosarul tot mai vast al istoriei „grecilor" din comitatele de la vest de principatul Transilvaniei, care au alcătuit o vreme aşa numitul *Partium* (părţi anexate), priveşte şi oraşul Satu Mare, localitate a cărei istorie se impune, pe bună dreptate, tot mai mult atenţiei istoriografiei actuale[1], după o lungă perioadă de tăcere relativă[2]. Nu avem intenţia să dezbatem în vreun fel istoria zbuciumată din secolul al XVII-lea a Sătmarului, destul de bine cunoscută dealtfel, ci numai să contribuim, într-o măsură oarecare, la o problemă aflată încă în curs de elucidare: problema "grecilor" din Satu Mare, peste care se trece uneori cu destulă uşurinţă, deşi ei au jucat un rol mult mai însemnat în evoluţia istorică a regiunii decât sunt acreditaţi în acest moment.

Comunitatea "grecească" de aici şi-a făcut apariţia pe malurile Someşului în anul 1661, după căderea cetăţii orădene sub stăpânire turcească[3], retrăgându-se – se pare – din calea acestora, deşi, pe de altă parte, ei au fost frecvent acuzaţi că ar fi spionat lumea creştină în favoarea lor[4]. Odată stabiliţi forţat în Mintiu, aceştia au constituit aici o comunitate negustorească, care, foarte probabil, a intrat în conflict cu negustorii localnici, tulburând cutume şi producând concurenţă. Prin urmare, puterea centrală care controla zona în urma păcii de la Vasvár (1664) mai mult politic decât militar, s-a văzut nevoită să intervină în conflictul iscat între negustorii sătmăreni şi "grecii" intruşi, acordându-le acestora din urmă un privilegiu care le asigura baza juridică a rezidenţei şi a activităţii lor nu numai în Mintiu, ci în întregul ţinut. Existenţa diplomei imperiale din 1 iulie 1667, a fost semnalată încă în 1809, destul de nebulos, de Szirmay[5], care, însă, nu a publicat-o. Astfel că istoricii care i-au urmat istoricului sătmărean au preluat, mecanic, interpretările, fără să fi cercetat serios textul. Din acest motiv, credem că este justificat să îl publicăm în anexă (documentul nr. 1), oferindu-l atenţiei cercetării ştiinţifice, cu atât mai mult cu cât acesta ridică câteva probleme extrem de interesante.

Prima şi cea mai importantă problemă este aceea că diploma leopoldină din 1 iulie 1667[6], acordată *pro mercatoribus graeci ritus in oppidis Zatthmár, Zatthmár Némethi et Kállo degentibus* are un text aproape similar cu o altă diplomă leopoldină, datată tot 1 iulie 1667, dar acordată comunităţii „grecilor" din Debreţin[7]. Că este vorba de două diplome, cu certitudine, diferite – cel puţin ca beneficiar – este subliniat de împrejurarea că cele două privilegii au fost transpuse în două volume complet diferite ale registrului juridic fundamental al Ungariei, *Liber regius*: primul în volumul XIII, al doilea în volumul XX, ultimul conţinând deciziile puterii centrale emise după anul 1690. Credem că este aici cazul unui tranfer al unei reglementări juridice acordate iniţial pentru comunitatea de la Satu Mare[8] la cea de la Debreţin, care se confrunta cu aceleaşi probleme conflictuale generate de apariţia în oraş a concurenţei „greceşti", dar cu mulţi ani mai târziu. În plus, în textul diplomei din volumul XIII, apare specificat – chiar în două rânduri – că este vorba despre *fori dominiis fisci nostrae maiestatis regii, signanter Zathmar, et Zathmar Nemety, necnon Kálló* respectiv *Zathmar, et Zathmar Nemety, necnon Kálló, at aliis his limitibus quidem graecis resident.*

A doua problemă ridicată de privilegiul leopoldin din 1 iulie 1667 acordat "grecilor" sătmăreni este că textul său este aproape identic cu cel acordat pentru Debreţin (acesta din urmă conţine chiar şi precizarea că este acordat "grecilor" din *Zathmar, et Zathmar Nemety, necnon Kálló*, iar particularizarea lui este precizată în preambulul care face introducerea la diploma pentru Debreţin, care lipseşte în cazul sătmărenilor, în mod justificat). Dar ambele diplome au ceva specific: ambele par a se înscrie într-o preocupare mai largă a

---

[1] Drept exemplu, recenta lucrare vastă a lui Ovidiu Ghitta, *Naşterea unei Biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existenţă (1667-1761)*, Cluj-Napoca, 2001.

[2] In afara lucrării, foarte timpurii, lui A. Szirmay, *Szatmár vármegye fekvése, történetei, és polgári esmérete*, I-II, Buda, 1809, urmată la o jumătate de secol de cea a lui N. M. Sarkadi, *Szatmár-Németi szabad város egyházi és polgári történetei*, Satu Mare, 1860 şi, apoi, volumul coordonat de Borovszky Samu, *Szatmár vármegye*, Budapesta, s.a (1896) şi, în sfârşit, modesta lucrare a lui A. Doboşi, *Din istoria Sătmarului*, Satu Mare, 1937, acest spaţiu al Sătmarului, cu o istorie extrem de densă, nu s-a bucurat de prea multe abordări istoriografice de amploare.

[3] *Szatmár vármegye*, Budapesta, s.a (1896), p. 244; O. Ghitta, *op. cit.*, p. 92.

[4] A. Miskei, *Délszláv kereskedők és hírszerzők a Duna mentén (Adalékok a kevei rácok történetéhez a 16. század második felében)*, în „Emlékkönyv Rácz István 70. születésnapjára", Debrecen, 1999, p. 123.

[5] Szirmay, *op. cit.*, I, p. 180-181.

[6] Arhiva Naţională a Ungariei (Magyar Országos Levéltár Budapest), *fond Cancelaria aulică a Ungariei*, A. 57, Libri regii, vol. XIII, p. 516 şi 518.

[7] Idem, *fond Cancelaria aulică a Ungariei*, A. 57, Libri regii, vol. XX, p. 372 şi 377.

[8] Privilegiul sătmărean are ca regest în volum textul: Confirmatio certorum punctorum pro mercatoribus graeci ritus in oppidis Zatthmár, Zatthmár Némethi et Kállo degentibus. Ibidem, vol. XIII, p. 516.

suveranului de reglementare a noii problematici „greceşti", specifice unei regiuni mai vaste şi nu numai sătmărenilor ori celor din Debreţin, precizând chiar în primele rânduri ale diplomei că privilegiul se referă la toate regiunile din Ungaria Superioară (= Slovacia de astăzi) pe care le stăpânea încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea, *fidelium nostrorum graeci ritus negotiatorum in partibus regni nostri Hungariae Superioribus degentium.* Alt indiciu că acesta a fost o reglementare generală ar fi subordonarea administrativă a tuturor "grecilor", indiferent de locul de rezidenţă, Cămării Scepusiense, singura autoritate administrativă a statului existentă în acea vreme şi care reprezenta voinţa imperială în întregul spaţiu din Ungaria Superioară şi Partium. Toate acestea ne fac să credem că a existat un privilegiu principal acordat „grecilor" stabiliţi după căderea sub turci a cetăţii Oradea (1660) în aşa numita Ungarie Superioară, adică a teritoriului administrat de Cămara Scepusiensă cu centrul la Zips şi care apoi a fost particularizat pentru centrele comerciale mai importante în care au locuit şi „greci". Cel puţin expunerea lui Szirmay este formulată în acest sens, dar – din păcate – nu a publicat textul diplomei pe care a avut-o în faţă[9].

Prevederile privilegiului leopoldin acordat "grecilor" sătmăreni conţine, în linii mari, reglementări ale condiţiilor de stabilire a lor în cele trei localităţi specificate. În linii mari, aceştia au primit permisiunea de a se stabili în cele trei aşezări, dreptul de a cumpăra acolo bunuri imobiliare şi de a comercializa mărfuri "turceşti". Dar din punct de vedere administrativ, ei au constituit comunităţi separate de comunităţile locale: "grecii" sătmăreni depindeau de autoritatea Cămării Scepusiense, fiind obligaţi să plătească acesteia – în schimbul asigurării siguranţei lor – 200 de florini anual[10]. În schimb, au trebuit să alcătuiască comunităţi unitare, şi să accepte între ei şi pe "grecii" care eventual se găseau acolo înainte de 1661, dar şi pe cei care nu erau de origine nobilă.

Autonomia comunităţii "greceşti" este subliniată de prevederea că judele "grec" judeca toate pricinile şi neînţelegerile ivite dintre ei, iar forul de apel nu era judele – primar local, al oraşului respectiv, ci Cămara Scepusiensă, căreia trebuiau să i se înainteze toate contestaţiile în schimbul unei taxe de 24 florini. Autorităţile locale puteau interveni juridic numai dacă un membru al comunităţii "greceşti" avea vreo pricină cu un nobil, iar atunci dreptul de judecată aparţinea forurilor judiciare ale comitatului şi nu ale oraşului. În principiu, cu toţii erau obligaţi să respecte legile ţării, iar dacă plecau în călătorii de afaceri pe teritoriu "turcesc", fiecare dintre ei trebuia să informeze nu numai despre călătorie, ci trebuiau să jure că nu vor pactiza cu turcii, nu le vor transporta acestora arme, iar după întoarcerea acasă, erau obligaţi să mărturisească – sub jurământ! – tot ce au văzut sau auzit în cursul călătoriei de afaceri. Ceea ce confirmă că negustorii "greci" au fost folosiţi cu adevărat de autorităţile imperiale ca spioni.

O prevedere curioasă, dar şi semnificativă, care ilustrează lipsa de încredere a autorităţilor în noii supuşi, însă şi slaba lor legătură cu noua patrie, pe care nu au considerat-o ca definitivă, este interdicţia de a-şi duce pricinile în faţa unui for judiciar "turcesc", de a contesta în faţa forurilor judiciare turceşti deciziile unui judecător de pe teritoriul Imperiului austriac!

În principiu, nu există nici o interdicţie privind mărfurile comercializate. Dar dacă acestea proveneau din "Turcia" – a se înţelege toate ţările aflate sub stăpînire turcească, inclusiv Moldova, Ţara Românească, Serbia etc. – atunci erau obligaţi să plătească vama obişnuită (art. 3). Această măsură nu a fost neapărat îndreptată împotriva comerţului pe care l-au promovat aceştia şi nici una de apărare a negustorilor locali, ci mai degrabă o protejare a mărfurilor autohtone de concurenţa mărfurilor străine, idee cât se poate de modernă, dacă avem în vedere epoca în care a fost aplicată.

Ultimul articol – al 12-lea – al privilegiului se referă la viaţa religioasă a comunităţii "greceşti" care putea să aibă un preot propriu, dar care trebuia să fie unit cu Biserica romană şi să aparţină de autoritatea spirituală a episcopului de la Muncaci, principala autoritate eclesiastică de rit greco-catolic care a patronat întreaga regiune. A fost, fără îndoială, o măsură în cel mai autentic spirit al Contrareformei, care a prefigurat evoluţia ulterioară a politicii eclesiastice a Curţii imperiale vieneze atât în Partium, cât şi în Transilvania. Nu întâmplător, primul gest de unire a unor comunităţi de rit grecesc din zonă a avut loc în 1 mai 1690, tocmai în Satu Mare.

Cel de-al doilea privilegiu leopoldin care priveşte comunitatea "greacă" sătmăreană este datat 10 octombrie 1695[11] şi este regestat în volumul respectiv din *Liber regius* ca fiind *Protectionales pro privilegiato oppido Zathmariensi contra graecos et rascianos mercatores.* Cum afirmă şi regestul, de data aceasta împăratul Leopold I a

---

[9] Szirmay, *op. cit.*, p. 180 a1 81. El vorbeşte, pe de o parte, de un privilegiu acordat negustorilor greci de pe teritoriul Cămării Scepusiense şi, pe de altă parte, de un altul acordat sătmărenilor. Dar compararea conţinutului celor două privilegii şi pentru Mintiu, Satu Mare şi Kálló, respectiv Debreţin, indică foarte clar că prevederile lor sunt similare.

[10] Art. 5 l-a obligat pe judele grecilor să depună jurământ de credinţă în faţa Cămării Scepusiense că va fi fidel împăratului şi legilor ţării. Această prevedere limpezeşte raporturile dintre comunitatea greacă şi autorităţile locale, grecii ieşind de sub autoritatea lor, ceea ce a stârnit, cu certitudine, nemulţumirea localnicilor care nu i-au putut controla pe noii veniţi sub nici un pretext.

[11] Arhiva Naţională a Ungariei, *fond Cancelaria aulică a Ungariei*, A. 57, *Libri regii*, vol. XXIV, p. 1.

emis un act care a restrâns privilegiul din 1667 acordat "grecilor", anulând efectul acestuia în oraşul liber regal Satu Mare, dar lăsându-i valabilitatea pentru Mintiu şi Kálló. Referinţele la privilegiile anterioare acordate oraşului Satu Mare în 1567 (art. 30) şi 1630 (art. 30), care au constituit bazele juridice ale libertăţilor sătmărene, confirmă o revenire a regimului leopoldin la reglementările privilegiale mai vechi, datorată stabilizării politice şi militare a regiunii nordice din Partium, după recucerirea de către creştini a cetăţii orădene (1692) şi a lichidării definitive a stăpânirii turceşti de pe teritoriul regatului istoric al Ungariei. Dar probabil că este şi un rezultat al decăderii comunităţii „greceşti" din Satu Mare şi o victorie a comunităţii autohtone tradiţionale care, cu acest prilej, a reuşit să elimine definitiv nu numai concurenţa, ci chiar prezenţa acestora în localitate. Nu întâmplător, în textul privilegiului leopoldin din 1695, emitentul a precizat condiţia dubioasă a foştilor „greci", conturându-le mai exact apartenenţa etnică: *rasciani, et alii dubiae fidei homines de societate turcica suspecti.* Adică sârbi (mai exact slavi sudici) şi alţi oameni de credinţă incertă, a căror fidelitate faţă de suveran şi legile ţării a fost pusă, probabil de unele evenimente necunoscute acum, sub un foarte grav semn de întrebare, care a necesitat anularea privilegiului din 1667.

Totuşi diploma din 1695 afirmă explicit că, atât "sârbii", cât şi ceilalţi "negustori de rit grec" care au rezidat în Satu Mare, s-au făcut vinovaţi de nerespectarea privilegiului din 1667 şi au comercializat nu numai "bunuri turceşti", ci şi de altă provenienţă, iar prin aceasta au adus prejudicii grave negustorilor autohtoni. Prin urmare, suveranul a dispus ca mărfurile acestor *graeci ritus homines et rascianos quaestores* să fie confiscate la nevoie, dacă nu s-ar fi limitat la libertăţile date lor în 1667, considerând că interesele negustorilor autohtoni vor fi suficient de protejate. Nu sunt amintite alte măsuri mai radicale care ar fi putut fi luate, cum ar fi fost obligaţia de abandonare a ocupaţiei lor şi de a părăsi oraşul, după cum s-a mai întâmplat în alte părţi. În opinia noastră, chiar şi această intervenţie juridică a suveranului a fost suficientă, pe de o parte pentru a calma spiritele agitate de concurenţa creată de negustorii "de rit grec", dar şi de a reduce sensibil ponderea lor reală în economia sătmăreană, pe de altă parte. Este cert că, în anii următori, în parte datorită schimbării de atitudine faţă de această comunitate "grecească", dar mai ales a mişcării antihabsburgice conduse de Francisc Rákóczi al II-lea (1703-1711), negustorii alogeni şi-au pierdut – cel puţin în cazul oraşului liber Satu Mare – importanţa aproape în întregime, punctul lor de greutate concentrându-se în Mintiu care nu a fost afectat de aceste măsuri. Cercetările viitoare urmează să stabilească, printre altele, evoluţia comunităţii „greceşti" după ce Mintiul s-a unit cu Satu Mare şi actul din 1695 şi-a extins autoritatea şi asupra lor.

Din păcate, la ora actuală, nu avem date statistice despre compoziţia acestor comunităţi „greceşti" şi nici despre activitatea lor economică. Dar ei rămân în istorie ca primii „greci" care s-au unit – la 1 mai 1690 – cu Biserica Romei, constituind un punct de plecare important al procesului istoric complex care s-a produs, pe întregul parcurs al secolului al XVIII-lea, în spaţiul nostru.

Anexe

1.

1667 iulie 1, Viena

Confirmatio certorum punctorum pro mercatoribus graeci ritus in oppidis Zatthmár, Zatthmár Némethi et Kállo degentibus.

Leopoldus etc. Meoriae commendamus tenore praesentium significatos quibus expedit universis. Quod nominibus, et in personis fidelium nostrorum graeci ritus negotiatorum in partibus regni nostri Hungariae superioribus degentium, et commorantium, exhibita sunt nobis, et praesentata certa quaedam puncta latino idiomate conscripta, bonorum videlicet ordinem, at modum in negotione ipsorum rite obternandum, securiorique ac tutiorem eorundem in praememoratis natelatis regni nostri Hungariae partibus superioris, permantionem fendam in cernentia, et ex consensu quoque camerae nostrae, quae ipsos graeci ritus negotiatores nobis debita cum instantia humillime recommendavit, composita, et concionata, tenoris infrascripta supplicatum itaque extitio maiestati nostra humiliter nominatus, et in personis eorundem, quorum supra graeci ritum negotiatorum, quatenus eiusmodi puncta, omniaque et singula in eisdem contenta, rata grata, et accepta habentem, literisque propriis privilegiis alibus inseri, et inscribi facient approbare, roborare, et ratificare, ac pro talis graeci ritus negotiatoribus, ipsorumque, posteris, et successoribus perpetuo valitura gratiose infirmare dignaremur. Quorum quidem punctorum talis est. Primo. Videlicent, liberumque sit, in bonis, fori dominiis fisci nostrae maiestatis regii, signanter Zathmar, et Zathmar Nemety, necnon Kálló, at aliis his limitibus quidem graecis resident, domo nempe, sive residentias extra liberas ac regias civitates nostras in attactis bonis nostris, non tamen absque onere loci talis comparare, fornices, res suas mercimoniales venum

exponendi erigere, sed et eosdem in eum finem per fideles incolas seu subditos maiestatis nostrae admitti, nec ullo obstaculo esse debere, praeterea res seu merces quasvis ex Turcia, et aliis, eidem adiacentibus regnis seu provinciis inductas in regno hoc nostro Hungaria ubique locorum quandocunque, quibusvis nempe temporibus etiam praeter nundinas publicas, et fora hebdomadalia, libere, citra praeiudicium tamen ceharum, et mechanicorum quoeumcunque locorum, eorundem vendendi facultatem habere. Secundo. Ut iidem graeci a cameris nostrae maiestatis hungaricis signanter vero Scepusiensi, tanquam sibi propinguiori omnimode dependeant, et in occurrentibus controversiis sine impetitionibus quorumvis, potissimum porentiorum debitam protectionem abinde praestolentur. In cuius subiectionis sine dependentiae signum, et recognitionem iidem graeci respectu moderni ipsorum numeri singulis annis, et quidem pro novo anno singulos ducentos florenos, in futurum autem iisdem in numero accrescentibus pro rato proportionaliter videlicet seu discretione antelatae camerae nostrae Scepusiensis, quantum ipsis impositum fuerit fisco nostrae maiestatis praestare, et ad perceptoratum antelatae camerae nostrae quotannis, ut praemittitur, praesentare, se se prout offerunt, ita ex obligabuntur. Eadem tamen camera nostra Scepusiensis in eo diligenter attendat et invigilet, ne dictorum graeci ritus negotiatorum numerus in tantum, quo cuipiam locorum illorum nocumento esse possit, exorescat, et augeatur. Tertio. Ut de omnibus, et quibusvis rebus, seu mercibus in regnum nostrum Hungariae inducendis, et educendis, iustam semper utramque, nostrae maiestatis nempe, et eiusdem regni nostri tricesimam indubitanter persolvant. Quarto. Et quia inter eodem graecos non minus intersese ad invicem, quam et alios extraneos, rixas sive dissidentias, et alias eiusmodi controversias respectu negotiationis, aeque ac aliarum quaestionum, quocunque sub titulo movendarum subinde oriri possibile sit, ad quarum dirimendarum determinationem iudiciarium, et iudicem et quidem bene possessionatum, et in praenotato regno nostro stabilitatum inter se, sine e numero sui eligere possint, et habeant eligendi facultatem. Cuius iudicis lata sententia iudiciaria, si quae partium duntaxat graecorum contenta non esset, depositis prius viginti quatuor florenis, in medietate nimirum praenominato fisco nostro regio in altera vero mediente dicto iudici cedentibus, sic demum causam eandem in facie reperitae camerae nostrae Scepusiensis finaliter decidendum per viam appellationis provocandi potestatem habent. Accederet etiam, quid si quispiam memoratorum graecorum, item rascianorum, armeniorumque, sed et orbonianorum, ac moldavorum, sive et transalpinorum, sub titulo nempe seu nomino praelibatorum graecorum tanquam iisdem graecis adunatorum, et quaestum exerentium, contra quempiam inter sese, vel externos cuiuscunque conditionis etiam nobilitaris quacunque in re delinquere contigerit, ex tunc talem delinquentem graecum seu nationem, praerogativa videlicet nobilitari minus gaudentem talis pars laesa prius coram nomine alio sed suprafato ipsorum iudice graeco in ius trahere, et contra ipsum procedere debent; ac tandem parti illi non contentae externo siquidem absque omni praedeclarata mulcta ad praecitatam cameram Scepusiensem ius appellationis conceditur salva quoque penes externos seu comitatenses contra memoratos graecos verti praerogativa nobilitari gaudentes in aliis casibus causas quaesturarum et contrabandorum (quorum iudicatus praecise penes annotatas cameras nostras Hungaricas esset) minus concernentibus sine potentiariis actibus suo modo coram comitatu procedendi facultate remanente. Quinto. Ut eiusmodi iudex praecitatorum graecorum tempore electionis pro fidelitate ac devotione maiestati nostrae et sacrae praetitulati regni nostri Hungariae coronae debita in facie praenotatae camerae nostrae Scepusiensis strictissimum praestet iuramentum. Sexto. Ut omnes et singuli praementionatorum graecorum praedictarumque nationum antequam in Turciam merces emendi et educendi causa iter suscipiant prius idipsum praefato iudici suo manifestent, sed et idem iudex, vel eo absente substitutus tales in Turciam tendentes negotiatores nequidpiam adversus antefatum regnum nostrum Hungariae cum turcis vel ibidem quibusvis aliis, moliantur adversi neque arma contra constitutiones patrias in Turciam inferant, solenniter adiurabit egredientes vero e Turcia pari passu (salvo iure primae inductionis eductionis triseccimae super rebus educendis vel inducendis permanente) itidem coram saepefato iudice graeco sese sistere, et qualiter in Turcia sive alibi illarum partium in regnis, in quibus peragravit, et merces collegit, processerit quid viderit, vel audiverit, in quantum videlicet nostrae maiestati in regno nostro iam antelato praeiudicaret, vel praeiudicare posset eidem iudici ordinario nempe vel substituto sub iuramento propalare adstrictius sit, delinquentes vero in praemissis per eundem saepefatum iudicem capiantur, et in camera praedicta Scepusiensi praesente ipso quoque iudice iure mediante puniantur. Septimo. Si quae partium toties fatorum graecorum et reliquorum scilicet praedictarum nationum negotiatorum ad invicem arma caeperit et is qui eiusmodi rixarum ansam praebuisse praevio duorum graecorum iuramentali testimonio comperens fuerit poenam seu mulctam ducentorum florenorum ipso facto incurrat in una siquidem medietate dicto fisco nostri regio, in altera vero saepefato iudici irremissibiliter solvendam. Octavo. Si quispiam memoratorum graecorum et nationum spreto antelato iudice, et eiusdem iudicio, seu foro iudiciario in Turciam regrediens eorum turca seu magistratu turcico causam per saepefatum iudicem graecorum, semel ventilatam denuo decidendum moveret, pariter poenam ducentorum florenorum eidem fisco et iudici

praedictis aequaliter percipiendam perque memoratum iudicem exequendam experiatur. Nono. Iuribus seu consvetudinibus ab antiquo observari solitis in suo vigore deinceps quoque salvis remanentibus. Decimo. Ut supra declarata eorundem graecorum nationumque praementionatarum residentiae a quarteriis militum praesidiariorum nostrae maiestatis germanorum aeque ac hungarorum, sed et aliorum quorumcunque in quantum fieri posset in favorem quaestus exercitii eorundem immunes sint et exemptae. Undecimo. Ut amodo imposterum nemo praelibatorum graecorum, et nationum (nisi indubitata nobilitari praerogativa gaudens) in comitatus regni recipiantur, imo hactenus receptus pro non recepto habeatur, cerum omnes et singuli, eiusmodi graeci et nationes nobilitar praerogativa minus qaudentes in numerum et caetum reliquorum dictorum graecorum et nationum adstricti sint, et saepius fatae camerae nostrae Scepusiensi dependentiae subsint. Duodecimo et ultimo. Liberum quoque exercitium iisdem graecis in locis in quibus degerint etiam cum intertentione ministri ipsorum religionis admittitur, ita tamen ut idem minister seu parochus eorum sanctae romanae ecclesiae unitus esse et ab episcopo Munkacsiensi itidem unito dependentiam habere debeat, et teneatur. Nos itaque huiusmodi humillima supplicatione nominibus et in personis supramemoratorum graeci ritus negotiatorum in praespecificatis supradicti regni nostri Hungariae superioribus degentem et commorantum nostrae, modo quo supra porrecta maiestati regia benignitate exaudita clementer et admissa praedeclarata puncta praesentibus literis nostris privilegialibus de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali inserta et inscripta quoad omnes earundem continentias, clausulas, et articulos, eatenus, quatenus eadem rite et legitime existunt emanata, viribusque eorundem veritas suffragatur rata, grata, et accepta habentes literisque nostris inveri, et inscribi facientes approbavimus, roboravimus, et ratificavimus, ac pro saepefatis graeci ritus negotiatoribus ipsorumque posteris, et successoribus universis perpetuo valitura gratiose confirmavimus. Imo acceptamus, approbamus, roboramus, ratificamusque et confirmamus salvis iuribus alienis. Harum nostrarum secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur impondenti communitarum vigore et testimonio literarum. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die prima mensis iulii anno domini millesimo sexcentesimo sexagesimo septimo. Regnorum nostrorum romani nono, Hungariae et reliquorum decimo tertio, Bohemiae vero anno undecimo.

Copie autentificată, A. N. U., *fond Cancelaria aulică a Ungariei*, A. 57, Libri regii, vol. XIII, p. 516-518

2.

1695 octombrie 10, Viena

Protectionales pro privilegiato oppido Zathmariensi contra graecos et rascianos mercatores.

Leopoldus etc. Universis et singulis fidelibus nostris, signanter vero illustri sacri romanis (stylus) demisse repraesentarunt maiestati nostrae fideles nostri prudentes, ac circumspecti iudex, caeterisque cives et inhabitatores privilegiati oppidi nostri Zathmariensis. Quod licet extarent apertissimae leges, et constitutiones regni, dignanter vero anni 1567, articulus 30 et 1630 articulus 30 aliaeque passim regni leges vetantes, ne rasciani, et alii dubiae fidei homines de societate turcica suspecti ad praesidia regni, aliaque quaevis loca sub poena ibidem sancita ad inhabitandum recipiantur, aut tueantur, nihilominus tamen non deessent plurimi eiusmodi rasciani, et graeci ritus quaestores, seu mercatores, qui non modo in antelatum oppidum nostrum Zathmar inhabitatores gratia sese conferre intenderent, verum tam occasione annualium nundinarum, quam aliorum bonorum res, et merces non tantum orientales, seu turcicas ipsis competentes ad verum dandum inducere, quin imo quamvis alias ad solos indigenas spectantes mercaturas et quaesturas ibidem exercere praesumerent gravi easdem oppidi Zathmariensem damno, et praeiudicio. Supplicatum itaque extitit maiestati nostrae nomine, et in persona antelatorum iudicis, et coeterorum civium, ac incolarum toties fati oppidi Zathmar, quatenus eisdem circa praemissa de condigno profectionis remedio clementer pervidere, tuitionemque, et defensionem eorundem dilectioni, et fidelitatibus vestris committere benigne dignaremur. Quarum nos humillima instalatione et petitione, regia benignisse exaudita clementer et admissa, id eisdem civibus et inhabitatoribus totiesfacti oppidi Zathmar ad mente praecitatarum legum annuendum, et concedendum esse duximus, ac iidem eiusmodi rascianos, seu alios quoscunque graeci ritus homines, et mercatores in praefatum oppidum ad inhabitandum, quaesturasque extra res, et merces orientales sub poena confiscationis eiusmodi mercium introducendas, et exercendas recipere, et admittere sint obligati, eatenusque eosdem in regiam nostram recipiendum vestrae quoque committendos esse duximus tuitioni, et defensioni speciali. Quocirca dilectioni et fidelitatibus vestris vestrumque singulis harum serie benigne praecipientes committimus, et mandamus, quatenus a modo imposterum dum, et quando, ac quotiescunque cum praesenti simul, vel divisim constituti requisiti fueritis, aut alter vestrum fuerit requisitus, easdem dupplicantes adversus praeattactos graeci ritus homines, et rascianos quaestores, aliosque quo suis violentos impetitores, et

damnificatores eorundem tam in personis, quam bonis, et rebus ipsorum universis protegere, defendere, et manutenere, ipsisque in omnibus toties, quoties opus fuerit, assistere modis omnibus debentis et teneamini. Authoritate vobis per nos hac in parte plenarie concessa, et attributa, iuresque et iustitia mediante. Datum in civitate nostra Vienna Austriae die 10-ma octobris anno domini 1695. regnorum nostrorum romani etc.

Copie autentificată, A. N. U., *fond Cancelaria aulică a Ungariei*, A. 57, Libri regii, vol. XXIV, p. 1.

Zwei imperialische Privilegen aus siebzehnte Jahrhundert welche betrifft die „Griechen" aus Sathmar

Zusammenfassung

Nach dem Fall der Grosswardeiner Festung unter der Türken (1660), die Gemeinschaft der südischen Slaven (Serben, Albanen, Makedo-Rumänern usw.) von hier flüchteten in mehrere Siedlungen von Umgebung. Einige ließen sich in 1661 im Komitat Sathmar nieder, besonders in Mintiu, Satu Mare und Kallo. Am 1. Juli 1667, König Leopold räumte ein Privilegium ein, damit sie gründeten in diesen drei Siedlungen reizvolle Gemeinschaften, zusammengesetzt besonders aus Händlers. Diese Gemeinschaften waren administrativ getrennt von lokale Behörde, gefügig zu der Kammer aus Zips, die einzige Behörde die repräsentierte der imperiale Kraft in Oberungarn (Slowakei).

Die in 1667 eingeräumte Privilegium für die drei Orten aus Sathmar ist identisch als Inhalt mit eine gleiche einräumt für Debrecen. Es scheint so dass die zwei Privilegien, die bis jetzt nicht publiziert waren, haben die Ursprung aus ein einzige Privilegium eingeräumt für alle Griechen die ließen sich ins Gebiet des Kammers aus Zips nieder und sie versicherten die freie Existenz für diesem bis in siebzehnte Jahrhundert, wenn ein andere Privilegium von Leopold I, aus 1695, annullierte die Vorteilen der Griechen aus Sathmar, aber nicht von deren aus Mintiu und Kallo.

A mikolai jobbágyok vallomása

Balogh Géza

A Szatmár vármegyei Mikola több évszázados település a Túr mentén, hatalmas erdőségek által körülvéve[1], a hasonló nevű „Mikolay család ősi birtoka"[2] volt. Neve első alkalommal 1216-ban fordul elő oklevélben, amikor II. Endre király Merc comesnek ajándékozza hű szolgálataiért.[3] Már 1329-ben a mai formában találjuk meg poss. Mykola formában.[4] A fent megnevezett család a XIX. századig marad a település legjelentősebb birtokosa, amikor „rajtuk kívül egész a XVIII. századik csak a Báthoryak szereztek benne erőszakos foglalás útján egy részt".[5] A XIX. századtól kezdve megszaporodik a birtokosok száma, s közöttük megtaláljuk a jezsuitákat (1762), majd a Kölcsey, Mándy, Bodoky, Galgóczy, Szodoray, Szirmay, Nagy, Pap, stb. családokat is.[6]

A térség, amely határához tartozott, mintegy 5277 kat. hold[7], „részint agyagos, részint homokos s terem búzát, kétszerest, rozst, tengerit, zabot, árpát, dinnyét; rétje két annyi mint szántó földje; két darab erdeje közel 3000 holdat foglal el, vadakban gazdag. A Túr vizében halat, rákot, a Piskárkos vizében s égereiben sok csíkot halászhat"[8]-nak.

Lakossága az 1784-1787-es népszámlálás adatai szerint a következő képpen alakult:[9]

A helység neve	Jog-állá-sa	Birtokos neve	Há-zak	Csalá-dok	Jogi népes-ség	Távol-levők	Idege-nek	Tényl. népes-ség	Férfi-ak száma			Nők össze-sen
Mikola	K.	Mikolay György	58	75	388	19	5	374	Házas	Nőtlen	Ösz sze-sen	
									69	132	201	187

A férfiak közül

Pap	Nemes	Tiszt-vi-selő	Polgár	Paraszt	Polgár és paraszt örököse	Zsellér	Egyéb	Szabad-ságolt katona	Sarja-dék		Össze-sen
-	50	-	-	7	4	61	5	-	1-12 éves	13-17 éves	
									50	19	196

A fenti népességi adatokból kitűnik, hogy a lakosság többségét a parasztság s azok leszármazottai alkotják (a házas férfiak és a feleségek összesen 138 = 35.56%. Ehhez még hozzá kell adni a paraszt származású férfi sarjadék és hajadonok jelentős százalékát is, hogy megkapjuk a parasztság valódi részarányát). Igen jelentős a nemesek száma is, 50 személy, 12.88%. Tehát Mikola lakosságának társadalmi szerkezete jellegzetesen feudális-agrár jellegű.

A Habsburg uralom megerősödése Magyarországon és a majorsági gazdálkodás fejlődése a XVIII. század folyamán a parasztság sorsára való tekintettel kettős, egymással szembenálló probléma

---

[1] Maksay Ferenc, *A középkori Szatmár megye*, Bp., 1940, 77. o.
[2] Borovszky Samu (szerk.), Szatmár vármegye. 11. o. A továbbiakban Szatmár vármegye.
[3] Maksay Ferenc. i. m. 77. o.
[4] Suciu Coriolan, *Dicţionarul istoric al localităţilor din Transilvania*, Buc., 1967, vol I, p. 396.
[5] Szatmár vármegye 114. o.
[6] Uo.
[7] Fényes Elek, *Magyar Országnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak állapotja statisztikai és geographiai tekintetben.*
[8] Uo.
[9] Dányi Dezső – Dávid Zoltán, *Az első magyarországi népszámlálás*, Bp., 1960, 168-169 o.

megoldásának szükségességét vetíti a politikai élet előterébe. A majorsági gazdálkodás fejlesztését szorgalmazó földesúri társadalom a jobbágyi kötelezettségek növelését szorgalmazza – az udvar viszont nem nézi jó szemmel az úrbéri terhek növelését, mivel fél, hogy a jobbágyság adófizetői ereje gyengül, csorbát szenved. Ez utóbbi törekvés – a jobbágyság sorsának javítása – a felvilágosult abszolutizmus népjóléti politikájának is része. Nem valamiféle forradalmi törekvés ez, hanem „... inkább csak a feudális társadalmi és politikai rendszer korszerűsítésére, legfőbb hibáinak kiküszöbölésére irányult, a lényeg megváltoztatása nélkül".[10]

A mezőgazdaságban uralkodó, a fejlődést gátló feudális viszonyok feloldásának kérdéseiben „A felvilágosult abszolutizmus ugyanis a paraszti elégedetlenség fokozódását a feudális birtokosok egyéni túlkapásainak korlátozásával, az úr és a jobbágy közvetlen kapcsolat meglazításával, állami ellenőrzés alá helyezésével igyekezett meggátolni Európának éppen azokban a kevésbé fejlett zónáiban, ahol a polgárság gyenge volt és fejletlen, nem tudott fenyegető harcot indítani és nem óhajtott a parasztok élére állni, viszont ahol az ő gazdasági tevékenységére az új államnak mindinkább szüksége volt".[11]

Mária Terézia, a „jóságos királynő", harcba száll a nemességgel, amikor látja, hogy az kiváltságaihoz görcsösen ragaszkodik, s még az adófizetés vállalására sem tudja rábírni. 1765 után a rendi országgyűlések összehívása nélkül, rendeletek útján próbálja keresztülvinni célkitűzéseit, reformjait.

A császári udvar részéről Raab udvari tanácsos kap megbízást arra, hogy Magyarország részére dolgozzon ki úrbéri szabályzatot, amit 1767. január 26-án magyar, latin és tót nyelven hirdettek ki.[12] A királynő a helytartótanács felügyelete alatt működő biztosokat nevezett ki. A vármegyéket kerületekre osztották fel. Minden kerületbe szolgabírót, táblabírót s megfelelő nyelvtudású írnokokat küldtek, akik minden faluban megjelenve összehívták a bírót, az esküdteket, a falu öregeit és a földbirtokost vagy a képviselőjét. A parasztok képviselőit megeskették „hogy félelmet, haragot, szeretetet, egyéni hasznot, kárt stb. félretéve a feltett kérdésekre híven válaszolnak".[13] A parasztok képviselői által elmondott eskü magyar nyelvű szövege a következő:[14]

„Én, N.N. esküszöm az élő Istenre, tellyes szent Háromságra, Atya, Fiú Szent Lélek Istenre, Szeplőtelen Szüz Máriára és Istennek minden szenteire, hogy én fére tévén mindennemü félelmet, haragot, szeretetet magam saját hasznát avagy kárát és akármi kigondolható emberi tekintetet, mind azokra, amellyekre kérdendő leszek, igazán felelek, mind magam, mind más itt lakosoknak birtokát és akárminémü javait, kárait vagy fogyatkozásait ezen helységnek igazán megvallom és legkisebbet is amennyire tudom el nem tagadok. Isten engem úgy segéljen, etc."

A kiküldött biztosok országszerte, egységesen a települések képviselőihez, a megkérdezettekhez a következő kérdéseket intézték:[15]

„Vagyon-é mostanság urbárioma ezen helységnek? Ha vagyon, minémű az? Mennyi időtül fogva hozatott bé?

Ha urbárioma nincsen, a jobbágyi kötelességet teszik-é contractus szerint, mind a jobbágyok, mind a zsellérek? Mennyi ideje már annak, hogy ezen bévett szokás kezdődött avagy contractusra lépett ezen helység az földesuraságga l? Nem de nem ezen mostani urbariom avagy contractusnak tétele előtt is voltak mások, és ha voltak, minémüek, és mikor kedződött ezen mostani szokásban lévő kötelességnek praestatiója?

Ahol urbariomok vagy contractusok nincsenek, mibűl álló a jobbágyságnak és zselléreknek adózása és kötelessége, aki mostanság szokásban vagyon? Mikor és mi módon hozattatott bé azon kötelesség és adózás?

Minémü haszonvételei vannak ezen helységnek és határjának? Avagy ellenben minémü károk szokták közönségesen érni őtet és határját?

Hány és minémü hold szántóföldje és rétje vagyon egy egész házhelyes gazdának? És hány pozsonyi mérőt vethet egyik-egyik hold szántóföldjébe? Nem de nem a rétjein sarjút is kaszálhat-é?

Minémü és hány napi munkát vitt egy-egy gazda eddig végben, és hány vonó marhával? És amidőn a robotra mentek és visszajöttek, beszámoltatott-é azon járás-kelésnek ideje is a napi számhoz?

---

[10] Kosáry Domokos, *Ujjáépítés és polgárosodás*, Bp., 1990, 151. o.
[11] Uo.
[12] Acsády Ignác, *A magyar jobbágyság története*, Bp., 1948, 294. o.
[13] Udvari István, Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődési tanulmányok, Nyíregyháza, 1992, 257. o.
[14] Takács Péter – Udvari István, *Zemplén megyei jobbágyvallomások az úrbérrendezés korából*, III, Nyíregyháza, 1998, 7. o.
[15] Uo. 8. o.

Adnak-é az itt való lakosok az földesuraságnak kilencedet? Ha adnak, minémü termésbül és javakbúl adgyák azt? S mennyi időtűl fogva? És vagyon é a kilencedbéli adózás ezen nemes vármegyében más földesuraságnál is bévett szokásban? Ezenkivül más adózás fejében mit szokott ekkortáig egy-egy jobbágy adni esztendőnként az uraságnak? Jelesül pedig olyatin akár készpénzbül, akár egyébbül adatott adózás és ajándék mibűl álló vólt?

Hány puszta hely vagyon ezen helységben? Mennyi időtül fogva? Mi okbúl pusztultak el? És azon helyeket appertinantiajával együtt kik birják?

Ezen helységnek lakosai örökös jobbágyok-é, vagy nem?"

A kérdésekre adandó válaszok pontosságának, átfogó jellegének biztosítása érdekében a biztosok a 4. kérdés esetében még újabb tizenkilenc kiegészítő kérdéssel a haszonvételek és hét kérdéssel, a jelentkező károk után tudakozódtak.

A mikolai parasztok nevében Oláh Ferenc bíró, Kiss Ferenc, Török András, Béres István és Dobos András esküdtek tesznek vallomást 1772. június 21-én. Miután közlik, hogy Mikola helységének nincs urbarioma, utalnak az örökös jobbágyokra, akik gyalogszerben teszik szolgálataikat „midőn a szükség hozza magával, némelye pedig 15 s 26 napokat, némely része pedig minden héten két, három napot".[16] A szabad menetelű jobbágyok „ki 15, ki húsz, ki 12 napot szolgálnak esztendőnkint"[17], másik részük pedig 3-6 Rhf. válthatja meg szolgálatát.[18]

A vallomásba foglalt földesurak birtokaira lebontva a jobbágyok-zsellérek adózása és egyéb szolgálatai a következőképpen alakultak:

Mikolay Mihály örökös jobbágyai a bévett szokás szerint kézi munkával, gyalog szerben amikor szüksége van a földesúrnak; a szabad menetelűek 15-20 napot szolgálnak ugyancsak gyalogszerben, de lehetőségük van, hogy 5-6 Rhf-al megváltsák szolgálataikat.[19]

Mándy János örökös jobbágya „minden héten két s három napi szolgálatot tészen gyalog szerben", a szabad menetelű pedig „a mikor a szükség hozza magával, hol többet, hol kevesebbet szolgál".[20]

Móricz Jánosnak csak szabad menetelű embere van, aki „gyalog szerben szolgál esztendeig 12 napot".[21]

Badar Tamás örökös jobbágya szükség szerint, gyalogszerben, a szabad menetelű pedig „gyalog szerben szolgál esztendeig hol húsz, hol 12 napot…".[22]

Bogdányi Mihály szabad menetelű embere semmi szolgálatot nem tesz, hanem szóbeli megegyezés szerint „fizet esztendeig 6 Rh. forintot és 48 kr".[23]

Török Zsigmond csak szabad menetelű emberrel rendelkezik, aki „felváltja szolgálatját 5 Rhf és 6 Kr-al".[24]

Boros Sándor szintén csak szabad menetelű emberrel rendelkezik, aki „esztendeig 15 napokat gyalog szerben" szolgál.[25]

Bányász Ferenc özvegyének szabad menetelű embere „fizet esztendeig taxát 3 rf. 24 Kr.".[26]

A fentebb megnevezett földbirtokosok számára jobbágyaik egyéb szolgálatokat, adózást nem tettek. Arra vonatkozóan, hogy mikortól teszik e szolgálatokat, csak Mikolay Mihály esetében találunk utalást, mely szerint „ezen bevett szokás ember emlékezetétől fogva vagyon".[27]

A feltett kérdésekre adott válaszok közül a 4.-re adott feleletek jelentik a vallomások súlypontját, mert ahogy már említettem, a megkérdezettek nem kevesebb mint 26 alkérdésre nyilatkoznak a település haszonvételeiről és kárairól. Megtudhatjuk, hogy Mikolában a határ 3 fordulóra volt felosztva s termeltek búzát, rozsot s zabot. Rétjeiket árvíz nem járja, ezért „füvet alkalmast terem" s jószágaik számára

---

[16] Állami levéltár Szatmárnémeti, Mikola helység jobbágyainak vallomása. Aktaszám 1159. 2. o.
[17] Uo.
[18] Uo.
[19] Uo.
[20] Uo.
[21] Uo.
[22] Uo.
[23] Uo.
[24] Uo.
[24] Uo.
[25] Uo.
[26] Uo.
[27] Uo. 2. o.

makkoltatási lehetőségeik is vannak. A megtermelt javaikat a közeli Szatmár városában értékesíthetik, amely „jó két órányira lévén ezen helységhez". [28] Feltűnő, hogy nincs említés a vámfizetés kötelezettségéről, pedig más, közeli helységek parasztjainak vallomásaiból tudjuk, hogy kellett híd és vásári vámot fizetni.[29] Valószínű, hogy az írnok pontatlansága miatt nem jelenik meg e kötelezettség.

Kedvezőek voltak a helyi feltételek az állattartáshoz, mivel „legeltető helyek bőven voltak", [30] s az itatáshoz szükséges helyekben sem szűkölködtek. A földrajzi feltételek következtében – közvetlen környéke síkvidék – szőlőhegyeik nincsenek, s gyümölcsöseik is kizárólag csak a házaik melletti kertekben.

A település agrár jellegét erősítik meg a vallomások azon részei, amelyekből kitűnik, hogy sószállítással nem foglalkozhatnak, nádvágási lehetőségeik nincsenek, manufaktúra nincs, hajózható folyóvizük sem, ahol áruszállítással pénzt kereshetnének, „meszet nem égetnek, mert matériájuk nincsen, szén égetéssel pedig nem élnek".[31] A házi mesterségek – szövés, fonás, fafeldolgozás – gyakorlását, fejlődését elősegíti, hogy erdőik, kenderáztató helyeik vannak.

Településük és határuk haszonvételei mellett a megkérdezettek utalnak vallomásaikban a határukat ért hiányosságokra, károkra. Megemlítik, hogy szántóföldjeiket, mivel agyagosak, csak „négy jó ökörrel lehet szántani – a trágyát is megkívánja";[32] rétjeik egy része „sásas és kákás szénát terem";[33] legelőjük van elég „de nem igen hasznos, mivel kákából áll jobb része"; pénzkeresési lehetőségeik korlátozottak, mivel „szőlőhelyek és bányák közel nincsenek, vagy egyéb olyan helyek a hol kézi munkájokkal, avagy szekerezéssel pénzt kereshetnének".[34]

A vallomásokban közvetve utalást találunk a jobbágyok használatában levő földterületek nagyságára is. Mint már említettem, a település határa 3 fordulóra van felosztva, s váltással az örökös jobbágyok elvehettek 18-24 pozsonyi mérőt,[35] a szabad menetelűek pedig 12-20 pozsonyi mérőt.[36] Kaszáló rétjeik az örökös jobbágyoknak 7-10 embervágó,[37] míg a szabad menetelűeké 4-8 embervágó.[38] „Sarjút pedig nem szoktak kaszálni a füvek egyenetlensége miatt".[39]

A feudális termelési viszonyok egyik legsúlyosabb terhét a természetbeni kötelezettségek képezték. A mikolai jobbágyok helyzete ez alól kivételt képezett, mivel a „földesuraságnak sem adnak kilencedet avagy tizedet ezen helységekben, sem pedig urak helyett valami pénzbeli adót vagy valami olyas szolgálatot nem tesznek … egyedül csak a királyi dézsmát fizetik",[40] de tudomásunk van arról, hogy a vármegye más helységeiben adnak kilencedet.[41]

Meglepetésként vehető számba a pusztatelekre vonatkozó kérdésre adott válasz. A többi helységekhez viszonyítva, igen magas az ember emlékezetétől fogva pusztáknak tudott telkek száma – számuk eléri a tizenötöt. Ezeknek nagy többségét maga a földesúr használja a hozzá tartozó appertinentiakkal együtt. Két esetben utalnak a kérdésre adott válaszok, arra hogya tulajdonos a használati jogot átengedte jobbágya részére. Mikolay Mihály telkét Varga Mihály nevű embere használja az appertinentiák nélkül, s a Korda családét Bányainé, Karikás Ferenc nevű embere használta appertinentia nélkül.[42] A pusztatelkek egy része valószínű, hogy a falut körülvevő erdők irtásából származott, amelyeket a földesúr később erőszakosan elvett a jobbágyoktól.

A fentebb bemutatott mikolai jobbágyok vallomásai a helység történelmében nagy jelentőségűek, mivel megrajzolják a XVIII. század második felének társadalmi, gazdasági viszonyait. Adatokkal szolgál a település sajátos természeti, történelmi körülményeire, az emberek életmódjára, a gazdálkodás természeti feltételeire. Megismerhetjük a gazdasági élet fejlettségi szintjét, korlátait s a fennálló termelési viszonyokat, azt hogy milyen megélhetési lehetőségek adódtak a paraszti közösségek számára.

---

[28] Uo. 3. o.
[29] Lásd Józsefháza és Kispeleske helységek jobbágyainak vallomását.
[30] Állami levéltár Szatmárnémeti; Mikola helység jobbágyainak vallomása Aktaszám 1159. 3. o.
[31] Uo. 4. o.
[32] Uo.
[33] Uo.
[34] Uo.
[35] Uo. 5. o.
[36] Uo.
[37] Uo.
[38] Uo.
[39] Uo.
[40] Uo. 7. o.
[41] Uo.
[42] Uo.

Ugyanakkor a korabeli hatóságok számára kiinduló pontként szolgáltak a következő években megvalósított úrbéri viszonyok rendezéséhez, amely elősegítette a tőkés termelés későbbi kibontakoztatását, a paraszti közösségek terheinek csökkentését, életfeltételeinek javítását.

Frageboren der Ortschaft Micula, Keis Sathmar, mit neun Punkten

Zusammenfassung

Die Ortschaft Micula ist am Ufer des Flusses Tur gelegen, sie ist seit 1216 in den Urkunden erwähnt, als Besitz der Familie Mikolay. Vom 19. Jahrhundert an steigt die Anzahl der Familien, die Boden besitzen; zu ihnen gehören die Familien Kölcsey, Mándy, Galgóczy, Szirmay, Nagy, Papp, u. a.

Die Gemeinde erstrechte sich auf einer Oberfläche von 5277 Morgen Land und es wurden Weizen, Roggen, Mais, Gerste u. a. angebaut. Laut Volkszählung 1784-87 betrug die Bevölkerungszahl der Gemeinde 388 Einwoher, eingegliedert in eine typische Feudal-bzw. Agrarstruktur.

Die Befragung der Vertreter der Gemeinde von Leibeigenen fand am 31. Juni 1772 statt. Aus den Antworten auf die neun Fragen stellt sich heraus, dass die Gemeinde kein Urbarium hatte; die Leibeigenen erledigten ihre Pflichten auf Grund eines Verständnisses, allein dem König gaben sie Zehntel aus ihren Produkten ab, die Gesamtoberfläche wurde in drei geteilt, sie hatten gute Voraussetzungen für die Tierzucht, ihre Produkte konnten în Sathmar verwertet werden, sie verfügten über Brenn - und Bauholz u. a.

Neben diesen Vorteilen wurden auch bestimmte Schwierigkeiten erwähnt: Das lehmerne Ackerland konnte man nur mit zwei Paar Ochsen pflügen, sie verfügten über keine Weinrebenplantagen, der FluB war nicht schiffbar, Möglichkeiten, um Geld durch als Handwerker, Fuhrmann zu gewinnen, waren gering.

Die Anzahl der brachliegenden Ackerländer war im Bereich der Gemeinde sehr groB: 15.

Der Fragebogen mit neum Punkten für die Ortschaft Micula ist von besonderer Bedeutung, weil er vielseitige geschichtliche Auskünfte über das Leben der Leute in dieser Gemeinde enthält und für die Behörden jener Zeit den ersten Schritt auf Weg der Urbarium - Regelung der nächsten Jaher darstellt.

Chestionarul cu 9 puncte al localităţii Micula – judeţul Satu Mare

Rezumat

Localitatea Micula se situează pe malul râului Tur, fiind amintită în documente începând din anul 1216, ca posesie a familiei Mikolay. Începând cu secolul al XIX-lea numărul familiilor de proprietari de pământuri se înmulţeşte aflându-se printre ele familiile: Kölcsey, Mándy, Galgóczy, Szirmay, Nagy, Pap, etc.

Hotarul aşezării se întindea pe o suprafaţă de 5277 iugăre şi se cultiva: grâu, secară, porumb, orz, etc. Populaţia, pe baza recensământului din 1784-1787, se cifra la 388 de persoane, având o structură specifică feudalo-agrară.

Chestionarea reprezentanţilor comunităţii iobăgeşti a avut loc la data de 1772 la 21 iunie. Din răspunsurile la cele 9 întrebări aflăm că comunitatea nu a avut Urbariu; iobagii au efectuat pe baza înţelegerilor obligaţiile; dijmă din produse dădeau doar pentru rege; hotarul era împărţit în trei asolamente; aveau condiţii bune pentru creşterea animalelor; bunurile produse puteau fi valorificate la Satu Mare; aveau la dispoziţie lemne de foc şi de construcţie, etc.

Alături de foloasele hotarului cei interesaţi aminteau şi de neajunsuri; întrucât pământurile erau în parte argiloase şi nu puteau fi arate decât cu 2 perechi de boi, nu aveau plantaţii de viţă de vie, nici râu navigabil şi posibilităţile de a câştiga bani prin muncă manuală sau cărăuşie erau reduse.

În vatra comunei era prea mare numărul terenurilor pustii – 15.

Chestionarul cu 9 puncte pentru aşezarea Micula are o deosebită importanţă deoarece conţine multiple informaţii istorice cu privire la viaţa oamenilor de aici, la relaţiile de producţie ale vremii, şi pentru autorităţile vremii serveau ca un prim pas în direcţia înfăptuirii reglementărilor urbariale din anii următori.

Iskolatörténet és jogutódlás

Bura László

A mai Kölcsey Ferenc Kollégiumhoz fél évszázadnyi idő köt, az iskola épületében működő (egyik) jogelődjének diákja voltam, később (más nevű jogelődjeinek) tanára, 1990 elejétől öt évig igazgatója.

Az 1970-es évek elején kapcsolódtam be a legrégibb erdélyi középiskolák történetének, illetőleg társadalmi szerepének addig ismert kerettörténetét meghaladó bemutatására vállalkozó művelődéstörténeti kutatócsoport munkájába. Az irányelveket és a kutatási módszereket elsősorban Jakó Zsigmond professzor, akadémikus fogalmazta meg; a munka folyamatában tanácsaival, észrevételeivel segített, ellenőrzött. Két középkori középiskola múltjával kellett foglalkoznom, a szatmárnémeti református kollégiummal (XX. századi hivatalos nevén: Szatmárnémeti Református Főgimnázium) és a Pázmány Péter alapította jezsuita kollégiummal. Az előbbivel tulajdonképpen két könyvben is foglalkozom: *Szatmári diákok 1610-1852*[1] és *A szatmári református kollégium és diákjai (1610-1852)*[2], a Pázmány alapította iskola, illetőleg az ezt követő katolikus gimnáziumok folyamatának bemutatása csak tavaly készült el, az *Iskolavárosunk Szatmárnémeti* című tanulmánykötetben jelent meg.[3]

A fentiekre hivatkozva két kérdésre kérték a válaszomat:

1). Tulajdonképpen melyik mai gimnázium (líceum) a Szatmári Református Főgimnázium jogutódja, az egykori épületében ma működő Kölcsey Ferenc Kollégium, avagy a (volt katolikus női szerzetesrend épületében működő) Szatmárnémeti Református Gimnázium (mai hivatalos nevén: Református Szemináriumi Líceum). (A múltbeli előzményeket mindkettő a magáénak vallja.)

2). Valójában hány éves is az iskola, ugyanis a Kölcsey Ferenc Líceum 1957-ben ünnepelte az iskola fennállásának 400., tavaly a 440. évfordulóját, a Szatmárnémeti Református Főgimnázium viszont 1910-ben fennállásának 300. évfordulóját ünnepelte, s a fentebb említett munkáimban én is a gimnázium 1610-es alapítási évét említem. Az évszámok szembetűnően nem egyeznek.

A tények ismeretében mindkét kérdésre nagyon pontos, a tudomány mérlegén helyt álló választ adhatunk. A tényeken a bizonyítható iskolatörténeti tényeket értjük, következésképp a korábbi állítások és a feldolgozás módszere (valamint a vonatkozó irodalom) kritikus megvizsgálását és mérlegelését is.

A Szatmárnémeti Református Főgimnázium történetére vonatkozó utalással több, a megyével vagy a várossal foglalkozó, a XIX. század folyamán megjelent munkában[4], vagy konkrétan a gimnáziumról írt könyvecskében[5] is olvashatunk. A kérdést a századfordulóig a legteljesebben Bakcsy Gergely könyve[6] foglalja össze. Ezekre a forrásokra alapozza adatait a megye és a város XX. század eleji, Borovszky Samu (szerkesztette) mongráfiája.[7]

A tények szakszerű és pontos megvizsgálása azonban azt is megkívánja, hogy figyelembe vegyük a művelődéstörténet (esetünkben oktatástörténet) más, nem Szatmárnémetiben megjelent forrásmunkáit[8] is, részben azért, mert a helyi vonatkozások teljesebben megérthetők az általános tükrében, másrészt azért, mert a forrásokban olykor egymásnak ellentmondó állításokat és adatokat találunk.

Eltekintve attól, hogy a Szatmárnémetiben megírt munkák szerzői önhibájukon kívül sok adatot (bizonyíthatóan) nem ismertek, esetenként (személyes szempontok szerint) átírtak, a munkáikban közölt hivatkozások, állítások az utolsó évszázad kutatásai fényében gyakran más megvilágítást kapnak.

Az átírásra/változtatásra vonatkozóan elégséges Bartók Gábor példáját idéznünk, aki a Sarkadi Nagy Mihály munkájára vonatkozóan megírja: „A nehezen érthető helyeket világosságba állítottam, a kétes és oly adatokat, melyek valami bajt szülhetnének, vagy valakinek rossz órát csinálhatnának egész tisztelettel kihagytam".[9]

---

[1] Szegeden jelent meg 1994-ben, a Keserű Bálint által szerkesztett Fontes Rerum Scholasticarum sorozat V. köteteként. (352 oldal terjedelmű).

[2] Az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadásában jelent meg Kolozsváron, 1994-ben. (67 oldal).

[3] Iskolavárosunk Szatmárnémeti. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999.

[4] Szirmay Antal, *Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete.* I-II., Buda, 1800.
Sarkadi Nagy Mihály, *Szatmár-Németi szabad királyi város egyházi és polgári történetei.* (rendszerbe ütötte s kiegészítette: Bartók Gábor). Szatmárt, 1860.
Egy szatmári czivis EMLÉKIRATAI. Korrajz Szatmár-Németi város múltjából. Szatmártt, 1893.

[5] Kovács István, *A szatmári ref. iskola története.* Debrecen, 1880.

[6] *A szatmárnémeti ev. ref. főgimnázium története.* Szatmár, 1896.

[7] Borovszky Samu, *Szatmár vármegye és Szatmár-Németi sz. kir. város.* Országos Monográfia Társaság, Budapest, é.n. (1907).

[8] A számunkra fontosabbak közül:
Zsigmond Ferenc, *A debreceni református kollégium története.* Debrecen, 1938.
A debreceni református kollégium története. Szerk. Barcza József. Budapest, 1988.
Marton János, *A sárospataki református főiskola története.* Budapest, 1931.
Mészáros István: *Az iskolaügy története Magyarországon 996-1777 között.* Budapest, 1981.
Mészáros István, *Magyar iskolatípusok 996-1990.* Budapest, 1991.

[9] Vö.: Bartók: 109

A szatmárnémeti református főgimnázium történetére vonatkozó XX. századi hivatkozások, még a legújabbak[10] is lényegében megrekedtek Bakcsy Gergely milléniumi hangulatú munkájánál (illetőleg a korábban említett forrásoknál), nem ismerik a magyar oktatástörténetet, jelentéstartalmukat nem/tévesen ismerve használnak szavakat/fogalmakat, és (valószínűleg valamilyen érzelmi okból) mereven ragaszkodnak az említett forrásokhoz, figyelmen kívül hagyva még azt is, hogy a Bakcsy Gergely könyvében foglaltakat másfél évtized múltán maga a szerző pontosította.[11]

Az értelmezés buktatóinak megvilágítása céljából idézzünk Bakcsy Gergely könyvéből (Ezt idézi Borovszky is.):

„**Az iskola keletkezési idejét** csak hozzávetőleg lehet megállapítani, mert a hiteles adatok, amelyekről **az alapítási év**et teljes határozottsággal megjelölni lehetne, részint az 1703-as dühöngő nagy tűzvész hamvasztotta el, részint **a sok ide-oda költözködés** semmisítette meg".[12] (A kiemelések – a következőkben is – tőlem – B.L.)

A következőkben idéz az 1594. évi matolcsi zsinat végzéséből:

„A debreceni **főiskolára** való gyűjtésekre nagy gond fordíttassék, szintúgy a szatmárira."

A városi tanács 1607. évi jegyzőkönyvéből is idéz: „A **scholá**hoz való segítség. A **schola**beli diákoknak az város az régi szokás szerint főzet..."[13] (A jegyzőkönyv végén utal a Tanács 1606. évi jegyzőkönyvére!).

Végül idéz a szatmári ev. ref. egyház levéltárából: „**Schola Szatmarina** ab immemorale tempore suos habuit **rectores et studiosos togatos** plus minus 10. **Anno 1610. Schola haec in celebrum gymnasii mutata est."**

Azt hiszem, hogy mindenekelőtt a vizsgálódásunk egyik jelentős módszertani elvére kell utalnunk, a nyelvtudomány ezt a „szavak és dolgok" módszerének nevezi, ami esetünkben, az oktatási intézmények vizsgálatakor is azt kívánja, hogy pontosan vizsgáljuk meg, hogy egy-egy, az iskolára vonatkozó szó (fogalom) a vizsgálódás helyén és időpontjában mit jelentett.

A Bakcsy könyvéből idézett szövegben az oktatási intézményre vonatkozóan megjelenik az **iskola** (a magyar köznyelvben latin eredetijét használták: **schola**), **főiskola, gimnázium**.

Mit jelentettek ezek a fogalmak Magyarországon a XVI. század közepén?

Az *iskola* természetesen oktatási intézményt, ahol gyermekeket tanítottak. Általában olvasni és írni. Általában. De a nagyobb városokban a 15-16. század fordulójától megjelentek az úgynevezett városi-plébániai iskolák, amelyek az iskola magasabb fokozatát jelentették, mindenütt kéttagozatosak voltak. Az alsó részlegén (továbbra is) olvasást és írást tanítottak, a felsőbb tagozatán a nagyobbak már latin nyelvtant és irodalmat és más praktikus anyagot is tanultak. (Ezt a tagozatot tekinthetjük a kor középiskolájának, erre a tagozatra vonatkozhat a protestáns zsinati jegyzőkönyvben említett *főiskola* (tulajdonképpen 'felsőbb iskola') megnevezés, viszont minden bizonnyal a középiskola neveként használatos a *gimnázium.*

A 16. század közepén, a hitújítás során, Magyarországon – három kivételével – az összes jelentős városi-plébániai iskola protestánssá vált. Szatmáron is minden bizonnyal volt városi-plébániai iskola, a református iskolatörténet-író Kovács István is említi.[14] Tény azonban, hogy a szakirodalom nem említi a 26 legkiemelkedőbb városi-plébániai iskola között. Említi viszont Kolozsvárt, Máramarosszigetet, Nagybányát, Debrecent és Sárospatakot.

(A 16. század közepén/végén Szatmár és Németi együttes lakossága aligha volt több 4-5 ezernél.[15] Földrajzi helyzete és stratégiai szerepe folytán, csak nagyjából számba véve, hogy mennyi pusztulás sújtotta a két várost (1536-ban mindkettőt felgyújtották, Szapolyai csapatai, a somlyai Bátoriak felváltva foglalják és pusztítják el. 1558-tól a hírhedt Balassa Menyhárt uralja, 1565-től Ferdinánd király tábornoka, Swendi Lázár osztrák, 1605-ben Bocskai ostromolja a várat) aligha csodálkozhatunk azon, hogy Szatmár iskolája nem kerülhetett a legjobbak közé.)

Szatmáron tehát volt iskola, valószínűleg rendezett latin iskola. (Nem biztos azonban, hogy Kovács István nem a Domonkos rendi szerzetesek Németiben működő iskolájáról[16] hallott, amely csak 1570-ben szűnt meg.)

Az iskola helye: a régi paplak mellett.[17]

---

[10] Vö.: Szabó Teréz, *A szatmárnémeti Református Főgimnázium rövid története.* In: *A királyhágómelléki református egyházkerület tanintézeteinek évkönyve 1990-1993.* Szerkesztette: Tolcay István, Barabás István. h.n. (Nagyvárad), é.n. (1993).

[11] Vö.: Bakcsy Gergely, ***A főgimnázium 300 éves múltja és jelene.*** (A gimnázium 300. éves jubiláris ünnepén, 1918. május 18-án a szatmárnémeti református templomban megtartott előadás).

[12] Vö.: Bakcsy 1898: 5.

[13] Vö.: Bakcsy 1898: 5.

[14] Vö.: Azt állítja, hogy a városban a régi paplak mellett rendezett latin iskola volt. (vö. Kovács: i.m. 88.).

[15] 1562-ben a telkes és féltelkes jobbágyok, a zsellérek, szegények, halászok együttesen 321 házközösségben laktak, mintegy két tucat nemes, ezenkívül iparosok, kereskedők, szolgák és katonák.

[16] A Domonkos-rendiek Németiben működő iskolájáról a 14. századtól vannak biztos adatok, ebben tanult Bakócz Tamás is, 1554-ben iktatták be tanárául Petrus Bachkayt.

[17] A Boldoasszony templom néven ismert plébániatemplom a mai Kossuth Lajos utcán/szomszédságában volt, a paplaknak minden bizonnyal valahol mellette kellett lennie. Ismerve a régi Szatmár házainak jellegét, szinte bizonyos, hogy földszintes, valószínűleg zsindelyes (esetleg szalmafedeles) volt.

Bakcsy Gergely az „iskola keletkezési idejéről" és „alapítási évéről" beszél.

Ez több szempontból is hibás.

A források szerint Erdőd földesura, Drágffy, katonáival elűzte a katolikus papokat, a templomukat, iskolájukat pedig a (reformátusok) kezére adta, személy szerint az Erdődről Szatmárra jött Dévai Bíró Mátyás volt az, aki a két várost elszakította a katolikus egyháztól.

Iskola alapításáról semmiképp sem beszélhetünk, ugyanis csupán az történt, hogy az iskola más hitvallású tanító (pap?) vezetésével folytatta a működését; protestáns vezetés alatt, protestáns szellemben.

(A szatmári forrásokban is kitapintható az a törekvés, hogy a feltételezett „alapítás" évét pontos évre, s természetesen minél korábbra lokalizálják. Ez a törekvés a szaktudományban régen meghaladott, ma már egyetlen kutató sem állítja azt, hogy (például) a debreceni kollégiumot 1538-ban „alapították"; de azt sem, hogy 1549-ben, ahogyan ezt az 1945 előtti debreceni református értesítők címlapján olvasni lehetett.)

A hitújítás, a vallásos élet hagyományos külső formáinak, illetve tartalmi elemeinek átalakulása az emberek fejében nem történhetett egyik napról a másikra, köztudottan rövidebb-hosszabb folyamat volt, a régi hittől eltérő értelmezések, teológiai tételek sokasága között még a papok sem igazodtak el azonnal. Ezt tanúsítja az egész Tiszántúl hitújítása is. A szatmári hitújítók is először a lutheri tanokat fogadták el, s csak évek múltán a kálvini (vagyis református) hitelveket. (Vajon az urait követő jobbágyok, a város szabadjai, iparos polgárai mindebből mit fogtak fel?)

Következésképp – ha hitelesen bizonyítható iskolatörténeti tény rögzítené – konkrét évszámmal csak azt állíthatnók, hogy – szimbolikusan – ekkor kezdődött a meglevő plébániai iskola protestánssá válása. Szatmár vonatkozásában nincsen semmilyen hiteles iskolatörténeti tényünk, csak a szabad képzelődés szárnyán született feltételezések.

A szatmári református egyház levéltárából idézett mondat világosan kimondja: Ezt az iskolát 1610-ben alakították át gimnáziummá. Erről a történeti tényről pontosan tudjuk, hogy Milotai Nyilas István szatmári református lelkész kezdeményezte, ő vette rá a városi tanácsot 1608-ban a telek megvételére, ezen épült fel aztán 1610-re az immár magasabb fokú iskola épülete.

Az idézett szövegnek a fentebbit megelőző mondatára alapozva születtek bizonyos belemagyarázások. Ez a mondat ugyanis azt közli, hogy „a szatmári iskolának emlékezetet meghaladó ideje tanítói és tógás diákjai voltak". Az „emlékezetet meghaladó" idő kifejezés való értelme: régen. (A XIX. század végi értelmezők megpróbálták megállapítani, hogy mennyi idő is haladja meg az emlékezetet: 70 - 80 év /?/). Nem zárhatjuk ki, hogy az iskolában néhány nagyobb diák is tanult, aki aztán a későbbiekben más intézményben magasabb tanulmányokat is folytatott, de az sem elképzelhetetlen, hogy másutt – Debrecenben – tanuló tógás diák egy ideig ebben az iskolában tanítóként működött. Szegedi Lőrinc debreceni tanító-diák például 1597-1605 között volt a szatmári református iskola rektora.[18]

Szólnunk kell a *kollégium* megnevezésről is. A kollégium szó jelentése a nyelv története folyamán változott is, bővült is. A XVII. században semmiképp nem jelentett protestáns iskolát, a jezsuiták használták a szót olyan szerzetes közösségek megnevezésére, amelynek feladata a rendszabályból (a hívek gondozására vonatkozó) tevékenység mellett magasabb fokú iskola (középiskola) fenntartása és működtetése is. A kiemelkedő protestáns iskolák (a nagyenyedi, debreceni, pápai, sárospataki) megnevezésére a XVIII. században jelenik meg. Ezek a kollégiumok – belső életük a reneszánsz kor városi-plébániai iskoláihoz képest teljesen vallással átitatott – három tagozatos felekezeti iskolákká váltak. A középkori káptalani iskolák „schola maior" tagozatának mintájára bölcselettel alapozott teológiát oktató tagozatot is szerveztek, teológiai tagozatuk is volt.[19]

A szatmárnémeti református iskola gimnázium volt, elemi iskolai és gimnáziumi osztályos diákjai még a XVII. század második felében is együtt, osztatlan közösségben tanultak. A gimnázium 1652-beli tanítója/tanára azt írja, hogy „a váradi, fejérvári, bányai iskola mintájára szeretnék a szatmári iskolát is klasszisokra osztani, mert így ifjú és gyermek együtt tanul, s e miatt sok a zavar és a hátramaradás", azt panaszolja, hogy emiatt „a szülők inkább pápista iskolába viszik gyermekeiket".[20] A szatmári gimnázium egyébként a debreceni kollégium partikulájaként működött, teológiai tagozata nem volt

Következtetéseink:

1. Szatmáron a középkorban is volt – (valószínűleg) városi-plébániai iskola.

(Működési helye a régi paplak szomszédságában volt. Ennek helye nem ismeretes, minden bizonnyal a korabeli templom közelében.)

2. Németiben 1570-ig működött a Domonkos-rendi szerzetesek latin iskolája.

3. A szatmári iskola a hitújítás folyamatában (évszámhoz nem rögzíthető időpontban előbb lutheri, később kálvini hitvallású tanító vezetésével) protestánssá lett. Németi Domonkos-rendi iskolájában/helyén protestáns/református tanító 1570 után kezdhette/kezdte meg oktató tevékenységét.

---

[18] Vö.: Herepei János, *XVI-XVII. századbeli papok, mesterek, diákok a Szatmári Református Egyházmegyéből.* Egyháztörténet, 1943. 29.

[19] Vö.: Mészáros István, *Középkori örökség protestáns kollégiumainkban.* In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. 4. kötet, Budapest, 1992. 71-78.

[20] Vö.: Borovszky, i.m. 526.

4. Szatmár és Németi protestánssá/reformátussá lett iskoláiban olykor Wittenbergben (is) tanult, olykor csak itthon (Debrecenben, esetleg Sárospatakon) tanult tanító tanított.

5. Szatmár református iskoláját 1610-ben gimnáziummá alakították, neve Szatmári Iskola. Az iskola ebben az évben költözött az 1608-ban megvásárolt telekre épített, a XIX. század elejéig létezett épületbe.

6. A kollégium név erre a gimnáziumra is vonatkoztatva a XIX. századi szakirodalomban tűnik fel. Az intézmény neve főgimnáziummá válásától (1868) Szatmárnémeti Református Főgimnázium, nevét a világháborúkat követően is (az államosításig) megőrizte.

7. A felekezeti iskolák államosítása és a tanügyi reform (1948) eredményeképp végrehajtott összevonások után épületében magyar tannyelvű fiúlíceum (Állami Magyar Fiúlíceum) működik. Ez 1957-ben felveszi a Kölcsey Ferenc Líceum nevet, a névadás indítéka a 400 éves oktatási múlt. A következő tanév tanügyi átszervezései során az iskolát elköltöztetik, koedukációs iskolává lesz, nevét elveszíti. A volt református gimnázium épületében 1971-től újból magyar tannyelvű középiskola (Magyar Líceum) működik. Neve azonban hamarosan megváltozik; 1990-ben az ekkor már 5-ös számú Ipari Líceum diákjaiból és a Mihai Eminescu Matematika-Fizika Líceum magyar tannyelvű osztályából, valamint a többi líceumból magyar tagozatra átiratkozó filológia és kémia tagozatos diákjaiból alakult magyar tannyelvű líceum ősztől visszanyeri a **Kölcsey Ferenc Líceum** nevet, (Az iskola tehát a volt református gimnázium épületében, ilyen értelemben azon a helyen, ahol közel négy évszázada középiskolai oktatás folyik.) **folytatója az állami, magyar tannyelvű középfokú** (e helyen az ötvenes évek végén megszakadt) **oktatásnak.**

A *református felekezeti oktatás* tulajdonképpeni folytatója azonban a (jelenleg még állami oktatási intézményként Református Szemináriumi Líceumi néven működő) szatmárnémeti **Református Gimnázium** (amelyik ma a Szatmári Irgalmas Nővérek volt rendházában kapott helyet).

Rezumat

Studiul apelează la cercetările autorului cuprinse în volumul „Iskolavárosunk Szatmárnémeti" [Satu Mare – oraşul nostru şcolar] apărut în anul 1999, care depăşesc istoricul cunoscut al şcolilor medii din Satu Mare, şi, bazându-se pe fapte – numai pe fapte de istorie şcolară dovedite – caută răspuns la două întrebări:

1. Oare Colegiul Kölcsey Ferenc, care funcţionează în clădirea fostului Liceul Reformat din Satu Mare este urmaşul de drept al tuturor şcolilor medii cu limba de predare maghiară din Satu Mare?

2. De când este atestat existenţa învăţământului mediu în Satu Mare?

În vederea obţinerii unui răspuns real, trece în revistă toate afirmaţiile din trecut, atât în literatura de istorie locală, cât şi în alte documente referitoare, apărute în literatura de specialitate, inclusiv presupunerile născute pe aripile imaginaţiei libere. Aplicând metoda lingvistică „Wörter und Sachen" [Cuvinte şi lucruri] analizează noţiunile folosite în trecut pentru denumirea şcolilor sătmărene: schola ‹şcoală, şcoală superioară, gimnaziu. Trece în revistă evenimentele de naţionalizare a şcolilor profesionale, apoi reorganizările de şcoli făcute în perioadele următoare.

Concluziile: Colegiul Kölcsey Ferenc, care funcţionează în clădirea fostului liceu confesional reformat, este continuatorul şi urmaşul de drept al celor patru licee de stat înnfiinţate cu ocazia naţionalizării din anul 1948.

Continuatorul învăţământului mediu confesional atestat din anul 1610 [desfiinţat în anul 1948] este (cu denumirea de azi): Liceul Seminar Teologic Reformat din Satu Mare.

Zusammenfassung

Des Aufsatz erörtert das Problem der Schulgeschichte aus Siebenbürgern, dabei werden auch die Hauptideen des Buches Iskolavárosunk Szatmárnémeti (Sathmar, Stadt der Schulen - 1999), so – anhand der historischen Fakten – versucht der Verfasser zwei wichtige Fragen zu beantworten:

1. Ist im Gebäude des ehemaligen Reformierten Hauptgymnasiums anwesendes „Kölcsey Ferenc" Kollegium der berechtigte Fortsetzer aller ungarischen Gymnasien, die aus der Geschichte der Stadt bekannt sind eder nincht?

2. Siet wann existiert der Mittelstufenunterricht in Sathmar? Der Verfasser wirrft die BEhauptungen und die Folgerungen der ortsgeschichtlichen und sogar anderen Quellen einer Analyse unter, darunter auch die phantasierenden Voraussetzungen. Mit der „Wörter und Sachen" – Methode der SPrachwissenschaft werden alle Begriffe, die im Laufe der Jahrhunderte als Schulbezeichnungen verwendet worden waren, untersucht, z. B.: schola ‹ Schule, Hauptschule, Gymnasium; dann werden auch die Erreignisse der Nationalisierung und die Umorganisierungsprozesse der darauf folgenden Zeitspanne verfolgt.

Die Schlussolgerungen des Verfassers: Im Gebäude des ehemaligen REformierten Gymnasiums heutzutage dawesendes „Kölcsey Ferenc" – Kollegium ist berechtigt, die Tätigkeit der vier, zur Zeit der Nationalisierung (1948) gegrümdetem ungarnsprachigen Gymnasien fortzusetzen. Aber der seit 1610 in Sathma existierende mittelstufige (vorher: gymnasiale) reformierte Unterricht wird im Gegenwart von dem Reformierten Theologischen Lyzeum fortgesetzt und vertretet.

A munkácsi rutén püspökség helyzete a Rákócziak korában

Dancu Pál

A munkácsi püspökség eredetére vonatkozóan semmiféle hiteles forrás nem áll rendelkezésre. Ezzel kapcsolatban számos elképzelés látott napvilágot.

A ruszin egyháztörténészek jelentős része azt állította, hogy a munkácsi püspökség ősrégi: egyike a Szent Cirill és Metód által alapított püspökségeknek. Állításukat egyetlen bizonyítékkal sem tudják azonban alátámasztani.

Más egyháztörténészek szerint a püspökséget Koriatovics Teodor podoliai herceg alapította 1360-ban. A herceg szerzetesei a XV. század elején a Munkács melletti Csernekhegyen kolostort alapítottak Szent Miklós tiszteletére. Az ún. Koriatovics-féle adománylevél szerint a herceg Bubuliska és Lauka községeket a kolostornak ajándékozta.[1] Erre az adománylevélre hivatkozik az a leirat, melyet a XVIII. században a Schönborn grófok számára állítottak ki. Ebben meg van említve, hogy „a csernekhegyi kolostort 1360. március 8-án alapította Koriatovics Teodor herceg az oroszughi területen, a kolostornak tizedet fizetvén minden hatósága alá vont híve". Erre a levélre majd visszatérünk.[2]

Hodinka Antal, a rutének történetének neves kutatója szerint a munkácsi püspökség 1439-1445 között alakult, és annak első püspöke a Mátyás király oklevelében említett *Lukács presbiter* volt. Lukácsnak azonban még nincs joghatósága, hívei, megyéje, székesegyháza, katedrálisa; püspöki működése a kolostorra s legfeljebb az önként jelentkező papok felszentelésére terjed.[3]

A munkácsi birtokon, a XVI. században egymást váltogató tulajdonosok a *kolostor kegyurainak* tartották magukat. Számukra viszont a kegyúri jog a jobbágy feletti hatalom *egyházi* kifejezését jelentette, ezért úgy gondolták, hogy a kolostorral és annak lakóival szabadon rendelkezhetnek. Ezáltal, a *püspöki joghatóság gyakorlását* szinte lehetetlenné tették. Nem akarták megengedni, hogy a püspökök az egyházközségeket látogassák, a papokat ellenőrizzék, őket anyagi természetű szolgáltatásokra kötelezzék, mert mindebben saját jogaik megsértését látták.

A püspökök a világi uralkodókhoz fordultak segítségért. Kérésüket eleinte maguk a királyok, majd a XVII. század kezdetétől a kassai főkapitányok, a püspöki joghatóságot támogató okiratot, ún. *oltalomlevelet* állítottak ki számukra. Ezekben felszólítják a földesurakat, hogy a főpásztorokat tisztségük gyakorlásában ne akadályozzák.

A bécsi béke (1606) után az egyházmegye területének jelentős része Erdélyhez került; a munkácsi vár is az erdélyi fejedelmek magántulajdona lett. Ezért a püspökök kénytelenek voltak tőlük is működési engedélyt kérni. Így kaptak püspöki kinevezést a munkácsi főpásztorok Bethlen Gábor (1613-1629), illetve I. Rákóczi György (1630-1648) fejedelmektől.[4]

Az 1596-os breszti unió által, a lengyelországi rutén papság Róma alá rendeltetett. Ezáltal felszabadult a jobbágysorból, megélhetése és lelkipásztorkodása biztosítottá vált.

Hodinka szerint „ez az unió adta meg a hazai rutének szabadsághoz jutni vágyó püspökeinek is az eszmét, hogy az unióra törekedjenek".[5]

A ruszinok uniója több lépcsőfokban valósult meg. Homonnai Drugeth György, Ung és Zemplén megye leghatalmasabb földesura, 1605-ben katolikus hitre tért. Jobbágyai zömmel ortodox ruszinok voltak. Mivel Lengyelországban is voltak birtokai, könnyen tudomást szerezhetett a breszti unióról.

Drugeth meghívta Atanaszij Krupeckyjt, Przemysl keleti szertartású katolikus püspökét, hogy uradalmaiban az egyház egységének helyreállításán fáradozzék. Krupeckyj 1613 szeptemberében érkezett Magyarországra és azonnal megkezdte az uniós munkát, Ungvár és Homonna környékén az ottani papság körében. Állítólag ötven Homonna-környéki pap csatlakozott az unióhoz, a várható előnyök reményében.[6]

Az újabb uniós kísérlet Taraszovics Bazil munkácsi püspök nevéhez fűződik. Taraszovics valószínűleg Lengyelországból került Munkácsra. I. Rákóczi György 1633-ban nevezte ki munkácsi

---

[1] Szatmári püspöki levéltár, Protokollumok
[2] Hodinka: A munkácsi görög-katholikus püspökség története, Bp. 1916., 225. o.
[3] Hodinka: A munkácsi görög szert. püspökség okmánytára.Ungvár, 1911, 57., 63., 146. sz.
[4] Hodinka: A munkácsi görög-katholikus püspökség története, Bp.1916., 258. o.
[5] Litterae Soc. Jesu annorum duorum 1613-14. Lugduni 1619, 149-153 o.
[6] Szilágyi Sándor: Taraszovics Vazul vladika fogsága. Történelmi Társulat, 1884., 676. o.

püspöknek. Bazil püspök a Rómával való egység megvalósításának szándékával kezdte meg működését. Tervét titokban tartotta, mert nem akart azon elődeinek sorsára jutni, akiket a munkácsi várurak székhelyükről elűztek. Felvette a kapcsolatot Lippay György egri püspökkel (1637-1642) s vele két éven keresztül titkos megbeszéléseket folytatott.

Miután a tárgyalások sikerrel befejeződtek, Taraszovics az egri püspök akkori székhelyére, *Jászóra* készült, hogy az egyesülési hitvallást letegye. Elindulása előtt 1640. december 13-án liturgiát végzett. Eközben a munkácsi várkapitány, Ballingh János katonáival berontott a templomba, a püspököt az oltár mellől elhurcolta és fogságba vetette. Ballingh szinte az utolsó pillanatban akadályozta meg az uniót, ami által a püspök oly kiváltságokhoz jutott volna, melyek őt a földesuraktól függetlenítik.

Azelőtt senki sem törődött a várurak által bebörtönzött püspökök sorsával. Taraszovics kiszabadítása érdekében viszont nemcsak papjai, ruszin hívei, hanem az ország egyházi és világi vezetői, sőt az Apostoli Szentszék és III. Ferdinánd király (1637-1657) is közbeléptek.[7]

I. Rákóczi György fejedelemhez intézett, 1641 Szentháromság vasárnapján keltezett levelében, a Jászón tartózkodó egri püspök tiltakozik „Taraszovics Bazil munkácsi görög katolikus püspök önkényes fogvatartása ellen..., az ellen hogy a szent oltár elől erőszakkal elragadták, és hogy még mindig a munkácsi várban tartják rabságban".[8]

Homonnai Drugeth János országbíró, Ung és Zemplén megyék grófja, szintén I. Rákóczi György fejedelemhez intézett, 1641. június 9-én keltezett levelében „Marinics János görög katolikus főesperes, köznevén protopópa közbenjárására esdekli Taraszovics Bazil munkácsi görög katolikus püspök szabadon bocsátását, sérelmezve azt az eljárást ahogy Ballingh János, az alárendelt várkatonákkal, fegyveresen lefogta a helyi Szent Miklós kolostorban a fentemlített püspököt, megzavarva ezzel ennek híveinek nyugalmát". Egyúttal tiltakozik a görög katolikus papság zaklatása és a helyi birtokosok által történő mindennemű korlátozása ellen.[9]

I. Rákóczi György, a munkácsi vár tulajdonosa a püspököt szabadon bocsátotta ugyan, de még a király kérésére sem volt hajlandó megengedni, hogy székhelyére visszatérjen. Arra hivatkozott, hogy a munkácsi püspököket mindenkor a várurak helyezték tisztségükbe, vagy fosztották meg attól, tehát eljárása III. Ferdinánd király kegyúri jogait nem sérti.

Taraszovics szabadulása után Bécsbe utazott, ahol a hitvallást letette (1642. július 12-én). Kérésére a király Kállóban lakást, valamint évi 200 Ft fizetést biztosított neki; a kállói és szatmári várkapitányokat utasította, hogy őt védelemben részesítsék, a környék birtokosait pedig felszólította, hogy jobbágyaikat az iránta való engedelmességre kötelezzék.[10]

A püspök élete végén, valószínűleg 1648 körül, ismeretlen körülmények között visszatért Munkácsra. I. Rákóczi György több joggal is felruházta a püspököt. Ez a pozsonyi püspök (esztergomi érsek) által átírt 1648. augusztus 1-jén keltezett levélből is kitűnik, melyben I. Rákóczi György Királydaróci Debreczeni Tamásnak, mint ispánnak és Lővei Gergelynek mint várkapitánynak a következő utasításokat adja:

„Munkácsi jószágunkban lakó Taraszovics Bazil nevü püspök találа meg Bennünket alázatos könyörgése által jelenté: hogy előtte az munkácsi vidéki névő orosz püspököknek... szabad volt magok eledelekre valót a folyó vizekben halásztatni, pedig az erdőkben tűzre és épületre való fát is, amikor nekik kellet vágniok; de mostan hűségtek mind víz élésétül s az erdőben is nem engedik élni sem a víz sem erdő hasznával. Megengedve alázatos könyörgésére, mostantúl fogva ennek utána (...) hogy szabadon halásztathasson, maga elességére és szükségére Munkácson alól, Dávid házáig. Az erdőben is tűzrevalót vágathasson maga házához, s épületre valót is. Értésre adom tisztviselőinknek, tartozzanak czédulát adni róla. Azt parancsoljuk Hűségteknek ebbéli Kegyelmes annunciálásom révén, tartsa ahhoz magát, és annak uzusában semmit sem háboritsa, kárositsa, hanem engedje mind viznek élését a fönn megírt módon s formán az Exponensnek gyakorolni...".[11]

Ezeknek az engedményeknek minden bizonnyal az volt a feltétele, hogy Taraszovicsnak az uniót legalábbis külsőleg meg kellett tagadnia. Ezt azért vállalta, hogy utódát ő jelölhesse ki. Utódául az unió legbuzgóbb apostolát, Parthén Péter bazilita szerzetest ajánlotta, sőt katedrálisa papjait meg is eskette, hogy mást helyette meg nem választanak.[12]

---

[7] Szatmári püspöki levéltár, Protokollumok
[8] Szatmári püspöki levéltár, Protokollumok
[9] Hodinka: A munkácsi görög szert. püspökség okmánytára. Ungvár, 1911, 100-103., 106., 109. sz.
[10] Szatmári püspöki levéltár, Protokollumok
[11] Hodinka: A munkácsi görög szert. püspökség okmánytára. Ungvár, 1911, 110. sz.
[12] Dr. Pirigyi István: A magyarországi görög katolikusok története, Nyíregyháza, 1990, 99. o.

Drugeth János országbíró özvegye, Jakusics Anna még Taraszovics életében Ungvárra hívta Parthén Pétert, hogy a rutén papokat az unió eszméjének megnyerje. Parthén munkája, melyben segítségére volt rendtársa, Kosovicki Gábor is, sikerrel járt.

Ezután az özvegy testvére, Jakusics György egri püspök (1642-1647) Ungváron tárgyalásokat folytatott a környékbeli rutén papokkal az egység ügyéről. Ezeken a tárgyalásokon állapodtak meg az unió feltételeiben:

A keleti szertartás teljes egészében sértetlen marad;

1. Az egyesültek püspökeit a papok szinódusa választja, az Apostoli Szentszék pedig megerősíti;
2. Az egyesült papság megkapja mindazon egyházi és világi kiváltságokat, melyekkel a latin szertartású papság rendelkezik.
3. A tárgyalások befejeződése után, 1646. április 24-én az ungvári vártemplomban 63 lelkész letette a katolikus hitvallást, egyesült Rómával.

Az uniót Jakusics utóda, Kisdi Benedek (1648-1660) megerősítette, az 1648 szeptemberében tartott nagyszombati zsinat pedig tudomásul vette. A zsinaton Parthén és Kosovicki vezetésével az egyesült papság küldöttsége is megjelent.

Taraszovics Bazil halála után valószínűleg 1651. nyarán, püspökválasztásra került sor. A választásban résztvevő 400 lelkész közül 370 az elhunyt végakaratának megfelelően, Parthén mellett foglalt állást.[13]

Parthén Pétert közvetlenül a megválasztása után Simonovics István gyulafehérvári ortodox püspök (1643-1654) felszentelte. Ezt követően Lippay György, aki időközben esztergomi érsek lett (1642-1666), őt a magyarországi rutének vizitátorává nevezte ki. Felhatalmazta, hogy egyházközségeit meglátogassa, s azokon a szükséges intézkedéseket megtegye. Majd X. Ince pápához (1644-1655) fordult Parthén megerősítése érdekében (1651. szeptember 10.).

A prímás az unióról már korábban tájékoztatta a pápát, ezúttal pedig részletesebb felvilágosítást adott neki. Jelentette, hogy a papság túlnyomó többsége Parthént püspökké választotta, aki a megerősítést nem várta meg, hanem azonnal felszenteltette magát a munkácsi püspöki címre, hogy megelőzze a Lórántffy Zsuzsanna által támogatott Zejkán János skizmatikus püspök felszentelését ugyanerre a címre. A szentelő főpásztor ugyan szakadár, azt azonban tudta, hogy Parthén unitus, sőt dicsérte is érte. Kéri a pápát, hogy Parthént e szabálytalanság alól oldozza fel, püspökségében erősítse meg, mert egyébként meghiúsulhat az unió. Valószínű, hogy a prímás terjesztette fel a pápához azt a folyamodványt is melyben a papság nevében hat keleti szertartású főesperes kéri Parthén megerősítését.[14]

Az így rögzített kérvényben következők összegződtek:

„Mi, a pozsonyi egyházmegye püspöksége, emlékezetbe hagyjuk és közhirré tétetjük az alúl megírtakat, melyeket Főtiszteletű Parthén Péter, munkácsi egyesült görög rítusu püspök számunkra bemutatot három levél formájában, melyből az elsőben a görög szent rítusu, köznyelven rutén papok …, főespereseik aláírásával és pecsétjével ellátva hitet tettek a római egyház hitében foglaltattak iránt, úgy rutén nyelven, mint ennek latin nyelvű fordításában; a másodikban II. János magyar király magyar nyelvű és saját pecsétjével ellátott iratában a munkácsi várkapitányhoz fordul; a harmadikban Drugeth Ferenc főispán, magyarul írott és pecsétjével ellátott iratában elnézésünket kéri a leírtak miatt.

1. Isten kegyelméből megvállasztott Főtiszteletű Atya és Főpásztor!

Mi a szent görög rítusu papok, kiknek nevei jegyzékben foglaltatnak, megjelentünk hogy Isten igaz hitét ezután hirdessük, melyet az elme felfogni nem tud…Istenünk és megváltónk kegyelméből, megszabadulva tévelygésünkből, melyet a görög tisztátalan Skizma jelentett…az Üdvözítő 1649. évének április 24. napján, III. Ferdinánd szent római császár idejében, megjelentünk az ungvári vár templomában Homonnai György gróf Főméltósága, valamint néhai püspökünk Taraszovics Bazil jelenlétében, aki megtörte a skizmánkat és eretnekségünket és ezzel a Katólikus Egyház nunciusának átadatott. Ebben a szellemben cselekedve, tiszteletre méltó Jakusics György egri püspök, az ungvári templomba hívta a tisztelendő bazilita atyákat, élükön püspökatyánkal Parthén Péterrel és Kosovicki Gáborral, hogy Szent György napján, a fentemlített templomban, a egyesülési fogadalmat az említett püspöknek, mi hatvanhárom egybegyült pap letegyjük, amit a mi rutén nyelvünkön meg is tettünk, és ami írott formában is megerősitünk, elismerve Anyaszentegyházunknak a Római egyházat és ennek fejét, Őszentségét X. Ince pápát mint Főpásztort…a következő feltételekkel:

1. A görög szertartásunk teljes egészében sértetlen marad
2. A püspökeinket a papok szinódusa választja, az Apostoli Szentszék pedig megerősíti

---

[13] Hodinka: A munkácsi görög szert. püspökség okmánytára. Ungvár, 1911, 117., 118. sz.

[14] Szatmári püspöki levéltár, Protokollumok, Lacko: Unio, 98-100. o.

3. Papságunk megkapja mindazon egyházi kiváltságokat, melyekkel a latin szertartású papság rendelkezik, mint azt Kisdi Benedek egri püspök és annak helynöke, Jászberényi Tamás jezsuita atya, az Úr 1648. évében megigérték. Ezért teljes atyai kegyelmébe ajánljuk magunkat Magyarország hercegprímásának, Lippai György esztergomi érseknek, hogy váci püspöke, Tarnóczy Mátyás által, atyai áldásával Parthén Pétert székében megerősítse. Ungvárt, 1652. Január 10. Alázatos szolgái, görög rítusú papjai.

Ladomirszky Alexius makovicai esperes, Andrej István szepesi esperes, Stosztovicki Gergely homonnai esperes, István szerdnyei esperes, Ivánovics Dániel uzsoki esperes, Filipovics Alxius sztropkói esperes.

2. II. János, Isten kegyelméből Magyarország, Horvátország és Dalmácia királya, alatvalóimnak a következőket adom: Panaszolkodnak nékünk a munkácsi házunkhoz való kalugyerek, hogy te őket az misemondástul és egyéb régi egyházi szolgálatuktól meg tiltottad volna, ki őnekik nagy botránkozásukra volna. Könyörögtek nékünk hogy hagyd békével őket, az ő régi szokott ceremóniákkal élni, nem akarván azért őnekiek ebből botránkozásukat, hagyjuk neked és parancsoljuk erősen, hogy őket az ő régi hitükben és ceremóniákban ne bántsad. Mindazáltal ha kik az keresztény hívek köztek predikáljak azok meg ne bántassanak, de szabadon predikáljanak bántás és félelem nélkül. Gyulafehérvárott, 1567. Február 18 János, választott király.

A címzés a következő: Tisztelt Kereczy úrnak, a munkácsi várkapitánynak, hűséges szolgámnak.

3. Mi Drugeth Homonnai Ferenc, Ungvár vármegyének főispánja, adjuk mi mindeniknek tudtára: Hogy ez é Szentmiklósi László püspeket, az mi jószágunkban szabadon hadgyunk járni, az ő modjok szerint és a régi görög szerzet szerént, hogy ahol az Ő pöspekségéhez való orosz bátykók vannak, meglátogathassa miben vagyon dolgoknak rendi és miképpen oktattyák és taníttyák Istennek dicséretire, az Ő alattok való költségek kivűl minékünk lény kárunk nem következik, hanem csak jár az ő tiszti szerént, azért adtuk mi szabadságot néki mind az attyafiakkal egyetembe, hogy az ő modjok szerént meg examinálja őket és hadgya őket jó módon valót tanításba. Kinek bizonságára adjuk mi címeres pecsítünkkel való megerősétett levelünket. Data in Curia nostra Beriniensis. 1568. Február 4.

Ezek alapján, igazságosnak és hitelesnek tartván Parthén Péter munkácsi püspök így előadott kérvényét, (...) az említett iratok átírásánál nem találva semmit ami annak értelmét megváltoztatná, támogatjuk Őt megkeresésében, levelünket ellátva püspöki pecsétünkkel, az ereditieket pedig visszaszolgáltatva számára. 1655 Pünkösdvasárnapján".[15]

A munkácsi püspöki székbe azonban nem Parthén került, hanem I. Rákóczi György özvegyének, Lórántffy Zsuzsannának jelöltje, Zejkán János, aki az unió ellensége volt.

Parthén megerősítése csak négy év múlva következett be. Ennek az az oka, hogy Rómában kétely támadt az iránt, hogy egyáltalán létezik-e Munkácson szabályszerűen felállított püspökség. Ezért felvilágosítást kért ez ügyben Lippay prímástól.

Válasziratában Lippay ismertette az egyházmegye általános helyzetét, bemutatva hogy a ruténok addig szakadárok voltak, és hogy csak az utóbbi 12 évben kezdtek visszatérni a római egyházba papjaik vezetésével. A munkácsi püspökség az 1054-es egyházszakadás után jött létre. Ha a Szentszéknek kifogásai vannak e püspökség szabályszerűségét illetően, újraalapíthatja ezt a püspökséget. Csak az a fontos, hogy az egyesült ruténeknek saját püspökük legyen. Mivel az unió előtt is volt püspökük, ezután is független kell legyen az egri püspöktől.[16]

Az 1660. január 4-én írt levelében, Lippay újra bemutatja a nagyszombati nemzeti zsinaton történt egyesülés körülményeit. Egyúttal újra sürgette Parthén megerősítését. Felhívja a Szentszék figyelmét arra, hogy e halogatás miatt veszélybe került a magyarországi rutének uniója, pedig az felér egy egész tartomány, vagy nép megtérésével.

Lórántffy Zsuzsanna 1660-ban meghalt. Még ugyanabban az évben követte őt a sírba fia, II. Rákóczi György. A fejedelem özvegye, Báthory Zsófia, aki házasságkötése alkalmával lett református, most visszatért a katolikus hitre. A kolostorból Zejkánt elűzte, de mivel magának akarta fenntartani a munkácsi püspök kinevezésének jogát, csak évek múlva, 1664-ben egyezett bele, hogy Parthén székhelyét elfoglalhassa.

Lippay közbenjárására VII. Sándor pápa (1655-1667) 1665. június 8-án felhatalmazta a prímást hogy Parthént püspökségében erősítse meg. Lippay az egyesült papsághoz intézett ünnepélyes nyilatkozatában Parthént valóságos és törvényes püspöknek nyilvánította.

Miután Parthén Munkácsra költözött, megkezdődött az uniós folyamat második szakasza, melynek során a század végéig Bereg, Ugocsa, Szabolcs és Zemplén déli területének papsága is egyesült Rómával.[17]

---

[15] Dr. Pirigyi István: A magyarországi görög katolikusok története. 137. o.
[16] Uo. 99. o.
[17] Hodinka: A munkácsi görög-katholikus püspökség története, Bp. 1916, 365. o.

Parthén halála után (1665) Báthory Zsófia újból érvényesíteni akarta a munkácsi püspök kinevezésére vonatkozó igényeit. Az ügy Róma elé került. A Szentszék Szelepchény György esztergomi érseket (1666-1685) bízta meg az ügy tisztázásával. Szelepchény megkérdőjelezte a munkácsi püspökség létezését, amiután Róma elállt a püspöki kinevezéstől.[18]

Ezzel szemben a király és Báthory Zsófia egyaránt ragaszkodott e nemlétezőnek tekintett püspökség betöltésének jogához, a papság viszont a választás jogát szerette volna érvényesíteni. Ennek következtében 25 év alatt (1665-1690) kilenc főpásztor adminisztrálta a püspökséget.

Volosinovszki Joszifot I. Lipót király 1667-ben nevezte ki munkácsi püspöknek. Feltételezhetően Lengyelországból származott.Volosinovszki az unió őszinte híve volt, és mindent elkövetett hogy híveit rávegye arra, hogy az uniót elfogadják.[19]

A rutén jobbágyok parochiális dézsmafizetése ügyében, ezidőtájt az Ugocsa vármegyei nemesek a következőkkel fordultak az egyházmegyei és vármegyei hatóságokhoz:

„...AD 1668 Die 16. Martii. Mi Hartyáni János, Ms. Ugocsa V.megyének egyik V.ispánja, Vadászi Sigmond, Bicskey István szolgabírái, Lőrincz Sigmond, Pásztori Sigmond, Bogárdy Bálint, Rátoni István, Ravasztalyi János, Lengyel Mihlály úram /aki időközben meghalt/, Perde Gábor, Gidófalvi Márton, Balog István és Csépelyi László közös assesorok, ezen Ugocsa V.megyében lévő ortodox Ecclésiákban való prédikátorok instanciájokra és grémiomjaikra, ezen Ugocsa V.megyének Feketeardó nevű faluban Die 14. Februarii Anni Curentis 1668 celebraltatio törvényszékéből specialiter emittáltatván, ezen V.megyében lévő Feketeardó és Szászfalu nevű falvakban és miután az pogányok pusztulása és pestisnek gravissa miatt is elfogyott magyar jobbágyok hellyükben behozott idegeny oroszok által, aziránt való parochiális dézsmabeli proventionak elvitele, és meg nem adása véget, hogy az 1647. Esztendőbeli 17-es artikulusnak sententiája szerint törvényesen eligazítanok. És midőn az parsok egy részről az T.tes és M.gos Perényi familia mint földesurak, másrészről feljebb említett ortodox Ecclésák ministerei, de competenti termino et loco saperinde professio, et immediate attactis certificaltatván, eusque adveniente mi előttünk compareáltanak, és mi is széket ülvén azon dézsmabeli proventusnak törvény szerint való igazitásához nyulni akartunk volna. Elsőbben mint kegyes Bírák az jó egyeséget tentáltuk, és az Urak és M.gok azon jó egyességnek is voltanak, mellyen mi is Bírák megnyugodtunk, az abban felvett conditiót ez M.gok az fenn specificált Feketeardó és Szászfalu nevű falujokban lévő parochiákhoz járó, s eddig ki is szolgáltatott dézsmabeli proventust mindenekből következő országgyülésig az oroszokkal meg adattjuk. Szintén azon jobbágyhellyekben éllt és lakott magyar jobbágyok adtak. Akkor osztán az M.gos országgyülésben terjesztetvén, hogy lépjen conclusum, hogy továbbis meg kell adódni, abban semmi ellent nem tartunk, nem, azok alkalmaztatják vészont magokat; Nos itoque super praemissa praefatur de V.comitis Judicium et juratur assesor nostrorum coram nobis modo promisso facta, praesentes literas, nostras testimoniales ad Instantiam petitionem prottactorum, Familia Salicet Perényiana et D.no Praedicantium, jurium corundam factura pro cantela necessaris sub sigillis nostris judicialis autenticis comunitas et roboratas extradantet etconudendat comuni suadente Justitia. Data în Feketeardó feria tertia proxima post Dominicam secundam Sacro-sancta et indivisibila Trinitatis Dieque ac eo Celebrationis sdis nos judiciaria. A.D. 1668. Subtractato". [20]

Bereg vármegye nemesei nem nézték jó szemmel a Bécs által pártfogolt Volosinovszki működését.

Báthory Zsófia pedig, aki nem volt hajlandó lemondani a püspökkinevezés jogáról, Volosinovszkit nem fogadta el. Helyette a jezsuiták közvetítésével Malachovszky János przemysli püspököt hívta meg munkácsi püspöknek (1671).

Báthory Zsófia 1672. január 2-án kelt levelében közölte Lipót királlyal, hogy Malachovszkyt már bevezették a kolostorba. Lipót azonban Malachovszkyt nem erősítette meg, hanem útiköltséggel ellátva, visszaküldte Lengyelországba. Lehetséges, hogy ez az eljárás válasz is lehetett Báthory Zsófiának, a király által kinevezett Volosinovszky mellőzése miatt.[21]

Ennek utóda Mavrocordato Theofán alig egy évig állt a püspökség élén. 1678-ban a királyhoz fordulva kérte hogy Rómába távozhasson, mert élete nincs biztonságban. Valószínűleg a bujdosó kurucok magatartásától rettent meg, akiknek élére 1678-ban Thököly Imre állt.[22]

Időközben Szelepchény érsek úgy ítélte, hogy az unitusoknak főpásztort kell adni, ezért prímási és metropolitai hatalmánál fogva Lipniczky János Jeromost 1681. december 13-án vikáriussá nevezte ki.[23]

---

[18] Dr. Pirigyi István: A magyarországi görög katolikusok története. 138. o.
[19] Szatmári püspöki levéltár, Protokollumok
[20] Hodinka: A munkácsi görög szert. püspökség okmánytára. Ungvár, 1911., 175, 187, 195 sz.
[21] Szántó Konrád: i.m. II. 287. o.
[22] Hodinka: A munkácsi görög szert. püspökség okmánytára. Ungvár, 1911., 208 o.
[23] Uo. 1911., 231. o.

Ezzel a munkácsi püspökség vikáriátussá lett nyilvánítva. Közre játszott ebben Benkovics Ágoston nagyváradi püspök jelentése Kollonich Lipót esztergomi érsekhez. A Leleszen élő Benkovics 1688. szeptember 20-án tájékoztatta Kollonichot a munkácsi püspökség zilált helyzetéről.[24]

Kollonich 1689-ben Rómába utazott. Érdeklődésére De Camelis János Józsefet az orosz baziliták római prokurátorát ajánlották neki a munkácsi püspökségre. De Camelis görög szülőktől származott, 12 éves korában a római görög kolostorba került, a filozófia és a teológia doktora lett. Kollonich azonnal felismerte benne az éles eszű, széles látókörű, művelt, rendkívüli munkabírású embert, és igyekezett őt megnyerni.

Kollonich előterjesztésére VIII. Sándor pápa (1689-1691) De Camelist 1689. november 5-én apostoli helynökké nevezte ki, majd felszentelték őt szebásztei püspökség címére. Miután a bíboros kíséretében Bécsbe érkezett, I. Lipót király munkácsi püspöknek nevezte ugyan őt ki, de azzal a kikötéssel, hogy ő és utódai az egri megyéspüspöknek – mint annak helyettesei – mindenkor engedelmeskedjenek. Ez az eltérő értelmezés később bonyodalmakhoz vezetett.[25]

A munkácsi püspökök állandó jövedelmét a kolostor birtokai biztosították. A már említett ún. Koriatovics-féle adománylevél Bubuliska és Lauka falvakat a községnek ajándékozta, néhány más községet pedig bortized megfizetésére kötelezett. Mindezt a munkácsi uradalom tulajdonosai maguknak foglalták le (1588), ezért a püspöknek az egyes főpapi funkciók alkalmával fizetett pénzen kívül más jövedelme nem maradt.

De Camelis kérésére I. Lipót király a Koriatovicsnak tulajdonított adománylevelet megerősítette, a püspök a két községet visszakapta.[26]

Ebben az 1693. február 23-án kiadott levelében, I. Lipót, hivatkozva a Koriatovics-adománylevélre, elrendeli Kolonichnak, aki egyszersmint II. Rákóczi Ferenc gyámja volt, hogy a munkácsi Rákóczi uradalomból adja vissza a kolostornak az említett két falut. Klobusiczky Ferenc bárónak, mint a Rákóczi javak intézőjének, és Köködy András, Széchy György, Szeredszeghy Imre és Kalmár Mihály beregmegyei előljáróknak pedig kiadja, hogy ezt a döntést alkalmazzák.[27]

A császári rendelet értelmében, Bécsben, 1693. április 6-án kiadott utasításukban, II. Rákóczi Ferenc és Rákóczi Julianna, Aspremonti grófnő, intézőjüknek meghagyják, hogy Kolonich bíboros rendeletére, fizesse ki a munkácsi püspöknek azt az 5483 forinttallért, amivel még tartoznak a birtokok után.[28]

1693. augusztus 11-én pedig felhatalmazzák Krasznay Sámuel intézőjüket hogy az említett összeget, két egyenlő részletben kifizesse Camelisnek.[29]

De Camelis rátermettségével, más birtokokat is visszaszerzett a munkácsi püspökség számára. Például a Lugossi János által bitorolt birtokot, melyről Lantossi András kassai püspök és Fenessy György egri püspök, a kassai városi bírósághoz panasszal fordulnak, kérvén az ügy mielőbbi elbírálását. A levelet 1695. szeptember 15-én küldték el.[30]

Amint az említett községek átadása megtörtént, Kaminszki Petronius, a munkácsi kolostor előljárója tiltakozást jelentett be az eljárás ellen az egri püspök, a leleszi konvent, majd a prímás előtt is. Arra hivatkozott, hogy az adományozó a javadalmat a kolostornak szánta, nem pedig a püspöknek, aki csak vendégként tartózkodik abban. Ezzel megindult a pereskedés a püspökség és a szerzetesek között az alapítvány körül, s az egészen 1751-ig tartott.[31] Ennek érdekében például III. Mátyás király, 1735-ben a fentebb idézett levelek alapján, hivatkozva Benkovics Ágoston nagyváradi püspöknek a leleszi Szent Kereszt konventjéhez írt levelére, újra hivatkozik az egykori II. Rákóczi Ferenc-féle hagyatékra.[32]

Szintén a leleszi konvent vagyonáról és az azt ért kárról intézkedik, a brunóczi kastélyban kiadott 1701. április 5-i levelében Bercsényi Miklós gróf, a Rákóczi-szabadságharc kiemelkedő személyisége. Bercsényi felhívja a figyelmet arra a kárra is ami a munkácsi püspökséget érte a kurucok és labancok közötti csatákban, a vár átadásakor.[33]

A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc kitörése után De Camelis nem maradhatott a kolostorban, Kaminszki elűzte onnan. A püspök Eperjesen telepedett le, de mivel II. Rákóczi Ferencnek

---

[24] Dr. Pirigyi István: A magyarországi görög katolikusok története 142. o.
[25] Szatmári püspöki levéltár, Protokollumok
[26] Uo.
[27] Uo.
[28] Uo.
[29] Uo.
[30] Dr. Pirigyi István: A magyarországi görög katolikusok története, 143. o.
[31] Szatmári püspöki levéltár, Protokollumok
[32] Uo.
[33] Hodinka: A munkácsi görög szert. püspökség okmánytára.Ungvár, 1911., 261. sz.

(1704-1711) nem tette le a hűségesküt, a fejedelem kiutasította őt az országból. De Camelis tisztázta magát Rákóczi előtt, de Munkácsra nem térhetett vissza. 1706. augusztus 22-én halt meg Eperjesen.[34]

De Camelis halála után az egyházmegyének egyszerre három püspöke is lett, a valóságban azonban tíz évre újra főpásztor nélkül maradt.

II. Rákóczi Ferenc kegyúri jogaira hivatkozva, bizalmas emberét Kaminszki Petroniust nevezte ki püspöknek. XI. Kelemen pápa azonban Vinniczky György przemysli püspököt bízta meg az egyházmegye kormányzásával. I. József király (1705-1711) viszont De Camelis helynökét, a papság által megválasztott Hodermarszki Jánost nevezte ki püspöknek. Mindhárom fél ragaszkodott a kinevezés jogához. Bécs kitartott Hodermarszki mellett. Ezekben a zűrzavaros években az egyházmegye papjai kísérletet tettek a püspökválasztás jogának érvényesítésére: ismételten kérték Rómától az általuk megválasztott Hodermarszki megerősítését, amit Keresztély Ágost prímás (1707-1727) is támogatott. A prímás Hodermarszkit általános helynökké nevezte ki (1709), amit viszont Róma nem volt hajlandó megerősíteni. Ehhez a döntéshez az is közrejátszott hogy Hodermarszkit illetően kedvezőtlen információkat kaptak.[35]

Ilyen volt például Hodermarszki viszálya Horváth Ádám munkácsi nemessel. Horváth a viszályt a következőképpen írta le:

„Hogy ismeretlen szolgája lévén Nacságodnak, terhelni merészkedtem Nacságodat, eziránt bocsánatot várok M.gtul, interveniálván mindazonáltal ezelőtt való hónapokban bizonyos controversió köztem s átlevő görög valláson való Archidiacónus Hodermarszki János uram között, lovainak elvétele iránt, miben légyén ezen dolog panasz, ez udvarló levelem által détégálni akartam M-ságodnak, jól lelkét teljes információt talám vehetet M-god azon inquisitiobúl, kit ellenem említett archidiaconus úr péragaltatott M-god dicsőségébül, de ha ugyan a principio annale sentencia pro ernenda majori veritate vizsgáltatik ezen dolog, nem tudom kicsoda fog vétkesebbnek comperiáltatni, mivel Méltóságos püspök úram bizonyos az hogy hitvány falumban éjszakának idején ittas katonákkal ment bé, ottan valamely asszonembertül erővel egy kupa sört elveték, emberimet megvagdalták, maga is őkegyelme in persona jobbágyomat megveré s meg is véresíteté kevéssé post hoc omnia amidőn a falusiak azon alkalmatlankodó adjunktusát archidiaconus uramnak üldözték volna, puskát fogott ő kegyelme embereimre s több circumstantiák voltanak, az melyek jövendőben is ha ugyancsak tovább is arra kell fogadni inquisitione mediante ki nyilatkozván oly nagy delictumot, ex excomunicatiora való alapot amint Őkelme állitja, nem hoznak magokkal, noha mindezekért is nem azért írom, hogy indemnizáljam embereimet, hanem az sajnosabban esik, hogy már félesztendőtül fogva excludálta őket az templombúl és házok népét, feleségeiket, gyermekeiket, akik semmit nem vétettek non obstante, hogy a munkácsi púspök Ő méltósága expresse néki megparancsolta, egyet se excludáljon a templombul,..., annak utánna is pene arbitraria subjataljának, azonkivül ha közükük în persona ő kegyelme illeté volna ütéssel, de egy sincs olyan, aki felől magam is beszélhessek, mindazonáltal őkegyelme azzal nem gondolt hanem ma is extra Ecclesiam hitét közüllök házok népével gyermekikkel együtt tartóztat és az isteni szolgálatot tőlük produldálta, szegény embereknek nem kicsíny consternációjával, s félő nyugtalantan mint hogy egy néhány calvinisták is vannak köztük, perversiokkal értek még aki tartozunk mindnyájan keresztény hivatalunk szerint is modis omnibus previdéálni ... M.godat mint nagy jó uramot kérem alázatosan, méltóztassék maga Autoritását ebben interponálni, és meg parancsolni említett Archidiaconus uramnak, vagy maga úri levele által, vagy pedig ill. Lévő tisztelendő Pál plébános úr által, hogy azon embereket admitálja a szentegyházba, annakutána is a mise érdemeseknek illi a Szentszék őket, készek alázatosan animadversiora magokat submittálni, már fél esztendőtől fogva destitunt solatio spirituali. Magam iránt pedig jelenthetém M.godnak, én nem kívántam egy óráig is olyan formán detinálni a lovait, de hogy nem kellénök őneki, arrol nem teheték...

Datum Ungvár 26 Majii A.D.1705 Humillimus servus
Adamus Horváth"[36]

Látva a helyzet tarthatatlanságát, Pettes András kassai püspöki helynök, Telekesi István egri püspök felhatalmazására, nyugalomra intette a munkácsi egyházmegye papságát, a Hodermarszki peres ügyében Horváthtal és annak társaival, hogy ne mérgesítsék az amúgy is feszült helyzetet. Az 1705. június 10-én Kassán keltezett levelében Pettes e szellemben intézkedik.[37]

Telekesi István egri püspök (1699-1715) II. Rákóczi Ferenc híve, ismerve a munkácsi egyházmegyében uralkodó botrányos állapotokat, a fejedelem pártfogoltját, Bizánczy Györgyöt, az egyházkormányzat biztosítására saját helynökévé nevezte ki (1713. április 9.). Hodermarszki lemondott a

---

[34] Dr. Pirigyi István: A magyarországi görög katolikusok története, 146-147. o.
[35] Szatmári püspöki levéltár, Protokollumok
[36] Szatmári püspöki levéltár, Protokollumok
[37] Dr. Pirigyi István: A magyarországi görög katolikusok története, 147-148. o.

püspökségről, azzal a feltétellel, hogy helyette megkapja a munkácsi apátságot, a kolostor valamennyi jövedelmével együtt.

Hodermarszki lemondását III. Károly király elfogadta, s Bizánczy Györgyöt nevezte ki püspöknek. Ezzel viszont még egy félevszázadon keresztül alárendeltségi helyzetben maradt a munkácsi püspökség, amiből csak Mária Terézia emelte ki. A XVII. századi zaklatott egyházpolitika után, ennek ellenére, a rutén görög katolikusság számára megnyílhatott végre a lehetőség, mind a lelki, mind a társadalmi fejlődésre.

Situaţia episcopiei rutene din Mukačevo în timpul principilor transilvăneni Rákóczi

Rezumat

Amintită prima dată în actele de donaţie făcute de prinţul din Podolia, Teodor Koriatovič, la sfârşitul sec. XIV, episcopia ruteană de Mukačevo este atestată oficial în vremea regelui Matei Corvin.

Nobilii locali, stăpâni în secolele XV-XVI pe domeniile din Mukačevo, şi-au impus autoritatea şi patronatul asupra episcopiei, rezervându-şi totodată şi dreptul de control al vieţii ecleziastice.

Pentru a preîntâmpina excesele nobililor, episcopii ruteni au cerut protecţia regilor Ungariei, iar mai târziu, în timpul ocupaţiei otomane a Ungariei centrale, de la reprezentanţii imperiali ai Ungariei superioare, respectiv al căpitanilor cetăţii din Košice.

În urma păcii de la Viena din anul 1606, o bună parte din teritoriile diecezei de Mukačevo ajung sub stăpânirea principilor transilvăneni. Cetatea din Mukačevo însăşi devine posesiune a acestora. Din acest motiv, episcopii ruteni devin vasali ai principilor transilvăneni, de la care sunt nevoiţi a cere permisiune pentru desfăşurarea activităţii.

Ca urmare a actului de unire cu Roma a episcopilor ruteni din Polonia răsăriteană, încheiat la Brest, în 1596, clerul rutean din această ţară reuşeşte să scape de sub oligarhia nobiliară şi să-şi impună statutul social şi cel naţional. Această unire va avea efect benefic în dezvoltarea culturii naţionale şi vieţii spirituale a rutenilor.

Sub influenţa uniunii de la Brest, şi clerul rutean din Ungaria superioară a căutat modalitatea obţinerii aceloraşi drepturi pentru ea şi enoriaşii săi. Intermediari în stabilirea legăturilor dintre clerul rutean şi reprezentanţii Romei au fost nobilii Drugeth din Humenne, pe ai căror domenii erau mulţi enoriaşi ruteni.

Cel care a stabilit calea trecerii la ritul greco-catolic a fost episcopul rutean Bazil Tarasovič, numit în 1633 în scaunul episcopal de către principele transilvănean Gheorghe Rákóczi I. În urma tratativelor purtate cu episcopul romano-catolic de Eger şi primatul Ungariei, în anul 1640 s-a ajuns la înţelegere. Înţelegerea a fost însă zădărnicită de intervenţia lui Gheorghe Rákóczi I, ostil catolicismului şi prin aceasta a influenţei habsburgice. La ordinul acestuia, căpitanul cetăţii din Mukačevo l-a sechestrat pe Tarasovič ţinându-l în închisoarea cetăţii. Această acţiune a stârnit protestul conducătorilor politici ai vremii, ceea ce a permis eliberarea episcopului. A fost însă suspendată convertirea la greco-catolicism.

După moartea principelui Gheorghe Rákóczi I, politica acestuia a fost continuată de văduva sa, Zsuzsanna Lórántffy, care a zădărnicit orice încercare de trecere la greco-catolicism. Ea l-a susţinut în scaunul episcopal pe Ivan Zejkan, adversar a convertirii.

Situaţia s-a schimbat abia după moartea principesei, când soţia catolică a lui Gheorghe Rákóczi II, Zsófia Báthory a mijlocit actul de trecere la greco-catolicism al rutenilor.

Prin recunoaşterea în 1665 de către primatul Ungariei, György Lippay, a lui Peter Parthen ca episcop greco-catolic de Mukačevo s-a deschis calea convertirii în masă a rutenilor, proces încheiat la sfârşitul sec. XVII.

Cel care a întărit autoritatea episcopiei rutene în relaţiile cu Roma şi cu Curtea de la Viena, a fost Joannes de Camelis, o erudită personalitate ecleziastică. Tot el a îmbunătăţit şi situaţia materială a episcopiei, prin recuperarea domeniilor din Mukačevo, ocupată abuziv de familia Rákóczi.

Odată cu declanşarea răscoalei antihabsburgice conduse de Francisc Rákóczi II., episcopii ruteni de la Mukačevo s-au aflat în situaţia delicată de-a depinde de rezultatele desfăşurării pe teritoriul lor a acesteia.

Astfel Ivan Hodermarski, considerat neloial, a fost schimbat de către principele Francisc Rákóczi II, cu Peter Kaminski, fidel acestuia şi cauzei răscoalei.

După înfrângerea răscoalei şi încheierea păcii de la Satu Mare, episcopia ruteană a fost puternic subordonată politic de către Curtea de la Viena, situaţie din care a reuşit să se emancipeze abia în timpul domniei împărătesei Maria Tereza.

The situation of Ruthenian bishopric from Mukačevo in the time of transylvanian princes Rákóczi

Summary

First time mentioned in the donation act, dated at the end of XIV-th century, made by the prince of Podolia, Teodor Koriatovič, the ruthenian bishopric from Mukačevo was first time officially attested during the reign of the king Mathias Corvin.

The local noblemans, owners in the XV-XVI-th centuries over the estates from Mukačevo, had imposed their authority and landlordship, reserving oneself also the controlling power and the right over the church life.

For to prevent the excesses of the nobles, the ruthenian bishops have solicited the help of hungarian kings, and later, during the osman occupation of Central Hungary, those of imperial officials for the Upper Hungary, respectivelly of the captain of walled town Košice.

After the peace treaty from Vienna in 1606, a major part of the Mukačevo diocese territories became under the rule of transylvanian princes. The Castle of Mukačevo became their estate too.

Due to this fact, the ruthenian bishops became vassals of transyvanian princes, whom they must ask the permission for carrying on of their activity.

As result of the Union-act of ruthenian bishops from Eastern Poland with the Rome Church, concluded in Brest at 1596, the ruthenian clergy from this country succed to escape from the nobiliar oligarchy's power and to undertake his social and national statute.

This Union-act will have an advantageous effect on the development of ruthenians national culture and spiritual life. Under the influence of Brest-union, the ruthenian clergy from Hungary too, searched way acquire the same rights for himself and his parishioners. The intermediaries in the establishing of contacts between the ruthenian clergy and the Rome Church officials were to nobles Drugeth from Humenne, on which lands lived many ruthenians.

The person who established the way for the conversion to the greek-catholic faith wās the ruthenian bishop Bazil Tarasovič, appointed in the bishop's chair in 1633 by the transylvanian prince Gheorghe Rákóczi I. After the negociations with the roman-catholic bishop from Eger and the Primate of Hungary, in 1640 was concluded an agreement. But the agreement was balked at the intervention of Gheorghe Rákóczi I, hostile to Catholicism and the Habsburgs influence through it. At his order, the captain of the Castel Mukačevo put under distraint Tarasovič, getting him in the castle's jail. This action provoked the protests of the time's political leaders, which follows to the liberation of bishop. But was suspended for some years the conversion to the greek-catholic faith.

After the death of Gheorghe Rákóczi I, his policy was continued by his widow, Zsuzsanna Lórántffy, who balked every attempt for the conversion. She supported Ivan Zejkan, opposer to conversion, in the bishop's chair. The situation has changed only after the death of the princess, when the catholic wife of Gheorghe Rákóczi II, Zsófia Báthory had intermediated the conversion-act of ruthenians to greek-catholic faith.

Through the acknowledge in 1665 by the Primate of Hungary, György Lippay, of Peter Parthen as greek-catholic bishop from Mukačevo was opened the way to the massy conversion of ruthenians, process finished only at the end of XVII-th century.

The man who consolidate the authority of ruthenian bishopric in it's relationship with Rome and the Court from Vienna, was Joannes de Camelis, an erudite church personality. Also he improved the financial position of bishopric, by the recuperating of estade from Mukačevo, abusely occupied by the Rákóczi family.

Due to the unleash of antihabsburgical rebellion of Francisc Rákóczi II, the ruthenian bishops from Mukačevo were in the delicate situation to depend from the results of its display on their diocese.

For example, Ivan Hodermarski, conssidered non-loyal, was replaced by the prince Francisc Rákóczi II, with Peter Kaminski, loyal with him and the cause of rebellion.

After the stifle of rebellion and the conclusion of treaty from Satu Mare in 1711, the ruthenian bishopric was strongly subordinated from political point-of-view, to the Court from Vienna, situation of which succeded to emancipate only during the reign of empress Maria Theresia.

Deviaţii comportamentale ale familiei din Ţara Oaşului, în secolul XIX

Paula Virag

Ţara Oaşului pare să fie cea mai mică "ţară" din câte se găsesc în Ardeal. Din punct de vedere istoric, aceste voievodate, numite "ţări", au fost menţionate încă din secolul XIII, ele bucurându-se de o anumită autonomie locală: Ţara Făgăraşului, Ţara Haţegului, etc. Sub această denumire apare la Simion Dascălul. Datele asupra trecutului ei sunt sărace. Anton Szirmay, istoric al ţinuturilor sătmărene, arată că întâia denumire oficială a Ţării Oaşului se întâlneşte într-o diplomă de donaţie a lui Leopold I, din 1668, prin care se dăruia contelui Ştefan Csáky "Districtul Avasságh", care pe atunci aparţinea cetăţii Sătmar. Satele ţinutului sunt amintite între secolele XIII-XVI, unele – precum Oraşu Nou, Prilog, Vama – chiar în secolul XIII, în legătură cu domeniile de care ţineau: Seini (Szinérváralja) şi Medieşu Aurit (Aranyosmeggyes).

Din punct de vedere geografic, prin Ţara Oaşului se înţelege depresiunea intramontană Oaş, cu versanţii vestici ai munţilor Oaş şi Gutâi care o încadrează pe laturile de est şi sud-est şi cu ramificaţiile vestice ale Munţilor Oaş. Ea are o suprafaţă de 614 km^2 şi se extinde mai mult spre sud şi est, în Bazinul Turului şi pe văile principale ale acestui râu. Limita de nord a depresiunii Oaş este bine definită şi taie transversal bazinul superior al Lechincioarei, care cuprinde Valea Mare, Valea Semănăturii, şi Valea Lechincioarei. La sud, depresiunea Oaş este mărginită de ramificaţii vestice ale Munţilor Gutâi, care se prelungesc sub forma unor culmi domoale. Spre vest, ea prezintă o serie de porţi largi de legătură cu Câmpia Someşului, urmărite de cursurile apelor Talna şi Tur. În ansamblu, Depresiunea Oaş prezintă altitudini maxime de 400-450 metri, în zona cea mai înaltă, aflată la periferia nordică, sudică şi estică, corespunzând piemonturilor înalte, intens degradate şi altitudini minime, sub 200 metri, în zona joasă a principalelor râuri: Lechincioara, Tur şi Talna. Altitudinea medie este de 200-220 m. Ea aparţine piemonturilor propriu-zise şi câmpiilor piemontane

Pentru perioada la care ne referim, cu mici şi neînsemnate excepţii, toţi românii aparţin bisericii greco-catolice. Este ştiut, însă, faptul că în aceste zone au existat sate întregi de confesiune ortodoxă (Călineşti, Racşa). În trecerea la unire a oşenilor, episcopia de la Munkács pare să fi avut un rol important. Doar la Lechinţa se păstrează biserica de lemn, ridicată în 1735. În pereţii ei exteriori sunt bătute mici cruci de lemn. S-a explicat că, deoarece crucile de la morminte putrezesc, se bate o astfel de cruce, pentru a se păstra, totuşi, o pomenire a mortului.

Sărbătorile sunt ţinute cu sfinţenie. În privinţa moralităţii, situaţia nu este din cele mai fericite. Satele gem de concubinaje, de „copii din flori" şi această situaţie se datorează, în parte, admiterii cu mare greutate a divorţului de către biserica greco-catolică. Acest lucru exaspera pe unii în aşa măsură, încât erau în stare să recurgă la orice mijloace pentru a ajunge la despărţire, chiar până la a răspândi în sat vestea şi a încerca să o dovedească, precum o femeie din Moişeni, că bărbatul ei este strigoi[1].

Pentru a înţelege mai bine particularităţile fenomenului studiat, trebuie prezentate şi câteva date despre localităţile alese pentru acest studiu de caz: satele Vama şi Călineşti. În cadrul Ţării Oaşului, prima menţiune despre Vama este din 17 noiembrie 1270, aceea din scrisoarea regelui Ştefan. Aşezată în sudul regiunii, la poalele munţilor, Vama este un sat mixt româno-maghiar, la marginea şoselei care leagă Satu Mare de Sighetu Marmaţiei. Din şosea pornesc câteva uliţe care se întretaie, apoi uliţe paralele cu şoseaua. Ca fundal se profilează Munţii Gutâiului spre Baia Mare. În afară de munca în mine şi în pădure, se mai practică şi agricultura, iar câţiva dintre locuitori sunt olari, meşteşugul fiind bine cunoscut, căci ceramica de Vama este vestită.

Situat în partea de vest a depresiunii Ţării Oaşului, satul Călineşti este un perimetru plin de surprize arheologice. Natura vulcanică a depresiunii este evidenţiată de cercetările geologice din zona Călineştiului. Acestea au condus la concluzia că şi zona aflată în discuţie a fost, în trecut, zguduită de puternice erupţii.

---

[1] Ion Muşlea, *Cercetări folclorice în Ţara Oaşului*, în Anuarul Arhivei de Folklor, "*Cartea Românească*", p. 120.

Prima atestare documentară a Călineştiului provine din anul 1490. În anul 1727, este amintit, în "lista de prefugi", voievodul local din *Kanyhaza* (Călineşti): -Paszy Iakab-vaida, care anunţă faptul că şi din satul lui au fugit două familii. Alte documente din 1784, ne informează despre interogarea de către autorităţi a unor ţărani din Călineşti, care au participat la acţiuni de răzvrătire.

A doua jumătate a secolului XIX şi primul deceniu al secolului XX au consemnat, în Transilvania, mutaţii semnificative vis à vis de fenomenul căsătoriei, cu toate componentele ei principale: număr, mişcare sezonieră, structura populaţiei pe grupe de stare civilă etc. Toate aceste elemente inedite, care se manifestă în comportamentul matrimonial al populaţiei provinciei reflectă procesul de modernizare al societăţii, în general, de destructurare lentă a unor componente demografice ancorate, până nu de mult, în tradiţie şi practici conservatoare.

În mentalitatea populară, căsătoria reprezintă actul fundamental, sacru, divin, irepetabil, o taină asemeni naşterii şi morţii, care stă la baza întemeierii familiei. Aceasta reprezintă celula fundamentală a societăţii omeneşti, dezvoltându-se şi evoluând în raport cu transformările din societate. În general, în mediul rural, căsătoria era motivată, în primul rând, prin obicei şi tradiţie, oamenii supunându-se de multe ori tradiţiei moştenite. De cele mai multe ori, tinerii sunt influenţaţi în decizia lor de a se căsători de aspectul material. Unii părinţi căutau pentru fiicele lor o "partidă bună", un flăcău care să aibă casă şi pământ, pentru a le şti în siguranţă din punct de vedere material. Intervenţia rudelor şi a comunităţii în contractarea unei căsători sau încheierea uneia din interes material se repercuta negativ asupra relaţiilor matrimoniale dintre cei doi soţi, determinând adesea desfacerea căsătoriei. Numeroase sunt cererile de divorţ în perioada studiată, care justificau actul prin aceea că s-au căsătorit "cu sila"[2].

În comunitatea rurală, scopul principal al căsătoriei era nevoia de avea un tovarăş de viaţă pentru ajutor, bucurii sau suferinţă. Un scop al căsătoriei era şi asigurarea continuităţii familiei şi transmiterea averii unui moştenitor legal. Reiese cât se poate de clar că relaţiile afective bazate pe alegerea personală erau trecute în planul al doilea, în favoarea satisfacerii intereselor şi necesităţilor materiale. Coeziunea familiei dura doar atâta timp cât rămâneau valabile şi active relaţiile afective dintre soţi, în cazul când ele existau. În cazul familiilor întemeiate cu scopul satisfacerii unor interese materiale, coeziunea familiei dura cât aceste interese mai corespundeau unuia sau altuia dintre soţi. Din momentul în care în familie au apărut stări conflictuale, s-a ajuns, aproape inevitabil, la desfacerea căsătoriei. Pentru a evita asemenea situaţii, mulţi au preferat concubinajul.

Puterea civilă şi cea ecleziastică, precum şi societatea în general, au manifestat toleranţă faţă de deviaţiile de comportament, însă faţă de concubinaj s-au dovedit foarte intransigente. Biserica a făcut eforturi considerabile pentru a împiedica concubinajele sau, cel puţin, să le reducă numărul. În acest sens, s-a folosit de toate mijloacele care i-au stat la îndemână: predici, catehizare, apelul la autorităţile civile şi militare. Periodic, trebuia trimisă la episcopie situaţia fiecărei parohii, menţionându-se perechile care trăiau în concubinaj şi măsurile luate pentru a-i despărţi sau căsători. Când izbucnea o tulburare de acest gen, biserica era datoare să intervină. Căsătoria era o taină şi cuvântul Evangheliei spune limpede: "deci, ce a împreunat D-zeu, omul să nu despartă". Preotul este un personaj cu autoritate în comunitate. El este, din principiu, un apărător al "păcii familiale", la nevoie un mediator. Când lucrurile se complică sunt solicitaţi să intervină protopopul sau chiar episcopul. Ei trebuiau să discearnă, să ia hotărâri. Acţiunile lor se produceau din perspectiva dreptului canonic, dar, cum am arătat mai înainte, legislaţia bisericească includea, deja, şi elemente de drept laic.

Reglementările juridice şi morale ale comunităţii care încercau să programeze viaţa afectivă au avut drept consecinţă creşterea ratei concubinajului. Supuşi voinţei părinteşti sau comunităţii, indivizii nu-şi puteau hotărî singuri soarta. Tentaţia dragostei, neîmplinirile, povara unei căsnicii silite au împins indivizii spre atitudini neconforme cu morala civilă şi religioasă (divorţ şi concubinaj)[3].

Motivele care au determinat încheierea căsătoriei şi condiţiile în care s-a "parafat" acest act au fost cruciale pentru desfăşurarea normală a vieţii de familie. Conflictele dintre dorinţele indivizilor şi pretenţiile familiei sau ale comunităţii au generat stări tensionate şi au impus, în nenumărate situaţii, desfacerea căsătoriei. Biserica, dar şi autorităţile civile, au acceptat divorţul cu o oarecare reticenţă. Acest lucru este dovedit şi de condiţiile severe care reglementau separarea definitivă a celor doi soţi, dar şi durata unui asemenea proces. În rândurile care urmează, vom prezenta etapele procedurii de divorţ,

---

[2] Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999, p. 160.
[3] *Ibidem*, p. 160.

menţionând că durata lungă necesară pentru îndeplinirea lor, costurile mari ale unui asemenea proces, au reprezentat unele dintre cauzele creşterii numărului perechilor care trăiau în concubinaj. Aşadar, până la desfacerea căsătoriei prin divorţ, exista o etapă intermediară, aşa-numita "despărţire de pat", pe timp de doi ani. De-a lungul acestei etape se spera împăcarea soţilor care, în acest interval, trebuiau să prezinte, de mai multe ori condiţiile de împăciuire. În accepţiunea puterii ecleziastice, această despărţire "de pat şi masă" reprezenta o despărţire trupească şi nu una spirituală.

În schimb, divorţul însemna despărţirea spirituală a soţilor, desfacerea a ceea ce "D-zeu a unit şi omul nu ar fi trebuit să despartă". Cele mai frecvente motive de ruptură între cei doi soţi erau agresivitatea unuia dintre parteneri – rezultat al alcoolismului – adulterul, ura şi sila faţă de soţul impus de familie.[4]

În faţa bisericii, căsătoria civilă nu avea nici o valoare, dacă nu se încheia şi căsătoria religioasă, şi era considerată concubinaj. Celor ce nu treceau pe la biserică pentru a-şi înregistra momentele esenţiale ale vieţii biserica nu le acorda asistenţă (la botezul copiilor şi înmormântare). Pentru sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX se poate observa o mutaţie importantă şi în planul iubirii, şi anume: s-au înregistrat tot mai multe cereri de dispensă care insistau pe dragostea mare dintre tineri, care, de mai mulţi ani, întreţin relaţii intime pe ascuns. În cele din urmă, părinţii acceptau căsătoria, tinerii rămânând cu căsătoria civilă sau chiar fără aceasta, preferând să suporte oprobriul bisericii şi, implicit, al comunităţii. Însă, familia se putea constitui şi pe urma concubinajului, adică a convieţuirii ilegale a doi indivizi pentru o perioadă de timp mai scurtă sau mai îndelungată. Alături de cheltuielile mari ale unui proces de divorţ, care obligau multe persoane să ocolească instanţele de judecată, separându-se de la sine putere şi trăind în concubinaj, au mai existat şi alte cauze ale concubinajului. Câteva dintre ele sunt explicate în cele ce urmează.

– Sărăcia a fost, în general, un impediment în calea căsătoriei legale, pentru că lipsa unei situaţii materiale satisfăcătoare, care să permită întreţinerea corespunzătoare a familiei, a constituit o cauză frecventă a concubinajului în mediul rural.

– Împotrivirea părinţilor şi a rudelor a determinat, de foarte multe ori, fuga de acasă a tinerilor şi convieţuirea lor nelegitimă;

– Cheltuielile mari ale unui proces de divorţ determinau multe perechi să ocolească instanţele de judecată, separându-se cu de la sine putere şi intrând în concubinaj;

– Legile militare, ce impuneau vârsta de 22 de ani la căsătorie pentru bărbaţi. Numărul soldaţilor rezervişti care trăiesc în concubinaj este destul de ridicat şi fenomenul este răspândit în întreaga Transilvanie, de el fiind îngrijorate atât autoritatea civilă, cât şi cea bisericească.

Un fenomen ce s-a răspândit în satul românesc, mai ales după legile militare din 1858, a fost aşa-numita căsătorie clandestină, ilegală. Actorii unui asemenea mariaj erau, în general, tinerii sub 22 de ani, care nu au participat la toate cele trei trageri la sorţi, soldaţi în stagiu şi rezervişti.

Pentru zona Ţării Oaşului, la toate aceste cauze ale concubinajului, se mai adaugă şi migraţia sezonieră a muncii. Faptul că un număr mare de locuitori ai regiunii aflate în atenţia noastră plecau la munci sezoniere în diferite zone ale Transilvaniei, sau dincolo de arcul carpatic, a încurajat şi a favorizat convieţuirea în concubinaj a cuplurilor. Concubinajul a îmbrăcat o formă "legală", în funcţie de statornicia convieţuirii soţilor. Aceste concubinaje, multe dintre ele bazate pe legături afective reciproce, au dobândit un statut aproape legal, în cazul în care menajul avea durabilitate şi se încadra normal în viaţa comunităţii.

Refuzul de a încheia o căsătorie, voluntar sau involuntar, abatere gravă de la normele firescului şi tradiţionalului rural, conduce inevitabil spre marginalizare. Urmărind însemnările din registrele parohiale de stare civilă, se poate observa că au fost destul de frecvente cazurile în care, partenerii, după ani de convieţuire ilegală, doreau să-şi legalizeze situaţia. Probabil că, în timpul convieţuirii, şi-au îmbunătăţit starea materială, încât puteau plăti taxe de căsătorie şi puteau ţine ospăţul sau, probabil, că familiile ce se împotriveau căsătoriei acceptau, în cele din urmă, legătura lor.

Frecvenţa numărului mare de cupluri care trăiau în concubinaj, fără binecuvântarea relaţiei lor de către biserică, poate fi uşor urmărită prin studierea observaţiilor notate de către preot în registrele parohiale de stare civilă ale născuţilor. Pe lângă faptul că acel copil al unui cuplu care trăia în concubinaj era însemnat ca fiind nelegitim, unii preoţi mai scriau la rubrica de observaţii texte precum cele care

---

[4] *Ibidem*, p. 161.

urmează: *"femeia acesta nu convieţuieşte cu bărbatul său, ci duce o viaţă..., a trăit nelegitim cu..., muma pruncului este o mamă foarte stricată, are soţ păgân, muma pruncului are soţ legitim, dar pentru purtarea rea a bărbatului nu stă cu soţul legitim, ci cu cumătrul".*

Stabilirea cuplurilor care trăiau în concubinaj e dovedită şi de numărul mare al naşterilor ilegitime. Problema ilegitimităţii şi combaterea ei au fost permanent în atenţia bisericii a cărei propagandă s-a intensificat în vederea asigurării unei vieţi în conformitate cu preceptele creştine. Naşterile erau reprobate nu doar de biserică, ci şi de săteni, fiind considerate abateri de la normele care guvernau viaţa comunităţii. Copiii nelegitimi au o situaţie aparte, la naşterea lor, opinia generală fiind net defavorabilă. Mamele lor au un statut social nedefinit, fiind excluse atât din grupul fetelor, cât şi al nevestelor.

Tabelul I: ***Evoluţia naşterilor ilegitime în perioada 1854-1904 în satele Călineşti şi Vama***

Localităţi/Ani	1854-1863	1864-1873	1874-1883	1884-1893	1894-1903
Călineşti	36	35	39	47	44
Vama	27	28	23	38	26

Graficul I: ***Evoluţia naşterilor ilegitime în perioada 1854-1904, în satele Călineşti, Vama***

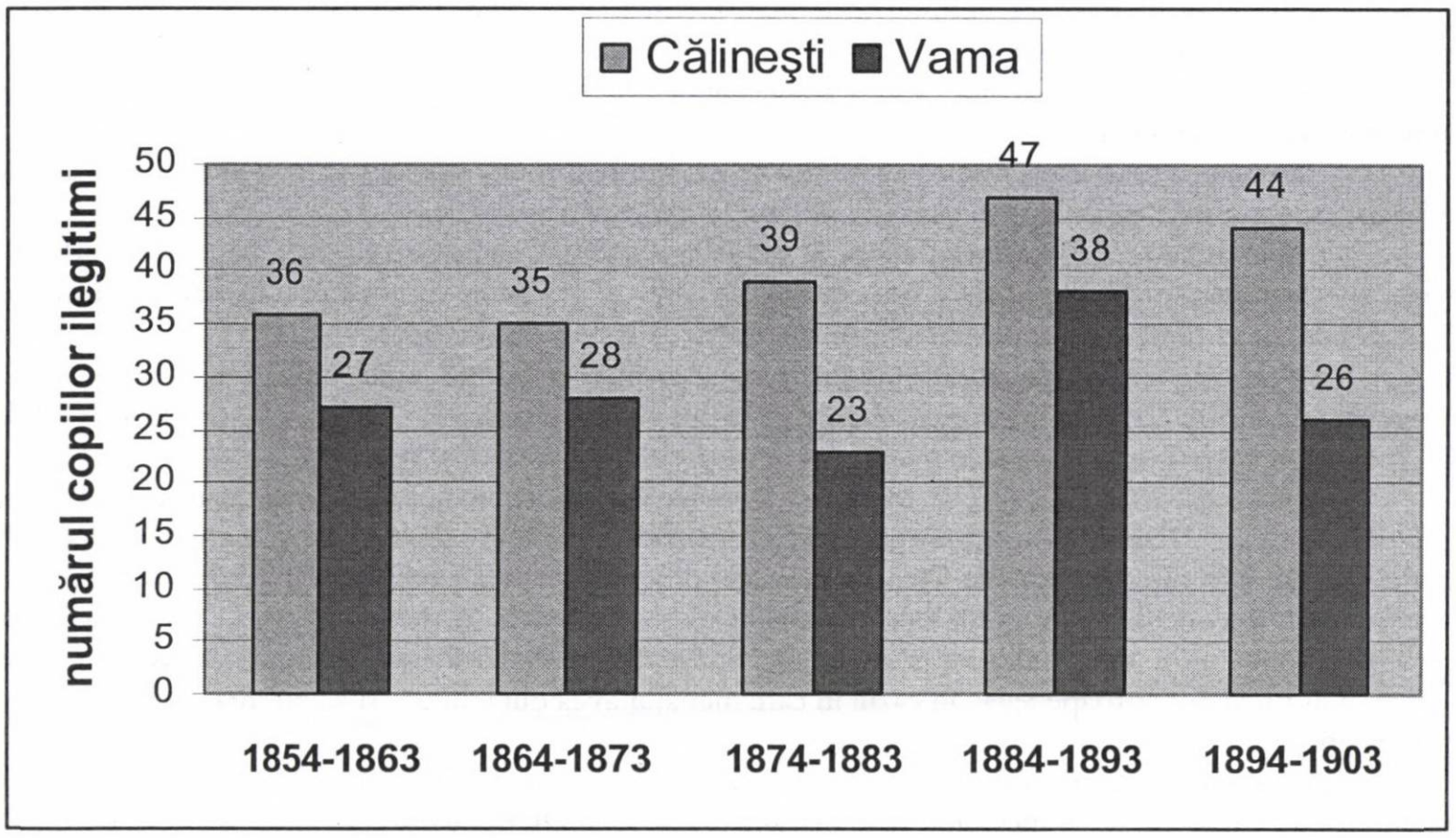

Se poate observa din studiul tabelului şi graficului de mai sus că cel mai mare număr de naşteri ilegitime se găseşte în localitatea Călineşti. Cei mai mulţi copii, rod ai unei relaţii care nu se află sub binecuvântarea bisericii sau a autorităţilor civile, s-au înregistrat în perioada 1884–1893, în comuna amintită mai sus. Trebuie menţionat faptul că în anii 1870 şi 1882, în Vama nu au fost înregistrate naşteri ilegitime.

În general, la românii din Transilvania, naşterile ilegitime au fost mai puţine, comparativ cu celelalte naţionalităţi. Totuşi, evoluţia lor, în perioada studiată, a fost într-o ascensiune continuă. În sate, pe lângă biserică şi autoritatea de stat, asupra cuplului veghea foarte exigent şi ceea ce documentele

oficiale numeau "morala publică". Colectivitatea se arata scandalizată de încălcarea bunelor obiceiuri. Întotdeauna s-au găsit destui care să ia atitudine şi să corecteze viaţa altora. Părinţii, vecinii, rudele, consătenii, devin martorii chemaţi în instanţe. Ei se prezentau nu numai pentru că erau siliţi de lege, ci mai ales pentru că aveau păreri.

În funcţie de statutul indivizilor, concubinajul se năştea între tinerii căsătoriţi sau între indivizi ce îşi abandonează familia. Aşa cum se constată din studiul situaţiei din Ţara Oaşului, faptul este însă valabil pentru întreaga Transilvanie, cea mai mare pondere a celor care trăiesc în concubinaj o au văduvele. Bărbaţii aflaţi în postura de văduvi şi care să trăiască în concubinaj nu sunt în număr mare şi acesta datorită faptului că societatea aproba cu mai multă toleranţă recăsătoria bărbaţilor, manifestând rezerve în legătură cu recăsătorirea văduvelor. Se poate constata astfel statutul inferior al femeilor în cadrul comunităţii. Acestea, din motive obiective (întreţinerea copiilor orfani, nevoia lucrării pământului şi a îngrijirii gospodăriei etc.), acceptau ca soluţii de compromis concubinajul pentru a asigura continuitatea funcţiilor familiei.

Condiţiile materiale din satul transilvănean au suferit schimbări la mijlocul secolului XIX, în urma desfiinţării relaţiilor feudale, ceea ce au influenţat statutul întemeierii familiei, relaţiile familiale. Modernizarea societăţii transilvănene, în a doua jumătate a secolului XIX, a însemnat şi modificarea comportamentului demografic din mediul rural: introducerea controlului naşterilor, creşterea ilegitimităţii, înmulţirea divorţurilor, concubinajul, etc. Registrele parohiale din zona Oaşului oglindesc aceste modificări, însemnările pe care le conţin fiind imagini ale realităţilor din cadrul comunităţii.

Abstract

The parish registers shows us the modifications which came with the XIX-th century. The priests' notes contain images of the society. The numerous cases of illegal children are the result of the diminution of morality in society and of modifications of conception which are brought of revolution of 1848.

The rural community doesn't contain big numbers of illegal children as compared to towns, but we may not exclude this fact from villages. The people of this space could have a strict control over the life of the person, could impose rules of the behaviour. This behaviour devoatoin are connected with the conflict between desireand customs.

Applying the M. Fleury and L. Henry' s methodology for the parish registers from Calinesti, Vama, for 1854-1904 period we can identify a few behavior aspects which put the people of these villages in order with anther romanian villages from this region or from anther ethnic-demographic spaces. There are a few particular things about birth, marriage and decease, because they are connected with the local tradition, with the urban influence and with the social modernization.

Bibliografie

Andron, Ioniţă, *Racşa, vatră de neam românesc, Leagănul şi scutul familiei mele*, Ed. Gutinul, Baia Mare, 1996.
Bolovan, Ioan, *Consideraţii istorice şi statistice privind căsătoria în Transilvania între 1851-1918*, în *Revista Bistriţei*, XII-XIII, 1998-1999, p. 45-53.
Bolovan, Sorina Paula, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Ed. Fundaţia Culturală Română, Cluj-Napoca, 1999.
Bolovan, Sorina Paula, *Consideraţii istorice şi istoriografice privind demografia istorică*, în *Revista Bistriţei*, XII-XIII, 1998-1999, p. 35-45.
Bolovan, Ioan; Bolovan, Sorina Paula; Manuilă, Sabin, *Istorie şi demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI-XIX*, Cluj-Napoca, 1995.
Borovszky, Samu, *Magyarország vármegyéi és városai*, Szatmár vármegye, Budapesta, f.a.
Crăciun, Maria; Ghitta, Ovidiu, *Church and Society*, European Studies Fundaţion Publshing House, Cluj-Napoca, 1998.

Focşa, Gheorghe, *Ţara Oaşului, studiu etnografic, cultura materială, vol. II*, Muzeul Satului, Bucureşti, 1975.
Localităţile Judeţului Satu Mare, Satu Mare, 1971.
Moldovan, Liviu, *Registre parohiale de stare civilă din Transilvania*, în *Revista Arhivelor*, nr. 1, 1975.

Populația evreiască din părțile Sătmarului la 1848

Eugen Glück

Una din primele măsuri promulgate de guvernul ungar, instaurat după victoria revoluției din martie 1848, a fost dispoziția privind conscrierea evreilor. Operația s-a desfășurat în lunile mai-iunie 1848, folosindu-se metodele uzuale ale administrației contemporane. Practic, în cele mai multe localități, sarcina le-a revenit notarilor comunali și, uneori, juraților comitatensi. Conducerea comitatului a încercat să faciliteze efectuarea conscripției, tipărind imprimate, cu rubricația corespunzătoare indicațiilor guvernamentale. Un exemplar era destinat comitatului, iar celălalt urma să fie înaintat Ministerului de Interne. În realitate, ambele exemplare au rămas în arhiva din Carei, ele ajungând, în final, în arhiva autoguvernării din Nyíregyháza, unde au fost găsite de noi[1].

Întocmirea conscripției a fost determinată, cu siguranță, datorită agravării problemei evreiești. Pe de o parte, în mai multe locuri s-au produs, în perioada respectivă, excese antisemite, pe de altă parte, s-au exercitat presiuni asupra guvernului și parlamentului, solicitându-se emanciparea evreilor. Aceste străduințe din urmă s-au materializat abia la 28 iulie 1849, Camera Deputaților votând o asemenea lege. Este adevărat că, datorită înăbușirii revoluției, legea a fost invalidată și evreii au trebuit să aștepte o emancipare valabilă până în anul 1867.

De fapt, punctele conscripției au prefigurat optica legislației din 1849. Forurile decizionale au optat, în general, pentru emanciparea celor născuți în Ungaria (între granițele contemporane) și a acelora care au obținut autorizație de domiciliu. În consecință, s-a cerut pentru fiecare persoană indicarea locului nașterii și data așezării în localitate. De asemenea, se căuta răspuns la resursele lor materiale, nu în ultima instanță vizând o restructurare în distribuția ocupațiilor. Este adevărat că executanții conscripției, în vâltoarea avalanșei sarcinilor cu care erau confruntați în toiul frământărilor revoluționare, au omis, nu de puține ori, răspunsul la unele întrebări. Din conscripție lipsește orașul liber regesc Satu Mare și orașele miniere, în acestea domicilierea evreilor fiind prohibită.

Dispunem de date din 209 așezări și doar dintr-una, Pelișor, s-a raportat absența evreilor. Noțiunea de "evreu" a fost acceptată în sensul ei clasic, prin unitatea etniei și religiei. Numărul lor total s-a ridicat la 1862 persoane. Cei mai mulți se găseau în plasa Crasnei (2983), urmată de a Nirului (2254), Baia Mare (1912) și Someșului (1713). Între localități, pe locul prim, se află Careiul cu 1427 israeliți. Comunități mai mari erau la Cinghir (421), Mátészalka (314), 2 Seini (267), Gebe (197) 2 Medieșu Aurit (193), Livada (177) și Negrești (176). În 13 așezări numărul evreilor întrecea suta. Cumulativ, rezultă următoarea situație:

Categoria/locuitori	Comunități evreiești	%
1-10	71	35,14
11-20	40	19,80
21-50	48	23,76
51-100	30	14,85
101-150	4	1,98
151-200	5	2,47
201-1000	3	1,48
1001-	1	0,49
TOTAL	**202**	-

Notă: La un număr de 7 așezări, datele nu au putut fi defalcate pe localități.

[1] Dosarul respectiv a fost xerocopiat prin bunăvoința direcțiunii și, actualmente, se găsește în patrimoniul Institutului de Iudaistică din Cluj-Napoca.

Populaţia evreiască a zonei sătmărene a oferit imaginea unei societăţi dinamice. Oficial, populaţia se compunea din 2014 familii, având în medie 4,4 membri, ceea ce asigura un înalt spor demografic. Nu au fost rare familii ca ale lui Iacob Steinberg din Carei, cu 11 copii. Familia era stabilă. Deşi religia israelită admite divorţul, acesta a fost o excepţie, ca, de pildă, a lui Aron Hers din Lechinţa, care a eliberat soţiei lui actul de desfacere a căsătoriei. Ponderea tineretului (sub 18 ani) reprezenta 56,79%, însumând 5033 persoane. Viabilitatea comunităţilor este atestată şi prin ponderea ridicată a persoanelor între 18-59 ani, de regulă, apţi de muncă, reprezentând 3639 persoane (41,06%). Numărul celor trecuţi de 60 ani se limita la 190 bărbaţi şi femei (2,14%). Găsim, totuşi, şi câţiva de vârstă patriarhală, ca soţia lui Roszaly (95 ani), Francisc Horovicz din Remetea (94 ani) şi Iuliana Mozes din Zajta (86 ani).

Problema imigraţiei a produs o literatură bogată, din păcate, în mare parte lipsită de obiectivitate. În realitate, fenomenul a fost determinat de mai mulţi factori. O lege din Moravia, de la mijlocul secolului al XVIII-lea, a autorizat ca doar un singur fiu dintr-o familie să se căsătorească, ceilalţi fiind siliţi să plece, în acest scop, în altă parte, inclusiv în zona studiată. Încorporarea Galiţiei în monarhia habsburgică a deschis drumurile de peste Carpaţi pentru rezervorul uman evreiesc din această zonă, aflat într-o mizerie de nedescris, căutând o viaţă mai omenească. Dispoziţiile prohibitive, promulgate mai ales după 1806, au putut doar limita migraţia care a atins şi părţile Sătmarului.

Din conscripţie constatăm, însă, că tineretul, reprezentând cea mai mare parte, era născut deja în bazinul intracarpatic. Aproape o treime, anume 518 persoane, erau născuţi chiar în localitatea de domiciliu. În Carei, cifra respectivă se ridică la 155. Dat fiind faptul că părţile Sătmarului nu erau în contact direct cu Galiţia, imigraţia nemijlocită a fost mult mai redusă decât în Maramureşul situat pe graniţă. Exista şi o imigraţie din Marele Principat al Transilvaniei, provincie cu organizaţie statală aparte, unde legislaţia antisemită s-a blocat la nivelul medieval.

În privinţa locului de origine, din zonele considerate externe, rezultă acest tablou:

Locul originii	Persoane	%
Galiţia	63	
Cehia	2	
Moravia	2	
Imperiul German	2	
Rusia (Polonia ocupată)	1	
Transilvania	25	
TOTAL	**95**	%

Chiar şi aceşti imigranţi, în general, aveau un stagiu de domiciliere mai îndelungat. Doar o singură familie sosise, în 1848, din Galiţia în Carei, ca invitată a comunităţii, având nevoie de haham. La fel, erau invitaţi sistematic rabini şi învăţători din Polonia de odinioară, unde puteau obţine calificarea necesară.

În deceniile premergătoare revoluţiei de la 1848-1849 a avut loc, totuşi, o migraţie internă masivă, familiile căutându-şi rostul în societatea în curs de restructurare. Exemplificăm situaţia prin două circumscripţii ale plăşii Someş, cuprinzând 13, respectiv, 15 localităţi:

Anii de la aşezare	Circ. II.pers.	Circ. IV.pers
0-3	104	22
4-6	63	14
7-10	41	9
11-20	64	18
21	41	9
TOTAL	**313**	**72**

Corelarea locului naşterii cu domiciliul, adesea oferă o ambianţă curioasă. Astfel, Isaac Levi s-a născut la Fogolyan, soţia şi soacra la Jánk. Cei cinci copii au văzut lumina zilei în cinci localităţi deosebite. La Jármi, din cei 103 evrei, 55 erau născuţi în localitate, iar ceilalţi 48 în alte 26 de aşezări. Spaţiul lor de mişcare, însă, s-a redus, în special, în perimetrul comitatului Sătmar şi cel mult la Ugocea, Maramureş, Bereg, Ung şi Zemplén. Transferul la distanţă era rar, ca, de exemplu, cazul celor doi timişoreni strămutaţi la Medieşu Aurit.

Evreimea sătmăreană, în 1848, a fost caracterizată de o majoritate bărbătească (52,42%). La micronivel, însă, situaţia nu era uniformă. Singura explicaţie plauzibilă a majorităţii masculine, o găsim în mortalitatea infantilă sporită a fetelor.

Conscripţia a căutat să stabilească situaţia social-economică a familiilor. Potrivit mentalităţii timpului, s-a înregistrat ocupaţia capului familiei, inclusiv a femeilor văduve, considerate ca atare. La membrii de familie, rubrica respectivă a fost completată doar dacă respectivul avea ocupaţie aducătoare de venit propriu. Soţia, membrii de familie adulţi (de la 18 ani) şi chiar copiii mai mari, în mod tacit, erau consideraţi membri de familie ajutători. Plecând de la această premiză, putem defini 1740 persoane active (19,63%). Cel mai mare grup de acest fel se găsea la Carei, cu 222 persoane (15,55).

Efectivul "cerşetorilor", "săracilor", în general a celor lipsiţi de resurse proprii de întreţinere s-a ridicat la 128 capi de familii, dintre care 73 la Carei. Se pare că aici au fost trecuţi şi cei care duceau o viaţă contemplativ-religioasă şi trăiau tot din donaţii caritabile. Datele disponibile oglindesc mutaţiile intervenite în structura societăţii evreieşti în deceniile prerevoluţionare.

Legile medievale au exclus evreii din rândul proprietarilor funciari şi nici reformele lui Iosif al II-lea şi nici edictele de reformă nu au asigurat o schimbare radicală. Totuşi, pe plan local, limitele au fost trecute, fiind înregistraţi 222 agricultori, 12,75% dintre persoanele active.

O însemnată parte a moşierilor căuta să scape de greutăţile producţiei, dând pământul în arendă. Câţiva fruntaşi ai comunităţii din Carei erau mari arendaşi ai domeniului Károlyi. Judele principal Avram Polacsek, pe lângă prăvălie, a deţinut şi o arendă. Izrael Steinberg, responsabilul cu ajutoarele comunitare, se ocupa cu exploatarea pământului moşieresc arendat. Alte persoane cu ocupaţie similară se găseau la Andrid, Dindeşti, Irina, etc. O dificultate în stabilirea arendaşilor este lipsa frecventă a concretizării termenului. Numărul lor total a fost de 241 (13,85 %). Trebuie însă precizat că arendaşii drepturilor regaliene (cârciumari, băcani, etc.) sunt menţionaţi aparte, cu precizările necesare.

Muncitorii agricoli evrei, atât de numeroşi în deceniile următoare, încă apar sporadic. La Someş-Uileac trăia "muncitorul de câmp" Borek, în etate de 60 ani. Tot aici îi putem încadra, cel puţin parţial, pe cei 19 "zilieri" şi "muncitori cu palma" (1,09 %).

Evreii, de generaţii, practicau fierberea ţuicii, în ciuda îngrădirilor medievale atenuate după 1820. Totuşi practicarea acestei meserii era în scădere, găsindu-se doar 91 persoane ocupate (5,22 %) în acest sens.

Tradiţiile moşiereşti şi posibilităţile contemporane au determinat ca evreii, şi pe mai departe, să se ocupe prioritar cu circulaţia mărfurilor. Desigur, evoluţiile social-economice au reclamat forme şi metode modernizate. Pe de o parte, a crescut considerabil oferta produselor agrare, pe de altă parte, cererea produselor industriale. La fel, moşierii erau interesaţi să arendeze evreilor drepturile regaliene întrucât reuşeau, de regulă, să imprime acestora o rentabilitate sporită. Dificultăţile legate de dreptul de cârciumărit i-au determinat pe moşieri să recurgă la arendare, în mod prioritar. Din acest motiv, într-o serie de localităţi ca Terebeşti, Ghilvaci, etc., singura familie evreiască locală era legată de această activitate.

Conscripţia împarte în mai multe grupe pe cei ce erau ocupaţi în comerţ. Pe de o parte, apar categorii în termeni generali, fără indicarea precisă a sferei de activitate, pe de altă parte, s-au folosit termeni contemporani, fără să avem certitudinea utilizării lor consecvente.

De asemenea, conform tabelului de mai jos, de regulă, lipseşte indicarea locului de muncă în cadrul unităţilor de desfacere, în special distincţia între proprietar şi calfă. Este o raritate precizarea că Bernardin Veisz este calfă, iar Herman Nas, asociat, ambii din Carei.

Ocupaţia	Persoane active	%
Comercianţi	264	15,17
Târgoveţi	87	5,00
Comercianţi produse agricole	28	1,60
Comercianţi de animale	14	0,80
Comercianţi de mărfuri	22	1,26
Băcani	59	3,39
Comercianţi ambulanţi	42	2,41
Pilărițe	6	0,34
Cârciumari	239	13,73
Alţii	4	0,22
TOTAL	**765**	**43,96**

Conscripţia mai informează şi despre faptul că cei mai mulţi comercianţi de produse agricole erau legaţi de circulaţia pieilor. În categoria "alţii" figurau şi negustori legaţi de exigenţele mai înalte ale contemporaneităţii, anume doi deţinători de prăvălii cu articole de modă, câte unul de coloniale şi medicamente.

Un element pozitiv în restructurarea ocupaţiilor a constituit-o sporirea meşteşugarilor. Au fost înregistraţi în, total, 287 meseriaşi (16,49 %), dintre care, însă, în 24 cazuri lipseşte definirea mai concretă. Chiar şi cu această rezervă putem stabili că se practicau cel puţin 40 meserii. La fel, un criteriu al dezvoltării este şi faptul că în unele ramuri, în special în croitorie, s-a produs o specializare. La Carei, alături de 26 croitori pentru bărbaţi, lucrau 5 meseriaşi profilaţi pe croitorie femeiască. Statistic, principalele meserii se prezintă astfel:

Meseria	Persoane active	% din total persoane active
Croitori	100	5,74
Măcelari	19	1,09
Vopsitori	13	0,74
Brutari	12	0,68
Blănari	11	0,63
Nasturieri	10	0,57
Pantofari	8	0,45
Subari	7	0,40
Oţetari	6	0,34
Pielari	5	0,28
Cizmari	5	0,28
Croitorese	5	0,28

În urma noilor exigenţe, au apărut şi meşteşugari care satisfăceau comenzi, care, în epoca respectivă, erau considerate "lux". În acest sens, rezultă următorul tablou:

Meseria	Persoane active	% din total persoane active
Confecţionarea pipelor	7	0,40
Bijutieri	4	0,22
Compactori de cărţi	4	0,22
Confecţionări de ţigarete	3	0,17
Confecţionări de articole de aramă	2	0,11
Ceasornicari	2	0,11
Umbrelari	1	0,05
Plăpumari	1	0,05
Argintari	1	0,05

La Carei lucra şi o persoană care confecţiona pergament, necesar, în primul rând, la transcrierea textelor de Tora, care se păstrau pe suluri în chivotul sinagogii. În conscripţie apar şi 8 ucenici, dintre care 4 croitori, 2 blănari şi 2 pantofari.

Consolidarea situaţiei populaţiei evreieşti a determinat creşterea exigenţelor pentru crearea de posturi intelectuale, în special de rabini şi învăţători. În conscripţie figurează opt rabini şi trei ajutori de rabini. La Carei funcţiona şeful rabin Perls Mayer, având doi asistenţi. Nu toţi rabinii au avut însă o dotaţie suficientă. Rabinul din Negreşti era, totodată, şi haham. Rabinul Levi Spitzer din Peliş practica şi agricultura. Numărul cantorilor menţionaţi ca atare se ridica la şase.

În cadrul învăţământului s-au conturat două orientări divergente. Conservatorii căutau să limiteze instrucţia la învăţăturile cultului precum şi scrierea şi citirea ebraică, susţinuţi de majoritatea enoriaşilor sătmăreni. Familiile mai înstărite angajau învăţători pentru copiii lor. Cei cu posibilităţi mai mici se uneau, în acest scop, în grup sau făceau apel la comunitate. Evidenţele nominalizează 72 învăţători, care, de regulă, s-au calificat în Galiţia. Datorită dispoziţiilor lui Iosif al II-lea (1780-1790), a apărut şi "şcoala naţională" în care s-au predat şi materii de cultură generală, în germană, iar mai târziu şi în maghiară. Datorită opoziţiei faţă de acest tip de şcoală, în 1848, funcţionau abia doi "învăţători cu diplomă": unul la Carei, iar celălalt la Csenger.

Elevii au fost cuprinşi în conscripţie în mod inconsecvent. Se poate presupune că majoritatea acestora învăţa în şcoli religioase numite *heder* şi *ieşivă*, ca, de pildă, la Medieşu Aurit sau Craidorolţ. Este însă de presupus că "un şcolar" din Craidorolţ frecventa o şcoală publică mai înaltă, care începeau să se deschidă şi în faţa tinerilor israeliţi. Unele comunităţi au angajat crâsnici, fiind înregistrate 7 persoane de acest fel. Alimentaţia rituală era asigurată prin 25 hahami. Cumulând datele de mai sus, observăm că în sectorul de cult şi învăţământ activau 114 persoane (6,55 %).

Intelectualitatea laică încă era puţin numeroasă. Regulile cultului, inclusiv ale alimentaţiei rituale şi nu în ultima instanţă rezistenţa spitalelor publice faţă de primirea bolnavilor israeliţi, a dus la creşterea aşezămintelor comunitare cu profil sanitar. În spitalul israelit din Carei funcţiona Eduard Grunnut având diplomă universitară de medic. La Seini exercita praxă doctorul Mauriţiu Munk, iar la Mátészalka David Jazik. Autorităţile contemporane au sprijinit pregătirea unor moaşe israelite, dintre care 3 erau în activitate la Carei, Negreşti şi Curtuiuşu Mic. La Andrid se găsea un medic veterinar.

Conscripţia aruncă lumină şi asupra formării burgheziei evreieşti. Aici se poate încadra văduva lui Avram Spitz din Carei, care "trăia de pe urma capitalului". Văduva Hanna Schwarz, tot din Carei, avea venit din chirii. Cel mai important element însă era reprezentat de grupul celor şase "fabricanţi", deţinători de unităţi, de tip manufacturier. La Gebe, Moise Zafir producea spirt. Se pare, însă, că el

atinsese un nivel şi mai înalt, folosind şi o maşină cu aburi. Desigur, unii comercianţi şi arendaşi se încadrau în acea clasă socială în formare.

La celălalt pol al societăţii apar servitorii şi servitoarele, acestea din urmă fiind mult căutate de familiile înstărite, dat fiind faptul că multă vreme evreilor le era prohibită angajarea personalului casnic creştin. Deşi există dubii în definirea precisă a acestui nomenclator, numărul total poate fi evaluat la 63 persoane (3,62 %) dintre care 26 bărbaţi şi 37 femei. Mai putem identifica şi 14 vizitii căruţaşi şi botaşi (0,80 %).

Hotărârile dietei ungare din 1807 şi 1808 au extins asupra evreilor obligaţia militară. În conscripţie figurează 7 bărbaţi care au încheiat stagiul, iar Iskaleb era sub drapel (0,46 %).

Comunităţile sătmărene păstrau autonomia lor tradiţională. Primul demnitar al comunităţii centrale din Carei era rabinul-şef cu jurisdicţie în tot comitatul. Funcţia de prim-jude era deţinută de Avram Berger, un comerciant de 47 ani, având locţiitor pe Avram Polacsek de 38 ani, comerciant şi arendaş al domeniului. Acesta din urmă era curatorul spitalului şi gestionarul, "casei mari domestice", împreună cu Iona Stern, negustor de piele "prelucrată". Isac Steinberg a fost distribuitorul ajutoarelor de caritate. Notarul comunităţii, salariat, Leopold Steiner, se ocupa şi cu agricultura. La Peliş, rabinul cumula şi funcţia de jude. În comunităţile mai mici, de regulă, conducerea aparţinea unei singure persoane alese.

O rubrică de-a dreptul stranie a conscripţiei se referrea la calificarea "comportării" persoanelor adulte şi active. În multe locuri, completarea acesteia a fost omisă, iar în altele erau subiective, dar cu foarte puţine excepţii pozitive. La Carei s-au instituit 12 categorii, menţionându-se la 216 persoane comportare "bună" şi la 56 "smerită". Conducătorilor comunitari li s-au oferit aprecieri la superlativ. Doar o singură persoană a fost apreciat "rău", iar altul ca "intrigant". În general, aprecierile negative au fost date celor implicaţi în cauze penale, ca, de exemplu, zidarul Abram Lebi din Boineşti, care a suferit o condamnare.

În concluzie, se poate afirma că conscripţia evreilor sătmăreni oferă o imagine veridică a situaţiei zonei în perioada paşoptistă.

Evoluţia instituţiilor de credit din comitatul Sătmar, în epoca dualistă

Sorin Vasile Hendea

Un capitol important al istoriei noastre naţionale, cu precădere al istoriei moderne şi contemporane, îl reprezintă activitatea sistemului de credit, bănci şi cooperative de credit. Întemeierea, organizarea, dezvoltarea şi funcţionarea instituţiilor de credit în spaţiul transilvan a fost unul din simptomele cele mai concludente "ale apariţiei şi dezvoltării economiei de piaţă capitaliste"[1]. Tocmai de aceea, pornind de la aceste realităţi, considerăm că studierea vieţii financiar – bancare trebuie să aibă în vedere, deopotrivă, "activitatea concretă a băncilor cât şi contribuţia personală pe care conducătorii şi funcţionarii acestora, teoreticieni sau practicieni, au adus-o în perfecţionarea mecanismului bancar"[2].

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX–lea, intelectualitatea românească din Transilvania se va implica tot mai mult în procesul de înfiinţare şi apoi de consolidare a primelor instituţii de credit româneşti în această provincie. Iniţiativa sus menţionată se va concretiza în anul 1871 odată cu înfiinţarea la Sibiu a Băncii "Albina", prima instituţie financiar-bancară românească din întreaga Transilvanie. Întemeierea Băncii "Albina" la Sibiu, cea care va domina până la 1918, prin puterea sa economică, lumea financiar-bancară naţională, s-a înfăptuit destul de târziu, în comparaţie cu încercările reuşite ale saşilor la Braşov, în 1839 şi apoi la Sibiu în 1841, sau ale maghiarilor la Arad în 1840 şi Târgu Secuiesc în 1855[3].

Cercetările noastre, cu privire la studiul sistemului de credit bancar şi cooperatist din Sătmar şi Maramureş de până la anul 1918, se bazează, în lipsa unor lucrări edite de specialitate, în primul rând pe materialele arhivistice bine reprezentate, anuare şi reviste economice, presa perioadei avute în vedere, studii şi articole, precum şi unele lucrări cu caracter general. Fondurile şi colecţiile arhivistice depistate şi, în acelaşi timp, accesibile cercetării noastre, scot în evidenţă, din păcate, doar unele aspecte cu privire la înfiinţarea şi activitatea sistemului financiar – bancar din nord – vestul Transilvaniei. Informaţiile se referă la adunările generale ordinare şi extraordinare ale instituţiilor de credit, liste ale acţionarilor, statute şi bilanţuri anuale etc.

Dintre sursele arhivistice, indispensabile cercetării prezente, ne-am axat pentru început asupra celor mai importante. Direcţia Judeţeană Satu Mare a Arhivelor Naţionale este deţinătoarea unui extrem de valoros fond arhivistic, Tribunalul Satu Mare, seria Dosare de firme şi seria Registre de firme. În cadrul acestui fond arhivistic se regăsesc informaţii relevante cu privire la înfiinţarea băncilor şi cooperativelor de credit sătmărene, acţionarii şi clienţii acestora, activitatea desfăşurată de ele din momentul înfiinţării lor. Informaţiile oferite de acest fond ne permit creionarea activităţii instituţiilor de credit sătmărene în termeni mai "seci", lipsa unor informaţii detailate, mai "picante", făcându-se resimţită pe parcursul acestei lucrări.

Direcţia Judeţeană Maramureş a Arhivelor Naţionale deţine, la rândul ei, informaţii deosebit de utile cu privire la această problematică. Cele mai importante fonduri şi colecţii arhivistice studiate până în prezent sunt Colecţia de documente, fond Banca de credit "Râureana" din Copalnic-Mănăştur, fond Primăria oraşului Baia Mare, Acte prezidenţiale, fond Banca "Perşeiul" din Chiuzbaia. Valorificarea informaţiilor deţinute până în prezent a reprezentat o prioritate în elaborarea acestui studiu. Odată cu adâncirea cercetării prezente ne propunem să valorificăm eventualele noi surse arhivistice pe care le-am mai putea depista în viitor. La fel ca în întreaga Transilvanie, şi în comitatele Sătmar şi Maramureş primele instituţii de credit înfiinţate au aparţinut populaţiei maghiare. Aceasta cu atât mai mult cu cât şi după 1850 elita românească din nord-vestul Transilvaniei era compusă din intelectuali, funcţionari ai statului, bisericii sau şcolii, mai puţin din elemente ale burgheziei economice[4].

Un puternic centru al românismului din nord-vest s-a dovedit a fi Chioarul, cu centrul său istoric Şomcuta Mare. În anul 1880 această localitate avea o populaţie de 1873 locuitori, din care 1260 erau români şi

---

[1] Vasile Dobrescu, *Sistemul de credit românesc din Transilvania (1872-1918)*, Ed. Univ. "Petru Maior", Târgu Mureş, 1999, p. 9.

[2] Mihai D. Drecin, *Banca Albina din Sibiu – instituţie naţională a românilor transilvăneni (1871-1918)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1982, p. 5.

[3] Mihai D. Drecin, Vasile Dobrescu, *Consideraţii asupra sistemului financiar-bancar românesc din Transilvania (1867-1918)*, în "Istorie financiar-bancară. Studii asupra băncilor din Austro-Ungaria (1867-1918)", vol. II, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 43.

[4] Sorin Vasile Hendea, *Începuturile apariţiei cooperativelor şi băncilor de credit în comitatele Sătmar şi Maramureş (a doua jumătate a secolului al XIX-lea –începutul secolului al XX-lea)*, referat, Oradea, 2002 (în manuscris dactilografiat).

numai 458 maghiari[5]. Aici se va înfiinţa la 1883, din iniţiativa avocatului român Nicolae Nylvan şi a altor câtorva intelectuali locali, **Casa de păstrare S.A. din Chioar** (Kővárvidéki takarékpénztár)[6].

Înfiinţat cu un capital modest de numai 11.000 fl., institutul de credit şomcutean va cunoaşte o evoluţie ascendentă, înscriindu-se, la scurt timp de la înfiinţare, în rândurile celor mai importante instituţii similare din comitat. La numai un an de la înfiinţarea acestuia, la propunerea directorului executiv Nicolae Nylvan, capitalul social este mărit la 20.000 fl, printr-o nouă emisiune de acţii[7]. Această propunere, aprobată de acţionarii institutului, a fost făcută în adunarea generală extraordinară din 23 noiembrie 1884, fiind precedată de o impresionantă prelegere a directorului executiv cu privire la perspectivele acestui institut de credit[8]. De altfel şi preşedintele institutului aprecia, doi ani mai târziu, evoluţiile pozitive ale băncii, considerând, la 1886, că greutăţile începutului sunt deja depăşite[9]. De la an la an, Casa de păstrare S.A. din Chioar va înregistra o creştere semnificativă a profitului net, precum şi a depozitelor spre fructificare depuse de clientelă[10], după cum urmează (vezi tabelul 1).

Notă: pentru a nu încărca excesiv tabelele, s-au eliminat din bilanţurile anuale creiţarii (Cr) şi filerii (F) – unităţile divizionare ale Florinului (Fl), până la 1900, respectiv, coroanei (K), după 1900.

Din datele prezentate se poate observa ritmul ascendent, atât în ceea ce priveşte profitul net înregistrat de institut, cât şi în privinţa încrederii de care acesta se bucura în rândurile populaţiei, realitate reflectată de depunerile spre fructificare ale acesteia. Categoric anii de vârf s-au înregistrat după 1905, atunci când institutul ajunsese la maturitate. Din păcate criza economică şi financiară din perioada 1912-1913, urmată de declanşarea războiului mondial, au stopat pentru moment rezultatele pozitive ale Casei de păstrare din ţinutul Chioar. Înfiinţarea la anul 1901 a Institutului de credit şi economie "Chiorana", din aceeaşi localitate, nu a afectat deloc activitatea Casei de păstrare, cele două instituţii bancare desfăşurându-şi activitatea în paralel până la 1918.

Un moment important în întărirea puterii economice a institutului s-a derulat la 9 ianuarie 1898 în timpul adunării generale extraordinare desfăşurate în localitatea Şomcuta Mare[11]. Directorul executiv Nicolae Nylvan, făcând apel la evoluţiile pozitive ale institutului, propune "mărirea capitalului social al institutului"[12] de la 20.000 fl. la 40.000 fl., prin emiterea a 400 acţiuni nominale noi a 50 fl./fiecare. Din prospectul de subscriere a noilor acţiuni emise rezultă faptul că vechii acţionari vor achita pentru fiecare din noile acţiuni subscrise o taxă suplimentară de 1 fl. (cheltuieli de subscriere), în timp ce noii acţionari vor avea de achitat 87 fl. 50 cr. pentru fiecare acţiune subscrisă. Din această sumă, 50 fl. se vor vărsa la capitalul social al institutului, 37,5 fl. pentru fondul suplimentar de rezervă şi 1 fl. pentru cheltuielile de subscriere. În momentul subscrierii acţionarii sunt obligaţi a achita 30% din valoarea nominală a acţiunilor subscrise, restul de 70% fiind achitat în rate procentuale de câte 10% în fiecare zi de 1 a lunii până în octombrie 1898[13]. Analizând listele de subscriere, observăm că cele mai multe acţiuni au fost subscrise de Horvath Bertalan din Sărmăşag (20 acţiuni), Culcean Nuţu din Remetea (12 acţiuni), Nicolae Nylvan (10 acţiuni) etc. Cu alte cuvinte au subscris în special vechii acţionari ai institutului, cei mai mulţi fiind din Şomcuta Mare şi împrejurimi, atât români cât şi maghiari[14].

Pentru anul 1907 este anunţată o nouă adunare generală extraordinară care îşi propunea dublarea capitalului social al institutului de la 80.000 k. la 160.000 k.[15]. Desfăşurată în ziua de 18 august în localitatea Şomcuta Mare, adunarea aprobă propunerea Direcţiunii, hotărând o nouă emisiune de 800 acţiuni nominale a 100 k/fiecare. Noii acţionari urmau a achita o taxă suplimentară de 5 k / acţiune subscrisă. Subscrierea noilor acţiuni urma a se încheia la 1 decembrie 1907[16].

---

[5] *Recensământul din 1880. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Ed. Staff, Cluj-Napoca, p. 238-239.
[6] Sorin Vasile Hendea, *op. cit.*, p 6-8.
[7] Arhivele Naţionale-Direcţia Judeţeană Satu Mare (în continuare A.N.-D.J.SM.), *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 13 / Şomcuta Mare, f. 54-55.
[8] *Ibidem*, f. 51-56.
[9] *Ibidem*, f. 78.
[10] *Ibidem*, f. 82, f. 116, f. 153; dos. 14 / Şomcuta, f. 1, f. 8, f. 55, f. 69, f. 82, f. 103, f. 117, f. 136-137, f. 157, f. 178; dos. 15/ Şomcuta, f. 116, f. 164-16/ Şomcuta, f. 6-7, f. 25, f. 39, f. 63, f. 87, f.111, f. 138; dos. 17/ Şomcuta, f. 61, f. 71, f. 93, f. 107; dos. 18/ Şomcuta, f. 18, f. 52, f. 76, f. 94; dos. 19/ Şomcuta, f. 6, f. 20, f. 25-26, f. 44.
[11] *Ibidem*, dos. 15 / Şomcuta Mare, f. 3-6.
[12] *Ibidem*, f.4.
[13] *Ibidem*, f.7.
[14] *Ibidem*, 8-51.
[15] "*Szatmármegyei Közlöny*" (*Informaţia Sătmăreană)*, Carei, nr. 30 din 28 iulie 1907, p. 6.
[16] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 17 / Şomcuta Mare, f. 27.

Ultima emisiune de acţiuni se produce în anul 1911, atunci când Direcţiunea "propune ridicarea capitalului social al institutului de la 160.000 k la 240.000 k"[17], Adunarea generală ordinară din 19 februarie 1911 aprobă propunerea Direcţiunii de mărire a capitalului social de la 160.000 k la 240.000 k printr-o nouă emisiune de 800 acţiuni nominale în valoare de 100 k/acţiunea. La cele 100 k se adaugă 3 k/acţiune cheltuieli de subscriere, achitându-se în final suma de 103 k/acţiune subscrisă[18].O puternică lovitură pentru institut a reprezentat-o retragerea, în anul 1899, a directorului executiv Nicolae Nylvan, locul acestuia fiind luat de Man Lajos[19]. Nicolae Nylvan se va regăsi printre fondatorii Băncii "Chiorana" din aceeaşi localitate, începând cu anul 1900 aflându-se şi în Direcţiunea acesteia.

Principalele operaţiuni bancare promovate de Casa de păstrare din Chioar au fost creditele ipotecare, cambiale şi pe obligaţiuni, credite orientate, conform articolului 1 din Statute, atât pentru a satisface nevoile agricultorilor, cât şi pentru industrie şi comerţ[20]. Operaţiunile bancare promovate de institutul şomcutean au cunoscut o evoluţie direct proporţională cu dezvoltarea acestuia, fiind totodată tributare perioadelor de criză cu care s-a confruntat în special după anul 1910 (vezi tabelul 2)[21].

Cea mai puternică dezvoltare au cunoscut-o împrumuturile cambiale. Ele satisfăceau cerinţele curente ale gospodăriilor ţărăneşti. Cu toate acestea ele nu erau adecvate situaţiei economice din lumea satelor, ţăranii având nevoie de credite pe termen mediu şi lung, în vederea rentabilizării investiţiilor realizate în proprietatea agricolă. Conducerea băncii le prefera tocmai datorită rulării mai rapide a capitalului şi obţinerii unor beneficii însemnate. Ele au avut o evoluţie ascendentă, impunându-se ca fiind cea mai importantă formă de creditare până la 1918.

În anul 1911 creditele cambiale şi cele cu acoperire ipotecară se apropiau sensibil de suma de 2.000.000 k. Criza economică a anului 1912 şi izbucnirea războiului mondial vor stopa această creştere. Începând cu anul 1910 se vor impune tot mai mult creditele cambiale cu acoperire ipotecară. Creditul cambial cu acoperire ipotecară corespunde cel mai bine activităţilor economice din mediul agrar, alături de creditul ipotecar. Acordarea acestui tip de credit era riguros controlată şi se adresa în special ţărănimii mai înstărite. Debitorilor li se cereau date precise asupra averii mobile şi imobile. Ele erau acordate pe termen lung şi cu dobânzi accesibile. Casa de păstrare din Chioar a acordat credite ipotecare încă din momentul înfiinţării sale. Ele au cunoscut un ritm ascendent până în anul 1904, după care au început să scadă treptat.

Împrumutul pe efecte publice (lombardul) a fost practicat începând cu anul 1889. Întrerupt în anul 1891, acest tip de credit este reluat în perioada 1895-1900 şi revine în anul 1903. Va cunoaşte o dezvoltare spectaculoasă începând cu anul 1910, pe întreaga perioadă de criză financiară şi economică ce caracterizează perioada 1912-1918.

Banca Comercială S. A. din Baia Mare (Nagybányai Kereskedelmi Bank Részvénytársaság) îşi propunea, conform "Prospectului" semnat la Baia Mare în data de 6 mai 1890[22], dezvoltarea unor afaceri bancare cât mai complexe. Şi acest institut de credit băimărean pornea cu un capital social de 50.000 fl., constând din 1.000 acţiuni nominale a câte 50 fl. fiecare. Durata de funcţionare a institutului urma a fi de 30 ani. Semnatarii acestui "Prospect" îşi arogă dreptul, în conformitate cu prevederile Legii comerciale, de a face parte din rândurile primei Direcţiuni a băncii[23]. Listele de subscriere[24] scot în evidenţă caracterul majoritar al elementului maghiar şi evreiesc din Baia Mare şi Sătmar, lipsind aproape cu desăvârşire prezenţa elementului românesc.

Adunarea generală de constituire a Băncii Comerciale, desfăşurată la data de 18 mai 1890[25], consfinţeşte hotărârile luate în întâlnirea din 6 mai. Noua conducere a institutului este acceptată de adunare, la fel şi Statutele[26] după care acesta urmează a funcţiona. Presa centrală din Budapesta anunţă desfăşurarea primei adunări ordinare a băncii pentru ziua de 25 ianuarie 1891[27]. Din raportul Direcţiunii, încheiat la aceeaşi dată, reiese faptul că activarea acestui institut de credit a început foarte greu. Nemulţumirea Direcţiunii

---

[17] *"Kővárvidéke"* (Ţara Chioarului), Şomcuta Mare, din 29 ianuarie 1911, p. 5-6.
[18] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 18 / Şomcuta Mare, f. 7.
[19] *Ibidem*, dos. 15 / Şomcuta Mare, f. 168.
[20] *Ibidem*, dos. 13 / Şomcuta Mare, f. 17.
[21] *Ibidem*, f. 82, f. 116, f. 153; dos. 14 / Şomcuta, f. 1, f. 8, f. 55, f. 69, f. 82, f. 103, f. 117, f. 136-137, f. 157, f. 178; dos. 15/ Şomcuta, f. 116, f. 164-16/ Şomcuta, f. 6-7, f. 25, f. 39, f. 63, f. 87, f.111, f. 138; dos. 17/ Şomcuta, f. 61, f. 71, f. 93, f. 107; dos. 18/ Şomcuta, f. 18, f. 52, f. 76, f. 94; dos. 19/ Şomcuta, f. 6, f. 20, f. 25-26, f. 44.
[22] *Ibidem*, dos. 94/Baia Mare, f. 1 – 18.
[23] Astfel, aici se vor regăsi: Diószeghy Sándor, director, Hudoba Gusztáv, preşedinte, Rosenfeld Israel, Almer Lajos, Beszenszky Antal, Bányász Albert, Dominusz Mór, Farkas Mózes, dr. Goudos Mór, Harácsek Vilmos, dr. Harácsek Imre, Hirsch Abráhám, Matolcsy Lajos, dr. Miskolczy Sándor, Schück Izidor, Schuvazz Albert, Steinfeld Mór, Szász Iózsef şi Zseránszky Iózsef.
[24] *Ibidem.*
[25] *Ibidem*, f. 19 – 22.
[26] *Ibidem*, f. 44 – 53.
[27] "*Budapesti Közlöny*", (Informaţia de Budapesta), Budapesta, nr. 7 din 10 ianuarie 1891, p. 18.

porneşte de la faptul că acţionarii institutului nu au achitat sumele necesare subscrierii acţiunilor, din cei 50.000 fl. institutul încasând doar 22.000 fl.[28]. La data de 8 ianuarie 1893 Direcţiunea băncii propune dublarea capitalului social al acesteia la 100.000 fl. (200.000 k.)[29]. Adunarea generală din 2 februarie 1893 votează propunerea Direcţiunii, astfel încât capitalul băncii este ridicat la 100.000 fl. (200.000 k.) constând din 2.000 acţiuni nominale cu valoare de 100 k./acţiune[30]. Afacerile institutului de credit băimărean s-au dovedit a fi modeste cel puţin în primii ani de activitate ai acestuia. Din bilanţurile anuale ale băncii rezultă pierderi înregistrate între anii 1900-1904 (vezi tabelul 3)[31].

După un început destul de greu, Banca Comercială din Baia Mare va cunoaşte o criză profundă în perioada 1900-1905. După acest an urmează o redresare a institutului, reflectată şi în profitul anual obţinut de acesta. Perioada de criză financiară din anii 1912-1914, care a afectat întregul sistem de credit din Sătmar, a fost resimţită şi de institutul de credit băimărean. În această perioadă profitul net înregistrat va cunoaşte o nouă scădere, revenindu-şi odată cu anul 1915.

În urma pierderilor repetate de capital din perioada 1900-1905, Direcţiunea, ajunsă în imposibilitatea de redresare a institutului, propune în anul 1903 scăderea capitalului social al acestuia[32]. În adunarea generală ordinară din 30 martie 1904 s-a hotărât scăderea capitalului social de la 200.000 k. la 150.000 k., prin retragerea a 1500 acţiuni nominale a câte 100 k. fiecare[33]. De altfel până în anul 1918 nu vor mai avea loc alte urcări sau coborâri ale capitalului Băncii Comerciale din Baia Mare.

Pentru ziua de 18 august 1895 este anunţată desfăşurarea unei adunări generale extraordinare[34]. Aceasta avea drept scop alegerea unui nou director executiv în persoana dr. Harácsek Imre, în condiţiile în care fostul director executiv încetase din viaţă. Diószeghy Sándor fusese "conducătorul neobosit al institutului încă de la începuturile acestuia", institut pe care, se arată în document, "l-a slujit cu multă credinţă"[35].

Anul 1898 marchează retragerea din funcţie a preşedintelui institutului băimărean. Badini Hudoba Gusztáv este înlocuit în funcţie de acţionarul Berenczei Kovács Géza, decizie luată în adunarea generală ordinară a institutului desfăşurată în ziua de 6 martie 1898[36]. Acesta va îndeplini funcţia de preşedinte până în anul 1908, atunci când adunarea băncii hotărăşte înlocuirea sa cu Fabian Lajos. Tot acum are loc şi numirea în funcţia de director executiv a acţionarului Vasile Moldovan. Românul ocupă funcţia de director executiv prin vacantarea acesteia datorită decesului predecesorului său[37].

Principalele operaţiuni practicate de conducerea Băncii Comerciale din Baia Mare au fost creditele cambiale, cambiale cu acoperire ipotecară, creditele pe obligaţiuni şi cele în cont curent (în florini şi creiţari- până la 1900, în coroane după 1900).

Creditele acordate populaţiei de institutul de credit băimărean erau direct proporţionale cu puterea economică a acestuia, variind în funcţie de perioadele de criză economică pe care era nevoit să le traverseze. Creditul ipotecar, cel mai avantajos pentru gospodăriile ţărăneşti din împrejurimile oraşului, a fost practicat de această bancă în perioada 1892-1900. Începând cu anul 1901 el este sistat, banca introducând creditul pe obligaţiuni. Acesta va atinge punctul de vârf în anul 1911 după care, începând cu anul 1912, înregistrăm o scădere. Principala operaţiune a băncii rămâne creditul cambial. Acesta cunoaşte o evoluţie pozitivă, afectat fiind totuşi de criza traversată de institut în perioada 1900-1905. Atinge cel mai înalt nivel în anul 1911, după care urmează o nouă descreştere. Începând cu anul 1913 se va impune creditul cambial cu acoperire ipotecară (vezi tabelul 4)[38].

Banca Comercială s-a impus în viaţa financiar-bancară şi economică din Baia Mare şi împrejurimi. Chiar dacă s-a dovedit a fi un institut de credit modest, cu operaţiuni pe măsură, cu toate că a traversat numeroase crize, a rezistat în timp, continuându-şi activitatea şi după anul 1918.

În localitatea Carei se înfiinţează, începând cu anul 1891, **Banca Comercială şi Industrială S.A.** (Nagykárolyi Kereskedelmi és Iparbank Részvénytársaság), cu un capital social de 100.000 fl., constând din

---

[28] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 94 / Baia Mare, f. 81-82.
[29] *Ibidem*, dos. 95 / Baia Mare, f. 17-18.
[30] *Ibidem*, f. 12.
[31] *Ibidem*, dos. 94 / Baia Mare, f. 81, f. 105; dos. 95 / Baia Mare, f. 17, f. 50-51, f. 73; dos. 96 / Baia Mare, f. 8, f. 35-36, f. 53-54, f. 78, f. 127-128, f. 132-133; dos. 97 / Baia Mare, f. 52, f. 105, f. 115-116, f. 158; dos. 98 / Baia Mare, f. 2, f. 18, f. 44-45, f. 57, f. 72, f. 91, f. 112, f. 122, f. 138; dos. 99 / Baia Mare, f. 2, f. 14, f. 33, f. 43.
[32] *Ibidem*, dos. 97 / Baia Mare, f. 98.
[33] *Ibidem*, f. 120-121.
[34] "*Budapesti Közlöny*", (Informaţia de Budapesta), Budapesta, nr. 178 din 4 august 1895, p. 13.
[35] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 95 / Baia Mare, f. 87.
[36] *Ibidem*, dos. 96 / Baia Mare, f. 61-62.
[37] *Ibidem*, dos. 98 / Baia Mare, f. 28-29.
[38] *Ibidem*, dos. 95 / Baia Mare, f. 2, f. 46, f. 70; dos. 96 / Baia Mare, f. 1, f. 38, f. 55, f. 80, f. 107, f. 124; dos. 97 / Baia Mare, f. 4, f. 52, f. 105, f. 118-119, f. 155; dos. 98 / Baia Mare, f. 2, f. 18, f. 39, f. 57, f. 72, f. 91, f. 112, f. 122, f. 138; dos. 99 / Baia Mare, f. 2, f. 14, f. 33, f. 43.

500 acțiuni nominale cu o valoare de 200 fl. fiecare. Potrivit "Prospectului" din 1 iulie 1891[39], în momentul subscrierii urmează a se achita 10% din valoarea acțiunilor, până în momentul desfăşurării Adunării generale constituante încă 10%, restul achitându-se în rate lunare până la finele anului în curs.

Conform recensământului realizat în anul 1880 de autoritățile maghiare, oraşul Carei (Nagykároly) avea o populația de 12.523 locuitori, din care 337 români, 11.585 maghiari, 140 germani, restul aparținând altor etnii[40]. Aşa se explică faptul că toate instituțiile de credit înființate până la anul 1918 în localitatea Carei, al doilea oraş ca mărime şi importanță pe raza comitatelor Sătmar şi Maramureş, au aparținut populației maghiare şi evreieşti. Inițiatorii "Prospectului" din 1 iulie 1891 îşi rezervă dreptul de a face parte din prima conducere a băncii[41].

Realizând o scurtă analiză a listelor de subscriere constatăm că marea majoritate a acționarilor sunt din oraşul Carei; predomină în mod covârşitor elementul maghiar şi evreiesc; cele mai multe acțiuni fiind subscrise de Kaufmann Márton, Kaufmann Ignátz, Schillerwein Dóz sa şi Adam Mór, fiecare cu câte 30 de acțiuni nominale[42]. Din Procesul verbal al adunării generale constituante[43] din 8 septembrie 1891, rezultă faptul că aici s-a validat conducerea noului institut, subscrierea acțiunilor a decurs conform "Prospectului", în final fiind dezbătute şi aprobate de adunare Statutele institutului de credit careian[44]. Conform art. 1 din aceste Statute, scopul institutului este acceptarea depunerilor de la populație, fructificarea acestora în afaceri rentabile; acordarea de credite pentru comerț, industrie şi agricultură, atât pe raza oraşului Carei cât şi în zonele din preajma acestuia.

Prima mărire de capital se produce relativ repede de la înființarea băncii. În adunarea generală extraordinară din 22 septembrie 1895 are loc dublarea capitalului la 200.000 fl. (400.000 k) prin emiterea a 500 acțiuni nominale noi cu valoare de 200 fl./acțiune[45]. Acestea au fost subscrise în special de vechii acționari ai institutului, ele urmând a fi achitate până în luna octombrie a anului 1896[46]. Evoluțiile spectaculoase înregistrate de institut în perioada imediat următoare au permis Direcțiunii urcarea capitalului social al băncii în două etape succesive. Astfel, adunarea generală extraordinară din 4 noiembrie 1906 a hotărât mărirea capitalului de la 400.000 k la 600.000 k. Această creştere de capital s-a realizat printr-o nouă emisiune de 500 acțiuni nominale cu o valoare de 400 k. / acțiune[47]. Dublarea capitalului băncii la 1.200.000 k. a fost hotărâtă în adunarea generală extraordinară din 20 septembrie 1911. De această dată au fost emise 1.500 acțiuni nominale cu o valoare de 400 k. / acțiune[48].

Din păcate în anii de criză ai războiului mondial, conducerea băncii este nevoită să micşoreze capitalul social în vederea măririi fondului de rezervă. În adunarea generală extraordinară din 11 iulie 1917 s-a hotărât micşorarea capitalului de la 1.200.000 k. la 600.000 k. Scăderea s-a realizat prin transformarea acțiunilor nominale cu valoare de 400 k. / acțiune în acțiuni nominale cu valoare înjumătățită. Diferența de 600.000 k. a fost ataşată la fondul de rezervă al institutului[49]. Această decizie a fost făcută publică prin intermediul presei centrale[50].

Anii 1899-1900 marchează transformări importante la nivelul conducerii institutului. Decesul preşedintelui Kovács József, unul dintre "cei mai febrili întemeietori ai institutului nostru"[51], îl aduce în fruntea băncii pe fostul vicepreşedinte Berger Armin, proprietar de terenuri în Carei[52]. Tot cu ocazia desfăşurării adunării generale ordinare din 18 februarie 1900 este acceptată demisia, pe motive de bătrânețe şi sănătate, directorilor executivi Kaufmann Márton şi Kaufmann Ignátz. După ce adunarea generală extraordinară din 10 decembrie 1899[53] hotărâse desființarea unuia din cele două posturi de director executiv, această funcție îi va reveni lui Kaufmann Jenő.

---

[39] *Ibidem*, dos. 467 / Carei, f. 1-6.
[40] *Recensământul din 1880. Transilvania*, p. 274-275.
[41] Avocatul Kovács Iózsef din Carei este numit preşedintele institutului; directori executivi fiind, de asemenea numiți, Kaufmann Márton, proprietar de terenuri în Carei şi Kaufmann Ignátz, mare comerciant în Carei. Membrii în Direcțiune sunt: dr. Adler Adolf, avocat în Carei; Berger Armin, proprietar de terenuri în Carei; Burger Armin, agricultor în Carei; dr. Csukor Lajos, medic în Carei; Kaufmann Adolf, comerciant în Carei; Pazuchanics Ignațiu, preot gr.-cat. şi proprietar de terenuri în Carei; dr. Szarka Adolf, medic în Carei.
[42] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 467 / Carei, f. 1 – 6.
[43] *Ibidem*, f. 15-18.
[44] *Ibidem*, f. 19-30.
[45] *Ibidem*, f. 180-183.
[46] *Ibidem*, f. 204-208.
[47] *Ibidem*, dos. 469 / Carei, f. 119.
[48] *Ibidem*, f. 156.
[49] *Ibidem*, dos. 470 / Carei, f. 108-109.
[50] "*Budapesti Közlöny*" (Informația de Budapesta), Budapesta, nr. 212 din 14 septembrie 1917, p. 6
[51] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 468 / Carei, f. 128.
[52] *Ibidem*, dos. 469 / Carei, f. 23.
[53] *Ibidem*, dos. 468 / Carei, f. 127-131.

Una dintre operaţiunile importante ale Băncii Comerciale şi Industriale din Carei a reprezentat-o depunerile populaţiei în depozite spre fructificare şi în cont curent. Ele aveau menirea de a veni în sprijinul capitalului social al institutului. Din aceste depozite banca putea acorda credite populaţiei, diferenţa de dobândă reprezentând profitul acesteia (vezi tabelul 5)[54].

Din bilanţurile anuale ale Băncii Comerciale şi Industriale din Carei rezultă evoluţia pozitivă a depunerilor spre fructificare a populaţiei precum şi a profitului net înregistrat de bancă în primii ani de activitate Totuşi, perioada 1896-1900 reprezintă un regres în acest sens. Începând cu anul 1900 observăm o nouă creştere a depunerilor, dar şi a profitului net înregistrat. Depunerile spre fructificare vor avea de suferit în primii ani ai războiului, redresându-se spectaculos în anul 1917. În acest an ele vor atinge pragul de 2.856.994 k. Tot în 1917 vor atinge nivelul maxim şi depunerile în cont curent. De asemenea, după o perioadă de stagnare, institutul va obţine un profit semnificativ de 72.108 k.

Obiectul de activitate al băncii careiene consta în acordarea de credite populaţiei (vezi tabelul 6)[55]. Aceste credite erau orientate atât spre producătorii agricoli cât şi spre activităţi comerciale şi industriale. Încă de la început s-au impus creditele cambiale. Acestea au avut o evoluţie relativ constantă până în anul 1902. Lipsa documentelor din arhive nu ne permit analizarea perioadei 1903-1913. Cert este faptul că în anul 1914 nivelul acestor credite era de 2.475.968 k 05 f. Din acest moment, probabil pe fondul derulării războiului, ele vor scădea până la 1918. În 1914 existau deja şi creditele cambiale cu acoperire ipotecară. Ele au fost derulate de bancă probabil mai devreme însă aceleaşi greutăţi în documentare, amintite mai sus, nu ne permit o evaluare completă.

Creditul ipotecar este practicat încă din momentul înfiinţării băncii. Acesta cunoaşte o "explozie" în anul 1896, după care are un curs constant. Anul 1914 relevă fonduri substanţiale acordate acestui tip de credit, aflat într-o permanentă creştere până în anul 1918.

Efectele publice şi realităţile au devenit o prioritate pentru institut după anul 1900. În timpul crizei financiar-economice din anul 1898 s-a înregistrat o scădere spectaculoasă de preţ a proprietăţilor funciare. În aceste condiţii institutul achiziţionează o suprafaţă de peste 1.250 holde pământ arabil în zona Tăşnad, în valoare de peste 170.000 fl. Terenul fusese achiziţionat în ideea de a fi valorificat în mod favorabil atunci când acest lucru va fi posibil. Până la acel moment institutul urmează a-l administra prin intermediul unui administrator al băncii[56].

În concluzie, putem afirma, în stadiul actual al cercetării, că Banca Comercială şi Industrială din Carei s-a impus la un moment dat ca fiind "cel mai puternic institut de credit din oraş şi din întreaga zonă", atingându-şi scopul pentru care s-a înfiinţat, acela de a "satisface nevoile de capital din comerţ, industrie şi agricultură"[57].

Anul 1892 marchează începuturile activităţii **Institutului de credit şi economie "Sătmăreana" S.A. din Seini**. Dr. Vasile Lucaciu deplânge realităţile din ţinuturile sătmărene, apreciind că "românii din Sătmar sunt cei mai expuşi, cei mai persecutaţi, cei mai împilaţi şi opriţi în dezvoltarea lor culturală, economică-naţională" şi, ca atare, consideră că "aici este mai multă trebuinţă de sprijin moral şi material din partea amicilor culturii şi progresului nostru". În continuare liderul politic salută reuşita sătmărenilor de înfiinţare a <Sătmărenei>, "institut de credit şi de economii, societate pe acţii, cu un capital acţionar de 100 000 florini". El face apel la conştiinţa tuturor românilor, locuitori ai ţinuturilor sătmărene, pentru a veni în ajutorul noului edificiu economic "prin cumpărarea acţiunilor emise de comitetul fondator al <Sătmărenei>", ţinând seama de "menirea importantă ce o are <Sătmăreana> în viaţa noastră economică-naţională". De altfel, dr. Vasile Lucaciu nu se găsea la prima iniţiativă de acest gen. Încă în anul 1886, când s-a înfiinţat Asociaţiunea de credit "Perşeiul" din localitatea Chiuzbaia, de lângă Baia Mare, a fost iniţiatorul şi directorul acestor cooperative[58].

Societatea pe acţiuni "Sătmăreana" şi-a început activitatea în anul 1892, în localitatea Seini, din comitatul Sătmar, prin transformarea şi amplificarea activităţii mai vechii Asociaţii de credit "Perşeiul" din localitate. În fond, o simplă cooperativă de credit, aceasta s-a înfiinţat în urma demersurilor realizate de Alexiu Berinde. La 1892 banca "Sătmăreana" din Seini se număra printre cele 37 de bănci româneşti existente la acea dată în Transilvania. Ea a avut un rol deosebit de important în impulsionarea şi dezvoltarea sistemului de

---

[54] *Ibidem*, dos. 467 / Carei, f. 42-43, f. 74-75, f. 105-106; dos. 468 / Carei, f. 7-8, f. 43-44, f. 75-76, f. 99-100; dos. 469 / Carei, f. 6-7, f. 37-38, f. 63-64, f. 88-89, f. 175-176; dos. 470 / Carei, f. 12-13, f. 52-53; dos. 471 / Carei, f. 4-5.

[55] *Ibidem*.

[56] *Ibidem*, dos. 468 / Carei, f. 71-73.

[57] *Ibidem*, dos. 470 / Carei, f. 50-51.

[58] Viorel Ciubotă, *Cooperaţia şi sistemul bancar românesc în judeţul Satu Mare la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea,* în " Satu Mare. Studii şi Comunicări", Ed. Muzeului Sătmărean, XIII, 1996, p. 145.

credit şi cooperatist românesc în ţinuturile sătmărene la finele secolului al XIX-lea şi în primele două decenii ale secolului următor, întinzându-şi influenţa în zona Someşului şi Ţara Oaşului.

Iniţiativa înfiinţării unei bănci româneşti pe meleagurile sătmărene au avut-o 17 intelectuali din partea de nord a Transilvaniei, personalităţi de seamă ale mişcării cultural-naţionale din a ceastă parte, întruniţi în data de 1 decembrie 1890 în localitatea Seini[59]. Deschizând adunarea Alexiu Berinde arăta scopul pentru care a convocat această adunare: "să hotărască asupra lipsei de înfiinţare a unui institut de credit şi economii în Seini". La propunerea lui dr. Vasile Lucaciu s-a ales ca preşedinte George Pop de Băseşti iar ca notar George Achim. În continuare, adunarea "unanim hotărăşte înfiinţarea unui institut nou, iar cei de faţă primesc în corpore a fi membri în comitetul fondator". S-au ivit discuţii în privinţa valorii capitalului social şi valorii unei acţiuni, prevalând părerile lui Gavril Barbul, dr. Vasile Lucaciu şi Atanasie Damian: 1000 de acţiuni în valoare de 100 florini fiecare, deci un capital total de 100 000 florini[60].

S-a hotărât, de asemenea, ca acţiunea de subscriere a acţiunilor să se încheie la 1 martie 1891, alegându-se şi un birou care să se rezolve problemele curente: Augustin Pelle, preşedinte, Alexiu Berinde, casier, Alexandru Ştefiu, controlor.

Adunarea generală de constituire a "Sătmărenei", convocată prin intermediul "Gazetei Transilvaniei" din Braşov (martie 1891) şi "Luminătorul" din Timişoara (martie 1891), s-a desfăşurat la 20 aprilie 1891 tot la Seini, la ea participând 85 de persoane reprezentând 420 de acţiuni din totalul de 1000 de acţiuni ale noului institut de credit[61]. Cei prezenţi la adunarea din 20 aprilie 1891 au ales conducerea noului institut[62]. Aceeaşi adunare de constituire a adoptat Statutele institutului, de unde reiese şi obiectivul acestuia: "primirea fondurilor băneşti prin acordare de dobânzi"[63].

În raportul Direcţiunii din data de 20 ianuarie 1893, semnat de preşedintele institutului George Pop de Băseşti şi directorul general Alexiu Berinde, privind anul de gestiune 1892, se aduce la cunoştinţa acţionarilor greutăţile inerente cu care se confruntă institutul în momentele de început ale activităţii sale. Raportul insistă, de asemenea, asupra rolului primordial pe care l-a avut cooperativa "Perşeiul" în cei şase ani de activitate, aceasta "dezvoltând un folositor sistem, care a dat impulsul necesar înfiinţării <Sătmărenei>, ţinând cont de faptul că acţionarii acestuia sunt şi acţionarii noştri şi, în perfectă concordanţă cu legea, întregul capital al acesteia, precum şi deponenţii, au trecut în noua structură"[64]. Întrunirile anuale ale acţionarilor institutului erau din timp publicate în presa locală a vremii. Astfel, spre exemplu, adunarea generală a acţionarilor "Sătmărenei" din 21 februarie 1893 fusese anunţată în presă, sub semnătura directorului Alexiu Berinde, încă de la începutul lunii februarie a anului respectiv[65]. De regulă aceste anunţuri erau însoţite de prezentarea amănunţită a ordinei de zi ce urma a fi dezbătută în cadrul şedinţei. După cum reiese din "Catalogul alfabetic al acţionarilor Sătmărenei", datând din 31 decembrie 1893 şi cuprinzând 369 de acţionari, putem observa că aceştia erau în marea lor majoritate originari din comitatul Sătmar, dar şi din alte colţuri ale Transilvaniei sau chiar ale Imperiului dualist[66]. Îmbucurătoare este participarea "Albinei" din Sibiu atât la iniţiativele înfiinţării celui mai puternic institut de credit a românilor sătmăreni, cât şi la organizarea şi dezvoltarea acestuia, prin cele 50 de acţiuni achiziţionate[67].

Raportul Direcţiunii "Sătmărenei" din 17 februarie 1899 are aprecieri pozitive cu privire la evoluţia institutului. Totuşi, noua comisie întrunită cu scopul vădit de a realiza o analiză economico-financiară a activităţi institutului de credit sătmărean, a ajuns la concluzia că directorul executiv al acestui institut, Alexiu Berinde, "nu este suficient de interesat în problemele institutului, poate chiar depăşit de unele probleme

---

[59] George Pop de Băseşti, dr. Vasile Lucaciu, Alexiu Berinde, Augustin Pelle din Pomi, Ioan Costin din Tăuţii de Sus, Gavril Sabo din Bixad, Alexandru Ştefiu avocat în Seini, Augustin Faji proprietar în Sârbi, Atanasie Demian paroh din Negreşti, Gavril Lazăr de Purcăreţi din Sanislău, George Achim oficiant poştal în Seini, Florian Ciocan avocat în Cehu Silvaniei, Demetriu Suciu avocat în Cehu Silvaniei, Aurel Pelle din Pomi, Gavril Barbul proprietar în Mocira, Vasile Anderco din Odoreu, Antoniu Ghita din Valea Vinului.

[60] I. Plugaru, *"Sătmăreana" din Seini, cea mai importantă bancă românească din comitatul Satu Mare (II)*, în "Pentru Socialism" (Baia Mare), nr. 9.900 din 6 septembrie 1987, f. 2.

[61] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Registre de firme*, vol. 1, f. 209.

[62] George Pop de Băseşti, Augustin Pelle, Vasile Achim, Gavril Barbul, Ion Crişan, Gheorghe Lazăr, Alexandru Ştefiu, Alexiu Berinde sau dr. Vasile Lucaciu. Funcţia de preşedinte i-a revenit ilustrului patriot român George Pop de Băseşti, vicepreşedinte fiind numit Augustin Pelle, iar director executiv preotul-paroh de Seini Alexiu Berinde.

[63] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Registre de firme*, vol. 1, f. 209.

[64] *Loc. cit.*, *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 43 / Seini, f. 9-10.

[65] *"Szatmármegyei Közlöny"* (Informaţia Sătmăreană), Carei, nr. 6 din 5 februarie 1893, p. 4.

[66] Banca "Arieşana" din Turda (10 acţiuni), banca "Albina" din Sibiu (50 acţiuni), Vicenţiu Babeş din Budapesta (2 acţiuni), Alexiu Berinde (10 acţiuni), Ioan Buteanu (2 acţiuni), Gavril Barbul (20 acţiuni), Episcopia greco-catolică din Oradea (5 acţiuni), Fundaţia greco-catolică de fete din Seini (25 acţiuni), Ignat Vasile (6 acţiuni), Cozma Andrei (5 acţiuni), dr. Vasile Lucaciu (5 acţiuni), Romulus Marchiş (2 acţiuni), dr. Aurel Maniu din Oraviţa (10 acţiuni), Fundaţia "Pavel" din Oradea (10 acţiuni), Pteancu Gheorghe (3 acţiuni), banca "Silvania" din Şimleu Silvaniei (10 acţiuni). Vezi pe larg A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 43 / Seini, f. 18-27.

[67] *Ibidem*, f. 18.

financiare ale acestuia"[68]. Aceste acuze erau întărite de regresul înregistrat de "Sătmăreana" în plan financiar, profitul net scăzând în anul 1898 cu aproape 500 fl. faţă de anul precedent. Ca urmare a acestor realităţi preotul-paroh Alexiu Berinde va fi eliberat din funcţia de director executiv al "Sătmărenei" în şedinţa din 18 – 19 iulie 1898, locul său fiind luat de George Achim[69]. Adunarea generală ordinară a institutului din 19 martie 1900 a hotărât renunţarea la serviciile săptămânalului "Szatmármegyei Közlöny", acesta fiind înlocuit cu revista "Tribuna" din Sibiu[70].

Adunarea generală ordinară a acţionarilor "Sătmărenei" din 11 martie 1903, desfăşurată la Seini sub preşedinţia lui George Pop de Băseşti, a dezbătut balanţa institutului, precum şi cele două rapoarte înaintate de Direcţiune şi Comitetul de supraveghere. Adunarea a hotărât modificarea paragrafelor 17, 21, 23, 31, 33, 41, 42, 44, 47, 48, 51, 57, 65, 69, 70, 72, 74, 76, 78 şi 85 din Statutele institutului, precum şi eliminarea integrală a paragrafului 77. Paragraful 42 modificat stipulează următoarele: "Consiliul de conducere este ales pe o perioadă de 5 ani şi este format din 10 membri", în timp ce în paragraful 65 modificat se arată: "Comisia de control este numită pentru o perioadă de trei ani"[71]. În acelaşi an, Direcţiunea institutului este nevoită, în şedînţa din 30 mai, ca urmare a încetării activităţii revistei "Tribuna", să renunţe la serviciile acesteia, îndreptându-şi atenţia, în vederea publicării anunţurilor, spre ziarul local de limbă maghiară "Szamos" şi "Revista Economică" din Sibiu[72]. Adunarea generală extraordinară din data de 15 iulie 1903, anunţată în presa vremii, alege o nouă Direcţiune pentru următorii 5 ani, precum şi noul Comitet de supraveghere, pentru o perioadă de 3 ani[73].

Progresele înregistrate în ultima perioadă de banca "Sătmăreana" au făcut obiectul dezbaterilor "Revistei Economice"[74]. Aici se arată că "Sătmăreana , institut de credit şi de economii, societate pe acţiuni în Seini, care încă în anul 1902 a început a se recolege de pierderile suferite în anii premergători, a continuat şi în anul de gestiune expirat, pe calea apucată, realizând un profit net de 31.161 coroane, semn că pentru institutul acesta s-a început o nouă eră de prosperare şi consolidare".

Crizele economice care au caracterizat perioada de după 1910 în întreg Imperiul austro-ungar au avut efecte nefaste asupra activităţii institutelor de credit mici şi mijlocii. Ele au ajuns să se confrunte cu reale probleme de ordin financiar. Aceste crize care "au afectat atât comerţul cât şi industria", chiar dacă nu au reuşit să submineze principalele ramuri economice, au avut darul de a le fi zdruncinat puternic. În aceste condiţii, se arată într-un Raport al Direcţiunii "Sătmărenei" din 28 ianuarie 1913[75], "institutul nostru a venit în sprijinul clienţilor săi", sprijinindu-i prin credite cu dobânzi avantajoase. Conducerea institutului este convinsă de faptul că prin asemenea măsuri "au câştigat pe viitor atât încrederea debitorilor cât şi a depunătorilor". Adoptarea acestei politici financiare curajoase a avut ca efect "scăderea veniturilor reale" ale institutului, însă conducerea institutului consideră că ea "poate fi considerată ca o investiţie de perspectivă, luând în calcul posibilităţile de depunere ce se prefigurează". Conducerea băncii consideră că efectele politicii promovate de institut nu vor fi unele pozitive pentru anul în curs, dar vor reprezenta un real câştig în viitorul apropiat.

În condiţiile izbucnirii războiului, "Sătmăreana" continuă să promoveze aceeaşi politică financiară în raporturile cu clienţii săi. Ea s-a concretizat în acordarea de credite avantajoase, contrar politicilor financiare promovate de alte instituţii similare. Ba mai mult, conducerea institutului sătmărean va încerca găsirea unor soluţii concrete în vederea uşurării rambursărilor. Anul 1918 consemnează decesul preşedintelui George Pop de Băseşti, aflat la cârma "Sătmărenei" încă din momentul înfiinţării acesteia. Acest tragic eveniment a fost marcat şi în Şedinţa plenară a Direcţiunii, din 5 iunie 1919[76].

Evoluţia "Sătmărenei" este relevată de profitul anual obţinut de aceasta, înscris în bilanţurile anuale. Evoluţia profitului este în funcţie de perioadele de criză traversate de institut. O atenţie deosebită a acordat conducerea băncii consolidării fondurilor de rezervă. Observăm o creştere constantă a fondului general de rezervă al institutului, astfel că în anul 1916 rezervele institutului să ajungă să depăşească capitalul social al

---

[68] *Ibidem*, f. 87.

[69] Sorin Vasile Hendea, *Banca „Sătmăreana" din Seini sub conducerea lui Alexiu Berinde (1891-1898)*, în „Studia Universitatis Vasile Goldiş Arad", Seria B, nr. 10, Arad, 2000, p. 161-165.

[70] A.N.-D.J.SM, *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 44 / Seini, f. 17.

[71] *Ibidem*, f. 44-47.

[72] *Ibidem*, f. 48.

[73] *Ibidem*, f. 49-50. În Direcţiune: George Pop de Băseşti, preşedinte, Gheorghe Lazăr de Purcăreţi, Bran Demetriu, Cionca Demetriu, Dr. Tătar Ioan, George Achim, Aurel Pelle, Vasile Achim, Alexandru Stan, Dr. Vasile Lucaciu; în Comitetul de revizie: Raţiu Domocoş, Nicolae Breban, Andrei Pelle, Fasi Augustin, Romulus Marchiş.

[74] "*Revista Economică*", Sibiu, nr. 5 din 30 ianuarie 1904, p. 37.

[75] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 45 / Seini, f. 47-50.

[76] *Ibidem*, f. 137.

băncii (vezi tabelul 7)[77]. Cu toate aceste reuşite, conducerea "Sătmărenei" nu reuşeşte până la 1918 să ridice capitalul social al băncii, acesta menţinându-se la 200.000 k.

Chiar dacă avem de-a face cu un institut de credit modest, "Sătmăreana" depăşeşte crizele financiare ale sfârşitului de secol XIX şi cele ce au urmat anului 1912. Observăm o revigorare a acesteia începând cu anul 1916, chiar dacă profiturile obţinute nu vor atinge rezultatele începutului de secol XX.

În toată această perioadă conducerea "Sătmărenei" a acordat o atenţie deosebită debitorilor săi. Conform articolului 1 al Statutelor "Sătmărenei" obiectul de activitate al acesteia consta în a "dezvolta spiritul de economie şi a procura creditele necesare la economie, întreprinderi industriale şi comerciale"[78]. Principalele operaţiuni practicate de "Sătmăreana", conform articolului 19 din aceleaşi Statute sunt: depunerile spre fructificare, împrumuturile cambiale, împrumuturile ipotecare, împrumuturi pe obligaţiuni, împrumuturi pe obiecte de valoare, împrumuturi pe efecte publice, afaceri imobiliare etc[79]. Dintre toate acestea, "Sătmăreana" va acorda o atenţie sporită creditelor cambiale, cambiale cu acoperire ipotecară, ipotecare, pe obligaţiuni şi afacerilor imobiliare (vezi tabelul 8)[80].

Creditele cambiale şi cele cu acoperire ipotecară au cunoscut o evoluţie pozitivă încă din momentul înfiinţării "Sătmărenei". Ele ating valori maxime în perioada 1905-1912, după care vor scădea vertiginos. O evoluţie constantă, în favoarea debitorilor, o vor avea creditele ipotecare. Ele ating valoarea maximă în anul 1912, menţinându-se la cote ridicate şi în perioada războiului mondial. "Sătmăreana" a contribuit la trecerea unei părţi a proprietăţii funciare a marilor moşieri, în majoritate maghiari, în mâinile ţăranilor români. Astfel în anul 1886, parohul şi administratorul protopopesc Alexiu Berinde din Seini, în calitatea sa de preşedinte al Cooperativei de Credit "Perşeiul" din localitate, intervenea pentru un împrumut de 50.000 fl. necesari cumpărării unei moşii de la proprietarul Papp Antal[81]. În anul 1892 o altă moşie aparţinând lui Papp Antal, cu o suprafaţă de 400 iugăre, este cumpărată cu un împrumut de 70.000 k. luaţi de la banca "Albina" prin intermediul "Sătmărenei" pe o perioadă de 20 ani (1893-1913), pe care românii l-au achitat fără multe probleme[82].

Un moment important pentru români s-a derulat în anul 1891, odată cu înfiinţarea Institutului de credit şi păstrare "Râureana" din localitatea Copalnic-Mănăştur[83]. Adunarea generală ordinară a cooperatorilor români din Copalnic-Mănăştur[84] ratifica la data de 28 februarie 1899 decizia Direcţiunii privind dizolvarea actualului institut de credit din localitate. În realitate este vorba despre transformarea acestui organism financiar de tip cooperatist într-un institut de credit pe acţiuni începând cu anul 1898. Un fenomen identic s-a petrecut şi în localitatea Seini, aici asistând la transformarea Cooperativei de credit "Perşeiul" din localitate în Banca "Sătmăreana" tot în 1891.

Raportul Direcţiunii **Băncii "Râureana" S.A. din Copalnic-Mănăştur**, de la începutul anului 1899, semnat de directorul executiv George Petrovan, surprinde cu multă exactitate această transformare. Se precizează că "după o muncă de 7 ani, întărindu-ne în putere, astăzi am devenit mari, ajungându-ne scopul dorit de a avea o bancă cum să cuvine şi trecere în Cop[alnic] Mănăştur". În continuarea pledoariei el arată că noile realităţi sunt benefice poporului român, întrucât din acest moment "vom pote întradevăr ajuta poporul plugar, dând împrumut cu percent (dobânzi – n.n.) mai mic ca până acuma..., dacă vom ave capital mare percentul speselor manipulării se va pote reduce"[85]. De asemenea, directorul executiv George Petrovan ţine să mulţumească cu această ocazie "valorosului bărbat" dr. Vasile Lucaciu, pentru că a contribuit decisiv la "realizarea scopului nostru... ajutorându-ne în tot modul şi încurajându-ne ca să nu desperăm întâmpinând mai multe pedece"[86].

Prima conducere a băncii a fost numită cu ocazia desfăşurării adunării generale constituante din 30 septembrie 1898[87]. Cu această ocazie Direcţiunea decide înfiinţarea "Râurenei" cu un capital social de 50.000

---

[77] *Ibidem*, dos. 43 / Seini, f. 28, f. 31, f. 38, f. 54, f. 64, f. 73, f. 84, f. 95; dos. 44 / Seini, f. 9, f. 24, f. 40, f. 52, f. 64, f. 77, f. 86, f. 100, f. 109; dos. 45 / Seini, f. 12, f. 29, f. 39, f. 62, f. 71, f. 91, f. 109, f. 122, f. 136.

[78] A.N. - D.J.Maramureş, *fond Banca de credit "Râureana" din Copalnic-Mănăştur*, dos. 53.

[79] *Ibidem*.

[80] A.N. - D.J.SM, *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 43 / Seini, f. 28, f. 31, f. 38, f. 54, f. 64, f. 73, f. 84, f. 95; dos. 44 / Seini, f. 9, f. 24, f. 40, f. 52, f. 64, f. 77, f. 86, f. 100, f. 109; dos. 45 / Seini, f. 12, f. 29, f. 39, f. 62, f. 71, f. 91, f. 109, f. 122, f. 136.

[81] Viorel Ciubotă, *op.cit.*, p. 158.

[82] Mihai Bălaj, *Arhidiaconul Alexe Berinde (1844-1923)*, în "Afirmarea" (Satu Mare), nr. 12 din decembrie 1938, p. 135.

[83] Valeriu Achim, *Nord-vestul Transilvaniei. Cultură naţională – finalitate politică (1848-1918)*, Ed. Gutinul, Baia Mare, 1998, p. 439.

[84] A.N. – D.J.Maramureş, *fond Banca de credit "Râureana" din Copalnic-Mănăştur*, dos. 48.

[85] *Ibidem*.

[86] *Ibidem*.

[87] Direcţiunea: dr. Vasile Lucaciu, preşedinte; George Petrovan, director-executiv; Ioan Bota, director adjunct; Alexiu Stupar, secretar-contabil; Ioan Dragomir, casier; Augustin Pop, avocatul institutului; Vasiliu Mihalca, Andrei Pop, Avacum Hangea, Vasile Bota, Teodor Medan, Ioan Filip, Vasile China. Comitetul de revizie: Nicolae Avram, preşedinte; Ştefan Birle, Nicolae Lupan, Vasiliu Mustea, Ioan Petrovan, Iuliu Siurduş şi Alexiu Latiş. Cf. A.N.-D.J.SM, *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 13 / Copalnic-Mănăştur, f. 55-56.

fl. (100.000 k.). Aceeaşi adunare votează Statutele institutului de credit[88]. Din articolul 1 al acestora reţinem scopul înfiinţării "Râurenei", acela "de a dezvolta spiritul de economisire şi a procura locuitorilor de toate clasele, cu preferinţă poporului agricol, creditele trebuincioase"[89]. Până în anul 1918 "Râureana" va cunoaşte o singură urcare a capitalului social. Pentru ziua de 27 martie 1917 este anunţată desfăşurarea celei de-a XVIII-a adunări generale ordinare, care-şi propunea mărirea capitalului social al "Râurenei"[90]. Raportul Direcţiunii cu privire la anul de gestiune 1916, propune adunării institutului urcarea capitalului la 150.000 k., printr-o nouă emisiune de 500 acţiuni nominale[91]. În cele din urmă adunarea generală ordinară din 27 martie 1917, plecând de la propunerea Direcţiunii, votează mărirea capitalului social al institutului de la 100.000 k. la 200.000 k., mai mult decât propusese Direcţiunea[92]. Cu această ocazie se modifică şi articolul 6 din statute, astfel: "capitalul social al institutului constă din 2.000 acţiuni nominale integral achitate, fiind de 200.000 coroane"[93].

În ceea ce priveşte conducerea acestui institut, până la 1918 nu remarcăm schimbări majore. Singura excepţie o constituie înlocuirea casierului Alexiu Stupariu, în urma decesului acestuia survenit la 9 decembrie 1914. Conform aprecierilor directorului executiv George Petrovan decedatul a fost "unul dintre cei mai zeloşi iniţiatori şi fondator al acestui institut", îndeplinind funcţia de contabil şi mai târziu pe aceea de casier[94]. O atenţie sporită a acordat Direcţiunea băncii consolidării "Râurenei". În acest sens, s-a încercat atragerea depunerilor spre fructificare şi mărirea constantă a rezervelor institutului. Măsurile aveau menirea de a veni în sprijinul întăririi capitalului social al băncii (vezi tabelul 9)[95].

Din cifrele prezentate rezultă o evoluţie constantă a profitului net anual. Criza economică din anul 1912 va zdruncina şi activitatea institutului. De altfel într-un "raport" al Direcţiunii din 25 ianuarie 1913 este surprinsă sărăcia cu care au ajuns a se confrunta ţărănimea. Din cauza sărăciei, se arată în document, "bieţii economi ai noştri, cari ne formează clientela institutului nostru, nici au avut cereale necesare pentru sustentarea traiului, încât cei mai mulţi azi n-au cele trebuincioase...."[96]. Încă din primii ani de activitate "Râureana" s-a bucurat de încrederea populaţiei. Aşa se explică creşterile constante ale depunerilor spre fructificare ale populaţiei. Ele vor resimţi mai puţin criza financiară a anului 1912, revenind spectaculos în anii războiului mondial. De altfel aceste depuneri vor atinge nivelul maxim în anii 1916-1918. Acest lucru se explică prin "ridicarea preţurilor vitelor şi a tuturor alimentelor în mod foarte considerabil", astfel încât "clientela noastră, ţărănimea, a ajuns din belşug la numerar"[97]. Evident, fenomenul se manifestă pe fondul creşterii spectaculoase a inflaţiei. Conform articolului 50 al Statutelor "Râurenei"[98], principalele operaţiuni ale acesteia sunt: primirea depunerilor spre fructificare, acordarea de credite cambiale, ipotecare, pe obligaţiuni, pe obiecte de valoare, precum şi afacerile mobile şi imobile. "Râureana" a practicat toate aceste operaţiuni, venind astfel în sprijinul intereselor economice locale (vezi tabelul 10)[99].

Încă din primii ani de activitate s-au impus creditele cambiale şi cele pe obligaţiuni. Acestea erau agreate de conducerea bănci, aducând profituri imediate. Împrumuturile ipotecare, modeste la început, vor avea o evoluţie pozitivă până la 1912. Criza financiară din acest an va curma ritmul ascendent al acestora, revenind spectaculos doar în anul 1918. Începând cu crizele din 1912 şi din anii derulării războiului mondial, "Râureana" acordă o tot mai mare atenţie afacerilor mobile şi imobile, plasându-şi rezervele într-o serie de imobile şi terenuri. Începând cu anul 1916 vom remarca o serie de depuneri ale "Râurenei" la bănci mai sigure din imperiu. Aceste sume vor atinge în anul 1918 pragul de 596.454 k şi 15f. Într-un "raport" al Direcţiunii din13 ianuarie 1909[100] se arată că institutul a investit 13.000 k pentru cumpărarea unui imobil. De asemenea, directorul executiv George Petrovan, subliniază eforturile întreprinse de bancă în luna septembrie a anului

---

[88] *Ibidem*, f. 57-70.
[89] *Ibidem*, f. 57.
[90] *"Revista Economică"*, Sibiu, nr. 6 din 24 februarie 1917, p. 69.
[91] A.N. – D.J.Maramureş, *fond Banca de credit "Râureana" din Copalnic-Mănăştur*, dos. 48.
[92] A.N.-D.J.SM, *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 15 / Copalnic-Mănăştur, f. 102.
[93] *Ibidem*, f. 106.
[94] *Ibidem*, f. 37.
[95] *Ibidem*, dos. 13 / Copalnic-M, f. 86-87, f. 99-100, f. 109-110; dos. 14 / Copalnic-M, f. 3-4, f. 18, f. 31-32, f. 56-57, f. 71-72, f. 86-87, f. 104-105; dos. 15 / Copalnic-M, f. 3, f. 10, f. 19-20, f. 27-28, f. 39-40, f. 83-84; dos. 16 / Copalnic-M, f. 1-2, f. 20; "*Gazeta Transilvaniei*", Braşov, nr. 13 din 18 ianuarie 1906, p. 4; "*Revista Economică*", Sibiu, nr. 9 din 26 februarie 1916, p. 112.
[96] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme,* dos. 15 / Copalnic-Mănăştur, f. 17.
[97] A.N. – D.J.Maramureş, *fond Banca de credit "Râureana" din Copalnic-Mănăştur*, dos. 48.
[98] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme,* dos. 13 / Copalnic-Mănăştur, f. 65-66.
[99] *Ibidem*, dos.13 / Copalnic-M, f. 86-87, f. 99-100, f. 109-110; dos. 14 / Copalnic-M, f. 3-4, f. 18, f. 31-32, f. 56-57, f. 71-72, f. 86-87, f. 104-105; dos. 15 / Copalnic-M, f. 3, f. 10, f. 19-20, f. 27-28, f. 39-40, f. 83-84; dos. 16 / Copalnic-M, f. 1-2, f. 20; "*Gazeta Transilvaniei*", Braşov, nr. 13 din 18 ianuarie 1906, p. 4; "*Revista Economică*", Sibiu, nr. 9 din 26 februarie 1916, p. 112.
[100] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 14 / Copalnic-Mănăştur, f. 84-85.

1908 în vederea acordării unui important credit locuitorilor din Preluca Nouă. "Râureana" a venit în întâmpinarea acestora întrucât ei "au cumpărat o moşie în valoare de 42 mii coroane".

O reuşită a anului 1911 o constituie achiziţionarea de către institut a pădurii din hotarul Plopişului[101]. Dealtfel, în anul 1914, "Râureana" beneficia de pădurile din hotarul Plopişului şi a Trestiei. Acestea se întindeau pe o suprafaţă de 857 iugăre şi au supus institutul la un efort financiar de 153.378 k[102]. Exploatarea acestor păduri a început în anul 1912, aducând anual beneficii prin "valorizarea lemnului". În acest fel costurile de cumpărare au fost reduse până la 114.086 k şi 65 f. După izbucnirea războiului firma exploatatoare şi-a încetat activitatea, aducând mari prejudicii băncii. Totuşi liderii "Râurenei" încă mai sperau că "din exploatarea pădurii...vom încasa preţul cumpărării şi pământul ne va rămâne dobândă curată, care va aduce venit curat dat de păşunat"[103]. În anul 1916, "în urma abundenţei nemaipomenite de bani", institutul a mai achiziţionat pe lângă pădurea din Plopiş un alt teren de peste 12 iugăre[104].

În concluzie, putem afirma că "Râureana" s-a impus în peisajul financiar-bancar din localitate şi din nord-vestul Transilaniei. Începându-şi activitatea ca institut cooperatist, la 1898 conducerea institutului a decis transformarea acestuia în societate pe acţiuni. Prin această decizie "Râureana" şi-a amplificat activitatea, devenind cel mai puternic institut de credit din Copalnic-Mănăştur. Prin operaţiunile financiare practicate, "Râureana" a venit în sprijinul ţăranului român, dar nu numai, contribuind la dezvoltarea spiritului de economisire al acestuia, la emanciparea şi modernizarea în manieră capitalistă a gospodăriilor ţărăneşti din întreaga arie de dezvoltare a acesteia.

În aceeaşi localitate vor începe demersurile de înfiinţare a unui nou institut de credit în 1900. **Casa de Păstrare S.A. din Copalnic-Mănăştur** s-a înfiinţat, potrivit prospectului din 20 noiembrie 1900[105], pe o perioadă de 20 de ani. Capitalul social al acestui modest institut de credit era de 50.000 k., constând din 500 acţiuni nominale a câte 100 k. fiecare. Potrivit Statutelor adoptate în adunarea generală constituantă din acelaşi an[106], scopul institutului consta în sprijinirea tuturor ramurilor economice, venind în întâmpinarea persoanelor avute în vederea deschiderii de depozite sigure spre fructificare. Articolul 6 al aceloraşi Statute arăta principalele operaţiuni ale institutului: depunerile spre fructificare, creditele ipotecare, cambiale şi pe obligaţiuni.

Funcţia de director executiv al Casei de păstrare urma a fi îndeplinită în următorii ani de către Roth Abraham, secondat de Baneth Leopold. Adunarea generală ordinară din 16 februarie 1908[107] va numi în funcţia de director executiv pe Davidovits Victor. Un moment important pentru consolidarea acestui institut s-a petrecut în anul 1911. Directorul executiv propune, cu ocazia desfăşurării unei noi adunări ordinare din 26 februarie, dublarea capitalului social la 100.000 k. printr-o nouă emisiune de 500 acţiuni nominale a 100 k. fiecare[108]. În aceeaşi ordine de idei, a hotărât directorul executiv Davidovits Victor, un an mai târziu, asimilarea Băncii de Credit S.A. din localitate. Procesul urma a se realiza prin preschimbarea acţiunilor Băncii de Credit, în valoare de 50.000 k., în acţiuni similare la Casa de păstrare. Tot acum se propune o nouă dublare a capitalului social la 200.000 k. Aceasta înseamnă că pe lângă cele 500 acţiuni nominale a câte 100 k., obţinute prin asimilarea Băncii de Credit din Copalnic-Mănăştur, institutul mai emite alte 500 acţiuni nominale cu o valoare de 50.000 k.[109] Toate aceste măsuri aveau menirea de a întări puterea economică a Casei de păstrare din localitate.

Dintre operaţiunile practicate de această bancă s-au evidenţiat depunerile spre fructificare şi împrumuturile cambiale. Încercările Direcţiunii de consolidare a institutului de credit, prin asimilarea Băncii de Credit din localitate şi ridicarea capitalului social, au coincis cu criza financiară şi economică a anului 1912 şi izbucnirea războiului. Tocmai de aceea rezultatele fuziunii nu vor fi pe măsura aşteptărilor Direcţiunii Casei de păstrare. Izbucnirea războiului a afectat serios activitatea acestei instituţii bancare , resimţindu-se atât în privinţa depunerilor cât şi a profiturilor obţinute de acesta (vezi tabelul 11)[110]. Activitatea Casei de păstrare din Copalnic-Mănăştur a fost afectată probabil şi de activitatea în localitate a mult mai puternicului institut de credit şi economie "Râureana".

---

[101] *Ibidem*, dos. 15/Copalnic-Mănăştur, f. 11.
[102] A.N.-D.J.Maramureş, *fond Banca de Credit "Râureana" din Copalnic-Mănăştur*, dos. 48.
[103] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 15 / Copalnic-Mănăştur, f. 37-38.
[104] *Ibidem*, f. 81.
[105] *Ibidem*, dos. 4 / Copalnic-Mănăştur, f. 1-10.
[106] *Ibidem*, f. 20-22.
[107] *Ibidem*, f. 105-106.
[108] *Ibidem*, f. 143.
[109] *Ibidem*, dos. 5 / Copalnic-Mănăştur, f. 10-12.
[110] *Ibidem*, dos. 4 / Copalnic-Mănăştur, f. 41, f. 50, f. 62, f. 81, f. 91, f. 103, f. 115, f. 127, f. 139, f. 143; dos. 5 / Copalnic-Mănăştur, f. 5, f. 10, f. 30-31, f. 43, f. 59, f. 70, f. 75, f. 84, f. 86, f. 93, f. 102.

În localitatea Şomcuta Mare îşi începe activitatea începând cu anul 1900 **Institutul de credit şi economii "Chiorana" S.A.** cu un capital social de 100.000 k.[111]. Adunarea generală constituantă din 30 august 1900[112] alege prima Direcţiune a "Chioranei" şi Comitetul de revizie[113]. Conform Statutelor adoptate în această adunare[114], scopul noului institut de credit românesc este acela de "a deştepta şi desvolta spiritul de economie, a fructifica depuneri şi a procura tuturor claselor societăţii, dar mai ales poporului ţăran agricol, capitalele şi creditele necesare" (art. 2), obiectiv avut în vedere pe întregul parcurs al existenţei. Operaţiunile practicate de institut, conform aceloraşi Statute, urmau a fi: depozite spre fructificare, credite ipotecare, împrumuturi simple ţărăneşti şi pe obligaţiuni, credite cambiale, credite în cont curent cu acoperire ipotecară sau de altă natură, cumpărarea şi vinderea de efecte, schimbul de monede, mărfuri sau diverse produse, cumpărarea, vinderea sau arendarea de imobile sau intermedierea unor astfel de afaceri. "Chiorana" a practicat aproape toate aceste operaţiuni, reuşind într-un timp relativ scurt să-şi sporească profitul anual net şi să-şi dubleze capitalul social, acesta ajungând la 200.000 coroane în anul 1907[115].

Caracterul românesc al noului institut este subliniat în art. 4 din Statute, unde se arată că "limba de gestiune a societăţii este limba română", însă cu menţiunea că "aceste statute, bilanţul şi procesele verbale ale adunărilor generale se compun şi se presentează în limba maghiară"[116]. De altfel, într-o adresă înaintată de Direcţiunea institutului Tribunalului Regesc Satu Mare la data de 3 iunie 1903, se reaminteşte forului regesc maghiar că "limba oficială utilizată de acest institut este limba română [...] cu atât mai mult cu cât cea mai mare parte a acţionarilor acestui institut cunosc doar limba română"[117]. S-a hotărât ca anunţurile "Chioranei" să fie făcute în ziarul "Chioarul" şi în "Revista Economică".

Adunarea generală ordinară din 19 martie 1907, la propunerea directorului executiv Nicolae Nylvan, a decis dublarea capitalului social la 200.000 k. Această majorare urma a se realiza prin emiterea a 1.000 acţiuni nominale noi cu valoare de 100 k. fiecare. Subscrierea noilor acţiuni urma să înceapă la 1 iunie 1907, ele putând fi achitate în două rate anuale[118]. De altfel, doi ani mai târziu, Direcţiunea aprecia că mărirea capitalului social şi a rezervelor institutului "deschide o nouă epocă în dezvoltarea acestuia"[119]. Într-un bilanţ realizat de Direcţiunea institutului cu ocazia împlinirii a 10 ani de activitate se arată progresele înregistrate de acesta. Se apreciază că prin ridicarea capitalului social la 200.000 k. s-a reuşit "să scutim de orice fel de emoţii activitatea institutului şi pe stimaţii noştri acţionari"[120].

Anul 1913 marchează dispariţia din viaţă a două persoane importante din Direcţiunea "Chioranei". Este vorba despre Demetriu Ciuta, cel care a slujit institutul în ultimii trei ani, apoi al lui Ioan Serbu "unul dintre fondatorii institutului, îndeplinind din acel moment funcţia de vicepreşedinte"[121]. Cea mai grea lovitură o va primi însă "Chiorana" un an mai târziu, odată cu trecerea în nefiinţă a celui care a fost "întemeietorul şi directorul executiv" al institutului, Nicolae Nylvan[122]. Dispariţia ultimului, precum şi izbucnirea primei conflagraţii mondiale au afectat la modul foarte serios afacerile şi profitul înregistrat de "Chiorana" S.A. din Şomcuta Mare. De asemenea, anul 1919 marchează decesul a trei personalităţi ale institutului: George Pop de Băseşti, preşedintele acestuia; Andrei Cosma şi Izidor B. Hangea, membrii în Direcţiune, cu merite deosebite "atât ca fondatori cât şi ca susţinători ai institutului nostru"[123].

Încă din momentul înfiinţării "Chioranei", Direcţiunea acesteia s-a arătat preocupată de consolidarea institutului prin mărirea constantă a rezervelor acestuia. Profitul net înregistrat de "Chiorana" atinge valoarea maximă în anul 1912. Criza financiară va afecta totuşi evoluţiile pozitive de până acum ale institutului, făcându-se resimţite şi în profiturile obţinute. Chiar şi în perioadele de criză institutul va continua să-şi mărească rezervele, atingând un maxim al acestora în anul 1918, 150.000 k (vezi tabelul 12)[124]. Principalele operaţiuni practicate au fost creditele cambiale, ipotecare şi pe obligaţiuni.

---

[111] Huszár Antal, *A magyarországi románok. Bizalmas használatra* (Românii din Ungaria. De uz secret), 1907, p. 862-863.
[112] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Dosare de firme*, dos. 23 / Şomcuta Mare, f. 11-15.
[113] Direcţiunea: George Pop de Băseşti, preşedinte; Nicolae Nylvan, director executiv; Andrei Cosma; Ioan Serbu, vicar greco-catolic din Şomcuta Mare; Ioan Nistor; Gavril Barbul, proprietar; Izidor B. Hangea, preot greco-catolic; Ioan Andreica, preot greco-catolic; Gavril Dragoş, proprietar şi Teodor Blaga, învăţător în Şomcuta Mare. Comitetul de revizie: Dr. Teofil Dragoş; Dr. Vasile Gyurka, Lucian Demetriu, Ioan Gheţie şi Ioan Pop.
[114] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Dosare de firme*, dos. 23 / Şomcuta Mare, f. 16-27.
[115] Idem, *fond: Tribunalul Satu Mare. Registrul firmelor sociale*, S II, f. 176.
[116] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Dosare de firme*, dos. 23 / Şomcuta Mare, f. 16.
[117] *Ibidem*, dos. 24 / Şomcuta Mare, f. 10-11.
[118] *Ibidem*, dos. 25 / Şomcuta Mare, f. 5.
[119] *Ibidem*, f. 58.
[120] *Ibidem*, f. 72.
[121] *Ibidem*, f. 124.
[122] *Ibidem*, dos. 26 / Şomcuta Mare, f. 7-8.
[123] *Ibidem*, f. 64.
[124] *Ibidem,* dos. 23 /Şomcuta Mare, f. 48, f. 59; dos. 24/Şomcuta Mare, f. 23, f. 30, f. 90, f. 129; dos. 25/ Şomcuta Mare, f. 37, f. 45, f. 57, f. 70, f. 87v, f. 116, f. 133; dos. 26/Şomcuta Mare, f. 18, f. 32, f. 37, f. 56.

Cea mai importantă operaţiune a "Chioranei" a reprezentat-o creditul cambial. Acesta are o evoluţie pozitivă până la 1910, atunci când înregistrează un plafon de 887.212 k. După acest an creditele cambiale vor începe să scadă considerabil. Creditul cambial cu acoperire ipotecară este promovat de Direcţiunea "Chioranei" încă din anul 1901, cu o întrerupere în perioada 1906-1910. El va fi preferat de bancă în perioadele de criză, fiind mai sigur.

Creditele ipotecare, foarte importante pentru gospodăria ţărănească, sunt şi ele practicate începând cu anul 1901. Acest tip de credit creşte constant până la anul 1913. Ulterior, în condiţiile izbucnirii războiului, criza financiară specifică perioadei respective va marca şi asupra acestui tip de credit. În schimb, o dezvoltare apreciabilă vor înregistra după anul 1910 afacerile institutului derulate prin efecte publice şi bunuri mobile şi imobile. Acest gen de afaceri au fost preferate de "Chiorana" conferindu-i o mai mare siguranţă (vezi tabelul 13)[125].

Prin întreaga activitate desfăşurată în perioada 1901-1918 în ţinutul Chioar şi împrejurimi, "Chiorana" a contribuit la ridicarea socială a gospodăriilor ţărăneşti, la emanciparea ţăranului român, la modernizarea societăţii în ansamblul ei. Reluarea activismului politic de către Partidul Naţional Român a însemnat şi pentru nord-vestul Transilvaniei iniţierea unor noi acţiuni vizând afirmarea populaţiei româneşti prin înfiinţarea unor noi institute de credit româneşti.

Un rezultat benefic al acestui efort îl constituie înfiinţarea **Institutului de credit şi economie "Aurora" S.A. din Baia Mare** ("Aurora" Takarék és Hitelintézet Részvénytársaság). Acesta s-a înfiinţat în anul 1906[126] din iniţiativa unor intelectuali de prestigiu din zonă[127]. Conform prevederilor legale desfăşurarea Adunării generale de constituire a Băncii "Aurora" din Baia Mare, programată pentru ziua de 11 septembrie 1906, a fost anunţată din timp în presa vremii[128]. Conform Procesului verbal încheiat în adunarea din 11 septembrie[129], preşedinte al institutului a fost ales George Pop de Băseşti. Acesta aduce la cunoştinţa adunării evoluţia favorabilă a subscrierii acţiunilor, precizând că, în cele din urmă, noul institut va avea un capital social de 150.000 k, şi nu 100.000 k cum prevedeau "Prospectele" semnate în luna mai a aceluiaşi an[130], întrucât, din cauza solicitărilor, au fost subscrise 1.500 de acţiuni a câte 100 k fiecare. În acelaşi Proces verbal este prezentată prima Direcţiune a "Aurorei", formată din zece persoane, precum şi primul Comitet de revizie[131].

Caracterul românesc al "Aurorei" din Baia Mare este subliniat şi în Statutele votate de adunarea generală a institutului şi aprobate de Tribunalul Regesc Satu Mare la data de 5 februarie 1907[132]. În art. 5 al acestor Statute se arată că "limba de gestiune a societăţii este limba română", chiar dacă "aceste statute, bilanţul şi procesele verbale ale adunărilor generale se compun şi se prezentează şi în limba maghiară". Conform aceloraşi statute, scopul institutului de credit românesc din Baia Mare ar consta în "a deştepta şi dezvolta spiritul de economie, a fructifica depunerile şi a procura tuturor claselor societăţii, dar mai ales poporului ţăran agricol, capitalele şi creditele necesare" (art. 2).

Operaţiunile bancare promovate de noul institut sunt cele clasice, regăsite la aproape toate băncile româneşti din Transilvania, înfiinţate după modelul "albinist": depuneri spre fructificare; intermediază schimburi de monedă; acordă împrumuturi ipotecare, pe obligaţiuni, pe obiecte de valoare (amanet – n.n.); cumpără, vinde şi lombardează efecte publice; afaceri de comisionare; cumpără şi vinde imobile; acordă împrumuturi garantate prin produse şi marfă depuse în magaziile sale (art. 70). Destinele institutului românesc din Baia Mare au fost conduse în această perioadă de dr. Vasile Lucaciu, în calitate de preşedinte şi dr. Teofil Dragoş, în calitate de director executiv.

Înfiinţată relativ târziu, "Aurora" va traversa criza anului 1912, apoi cea provocată de prima conflagraţie mondială. Într-un "raport" al Direcţiunii din 30 ianuarie 1912, purtând semnătura directorului executiv dr. Teofil Dragoş şi a preşedintelui dr. Vasile Lucaciu, se arată că efectele crizei "s-au făcut simţite şi

---

[125] *Ibidem*.

[126] *Ibidem*, dos. 89 / Baia Mare, f. 1-22.

[127] Iniţiatorii înfiinţării "Aurorei": George Şuta, protopop în Borleşti; dr. Vasile Lucaciu, paroh în Şişeşti; Dionisiu Bran, protopop în Ardusat; George Achim, director de bancă în Seini; Nicolae Lupan, paroh în Chiuzbaia şi directorul Cooperativei de credit "Perşeiul" din Chiuzbaia; Avram Breban, paroh în Mocira; Romulus Marchiş, paroh în Tămaia; Constantin Lucaciu, paroh în Iojib; dr. Teofil Dragoş, avocat şi proprietar în Baia Mare; dr. Victor Pop, avocat în Baia Mare.

[128] "*Nagybánya*" (Baia Mare), nr. 34 din 28 august 1906, p. 3; "*Gazeta Transilvaniei*" (Braşov), nr. 179 din 26 august 1906, p. 6.

[129] A.N. – D.J.SM., *fond: Tribunalul Satu Mare. Dosare de firme*, dos. 89 / Baia Mare, f. 23-24.

[130] *Ibidem*, f. 1-22.

[131] Prima Direcţiune: George Pop de Băseşti, mare proprietar în Băseşti, acţionar şi preşedinte al mai multor bănci româneşti din Transilvania; Alexandru Pop din Baia Mare; Iosif Pop din Turţ; dr. Teofil Dragoş, avocat în Baia Mare; dr. Victor Pop, avocat în Baia Mare; dr. Vasile Lucaciu, paroh greco-catolic în Şişeşti; Constantin Lucaciu, paroh greco-catolic în Iojib; Nicolae Lupan, paroh greco-catolic în Chiuzbaia; Atanasie Demian, mare proprietar în Negreni; Gavril Barbul, proprietar. În primul Comitet de revizie au fost aleşi: Romulus Marchiş, Ioan Gheţie, Cionte Demetriu, Dragoş Augustin, Ananie Chereches.

[132] A.N. – D.J.SM., *fond: Tribunalul Satu Mare. Dosare de firme*, dos. 89 / Baia Mare, f. 47-54.

la noi"[133]. Un an mai târziu aceeaşi Direcţiune considera, cu privire la realităţile economice ale perioadei traversate, că s-au înregistrat "câteva decenii de când economia naţională şi internaţională nu s-a mai confruntat cu o asemenea criză"[134].

Nici în anul 1913 realităţile nu s-au ameliorat, "ci s-au agravat şi mai mult"[135]. La această criză se adaugă, potrivit aprecierilor preşedintelui dr. Vasile Lucaciu, "o serie de acuze nefondate aduse institutului nostru şi conducătorilor săi", acuze care "au produs nesiguranţă, chiar panică, în rândurile multor cetăţeni sau instituţii cu care aveam relaţii excepţionale"[136]. O oarecare redresare va cunoaşte "Aurora" începând cu anul 1916. Prelungirea operaţiunilor militare au avut ca efect "scumpirea pronunţată a alimentelor şi a produselor agricole", permiţând debitorilor băncii încasarea unor importante sume de bani şi totodată achitarea creditelor contractate în anii precedenţi[137]. În toată această perioadă Direcţiunea institutului de credit băimărean s-a preocupat de întărirea lui, prin mărirea constantă a rezervelor (vezi tabelul 14) [138]. Ba mai mult, la cea de-a XI- a adunare generală ordinară a "Aurorei" desfăşurată în ziua de 25 iunie 1918, directorul executiv propune dublarea capitalului social la 300.000 k, prin emiterea a 1.500 acţiuni nominale noi cu valoare de 100 k/acţiune[139].

Operaţiunile bancare promovate de "Aurora" sunt cele clasice, regăsite la aproape toate băncile româneşti din Transilvania, înfiinţate după modelul "albinist" (vezi tabelul 15)[140]. Înfiinţată în anul 1907, "Aurora" acordă de la început credite ipotecare pentru populaţie. Ele vor creşte de la an la an, menţinându-şi acest ritm ascendent şi în perioada războiului. În anul 1914 vor atinge nivelul maxim, după care, pe fondul crizei provocate de derularea operaţiunilor militare, vor cunoaşte o scădere treptată. De o atenţie sporită din partea Direcţiunii se vor bucura creditele cambiale şi cele cambiale cu acoperire ipotecară. Şi acest tip de credit va cunoaşte un regres începând cu anul 1912, menţinându-se totuşi până la 1918. Prin întreaga activitate desfăşurată, prin operaţiunile bancare promovate, "Aurora" se impune în peisajul financiar-bancar al oraşului Baia Mare şi împrejurimilor acestuia.

Una dintre cele mai importante cooperative de credit ce au activat în Sătmar, model de organizare pentru întreaga activitate cooperatistă din nord-vestul Transilvaniei s-a dovedit a fi **Cooperativa de credit "Perşeiul" din Chiuzbaia** ("Persely Hitelszövetkezet). Înfiinţată la 1886 din iniţiativa preotului gr.-catolic Nicolae Lupan din Chiuzbaia, Cooperativa de credit din localitate copiază modelul celei similare din localitatea Seini[141]. Adunarea generală constituantă din 10 octombrie 1886 alege Direcţiunea noului institut de credit. Aici se vor regăsi pentru început Nicolae Lupan, în calitate de preşedinte; Văsălică Cherecheş, vicepreşedinte; Vasile Cherecheş, notar; Avram Ignaţiu, casier etc[142]. Din Statutele adoptate la 10 ianuarie 1887 reiese că acest institut de credit se înfiinţează "cu scopul ca să se stârnească voia de a păstra şi de a se ajuta pre sine însuşi şi în clasa cea mai săracă, a lucra teritoru de o parte, de alta, aceea de după lipsele sale modeste, să se poată împărtăşi întru un ajutor uşor şi iute" (art. 1). Conform aceloraşi Statute, cooperativa îşi propunea primirea depunerilor populaţiei; acordarea de împrumuturi atât membrilor săi cât şi altor persoane; acordarea de împrumuturi ipotecare pe imobile, cumpărarea sau vinderea acestora (art. 15)[143].

La finele anului 1888 institutul de credit din Chiuzbaia număra 200 de membri care deţineau 1135 părţi sociale. În Procesul verbal încheiat cu ocazia desfăşurării adunării generale ordinare din 28 aprilie 1889, se arată că acest institut a apelat în anul 1887 la un împrumut de 270 fl. din partea Cooperativei de credit "Perşeiul" din Seini. Un an mai târziu, în 1888 s-a apelat la un nou împrumut de 1700 fl. de la Casa de păstrare din Baia Mare[144]. În adunarea generală ordinară a institutului, desfăşurată în localitatea Chiuzbaia, în ziua de 27 februarie 1896, dr. Vasile Lucaciu, preşedintele Comitetului de supraveghere, propune retribuirea liderilor acestuia după cum urmează: preşedinte – 350 fl., contabil – 250 fl., casier – 150 fl. şi vicepreşedinte 25 fl.[145].

---

[133] *Ibidem*, dos. 90 / Baia Mare, f. 14.
[134] *Ibidem*, f. 23.
[135] *Ibidem*, f. 45.
[136] *Ibidem*, f. 51-52.
[137] *Ibidem*, f. 128.
[138] *Ibidem*, dos. 89/Baia Mare, f. 71, f. 92, f. 104; dos. 90/Baia Mare, f. 1, f. 14-15, f. 23-24, f. 45, f. 74-77, f. 93-95, f. 129, f. 132, f. 144, f. 146; dos. 91/Baia Mare, f. 2, f. 3.
[139] *Ibidem*, dos. 90/Baia Mare, f. 151-152.
[140] *Ibidem*, dos. 89/Baia Mare, f. 65, f. 89, f. 103, f. 118; dos. 90/Baia Mare, f. 17, f. 26, f. 47, f. 95, f. 132, f. 146; dos. 91/Baia Mare, f. 3; *"Nagybánya és Vidéke"* (Baia Mare şi Jur), Baia Mare, nr. 24 din 13 iunie 1915, p.7.
[141] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 1 / Chiuzbaia, f. 1.
[142] *Ibidem*, f. 3-4.
[143] *Ibidem*, f. 11-15.
[144] *Ibidem*, f. 43-44.
[145] A.N. - D.J.Maramureş, *fond Banca Populară "Perşeiu" din Chiuzbaia*, dos. 1, f. 11.

Preocuparea Direcţiunii a constat în mărirea rezervelor institutului astfel încât acestea "crescând la suma de 10.000 fl." la finele anului 1900 "asociaţiunea <Perşeiu> din Chiuzbaia lichidând-o să putem întemeia o societate practic cu un capital social de 40.000-45.000 coroane, constând din 2.000 acţiuni a 20 coroane". În acest sens este împuternicită Direcţiunea institutului cu realizarea demersurilor necesare transformării institutului de credit cooperatist din Chiuzbaia într-o societate pe acţiuni[146]. În anul 1904, la propunerea lui Vasile Lucaciu, adunarea institutului votează achiziţionarea unui spaţiu în localitatea Baia Sprie cu o valoare de 3.200 k., plătibili în 20 de ani, spaţiu care să servească drept cancelarie parohială pentru preotul din localitate[147]. Adunarea generală ordinară din 17 februarie 1908[148] hotărăşte numirea lui dr. Vasile Lucaciu ca preşedinte de onoare al institutului[149].

În anul 1912 dr. Teofil Dragoş şi Andrei Covaci, membri în Direcţiunea cooperativei, reiau ideea transformării acesteia într-o societate pe acţiuni. Ei propun, cu ocazia desfăşurării adunării generale ordinare din 4 martie, înfiinţarea unei bănci cu un capital social de 50.000-150.000 k., părţile sociale deţinute în cooperaţie urmând a fi transformate în acţiuni. Ţinându-se cont de progresele înregistrate în ultimii ani, adunarea aprobă această propunere[150].

Anul 1912 marchează izbucnirea unei puternice crize financiar economice, criză care a afectat şi activitatea acestui institut de credit. În adunarea generală ordinară din 26 februarie 1913[151], preşedintele institutului Nicolae Lupan face o prezentare a acestei crize din cauza căreia, a "afacerilor financiare potrivnice", a eşuat proiectul de transformare a cooperativei de credit într-o societate pe acţiuni cu un capital social de 50.000-150.000 k.[152].

În vederea atingerii scopurilor propuse, Cooperativa de credit din Chiuzbaia s-a preocupat de întărirea constantă a institutului prin atragerea depunerilor spre fructificare şi mărirea, în limitele prevederilor legale ale Statutelor, a rezervelor (vezi tabelul 16)[153].

Depunerile spre fructificare vor avea o evoluţie pozitivă până în anul 1912. Criza din acest an şi izbucnirea războiului au afectat lichidităţile populaţiei şi drept urmare au fost resimţite şi de cooperativa din Chiuzbaia. Lipsa de produse alimentare din perioada războiului a dus la creşteri semnificative a preţurilor acestora pe piaţă, ţăranii încasând importante sume de bani. Aşa se explică revigorarea depunerilor începând cu anul 1916. Rezervele institutului depăşesc la un moment dat capitalul social, adică 20.300 k. Criza financiară şi economică a anilor 1912 / 1913 a împiedicat transformarea cooperativei de credit din Chiuzbaia într-un institut de credit pe acţiuni, cu toate că rezultatele obţinute în ultimii ani şi evoluţia afacerilor ofereau la un moment dat premisele prielnice acestei transformări. De altfel, Direcţiunea Cooperativei de credit din Chiuzbaia s-a ghidat pe parcursul întregii perioade, după exemplul unor instituţii de credit similare. Este cunoscut de acum exemplul Cooperativei de credit "Perşeiul" din Seini, transformată în Banca "Sătmăreana", precum şi transformarea Cooperativei de credit "Râureana" din Copalnic-Mănăştur.

În vederea atingerii scopului propus la înfiinţare, "Perşeiul" din Chiuzbaia va acorda credite ipotecare şi credite personale pe obligaţiuni. Direcţiunea s-a arătat preocupată de acordarea creditelor personale pe obligaţiuni şi a creditelor ipotecare pentru populaţie. De la an la an sumele puse la dispoziţia populaţiei au crescut, mai puţin după anul 1910 şi în perioada războiului. În perioada premergătoare anului 1918, pe fondul crizelor traversate, Direcţiunea preferă plasarea banilor institutului în locuri sigure. Astfel, va deschide o serie de depozite la bănci mult mai puternice. Dacă în anul 1915, "Perşeiul" avea plasate peste 12.000 k., s-a ajuns ca la finele anului 1917 sumele aflate în depozitele altor bănci să se apropie de 65.000 k. (vezi tabelul 17)[154].

Anul 1899 marchează debutul activităţii cooperatiste în mai multe localităţi din nord-vestul Transilvaniei. Astfel, Adunarea generală constituantă din 23 martie 1899 pune bazele **Cooperativei de credit din Ambud** (Ombod Községi Hitelszövetkezet)[155]. Marea majoritate a membrilor acestei cooperative aparţin populaţiei maghiare. Valoarea unei părţi sociale subscrise este de 25 fl., sumă achitabilă în rate egale de 10 cr. pe o perioadă de cinci ani. De asemenea, cu această ocazie se hotărăşte ca Direcţiunea cooperativei să aibă în componenţa sa 5 membri, aleşi pe o perioadă de trei ani, în timp ce Comitetul de revizie era format din 3

---

[146] *Ibidem,* f.23-24.
[147] *Ibidem,* f.37.
[148] *"Nagybánya"* (Baia Mare), Baia Mare, nr. 5 din 30 ianuarie 1908, p.4.
[149] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos.3 / Chiuzbaia, f.119.
[150] *Ibidem*, dos. 4 / Chiuzbaia, f. 32.
[151] *"Nagybánya"* (Baia Mare), Baia Mare, nr. 6 din 6 februarie 1913, p.4.
[152] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos.4 / Chiuzbaia, f.51.
[153] *Ibidem*, dos. 1 / Chiuzbaia, f. 23, f. 41, f. 51, f. 57, f. 70, f. 83, f. 96, f. 109; dos. 2 / Chiuzbaia, f. 16, f. 41, f. 67, f. 73, f. 98, f. 114, f. 132; dos. 3 / Chiuzbaia, f. 5, f. 32, f. 45, f. 80, f. 100, f. 106, f. 137, f. 148; dos. 4 / Chiuzbaia, f. 3, f. 29, f. 46, f. 73, f. 87, f. 105, f. 130, f. 146, f. 162.
[154] *Ibidem.*
[155] *Ibidem*, dos. 4 / Ambud, f. 1-3.

membri, aleşi pe o perioadă de 1 an. În aceeaşi adunare generală au fost adoptate Statutele[156] noului institut, aproape identice cu cele ale Cooperativei de credit "Perşeiul" din Chiuzbaia. La fel ca marea majoritate a institutelor cooperatiste din Sătmar şi Maramureş, şi cea din Ambud este membră a Cooperativei Centrale Naţionale de la Budapesta.

Până în anul 1918 această cooperativă s-a preocupat de acordarea de credite ipotecare şi pe obligaţiuni ţăranilor din localitate. Statisticile surprind această preocupare. Astfel, în anul 1901 s-au acordat credite în valoare de 20.762 k., în condiţiile în care profitul net al acelui an era de numai 324 k. 89 f.[157]. Un an mai târziu, creditele către populaţie se apropie de 30.000 k., din care 13.292 k. venite din partea Centralei[158]. În anul 1903 aceste credite ajung la suma de 47.426 k.[159], pentru ca în anul de criză 1912 ele să fie de numai 40.000 k.[160]. În perioada războiului, pe fondul crizei financiare cu care se confruntă institutul cooperatist din Ambud, creditele agricole pentru populaţie au scăzut considerabil. În raportul Direcţiunii din 31 decembrie 1916 se arată că în anul în curs împrumuturile agricole nu au depăşit suma de 30.000 k.[161]. Doi ani mai târziu aceste credite se situau undeva la 20.000 k.[162].

Anul 1903 marchează debutul **Cooperativei de credit din Andrid** (Érendrédi Hitelszövetkezet), înfiinţată pe o perioadă de 50 ani. Potrivit listelor de subscriere[163], majoritatea membrilor cooperativei din Andrid sunt de origine maghiară, excepţie făcând Mihai Prunar, Lenuţa Erdei, Ioan Crupa, Iosif Silaghi, Alexandru Balog, Gheorghe Veres. La Adunarea generală de constituire[164], desfăşurată la data de 7 aprilie 1903, au fost prezenţi 23 membri din totalul de 66. În Procesul verbal încheiat cu această ocazie se arată că valoarea unei părţi subscrise este de 50 k., sumă achitabilă în rate săptămânale de 20 f., pe o perioadă de cinci ani. Taxa de membru a fost fixată la suma de 40 f. pentru fiecare parte subscrisă. Cu această ocazie adunarea votează Statutele[165] noului institut, potrivit cărora Direcţiunea era formată din nouă persoane, iar Comitetul de revizie cuprindea trei persoane. La rândul ei, şi această cooperativă este afiliată Cooperaţiei Centrale Naţionale de la Budapesta. De asemenea, în adunarea generală ordinară din 18 martie 1905[166] s-a hotărât ca toate anunţurile cooperativei de credit să fie făcute, în mod obligatoriu, în ziarul *Országos Központi Hitelszövetkezeti Értesítő* (Informatorul Cooperaţiei Centrale) din Budapesta.[167] Având o activitate modestă, Cooperativa de credit din Andrid a făcut cu greu faţă crizei financiare a anului 1912 şi perioadei războiului din 1914-1918. Împrumuturile acordate populaţiei agricole au fost şi ele modeste. Anul de vârf este 1905, atunci când aceste împrumuturi s-au ridicat la suma de 35.000 k.[168].

Un an mai târziu au început demersurile înfiinţării **Cooperativei de credit din Seini** (Szinérváraljai Hitelszövetkezet). Dintre românii care au subscris părţi sociale la acest nou institut de credit îi amintim pe: Carol Boer (5 părţi), Alexandru Braun (3 părţi), Ştefan Albi (4 părţi), Gheorghe Dragoş (2 părţi), Ignaţiu Ungur (3 părţi), Gheorghe Lazăr (4 părţi), Ştefan Fabian (2 părţi) etc. Cert este faptul că un număr de 123 persoane au subscris 420 părţi, reprezentând 21.000 k.[169]. În Procesul verbal încheiat la data de 4 septembrie 1904, cu ocazia desfăşurării adunării generale constituante[170] se arată că institutul de credit seinian s-a înfiinţat pe o perioadă de 50 ani, valoarea unei părţi subscrise este de 50 k., sumă achitabilă în rate săptămânale a 40 f., timp de trei ani, iar taxa de membru a fost stabilită la suma de 50 f. Cu această ocazie a fost aleasă şi prima Direcţiune a cooperativei[171].

În ziua de 31 decembrie 1911 este întrunită adunarea generală extraordinară a cooperativei în vederea votării desprinderii din Cooperaţia Centrală Naţională de la Budapesta. În acelaşi timp, se dorea transformarea Cooperativei de credit din Seini într-o societate pe acţiuni cu un capital de 100.000 k. În acest sens, urmau a fi emise 1.000 acţiuni nominale cu valoare de 100 k. / acţiune[172]. La 16 ianuarie 1912, pe adresa Tribunalului Regesc Satu Mare soseşte o circulară de la Budapesta, prin care Cooperaţia Centrală Naţională protestează

---

156 *Ibidem*, f. 4-12.
157 *Ibidem*, f. 89.
158 *Ibidem*, f. 113.
159 *Ibidem*, dos. 5 / Ambud, f. 34.
160 *Ibidem*, dos. 7 / Ambud, f. 77.
161 *Ibidem*, dos. 8 / Ambud, f. 54.
162 *Ibidem*, f. 112.
163 *Ibidem*, dos. 5 / Andrid, f. 14-17.
164 *Ibidem*, f. 4.
165 *Ibidem*, f. 6-14.
166 "*Országos Központi Hitelszövetkezeti Értesítő*" (Informatorul Cooperaţiei Centrale), Budapesta, 1 martie 1905, p. 96.
167 A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos.5 / Andrid, f. 45-46.
168 *Ibidem*, f. 62.
169 *Ibidem*, dos. 30 / Seini, f. 18-22.
170 *Ibidem*, f. 7-8.
171 Bárány Béla, Uraij Bertalan, Kepes Iosif, Turzuly Károly, Ştefan Albi, Carol Boer, Ioan Slander, Smaper Iános şi Wilkovics F.
172 A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos.31 / Seini, f. 134-135.

împotriva deciziei adoptate de acţionarii Cooperativei de credit din Seini, decizie adoptată în adunarea generală extraordinară din 31 decembrie 1911. În circulară se cere respingerea actelor de constituire a unui nou institut de credit pe acţiuni ca fiind nelegală, întrucât contravine articolului 27 din statutele Cooperaţiei Centrale. Potrivit acestui articol, decizia de desprindere trebuia anunţată cu cel puţin un an mai devreme[173].

Contrar realităţilor potrivnice, liderii Cooperativei de credit din Seini demarează procesul înfiinţării în localitate a Băncii Populare[174]. Pentru ziua de 17 martie 1912 este programată o nouă adunare generală extraordinară, având ca obiect înfiinţarea Băncii Populare din Seini, adoptarea noilor statute şi alegerea Direcţiunii şi a comitetului de supraveghere[175]. La data programată s-a desfăşurat adunarea generală extraordinară, făcându-se paşi importanţi în vederea înfiinţării noii bănci. De asemenea, s-a fixat ziua de 21 aprilie pentru desfăşurarea adunării constituante a noului institut de credit[176]. Convocarea adunării constituante a fost publicată de altfel şi în presa vremii[177]. În adunarea constituantă din 21 aprilie 1912 au fost subscrise cele 1.000 acţiuni nominale, Banca Populară din Seini înfiinţându-se cu un capital social de 100.000 k.[178]. Cu această ocazie au fost votate şi Statutele noului institut[179]. Potrivit articolului 1, scopul băncii consta în primirea de depuneri spre fructificare şi acordarea de credite pentru comerţ, industrie şi agricultură[180].

În adresa înaintată de Direcţiunea Băncii Populare din Seini către Tribunalul Regesc Satu Mare la data de 14 mai 1912, se arată că această bancă a preluat activele şi pasivele vechii cooperative din localitate, a emis noi acţiuni sociale mărindu-şi capitalul social şi a adoptat noile Statute. Totodată, se arată că datorită opoziţiei vehemente venite din partea Budapestei, institutul de credit din Seini este nevoit a-şi continua activitatea sub vechea denumire până în momentul în care va fi posibilă înscrierea denumirii noi în Registrul comerţului. Acordul Budapestei nu putea fi obţinut până ce institutul de credit din Seini nu îşi achita datoria de 22.000 k. către Cooperaţia Centrală. Cu toate aceste neajunsuri, Direcţiunea a hotărât ieşirea definitivă din cadrul Cooperaţiei Centrale de la Budapesta[181]. Din păcate, în adunarea generală extraordinară din 20 octombrie 1912, în urma eşecului suferit, Direcţiunea institutului a demisionat[182]. Noua Direcţiune propune revenirea Cooperativei de credit din Seini în rândurile Cooperaţiei Centrale de la Budapesta[183]. Eşecul transformării acestei cooperative de credit într-o societate pe acţiuni s-a datorat atât opoziţiei venite din partea Budapestei cât şi crizei financiare a anului 1912. Cert este faptul că în anii ce au urmat, institutul de credit din Seini va traversa o profundă criză financiară, nereuşind redresarea până la 1918.

În prezenţa a 27 de membri, reprezentând 111 părţi sociale, s-a desfăşurat, în ziua de 22 ianuarie 1909, Adunarea generală de constituire a **Cooperativei de credit din Sătmărel** (Szatmárzsadányi Hitelszövetkezet)[184]. În Procesul verbal încheiat cu această ocazie se arată că valoarea unei părţi subscrise este de 50 k., iar taxa de membru este de 50 f. pentru fiecare parte subscrisă. În prima Direcţiune a acestui institut de credit românesc au fost aleşi: Ioan Mihalca, Gheorghe Groza, Ioan Szarvadi, Alexandru Moroşan, Ambroziu Caba, Alexandru Şuta şi Demetriu Şuta. Potrivit Statutelor adoptate cu această ocazie[185], cooperativa de credit sătmărean se înfiinţează pe perioadă nedeterminată, dar, asemeni celorlalte cooperative de credit româneşti din nord-vestul Transilvaniei, este afiliată la Centrala Cooperatistă de la Budapesta. Analizând lista acţionarilor din 9 aprilie 1910[186], putem observa că numele predominante sunt cele ale unor familii precum: Dărăban, Fabian, Bogdan, Groza, Luţaş, Moldovan, Şuta, Surducan etc., nume autentice româneşti, foarte greu de maghiarizat. De altfel, acest fenomen al maghiarizării numelor l-am întâlnit în toate cazurile prezentate pe parcursul redactării acestei lucrări.

Fără a avea o evoluţie spectaculoasă, Cooperativa de credit din Sătmărel a fost preocupată până la anul 1918 de întărirea institutului prin atragerea depunerilor spre fructificare, precum şi de acordarea de credite către populaţie. Înfiinţată relativ târziu, Cooperativa de credit din Sătmărel va traversa crizele economice şi financiare ale anilor 1912-1918, fără a fi consolidată la acea dată. Cu toate acestea, institutul de credit sătmărean îşi continuă activitatea, depăşind momentele critice ale acelor ani. Singurele credite acordate

---

[173] *Ibidem*, dos. 32 / Seini, f. 3.
[174] *Ibidem*, f. 11-12.
[175] *"Szinérváralja"* (Seiniul), Seini, nr. 10 din 5 martie 1912, p. 3.
[176] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 32 / Seini, f. 19.
[177] *"Szinérváralja"* (Seiniul), Seini, nr. 15 din 9 aprilie 1912, p. 3.
[178] A.N.-D.J.SM., *fond Tribunalul Satu Mare. Seria Dosare de firme*, dos. 32 / Seini, f. 22.
[179] *Ibidem,* f. 40-45.
[180] *Ibidem*, f. 40.
[181] *Ibidem*, f. 47-48
[182] *Ibidem*, f. 56.
[183] *Ibidem*, f. 57.
[184] *Ibidem*, dos. 2 / Sătmărel, f. 16-17.
[185] *Ibidem*, f. 5-14.
[186] *Ibidem*, f. 32-33.

populaţiei au fost cele personale pe obligaţiuni, afectate în ultimii ani ai războiului. Depunerile populaţiei spre fructificare s-au situat la un nivel destul de ridicat şi în perioada anilor 1914-1918 (vezi tabelul 18)[187].

În finalul acestor consideraţii cu privire la dezvoltarea institutelor de credit din părţile nord-vestice ale Transilvaniei, se impun câteva concluzii, valabile pentru stadiul actual al cercetării problematicii:

Cele mai puternice instituţii de credit au aparţinut populaţiei maghiare din zonă, populaţie concentrată masiv în principalele centre urbane ale comitatelor analizate: Satu Mare, Carei, Baia Mare, etc. Populaţia românească din zonă a ripostat destul de energic, reuşind înfiinţarea unor instituţii de credit pe acţiuni cu capitaluri sociale apreciabile raportat la puterea economică a liderilor acestora, a populaţiei româneşti în general.

În timp ce băncile maghiare erau susţinute prin acţionari proveniţi din rândurile marilor proprietari de terenuri, a proprietarilor de fabrici, mari comercianţi şi eventual avocaţi, în lipsa unei asemenea clase sociale pentru românii din zonă, băncile româneşti aveau în spate intelectualitatea: preoţi, învăţători; funcţionarii: avocaţi; micii comercianţi; micii proprietari şi ţărănimea mai înstărită. Regimul politic al perioadei dualiste s-a dovedit a fi favorabil înfiinţării şi dezvoltării instituţiilor de credit maghiare, manifestându-se uneori nedrept, suspicios faţă de tentativele românilor de înfiinţare a unor instituţii de credit identice.

Din punct de vedere geografic, băncile maghiare şi maghiaro-evreieşti erau amplasate în marile centre urbane, centre dominate de populaţia maghiară şi evreiască; ca atare ele îşi propuneau în speţă sprijinirea, prin fonduri substanţiale, în general a activităţilor din industrie şi comerţ, fiind însă puternic implicate şi în domeniul agrar. Spre deosebire de băncile maghiare şi maghiaro–evreieşti, cele româneşti erau amplasate în special în mediul rural, excepţia constituind-o Banca "Aurora" din Baia Mare, propunându-şi, mai ales, sprijinirea emancipării economice a populaţiei româneşti din mediul rural prin întreaga gamă de operaţiuni bancare practicate.

Principalele operaţiuni practicate de băncile sătmărene până în anul 1918 au fost: depunerile spre fructificare, creditele cambiale, cambiale cu acoperire ipotecară, ipotecare şi cele personale pe obligaţiuni. Cea mai puternică dezvoltare au cunoscut-o împrumuturile cambiale. Acestea satisfăceau cerinţele curente ale gospodăriilor ţărăneşti, deşi nu erau adecvate situaţiei economice din lumea satelor, ţăranii având nevoie de credite pe termen mediu şi lung, în vederea rentabilizării investiţiilor agricole realizate. Direcţiunea băncilor le preferau tocmai datorită rulării mai rapide a capitalului, ce permitea obţinerea unor beneficii însemnate. Ele au avut o evoluţie ascendentă, impunându-se ca cea mai importantă formă de creditare până la 1918. Creditul cambial cu acoperire ipotecară corespundea cel mai bine activităţilor economice din mediul agrar, alături de creditul ipotecar. Acordarea acestui tip de credit era riguros controlată şi se adresa în special ţărănimii mai înstărite. Debitorilor li se cereau date precise asupra averii mobile şi imobile. Ele erau acordate pe termen lung şi cu dobânzi accesibile.

Aproape toate institutele de credit din Sătmar au fost preocupate, în egală măsură, de propria consolidare economică. În acest sens au atras masiv depuneri spre fructificare şi au alocat anual procente însemnate din profitul net în vederea măririi capitalurilor de rezervă. Atunci când realităţile economice şi financiare au permis-o, Direcţiunile nu au ezitat în a mări capitalul social al băncilor pe care le conduceau.

Crizele economice de până la 1918, cu precădere cele din 1912 şi 1914-1916, s-au făcut resimţite în derularea activităţii normale a acestor organisme financiare. Cooperaţia în Sătmar a funcţionat în paralel cu băncile societăţi anonime pe acţiuni, de multe ori completându-se reciproc. Au existat cazuri când băncile, în special cele româneşti, sprijină cu fonduri substanţiale unele cooperative de credit.

Mulţi lideri ai cooperaţiei româneşti (Dr. Vasile Lucaciu, Alexiu Berinde, Nicolae Nylvan, George Petrovan, etc.) au înfiinţat institute de credit pe acţiuni. Spre exemplu, din iniţiativa lui Dr. Vasile Lucaciu şi Alexiu Berinde s-a reuşit transformarea Cooperativei de credit „Perşeiul" din Seini în Banca „Sătmăreana" din aceeaşi localitate. Un fenomen similar se înregistrează în cazul institutului cooperatist „Râureana" din Copalnic-Mănăştur, transformat, din iniţiativa preşedintelui George Petrovan, în Banca „Râureana" S.A.

Au existat şi alte încercări de transformare a unor cooperative de credit în societăţi pe acţiuni, prin mărirea capitalului social deţinut, tentative în marea lor majoritate eşuate. Relevant este spre exemplu, cazul Cooperativei de credit din Seini. Aceasta s-a izbit, în tentativa de înfiinţare a unei bănci populare, de opoziţia vehementă a Cooperaţiei Centrale Naţionale de la Budapesta, al cărei membru era. În cazul Cooperativei de credit „Perşeiul" din Chiuzbaia, criza anului 1912 a reprezentat principalul motiv al eşecului de transformare într-o bancă societate pe acţiuni. Cooperativele de credit care au activat în Sătmar până la 1918, cu mici excepţii, erau membre ale Cooperaţiei Centrale Naţionale de la Budapesta, fiind, astfel, obligate a-şi înregistra

[187] *Ibidem*, f. 31, f. 78, f. 130, f. 157, f. 184; dos 3 / Sătmărel, f. 39, f. 94, f. 99, f. 135.

toate anunţurile în organul de presă al acesteia, *Országos Központi Hitelszövetkezeti Értesítő*" (Informatorul Cooperaţiei Centrale) şi a fi subordonate tehnic Budapestei.

Indiferent de vechimea lor, de puterea economică de care dispuneau, de limba vorbită de membrii sau acţionarii instituţiilor de credit sătmărene, acestea, prin întreaga activitate desfăşurată, s-au impus în „peisajul" financiar-economic al perioadei abordate. Prin gama largă a operaţiunilor desfăşurate ele au contribuit la emanciparea şi modernizarea gospodăriilor ţărăneşti, la dezvoltarea comerţului şi a afacerilor industriale. Dealtfel, o contribuţie însemnată au avut-o şi în ceea ce priveşte emanciparea culturală a locuitorilor din nord-vestul Transilvaniei.

ANEXE

Tabelul nr. 1

Anul	Profit net	Depuneri spre fructificare
1885	3267	21252
1886	3308	20547
1887	3790	39471
1888	4548	45344
1889	4386	63250
1890	5342	79528
1891	5362	115288
1892	6747	121782
1893	7910	180491
1894	9170	196947
1895	9701	252463
1896	9914	224747
1897	10425	244361
1898	10963	287440
1899	6842	312951
1900	10514	747866
1901	14513	702586
1902	11502	689911
1903	23040	817650
1904	18739	717520
1905	18042	722865
1906	25691	698415
1907	25317	791953
1908	32841	937721
1909	33215	1070043
1910	?	1091456
1911	42609	1161075
1912	36231	960150
1913	31101	843872
1914	- 11607	764838
1915	- 84981	768843
1916	26053	651230
1917	23761	826767
1918	- 26070	1193980

Tabelul nr. 2

Anul	Cambii	Cambii cu acoperire ipotecară	Ipotecare	Obligațiuni	Cont curent	Efecte	Realități
1885	35185	-	19873	15856	-	-	-
1886	36946	-	19099	14656	-	-	-
1887	47444	-	22879	18977	-	-	-
1888	49694	-	23547	22463	-	-	-
1889	56299	-	26628	23718	-	482	-
1890	69524	-	34244	28919	-	644	-
1891	98079	-	35451	33612	-	-	-
1892	131386	-	53245	34044	-	-	-
1893	176562	-	66309	33589	-	-	-
1894	187204	-	77204	25710	-	-	-
1895	199197	-	115840	22815	-	1000	-
1896	206384	-	118509	18878	28	1000	810
1897	223169	-	136363	16115	370	800	-
1898	238430	-	148443	17249	1073	600	76
1899	250702	-	155339	17144	707	400	56
	K.	**K.**	**K.**	**K.**	**K.**	**K.**	**K.**
1900	635491	-	313238	39409	2438	400	40004
1901	544128	-	315586	41013	2359	-	38916
1902	630385	-	344705	45856	1075	-	37521
1903	650261	-	400844	54265	18868	210	17846
1904	658650	-	410319	58714	28244	3344	20000
1905	964220	-	373197	63969	5748	3344	18655
1906	1079385	-	360741	67597	6532	10953	18000
1907	1308141	-	357449	63432	54549	40505	26000
1908	520760	-	319682	35712	53678	37510	79229
1909	1519106	-	261847	23295	22409	78260	108655
1910	353727	1359136	211923	20967	23653	101939	111149
1911	541800	1363276	176437	17796	40337	122780	110955
1912	371206	1414000	145789	15163	50110	156609	108127
1913	201576	1433225	119284	11450	34663	156002	171973
1914	166518	1335415	121233	9829	86065	146917	236399
1915	50232	1298255	117005	8663	175653	198367	221318
1916	129350	795441	82114	3514	110267	271205	192734
1917	25439	682453	51055	2067	32348	542319	1259555
1918	32753	520000	29516	1094	45103	715965	116906

Tabelul nr. 3

Anul (Profit net)

1890 (3115); **1891** (12262); **1892** (12119); **1893** (21271); **1894** (18191); **1895** (15005); **1896** (8525); **1897** (12872); **1898** (8329); **1899** (-); **1900** (15084); **1901** (8840); **1902** (-3662); **1903** (-1658); **1904** (-3401); **1905** (8006); **1906** (13816); **1907** (13376); **1908** (15809); **1909** (21469); **1910** (24409); **1911** (24477); **1912** (26525); **1913** (23297); **914** (7222); **1915** (12853); **1916** (13829); **1917** (13897); **1918** (12264).

Tabelul nr. 4

Anul	Cambii	Cambii cu acoperire ipotecară	Ipotecare	Obligaţiuni	Cont curent	Efecte	Realităţi
1892	469728	-	20412	-	-	-	-
1893	592587	-	53434	-	-	-	-
1894	622972	-	55870	-		600	-
1895	553241	-	46862	-	2140	1000	-
1896	491000	-	43993	-	4091	1000	-
1897	457627	-	40506	-	19168	1300	-
1898	373514	-	27971	-	17560	1100	-
1899	349151	-	24223	-	20759	100	-
1900	577268	-	48921	-	43320	200	-
	K.	**K.**	**K.**	**K.**	**K.**	**K.**	**K.**
1901	499598	-	-	49311	65284	200	-
1902	443879	-	-	50899	72350	200	-
1903	422070	-	-	64083	57879	200	-
1904	340254	-	-	74245	60193	-	-
1905	258181	-	-	120160	46006	-	-
1906	270912	-	-	229713	60520	-	-
1907	301298	-	-	295381	64808	-	-
1908	368240	-	-	296291	93488	-	-
1909	482055	-	-	329065	72833	-	-
1910	562617	-	-	357964	79731	-	-
1911	606155	-	-	398711	96090	-	-
1912	580034	-	-	394301	101286	-	-
1913	237674	290800	-	376781	98363	-	-
1914	226012	289100	-	381266	106451	-	-
1915	195488	280105	-	350700	131668	9750	-
1916	353711	-	-	306153	101649	9750	-
1917	57949	383102	-	256532	74721	9400	-
1918	148127	583506	-	190005	6611	7400	-

Tabelul nr. 5

Anul	Profit net	Depuneri spre fructificare	Cont curent
1892	12401	232598	-
1893	17611	349950	-
1894	19663	335006	-
1895	23409	428179	-
1896	31012	536674	-
1897	22187	485368	-
1898	22630	385232	-
1899	18544	333989	-
	K.	**K.**	**K.**

1900	21979	658021	-
1901	22127	692497	-
1902	24493	746616	-
1914	48068	836243	138880
1915	44859	972008	23839
1916	43764	1271944	35630
1917	72108	2856994	326107

Tabelul nr. 6

Anul	Cambii	Cambii cu acoperire ipotecară	Ipotecare	Obligați-uni	Cont curent	Efecte	Realități
1892	539504	-	-	-	-	2979	-
1893	708435	-	10050	-	-	500	-
1894	716419	-	12125	-	2721	5722	354
1895	831726	-	10875	-	76742	1915	354
1896	835393	-	215878	-	123636	250	-

Tabelul nr. 7

Anul	Profit net	Fond general		
		Rezerve	Fond suplimentar	Fond de pensii
1893	4488	1595		37
1894	5953	2206	-	196
1895	8790	2909	-	300
1896	6431	4187	-	416
1897	9390	4732	-	441
1898	8915	7535	-	529
1899	1981	10135	390	621
	K.	**K.**	**K.**	**K.**
1900	1334	12389	781	1334
1901	14049	12957	2272	2005
1902	9786	14550	2681	2559
1903	31161	17097	2965	4114
1904	33265	31912	3247	9584
1906	29354	63111	5291	21632
1907	30632	79078	6674	26462
1908	30902	96930	8141	33378
1909	32530	112987	10228	12865
1910	31712	130923	12443	44195
1911	32501	148380	14322	15578
1912	21902	166655	16785	17669
1913	19924	178801	16785	13805
1914	8482	185939	-	13805
1915	8874	193582	-	14357
1916	23377	201515	-	14937
1917	15779	216093	12396	15502
1918	14138	226493	13414	16124

Tabelul nr. 8

Anul	Cambii	Cr.	Cambii cu acoperire ipotecară	Ipotecare	Obligațiuni	Cont curent	Efecte	Realități
	255417	-	-	13269	-	-	1314	-
1894	276409	-	-	16595	12525	954	1344	-
1895	269063	-	-	24047	14935	2459	1400	-
1896	235398	-	35416	35304	16292	4238	1500	-
1897	200674	-	80300	39952	15849	2753	1735	-
1898	166203	-	104924	43501	14257	3614	2020	9326
1899	136828	-	111192	37146	9888	5200	2120	19801
	K.	**f.**	**K.**	**K.**	**K.**	**K.**	**K.**	**K.**
1900	477610			64844	14319	7111	4550	43219
1901	238924	46	289686	57783	9535	4178	4700	42679
1902	232916	23	386015	57305	7039	2369	4700	35849
1903	311935	39	463719	55881	5395	1181	4700	27582
1904	244166	19	706643	74261	4225	22268	4736	22572
1906	1229289			84698	3035	-	42037	17546
1907	1191111			93547	2084	-	43863	14019
1908	1319802			88228	1449	1538	53458	13671
1909	1487063			80867	1014	707	64729	29761
1910	1466684			82281	873	-	92486	27710
1911	1548840			151836	663	-	100213	25094
1912	1485545			159135	414	-	128751	23914
1913	1399239			149878	188	172	122221	33458
1914	1364591			141039	114	-	117617	40890
1915	1138757			117902	96	-	118402	43808
1916	766561			82013	-	370911	161906	25012
1917	541446			52583	-	698294	207123	20789
1918	350306			41507	-	307898	-	1500

Tabelul nr. 9

Anul	Profit net	Fond general			Depuneri spre fructificare
		Rezerve	Fond suplimentar	Fond de pensii	
1899	1646	-	-	-	23030
	K.	**K.**	**K.**	**K.**	**K.**
1900	10484	913	-	50	40980
1901	15040	3080	-	345	60503
1902	15081	7296	-	854	74605
1903	19574	12170	-	1308	109384
1904	18922	20141	517	1987	174610
1905	19765	27312	1075	4896	244853
1906	18367	32550	1592	8900	306793

Tabelul nr. 10

Anul	Cambii	Ipotecare	Obligațiuni	Cont curent	Efecte	Realități
1899	8093	3298	54385	-	550	-
1900	25263	7879	147244	-	1100	-
1901	17486	176902		-	299	-
1902	-	28477	207933	-	629	-
1903	-	34693	233444	-	537	-
1904	-	53675	267754	-	517	900
1905	-	72079	346280	-	581	810
1906	-	64149	362536	-	1901	13000
1907	-	86796	357197	-	4321	13194
1908	-	112464	319058	-	2735	13194
1909	-	153886	282338	-	3051	33966
1910	-	164541	271097	-	3950	29823
1911	-	232175	290301	707	5641	85737
1912	-	233219	272466	37654	-	100280
1913	-	224306	242548	-	5266	130513
1914	-	192194	214144	-	-	170179
1915	35470	166867	128620	2588	7720	149923
1916	47767	104122	78767	-	23343	128707
1917	39745	70334	59914	843	44402	118901
1918	52645	46668	51805	56902	58032	114601

Tabelul nr. 11

Anul	Profit net		Depuneri spre fructificare		Împrumuturi cambiale
	K.	f.	K.	f.	K.
1902	3782	39	12003	64	81998
1903	5453	46	22673	25	119393
1904	5814	80	32397	90	149517
1905	6702	10	36825	93	182559
1906	6940	28	42290	77	195752
1907	6802	41	64071	50	204126
1908	8124	63	62702	13	221855
1909	8543	27	66718	88	240810
1910	8331	30	87455	08	274747
1911	9272	12	76814	71	334450
1912	16335	10	113659	98	454145
1913	16908	65	84039	50	412786
1914	421	08	92620		419036
1915	10790	66	75409	29	361850
1916	10551	14	84235		277902
1917	5814	14	49282	55	198276
1918	-5974	-	29206	71	180297

Tabelul nr. 12

Anul	Profit net	Rezerve			
		Fond general	Fond suplimentar	Fond de pensii	Fond cultural
1901	2885	117	-	-	-
1902	8537	2885	457	-	-
1903	13162	6042	1172	-	-
1904	13793	11024	2072	-	-
1905	14113	16960	3143	3928	-
1906	17223	24380	4645	6653	2161
1907	20492	33390	5964	11543	2773
1908	24452	44975	9881	18989	3527
1909	25606	58875	14096	26385	3500
1910	28863	73500	16299	32994	4229
1911	29162	-	-	-	-
1912	29387	99112	19622	46372	5651
1913	28302	111280	21062	56471	6741
1914	10110	123700	21348	64500	7675
1915	13629	128648	21364	67725	7012
1916	17468	133800	22400	74000	4650
1917	16983	142064	23379	79214	5359
1918	10843	150280	24616	84306	4463

Tabelul nr. 13

Anul	Cambii	Cambii cu acoperire ipotecară	Ipotecare	Obligațiuni	Efecte	Realități
1901	47629	44445	24047	-	6048	
1902	116055	75498	38833	2001	-	
1903	176859	92242	46679	2607	-	305
1904	245105	123775	77965	4057	-	1000
1905	324010	179563	111808	9198	-	1300
1906	675802	-	137183	11681	-	3610
1907	747608	-	147461	11927	-	6110
1908	785160	-	146401	9244	6177	6750
1909	799012	-	146808	7338	2006	7200
1910	887212	-	153558	6181	12255	7650
1912	353927	584971	156517	4416	-	71670
1913	294565	656735	221793	3545	-	70670
1914	242450	730359	183902	3020	-	68710
1915	178305	590659	161109	2613	-	68484
1916	104184	337541	118000	1462	276368	86914
1917	65607	224342	111905	700	554919	105310
1918	122585	149053	112884	381	638536	

Tabelul nr. 14

Anul	Profit net	Rezerve		
		Fond general	Fond supl.	Fond de pensii
1907	12370	-	-	-
1908	16179	4923	-	881
1909	20336	6052	-	1897
1910	23526	40000	600	7000
1911	27170	52000	5000	10000
1912	25919	65000	10000	10700
1913	19753	75000	12200	12000
1914	7552	78000	10670	12000
1915	6811	81120	12000	11687
1916	13879	84364	11687	12480
1917	14715	91520	12503	13312
1918	15855	97760	13469	14560

Tabelul nr. 15

Anul	Cambii	Cambii cu acoperire ipotecară	Ipotecar	Obligațiuni	Cont curent	Realități
1907	-	-	52777	12787	-	-
1908	534705	-	62253	24843	2057	-
1909	581995	-	67120	26776	-	-
1910	295349	434336	85529	30164	-	-
1911	405614	542054	115149	36425	65236	-
1912	460674	550839	100881	28064	20062	75
1913	421719	502220	90705	24252	34849	55
1914	357920	486101	151093	19176	31265	-
1915	310345	437273	138310	11410	21060	-
1916	250026	303177	129103	6096	21076	-
1917	229510	182742	83238	3412	22426	28
1918	263896	174057	19109	1758	45749	12

Tabelul nr. 16

Anul	Profit net		Rezerve				Depuneri spre fructificare	
			Fond general		Fond suplimentar			
	Fl.	Cr.	Fl.	Cr.	Fl.	Cr.	Fl.	Cr.
1887	45	41	-	-	-	-	1173	82
1888	140	04	36	33	-	-	510	34
1889	167	43	50	33	-	-	876	28
1890	308	06	82	11	-	-	2196	83
1891	390	48	167	74	-	-	5042	28
1892	505	74	271	33	-	-	8906	88
1893	715	16	575	31	-	-	12828	71

1894	1050	78		978	72	231	37	13079	96
1895	885	17		1456	26	214	65	14409	79
1896	1701	09				2165	32	14459	69
1897	1429	28		3553	27	168	83	16098	18
1898	1463	58				5450	19	8347	70
1899	1318	59				7141	59	8733	63
	K.	**f.**	**K.**	**f.**		**K.**	**f.**	**K.**	**f.**
1900	2716	73				17892	78	23739	13
1901	3743	22				20300	-	31574	28
1902	3906	48				20300	-	38050	39
1903	5420	75	20300	-		2253	98	45457	22
1904	4237	82	20300	-		3338	13	47060	50
1905	4297	31	20300	-		4185	75	53485	97
1906	3858	02	20300	-		5045	21	56588	62
1907	4430	71	20300	-		5816	83	62612	38
1908	4724	19	20300	-		6704	27	71540	71
1909	5234	52	20300	-		7649	10	59451	41
1910	5807	09	20300	-		8755	17	61246	93
1911	5483	61	20300	-		10226	56	56644	08
1912	4603	54	20300	-		11324	28	58895	25
1913	4127	97	20300	-		12244	98	63031	39
1914	2982	50	20300	-		13070	57	64288	59
1915	1252	99	20300	-		13667	07	64165	29
1916	11072	69	20300	-		13917	67	55762	21
1917	4273	33	20300	-		16132	20	73528	42
1918	4335	99	20300	-		16986	86	74921	59

Tabelul nr. 17

Anul	Ipotecare		Obligațiuni		Efecte		Realități	
	Fl.	Cr.	Fl.	Cr.	Fl.	cr.	Fl.	cr.
1887	-	-	1101	-	-	-	-	-
1888	-	-	3437	40	-	-	-	-
1889	-	-	4881	70	-	-	-	-
1890	-	-	8395	17	-	-	-	-
1891	-	-	14056	24	-	-	-	-
1892	-	-	17488	83	-	-	-	-
1893	-	-	26254	94	-	-	-	-
1894	-	-	29477	36	-	-	-	-
1895	-	-	32332	53	-	-	-	-
1896	1142	40	32449	12	-	-	-	-
1897	3313	52	32623	50	-	-	-	-
1898	4345	90	29842	49	50	-	-	-
1899	4457	16	29221	15	175	-	-	-
1900	11387	82	63433	48	474	-	-	-
1901	11961	72	69791	54	474	-	-	-
1902	16183	36	77390	88	793	-	-	-
1903	13829	16	81373	70	813	-	-	-
1904	18148	06	85526	79	833	-	960	-
1905	20525	50	97192	32	853	-	1200	-
1906	23195	20	103369	16	1004	30	1400	-
1907	21447	90	107922	56	1720	-	1500	-
1908	23669	10	119512	80	1760	-	1500	-

1909	25972	90	108354	42	2023	-	1500	-
1910	24252	69	108658	72	1633	-	1700	-
1911	17477	60	104709	40	1733	-	1900	-
1912	17852	50	99821	10	1733	-	1900	-
1913	17373	70	99079	90	1733	-	-	-
1914	18730	80	97576	50	1733	-	-	-
1915	17728	30	81734	30	2733	-	-	-
1916	12413	70	60054	80	4716	-	-	-
1917	10368	-	45445		10116	-	-	-
1918	5820	-	49883	80	10116	-	-	-

Tabelul nr. 18

Anul	Profit net	Depuneri spre fructificare	Obligațiuni	Fond de rezervă
1909	77	9174	12367	154
1910	274	13954	19776	237
1911	380	8869	26175	236
1912	469	8088	32300	496
1913	767	6630	33093	578
1914	682	11922	37203	809
1915	810	14274	23925	927
1916	800	14090	24210	1097
1917	669	16730	18424	1238

Aspecte ale căsătoriei în Ţara Oaşului (satul Moişeni, 1900 - 1950)

Paula Virag

În mentalitatea populară, căsătoria reprezintă un act sacru, divin, irepetabil, o taină asemeni naşterii si morţii, care stă la temelia întemeierii unei familii. A doua jumătate a secolului al XIX-lea şi primele decenii ale secolului al XX-lea înregistrează, în Transilvania, mutaţii semnificative în ceea ce priveşte fenomenul căsătoriei, cu toate elementele sale principale: număr, mişcare sezonieră, structura populaţiei pe grupe de stare civilă. Toate acestea se manifestă în comportamentul matrimonial al provinciei şi reflectă procesul de modernizare al societăţii în general, de destructurare lentă a unor comportamente demografice ancorate până nu de mult în tradiţie şi practici conservatoare.

Este ştiut că cuantificarea datelor statistice pentru zone mai extinse teritorial, deşi oferă o viziune generală asupra fenomenelor demografice majore, anulează particularităţile locale, variaţiile regionale şi temporale. De aceea am ales pentru lucrarea de faţă un studiu de caz şi anume: evoluţia căsătoriilor din satul Moişeni, jud. Satu Mare, din zona Ţării Oaşului. Materialul folosit în acest studiu de caz îl constituie fondul arhivistic care cuprinde registre de stare civilă ale localităţii, acestea conţinând date referitoare la naşteri, căsătorii şi decese pentru întreaga perioadă investigată (anii 1900-1950).

Pentru a înţelege mai bine particularităţile evoluţiei fenomenului studiat, trebuie precizat că satul Moişeni, alături de alte 15 sate, face parte din Ţara Oaşului, una din multele "ţări" din Transilvania pe care condiţiile geografice, istorice şi etnice le-au permis să se individualizeze. Din punct de vedere istoric, aceste voievodate româneşti, numite "ţări", au fost menţionate încă din secolul al XIII-lea, ele bucurându-se de o anumită autonomie locală: Ţara Făgăraşului, Ţara Haţegului şi, de asemenea, Ţara Oaşului.

În cadrul Ţării Oaşului, Moişeni se situează pe o zonă colinară, altădată acoperită cu păduri de stejar, care, în mare parte, au fost defrişate în secolul al XVIII-lea şi se plasează la o distanţă relativ mică de drumul naţional Negreşti-Sighet şi reprezintă ultimul sat din Ţara Oaşului înainte de Maramureş şi de Ucraina. Străbătut de Valea Rea, Moişeni are casele răsfirate de-a lungul drumurilor principale care îl străbat dintr-un capăt în celălalt: Moişeni-Bixad, Moişeni-Certeze. Denumirea satului vine de la numele celui care a întemeiat prima comunitate din zonă. Potrivit unei cronici maghiare, Toma Moiş, originar din Berbeşti, Maramureş, a cumpărat terenul de la două familii maghiare şi s-a stabilit aici împreună cu familia. Lui i s-au alăturat şi alte familii din Berbeşti şi Văleni, înjghebându-se astfel nucleul satului[1].

Dintre toate localităţile Ţării Oaşului, Moişeni este satul cu solul cel mai puţin fertil, motiv pentru care el a rămas în afara procesului de colectivizare. Creşterea animalelor este, deci, principala activitate a sătenilor. Terenul agricol acoperă 3500 ha, dintre care doar ¼ este arabil şi pe care ţăranii cultivă produse indispensabile alimentaţiei lor. Astfel se explică de ce locuitorii din Moişeni nu au ezitat să emigreze, după Primul Război Mondial, în SUA, sau mai târziu, în 1946, să se înscrie ca voluntari pentru colonizarea Banatului, în speranţa de a găsi condiţii mai bune. Majoritatea locuitorilor trăiesc din ce le asigură gospodăria proprie. Unii dintre ei s-au angajat la exploatările miniere sau la cele forestiere.

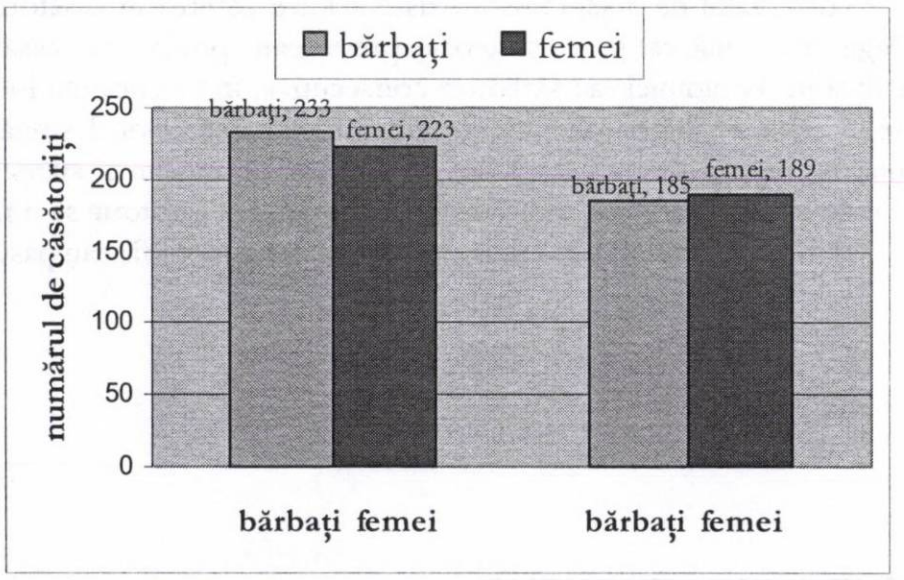

Recensământul din 1910 a înregistrat, în Moişeni, 798 de locuitori. Numărul acestora a crescut vizibil până la recensământul din 1930, când au fost contabilizate 887 de persoane, dintre care 438 bărbaţi şi 449 de femei. Foarte mare este raportul dintre indivizii căsătoriţi şi necăsătoriţi: pentru necăsătoriţi (1)–233 bărbaţi/ 223 femei, faţă de numărul de căsătoriţi (2)–185

[1] Danielle Musset, *Le mariage à Moişeni*, în Etudes et documentes balcaniques, Paris 1981, p. 9.

bărbaţi/ 189 femei (vezi graficul alăturat).

Sunt relativ puţine cazuri de văduvie (17 văduvi; 34 văduve). Există un singur cuplu care a recurs la divorţ, aceasta explicându-se şi prin faptul că biserica greco-catolică, ai cărei enoriaşi erau majoritatea locuitorilor satului în cauză, nu accepta această cale de destrămare a căsniciei.

Pornind de la aceste considerente de ordin general privind localititatea Moişeni, putem înţelege mai bine elementele esenţiale ale modului de formare a familiei, elemente care sunt reprezentate de: motivarea căsătoriei, scopul ei, criterii de alegere a partenerilor, perioada de încheiere a căsătoriei etc. Fiind un produs al sistemului social, familia se dezvoltă şi evoluează în raport cu transformările societăţii, iată de ce, studiind numărul şi evoluţia căsătoriilor întâlnim diferenţe vizibile de la o perioadă la alta. Vom expune, în continuare, doar câteva aprecieri pe marginea mişcării sezoniere a căsătoriilor, precum şi consideraţii privind vârsta şi statutul civil al celor care se căsătoresc.

Intervalul în care este permisă organizarea de cununii şi, respectiv, nunţi este stabilită de comandamente religioase, care interzic nunta pe parcursul a câtorva perioade ale anului, şi anume: postul Paştelui, adică timp de 40 de zile înainte de sărbătoarea Învierii lui Iisus Hristos; săptămâna imediat următoare acestui mare praznic, numită şi "săptămâna luminată"; postul Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel de la sfârşitul lunii iunie, postul Sfântei Mării (1-15 august); postul Crăciunului şi perioada de sărbători din jurul Anului Nou, adică de la mijlocul lunii noiembrie până în 6 ianuarie, ziua Epiphaniei. La toate acestea, se mai adaugă şi alte sărbători ale bisericii: Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena (21 mai), Duminica Rusaliilor, Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul (29 august), Înălţarea Sfintei Cruci (14 septembrie). De asemenea, nu se pot celebra nunţi în zilele de miercuri şi vineri de pe tot parcursul anului, acestea fiind zile de post.

Pe lângă aceste intervale de interdicţie, în cazul localităţii Moişeni se evită a se celebra căsătorii şi în perioada "Alesului", care durează mai multe zile şi care mobilizează bărbaţii şi femeile care nu mai sunt, deci, disponibili pentru nuntă, şi de "Sâmbra Oilor", ce se desfăşoară într-o duminică şi la care ţăranii ţin să fie prezenţi[2]. Deşi nu există interdicţii din partea Bisericii, în anumite perioade este dificil să organizezi nunţi datorită muncii câmpului, care nu lasă momente de răgaz pentru un astfel de eveniment. Astfel, cea mai mare parte a ţăranilor din Moişeni, şi nu numai, preferă organizarea nunţilor atunci când activităţile agricole sunt mai puţin intense şi nici o interdicţie religioasă nu opreşte acest lucru: toamna, dar şi iarna după Epiphanie.

Studiul registrelor parohiale, din 1896 până la mijlocul secolului XX, confirmă următoarele: februarie şi noiembrie sunt cele două luni privilegiate pentru căsătorii. Pe parcursul acestora s-au totalizat mai mult de jumătate din căsătoriile pentru anii 1896-1899 (53,8%), 1900-1909 (53,9%)[3]. S-au mai organizat nunţi şi în jurul Rusaliilor sau în luna iulie, însă numărul lor este scăzut.

Pentru a înţelege mai bine de ce cel mai mare număr de nunţi este în perioada care urmează postului de la sfârşit de an, în special în luna februarie şi nu ianuarie, trebuie subliniat faptul că este necesar să existe o distanţă de numai 3 săptămâni între cererea în căsătorie şi nuntă. În consecinţă, dacă se face cererea în ianuarie, nunta are loc 3 săptămâni mai târziu, deci în februarie[4]. Perioada aleasă pentru derularea ceremoniei, care durează, în mod obligatoriu, 3 zile, este joia, lunea sau sâmbăta, mai rar duminica. Niciodată nu este aleasă miercurea sau vinerea, care sunt zile de post. Marţea este, de asemenea, evitată, ca fiind zi nefastă în care nu este bine să se organizeze căsătorii, clăci, călătorii.

Intervalul de 3 săptămâni existent între cererea în căsătorie şi nuntă este determinat şi de faptul că atât legislaţia civilă, cât şi cea religioasă prevedeau "publicarea" căsătoriei sau înfăptuirea vestirilor, ce trebuiau să se facă în 3 duminici sau sărbători consecutive, în biserica din localitatea unde domiciliau tinerii. Dacă unul dintre ei trăia în altă parohie, se impunea efectuarea celor 3 strigări în ambele parohii. Vestirile trebuiau să conţină numele şi prenumele, locul de naştere, domiciliul şi starea civilă a celor doi miri. Se solicita tuturor celor care cunoşteau vreo piedică legală la respectiva căsătorie să o facă publică[5].

Un alt aspect interesant este vârsta la care tinerii făceau pasul esenţial spre închegarea unei familii.

---

[2] *Ibidem*, p. 87.
[3] *Ibidem*, p. 87.
[4] *Ibidem*, p. 87.
[5] Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania*, în „Centrul de Studii Transilvane", Fundaţia Culturală Română, Cluj Napoca 1999, p. 84.

Vârsta la care tinerii se puteau căsători era influenţată şi de mentalitatea comunităţii. În general, pentru fete, vârsta optimă pentru încheierea căsătoriei era considerată între 15-20 de ani, în timp ce pentru bărbaţi între 18-30 de ani. Aceastea au fost şi intervalele de vârstă în care s-au înscris tinerii cununaţi de către preot în biserica din Moişeni, după cum se poate constata din tabelul de mai sus.

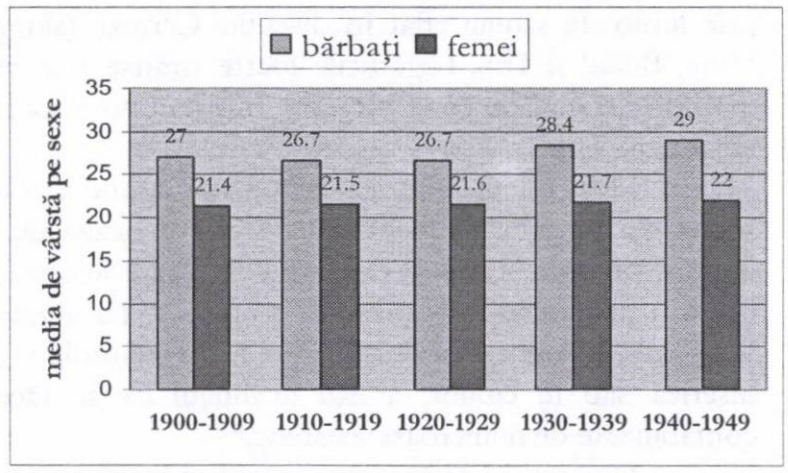

Se poate afirma că vârsta de căsătorie a femeilor a scăzut, treptat, după 1940, situându-se pentru prima dată sub 20 de ani. Variaţiile de vârstă medie s-au manifestat mai ales la bărbaţi, mult mai sensibili la influenţa conjuncturii economice şi politice a ţării: războiul din 1914-1918 şi apoi cel din 1940-1944, criza economică ce a afectat mai mult bărbaţii care au participat direct la viaţa socială.

Vârsta medie, oarecum ridicată, pentru căsătoria bărbaţilor se explică şi prin faptul că ei nu puteau închega în mod normal o familie decât după terminarea serviciului militar. În perioada monarhiei austro-ungare, serviciul militar avea o durată variabilă care putea ajunge până la 10 ani.

În ceea ce priveşte diferenţa de vârstă dintre miri, pentru un interval de 10 ani, s-au întâlnit următoarele situaţii: soţul este mai în vârstă decât soţia, au aceeaşi vârstă, soţia este mai în vârstă. O primă constatare de ordin general, valabilă pentru toată perioada studiată este următoarea: este o excepţie ca membrii cuplului să aibă aceeaşi vârstă. Cercetând deceniu cu deceniu, se pot trage următoare concluzii:
pentru 1900-1909, din 73 de căsătorii, în 64 din cazuri (85%) soţul este mai bătrân decât soţia. Această diferenţă poate fi de 11, chiar de 26 de ani, dar în cea mai mare parte se situează în intervalul de 4-9 ani;
pentru 1910-1919, din 94 de căsătorii, în 77 de cazuri (82%) bărbatul este mai în vârstă şi în 13 cazuri (14%) soţia are mai mulţi ani decât soţul. în acest din urmă caz, femeia este mai mare cu doar unul sau doi ani. În patru cazuri (4%) soţii au aceeaşi vârstă;
pentru 1920-1929, din 92 de căsătorii, în 73 de cazuri (80 %) soţul este mai în vârstă decât soţia, iar aceasta din urmă doar în 14 situaţii (15%). În cinci cazuri (5%) soţii au aceeaşi vârstă;
pentru 1930-1939, din 99 de căsătorii, în 90 din cazuri (91 %) soţul este mai în vârstă, iar doar în 9 cazuri (9 %) soţia este mai în vârstă;
pentru 1940-1949: din 82 de cazuri de căsătorii, în 69 din cazuri (84%) soţul este mai în vârstă, iar în 10 soţia (12%). În 3 situaţii (4%), soţii au vârste egale. Trebuie remarcat că proporţia căsătoriilor în care soţul este cu 11 ani mai mare decât soţia este foarte mare.

Se poate concluziona că, la majoritatea cuplurilor, soţul este mai în vârstă decât soţia, iar diferenţa de vârstă variază de la 2 la 11 ani (vezi tabelul de mai jos).

În societatea tradiţională, partenerii de viaţă se alegeau din cadrul aceleeaşi categorii sociale. Mezalianţele erau aspru sancţionate. Aceeaşi situaţie se înregistra şi în cazul în care partenerul era adus dintr-o altă comunitate deoarece astfel se reduceau şansele unui membru din comunitatea respectivă să-şi realizeze o familie. În societatea rurală transilvăneană se remarcă un fenomen de endogamie foarte puternic. În mod obişnuit, 2/3 din căsătorii se realizau între membrii aceleiaşi comunităţi şi numai 1/3 îşi aducea partenerul sau partenera din zonele învecinate, situate pe circumferinţa unui cerc cu raza de 15-20 km. Căsătoriile cu parteneri din localităţile învecinate sunt excepţii

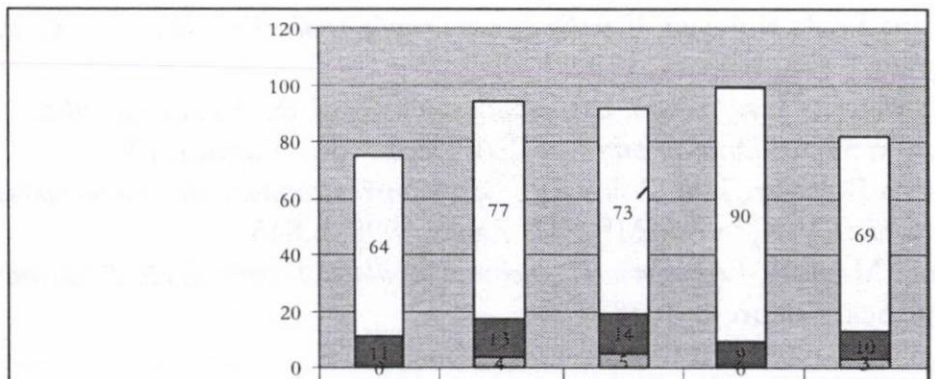

	1900-1909	1910-1919	1920-1929	1930-1939	1940-1949
cazuri în care bărbatul este mai în vârstă	64	77	73	90	69
cazuri în care femeia este mai în vârstă	11	13	14	9	10
cazuri în care soţii au aceaşi vârstă	0	4	5	0	3

destul de rar întâlnite, atunci când nu lipsesc[6].

Aceste observaţii sunt perfect valabile şi în cazul satului Moişeni, unde cea mai mare parte a căsătoriilor în care unul dintre miri este străin, aceştia provin din comunităţi din Ţara Oaşului, în special din cele limitrofe satului aflat în discuţie: Certeze (singura localitate care a dat mai multe femei decât bărbaţi), Huta, Bixad şi Trip. Legăturile foarte strânse şi numeroase cu Certeze şi Bixad se pot explica şi altfel decât datorită vecinătăţii: până în 1854, Moişeni nu avea biserică şi sătenii mergeau fie la Certeze, fie la Bixad, fie chiar şi în Trip[7].

Deşi tinerii nu prea îşi puteau spune cuvântul în ceea ce priveşte alegerea partenerului de viaţă, societatea tradiţională dispunea de câteva ocazii de întâlnire şi sociabilitate: duminici şi sărbători religioase, târguri, precum şi muncile câmpului. Toate acestea prilejuiau adunarea unui număr mare de participanţi şi ofereau posibilitatea cunoaşterii reciproce. La aceste momente se mai poate adăuga participarea la slujbele religioase, pelerinaje, şezători, clăci etc. Întâlnirile la jocurile satului, organizate în piaţa publică, la ieşirea din biserică sau în cimitir, aveau avantajul că se făceau în văzul comunităţii, simpatiile erau remarcate şi contabilizate de numeroasa asistenţă[8].

Din totalul căsătoriilor încheiate în Moişeni, marea majoritate au fost celebrate în ritul greco-catolic, confesiune căreia îi aparţinea cel mai mare procent al credincioşilor. Regula era, deci, să se căsătorească cu soţi sau soţii de aceeaşi religie. Doar o mică majoritate s-a manifestat în mod diferit. În această din urmă situaţie, în cea mai mare parte a cazurilor unul dintre cei doi este greco-catolic. Un alt caz este cel al unui reformat din Bixad, care s-a căsătorit cu o greco-catolică din Moişeni, iar câţiva ani mai târziu s-a recăsătorit cu o romano-catolică tot din Moişeni.

De asemenea, trebuie precizat faptul că marea majoritate a căsătoriilor în care soţii nu erau de aceeaşi confesiune, s-au realizat în exogamie teritorială; un mire greco-catolic, originar din Moişeni, s-a căsătorit cu un/o romano-catolic, din Huta sau din Certeze, sau cu un/o protestant(ă) din Bixad[9].

În ceea ce priveşte profesia, toate femeile sunt înregistrate ca "menajere", adică muncesc în gospodărie. Bărbaţii, de-a lungul anilor, sunt înregistraţi ca "plugar", "agricultor", denumiri diferite care vor să desemneze pe ţăranii care muncesc pământul şi care reprezintă marea majoritate. Alte profesii sunt: forestieri, comercianţi, şoferi, etc. Toate acestea sunt determinate de caracterul economic al zonei.

Coeziunea familiei dura atâta timp cât rămâneau valabile şi active relaţiile dintre soţi, în cazul în care au existat, sau, în situaţiile familiilor întemeiate cu scopul satisfacerii unor interese materiale, atâta timp cât acestea mai corespundeau cerinţelor unuia sau altuia dintre soţi. Din momentul în care apar stări conflictuale se putea ajunge şi la divorţ, situaţie rar întâlnită în Moişeni, având în vedere faptul că avem de-a face cu o comunitate preponderent greco-catolică, a cărei Biserică nu acceptă această rupere a relaţiilor familiale.

Acestea sunt doar câteva aspecte relevate de cercetarea arhivelor parohiale. Firește că aprofundarea cercetării poate evidenţia noi şi interesante probleme în reconstituirea demografică a realităţii satului românesc din secolele trecute.

Bibliografie

Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800),* în Societate rurală şi mentalităţi colective, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997.
Danielle Musset, *Le mariage à Moişeni,* în Etudes et documentes balcaniques, Paris 1981.
Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania*, în *Centrul de Studii Transilvane*, Fundaţia Culturală Română, Cluj Napoca, 1999.
Ion Velcea, *Ţara Oaşului*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1964.
Ovidiu Suciu, *Drumuri prin Oaş*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1989.
Sorina Bolovan, Ioan Bolovan, *Aspecte privind căsătoria în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX*, în ActaMP XII, Zalău, 1998, p.845.
Sabin Manuilă, *Recensământul general al populaţiei României, din 29 decembrie 1930*, Ed. Institutului Central de Statistică, Bucureşti, 1938.

[6] Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800)*, în „Societate rurală şi mentalităţi colective", Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 1997, p. 165.
[7] D. Musset, *op. cit.*, p. 17.
[8] T. Nicoară, *op. cit.*, p. 166.
[9] D. Musset, *op. cit.*, p. 17.

Der Krieg der Sathmarer Rumänen für die Vereinigung (1918-1919)

Viorel Ciubotă

Die Vereinigung des Einheitlichen rumänischen Nationalstaates kam unter den günstigen internationalen Bedingungen zustande, die von dem Verfall der in der Mitte Europas bestimmenden Imperien verursacht wurden. Die Vollendung der Vereinigung war gleichzeitig auch das Frucht der qualitativen und quantitativen Anhäfungen, die die rumänische Gesellschaft im Laufe der Zeit vollgebracht hat:

„Die Vollendung der nationalen Einheit des rumänischen Volkes ... ordnet sich – so schreibt der Historiker Marcel Ştirban – in die Reihe der ausschlaggebenden Ereignissen in der Geschichte Rumäniens ein. Der 1. Dezember 1918 beduetete und bedeutet – was die Zeitgenossen auch gewünscht haben – dieTür zu einer neuen geschichtlichen Epoche. Die große Vereinigung vom 1. Dezember 1918 ist die größte Vewirklichung des rumänischen Volkes in seiner ganzen nationalen Geschichte.

Die Entscheidung der Großen Vereinigung hat den Grund zur künftigen Geschichte des ganzen rumänischen Volkes gelegt, daher auch ihre besondere Bedeutung und ihre große historische Rolle"[1].

Auch der große Vorkämpfer der nationalen Bestrebungen der Rumänen aus Siebenbürgen, Dr. Vasile Lucaciu hat in seiner Rede, die er in Sathmar nach sechs Jahren Verbannung gehalten hat, die permanente Präsenz des Vereinigungsgedanken in der Geschichte des rumänischen Volkes hervorgehoben: „Der Gedanke, der die Befreiung der Nationen von der fremden Herrschaft erzielt, dem entsprechend die rumänischen Gebiete die von Rumänen bewohnt sind, mit Großrumänien zu vereinigen sind, ist keine neue Idee, sondern der heißeste und älteste Wunsch des rumänischen Volkes. Jahrhunderte lang hat das rumänische Volk ergebnislos für die Selbständigkeit gekämpft, aber jetzt sieht das Volk, wie seine Hoffnung endlich in Erfüllung geht.

Er (Lucaciu n.n.) war jahrelang ein begeisterter Vorkämpfer des Gedanken der nationalen Befreiung und seine Bestrebungen fanden sogar in unserem Komitat statt. Hier hat er für die Idealen gekämpft, die heute verwirklicht sind, und wegen deren er fliehen musste[2].

Die Historiographie des Emantipationskampfes der Rumänen aus Sathmar ist ziemlich beträchtlich aber gleichzeitig auch ziemlich einseitig, sie schildert die Ereignisse in einer triumphierenden Art und Weise, und vergisst dabei die unumgängliche Rückfälle dieses Prozesses und nimmt sie manchmal aus dem geographischen und sozial-wirtschaftlichen Kontext der Sathmarer Gegend. Es wurde immer versucht, die Geschehnisse von Sathmar mit denen aus Siebenbürgenzu synchronisieren, und in den Jahren des Kommunismus sogar mit denen auf der nationalen Ebene, wobei die lokalen Eigentümlichkeiten beiseite gelegt wurden. Das beste Beispiel ist die Art und Weise wie die 1848-er Revolution im Sathmarer Gebiet behandelt wird, wobei aufgrund einzelner Momente das nationale Charakter der rumänischen Bauernbewegungen hervorgehoben wird, was jedoch fern von der Wirklichkeit steht.

Von den originalen Quellen werden in erster Linie die Aussagen von Personen erwähnt, die an einem dieser Geschehnisse teilgenommen haben und zwar vor allem im Jahre 1918: "Versuchen wir auf dem Wege einer häufig benutzten Methode der modernen Geschichtsschreibung die Art und Weise darzustellen, wie dieses Ereignis sich im Bewusstsein der "Kleinen" widerspiegelt hat, so finden wir in den Erinnerungsschriften der Zeit suggestive Seiten, wie z. B. die von Adrian Tomoioagă aus Bocicău, Constantin Barbul aus Pomi, Traian Cavaşi aus Boghiş, Vasile Pătcaşiu und Traian Sălăjan aus Hotoan, Petru Cupcea aus Supuru de Jos, Romul Buzilă aus Mădăras, usw[3]. Dennoch zeichnet sich durch ihre Informationsreichtum und durch die Länge der umfassten Periode (1879-1918) die Chronik von Hotoan

---

[1] Marcel Ştirban, *Semnificaţia istorică a marii uniri (Die historische Bedeutung der großen Vereinigung) in* "Sargeţia", XXI-XXIV, 1988-1991, p. 495.
[2] "Samisch" (Szamos, Satu Mare), Jg. 51, Nr. 238/14 Oktober 1919.
[3] D. Radosav, V. Ciubotă, zitiertes Werk, S. 94.

als ein besonderes Zeitdokument aus, sie wurde von einem der würdigsten griechisch-katholischen Priestern der Region, Vasile Pătcaşiu aufbewahrt.

Infolge der geografischen Lage, am Rande des rumänischen ethnischen Blocks, die Geschichte der Rumänen in der Sathmarer Region entwickelte sich außerordentlich interessant, das ist der Ort, wo es den Rumänen besondere Bemühungen kostete, ihre Sprache, ihre Religion und ganz allgemein ihre ethnische Identität gegenüber der Expansion des ungarischen Blocks zu bewahren, andererseits ist Sathmar der Ort, wo die Interferenzen, die Multikulturalität, das friedliche Zusammenleben Charakterzüge sind, die überall in der modernen Zeit zu finden sind. Diese Dualität der Faktoren hat die kollektive Mentalität der Rumänen beeinflusst und zeigt sich prägend zur Zeit der Revolution im Herbst des Jahres 1918, aber auch zur Zeit der Einrichtung der rumänischen Verwaltung im Jahre 1919, wo die revolutionären Prozesse nicht so akut auftraten wie anderswo.

Die Ausdehnung des ungarischen Blocks im Laufe von 100 Jahren war außerordentlich. Obwohl Ende des 18. Jahrhunderts die Rumänen gegenüber allen anderen Ethnien des Kreises (Ungarn, Deutschen, Ruthenen) die relative Mehrheit der Bevölkerung bildeten, im Jahre 1918 hat sich die Lage zugunsten der Ungarn geändert, die 66,7% der gesamten Bevölkerung ausmachten. Die Deutschen, die Ruthenen, die Juden verschwanden fast volkommen, sie wurden von der Madjarisierungsprozess des ungarischen Blocks verschlungen. Leider müssen wir dieselbe Situation auch in manchen rumänischen Gemeinden feststellen, die Anfang des 19. Jahrhunderts noch ihre rumänische Sprache und griechisch-katholische Religion bewahrten, Anfang des 20. Jahrhunderts aber schon sowohl ihre Sprache als auch ihre Zugehörigkeit zur griechisch-katholischen Kirche aufgaben (Hajdúdorog, Kallóssemjén, Biri, Csegöld, Porcsalma, Petea, Corod, Oar, Boghiş usw.).

Es muss gemerkt werden, dass die rumänisch-ungarische Grenze im Jahre 1920 durch den Trianoner Abkommen gezogen wurde, und sie folgte der imaginären Linie die die zwei ethnischen Blocks voneinander trennte, mindestens aus sprachlicher Hinsicht, und so kann sie als ein Beispiel der Gerechtigkeit gelten.

Die Zeit zwischen 1848-1918 war ohne Zweifel entscheidend für die Entwicklung der rumänischen Bevölkerung von Sathmar. Es muss hervorgehoben werden, dass diese Entwicklung bei den Rumänen vor allem eine "aus eigener Kraft" war, (das berühmte Prinzip der liberalen Partei in Rumänien) und war weniger der Staatspolitik zu danken, wie ein Historiker es bemerkt hat: "Die Losung "aus eigener Kraft" hat in den siebenbürgisch rumänischen Nationalbewegungen von Anfang unseres Jahrhunderts eine weitere Tätigkeitssphäre als in Rumänien, zumal sie sich gleichermaßen in der politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Leben zeigt. Es ist die natürliche Reaktion einer Ethnie, die für Widerstand und Selbstbehauptung kämpfen sollte, auf allen Ebenen ihres Lebens, gegen eine politisch dominante Ethnie, die Ungarn..."[4]. Es kann aber auch nicht außer Acht gelassen werden, dass der Fortschritt der rumänischen Bevölkerung im allgemeinen im Rahmen der rapiden wirtschaftlichen Entwicklung des Imperiums, folglich Ungarns und Siebenbürgens stattfand: „...für Ungarn und für die Gebiete, die es damals hatte, prägte der Dualismus eine Periode des starken wirtschaftlichen Fortschrittes"[5]. Einige wirtschaftliche Daten sind konkludent in dieser Hinsicht: die Prozentzahl der in der Landwirtschaft Beschäftigten sank in der Periode zwischen 1867-1910 von 75% zu 60%, die Länge des Eisenbahnnetzes wuchs in der Periode zwischen 1867-1913 von 2.200 km bis 22.000 km, und die Zahl der Banken, der Sparkassen wuchs in der selben Zeitraum von 107 auf 5.400, sie handhabten Kapital und Investitionen über 6,6 Milliarden Kronen[6]. Dieselben Phänomene treffen auch für das Komitat Sathmar zu.

In politischer Hinsicht wird dieser Zeitraum von einigen bedeutenden Ereignissen bestimmt, die wichtigen Folgen für die rumänische Bevölkerung hatten.

Die Revolution von 1848 ist eine der Ereignissen von einer besonderen Bedeutsamkeit in der Entwicklung der rumänischen Nation. Infolge der absoluten politischen Vorherrschaft der Ungarn, oder besser gesagt der ungarischen Adeligen konnten die Rumänen in Sathmar keine eigene Bewegung

---

[4] Mihai D. Drecin, *"Noi prin noi" – variantă a doctrinei liberale "prin noi înşine" ("Wir selber" – eine Variante der Liberalen Doktrin "aus eigener Kraft")* in "A.I.I.C.", XXXV, 1996, S. 242.

[5] Camil Mureşan, *Procesul de modernizare a Imperiului Habsburgic în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Der Modernisierungsprozess des Habsburgerreiches in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts)* in "Relaţii interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent", Satu Mare-Tübingen, 1999, S. 25.

[6] Siehe Paul Lendvai, zitiertes Werk, S. 328-329.

entwickeln, um sich in die siebenbürgisch rumänische Revolution (außer der Chioarer Region) zu integrieren.

Das war die Folge von bestimmten allegmeinen, mit der Entwicklung der rumänischen Bevölkerung zusammenhängenden Umständen, unter denen der Mangel an einer Elite die wichtigste ist. Die wenigen bescheidenen Priestern und Lehler vom Lande konnten nicht als der Katalysator fungieren, der fähig ist, das rumänische Bauerntum um sich herum zu sammeln. Es muss hier auch die starke Repression der Behörden des revolutionären Ungarns gegen allem, was von den rumänischen Gemeinden kam erwähnt werden, aus Angst vor der Wiederholung von Geschehnissen, die in anderen Teilen Siebenbürgens vorkamen.

Die darauffolgende Zeitspanne war günstig für die rumänische Bevölkerung sowohl in wirtschaftlicher als auch in kultureller Hinsicht.

In kultureller Hinsicht sollen die Initiativen für die Entwicklung des rumänischen Schulwesens erwähnt werden, das als Hauptquelle des nationalen Erwachens aufgefasst wurde. Diese Initiativen erreichen ihren Höhepunkt mit der Einrichtung der zwei Lehrstühle für rumänische Sprache und Literatur in den staatlichen königlichen Lyzeen in Sathmar und in Frauenbach (Baia Mare).

Auch auf der Ebene der Politik lassen sich in diesem Zeitraum in Sathmar die ersten Initiativen aus der rumänischen Zone merken, die das Ziel haben, die rumänische Teilnahme in der Leitung des Komitats zu sichern, der wirtschaftlichen und zahlenmäßigen Rolle der mehr als 100.000 Rumänen entsprechend.

Leider wurden alle diese Anstöße in dem Moment gestopt, als im Jahre 1867 die führenden deutschen und ungarischen Kreise des Imperiums das Kompromiss angenommen haben. Der Dualismus hat die Integrität und die politische Einheit Ungarns sichergestellt und für die ungarische Minderheit (36-40%) die Vorherrschaft über der von Slawen und Rumänen gebildeten Mehrheit gesichert. Der Zeitraum bis 1918 bedeutete eine konstante Verstärkung der politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Vorherrschaft der Ungarn. Die Offensive der ungarischen Behörden im Laufe dieser Periode richtete sich gegen die Kirchen und die rumänischen kirchlichen Schulen, die als Erzfeinde des politischen Systems betrachtet wurden, das in Ungarn errichtet wurde. Das war infolge der fehlenden politischen Opposition von rumänischer Seite möglich, denn die Rumänen, wie es wohl bekannt ist, gegenüber der neuen politischen Einrichtung Ungarns die Taktik der politischen Passivität eingesetzt haben. Wir sind ganz der Meinung des großen Mitropoliten Saguna in der Epoche wo er behauptet, die Passivität konnte nur in den Händen der Ungarn eine wirksame politische Waffe sein, denn sie besaßen im Staat die dominantesten Stellen und so waren sie zum Verhindern fähig.

Die einzigen bemerkenswerten Momenten der dualistischen Periode, die gewissermaßen fähig waren, die offentliche Meinung im Innland und Ausland darauf aufmerksam zu machen, dass die Situation der Rumänen ihren Wünschen und Bestrebungen nicht gerecht ist, waren die Memorandum-Bewegung und die Bewegung gegen die Einrichtung eines ungarischen griechisch-katholischen Bistums in Hajdúdorog.

Diese Ereignisse hatten in Sathmar eine besondere Rolle, denn die Madjarisierung der Rumänen entfaltete sich ganz unterschiedlich zu den anderen Gebieten Siebenbürgens. Es soll auch nicht vergessen werden, dass in dieser Region auch die einzigartige Persönlichkeit von Dr. Vasile Lucaciu, der seinen Ruf während der Memorandum-Bewegung potenziert hatte, von einer besonderen Wirkung war.

In der memorandistischen Delegation (300 Personen) waren 48 Sathmarer, unter denen 21 Geistlicher und Pfarrer, 16 Eigentümer, 5 Lehrer, 1 Rechtsanwalt und 5 Bauern.

Sathmar ist hinsichtlich der Beitritte (17) der rumänischen Gemeinden zu der Memorandum-Bewegung auf der zweiten Stelle nach Solnoc-Dobâca. Das zweite Ereignis, dass in der rumänischen Bevölkerung von Sathmar große Unruhe stiftete aber auch allgemein in der rumänischen Öffentlichkeit, das war die Gründung des griechisch-katholischen Bistums in Hajdúdorog im Jahre 1912. Die Form der Protestaktionen war sehr unterschiedlich, von den Volksversammlungen als Protest bis zur offenen Verweigerung der Unterwerfung gegenüber den Verordnungen und den Repräsentanten des ungarischen Bistums.

Das Programm des neuen Bistums, das von dem ungarischen Staat großzügig unterstützt wurde, wurde von dem Vikar von Hajdúdorog Mihail Jaczkovics, der in unserer Gegend sehr bekannt

ist, eindeutig vorgestellt: "...wir wollen nicht euch Pfarrer, denn ihr sterbt ja sowieso, wir wollen das Volk für uns gewinnen".

Der erste Weltkrieg hat die Protestaktionen gegen des Hajdúdoroger Bistum Ende gemacht. Aus den Berichten des Pfarrers von Mădăras, eine Gemeinde 7 km von Sathmar entfernt, kommt hervor, dass die rumänische Bevölkerung „...eilte unter die Fahne und bewies trotz aller Beschuldigungen die in der Vergangenheit diesem geduldigen Volke gemacht wurden seine Treue über die Jahrhunderte zum Thron und zum Vaterland".

Die Zahl der mobilisierten Rumänen war, nach unvollständigen Angaben, 13.697, von denen 1.192 gestorben sind und 780 behindert wurden. Sie machten etwa 10-12% der gesamten rumänischen Bevölkrung des Komitats aus; es gibt keine bedeutende Unterschiede zu der Gesamtzahl der Mobilisierten von anderen Ethnien die im Kreise lebten.

Das Jahr 1918 zeichnet sich in der dualistischen Monarchie widersprüchlich: einerseits heißt es militarischen Erfolg durch das Ausscheiden von Russland und Rumänien aus dem Krieg, andererseits heißt es eine tiefegreifende Krise in den sozialen, wirtschaftlichen und politiscehn Strukturen der Monarchie. Am schwierigsten war für die Bevölkerung die wirtschaftliche Krise zu ertragen, die sich besonders durch den Mangel der wichtigsten Produkten und durch die unwahrscheinlich hohen Preisen zeigte.

Auch in der Industrie kam es zu einer besonderen Krise wegen der Militarisierung der Betriebe und wegen dsr Mangels an Rohstoffen. Um nur ein Beispiel zu nennen: allein in Sathmar fiel im Laufe des Krieges die Zahl der Betriebe mit mehr als 20 Arbeitern von 19 auf 10 zurück. Die Arbeiterfamilien lebten in einer erschreckenden Armut, das stellt sich schon aus dem Minimallohn pro Woche heraus, der 1918 nur 95,05 Kronen war, während die minimale Lebkosten pro Woche 161-190 Kronen ausmachten.

Die prekäre wirschaftliche Situation führte, wie es zu erwarten war, zu unterschiedlichen Seuchen, unter denen das schlimmste die spanische Krankheit war. Laut Angaben von nur 65 rumänischen Ortschaften, ist die Gesamtzahl der an dieser Grippe verstorbenen Personen 1.352, sie ist größer als die Zahl der Personen von 150 rumänischen Gemeinden, die im Krieg starben.

In politischer Hinsicht wurden die Rumänen zu der Attitüde der „totalen Passivität" beschränkt, wie es Seton-Watson bemerkt.

Auch die ungarische politische Klasse war von der Wirklichkeit völlig weggetreten. Im Jahre 1918 verkündete sie noch die unberührbare staatliche Einheit Ungarns, obwohl es für einen jeden eindeutig war, dass infolge der großen Veränderungen in den unterschiedlichen Staaten, die im Laufe des Krieges zusammenprallten (die russische Revolution, die Prinzipien von Wilson, usw.) die Situation in der Nachkriegszeit nicht mehr mit der Lage vor dem Weltkrieg identisch sein kann.

Die Deklaration des Durchführungsausschusses der rumänischen Nationalpartei die in Großwardein verabschiedet wurde und am 18. Oktober 1918 von Alexandru Vaida Voievod im ungarischen Parlament vorgstellt wurde, verkündigt das Recht der rumänischen Nation von Siebenbürgen darauf, „...selbst seine Stelle unter den freien Nationen zu bestimmen", und verneint das Recht des ungarischen Parlaments und der ungarischen Regierung über die Rumänen zu entscheiden.

Es ist einleuchtend, dass die Budapester Revolution vom 31. Oktober 1918 einen günstigen Moment für die Erklärung der Verlangen der Siebenbürger Rumänen bedeutete. Dieses Ereignis wurde am besten von Romulus Buzilă erleuchtert, einem der aktiven Teilnehmer an den Ereignissen vom Herbst des Jahres 1918: „Bei uns leuchtet zusammen mit der Revolution plötzlich auch die Flamme der Selbstbestimmung der Völker auf... wir Rumänen wollen immer noch über unser Schicksal den Wilson´schen Punkten und den geänderten Zeiten entsprechend entscheiden".

Die Gründung des Zentralen Rumänischen Nationalrates am 31. Oktober 1918 und seine erfolgreichen Versuche seine Autorität über alle von Rumänen bewohnten Gebieten zu entfalten, vor allem durch die Gründung von nationalen rumänischen Raten und Garden, bedeutet in diesem Kontext ein hervorragendes Beispiel zur Wegleitung der rumänischen Energien von der sozialen (wie es die Behörden erwünscht hätten) auf die nationale Ebene. Die Nationalräte bedeuteten wirklich demokratische Organen, die durch Volkswahl gewählt wurden, die von den repräsentativsten Mitgliedern der Gemeidnen gebildet wurden: Pfarrer, Anwälte, Kaufleute, Lehrer, Bauern.

Es muss gemerkt werden, dass der Zorn des Volkes wurde vor allem gegen die Notäre und Gendarmen gerichtet, die von den Massen als die wichtigtsen Pfeiler der alten oppresiven Regime gesehen wurden, und die wegen der Mißbräuche während des Krieges gehasst wurden.

In einer Anfangsetappe erschienen die Räte und die rumänischen nationalen Garden ab dem 5. November 1918 in der Sathmarer Region, die ersten in der Gegend von Chioar, unter den unmittelbaren Einfluss der programmatischen Dokumenten, die von einer führenden Gruppe der Rumänen von Dej zusammengestellt wurde, es fehlten immerhin auch die Initiativen der ungarischen Behörden nicht, die anhand von mehereren Rundschriften versuchten, den Bildungsprozess der neuen Organisationen zu übernehmen und zu kontrollieren. Es gab aber auch Initiativen zur Gründung der Nationalräte unter den direkten Einfluss des Zentralen Rumänischen Nationalrates von Arad oder selbst unter dem Einfluss des „Aufrufs", die von dem Rumänischen Nationalrat in Blaj veröffentlicht wurde. In den überwiegend rumänischen Regionen und wo es eine bedeutende Anzahl von rumänischen Intellektuellen und Beamten gab (Chioar, die Gegend von Frauenbach) haben die rumänischen Nationalräte ihre Autorität auch in der Ortsverwaltung tatsächlich durchgesetzt und so ist es ihnen gelungen, die Vollbringung der Wünsche der rumänischen Bevölkerung durchzusetzen: den Wechsel der Beamten und Lehrer, die Kontrolle über die Verteilung der lebensnotwendigen Güter, die Verwaltung der Ortsbürgermeisterämter, usw.

Die zweite Etappe in der Bildungsprozess der Räte und der nationalen Garden beginnt ab dem 12. November 1918 unter dem unmittebaren Einfluss und Herrschaft des Rumänischen Nationalrates des Komitats Sathmar, die anlässlich der großen Volksversammlung von Frauenbach gegründet wurde.

In dieser Periode, die bis zum 12. Januar 1919 dauert, wurden die meisten selbständigen rumänischen Organisationen gegründet, ohne Rücksicht auf die Versuche von Seiten der Autoritäten diesen Prozess zu kontrollieren. Dank der Wichtigkeit der behandelten Themen, die Versammlungen vom 13. und 18. November zur Gründung der rumänischen Kreisräte Sathmar und Großkarol übertreffen an Bedeutung die anderen Veranstaltungen.

Die Dokumente erwähnen die Existenz von 85 Nationalräten die in genausovielen Gemeinden gegründet wurden. Ihre Zahl ist bestimmt größer, wenn wir auch die Dörfer von der Chioarer Gegend hinzufügen, wo es bekanntlich Nationalräte gegründet, aber nicht namentlich erwähnt wurden. Dasselbe passiert in der Gegend von Frauenbach und Trestenburg.

Es muss hervorgehoben werden, dass es im Herbst des Jahres 1918 schon um eine rumänische Bevölkerung geht, deren größter Teil allen großartigen Ideen der Zeit gegenünber erwachsen und bewusst, empfindlich und rezeptiv steht, aber „vor allem dem Nationalitätenprinzip gegenüber, und erkannt klar die Ziele, die zu erreichen waren"[7].

Die nationalen Garden (66 urkundlich erwähnt) gliedern sich auch in den Rahmen desselben allgemeinen revolutionären Prozesses vom Herbst 1918 ein. Sie wurden aus der Nortwendigkeit des Schutzes der Ordnung und der Güter der Staatsbürger gegründet, und meistens von aus dem Krieg zurückkommenden Soldaten gebildet, und in den ersten Tagen des Monats November 1918 hatten sie auch die Aufgabe die brisante Stimmung zu bewältigen, die in den meisten siebenbürgischen Ortschaften herrschte, denn es ist nicht zu vergessen, dass die Soldaten in der Revolution in den ersten Reihen waren, und die radiklaste Masse bildeten, was die Forderungen angeht. Nach dem 6. November 1918 entfaltete sich der Bildungsprozess der nationalen Garden unter der unmittelbaren Überwachung und Leitung des R.N.R von Arad, und sie hatten unter den neuen Umständen eine wichtige Rolle in der „Sicherung der Erfüllung der Wünsche des rumänischen Volkes nach Freiheit und Einigkeit"[8].

Nach dem 20 November, wo die Bezahlungen durch die ungarischen Behörden eingestellt wurden, beendete ein Teil von diesen Behörden ihre Tätigkeit. Ein anderer Teil wurde entwaffnet und von den szeklerischen Truppen bzw. von den ungarischen nationalen Garden (zum Beispiel von denjenigen, die sich der Demarkationslinie entlang befanden) aufgelöst.

Jedenfalls wurde die Aktivität der rumänischen nationalen Garden von Sathmar ständig mit dem Mangel an Geld und Waffen konfrontiert, zumal diese in den Händen der ungarischen Behörden waren.

Das wichtigtse Problem, das in der zweiten Hälfte des Monats November 1918 die rumänische Öffentlichkeit, die Nationalräte mit eingenommen beschäftigte, war die Organisierung der

---

[7] Siehe Gh. Iancu *Majorităţi şi minorităţi în Transilvania la sfârşitul primului război mondial (Mehrheiten und Minderheiten am Ende des ersten Weltkrieges in Siebenbürgen)*, in "A.I.I.C.", XXXII, 1993, S. 209.

[8] Gh. Unc, A. Deac, *1918 Gărzile naţionale române din Transilvania (1918 Die rumänischen nationalen Garden in Siebenbürgen)*, Bucureşti, 1979, p.103.

Delegiertenwahl zur großen Nationalversammlung , die zum 1. Dezember 1918 in Karlsburg (Alba Iulia) einberufen wurde.

Sathmar gehört in dieser Hinsicht nach den Urkunden vom 21. November der Gemeinde Valea Vinului zu den ersten in dieser besonders wichtigen Aktion für das Schicksal der rumänischen Nation.

In den 9 Wahlkreisen des Sathmarer Gebietes wurden 50 Delegierten gewählt, die mit Dokumenten versehen wurden, die ihnen das Recht sicherten, der Versammlung von Karlsburg beizuwohnen. Unter diesen waren 10 Rechtsanwälter, 5 Geistlicher, 21 Bauern, 2 Kaufleute, 3 Grundschullehrer oder Lehrer, 2 Mechaniker, 1 Architekt, 3 Bankbeamten, 2 Eigentümer, 1 Notar. Sie gehörten allen gesellschaftlichen Schichten der rumänischen Bevölkerung von Sathmar an, wobei die freien Beshäftigungen vorherreschten.

Zu den gewählten Delegierten kamen noch die gesetzlichen Vertreter, die unterschiedlichen rumänischen Vereinigungen und Körperschaten angehörten, die in Sathmar ihre Tätigkeit entfalteten: die Lehrerkörperschaften (4 Delegierten), die nationalen Garden (4 Delegierten), die Pfarrer und der Vikar der griechisch-katholischen Kirche (15 Delegierten).

Die wichtigste Gruppe der Delegierten war jedoch diejenige der Gemeinden, die darauf bestanden, neben den offiziellen ihre eigene Delegierten zu verschicken, um an der Versammlung teilzunehmen, die berufen ist über das Schicksal des rumänischen Volkes zu entscheiden. Diese Delegierten waren vor allem Pfarrer, Lehrer und Bauer, die die Unannehmlichkeiten der Reise und der Umständen bewältigten um ihre Wünsche anlässlich dieses großen nationalen Ereignisses auszudrücken.

Die zeitgenössischen Urkunden erwähnen nicht weniger als 49 Gemeinden, die Delegierte nach Karlsburg geschickt haben, so befindet sich Sathmar in dieser Hinischt auf dem ersten Platz in ganz Siebenbürgen[9].

Die Sathmarer waren unter den 100.000 Rumänen, die am 1. Dezember 1918 in Karlsburg waren und die durch ihre Anwesenheit die Vereinigungserklärung abgesetmpelt haben, die von den 1.228 offiziellen Delegierten angenommen wurde.

Die ursprünglichste Form der Offenbarung des Rechts auf Selbstbestimmung der rumänischen Bevölkerung von Sathmar und die auch ein Teil des Schatzes der rumänischen Revolution vom Herbst 1918 ist, zeigte sich im kirchlichen Bereich durch das Losreißen auf einer revolutionären Art und Weise von 46 rumänischen Pfarrgemeinden die im Jahre 1912 dem Hajdúdoroger Bistum eingegliedert wurden und durch ihre Vereinigung in ein nationales rumänisches Vikariat, die umittelbar dem römischen Papst untergeordnet wurde. Im Rahmen der beiden Volksversammlungen vom 13. und 18. November 1918 von Sathmar und Großkarol kam es zu diesem einzigartigen Ereignis, wobei im Rahmen der zweiten Versammlung der Erzdiakon Romul Marchiş zum Vikar der neu gegründeten revolutionären Organisation ernannt wurde.

Von der ersten Periode blieben uns 17 Beitritte von Pfarrgemeinden zu diesem Vikariat erhalten, die sich als wahrhafte Momente des Patriotismus und des rumänischen Nationalgefühls auszeichnen (Csengerújfalu, Nagyléta, Almosd, Boghiş, Corod, etc.)

Es ist sehr wichtig zu unterstreichen, dass dem Nationalen Vikariat von Großkarol Pfarrgemeinden beigetreten sind, die geografisch gar nicht zur Sathmarer Region gehören und zwar das szeklerische Vikariat die 4 Pfarrgemeinden hatte: Szeklerburg, Drei Stühle, Neumarkt und Oderhellen. Von den 34 Pfarrgemeinden des Vikariats haben 13 ihren Beitritt zu dem Großkaroler Vikariat und das Auflösen aller Bindungen mit dem Hajdúdoroger Bistum schriftlich festgelegt[10]. Erst am 13. März wird die Situation dieser Pfarrgemeinden geregelt, und zwar durch die Gründung eines rumänischen griechisch-katholischen Vikariats des Szeklertums unter der Leitung von Ilie Câmpeanu[11].

Das Großkaroler Vikariat wurde am 2. Januar 1919 von dem Führungsrat durch die Adresse 34/1918 offiziell anerkannt.

Es muss noch erwähnt werden, dass der Breifkontakt zwischen dem Großkaroler Vikariat und dem Führungsrat schon ab dem 11. Dezember 1918 zustande kam und in der ersten Etappe bis zum 18. März 1919 dauerte, diese Korrespondenz wurde dann Ende Mai 1919 wieder aufgenommen. Von der

---

[9] Siehe Doru Radosav, V. Ciubotă, zitiertes Werk, S. 90.

[10] Siehe Ioan Silviu Nistor, *Contribuţii mureşene la Marea Unire din 1918 (Maroscher Beiträge zum Großen Verienigung von 1918)*, Cluj-Napoca, 1981, S. 23-24, und Viorel Ciubotă, *Vicariatul Naţional Român din Carei (Das rumänische nationale Vikariat von Großkarol)*, Satu Mare, 1997, S. 24-25.

[11] "Patria" ("Vaterland"), Nr. 25/15 März, 1919 und 26/16 März 1919.

ersten Periode sind nicht weniger als 11 Adressen bekannt, von denen 6 von dem Führungsrat ans Großkaroler Vikariat gerichtet wurden[12].

Im Januar erklärt eine weitere Reihe von Pfarrgemeinden schriftlich ihren Beitritt dem Vikariat: Petea, Nyíradony, Pocsaj, Sătmărel, Voievozi, Văşad, Hosszúpályi, usw.

Es ist bemerkenswert, dass das nationale rumänische Vikariat von Großkarol das einzige rumänische Orgaisation war, die in dieser Region auch zur Zeit des Terrors zwischen Januar-April 1919 funktioniert hat. Es hat wirklich funktioniert: es hat Pfarrer und Lehrer ernannt, Heiratsdispense erteilt, es hat versucht, diese Pfarrgemeinden in der trüben Periode der ersten vier Monate des Jahres 1918 zu führen.

Die Tätigkeit des Vikariats wurde erst durch das Dekret der Wiener Nuntiatur Nr. 16.475 eingestellt, demzufolge 46 Pfarrgemeinden vorläufig dem Bistum von Großwardein untergeordnet wurden. Die Verordnung wurde von dem großen Bischof von Großwardein Dr. Demetriu Radu veröffentlicht, in einer Triumfreise, die er am 17. Juni in Valea lui Mihai begann und am 30. Junie 1919 in Pocsaj (Ungarn) beendete. Die Zeitung „Renaşterea" („Wiedergeburt") vom 24. Juni 1919, die in Frauenbach erschienen ist, unterstrich die „unglaubliche Begeisterung" die in allen Pfarrgemeinden beim Empfang des großen Kirchenhauptes herrschte.

Das Rumänishe Nationale Vikariat wird immer als ein folgenswertes Beispiel gelten, wie die Rumänen es 1918-1919 verstanden haben, die beiden großen Verlangen der Zeit, die nationale Freiheit und die religiöse Freiheit zu vereinigen. Dank seiner Bedeutsamkeit überragte es die Sathmarer Ebene und wurde zu einer wichtigen Organisation der nationalen Freiheitsbewegung im Herbst des Jahres 1918 und in den ersten Monaten des Jahres 1919.

Zwar gehörten am 1. Dezember 1918 die 117 Delegierten von der Sathmarer Region zu den entschlossensten Anhänger der bedingungslosen Vereinigung mit Rumänien, mussten noch weitere 5 Monate vergehen, bis dieses Verlangen in Erfüllung ging. Diese ganze Zeitspanne wurde von einer krassen Konfrontation zwischen der rumänischen Bevölkerung, die in freies, einheitliches Leben innerhalb von Rumänien beginnen wollte, und die Bemühungen der Ungarn, unabhängig von sozialem Niveau, Religion oder politischen Parteien, die Institutionen des ungarischen Staates zu bewahren.

Die Situation in dieser Gegend wurde auch dadurch beeinflusst, dass Anfang Januar 1919 Sathmar sich in der unmittelbaren Nähe der Demarkationslinie zwischen der rumänischen Armee und den ungarischen Truppen befand.

Nach dem 1. Dezember 1918 begannen die ungarischen Behörden eine übergreifende Widerstandsaktion gegenüber der freien Willensäußerungen der rumänischen Bevölkerung, wobei sie sowohl friedliche Mittel (Protestversammlungen, Streiks, Zeitungspropaganda, Memoiren, usw.) aber auch aggressive Mittel einsetzten, und bis zur physischen Vernichtung derjenigen gingen, die gewagt haben, ihre nationale rumänische Überzeugung zu proklamieren und aufrechtzuerhalten.

Von den bekanntesten Grausamkeiten erwähnen wir hier die Ermordung von 6 Einwohnern der Gemeinde Călineşti-Oaş (von denen zwei von den Gendarmen wortwörtlich totgeschlagen wurden), die Ermordung des Pfarrers Izidor Silaghi von Bicău im Februar 1919 usw.

Die Gewaltakten richteten sich aber auch gegen den rumänischen Nationalfarben, gegen die rumänische Sprache, gegen manche Teilnehmer der Versammlung von Karlsburg. Viele wurden verhaftet und mißhandelt.

Die für die Rumänen unerträgliche Atmosphäre wird in einem Brief des Pfarrers von Apateu Ioan Puşcaş geschildert, den er am 1. Januar 1919 an I.C. Barbul nach Sathmar schickte (die Entfernung war von nur 15 km): „Die Umstände sind hier schon unerträglich! Die Ungarn sind wild geworden, unser Leben steht in Gefahr. Mich haben sie am Samstag bedroht, dass sie mich aufhängen werden… In den Filialen wage ich mich nicht mehr zu betätigen, seither ich von Mihai Balogh aus Petin angegriffen wurde. Mir wird das Volk die Geistlichen begraben… Unsere Blätter kommen zu mir nicht mehr an, ich wage nicht aus der Gemeinde zu gehen, nicht mal auf die Straße gehe ich alleine!"[13].

Die Informanten des Großen Rumänischen Allgemeinbezirks (so z. B. der Agent 66, der Leutnant Ioan Radu, der aus Sathmar stammt, haben auf diese Stimmung mehrmals Aufmerksam gemacht, in der das Terror mit der Überredung einhergingen, und die beinahe ihr Ziel erreichte: "Die

---

[12] Siehe Viorel Ciubotă, zitiertes Werk, S. 104-146.

[13] Arh. M.Ap.N.Piteşti, Fond Marele Cartier General, Dos. Nr. 2166, f. 72.

Rumänen bleiben zu Hause, sie organisieren keinerlei Veranstaltungen, sie tragen die Nationalfarben nicht mehr, um das Schicksal mit den anderen Rumänen zu teilen. Sie sind beinahe demoralisiert, denn sie sehen, dass die Befreiung doch nicht geschieht. Sie lesen nur die ungarischen revolutionären Zeitungen, , in denen lauter schlimme Sachen über die Rumänen geschrieben werden, wie z. B. Revolution, Hungersnot, die Unersättlichkeit des rumänischen Bauerntums, über den König und über die Königin, die diffamierendsten Aussagen"[14].

Oder in einem anderen Bericht vom 20 Januar schreibt er "Die innere Haltung ist gesunken seit den brutalen Taten der ungarischen Banden, so dass es im Komitat Sălaj (es wird darunter die Trestenburger Region verstanden n.n.) Rumänen gibt, die nicht mehr daran glauben, dass es hier mal Großrumänien sein wird, wenn man es ihnen sagt, antworten sie, weiß Gott, was kommen wird.

Die revolutionären ungarischen Zeitungen, die in Sathmar herausgegeben wurden, gelangen auch hierher, so dass man erfahren kann, mitten in dieser miserablen Lage wegen den ungarischen Banden lesen sie auch noch die Zeitungen von Sathmar und werden völlig gelehmt"[15].

Ein großer Zahl rumänischer Intellektuellen sind in die freie Zone oder nach Großwardein geflüchtet.

Die Probleme der rumänischen Bevölkerung wurden noch größer, als am 21. März 1919 in Ungarn die Räterepublik eingeführt wurde, die eine ihrer stärksten Oragnisationen in Sathmar hatte. Die unterdrückenden Maßnahmen gegenüber der rumänischen Bevölkerung wurden weitergeführt.

Allen diesen Sorgen wurde in der zweiten Hälfte des Monats April 1919 ein Ende gemacht, als die rumänische Armee eine offensive Haltung einnahm. Es soll erwähnt werden, dass zwei Gebiete des Komitats Frauenbach und Şomcuta schon seit Anfang Januar 1919 befreit geworden waren, so dass die hier wohnenden Rumänen von den Mißhandlungen befreit wurden, denen die anderen Rumänen von den unbefreiten Gebieten ausgesetzt wurden. Diese Befreiung war Teil einer sehr gut gelungenen, von rumänischen Militärspezialisten ausgearbeiteten Strategie, die ermöglichte, dass die rumänische Armee innerhalb von kurzer Zeit mehr als 150 km zurücklegen, eine Division von Szeklern gefangennehmen, große Mengen von Materialien, Waffen und Munition fangen und weitere zwei Divisionen über den Theiß zurückdrängen konnte.

Die Städte Sathmar und Großkarol wurden am 19. April 1919 befreit, wobei dieser Tag gleichzeitig auch Karsamstag war, so dass dieses Geschehnis von vielen Zeitgenossen als eine zweite Auferstehung nach der Auferstehung Christi aufgefasst wurde.

Es folgte für die Rumänen eine von allen Gesichtspunkten äußerst schwierige Periode, die aber gleichzeitig auch die Dämmerung eines neuen Lebens bedeutete. Unter großen Schwierigkeiten und mit viel Mühe musste eine neue Verwaltung zustandegebracht werden, die Wirtschaft musste der von Rumänien angepasst werden. Ein neues politiches Modell musste geschaffen und implantiert werden, gleichermaßen ein neues kulturelles Modell, ganz unterschiedlich von dem alten.

All das bedeutete die Feuerprobe für die örtlichen Behörden, deren Tätigkeit einsetzte, sobald Iuliu Maniu, der Vorsitzende des Führungsrates die Verwaltung des Kreises am 25-26. April 1919 übernahm.

Viele von den Beamten der alten Verwaltung haben zum rumänischen Staat geschwört. Hier müssen die Beamten von der Ortsverwaltung (etwa 500 Personen), die von der Präfektur (135 Personen), usw. erwähnt werden. Es kam auch vor, dass die Beamter es verweigert haben, den Eid abzulegen (Bürgermeisteramt von Frauenbach, von Großkarol, usw.).

Einer der Chronisten der Geschehnisse aus diser Zeit in Sathmar, der Pfarrer Augustin Ossian aus Supuru de Sus schrieb diese Zeilen voller Wahrheit in Bezug auf die Einführung der rumänischen Herrschaft: „Wie bei einem neuen Menschenpaar, das sein Leben erst beginnt, fehlen am Anfang noch viele wichtige Sachen, genauso duldete und duldet die Errichtung und Umwandlung Rumäniens viele Mängel, die von den Feinden unseres Landes absichtlich verursacht wurden…Die Eisenbahnen, Lokomotiven und die Abteile konnten nicht regelmäßig fahren, zumal sie im Krieg beschädigt wurden. Die ungarischen Bahnbeamten haben die von den Kaufleuten verschafften Waaren gestohlen, haben die Lagerräume, die Bahnhöfe und die Bahnbrücken absichtlich in Brand gesteckt. Die ungarischen Beamten stellten sich willkürlich im Wege des normalen Ablaufs der juristischen und verwalterischen Prozessen,

---

[14] zitiertes Werk, Dos. 2154, f. 129-130.

[15] zitiertes Werk, f. 126-128. Im selben Dossier gibt es ähnliche Berichte, f. 10, 12, 58, 101, 131-133.

nur um Unzufreidenheit unter den Menschen zu stiften und um dadurch zu zeigen, dass Rumänien des Regierens unfähig ist.

Zumal der Staat keine Mittel hatte, war es unumgänglich Steuer auf das steuerpflichtige Volk zu legen, was zu Unzufriedenheiten führte. Aber wir hoffen darauf, dass sich die Lage stabilisieren wird und unser Land ein großes und reiches Land mit zufreidenen und frohen Bürgern sein wird"[16].

Die Zeichen des Wiedergeburts erscheinen schon im letzten Trimester des Jahres 1919 und zwar im Bereich des Schulwesens und der Kultur, wo die Fortschritte sichtbar sind. Sie sind auch im Bankwesen zu erkennen, wo die Grundlagen für die ersten rumänischen Banken des neuen Ära gelegt werden, von den Banken, die später den Prozess der wirtschaftlichen Wiederbelebung unterstützen werden.

Die großartigen Geschenisse vom Herbst des Jahres 1918 und im Jahre 1919 haben das Leben aller Bewohner des Sathmarer Gebietes tiegreifend geändert. Das wurde ausnahmslos von allen Bewohnern wahrgenommen, sowohl von den Rumänen als auch von den Ungarn. Es sollen hier nur ein paar von den vielen Beispielen stehen.

Einer der aus Sathmar stammenden rumänischen Freiwilligen, der sich in Avezzano (Italien) befand, schickte eine Postkarte dem griechisch-katholischen Pfarrer von Supuru de Sus, in der er in einen Satz die Quintessenz der Art und Weise formulierte, wie die Leute die im Oktober angefangenen Veränderungen verstanden haben: „Die Welt hat sich geändert, seither wir uns nicht mehr gesehen haben. (Hervorhebung n.)"[17].

In einem anderen Brief, verschickt von George Terebes von Aurora (Illinois S.U.A.) am 1. August 1918 dem Pfarrer Iuliu Pop aus Ady Endre, bittet der Absender „möge der Pfarrer so gut sein und das aufmerksam lesen, denn das ist die erste Karte, die ich Rumänisch geschrieben habe" (Hervorhebung n.) und am Ende stand „Es lebe Großrumänien"[18].

Das ist ein Beispiel dafür, wie die Rumänen aus Sathmar ihre Würde zurückbekommen haben, die jehrhundertelang von den aktuellen Herrscher zu Boden getreten wurde.

Derselbe Gedanke der Wiedererweckung der Würde bei der rumänischen Bevölkerung von Sathmar kommt auch aus den Zeilen des „Aufrufs" hervor, der in Frauenbach lanciert wurde, anlässlich der Erscheinung der ersten Nummer einer rumänischen Zeitung im Komitat Sathmar mit dem symbolischen Titel „Wiedergeburt": „Wir wollen, dass ihr wisst, dass wir Rumänen von einem Glaube, einer Sprache, von einer rumänischen Seele uns mit unserem väterlichen Zuhause vereinigen wollen wie es der Wille Gottes und unser ist: wir vereinigen uns um in dem heiligen und uns eigenen Vaterland, in Großrumänien zu leben.Wir wollen sagen, dass wir um unser rumänisches Land kämpfen, wir kämpfen, damit das ganze Volk dieses teuren Landes zufrieden und glücklich ist, damit es ein tüchtiges, zum Lernen freies und würdenvolles Volk wird.

Wir wollen kämpfen, damit ihr besser leben könnt, damit der Boden, dessen ihr beraubt wurdet, wieder euch angehört, damit das Frucht euer Arbeit euch zukommt. Wir wollen jede fremde Macht loswerden, wir wollen, dass der rumänische Arbeiter für sich selbst arbeitet…

Vom Schweiß eurer Arbeit soll keiner leben, aber ihr sollt euch über die Güter freuen, über diejenigen die Fremden sich gefreut haben, eure bisherigen Herrscher"[19].

Die Geschehnisse der Jahre 1918-1919 bedeuteten andererseits für die Sathmarer rumänische Bevölkerung eine richtige Auferstehung. Wenn wir in Betracht ziehen, dass die Befreiung dieser Region genau am Vorabend des Osterfestes stattfindet, ist es nicht zu verwundern, dass die damaligen Menschen dieses Ereignis als eine zweifache Auferstehung gedeutet haben: die Auferstehung „Christi, der nach dem Tode auferstanden ist, und uns versicherte, dass wir gleichermaßen zum Jüngsten Gericht auferstehen werden, und die zweite ist die Auferstehung des rumänischen Volkes, der sich jetzt a*uferstanden, vom ungarischen Joch befreit fühl*"[20].

Die Vereinigung von 1918 hat tiefgründige Veränderungen in der kollektiven Mentalität der Rumänen hervorgerufen, so wie es Professor I. Scurtu in einem neuen Buch hervorgehoben hat:

---

[16] Parohia Ortodoxă de Supuru de Sus, Cartea de aur…*(Die Orthodoxe Pfarrgemeinde von Supuru de Sus, Das Goldene Buch…)* f. 34.

[17] Kreismuseum Sathmar, Sammlung Nationalbewegung…, nicht invent. Auf der Vorderseite der Postkarte steht ein rumänischer Freiwillige mit den nationalfärbigen Fahne und die Inschrift „Der Rumäne kommt nicht um Legione Romena Italia Ottobre MCMXVIII".

[18] zitierte Stelle.

[19] "Renaşterea" („Wiedergeburt"), Baia Mare, Jg.I, Nr. 2/7 Januar 1919, S. 1.

[20] V. Ciubotă, *Vicariatul… (Das Vikariat…)*, S. 166.

„In den im Jahre 1918 mit Rumänien vereinigten Gebieten lassen sich beträchtliche Veränderungen der kollektiven Mentalität feststellen. Die Vereinigung beseitigte die Grenzen, die Zollschränken, die Hindernisse im Wege der freien Bewegung aller Rumänen auf dem Gebiet, wo sie die Mehrheit bildeten…Die rechtliche Vereinigung verlief relativ schnell: die Vereinigung des Währungssystems (1920), das erste Etat Rumäniens (1921), das neue Grundgesetz (1923), das Verwaltungsgesetz (1925), usw." Aber obwohl „die seelische Vereinigung etwas langsamer zustande kam…der Integrationsprozess entwickelte sich, zumal die Überzeugung herrschte, dass die Rumänen nur im Rahmen des national einheitlichen Staates ihr Verlangen nach einer besseren Zukunft verwirklichen konnten"[21].

[21] I. Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948) (Rumänische Geschichte im XX.Jahrhundert (1918-1948)*, Bucureşti, 1999, S. 28-29.

Activitatea Băncii Populare *„Seineana"* – Seini (1925–1931)

Dorin Dărăban

După anul 1918, noul cadru al vieţii economice proiecta perspective încurajatoare care ascundeau, în acelaşi timp, şi dificultăţi de nebănuit prin lipsa de experienţă şi efectele inflaţiei monetare. O altă consecinţă a fost şi posibilitatea circulaţiei libere a capitalului prin întreaga arie a ţării, ca şi cea a concentrării capitalului în vederea dezvoltării economice, aproape jumătate din avuţia ţării fiind concentrată în mâinile bancherilor.

Până în anul 1928 se derulează o serie de experimente, unele scump plătite şi mai puţin o epocă de progres, cum s-ar fi aşteptat mulţi. Pe terenul finanţelor private din Ardeal s-a desfăşurat o adevărată concurenţă, chiar dacă consta în metode diferite de acţiune sau în scopuri de urmărit. Realitatea economică a fost de cele mai multe ori mai puternică decât proiectele propuse. Capitalurile proprii, considerabile în momentul emisiunii, devin insuficiente datorită inflaţiei, pentru vastele programe de activitate la care se angajaseră iar alte resurse de capital se obţineau cu greu. „Experimentele făcute au fost însă o bună şcoală, oricât de mult ar fi costat. Ele au indicat calea şi mijloacele de revenire, restabilind încrederea într-un viitor mai bun"[1].

În Ardeal au continuat să lucreze vechile bănci româneşti, în fruntea cărora se afla Banca Albina de la Sibiu, dar cu activitate mai redusă, datorită faptului că resursele băneşti au fost mistuite de inflaţie. Băncile mai mici, cu activitate locală, desfăşurau o activitate modestă dar folositoare, străduinţele nefiind în raport cu capitalul şi energiile investite. Băncile mari din România şi-au deschis, îndată după 1918, sucursale în oraşele transilvănene, căutând să pătrundă mai ales în domeniul afacerilor comerciale şi industriale. Dispunând de resurse mari de capital, şi-au putut dirija activitatea spre scopurile propuse. „Cu toate acestea, unele din ele, necunoscând îndeajuns împrejurările din Ardeal, au făcut experienţe păgubitoare care, desigur, nu vor rămânea fără repercusiuni în activitatea lor din viitor"[2].

În perioada interbelică, instituţiile bancare s-au consolidat pe piaţa financiară, atât din punct de vedere numeric, cât şi din cel al capitalului social şi al depunerilor, astfel:

	1919	1925	1930
pondere	36,7%	57,0%	42,5%
cap. social	21,1%	22,2%	24,8%
depuneri	39,3%	50,3%	46,7%[3].

Nevoia de fonduri a obligat băncile să ducă o politică de atragere a depunerilor prin dobânzi ridicate care impuneau la rândul lor o creştere a dobânzilor la creditele acordate. Sporirea impozitelor şi taxelor duce la redresarea treptată a bugetului de stat şi diminuarea datoriei publice existente la acea dată. Dintre toate categoriile de bănci existente, organizaţiile de credit cooperatist au fost cele mai accesibile populaţiei de la sate. Casa centrală a cooperaţiei avea 5 secţiuni din care 3 se ocupau cu coordonarea cooperaţiei: centrala băncilor populare, centrala cooperativelor săteşti de producţie şi centrala obştilor săteşti. Creditul rural n-a asigurat nici direct nici indirect capitalul necesar populaţiei săteşti, care continua să rămână la un nivel scăzut. Centrala băncilor populare coordona şi finanţa cooperativele şi federaţiile de credit. „La sfârşitul anului 1930 activau 55 de federale de bănci populare având afiliate 4.382 bănci populare şi 543 cooperative economice. În 1923 funţionau 3.334 bănci populare şi 726 cooperative cu profiluri diferite"[4]. Această situaţie reflectă extraordinarul progres făcut de cooperativele de credit în

---

[1] Ion Lapedatu, *Finanţele private în Ardeal,* în „Transilvania, Crişana, Banatul şi Maramureşul (1918-1928)", Ed. Cultura Naţională, 1929, Bucureşti, p. 565.

[2] *Ibidem*, p. 566.

[3] Ludovic Bathory, *Trăsături generale ale dezvoltării şi modernizării sistemului industrial-bancar*, în „Dezvoltare şi modernizare în România interbelică 1919-1939", Ed. Politică, 1988, Bucureşti, p. 186.

[4] Mircea Muşat, Ioan Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, Ed. Ştiinţifică, 1986, Bucureşti, p. 403.

raport cu celelate tipuri de cooperaţie din ţară. „În 1921, federalele cooperatiste aveau 35.521.102 iar în 1930 aveau 75.340.271 lei depuneri pentru fructificare”[5].

Finanţarea micilor proprietari s-a făcut sub limita nevoilor de credit. Banca Naţională a României favoriza băncile comerciale la repartizarea creditului de rescont comparativ cu cele destinate să finanţeze agricultura ţărănească. Banca Populară Seineana se înscrie şi ea pe această linie a fructificării economiilor membrilor săi, de a înlesni creditul, aprovizionarea cu obiectele necesare, de a organiza desfacerea în comun a produselor localităţii (cu comision), de a procura prin împrumuturi sau scontare de polițe capitalul necesar pentru gospodăria, meseria sau comerţul lor.

Banca *Seineana* funcţiona în condiţiile Legii băncilor populare săteşti şi a Casei Centrale publicate în M. O. nr. 288 din 29 martie 1903 cu modificările făcute prin legile în vigoare. Din extrasul nr. 1580/1925 al Judecătoriei Ocolului Seini aflăm că societatea cooperatistă de credit şi economie cu numele Banca Populară Seineana s-a înfiinţat la 8 martie 1925, cu un capital de 59.600 lei, din care s-au vărsat 9.800 lei, restul urmând să fie virat treptat în 2 ani[6]. Prin Statut, banca putea primi spre fructificare economiile membrilor săi, depunerile nesocietarilor, contracta împrumuturi cu autorizaţia Casei Centrale, acorda împrumuturi membrilor, sconta şi resconta efectele comerciale, procura articole de strictă necesitate (vite, seminţe, unelte, instrumente şi maşini necesare gospodăriei), organiza asigurări pe bază de mutualitate, asocia la Centrala băncilor populare, sădi şi întări între membri, prin educaţie, spiritul de solidaritate şi prevedere[7]. Tot potrivit statutului, puteau fi membri, locuitori majoritari, fără deosebire de sex din Seini, Săbişa, Pomi, Someşeni etc. Nu pot fi membri cei care fac parte dintr-o altă bancă sătească sau femeile care aveau nevoie de acordul soţului. Calitatea de membru se pierdea prin retragere, condamnare, strămutarea domiciliului, excludere, moarte, înscriere la o altă bancă, neplata datoriilor sau a cotizaţiilor fără temeiuri justificative timp de 3 luni, pentru fapte săvârşite împotriva legii băncilor populare sau împotriva intereselor societăţii. Cel exclus putea fi primit doar după 2 ani şi pierdea orice beneficii în perioada de excludere. Membrii se putea folosi de toate avantajele pe care statutul le acordă şi răspundeau solidar pentru obligaţiunile societăţii. Fiecare membru trebuia să-şi constituie o parte socială de minimum 100 lei sau maximum 5.000 lei şi să depună cel puţin 10% din suma subscrisă. Părţile sociale erau proprietatea membrilor, în caz de lichidare a societăţii fiind consideraţi ca şi creditori fără să fie plătiţi decât după achitarea celorlate obligaţiuni ale societăţii[8]. Statutul băncii era alcătuit din 8 părţi, cuprinzând 79 de articole care cuprindeau toate aspectele de organizare şi funcţionare. Era reglementată alcătuirea consiliului de administraţie şi a comisiei de cenzori, condiţiile necesare acordării unui împrumut, modul de întrebuinţare al depunerilor, componenţa capitalului social. Organele de conducere ale băncii erau: adunarea generală, consiliul de administraţie şi comisia de cenzori.

Adunarea generală hotăra asupra chestiunilor date în atribuţie de statut sau de lege, aproba bilanţul, împărţea beneficiile, dădea descărcarea de gestiune consiliului de administraţie, fixa bugetul de cheltuieli, sumele care pot fi date ca împrumut, asocierea cu alte bănci în federale sau uniuni. Era convocată de consiliul de administraţie în primele 3 luni de la încheierea bilanţului. Orice hotărâri luate în afara ordinii de zi erau considerate nule şi era legal constituită dacă se întrunea jumătate plus 1 din membri înscrişi, hotărârile fiind adoptate cu majoritate de voturi.

Consiliul de administraţie era compus din 9 membri alesi pe 3 ani de adunarea generală, reînnoindu-se cu o treime în fiecare an. Era convocat de preşedinte şi avea următoarele atribuţiuni: executa dispoziţiile statutului, aproba împrumuturile, hotăra primirea de noi membri, autoriza cheltuielile necesare, numea şi revoca personalul, fixa însărcinările şi salariul fiecăruia, alcătuia bilanţul şi raportul asupra gestiunii anuale, verifica contabilitatea. Membrii consiliului erau solidar răspunzatori pentru pierderile băncii, rezultând din neglijentă sau reavoinţă. Anual din rândul lor se alegeau preşedintele şi vicepreşedintele băncii.

Preşedintele băncii avea următoarele atribuţiuni: ţinea corespondenţa, comunica bilanţul, supraveghea contabilitatea, elibera mandate de plată, convoaca consiliul de administraţie şi adunarea generală. Persoanele înrudite până la al 3 grad între ei nu puteau fi alese în consiliul de administraţie. Adunarea generală alegea anual 3 cenzori şi 3 supleanţi care aveau următoarele îndatoriri: verificau lunar situaţiei cassei şi a creanţelor, anual era verificat bilanţul şi administrarea societaţii, desemnau persoanele

---

[5] *Ibidem,* p. 404.
[6] Arhivele Naţionale ale României. Filiala Satu Mare – *Fond Tribunalul Judeţean Satu Mare*, Dosare de firme, fără număr.
[7] *Ibidem.*
[8] *Ibidem.*

necesare în posturile vacante. Cât timp capitalul social nu trecea de 10.000 lei funcţiile membrilor din Consiliul de Administraţie erau gratuite, în rest puteau primi 8% din beneficiul anual net. Statutul putea fi modificat prin hotărârea adunarii generale luată cu o majoritate de două treimi din voturi. Societatea nu putea fi dizolvată dacă 10 membri stăruiesc în continuarea activităţii băncii, în caz contrar, lichidarea se facea de către comisia de cenzori[9]. In primul consiliu de administraţie au fost aleşi următorii membri: Artemiu Caba-avocat, Anania Magadaş, Ion Buteanu, Mihai Nechifor, Ioan Kamensky, Ghe. Săsăran, Ghe. Jula, Petre Bălan, Matei Sofonea. In comisia de cenzori au fost aleşi următorii membri: Iuliu Demeter, Alexandru Gyarmati şi Cornel Pop[10].

Chiar din anul următor, 1926, Centrala băncilor populare, prin controlorii trimişi, constată o serie de deficienţe în activitatea băncii, după cum putem observa din procesele verbale încheiate. In procesul verbal încheiat la 23 octombrie 1926 s-a constatat că registrele băncii erau ţinute de preşedintele Caba la domiciliul personal, plusul de numerar se găsea, acasă, la casierul Jula. Din actele băncii lipseau Statutul şi actele constitutive. Mai rămâneau de recuperat de la membri suma de 3.160 lei, reprezentând capitalul ce trebuia vărsat, lucru pe care nu l-a îndeplinit nimeni. Consiliul nu a completat locurile vacante şi nu a aprobat plăţile de orice natură făcute de bancă. Membrii consiliului au promis că se vor ocupa de bunul mers al băncii şi vor face propagandă pentru a recupera capitalul subscris rămas[11].

Bilanţul băncii pe anul 1926 este dat publicităţii în luna februarie a anului 1927 şi avea următoarea alcătuire: capital social – 16.840 lei, depuneri – 10.135 lei, împrumuturi acordate – 200 lei, cheltuieli administrative – 18 lei, dobânzi şi beneficii – 3.465 lei, împrumuturi din cont – 29.350 lei, cheltuieli generale – 273 lei, total plăţi – 30.623 lei, sold – 1.709 lei, total – 32.332 lei.

Bilanţul înregistrat de bancă pe anul 1927 şi dat publicităţii în luna decembrie a aceluiaşi an era următorul: capital social – 19.640 lei, depuneri – 9.435 lei, împrumuturi – 6.950 lei, diverse beneficii – 8.308 lei, cheltuieli generale – 314 lei, total (în cont) – 46.508 lei, împrumuturi – 39.250 lei, cheltuieli – 750 lei, sold – 5.499 lei, total plăţi – 41.009, total (din cont) – 46.508 lei. Dobânzi – 6.710, cassa – 5.499 lei, împrumuturi – 32.300 lei, capital social – 19.640 lei, depuneri spre fructificare – 10.562 lei, fond de rezervă – 457 lei, dobânzi reportate – 1.603 lei, profit net – 5.537 lei, total pasiv – 37.799 lei, total beneficiu net – 5.537 lei, beneficiu brut – 6.710 lei, creanţe dubioase – 554 lei, beneficiu net care rămâne supus impozitului – 5.024 lei.

În şedinţa din 25 martie 1928 a Consiliului de administraţie s-au adoptat următoarele hotărâri: onorariul curent de 1.048 lei se aduna la fondul de rezervă, se admiteau noi membri ai societăţii, se alegea un nou consiliu compus din: Ananie Magadaş, M. Berinde, Petru Bălan, Ghe. Săsăran, Ghe. Jula, Roatiş Ioan, Tintaş Ghe., Vereş Vasile, Bone Ghe., iar în comisia de cenzori erau aleşi Iuliu Demeter, Bumb Petru şi Lazin Vasile.

Bilanţul pe anul 1928 a fost publicat în luna decembrie şi avea următoarea componenţă: sold – 5.499 lei, capital social – 390 lei, împrumuturi – 8.000 lei, dobânzi – 5.123 lei, total (în cont) – 19.080 lei. Capital social – 110 lei, depuneri – 9.435 lei, împrumuturi – 6.400 lei, cheltuieli generale – 450 lei, total plăţi – 18.174 lei, sold – 906 lei, total (din cont) – 19.080 lei. Total împrumuturi – 30.700 lei, impozit – 270 lei, fond rezervă – 1.120 lei, cheltuieli generale – 450 lei, dobânzi la fructificare – 446 lei, total activ/pasiv – 31.681lei, beneficiu brut – 5.306 lei, profit net – 4.364 lei. Un bilanţ provizoriu făcut înainte arata următoarele: împrumuturi – 30.700 lei, dobânzi datorate – 75 lei, total activ – 31.681 lei, capital social – 22.305 lei, fond rezervă – 1.916 lei, dobânzi reportate – 1.483 lei, fond salarii – 1.200 lei, impozite – 61 lei, total pasiv – 4.364 lei, beneficiu net – 2.819 lei.

Decretul regal nr. 963, publicat în Monitorul Oficial din 28 martie 1929 instituia o nouă lege pentru organizarea cooperaţiei. Prin lege era lichidată Centrala Băncilor populare şi cea a cooperativelor de producţie şi consum. Se instituia în locul lor, o Bancă Centrală Cooperatistă ca şi organ de finanţare al mişcării cooperatiste. Statutul ei era aprobat prin hotărâre guvernamentală şi putea efectua operaţiuni numai cu membrii săi. Pentru asociere trebuia trimisă o cerere, procesul verbal de constituire al C. A., ultimul bilanţ, un exemplar din statut, balanţa de verificare lunară, lista asociaţilor cu capitalul subscris. Această bancă era o asociaţie creată cu participarea statului, cooperativelor şi federalelor cooperatiste.

---

[9] *Ibidem.*
[10] *Ibidem.*
[11] *Ibidem.*

„La sfârşitul lui 1929 avea 1.595 de membri asociaţi, capital subscris – 59.270.000 lei, capital vărsat – 23.967.488 lei, activul şi pasivul se ridicau la suma de 8.609.224.322 lei"[12].

Problema finanţării locuitorilor de la sate era dificilă din cauza dobânzilor mari şi a lipsei acute de capital. În 1930 exista o cooperativă de credit la 3.441 locuitori, din 1.000 de locuitori doar 64 erau membri ai acestor cooperative. Prin Legea pentru organizarea cooperaţiei din 28 martie 1929 erau abrogate legile similare adoptate la 28 martie 1908, 26 septembrie 1920, 13 martie 1923, 7 iulie 1928 ca şi Decretul nr. 3.922 din 1918.

În şedinţa din 5 mai 1929 s-a ales un nou consiliu de administraţie, şi se hotăra înscrierea la Banca Centrală Cooperatistă cu 2 părţi sociale de 10.000 lei. Oficiul Naţional al Cooperaţiei Regionale din Cluj trimitea o circulară la 16 mai 1929, în care se cere societăţii bancare să depună mai multă străduinţă pentru sporirea capitalului social, revizuirea societarilor, ţinerea contabilităţii la curent în toate registrele, acte justificative în regulă şi aprobate de C. A., atragerea de depuneri spre fructificare, aprobarea împrumuturilor de către consiliu, cei care deţin sume mari faţă de capitalul şi interesele băncii să fie diminuate, acordarea cotizaţiei pe anul următor către Uniunea Cooperatistă Ardealul Cluj, în caz contrar administraţia financiară nu va acorda avantaje pentru încasarea impozitelor şi vor fi urmăriţi de preceptori precum şi achitarea costului abonamentului la ziarul Tribuna Cooperaţiei Ardelene[13].

Criza economică din 1929 a lovit puternic băncile mici, capitalul lor şi aşa modest s-a diminuat simţitor, numărul băncilor s-a redus, multe dând faliment. Legea din 29 martie 1929 asigura facilităţi cooperativelor de credit, înlocuia tutela etatistă cu iniţiativa particulară a fiecărei cooperative, asigura o organizare descentralizată, formalităţile de înfiinţare se fac din oficiu şi fără cheltuieli suplimentare. Este o dezvoltare a Codului cooperaţiei din 12 iulie 1928 care înlesnea dezvoltarea liberă a cooperativelor, rolul statului reducându-se doar la finanţarea lor.

Un proces verbal încheiat la 14 iunie 1929, de inspectorii Oficiului Naţional al Cooperaţiei arata deficienţele înregistrate în activitatea băncii. Societatea stagna încă de la înfiinţare din lipsă de înţelegere şi energie la conducere. După ce s-au făcut schimbări în 21 aprilie 1929 a apărut un oarecare progres în sensul unei organizări promiţătoare, capitalul social crescând de la 22.305 lei la 29.992 lei. Era nevoie de mai multă propagandă pentru înscrierea de noi membri şi încasarea sumelor subscrise. Poliţele pentru împrumuturi nu erau tratate suficient, există doar un singur debitor de la care se încasa sumele datorate, cu ajutorul justiţiei. Noii conducători nu aveau nici un fel de împrumuturi la bancă, ceea ce dovedea că erau însufleţiţi de pornirea de a lucra dezinteresat la bunul mers al băncii. Terenul de lucru era cât se poate de bun şi nu lipsea decât puţină energie la conducători, pentru a se emancipa din stadiul de început în care se persista. Preşedintele băncii a subscris suma de 500 de lei pe care nu i-a vărsat, fapt ce a determinat decăderea sa din funcţie[14].

La 13 octombrie 1929 Banca Seineana participa la constituirea cercului cooperatist Flacăra Cooperatistă din Satu Mare, împreună cu Banca Santinela din Halmeu, Forestiera Codreanca, Dacia, Florica din Sătmărel, Vulturul din Ilba, Industrie şi Comerţ Satu Mare. Participau la această constituire şi cooperativele de credit din Terebeşti, Pomi, Amaţi, Borleşti, Lipău, Homorodu de Jos şi Medieşu Aurit.

Bilanţul băncii a fost publicat în luna decembrie a anului 1929 şi este următorul: sold – 906 lei, capital social – 5.957 lei, depuneri – 7.800 lei, împrumuturi – 1.870 lei, beneficii – 5.865 lei, total (în cont) – 22.438 lei. Împrumuturi – 5.000 lei, salarii – 2.100 lei, cheltuieli – 730 lei, dividende – 263 lei, acţiuni – 400 lei, sold – 10.242 lei, total (din cont) – 22.438 lei. Bilanţul provizoriu alcătuit înainte de repartizarea beneficiilor arata astfel: cassa – 10.242 lei, împrumut – 39.830 lei, dobânzi – 160 lei, active – 48.232 lei, capital social – 30.492 lei, fond rezervă – 3.430 lei, fond cultură - 493 lei, dobânzi curente – 7.800 lei, dobânzi reportate – 1.588 lei, dividende – 137 lei, profit – 4.112 lei, pasiv – 48.232 lei, beneficiu brut – 5.845 lei, cheltuieli generale – 533 lei, impozit – 370 lei, beneficiu net – 4.112 lei.

La 23 martie 1930 a avut loc modificarea Statutului în conformitate cu Legea pentru organizarea cooperaţiei din 1929. Statutul rămânea în linii mari acelaşi, la fel numărul de membri – 87, scădea ponderea agricultorilor de la 71 de membri la 25, creştea numărul comercianţilor de la 6 la 12, apăreau ca şi membri un preot şi 14 casnice. În anul 1930 au fost împrumutaţi cu sume variate având ca total 32.600 lei (dobândă 18%) un preot şi 16 plugari. Scopul băncii rămâne în continuare acela, de a înlesni creditul,

---

[12] Mircea Muşat, Ioan Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, Ed. Ştiinţifică, 1986, Bucureşti, p. 405.
[13] Arhivele Naţionale ale României. Filiala Satu Mare – *Fond Tribunalul Judeţean Satu Mare*, Dosare de firme, fără număr.
[14] *Ibidem.*

de a primi economiile depunătorilor, de a face operaţiuni de bancă şi comisioane, de a sădi între asociaţi spiritul de solidaritate şi prevedere, de a contribui la răspândirea culturii în masele populare prin toate mijloacele potrivite acestui scop. Nu puteau fi membri: cei urmăriţi judiciar, faliţii, interzişii, minorii, cei condamnaţi pentru înşelăciune, fals, delapidare, mită, furt, abuz de încredere. Calitatea de membru se putea pierde prin retragere, mutare, excludere, moarte, cei care lucrau contra intereselor băncii, cei care nu se supuneau hotărârilor Adunării generale. Cel exclus era răspunzător pentru daunele pricinuite prin faptele care au motivat excluderea. Pierderile băncii se acopereau din beneficiul anual, fondul de rezervă, părţile sociale şi răspunderea asociaţilor. Consiliul de administraţie cuprindea 8 membri, care trebuiau să fie cetăţeni români, ştiutori de carte, să nu fie rude între ei până la gradul 3. Nu puteau fi aleşi cenzori, funcţionarii societăţii şi nici rudele lor. Cel care lipsea de la trei şedinţe fără un motiv întemeiat este considerat demisionat din această calitate. Consiliul de administraţie avea următoarea componenţă: Săsăran Ghe., Bălan Petru, Berinde Ioan, Pop Ioan, Jula Ghe., Roatiş Ioan, Cătană N., Veres Vasile[15].

Bilanţul băncii pe anul 1930 era următorul: sold – 10.242 lei, capital social – 400 lei, împrumut – 18.430 lei, depuneri – 12.200 lei, dobânzi – 6.094 lei, total (în cont) – 47.366 lei. Depuneri – 20.000 lei, împrumuturi – 17.200 lei, capital social – 1.500 lei, cheltuieli – 1.595 lei, sold – 6.796 lei, total (din cont) – 40.570 lei. Total venituri – 1.870 (debit) şi 4.392 (credit), excedent – 2.522 lei.

În cei şase ani de funcţionare a băncii, capitalul social cunoaşte o evoluţie ascendentă, de la 16.840 lei în anul 1926 la 19.640 lei în 1927, 22.305 lei în 1928, 30.492 lei în 1929 şi 1930, 39.112 lei în anul 1931. Profitul net al băncii înregistrează un salt ascendent până în anul 1927, de la 3.465 lei la 5.537 lei. Urmează apoi o curbă descendentă de la 4.364 lei în anul 1928 la 4.145 lei în anul 1930.

La 18 ianuarie 1931 a avut loc şedinţa acţionarilor, la care au participat 53 din cei 90 de membri. La această întrunire, Teodor Banc propune lichidarea băncii până în luna martie a aceluiaşi an, ca să se dea posibilitatea de încasare a împrumuturilor acordate. În adresa nr. 1/31 către Judecătoria Rurală Seini se menţiona că lichidarea băncii va începe în luna mai 1931. În procesul verbal din 6 august 1931 încheiat între Săsăran Gheorghe, în calitate de preşedinte şi Mihailovici Ştefan, director la grefa Judecătoriei de Ocol Seini s-au predau arhivei judecătoriei: registrele de intrare-ieşire, chitanţierele, procesele verbale, condica de expediţie şi cea cu debitorii[16].

Bilanţul de lichidare făcut de Federala Sălaj a băncilor populare a fost următorul: cassa – 34.658 lei, împrumuturi – 6.890 lei, active – 41.548 lei, capital social – 39.112 lei, cheltuieli de lichidare – 900 lei, fond de prime – 1.536 lei, pasiv – 41.548 lei[17].

Hotărârea nr. 415 din 22 septembrie 1942 a Judecătoriei regale maghiare din Satu Mare stabileşte pe baza Legii nr. 3 din 1927 desfiinţarea Băncii Seineana. Dacă în termen de 45 de zile de la publicarea oficială nu se depunea nici o contestaţie, atunci hotărârea devinea definitivă. În prealabil, aceeaşi judecătorie a trimis Judecătoriei de Ocol Seini o adresă, la 10 iunie 1942, pentru a înştiinţa pe cei interesaţi în menţinerea existenţei băncii, să se prezinte în termen de 45 de zile cu eventuale contestaţii, în caz contrar banca urmând să fie desfiinţată[18]. Banca Seineana din localitatea Seini a fost în ultimă instanţă desfiinţată, nemaireluîndu-şi activitatea nici după încheierea războiului.

BIBLIOGRAFIE

1). Arhivele Naţionale – filiala Satu Mare. *Fond Tribunalul Judeţean*, Dosare de firme, fără număr.
2). *Dezvoltare şi modernizare în România interbelică 1919-1939*, Ed. Politică, 1988, Bucureşti.
3). M. Muşat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, Ed. Ştiinţifică, 1986, Bucureşti.
4). *Transilvania, Crişana, Banatul, Maramureşul, 1918-1928*, Ed. Cultura Naţională, 1929, Bucureşti.

---

[15] *Ibidem.*
[16] *Ibidem.*
[17] *Ibidem.*
[18] *Ibidem.*

Résumé

Après la constitution de la Grande Roumanie, un des problemès fondamentaux a résoudre a été celui de l'unification du systemè administratif et financier. En ce sens il s'est necessaire d'affirmer la place de l'élément roumain de la Transylvanie dans la vie économique des villes. Dans cette perspective, la cité Seini nous offre un exemple indiscutable avec la reussite de son réseau bancaire á capital exclusivement roumain (Banque Populaire Seineana, Banque Populaire Economia etc.). Ces dernières, grâce a leurs capitaux, ont assure le développement de l'industrie et de la vie culturelle. L'expansion commerciale et industrielle durant la periode de l'entre-deux-guerre, a permis de fonder á Seineana, un banque a capital roumain afin de servir les interets de la population roumain de cette zone. La banque de Seineana, a l'influence modeste, a fructifié le capital de ses membres, a facilité les crédits et a fourni le capital necessaire au commerce. Cette banque est nee le 8 mars 1925, avec un capital de 59600 lei. La crise économique de 1929 a donné un coup fatal aux petites banques. Suite á la diminution de leurs capitaux, bons nombres d'entre elles ont été en faillite. Le 18 janvier 1931 a été proposé la liquidation de la banque Seineana jusqu'a la fin mars 1931.

Confesiune şi atitudini identitare.
Memoria refugiului. 1940-1944 – Program de cercetare

Daniela Bălu

Evenimentele istorice majore au determinat, în plenitudinea lor, consecinţe ineluctibile asupra manifestărilor umane, fie că este vorba doar de cele cotidiene (dar semnificative prin repetabilitatea devenită tradiţie definitorie), şi mai ales de cele ce definesc complexitatea ecuaţiilor politico-istorice penetrante în seva structurală a societăţii. Modificări geo-politice, conflicte armate, schimbări de regimuri, decăderi de imperii sau naşterea unor noi ideologii, sunt tot atâtea contexte generatoare de permutări structurale, tensiuni sociale, violenţă, discriminare, exterminare. Congruenţa acestor contexte cu transformările istorice care au marcat România anilor 1940-1944, face trimitere la modalităţile de relevare şi interpretare pe care istoricii, şi nu numai, le-au atribuit evenimentelor definitorii din acei ani, a căror consecinţe au generat multiple anomii.

Abordarea pe care o susţinem în acest program de cercetare, postulează conceptul prezentării euristice (susţinută în principal de sursele arhivistice inedite şi de mărturiile orale ale supravieţuitorilor) a modului în care schimbările politico-istorice ale anului 1940 (cu precădere avatarurile generate de "Arbitrajul" - Dictat de la Viena) au influenţat **viaţa confesională a românilor ardeleni**, atitudinea susţinută de aceştia în faţa **pericolului pierderii identităţii etnice**, precum şi problematica, rareori prezentată, a ruperii de habitatul tradiţional şi căutarea impusă a unui nou mediu de viaţă: **refugiul.**

În cele ce urmează vom prezenta structura programului de cercetare *Confesiune şi atitudini identitare. Memoria refugiului. 1940-1944*, inserând iniţial considerentele conceptuale pe care dorim a le promova, desigur, fără a avea pretenţia deţinerii unor teme ideatice infailibile. Tema propusă spre cercetare oferă, cu generozitate, oportunitate relevării caracterului corelativ dintre abordările istoriei şi etnografiei, demonstrând o dată în plus veridicitatea afirmaţiilor potrivit cărora *o istorie care acceptă sugestii din partea etnologiei este în mod inevitabil o istorie făcută cu evenimente, conversiunea către omul cotidian, ce preocupă deopotrivă istoria şi etnologia istorică, direcţionează, aproape inevitabil, cercetările spre istoria mentalităţilor şi a imaginarului social* [1].

Simbioza dintre informaţiile oferite de istoria scrisă şi istoria orală, relaţia pendantă dintre consecinţele evenimentelor istorice şi afectarea valorilor identitare, într-o juxtapunere firească cu studiul comportamentelor şi atitudinilor, conferă caracterul istorico-etnografic al cercetării, accentul punându-se pe rolul avut de biserică în viaţa comunităţilor româneşti, nivelul suprem al convergenţei dintre identitatea etnică şi identitatea naţională, în mentalitatea etnicilor români, fiind reprezentat de biserică - confesiune religioasă.

Interviurile cu supravieţuitori ai acelor timpuri, din păcate extrem de puţini, sau urmaşii acestora, concretizate printr-un discurs al memoriei ancorate în contextul dramatic al refugierii, vor amplifica ineditul temei abordate, fiind un subiect despre care nu există prea multe informaţii scrise.

Singenismul manifestat de membrii comunităţilor româneşti, joncţiunea creată între aceştia în condiţiile impuse de regulile unui regim pe care îl considerau aberativ, transpar din poveştile lor de viaţă, devenite file de istorie trăită. Paul Thompson, considera că analiza poveştilor de viaţă oferă şansa *de a reintroduce dimensiunea temporală în analiza sociologică a ciclurilor de viaţă, a mobilităţilor sociale, a relaţiei dintre tradiţie şi schimbare socială, ca proces socio-istoric* [2], numind acest tip de investigare **etno-istorie**.

Cadrul geografic cercetat, judeţul Satu Mare, heteroclit prin componenţa etnică şi cea a comunităţilor pluriconfesionale, ne oferă circumstanţele necesare studierii atitudinilor comportamentale, prin raportări bipolare ale reacţiilor şi mentalităţilor populaţiei maghiare, cu accente majore de etnocentrism, comparativ cu manifestările populaţiei româneşti, unită prin coreligionarism şi prin viziunea relaţiei intrinseci dintre biserică-religie-individ-comunitate, relaţie considerată drept un simbol al identificării etnice, o simbioză totală menită să potenţeze caracterul identitar şi să lupte pentru păstrarea acestuia.

Planul cercetării:

Tipul: cercetare istorico-etnografică (arhivistică şi de teren).

---

[1] B. Ştefănescu, 1998, p. 12.
[2] www.intercultural.ro

Caracterul: interdisciplinar (istorie, etnologie istorică, sociologie, demografie).

Scopul: 1. Prezentarea modului în care evenimentele istorice din anii 1940-1944 au afectat **viaţa Bisericii româneşti din Ardeal (judeţul Satu Mare)**, şi implicit pe cea **a comunităţilor româneşti**, pentru care biserica reprezenta unul din cele mai puternice **simboluri ale identităţii etnice şi naţionale.**

2. **Evidenţierea atitudinii manifestată de reprezentanţii Bisericii** şi a acţiunilor întreprinse de aceştia, **în vederea păstrării identităţii etnice specifice românilor** ardeleni, ameninţată de politica guvernului ungar, ce avea drept obiectiv schimbarea raportului numeric dintre români şi maghiari, în favoarea populaţiei minoritare maghiare.

3. Tratarea problematicii complexe a **refugiului**, nu numai sub aspectul său fizic (având drept consecinţă ruperea de habitatul tradiţional şi căutarea impusă a unui nou mediu de viaţă), dar şi sub aspect spiritual, instaurarea regimului politic maghiar afectând puternic comunităţile româneşti, prin disocierea şi alterarea valorilor identitare (limbă, religie, antroponime, teritoriu).

Perioada: 2003-2007

Locul desfăşurării: arhive judeţene şi naţionale; biblioteci; asociaţii ale refugiaţilor politici; localităţi din judeţul Satu Mare.

Metode de cercetare:

1. - documentare arhivistică;

2. - studiul surselor informative edite şi inedite:
documente, literatură istorică, presă, etc.
2.a. - analize comparative, investigaţii sociologice
(studiul comportamentelor şi atitudinilor), examinări demografice;

3. - cercetare de teren (mărturii orale);
3.a. - anchete de teren (investigaţii);
- observaţii indirecte.

Instrumente de cercetare: **1.- 2.** - fişe tematice, statistici, grafice;
3. - ghiduri de interviu, chestionare tematice deschise (cu posibilitatea includerii de noi întrebări) - **vezi anexele**.

Instrumente auxiliare de înregistrare a informaţiei: fişe audio şi de informator, casete audio-video, filme fotografice, CD-uri.

Obiective:
- publicarea unor lucrări ştiinţifice şi a volumului ***Memoria refugiului***;
- sistematizarea documentaţiei arhivistice şi de teren (inclusiv material iconografic), în vederea completării bazei de date din cadrul Arhivei ştiinţifice a Muzeului Judeţean Satu Mare;
- organizarea unei expoziţii foto-documentare;
- crearea unui fond documentar *(patrimoniu imaterial),* care să cuprindă *mărturii orale* ale membrilor unor comunităţi etnice puternic afectate de instaurarea regimului politic horthyst, având drept consecinţă ruperea de habitatul tradiţional şi căutarea impusă a unui nou mediu de viaţă *(refugiul).*

Argumentarea cercetării:

Importanţa temei propuse, precum şi caracterul novator sunt susţinute de următoarele aspecte:
1. Baza documentară utilizată reprezintă în procent de aproximativ 75% **surse arhivistice inedite**.
2. Arealul geografic cercetat (judeţul Satu Mare) a fost doar tangenţial şi sumar prezentat în lucrările publicate până la ora actuală.
3. Prin **caracterul interdisciplinar**, cercetarea va corobora şi compara datele oferite de istorie, de etnologia istorică (ce studiază comunităţile etnice din perspectivă istorică, punând accent pe destinele colective), de sociologie şi demografie.

4. Metodele de cercetare abordate vor permite o analiză şi interpretare comparativă a surselor informative scrise, cu sursele orale, între istoria scrisă şi istoria orală, precum şi o comparaţie a informaţiilor oferite de izvoarele scrise edite şi inedite.

5. Pentru prima dată va fi publicat un volum ce va prezenta problema refugiaţilor sătmăreni în anii 1940-1944, conţinând mărturii orale ale supravieţuitorilor şi urmaşilor acestora, obţinute, în principal, pe baza chestionarelor tematice.

6. Lucrările publicate până în prezent se axează pe evidenţierea acţiunilor de teroare îndreptate împotriva populaţiei româneşti în anii 1940-1944, **ineditul cercetării propuse de noi constând în evidenţierea modului în care evenimentele istorice ale acestei perioade au afectat viaţa Bisericii şi a comunităţilor româneşti, analizând atitudinea şi reacţia manifestată în vederea păstrării identităţii etnice.**

7. Concomitent, dorim să demonstrăm că în formele de manifestare a mentalului colectiv, atitudinea identitară era susţinută implicit şi de principiul teritorialităţii, raportarea spaţială a individului sau a comunităţilor româneşti la pământul Ardealului, constituindu-se într-o atestare etnică.

8. Din perspectiva teoriei susţinută de etnologia istorică, ce pune accentul pe destinele colective, cercetarea va prezenta destinul unei comunităţi în care populaţia majoritară s-a confruntat cu ameninţarea pierderii identităţii etnice, ca rezultantă implicită a măsurilor represive la care a fost supusă Biserica românească din Ardeal, simbol ce a dobândit de-a lungul veacurilor valenţele unui liant al spiritualităţii româneşti.

Considerăm oportună reificarea acestei problematici complexe, **renunţând la orice intenţii acuzatoare şi susţinând conceptul prezentării bazate pe documente istorice şi mărturii orale.**

ANEXE

GHID DE INTERVIU nr. 1

REFUGIAŢI – 1940 – supravieţuitori, urmaşii acestora.

1. Numele şi prenumele, data şi locul naşterii.
2. Domiciliul actual. Studii, profesie.
3. Data şi locul refugierii.
4. Motivele invocate de autorităţi.
5. Motivele invocate de refugiat.
6. Atmosfera în localitate în perioada premergătoare refugierii.
a. Exproprieri, confiscări de bunuri, distrugeri.
b. Persecuţii, anchetări, arestări, maltratări.
c. Acte de violenţă asupra reprezentanţilor bisericii locale.
d. Reacţia preoţilor.
e. Distrugerea bisericilor.
6. Ridicarea familiilor ce urmau să fie refugiate.
a. Sosirea autorităţilor care au condus operaţiunea.
b. Reacţia individuală şi colectivă
c. Ridicarea reprezentanţilor bisericii.
d. Cine a fost refugiat din familie (rude, prieteni)?
e. Ce bunuri au rămas acasă, ce s-a luat de acasă?
f. Atitudinea preoţilor.
7. Circumstanţele refugierii.
a. Cine s-a refugiat, câţi, unde?
b. Cine (ce) i-a determinat să plece în refugiu?
c. Ce cunoşteau despre locul refugierii?
8. Descrierea drumului de acasă până la locul de refugiere.
a. Călătoria cu trenul, durata, condiţile.
9. Sosirea la locul refugiului, instalarea, primele impresii.
10. Condiţiile de viaţă.

a. Organizarea gospodăriei (încălzit, gătit etc.).
b. Munca şi salariul.
c. Bolile şi asistenţa medicală.
d. Şcoala, elevii, copiii.
e. Sărbători, ceremonii, distracţii.
f. Viaţa religioasă. Sprijinul bisericii.
g. Revolte, tulburări sociale.
h. Persecuţii, anchetări, arestări.

11. Evenimentele care au marcat memoria şi viaţa personală.
a. Naşterea, căsătoria, moartea, accidente, întâlniri memorabile, etc.
b. Implicarea bisericii.

12. Relaţii umane.
a. Cu autorităţile.
b. Cu biserica.
c. Dintre refugiaţi.
d. Cu localnicii.
e. Cu cei de acasă.

13. Descrierea eliberării şi a drumului de întoarcere acasă.
a. Sosirea în sat. Data exactă.
b. Situaţia familială la întoarcere.
c. Situaţia casei, a gospodăriei, a bunurilor.
d. Starea bisericii. Preoţi vechi/preoţi noi.
e. Atitudinea celor rămaşi acasă la întoarcerea refugiaţilor.
f. Atitudinea reprezentanţilor bisericii.

14. Consecinţele refugierii.
a. Schimbări de ordin material, profesional, social, familial şi confesional, în viaţa foştilor refugiaţi.
b. Situaţia copiilor născuţi în refugiu.
c. Dificultăţi ulterioare refugierii (după întoarcerea acasă).
d. Implicarea bisericii.

15. Care este cea mai tristă amintire din anii refugiului?
16. Care este cea mai frumoasă amintire din anii refugiului?

GHID DE INTERVIU nr. 2

REPREZENTANŢI AI CULTELOR (urmaşi ai acestora).

URMAŞI AI PREOŢILOR REFUGIAŢI

1. **Numele şi prenumele**
2. **Data şi locul naşterii. Studii, profesie.**
3. **Confesiunea religioasă**
4. **Domiciliul actual (şi cel din anii 1940-1944).**
5. **Ce membru al familiei a fost refugiat?**
6. **Unde şi când?**
7. **Când s-a întors din refugiu?**
8. **Cum a fost sprijinit de către biserică?**

8.a. În anii refugiului.
8.b. După întoarcerea din refugiu.

9. **În timpul Dictatului de la Viena, preoţii diferitelor culte (greco-catolici, ortodocşi) au fost mai uniţi decât înainte?**
10. **Au conştientizat pericolul în care se afla biserica românească?**

11. **S-au sprijinit reciproc în fața acestui pericol?**
12. **Care au fost reacțiile lor?**
13. **Ce relații au avut cu preoții bisericii maghiare?**
14. **Au fost forțați să treacă la catolicism sau altă confesiune?**
15. **Ce preoți au acceptat trecerea la o altă religie?**
16. **Ce s-a întâmplat cu biserica în care slujeau?**
17. **În ce limbă se oficia serviciul religios?**
18. **Le-au fost maghiarizate numele?**
19. **Ce sprijin a oferit biserica românilor rămaşi în localitate?**
20. **Autoritățile locale maghiare au luat măsuri represive împotriva reprezentanților bisericii româneşti?**
21. **Ce ştiu despre "războiul crucilor"?**
22. **Care era atitudinea populației maghiare din localitate?**

22.a. Înainte de 1940.

22.b. După 1940 şi după 1944.

23. **Dar a preoților maghiari?**
24. **Dețin scrisori, documente, fotografii, etc. din anii 1940-1944?**

GHID DE INTERVIU nr. 3

ETNICI MAGHIARI

1. **Numele şi prenumele**
2. **Data şi locul naşterii. Studii, profesie.**
3. **Domiciliul actual şi cel din 1940.**
4. **Confesiunea religioasă**
5. **Care era relația dintre românii şi maghiarii din localitate înainte de anul 1940 (septembrie)?**
6. **Cum s-au înțeles românii cu maghiarii în perioada anilor 1940-1944?**
7. **Ce s-a întâmplat cu biserica românească din localitate?**
8. **Ce s-a întâmplat cu preotul român?**
9. **Românii au fost obligați să se refugieze?**
10. **Au fost terorizați sau maltratați?**
11. **Au fost ajutați de populația maghiară?**
12. **Au fost sprijiniți, încurajați de preotul maghiar?**
13. **Existau în localitate familii mixte?**
14. **Ce s-a întâmplat cu acestea?**
15. **Cunoaşteți români care au trecut la altă religie (catolică, reformată)?**
16. **Au fost schimbate (maghiarizate) numele de familie ale românilor?**
17. **Şcolile româneşti au mai funcționat?**
18. **Copiii români frecventau şcoli româneşti sau maghiare?**
19. **Ce ştiți despre "războiul crucilor"?**
20. **Cum s-a purtat populația românească în octombrie 1944 (eliberarea)?**
21. **Care a fost reacția preotului român?**
22. **Care a fost atitudinea populației maghiare?**

GHID DE INTERVIU NR. 4

SATU MARE- ASOCIAȚIA REFUGIAȚILOR POLITICI

1. Câte persoane au fost refugiate (români)?
2. Din ce localități proveneau cei ce au fost refugiați?
3. Unde au plecat?
4. Câți s-au întors în 1944 sau 1945?

5. Listele actuale ale foştilor refugiaţi, încă în viaţă.
6. Cum au fost întocmite aceste liste? Pe baza unor documente? Ce fel de documente? Carnete de refugiat?
6.a.Pe baza unor mărturii orale?
7. Câţi dintre cei refugiaţi au fost preoţi?
8. Câţi dintre refugiaţi proveneau din familii de clerici? (copii, nepoţi etc.).
9. Ce personalităţi ale vremii (anii 1940) au fost refugiate?
10. Există personalităţi în viaţă care au fost refugiate în 1940?
10.a. Prin ce s-au remarcat aceste persoane?
11. Ce documente există în arhiva *Asociaţiei*, din anii refugiului?
12. De unde provin aceste documente? De la refugiaţi, din alte arhive, etc.?
13. Există în arhiva *Asociaţiei* un Fond imagistic (fotografii ale refugiaţilor, familiilor acestora, etc.)?
14. Fotografiile datează din perioada refugiului sau sunt actuale?
15. Cine sunt membri fondatori ai *Asociaţiei* din Satu Mare?
16. Cine este preşedintele *Asociaţiei*?
17. Care este scopul şi rolul acestei *Asociaţii*?
18. Cum sunt sprijiniţi refugiaţii de către *Asociaţie*?
19. Au loc întâlniri periodice (anuale, bianuale, etc.) ale foştilor refugiaţi?
20. Sunt întâlniri tematice sau cu scop lucrativ (acte, dosare de pensii, etc.)?
21. Care sunt temele abordate?
22. Care sunt doleanţele foştilor refugiaţi?
23. Care sunt nemulţumirile acestora?
24. Consideră că perioada refugiului le-a marcat negativ existenţa?
24.a. În ce sens?
25. Există refugiaţi care apreciază că anii 1940-1944 nu au avut urmări negative în existenţa lor?
25.a. Care sunt motivaţiile acestor aprecieri?

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Muzeul Judeţean Satu Mare, *Protocoale de acte şi corespondenţe ale parohiilor din judeţ, 1940-1945.*
Oficiul Protopopesc Greco-Catolic Român Tăşnad, *Colecţii acte parohiale, 1940-1945.*
Protopopiatul Greco-Catolic Carei, *Acte parohiale, 1940-1945.*
Bran, Atanasie, *Lupte şi jertfe pentru Ardeal de la Decebal la Dictatul de la Viena. Dezrobirea Ardealului de Nord*, Ed. Tribuna, Braşov, 1944.
Corneanu, Nicolae, *Biserica românească din nord vestul ţării în timpul prigoanei horthiste,* Ed. Institutul Biblic şi de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1986.
Fătu, Mihai, *Biserica românească din nord-vestul ţării sub ocupaţia horthistă 1940-1944,* Editura Institutul Biblic şi de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, Timişoara, 1985.
Ştefănescu, Barbu; Bodo, Edith, *Ruperea tăcerii,* Ed. Muzeului Ţării Crişurilor, Oradea, 1998.
Vultur, Smaranda, *Istorie trăită – istorie povestită. Deportarea în Bărăgan (1951-1956)*, Ed. Amacord, Timişoara, 1997.

Transformări petrecute în structurile politico-administrative şi social-economice sătmărene. Consolidarea noului regim comunist (1947)

Claudiu Porumbăcean

Anul 1947 a fost unul decisiv pentru istoria Europei şi nu numai. Este anul în care s-au încheiat tratatele de pace după cel de-Al Doilea Război Mondial, s-a impus „cortina de fier" între Europa Occidentală şi cea Răsăriteană şi s-au instituit regimuri socialiste de tip stalinist în ţările aflate sub influenţa sovietică. Viaţa politică a României a evoluat în acest cadru general, cunoscând transformări decisive ce i-au marcat evoluţia timp de aproape o jumătate de secol.

În urma semnării Tratatului de pace din 10 februarie 1947, Uniunea Sovietică a devenit factorul decisiv în zona intrată în sfera sa de influenţă, cuprinzând Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Germania de Răsărit, Iugoslavia, România, Bulgaria şi Albania. România a evoluat în acest cadru prestabilit de marile puteri. Nota dominantă a vieţii politice din anul 1947 a fost creşterea rolului Partidului Comunist în conducerea societăţii. În funcţiile de conducere, atât la nivel central, cât şi local, au fost promovaţi mai ales cetăţeni aparţinând minorităţilor (evrei şi maghiari) care dădeau dovadă de mult zel în lupta împotriva valorilor naţionale româneşti, considerate ca fiind reacţionare, fasciste, antisovietice[1]. Desfăşurând o amplă activitate politică şi organizatorică, acest partid a reuşit să-şi sporească rapid numărul de membri, care a ajuns la finele anului 1947 la 800.000, dintre care 42,2% muncitori şi 33,3% ţărani[2]. În mod cert, mulţi dintre aceştia intraseră în Partidul Comunist din oportunism, dar nu poate fi negat faptul că mulţi erau animaţi de convingerea că acest partid va construi o „lume mai bună şi mai dreaptă".

Activitatea guvernamentală se desfăşura în conformitate cu opţiunile Partidului Comunist. În cursul anului au fost votate, din iniţiativa guvernului, unele legi care loveau în interesele burgheziei rurale şi urbane. Pentru evoluţia industriei şi a economiei naţionale o importanţă deosebită a avut-o *Legea pentru organizarea Ministerului Industriei şi Comerţului* (aprilie 1947) şi *Legea pentru crearea oficiilor industriale* (mai), care permiteau Partidului Comunist să-şi aplice linia politică într-un domeniu esenţial al vieţii economice. Această orientare a trezit reacţia negativă a partidelor „istorice" care apreciau că statul nu avea competenţa de a conduce întreprinderile private.

O problemă importantă cu care se confrunta societatea românească era aceea a inflaţiei: nivelul preţurilor cu amănuntul a crescut de peste 8.000 de ori faţă de anul 1938, iar costul vieţii de peste 5.000 de ori. La finele anului 1946 (28 decembrie) Banca Naţională a României, care avea în cea mai mare parte acţionari particulari, a fost etatizată[3]. Ea a rămas mai departe o societate pe acţiuni (200.000 a câte 3.000/acţiune), dar toate aparţineau de acum statului. Etatizarea BNR a însemnat şi investirea ei cu dreptul de a îndruma şi controla toate băncile din ţară. Vechiul guvernator a rămas în funcţie, un altul nou fiind numit la 18 noiembrie 1947. Următorul pas l-a constituit reforma monetară din 15 august 1947[4], prin care s-a pus capăt inflaţiei şi haosului financiar, dar s-a produs şi o sărăcire rapidă, chiar dramatică, a cetăţenilor care deţinuseră importante sume de bani şi care s-au trezit dintr-o dată deposedaţi de capitalul acumulat de-a lungul timpului.

Deşi s-au înregistrat unele creşteri economice, situaţia materială a populaţiei continua să fie foarte grea. Pe lângă pagubele provocate de război şi obligaţiile impuse de Convenţia de armistiţiu, s-a adăugat şi o secetă cumplită în anii 1945-1946, ceea ce a creat o penurie de produse de primă necesitate şi, implicit, creşterea speculei. Încercând să oprească aceste fenomene negative, guvernul a obligat ţărănimea să contribuie cu o cotă cât mai mare de produse către stat, trecând la un sistem generalizat de aprovizionare pe bază de raţii şi cartele, creând economate în întreprinderi şi instituţii pentru aprovizionarea salariaţilor. Toate acestea, la care se mai adaugă prezenţa trupelor sovietice, acţiunile de supraveghere desfăşurate de autorităţi, îngrădirea tot mai drastică a posibilităţii de exprimare, au creat în rândurile populaţiei o stare de spirit pesimistă şi de resemnare[5]. Această situaţie a dus la constituirea unor grupuri de rezistenţă anticomunistă, care au îmbrăcat

---

[1] *România. Viaţa politică în documente – 1947*, coord. Ioan Scurtu, Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1994, p. 8.
[2] *Ibidem.*
[3] *Istoria economică a României,* coord. Acad. N.N. Constantinescu, Bucureşti 2000, vol. II, p. 108.
[4] Arhivele Naţionale – Direcţia judeţeană Satu Mare (în continuare AN-DJSM), *fond Prefectura Judeţului Satu Mare (Prefectura)*, dos. nr. 81/1947, f. 32-40.
[5] *Ibidem,* dos. nr. 5/1947, f. 79-82.

forme multiple, mergând până la constituirea unor grupuri armate care acţionau cu precădere în zonele muntoase.

Liderii opoziţiei au adresat repetate apeluri regelui Mihai, cerându-i să intervină pe lângă guvern pentru ca acesta să respecte drepturile şi libertăţile democratice şi să stopeze abuzurile îndreptate împotriva adversarilor politici. Aceste demersuri au rămas fără rezultat, suveranul evitând să intre în conflict cu guvernul Groza. Datorită cenzurii stricte a regimului şi a piedicilor puse în acţiunea de difuzare, presa opoziţiei era din ce în ce mai puţin accesibilă opiniei publice din România. Întrunirile politice, chiar ale Comitetelor judeţene ale PNŢ (Maniu) şi PNL (Brătianu) erau strict supravegheate de organele Ministerului de Interne, care căutau să limiteze cât mai mult activitatea acestor formaţiuni politice. De asemenea, mulţi lideri naţionali-ţărănişti şi liberali au fost arestaţi, de cele mai multe ori fără forme legale şi fără judecată. Punctul culminant a fost atins în ziua de 14 iulie 1947, când un grup naţional-ţărănist, în frunte cu Ion Mihalache, a fost arestat chiar în momentul în care se pregătea să plece cu un avion în Turcia pentru a informa opinia publică internaţională despre situaţia din România. A fost pretextul aşteptat de guvern pentru declanşarea acţiunii de lichidare a PNŢ. În situaţia creată şi în ideea de a evita suprimarea brutală de care avuse parte PNŢ, Constantin I.C. Brătianu a trimis o circulară tuturor organizaţiilor judeţene prin care anunţa încetarea activităţii PNL. Aşadar, cele două mari partide istorice părăseau în vara anului 1947 viaţa politică a României.

Spre sfârşitul anului 1947 s-a pus problema lichidării monarhiei, ultima instituţie politică ce, în mod obiectiv, nu putea adera la noua evoluţie a societăţii, mai ales că România era singura „democraţie populară" care avea o formă monarhică de guvernare, chiar dacă prerogativele regelui s-au diminuat tot mai mult, el rămânând doar cu funcţii protocolare. La 22 decembrie 1947, la o zi după întoarcerea din Londra, a avut o discuţie cu dr. Petru Groza, acesta din urmă avansând ideea că monarhia în România este aproape de final. În ziua de 29 decembrie, din iniţiativa Partidului Comunist, a fost adoptat un plan de măsuri organizatorice şi politice vizând înlăturarea monarhiei. El a fost pus în practică la 30 decembrie 1947, când regele Mihai a trebuit să semneze actul de abdicare ce i-a fost prezentat de dr. Petru Groza şi Gheorghe Gheorghiu Dej. Abdicarea a fost aprobată de către guvern şi Adunarea Deputaţilor, România fiind proclamată Republică Populară, având în frunte un prezidiu provizoriu format din Constantin I. Parhon, Mihail Sadoveanu, Ştefan Voitec, Gheorghe Stere şi Ioan Niculi.

Aceste transformări spectaculoase la nivel naţional s-au făcut simţite, după cum era şi firesc, şi la Satu Mare. Cât priveşte urmările alegerilor din 19 noiembrie 1946, ele sunt cunoscute. Concret, pe plan local, s-au luat măsuri împotriva celor care "au manifestat contra guvernului înainte, în timpul şi după alegeri"[6]. Această afirmaţie este susţinută şi de un document care cuprinde 15 persoane publice, acuzate în acest sens[7]. La scurt timp este întocmită o situaţie mult mai vastă ce cuprinde nu mai puţin de 20 de pagini de tabele cu primpretori, notari şi primari din judeţ propuşi pentru epurare, consideraţi a fi "elemente periculoase"[8].

După alegerile din noiembrie 1946, se constituie în toate comunele judeţului consilii politice comunale formate din membrii BPD. Procesul de epurare din administraţie continuă, în această perioadă fiind emise mai multe decizii de numire, detaşare, transfer sau cercetare a unor primpretori, secretari comunali, notari şi primari[9]. Datorită presiunilor şi situaţiei în general, în februarie 1947, într-un centralizator privind apartenenţa politică a intelectualilor din judeţ, se poate constata că nici unul dintre aceştia nu mai făceau parte din „partidele istorice", cel mult apărând fără apartenenţă politică[10]. Relevant asupra vieţii politice sătmărene este un raport întocmit de Pretura plăşii Şomcuta Mare, referitor la situaţia politică din această zonă[11]. În document se menţionează că, în plasa Şomcuta (13 comune, 24 de sate), BPD este organizat numai pe patru partide: PNL – Tătărescu, Partidul Comunist, Frontul Plugarilor şi Partidul Social Democrat. PNP şi PNŢ – Alexandrescu nu sunt organizate în nici o comună. PNL – Tătărescu este organizat în toate comunele din plasă, cu un număr de 1793 de membri. Partidul Comunist de asemenea, cu 422 membri. Frontul Plugarilor, deşi este organizat în toate comunele, cu 1959 de membri, „din lipsă de conducere activă, la plasă începe a se dezmembra", iar PSD este slab organizat, cu doar 22 de membri. „Consiliile politice comunale constituite, în activitatea lor lasă de dorit pentru lipsă de interes ce o arată membrii desemnaţi în aceste consilii... De la terminarea alegerilor, partidele politice ce compun blocul nu mai activează pe teren decât incidental".

Despre activitatea UPM se menţionează că „se desfăşoară în sensul aspiraţiunilor maghiare canalizate în sens şovin". Gruparea democrată evreiască este organizată numai în Şomcuta Mare, în frunte cu un comitet de conducere, „majoritatea evreilor fiind înscrişi în PCR, în care sens şi activează. Populaţia evreiască se

---

[6] Dumitru Păcuraru – *arhiva personală.*
[7] *Ibidem.*
[8] AN-DJSM, *fond Comitetul Judeţean P.C.R. Satu Mare,* dos. nr.5/1946, f. 10-30.
[9] Loc cit, *fond Prefectura,* dos. nr. 13/1947, f. 1-91.
[10] *Ibidem,* dos. nr. 58/1947, f. 4-38.
[11] *Ibidem,* dos. nr. 5/1947, f. 82.

ocupă în majoritate cu comerţul. Din cauza opresiunilor economice şi acumulărilor repezi de capital, în majoritatea cazurilor justificat a atras suspiciunea şi ura din partea populaţiei conlocuitoare care tinde să degenereze în antisemitism". Despre opoziţie se aminteşte că, în plasa Şomcuta Mare, aceasta este organizată în două partide (PNŢ – Maniu şi PNL – Brătianu), pe vechea structură organizatorică. „În timpul dinaintea campaniei electorale, propaganda nu s-a făcut prin întruniri publice ci propagandă de la om la om. În prezent propaganda se face tot de la om la om şi folosesc elemente de critică la adresa guvernului în tema actualei situaţii economice şi financiare".

Cât priveşte activitatea Jandarmeriei din Satu Mare, sub raport pur profesional, aceasta se extinde în trei direcţii:

- Ca poliţie administrativă, cu scopul de prevenire
- Ca poliţie judiciară
- Ca poliţie de siguranţă pentru informarea autorităţilor asupra faptelor care pot dăuna ordinii publice şi siguranţei naţionale.

Examinând modul de desfăşurare a activităţii Jandarmeriei, se constată că ea este orientată cu precădere spre latura judiciară şi de siguranţă. Un raport al primpretorului plăşii Satu Mare, dr. I. Rusu, referitor la activitatea Jandarmeriei, relevă faptul că această instituţie se confruntă cu foarte multe neajunsuri, „în primul rând sub raport numeric, posturile de jandarmi fiind insuficient încadrate. Efectivele posturilor sunt cu mult inferioare celor prevăzute în legea de organizare. Randamentul pe care îl depun este astfel şi el scăzut (...) Colaborarea dintre organele jandarmereşti şi restul autorităţilor rurale este neînsemnată. Sub raport politic, economic şi social nu s-a făcut nici măcar încercarea de a se coordona activitatea în comun, în aşa fel ca ea să fie rodnică atât pentru stat cât şi pentru particulari"[12]. Se poate observa că relaţia Jandarmeriei cu guvernul nu este una dintre cele mai bune, motiv pentru care activitatea acesteia va fi treptat preluată de Poliţie, culminând cu desfiinţarea Jandarmeriei.

Pe plan administrativ lucrurile evoluează în conformitate cu politica guvernului[13]. Potrivit Legii 135 din 25 aprilie 1947, Ministerul Afacerilor Interne va proceda la „înfiinţarea comisiilor interimare în comunele urbane nereşedinţă şi comunele rurale. În acest sens, prefectul judeţului Satu Mare, Mihai Şuta solicită pretorilor ca în intervalul 25-30 iunie să se deplaseze în teritoriul arondat şi să desemneze persoanele care vor constitui comisiile interimare. În ceea ce priveşte criteriile după care se vor desemna viitorii membri, ele vor fi „devotamentul politic, capacitatea profesională şi gospodărească, cinste şi demnitate cetăţenească, popularitate"[14]. La 1 iulie 1947 se finalizează comisiile interimare şi pentru oraşul şi judeţul Satu Mare, ultima fiind constituită din 20 de membri. Primele trei poziţii sunt ocupate, în ordine, de Leş Ioan – sudor (Baia Mare), Vizeş Mihai – sobar (Baia Mare), Şuta Vasile – şofer (Satu Mare)[15]. Procesul de constituire s-a dovedit totuşi a fi unul greoi. La 12 noiembrie 1947, Prefectura Satu Mare răspunde Inspectoratului General Administrativ, circa VIII Oradea că „s-a încheiat constituirea comisiilor interimare cu întârziere datorită examenelor şi verificărilor făcute de organizaţia judeţeană a BPD, în special de către Partidul Comunist"[16] vizavi de persoanele propuse. Ca o completare la cele afirmate, trebuie menţionat că la 16 octombrie 1947 este întocmit un tabel nominal cu întreaga conducere administrativ – politică a judeţului Satu Mare (subprefect, primpretori şi pretori), din care rezultă că din 12 persoane cu funcţii importante de conducere 10 sunt înscrişi în PNP şi câte unul în Frontul Plugarilor şi Partidul Comunist[17].

Din punct de vedere economico-financiar, se fac simţite şi la Satu Mare efectele reformei monetare. Sunt retrase din circulaţie bancnotele aflate în circulaţie la acea dată şi înlocuite cu altele noi, în valoare nominală de 100, 500 şi 1.000 de lei, iar monedele divizionare sunt în valoare de 0,50, 1, 2 şi 5 lei de metal şi 20 lei de hârtie. Noile valori monetare vor purta denumirea de „lei stabilizaţi". În această situaţie preţul unui kilogram de aur fin este de 168.350,17 lei. Raportul de preschimbare a leilor vechi în lei stabilizaţi va fi de 20.000 la 1 şi se va face pe baza listelor de preschimbare alcătuite în conformitate cu decizia ministerială nr. 17 din 1947. Această operaţiune de preschimbare urma să se încheie la 21 august, orele 20. Sumele admise la preschimbare se situează în valori maxime între 1.500.000-5.000.000 lei vechi în funcţie de profesia cetăţeanului (ceea ce înseamnă o sumă cuprinsă între 75 şi 250 lei stabilizaţi), excepţie făcând agricultorii care au predat cota obligatorie, iar ca recompensă mai puteau schimba în plus cel mult 2.500.000 lei vechi (pe lângă cele 5.000.000 acordate iniţial). Cele mai defavorizate au fost fabricile, morile, tipografiile, ţesătoriile, etc., care „pun în circulaţie articole de comerţ după transformarea făcută în cadrul propriei întreprinderi a materiilor

---

[12] *Ibidem,* f. 79-81.
[13] *Ibidem,* dos. nr. 81/1947, f. 87-103.
[14] *Ibidem,* dos. nr. 92/1947, f. 5-6.
[15] *Ibidem,* f. 129.
[16] *Ibidem,* f. 123.
[17] *Ibidem,* dos. nr. 118/1947, f. 3.

prime întrebuinţate la fabricare"[18]. În aceeaşi situaţie se aflau şi unităţile care aveau ca obiect de activitate comerţul. Toate operaţiunile financiare au fost blocate, cu excepţia salariilor pentru luna în curs, creându-se un adevărat haos financiar şi economic. Starea de spirit fiind foarte agitată, s-au luat măsuri sporite de siguranţă pentru pază şi ordine; de asemenea, se întocmeau rapoarte zilnice privind schimbul monetar, modul de desfăşurare şi starea de spirit a populaţiei[19]. Multe societăţi au intrat în colaps, ajungând în incapacitate de plată către furnizori, salariaţi sau parteneri comerciali. Prin modul discriminatoriu în care s-a făcut preschimbarea monetară şi urmările sale, putem considera acest act ca un prim pas spre naţionalizarea şi pauperizarea agenţilor economici şi a sectorului privat, în general. La 11 iunie 1948 puterea comunistă din România a decis naţionalizarea tuturor întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere şi transporturi fără nici un fel de despăgubire din parte statului. Ulterior, prin decretul 197/13 august 1948, băncile şi instituţiile de credit erau dizolvate şi au fost trecute în stare de lichidare. Printr-o adresă a Camerei de Comerţ şi Industrie Satu Mare către Prefectură, se cere acesteia din urmă să pună în vedere tuturor întreprinderilor naţionalizate să-şi trimită până la data de 1 decembrie 1948 conducătorii la sediul Camerei de Comerţ din str. Decebal nr. 2, cu actele necesare înmatriculării. Iată, aşadar, că, în doar câţiva ani, proprietatea privată avea să dispară aproape în totalitate (vezi şi colectivizarea agriculturii), munca şi agoniseala oamenilor este luată de stat, iar mai mult, foştii proprietari vor suporta consecinţe din cele mai nefaste, soldate nu de puţine ori cu exterminarea fizică. După ce au câştigat alegerile prin falsuri şi minciuni şi au preluat puterea cu ajutorul sovieticilor, comuniştii au trecut în Satu Mare, prin grija lui Weiss şi a acoliţilor săi, la arestări şi hârţuiri ale liderilor opoziţiei, dedându-se la adevărate orori, care au continuat mai bine de 40 de ani, în gulagurile de pe teritoriul ţării.

ANEXA

Tabel nominal
cu notari, pretori, primari, funcţionari din judeţ şi comune care au manifestat contra guvernului înainte, în timpul şi după alegeri

Numele	**Funcţia**	**Localitatea**
Cosma Gheorghe	primar	Pişcolt
Vătai Alexandru	notar	Pişcolt
Filip Ioan	primar	Căuaş
Dr. Oros Sever	notar public	Tăşnad
Mureşan Nicolae	funcţionar	Săcăşeni
Zaharie Gheorghe	primar	Chegea
Sabău Nicolae	primar	Sărăuad
Roşu Dumitru	notar	Supuru de Sus
Onac Dumitru	notar	Santău
Filip Gavril	controlor fiscal	Tăşnad
Vereş Augustin	subnotar	Tăşnad
Bichiş Gheorghe	notar	Căuaş
Talpoş Gheorghe	subnotar	Săcăşeni
Hago Francisc	notar	Căpleni
Tiliciu Aurel	factor P.T.T.	Carei

[18] *Ibidem*, dos. nr. 81/1947, f. 32-41.
[19] *Ibidem*, dos. nr. 106/1947, f. 3-4, 18-19.

Copilul în presa literară a anilor '50. Mize ideologice ale puterii comuniste în producția culturală

Alina Nogradi

Moto: "Nani, raza mea de lună...
Când vei fi mai mărişor
buna bună o să-ţi spună
pentru ce-am luptat şi mor
cine-a vrut să mă răpună
cine moartea mi-o răzbună,
care glas de foc răsună,
care pumn de fier ne-adună,
ci vei fi un luptător!
...Nani, nani, puişor..."
(S. Arghir, GLI, 6-'54, p. 2)

I

Pentru a vorbi de imaginea copilului în presa literară a anilor '50, în cazul de faţă *„Gazeta literară"*, anul I, nr. 1-42, 1954, este necesară circumscrierea cultural-ideologică a scriiturii gazetăreşti (şi nu numai) din acea perioadă, urmată de precizarea perspectivei de abordare a faptului cercetat.

Studiile asupra imaginarului, aparţinând *Noii Istorii*[1], pun în lumină caracteristicile acestei perioade (anii '50), din punct de vedere politic, ideologic, cultural, etc.

Pentru spaţiul românesc, perioada 1944 (1947)-1964 este cunoscută ca "faza antinaţională" a comunismului[2]), altfel spus, ca perioada de maximă servitute faţă de Uniunea Sovietică şi de principiile stalinismului, promovate de "aparatul de stat", în special prin intermediul "producătorilor de cultură"[3].

Din punct de vedere politic, anul 1947 marchează începutul regimului totalitar comunist în România şi al unui deceniu şi jumătate de "prietenie" strânsă cu Uniunea Sovietică. Cel de-al XVIII-lea congres al Partidului Social-Democrat, ultimul de altfel, în urma căruia Partidul Comunist deţine puterea politică a ţării "s-a încheiat cu o moţiune intitulată: *Admiraţie pentru Uniunea Sovietică, prin îndreptarea gândului către popoarele sovietice, în frunte cu I. V. Stalin*"[4]. Cultul lui Stalin, ca "geniu al omenirii muncitoare"[5], continuă în România şi după moartea acestuia, deşi la Moscova Hruşciov demască crimele staliniste, ceea ce face ca perioada 1956/1957-1964 să fie numită "îngheţul românesc în stalinism"[6].

În ceea ce priveşte ideologia aferentă, se cunoaşte faptul că marxism-leninismul, inclusiv varianta stalinistă ulterioară, a fost singura ideologie admisă de puterea politică. Vom lua în discuţie aspectul ideologic în măsura în care este relevant pentru cel cultural, deşi sunt într-un mare grad interdependente: "Într-adevăr, în 1948 a debutat într-un cadru propice aşa-numita *revoluţie culturală* [denumire dată de Lenin, n.n.], care, prin metodele şi rezultatele ei, s-a dovedit în realitate o *revoluţie anticulturală*"[7]. Se promovează, în mod programatic, un fenomen de "deznaţionalizare culturală", de îndepărtare a culturii româneşti de cea occidentală şi de cea autohtonă: "Nu rămâne decât un singur drum, larg deschis, pe care cultura românească e îndrumată imperativ: dragostea *neţărmurită* faţă de Uniunea Sovietică, de istoria şi cultura ei din trecut până azi"[8]. Doctrina oficială, impusă producătorilor de cultură sovietici, este cea a

---

[1] *Nouvelle Histoire* sau *Annales* - referinţe bibliografice româneşti: Lucian Boia, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr şi ficţiune*, 1998a; *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, 1997; (s.r.) *Miturile comunismului românesc*, 1998b; Simona Nicoară, Teodor Nicoară, *Mentalităţi colective şi imaginar social. Istoria şi noile paradigme ale cunoaşterii*, 1996; Katherine Verdery, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, 1994 etc.
[2] L. Boia, *1997*, p. 65.
[3] K. Verdery, 1994, p. 115.
[4] V. Frunză, *1990*, p. 342.
[5] *Ibidem*, p. 379.
[6] *Ibidem*, p. 380.
[7] M. Niţescu, 1995, p. 66.
[8] *Ibidem*, p. 72.

"realismului socialist"[9], care "înseamnă mai întâi cunoaşterea vieţii în scopul de a o reflecta în mod veridic în opera de artă (...) a reflecta realitatea în *dezvoltarea ei revoluţionară*, dintr-un punct de vedere comunist, nu în mod scolastic, mort, obiectiv"[10]. Astfel, imaginea Uniunii Sovietice a devenit, spre mijlocul secolului, singurul reper cultural, imitarea modelului sovietic fiind dusă la extrem[11]. *Lumina vine de la Răsărit* este titlul broşurii lui M. Sadoveanu, scrisă pentru popularizarea prieteniei cu popoarele sovietice şi ilustrează exact atitudinea românească vis-a-vis de modelul impus. Este vorba de un nou model cultural, de o "artă nouă", fără referire la continuarea vreunei tradiţii, totul trebuind să fie "*nou*"[12]. Modelul era, într-adevăr, cu totul nou, deoarece nega orice tradiţie autohtonă şi orice legătură cu cultura occidentală. Astfel, literatura devine un instrument de promovare a lui, iar statutul intelectualului este acela de "producător de cultură" pro-sovietică, statut impus de politica şi principiile ideologice ale comunismului, revendicate de la Lenin însuşi: "...Deci, jos cu literaţii fără partid! Jos cu literaţii supraoameni! Chestiunea literară trebuie să devină o parte integrantă a cauzei generale proletare, o rotiţă şi un şurub al unui mecanism social (...) Chestiunea literară trebuie să devină parte integrantă a muncii de partid social-democratic, organizată, planificată şi unitară"[13]. Aşadar, rolul literaturii este redus la cel de mijloc de propagandă al puterii politice, în vederea promovării "omului nou", de tip sovietic. Este o literatură căreia i se impune să-şi nege finalitatea fundamentală, de act de creaţie a unor lumi posibile unice, neontologizate ca atare prin acreditare la nivel colectiv (spre deosebire de mit) şi să devină o oglindă cât mai expresivă a realităţii social-politice respective, deşi imaginea realităţii ce trebuie reflectată este una falsificată. Literatura devine o pseudo-literatură în sensul cel mai propriu al termenului. Ceea ce studiile moderne de teoria textului numesc *areferenţialitatea* textului literar, ca trăsătură specifică a acestuia, se consideră o ilegalitate faţă de puterea politică. Literatura trebuie să se refere la ceva. Mai mult, să se refere la ceea ce partidul consideră că trebuie să fie *oglindit* în opera de artă, o falsă oglindire a unei false imagini a *iluminării* comuniste. A existat, prin urmare, o "politică a culturii"[14] care a determinat o denaturare accentuată a actului de creaţie literară, a obligat intelectualii la realizarea unui mod nespecific de a face artă: "Modul de control al conducerii a acordat o anumită importanţă implicită producătorilor de cultură, subminându-le în acelaşi timp capacitatea de a produce independent"[15]. Nu numai impunerea unui mod de creaţie nespecific, ci şi constrângerile în privinţa lexicului şi temelor abordate au făcut ca literatura din perioada respectivă să fie, dacă nu o "non-literatură"[16], cel puţin o literatură de un tip special, pe care l-am numi *literatură pragmatică.*

În cazul presei literare, limitările şi cenzura sunt şi mai clar conturate (impuse), orice revistă literară a vremii constituind nu numai un mijloc de a educa *masele* conform programei politice, ci şi un organ de control al oricărei apariţii literare (prin cronici, recenzii etc.). Critica literară din reviste precum: *Viaţa românească, Scînteia* etc. este un instrument de orientare ideologică pro-comunistă. *Gazeta literară* "nu face nici o excepţie de la regula generală de a fi o anexă a presei politice, o tribună a liniei oficiale, a dogmatismului proletcultist (...) manifestă de la început o preocupare permanentă pentru tot ce vine din Uniunea Sovietică"[17]. De altfel, îşi fixează programul de la început, "de a ridica conştiinţa socialistă, de a sluji linia partidului în literatură, etc."[18].

II

În acest context, imaginea copilului în *Gazeta literară* (primul an de apariţie) este fabricată conform cerinţelor ideologiei clasei muncitoare şi corespunzătoare unei scheme de *producţie* clar stabilite de factorul politic.

Abordarea acestei imagini presupune luarea în considerare a acestei scheme totodată ca act de limbaj şi ca mijloc de educare în scopul creării "omului nou", sovietic.

Chiar dacă avem reţineri în privinţa terminologiei folosite în studiile *Noii istorii* (*mit*, *imaginar*, *imagine*, etc.), considerăm ca real fenomenul de creare conştientă a unor imagini, validate la nivel

---

[9] *Ibidem*, p. 91.
[10] *Ibidem*, p. 91.
[11] L. Boia, 1997, p. 197.
[12] L. Boia, 1997, p. 197; Idem, 1998a, p. 82.
[13] M. Niţescu, 1995, p. 90.
[14] K. Verdery, 1994, p. 32-120.
[15] *Ibidem*, p. 115.
[16] Idem, 1995, p. 19.
[17] *Ibidem*, p. 116-118.
[18] *Loc. cit.*

pragmatic, în cadrul unui proces de falsificare justificată politic a realităţii. Spre deosebire de *noii istorici*, care identifică aceste acte de creaţie cu un act creator de tip mitic, numind *mituri* aceste denaturări politico-ideologice ale stării de fapt respective, noi le încadrăm lui *logos pragmatikos*, şi nu logos-ului *poetikos*. Aceasta înseamnă că procesul metaforic, ale cărui rezultate sunt, nu se constituie ca cel al mitului, date fiind constrângerea politică de a le crea şi finalitatea lor pragmatică clară (efectele ideologice vizate). Chiar dacă este vorba de creaţii literare propriu-zise (poezii, schiţe, romane etc.), care, la prima vedere, se constituie ca variante ale modului de creaţie poetic sau mitic[19], ele sunt în opinia noastră, încadrabile limbajului creator pragmatic (ceea ce nu înseamnă "limbajului cotidian" sau de tipul "Emiţător - Cod - Receptor"). Este vorba de un limbaj în care, chiar dacă se crează sens/lumi posibile, acestea sunt supuse unei finalităţi pragmatice intrinseci (nu ulterioare). Este cert că, formal, textele aşa-zis literare, se pot încadra, la prima vedere, modelului poetic de creaţie. Repetăm, doar formal, de exemplu narativitatea unui anumit tip de texte este de necontestat. Problema se pune dacă aceste texte sunt caracterizate doar prin textualitate sau şi prin literaritate propriu-zisă. Aşa cum afirma Coseriu, referitor la lingvistica textului, text poate fi la fel de bine *Bună ziua!*, cât şi *Divina Commedia*. Diferenţa este literaritatea. *Bună ziua!* Nu este un text literar, nu se creează conform modelului poetic de creaţie, este pur şi simplu un text pragmatic. În cazul textelor de care ne ocupăm, forma este literară, dar finalitatea pragmatică intrinsecă ne permite încadrarea lor într-un model pragmatic de creaţie literară, de creaţie de sens.

A trata un astfel de produs de creaţie presupune a-i evidenţia atât finalitatea, cât şi modul ei de realizare, la nivel poetic (al textului literar) şi poetic (al procesului creator).

III

În planul textului, al produsului literar, în ceea ce priveşte imaginea copilului în *Gazeta literară,* numerele din 1954, identificăm mai multe tipuri de texte şi o singură finalitate pragmatică urmărită. Indiferent că este vorba de recenzii, de schiţe, de povestiri, romane etc., de literatura pentru "cei mici" sau pentru "cei mari", imaginea fabricată are acelaşi scop: de a *reda* drama copilului născut în mizeria capitalismului, care descoperă "lumina de la Răsărit" în pragul tinereţii comuniste. Variantele acestei imagini sunt numeroase, unice la nivelul fiecărui text, dar posibil de grupat în funcţie de un anumit punct comun: ilegalistul, proletarul (tractoristul, ceferistul, filatoarea etc.), pionierul, năpăstuitul (de clasa exploatatoare) et. al.[20].

Intenţia pragmatică, numitor comun al acestor variante, este una binecunoscută: "Du passé faissons table rase"[21], i.e. tot ceea ce aparţine *omului vechi* (copilului născut în timpul regimului burghezo-moşieresc, în cazul de faţă) trebuie să fie exemplu istoric negativ, dar scopul propriu-zis nu este de a trata trecutul ca *întunecos*, ci de a pune accentul pe viitorul comunist *luminos*. Trecutul trebuie tratat ca *întuneric* amorf, în cele din urmă: "Paginile copilăriei lui Buciumaş reamintesc o epocă întunecată din trecutul ţării, acuzând politica bestială de înăbuşire spirituală a maselor sărace, condamnate la o existenţă silnică, militând pentru apărarea demnităţii umane, pentru plenitudinea vieţii, pentru o copilărie senină, veselă, fără ameninţarea norilor neguroşi ai exploatării şi ai persecuţiilor sălbatice. Cititorii aşteaptă de la scriitorul care a evocat cu atâta măiestrie anii trişti ai copiilor *netrebnici* de altădată – să scrie mereu pagini mai impregnate de atmosfera şi culorile vieţii *luminoase* într-o ţară liberă"[22].

Un alt exemplu pentru intenţia de inculcare a ideii viitorului nou şi luminos, deschis de comunism, prin intermediul discursului de tip literar este o altă cronică literară: "în [nuvela, n.n.] *M-am făcut băiat mare* lumea şi oamenii sunt văzuţi cu ochii unui copil – Traian, fiul unui muncitor ceferist. Pentru copii lumea înseamnă în primul rând necunoscut. Iar copiilor de muncitori capitalismul le rezervă un necunoscut plin de surprize dureroase. (...) Urmărind procesul de maturizare a eroului său, Nicuţă Tănase identifică în ultimă analiză acest proces cu câştigarea conştiinţei că trebuie să lupţi pentru o viaţă mai bună. (...)"[23].

Toate celelalte cronici literare se subordonează aceluiaşi mod de construire a textului critic. În *Ceva despre basme* (criticul literar are în vedere un volum de basme al lui Vladimir Colin), autorului i se

---

[19] M. Borcilă, *Dualitatea metaforicului şi principiul poetic*, în "Eonul Blaga. Întâiul veac", 1997; Eugenio Coseriu, *Linguistica del testo...*, 1997.
[20] L. Boia, 1997, p. 262-264.
[21] Idem, 1998a, p. 88.
[22] S. Damian, GLI, 6-'54, p. 2.
[23] H. S., GLI, 1-'54, p. 2.

propun următoarele: "Aşa cum Marcel Breslaşu în poemele din *Povestea poveştilor* evocă trecutul pentru mici şi mari, s-ar putea, fără alunecare în didacticism - povesti cu tonul şi mijloacele basmului prezentul şi marile transformări pe care le înfăptuieşte poporul nostru"[24]. Şi, în sfârşit, o *pildă* satisfăcătoare în privinţa concordanţei literaturii cu ideologia vremii, a *împlinirii* funcţiei ei ideologice: "Tânărul scriitor, Octav Pancu Iaşi a realizat cu romanul său un pas înainte faţă de celelalte cărţi ale literaturii noastre despre pionierii şi şcolarii de azi"[25].

Faptul că discursul critic (literar) nu vizează o cercetare a producţiilor literare din punctul de vedere al valorii lor intrinseci, ci intenţionează o verificare a modului de valorificare pragmatică a cuvântului în raport cu politicul, nu este un fapt unic. Un alt tip de discurs, mult mai subversiv şi mai greu de descifrat în palimpsest, este cel exemplificat prin texte ce le-am putea numi *proză scurtă, în* termenii tipologiei clasice a discursului literar: schiţă, nuvelă etc.

Deşi în privinţa lumii posibile sau a creaţiei de sens pe care le implică orice discurs literar autentic un criteriu moral nu trebuie luat în considerare, sub aspectul intenţiei ideologizante de la baza literaturii din perioada stalinistă a comunismului românesc, în fapt - o non-literatură, se poate afirma că este un act de realizare a unui fel de *tabula rasa* în privinţa oricărei manifestări libere a spiritului şi a creativităţii umane, un act nu numai imoral, dar şi îngrozitor de pervers, mai ales când este vorba de literatura pentru copii. Această pseudo-literatură are o singură finalitate: să contribuie la inculcarea ideologiei comuniste în gândirea celor care reprezintă tineretul proletar de mâine al ţării. Orice text din *Gazeta literară* urmează acestei intenţii, fără nici o excepţie. În *Vino să mă vezi pe tractor* [26], eul narator este un copil, ceea ce presupune că intenţia auctorială este de a induce atitudinea corectă în mentalul oricărui proletar în *nuce*, i.e. de a obliga la urmarea unui singur traseu gnoseologic: copilul trebuie să realizeze singur marile posibilităţi comuniste şi *mândrul* statut de proletar, comparându-le cu lipsa de demnitate umană şi libertate spirituală din perioada capitalistă în care s-a născut: "Uite, toată lumea din sat se bucură că s-a făcut S.M.T.-ul la noi în Ciuceni. Numai tata înjură. Înjură de mama focului! Şi pe tractorişti şi pe director. (...) Acu – ce-i drept e drept! în felul lui, are şi tata dreptate să-njure. Că din cauza S.M.T.-ului i-a fugit fata. Da, da, sor-mea Riţa nu mai e la noi acasă. A fugit cu un tractorist. Cu un pârlit de tractorist, aşa zice tata. (...) Da nu e pârlit. E băiat bun. Merge pe tractor; îl şi meştereşte, ba se mai pricepe şi la lumina electrică. (...) Spune: poate să fie pârlit un om care se pricepe la atâtea? Poate? (...) Dar dacă ai judeca bine, sor-mea Riţa n-ar fi vinovată c-a fugit cu veneticu. Tot tata-i de vină. Şi mai are o parte de vină şi mama, că i-a cântat tatii în strună. A zis ca el (...)"[27]. Intenţia auctorială atribuie, aşadar, copilului capacităţi de cunoaştere a unui adevăr precis, bine determinat şi controlat de puterea politică; mai mult, a judeca pe oricine vine împotriva proletariatului şi realizărilor socialiste (aici S.M.T.-ul) este un act necesar, inculcându-se ideea că orice voce care neagă *epoca luminoasă* sub orice aspect al ei intră în categoria duşmanilor procesului de înălţare spirituală a omenirii[28], duşmani ce trebuie arătaţi cu degetul şi extirpaţi, chiar dacă din această categorie fac parte propriii părinţi: "Tot tata-i de vină. Şi mai are o parte de vină şi mama." Atitudinea eului narator (i.e. a copilului), stabilită, bineînţeles, de autor, este una exemplară, din punctul de vedere al ideologiei, şi demnă de urmat: "Ştii cât a trecut de la povestea asta care ţi-am spus-o? Un an (...) Dacă ţi-aş spune ce s-a întâmplat în anul ăsta ai rămâne cu gura căscată. Pe cumnatu-meu l-o ales în sfatul popular raional. Lucrează şi pe tractor. Să-i deai ce i-oi da şi nu-ţi pleacă de pe tractor. Sor-mea e directoare. Da, da, Riţa e directoarea Clubului. O să zici: ce directoare poate fi ea cu şapte clase primare. N-ai nimerit-o. Sor-mea e fată deşteaptă. (...) Tata e rotar la gospodărie. (...) Mama e-n brigadă. (...) Vrei să-ţi spun una să cazi jos? Află că şi eu sunt tractorist. Nu-ţi vine să crezi că pot să ajung eu tractorist, un băiat de cinşpe ani? Fugi d-acilea! Am dat şi examen. Am tractorul meu"[29]. Adevărul şi soluţia comunistă (tehnologizarea, obsesia progresului), prezentate de un copil, pot fi mult mai credibile, mai ales că limbajul este unul nesofisticat, familiar, pe înţelesul tuturor, iar intenţia autorului e de a face pe câţi mai mulţi să înţeleagă.

Un alt text în care autorul atribuie unui copil cunoaşterea adecvată realităţii şi atitudinea corectă vis-a-vis de aceasta este fragmentul narativ *Trenul nu va trece!* [30]. Caracterul principal este fiul unui ceferist,

---

[24] S. Iosifescu, GLI, 9-'54, p. 2.
[25] V. Mândra, GLI, 29-'54, p. 2.
[26] N. Tănase, GLI, 2-'54, p. 3.
[27] N. Tănase, GLI, 2-'54, p. 3.
[28] L. Boia, 1997.
[29] N. Tănase, GLI, 2-'54, p. 3.
[30] P. Solomon, GLI, 5-'54, p. 3.

un exemplu pentru toţi copiii de proletari, pentru maturitatea cu care înfruntă evenimentele şi pentru statutul de erou al luptei de clasă: "Muncitorii feroviari se adunaseră lângă linia ferată... [este vorba de o grevă] (...) Dinspre gară copiii muncitorilor veneau în fugă, strigând cu însufleţire. Unul dintre ei – Mohinder – se apropie de Ramzan şi-i spuse gâfâind: – Nene, la gară... Jandarmi şi ofiţeri mulţi... şi jandarmii au puşti... [tatăl lui Mohinder va conduce trenul spărgător de grevă, împotriva colegilor lui de muncă, n.n.] (...) Mohinder, băiatul de 12 ani, se simţea atât de ruşinat, încât părea acum un om în toată firea. Din ochi îi picurau lacrimi (...)– De mi-ar da tata un vagon de bomboane, n-am să mai vorbesc cu el. (...) – E aici un băiat căzut lângă locomotivă. L-au bătut jandarmii (...) Băiatul zăcea într-o băltoacă de sânge"[31].

În aceeaşi categorie de texte literare teziste, cu o evidentă intenţie de a obţine efecte ideologice prin discursul literar, se integrează foarte multe fragmente în proză din primul an de apariţie al Gazetei literare, de exemplu: *Păcate*[32], *Maria Angheluţă* [33], *Oameni care nu se frâng*[34], *Supravieţuitorii* [35], *Coliba lui Moş Efim*[36], *De ce mă sugrumă emoţia*[37], *Niculae Păsăraru*[38], *Nu-mi vând copilul*[39], *Admir caracterul frumos al pionierilor sovietici*[40], etc. În toate aceste texte imaginea copilului este tributară aceleiaşi scheme intenţionale: prezentarea dramei micului erou care descoperă noua eră şi adevărul luptei de clasă, soluţia comunismului la problemele sociale, singura cale de înălţare spirituală.

Textele literare în versuri nu fac notă discordantă cu întregul scriiturii teziste: *Născuţi în furtună*[41], *Un pui de om*[42], *Un poem emoţionant*[43], *La zece ani*[44], *Ceea ce spun cocorilor*[45], etc. – toate au caracteristici de odă, cu tonalitate avântată, motivată de optimismul noului început, în privinţa imaginii copilului accentul punându-se nu pe drama cunoaşterii luminii comuniste în comparaţie cu vremurile negre ale capitalismului, ci mai ales pe actul împărtăşirii din lumina de la răsărit deja primită, pe splendoarea noii căi deschise: "Da, pui de om, înalţă-te voinic/ Şi făureşte-ţi vise şi-ndrăzneşte./ Să-ţi frângă aripa nimeni n-o să poată/ Căci ţara-ntreagă zborul ţi-l păzeşte"[46] sau: "Căci azi prin lume am pornit cu voi/ Pe drumuri mari, pe drumuri noi./ Mi-e dor, prieteni, să le ştiu pe toate.../ Şi drumuri mari, şi drumuri neumblate"[47]. Ca şi în proză, ipostaza în care apare copilul este de viitor proletar: "Treceau tractoare – o minune/ Nici gândul lui nu sta pe loc.../ Şi macul roşu parcă-i spune/ Că el îi va purta noroc"[48].

În primul an de apariţie al Gazetei literare se pune adesea problema literaturii pentru copii, a noilor publicaţii de acest fel, se discută, în paginile revistei, aspectul educativ şi didactic al acestei literaturi în corelaţie cu caracterul ei specific: "Războiul dintre scriitori şi pedagogi trebuie să se sfârşească neîntârziat, pentru a se putea duce cu forţe unite singura luptă folositoare cauzei educării comuniste a tinerii generaţii"[49]. Soluţia la discuţiile în contradictoriu asupra artei educative şi metodei didactice este una de genul: "este clar că ceea ce este valabil din punct de vedere literar nu poate fi decât tot atât de valabil din punct de vedere pedagogic"[50], cu alte cuvinte, arta pentru copii nu poate să existe altfel (ne referim la perioada comunistă) decât având o valoare pedagogică intrinsecă. Literatura *nouă* pentru copii este promovată prin colecţii literare de genul: *Colecţia pitică* – "De asemenea, în săptămânile ce urmează, în colecţia pitică vor apărea: *Vom fi mineri* de A. Boico etc."[51]; *Mica bibliotecă critică* (ESPLA) – "Din lucrările pregătite pentru tipar amintim: I. L. Caragiale – *Câteva păreri*; A. Egorov: *Particularităţile artei şi locul ei în*

---

31 P. Solomon, GLI, 5-'54, p. 3.
32 ***, GLI, 4-'54, p. 3.
33 Ş. Gheorghiu, GLI, 7-'54, p. 3.
34 D. Vicol, GLI, 7-54, p. 2.
35 V. Porumbacu, GLI, 8-'54, p. 4.
36 Ş. Gheorghiu, GLI, 10-'54, p. 3.
37 M. Beniuc, GLI, 12-'54, p. 1.
38 D. Georgescu, GLI, 12-'54, p. 5
39 ***, GLI, 16-'54, p. 2.
40 R. Herşcu, GLI, 41-'54, p. 6.
41 V. Ionescu, GLI, 3-'54, p. 3.
42 P. Anghel, 5-'54, p. 3.
43 S. Arghir, GLI, 6-'54, p. 2.
44 C. Theodorescu, GLI, 18-'54, p. 1.
45 A. E. Baconsky, GLI, 5-'54, p. 3.
46 P. Anghel, 5-'54, p. 3.
47 V. Ionescu, GLI, 3-'54, p. 3.
48 .C. Theodorescu, GLI, 18-'54, p. 1.
49 I. Hobana, GLI, 10-'54, p. 2.
50 L. Iliaşu, GLI, 6-'54, p. 4.
51 M. P., GLI, 12-'54, p. 2.

viața socială; (...) Vera Călin: *Chipul omului înaintat în poezia noastră nouă*; (...) S. Iosifescu: *Oameni deosebiți (câteva probleme ale redării chipului comuniștilor în literatura noastră nouă)*"[52] etc. Normarea excesivă a literaturii pentru copii este în spiritul întregii creații literare a vremii. Impunerea unor anumite imagini şi scheme de realizare a lor la nivel textual, pe baze ideologice, permite tratarea acestor discursuri literare în cadrul modelului de creație specific *logos*-ului *pragmatikos*.

IV

La nivel *poetic*, modul de creare al acestor texte literare nu este cel specific lor. Aceasta înseamnă că procesul creației de sens nu este cel caracteristic *logos*-ului *poetikos*, nu este după model poetic, prin poetic înțelegând orice creație literară (poezie, proză etc.), mitică, religioasă, cu diferențele lor specifice. Creația de sens în cadrul limbajului poetic este una ce-şi consumă finalitatea în ea însăşi, nu are o finalitate intrinsecă. În cazul în care un text literar este folosit în scopuri pragmatice după săvârşirea actului creator nu înseamnă că este un text de tip pragmatic sau cu o finalitate practică internă, care să constituie o constantă a actului de creație, aşa cum un text mitico-religios creştin, de exemplu cel care prezintă botezul Domnului în Biblie, nu se constituie în acelaşi mod ca şi predica unui preot creştin în fața enoriaşilor săi, pe această temă, predică ce de la început se construieşte conform unei intenții pragmatice stabilite anterior elaborării ei. În cadrul modelului poetic de creație (M. Borcilă, 1997), se diferențiază modelul literar de cel mitico-religios prin specificul lumii posibile propuse: în textul de factură mitică, lumea posibilă creată se acreditează la nivel colectiv, se ontologizează ca atare; în textul literar, universul potențial propus este de fiecare dată individual, neontologizat, i.e. mereu sub caracterul posibilului, niciodată tratat ca existând în plan real.

Mai greu de determinat, lumea posibilă creată prin intermediul procesului metaforic de tip pragmatic este una care poate conține elemente mitice, chiar religioase, politice, filosofice, dar aceste elemente nu reprezintă o constantă a procesului metaforic de creație, constanta este intenția pragmatică internă, care organizează aceste elemente, înspre viziunea inedită finală. Astfel, ceea ce este numit mitul comunist al progresului, de exemplu, reprezintă o creație de tip pragmatic, ce conține elemente de mitizare sau imagini de tip mitic, cum este imaginea eroului proletar (tractoristul, ceferistul, filatoarea etc.). Faptul că aceste devieri ideologico-culturale au fost considerate mituri se explică prin acreditarea lor colectivă la un moment istoric dat. Deosebirea de mit o constituie faptul că acest gen de acreditare la nivel colectiv nu este una bazată pe o ontologizare determinată de legile gândirii mitice, ci este una impusă de aparatul politic prin modalități extralingvistice (torționarea etc.), chiar dacă este vorba de creații culturale, situabile în planul metaforei revelatorii.

În ceea ce priveşte procesul creator (M. Borcilă, 1997), etapele lui principale sunt aceleaşi ca în cadrul procesului de creare al unui discurs literar propriu-zis, diferențiindu-se metaforele *nucleului generativ* şi luându-se în considerare finalitatea pragmatică internă specifică. Fiecare text de acest tip (în cazul de față *toate* textele analizate din Gazeta literară) are nucleul său simbolic propriu, dar intenția ideologică este comună. În acest context, imaginea copilului se constituie relativ unitar în toate discursurile avute în vedere, aşa cum afirmam anterior, pe schema trecut întunecos-viitor luminos şi a dramei conştientizării opoziției lor fundamentale. În prima etapă de creare a acestei imagini, se pun în contradicție tocmai cele două aspecte precizate mai sus. Metafora copilului care descoperă lumea şi calea adevărată spre viitorul nou constituie una dintre cele două metafore nucleare ale nucleului simbolic în orice text pe această temă (din cele cercetate). Cea de-a doua metaforă o constituie raportarea lui la lume, i.e. raportul anthropos-cosmos, metaforă ce cunoaşte diferite variante în discursurile studiate, constituindu-se mai puțin unitar decât prima. Tensiunea între cunoaşterea trecutului şi descoperirea viitorului se accentuează, la nivel textual fiind recognoscibilă în episoadele narative ce relatează lupta de clasă, atrocitățile capitalismului hiperbolizate etc.), rezolvându-se prin soluția victoriei asupra întunericului. Opoziția întuneric-lumină este una de tip mitic (bine-rău), iar metafora anulării ei este, cu variațiile de rigoare, cea a noii căi luminoase deschise, metaforă cu implicații religioase, biblice. Imaginea copilului devine, astfel, cel mai potrivit instrument ideologic de promovare a noii legi, datorită fundalului gnoseologic existent: pe de o parte, copilul este asociat cu orice început, pe de altă parte, există implicațiile religioase ale acestei

[52] *** GLI, 4-'54, p. 2.

asocieri. Astfel, nişte imagini mitice binecunoscute devin instrumente pentru crearea unor efecte ideologice, în cadrul unor pseudo-discursuri literare.

O ultimă ilustrare a celor afirmate este discutarea moto-ului ales, un fragment dintr-un *poem emoţionant* despre o mamă ilegalistă care lasă acest pseudo-cântec de leagăn ca testament: "*Nani, raza mea de lună.../ Când vei mai mărişor/ buna bună o să-ţi spună/ pentru ce-am luptat şi mor (...) ci vei fi un luptător!/ Nani, nani, puişor...*". Folosind un model de text tradiţional, cu implicaţiile lui psiho-afective speciale, un text încadrabil poeziei folclorice, se creează un text ideologic, aparţinând poezei pragmatice, un fals discurs literar, din punctul nostru de vedere, printre cele mai subversive, o *capodoperă* a modelului creator pragmatic.

BIBLIOGRAFIE

- Anghel, Petre, *Un pui de om,* în "Gazeta Literară". anul I (GLI), nr. 5, 1954, p. 3.
- Arghir, Sorin, *Un poem emoţionant*, GLI, nr. 6, 1954, p. 2.
- Baconsky, A.E., *Ceea ce spun cocorilor*, GLI, nr. 5, 1954, p. 3.
- Beniuc, Mihai, *De ce mă sugrumă emoţia*, GLI, nr. 12, 1954, p. 1.
- Boia, Lucian, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Humanitas, 1997.
- Boia, Lucian, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr şi ficţiune*, Humanitas, 1998a.
- Boia, Lucian, (s.r.) *Miturile comunismului românesc*, Nemira, 1998b.
- Borcilă, Mircea, *Dualitatea metaforicului şi principiul poetic*, în *Eonul Blaga. Întâiul veac*, Albatros, 1997.
- Coseriu, Eugenio, *Linguistica del testo. Introduzione al una ermeneutica del senso*, Edt, Donatella di Cesare, Ed. La Nuova Italia Scientifica, 1997.
- Damian, S., *Cronică literară: Copilăria unui netrebnic de Ion Călugăru*, GLI, nr. 6, 1954, p. 2.
- Frunză, Victor, *Istoria stalinismului în România*, Humanitas, 1990.
- Georgescu, Domniţa, *Niculae Păsăraru*, GLI, nr. 12, 1954, p. 5.
- Gheorghiu, Ştefan, *Maria Angheluţă*, GLI, nr. 7, 1954, p. 3.
- Gheorghiu, Ştefan, *Coliba lui Moş Efim*, GLI, nr. 10, 1954, p. 3.
- H.S., *Un nou scriitor: Nicuţă Tănase*, GLI, nr. 1, 1954, p. 2.
- Herşcu, Rozalia, *Admir caracterul frumos al pionierilor sovietici*, GLI, nr. 41, p. 6.
- Hobana, Ion, *Literatură şi pedagogie*, GLI, nr. 10, 1954, p. 2.
- Iliaşi, Lidia, *Votez pentru o literatură bună destinată copiilor*, GLI, nr. 6, 1954, p. 4.
- Ionescu, Victoria, *Născuţi în furtună*, GLI, nr. 3, 1954, p. 3.
- Iosifescu, Silvian, *Ceva despre basme*, GLI, nr. 9, 1954, p. 2.
- M.P., *Colecţia pitică*, GLI, nr. 12, 1954, p. 2.
- * * *, *Mica bibliotecă critică*, GLI, nr. 4, 1954, p. 2.
- Mândra, V., *Marea bătălie de la iazul mic*, GLI, nr. 29, 1954, p. 2.
- Niţescu, Marin, *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii*, Humanitas, 1995.
- * * *, *Nu-mi vând copilul*, GLI, nr. 16, 1954, p. 2.
- * * *, *Păcate*, GLI, nr. 4, 1954, p. 3.
- Porumbacu, Viorica, *Supravieţuitorii*, GLI, nr. 8, 1954, p. 4.
- Solomon, Petre, *Trenul nu va trece* (traducere după S. Navtej), GLI, nr. 5, 1954, p. 3.
- Tănase, Nicuţă, *Vino să mă vezi pe tractor*, GLI, nr. 2, 1954, p. 3.
- Theodorescu, C., *La zece ani*, GLI, nr. 18, 1954, p. 1.
- Verdery, Katherine, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, Humanitas, 1994.
- Vicol, Dragoş, *Oameni care nu se frâng*, GLI, nr. 7, 1954, p. 2.

L'enfant dans les journaux des annees '50. Les enjeux idéologiques du pouvoir communiste dans la production culturelle

Résumé

Ce papier a l'intention de faire une circonscription idéologique des textes litteraires publiés dans les journeaux des années '50, en faisant attention sur les enjeux du communisme dans la production culturelle et sur la construction de l'image du "homo novus", comme stratégie du pouvoir.

Debutul procesului de colectivizare a agriculturii în judeţul Satu Mare

Augustin Ţârău

Modelul agriculturii sovietice a fost transpus în viaţă pe teritoriul României de către cominternişti, instrumente fidele ale ocupantului, promotori ai politicii de dezrădăcinare şi disoluţie socială. Ţăranul urma să dispară odată cu pământul prin care se identifica, ca cea mai numeroasă pătură socio-economică din ţară. El trebuia eliminat şi apoi înlocuit cu colhoznicul, „omul de tip nou" – *bezbojîi* – „cel fără de Dumnezeu, venit de oriunde şi aplecat către orice"[1]. Reforma agrară din anul 1945 a reuşit să satisfacă, pentru moment apetitul de proprietate a proletariatului agricol, însă, la scurtă vreme, acesta a fost repudiat prin introducerea modelului agricol colhoznic, reconstituindu-se practic moşiile, dar într-o nouă formă. Până târziu, a fost evitat termenul cooperaţie, deoarece acesta putea trezi în mintea ţăranilor, amintirea instituţiei cu acelaşi nume din perioada interbelică.

Hotărârea de colectivizare a agriculturii a fost o atitudine temerară, întrucât, conştient sau nu, comuniştii intrau în conflict direct cu aproximativ 75% din populaţia ţării, cât reprezentau ţăranii săraci şi mijlocaşi. În fapt, colectivizarea însemna pauperizarea ţărănimii, prezentată însă, ca unică modalitate de emancipare a clasei ţărăneşti, prin intermediul propagandei axate pe discursuri persuasive despre superioritatea sistemului sovietic, dar şi prin coerciţie şi teroare[2].

Cu toate presiunile făcute, ţărănimea nu se lăsa prea uşor convinsă de avantajele modelului bolşevic. Ţăranii nu se arătau dispuşi să renunţe la agoniseala lor de o viaţă, de dragul unor proiecte utopice. Pentru cei înstăriţi, o asemenea decizie ar fi condus la o ruinare economică rapidă, în timp ce pentru populaţia aflată la pragul limitei sărăciei, ar fi însemnat pierderea oricărei speranţe de redresare[3].

Pe plan ideologic, actul de naştere al colectivizării se legitimează pe data de 3 martie, când în cadrul lucrărilor Plenarei C.C. al P.M.R., Gheorghe Gheorghiu-Dej a indicat principalele direcţii ale procesului de socializare a agriculturii: „Partidul Comunist din România şi-a luat de la naşterea sa sarcina istorică de a realiza alianţa între proletariat şi ţărănime, pentru apărarea ţărănimii muncitoare împotriva exploatării muncitoreşti şi capitaliste, pentru smulgerea pământului din mâinile moşierimii şi trecerea lui în mâinile celor ce-l muncesc. (...) Partidul Comunist din România a pus la ordinea zilei problema lichidării imediate a proprietăţii moşiereşti printr-o reformă agrară democratică" [4], după care în etapa următoare, ce trebuia parcursă în lupta cu "forţele reacţionare de la sate" în speţă, ţărănimea mijlocaşă – se indică în documentul programatic – "Partidul şi guvernul au început să ia măsuri de îngrădire a chiaburimii "[5].

Declanşarea procesului de înfiinţare a primelor structuri de tip colectivist a fost minuţios pregătită pe parcursul mai multor şedinţe de analiză desfăşurate la nivelul fiecărui comitet judeţean al P.M.R. Rezultatele acestor demersuri au fost centralizate de către Comitetul Central, singurul organism abilitat să aducă recomandări şi să acorde aviz favorabil închegării acestor unităţi, în particular, pentru fiecare caz în parte. Până la finele anului 1949, în ţară fuseseră înfiinţate deja, 56 de G.A.C., iar numărul acestora avea să crească vertiginos în următorii ani.

Singura cale de propăşire a agriculturii româneşti, în viziunea P.M.R. era "marea agricultură socialistă, spre deosebire de mica gospodărie ţărănească, [unde] sunt posibile acumulări, reproducţia lărgită, deoarece numai prin cooperaţie poate fi transformată baza agricolă a economiei naţionale"[6]. Propaganda întreprinsă de partid ridica în slăvi agricultura sovietică care a servit ca model, în acest sens, era rezervat un "un rol de seamă în propagarea superiorităţii gospodăriilor colective (...) călătoriile ţăranilor români în U.R.S.S. precum şi vizitele făcute în R.P.R. de specialişti din U.R.S.S. care lucrează în agricultură"[7].

---

[1] Mihai Stratulat, *Tragedia satului românesc*, în "Arhivele Totalitarismului", anul I, nr. 1/1993, p. 195.
[2] Apostol Stan, *Teroare şi rezistenţă în România democraţiei populare*, în "Analele Sighet", nr. 7, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti 1999, p. 15-25
[3] Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii. Represiunea totală 1957-1962*, II, în "Arhivele Totalitarismului", anul III, nr. 2/1995, p. 129.
[4] *Rezoluţii şi Hotărâri ale C.C. al P.M.R. 1948-1950, Rezoluţia Plenarei C.C. al P.M.R. din 3-5 martie 1949, pentru întărirea alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare şi transformarea socialistă a agriculturii*, Editura P.M.R., Bucureşti 1951, p. 87.
[5] *Ibidem.*
[6] N. Puhlov, *Dezvoltarea agriculturii în Republica Populară Română*, Editura Partidului Muncitoresc Român, Bucureşti, p. 12
[7] *Ibidem*, p. 15.

Pârghia economică menită să articuleze procesul de socializare a agriculturii, dar să şi joace rolul unui instrument de constrângere în această direcţie, a fost reţeaua cooperaţiei "de consum şi desfacere" care în 1951 avea 5000 de unităţi cu aproximativ 5 milioane de membri. Ca structuri tehnice de tip cooperatist în agricultură, au fost concepute două sisteme:

"Întovărăşirile pentru cultivarea în comun a pământului", apărute în 1948, şi "organizate pe baza reunirii pământurilor ţăranilor săraci şi mijlocaşi pe perioada muncilor agricole" dar cu strângerea recoltei separat de fiecare membru al întovărăşirii, avantajul unei astfel de structuri limitându-se exclusiv la posibilitatea folosirii forţei mecanizate a S.M.T.-urilor[8]. Despre acestea, Gheorghiu-Dej afirma "în prezent întovărăşirile pentru cultivarea în comun a pământului au caracter temporar, nepermanent – dar că – "Partidul Muncitoresc Român şi guvernul democrat duc muncă pentru transformarea treptată a acestor întovărăşiri în cooperative agricole de producţie care să funcţioneze permanent". Ele beneficiau de reducerea cu 10% a cotelor de produse agricole.

Celălalt tip de structură cooperatistă era gospodăria colectivă. Conform statutului model al acestora "ţăranii care intră în gospodăria colectivă predau acesteia pământul care le aparţine (...) se socializează vitele de muncă, inventarul agricol de bază, rezervele de seminţe şi nutreţ, construcţiile destinate producţiei. Membrului cooperativei îi rămâne sau i se repartizează un teren în jurul casei pentru folosinţa personală, cu o întindere de 0,25 până la 0,5 ha (...) poate avea în folosinţă personală o vacă, cel mult două vite cornute tinere, o scroafă cu purcei"[9].

Valorile statistice prezentate pe marginea procesului de socializare a agriculturii prin intermediul întovărăşirilor este următorul:

Anii	Numărul întovărăşirilor	Numărul membrilor (mii)	Întinderea suprafeţei de pământ cultivate (mii ha)
1948	377	Circa 20	9
1949	1952	102	150
1950	2875	259	364
1951 (la 20 martie)	3405	Peste 300	aprox. 400

Înscrierea în G.A.C. era discriminatorie, deoarece "în cooperative pot fi primiţi ţăranii săraci şi mijlocaşi, nefiind admişi chiaburii". Dinamica înfiinţării G.A.C.-urilor la nivel naţional era următoarea: în 1949 – 56, în 1950 – 851, în 1951 – 1029 (la începutul anului). Acestea reuneau 65974 de gospodării sărace şi mijlocaşe, totalizând 268000 de hectare. Compoziţia socială a acestora era: 5,5% ţărani fără pământ, 62,5% ţărani săraci şi 32% mijlocaşi. La mijlocul anului 1951 existau 1100 G.A.C.-uri[10].

***

Principalele criterii avute în vedere la înaintarea propunerilor de constituire a gospodăriilor colective către forul central, urmăreau, în principal, situaţia numerică a organizaţiei de bază a partidului în localitatea vizată şi numai pe planul secund, satisfacerea necesarului de teren agricol trebuincios dotării gospodăriei. După primirea aprobărilor, secţiile de propagandă ale judeţenelor de partid trebuiau să elaboreze şi pună în aplicare un intens program de popularizare a sistemului cooperaţiei agricole, pentru a convinge populaţia satelor de avantajele oferite de regimul muncii în comun a pământului. Un asemenea plan de muncă, a fost întocmit în judeţul Satu Mare, cu desfăşurare pe perioada 4-10 iulie 1950, în scopul înfiinţării de noi G.A.C., alături de cele existente[11]:

Data	**Comuna**	**Propagandişti**	**Funcţia**	**Tema**
4 iulie	Halmeu	Doroghi Francisc	Preşedintele Comitetului Provizoriu de plasă	Importanţa Goscolului
	Drăguşeni	Bara Nicolae	Secretarul Comitetului Provizoriu de plasă	Statutul model al G.A.C.
	Halmeu	Zetea Aurel	Secretarul Frontului Plugarilor	Statutul model al G.A.C.

[8] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Pentru consolidarea şi dezvoltarea sectorului socialist al agriculturii, pentru sporirea producţiei agricole*, Editura Politică, Bucureşti, 1958, p. 41-42.

[9] Paul I.Demetrescu, Z. Oprea, *Drept colectivist agricol*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1964, p. 188-189.

[10] N. Puhlov, *op. cit.*, p. 18.

[11] Arhivele Naţionale-Direcţia jud. Satu Mare, (în continuareAN-DJSM), *fond Comitetul jud. Satu Mare al P.C.R.*, dos. 45/1950, f. 32-33.

		Ciobanu Aurelia	Membră UFDR în biroul plasei	Statutul model al G.A.C
		Dragoş Margareta	Membră UFDR în biroul plasei	Statutul model al G.A.C.
		Halmi Ioan	Secretarul UTM	Statutul model al G.A.C.
		Paradi Simion	Secretarul UPM	Statutul model al G.A.C.
5 iulie	Halmeu	Paşca Carol	Secretarul PMR de plasă	Importanţa Goscolului
		Zetea Aurel	Secretarul Frontului Plugarilor	Statutul model al G.A.C.
	Porumbeşti	Varga Elisabeta	?	Statutul model al G.A.C.
		Mihalca Zoltan	?	Statutul model al G.A.C.
		Usatari Gheorghe	?	Statutul model al G.A.C.
	Cidreag	Stor Eugen	Activist	Statutul model al G.A.C.
	Bocicoi	Poiac Ştefan	Referent cultural	Statutul model al G.A.C.
		Haiduc Ana	Activistă	Statutul model al G.A.C.
		Climpatiuc Iosif	Împuternicit	Statutul model al G.A.C.
6 iulie	Halmeu	Paradi Simion	Secretarul UPM	Importanţa Goscolului
	Drăguşani	Bodea Ioan	Activist	10 întrebări şi 10 răspunsuri
		Bara Nicolae	Secretarul Comitetului Provizoriu de plasă	10 întrebări şi 10 răspunsuri
7 iulie	Halmeu	Pop Iuliu	Secretarul Comitetului Provizoriu al comunei	Un colhoz milionar
9 iulie	Halmeu	Poiac Ştefan	Referent cultural	Serbare
	Drăguşani	Şerban Ghereghi	Inspector şcolar pe plasă	Statutul model al G.A.C.
10 iulie	Halmeu			Analiza muncii

Experienţa negativă, acumulată în anul 1949, când au fost înfiinţate primele două gospodării colective din judeţ, a atras atenţia conducerii judeţenei de partid, care s-a văzut nevoită să formuleze nişte chestionare tipizate, menite să vină în sprijinul activiştilor de partid însărcinaţi cu popularizarea ideii colectiviste la sate, întrucât aceştia se dovediseră, în repetate rânduri, incapabili să ofere răspunsuri pertinente întrebărilor adresate de ţărani.

Întrebările înserate în formulare erau prevăzute cu răspunsuri standardizate, pentru a fi eliminate eventualele interpretări prosteşti din partea activiştilor sau situaţiile în care aceştia ar putea fi puşi în dificultate de ţărani. Majoritatea răspunsurilor urmăreau să pună într-o postură ticăloasă clasa chiaburilor, încă din definiţia dată G.A.C.: „întrebare: Ce este o Gospodărie Colectivă ? răspuns: Asociaţie de ţărani muncitori, cu scopul de a scăpa de mizerie , de a îmbunătăţi viaţa şi de a scăpa de exploatarea chiaburimii. Asociaţia se face de bună voie”[12]. Propaganda antichiaburească se repeta obsedant de-a lungul întregului material. La paragraful rezervat interpretării „importanţei statutului”, se spunea: „[statutul] deschide drum larg în lupta împotriva chiaburimii, în legătură cu exploatarea omului de către om. Statutul merge pe drumul trasat de experienţa ţărănimii colhoznice, care a reuşit să ridice agricultura la stadiul cel mai avansat din lume. Merge pe drumul trasat de Lenin şi Stalin. Este arma puternică în mâna ţărănimii muncitoare pentru construirea socialismului la sate”[13].

La întrebarea: „care sunt trăsăturile ce stau la baza statutului ?” propaganda îmbracă o formă mistică, apelând la cifra magică, oferind 7 caracteristici de bază:

„1. Asocierea de bună voie – Voluntarismul este o caracteristică, nu se admite nici o silire din partea nimănui. Se asociază ţăranii săraci şi mijlocaşi şi se înlătură chiaburii.

2. Colectivizarea mijloacelor de producţie – pământul, uneltele mari, plug, grapă, etc., vitele de muncă (...) Este necesară comasarea. La comasare nu este voie a se nemulţumi ţăranii săraci şi mijlocaşi, lor li se va da teren în apropierea Gospodăriei Colective sau locuinţă. Vom nemulţumii la comasare, chiaburii[14].

---

[12] *Ibidem*, f. 15.
[13] *Ibidem.*
[14] *Ibidem*, f. 16.

3. Organizarea muncii – Se munceşte organizat. Se introduce munca planificată. Gospodăria se munceşte de membrii săi, nu se admite a se aduce braţe de muncă din altă parte, decât tehnicieni. Se organizează pe brigăzi şi echipe (...) Împărţirea se face pe 3 ani. Bunurile se împart după muncă.

4. Împărţirea recoltei – Recolta se împarte după zilele de muncă, adică unitate de muncă. La distribuire se ţine cont de:

a) predarea seminţei la Comcereal,
b) plata la S.M.T.,
c) cota către stat,
d) rezerve de seminţe,
e) rezerve neprevăzute,
f) cota de 2% pentru bătrâni şi asistenţă,
g) ce rămâne se împarte la totalul zilelor de muncă – fiecare ia după zilele muncite.

Brigăzile evidenţiate primesc prime de zilele în plus, cele codaşe, din a căror vină a scăzut recolta, li se scade numărul de zile. Banii se împart în acelaşi mod.

5. Drepturile şi datoriile membrilor (...).

6. Respectarea democraţiei în Gospodăria Colectivă (...).

7. Îmbinarea intereselor individuale cu cele obşteşti – Rămâne: casa, ¼ ha pământ, 1 vacă de lapte, 2 capete tineret, 1 scroafă cu purcei, păsări de curte, iepuri, 10-15 oi, 15-20 stupi, tot inventarul mărunt. Gospodăriile agricole colective asigură nevoile mari, gospodăria particulară asigură nevoile mici şi completează pe cele mari"[15].

Uriaşul efort depus de comunişti în vederea organizării primelor gospodării agricole colective, nu a fost în totalitate încununat de succes. După cum reiese din „nota informativă de partid asupra desfăşurării constituirii gospodăriilor colective" [16] din 18 iunie 1949, după aprobarea venită de la C.C. al P.M.R., în comuna Botiz s-au înscris în G.A.C. 56 de persoane „dintre care, la şedinţa de constituire, ţinută în ziua de 4 iunie s-au retras 3 cetăţeni". A doua zi, la sosirea Comisiei judeţene, s-au mai înscris 9 persoane, ajungându-se la un număr de 62 de membri, dintre care 5 mijlocaşi[17], iar în comuna Cărăşeu, gospodăria s-a constituit pe data de 6 iunie 1949, cu un număr de 41 de ţărani, „dintre care, a doua zi, s-au retras 3 persoane", aşa încât au rămas numai 39 de membri, printre care şi o femeie, care a şi fost aleasă în Comitetul de organizare[18]. În comuna Păuleşti, înfiinţarea G.A.C. nu a fost posibilă „cu toate că s-a dus o muncă intensă de lămurire, de către agitatorii din partea judeţenei P.M.R., timp de 10 zile, adică de la 6 iunie până la data de 14 iunie, totuşi – relatează raportorul – nu am reuşit să o constituim, fiindcă, din cei 39 înscrişi în cerere, nu au fost hotărâţi decât numai 15 persoane. Urmează ca în această comună să intensificăm munca de lămurire şi s-o constituim cu o întârziere de 2 săptămâni"[19].

Inaugurarea acestor unităţi a fost pregătită în detaliu, cu alocarea unor importante sume, în aşa fel încât, momentele respective să capete un caracter solemn, care să le imortalizeze în conştiinţa sătenilor. Toate punctele ce trebuiau atinse, au fost stipulate în câte un plan de muncă, particularizat la condiţiile fiecărei comune. Iată ce cuprindea planul de muncă al Comitetului judeţean Satu Mare al P.M.R. în legătură cu înfiinţarea G.A.C. din comuna Botiz: până la 30 iulie trebuiau întocmite procesele verbale referitoare la schimburile de terenuri pentru constituirea fondului funciar unitar al gospodăriei; verificarea persoanelor care vor veni cu propuneri pentru alegerea cadrelor din structurile de conducere ale gospodăriei (doi tovarăşi care vor propune „Comisia de Candidare", trei tovarăşi care vor propune Comitetul de Conducere, un tovarăş candidat pentru funcţia de preşedinte al G.A.C., trei tovarăşi candidaţi pentru Comisia de cenzori). Pentru îndeplinirea acestor sarcini răspundea Lazar Ştefan.

Începând cu 28 iulie 1949, în comună trebuiau să se găsească, în permanenţă, doi deputaţi ai judeţului pentru intensificarea muncii de lămurire a ţărănimii în legătură cu înfiinţarea G.A.C. Răspunzător de îndeplinirea sarcinii era Moisiuc Nicolae. Organizarea programului artistic cădea pe seama formaţiilor artistice din următoarele întreprinderi: muzica – Phönix şi Unio, corul – Unio, dansuri – alte întreprinderi, teatru – alte întreprinderi.

Muncitorii fabricilor „1 Septembrie", Uzinele comunale şi Unio, împreună cu ţăranii din Botiz trebuiau să se ocupe cu pavoazarea căminului cultural şi a conacului. În acest sens trebuiau să ridice două porţi de triumf, una la intrarea în G.A.C. (conacul, sediul gospodăriei – n.n. A.Ţ.) şi alta la intrarea în curte,

---

[15] *Ibidem*, f. 16-17.
[16] *Idem*, dos. 22/1949, f. 10.
[17] *Ibidem*.
[18] *Ibidem*.
[19] *Ibidem*. 10.

unde „între cele două porţi se va face arborarea de drapele, 80% roşii şi 20% tricolore”[20]. O altă poartă urma să fie amplasată la intrarea în comună, ornată cu „lozinci şi tablouri ale Secretariatului C.C.”, de la care, trebuia amenajată „o alee de verdeaţă (...) până la casa culturală, unde se va ţine şedinţa de constituire”. Decoratorul „Magazinului de Stat Textil” care se ocupa de decorarea interioară a căminului cultural, a fost însărcinat să monteze la intrarea în clădirea acestuia „un arc de steaguri şi lozinci”[21]. Pentru buna desfăşurare a decorării au fost însărcinaţi Eizikovits Serena, Szalai Ernest şi Péntek Ioan. Tot fabrica „Unio”, a primit sarcina de a dota curtea căminului cultural cu mese şi bănci pentru serbarea ce avea să se desfăşoare în după masa zilei şi de a construi o „scenetă în curtea gospodăriei colective, pentru reprezentaţia culturală”[22]. Răspunderea aparţinea lui Schvartz Alexandru. Până la data de 30 iulie trebuia definitivată lista celor „60 agitatori, dintre muncitori şi ţărani, care vor face agitaţie în cadrul serbării de după masă”. Responsabil Moldovan Ioan.

Pentru ziua inaugurării G.A.C. au fost invitate delegaţii din următoarele întreprinderi, instituţii şi comune: „Unio”, „1 Septembrie”, Uzinele Comunale, Uniunea Cooperativelor, Comerţul de Stat, C.F.R., „Mondiala”, Fabrica Textilă, I.P.E.I.L., „Reconstrucţia”, SMT, GAS Odoreu, GAS Dorolţ, GAS Livada, GAS Nisipeni, GAS Halmeu, Cooperativa „Someşul”, Sfatul Municipal, Sfatul Judeţean, comuna Păuleşti, comuna Cărăşeu, comuna Lazuri, comuna Odoreu[23]. Din fiecare delegaţie, câte o persoană trebuia desemnată să ia cuvântul. Sonorizarea evenimentului era asigurată prin intermediul unei reţele de megafoane, iar la sfârşitul programului era programată vizionarea unui film care preamărea agricultura colhoznică sovietică.

Inaugurarea G.A.C. din comuna Păuleşti a fost programată pe data de 28 august 1949. Organizarea evenimentului şi desfăşurarea lui, au respectat scenariul celui planificat pentru G.A.C. Botiz. Organizarea serbării cădea în răspunderea tovarăşilor Maxim Vasile şi Izsak Paul, iar pregătirea cadourilor pentru colectivişti aparţinea întreprinderilor „Nase” şi distribuirea lor lui Schwartz Alexandru. Pavoazarea localului cădea în sarcina lui Moldovan Ioan şi Löw Paul. Coordonatorul întregii acţiunii era Magyorosi Andrei. Primirea delegaţiilor invitate era asigurată de Eizikovits, Miklos Albert şi Székely Vasile[24].

Nici copiii nu au fost omişi din programul propagandistic. Astfel, în ziua de 30 decembrie 1949, la G.A.C. „Steagul lui Lenin” din Păuleşti a fost organizată sărbătoarea pomului de iarnă, într-un cadru solemn, cu participarea tovarăşei Zidaru Maria, care a „expus cele văzute în Moscova”. A urmat un program artistic, după care „au fost împărţite cadourile aduse de tov. Zidaru de la Moscova, copiilor colhoznicilor”[25]. În zilele de 18 şi 20 ianuarie 1950, partidul a organizat conferinţe, în toate centrele de plase, cu învăţătorii şi profesorii, în vederea angrenării acestora în procesul de „culturalizare a satelor, acţiuni de alfabetizare, mărirea tirajului ziarelor, citirea ziarelor, individual şi colectiv, popularizarea ajutorului primit din partea URSS-ului, atât din partea materială cât şi din punct de vedere politic etc.”[26], iar la sfârşitul lunii decembrie 1949 au fost organizate serbări ale pomului de iarnă în vederea înlocuirii tradiţiei Crăciunului: „în tot cuprinsul judeţului nostru a fost organizat pomul de iarnă, cu un rezultat politic satisfăcător, putem afirma că a intrat în conştiinţa copiilor ca o zi importantă, ziua aniversării R.P.R.-ului”[27].

În vederea înfiinţării unor altor gospodării, judeţeana P.M.R. Satu Mare a întocmit în data de 9 ianuarie 1950, un raport informativ . Până la această dată au fost formulate 21 de cereri de înfiinţare de noi G.A.C., dintre care şapte au fost verificate. Comisia judeţeană pentru înfiinţarea G.A.C., care s-a constituit pe data de 22 decembrie 1949 în baza Circularei nr. 129/13 decembrie 1949 a C.C. a P.M.R.[28], a trecut la verificarea acestora, în vederea întocmirii referatelor lor.

În comuna Dara, încă din luna iulie 1949, s-au înscris 24 de ţărani săraci, dintre care 17 erau membri de partid. Până la momentul întocmirii raportului, numărul acestora crescuse la 45 de optanţi, care în marea lor majoritate erau deţinători ai unor loturi în suprafaţă de 2 iugăre, primite prin reforma agrară. Doi dintre cei înscrişi nu aveau nici o palmă de pământ. Aportul adus de către ţăranii înscrişi se raporta la 45,75 ha, 7 vaci, 2 boi, 9 pluguri, 11 grape, 11 căruţe, trei semănători şi două sănii. Sediul gospodăriei colective a fost instalat într-un imobil rămas disponibil de pe urma schimbului de proprietăţi dintre Ungaria şi România, în perioada imediat postbelică. Pentru buna funcţionare a G.A.C., necesarul de teren arabil trebuia să fie suplimentată cu minim 62,87 ha, încât media de întindere pentru fiecare asociat să fie de 3 ha. În acest sens au fost înglobate sesiile bisericeşti ale parohiei romano-catolice şi ale celei ortodoxe, precum şi alte parcele provenite din

---

[20] *Ibidem*, f. 1.
[21] *Ibidem*.
[22] *Ibidem*.
[23] *Ibidem*, f. 2.
[24] *Ibidem*, f. 5.
[25] *Idem*, dos. 18/1950, f. 10.
[26] *Ibidem*, f. 16.
[27] *Ibidem*.
[28] *Idem*, dos. 45/1950, f. 46.

donaţii şi rezerve de stat. Cu toate acestea, suprafaţa obţinută se ridica la numai 26,40 ha, motiv pentru care, conducerea G.A.C. a făcut apel la G.A.S. vecină în vederea patrimoniului funciar[29]. O altă soluţie propusă, consta în executarea unor operaţiuni de comasare în două tarlale, una în nordul satului, cu o suprafaţă de cca. 30 ha şi alta în est, cu o suprafaţă de 105 ha[30].

În legătură cu munca de lămurire a populaţiei, raportul relatează că „în comună s-a început o vie frământare asupra gospodăriei colective, chiar în rândul membrilor de familie, unde unul din ei a vrut să se înscrie iar altul a fost contra"[31]. Ţăranii au pus o serie de întrebări, de genul: „Care va fi cota de predare a G.A.C.? Câte vite pot să rămână în proprietatea unui membru în Goscol? Cum vor fi trataţi bolnavii în Goscol? Cum va fi cu unul slab, care nu va fi capabil să-şi realizeze norma şi are copii mulţi şi mici?"[32].

În comuna Mireşu Mare au fost un număr de 11 optanţi, dintre care cinci membri de partid, care au făcut cerere pentru înfiinţarea G.A.C. încă din luna decembrie 1949. Până la momentul întocmirii raportului, numărul acestora s-a ridicat la 39, dintre care 17 membri de partid. Comuna avea 1384 de locuitori şi 432 de gospodării, Structura proprietăţii agricole cuprindea 48 de proletari agricoli, 148 de mijlocaşi, 233 de săraci şi 3 chiaburi. Pământurile comunei se întindeau pe o suprafaţă de 2091 ha[33]. Aportul adus de către membri asociaţi la constituirea gospodăriei colective se raporta la 39,88 ha, 6 vaci, 2 boi, 10 pluguri, 6 grape şi 11 căruţe.

Pentru ca gospodăria să fie viabilă era necesară suplimentarea suprafeţei cu cel puţin 78 de ha, pentru a fi atinsă cota de minim 3 ha pentru fiecare membru al ei. Acest deficit putea fi surmontat prin înglobarea, într-o primă etapă a terenurilor donate de chiaburii Dunca Grigore, Balint Ioan, Pop C.Ioan, Pop Liviu, Dr. Pop Octavian şi Maria Dr. Bogdan, în întindere de 77 ha[34]. Cealaltă sursă de completare a patrimoniului funciar al G.A.C., urma să fie rezolvată pe seama comasării unui „trup de moşie" situat pe malul drept al Someşului, pe seama proprietăţilor unui număr de 67 de ţărani săraci şi mijlocaşi[35]. Sediul G.A.C. a fost instalat într-una dintre clădirile fostei fabrici de spirt, prin transferul acesteia de la Ministerul Comerţului şi Industriei[36].

În comuna Răteşti, cererea de înfiinţare a G.A.C. a fost formulată în luna octombrie 1949 de 17 ţărani, dintre care nouă membri de partid, ca până în luna ianuarie 1950, să li se alăture încă 47. Aportul social adus de către aceşti ţărani la înscriere, a fost de 105,20 ha, 9 vaci, 15 pluguri, 16 grape, o prăşitoare, o semănătoare şi 16 căruţe[37].

Structura proprietăţii agricole a comunei, cu o suprafaţă de 3144 ha, dintre care 1685 ha arabil, cuprindea 321 de gospodării la 1225 de locuitori: 192 săraci, 128 mijlocaşi şi un chiabur. Deficitul de teren agricol al G.A.C. se putea rezolva prin comasarea unui „trup de moşie" cu o suprafaţă de 400 ha, situat în sectorul dintre localităţile Socond şi Gereuşa, pe seama a 73 de ţărani săraci şi mijlocaşi[38]. Sediul G.A.C. a fost instalat într-o „casă şi două şuri provenind de la chiaburii ridicaţi".

În capitolul „Concluzii" se spune „din cele 7 comune pe care le-a vizitat Comisia judeţeană, s-a constatat că încă influenţa duşmanului de clasă, a popilor, este destul de eficace asupra ţărănimei muncitoare, astfel că Comisia de Organizare, în munca sa, întâmpină mari greutăţi, de multe ori trebuind ca să piardă ore întregi pentru lămurirea persoanelor derutate de către indivizii care practică misticismul, folosindu-l ca armă pentru cei slabi [de] spirit (...) în comuna Săcălăşeni, unde există pocăiţi, care spuneau celor înscrişi pentru înfiinţarea gospodăriei colective, că dacă se înscriu şi vor rămâne în colectiv, aceasta va cauza sfârşitul lumii"[39]. Printre semnatarii raportului s-au numărat: Urdea Gheorghe – vice preşedintele Comitetului judeţean P.M.R., Lázár Ştefan – secretar adjunct P.M.R., Német Samuil – organizator judeţean de Goscol, Victor Delantoniu – inginerul cadastrului judeţean şi Ijdelea Platon – inginerul agronom judeţean.

Nu este lipsit de interes să subliniem faptul, certificat de informaţiile arhivistice, că primele gospodării colective, în toate cele trei judeţe suspuse analizei în acest studiu, au fost înfiinţate exclusiv în comunele cu populaţie maghiară, sau preponderent maghiară, lucru ce apare firesc, dacă luăm în calcul numărul mare de etnici maghiari înscrişi în Partidul Comunist sau în organizaţiile sale satelite, încă din anul 1945.

---

[29] *Ibidem.*
[30] *Ibidem*, f. 47.
[31] *Ibidem.*
[32] *Ibidem.*
[33] *Ibidem.*
[34] *Ibidem.*
[35] *Ibidem.*
[36] *Ibidem.*
[37] *Ibidem*, f. 48.
[38] *Ibidem.*
[39] *Ibidem*, f. 49.

Gospodăriile în cauză au fost preconizate să îndeplinească şi rolul de unităţi pilot, pentru evidenţierea aşa-ziselor succese înregistrate în sistemul agriculturii colectiviste. În acest sens, partidul a emis un material cu caracter propagandistic, prin care se punctau indicaţii în direcţia organizării unor expoziţii menite să atragă ţărănimea neînregimentată în G.A.C.: „La păioase se vor recolta şi păstra în bune condiţiuni, până la toamnă, snopii, 45-50 cm grosime [în] circumferinţă, plantele trebuind smulse din rădăcini, din fiecare plantă (grâu de toamnă, grâu de primăvară, orz de toamnă, orz de primăvară, orzoaică, secară, ovăz). Se vor face cununi şi diverse împletituri obişnuite, în comunele respective, cu ocazia începerii şi terminării secerişului. Se vor lua probe de seminţe din toate produsele principale ale gospodăriei.

De la culturile: prăşitoare, textile, leguminoase, plante industriale, legume, etc., se vor smulge plantele din rădăcină, păstrându-se până la toamnă (porumb, floarea soarelui, sfeclă, tutun, legume diferite, varză, pepeni, ardei, vinete, etc.).

Se vor alege fructe din speciile şi varietăţile superioare (struguri de masă, probe de vin, de ţuică) probe de conserve (legume, fructe etc.). Produsele vor fi însoţite de etichete, în care se va arăta numele gospodăriei, comuna, judeţul, felul produsului, soiul, producţia la hectar, greutate hl, procentul de corpuri străine, umiditatea, boabe pătate, data însămânţării, data recoltării. Se vor întocmi grafice din care să rezulte realizările procentuale în gospodărie"[40].

La punctul 2 erau recomandate întrecerile socialiste între brigăzi şi între gospodării, în vederea stimulării productivităţii muncii, iar la punctul nr. 5, referitor la predarea cotelor către stat, se cerea ca acestea să se desfăşoare "într-un cadru festiv, gospodăriile colective vor fi în fruntea judeţelor, în ceea ce priveşte predarea cotelor către stat"[41].

Toate aceste sublime deziderate erau foarte departe de a putea fi materializate, deoarece, pe lângă îndărătnicia manifestată de ţărani faţă de tendinţa de înregimentare a lor în G.A.C., după cum reiese din nota documentară nr. 50/3 septembrie 1950 a Comitetului judeţean de Partid Satu Mare „în legătură cu situaţia în care se găsesc Gospodăriile Agricole Colective din judeţul nostru", gospodăriile se confruntau cu o paletă largă de neajunsuri, pornind de la slaba dotare cu utilaje agricole şi mergând până la deficienţele de organizare a muncilor şi proasta calitate a membrilor înscrişi.

În perioada de la 31 iulie 1949 şi până la 31 martie 1950, în judeţ au fost înfiinţate 3 G.A.C.[42]. G.A.C. „Petőfi Sándor" din comuna Botiz, plasa Someş, a luat fiinţă în data de 31 iulie 1949, cu un număr de 52 de familii, dintre care numai două de mijlocaşi, restul ţărani săraci: 23 dintre capii de familie erau membri de partid, iar până la momentul întocmirii raportului „în urma muncii depuse de către colectivişti sub îndrumarea şi cu ajutorul organizaţiei de partid, au reuşit, ca până în prezent, să mai aducă încă 38 de familii în gospodărie"[43]. Structura socială a gospodăriei era următoarea: 25 de familii de proletari agricoli, 51 de ţărani săraci, şapte mijlocaşi şi şapte salariaţi. Din totalul de 58 de membri de partid, 31 erau înscrişi în gospodărie, şi mai existau formulate 28 de cereri, dintre care patru ale unor ţărani săraci, restul mijlocaşi[44].

Raportorul subliniază faptul că organizaţia de partid militează activ pentru atragerea de noi membri în structura cooperatistă, cu toate că, nu acelaşi lucru se putea spune despre „comitetul de conducere al gospodăriei, [care] lasă de dorit, inactiv fiind chiar tovarăşul preşedinte, care în ultimul timp a devenit comod şi este lipsit de spirit de organizare (...) datorită cărui fapt, se întâmplă cazuri când brigadierii nu ştiu unde să meargă la lucru"[45].

G.A.C. „Steagul lui Lenin" din satul Păuleşti, comuna Ambud, a luat fiinţă la data de 21 august 1949, cu un număr de 43 familii de ţărani săraci şi una de mijlocaşi, din ambele localităţi, Păuleşti şi Ambud. Dintre aceştia, 20 de capi de familie erau membri de partid[46]. Pâna la întocmirea raportului mai intraseră în G.A.C. două familii şi mai existau în studiu cinci cereri de înscriere.

Şi aici, organizaţia de partid ducea o muncă susţinută pentru atragerea unui număr mai mare de ţărani în structura colectivistă, dintre „utemiştii" gospodăriei fiind evidenţiaţi, Budai Andrei şi Budai Ludovic, în timp ce la polul opus s-au situat „2 elemente care nu merită să facă parte din conducere (...) Balogh Andrei, care după inaugurare s-a căsătorit cu fata unui chiabur [şi] în afară de aceasta, în mai multe rânduri, a făcut dezbinări în rândurile colectiviştilor, spunând că gospodăria lor este condusă de evrei, disprețuind prezenţa la gospodărie a unor activişti de partid. După ce s-a căsătorit a venit foarte rar la lucru (...) din cauză că trebuia

---

[40] *Ibidem*, f. 21.
[41] *Ibidem*.
[42] *Idem*, dos. 18/1950, f. 133.
[43] *Ibidem*.
[44] *Ibidem*.
[45] *Ibidem*.
[46] *Idem*, f. 134.

să lucreze pământul pe care l-a primit zestre de la socru-său şi care nu a intrat în inventarul gospodăriei"[47]. „Miklósi Adalbert este un element leneş, nu se interesează de bunul mers al gospodăriei, datorită acestui fapt, nu are prestigiu şi nu este luat în considerare ca conducător (...) iar colectiviştii îl iau în râs când spune ceva, sau vine cu vreo propunere, care dealtfel, se întâmplă la el foarte rar"[48] – se relatează în raport.

O situaţie mai complexă este semnalată la G.A.C. „Nicolae Bălcescu" din comuna Baba Novac, localitate cu structură etnică mixtă, care a luat fiinţă la 1 martie 1950, cu un număr de 58 de familii, dintre care 46 ţărani săraci şi 12 mijlocaşi[49]. Din totalul de 48 de membri de partid ai comunei, au intrat în gospodărie 21, capi de familie. De la înfiinţare, s-a mai înscris în G.A.C. doar o singură persoană.

Atmosfera, în legătură cu gospodăria, nu este una favorabilă „chiar de la înfiinţare ei nu a fost mulţumitoare, în mai multe rânduri s-au creat nemulţumiri în rândurile colectiviştilor"[50] – printre cauzele care generează această stare de spirit este amintită lipsa de omogenitate a populaţiei, formată numai din colonişti: „această comună, în proporţie de 80% este compusă din colonişti veniţi, încă în anul 1926, din judeţul Cluj, din diferite comune, fiecare având între ei diferite păreri, deci lipsiţi de spiritul solidar, caz concret (...) înainte de război se întâmplau diferite certuri între locuitori, ajungându-se la bătaie, unde se încingea 60% din populaţia comunei"[51]. Este exemplificată bătaia din anul 1938, când sătenii s-au încăierat din pricina păşunii, iar bătaia a ţinut două zile, încât a fost nevoie de intervenţia efectivelor a cinci posturi de jandarmi[52].

Un alt motiv care întreţinea starea de spirit negativă a ţăranilor era legat de proasta calitate morală a unora dintre cei înscrişi, „elemente direct interesate, adică pentru interes propriu, cu scopul de a ocupa diferite posturi"[53], în speţă, carierismul manifestat de „Stanciu Ioan, care a intrat cu scopul de a fi contabil la gospodărie sau gestionar la cooperativă, iar după inaugurare a avut pretenţia ca să-i fie iertată datoria de 10000 lei, amendă provenită din cauză că a fost dat în judecată în timpul când a fost numit ca administrator la moară, pentru că a vândut în mod ilegal din cantitatea de cereale provenită morii drept uium şi care trebuia să fie predată Comcerealului"[54] – văzând că nu-i sunt satisfăcute doleanţele, „a cerut ca el să fie şters din gospodărie, căutând apoi să facă dezbinări în rândurile colectiviştilor"[55].

Altă problemă este generată de lipsa braţelor de muncă, deoarece din cele 92 de persoane înscrise, 30 sunt salariate pe diferite funcţii în cadrul Comitetului Provizoriu, Cooperativă etc. şi „chiar din aceste elemente, care sunt puse în posturi de răspundere, caută să nu intre cu inventarul pe care-l posedă în gospodărie"[56] – este oferit exemplul preşedintelui Comitetului Provizoriu din Terebeşti, Buzea Gheorghe, care la înscriere a declarat ca aport pământul, căruţa şi doi cai, iar ulterior „a dat caii şi căruţa ginerelui său, care nu a intrat în gospodărie, refuzând de a aduce caii la gospodărie"[57].

În partea a doua a raportului este sesizat faptul că nici una dintre aceste prime trei gospodării nu şi-au înfiinţat noi ramuri de cultură, ci au rămas la cele fixate în momentul inaugurării lor.

La G.A.C. „Viaţa Nouă" din Mireşu Mare „un cetăţean şi-a vândut bivolii cu scopul de a nu-i da pentru gospodărie", chiar secretarul organizaţiei de bază a partidului[58].

Până la data de 17 iunie 1950, în judeţ erau deja organizate 17 G.A.C., printre care se numărau: G.A.C. „Drumul Nou" – comuna Turulung, G.A.C. „Steagul Roşu" – comuna Răteşti, G.A.C. „Cheorghe Doja" – comuna Lazuri, G.A.C. „Partizanii Păcii" – comuna Ardud, G.A.C. „Secerea şi Ciocanul" – comuna Dara, G.A.C. „Viaţa Nouă" – comuna Mireşu Mare.

Alături de manifestările din sfera propagandei vizuale, planurile de muncă pentru anul 1950 prevedeau o intensificare a acţiunilor de convingere a lumii satelor pe marginea procesului de socializare a agriculturii, aşa după cum prezenta activistul Lazar, în referatul întocmit în urma participării sale la instructajul C.C. al P.M.R. din 9-11 septembrie 1950: „Gospodăriile colective înseamnă un nou eveniment economic în ţara noastră, de care răspundem noi, de felul cum vom putea închega aceste gospodării ca să devină într-adevăr, model pentru ţărani, aşa cum au făcut bolşevicii în U.R.S.S., să devină superiori micilor gospodării individuale". Recomandările Comitetului Central atingeau până şi atitudinea pe care trebuiau să o manifeste membri gospodăriilor: „Acei cari au intrat în Gospodării Colective, să nu fie îngâmfaţi, să ducă o politică justă

---

[47] *Ibidem.*
[48] *Ibidem.*
[49] *Ibidem.*
[50] *Ibidem.*
[51] *Ibidem.*
[52] *Idem*, f. 135.
[53] *Ibidem.*
[54] *Ibidem.*
[55] *Ibidem.*
[56] *Ibidem.*
[57] *Ibidem.*
[58] *Ibidem*, f. 136.

cu țăranii mijlocași, să primească pe țăranii săraci lipsiți de pământ în gospodăriile colective și să urască din suflet pe chiaburi, exploatatorii satelor, dușmanii poporului muncitor"[59].

Pentru perioada 1 aprilie-30 iunie 1950, Comitetul județean Satu Mare al P.M.R. și-a propus înființarea unui număr de 35 de noi G.A.C.[60], după cum urmează:

Plasa	**Comuna**
Someș	Dara, Lazuri, Lăpușel, Săcălășeni
Baia Mare	Culcea
Copalnic-Mănăștur	Cerneşti, Coaș,
Satu Mare	Petin, Colonia Vetiș, Cărășeu
Negrești	Vama, Orașu Nou, Tur
Șomcuta Mare	Mireșu Mare, Tulgheș, Satulung, Finteușu Mic
Halmeu	Halmeu, Porumbești, Turulung, Drăgușeni
Seini	Apa, Potău, Medieșu Aurit, Valea Vinului, Jojib
Ardusad	Ardusad, Borlești, Tamâia, Mogoșești
Ardud	Craidorolț, Beltiug, Răteşti, Giungi

Pentru atingerea acestor obiective, județeana de partid a elaborat la 21 martie 1950, un plan de măsuri în opt puncte, care prevedea printre altele: întocmirea unui plan de lucru pentru fiecare dintre activiștii însărcinați cu munca de lămurire a țărănimii, până la 1 aprilie 1950, pe întreaga durată a celor trei luni cât dura pregătirea politică a acestora, verificarea tuturor cadrelor din conducerea aparatului de stat, cooperative și organizațiile de masă, până la 15 aprilie 1950, în vederea înlăturării „elementelor necorespunzătoare", organizarea de ședințe săptămânale cu „agitatorii" pe tema transformării socialiste a agriculturii și confecționarea, până la 1 mai 1950, de lozinci „pentru dezvoltarea urei țărănimei muncitoare față de chiaburi, a dușmanului de clasă, lozinci mobilizatoare pentru crearea de Gospodării Agricole Colective"[61], organizarea de expoziții, în perioada 15 aprilie-1 mai 1950, „în legătură cu agricultura sovietică (viața în colhoz), folosindu-se în acest scop „tovii cari au vizitat Uniunea Sovietică și expoziția de la Bucureşti"[62], organizarea de conferințe duminicale în fiecare dintre comunele vizate „pentru popularizarea agriculturii sovietice și răspândirea științei în vederea combaterii superstițiilor", urmate de programe artistice susținute de „echipele culturale sindicale din oraș"[63], participarea la acțiuni a caravanei cinematografice și dotarea bibliotecilor săteşti cu un număr de 5000 de cărți de propagandă.

Până la 15 aprilie trebuiau prelucrate cu populația „Statutul Model al Gospodăriei Agricole Colective" și broșurile „Zece întrebări și zece răspunsuri" și „Despre pământ și inventar în Gospodăriile Agricole Colective", alături de alte acțiuni: organizarea de excursii la G.A.C. existente, „Steagul lui Lenin" din Păuleşti și „Petőfi Sandor" din Botiz, cu participarea țărănimii din comunele programate, pentru lămurirea acesteia, propaganda prin presă, în legătură cu mersul gospodăriilor colective, pe baza reportajelor întocmite în comunele colectivizate, monitorizarea „mijlocașilor" și a comportamentului lor în raport cu acțiunile de popularizare a colectivizării, pentru fiecare comună în parte „câți avem în conducerile cooperativelor, Comitetul Provizoriu, organizații de massă, cămine culturale, comitete de luptă pentru pace și altele"[64] și promovarea tinerilor și a femeilor. Pe 16 aprilie 1950, 250 de țărani din săraci și mijlocași din șapte comune au vizitat G.A.C. „Steagul lui Lenin" din comuna Păuleşti, unde „tov. Zidar Maria, președinta G.A.C. le-a vorbit în clubul gospodăriei despre cele văzute în Uniunea Sovietică"[65]. În aceeași zi, 80 de țărani din patru comune au vizitat G.A.C. „Petőfi" din Botiz.

La data de 22 iunie 1950, județeana de partid Satu Mare a analizat într-o ședință de lucru, modul în care au fost îndeplinite sarcinile asumate și a schițat planul de muncă pentru intervalul 14 iunie-1 septembrie 1950. În urma analizei situației din comunele propuse pentru colectivizare s-a ajuns la concluzia că pot fi înființate G.A.C. în 12 dintre aceste comune, până la 1 septembrie 1950. Acestea au fost împărțite în trei categorii, în funcție de etapa în care se va trece efectiv la organizarea structurilor cooperatiste[66]:

---

[59] *Idem*, dos. 45/1950, f. 23.
[60] *Ibidem*, f. 28.
[61] *Ibidem.*
[62] *Ibidem.*
[63] *Ibidem*, f. 29.
[64] *Ibidem.*
[65] *Idem*, dos. 18/1950, f. 40.
[66] *Idem*, dos. 45/1950, f. 30.

„Categoria I. Comuna Dara din plasa Someş, care are 63 familii înscrise, dintre care 58 membri de partid. Comuna Turulung, plasa Halmeu, care are 40 familii înscrise, dintre care 11 membri de partid, dintre 44 membri de partid existenţi în comună.

Categoria II. Comuna Medieşu Aurit, plasa Seini, care are înscrişi 21 familii, dintre care este membru de partid [?][67] din 54 existenţi în comună. Comuna Ardusat, are înscrişi 47 familii, dintre care 20 membri de partid, din 68 existenţi în comună.

Categoria III. Comuna Cerneşti, plasa Copalnic-Mănăştur, care are 27 familii înscrise, dintre care 17 m.d.p. din 23 m.d.p. din comună. Comuna Culciu, plasa Baia Mare, care are 36 membri înscrişi, dintre care 7 m.d.p., din 26 m.d.p. din comună. Comuna Pribileşti, plasa Ardusat, are înscrişi 31 familii, dintre care 17 membri de partid, din 36. Satulung, plasa Şomcuta Mare, are înscrişi 17 înscrişi, dintre care 14 m.d.p. din 32. Comuna Tur, plasa Negreşti, are înscrise 31 familii, dintre care 18 m.d.p. din 21. Colonia Vetiş, are înscrişi 31 familii, din care 20 m.d.p., din 38 existenţi în comună. Comuna Seini, plasa Seini, are înscrişi 22 familii. Comuna Oar, plasa Satu Mare, înscrişi 16 familii"[68].

Înfiinţarea G.A.C. în aceste comune urma să se desfăşoare pe parcursul a trei etape: în etapa I-a, până la 1 iulie 1950, comunele Dara şi Turulung, în etapa a II-a, până la 15 iulie 1950, comunele Medieşu Aurit, Ardusat şi Cerneşti, în etapa a III-a, până la 1 septembrie 1950, comunele Culciu, Pribileşti, Satulung, Tur, Colonia Vetiş, Seini şi Oar[69].

Pe data de 4 august 1950, judeţeana de partid Satu Mare a făcut noi propuneri de înfiinţare a G.A.C. într-o serie de alte comune[70]:

Plasa	**Comuna**
Satu Mare	Oar, Vetiş, Colonia Vetiş
Ardud	Homorodu de Mijloc, Pişcari
Someş	Livada
Negreşti	Călineşti, Oraşu Nou
Seini	Seini, Jojib, Apa
Baia Mare	Mocira

În acest scop, organizaţiile P.M.R. din aceste comune trebuiau să ţină şedinţe, în cadrul cărora urmau să se definitiveze planurile de muncă şi „sarcini concrete de numărul de membri în G.A.C.", după care, în seara zilei următoare „se va ţine o şedinţă cu toţi membrii înscrişi şi li se vor da sarcini din nou, la fiecare în parte, pentru a lărgi numărul celor înscrişi"[71].

Pentru ziua de 6 august era prevăzută organizarea unei excursii cu ţăranii înscrişi, la gospodăriile colective Botiz şi Păuleşti. Pentru Botiz: comunele Călineşti, Livada, Apa şi Jojib, iar pentru Păuleşti: comunele Homorodu de Mijloc, Vetiş, Oar şi Colonia Vetiş.

În sprijinul activiştilor au fost mobilizaţi şi 10 învăţători „de la cursurile I.C.D., pentru a face agitaţie între ţărani"[72], iar transportul ţăranilor la cele două gospodării colective, urma să fie asigurat cu camioane. „pentru Colonia Vetiş, Vetiş şi Oar vor pleca 3 camioane de la Comitetul Provizoriu al oraşului, (...) un camion pentru Homorodu de Mijloc, care va merge până la Ardud, un camion pentru Călineşti, care va merge până la Călineşti, Livada va organiza ca să vină cu mijloace proprii până la Botiz, un camion pentru Apa şi Jojib"[73].

În perioada 20 iunie-1 septembrie 1950[74], trebuia să fie definitivată lucrarea de monitorizare a stării de fapt din comunele respective, pentru a putea fi înaintate referatele, spre aprobare, la Bucureşti, după următorul grafic:

---

[67] Notă tergală înserată în textul original cu creion roşu – n.n. A.Ţ.
[68] AN-DJSM, *fond Comitetul Jud. Satu Mare al P.C.R.*, dos. 45/1950, f. 30.
[69] *Ibidem*, f. 31.
[70] *Ibidem*, f. 34.
[71] *Ibidem.*
[72] *Ibidem*, f. 35.
[73] *Ibidem.*
[74] *Ibidem*, f. 36-37.

Plasa	Comuna	Familii înscrise	Membri PMR		Data cererii
			total	înscrişi	către CC al PMR
		Săptămâna 20.06.-26.06			
Ardusat	Ardusat	40	69	20	22.06.
Baia Mare	Culciu	27	29	7	26.06
		Săptămâna 26.06-2.07			
Seini	Medieşu Aurit	21	54	10	28.06
Ardusat	Pribileşti	20	34	14	28.06
		Săptămâna 2.07-9.07			
Copalnic-Mănăştur	Cerneşti	25	23	15	5.07
Negreşti	Tur	30	21	17	5.07
		Săptămâna 9.07-16.07			
Halmeu	Halmeu	19	227	14	12.07
	Drăguşeni	11	31	7	12.07
		Săptămâna 16.07-23.07			
Negreşti	Oraşu Nou	25	26	12	20.07
Satu Mare	Oar	?	?	?	30.07
		Săptămâna 23.07-30.07			
Şomcuta	Finteuşu Mic	12	41	9	24.07
Seini	Apa	12	22	9	24.07
		Săptămâna 30.07-6.08			
Someş	Peleşu Mare	14	17	10	3.08
	Lazuri	19	122	11	3.08
		Săptămâna 6.08-13.08			
Satu Mare	Cărăşeu	12	16	5	8.08
Seini	Seini	23	195	23	8.08
		Săptămâna 13.08-20.08			
Satu Mare	Vetiş	30	38	18	16.08
Şomcuta	Satulung	16	32	13	16.08
		Săptămâna 20.08-27.08			
Halmeu	Băbeşti	19	?	?	23.08
Satu Mare	Culciu Mic	?	?	?	23.08

Lipsa de atracţie pentru gospodăriile agricole, manifestată de ţărani, a fost întreţinută şi de promisiunile rămase fără acoperire, făcute de comunişti, care nu au reuşit să înlăture penuria de alimente şi lemne de foc, acut resimţită la sate. Într-o notă informativă de la începutul anului 1950, se spune că ţărănimea din satele de munte duce lipsă de porumb pentru asigurarea necesarului de „pâine de porumb", „o parte din ţărănimea săracă a judeţului duce mare lipsă de porumb pentru pâine. Această lipsă este mai accentuată în regiunile muntoase, unde porumbul, în acest an, nu a dat rezultate bune. Sunt comune care sunt complet lipsite de porumb, ca Fernezeu, Firiza, Valea Neagră, Blidar, etc."[75].

Criza a fost accentuată de lipsa de randament dovedită de sistemul cooperativelor din comerţul socialist, „cooperativele judeţului nostru nu au reuşit încă să aibă secţii cu mărfuri raţionalizate în toate reşedinţele de plăşi. Din această cauză, salariaţii posesori de cartelă, în unele locuri, trebuie să se deplaseze la distanţe chiar de 100 km pentru a-şi putea procura mărfurile raţionalizate"[76].

Iarna grea conjugată cu lipsa combustibililor necesari încălzirii, a determinat organele de partid să ordone aprovizionarea grabnică a muncitorilor cu lemne, asigurând transportul acestora „prin căruţele chiaburilor, prin rechiziţionarea camioanelor particulare şi dacă este nevoie, camioanele fabricilor"[77].

Criza lemnelor de foc a determinat populaţia disperată, să treacă la acţiuni ilegale, în vederea procurării lor. Raportul din 16 martie 1950, relatează că locuitorii unor comune ale judeţului au suferit din cauza lipsei de lemne de foc, în condiţiile naţionalizării pădurilor, astfel încât partidul a trecut la

---

[75] *Idem*, dos. 18/1950, f. 16.
[76] *Ibidem*.
[77] *Idem*, dos. 45/1950, f. 24.

aprovizionarea unui număr de „9800 de gospodării ţărăneşti sărace, cu 15211 căruţe de uscături şi 715 familii, cu 715 grămezi de crengi", dar numai în regiunile împădurite, satele de şes fiind omise. Aceste măsuri nu au putut asigura necesarul şi în consecinţă, ţăranii au început să fure lemne, şi iarăşi, vinovaţi sunt consideraţi chiaburii: „ţărănimea săracă, fiind aţâţată de chiaburime, a făcut furturi în păduri, ducând aceste lemne furate în regiunile de şes unde le vindeau pentru cei neaprovizionaţi. Chiaburimea a încurajat ţărănimea săracă, spunându-le lor, că ei fiind ţărani săraci, nu vor fi condamnaţi pentru evaziune de păduri"[78] – numai în anul 1949 au fost trimise în judecată 430 de persoane, pentru un prejudiciu de 2 milioane de lei. Sunt oferite exemplele negative din Ocolul Silvic Sâi, unde „furturile au fost încurajate de brigadierul silvic Stan Iuliu, care prin falsificarea bonurilor de vânzare, elibera la diverşi ţărani din comunele Homorod şi Jur materiale neautorizate"[79]. Tot în raza aceluiaşi ocol silvic, şeful gării Necopoi, Grigor Ioan, „împreună cu şeful Ocolului Silvic Sâi, au organizat o piaţă de cumpărare a materialelor lemnoase de foc (...) provenite din furturi, care material a fost expediat cu vagoane C.F.R. în diferite centre şi oraşe, valorizându-le la preţ de speculă"[80].

În comuna Ardud, conducerea composesoratului de pădure, cu consimţământul preşedintelui comitetului provizoriu din localitate, Mozer Iuliu, au repartizat lemne de foc şi au dat de lucru composesorilor „neţinând seamă de spiritul luptei de clasă, astfel [că] în unele curţi chiabureşti, la controlul făcut, s-au găsit cantităţi însemnate, până la 15 mc"[81]. O situaţie similară a fost descoperită în comuna Turţ, unde tot din pădurea composesoratului, o mare cantitate de lemne a fost vândută la piaţa din Halmeu[82].

Structurile superioare de partid au considerat, în urma analizelor efectuate, că printre piedicile întâmpinate pe parcursul procesului de socializare a agriculturii, se situează o serie de neajunsuri izvorâte din aplicarea neuniformă în teritoriu a normelor transmise. Pentru înlăturarea acestor deficienţe şi organizarea unui cadru execuţional unitar la nivelul întregii ţări, Ministerul Agriculturii a emis Normele nr. 601044/3 iulie 1950 care stabileau regulile de împărţire a beneficiilor între membrii G.A.C.

Împărţirea produselor trebuia să se facă la sfârşitul fiecărui an „fiindcă atunci se cunoaşte în întregime recolta şi toate zilele de muncă care s-au păstrat în cadrul gospodăriei colective", dar după deducerea anumitor „obligaţiuni către stat" (art. 19 din Statutul model al G.A.C.): cotele de colectare datorate statului, seminţele împrumutate de la stat, plata în natură pentru muncile prestate de către S.M.T. Alături de aceste deduceri, trebuiau constituite şi alte fonduri de produse: rezerva seminceră pentru următorul an agricol, furajele necesare întreţinerii lotului zootehnic al G.A.C., fondul de rezervă pentru cazuri de secetă şi alte calamităţi. Adunarea generală a G.A.C. putea aproba crearea unui fond pentru ajutorarea invalizilor, bătrânilor, creşelor etc., în valoare de 2% din producţia totală obţinută[83].

După constituirea acestor fonduri, restul producţiei se împărţea între membrii gospodăriei în funcţie de „zilele-muncă" prestate de fiecare, dar având în vedere necesităţile alimentare imediate ale familiilor acestora, gospodăria putea acorda avansuri în produse, în valoare de maxim 15%, imediat după treierat. Membri gospodăriei mai puteau primi şi avansuri băneşti, în valoare de 50% din suma cuvenită pentru muncile depuse, însă nu din creditele angajate de către G.A.C., acestea fiind indisponibile ca fonduri cu destinaţie[84].

În sprijinul desfăşurării optime a activităţii în cadrul G.A.C., Direcţia gospodăriilor agricole colective din Ministerul Agriculturii a emis documentul „Instrucţiuni pentru îndeplinirea sarcinilor imediate ce revin Gospodăriilor Agricole Colective", care cuprindea norme cu privire la: modul de inventariere a bunurilor cu care au intrat în G.A.C. membrii acesteia, întocmirea registrului de evidenţă a membrilor G.A.C. şi a familiilor lor, modul de organizare a magaziei şi paza acesteia, precum şi a casieriei, organizarea activităţii de reparaţie a bunurilor imobile şi mobile, organizarea asistenţei sanitar-veterinare pentru şeptelul din proprietatea G.A.C., organizarea lucrărilor de dezmiriştire a ogoarelor aduse de asociaţi în patrimoniul G.A.C., modul de desfăşurare a operaţiunii de schimbare a fondului semincer autohton cu material germinativ selecţionat[85].

Aliniindu-se cerinţelor art. 24 din „Statutul model", în continuare, normele prezentau structura brigăzilor de muncă în G.A.C. Pentru o mai bună înţelegere a organigramei acestora era oferit exemplul G.A.C. „Zorile" din comuna Turnişor, judeţul Sibiu, care la o suprafaţă de 181,5 ha de teren arabil, 89 ha de fâneţe şi 7,5 ha de grădină de zarzavaturi, adoptase pentru anul agricol 1949-1950 un asolament trienal[86]:

---

[78] *Idem*, dos. 18/1950, f. 29.
[79] *Ibidem.*
[80] *Ibidem.*
[81] *Ibidem.*
[82] *Ibidem.*
[83] *Idem*, dos. 45/1950, f. 1.
[84] *Ibidem*, f. 2.
[85] *Ibidem*, f. 8-10.
[86] *Ibidem*, f. 10-11.

Sola I, păioase	
Grâu de toamnă	50 ha
Secară	5 ha
Orz de primăvară	8 ha
Ovăz	10 ha
Total	73 ha
Sola II, prăşitoare	
Porumb	40 ha
Cartofi	20 ha
Floarea soarelui	5 ha
Sfeclă furajeră	2 ha
Cânepă	3 ha
Total	70 ha
Sola III, leguminoase	
Borceag	15 ha
Trifoi	10 ha
Fasole	4 ha
Mazăre	2 ha
Total	31 ha
Diverse	
Lucernă	5 ha
Porumb de nutreţ	2 ha
Total	7 ha

Pentru executarea lucrărilor, cei 70 de ţărani înscrişi în gospodărie, care împreună cu membrii familiilor lor însumau 157 de braţe de muncă, au fost împărţiţi în patru brigăzi pentru lucrul la câmp şi una pentru grădina de zarzavaturi

În vederea desfăşurării campaniei de recoltare, Direcţia Gospodăriilor Agricole Colective din cadrul Ministerului Agriculturii a transmis regiunilor planul cu „Sarcini de muncă pentru perioada de timp de la 20 iunie-30 iulie 1950". La art. 13 era prevăzută interdicţia modificării indicatorilor de plan stabiliţi anterior: „Prelucrarea temeinică şi îndrumarea aplicării normelor de muncă, atât la gospodăriile vechi, cât şi la cele noui (unde trebuie să se cunoască de pe acum). În cursul anului nu se pot schimba nici normele, odată stabilite, nici categoriile; se vor studia însă normele care eventual urmează a fi majorate sau micşorate pentru anul viitor"[87]. La art. 14 erau nominalizate G.A.C. unde, în cursul intervalului de timp propus, „se va organiza munca în mod temeinic": Livadea, Corbeanca, Vârteju, Lehliu şi Soldanul [din] Ilfov, Frăteşti [din] Vâlcea [şi] Sălciile [din] Prahova, Slobozia [şi] Mândra [din] Teleorman, Coţofeni din Dolj, Lenauheim [şi] Cenadu Mare [din] Timiş, Mădăras şi Borş [din] Bihor, Botiz [din] Satu Mare, Acăţari [din] Mureş, Progresul [din] Ialomiţa, Pechea, Covurlui, Topoloveni, Muscel, Coşereni [din] Ialomiţa, Târzii [din] Fălciu, Berveni [din] Sălaj"[88].

La punctul 3, „Cum se [va] face înzestrarea gospodăriilor colective în viitor ?", sunt indicate trei surse: „a) din rezervele de stat; b) din renunţările făcute de diferiţi funcţionari; c) dacă cele de la punctele a şi b, nu ajung pentru gospodărie, se vor face înzestrări pe socoteala chiaburilor (care sunt cei mai înzestraţi şi cei mai duşmani regimului). Chiaburii nu vor mai face acte de renunţare, ci pe baza legilor în vigoare, vor fi luate toate prin confiscare. Nu se admite luarea parţială sau pe bază de târguială cu chiaburii"[89]. În ce priveşte roadele obţinute de pe terenurile din renunţările făcute de către funcţionari sau din confiscările operate chiaburilor, acestea „se vor recolta de către Gospodăria Colectivă, urmând a se preda statului 50% din recoltă, iar 50% se împarte membrilor (...) în raport cu zilele-muncă efectuate de fiecare"[90]. În cazul preluării de terenuri din cele două categorii menţionate, gospodăriile trebuiau să informeze Direcţia G.A.C. despre „terenurile grevate de datorii la banca de stat sau la fisc – întrucât – nu se primesc renunţări de terenuri care au datorii"[91].

Deficienţe au fost semnalate şi în sectorul agriculturii socialiste. În raportul de activitate al sectorului Gospodăriilor Agricole de Stat, din 11 februarie 1950, se face o scurtă trecere în revistă a disfuncţionalităţilor constatate.

---

[87] *Ibidem*, f. 18.
[88] *Ibidem*, f. 20.
[89] *Ibidem*, f. 21.
[90] *Ibidem.*
[91] *Ibidem.*

În judeţ existau 6 G.A.S. cu o suprafaţă totală se 11227,39 ha, din care 7555,77 ha arabil – iniţial au existat 10, dar prin regrupare s-a ajuns la acest număr[92]. Din cele 33 de tractoare, 18 erau încă în reparaţie şi se putea conta pe cele 273 de atelaje avute în inventar[93]. Raportorul semnalează faptul că în cadrul G.A.S. sunt „elemente duşmănoase (...) care au furat importante cantităţi de seminţe, vânzându-le la diferiţi chiaburi şi speculanţi"[94], aceştia, în număr de 18 au fost arestaţi, alături de „2 ingineri, 2 contabili, 1 şef de depozit beţiv, 1 grădinar şi alţii" din G.A.S. Livada, Şomcuta şi Satu Mare şi că o parte din cadrele unităţilor nu au putut fi eliminate „cu toate că au fost cunoscute de noi că sunt elemente necorespunzătoare din punct de vedere politic, dar fiind tehnicieni, nu s-au putut înlocui din cauza lipsei de cadre agrotehnice"[95]. Cele şase G.A.S. aveau 832 de salariaţi, dintre care numai 98 erau membri de partid. Pentru îmbunătăţirea situaţiei în toate organizaţiile de partid din plasele judeţului a fost prelucrată rezoluţia Plenarei C.C. al P.M.R. cu privire la rezultatele procesului de verificare a cadrelor de partid, pentru perioada 1948-mai 1950. Ca urmare a derulării procesului de „epurare" – în materialul prelucrat se spune că „din cca. 750000 membri de partid înscrişi până în anul 1947, cu ocazia acestor verificări au fost excluşi un număr de 192000 membri necorespunzători, infiltraţi în rândurile oamenilor cinstiţi din interes sau chiar pentru a submina munca de partid"[96] – o proporţie de 20% din total.

În lumina documentului de partid amintit, organizaţiile de partid trebuiau să aibă în vedere la noile înscrieri, respectarea unei proporţii de 80% muncitori şi însuşirea noilor modificări aduse statutului în privinţa stagiaturii fiecărui candidat: un candidat muncitor în industria grea trebuia să parcurgă stagiul standard de şase luni la recomandarea dată de doi membri de partid cu o vechime de cel puţin trei ani în P.M.R., candidaţii de la S.M.T., G.A.S. şi G.A.C. trebuiau să parcurgă stagiul de un an, la recomandarea a trei membri cu o vechime de cel puţin trei ani în P.M.R., iar celelalte categorii de optanţi trebuiau să parcurgă stagiul de un an şi jumătate la recomandarea a patru membri de partid cu o vechime de cel puţin 4 ani în P.M.R.[97].

Tot în scopul însănătoşirii activului de partid, în primăvara anului 1950, s-au desfăşurat operaţiunile de instalare a noilor Comitete Provizorii în comune[98]:

Data	Comuna	Delegat PMR	Delegat CP de plasă
27 aprilie 1950	Mărtineşti	Romcic Iuliu	David Ioan
27 aprilie 1950	Odoreu	Nagy Ştefan	Cosma Gheorghe
28 aprilie 1950	Livada	Kedves Paul	Cosma Gheorghe
28 aprilie 1950	Dumbrava	Kedves Paul	Cosma Gheorghe
28 aprilie 1950	Botiz	Kedves Paul	Cosma Gheorghe
28 aprilie 1950	Dara	Şuta Mihai	David Ioan
28 aprilie 1950	Dorolţ	Şuta Mihai	David Ioan
28 aprilie 1950	Lazuri	Pintea Nicolae	Chirilă Victor
28 aprilie 1950	Peleş	Pintea Nicolae	Chirilă Victor
28 aprilie 1950	Bercu	Nagy Ştefan	Micu Carol
28 aprilie 1950	Micula	Nagy Ştefan	Micu Carol
28 aprilie 1950	Agriş	Nagy Ştefan	Micu Carol

Cu această ocazie, au fost înlăturaţi din funcţie, o serie dintre vechii preşedinţi ai comitetelor provizorii: Roman Iosif, preşedintele Comitetului Provizoriu din comuna Odoreu „pentru beţii repetate în timpul serviciului, pentru bătaie urmată de scandal în local public", Krakó Ştefan, preşedintele Comitetului Provizoriu din comuna Bercu „pentru beţii repetate în timpul serviciului, pentru refuzul de a executa munca de partid, motivând că nu poate face faţă nici sarcinilor de preşedinte" şi Hudac Ludovic, preşedinte delegat al Comitetului Provizoriu din comuna Botiz „pe motiv că nu este membru al P.M.R. şi s-a dovedit incapabil să conducă în bune condiţiuni o comună mare cu multiple sarcini"[99].

---

[92] *Idem*, dos. 18/1950, f. 27.
[93] *Ibidem*, f. 26.
[94] *Ibidem*, f. 27.
[95] *Ibidem*.
[96] *Ibidem*, f. 147.
[97] *Ibidem*, f. 148.
[98] *Ibidem*, f. 138.
[99] *Ibidem*, f. 139.

Aspecte ale desfiinţării regiunii Maramureş şi reînfiinţării judeţului Satu Mare în anul 1968

Dorin Dărăban

Problema reorganizării administrativ-teritoriale a României, a fost pusă pe plan politic încă din toamna anului 1967. Prin intermediul presei locale din acei ani şi a documentelor de arhivă putem urmări desfăşurarea acestui proces. Aspecte ale desfiinţării regiunii Maramureş şi reînfiinţării judeţului Satu Mare, ale organizării municipiilor şi comunelor din acest judeţ pot fi deslușite din paginile presei locale: „Pentru socialism" şi „Cronica sătmăreană". Cele două organe locale de presă, primul fiind al regiunii Maramureş, apărea încă din anul 1951, şi cel de al doilea, al judeţului Satu Mare, apărea din februarie 1968, vor reliefa, în paginile lor, orientările de ordin principial şi practic referitoare la noua organizare administrativă a teritoriului ţării.

Aceste orientări, publicate pe prima pagină a cotidianului „Pentru socialism" din 7 octombrie 1967, au fost precizate de autorităţile comuniste ale vremii în cadrul sedinţei plenare a C.C. al P.C.R. din 5-6 octombrie 1967 „care a dezbătut şi aprobat în unanimitate directivele cu privire la îmbunătăţirea organizării administrativ-teritoriale şi ale sistematizării localităţilor rurale, documente care urmau să fie supuse, după o dezbatere publică, aprobării Conferinţei Naţionale a P.C.R." Această plenară a adoptat şi un document intitulat: „Principii de bază cu privire la îmbunătăţirea organizării administrativ-teritoriale a României şi sistematizarea localităţilor rurale". Prin acest document de partid se arată că necesitatea acestei reorganizări a fost determinată de sporirea eficienţei întregii activităţi economice, valorificarea la un nivel superior a resurselor naturale şi de muncă ale ţării, necesitatea repartizării judicioase a forţelor de producţie, îndeplinirea sarcinilor desăvârşirii construcţiei socialiste, dezvoltarea armonioasă a tuturor localităţilor, a apropierii treptate a condiţiilor de viaţă de la sate cu cele de la oraşe. S-a considerat că împărţirea administrativ-teritorială existentă nu mai corespundea noii etape de dezvoltare „socialistă" a României, „impunîndu-se desfiinţarea verigilor intermediare – regiunea şi raionul – care se interpuneau între organele centrale şi unităţile administrativ-teritoriale de bază – comuna şi oraşul – unde prind viaţă directivele partidului şi statului, aceste verigi intermediare creînd paralelisme şi suprapuneri de atribuţii şi ducînd, pe de altă parte, la o creştere exagerată, nejustificată a aparatului administrativ"[1]. În conducerea activităţii administrative şi în modul de amplasare a obiectivelor industriale şi culturale în teritoriu s-au manifestat numeroase carenţe, mai ales datorită preluării de către organele administrative regionale a unor atribuţii ale comunelor şi oraşelor mici. Multe din cele 4259 de comune existente în anul 1967, erau unităţi administrative mici, având de regulă, sub 3000 de locuitori fiecare, cu o slabă putere economică şi culturală ce îngreuna dezvoltarea respectivei localităţi. La baza noii organizări administrativ-teritoriale a teritoriului României a fost pus principiul apropierii conducerii centrale de unităţile administrativ-teritoriale de bază. Prin constituirea noilor judeţe şi comune s-a urmărit rezolvarea competentă a tuturor problemelor în vederea asigurării dezvoltării armonioase economice, social-culturale şi edilitar-gospodăreşti a tuturor localităţilor şi dispunerea de căi de comunicaţie cât mai directe cu centrele administrative.

Unitatea administrativă cea mai mare era judeţul, pe care se sprijinea „înfăptuirea politicii C.C. al P.C.R şi Consiliul de Miniştri". Unitatea de bază a noii împărţiri administrative a teritoriului este comuna, având atribuţii sporite în toate domeniile de activitate, capabilă să asigure valorificarea superioară a resurselor materiale şi umane locale prin dezvoltarea a diverse activităţi industrial-agricole şi social-culturale, să realizeze creşterea gradului de civilizaţie al satelor, apropiindu-l treptat de cel din oraşe. Cele două unităţi administrative de până atunci, regiunea şi raionul, îngreunau dezvoltarea generală a localităţilor componente. S-a încercat să se ţină seama şi de tradiţiile existente în acest domeniu în România cât şi de lipsurile constatate în activitatea administrativă de până atunci. „In acest document de partid s-a indicat să se pornească de la condiţiile economice, social-politice, geografice, demografice şi culturale, fiind definite, apoi, noile unităţi administrativ-teritoriale, judeţul, oraşul şi comuna, definiţii care vor fi reluate şi dezvoltate în noua lege privind organizarea administrativ-teritorială a R.S. România"[2].

---

[1] Vasile Budrigă, *Perfecţionarea organizării administrativ-teritoriale a României în anii 1965-1986*, în „Revista de istorie", tom 41, ianuarie 1988, pag. 48.
[2] *Ibidem*, p. 49.

Acţiunile de organizare administrativă au fost coordonate de o Comisie Centrală de partid şi de stat, iar în fiecare regiune a fost înfiinţată o comisie locală. Principalele atribuţii ale acestei comisii au fost: „efectuarea de studii şi elaborarea de propuneri concrete privind noua împărţire administrativ-economică a teritoriului ţării, analizarea modificărilor ce urmau să intervină în conducerea economiei locale, în aparatul de stat, în repartizarea instituţiilor de învăţământ, sănătate publică, ş.a. Elaborarea proiectului unei noi legi de organizare şi funcţionare a consiliilor populare, a tuturor celorlalte acte normative legate de noua organizare administrativă a teritoriului. Elaborarea criteriilor, studiilor şi cercetărilor, a legislaţiei şi actelor normative privind sistematizarea localităţilor rurale"[3].

La 13 octombrie 1967 a avut loc Plenara Comitetului regional Maramureş al P.C.R. care a dezbătut sarcinile trasate de Plenara C.C. al P.C.R. Dezbaterile cu privire la noua organizare administrativă au fost reluate şi la Conferinţa organizaţiei regionale Maramureş a P.C.R care a avut loc în data de 19 noiembrie 1967, la Baia Mare. Ca de obicei, vorbitorii au subliniat caracterul creator şi novator al principiilor de bază adoptate la plenara partidului. În cotidianul local „Pentru socialism" din 21 noiembrie 1967, pe pagina întâi, este publicată cuvântarea lui Gheorghe Pop, preşedintele Comitetului Executiv al Sfatului popular regional Maramureş. Acesta a subliniat că „împărţirea administrativă a fost adoptată în 1950, este necesară eliminarea unor verigi intermediare inutile, a paralelismelor în atribuţii şi competenţe, a suprapunerilor. Toate acestea îngreunează conducerea activităţii politice, economice şi social-culturale a ţării, duc la creşterea nejustificată a aparatului administrativ şi cheltuieli exagerate de fonduri pentru întreţinerea lui. Imbunătăţirea organizării administrativ-teritoriale a ţării, sistematizarea localităţilor rurale constituie o nouă expresie a aplicării de către partidul nostru a principiilor centralismului democratic potrivit cerinţelor desăvîrşirii construcţiei socialismului." Un alt tovarăş din conducerea regiunii, Iosif Uglar, declara, în cuvîntarea sa, publicată în pagina a doua, că „documentele plenarei din 5-6 octombrie 1967 de la un capăt la altul al ţării a generat o puternică emulaţie a gîndirii, priceperii şi răspunderii activiştilor de partid şi de stat....în vederea găsirii modalităţilor optime de aplicare a măsurilor stabilite de partid".

În competenţa organelor regionale şi raionale intrau o serie de probleme pe care ne le puteau rezolva operativ, determinând o serie de deficienţe în activitatea adminstrativă. Concentrarea luării deciziilor la nivelul organelor regionale a determinat blocarea activităţii lor cu o serie de probleme minore care se puteau rezolva în altă parte. „Preluarea rezolvării problemelor locale de către unităţi intermediare afecta iniţiativa şi diminua răspunderea organelor locale. Alte neajunsuri decurgeau din faptul că sarcinile date de organele centrale trecînd prin două verigi intermediare ajungeau cu întîrziere şi uneori chiar deformate la oraşe şi comune acolo unde se traduceau în viaţă. Apoi paralelismele şi suprapunerile au determinat creşterea exagerată a aparatului de stat"[4].

Aspectele referitoare la organizarea administrativă a ţării au fost reluate la Conferinţa Naţională a P.C.R. din 6-8 decembrie 1967. În paginile presei locale, din data de 7 decembrie 1967, este prezentat în întregime, raportul prezentat de Nicolae Ceauşescu şi intitulat: „Cu privire la măsurile de perfecţionare a conducerii şi planificării economiei naţionale şi la îmbunătăţirea organizării administrativ-teritoriale a României". In acest raport se arată principiile de bază ale organizării administrative a ţării, care izvorau din „necesitatea punerii de acord a organizării administrativ-teritoriale cu schimbările calitative intervenite în dezvoltarea forţelor de producţie şi în repartizarea lor geografică, în dezvoltarea societăţii, cu modificările ce s-au produs în structura populaţiei, în profilul, dimensiunile şi condiţiile de viaţă ale oraşelor, comunelor şi satelor de pe întreg cuprinsul ţării. In aceste condiţiuni, actuala organizare administrativ-teritorială, adoptată în urmă cu aproape douăzeci de ani în urmă în cu totul alte condiţii economice şi sociale – avînd două trepte intermediare între centru şi unitatea de bază şi cuprinzînd o mulţime de unităţi teritoriale mici – nu mai corespunde cerinţelor actuale ale mersului înainte al societăţii". Se preconiza ca prin atribuţiile sporite pe care le primeau oraşele, se va îmbunătăţi activitatea administrativă, edilitar-gospodărescă şi social-culturală, se va asigura o mai judicioasă utilizare a resurselor, se va folosi raţional forţa de muncă locală şi se vor atrage mai mult cetăţenii la rezolvarea treburilor obşteşti. Dezvoltarea localităţilor rurale era stânjenită de potenţialul economic redus al multor comune şi sate, de fărămiţarea lor, rezultat al condiţiilor istorice în care s-au format de-a lungul vremii, ceea ce face ca menţinerea vechii împărţiri adminstrativ-teritoriale a ţării să devină necorespunzătoare. În acelaşi raport se arată că „existenţa celor două trepte intermediare – regiunea şi raionul – îngreunează relaţiile dintre organele centrale şi unităţile de bază, întîrzie înfăptuirea directivelor centrale, determină o mare dispersare de forţe, generează un volum mare de lucru funcţionării, duce la umflarea aparatului administrativ. In activitatea regiunilor şi raioanelor apar multe paralelisme şi suprapuneri de

---

[3] *Ibidem,* p. 50.

[4] Mihai Oroveanu, *Organizarea administrativă şi sistematizarea teritoriului R.S.R,* Ed. Stiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, pag. 220-221.

atribuții". În adoptarea propunerilor privind îmbunătățirea organizării adminstrativ-teritoriale, se pornea de la simplificarea administrativă, prevăzându-se crearea județelor ca unică treaptă administrativ-teritorială intermediară. Județele urmau să cuprindă un teritoriu mai mic decât al fostelor regiuni, având legături directe cu orașele și comunele pentru a putea asigura rezolvarea operativă a problemelor social-economice din raza lor de activitate. La crearea județelor s-a încercat să se aibă în vedere condițiile geografice, social-politice, componența națională a populației, legăturile culturale tradiționale, perspectivele de dezvoltare a diferitelor localități. Reședința județului a fost stabilită în orașul care ocupa o poziție geografică centrală, pentru a înlesni legături cu toate localitățile din cuprinsul județului. Consiliile orășenești și comunale au primit autonomie sporită în organizarea și coordonarea vieții economice și social-culturale locale. Noua organizare administrativ-teritorială era menită să asigure creșterea eficienței activității organelor locale și să asigure un control mai eficient din partea autorităților de partid și de stat centrale. Propunerile concrete privind delimitarea viitoarelor județe, orașe și comune cu hărțile respective urmau să fie supuse dezbaterii publice înainte de a fi prezentate spre aprobare conducerii de partid și de stat și trebuiau definitivate până la sfârșitul anului 1968.

Presa locală din regiunea Maramureș va publica în 14 ianuarie 1968 propunerile Comisiei Centrale de partid și de stat cu privire la organizarea județelor și municipiilor. În acest document se subliniază că „s-a urmărit ca fiecare județ să constituie o unitate administrativ-teritorială complexă din punct de vedere economic și social-cultural cuprinzînd: orașe, centre industriale, comerciale și culturale, căi de comunicație. Aceasta va asigura posibilitatea ca atît județul în ansamblu, cît și fiecare localitate de pe teritoriul său să se poată dezvolta multilateral și armonios. Propunerile cu privire la organizarea administrativ-teritorială a țării constituie rezultatul unor ample studii desfășurate timp de peste doi ani. La pregătirea lor au participat comitetele regionale de partid, comitetele executive ale sfaturilor populare regionale, un număr mare de cadre din aparatul de partid și de stat, oameni de știință și cultură, specialiști din diferite domenii: economiști, geografi, istorici, geologi etc. S-a ținut seama de numeroasele sugestii și propuneri făcute de oamenii muncii de la orașe și sate în adunări, în presă, în scrisori adresate conducerii de partid și de stat. In ce privește de numirea județelor s-a ținut seama atît de tradițiile istorice cît și de semnificația contemporană a unor zone și orașe, determinată de dezvoltarea economică și social-culturală în anii construcției socialiste"[5]. La stabilirea orașelor reședință de județ s-a avut în vedere atât nivelul de dezvoltare economică, social-culturală, urbană cât și perspectivele evoluției viitoare a acestor localități. După legiferare și după organizarea județelor, organele județene de partid și de stat urmau să elaboreze propunerile pentru delimitarea orașelor și comunelor în spiritul principiilor adoptate la Conferința Națională din 6-8 decembrie 1967. S-a propus înființarea a 35 de județe având o suprafață medie de 6.786 de kmp și o populație de 509.000 de locuitori. Propunerile au fost aprobate de Comitetul Executiv al C.C al P.C.R, care a hotărât ca ele să fie supuse dezbaterii publice și apoi prezentate spre examinare și legiferare Marii Adunări Naționale.

Inițial, nu s-a propus înființarea județelor Giurgiu, Covasna, Brăila, Călărași, Sălaj și Mehedinți, iar județul Bihor avea denumirea de Crișana. Din cele 187 de orașe, un număr de 31 au fost declarate municipii, inclusiv orașul Satu Mare. Reacția unanimă de aprobare nu va întârzia să apară din partea organelor de partid ale regiunii Maramureș. La 16 ianuarie 1968, Alexandru Ur, secretarul Comitetului de partid al orașului Satu Mare a declarat, în paginile ziarului local, următoarele: „județul Satu Mare având o suprafață de 4.517 kmp și populație de 368.553 locuitori, cuprinzînd variate ramuri economice și zone geografice, localități între care s-au statornicit legături tradiționale, orașe, centre economice, comerciale și culturale, comune înfloritoare, căi de comunicație, ceea ce creează condiții favorabile pentru dezvoltarea în ritm susținut a industriei, agriculturii... Exprimînd deplina adeziune față de propunerile Comisiei centrale de partid și de stat cu privire la organizarea județelor și municipiilor, sînt ferm convins că noua organizare adminstrativă a teritoriului țării creează un cadru optim pentru îndeplinirea obiectivelor ce stau în fața poporului pentru dezvoltarea întregii noastre societăți pe calea progresului și civilizației".

Plenara C.C. al P.C.R. din 14 februarie 1968 a hotărât ca propunerile prezentate de secretarul general al partidului și definitivate de Comisia Centrală de partid și de stat pe baza principiilor adoptate la Conferința Națională a P.C.R. și la dezbaterile publice să fie supuse spre dezbatere și legiferare Marii Adunări Naționale. S-a hotărât încetarea activității organizațiilor regionale și raionale de partid, constituirea organizațiilor de partid județene, municipale și orășenești, a organelor provizorii de conducere ce fuseseră alese cu prilejul conferințelor de partid de la sfârșitul anului 1967. Comisiile juridică și administrativă a M.A.N. întrunite în 13-14 februarie 1968 au făcut propunerile pentru modificarea unor articole din Constituție potrivit proiectului de lege privind organizarea teritoriului României. Marea Adunare Națională întrunită în 15-16 februarie 1968 a

[5] *Propunerile Comisiei Centrale de partid și de stat cu privire la organizarea județelor și municipiilor* – în „Pentru socialism" an XVIII, nr. 4346, 14 ianuarie 1968, p. 1.

votat următoarele acte legislative: Legea nr. 1 pentru modificarea unor articole din Constituţia R.S.R; Legea nr. 2 privind organizarea administrativă a teritoriului R.S.R; Legea nr. 3 privind asigurarea conducerii locale de stat în unităţile administrativ-teritoriale pînă la alegerea consiliilor populare. În 16 februarie 1968 presa locală a reflectat, pe larg, lucrările Comisiei Centrale, unde Nicolae Ceauşescu, în calitate de preşedinte, a reamintit că „măsurile pe care le supunem examinării M.A.N. izvorăsc din necesitatea punerii de acord a organizării adminstrativ-teritoriale cu schimbările calitative intervenite în evoluţia forţelor de producţie şi în repartizarea lor geografică cu perfecţionarea relaţiilor de producţie, cu modificările petrecute în structura populaţiei, în profilul, dimensiunile şi condiţiile de viaţă ale oraşelor şi comunelor de pe întreg cuprinsul ţării"

S-au propus înfiinţarea a încă 14 municipii, ajungînd la un total de 45, inclusiv oraşele Satu Mare şi Baia Mare. S-a schimbat denumirea judeţului Crişana în Bihor şi s-a schimbat apartenenţa administrativă a peste 100 de comune în funcţie de legăturile tradiţionale şi căile de comunicaţie spre diferite reşedinţe de judeţ. S-au hotărît înfiinţarea judeţelor: Mehedinţi (format din raioanele Turnu Severin, Vînju Mare, o parte din raioanele Strehaia, Calafat, Filiaşi şi oraşul Orşova) – avînd reşedinţa la Turnu Severin; Sălaj (format din raioanele Zalău, Şimleu, o parte a raioanelor Dej, Huedin şi Cehu Silvaniei) – cu reşedinţa la Zalău; Covasna (format din raioanele Sf. Gheorghe, Tg. Secuiesc) – cu reşedinţa la Sf. Gheorghe; Brăila (format din raioanele Brăila şi Făurei) – cu reşedinţa la Brăila. S-a apreciat că „noua hartă adminstrativă a ţării corespunde pe de-a-ntregul intereselor generale ale societăţii şi ale cetăţenilor. Modul în care s-a desfăşurat acţiunea de delimitare a judeţelor reprezintă una dintre cele mai grăitoare expresii ale dezvoltării democraţiei socialiste, ale participării efective şi nemijlocite a maselor la făurirea destinelor ţării noastre. Se poate afirma cu deplin temei că această organizare adminstrativ-teritorială a ţării este opera întregului popor"[6].

Prin Legea nr. 1 din 16 februarie 1968 s-a prevăzut că teritoriul ţării este împărţit în judeţe, oraşe şi comune iar oraşele importante pot deveni municipii. Bucureştiul ca şi capitală a ţării este împărţit în 8 sectoare, sfaturile populare îşi schimbă denumirea în consilii populare al căror mandat este de 4 ani, inclusiv a celor comunale. Legea nr. 2 din 16 februarie 1968 precizează elementele definitorii ale fiecărei unităţi administrative. Judeţul este o unitate administrativ-teritorială complexă, alcătuită din oraşe şi sate, în funcţie de condiţiile geografice, economice, social-politice, etnice şi de legăturile tradiţionale ale populaţiei. Oraşul este definit ca fiind centrul de populaţie mai dezvoltat din punct de vedere economic, social-cultural, edilitar-gospodăresc, având multiple legături cu zona înconjurătoare, asupra căreia exercită o influenţă puternică. Comuna este definită ca o unitate administrativ-teritorială de bază care cuprinde populaţia rurală unită prin comunitatea de interese şi tradiţii, fiind alcătuită din unul sau mai multe sate, în funcţie de condiţiile economice, social-culturale, geografice şi demografice. Odată cu intrarea în vigoare a Legii nr. 3 din 16 februarie 1968, încetează activitatea sfaturilor regionale şi raionale şi a comitetelor lor executive. Până la alegerea consiliilor populare judeţene, vechii deputaţi ai sfaturilor populare, aleşi în circumscripţiile electorale cuprinse în limitele fiecărui judeţ urmau să alcătuiască noile consilii populare provizorii. Fiecare Comitet Executiv al Consiliului popular judeţean provizoriu urma să se compună din deputaţi aleşi de Consiliul popular respectiv şi din membri numiţi pînă la noile alegeri de Consiliul de Miniştri dintre cetăţenii care nu sunt deputaţi, dar au activitate deosebită pe tărîm obştesc şi de stat. Preşedinţii Comitetelor executive deveneau şi primari ai respectivelor unităţi administrative. „Consiliul de Miniştri a fost autorizat să defalce pe judeţe planurile economice şi bugetele fostelor regiuni; să adopte normele provind numirea secretarilor comitetelor executive ale consiliilor populare provizorii; să stabilească schemele de personal ale consiliilor populare; să aprobe delimitarea administrativ-teritorială a municipiilor, oraşelor şi comunelor; să organizeze alegerile de deputaţi în Marea Adunare Naţională şi în organele locale ale puterii de stat"[7].

În 17 februarie 1968 a avut loc şedinţa de constituire a Comitetului judeţean de partid şi a Consiliului popular judeţean provizoriu Satu Mare. Biroul comitetului era alcătuit din 13 membri şi din 6 membri supleanţi şi era condus de Iosif Uglar. A fost ales Colegiul de partid, alcătuit din 5 membri şi condus de Iosif Tincu şi Comisia de Revizie formată din 5 membri şi condusă de Gheorghe Urda. Cu această ocazie a fost ales şi Comitetul Executiv al Consiliului popular format din 19 membri şi condus de Iosif Uglar ca şi preşedinte, Ioan Ienciu – prim-vicepreşedinte, Gheorghe Darida, Adalbert Kuki, Ioan Vida – vicepreşedinţi. In cadrul acestei şedinţe Iosif Uglar a subliniat că „avem fericirea de a participa la un eveniment de o deosebită însemnătate pentru întreaga populaţie a acestor plaiuri someşene (...) acela al constituirii judeţului Satu Mare. Populaţia judeţului nostru, încadrată într-o însufleţitoare muncă pentru înfăptuirea sarcinilor trasate de partid şi de guvern priveşte acest lucru cu o deosebită satisfacţie. Permiteţi-mi ca-n numele

[6] Vasile Budrigă, *op. cit.*, p. 54.
[7] Vasile Budrigă, *op. cit.*, p. 57.

comuniștilor, al tuturor oamenilor muncii, români, maghiari și de alte naționalități din acest județ să exprim conducerii partidului și statului nostru cele mai călduroase mulțumiri pentru înființarea județului Satu Mare"[8].

La 20 februarie 1968 apare primul număr al „Cronicii sătmărene", organul de presă al județului Satu Mare. In articolul „La început de drum", Iosif Uglar prim secretar al Comitetului Județean Satu Mare al P.C.R. arată următoarele: „am avut recent satisfacția de a trăi un eveniment de o largă însemnătate pentru întreaga populație de pe aceste plaiuri someșene, acela al constituirii județului Satu Mare. Oamenii muncii din județul nostru, români, maghiari și de alte naționalități, încadrați într-o însuflețitoare muncă pentru înfăptuirea sarcinilor trasate de partid și guvern, primesc acest act cu deosebită bucurie, conștienți că acesta va stimula dezvoltarea întregii activități economice, sociale, culturale, ceea ce va contribui la înflorirea fără precedent a comunelor și orașelor noastre... În județul Satu Mare există o organizație de partid puternică ce cuprinde peste 1.200 de organizații de bază cu aproximativ 29.000 de membri. Este o organizație capabilă să asigure transpunerea în viață a măreților sarcini pe care ni le-a încredințat conducerea de partid și de stat"[9]. Într-un alt articol intitulat „In fața hărții județului", din același număr al ziarului, Gheorghe Moldovan ne arată că există azi în județ: 1.659 de săli de clasă unde învață aproape 60.000 de elevi, instruiți de 3.086 de cadre didactice, 28.402 aparate de radio, 12.111 de televizoare, 317 medici, 725 persoane cu pregătire sanitară medie, etc.

În întreaga lună februarie a anului 1968 s-au format diferite organizații județene de partid și de stat. Comitetul județean pentru cultură și artă – condus de Ioan Micu, Consiliul județean al organizației pionierilor – condus de Vasile Cristea, Uniunea județeană a cooperativelor de consum – condusă de Ioan Plugaru, Comitetul județean al femeilor – condus de Floarea Roghină, Direcția agricolă – condusă de Nicolae Babici, Direcția județeană de statistică – condusă de Ioan Nichita, Uniunea județeană a C.A.P. – condusă de Vasile Manța, Tribunalul județean – președinte Victor Pop, Direcția de industrie locală județeană – condusă de Gheorghe Ziman, Procuratura județeană – condusă de Báthory Zoltán. În 21 februarie 1968 a fost ales Comitetul municipal Satu Mare al P.C.R., alcătuit din 79 de membri și 16 membri supleanți, având următoarea conducere: Ioan Foriș – prim secretar, Iuliu Feher, Titu Onea și Octavian Mărculescu – secretari. Consiliul popular municipal Satu Mare era condus tot de Ioan Foriș ca și președinte, Alexandru Jenei și Ioan Cadariu ca vicepreședinți și Iuliu Luțaș ca secretar. În 22 februarie a fost ales Comitetul Județean al U.T.C. alcătuit din 65 de membri și din 10 membri supleanți, condus de Huszti Zoltán. Tot în această perioadă se trece la constituirea comitetelor orășenești de partid și a consiliilor populare provizorii. La Carei ca președinte al ambelor organe de partid și de stat a fost ales Gheorghe Bereteanu, iar la Tășnad, Vasile Dan. Liderii comuniști credeau că noua organizare administrativ-teritorială a țării, crearea județelor, noua organizare a orașelor și comunelor ce urma să fie definitivată în decursul anului 1968 avea o deosebită importanță pentru „desfășurarea operei de desăvîrșire a construcției socialiste, pentru crearea condițiilor de trecere la făurirea societății comuniste".

În zilele de 21-22 martie a avut loc Conferința cu primii secretari ai comitetelor județene de partid. Nicolae Ceaușescu a ținut și aici o expunere legată de reforma administrativă. Această nouă cuvântare, reflectată pe pagina întâi a „Cronicii sătmărene" din 23 martie 1968, sublinia că „munca fiecărui comitet județean, municipal, orășenesc și comunal, a fiecărei organizații de bază, a fiecărui comunist trebuie judecată după felul în care militează și înfăptuiesc hotărîrile de dezvoltare economico-sociale din raza teritorială în care lucrează, după contribuția adusă la dezvoltarea generală a țării. Trebuie înțeles odată, că nu cetățenii sînt la dispoziția aparatului de stat și de partid, a funcționarilor ci invers. Aparatul de partid și de stat, funcționarii sînt la dispoziția cetățenilor, ei sînt puși pentru a răspunde cerințelor populației. Desigur, pe baza experienței de o lună este încă devreme să se tragă concluzii, totuși se poate spune că începutul este bun. Trebuie să spunem că există încă tendința la unele instituții județene, mai ales la ministere de a crea scheme umflate, de a concentra un aparat administrativ numeros. Din cele relatate se pare că unele ministere au înțeles dubla subordonare în sensul scoaterii unor instituții județene de sub conducerea consiliilor populare".

Era imperios necesar să se elaboreze Legea de organizare și funcționare a consiliilor populare precum și regulamentele de activitate a celorlalte organizații județene. Aceiași persoană îndeplinea funcția de prim-secretar al consiliului județean și pe cea de președinte a consiliului popular. Primii-secretari ai comitetelor județene de partid au început să se ocupe de rezolvarea mai multor probleme, pe care înainte le considerau de importanță redusă. Prin realizarea noii împărțiri administrativ-teritoriale s-a realizat o îmbunătățire a compoziției aparatului de stat și de partid, concomitent cu reducerea sa într-un procent de

---

[8] *Constituirea Comitetului județean de partid* – în „Pentru socialism", an. XVIII, nr. 4376, 18 februarie 1968, p. 1.

[9] *La început de drum* – în „Cronica sătmăreană" – an I (VII), nr 1(740), 20 februarie 1968, p. 1.

30%. Cei mai mulţi dintre activiştii de partid şi lucrătorii din aparatul de stat rămaşi disponibili au fost repartizaţi în muncă.

La 16 aprilie 1968 sunt publicate în presa locală, propunerile Comisiei judeţene de partid şi de stat cu privire la delimitarea municipiului Satu Mare, a oraşelor şi comunelor de pe teritoriul judeţului Satu Mare. Potrivit acestor propuneri, judeţul Satu Mare urma să cuprindă un număr de 3 oraşe, un municipiu şi 54 de comune din care una suburbană, numărul mediu al populaţiei unei comune fiind de 4.693 de locuitori. S-a propus ca actuala comună Sătmărel să fie înglobată municipiului Satu Mare, la fel localităţile Blaja, Cean şi Valea Morii să intre în componenţa oraşului Tăşnad, localitatea Tăşnadu Nou să devină cartier al oraşului iar satele: Cig, Raţiu şi Sărăuad să se constituie într-o comună suburbană, cu organ de conducere administrativă propriu, subordonată Consiliului orăşenesc Tăşnad. S-a propus ca localitatea Ianculeşti să rămînă subordonată oraşului Carei iar localităţile Luna şi Tur să rămînă în componenţa oraşului Negreşti. „Exprimând dorinţa a numeroşi cetăţeni din aşezările respective„ Comisia judeţeană a propus schimbarea denumirii unor localităţi după cum urmează: oraşul Negreşti să fie denumit Negreşti-Oaş, comuna Călineşti să fie denumită Călineşti-Oaş, comuna Homorodu de Mijloc să fie denumită Homoroade, comuna Moftinu Mic să fie denumită Moftin. De asemenea, s-a propus contopirea satelor Iojib-Vii şi Iojibeni cu satul Medieş-Vii, iar satul Româneştii Noi să se înglobeze localităţii Medieşu Aurit, satul Huta-Chejii la localitatea Săcăşeni, satul Novăceni la Baba Novac, satul Agrisu Nou la Micula. Comisia judeţeană de partid şi de stat apreciază că „delimitările propuse corespund pe deplin criteriilor fundamentale elaborate de Conferinţa Naţională a partidului, asigurînd cadrul organizatoric favorabil pentru creşterea rolului organelor de partid şi de stat în soluţionarea competentă şi operativă a problemelor complexe, privind dezvoltarea economică şi social-culturală a tuturor localităţilor judeţului nostru. Dînd publicităţii aceste propuneri, comisia judeţeană de partid şi de stat îşi exprimă convingerea că ele vor fi primite cu interes şi satisfacţie de cele mai largi mase de oameni ai muncii. Delimitările propuse crează cadrul organizatoric optim pentru lărgirea posibilităţii de afirmare a personalităţii şi capacităţii creatoare a tuturor oamenilor muncii fără deosebire de categorii sociale. Comunele care se constituie vor fi unităţi viabile cu largi perspective de dezvoltare a unei bogate activităţi economice, culturale şi sociale, vor asigura premisele favorabile mobilizării populaţiei rurale la soluţionarea pe plan local a treburilor de stat şi obşteşti, la ridicarea nivelului edilitar gospodăresc a tuturor localităţilor"[10].

Au fost propuse pentru înfiinţare următoarele 54 de comune: Acîş, Apa, Andrid, Ardud, Bătarci, Beltiug, Berveni, Bixad, Bîrsău de Sus, Bogdand, Botiz, Călineşti Oaş, Cămîrzana, Căpleni, Cărăşeu (din satele Apateu, Cărăşeu, Corod, Culciu Mare, Culciu Mic, Lipău, Valea Vinului),Căuaş, Cehal, Certeze, Craidorolţ, Crucişor (din satele Bicău, Crucişor, Iagherişte, Măriuş, Poiana Codrului), Doba, Dorolţ, Gherţa Mică, Halmeu, Hodod, Homoroade, Lazuri, Livada, Medişu Aurit, Micula, Moftin, Odoreu, Orasu Nou, Păuleşti, Petreşti, Pir, Pişcolt, Pomi (din satele Aciua, Borleşti, Pomi, Roşiori), Sanislău, Santău, Săcăşeni,. Sărăuad, Socond, Supuru de Jos, Tarna Mare, Terebeşti, Tiream, Tîrsolţ, Turţ, Turulung, Urziceni, Vama, Vetiş, Viile Satu Mare.

La 17 aprilie 1968 "Cronica Sătmăreană" a publicat un articol intitulat „Organizarea administrativă a judeţului în dezbaterea publică" în care se arată că „viaţa a arătat că progresul general al societăţii este indisolubil legat de organizarea judicioasă a teritoriului şi administraţiei locale, care favorizează amplasarea raţională a forţelor de producţie, dezvoltarea armonioasă a diferitelor zone şi localităţi, realizarea la nivel superior a funcţiilor organizatorice şi politice ale statului socialist. Infiinţarea judeţului Satu Mare a fost primită cu vie satisfacţie de către toţi oamenii muncii din această parte a ţării...În prezent această măsură adoptată de conducerea de partid şi de stat se desăvîrşeşte prin organizarea interioară a teritoriului judeţului nostru, în spiritul principiilor fundamentate de Conferinţa Naţională a partidului". Propunerile date publicităţii de Comisia judeţeană de partid şi de stat, privind delimitarea municipiului Satu Mare, a oraşelor şi comunelor din judeţul nostru „au menirea să traducă în viaţă, la nivelul verigilor administrative de bază, îmbunătăţirile conceptiei de partid în ceea ce priveşte formele de organizare necesare conducerii şi planificării economice cu o mai multă rigurozitate ştiinţifică, operativitate şi eficienţă. Totodată aceste propuneri au la bază consultarea activului de partid şi de stat, a unui însemnat număr de cetăţeni la nivelul tuturor localităţilor judeţului. Aşadar ele constituie o elaborare colectivă făcută cu maximum de atenţie şi răspundere în urma analizei minuţioase a factorilor naţionali, economici, demografici, sociali, tehnici şi de tradiţii în intercondiţionarea lor organică (...) se remarcă şi propunerile cu privire la contopirea unor localităţi într-una singură, oferind noilor localităţi condiţii mai bune de sistematizare şi dotare edilitară, de intensificare a vieţii economice şi spirituale a localităţilor. Cele 81 de comune care există în prezent se propun a se constitui în 54 de unităţi adminstrative puternice (...). Propunerile Comisiei judeţene au ajuns să fie cunoscute în toate

[10] *Propunerile Comisiei judeţene de partid şi de stat cu privire la delimitarea judeţului Satu Mare* – în „Cronica sătmăreană" nr. 49 (788), 16 aprilie 1968, p. 1.

localitățile județului nostru"[11]. După dezbaterea publică a propunerilor, Comisia județeană le va definitiva și le va supune spre aprobare Biroului Comitetului județean de partid și Comitetului executiv al Consiliului popular județean, iar apoi Comisiei Centrale de partid și de stat.

Comisia județeană va întocmi o informare cu privire la datele culese pînă la 25 martie 1968. In ea se arată că la nivelul comunelor s-au făcut 7 colective care au desfășurat o muncă permanentă de consultare a maselor. S-a constatat că există 81 de comune, 235 de sate cu o populație de 261.851 de locuitori. Din aceste localități 22% sînt situate pe artere lăturalnice care le îngreunează dezvoltarea, au un număr mic de locuitori și putere economică redusă. Un număr de 15 comune au o populație de 2.000 de locuitori, 18 comune au pînă la 2.500 de locuitori, 9 comune au pînă la 3.000 de locuitori. Comisia a propus înființarea a 55 de comune și a orașului Tășnad. După publicare, s-au făcut adunări publice cu cetățenii comunelor, unde s-au făcut diferite propuneri de către oamenii muncii. Următoarele propuneri au fost considerate întemeiate de către comisie: satul Sărătura să treacă de la comuna Ardud la Viile Satu Mare iar satul Foeni să nu fie singura localitate a comunei Urziceni. Comisia a considerat neîntemeiate următoarele propuneri: menținerea comunelor Baba Novac, Valea Vinului, Moftinu Mare, Hurezu Mare care n-au putere economică și nici nu întrunesc criteriul demografic. Nu au putut trece la alte comune satele: Doba, Babța, Ghirolt, Istrău, Ciumești, Marna, Ghirișa, Stîna, Becheni, Chisău, Ghilești, Ghenci. Nu s-a aprobat nici ca localitățile Culciu Mare, Homorodu de Jos și Cehal să fie reședință de comună pentru că nu aveau dotările necesare. Sătmărelul urma să rămână la Satu Mare deoarece populația muncea la întreprinderile din oraș. Doar 9 comune întruneau toate condițiile necesare, alte 11 comune fiind menținute deși nu aveau putere economică dar erau așezări rurale bine închegate[12].

În referatul cu nr. 6756 din 23 aprilie 1968 al Consiliului popular județean se arată că: locuitorii satului Istrău au făcut propunerea de a nu fi înglobați la comuna Moftinu Mic, ci la comuna Craidorolț deoarece acolo își fac piața, acolo este școala și distanța este doar de 3,5 km. In data de 14 mai 1968, Comisia județeană face o situație cu împărțirea pe categorii a comunelor. Astfel, în județul Satu Mare nu existau comune de categ. I adică cu peste 10.000 de locuitori, existau 6 comune de categ. II (Ardud, Halmeu, Medieș, Orașu Nou, Sanislău și Supuru de Jos), care aveau peste 7.000 de locuitori, 30 de comune de categ. III cu populație de peste 4.000 de locuitori, 18 comune de categ. IV cu populație de peste 2.000 de locuitori și nici o comună de categ. V cu o populație de pînă la 2.000 de locuitori. Intr-un alt referat al aceleiași Comisii se specifică că satul Sătmărel va fi trecut la Satu Mare, deși distanța este mare și-n trecut a aparținut, fiind mai aproape, de comuna Doba. La fel, satul Căpleni va trece la Carei, Vama la Negrești, Porumbești și Cidreag la Halmeu, Mădăras la Ardud, Sărăuad la Săcășeni, Cean de la comuna Săuca va trece la Tășnad și nu la comuna Santău.

La 16 mai 1968 a avut loc plenara comună a Comitetului Județean de partid și a Consiliului popular județean provizoriu. Aici a fost prezentat un raport privind delimitarea administrativ-teritorială a județului Satu Mare în care se specifică că acesta va avea în componență 1 municpiu, 3 orașe, 2 comune suburbane, 52 de comune rurale cu o populație de 316.102 locuitori și o suprafață de 434.500 ha. In Comunicatul adoptat cu acest prilej se arată că „pentru buna întocmire a propunerilor de delimitare în munca Comisiei județene au fost atrași numeroși specialiști din toate domeniile de activitate – profesori, istorici, geografi, filologi, economiști, medici, juriști, etc., precum și un număr mare de activiști de partid și de stat. De asemenea s-a ținut seama de observațiile și propunerile primite din partea oamenilor muncii de la orașe și sate, fiind consultați în același timp numeroși cetățeni cu prestigiu, buni cunoscători ai tuturor problemelor specifice orașelor și comunelor care au format obiectul delimitării administrativ-teritoriale"[13]. Județul Satu Mare avea 361.102 de locuitori din care 99.362 în mediul urban, avea 316 școli, 22 de licee, 11 spitale și cuprindea 56 de comune plus 1 suburbană în locul celor 81 existente înainte, media locuitorilor pe comună fiind de 4.489 de persoane.

S-a propus scoaterea din nomenclatorul localităților a satelor Iojibeni, Iojib Vii, Lunca Potăului, Novăceni, Românești Noi, Tășnadu Nou, Huta Chegii. S-a adoptat schimbarea denumirii localităților: Supuru de Jos în Supur, Dindeștii Mici în Dindeștiu Mic, Porumbeni în Păulian. Localitățile Căpleni și Cămin vor forma o singură comună suburbană atașată de orașul Carei. Față de propunerile publicate în presă se vor produce unele modificări astfel: comuna Apa pierde satul Lunca Potăului, comuna Ardud primește satul Sărătura, este desființată comuna Cărășeu, comuna Crucișor pierde satul Măriuș, dar rămîne cu Bicău, apare comuna Culciu, fără satul Valea Vinului, care va deveni comună, apare comuna Foieni, comuna Homoroade pierde satul Sîi, care, împreună cu satele Roșiori și Măriuș, vor forma comuna Valea Vinului, comuna Pomi

---

[11] *Organizarea administrativă a județului în dezbaterea publică* – în „Cronica sămăreană" nr. 50 (789), 17 aprilie 1968, p. 1.
[12] Arhivele Nationale Satu Mare, – Fond *Consiliul Județean Satu Mare*, dosar nr. 4/1968 privind delimitarea județului Satu Mare, neinventariat.
[13] *Delimitarea administrativ-teritorială a județului Satu Mare* – în „Cronica Sătmăreană" – an I(VII), nr. 75(814), 17 mai 1968, p. 1.

pierde satul Roşiori şi va rămîne doar cu Aciua şi Borleşti, de la comuna Santău se vor dezlipi satele Becheni, Chislău, Silvaş care vor forma comuna Săuca.

„Aplicarea în fapt a propunerilor privind delimitarea adminstrativ-teritorială a judeţului, propunerile adoptate de plenara Comitetului Judeţean de partid va contribui la lichidarea deficenţelor existente în vechea formă de organizare şi realizarea obiectivelor urmărite prin acţiunea de îmbunătăţire a împărţirii administrativ-teritoriale a ţării. Lucrarea de delimitare a oraşelor şi comunelor din judeţul Satu Mare, elaborată cu participarea masivă şi competitivă a tuturor factorilor interesaţi şi supusă dezbaterii publice va contribui la îmbunătăţirea organizării administrative a teritoriului ţării"[14].

La 29 mai 1968 este publicată în presa locală H.C.M. nr. 1.135 din 27 mai 1968 privind delimitarea administrativ-teritorială a judeţului Satu Mare pe baza art. 6, 7 şi 8 din Legea 3/1968. Instituită prin Legea din 16 februarie 1968 „noua organizare administrativ-teritorială a stabilit 39 de judeţe, 47 de municipii, 189 de oraşe, 2.706 de comune. In configurarea judeţelor s-a avut în vedere tradiţia istorică, varietatea cadrului natural, resursele şi dotările economice şi social-culturale"[15].

Comisia judeţeană a stabilit un plan de măsuri privind delimitarea administrativă a judeţului. Aceasta s-a desfăşurat în două etape, prima a durat până în 10 martie 1968 şi a constat în studii şi propuneri pentru delimitarea municipiului Satu Mare şi a oraşelor Carei, Negreşti Oaş şi Tăşnad. Iar a doua etapă a început după această dată şi a urmărit delimitarea comunelor. La delimitare s-au avut în vedere condiţiile economice şi naturale, factorii geografici, fondul construit, tradiţiile existente. Era necesar formarea unor comune viabile din punct de vedere economic care să valorifice resursele naturale şi să asigure ridicarea nivelului de civilizaţie al populaţiei rurale. „Se va urmări să se asigure profilul şi specializarea unităţilor agricole de producţie, utilizarea raţională a forţei de muncă, căile de comunicaţie, mijloacele de transport, relieful la satele reşedinţă de comună, se vor evidenţia amenajările speciale, amplasamentul lor, numărul locuitorilor, echiparea tehnică şi edilitară, importanţa istorică şi culturală, turistică, economică. Se vor supune propunerile dezbaterii publice timp de 10 zile, se vor organiza sedinţe ale activului de partid şi adunării cu locuitorii pentru lămurirea problemelor ridicate şi pentru consultarea cetăţenilor. Pînă la 1 aprilie se vor trimite propunerile spre aprobare Subcomisiei Centrale însoţite de documentaţia de susţinere a lor. După aprobarea lor şi de către Consiliul de Miniştri se va trece la constituirea noilor organe comunale de partid şi de stat. Trecerea unor comune sau sate de la un judeţ la altul se va face cu asentimentul conducerii ambelor judeţe, nu este indicat să nu existe denumiri de comune care să nu corespundă măcar cu denumirea unui sat component, să se facă propuneri pentru schimbarea denumirii comunelor care au acelaşi nume, propunerile de denumiri să răspundă aspiraţiilor populaţiei respective, indicaţiile date de conducerea de partid să se îmbine cu aspiraţiile oamenilor de acolo"[16].

Intr-un referat din 4 mai 1968 al Comisiei judeţene se prezintă câteva din propunerile făcute de cetăţeni. Astfel s-a propus ca satul Ghirişa să fie arondat la comuna Ardud şi nu la comuna Beltiug, comuna Săuca să fie menţinută, inclusiv cu satul Cean, comuna Hurezu Mare să cuprindă şi satul Racova, care să nu fie înglobat în comuna Supuru de Jos, satul Dobra să treacă la comuna Acîş şi nu la Supur. Satele Foieni şi Urziceni să formeze o singură comună cu sediul la Foieni. Comuna Homoroade să aibă sediul la Homorodu de Mijloc, care are dotări superioare şi trei I.A.S. şi nu la Homorodu de Jos. Satul Aciua să trecă la comuna Ardusat, datorită distanţei mici care le desparte. Comuna Moftinu Mare să fie menţinută deoarece are putere economică, dotările necesare şi încă n-au fost consultaţi pe această temă. Satele Sărătura şi Gerăuşa să treacă la comuna Ardud, unde muncesc în acelaşi colectiv şi nu la comuna Viile Satu Mare. Reşedinţa comunei Cehal să nu fie la Cehăluţ, care n-are dotările necesare şi nici populaţie mare. Satele Ciumeşti şi Marna Nouă să aparţină de comuna Foeni şi nu de Sanislău. Satul Lunca Apei să se unească cu Lunca Potăului, satul Ghenci să fie comună sau să aparţină de oraşul Carei, satul Ghileşti să aparţină de Tăşnad şi nu de comuna Căuaş, satul Stîna să fie arondat la comuna Beltiug şi nu la Socond. Satele Becheni şi Chisău să aparţină de comuna Pir şi nu de Santău, satul Ghirolt să aparţină de comuna Căuaş şi nu de Moftinu Mic. Comuna Moftinu Mare să fie formată din satele Ghirolt, Istrău şi Sânmiclăuş. Comuna Valea Vinului să fie formată din satele Măriuş şi Roşiori şi să aibă reşedinţa la Culciu Mare şi nu la Cărăşeu. Reşedinţa comunei Bogdand să nu fie în satul Bogdand, ci la Babţa, satul Gelu să fie trecut la comuna Mădăras. Satul Urziceni Pădure să fie arondat comunei Urziceni şi nu la Foieni. Comuna Baba Novac să fie formată din satele Gelu, Novăceni şi Ghirişa. Comunele Hurezu Mare, Hrip şi Vama să fie menţinute în actuala componenţă. Satul Giurtelecu Hododului să treacă la comuna Cehu Silvaniei iar satul Istrău să aparţină la comuna Craidorolţ şi nu la Moftin. Satul Pişcari să fie arondat comunei Terebeşti, care să aibă în componenţă şi satul Baba Novac. Comuna Tîrşolţ

---

[14] *Ibidem.*

[15] Ioan Silviu Nistor, *Comuna şi judeţul, evoluţie istorică,* Ed. Dacia, Cluj 2000, p. 133.

[16] Arhivele Nationale Satu Mare, Fond *Consiliul Judeţean Satu Mare,* dosar nr. 3/1968 privind delimitarea judeţului Satu Mare, neinventariat.

cerea în componența sa și satul Boinești. Satul Marna să aparțină de orașul Carei iar Bîrsău de Sus să fie comună cu reședința la Bîrsău de Jos. Orașul Tășnad să fie oraș de subordonare județeană. Satele Cărășeu și Lipău să fie arondate comunei Culciu, satul Bicău comunei Crucișor. Satele Hrip și Ruseni să formeze comuna Ambud iar satele Soconzel și Stîna să formeze comuna Socond. S-a propus desființarea a 23 de comune din totalul celor 81 existente și anume: Dindești, Mădăras, Gerăușa, Baba Novac, Ghirișa, Bercu, Cărășeu, Chereușa, Ciumești, Eriu Sâncrai, Vezendiu, Ghenci, Păulești, Hrip, Hurezu Mare, Potău, Moftinu Mare, Sânmiclăuș, Prilog, Rătești, Sătmărel, Stîna, Supuru de Sus"[17].

Într-o notă de prezentare, nedatată, cu privire la propunerile cetățenilor, Comisia județeană a facut următoarele recomandări: „menținerea comunelor Dorolț, Tarna Mare, Cehăluț, Batarci, Doba, Berveni, Călinești, Vetiș, Piscolt, Turulung, Odoreu, Căpleni, Certeze, Bogdand, Hodod, Turț, Livada, Bixad, Săcășeni, Gherța Mică, Pir, Tîrșolț, Petrești, Terebești, Cămîrzana, Vama și Bîrsău. Desființarea comunelor Hrip, Vezendiu, Ghirișa, Sânmiclăuș, Sătmărel, Mădăras, Săuca, Rătești, Gereușa, Ghenci, Supuru de Jos, Baba Novac, Eriu Sâncrai, Homorodu de Jos, Foieni, Dindești, Potău, Moftinu Mare, Bercu, Prilog, Păulești, Ciumești, Culciu, Valea Vinului și Hurezu Mare. S-a propus o nouă delimitare a comunelor Sărăuad, Terebești, Crucișor, Micula, Tiream, Apa, Căuaș, Socond, Craidorolț, Urziceni, Pomi, Andrid, Acîș, Viile Satu Mare, Homoroade, Botiz, Beltiug, Lazuri, Santău, Cărășeu, Moftin, Supur, Orașu Nou, Sanislău, Halmeu, Ardud, Medieșu Aurit. S-a mai propus ca reședința comunei Păulești să nu fie la Ambud ci la Păulești, comuna Cehăluț să aibă denumirea de comuna Cehal, iar 46 de case de la satul Agriș, care este la comuna Botiz, să treacă la comuna Micula."[18]

Într-o altă informare făcută de Comisia județeană de partid și de stat pentru îmbunătățirea organizării administrativ-teritoriale a județului Satu Mare se arată că: „în această comisie au fost atrași specialiști din toate domeniile de activitate, buni cunoscători ai problemelor ce necesitau o atentă analiză și studiu în această acțiune. Comisia Județeană a alcătuit 7 colective formate din activiști de partid, deputați, cetățeni de prestigiu, cadre didactice și alți intelectuali care au desfășurat o muncă permanentă de consultare a maselor, explicînd criteriile care stau la baza constituirii noilor comune, adoptate de Conferința Națională a partidului. La elaborarea propunerilor pentru delimitarea administrativ-teritorială s-au avut în vedere indicatorii demografici, economico-sociali, culturali, orientarea și acordul activiștilor de partid și de stat din comune, cererile C.A.P. și cetățenilor și pe de altă parte criteriile de delimitare stabilite pe baza măsurilor elaborate la conferință. Datele obținute au fost studiate, prelucrate și sintetizate împreună cu toate sesizările scrise primite din partea cetățenilor sau a conducerii diferitelor organizații obștești. Comisia s-a pronuntat la 25 martie 1968 pentru: formarea a 54 de comune și a 2 comune suburbane; formarea a 8 comune în Oaș care au un specific etnografic deosebit; menținerea în actuala delimitare a comunelor Petrești, Pir, Bîrsău și Săcășeni deoarece sînt formate din sate izolate, la distanță mare de alte centre comunale, desființarea lor ar fi adus multiple neajunsuri locuitorilor din aceste așezări rurale. Restul comunelor au fost contopite în așa fel încât în marea lor majoritate formează așezări rurale puternice care întrunesc toate criteriile prevăzute pentru delimitarea administrativ-teritorială a comunelor. S-a avut în vedere distanțele care separă satele componente de centrul comunal. Satele de reședință să fie dotate cu clădiri administrative necesare bunei funționări a consiliilor populare, să fie așezate pe principale artere de circulație rutiere și–n nemijlocita apropiere a stațiilor C.F.R."[19].

„Comunele configurate în 1968 erau de multe ori foarte mari, existau comune cu 15 sate, care depășeau cu mult cadrul comunal tradițional, fără să existe între satele arondate o legătură și o afinitate structurală firească, atât de necesară unei funcționalități organice"[20].

Locuitorii diferitelor așezări ale județului au trimis, în lunile februarie, martie, aprilie și mai, pe adresa Comisiei județene, mai multe propuneri cu privire la delimitarea administrativă a localităților lor. Astfel, locuitorii din Giurtelec au cerut să aparțină de Cehu Silvaniei, de care îi desparte doar 6 km. și să nu fie nevoiți să meargă 86 de km. pînă la Satu Mare. Într-o altă petiție, 453 de cetățeni din Dindești și Irina au solicitat ca centrul de comună să fie la Dindești, care este mai dezvoltat și are perspective mai mari, și nu la Andrid. La 20 aprilie, cetățenii din Hrip au cerut menținerea comunei Hrip, formată din satele Rușeni, Tătărești și Tireac, deoarece arhiva de stare civilă este la ei, comuna este foarte veche, distanța între sate este de maxim 5 km, are utilitățile necesare, distanța pînă la comuna Păulești este de 17 km. și fac cheltuieli mari cu autobuzul. Această cerere este sprijinită și de 96 de locuitori din Tătărești. In răspunsul primit de la Comisia județeană se arată că comuna Hrip nu întrunește criteriile de populație, satele Tătărești și Amați sunt la peste 10 km de comună care nu beneficiază nici de căi de comunicație. La 15 aprilie 1968, locuitorii din Aciua se adresează direct

---

[17] *Ibidem.*
[18] *Ibidem.*
[19] *Iibidem.*
[20] Ioan Silviu Nistor, *op. cit.*, p. 67.

Comisiei Centrale de la Bucureşti, arătând că doresc să aparţină de comuna Ardusat, judeţul Maramureş, deoarece acolo au fost şi pînă în 1950, distanţa este mică, au aceleaşi tradiţii şi sunt înrudiţi cu ei, au contribuit la construirea şcolii din Ardusat, 75% din locuitori lucrează la Baia Mare de care îi despart doar 16 km şi tot acolo îşi trimit copii la şcoală.

La 14 martie, locuitorii din satul Cămîrzana au solicitat ca sediul comunei, să fie la ei în sat, aşa cum a fost şi pînă în 1956, nu la Tîrşolţ deoarece distanţa este mare. Ei arată că au în sat un dispensar uman, moară, cămin cultural, „au conlucrat cu grănicerii pentru prinderea infractorilor, ar lipsi un program cultural pentru educarea tineretului pentru că altfel am fi expuşi huliganilor, neavând Miliţie". Se cere alipirea la comună a satelor Aliceni şi Turţ Băi, iar satul Boineşti să treacă la comuna Tîrşolţ. La rândul lor, locuitorii din Tîrşolţ cer la 5 februarie să formeze o comună, împreună cu Boineşti care este aproape şi cu care muncesc în comun. Din partea satului Cămîrzana au avut mult de suferit deoarece le-au demolat şcoala şi dispensarul şi au construit un cămin cultural şi o bibliotecă. Sumele votate prin contribuţie bănească voluntară au fost folosite tot pentru Cămîrzana. Locuitorii se duşmănesc între ei, datorită păşunilor şi lemnului şi nu doresc să fie ataşaţi la o comună necooperativizată, deoarece s-ar ştirbi autoritatea de unitate cooperativizată. La 10 februarie, ei revin cu o altă petiţie arătând că „cererile lor au fost luate în rîs de cei de la primărie din cauza unor oameni mai slab pregătiţi care au fost printre ei", toate suprafeţele de păşune şi pădurile au fost date la Cămîrzana, deşi satul lor a fost printre primele din raion, tot ce s-a construit în aceşti ani va fi neglijat. La 18 aprilie, sătenii din Săuca au cerut menţinerea comunei, formată din satele Cean, Silvaş la care să se alăture satele Becheni şi Chisău de la comuna Santău. Această propunere va fi respinsă deoarece comuna ar avea teren accidentat, nu are nici căi de comunicaţie şi nici nu îndeplineşte criteriul populaţie. Locuitorii din Valea Vinului au cerut la 16 martie, menţinerea comunei deoarece au obiectivele economice şi social-culturale necesare, satul Lipău să aparţină de comuna lor şi să nu fie comuna la Pomi. Cetăţenii din Roşiori au solicitat la rândul lor, la 18 martie 1968 ca reşedinţa comunei să fie la Valea Vinului pentru că ei nu au cerut niciodată să aparţină de comuna Pomi.

Sătenii din Pişcari au cerut la 15 februarie, să fie comună deoarece au o tradiţie agricolă, fiind o comună veche. Dacă nu o să devină comună, atunci să aparţină de comuna Terebeşti şi nu de Craidorolţ. La 24 ianuarie 1968, sătenii din Terebeşti solicită şi ei să fie reşedinţă de comună, deoarece arhiva de stare civilă este la ei, au fost membri ai ASTRA prin Ioachim Georgescu, l-au susţinut pe protopopul Gheorghe Mureşanu împotriva episcopiei de la Hajdúdorog, deţin la biserică o mulţime de cărţi bisericeşti vechi, există două C.A.P. şi un Sfat popular model, un magazin universal, o gară, tot a doua clădire fiind nou construită, va fi electrificat în totalitate. La 28 februarie, ei revin cu o altă cerere prin care solicită să formeze o comună cu satele: Pişcari. Gelu, Aliza şi Baba Novac, deoarece sînt o aşezare veche de la 1270, au fost şi pînă acum centru de comună, atrag prin gară pe locuitorii din Gelu şi Pişcari, poziţia materială a C.A.P. este mai puternică, au vatră lingvistică cu satul Pişcari şi sînt în bună înţelegere şi frăţietate cu ungurii.

La 10 aprilie 1968, locuitorii din Moftinu Mare se adresează direct Comitetului Central al P.C.R. cerând menţinerea comunei pentru că în 1967 au executat un volum mare de muncă voluntară, sunt buni gospodari, au trotuare, străzile sunt aliniate, este electrificată, au două staţii C.F.R., circulă 4 autobuze, au o moară, 2 şcoli, dispensar uman, maternitate, bibliotecă, oficiu P.T.T.R. iar satul Terebeşti să fie la ei. „Cererea noastră plină de adevăr nu a fost luată în considerare deşi condiţiile stabilite sunt întrunite pe deplin, solicităm din tot sufletul a se lua în considerare această cerere".

La 16 mai, sătenii din Racova au cerut să aparţină de comuna Hurezu Mare şi nu de Supuru de Jos, deoarece distanţa este mare de 10 km, n-au mijloace de transport, nu s-a ţinut cont de factorii geografici şi demografici „la noi este deal şi la ei este şes şi inundaţii, am cerut deplasarea organelor de partid dar acestea nu au venit, satul fiind lăsat ca o victimă dacă nu se iau în considerare plîngerile noastre. Dacă cererea noastră nu va fi rezolvată atunci nu vom merge la Sfatul popular din Supur şi vom fi fără sfat ca şi fără popă". Locuitorii din Hurezu Mare se adresează şi ei Comitetului Central la 9 martie 1968, cerând menţinerea comunei, împreună cu Babţa şi Dobra, aşa cum sunt din 1878 „deşi cei din Dobra fiind iehovişti, o sectă ilegală care induce în eroare populaţia, vor să fie la comuna Acîş". Cetăţenii din Hrip solicită la 21 aprilie să nu aparţină de comuna Păuleşti deoarece sunt centru de comună din 1393, au localuri şi şcoală, distanţa este prea mare. La fel, cei din Tătăreşti vor la comuna Hrip şi nu la Viile Satu Mare „iar cei din Ruşeni care au umblat din casă în casă ca să nu aparţină la Hrip sînt cei care au furat din avutul obştesc, deşi erau în posturi de răspundere", se cere destituirea lor şi cercetarea de către organele de partid şi de Miliţie.

La 16 aprilie, sătenii din Becheni şi Chisău cer să aparţină la comuna Săuca ca şi pînă în 1963, deoarece sînt o localitate de şes şi este distanţa prea mare. Locuitorii din Săuca solicită la 17 aprilie, să formeze o comună împreună cu Becheni, Cean, Chisău şi Silvaş deoarece au dispensar, cămin cultural, şcoli, magazine, s-au făcut multe realizări şi nu au drumuri bune de acces la Santău. Locuitorii din Istrău cer să nu fie la

comuna Moftinu Mic ci la Craidorolţ, deoarece distanţa este de 5 km, acolo merg la moară, la piaţă şi dispensar, au legături culturale şi economice. La 11 martie, cetăţenii din Giurtelec solicită să aparţină la Cehu Silvaniei unde merg la târg, la spital şi la şcoli, distanta pînă la Satu Mare este de peste 80 km. şi pierd mult timp şi bani pe drum. La 6 mai, locuitorii din Baba Novac cer menţinerea comunei alcătuită din satele: Gelu, Novăceni şi Ghirişa. Cei din Ghirişa cer acelaşi lucru, la Baba Novac fiind staţie C.F.R., sunt în relaţii de prietenie, să nu aparţină de comuna Beltiug cu care există neînţelegeri şi au ca legătură doar un drum pietruit. Tot la 6 mai, cetăţenii din Culciu Mare solicită să fie la ei centrul comunei Valea Vinului şi nu la Cărăşeu. La aceeaşi dată, locuitorii din Urziceni Pădure cer să nu aparţină de comuna Foeni deoarece drumul are 11 km. şi este impracticabil, au un C.A.P. puternic economic, interesele lor converg spre Urziceni „altfel s-ar muta sediul Miliţiei şi ar slăbi controlul la frontieră". La 4 mai, sătenii din Gelu cer să aparţină de comuna Mădăras şi nu de Terebeşti, deoarece nu au căi de acces. La aceeaşi dată, sătenii din Babţa cer să fie centru de comună împreună cu: Bogdand, Racova şi Stîna, pentru a se face un drum de piatră între localităţi.

La 4 mai din acelaşi an, locuitorii din Roşiori, Mărius şi Valea Vinului solicită să formeze împreună o comună deşi nu îndeplinesc criteriile economic şi demografic. Aceiaşi cerere fusese înaintată de locuitorii din Valea Vinului, la 29 aprilie 1968, în care solicitau pentru a îndeplini şi criteriul demografic, includerea satelor Lipău şi Sîi, comuna Cărăşeu fiind prea întinsă. La 30 aprilie sătenii din Moftinu Mare cer formarea unei comune împreună cu satele Ghirolt, Ghilvaci şi Istrău. La 3 aprilie, cei din Ghirolt solicitaseră să aparţină de comuna Căuaş unde le merg copiii la şcoală şi unde este staţie C.F.R. şi nu la comuna Moftinu Mic. La 23 aprilie, locuitorii din Becheni şi Chisău cer să fie arondaţi la comuna Pir, care avea dotările necesare şi nu la Săuca deoarece nu au mijloace de transport. La 19 aprilie, sătenii din Stîna cer ca să formeze o comună împreună cu Soconzel sau să fie ataşaţi de comuna Beltiug şi nu de Socond, unde nu au drumuri de acces. Locuitorii din Ghileşti solicită la 22 aprilie, să aparţină la oraşul Tăşnad şi nu la comuna Căuaş pentru a se asigura dezvoltarea satului.

La 23 aprilie, cei din Ghenci cer să formeze o comună cu satul Răduleşti deoarece au dotările necesare, au putere economică şi vechime sau să fie ataşaţi de oraşul Carei. La aceiaşi dată sătenii din Ciumeşti cer să fie ataşaţi la comuna Foieni şi nu la Sanislău, datorită distanţei scurte de doar 3 km „ar putea fi făcut un drum de piatră şi s-ar ridica nivelul de trai". La 2 martie, ei solicitaseră formarea unei comune cu satele: Berea, Marna şi Viişoara, cu care se află în relaţii bune şi au fost o comună veche, având edificiile necesare. La 25 martie, locuitorii din Marna au cerut să fie arondaţi la oraşul Carei, deoarece distanţa este scurtă, au tren, acolo merg la spital şi la şcoli şi nu la comuna Sanislău. La 5 martie, se cere stabilirea centrului de comună la Cehal care are numărul necesar de locuitori, clădiri suficiente şi o bună situaţie economică. La 13 aprilie, sătenii din Sărătura şi Gerăuşa au solicitat să aparţină la comuna Ardud unde au şcoala, arhiva şi lucrează în comun şi nu la Viile Satu Mare. La 31 martie şi 14 aprilie, cetăţenii din Aciua revin cu cererea de a aparţine de comuna Ardusat.

La 18 aprilie, locuitorii din Foieni cer să fie comună la ei şi nu la Urziceni, care are populaţie puţină, C.A.P. este slab şi nu are dotări. La 24 aprilie, ei revin cu o altă cerere, prin care cer satul Ciumeşti cu care să formeze o comună sau să fie ataşaţi de oraşul Carei. Sătenii din Dobra cer la 15 ianuarie, să nu fie arondaţi la comuna Supuru de Jos nici la Hurezu Mare deoarece drumurile sînt rele şi nu au dotările necesare, ci să fie la comuna Acîş de unde se aprovizionează şi unde lucrează la I.A.S. La 17 aprilie, locuitorii din Racova solicită menţinerea comunei Hurezu Mare, care are unitate geografică, acelaşi port românesc, muncesc în comun la C.A.P., are obiectivele necesare şi să nu fie transferaţi la comuna Supur unde distanţa este mare şi nu au mijloace de transport[21].

La 14 mai 1968, apare Raportul privind delimitarea administrativ-teritorială a municipiului, oraşelor şi comunelor judeţului Satu Mare în care se arată că „manifestînd un interes deosebit faţă de măsurile iniţiate de partid cu privire la îmbunătăţirea împărţirii administrativ-teritoriale a ţării, oamenii muncii din judeţul Satu Mare au făcut o serie de propuneri legate de delimitarea comunelor şi oraşelor, propuneri care s-au bucurat de toată atenţia din partea Comitetului judeţean de partid, Consiliului popular judeţean, Comisiei judeţene de partid şi de stat. Aceste propuneri împreună cu altele considerate pe deplin întemeiate, au fost acceptate şi înaintate Comisiei Centrale de partid şi de stat pentru a fi soluţionate în favorabil. Trebuie să arătăm însă că s-au făcut şi unele propuneri vădit subiective în contrazicere cu orientările privind organizarea comunelor pe care comisia nu le-a luat în considerare. Astfel s-a propus menţinerea unor comune care nu întrunesc criterii ca: numărul populaţiei, puterea economică, dotări şi înzestrări, resurse naturale, căi de comunicaţie. De asemenea, s-au făcut unele propuneri de trecere nejustificată a unor sate la alte comune decît cele propuse de comisie,fără să se ţină seama de cerinţele care au determinat noua împărţire administrativă. Uneori, s-a putut

---

[21] Arhivele Nationale Satu Mare – Fond *Consiliul Județean Satu Mare*, dosar nr. 4/1968 privind delimitarea județului Satu Mare, neinventariat.

constata că asemenea propuneri izvorau din nişte dorinţe şi interese ale unor persoane sau pur şi simplu din unele ambiţii ce nu au nimic comun cu principialitatea. Au fost de asemenea cazuri cînd unele persoane au ţinut morţiş ca satele lor să fie reşedinţe de comună deşi ele au o aşezare periferică, cu o populaţie redusă, nu dispun de dotările necesare pentru centrele de comună. Este normal că asemenea susţineri unde argumentele erau înlocuite cu dorinţa, nu au putut fi luate în considerare. Considerăm că activitatea desfăşurată de organele şi organizaţiile de partid, Comisia judeţeană, cu sprijinul larg al activiştilor de partid şi de stat, al specialiştilor şi cetăţenilor de toate categoriile a fost întru totul conformă cu indicaţiile date de conducerea superioară de partid şi de stat, iar lucrarea elaborată este rezultatul unei munci prin excelenţă plină de răspundere şi principialitate. Numărul de comune care vor avea sub 3.000 de locuitori va scădea de la 45 la 5 iar media populaţiei pe comună va creşte de la 3.232 la 4.694 de persoane. Vechea împărţire, cu fărămiţarea excesivă a aşezărilor rurale, puterea economică redusă a unor comune dublată de un sistem greoi de soluţionare a problemelor au făcut ca oamenii muncii să piardă mult timp pe drumuri în căutarea unei rezolvări la reşedinţa de raion şi chiar la regiune. Sîntem convinşi că în comunele ce vor lua naştere pe baza propunerilor făcute, vom avea unităţi administrative puternice, viabile cu o populaţie unită prin comunitatea de interese economice, social-culturale şi tradiţii. Noua organizare administrativ-teritorială va constitui doar cadrul în care va trebui să-şi găsească valorificare marile posibilităţi de dezvoltare economică, şi social-culturală a judeţelor, oraşelor şi comunelor pe baza valorosului potenţial material şi uman de care dispunem"[22].

S-a înglobat administrativ la oraşul Satu Mare ca localitate componentă, comuna Sătmărel care avea numai 1.493 de locuitori şi nu dispunea de o putere economică corespunzătoare nevoilor sale de dezvoltare. Era necesară trecerea oraşului Satu Mare ca municipiu de categ. II a. Oraşul Negreşti Oaş rămînea în vechea delimitare administrativ-teritorială, deoarece nu avea în imediata vecinătate comune, care să i se poată ataşa. Oraşul Carei cu comuna Căpleni avea 13.716 ha şi o populaţie de 24.671 de locuitori, solicita încadrarea în oraşele de categ. I a. Oraşul Tăşnad cuprindea satele: Cean, Blaja, Valea Morii, Tăşnadu Nou şi avea 4.587 ha şi 6.910 locuitori. Avea ataşată comuna suburbană Sărăuad formată din satele Cig şi Raţiu. Nouă comune întruneau criteriile referitoare la delimitare şi nu aveau în apropierea lor nici un sat care ar mai putea fi înglobat în teritoriul lor administrativ. Alte 9 comune sînt menţinute deşi nu întruneau criteriul de populaţie. „Prin nota telefonică nr. 24.808 din 16 noiembrie 1968 de la Consiliul popular Satu Mare către Comitetul pentru problemele adminstraţiei locale se face o ultimă modificare administrativă prin trecerea satului Giungi de la comuna Acîş la comuna Beltiug şi a satului Bicău de la comuna Crucişor la comuna Pomi"[23].

Noua împărţire administrativ-teritorială a fost definitivată, în ceea ce priveşte delimitarea municipiilor, oraşelor şi comunelor, la sfîrşitul anului 1968, cînd a fost adoptată Legea nr. 55 din 19 decembrie 1968 pentru modificarea Legii nr. 2 privind organizarea administrativă a teritoriului R. S. România, din 16 februarie 1968, prin care s-au stabilit unităţile administrativ-teritoriale, denumirea şi componenţa acestora, municipiile şi oraşele reşedinţe de judeţe, precum şi satele reşedinţe de comune – care sînt prevăzute în anexa acestei legi.

„Din această situaţie statistică precum şi din expunerea de motive a Legii nr. 55 din 19 decembrie 1968 rezultă la nivel naţional următoarea structură administrativ-teritorială: 39 de judeţe, 47 de municipii, 189 de oraşe, 604 localităţi componente ale municipiilor şi oraşelor, 2.706 comune din care 145 suburbane şi 13.149 de sate, din care aparţineau municipiilor şi oraşelor un număr de 232. Anexa modificată a Legii nr.2/1968 precizează, de asemenea, organizarea administrativă a municipiului Bucureşti în cele 8 sectoare numerotate, cele 12 comune suburbane şi 23 de sate aparţinătoare şi delimitarea teritorială a acestora"[24].

Urmărind documentele vremii, obsevăm că acţiunea de organizare administrativă a teritoriului României a fost intens politizată, fiind coordonată pe plan local de activişti de partid, nereuşind, în mare măsură, să îndeplinească dezideratele locuitorilor multor sate din judeţul Satu Mare. Aceste neajunsuri create au determinat stări de tensiune, la nivelul comunităţilor săteşti, care persistă şi azi.

Aspects on the dissolution of Maramures district and the establishment of Satu Mare county

Summary

The taking over of the entire political power by de communists led to the demolition of the traditional territorial administrative structure and to the introduction of the Russian system with regions and districts, which functioned during the 1950-1960 period. Hybrid institutions uncharacteristic for our country, which suffocated the national life of the Romanian communes, a phenomenon amplified by the forced collectivization of the agriculture.

After getting to power in 1965, Ceauşescu promoted at the beginning a more realistic policy, seving up to a point national Romanian interets. Among the measures was the abandonment of the Russian type of administrative system and the return to the traditional county sistem. The solution adopted was that of large counties, there by ensuring rational boundaries and a corresponding economic potential.

---

[22] *Ibidem* - dosar nr. 2/1968.
[23] *Ibidem* - dosar nr. 4/1968.
[24] Vasile Budrigă, *op.cit.*, p. 55-56.

Repere ale percepției comunismului în lumea rurală

Augustin Țârău

Procesul de aliniere a agriculturii românești la modelul sovietic a fost declanșat de către partidul comunist încă din anul 1944. Acesta urma să se desfășoare gradual, pe parcursul mai multor etape, în tandem cu dinamica ascensiunii coaliției de stânga la putere.

Primul pas a fost consumat odată cu aplicarea reformei agrare, când, sub paravanul unui generos program de reforme economico-sociale adresat păturilor sărace, s-a urmărit atomizarea marii proprietăți funciare din sectorul privat. P.C.R. și-a făcut cunoscute intențiile la 24 septembrie 1944, în paginile ziarului "Scânteia", unde a dat publicității "Proiectul de Platformă al Frontului Național Democratic din România". În economia sa, acesta cuprindea, alături de pachetul de măsuri ce decurgeau din sarcina îndeplinirii Convenției de Armistițiu, o serie de revendicări de natură economică menite să atragă simpatia populară. Sferei agricole îi era rezervată "Exproprierea marii proprietăți de la 50 ha în sus și împroprietărirea cu acest pământ a țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin; Procurarea de inventar agricol pentru acești țărani, pe seama marii proprietăți și a statului; Anularea datoriilor țărănești către bănci și către stat"[1].

În ședința F.N.D., din 24 ianuarie 1945, analizând proiectul viitoarei legi pentru reformă agrară, vorbitorii au fost conștienți de faptul că actul preconizat nu putea satisface nevoia de pământ a țărănimii, datorită deficitului de teren arabil existent în țară, și cu atât mai puțin necesarul de subzistență. Mai mult, au fost conștienți că aplicarea unei atari măsuri echivala cu un recul economic, în condițiile în care țara avea de plătit uriașe despăgubiri de război Uniunii Sovietice și se afla angajată cu trupe pe frontul occidental. Acestora li se adăugau nevoile de întreținere ale armatei de ocupație sovietice, dublate de efortul de refacere economică pe plan intern[2]. În fața acestor priorități au prevalat însă indicațiile transmise de la Kremlin, care vizau tocmai dezintegrarea marilor moșii[3].

Așa-zisele măsuri cu caracter reformator își aveau rădăcinile în seria de directive elaborate la Moscova. Prima dintre directive, prevedea, printre altele "Desăvârșirea reformei agrare prin confiscarea marilor moșii și ruinarea moșierilor; Micile gospodării țărănești trebuie desființate pentru a-i lipsi pe țăranii mici proprietari de pământ, de mașini și de vite. Aceasta va deschide calea spre absorbirea lor în sistemul colectivizat; Îndreptarea populației rurale spre industrie. Dezvoltarea întreprinderilor industriale în România"[4].

Urmând această direcție, guvernul Groza a adoptat, la 23 martie, decretul-lege pentru reformă agrară, în baza căruia au fost expropriate 1.468.946 ha, dintre care 1.109.562 au fost împărțite la 917.777 familii de țărani. Și în județul Bihor, pulverizarea averilor moșierești, prin intermediul reformei agrare, a adus mari mutații în structura proprietății agrare.

De pe urma reformei agrare, statul s-a ales cu importante rezerve de teren, care au fost înglobate fermelor proprii, deja existente, iar o parte au fost destinate înființării altora. Țărănimea nu s-a bucurat prea multă vreme de binefacerile operațiunilor de împroprietărire derulate pe parcursul perioadei 1945-1948, efectele acestora fiind depășite în anul 1949 de procesul de colectivizare și, în consecință, anulate.

Așadar, condițiile erau pregătite pentru trecerea la aplicarea următoarei etape a procesului de socializare a agriculturii, a cărei desfășurare a fost dirijată tot pe baza unei directive sovietice. Aceasta cuprindea următoarele indicații privitoare la agricultură: "Politica față de mica gospodărie urmează acest curs, pentru a face gospodăria particulară nerentabilă. După aceea trebuie începută colectivizarea. În cazul în care ar interveni o rezistență mai mare din partea țăranilor, trebuie redusă împărțirea mijloacelor de producție, repartizarea lor, concomitent cu creșterea obligațiilor de predare a cotelor. Dacă nici așa nu se ajunge la rezultatul scontat, trebuie organizat ca agricultura să nu poată asigura aprovizionarea cu

---

[1] *Scânteia* nr. 6/26 septembrie 1944.

[2] *România-Viața politică în documente 1945*, Arhivele Statului din Românie, București, 1994, p. 80-93.

[3] Ioan Chiper, Florin Constantiniu, *Modelul stalinist de sovietizare a României*, p. 3, în "Arhivele Totalitarismului", nr. 3/1995, vezi și Gheorghe Zamfirescu, *Sovietizarea României, o perspectivă geopolitică*, p. 20, în "Arhivele Totalitarismului", nr. 1/1995.

[4] Ioan Chiper, Florin Constantiniu, *loc. cit.*, p. 28.

alimente a ţării, astfel ca necesarul să trebuiască acoperit din import; Se vor exercita presiuni asupra serviciilor publice, în sensul ca acestea să nu acorde acte doveditoare a proprietăţii asupra pământului. Actele vor arăta doar calitatea de lot dat în folosinţă, dar niciodată pe aceea de proprietar a deţinătorului"[5].

Principalul factor invocat de către conducerea comunistă în argumentarea necesităţii trecerii agriculturii româneşti pe făgaşul modelului colectivist a fost generat de imposibilitatea obţinerii unui randament optim pe suprafeţe de cultură reduse. Or, paternitatea operei de fărâmiţare a proprietăţii agricole aparţinea chiar reprezentanţilor forţelor de stânga.

Încercăm în cele ce urmează să stabilim câteva dintre reperele generale care au jalonat gândirea ţărănimii din judeţele situate în vestul României, în raport cu politica agrară promovată de regimul comunist.

RELAŢIA: COMUNISM = COLECTIVIZARE

Reacţia ţărănimii româneşti, ostilă prin tradiţie regimului comunist, nu a întârziat să se manifeste sub diferite forme. Lumea satelor a perceput comunismul ca pe un raport cauzal negativ, formulat în relaţia algoritmică <comunism = colectivizare = foamete>, finalitatea fiind cea care a şi generat, la scurtă vreme, reacţii violente. Neîncrederea masei ţărăneşti era alimentată şi de proasta calitate a celor înrolaţi în partid, cadrele P.C.R., în legătură cu care activistul Câmpeanu Iosif, responsabil pe linie politică de organizaţia comunistă din comuna Balc (Bihor), raporta că printre membrii partidului sunt şi oameni contra Guvernului şi Partidului, care aţâţă lumea şi care "au declarat că în parlament sunt pantofari, croitori şi alţi ştrengari cari fac diferite promisiuni şi nu fac nimic pentru popor". Cei nominalizaţi au fost cu toţii unguri. Vina pentru acest mod de receptare a fost dată pe chiaburi, care, se spune că i-au influenţat pe oameni.[6]

Ne propunem să surprindem, sub forma unui colaj, o serie dintre aceste clişee prezente în mentalitatea lumii rurale în perioada debutului procesului de socializare a agriculturii, aşa cum au fost ele monitorizate de către organele de informare din cadrul partidului comunist.

Însărcinat să testeze reacţia ţăranilor din comuna Sânlazăr (Bihor), activistul P.C.R., Baru, relata faptul că majoritatea sătenilor au primit câte 1-2 iugăre de pământ la reformă şi nu vor să intre în colhoz, fiindcă nu cunoşteau modul în care se va face plata la seceriş şi treieriş. Această nelinişte era întreţinută de către două persoane, care aveau putere de convingere asupra tuturor locuitorilor comunei. În raport se spune că "Toată comuna este ţinută în mână de către tov. Horgoş Teodor, fost prizonier în U.R.S.S., reîntors acasă în 1946. El agită oamenii spunând că se apropie colhozul şi că în Rusia nu se primeşte decât 300 gr. de pâine pe zi", iar "Anghel Pantelimon nu vrea să audă de cooperativă şi agită mulţimea"[7].

Nu au avut succes nici intervenţiile întreprinse prin organizaţia locală a U.F.D.R., în cadrul căreia, delegata judeţeană a abordat problema înfiinţării colhozurilor, combinată cu ideea organizării unei grădiniţe pentru copii, însă fără rezultat, fiindcă preoteasa şi învăţătoarea au refuzat.

Situaţia se prezenta aproape identic şi în comuna Urvind (Bihor), localitate majoritar maghiară. Activistul Badioc, prezent la şedinţa organizaţiei U.P.M. din localitate, în care a fost prezentat programul de colectivizare, sublinia faptul că şi maghiarilor le este frică, considerând că "iscălirea adeziunilor (la cooperativă) aduce după sine intrarea în colhoz". Femeile din organizaţia U.F.D.R. au discutat şi ele problema adeziunilor şi "şi-au arătat neîncrederea ce o au faţă de cooperativă", dar şi a salarizării pe timpul secerişului, "spunând că vor grâu, căci nici azi nu au făină în casă şi că de câteva luni au numai mălai"[8].

În comuna Tămăşeu (Bihor), activistul Faur a constatat că la şedinţa organizaţiei de partid, în momentul când a fost analizată problema cooperaţiei, majoritatea membrilor şi-au retras adeziunile fiindcă "nu înţeleg rostul acestor adeziuni şi nici motivele pentru care trebuie să treacă toată averea ce o posedă în prezent"[9]. La fel s-a întâmplat şi la şedinţa organizaţiei U.P.M. din localitate, la care au participat 66 din cei 120 de membri. Când a fost ridicată problema chiaburilor, ţăranii le-au sărit în

---

[5] *Ibidem.*
[6] Arhivele Naţionale – Direcţia jud. Bihor, (în continuare AN-DJBh), *fond Comitetul jud. Bihor al P.C.R.*, dos. 499/1949, f. 16.
[7] *Ibidem*, f. 15.
[8] *Ibidem.*
[9] *Ibidem*, f. 16.

apărare "unul din ei a spus că aceştia sunt fraţii lor". Organizaţia comunală a U.F.D.R. manifestă toleranţă faţă de chiaburi, copiii acestora fiind primiţi la grădiniţă, care, de altfel, oferă şi alimentele. Nici în comuna Balc starea de lucruri nu era prea diferită, aici circulând zvonul "că după seceriş se face colhoz", iar în privinţa plăţii salarizate a secerişului, lumea era preocupată de felul "acum cum se vor aproviziona cu alimente, dacă nu vor primi pentru seceriş plata în natură"[10].

Activistul Roth Andrei, care răspundea de comuna Niuved (Bihor), relata, că a constatat, la şedinţa Sindicatului Agricol, frică de colhoz, manifestată de majoritatea ţăranilor. Acesta era de părere că vinovat de această atmosferă negativă era colegul său, activistul Körner, datorită căruia "s-a interpretat greşit prelucrarea statutului cooperaţiei, unde printre altele, membrii cooperativelor declară că vor respecta statutul fiindu-le frică că vor trebui să intre în colhoz". Körner, s-a disculpat afirmând că "ţăranii nu au spirit revoluţionar ca muncitorii din fabrici deoarece se tem că-şi vor pierde averea". Nici în acest sat nu se simţea ascuţişul luptei de clasă, deoarece "comuna întreagă este în familie, sunt în relaţii de rudenie unii cu alţii, nu au ură faţă de chiaburi, susţinând că la ei nu există chiaburi în comună, dar şi cei care sunt, îi ajută pe ei şi nu îi pot urî".[11]

Femeile din organizaţia U.F.D.R. considerau şi ele că semnarea adeziunilor echivalează cu actul de înscriere în colhoz, la care se adaugă neîncrederea în Guvern, care le confiscase separatoarele de grăsimi şi o râşniţă de porumb. Delegatul U.P.M. a reuşit să convoace numai 65 de membri din cei 110, şi se plângea că nu au fost înţelese directivele Rezoluţiei din 3-5 martie, din care pricină era imposibilă organizarea unei gospodării colective în comună, în timp ce delegatul U.T.M. era disperat că are puţini membri în organizaţie, şi aceia din pătura chiaburilor, în vreme ce tineretul sărac evita înscrierea "din cauza zvonului care circulă prin comună în legătură cu adeziunile pentru cooperativă"[12].

În judeţul Satu Mare, analizând impactul produs odată cu înfiinţarea primelor gospodării agricole colective, au semnalat că „după ce a aflat chiaburimea satului de această acţiune, ne-a făcut multe greutăţi în această muncă, căutând să antreneze femeile împotriva intrării bărbaţilor lor în gospodăria colectivă, lansând zvonuri că «cei care intră în gospodăria colectivă, dacă vor să iasă din comună, trebuie să ceară bilet de voie» şi că «pe copiii celor înscrişi îi va lua statul» că «o să-i oblige pe femei şi copii să lucreze în orice stare se vor găsi» că «cei care intră, n-o să aibă dreptul să umble la biserică» şi că «deocamdată vă ia cu frumosul în munca colectivă, dar mai pe urmă, statul o să exproprieze tot avutul vostru»"[13]. Acest din urmă zvon, a fost argumentat de către opoziţie cu exemplul „fabricii de vagoane Unio, care a fost o cooperativă şi cu ocazia naţionalizării a fost naţionalizată cu celelalte fabrici".

În comuna Păuleşti (Satu Mare) „chiaburimea şi câteva elemente duşmănoase", adică plutonierul Vlad Ioan „deblocat", gestionarul cooperativei şi delegatul sătesc „au dus o muncă pentru a speria populaţia din sat, mergând până acolo că au ameninţat pe cei înscrişi că o să le aprindă casele dacă fac colhoz în comună"[14]. Tot în Păuleşti desfăşura propagandă împotriva colectivizării „un cetăţean, fost prizonier în U.R.S.S., care este unealtă a chiaburimii, a lansat zvonul că în colhozurile din U.R.S.S., oamenii mor de foame"[15]. Zvonul a fost combătut de organizaţia locală a U.P.M. care a adus un alt fost prizonier în U.R.S.S. care a infirmat aceste afirmaţii.

Raportorul îşi exprima regretul că „nu ne-am ocupat suficient de cei întorşi din U.R.S.S., astfel că în loc să-i întrebuinţăm noi ca agitatori pentru popularizarea U.R.S.S., îi întrebuinţează chiaburimea"[16].

RELAŢIA: COLECTIVIZARE = FOAMETE

Temerile ţărănimii au fost alimentate de neputinţa guvernanţilor de a rezolva penuria alimentară, care, paradoxal, greva traiul lumii rurale.

Într-un raport, pe luna ianuarie 1949, întocmit de secţia informativă a partidului era semnalat faptul că, la sate, chiaburimea răspândeşte zvonul că din primăvara anului 1950 "Romcerealul va colecta întreaga recoltă şi tot el va face repartizarea produselor către ţărănime, şi că încearcă să continue şi pe mai departe zvonul cu colhozurile, spunând că de la primăvară Romcerealul va strânge toate produsele

---

[10] *Ibidem.*
[11] *Ibidem*, f. 17.
[12] *Ibidem.*
[13] Arhivele Naţionale – Direcţia jud. Satu Mare, (în continuare AN-DJSM), *fond Comitetul jud. Satu Mare al P.C.R.*, dos. 22/1949, f. 10.
[14] *Ibidem*, dos. 22/1949, f. 11.
[15] *Ibidem.*
[16] *Ibidem.*

agricole şi tot prin Romcereal se va împărţi porţia pentru ţărani"[17]. În luna februarie 1949, tot aşa, "chiaburimea din comuna Bratca (Bihor), căutând să defăimeze planul de însămânţări, a lansat zvonul că ţărănimea va munci mai mult şi va mânca mai puţin în anul acesta"[18].

Normele de raţionalizare a consumului de făină panificabilă, introduse de partid, au amplificat suspiciunile ţăranilor, care "în legătură cu folosirea de 15% făină de mălai în pâine, au lansat zvonul că grâul a fost transportat în Uniunea Sovietică"[19]. Aceeaşi convingere a fost reiterată în luna mai, pe timpul campaniei de însămânţare. Se spune că agricultorii au invocat lipsa de sămânţă şi au declarat "că să nu se însămânţeze, întrucât recolta va fi luată şi transportată în U.R.S.S."[20].

Ţăranii din comuna Balc erau îngrijoraţi în privinţa salarizării secerişului, manifestându-şi teama "că nu le va fi lor asigurată hrana dacă nu vor primi cereale", cu atât mai mult, cu cât, din mărfurile "la liber" de la Cooperativă nu se poate cumpăra nimic deoarece oamenii nici mălai nu au[21], iar cei din Buduslău (Bihor), în urma propagandei pro-colectivizare, îi avertizau pe amatori că "dacă vă înscrieţi în gospodării colective, o să muriţi de foame Dacă vreţi să ştiţi ce este colhozul, întrebaţi pe foştii prizonieri. Dacă vreţi să nu mai vedeţi copii, înscrieţi-vă în colhoz"[22].

Spectrul foametei s-a acutizat odată cu declanşarea campaniei de seceriş. În luna iulie 1949, în comuna Sânlazăr (Bihor), ţăranii nu erau de acord cu salarizarea muncilor secerişului: "în legătură cu plata secerişului în bani, printre ţăranii săraci circulă zvonul că vor fierbe în viitor banii ca să-i mănânce"[23]. Cei vinovaţi de această percepţie erau chiar propagandiştii trimişi la sate, care – observă judeţeana de partid – "Odată cu prelucrarea contractului colectiv al muncitorilor salariaţi agricoli, a fost prelucrat că nu se va mai permite nici o formă a plăţii în natură, a dijmei şi că toate muncile se vor executa în bani" [24].

Situaţia s-a generalizat până şi la nivelul gospodăriilor agricole de stat, unde "Salariaţii agricoli au ridicat problema cum li se va asigura grâul, şi au cerut să se secere în natură sau să li se asigure că vor putea cumpăra grâu contra banilor sau vor primi cartelă".

Nota telefonică transmisă de Alexandru Moghioroş, cu privire la completarea dosarelor membrilor de partid din mediul rural, s-a izbit de refuzul acestora de a da curs unei atari cereri. În raport este oferit exemplul comunei Sânlazăr din plasa Marghita "unde 18 tovarăşi au refuzat să dea autobiografii, acest caz a fost determinat în urma faptului că din această comună, unii tovarăşi au plecat în U.R.S.S. şi reacţiunea satului a lansat zvonul că aici care dă autobiografie vor fi încadraţi în gospodării colective" [25].

Frica de colectivizare a declanşat şi atitudini tragi-comice, aşa după cum este relatat cazul întâmplat în comuna Buduslău, prima cooperativizată din judeţ, unde "mama unui tânăr membru de partid, care s-a înscris în această gospodărie, într-una din zile, când s-a întors acasă de la munca câmpului, vecini au spus că mama lui a vrut să se spânzure, legându-şi o frânghie peste mijloc şi agăţându-se de grinda casei. Când au venit vecinii şi au găsit-o agăţată acolo sus, au întrebat-o ce face. Ea a spus că «mă spânzur pentru că băiatul meu a înscris pământul în colhoz şi eu nu vreau». Vecinii i-au spus, făcând o glumă cu ea, că «dacă vrei să te spânzuri, de ce-ai legat frânghia de mijloc şi nu de gât ?», la care ea a răspuns «pentru că dacă legam frânghia de gât nu mai puteam trage aer»"[26].

Un raport al judeţenei de partid Satu Mare, relata că în comuna Micula „culacii şi oamenii acestora, se prezintă, în special la mori, unde se strâng ţăranii, şi declară că ei fac parte din gospodăriile colective Păuleşti şi Botiz, şi îndeamnă pe ţărani, ca nu cumva să intre şi ei, deoarece acei care sunt membrii colectivelor, cu dragă inimă ar vrea să iasă, dar cine iese din colectiv este arestat de securitate"[27] (...) „în comuna Cerneşti, reacţiunea a lansat zvonul că gospodăria colectivă se poate face numai în cazul dacă toţi intră în acest colectiv, o parte numai din comună nu poate forma o gospodărie colectivă"[28], iar

---

[17] AN-DJBh, *fond Comitetul jud. Bihor al P.C.R.*, dos. 472/1949, f. 39.
[18] *Ibidem*, f. 53-54.
[19] *Idem*, dos. 471/1949, f. 53-54.
[20] *Ibidem*, f. 113.
[21] *Idem*, dos. 499/1949, f. 16.
[22] *Idem*, dos. 471/1949, f. 94-98.
[23] *Idem*, dos. 499/1949, f. 15.
[24] *Idem*, dos. 471/1949, f. 194.
[25] *Ibidem*, f. 146.
[26] *Ibidem*, f. 94-98.
[27] AN-DJSM, *fond Comitetul jud. Satu Mare al P.C.R.*, dos. 18/1950, f. 11.
[28] *Ibidem.*

„în comuna Satulung, un grup de țărani sunt hotărâți să intre în G.A.C. [dar] însuși secretarul organizației de bază și președintele Frontului Plugarilar nu vor să intre"[29]. Un alt zvon vehiculat pe la sate spunea că „cei care vor intra în Goscol prestează 100 de zile în mod obligatoriu, iar restul zilelor din anul respectiv, va fi dus să lucreze obligatoriu la Canalul Dunării"[30].

Nici cei care optaseră până la urmă pentru sistemul colectivist nu se arătau prea mulțumiți. În raionul Sânicolau Mare, Regiunea Arad, mulți dintre membrii G.A.C. nu reușeau să priceapă sistemul colectivist. Pentru această situație erau făcuți vinovați chiaburii. Printre cei nedumeriți se numărau colectiviștii Tomici Milan și Todorov Uroș din Sâmpetru Mare (Arad), care „vin în gospodărie și lansează zvonul, spunând că particularii primesc cereale multe și nu au lucrat atât cât ei, și că membrii colectiviști, de ce nu împart imediat toate cerealele"[31], iar colectivistul Crocneanu Nicolae din G.A.C. Nerău (Arad), care „atunci când s-a împărțit avansul de 15%, a început să strige, spunând că în G.A.C. se împarte cu deca, și că trebuie să primească tot, nu numai atât"[32].

IMAGINEA COMUNISTULUI

Paleta umană care a servit la alimentarea rândurilor membrilor de partid a fost una deosebit de diversă. În primul an după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, organizațiile P.C.R. din județele din vestul țării au fost sufocate de elemente aparținând etniilor maghiară și evreiască, printre care se mai strecurau diverși naivi sau oportuniști români (anexa nr. 1). Dacă reprezentanții primei categorii răspundeau prin prezența lor comandamentelor determinate de soarta Transilvaniei de Nord în ecuația comunizării României, membrii comunității evreiești urmăreau recuperarea pozițiilor economice și sociale deținute în perioada anterioară conflagrației mondiale. În ceea ce-i privește pe români, majoritatea vizau schimbarea standardului lor social și implicit pe a celui material. În anii următori, tot mai mulți români au fost încurajați să se înscrie în partid, documentele județenelor ale epocii reclamând o permanentă criză de elemente românești, realitate ce greva negativ procesul de seducție a societății, în special a celei rurale.

O prezență mai masivă a elementului românesc în cadrul structurilor comuniste se va simți după anul 1948, pe parcursul desăvârșirii procesului de geneză a partidului unic, determinată de „înghițirea" formațiunilor satelite ale P.C.R. Majoritatea lor au venit din direcția Frontului Plugarilor și a P.S.D. Cu toate acestea, și după finalizarea programului de epurare a cadrelor, derulat în perioada 1948-1952, echilibrul etnic al compoziției etnice a organizațiilor de partid din cele trei județe nu a fost surmontat, balanța înclinând în continuare în favoarea minoritarilor (anexa nr. 2).

Nu întâmplător, printre principalele motive care au generat repulsia lumii țărănești față de comunism s-a numărat cel legat de prezența masivă a alogenilor în formațiunea ce-l reprezenta, care, extrapolată, a avut darul de a adăuga la eticheta partidul o dublă conotație a epitetului „străin". De cealaltă parte a imaginii comunistului s-a situat gama manifestărilor comportamentale, materializată adeseori în abuzuri, specifică organelor de partid și slujitorilor acestora. Acest aspect a fost întreținut permanent de proasta calitate a celor recrutați să îndeplinească sarcinile reclamate de procesul de sovietizare.

În 10 octombrie 1949, angajații G.A.S. Holod (Bihor) se plângeau de comportamentul administratorului fermei, Anton, care „are o atitudine dictatorială cât și ieșiri brutale față de muncitori. În loc să coordoneze și să lămurească muncitorii, îi face bandiți și-i terorizează că-i va aresta cu miliția"[33]. Exemplul nu a fost ales întâmplător, deoarece, după cum s-a putut constata în diverse situații, miliția s-a comportat adeseori ca un organism suprastatal, special, cu puteri nelimitate, încălcând teritoriul rezervat factorilor politici locali. La 11 martie 1952 președintele Comitetului Executiv al Sfatului Popular al Regiunii Crișana s-a adresat cu o plângere ministrului de interne, Teohari Georgescu, în care spunea că "Semnalăm următoarele abateri sau conflicte ale organelor Miliției cu organele locale ale Sfaturilor Populare sau cu populația"[34] – după care erau punctate cele mai sugestive dintre aceste fapte: "În Raionul

---

[29] *Ibidem*, f. 11.
[30] *Ibidem*, f. 21.
[31] Arhivele Naționale – Direcția jud. Arad (în continuare AN-DJA), *fond Sfatul Popular al Regiunii Arad – Secțiunea Secretariat*, dos. 25/1953, f. 50.
[32] *Ibidem.*
[33] AN-DJBh, *fond Comitetul jud. Bihor al P.C.R.*, dos. 472/1949, f. 38.
[34] *Idem*, *fond Sfatul Popular al Regiunii Crișana – Biroul Documentelor Secrete*, dos. 48/1952, f.n.

Şimleu, comuna Camăr, milițienii Varga Ioan şi Szilágyi, ca şi Mureşan Ioan, şeful Miliției Camăr, în ziua de 5 februarie 1952, întâlnind pe stardă 4 tineri care cântau, i-au chemat la Miliția comunală, unde pe unul dintre ei, Szentmihályi Vasile, l-au bătut în aşa hal încât a doua zi, când trebuia să se prezinte la recrutare, a trebuit să fie dus cu căruța". Tot "în Raionul Şimleu, la 19 februarie 1952, s-au prezentat în comuna Carastelec 4 milițieni de la Miliția Raională Şimleu, care, după ce s-au prezentat la sediul Sfatului Popular, s-au dus în comună şi s-au îmbătat 2 zile de-a rândul, în 19 şi 20 februarie 1952. În ziua de 20 februarie 1952, s-au prezentat la sediul Sfatului cetățeni, aducând piese din armele milițienilor. Pentru acea zi, au convocat 30 de oameni la sediul Sfatului, cu care însă nu s-au ocupat, bând mai departe prin comună". La fel, "în Raionul Săcuieni, în ziua de 25 februarie a.c., întorcându-se de la conferința raională a şefilor de posturi de Miliție, şeful postului de Miliție din comuna Cheşereu, în trecere prin comuna Cherechiu, fiind în stare de ebrietate, a intrat împreună cu un milițian în curtea locuitorului Szabó şi a vrut să violeze fata numitului. La alarma dată de aceasta, s-au adunat anumiți cetățeni. Şeful de post a dat în aceşti oameni, apoi s-a dus la Sfatul Popular comunal, unde a legitimat delegatul de la Sfatul Regional şi nu i-a lăsat pe funcționari să muncească" (...) "Miliția din comuna Biharea a luat în noaptea zilei de 14 februarie a.c. doi saci cu grâu de la cetățeanul Sebestyén Géza din comuna Roşiori, care era în drum spre piața din Oradea". "La Aleşd, Miliția Raională a făcut presiuni asupra restaurantului Cooperativei, să servească mâncarea în condițiuni oneroase pentru Cooperație, din care cauză în cursul anului 1951 a avut pierderi de 540.784 lei vechi". "O serie întreagă de conflicte există între Sfatul Popular al oraşului Oradea şi organele de Miliție, în special în problema locuințelor. Milițieni cu diferite grade ocupă în mod samavolnic locuințe repartizate pentru populația civilă. În rândurile populației civile, muncitoare, s-a creat un spirit nesănătos de pe urma acestor abuzuri". Era trecută apoi în revistă o scurtă cazuistică a problemei: "În strada Pavel nr. 10, o cameră repartizată unui locotenent major cu soția activistă, după ce s-a golit, peste noapte a fost ocupată ilegal de un milițian care refuză să elibereze camera. În str. Breiner Bela 29, un milițian a ocupat în mod ilegal locuința la îndemnul responsabilului politic al Miliției. În str. Samuil Micu Klein nr. 8, o locuință repartizată unui activist, care a zugrăvit-o cu 2.000 lei vechi, locuința a fost ocupată ilegal de un milițian. În str. Dankó Pista 24 s-a întâmplat acelaşi lucru cu o locuință repartizată unui muncitor".

"A doua zi după reforma bănească, fără a anunța Comitetul Regional P.M.R. sau Sfatul Popular orăşenesc sau Regional, în piața Oradiei, Miliția a început să adune într-un camion toate precupețele, expunându-le în fața populației, ceea ce a produs panică în rândurile producătorilor şi țărănimii"[35].

În nota informativă sosită la Sfatul Popular al Regiunii Arad se relatează că, în seara zilei de 3 august 1952, în restaurantul Cooperativei „Pilana" din comuna Pilu, secretarul organizației de bază a PMR din comună, Pop Ioan, care era şi deputat, aflându-se în stare de ebrietate s-a încăierat cu locuitorii Hărtău Gheorghe şi Negru Ioan. Pentru aplanarea conflictului, a intervenit noul preşedinte al Sfatului Popular din Pilu, Cristea Pavel, aflat şi el în stare de ebrietate, care a făcut uz de armă, „a tras un foc de revolver în sus, nu a împuşcat pe nimeni"[36]. Respectivul organ de stat, se spune în raport, „are viciul beției, a mai provocat asemenea scandaluri şi cu sublocotenentul de grăniceri, State Ioan, care în prezent este în Chişineu Criş (...) cu circa 2 luni în urmă. Preşedintele şi secretarul Pop Ioan, au mai provocat un scandal în restaurant, acum 2 săptămâni în urmă şi în fiecare zi frecventează restaurantul, consumând băuturi alcoolice după care se dedau la scandal"[37].

Rapoartele activiştilor din județul Satu Mare se arătau îngrijorați în legătură cu atitudinea membrilor comunității evreieşti, în sânul căreia circula zvonul că acei evrei care obțin din partea unităților unde sunt angajați, adeverințe că acestea se pot lipsi de aportul lor, vor putea obține dreptul de plecare în Palestina. Ei au fost încurajați de reuşita a doi muncitori de la Uzinele Phönix din Baia Mare, „şi mulți evrei caută să primească această dovadă, trăind cu gândul că astfel vor pleca în Palestina"[38]. În acest sens, a fost demascat cantorul Stern.

De partea cealaltă „reacțiunea română şi maghiară, drept urmare a acestor zvonuri, lansează [zvonul] că evreii fug din țară deoarece ştiu că vor veni timpuri grele la noi, iar reacțiunea evreiască arată

---

[35] *Ibidem.*

[36] AN-DJA, *fond Sfatul Popular al Regiunii Arad – Secțiunea Secretariat*, dos. 21/1952, f. 8.

[37] *Ibidem.*

[38] AN-DJSM, *fond Comitetul jud. Satu Mare al P.C.R.* , dos. 18/1950, f. 12.

că în țara noastră nu este nevoie de evrei (...) dacă o astfel de dovadă ar ajunge în mâna reacțiunii, aceasta ar putea-o folosi și în presa străină, dușmană, ca o propagandă contra țării noastre"[39].

Antisemitismul local era întreținut și de faptele reprobabile ale unor reprezentanți ai etniei evreiești, sau de pozițiile ocupate de aceștia în viața socială și economică. Era semnalat faptul că „în plasa Seini există un spirit antisemit la care contribuie următoarele fapte: Cooperativa Seineana are un colector cu numele Löwi Alfred, care face colectări la sate în numele Cooperativei Seineana și valorifică mărfurile colectate în alte părți, făcând diferite potlogării cunoscute de populație" care se exprimă „aceștia sunt jidanii" – el a și fost demascat de C.D.E.[40], dar „contribuie la spiritul antisemit [și faptul] că compoziția națională a Cooperativei Seineana nu este justă, fiind în majoritate din evrei, care în această plasă, cunoscută ca plasă cu probleme naționale ascuțite, nu poate fi admisă"[41], iar „în fruntea sindicatului din plasa Seini este tov. Klein Anton, care este un tov. bun, cinstit, însă faptul că în toată plasa nu sunt decât câteva familii evreiești, nu este just ca el să fie în fruntea sindicatului" cu atât mai mult cu cât reacțiunea speculează situația spunând „iată că sunteți conduși de evrei"[42]. Se considera că „la ascuțirea problemei naționale a contribuit și soția lui Balázs, de la Serviciul Sanitar Seini, care este responsabilă culturală în biroul de plasă a U.F.D.R.-ului, a cărei soț este chiabur și care duce o propagandă antisemită deschisă în cadrul ședințelor U.F.D.R."[43].

Populația evreiască din județul Bihor, înscrisă în C.D.E. se împărțise în două tabere, în luna aprilie 1949, "acei care au fost patroni comercianți și-au închis prăvăliile, nici până azi nu s-au încadrat în muncă, [ei] creează o psihoză de plecare în Palestina, așteptând ajutor din partea anglo-americanilor, pe când, partea evreilor muncitori, încadrându-se în organizația C.D.E.-ului, duce lupta și demască pe acele elemente ca unelte ale reacțiunii anglo-americane". Datorită acestui conflict, secretarul Metzler a renunțat la funcție[44].

***

ANEXE

ANEXA 1

COMPOZIȚIA COMITETULUI JUDEȚEAN BIHOR AL P.M.R.[45]

Nr. Crt	Numele	Etatea	Anul înscrierii în PCR	Profesia	Funcția	Școli politice urmate
1	Ilie Jean	42	1944	Mecanic	Secretar	---
2	Szilágyi Francisc	34	1945	Zidar	Secretar adj.	Universitatea maghiară
3	Czibulak Gavril	24	1945	Zidar	Secretar adj.	Ștefan Gheorghiu
4	Vâlcea Dumitru	30	1945	Lăcătuș CFR	Responsabil-organizatoric	Școala medie județeană
5	Kiss Vasile	29	1945	Necalificat	Responsabil-cadre	Școala de cadre
6	Moș Traian	31	1946	Funcționar	Responsabil-propagandă	Școala Constanța

[39] *Ibidem*, f. 13.
[40] *Ibidem*.
[41] *Ibidem*.
[42] *Ibidem*.
[43] *Ibidem*.
[44] AN-DJBh, *fond Comitetul jud. Bihor al P.C.R.*, dos. 471/1949, f. 130.
[45] *Idem*, dos. 242/1948-1949, f. 48.

7	Mariţan Ioan	29	1945	Fotograf	Responsabil-administrativ	Şcoala Constanţa
8	Lukács Vasile	34	1945	Picher CFR	Responsabil-sindicate	Fără şcoală
9	Mariaş Irina	31	1945	Rictuitor	Responsabil-UFDR	Fără şcoală
10	Turcu Ioan	41	1945	Plugar	Responsabil-ţărănesc	Fără şcoală
11	Szász Andrei	34	1946	Lăcătuş CFR	Membru	Fără şcoală
12	Raţa Iosif	48	1945	Lăcătuş CFR	Membru	Fără şcoală
13	Vanţiu Ioan	37	1945	Lăcătuş	Membru	Fără şcoală
14	Groza Ioan	39	1947	Lăcătuş	Membru	Fără şcoală
15	Balogh Dumitru	46	1945	Cizmar	Membru	Fără şcoală
16	Bölcsi Alexandru	39	1945	Pantofar	Membru	Fără şcoală
17	Bárány Emeric	35	1945	Tipograf	Membru	Fără şcoală
18	Balázs Ileana	37	1945	Muncitoare	Membru	Şcoala medie judeţeană
19	Baritec Ioan	25	1945	Brutar	Membru	Fără şcoală
20	Litvin Florian	23	1946	Lăcătuş CFR	Membru	Şcoala UTM Bucureşti
21	Balaj Andrei	30	1945	Strungar	Membru	Fără şcoală
22	Muscă Elisabeta	23	1946	Calfă-comerţ	Membru	Şcoala medie judeţeană
23	Waldmann Ladislau	40	1934	Avocat	Membru	Fără şcoală
24	Baru Ioan	37	1945	Mecanic CFR	Membru	Fără şcoală
25	Weissmann Alexandru	31	1946	Muncitor	Membru	Fără şcoală
26	Baros Ioan	48	1945	Pantofar	Membru	Fără şcoală
27	Debelka Emeric	43	1945	Lăcătuş CFR	Membru	Fără şcoală
28	Jakabovics Arnold	47	1932	Lăcătuş	Membru	Fără şcoală
29	Molnar Ana	37	1948	Rictuitor	Membru	Fără şcoală
30	Bonaţiu Florian	?	?	Lăcătuş	Membru	Universitatea

CADRE DE CONDUCERE DIN APARATUL DE STAT AL REGIUNII CRIŞANA[46]

Numele	funcţia	membru de partid	activist	Unde a activat	profesia de bază	cursuri de partid	averea	Originea socială
Coste Constantin	preşed. Regiunii Bihor	?	?	?	?	?	?	?
Curtu Florian	vicepreşed Regiunii Bihor	1946	1947	Frontul Plugarilor	Muncitor agricol	3 şi 6 luni şc. serală de Marxism-Leninism	½ ha	ţăran sărac
Cotoi Emil	secretarul Regiunii Bihor	1946	1947	P.C.R. P.M.R.	Impeg.de mişcare C.F.R.	Şc. serală de Marxism-Leninism	nu are	Muncitor
Pusztai Alexandru	preşed. oraşului regional Oradea	1944	1944	P.C.R. P.M.R.	Pantofar	3 luni şcoala serală de Marxism-Leninism	¼ dintr-o casă ţărănească	ţăran sărac
Sereş Mihai	preşed. Raionului Aleşd	1945	1949	---	Pantofar	---	o casă ţărăneas-că	Proletar agricol
Varga Ioan	preşed. Raionului Beiuş	1947	1948	Sindic. Agricol P.M.R.	Şofer	Curs de 21 zile şi de 3 luni	o casă ţărăneas-că	ţăran sărac
Zirbău Ioan	preşed. Raionului Marghita	1946	1949	---	Mecanic	Curs de 21 zile	0,72 ari	ţăran sărac

[46] *Idem, fond Sfatul Popular al Regiunii Crişana – Biroul Documentelor Secrete*, dos. 48/1952.

Şuşman Teodor	preşed. Raionului Oradea	1946	1947	P.C.R. P.M.R.	Zidar	3 luni şcoala C.C. din Constanţa	nu are	Muncitor
Vakárcs Iosif	preşed. Raionului Salonta	1946	1949	U.T.M.	Tâmplar	3 luni	nu are	Muncitor
Káli Martin	preşed. Raionului Săcuieni	1947	1948	Sindic. Unit Minier	Mecanic	---	nu are	Muncitor
Bokor Gheorghe	preşed. Raionului Şimleu	1945	1949	---	Pantofar	Curs seral	nu are	Muncitor

ANEXA 2

Evidența social-democraților necooptați în forurile Partidului Unic Muncitoresc., întocmită la 17 ianuarie 1948 de către secția de cadre a Județenei P.C.R. Bihor[47]:

Nr. Crt	Numele	Caracterizare
1	Nemeş Florian	Secretar şi membru în Comitetul Executiv al PSD-ului. Nu propunem la nici o muncă pentru că a fost legionar şi a avut legături cu maniştii. Aderent al lui Titel Petrescu.
2	Borbély Iuliu	Responsabil cu propaganda şi membru în Executivul PSD. Nu propunem, pentru că a fost de nenumărate ori spărgător de grevă şi trădător.
3	Doroftei Adrian	Membru în Comitetul Executiv al PSD-ului. Nu propunem, pentru că este un reacţionar, a ţinut legătură strânsă cu maniştii.
4	Kendi (Kohn) Ştefan	Deputat parlamentar din partea PSD-ului. Nu propunem pentru nimica, pentru că a fost şi este un duşman al clasei muncitoare, fost spărgător de grevă, fost agent al siguranţei şi al fabricanţilor.
5	Gazdag Coloman	Membru în Comitetul Executiv al PSD-ului. Nu propunem, pentru că este oportunist, spărgător de grevă şi duşman al Sovietelor.
6	Sântimbreanu Cornel	Membru în Comitetul Executiv al PSD-ului. Nu propunem, pentru că este un om imoral, oportunist, afemeiat şi afacerist fără scrupule.
7	Dr. Pisztiner Avram	Membru în Comitetul Executiv al PSD-ului. NU propunem, pentru că este un burghez de clasa I, oportunist, individualist, sionist, manierat.
8	Silaghi Gheorghe	Membru în Comitetul Executiv al PSD-ului.Fără nici o manifestare politică, inactiv, necorespunzător.
9	Crişan Gheorghe	Membru în Comitetul Executiv al PSD-ului. Pasiv, nehotărât, n-are simpatie, necorespunzător.
10	Popa Alexandru	Membru în Comitetul Executiv al PSD-ului. Inactiv, oportunist, trecut obscur, necorespunzător.
11	Juhász Carol	Membru în Comitetul Executiv al PSD-ului. Este şovinist, duşman al PCR.
12	Szupkai Nicolae	Membru în Comitetul Executiv al PSD-ului. Viaţa particulară, imorală, beţiv, cartofor.
13	Damian Constantin	Membru în Comitetul Executiv al PSD-ului. Duşman al regimului actual.

Evidența social-democraților propuşi pentru a îndeplini funcții în cadrul Partidului Unic Muncitoresc

Nr. Crt	Numele	Caracterizare
1	Stanciu Enea	Secretar General al PSD-ului, organizaţia judeţeană Bihor. Este ales în comisia mixtă judeţeană a PUM-ului, totodată, delegat judeţean. La congres nu propunem.
2	Mille Victor	Secretar al organizaţiei judeţene PSD Bihor. Este ales ca delegat judeţean. La congres nu propunem.
3	Nagy Adalbert	Secretar organizatoric al PSD-ului, judeţul Bihor. Membru în comisia mixtă judeţeană a PUM-ului. Este ales ca delegat judeţean. Propunem ca delegat la congres.

[47] *Idem*, fond *Comitetul jud. Bihor al P.C.R.*, dosar nr. 242/1948, f. 43.

4	Neagu Cristea	Membru în Comitetul Executiv al PSD-ului. Este ales ca delegat judeţean. La congres nu propunem.
5	Vanea Dumitru	Membru în Comitetul Executiv al PSD-ului. Membru în comisia mixtă judeţeană a PUM-ului. Delegat judeţean.
6	Valunga Marieta	Membră în Comitetul Executiv al PSD-ului. Este aleasă ca delegat judeţean. Propunem ca delegat la congres.
7	Drăghici Gheorghe	Membru în Comitetul Executiv al PSD-ului. Este ales ca delegat judeţean. La congres nu propunem.
8	Barany Emeric	Membru în Comitetul Executiv al PSD-ului. Este ales ca delegat judeţean. Propunem pentru cooptarea la Sectorul I Oradea.
9	Andrási Iuliu	Membru în Comitetul Executiv al PSD-ului. Este ales ca delegat judeţean. La congres nu propunem.

Băile "Valea Măriei" din Vama Oaş
(încercare de monografie)*[1]

Gheorghe Haiduc

Începuturile Băilor "Valea Măriei" şi activitatea acestora până la Primul Război Mondial

1. Aşezarea geografică. Comuna Vama este aşezată în partea de N-E a depresiunii Oaşului, la poalele munţilor Gutâi. Hotarul ei cuprinde deopotrivă toate formele de relief: dealuri, coline, podişuri şi şesul format din luncile râurilor : Talna Mare, Talna Mică şi Tur. Toate aceste forme de relief dau comunei noastre un cadru natural mai mult de deal decât de şes. În el se îmbină frumuseţile vegetale forestiere de deal cu plantele naturale de şes şi cu cele cultivate de om, care nici ele nu sunt lipsite de farmecul lor natural. Satele cu care se învecinează Vama au aproape aceleaşi forme de relief: satul Racşa, Oraşu-Nou, Prilog, Tur şi oraşul Negreşti-Oaş. Hotarul comunei se întinde înspre S-E până la "Trei Holmuri", făcând hotar cu comuna Cicârlău, Nistru şi Tăuţi Măgheruş.

În timpurile străvechi, potrivit unor date istorice culese din documente vechi şi unele informaţii locale transmise din generaţie în generaţie, se spune că, până la începutul sec. al XVII-lea, întreaga zonă era acoperită cu păduri seculare de diferite specii. În zonele de deal predominau pădurile de foioase şi în mică parte cele de molid, care deşi au fost exploatate, prin regenerări, mai ales naturale, au rămas aceleaşi.

În depresiunea luncilor, în partea de N-V a hotarului Vama, vecină cu satele Prilog şi Tur, zona era acoperită cu păduri seculare de stejar, ale căror exploatăre totală s-a încheiat pe la sfârşitul sec. al XIX-lea locul lor fiind luat de terenurile agricole. O rămăşiţă a acelor păduri de stejar de odinioară este şi cea de la Valea Măriei, care, prin suprafaţa ei redusă, se aseamănă mai degrabă, cu un parc recent amenajat şi nu cu o pădure seculară.

În acest cadru natural s-a dezvoltat şi perpetuat populaţia din această localitate, întregită, rând pe rând, şi de populaţia maghiară şi chazară (evreiască), venită de aiurea şi împământenită aici. La acel cadru natural, despre care am vorbit mai sus, se mai adaugă un factor natural important care dă zonei multe avantaje.

2. Clima zonei Valea Măriei. În Vama, ca şi în întreg Oaşul, clima este blândă, cu veri calde, toamne lungi şi ierni bogate în zăpezi, iar vânturile se prezintă sub forma de curenţi de aer permanenţi şi după anotimp. Aceşti factori stabilesc o climă moderată mediteraneană. Cele mai frecvente vânturi pe la noi bat din partea de S-E şi V. În ceea ce priveşte precipitaţiile, anual ajung în general la 756,7-760 cm^3/m^2, iar presiunea atmosferică este, în general, 741 mm coloană de mercur.

3. Bogăţiile subsolului. Depresiunea Oaşului este împărţită în trei bazine, care sunt menţionate şi în lucrarea lui Ioan Velcea, cu privire la economia Ţării Oaşului între anii 1960-1964. Vama face parte, după descrierea autorului, din bazinul Negreşti. În satul Luna, este o mină de cărbune – care a fost exploatată până în anul 1968. Şi la Vama s-au găsit filoane de cărbune la suprafaţă, în locul numit "Pârâul Seleşat" şi guri de mină de aur, în locul numit "Cioncaşu lui Gabor", unde se presupune că s-a extras minereu de aur până pe la sfârşitul sec. al XVIII-lea. Apoi, la Dealul-Mare şi Toutvar se găseşte un fel de nisip fin, de culoare gălbuie, numit "fien", pe care-l foloseau olarii în amestec cu argila la făcutul vaselor şi se presupune că acel nisip a fost folosit şi la fabricarea sticlei de la Huta-Certeze. Dar bogăţiile cele mai importante sunt izvoarele de ape sulfuroase din locurile numite "Puturoasa, Boroşteni şi Adeguş", precum şi apele alcaline[2] carbogazoase, sub formă de izvoare, care se găsesc la Valea Măriei şi de care ne vom ocupa în mod deosebit.

4. Scurtă istorie a începuturilor Băilor Valea Măriei. Istoria Băilor din "Vale" se pierde în negura timpului, dar, mergând pe un fir cronologic, se ştie că "Castrul Medieşu-Aurit" – "Cetatea" (fig. 1), cum este ea denumită în popor, trece din proprietatea "MAURIŢILOR" în proprietatea "BATHOREŞTILOR" cu întreg domeniul ce-i aparţinea. Apoi, pe la 1620, proprietarul "Cetăţii" era Contele Lónyay Zsigmond, căruia i-a aparţinut şi domeniul acesteia în care erau cuprinse şi câteva sate din Ţara Oaşului, printre care şi Vama[3].

Proprietatea s-a perpetuat între membrii familiei mai bine de un secol, când nu se cunoaşte clar prin

---

[1] * **Nota redacţiei**: Pentru a întruni condiţiile minime de publicare, avându-se în vedere că prezintă unele informaţii documentare inedite, această lucrare a fost restructurată şi rearanjată (cantitativ, ştiinţific şi stilistic) de către redactorul responsabil de număr (C. Grad).

[2] Apele alcaline sunt apele carbogazoase cu efecte terapeutice.

[3] Nagy Péter, "*Nagybánya és környéke*" (*Baia Mare şi împrejurimile acesteia),* cf. *Monografia oraşului Baia Mare*, Ed. , 1980, p. 312-320.

ce împrejurări Cetatea Medieşu Aurit, împreună cu posesiunile ce-i aparţineau, sau o parte din acestea, au revenit Coroanei Imperiale, adică Mariei Tereza. După unele cercetări, se presupune că a dobândit-o prin grad de rudenie cu nobilii maghiari care au stăpânit-o înainte de-a veni aceasta la Tronul Imperial, dar putea fi şi o altă cauză, neloialitatea acestor conţi faţă de coroana imperială. Aici, istoria este puţin controversată, pentru că la Vama, ca proprietară a unui domeniu, o găsim pe contesa Eva Darvay (1773) şi, pe un alt domeniu, pe Ludovik Yarny, nume care sunt cuprinse şi în Urbariul Mariei Tereza introdus, în 1774 şi în comitatul Satu Mare.

În paralel, însă, cu explicaţiile date mai sus, în rândul populaţiei din zonă, se ştie şi s-a perpetuat credinţa că Cetatea Medieşu Aurit, împreună cu domeniul ce-i aparţinea, era în stăpânirea Mariei Tereza. Aceste afirmaţii sunt susţinute şi de către unii bătrâni din Vama cu care am stat, de multe ori, de vorbă[4], care şi ei, la rândul lor, au primit informaţii de la părinţii şi bunicii lor, precum şi unele documente scrise, găsite în arhiva fostei biserici greco-catolice, din care reiese că "Valea" care defineşte cele două hotare dintre Vama – centrul de comună cu notariat cercual şi satul Tur, care sat, până în anul 1947, îi aparţinea acesteia, adică Vămii, împreună cu pădurea de stejar ce o înconjoară era posesiunea Mariei Tereza. Fiind un loc pitoresc, în mijlocul unei păduri, a fost ales ca loc de odihnă şi tratament de către cei care îl posedau înaintea ei. Având în vedere şi faptul că aici se găseau şi se găsesc multe izvoare cu apă carbogazoasă, s-a ajuns la ideea înfiinţării unei staţiuni balneare. În modernizarea lor la acele timpuri se presupune că s-a implicat chiar familia imperială – adică Maria Tereza. De aceea poartă şi numele "Máriavölgy" şi se spune că aceste construcţii au fost zidite prin înţelegere cu contele Anton Károlyi, care era stăpânul domeniului din satul Tur. Staţiunea era amplasată între cele două hotare, partajare care se păstrează până în zilele noastre.

Pentru a întări şi mai mult afirmaţiile noastre, cum că Maria Tereza a avut tangenţă cu aceste locuri, se dovedeşte şi prin aceea că bisericii greco-catolice şi celei reformate le-au fost atribuite mari suprafeţe de terenuri, aşa numitele "eclejii". Bisericii greco-catolice i-au fost atribuite mari suprafeţe, care, la apariţia cadastrului, după 1864, au fost considerate 77 iugăre cadastrale, iar celei reformate 79 iugăre cadastrale[5].

În acea perioadă, parohiile din Vama, de cult diferit, aveau cele mai mari suprafeţe de fond funciar din Ţara Oaşului (datorită acelor donaţii precum şi altor privilegii, dar şi datorită faptului că, în Vama, în acea perioadă, erau 25 de "nobili" (nemeşi), deopotrivă români şi maghiari, iar în satul Tur 18). Membrii familiilor unor conţi maghiari sau austrieci se socoteau în siguranţă[6].

Această perioadă paşnică s-a perpetuat până în anii Revoluţiei de la 1848-1849, când unii membri din familia imperială, găsindu-se la cetatea Medieşu Aurit, au primit ordin să se retragă în Austria.

Acel refugiu a făcut ca şi cetatea, dar şi domeniul ce i-a aparţinut, să fie părăsite, dar mai ales cetatea nu a mai fost locuită de către viţe de conţi sau nobili şi, rând pe rând, s-au deteriorat, ajungându-se, în perioada interbelică, la un stadiu agravat de ruină, care continuă până în zilele noastre[7].

Domeniile din Vama şi Tur au ajuns apoi de un stăpân la altul, după cum menţionează "TABLELE URBARIALE". La Vama putem aminti de Samuel Edşei, Eva Darvai, Emeric Dessewffy, Wesselényi, Ladislau Irinyi, etc.

Astfel spun bătrânii satului, care, în multe cazuri şi pe bună dreptate, pot fi numiţi "memoria sau enciclopedia satului". Aceştia, având o minte lucidă, scot la iveală date preţioase de istorie locală, printre care şi aceea că în timpurile vechi stăpânii domeniilor nu erau niciodată cunoscuţi de supuşii lor şi în multe cazuri proprietarii se schimbau, iar plebea măruntă nu era nici informată, dar nici interesată de schimbarea intervenită, deoarece situaţia lor nu se schimba nici aşa cu nimic spre bine[8].

Aşa se face că, pe la jumătatea sec. al XIX-lea, apare ca proprietar de drept pe domeniul Vama, inclusiv Băile Valea Măriei, contele Vay Gábor, care, potrivit unor documente despre care am mai scris, şi-a schimbat acest nume din Tolvay şi care a avut un rol deosebit în a păstra ceea ce a moştenit de la înaintaşi. Printre acestea se numără şi Băile Valea Măriei, dându-le acelor construcţii şi fiecărui hotel în parte un nume şi o înfăţişare deosebită, găsind de bine ca unul din hotele să poarte numele de "MARIA", ceea ce simboliza numele Mariei Tereza.

---

[4] Informatori: Crăciun Ioan (1904-1996) şi Demeter Gavrilă (1875-1977) Strada Mică, Vama.

[5] Actele de donaţie ale Mariei Tereza au fost scoase la iveală de către preotul ortodox Pascu Emilian în anul 1962. Informator: Haiduc Ileana, învăţătoare (n. 1930), strada George Coşbuc nr. 698, Vama, care, la cererea preotului Pascu Emilian, le-a tradus în limba română, în anul 1962, şi după cum a afirmat preotul, au fost predate organelor de securitate.

[6] *vezi* Bujor Dulgău, în "Satu Mare. Studii şi comunicări, IX-X", 1992-1993, p. 91-106.

[7] Informator: Robotin Gheoghe (n. 1919), strada George Coşbuc, Vama, de origine din Medieşu Aurit. O altă informaţie cu privire la cetate, am primit-o de la Cardoş Tereza (1892-1972), care era fiică de învăţător şi tatăl ei, pe la jumătatea sec. al XIX-lea, era învăţător în Medieşu Aurit şi povestea copiilor săi pagini de istorie trăită de dânsul, precum şi venirea lor la Valea Măriei.

[8] Informatori: Moraru Vasile (1910-1996), str. George Coşbuc, Vama, şi Piuian Ioan (1909-1991), str. George Coşbuc, Vama.

5. Locul Băilor în contextul general ca staţiune şi aprecierea apelor alcaline de către forurile balneare ale vremii. Timp de secole, apele alcaline din zona Oaşului au fost cunoscute şi folosite numai de către localnici, apoi cu timpul vestea proprietăţilor lor curative s-a răspândit. Şi acest lucru s-a întâmplat atunci când aceste domenii treceau din posesia unui conte în posesia altuia, care poate era mai interesat în administrarea mai bună a averilor locului. Aşa s-a întâmplat şi cu partea de hotar denumită "Vale", care este cuprinsă între cele două hotare şi are forma unei vechi albii de râu, în subsolul căreia la o adâncime de 2-3 m se găseşte un strat de sare destul de gros, amestecat cu alte substanţe minerale şi care au dat naştere la 11 izvoare cu apă alcalină diferită, denumite pe plan local "Borcut", fiecare apă de izvor având gust şi conţinut chimic diferit.

Localnicii din cele două sate dar şi din împrejurimi cunoşteau bine importanţa şi folosirea apei în diferite scopuri de vindecare ale unor boli interne şi externe. La acestea se mai adaugă pitorescul locului care se găseşte în plină pădure de stejar, cu alei amenajate pentru plimbări, apoi se găseau părculeţe cu diferiţi arbuşti şi fel de fel de plante ornamentale (flori), iar poienile pădurii au fost şi sunt şi astăzi presărate cu floricele, după sezon şi anotimp: ghiocei, luşte, narcise, creasta cocoşului, zambile de pădure, sânziene, cupa mierlei, etc. Toate acestea constituie un bun loc de odihnă şi agrement şi în timpurile de faţă, ca şi în trecut. Se presupune că odată descoperite aceste locuri, care, pe atunci aparţineau contelui Károlyi Sándor şi, mai târziu, contelui Anton Károlyi, ei fiind iniţiatorii, împreună cu posesorii din partea hotarului Vămii să se construiască aici Staţiunea Băilor, între anii 1730-1750. Cărămida din care au fost zidite vilele a fost arsă pe proprietatea contesei Eva Darvay, din marginea fostului conac, vis-a-vis de actuala pepinieră[9]. Pe fiecare bucată de cărămidă era aplicat un "M" (Maria). Materialul lemnos a fost asigurat din pădurea existentă la acea vreme. Pentru acoperiş s-a folosit şindrilă din acelaşi material lemnos de esenţă tare.

În acea perioadă toate construcţiile, inclusiv cele cu caracter social, se numeau "CASE", ceea ce se dovedeşte şi prin pasajul de mai jos preluat din "Monografia oraşului Baia Mare şi împrejurimi" scrisă de către istoricul Nagy Péter în a doua jumătate a sec. XIX, în care este amintită şi Vama despre care se scrie, astfel: "...Izvoarele de ape sulfuroase de la Puturoasa şi cele alcaline din «Vale» de pe teritoriul comunei Vama se pare că-s bune nu numai de băut dar şi împotriva reumatismului. Mulţi oameni săraci şi-au săpat gropi în împrejurimile izvoarelor pe care le-au căptuşit cu adeag (argilă) apoi le-a umplut cu apă şi aruncat în ele pietre înfierbântate şi aşa s-au scăldat sub cerul liber, iar cei înstăriţi au folosit apa în casele apropiate izvoarelor"[10]. Casele apropiate izvoarelor erau acele "VILE" balneare în care erau şi băile şi se cazau persoanele înstărite, venite aici fie pentru odihnă, fie pentru tratament, "unde se ajunge cu căruţa, cu trăsura sau cu trenul (...) Linia ferată se găseşte la 2 km de Valea Măriei" şi pe atunci staţia (C.F.R.) avea două săli de aşteptare, care au fost utilizate până prin anul 1965. Călătorii care veneau sau plecau de la băi cu trenul la clasa I sau II aveau o sală de aşteptare, iar cei care călătoreau cu trenul la clasa a III-a aveau o altă sală. În prezent clădirea este închiriată şi are o singură sală de aşteptare.

Mai era un mijloc de transport de călători de la Şoseaua Naţională care trecea prin Vama Satu Mare - Sighet, denumit în documentele vechi "omnibus" şi care a circulat în toată perioada interbelică, fiind proprietatea lui Merza Iosif, proprietarul Băilor. Aşa după cum rezultă din documentele vechi, Staţiunea Balneară Valea Măriei era tot aşa de căutată şi apreciată ca şi staţiunile Borsec, Vatra Dornei, Tuşnad, etc. (mai ales în perioada interbelică, când nu se venea cu bilet de odihnă şi tratament, ci cu recomandarea medicului).

Din vechi timpuri, staţiunea era cuprinsă în evidenţa Ministerului Sănătăţii, care, sub diferite forme, populariza în rândul oamenilor avuţi ai acelor timpuri efectele benefice ale staţiunii. Dar un rol şi mai mare în privinţa cunoaşterii "Băilor" îl aveau, în primul rând, chiar proprietarii acestora, care de două secole erau cunoscuţi de către cei din zonă şi sunt menţionaţi mai sus, iar în afară de aceştia o putem aminti, chiar şi temporar, ca posesoare a acestora şi pe Maria Tereza. Apoi, pe la jumătatea sec. al XIX-lea îl găsim aici pe contele Vay Gábor, care le-a stăpânit până în anul 1926. Şi aşa cum se scrie istoria, cu bune şi cu rele, putem să arătăm că în Primul Război Mondial, Băile au suferit anumite stricăciuni, când ideile comunistului Béla Kun au pătruns şi în Vama, încropindu-se chiar un comitet revoluţionar, format din 5 persoane: Amihăiesii Contra Mihai, Gheorghe Cosma de pe strada Luna, Ravas Gabor (ţigan înstărit), Mihai Fănăţean şi Racăş Geza Mustetosu, îndeplinind fiecare câte o funcţie în comitet.

Aceştia au început să împartă nu numai pământ ţăranilor, dar şi animale de muncă şi atelaje agricole din conacele boiereşti. Apoi au ajuns şi la Valea Măriei, unde au dislocat geamuri, uşi şi duşumele. Din fericire, partidul lui Kun, aici, nu a durat decât 3-4 săptămâni. Şi, după cum ştim, s-au format şi la Vama "Gărzile Naţionale" de apărare, care au interzis să se facă distrugeri de bunuri în zonă.

---

[9] Informator: Robotin Gheorghe.

[10] Vezi Monografia *Baia Mare şi împrejurimi*, p. 312-320.

După război, a urmat o perioadă nu numai de refacere economică, dar şi de reparare a stricăciunilor pricinuite în staţiune; se avea în vedere o continuă înflorire a acesteia, urmărindu-se nu numai crearea unor condiţii mai bune de cazare, dar şi de agrement. Aici s-au amenajat baze sportive potrivite timpului de atunci, bazine de înot, cai de călărie, etc., iar în hotelul Maria era o orchestră de muzică, angajată permanent; pe tărâm medical, pe lângă cura de apă şi băi, medicul staţiunii mai recomanda masaje de care se ocupa un sanitar cu numele de Venter Alexandru, care, dealtfel, era şi frizerul staţiunii, iar soţia acestuia, cu numele de Iluşca, poreclită "Lăcusta", era croitoreasă angajată. La nevoie, confecţiona sau repara îmbrăcăminte pentru musafiri. Apoi, oaspeţilor li se recomandau plimbări, jocuri sportive: tenis de masă şi de câmp, înot etc.

Vara se organizau tabere pentru copii de către diferite asociaţii, societăţi şi culte[11], care durau pe toată perioada vacanţei. Şi ca să fie cât mai în siguranţă, copiii şi oaspeţii veniţi aici, staţiunea era împrejmuită cu gard înalt de sârmă, la intrare era o poartă din metal, care era asigurată cu un portar (paznic). Acesta îndeplinea toate ordinele date de către proprietar, aşa că în staţiune se putea intra numai cu aprobarea proprietarului. Populaţia din zonă putea pătrunde în staţiune pentru a lua borcut numai seara şi în zorii zilei, ca să nu fie deranjaţi oaspeţii cazaţi aici.

Şi pentru ca Monografia noastră să cuprindă date scrise autentice din trecutul istoric al acestora am cercetat foarte multe documente scrise în limba maghiară pe care le-am tradus şi în limba română, printre care şi fig. 2.

În cartea Dr. Papp Samu, Dr. Hankó Vilmos, *A Magyar Birodalom ásványvizei és fürdőhelyei* (*Staţiunile balneare şi apele minerale ale Imperiului maghiar*, Editura Autorităţilor Balneare, Budapesta, 1907) este cuprinsă şi Staţiunea Băilor Valea Măriei, la p. 177, tratând prin conţinutul ei aprecierea Băilor şi a apei alcaline din izvoarele de aici de către medici, profesori universitari maghiari din acea perioadă, text care este tradus în limba română după cum urmează:

a. Băile situate între hotarele Vama şi Tur sunt aşezate în partea de N-V a judeţului Satu Mare, la încrucişarea hotarelor comunelor Vama şi Tur, împrejmuite de o pădure mare de stejar. Aici se găsesc vestitele băi Valea Măriei, care, după nume, este cu adevărat vale şi este bogată în ape minerale. Comunitatea este aşezată în apropierea liniei de cale ferată Satu Mare–Bixad, la o distanţă de 2 km de la gara din Vama. Direcţiunea Băilor, împreună cu M.A.V., transportă călătorii cu trenul, apoi de la gară până la Staţiune cu omnibusul.

b. Amenajarea mijloacelor de vindecare

Infrastructura este formată din 9 clădiri. Construcţiile sunt înconjurate cu parcuri care fac legătura cu pădurea de stejar. Aleile care străbat parcul şi apoi pădurea pe ambele părţi sunt străjuite de copaci ornamentali: castani, tei, paltini şi diferite varietăţi de pini şi plante (flori). În cele 9 clădiri sunt 40 camere bine mobilate şi confortabile. Hankó Vilmos, profesor universitar, a analizat apa izvoarelor Martha, Gabor, Maria şi Kurucz şi a izvorului Csendes (liniştitor) din Valea Măriei.

c. Reacţii de vindecare terapeutică

Aceste ape alcaline au un efect vindecător şi se clasează printre primele din ţară, în special izvorul Kuruczforrás, care prin compoziţia apei este foarte bun la vindecarea diferitelor boli interne. Izvoarele sunt recomandate la vindecarea afecţiunilor aparatului respirator, digestiv şi vezicii urinare şi este destinat scoaterii de pe piaţă a apelor minerale din Gleichenberg, Selters şi Luhatschowitz.

Profesorul universitar Korányi Frigyes de la secţia de interne a Universităţii din Budapesta exprima în felul următor efectul apelor din Valea Măriei: *„Pot mărturisi că apele alcaline de aici au dat rezultate foarte bune la vindecarea unor boli interne. Aceste izvoare, îndeosebi izvoarele Gabor, Martha şi Maria care aparţin categoriei izvoarelor sărate, au un efect remarcabil în special în vindecarea bolilor de stomac, de ficat şi de reglare a secreţiei stomacale, apoi la digestie şi la funcţionarea normală a intestinelor. Toate aceste izvoare au un efect benefic împotriva reumatismului, prin acţiunea băilor".*

După cercetările aplicative ale profesorului, într-un litru de apă din izvorul Martha se găsesc: 2,876 g. bicarbonat de natriu, 1,012 g. sare de masă, 1,434 g. acid clorhidric liber. Părţi solide componente 4,637 g. În apa izvorului Maria (cel mai bun) se găsesc într-un litru de apă 5,156 g. bicarbonat de natriu, 2,603 g. sare de bucătărie, 1,771 g. dioxid de carbon liber. În apa izvorului Kurucz, într-un litru de apă se găseşte 5,093 g. bicarbonat de natriu, 3,671 g. clorhid de natriu, 0,948 g. sulfat de natriu; suma părţilor solide 10,288 g. iar dioxid de carbon 2,603.

d. Cazare şi deservire

Preţul unei camere costă de la o coroană 20 filleri până la două coroane, lenjerie 40 filleri, baie de la 80 de filleri până la o coroană. Mâncarea este bună şi ieftină. Muzica locală. Staţiunea este posesiunea contelui Vay Gábor, vistiernicul regal. Izvorul liniştitor era folosit pentru afecţiuni astenice.

---

[11] Informator: învăţătorul Marincaş Vasile (1880-1968), care era localnic şi a îndeplinit zeci de ani şi funcţia de director al şcolii Vama.

Pe lângă datele cuprinse în studiul nostru menţionat mai sus, Staţiunea mai avea multe terase zidite în formă de rotonde, prevăzute cu bănci, mese de tenis, jocuri de biliard, popicărie, teren de tenis de câmp, bazine de înot pentru copii şi tineret, amenajate în partea dreaptă a şoselei şi taluzate cu plăci de piatră iar în partea stângă a şoselei, imediat ce trecem podul, a fost ştrandul pentru băi, folosit numai de către persoanele adulte, unde tineretul şi copiii nu aveau acces. Dar şi acestora le erau asigurate terenuri pentru joacă, precum şi mijloacele necesare caracteristice vârstei lor.

Perioada interbelică

6. Schimbările istorice de la începutul sec. XX în structura Băilor. Istoria şi-a depănat firul şi, prin anul 1926, Băile au trecut într-o nouă fază de organizare.

Din documentele vremii (monografii ale unor istorici maghiari, ca Szirmai, Borovszky, Dobosi etc.), precum şi din discuţiile avute cu unii informatori pe parcursul a 47 de ani, precum preotul Corodan Teodor (1873-1965), Pintea Mihai (1890-1974), Demeter Gavrilă (1875-1977) şi alţii, reiese că Băile au avut mai mulţi stăpâni, aşa cum s-a arătat şi mai sus, dar cel care le-a întreţinut cel mai bine şi care a rămas în memoria bătrânilor comunei (ca fiind un om foarte dotat intelectual, bun la suflet şi care a deţinut, în calitate de proprietar, complexul Băilor cea mai lungă perioadă de timp, a fost contele Vay Gábor, care a rămas în amintirea comunei ca un personaj pozitiv. Acesta a fost legat de comună prin faptul că una din reşedinţele sale de vară o avea chiar în centrul comunei Vama, pe locul unde acum este Dispensarul Uman. Perioada lui Vay Gábor s-a încheiat în anul 1926, când s-a retras în Austria, iar Băile au fost preluate de către fostul administrator de până atunci, Merza Iosif, cum s-a întâmplat şi cu Băile Puturoasa, care au fost preluate de către administratorul Treigher. Iosif Merza era un om acru şi răutăcios. Nu se ştie cum a devenit el din administrator stăpânul Băilor. Unii localnici spun că au auzit şi ei de la părinţii şi bunicii lor că Vay ar fi jucat cărţi cu administratorul său şi contele, nemaiavând bani, a pus miză în joc chiar Băile[12], pe care le-a pierdut. O altă variantă, poate cea adevărată, este aceea că Vay, retrăgându-se în Austria, le-a trecut în Cartea Funciară pe numele lui Merza, ca acesta apoi să le vândă şi preţul primit urmând să îl transfere contelui, prin bancă, lucru care însă nu s-a realizat niciodată. Şi pentru a fi împiedicată retrocedarea pe motiv de nerespectarea convenţiei, Merza le-a înscris în C.F. pe numele membrilor familiei sale, după cum se poate constata din unele documente ale Băilor[13].

Cele afirmate mai sus cu privire la caracterul şi zgârcenia lui Merza reies şi din istorioara descrisă mai jos: acest parvenit, Merza, avea o soră care, prin căsătorie, se numea Panek; ea locuia în Satu Mare şi avea 2 copii: Zoltán şi Klára. Prin anii 1936-1937, copiii aveau 10, respectiv, 12 ani, şi fiind în relaţii bune cu unchiul lor, copiii s-au rugat de acesta să-i lase şi pe ei ca să-şi petreacă vacanţa de vară în staţiune. Acesta le-a aprobat cererea pe un timp limitat, cerându-le nepoţilor să-şi aducă o pâine de acasă, pentru că mâncare vor primi, dar pâine nu, şi cât timp le va ajunge pâinea, vor rămâne în staţiune, iar după terminarea acesteia vor fi obligaţi să plece acasă. Copiii s-au învoit şi, odată ajunşi în staţiune, consumau din pâine numai ca nişte păsărele, pentru a le ajunge pâinea cât mai mult timp, astfel că şederea lor la "unchiul" a durat mai bine de 2 săptămâni. Acea ieşire a lor, considerată vacanţă în tabără, a fost şi prima şi ultima...Peste ani, Zoltán (devenit scriitor şi redactor la "Útunk", a redat, prin 1960, conţinutul istorioarei de mai sus, în revista clujeană), şi sora sa, Klára – învăţătoare, îşi aminteau cu amărăciune despre egoismul şi răutatea unchiului lor, care pretindea că lui să nu i se spună, simplu, "Domnule", ci "Nagyságos úr" – aproape un titlu nobiliar! După cum se vede, "cu cât omul adună mai mult, cu atât devine mai hapsân şi mai răutăcios". Acest lucru se dovedeşte şi în cazul lui Merza, căruia îi mergeau treburile foarte bine, mai ales după ce, la propunerea Ministerului Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale s-a emis Legea Balneo-Climatică din 23 martie 1926[14], (fig. 3) iar Băile Valea Măriei erau aduse, prin noile legi româneşti, la rangul de staţiune balneo-climatică, ca toate staţiunile mari din ţară, cu nimic mai prejos decât Borsec, Bazna sau Buziaş, şi erau foarte căutate de către lumea bună, deci treburile mergeau foarte bine şi stăpânul Băilor prospera în toate... După câţiva ani, Adunarea Generală a Breslelor Balneo-Climatice din data de 16 şi 17 decembrie 1937 a adoptat un *Tablou al staţiunilor şi localităţilor balneare şi climatice recunoscute oficial de către Ministrul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale* (fig. 4 şi 4b). În acest *Tablou*, la p. 24, poz. 5, apare şi Staţiunea Băile Valea Măriei, următoarele date de identificare: proprietar – Merza Iosif din Satu Mare; medic curant: doctor Carol Morelli, profesor universitar; "Staţiunea Valea Măriei din Vale, judeţul Satu-Mare,

---

[12] Informator: Sárközi Francisc (1909-1998), str. Principală, Vama.

[13] Document nr. 19957/1946 emis de către Primăria Vama şi transmis (originalul) Prefecturii Jud. Satu Mare.

[14] publicată în Monitorul Oficial nr. 68.

anul recunoaşterii 1937". În *Tabloul II al izvoarelor naturale româneşti* (p. 25, poz. 26), era specificat acelaşi proprietar: "domnul Merza".

În acea Adunare a Breslelor-Climatice, Băile Vama erau recunoscute ca unitate negustorească de îmbuteliere a apei minerale, care, pe la jumătatea sec. al XIX-lea, era autorizată să îmbutelieze apa de masă din izvoarele Gabor, Martha şi Maria, dar, din nefericire, din acea perioadă nu păstrăm nici un semn, sau o etichetă ce se aplica pe sticlele îmbuteliate pe atunci. Se ştie doar că şi pe atunci se îmbutelia apa şi o cantitate însemnată se comercializa la muncitorii care lucrau la fabrica de cherestea din Vama, iar valoarea ei era achitată de către patronul societăţii[15]. Apoi, după ce Merza Iosif a devenit proprietarul Băilor, se îmbuteliau aici, în fiecare zi, 1.000 de sticle de 1 litru, care purtau pe ele o etichetă dintr-o hârtie impermeabilă, cu un înscris de culoare albastră (fig. 5).

7. Averea mobilă şi imobilă a Băilor Valea Măriei. Fondul funciar şi construcţiile care alcătuiau patrimoniul acestora. Aşa după cum am văzut în descrierea de mai sus, Băile aveau 9 construcţii mai importante de cazare a pacienţilor veniţi la odihnă şi tratament. Construcţiile se numeau "Case de cazare" şi îşi aveau numele lor, atribuit cu sute de ani în urmă. Dar, după apariţia Legii Balneo-Climatice, pentru a fi în rând cu alte staţiuni, au primit numele de "hoteluri" şi "vile", însă, din nefericire, nu avem imaginile în întregime ale acestor clădiri. Din această cauză, ne limităm să publicăm doar imagini mai vechi, preluate din cărţi şi pliante, pe care le menţionăm mai jos:

1. Un pliant scris în limba maghiară, editat la Budapesta în 18 martie 1903, prin grija contelui Vay Gábor, proprietar de drept al Băilor Valea Măriei (fig. 6). În imagine apar 6 vile, după cum urmează: *Kossuth Lak* (*Hotelul Kossuth*, fig. 7), era construcţia cea mai impunătoare din punct de vedere arhitectural, avea parter şi un etaj, o lungime de 60 m şi lăţimea de 8 m. Peretele de faţadă era construit din lemn cu sticlă mată, care oferea un aspect deosebit. Atât la parter,. cât şi la etaj camerele erau despărţite printr-un coridor de 2 m. Camerele erau spaţioase şi bine luminate. Baia şi tratamentul se făceau în spaţii anume amenajate în interiorul clădirii. *Mária Lak* (*Hotelul Maria*) – fig. 8. – purta numele Mariei Tereza. Deşi nu prea mare ca spaţiu, acest hotel era cel mai luxos în interior. Era înzestrat cu mobilă tip baroc, cu multe picturi de valoare, ceea ce ne face să credem că în acel hotel erau cazate persoanele din înalta societate. *Mózes Lak* (*Hotel Moise*) fig. 9, era destinat numai pentru populaţia de etnie evreiască. Aici şi bucătăria prin care se înţelege în limbajul vechi şi sala de mese, erau deservite de către bucătărese de aceeaşi etnie; întreaga activitate era păzită în mod strict de către un administrator ales de către ei. Baia şi tratamentul se desfăşurau în aceeaşi clădire. *Rákóczi Lak (hotelul Rákóczi)* fig. 10, era hotelul cel mai încăpător. Dimensiunea lui era de 60 x 10 m şi pe mijlocul clădirii era un coridor lat, iar camerele erau spaţioase de 4 x 4 m. În faţa hotelului era un frumos parc cu arbuşti ornamentali şi flori. *Katalin Lak (hotelul Catalina*) – fig. 11, era în apropierea ştrandului. După înfăţişare, hotelul era construit în stil neogotic; în apropierea lui se găseau şi 2 izvoare de borcut, împrejmuite cu gard şi protejate de eventuale poluări provocate de apa din canalul ce trecea prin apropierea lor. *Vila Bercsényi* fig. 12, poartă numele unui general maghiar din timpul lui Rákóczi. Vila se aseamănă, ca mărime şi stil, vilelor de odinioară de la Băile Puturoasa.

2. Fig. 13 reprezintă *statuia Reginei Elisabeta*, soţia împăratului austro-ungar Francisc Iosif, posesoarea multor calităţi intelectuale, generoasă şi filantroapă cu cei săraci şi suferinzi. Datorită caritătii ei, poporul o considera o sfântă. Statuia era aşezată pe un soclu înalt într-un părculeţ cu multă verdeaţă, cu arbuşti şi flori.

3. În altă imagine apare *Casa băilor* (fig. 14), numai pe jumătate vizibilă, o parte din construcţie fiind acoperită de copacii din împrejurul acesteia. Nu se ştie cu exactitate ce capacitate de îmbăieri exista, ţinând seama însă de faptul că în unele vile erau amenajate şi băile, putem considera că nu erau mai mult de 15-20 cabine, cu până la 30 vane, având în vedere că într-o serie de tratament capacitatea era de 220-250 persoane.

4. Fig. 15 înfăţişează un teren pentru tenis de câmp, teren care la acea vreme era bine amenajat, unde musafirii veniţi la odihnă îşi puteau petrece în mod plăcut timpul. Acest sport îl practicau numai persoanele alese, provenite din marile familii aristocratice sau din rândul unor familii de intelectuali. Tot în acel pliant, pe penultima pagină, este invitată la băi şi odihnă populaţia de rând; începând cu 15 septembrie 1903, se putea beneficia de cura de struguri, pe lângă alte avantaje (ex:. cura de fructe din cele mai bune soiuri de pomi fructiferi din livada staţiunii). Pentru a stimula interesul cât mai multor vizitatori, se face o descriere a zonei, astfel: "Aceste băi se găsesc într-o vale ferită de vânturi şi de arşiţa puternică a soarelui şi putem spune că staţiunea, în tot cursul anului, are o climă moderată şi este împrejmuită de dealuri, care sunt o prelungire a munţilor Gutâi, cu vârful Pietrosu de 1169 m şi Mica (Hedişa) în formă de con, 1012 m, unde se pot face excursii cu ghizi numiţi gornici". Băile ocupă o suprafaţă mare de teren, asemenea unui sat, şi se găsesc în plină pădure. Apa din cele 11 izvoare este folosită cu succes pentru cura de tratare a bolilor interne, pentru băi

---

[15] Informator: Demeter Gavrilă.

şi îmbutelierea apelor în sticle, mai ales din cele 2 izvoare, Maria şi Martha. Tot aşa de bune ape au şi izvoarele: Ádám, László (Vasile), Kurucz şi Csendes (Liniştit). Hotelurile cele mai importante din staţiune erau Kossuth, Mária şi Katalin. Tot în acelaşi stil era construită şi Vila Direcţiunii, cu serviciile de recepţie. *Hotelul "Carl"* era construit în formă de U şi era amplasat în cel mai liniştit loc.

5. Fig. 16. Imaginile din această planşă sunt extrase dintr-un alt document editat în anul 1926. Centrul planşei reprezintă o alee pentru plimbări, străjuită de copaci ornamentali: tei, castani, brazi şi mesteceni. Imaginea de jos înfăţişează ştrandul copiilor, în care apa era semitermală, de 20-25 grade şi se asemăna cu un lăcuşor, schimbarea apei se producea în mod natural, printr-un pârâiaş care făcea legătura cu canalul de evacuare a reziduurilor din băi. Şi acel lăcuşor îşi are istoria lui, după cum se va vedea în descrierea următoare... Pe la sfârşitul celei de-a doua conflagraţii mondiale, când armata rusească s-a apropiat de aceste locuri, proprietarul Merza Iosif, prevăzând ororile care-l ameninţau, a dat dispoziţie personalului să transporte obiectele de valoare, din porţelan şi metal, şi să le scufunde, cu grijă, în apa ştrandului, într-un anumit loc, crezând că aici vor fi ferite de sustrageri sau distrugeri de către Armata Roşie[16]. Însă nu a fost să fie aşa. Toate obiectele ascunse aici au fost descoperite de către Armata Sovietică cu ajutorul unor călăuze din Vama. Se presupune că pârâtorii au fost Gheorghe Tarba şi Petru Iuhas, care locuiau în apropierea băilor şi care, după venirea trupelor sovietice, făceau parte din Miliţia Civilă, fiind numiţi de către primarul de atunci, Ioan Contra Naghiu din Vama. Pentru a fi şi mai sigur că ceva din patrimoniul său va fi salvat, proprietarul Merza Iosif le-a spus supuşilor săi să ascundă şi în pământ, sub anumiţi copaci, unele obiecte de uz casnic, printre care multe seturi de vase scumpe şi farfurii de porţelan vienez[17]. Prin anul 1965, brigadierul silvic din Vama, era un om destoinic, cu numele de Gheorghe Cârlig, a primit dispoziţie de la Ocol să taie o parte din copacii seculari care erau pentru sămânţă şi cu lăstăriş tânăr de stejar în jur, pentru a lăsa să crească pădurea tânără. Când unul dintre acei copaci a fost doborât, prin căzătură, terenul de sub el s-a denivelat şi a ieşit la iveală multă ceramică de porţelan, parte din ea fiind distrusă, iar ceea ce s-a putut folosi, s-a împărţit între tăietorii copacilor. Se vede că nu doar în basme oamenii găseau căldări cu bani şi obiecte în pământ sau în scorbura copacilor, asemenea comori ascunse se mai găsesc şi în zilele noastre.

6. Fig. 17. *Hotelul Carl* era construit în formă de U şi era împrejmuit cu parc, flori şi arbuşti. Prin aşezarea acestei construcţii în "plan", hotelul era apreciat de către oamenii veniţi aici, care-l solicitau pentru că era un loc liniştit, cu aer curat şi îmbălsămat, cu mult miros de flori de tei, de castani, de liliac, iasomie etc. În partea stângă se găsea casa atelier de îmbuteliere a apei, unde se practica această activitate "negustorească", aşa cum este amintită ea în documentele vechi şi în cadrul asociaţiei "Breslaşilor" Băilor Balneo-Climatice din anul 1937, p. 24 şi 25, unde este cuprinsă şi Vama. După cum am arătat mai sus, aici, la îmbutelierea apei erau 7 muncitoare din Vama, toate fete şi femei tinere, care asigurau o producţie de îmbuteliere de 1.000 sticle pe zi, din care cea mai mare parte se transportau cu trenul la Satu Mare iar de acolo şi în alte oraşe.

Staţiunea Valea Măriei, aşa cum se prezenta pe atunci, era deservită de un personal numeros, în jur de 50 de persoane, în rândul cărora erau cuprinşi şi servitorii de la ferma de animale[18]. Întreg personalul, precum şi primirea oaspeţilor era supravegheat printr-o conducere numită "Direcţiune", care funcţiona într-o construcţie tip vilă, cu arhitectură neogotică. Asemenea construcţii se mai găsesc în câteva staţiuni din Cehia şi Slovacia. Tot în acea clădire, într-o cameră era amenajată o Capelă greco-catolică, în care oficiau preoţii din Vama, cărora le aparţinea ca filie[19]. Ultimul preot care a servit aici a fost preot dr. Gheorghe Coman (1902-1994), care, după anul 1948, a fost strămutat în Satu Mare, strada Ioan Slavici nr. 12.

7. Figura 18. După înfăţişarea exterioară, se poate observa că era tot aşa de impunătoare ca şi alte vile din staţiune, dar şi interiorul era frumos, dotat cu mobilă stil baroc. Construcţiile gospodăreşti, precum şi câteva locuinţe pentru personalul de serviciu erau amplasate în partea stângă, cum se intra în băi. Tot aici se găsea grajdul, care adăpostea 20 bovine (vaci cu lapte), 10 cabaline pentru transport şi călărie şi o mare fermă de porci şi păsări. Toate aceste animale asigurau o mare parte din produsele alimentare necesare pentru consumul zilnic la cantină, întregite cu produse vegetale şi cerealiere (suprafeţele le vom reda mai jos, datele fiind extrase din Cartea Funciară).

Fişa de proprietate cadastrală a
D-lui Merza Iosif, anul 1945

Cartea funciară nr. 256 de pe hotarul comunei Tur şi C.F. nr. 720 de pe hotarul comunei Vama.

---

[16] Informator: Cseh Gheorghe (n. 1923), care a fost muncitor la îmbutelierea apei.

[17] Informator: Man Ion a lui Onuc (n. 1924), str. Principală Vama.

[18] Informator: Cseh Gheorghe (n. 1923-1996), str. Cionca, Vama, servitor la animale.

[19] *"Sematismul Veneratului Cler al Eparhiei Greco-Catolice Române a Maramureşului"*, 1932, p. 73.

1. Parcelele şi numerele topografice sunt cuprinse de la 881 la 918 şi cuprind 38 de poziţii.
2. Numirea locului sau a unei părţi de hotar: Slatina întorsătura III.
3. Clasificarea parcelelor: Clasificarea 3-1 poziţie
Clasificarea 5-3 poziţie
Clasificarea 6-6 poziţie
Clasificarea 7-18 poziţie
4. Teren arabil.....18 iugăre şi 148 st. p.
5. Fâneaţa naturală..... 32 iugăre şi 635 st. p.
6. Păşune..... 314 st. p.
7. Pădure.....43 iugăre şi 11067 st. p.
8. Teren pentru cultură.....25 iugăre şi 98 st. p.
Suprafaţă totală.....98 iugăre şi 590 st. p.

Aşa după cum se arată în situaţia funciară cuprinsă în fişa cadastrală de mai sus, se poate observa, cu uşurinţă, situaţia funciară (proprietatea) care îi aparţinea lui Merza Iosif, în mijlocul căreia se găsea staţiunea Băilor Valea Măriei; la Fisc, însă, nu apare suprafaţa de 6 iugăre de livadă cu pomi fructiferi, formată din soiurile cele mai productive din acele timpuri: meri ionatani, batuli şi parmen. Apoi, tot aici era o plantaţie cu vie de diferite soiuri, în suprafaţă de 1 iugăr, , care asigura pentru ultimele serii de oaspeţi cura de struguri, pe care am menţionat-o mai sus.

Sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial

8. Alungarea proprietarului Merza şi distrugerea Băilor. Ca şi în întreaga ţară, şi peste aceste locuri au trecut două mari valuri de armate, care se războiau între ele, adeverindu-se vechea zicală: "omul tocmeşte (construieşte), dar tot omul, cu mâna lui distruge (strică)". Din primul val au făcut parte armatele maghiare şi germane, care, nici la plecarea lor spre Est şi nici la reîntoarcerea lor spre Vest, nu au produs mari pagube. În ambele cazuri, se păstra o oarecare disciplină militară. Dar nu acelaşi lucru s-a întâmplat în timpul trecerii armatei sovietice, care se considera armată "eliberatoare" şi aproape fiecare soldat folosea cuvântul "slobodna", ceea ce însemna libertate, democraţie, dar ţăranii noştri l-au interpretat în limba română prin a fi slobod, a face ce vrei tu. Apoi acea "slobodna" au dovedit-o chiar ei, soldaţii ruşi, prin atitudinea lor de însuşire a unor bunuri de valoare, pe care le confiscau fără mustrări de conştiinţă sau vreo opreliste: "davai ceas"... şi nimeni nu li se putea împotrivi. Peste toate acestea, erau şi foarte agresivi şi ceea ce nu le convenea, distrugeau. Ajunşi în Vale, venind din partea de N-V, şi nu dinspre S-E, de unde erau aşteptaţi, au început să devasteze. Au jefuit din interiorul construcţiilor tot ceea ce-au dorit, apoi, prin faptele lor, au dat curaj şi populaţiei civile să distrugă bunurile "burjuilor" (proprietarilor)[20]. Distrugerile Băilor au durat de pe la sfârşitul anului 1944 şi în aproape tot cursul anului 1945. Devastările au fost mult înteţite, mai ales după ce au apărut prizonierii eliberaţi şi cetăţenii duşi la lagăre de muncă, eliberaţi sau fugiţi de acolo. Aceştia, ajunşi acasă, nu au stat pe gânduri şi s-au ataşat primilor care au început devastările. În paralel cu devastările din Valea Măriei s-au devastat şi Băile Puturoasa, Toagul lui Şeler (Şerer) numit şi Toagul Sărăcii, etc.

Iosif Merza, proprietarul Băilor, într-una din nopţi (ianuarie 1945) a fost urmărit de asemenea răufăcători ce doreau să-l omoare; ca prin minune, însă, a scăpat cu viaţă şi a luat-o pe jos spre Satu Mare, unde mai avea un domiciliu, şi nu s-a mai abătut niciodată prin acele locuri[21]. După plecarea acestuia, ziua, şi în văzul tuturor, s-au intensificat distrugerile şi însuşirea de bunuri. La început, s-au golit de mobilier hotelurile şi vilele. În unul din hoteluri era şi un pian, rămas ca ultim obiect din interiorul clădirii. Nemaiavând ce duce, un cetăţean din Tur, cu numele de Făniuc, venit şi el la jefuit, cu carul tras de bivoli, s-a înţeles cu alţi ortaci să pună acest pian în căruţă, "că doar bun va fi şi acela la ceva". După ce au ieşit din staţiune, drumul era denivelat şi pianul producea zgomote. Bivolii s-au speriat şi au luat-o la fugă spre Tur şi nici stăpânii, nici alţi cetăţeni nu au reuşit să-i oprească. Fuga lor s-a încheiat cu răsturnarea pianului într-un şanţ iar pianul a stat acolo mai multe zile, până când, în una din nopţi, a dispărut fără să se ştie vreodată cine l-a dus[22]. Apoi, jafurile au continuat şi, după ce s-au golit de bunuri toate spaţiile clădirilor, au început dislocările de geamuri, uşi şi duşumele din fiecare cameră. Bunurile provenite din devastări, povestesc unii consăteni, au ajuns şi în Vama. Amintim următoarele persoane: Sima cu cei 4 fii ai săi, Mihai Contra, Emanuila Pop, etc. care se ştie că şi-au construit casele cu materiale provenite din Băile Valea Măriei[23].

---

[20] Informator: Oros Iacob (n. 1919-1988), str. Băilor, Vama, care a avut teren în apropierea "Băilor" şi avea tangenţă cu acele locuri.
[21] Informator: Contra Ioan Ciuntu de 78 de ani, str. Băilor, care era paznic de vânătoare peste acele locuri, Valea Măriei.
[22] Această relatare a făcut-o chiar Făniuc, pe când ajunsese pădurar în Vama, în sectorul Coasta Caprii, Vacarişte, Boroşteni, etc.
[23] Informator: Pintea Mihai Moreanu (1890-1974), str. Principală, Vama, viceprimar în Vama.

Prin anii 1947-1948 s-ar fi lansat zvonul că Iosif Merza s-ar fi reîntors în Staţiune şi unele bunuri le-ar fi înstrăinat chiar el. Însă care este adevărul curat nu se ştie. Dar ceea ce se poate afirma sigur este că toate construcţiile au dispărut, inclusiv temeliile lor, acţiune care s-a încheiat la sfârşitul anului 1945. În paralel cu acele distrugeri, care au continuat şi în anul 1946-1947, s-au devastat pădurile din preajma Băilor. În partea dreaptă a staţiunii era o frumoasă pădure de brad din care n-a rămas nici măcar un exemplar. Apoi s-a tăiat o bună parte din pădurea de stejar, sub pretextul că trebuie lemne pentru reconstruirea podurilor distruse de pe râul Talna şi Tur, care făceau legătura între Vama şi Oraşu Nou, Tur şi Călineşti,. După cum arată şi câteva documente găsite în arhiva primăriei:

COPIE

Nr. 6869/2 ian. 1948

Oficiul Naţional de Turism
Serviciul Staţiunilor şi al Oficiilor Locale de Turism

Întrucât până în prezent nu am primit răspunsul D-voastră la Ordinul nostru circular nr. 6108 din 7 oct. 1947, revenim, rugându-vă să binevoiţi a ne înainta de urgenţă tabloul tuturor vitelor şi caselor particulare din staţiune, precum şi tabloul caselor de odihnă şi Căminelor, proprietatea diverselor instituţii publice sau societăţi particulare, cu capacitatea lor de găzduire, menţionându-se dacă mai sunt folosite sau nu.

Semnătura şi sigiliul
Director O.N.T.
Dr. Fr. Sulman

Şeful Serviciului
M. Ionescu

Răspuns dat de către Primăria Vama

COPIE

Primăria Comunei Vama
Nr. 1562/1947...115

CĂTRE
Oficiul Naţional de Turism
Serviciul Staţiunilor şi al Oficiilor Locale de Turism Bucureşti

La ordinul D-voastră nr. 6108 din 7 oct. 1947, vă comunicăm că Băile Valea Măriei, în urma trecerii frontului peste aceste ţinuturi, sunt complet distruse. Deci, nu mai funcţionează.

Vama la 8 ian. 1948
Primar I. Contra

Notar
Pop Dumitru

Primăria comunei Vama dă răspuns la Ordinul Prefecturii nr. 2811/1946 jud. Satu Mare

COPIE

Primăria comunei Vama
Nr. 1957/1946

CĂTRE
Prefectura judeţului Satu Mare,
Oficiul Judeţean al Bunurilor Inamice...

La ordinul D-voastră nr. 2811/1946 am onoarea a vă raporta că în urma cercetărilor făcute la organele din Negreşti, am constatat că averea Băilor Valea Măriei din Vama Tur parte este avere inamică, parte este avere particulară.

Averea din chestiune este întăbulată după cum urmează: Merza Coloman 1/5 parte, Merza Maria 1/5 parte, Merza Matei 1/5 parte, Merza Marcel 1/5 parte, Merza Gheorghe 1/5 parte.

Merza Coloman şi Merza Maria se găsesc în România şi sunt stăpâni pe averea lor.

Merza Matei, Marcel şi Gheorghe sunt refugiaţi cu trupele maghiare şi germane. Deci această parte este = se declară avere inamică.

Constantin Meleg afirma că a încheiat un contract de vânzare cumpărare cu Merza Coloman şi Maria.

Până acum nu s-a ştiut că susnumiţii sunt proprietari. În comună şi astăzi este crezul că proprietarul Băilor Valea Măriei este Merza Iosif, tatăl susnumiţilor care este şi astăzi prezent.

Inventarierea şi încadrarea averii în articolul 8 este în curs.

Vama la 2 dec. 1946

Semnătura
Notar Pop Dumitru

NOTĂ: Pe verso actul se referă la inventarul C.F. nr. 256 din Tur şi C.F. 20 din Vama.

Răspuns dat de primăria Vama nr. 1957 Ocolului Silvic Negreşti.

COPIE

Jud. Satu Mare

Primăria comunei Vama
Nr. 1957/1946

CĂTRE
Ocolul Silvic Negreşti

Având în vedere că averea ce se găseşte la Băile Valea Măriei, fosta proprietate a fraţilor Merza 4/5 parte este declarată bun inamic şi dată în administrarea primăriei Vama cu data de 1 dec. 1946, 1/5 parte este a văd. lui Şomogy Eugen (medic în Negreşti) care dispune după bunul plac şi în cadrul Legii de acea avere.

Având în vedere că D-voastră împreună cu organele jandarmeriei aţi confiscat în mai multe rânduri lemne provenite din această pădure ca primăria Tur, postul de jandarmi Negreşti etc. pe care deja în unele locuri aţi ţinut licitaţie. Aceasta până la această dată s-a întâmplat din cauza că n-aţi fost în cunoştinţă de cauză.

Având în vedere că noi suntem administratorii acestei averi în mod provizoriu, până când Ministrul va decide asupra acestei averi, vă rugăm ca licitaţiile să se ţină în prezenţa delegatului nostru şi numerarul să se predea contra chitanţă delegatului nostru, după ce se vor scădea cheltuielile şi partea de 1/4 parte cuvenită organelor constatatoare.

Aceasta este şi natural, având în vedere că paza, administrarea şi păstrarea acestei păduri şi averi reclamă cheltuieli, ori momentan aceste cheltuieli vor fi suportate şi acoperite din aceste venituri.

Deoarece noi nu putem schimba faţa actuală a acestei păduri, a acestei averi, respectiv nu putem tăia lemne sau vinde materialul provenit din clădiri pentru acoperirea acestor cheltuieli. Cred că D-voastră sunteţi de această părere şi veţi proceda în consecinţă.

Vă comunic că începând cu data de 1 oct. 1946 am angajat un număr de 2 paznici pentru paza acestei păduri şi averi şi plătim lunar câte 200.000 lei pentru fiecare, suszişii paznici dovedindu-se a nu corespunde, cu data de 1 ian. 1947 au fost schimbaţi. În locul lor am angajat un alt paznic cu 300.000 lei lunar cu numele de Fanea Petru din Vama, care şi-a luat completa răspundere de acea pădure.

În viitor vă rugăm D-le inginer a ţine cont de cele comunicate, cu atât mai vârtos, că este şi în interesul D-voastră de a putea păstra această pădure care cade şi sub paza şi controlul D-voastră.

Dat în comuna Vama la 2 ian. 1946 Semnează Notar
Pop Dumitru

Referitor la cei doi paznici, după informaţiile primite, putem afirma următoarele: aceştia erau vămeni şi se numeau Petru Iuhas şi Gheorghe Tarba, alcoolici notorii, implicaţi în fraude şi tăieri masive de stejar pentru construcţii. Din documentele de mai sus, dar şi din alte documente, reiese cum şi-au făcut datoria atât cei doi, cât şi ultimul paznic şi credem că nu mai sunt necesare alte comentarii. Dar cu toate măsurile luate de către primăria Vama, distrugerile în numele democraţiei se ţineau lanţ.

COPIE

Dr. Sandor Victor avocat
Satu Mare

CĂTRE
PRIMĂRIA COMUNEI VAMA TUR

Cu referire la adresa nr. 481/1945 a Ocolului Silvic din Negreşti, din 16 august 1945. Din încredinţarea clientului meu, D-nul Merza Iosif, domiciliat în Satu-Mare, cu onoare vă invit să achitaţi în termen de 8 zile de la primirea prezentei somaţiuni lemnele de construcţie de esenţă tare, ridicate din pădurea clientului meu pentru construirea de poduri.

Dacă nu răspundeţi la termen prezentei somaţiuni, voi fi silit să vă dau în judecată pentru obţinerea creanţei clientului meu.

Satu Mare 12 april 1946 Cu stimă deosebită
Dr. Sandor Victor avocat S-M

Răspunsul Primăriei Vama la adresa 481/1945, trimisă de avocatul V. Şandor.

COPIE

Primăria comunei Vama
nr. 1946/717

CĂTRE
Ocolul Silvic Negreşti

Am onoarea a vă ruga să binevoiţi a ne comunica cum am devenit noi, comuna Tur, datori cu lemnele de construcţie, pentru construirea de poduri, faţă de Merza Iosif, fapt pe care D-voastră îl comunicaţi D-lui Merza Iosif adică prin adresa nr. 848/16 aug. 1946.

Comuna Tur nu a cumpărat lemne şi nu a dus lemne de nici un fel şi nici de construcţii din pădurea proprietarului Merza.

În cazul că D-voastră sunteţi în cunoştinţă de cauză şi pentru că numitul să nu fie pus în situaţie de a ne improcesa şi pentru a ne crea spese zadarnice şi inutile, rog binevoiţi a răspunde adresei noastre.

Dat în comuna Vama la 7 mai 1946 Semnătura
Notar POP DUMITRU

Aşadar, Băile Valea Măriei, după sute de ani de funcţionare, au rămas distruse în totalitatea lor şi mai pustiite decât după un incendiu, un cutremur sau în urma unor mari inundaţii.

Mulţi localnici deplângeau situaţia Băilor Valea Măriei, multora nu le venea să creadă că războiul a putut aduce asemenea schimbări şi distrugeri pe locurile lor natale. O perioadă îndelungată nu s-a mai consumat borcut de către populaţie, considerat fiind infestat, fapt dovedit apoi de către organele de sănătate ale raionului Negreşti. Apoi, prin anul 1954-1955, câţiva bărbaţi din satul Tur au trecut la curăţirea şi dezinfectarea izvorului găsit primul în dreapta drumului.

Vestea s-a extins repede, apoi rând pe rând, numărul celor care purtau apa pentru consum s-a înmulţit continuu, mai ales duminica începeau să vină grupuri de tineri, apoi vârstnici, la "Vale" să-şi petreacă timpul liber la iarbă verde. În asemenea condiţii, atât Cooperativa de Consum din Vama, cât şi cea din Negreşti veneau cu tarabe care aduceau alimente şi băutură, nelipsind preparatele din carne pregătite pe loc, precum şi ceteraşii din Vama, Negreşti şi Tur şi se încingea câte o veselie de pomină.

Acel mod de distracţie şi voie bună a durat până în 1970-1971, când s-a pus în funcţiune prima cabană a O.J.T.-ului, fapt ce a adus mari schimbări în concepţia populaţiei, care s-a acomodat uşor cu regimul de restaurant, unde, cu bani puţini, îşi permiteau să servească în mod civilizat şi comod, la masă, preparatele ce intrau în meniul localului.

9. Refacerea parţială a Staţiunii Valea Măriei, prin construirea a 3 cabane turistice *Cabana O.J.T. din Vama* (fig. 19). Construirea acestei clădiri a început în anul 1969, la impulsul primului secretar de partid, Iosif Uglar, care a îndrăgit mult aceste locuri şi care a făcut posibilă crearea multor cabane şi locuri de agrement în judeţul Satu Mare. Aşa s-a ajuns ca şi aici, la Vama-Valea Măriei, să se asigure o investiţie de 2.500.000 lei, să se construiască o cabană turistică, găsindu-i-se locul potrivit pe unul din vechile amplasamente, care au existat în vechea staţiune, înainte de război.

În componenţa cabanei sunt 15 camere pentru turişti şi 2 camere de serviciu. Toate încăperile sunt bine dotate cu mobilierul necesar şi pentru găzduirea hotelieră erau 45 paturi care asigurau cazarea pentru aproximativ 2000 de turişti pe an. Însă fluxul zilnic al turiştilor în trecere, în medie se ridica la cca. 400-500 de persoane. În general, veniturile anuale se ridicau la 2.500.000-2.600.000 lei. În afară de turism, aici se organizau nunţi, botezuri, revelioane, conferinţe, simpozioane etc., realizări care se includeau în cifrele de mai sus. Toate categoriile de persoane care se abăteau pe aici erau mulţumite nu numai de condiţiile de cazare dar şi de bucatele gătite aici, mai ales gustoasele şniţele "Palermo" şi "Cotletul de Vale".

Aici munceau 14 angajaţi, printre care se aflau şi şeful de unitate, barmana şi recepţionera. Pentru a asigura o bucătărie cât mai bogată în sortimente, cabana avea şi gospodărie anexă formată din ferma de porci, cea de păsări, iar vara mai deţinea şi vaci cu lapte. Toate acestea se realizau printr-o bună gospodărire a cabanierului Vasile Pomnean şi soţia acestuia, Doina, care aşa cum spune o zicală şi-au sfinţit locul, în cei 22 de ani cât au lucrat aici şi au administrat cabana O.J.T. Valea Măriei din Vama.

În anul 1992, cabana a fost pusă la licitaţie şi, prin nişte manevre ale fostului director judeţean, au ajuns patronii (proprietarii) acesteia fraţii Creştin din satul Trip. Omul cu vechime şi iniţiat în administrarea cabanei a fost eliminat de la licitaţie. Fraţii Creştin, după un an de activitate, au constatat că administrarea cabanei în scop turistic nu este rentabilă şi au închis-o. În prezent, este în grija unui paznic şi nu se ştie pentru cât timp această cabană va rămâne închisă[24].

Cabana Teilor (fig. 20) este aşezată în minunata pădure din Valea Măriei. Construcţia a fost începută în anul 1972 şi a fost dată în folosinţă la data de 22 august 1973. Clădirea este executată în stil modern şi este foarte bine întreţinută. Spaţiile de cazare cuprind 5 camere, înzestrate cu mobilier; pentru cazare are 18 paturi, precum şi un frumos restaurant cu 50 locuri pentru servirea mesei. Costurile construcţiei au fost de 1.600.000 lei iar fondurile au fost asigurate de către proprietarul cabanei, Cooperativa de Consum "Independenţa" Negreşti-Oaş[25].

De la inaugurare şi până în anul 1989, această unitate turistică a funcţionat cu mare succes, realizând un venit anual de cca. 3.600.000 lei pe an. Veniturile se datorau fluxului mare de turişti care o vizitau, aproximativ 2.500-3.000 pe an. Mulţi dintre aceştia erau atraşi de frumuseţea naturii, de aerul curat şi liniştea care domneau aici. Dealtfel, i se spunea "Cabana Teilor", pentru că a fost construită pe vatra unei alte vechi cabane, la care duce o alee mărginită de tei, aceştia menţinându-se în viaţă încă din perioada vechii staţiuni. Deşi cabana se găseşte la o distanţă mai mare de izvoarele cu "borcut", totuşi cei cazaţi aici beneficiază lesnicios şi de cura de ape minerale.

---

[24] Informatorii au fost chiar cabanierul Vasile Pomnean (n. 1944), str. Principală nr. 646, în Vama, şi soţia acestuia, Doina (n. 1946); ambii au gestionat activitatea Cabanei între anii 1970-1992.

[25] Menţionăm că datele despre cabană ne-au fost furnizate de către preşedintele Cooperativei de Consum "Independenţa", d-nul Dumitru Dragoş, căruia îi mulţumim şi pe această cale pentru informaţiile oferite.

După revoluţie, cabana este dată în administrarea S.C. NORD PARC S.R.L., în asociere cu Cooperativa de Consum, fiind încadrată cu 14 lucrători, în rândul cărora este inclus şi cabanierul. Este de remarcat faptul că personalul acestei cabane este bine instruit şi aici se aplică cele mai mici preţuri la cazare şi masă.

Cabana "PINTEA" (fig. 21) s-a construit între anii 1990-1992. Proprietarul acestei cabane este Pintea Vasile, care a concesionat terenul de la primăria din Negreşti. Cabana este situată în pădurea Valea Măriei şi dispune de 48 locuri de cazare în camere cu 2 şi 3 paturi. Construcţia este înzestrată cu 70 locuri pentru servirea mesei. Mai are bazin acoperit cu apă termală şi o sală cu jocuri de club.

Se cuvine, în final, să menţionăm că cele două cabane – care mai funcţionează – sunt vizitate de tot mai mulţi turişti, români şi străini, care consideră că merită să-şi petreacă, aici, în inima Oaşului, câteva zile de vacanţă, găsind aici peisaje şi oameni de un pitoresc aparte, manifestat, din plin, şi în ţipuriturile de o actualitate mereu vie, care urmează:

Mândru meu tare-o zăcut
M-am dus cu el la borcut
Şi-o făcut băi la picior
Şi s-o-ntrămat binişor
de le le şi da la la …

Hai Văsâi pe vale-n sus
Ţi-oi da apă şi borcut
Ţ-oi da borcut cu paharul
Tu mi-i da gura cu caru
De le le şi da la la …

Mândruleor, cocon crescut
Gura-ţi miroase a borcut
Nu te tare moţăi[26]
Mie-mi vine-a râgâi[27].

Mândruleor crescut în puf
Hai cu mine la Borcut
Să bem apa din izvor
Şi să ne iubim cu dor.

Cucule de-ai tot cânta
În pădure la Merza
Până va veni mândra
Să ieie borcut cu olu
Şi-apoi ne-om stâmpăra doru'.

Cucule, să cânţi tu bine
Că şi mândruţu' meu vine
Şi-om şide pe pajişte
Şi-om vorbi de dragoste
Şi-om be borcut cu olu
Şi-apoi ne-om stâmpăra doru'[28].

Pe cine-l doare rânza
Margă la Borcut cu ea
Beie apă din izvor
Şi s-a face binişor
De le le şi da la la …
Merza-i ungur rău crescut

[26] A moţăi înseamnă a face mişcări necontrolate.
[27] A râgâi în cazul nostru înseamnă a-ţi veni a vomita.
[28] Strigăturile au fost culese de la văduva Maria Pintea a lui Otel, 79 de ani, str. Mihai Eminescu.

Nu ne lasă la Borcut
Tot om be noi furişel[29]
Şi nu ne-om tomni cu el[30].
Borcutu din şes adus
Îi ca laptele de uns
Îl bei cu dor şi te-nduri
Şi de el nu te saturi.

Hai Mărie pe vâlcele
Să culegem viorele
Din Pădure lui Merza
Că acolo-i şi apa (borcutu).

Vay Gabor îi baron
Şi el îi tare bun domn
Şi ne lasă la izvor
Să bem apa cu finjie[31]
Să ne stâmpărăm sete.

Mândru-o venit la Borcut
Cu trei cai prinşi la căruţ
Nu ştiu ce s-o întâmplat
Că caru i s-o- mburdat
Şi borcutu s-o vărsat
Vai ce necaz s-o-ntâmplat.[32]

Pădurea de stejar mică
Pe lângă borcut întinsă
Cu poieni şi flori deschisă[33]
Printre ele se plimba
Maria Terezia.

ANEXA

Fig. 1. Cetatea Medieşu-Aurit, căreia i-a aparţinut, cândva, şi Valea Măriei.
Fig. 2. Coperta Monografiei staţiunilor balneare din Imperiul Austro-Ungar în anul 1907.
Fig. 3. Coperta cărţii care cuprinde Legea Balneo-Climatică din anul 1926.
Fig. 4. Coperta cărţii care cuprinde înregistrarea tuturor breslelor balneo climatice din România Mare în anul 1937.
Fig. 5. Eticheta aplicată pe sticlele cu apa minerală îmbuteliată la Valea Măriei în anul 1928.
Fig. 6. Coperta pliantului care înfăţişează Staţiunea Băilor Valea Măriei în anul 1903.
Fig. 7. Imaginea Hotelului Kossuth, reprodusă după o revistă din anul 1897.
Fig. 8. Imaginea Hotelului Maria, reproducere după un pliant din anul 1903.
Fig. 9. Imaginea Hotelului Moise, reproducere după o revistă din anul 1879.
Fig. 10. Cabana Rakoczi, reproducere după o revistă din anul 1879.
Fig. 11. Hotelul Katalin, reproducere după o revistă din 1879.
Fig. 12. Imaginea Cabanei Bercsenyi, reproducere după o revistă din 1879.
Fig. 13. Imaginea unui peisaj în centrul căruia se găseşte bustul Împărătesei Elisabeta, reproducere după un pliant din anul 1903.
Fig. 14. Imaginea Casei Băilor în anul 1903.
Fig. 15. Imaginea terenului amenajat şi a unei runde de tenis de câmp la Vale.

---

[29] A bea furişel înseamnă a pătrunde la izvor şi a bea apa în ascuns.
[30] "Nu ne-om tomni cu el" – înseamnă a nu se târgui, a nu recurge la o înţelegere sau învoială cu proprietarul.
[31] Cuvântul finjie este de origine germană şi înseamnă pahar.
[32] Strigăturile au fost de la Marincaş Gavrilă de 70 de ani, de pe str. Gării din Vama.
[33] Auzită de la Bala Carol (1886-1966), fost pădurar peste pădurea Valea Măriei din Vama.

Fig. 16. Reproducere după un pliant din 1928.
Fig. 17. Imaginea Hotelului Carl, reproducere după o fotocopie din anul 1920.
Fig. 18. Imaginea cabanei în care era organizat serviciul de recepţie, "Direcţiunea", în anul 1920.
Fig. 19. Cabana Fraţilor Creştin (fosta cabană O.J.T.)
Fig. 20. Imaginea actualei cabane a Teilor din Valea Măriei.
Fig. 21. Imaginea actualei cabane "Pintea" din Valea Măriei.

The Monograph of the Valea Măriei Baths from Vama Oaş

Summary

This Monograph contains a detailed description of the Baths. The work is base on many documents and pictures, most of them historical, discovered after intense investigations in the publications edited throughtout the century.

After a hard work of research I discovered references about the watering resorts spread all over Romania, and among them there are mentioned Valea Măriei Baths from Vama.

Of a great importance were the pieces of information gathered from the old people of the village, who, having a fresh memory, told me pages from the local history, some heard from their forefathers and others they lived through.

In the Monograph the great damages of the resort during the Second World War are also related. These damages constituted an overcast shadow in the region's history. After the returning of the soldiers and prisoners from the Second World War, they brought with them the hate against the oppressors and they distroyed the Baths along with the noblemen houses.

All these are described in detail in this work which contains four chapters finishing with a piece of real folklore from the village of Vama, Oaş Land, told by people who lived and worked at Valea Măriei Baths.

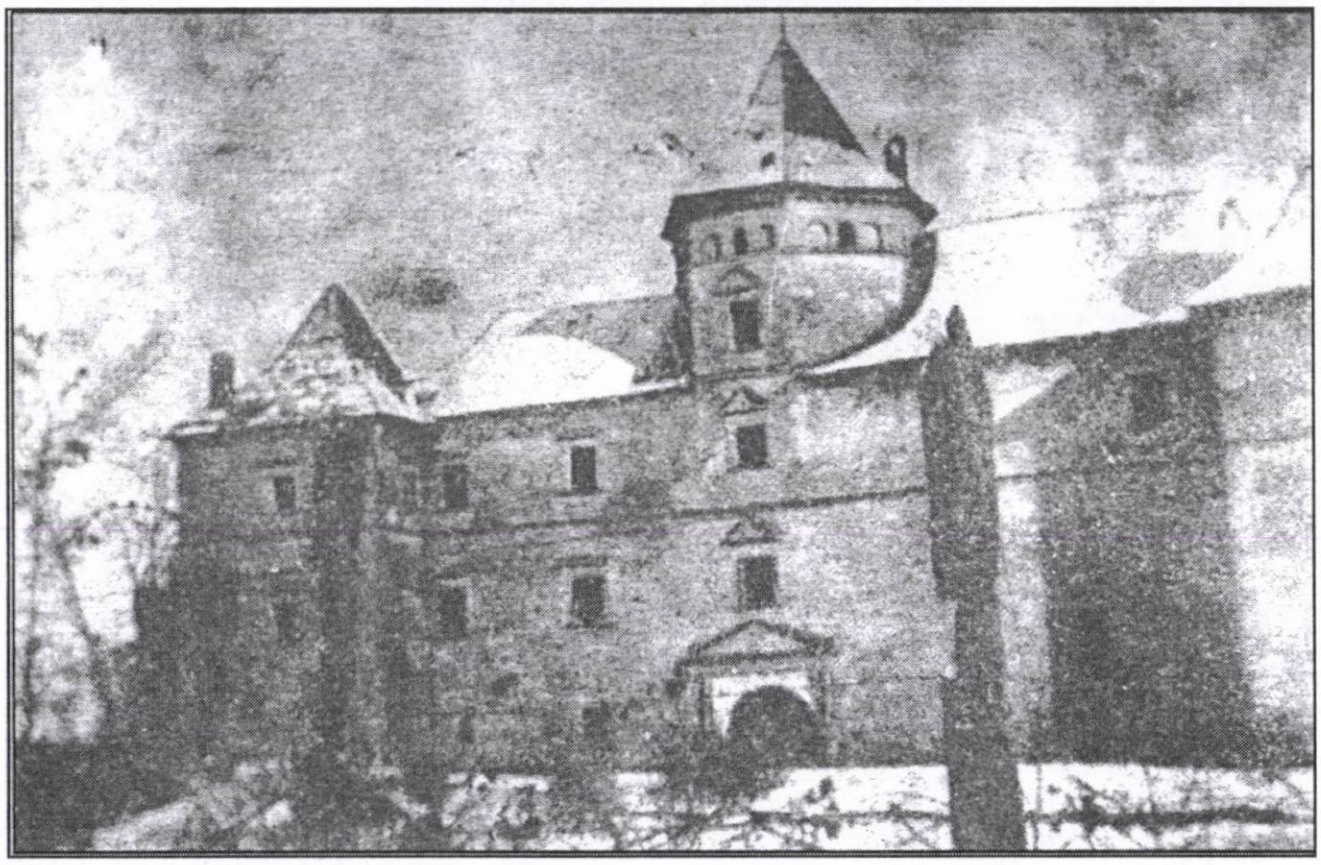

fig. 1

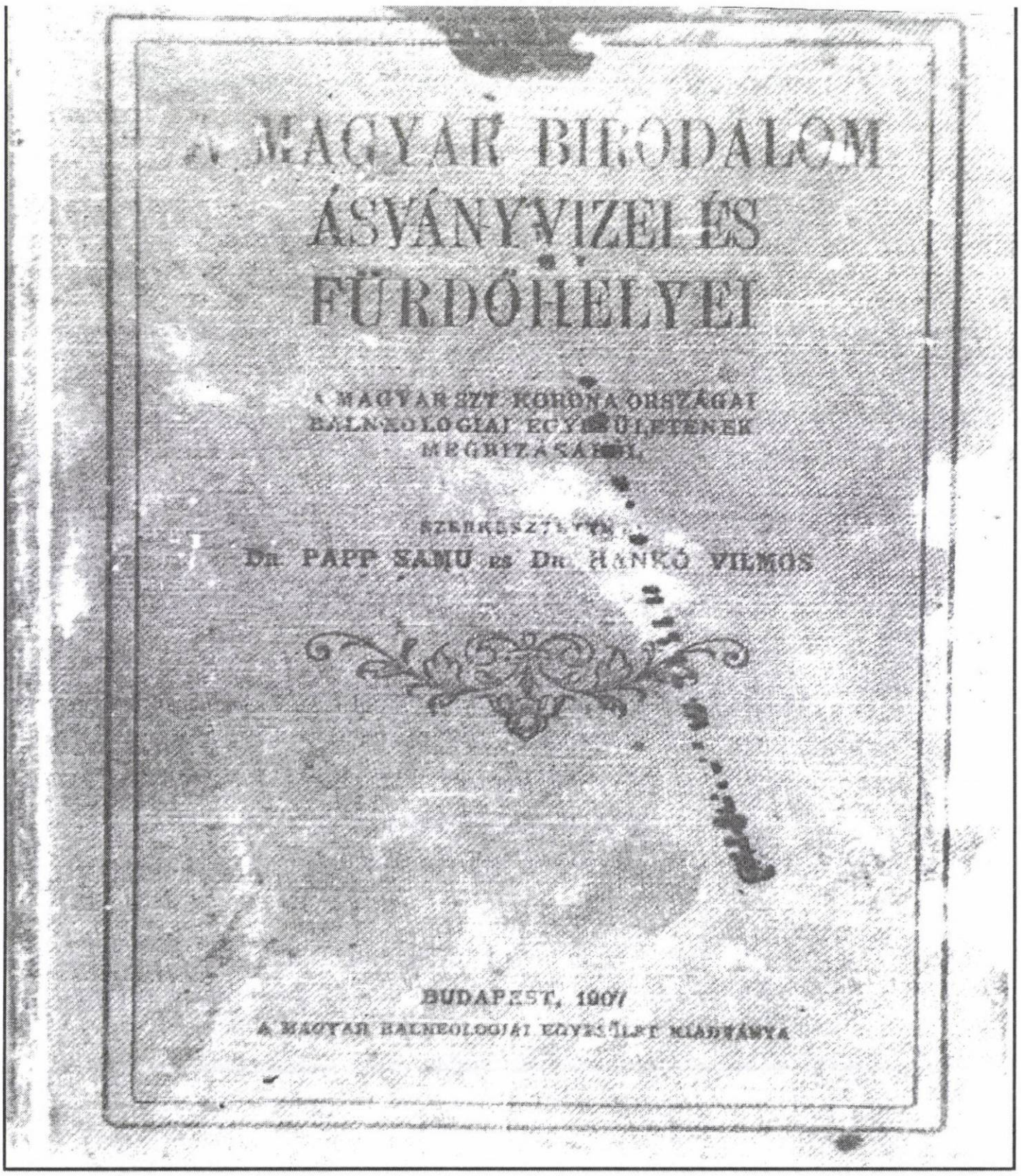
A MAGYAR BIRODALOM
ÁSVÁNYVIZEI ÉS
FÜRDŐHELYEI
A MAGYAR SZT. KORONA ORSZÁGAI
BALNEOLOGIAI EGYESÜLETÉNEK
MEGBIZÁSÁBÓL
SZERKESZTETTE:
Dr. PAPP SAMU ÉS Dr. HANKÓ VILMOS
BUDAPEST, 1907
A MAGYAR BALNEOLOGIAI EGYESÜLET KIADVÁNYA

fig. 2

MINISTERUL SĂNĂTĂȚII ȘI OCROTIRILOR SOCIALE

INSPECTORATUL GENERAL BALNEO-CLIMATIC

LEGEA BALNEO-CLIMATICĂ

(ARTICOLELE RESPECTIVE EXTRASE DIN LEGEA SANITARĂ DELA 23 MARTIE 1926; „MONITORUL OFICIAL" No. 68)

ȘI

REGULAMENTUL

INSTITUȚIILOR HIDRO-MINERALE ȘI CLIMATICE

(„MONITORUL OFICIAL" No. 205 DIN 14 SEPTEMVRIE 1926)

URMATE DE ARTICOLELE PRIVITOARE LA APELE MINERALE, EXTRASE

DIN

LEGEA MINELOR

ȘI ART. 246 DIN LEGEA DE UNIFICARE ADMINISTRATIVĂ

BUCUREȘTI

IMPRIMERIA STATULUI

1926

fig. 3

MINISTERUL SĂNĂTĂȚII
DIRECȚIA BALNEO-CLIMATICĂ

Joi 16 și Vineri 17 Decembrie 1937

ADUNAREA GENERALĂ
A
BRESLELOR BALNEO - CLIMATICE

sub prezidența Domnului Ministru,
Doctor ION COSTINESCU

Sala Frontul Negustoresc al Unirei
Calea Victoriei, 31.

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA „CULTURA", STR. CAMPINEANU, 15
1937

fig. 4

Staţiunea	Judeţul	Calitatea recunoaşterii	Anul recunoaşterii	Gara
Turda	Turda	loc. baln.	1927	Turda
Tuşnad	Ciuc	staţ. baln.	1927	Tuşnad
Tuzla (Balcic)	Caliacra	loc. baln.	1927	Bazargic
Tuzla	Cet. Albă	„ „	1927	Culevcea
Valea Mariei din Vale	Satu Mare	„ „	1927	Izvorul (Vamă)
Vama	C. Lung	loc. vileg.	1927	Vama şi Prisaca Dornei
Vatra Dornei	„ „	staţ. baln.	1927	Vatra Dornei
Vaţa de jos	Hunedoara	loc. baln.	1927	Vaţa de jos
Vălenii de Munte	Prahova	loc. clim.	1927	Vălenii de Munte
Vâlcele	Treiscaune	staţ. baln.	1927	Braşov, Feldioara şi Sf. Gheorghe
Vizantea	Putna	loc. baln.	1927	Odobeşti, Mărăşeşti, Focşani
Vulcana	Dâmboviţa	„ „	1927	Lăculeţe
Zizin	Braşov	„ „	1927	Braşov, Dârste
Baia Sprie	Satu Mare	loc. clim.	1932	Baia Sprie
Brădet	Argeş	loc. baln.	1927	C-tea de Argeş
Râul de Mori	Bihor	loc. clim.	1933	
Filiaş	Odorhei	loc. baln.	1933	
Homorod Honterus	T. Mare	„ „	1933	Homorod-Haltă
Homorod Odorhei	Odorhei	„ „	1933	
Tazlău	Neamţ	„ „	1934	
Pojorâta	C. Lung (B-c)	loc. clim.	1934	
Haţeg	Hunedoara	„ „	1934	
Bicaz	Neamţ	„ „	1934	
Horezu	Vâlcea	„ „	1934	
R. Vâlcea	„	„ „	1934	R. Vâlcea
Bizuşa	Someş	loc. baln.	1933	
Dorna Cândreni	C. Lung (Bc)	staţ. baln.	1933	C. Lung-Bucovina
Vişeul de Sus	Marmamureş	loc. baln.	1934	
Pintic	Mureş	„ „	1934	
Guşterniţa	Sibiu	loc. clim.	1934	
Pietroşiţa	Dâmboviţa	„ „	1934	
Curtea de Argeş	Argeş	„ „	1934	
Sighişoara	T. Mare	„ „	1934	
Aiud	Alba	„ „	1934	
Vijniţa-Vijnicioara	Storojineţ	„ „	1934	
Moineşti	Bacău	„ baln. clim.	1934	
Păltiniş-Cristian	Sibiu	loc. clim.	1934	
Orşova	Severin	„ „	1934	
Câineni	R. Sărat	„ baln.	1935	
Novaci	Gorj	„ clim.	1935	
Abrud	Alba	„ „	1935	
Zalău	Sălaj	loc. vileg.	1935	
Prundul Bargaului	Năsăud	„ clim.	1935	
Neboiu	Buzău	„ „	1935	
Vama	Satu Mare	„ baln.	1935	
Cavarna	Caliacra	„ clim. maritimă	1935	
Movila Miresei	Brăila	loc. baln.	1935	
Putna (provizoriu)	Rădăuţi	climatică cu ape minerale		

TABLOU

de izvoarele minerale naturale româneşti.

BAROS	Biborţeni. Jud. Odorheiu.
BIXAD	Bixad, Jud. Satu Mare.
BREAZU	Iaşi, D-l Racoviţă.
BROŞTENI-NEAMŢ	B-dul I. C. Brătianu 35.
HORGAS	Covasna, Jud. Trei Scaune (D-l Pânzariu).
LIPOVA	Lipova, Jud. T. Torontal.
MAGUS IVANDA	
MARIA MALNAŞ	Braşov, Tg. Grâului, D-l Iuliu Mendel.
MATILD	Braşov, D-l Fleischer Str. Ecaterina.
POIANA NEGRI	Ad-ţia fond. relig. Cernăuţi.
REPAT	D-l Theil. Str. Gării Braşov.
SALUS	Ad-ţia Bodoc, Jud. Trei Scaune.
SALUTARIS	Ad-ţia Casin Iacobeni, Jud. Ciuc
BORSEC	Banca Crisoveloni, B-dul Colţei 41, Buc.
BUZIAŞ	Soc. Anon. Muschong, Băile Buziaş.
SOC. GOVORA - CALIMANEŞTI	Bucureşti, Str. Brezoianu 62.
FERDINAND	Bucureşti, Str. Halelor 17 (fr. Pescaru).
HOMOBOD CAPELNIŢA	D-l Bârsan, Rest. Picadilly Ploeşti.
OLĂNEŞTI	B-ca Marmorosch Blanc, Str. Doamnei, Bucureşti.
IZVORUL HEBE	Sângeorgiul român, Năsăud.
SLANIC MOLDOVA	Epitropia Sft. Spiridon, Iaşi.
SOMEŞENI	D-l Dr. D. Stanca, Spit. de femei, Cluj.
STOICENI	Soc. anon. Tg. Lăpuş, Stoiceni, Someş.
IZV. FERDINAND ZIZIN	Loco. Reprezentant Depozit. Central D. Constantinescu, Str. Polonă 100.
VÂLCELE	D-l Fleischer Gh., Str. Ecaterina Braşov.
PERLA BODOC	D-l Fleischer Gh., Str. Ecaterina Braşov.
VALEA MARIEI	D-l Merză, Satu Mare.
IZVORUL LUNA	Negreşti, Satu Mare.
BORHEGZ	Biborţeni. Jud. Odorheiu.
IZV. MARIA	Racoşul de Sus, Jud. Trei Scaune.
VENUS	Poiana, Jud. Satu Mare.
LITINA	Oradea Mare.
SICULIA, VICTORIA, UIOARA	Soc. Radiana-Urania, Str. Câmpin. Loco
REGELE FERDINAND	
FERDINAND	
GOLDMAN	Satu Mare.
BENKO	Trei Scaune.
GLORIA	

fig. 4 b

VALEA-MARIEI
PLĂCUT
SĂNĂTOS
SAVUROS
APĂ MINERALĂ NATURALĂ
Radioactivit.
M. u. c. 0,60 per litr.
GHEORGHE A. DIMA
Dr. MORELLI CAROL
prof. Univ.
Ian. 1923
Analiza chim. of. e recon. și e recomandă ca cea mai bună apă alcalino-sărată. Este o excelentă băutură cu sau fără vin.
Cei mai reputați profesori au găsit că această apă este cea mai bună și o recomandă pentru vindecarea afecțiunilor stomacale, bolilor de rinichi, bronșitei, astmu și în cazurile de anem. la copii și la adulți
Apa țâșnește dela o adâncime de 18.6 m. prin fântâni artezieno.
Conformément á l'analyse chimique officielle cette eau est reconnue comme étant la meilleure boisson thérapeutique, alcalicosicée. Excellente boisson avec e sans vin
DIRECȚIUNEA IZVOARELOR
VAMA-TURULUI
jud. Satu-Mare
Analiza:
Intr'un Kgr. de apă disolvate:
Natrium bicarb. 2.8768
Clornatrium 1.0121
Calcium bicarb. 0.3661
Kalium clorid 0.4267
Magnesium bic. 0.0615
Natrium sulfat 0.0350
Ferrum bicarb. 0.0247
Mangan bicarb. 0.0833
Lithium bicarb. 0.0050
Jod natrium 0.0012
4.5371
Diox de carbon 2,1955
Vegyelemzés
Dr. HONKA VILMOS
Dr. NENDTVICH KÁROLY
egyet. tanárok és a tud. akadémia tagjai
Budapest 1903 febr. 18.
A hivatalos vegyelemzés tanusága szerint a legértékesebb alkalikus sós savanyuviz. Utólérhetetlen bor és álvezeti viz.
According of the official analysis recognised most valuable alkaline medicinal water. Excellent with and widhout wine.
Secondo l'esperimento chimico è la piu pregiata acqua minerale contenuto di alcalini. Inraggiungibile come vino ed acqua da bere.

fig. 5

GRÓF VAY GÁBOR-FELE
TURVÉKONY-VÁMFALUI
MÁRIAVÖLGYI
FÜRDŐ ÉS
ÁSVÁNYVIZ-
FORRÁSOK
TULAJDONOS: MERZA JÓZSEF

fig. 6

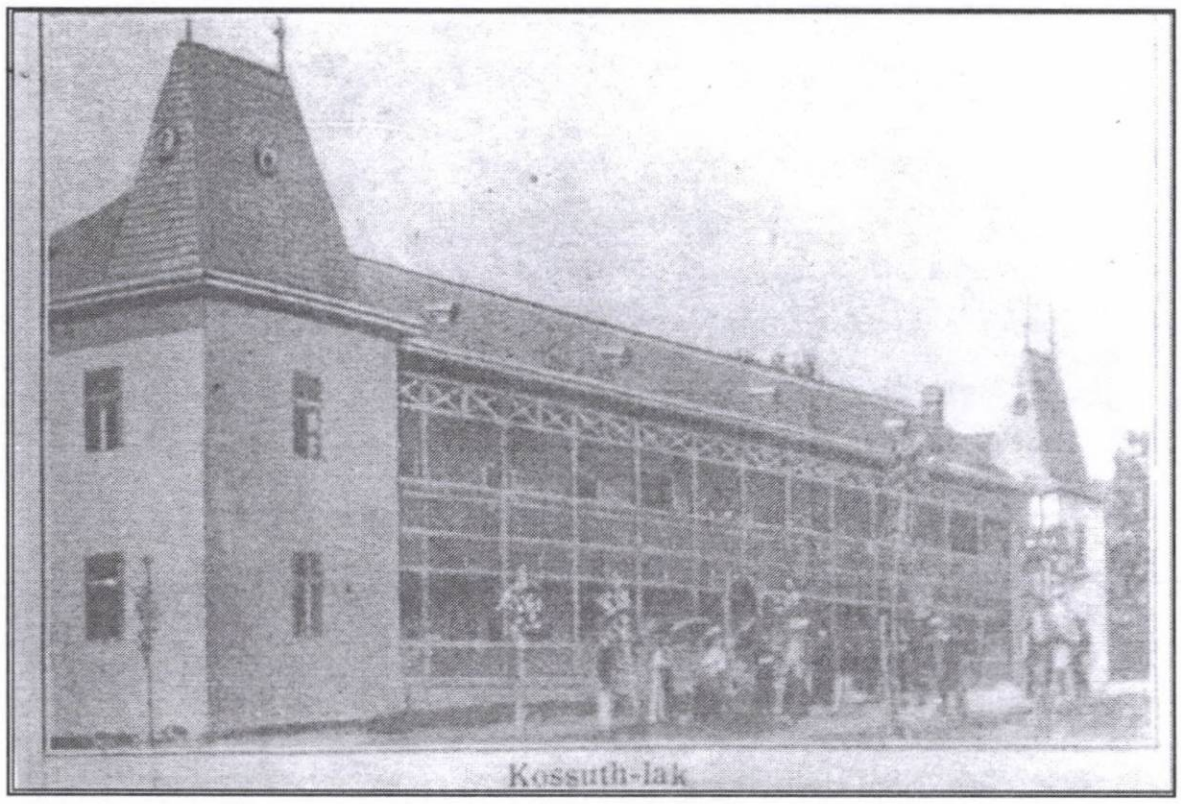

fig. 7

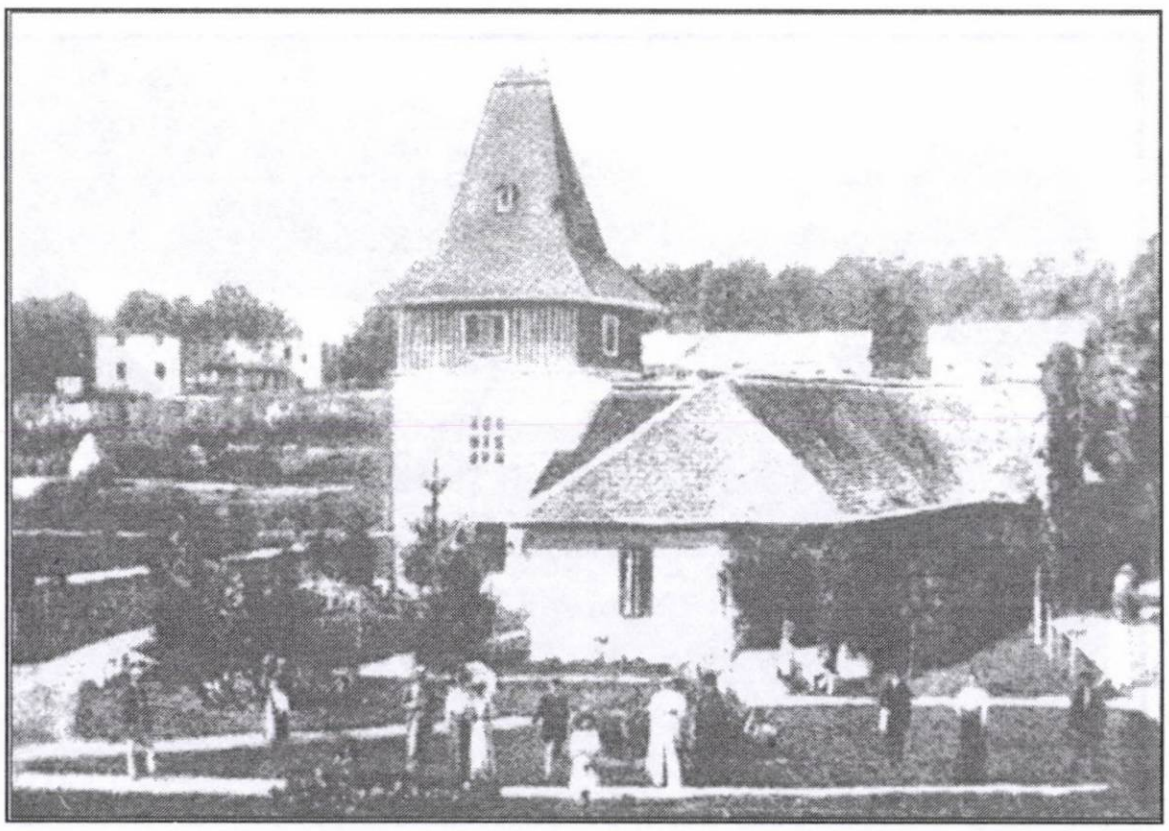

fig. 8

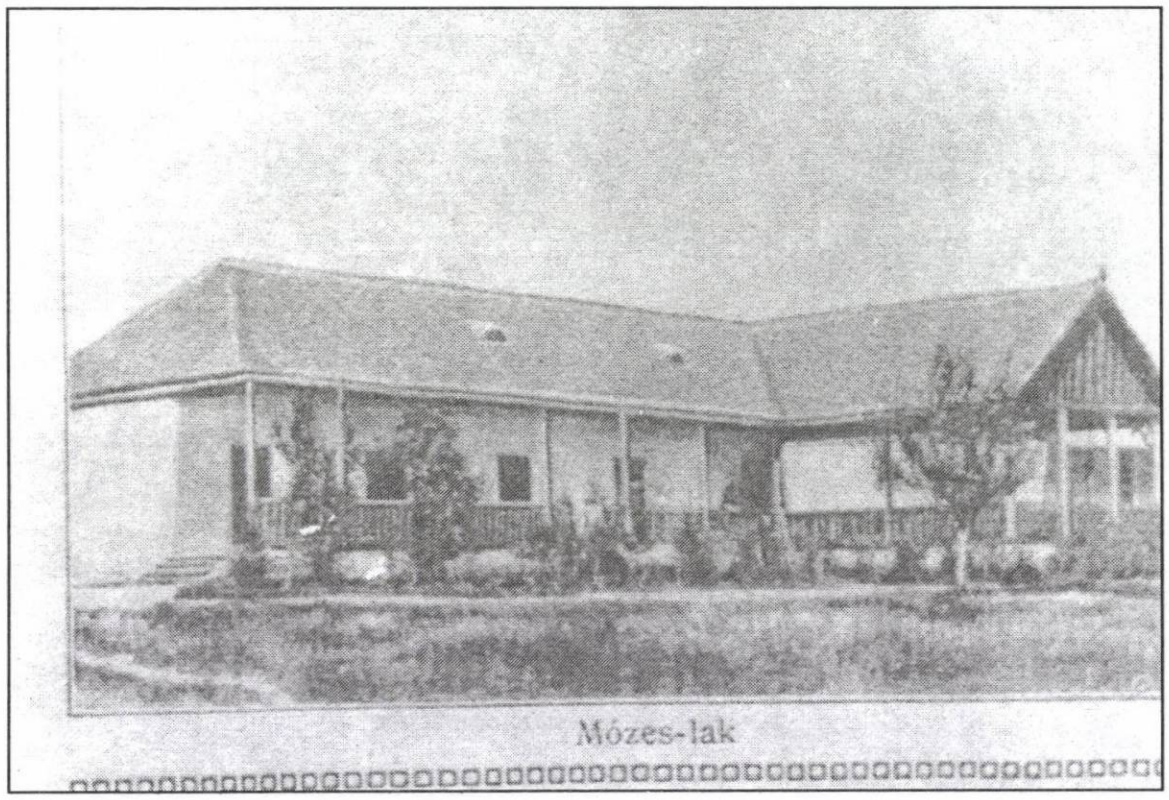

fig. 9

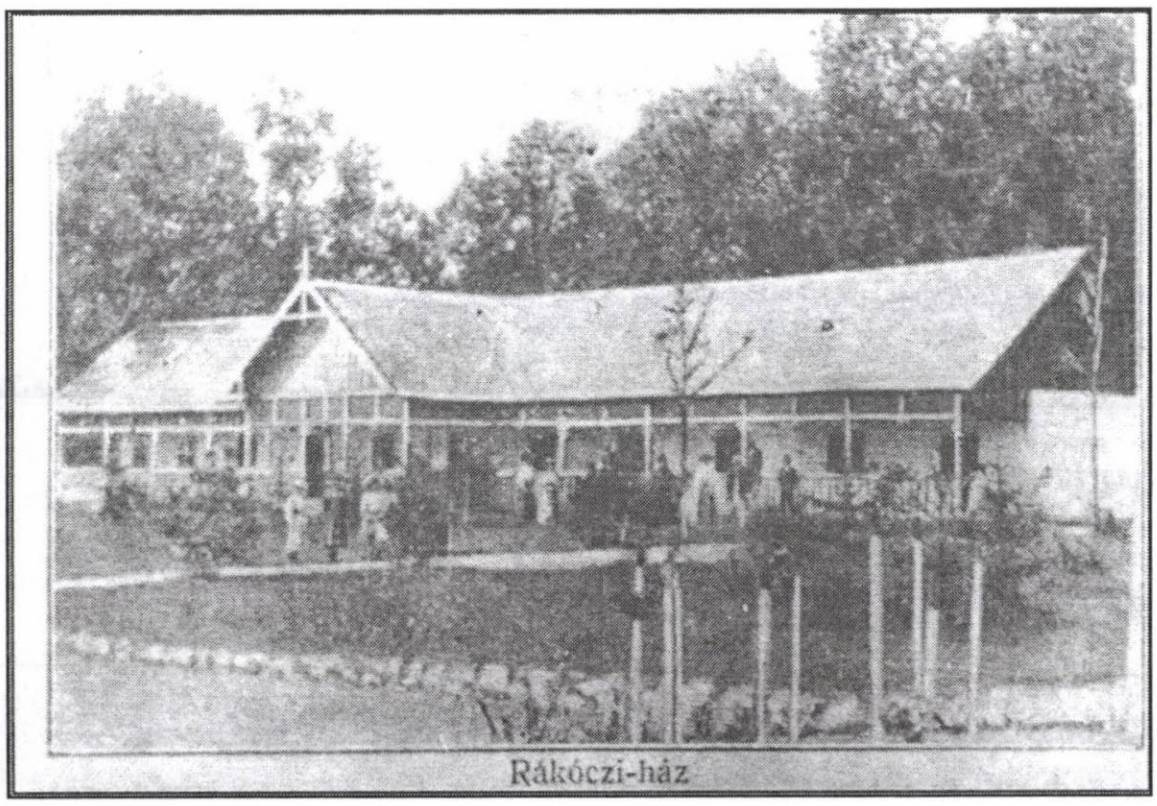

fig. 10

fig. 11

fig.12

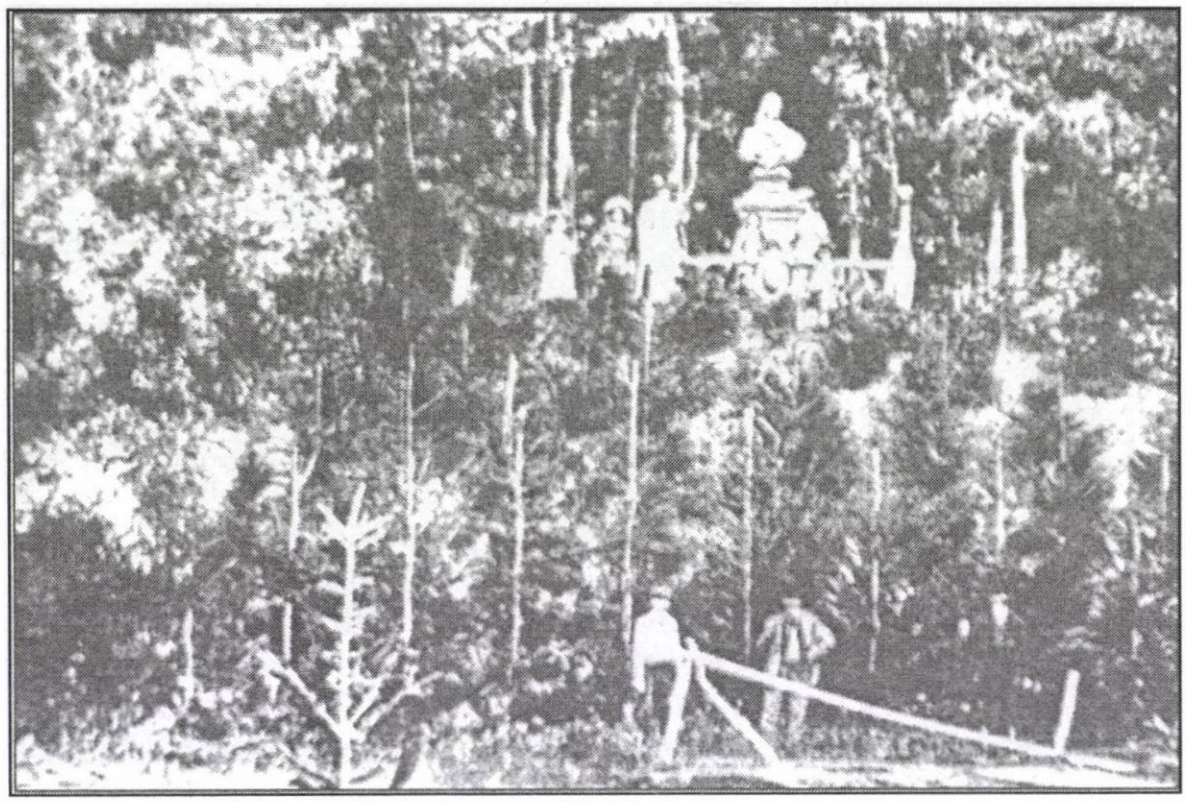

fig. 13

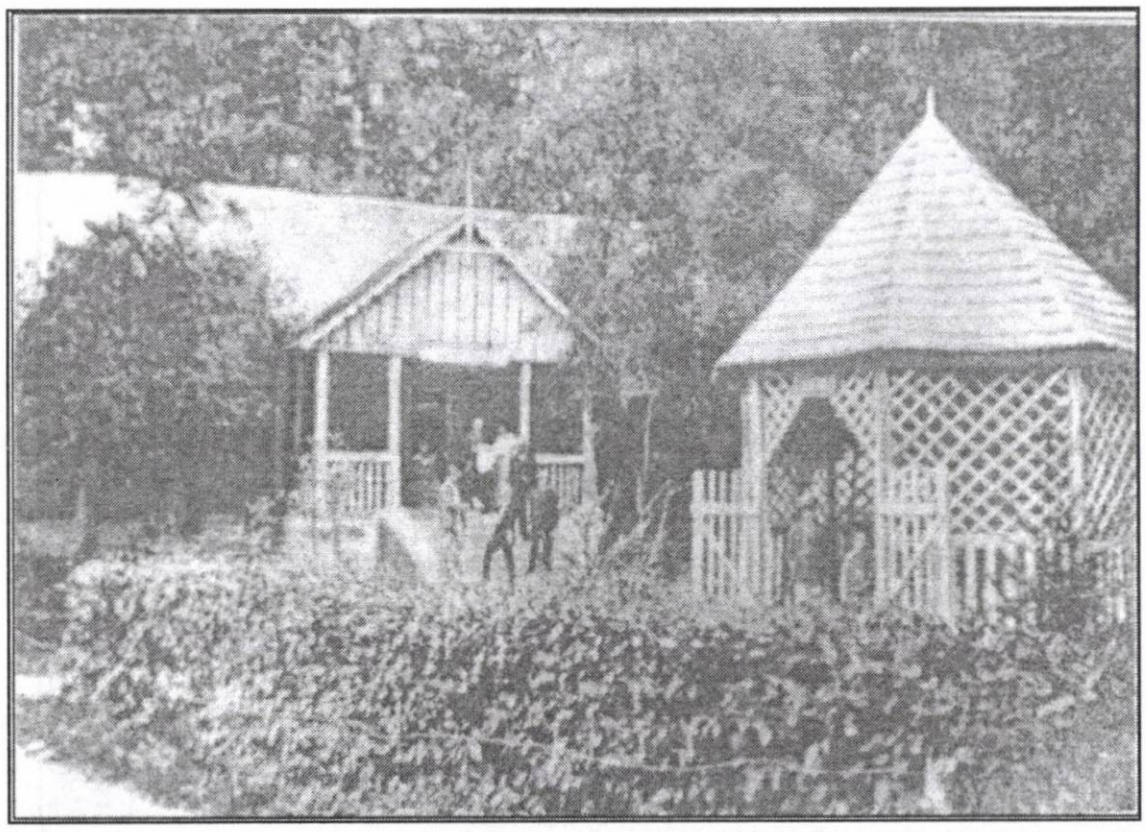

fig. 14

Tennis-pálya

fig. 15

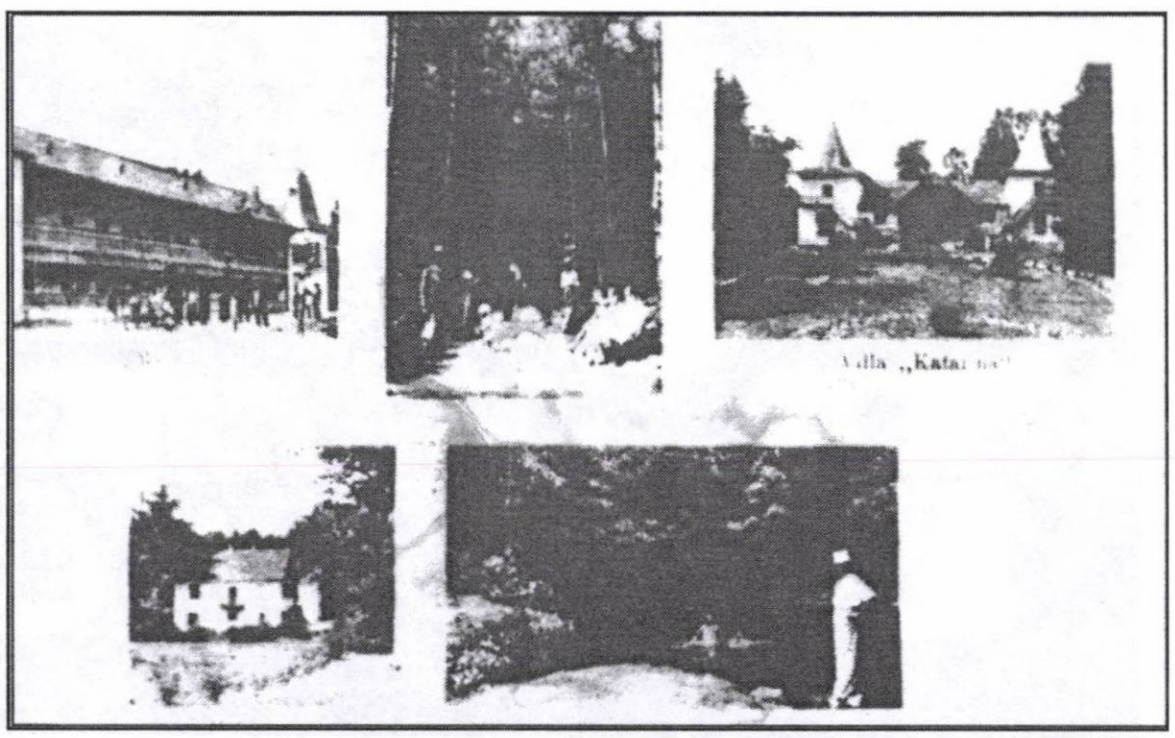

fig. 16

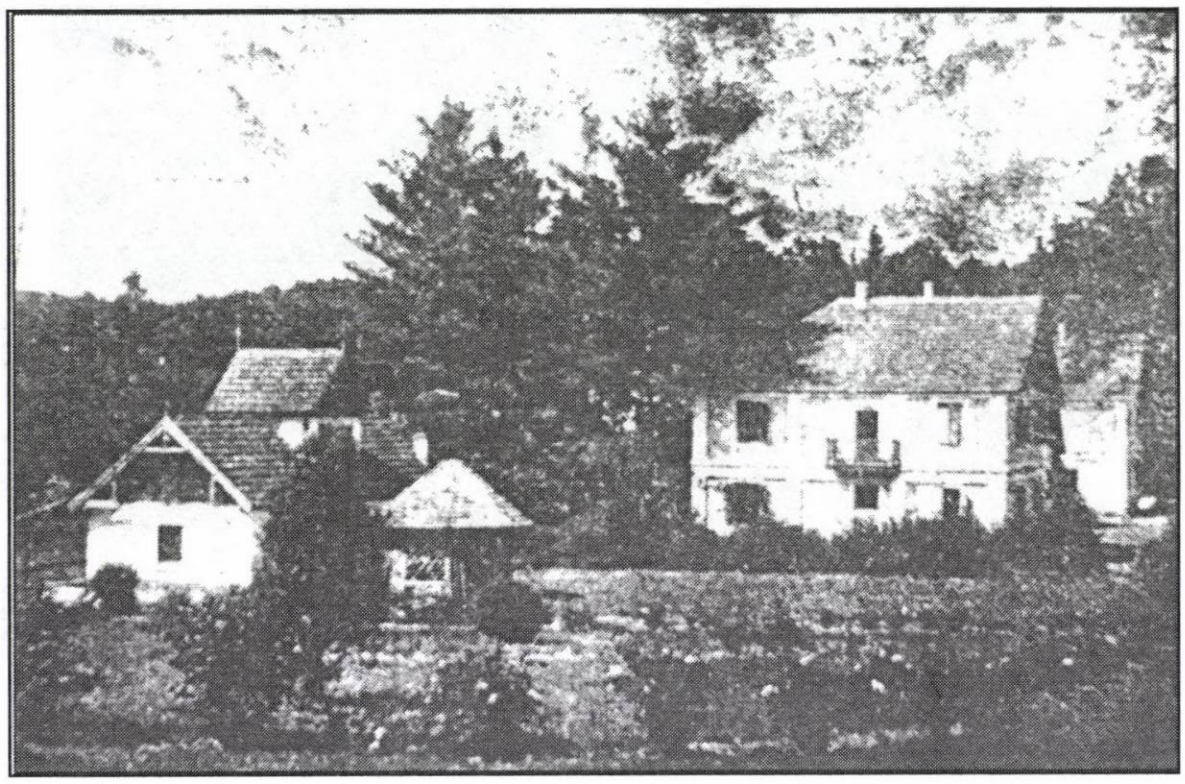

fig. 17

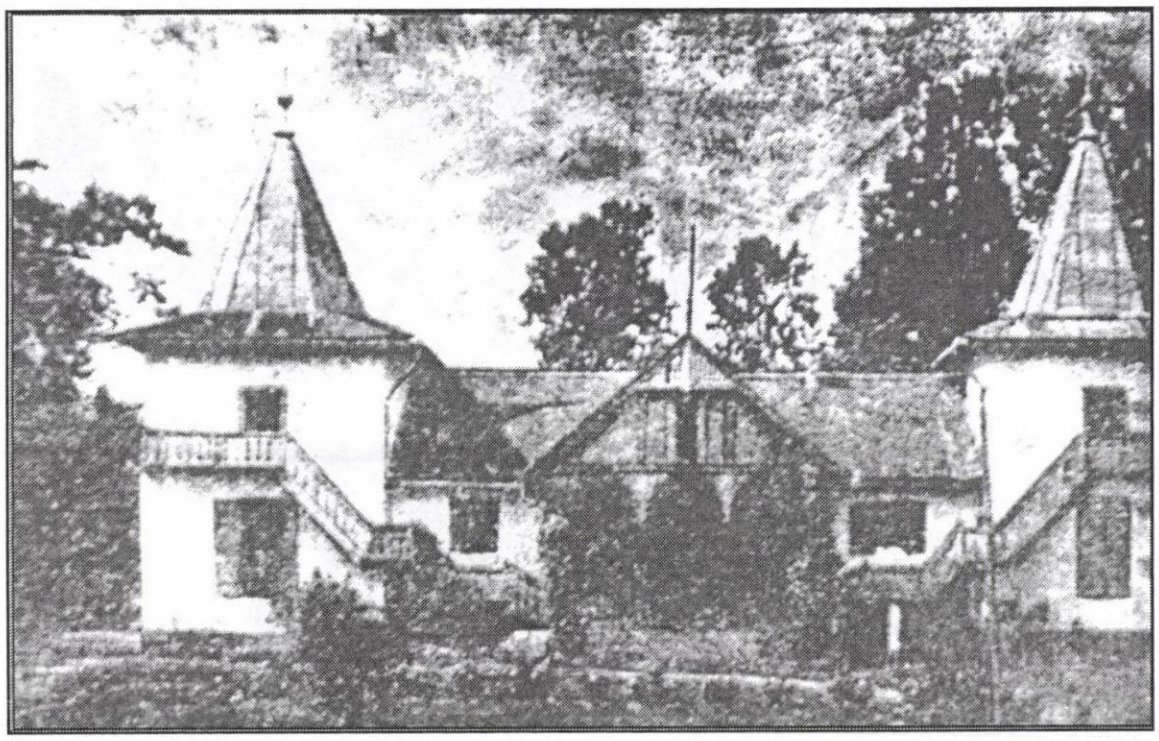

fig. 18

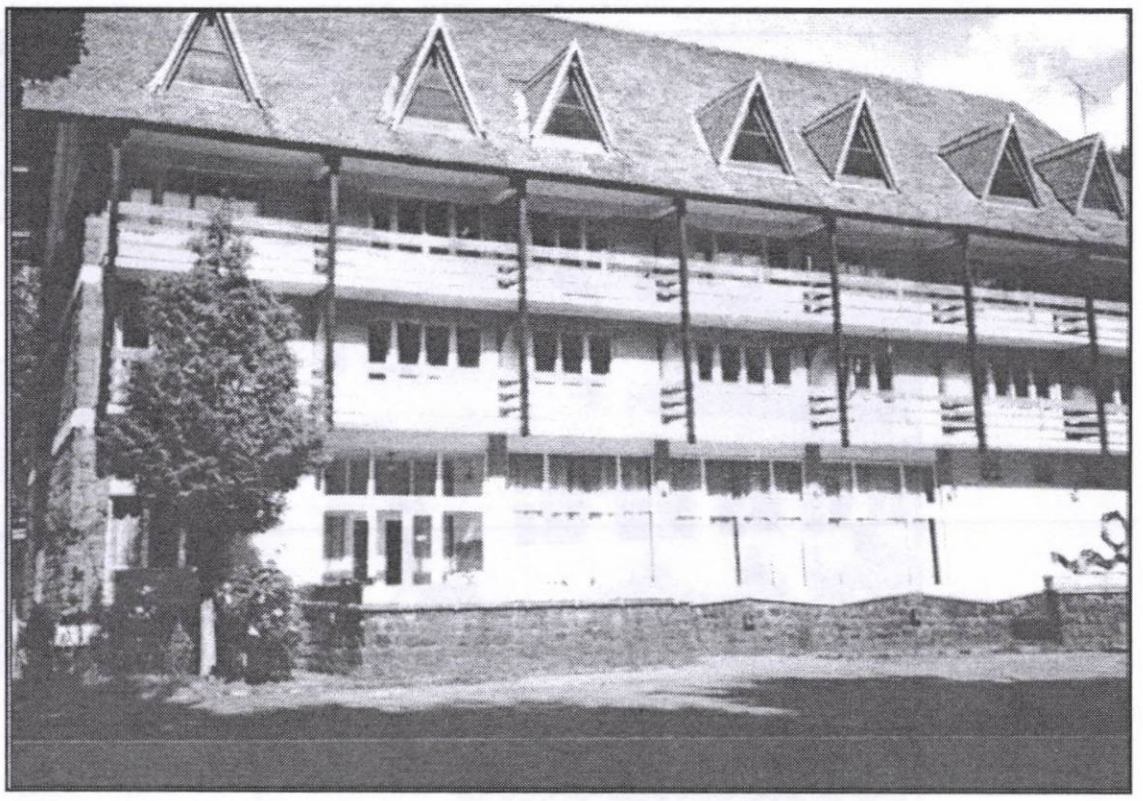

fig. 19

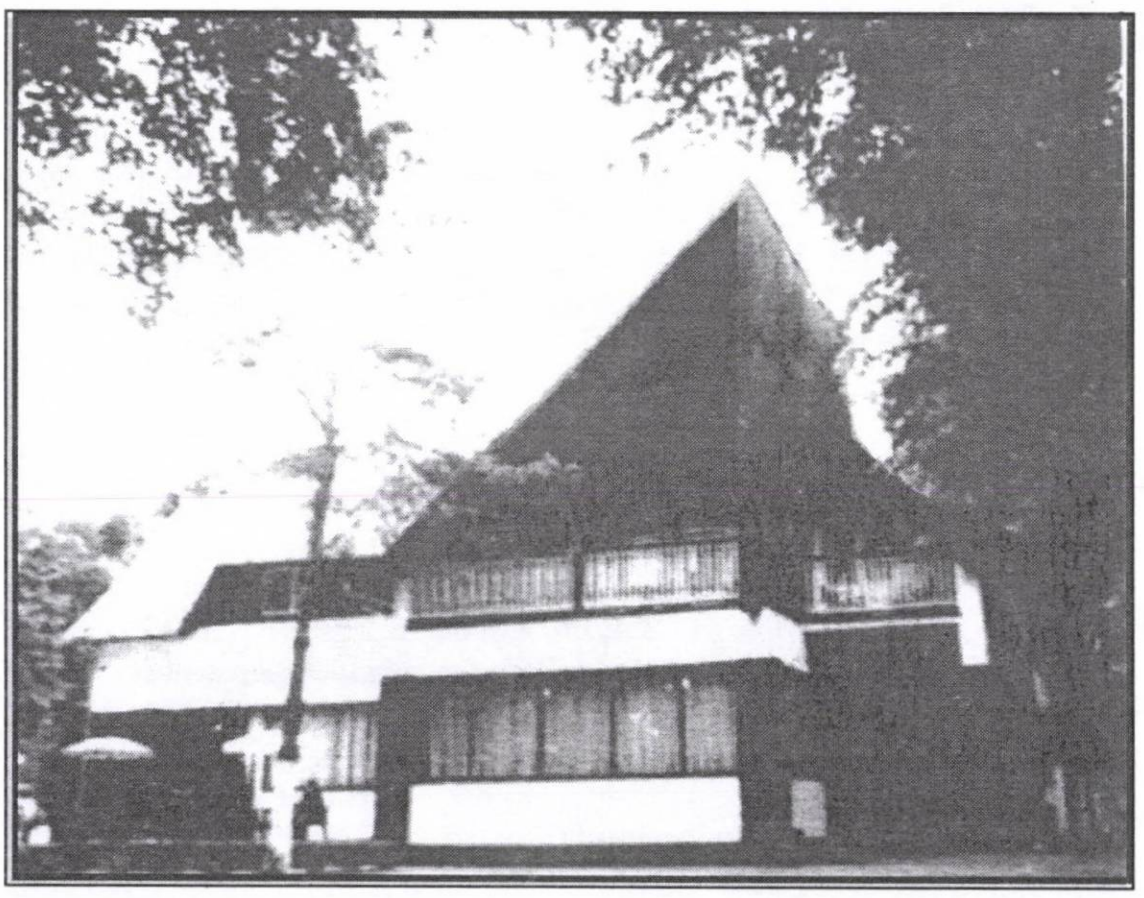

fig. 20

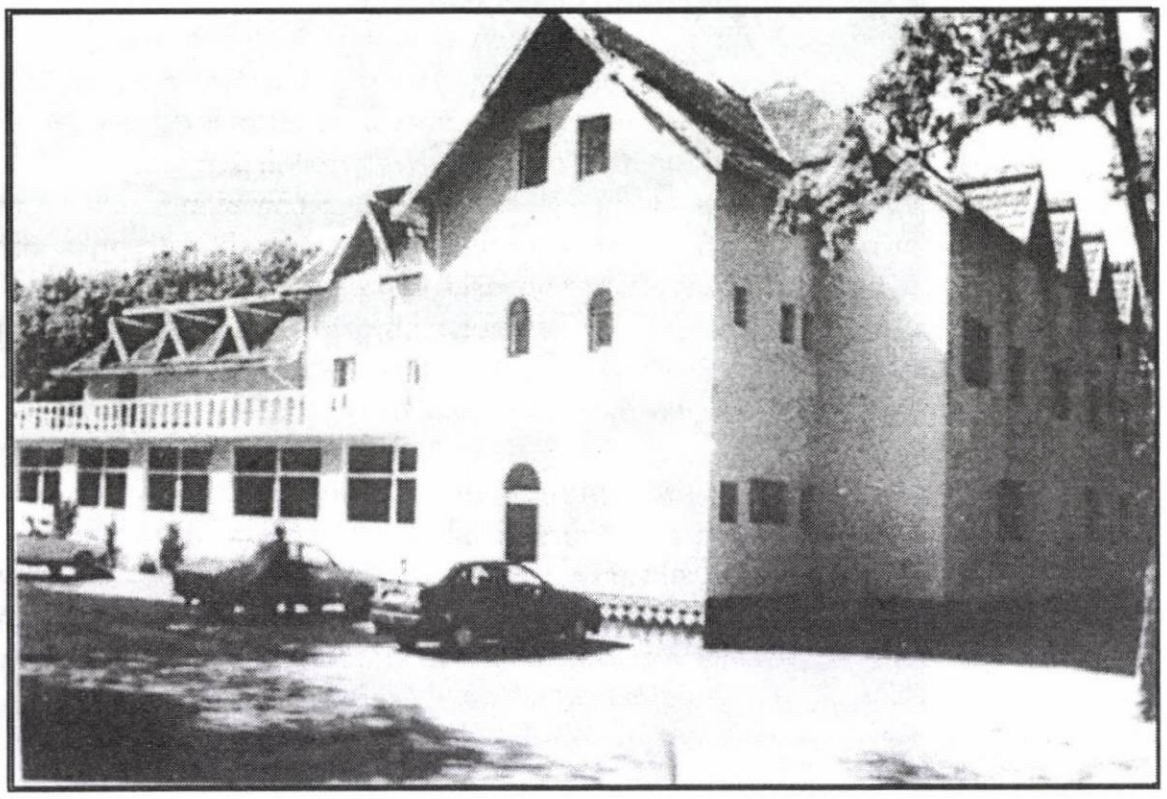

fig. 21

Istorici din Maramureş, Satu Mare şi Sălaj
(15 fişe-articol pentru *Enciclopedia istoriografiei româneşti*, 2003)

Cornel Grad

După un sfert de veac de la apariţia ***Enciclopediei istoriografiei româneşti*** (ediţia princeps din anul 1978), Editura Enciclopedică a iniţiat reeditarea acestei lucrări în formă nouă, revăzută, îmbogăţită şi actualizată. În cadrul acestui proiect ambiţios, de absolută prioritate pentru cunoaşterea reală a stadiului actual al acumulărilor – cantitative şi calitative – în domeniu, mi-a revenit sarcina onorantă de a redacta articolele privind 14 personalităţi/istoriografi din NV, care, prin activitatea lor din ultimii 25 de ani au contribuit, indiscutabil, la conturarea unui nou profil cultural-ştiinţific al zonei (**Notă**: fişa-articol a semnatarului acestor rânduri, CG, a fost realizată de cunoscutul istoric clujean, Stelian Mândruţ – a se vedea fişa-bruion nr. 15) . În acest context, autorul precizează că cele 14 articole/fişe-portret de dicţionar, redactate de el, se referă, **exclusiv**, la personalităţi/istorici care s-au afirmat istoriografic, printr-o activitate desfăşurată de-a lungul a cel puţin 15 ani, în instituţii de profil din cele 3 judeţe nord-vestice, nicidecum la toţi istoricii care au scris, mai mult sau mai puţin întâmplător, despre zona în discuţie. Dealtfel, criteriile generale pentru includerea în EIR, ed. 2003, vizau o activitate istoriografică de cel puţin 10 ani, materializată într-un număr de cel puţin 10-15 lucrări în domeniu, cu o certă valoare ştiinţifică.

1) **ACHIM, Valeriu** **1.** — N. 8 aprilie 1923, în com. Tiream, jud. Satu Mare. Studii secundare la Şcoala Normală de Învăţători Carei, Oradea, Timişoara (1937-1945), universitare la UBB Cluj-Napoca, Facultatea de Filologie, Secţia română-istorie (1961-1966). Stagii de perfecţionare (învăţământ-cultură) în România şi Italia (1980). Doctor în istorie al ISISP Bucureşti (1984). 1945-1987: succesiv, învăţător, profesor, director de şcoli în învăţământul gimnazial din Noţig (jud. Sălaj), Tiream, Dindeşti, Andrid (jud. Satu Mare), inspector şcolar şi şef al secţiei raionale de învăţământ Tg. Lăpuş (jud. Maramureş), secretar şi vicepreşedinte al Comitetului de Cultură şi Artă al regiunii/judeţului Maramureş, director al Muzeului Judeţean Maramureş şi al Teatrului Dramatic Baia Mare. După pensionare (1987): director al Casei de Presă şi Editurii "Gutinul" Baia Mare; redactor şef al revistei de istorie "Pro Unione"din Baia Mare; membru al Academiei de Ştiinţe, Literatură şi Arte Oradea (ASLA) România – 2001; Laureat al premiului "Nicolae Iorga" al Academiei Române pe anul 1981 pentru vol. *Maramureşenii în lupta pentru libertate şi unitate naţională. Documente 1948-1918.*

2. Paralel cu o susţinută activitate didactică şi cultural-educativă – în calitate de profesor secundar, conducător al principalelor instituţii judeţene de cultură din Maramureş (muzeul şi teatrul) –, a desfăşurat o eficientă muncă de cercetare ştiinţifică, materializată în peste 40 de studii de specialitate, cca 200 de articole de popularizare în presa locală şi centrală, care, apoi, au fost valorificate prin publicarea a 13 volume (cărţi de autor, în colaborare, editări/reeditări şi îngrijiri ediţii de documente şi texte) privind epoca modernă şi contemporană, cu deosebire în domeniul istoriei culturii din nord-vestul României (judeţele Sălaj, Maramureş, Satu Mare). Redactor responsabil al anuarului Muzeului Judeţean Maramureş, *Marmaţia,* nr. 3 (1977), 4 (1978), 5-6 (1979-1981); redactor şef al publicaţiilor *Gutinul* şi *Pro Unione.* A coordonat şi îngrijit 5 cărţi şi broşuri editate/reeditate de Editura Gutinul, în perioada 1991–2003. A colaborat la *RP, RM, ASTRA, Transilvania* – Sibiu, *Familia, Tribuna, AMN, AMP, SC – Satu Mare, Archeus – Baia Mare.*

3. – coautor la: *Maramureşenii în lupta pentru libertate şi unitate naţională. Documente 1948-1918,* DGAS, Fil. Arh. St. Maramureş, Bucureşti, 1981, 412 p.; *Dr. Vasile Lucaciu, luptător activ pentru unirea românilor. Texte alese,* 2 vol. (vol. I, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1988, 448 p., 12 planşe color; vol. 2, Baia Mare, Ed. Gutinul srl, 2000, 350 p., 12 planşe foto); *Triunghiul Morţii – Baia Sprie. Un memorial al durerii cu suferinţele deţinuţilor politici, denumiţi "braţe sociale",* Baia Mare, Ed. Gutinul, 2001, 308 p.

– *Dr. Vasile Lucaciu – luptător pentru drepturile românilor şi unirea Transilvaniei cu România.* (Editor: Muzeul Judeţean Baia Mare), 1968, 263 p. + 26 ilustraţii; *Maramureşul şi Unirea*, (Editor: Muzeul Judeţean Maramureş), Baia Mare, 1968, 252 p. (în colaborare); *Monografia municipiului Baia Mare.* (Editor: Consiliul Municipal Baia Mare), vol. 1, 1972, 567 p. (în colaborare); *Maramureş, monografie,* (col. *Judeţele patriei*), Bucureşti, Ed. Sport-Turism, 1980, 330 p. (în colaborare); *Nord-vestul Transilvaniei, cultură naţională – finalitate politică (1848-1918),* Baia Mare,

Ed. Gutinul, 1998, 534 p., 32 ilustraţii; *Istoria conducerii mineritului, a metalurgiei neferoase şi preţioase din nord-vestul României,* Ed. Gutinul, Baia Mare, 2003, 510 p. (în colaborare).
– *Scrieri în timp, 1946–2003.* (Culegere de studii şi articole publicate, vol. 1), Baia Mare, Ed. Gutinul, 2003, 584 p.
4. George Vulturescu, *Cultură şi literatură în ţinuturile Sătmarului. Dicţionar 1700–2000*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2000, 298 p., p. 11-13; Ioan Ciocian, *V. Achim, Nord-Vestul Transilvaniei. Cultură naţională...*(recenzie), în *Limes,* 1999, 2, nr. 1-2 (5-6), p. 56-58.

2) **ALEXA, Tiberiu** **1.** – N. 09.19.1954, Baia Mare. Studii secundare la Liceul de Muzică şi Arte Baia Mare–Secţia umanistă (1969–1973), universitare la UBB Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie-Filosofie (1975-1979). Studii postuniversitare de muzeologie, cercetare ştiinţifică şi expertiza operei de artă la Centrul de Perfecţionare al Min.Cult. Bucureşti (1979–1981, 1982–1985, 1986–1989), Universitatea Central–Europeană din Praga, Republica Cehă – masterat în *Istoria şi filosofia artei şi arhitecturii* (1994–1995), Budapesta, Ungaria – programul *de Statistici sociale aplicate* (1998). Doctor în istorie – specializarea istoria artei al UBB Cluj-N. (1999). Muzeograf principal la Oficiul judeţean Maramureş pentru Patrimoniul Cultural Naţional (1979–1999), Muzeul de Artă – Centrul Artistic Baia Mare (1994–2003), concomitent, cadru didactic asociat (conf univ.) la Universitatea de Nord Baia Mare, Facultatea de Litere, Catedra de Filosofie, secţia: Pictură – Arte Decorative (disciplinele: *Istoria artei, Estetică, Estetica şi filosofia artei*), redactor şef al revistei de cultură *Helvetica* Baia Mare (1998–1999), din 2002, editor şi îngrijitor al colecţiei de editoriale *Mica Bibliotecă de Artă Băimăreană.*
2. Critic şi istoric de artă, membru titular al UAP din România – secţia criticã de artã; membru al Com. Dir. Terit. al jud. Maramureş (1992–1998); membru în Cons. de adm. al Asoc. «Fil. Baia Mare a UAP din România» (1986–2002); director al Com. jud. Maramureş pt. Protecţia Monumentelor (1992–1998); membru al Asoc. Ist. din Transilvania şi Banat – Com. Ist. Art.; membru al Com. Naţ. de Ist. a Oraşelor. Este unul dintre cei mai activi animatori ai vieţii cultural-artistice din Baia Mare, având contribuţii deosebite la promovarea şi recunoaşterea pe plan naţional şi internaţional a realizărilor Centrului/Şcolii/Coloniei Artistic(e) de la Baia Mare, întemeiat(e) de Simon Hollósy în 1896. A participat la 315 reuniuni ştiinţifice şi de creaţie artistică cu caracter naţional şi la 45 reuniuni ştiinţifice şi de creaţie artistică, cu participare internaţională la Ulm, Köln, Nürenberg, München (Germania), Praga, Hradec Kralove (Cehia), Bratislava (Slovacia), Budapesta, Szolnok, Szombathely, Szeged (Ungaria), Lvov şi Cernăuţi (Ucraina), Sofia (Bulgaria), Bucureşti, Baia Mare, Sibiu, Cluj-Napoca, Zalău, Carei, Satu Mare. Curator, coorganizator şi expert colaborator la 133 expoziţii de artă plastică modernă şi contemporană, dintre care: 14 internaţionale (Baia Mare - *Arta Dialogului European. Noua Colonie Internaţională de la Baia Mare, Conventul Internaţional de pictură Simion Hollósy* 2001, 2002 şi 2003 etc.), Ulm, Satu Mare, Szolnok, Nyíregyháza, Gyula din Ungaria; 38 – de autor; 25 – colective şi de grup; 8 – cu temă şi de program etc. În calitate de autor/coautor/colaborator, editor, coordonator/îngrijitor a publicat 13 volume (albume şi eseuri de artă), 9 cataloage/ghiduri, cca 262 cronici plastice, recenzii de carte, foiletoane, articole şi note publicistice de istorie locală etc., apărute în presa locală din Maramureş (lb. rom. şi lb. magh.) şi în cea culturală din Cluj-Napoca, Zalău, Oradea, Bacău. *"Premiul Naţional III" pentru critică de artă şi eseu*, CCES. Bucureşti (1987); *"Premiul Special pentru Istoria Artei"* acordat de revista *Napoca Universitară* pentru serialul de eseuri *Şcoala de la Baia Mare* (1979); Premiul *„Cartea anului 1997" pentru secţiunea literatură de specialitate*, acordat de Primăria şi Consiliul Municipal Baia Mare pentru vol. bilingv , în colab., *Centrul Artistic Baia Mare. 1896–1996/ The Baia Mare Artistic Centre. 1896–1996*, Baia Mare (1998); *"The Stephen R. Grand Award"* acordat de *Civic Education Project*, New Haven, S.U.A (1999); nominalizare la *Premiul anual pentru critică de artă al UAP din România* (2003).
3. – *Centrul Artistic Baia Mare. 1896–1996/ The Baia Mare Artistic Centre. 1896–1996*, Baia Mare, Muzeul Judeţean Maramureş – Inspectoratul pentru Cultură, 1996, 512 p. (coautor).
– *Maramureş /Máramaros*, Gyula (Ungaria), 1982, 112 p. [vol. bilingv în lb magh. şi rom.]; *Centrul Artistic Baia Mare: Atelier 35*, Baia Mare, 1988, 90 p.; *A nagybányai művésztelep*, [*Colonia de artă de la Baia Mare. Capodopere din colecţiile Muzeului de Artă din Baia Mare*], Szolnok [Ungaria], 1991, 62 p (în colaborare); *Un deceniu de viaţă artistică la Baia Mare. 1984–1993/Une décénie de vie artistique à Baia Mare. 1984–1993*, Baia Mare, Inspectoratul pentru Cultură al judeţului Maramureş, 1993, 192 p. [vol. bilingv în lb rom. şi fr.]; *Centrul Artistic Baia Mare – Artiştii «Şcolii Hollósy». De la Henriette Abramovits la Max Buri,* în colecţia editorială *Mica bibliotecă de artă băimăreană 11. Seria Artiştii «Şcolii Hollósy». 1*, UAP din România – Fil. Baia Mare, Baia Mare, 2003, 186 p.
– *Centrul artistic Baia Mare. Argumente în favoarea unei recuperări integratoare*, în *Arta*, 1983, 30, nr. 9, p.9-13; *Contributii la reconstituirea primei etape a mişcării plastice de la Baia Mare (1896–1901). Colonia din 1897*, în *AMP*, 1986, 10, p.745-772; *Pictura românească în preajma anului 1900*, în *Ateneu*, 1992, 29, p.9; *Centrul artistic Baia Mare şi începuturile integrării sale în viaţa culturală a României (1919–1920)*, în *Studii de Istorie a Transilvaniei – Specific regional şi deschidere europeană*, Cluj, 1994, p. 230-235; *O incursiune neconvenţională în istoria Centrului Artistic Baia Mare,* în

Tribuna, (s.n.), 1996, 8, nr. 42, p.14-15; *Orientarea culturală şi acţiunea publică a mişcării artistice de la Baia Mare în vremea «Şcolii Hollósy»*, în *Artă şi Societate*, Buletin ştiinţific al Asoc. Ist. din Transilv. şi Banat – Com. Ist. Artei, Cluj-Napoca, 1997, 2, nr. 19-20, p. 321-329 (*I – Avertisment*) ; nr. 21-22, p. 337-345 (*II – Coborârea în cetate şi direcţiile unui efort integraţionist*); nr. 23-24, p. 354-362 (*III – Dialogul cu "cetatea": primele expoziţii băimărene de artă plastică*); 1998, 3, nr. 25-26, p. 373-378 (*IV – Implicaţiile ascunse ale unui pariu artistic ratat*); *Motivating Student Involvement when Teaching Art History*, în Sandra L. Renegar, Benö Csapó [Editors], *Active Learning Strategies for the Higher Education. Proceedings of the Regional Workshop on Higher Education*, JATEPress, Szeged, 1997, p. 89-94 (în colaborare); *Anuala Artelor* [album de artă contemporană]. editori: UAP – Filiala Baia Mare–Primăria Municipiului Baia Mare, Baia Mare, anii 2001 (80 p.), 2002 (90 p.), *2003* (118 p.); *Eternul feminin. Mitul revelat*, în colecţia editorială *Mica bibliotecă de artă băimăreană 1. Seria Expoziţii* 1., Muzeul de Artă «Centrul Artistic Baia Mare» – Biblioteca Judeţeană «Petre Dulfu», Baia Mare, 2002, 80 p.; *Savoarea vieţii cotidiene • Flavours of a Daily Living – Dorothea Fleiss – Jurnal • Diary,* în colecţia editorială *Mica bibliotecă de artă băimăreană 8. Seria Expoziţii* 4., UAP din România – Filiala Baia Mare, Baia Mare, 2003, 96 p.

3) **BADER, Tiberiu (s)** **1.** – N. 2 aprilie 1938, com. Ardud, jud. Satu Mare. Studii secundare la Liceul de Băieţi din Satu Mare (1951-1954), superioare la Universitatea "Bolyai" Cluj, Facultatea de Istorie-Filologie, specialitatea istorie (1954-1958). Director (1958-1971), muzeograf principal (1971-1987) la Muzeul Satu Mare. Conducător al şantierului arheologic "Münsterplatz" din Ulm – Oficiul Baden-Württemberg din Stuttgart – Germania (1988–1990), director al Muzeului Celtic German (Keltenmuseum) din Hochdorf–Stuttgart, Baden-Württemberg, Germania (1991-2003). Doctor în istorie – specialitatea arheologie preistorică – Institutul de Istorie şi Arheologie Cluj (1977).

2. Arheolog, specialitatea – preistorie, cu precădere epoca bronzului, secundar – arheologie experimentală. A întreprins cercetări sistematice de teren, arhivă şi bibliotecă privind epoca bronzului în NV României (jud. Satu Mare), Ungaria, Germania şi a efectuat săpături arheologice la Potău, Medieşu Aurit, Boineşti, Turulung, Iojib, Berea, Ciumeşti, Cehăluţ, Culciu Mare, Culciu Mic, Săcuieni, Tămăşeni, Ardud (România), Ulm (Germania). A publicat 6 volume de autor şi peste 40 de studii, articole, note, recenzii etc. în România Germania, Ungaria, Slovacia, fiind considerat drept unul dintre cei mai competenţi şi prolifici cercetători ai epocii bronzului din Europa Centrală.

3. – *Dépôt d l'age du bronze tardif du nord-ouest de la Transylvanie, Inv. Archeologica*, 6, Ed. Acad., 1971, 18 f.(pl).

– *Descoperiri monetare în Câmpia Someşană*, Baia Mare, [f.t.], 1967, 15 p.; *Tezaure monetare din judeţul Satu Mare.* Sub redacţia lui T. Bader. [Satu Mare], Muzeul de istorie, 1968, 136 p.; *Epoca bronzului în Nord-Vestul Transilvaniei*, Bucureşti, 1978, 248 p. (fig., h.); *Die Fibeln in Rumänien, Prähistorische Bronzefunde*, 16, 6, München, 1983, 144 p.+ 62 pl.; *Die Schwerter in Rumänien*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1991, 202 p.*; Experimentelle Archäologie in Europa*, Oldenburg, 2002.

– *Fibule cu scut dintr-un singur fir*, în *SCIV*, 1970, 21, 2, p. 209-224; *Cultura Suciu de Sus în nord-vestul României*, în *SCIV*, 1972, 23, 4, p. 509-535; *Tezaurul monetar cu imitaţii de tip Filip II, descoperit la Turulung (jud. Satu Mare)*, în *AMN*, 1975, 12, p. 75-92; *Contribuţii la cunoaşterea oraşului Satu Mare. Descoperiri arheologice (I)*, în SC – Satu Mare, 1975, p. 19-45; *Neue Beiträge zu den mykenischen Schwerten von Typ A aus Rümänien*, în *Zeitschrift für Archälogie*, Berlin, 1986, 20, p. 1-15; *Aşezarea eneolitică de la Homorodu de Sus*, în *Relaţii româno-ucrainene. Istorie şi contemporaneitate*, Satu Mare, 1999, p. 21-62 (în colaborare); Bronzefunde von Surduc, Bez. Sălaj, Rumänien. Bemerkungen zu den bronzezeitlichen Passfunden in Samosch-Engpass, în *Transsilvanica. Gedenkschrift für Kurt Horedt. Internationale Archäologie. Studia honoraria 7*, Rahden, 1999, p. 133-141. **(C.G.)**

4) **BAJUSZ, István (Ştefan)** **1.** – N. 17 martie 1954, Turda, judeţul Cluj. Studii liceale la Turda, superioare – Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj, Facultatea de Istorie şi Filozofie, 1978. Muzeograf arheolog, cercetător principal III la Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău (1978–2003); concomitent, din 1995, lector la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Secţia Istorie, Catedra de Istorie Antică şi Arheologie. Doctor în istorie (2000).

2. Arheolog şi istoric al epocii romane, post-romane şi feudale din Transilvania. Preocupări susţinute privind cercetarea de teren şi bibliotecă în domeniile: arheologia epocii romane, cu specială privire la Complexul Arheologic Porolissum – Moigrad (amfiteatrul, artefacte), artă decorativă medievală din bisericile sălăjene.

3. – colaborator la *Néhány szilágysági református egyház úrasztali felszerelése a 16–17.* századból, în *Szilágysági magyarok*, Bucureşti–Cluj, Editura Kriterion, 1999, [698 p.], p. 56-138.

– *Castrul roman de la Romita-Certiae. Das Römergrenzkastell von Romita-Certiae,* Zalău, s.n., 1997. 248 p. + VIII. (în colaborare); *Porolissum. Ausschnitte aus dem Leben einer dakisch-römischen Grenzsiedlung aus dem Nordwesten der Provinz Dacia Porolissensis.* (Red.: Nicolae Gudea, Schuller, Wolfgang). Amsterdam, Editura Adolf M. Hakkert, 1998 [204 p. + LXV], (în colaborare).

– *Inscripţia CIL III 836 şi realitatea arheologică,* în Mihai Bărbulescu (red.), *Civilizaţia romană în Dacia.* Cluj, Centrul de Studii Transilvane, 1997, p. 92-101; [262 p.]; *Propunere de reconstituire a amfiteatrului de piatră de la Porolissum,* în Dumitru Protase–Dan Brudaşcu (red.), *Napoca. 1880 de ani de la începutul vieţii urbane*, Cluj, 1999, p. 11–31; [238 p.]; *Podoabele din amfiteatrul de la Porolissum,* în Călin Cosma–Dan Tamba–Adrian Rustoiu (red.), *Studia archaeologica et historica Nicolao Gudea dicata*, Zalău, Editura Porolissum, 2001, [571 p.], p. 397-430, (în colaborare); *Consideraţii privind argintăria de cult din Sălaj (I)*, în *AMP,* 5, 1981, p. 451-459; *idem* (II), în *AMP,* 1982, 6, p. 163-168; *idem (III),* în *AMP,* 1983, 7, p. 163-168; *Mărgele romane de la Porolissum*, în *AMP,* 1982, 6, p. 23-38. (în colaborare); *Obiecte de cositor în Sălaj (I)* în *AMP,* 1984, 8, p. 765-774.; *II*, în *AMP*, 9, 1985, p. 785-793.; *III*, în *AMP*, 10, 1986, p. 135-137; *Ace de păr din os de la Porolissum,* în *AMP,* 1990–1991, 14-15, p. 81-126 (în colaborare); *Instrumente medicale şi ustensile folosite de medicii şi farmaciştii romani din Dacia Porolissensis. Contribuţii la studiul medicinei romane* în *AMP,* 1992, 16, p. 249-291 (în colaborare); *Capsule de sigilii romane de la Porolissum* în *AMP,* 1995, 19, p. 61-72; *Aplici disc ornamentate cu figură umană din Dacia Porolissensis* în *AMP,* 1996, 20, p. 97-113 (în colaborare; *Fibule romane de la Porolissum,* în *AMN*, 1997, 34/1, p. 521-534 (în colaborare); *Amfiteatrul de la Porolissum şi aspectele sale cultice*, în *Acta Musei Porolissensis*, 2003, 25, p. 165-194.

5) **CIOCIAN, Ioan 1**. – N. 23 ianuarie 1949, sat Domnin, com. Someş Odorhei, jud. Sălaj. Studii liceale la Cehu Silvaniei (1963-1967), universitare la Oradea (Facult. Istorie-Geografie, 1975) şi Cluj-Napoca (UBB – Facult. Istorie-Filosofie, 1979). Doctor în istorie (1998). Profesor în învăţământul gimnazial şi liceal (Sărmăşag, Zalău), director de şcoală, inspector şcolar, cadru didactic asociat al Univ. de Vest "Vasile Goldiş" Arad, publicist şi redactor la revistele "Alma Mater Porolissensis" şi "Şcoala Noastră" din Zalău.

2. Istoric specializat în istoria modernă a României şi istorie locală, cu deosebire a Sălajului, publicist. A studiat, cu precădere, mişcarea naţională, viaţa religioasă şi cultural-artistică românească din NV Transilvaniei, îndeosebi activitatea Vicariatului gr. cat. al Silvaniei din Şimleu Silvaniei– cea mai importantă instituţie din zonă, până la Marea Unire.

3. – *Biserica şi societatea românească din Transilvania. Vicariatul Silvaniei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea,* Arad, University Press, 2000, 238 p.; *Victor Deleu (monografie),* Zalău, 2002, 249 p. (în colaborare).

– *Consideraţii asupra implicaţiilor etico-sociale ale horei în satele din Dealurile Silvaniei* în *AMP*, 1986, 10, p. 653-665; *Lupta bisericii unite din Sălaj pentru drepturi naţionale şi făurirea statului naţional unitar român între 1848-1918,* în *AMP*, 1992, 16, p. 417-432; *Viaţa economică şi socială a preoţimii din Vicariatul Silvaniei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *AMP*, 1994, 18, p. 324-338; *Aspecte privind activitatea lui Iuliu Maniu între 1914-1918,* în *Alma Mater Porolissensis* (presc. *AlMatPor)*, 2001, an II, 6, p.19-24; *Şcoli, dascăli şi preoţi din Sălajul de altădată*, în *Limes*, 2001, an IV, 13-16, p. 269-273; *Activitatea publicistică a lui Victor Deleu între 1905-1910*, în *AlMatPor*, 2002, an III, 9-10, p. 136-142; *David Prodan – un mare spirit al istoriografiei româneşti din secolul XX,* în vol. *L-am cunoscut pe academicianul David Prodan,* Zalău, Ed. Dacia Porolissensis, 2002, p. 34-41 (212 p. + 37 p. ilustraţii).

6) **CIUBOTĂ, Viorel 1**. – N. 25 ian. 1952, Iaşi (judeţul Iaşi). Studii liceale la Lic. "Avram Iancu" Brad – jud. Hunedoara (1967-1971), Universitatea "Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca – Facultatea de Istorie-Filosofie (1972-1976); 2002 – doctor în istorie al Universităţii "Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca. Muzeograf (1 iulie 1976-1 septembrie 1990); cercetător principal I (2002); director adjunct (1 septembrie 1990- 24 aprilie 1992); director (24 aprilie 1992 - 1 august 1997); director general (1998→) la Muzeul Judeţean Satu Mare; 1998 – director al Editurii Muzeului Sătmărean.

2. Istoric modernist şi contemporaneist. Preocupări constante în domeniul cercetării ştiinţifice de teren, arhivă şi bibliotecă a istoriei moderne şi contemporane a NV României (judeţul Satu Mare, cu deosebire) şi a Regiunii Euro-Carpatice (NE Ungariei, E Slovaciei, Ucraina Subcarpatică). A valorificat complex rezultatele cercetării prin achiziţii, expoziţii, organizarea mai multor reuniuni ştiinţifice regionale, naţionale şi internaţionale, precum şi publicarea – în calitate de autor/coautor sau coordonator – a 5 cărţi şi peste 40 de studii de specialitate, în ţară şi străinătate. Coordonator la 7 culegeri de studii: *Sovietizarea nord-vestului României (1943-1950)*, Satu Mare, 1996, 320 p.; *1918. Sfârşit şi început de epocă*, Zalău—Satu Mare, 1998, 578 p.; *Relaţii româno-ucrainene – istorie şi contemporaneitate*, Satu Mare, 1999, p.; *Relaţii interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent,* Satu Mare – Tübingen, 1999; *Democraţia în Europa Centrală şi de Sud-Est – aspiraţie şi realitate (secolele XIX-XX),* Satu Mare, 2001; *Cultura materială şi spirituală din Bazinul Tisei Superioare. Influenţa populaţiei germane asupra culturii celorlaltor etnii din regiune;* Satu Mare – Tübingen, 2003, 430 p. A introdus în istoriografia românească problema Vicariatului Naţional Greco-Catolic de la Carei, ca formă a luptei pentru autodeterminare naţională a românilor transilvăneni în toamna anului 1918.

3. – coautor la *Lupta românilor din judeţul Satu Mare pentru făurirea statului naţional unitar român. Documente 1848-1918*, Bucureşti, 1989, 575 p.; coautor la *Jurnal de operaţiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918-1912*), 2 vol., Satu Mare, 1998, 528 + 298 p.;

– *1918 în Sătmar*, Cluj-Napoca, 1996, 198 p.; *Vicariatul Național Român din Carei,* Satu Mare, 1997, 211 p.; *Lupta românilor sătmăreni pentru Unire (1918-1919)*, Satu Mare, 2003, 520 p.
– *Aspecte ale mişcării memorandiste din judeţul Satu Mare (1892-1894)*, în SC – Satu Mare, 1980, 4, p. 203-211; *Documente privind mişcarea cultural-naţională din Transilvania la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea*, în SC – Satu Mare, 1981-1982, 5-6, p.369-381; *Două scrisori inedite ale lui Iosif Vulcan*, în SC – Satu Mare, 1986-1987, 7-8, p. 265-269; *Trei scrisori inedite ale "Asociaţiei Naţionale în Arad pentru cultura şi conservarea poporului român"*, în SC – Satu Mare, 1992-1993, 9-10, p. 141-147; *Cooperaţia şi sistemul bancar românesc în judeţul Satu Mare la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea*, în SC – Satu Mare, 1996, 13, p.145-162; *Directoriul comunist la Satu Mare, în martie-aprilie 1919,* în SC – Satu Mare, 1997, 14, p. 221-228; *Consiliul Naţional Român Comitatens Satu Mare în perioada decembrie 1918 – ianuarie 1919*, în *1918. Sfârşit şi început de epocă*, Satu Mare – Zalău, 1998, p. 339-354; *Realităţi demografice în comitatul Ugocea în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Relaţii interetnice în zona de contact româno-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent*, Satu Mare – Tübingen, 1999, p.51-69; *Noi date despre structura etnică şi confesională a populaţiei din bazinul Tisei Superioare în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea*, în *Cultura materială şi spirituală din Bazinul Tisei Superioare. Influenţa populaţiei germane asupra culturii celorlaltor etnii din regiune/Materielle und geistiege Volkskultur des Oberen Theißbeckens. Einfluss der deutschen Bevölkerung auf die anderen Ethnien der Region,* Satu Mare – Tübingen, 2003, 430 p.

7) **GORON, Doru E. 1.** – N. 22 august 1955, Jibou, judeţul Sălaj. Studii liceale la Liceul Real-Uman Jibou (1970-1974), cursuri postliceale de arhivistică. Referent principal la Direcţia Judeţeană Sălaj a Arhivelor Naţionale (1977→) Publicist, secretar de redacţie şi redactor la revistele *Acta Musei Porolissensis*, *Limes*, *Alma Mater Porolissensis* din Zalău.

2. Istoric, arhivist modernist şi contemporaneist, publicist. Preocupări constante în direcţia cercetării şi publicării documentelor de arhivă privind istoria modernă şi contemporană a Sălajului (viaţa culturală, economică, politico-administrativă, Marea Unire din 1918, asociaţiile cultural-naţionale, presa, tipografiile etc.).

3. – coautor la*: Sălaj. Monografie,* Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1980, 222 p.; *Camera de Comerţ şi Industrie a judeţului Sălaj. Schiţă monografică (1936–1990–2000)*, Zalău, 2000, 88 p.
– *Tiparul sălăjean. File de istorie*, Zalău, 1980, 127 p. (coautor); *Victor Deleu. (1876-1939)*, Zalău, 1999, 163 p. (coautor); *1918-1919. Contribuţii sălăjene la Marea Unire*, Editura *Limes*, Zalău, 2000, 303 p. (coautor);).
– *Despre sfârşitul lui Mihai Viteazul în cronicile lui Gh. Şincai şi Pethö Gergely,* în *AMP*, 1980, 4, p. 431-434 (colaborare); *Deleu. O familie de luptători naţionali din Sălaj,* în *AMP*, 1980, 4, p. 705-726 şi *AMP*, 1981, 5, p. 707-735 (în colaborare); *Contribuţii la istoria presei româneşti în Sălaj* în *AMP*, 1982, 6, p. 473-494 (în colaborare); *Aspecte ale integrării organice a judeţului Sălaj în cadrul statului naţional unitar român*, în *AMP*, 1984, 8, p. 469-489 şi AMP, 1986, 10, p. 337-361 (în colaborare); *Alegerile parlamentare din noiembrie 1946 în Sălaj. Pregătire, desfăşurare, rezultate* în vol. *Sovietizarea în Nord–Vestul României*, Satu Mare, 1996, p. 143-203 (în colaborare); 320 p.; *1917. Victor Deleu – iniţiatorul şi organizatorul Corpului Voluntarilor Români Ardeleni şi Bucovineni* în vol. *1917. Pe frontul de Est*, Focşani, l997, p. 131-142 (în colaborare); 304 p.; *Dezintegrarea administraţiei maghiare şi constituirea noilor structuri de putere româneşti în judeţele Sălaj, Sătmar şi Bihor (noiembrie 1918-aprilie 1919),* în *1918. Sfârşit şi început de epocă. Korszakvég és korszakkezdet. The End and Beginning of an Era.* [Coordonatori: Cornel Grad, Viorel Ciubotă, Zalău – Satu Mare, Ed. Lekton – Muzeul Sătmărean, 1998, 578 p.], p. 279-338 (în colaborare); *Busturile lui Simion Bărnuţiu în Sălaj*, în AMP, 1990/1991, 14-15, p. 511-548; *Un document despre situaţia Transilvaniei la 20 de ani după Unire: Memorandumul Românilor din Transilvania (Ardeal, Banat, Crişana, Satu Mare, Maramureş) prezentat regelui Carol al II-lea la 15 decembrie 1938,* în *AMP*, 18, 1994, 18, p. 379-407 (în colaborare); *Corneliu Coposu despre Simion Bărnuţiu,* în *Limes*, 1998, 2-3, p. 11-26 (în colaborare); *Un raport despre situaţia Sălajului în anul 1938,* în *Limes*, 1999, 2, p. 30-50 (în colaborare).

8) **KACSÓ, Carol 1.** – N. în 2 aprilie 1943, la Budapesta (Ungaria). Studii liceale la Oradea (1956-1960), universitare la UBB Cluj – Facultatea de Istorie, specialitatea istorie veche universală. Doctor în istorie – specialitatea arheologia epocii bronzului la Institutul de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca (1981). 1965-2003: muzeograf principal, şef secţie arheologie (1991), director adjunct (1993) la Muzeul Judeţean Maramureş – Baia Mare. Concomitent, din 1999, cadru didactic asociat al Universităţii de Vest "Vasile Goldiş" Arad, filiala Baia Mare, catedra de istorie veche a României şi universală – arheologie. A fost bursier sau invitat al mai multor universităţi şi institute de cercetare din străinătate: Bologna, Viena, Berlin, Budapesta, Ujgorod, Nitra, Vršac, Frankfurt pe Main etc. Organizator al mai multor reuniuni ştiinţifice şi expoziţii naţionale şi internaţionale pe teme privind arheologia bronzului în Regiunea Euro-Carpatică.

2. Arheolog şi istoric al epocii străvechi şi vechi pe teritoriul României, în special al epocii bronzului din nord-vestul României (judeţele Maramureş, Satu Mare, Sălaj, Bihor), dar şi din alte zone ale Transilvaniei şi Banatului. De-a lungul a cca 4 decenii de activitate ştiinţifică neîntreruptă a efectuat cercetări sistematice în

numeroase obictive arheologice din Maramureş şi judeţele vecine: Berea, Baia Mare, Lăpuş, Libotin, Bătarci, Călineşti-Maramureş, Suciu de Sus, Oarţa de Sus, Oarţa de Jos, Bicaz, Crăciuneşti, Tisa, Onceşti, Bârsana, Ciumeşti, Băbeni, Sarasău, Groşii Ţibleşului, Arpăşel, Lazuri, Crasna Vişeului. A publicat două monografii şi peste 100 de studii, articole, recenzii, note etc. în periodice de specialitate şi în volume tematice din ţară şi străinătate.

3. – *Morminte din perioada de tranziţie spre epoca bronzului de la Ciumeşti*, în *SC – Satu Mare*, 1969, 1, p. 49-56; *Contribuţii la problema începuturilor epocii bronzului în nord-vestul României*, în *SCIV*, 1972, p. 31-44; *Contributions à la connaissance de la culture de Suciu de Sus à la lumière de recherches faites à Lăpuş*, în *Dacia*, 1975, 19, p. 45-68; *Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der Chronologie der Suciu de Sus-Kultur*, în *Dacia*, 1987, 31, p. 51-75; *Pandantivele de bronz în formă de clepsidră din România*, în *Apulum*, 1989, 26, p. 79-89; *Bronzul târziu în nord-vestul României*, în *Symposia Thracologica*, 1990, 8, p. 41-50; *Contribuţii la cunoaşterea bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Libotin*, în *Thraco-Dacica*, 1990, 11, p 79-98; *Contribuţii la cunoaşterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Lăpuş – "Gruiul Târgului"*, în *Crisia*, 1994, 24, p. 9-21; *Der Depotfund von Arpăşel, Kr. Bihor*, în *Bronzefunde aus Rumänien. Prähistorische Archäologie in Südesteuropa*, Berlin,1995, 10, p. 81-130; *Faza finală a culturii Otomani şi evoluţia culturală ulterioară acesteia în nord-vestul României, în SC – Satu Mare*, 1997, 14, p. 85-110; *Aspecte ale Bronzului târziu în regiunea Tisei Superioare*, în *Relaţii româno-ucrainene. Istorie şi contemporaneitate*, Satu Mare, 1999, p. 83-94; *Zur chronologischen und kulturellen Stellung des Hügelgräberfeldes von Lăpuş*, în C. Kacsó (ed.), *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit.* Symposium Baia Mare, 7-10 Oktober 1998, Bibliotheca Marmaţia 1, Baia Mare, 2001, p. 231-278; *Der zweite Depotfund von Ungureni*, în C. Kacsó (ed.), *Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten.* Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag Baia Mare 10.-13. Oktober, 2001, Bibliotheca Marmaţia 2, Baia Mare, 2003, p. 267-300.

9) **LAZIN, Gheorghe 1.** – N. 04 aprilie 1946, Viile Satu Mare, judeţul Satu Mare – M. 19 aprilie 2004, Satu Mare. Studii liceale la Satu Mare (1960-1964), universitare la Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie (1965-!969). Muzeograf arheolog la Muzeul Judeţean Deva (1969-1971), Muzeul Judeţean Satu Mare (1971-1999), publicist la "Informaţia Zilei" Satu Mare (1999-2003).

2. Muzeograf şi publicist, specializat în arheologie şi numismatică, cu preocupări constante, de peste 30 de ani, pentru activitatea de cercetare şi valorificare cultural-ştiinţifică a patrimoniului arheologic din nord-vestul României, cu deosebire a celui dacic, daco-romanic şi post roman din judeţul Satu Mare (secolele III î.e.n. – X e.n.). A publicat peste 30 de articole şi studii în reviste de specialitate din România şi Ungaria.

3. – *Circulaţia monetară în nord-vestul României (sec. II-IV)*, în *SC – Satu Mare,* 1969, 1, p. 111-120; *Un depozit de unelte dacice descoperit la Luncani (Munţii Orăştiei)*, în *Sargetia*, Deva, 1970, 7, p. 21-26; *Descoperiri dacice din sec. II-IV e.n. în zona Carei,* în *Crisia*, 1972, 2, p. 199-213; *Cercetări arheologice în sudul judeţului Satu Mare (zona Tăşnad)*, în *SC – Satu Mare*, 1975, 3, p. 61-75; *Monede antice din colecţia Muzeului judeţean Satu Mare*, în *SC – Satu Mare,* 1980, 4, p. 127-131; *Cuptoare dacice de ars ceramică din sec. III–IV e.n. descoperite la Satu Mare,* în *SC – Satu Mare*, 1980, 4, p. 133-142; *Descoperiri dacice din sec. III î.e.n. – I e.n. în judeţul Satu Mare – Catalog*, în *SC – Satu Mare* 1982, 5-6, p. 69-81; *Ceramica ştampilată din secolele III-IV e.n. descoperită în nord-vestul României* , în *SC – Satu Mare*,1982, 5-6, p. 123-135; *Rezultatele cercetărilor arheologice în aşezarea dacică (sec. I î.e.n. – sec. I e.n.) de la Lazuri – jud. Satu Mare*, în *Symphozia Thracologica*, 1989, 7, Tulcea, p. 312-314; *Civilizaţia dacică în sec. II î.e.n. – I e.n. în nord-vestul României – Symphozia Thracologica*, Satu Mare – Carei, 1990, 8, p. 62-67; *100 de ani de muzeografie pe meleagurile sătmărene,* în *Symphozia Thracologica*, 8, Satu Mare – Carei, 1990, p. 21-28; *Monede antice din judeţul Satu Mare. Bibliografia numismatică a judeţului Satu Mare – antică şi medievală,* în *SC – Satu Mare,* 1993, 9-10, p. 49-56 (în colaborare); *Judeţul Satu Mare - Bibliografia perioadei secolelor II-IV,* în *SC – Satu Mare,* 1998-1999, 15-16, p. 107-113; *Cercetări arheologice privind epoca traco-dacică în Ucraina Transcarpatică,* în *Relaţii româno-ucrainene, istorie şi conteporaneitate*, Satu Mare, 1999, (578p.), p. 149-155 (în colaborare).

10) **MATEI, Alexandru V. 1.** – N. 23 noiembrie 1950, Chinteni, jud. Cluj. Studii secundare (1965-1969) la Zalău, universitare la UBB Cluj-N., Fac. de Istorie-Filosofie, Secţia istorie, specializarea arheologie (1969-1973). Muzeograf-arheolog (1973-1983), director (1983-2000), cercetător pr. I (2001), şef secţie arheologie la Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău; membru în colectivul de redacţie al anuarului muzeului, *AMP*. Doctor în istorie al UBB Cluj-N. – specializarea istorie veche şi arheologie (1999).

2. Arheolog şi istoric al antichităţii daco-romane şi prefeudale. A publicat 3 cărţi şi peste 30 de studii şi articole privind, în principal, cercetarea, conservarea şi valorificarea ştiinţifică a patrimoniului arheologic daco-roman din Sălaj, cu deosebire de la Complexul arheologic daco-roman de la Porolissum-Moigrad. A mai efectuat cercetări arheologice în castrele de la Buciumi şi Romita, precum şi în obiectivele situate în provincie sau din faţa *limes*-ului: Panic, Zalău – Valea Mâţii, Şimleu Silvaniei, Popeni – Cuceu, Nuşfalău, Badon, Bocşa, Sâncraiu Almaşului, Mirşid, Hereclean, Valcău de Jos, Supuru de Sus. Participant la peste 100 de sesiuni de

rapoarte şi comunicări, organizate în ţară, precum şi la 14 congrese şi 4 simpozioane internaţionale. Unul dintre principalii organizatori ai celui de-al XVII-lea Congres internaţional al Limes-ului (Zalău, 1997).
3. – Colaborator la P*orolissum. Ausschnitte aus dem Leben einer dakisch-rõmischen Grenzsiedlung aus dem nordwesten der Provinz Dacia Porolissensis.* (Editor N. Gudea, Verlag Adolf M. Hackkert), Amsterdam, 1998, 204 p.+ 98 planşe (p. 64-90, 16 planşe).
– *Castrul roman de la Romita-Certiae,* Zalău, 1997, 147 p.+ 111 planşe (în colaborare); *Vestigii din epoca romană (sec. II–IV p. Chr.) în spaţiul nord-vestic al României,* Zalău – Cluj-Napoca, Ed. Porolissum, 2000, 131 p. + 357 planşe şi 12 anexe (în colaborare).
– *Der Bronze–Akinakes von Firminiş,* în *Dacia,* 1978, 22, p. 107-113; *Repertoriul descoperirilor şi aşezărilor de epocă romană pe teritoriul judeţului Sălaj,* în *AMP*, 1979, 3, p. 121-136 (în colaborare); *Repertoriul de aşezări şi descoperiri aparţinând secolelor IV-IX e.n. pe teritoriul judeţului Sălaj*, în *AMP*, 1979, 3, p. 473-513; *Repertoriul aşezărilor aparţinând dacilor liberi (sec. II – IV e.n.) descoperite pe teritoriul judeţului Sălaj*, în *AMP*, 1980, 4, p. 229-243; *Vasul decorat cu şerpi descoperit la Porolissum*, în *AMP,* 1982, 6, p. 17-22; *Un cuptor de ars ceramică descoperit în aşezarea dacilor liberi de la Zalău-Valea Mâţii*, în *AMP*, 1984, 8, p. 232-246; *Cuptorul de ars ceramică cenuşie ştampilată descoperit în aşezarea dacilor liberi de la Panic (jud. Sălaj)*, în *AMP*, 1985, 9, p. 247-258; *Statuia ecvestră a împăratului Marcus Aurelius Antoninus (Caracalla) dę la Porolissum. Propuneri pentru o reconstituire grafică*, în *AMP*, 10, 1986, p.157-182 (în colaborare); *A new defensive line (ditches, wall and and towers) discovered in front of the Roman military site of Porolissum in Dacia Porolissensis*, în *Roman Frontiers Studies*, Oxford, 1997, p. 93-101; *Un nou castru descoperit la Porolissum?*, în *Civilizaţia romană în Dacia*, Cluj-Napoca, 1997, p. 231-246; 264 p.

11) **MUSCA, Elena** **1**. – N. 22 martie 1950, com. Budila, jud. Braşov. Studii liceale la Braşov (1965-1969), universitare: la Cluj-Napoca, Universitatea Babeş-Bolyai, Facultatea de Istorie-Filozofie, secţia Istorie, (1969-1973). Profesor gr. II la şcolile generale din Prodăneşti, Creaca şi Crişeni – judeţul Sălaj; muzeograf (1982-1994), cercetător prncipal III (1994-2003) – specialitatea istorie medie şi relaţii cu publicul, şef secţie istorie la Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă din Zalău; cursuri de atestatare în muzeografie (1985) şi de perfecţionare la Centrul Pedagogic de Artă de la Muzeul Naţional German din Nürnberg – Germania (1997).
2. Istoric – specialistă în istorie medie (numismatică şi meşteşuguri), pedagogie muzeală. Tema centrală de cercetare este economia medievală în comitatul Sălaj; alte preocupări: cultura sălăjeană în epoca modernă, personalităţi, istoria militară medie şi modernă.
3. – colaborator la *Transilvania, ghid turistic,* Oradea, 2002, p. 238-249.
– *Repertoriul localităţilor din Sălaj,* în *AMP,* 1984, 8 (sec. XV), p. 265-290; 1985, 9, (sec. XIV), p. 261-277; 1987, 11 (sec. XIII), p. 199-205; *Două tezaure monetare din Muzeul de Istorie şi Artă din Zalău,* în *AMP,* 1986, 10, p. 229-234; *Lăzi de breaslă din colecţia Muzeului Judeţean de Istorie şi Artă din Zalău,* în *AMP,* 1988, 12, p. 389-400; *Documente ale breslelor din Zalău,* în *AMP,* 1994, 18, p. 207-218; *Reprezentarea bataistă de la Guruslău - 3 august 1601,* în *AMP,* 2002, 24, p. 99-114; *Memorialistica europeană despre preliminariile intrării României în război, în anul 1916 (I),* în *Apulum* 1997, 34, p. 529-539; 1998, 35, p. 511-526; 1999, 36, p. 433-448); *Consideraţii generale asupra meşteşugurilor sălăjene,* în *Marisia,* 2000, 26, p. 203-218; *Domeniile nobiliare sălăjene: monumente de arhitectură,* în vol. col. *Palate, castele şi cetăţi din Transilvania,* în *Muzeul Ţării Făgăraşului*, 2000, p. 172-1176 (223 p.); *Descoperirea de monede şi podoabe din satul Borza, comuna Creaca, judeţul Sălaj,* în *AMP,* 2000, 23/1, p. 603-620; *Ornamentica unor cahle medievale descoperite în oraşul Şimleu Silvaniei,* în *Colocviul Naţional de Istoria Artei Decorative,* 1997, 5, p.16-22 (168 p.**)**; *Monede şi podoabe medievale din colecţiile Muzeului Judeţean de Istorie şi Artă din Zalău,* în *Colocviul Naţional de Istoria Artei Decorative,* 1998, 6, p. 12-22.

12) **MUSCA, Ioan** **1**. – N. 17 iulie 1950, Rus, jud. Sălaj; Studii liceale – Sinaia (1961-1963) şi universitare la UBB Cluj-N. – Facultatea de Istorie-Filozofie, Secţia istorie (1969-1973). Prof. gr. def. - Şc. Gen. Jac, jud. Sălaj (1973-1980); muzeograf atestat în etnografie şi istorie modernă la Muzeul Judeţean de Istorie si Artă Zalău (1980-2003).
2. Muzeograf specializat în etnografie şi istorie modernă (locală). Cercetări de teren şi arhivă în domeniul etnografiei (vânătoarea şi pescuitul, ceramica, ocupaţii, inventar gospodăresc, icoane pe sticlă etc.) şi istoriei moderne (activitatea asociaţiilor, reuniunilor si societăţilor cultural-naţionale sălăjene pentru Unirea de la 1 Decembrie 1918) a Sălajului.
3. – *Procedee tradiţionale de pescuit cu unelte din plasă pe cursul sălăjean al Someşului*, în *AMP,* 1983, 7, p. 685-696; *AMP*, 1984, 8, p. 717-730; *Activitatea Reuniunii Femeilor Române Sălăjene între anii 1881-1918*, în *AMP,* 1986, 10, p. 551-568; *Adunarea Generală anuală a ASTREI de la Şimleu Silvaniei (4-5 august 1878),* în *AMP*, 1988, 12, p. 403-423; *Membri sălăjeni ai Astrei: 1861-1918*, în *AMP*, 1992, 16, p. 592-509-526; *Despărţământul Şimleu al ASTREI (1870-1918),* în *AMP*, 1994, 18, p. 499-504; *Documente privind activitatea Despărţământului Jibou al ASTREI (1912-1918), AMP*, 1995, 19, p. 237-277; *Documente privind activitatea Astrei în Sălaj (1865-1878*), în *AMP* 1996, 20, p. 235-276; *ibidem (1879-1891)*, în AMP, 2000, 23, p. 35-109); *ibidem (1892-1900)*, în *AMP*,

2002, 24, p. 291-380; *Fonduri documentare ieşene despre activitatea lui Simion Bărnuţiu*, în *AMP*, 1998, 12, p. 317-332; *Adunarea generală anuală a Despărţământului Sălăjean-Chiorean al ASTREI, Şomcuta Mare (3 august 1904),* în *Marmaţia*, 2002, 7, nr.2, p. 213-219.

13) **OROS, Ioan (alias OROS, Ioan-Maria) 1.** – N. 07 sept. 1947, în Şeredeiu, jud. Sălaj. Studii liceale la Şcoala medie nr. 1 Zalău (1961-1965), universitare la UBB Cluj-N. – Fac. de Istorie-Filosofie, secţia Filosofie, promoţia 1974. Profesor şi învăţător în Şeredeiu, Pria, Recea Mare-Sălaj (1965–1975), apoi, bibliotecar atestat profesional (1976–1990) la Casa Corpului Didactic Zalău; muzeograf la Oficiul Judeţean pentru Patrimoniul Cultural Naţional Sălaj şi la Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău (1991→) – cercetător pr. III, specialist/expert în carte veche, istoria culturii. Membru fondator al Asociaţiei Române pentru Ex libris (AREL) şi colaborator al Societăţii Olandeze de Bibliofilie. Secretar de redacţie al anuarului MIAZ (*AMP*) şi responsabil al secţiunii *Carte veche. Istoria culturii. Personalităţi.*

2. Specialist în carte veche românească şi străină, publicist, eseist, poet. Autor a peste 40 de articole privind – în principal – valorificarea bibliofilică şi ştiinţifică a colecţiilor de carte veche tipărită şi manuscrisă din judeţul Sălaj (identificări de copişti şi manuscrise, interpretare ex-librisuri, cataloage, raritări/ unicate carte veche străină, circulaţia cărţii vechi româneşti, biblioteci şi lectură). A introdus conceptul de *efect de colportaj* în literatura de specialitate şi a studiat *târgul cărţii* din perspectiva sărbătorescului. Consilier editorial şi fondator/asociat al *Editurii LEKTON srl* Zalău. Autor/redactor de rubrică ("Viaţa cărţilor") şi membru în colectivul redacţional al *Gazetei de Duminică.* Autor/redactor de rubrică ("Philobiblon") la revista *Silvania* (începând cu anul I, nr.1, martie 1990), rubrică reluată în *Limes* (1998-2002), revistă de cultură, Inspectoratul pentru Cultură Sălaj.

3. – Coautor la: *Bibliografia de Referinţă a Cărţii Vechi*, CIMEC, Bucureşti, 1999, 460 p.; *Memorii, jurnale şi însemnări transilvane (1938-1989)*, Zalău, 2001, Ed. Limes, 375 p.

– *Din istoricul bibliotecilor pentru cadre didactice în Sălaj (1870-1970)*, în *AMP*, 1986, 10, p. 615-619; *Preoţi şi dieci copişti din Sălaj în secolele XVII-XIX*, în *AMP*, 1993, 17, p. 363-374; *Schimbări de mentalitate în psihologia soldatului român din Transilvania de după Unire, în lumina unei corespondenţe de familie (1921-1923*), în *AMP*, 1998, 22, p. 651-656; *Un unicat alba-iulian de la 1647 în colecţiile Bibliotecii Documentare din Zalău: "Janua Linguae reserata aurea" de Comenius*, în *Limes*, 1999, 2, nr. 3-4 (7-8), p. 260-268; *Circulaţia cărţii româneşti sibiene de secol XVIII-XIX în Sălaj*, în *AMP*, 2000, 23/2, p. 374-385; *Unicatele olandeze de secol XVII şi XVIII din colecţiile sălăjene*, în *Limes*, 2000, 3, nr. 1-2 (9-10), p. 181-184; *"Moartea lui Irod" într-o variantă manuscris inedită de la Poeniţa- Sălaj*, în *Limes*, 2000, 3, nr. 3-4 (11-12), p. 231- 240; *Două manuscrise de pe Valea Someşului: Mineiele din Toplita şi Căpâlna*, în *Limes*, 2001, 4, nr. 1-4 (13-16), Zalău, p. 203-212; *O posibilă contribuţie la Bibliografia Românească Modernă – "Acathistieriul" de Blaj (1861) – exemplarul de la Zalău*, în *Apulum*, 2001, 38, p. 89-94; *Tipărituri "Slovacica" de secol XVII-XVIII în colecţii sălăjene*, în *AMP*, 2002, 14, p. 533-564; *Circulaţia în Sălaj a cărţii vechi româneşti de Blaj (1753-1830),* în *Apulum*, 2002, 39, p. 367-382.

14) **TAMBA, Dumitru Gheorghe 1.** – N. 9 aprilie 1958, Zalău, judeţul Sălaj. Studii liceale la Liceul "George Coşbuc" Cluj-Napoca (1974-1978), universitare la UBB Cluj-N. – Facultatea de Istorie-Filosofie (1979-1983); atestat în muzeografie-arheologie, cursuri de administraţie publică locală şi relaţii publice la Roma (Italia, 1997), Birmingham (Marea Britanie, 1998), stagiu la Parlamentul Europei – Bruxelles şi Strasbourg (1999). Profesor – Şcoala generală Ungureni, com. Cupşeni, judeţul Maramureş (sept. 1983 – dec. 1983); muzeograf arheolog la Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău-Sălaj (ian. 1984 – dec. 1996); prefect al judeţului Sălaj (dec. 1996 – ian. 2000); director, din ianuarie 2000, al Muzeului Judeţean de Istorie şi Artă Zalău-Sălaj şi cercetător pr. III (2001).

2. Arheolog, cercetător specializat în epoca daco-romană. În cadrul Muzeului Judeţean de Istorie şi Artă Zalău a desfăşurat activităţi specifice, legate de patrimoniul arheologic (daco-roman) al judeţului Sălaj, valorificarea acestuia, relaţii cu publicul, cercetare concretizată în 2 volume de autor, 18 studii şi articole publicate în reviste din ţară şi străinătate, 50 participări la sesiuni de comunicări ştiinţifice, mese rotunde şi simpozioane cu comunicări în domeniul istoriei vechi şi arheologiei daco-romane.

3. – *Castrul roman de la Românaşi-Largiana (Das Romergrenzkastell von Românaşi -Largiana*), Zalău, s.n., 1997, 58 p., în colecţia *Ghid al monumentelor arheologice din Dacia Porolissensis;* colaborator la *Porolissum ausschnitte aus dem Leben einer dakisch - Romischen Grenz siedlung aus dem Nordwesten der Provinz Dacia Porolissensis*, p. 64-71, Amsterdam, 1998.

– *Despre templul lui Jupiter Optimus Maximus Dolichenus* , Zalău, 2001 (coautor).

– *Un fragment de monument funerar de la Porolissum,* în *AMP*, 1987, 11, p. 251-261; *O nouă descoperire paleocreştină la Porolissum,* în *AMP* 1987, 11, p. 191-196 (în colaborare); *Contribuţii la topografia arheologică a Văii Someşului, sectorul Căpâlna – Jibou*, în *AMP* 1988, 12, p. 91-128 (în colaborare); *Raport preliminar în legătură cu săpăturile arheologice şi lucrările de restaurare şi conservare executate în complexul arheologic daco-roman de la Porolissum în anii 1986-*

1987, în AMP 12/1988, p. 144-174 (în colaborare); *Raport preliminar în legătură cu săpăturile arheologice şi lucrările de restaurare şi conservare executate în complexul daco-roman Porolissum în anii 1988-1991*, în *Acta MP.* 16/1992, p. 143-184 (în colaborare); *Tipare ceramice romane pentru medalioane descoperite la Porolissum*, în *AMP* 1990-1991, 14-15, p. 221-223 (în colaborare); *Tipuri de aşezări civile de castre auxiliare din provinciile dacice*, în *Studia Archaeologica et Historica Nicolao Gudea dicata*, Zalău, 2001, [571 p.], p. 249-285; *Fibule romane de la Porolissum*, în *RB*, 2001, 15, p. 77-99.

15) **GRAD, Cornel 1.** – N. 30 ian. 1949, satul Domnin, com. Someş Odorhei, jud. Sălaj. Studii liceale la Liceul de cultură generală Jibou, Sălaj (1963-1967), superioare la Facultatea de Istorie a Universităţii Bucureşti - secţia Istoria României (1968-1973) şi la Facultatea de Drept a UBB Cluj-N. (1976-1981). Doctorat în istoria relaţiilor internaţionale – UBB Cluj-N. (1996), cu tema: *Al II-lea Arbitraj de la Viena (30 aug. 1940). Poziţia armatei române.* Specializări post-universitare: muzeografie-arhivistică în domeniile etnografie-etno-lingvistică-sociologie, protecţia-evidenţa PCN (monumente-documente), istorie modernă şi contemporană; secretariat de redacţie, editare/tehnoredactare. Succesiv, profesor de istorie în Mirşid şi Hida, jud. Sălaj (1973-1975), muzeograf-etnograf la Oficiul Judeţean Sălaj pentru Patrimoniul Cultural Naţional (1975-1979); apoi, specialitatea istorie contemporană (1980-1991, 1993-1996 şi cercet. pr. I la la Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă din Zalău (1996-2002) şi la Muzeul Judeţean Satu Mare, şef secţie; consilier teritorial şef la Inspectoratul pt. Cultură al jud Sălaj (1991-1993; 1997-2001); în paralel, prin cumul, cadru didactic (specialitatea istorie şi drept) în învăţământul liceal (1986-1995) şi universitar (2000→), specialitatea *Istoria dreptului românesc, Drept internaţional public*; membru în colegiul de redacţie al revistelor *Acta Musei Porolissensis*, *Silvania* (seria I, II), *Archeus* din Baia Mare; *Limes* (fondator şi director/redactor şef); membru fondator al Asoc. Istoricilor din Transilvania şi Banat, preşed. al Fil. Sălaj a Secţiei de Istorie militară.

2. Istoric modernist şi contemporaneist (istoria României, istorie universală, relaţii internaţionale), etnolog, filolog, jurist, eseist, publicist. A întreprins cercetări sistematice de teren în N-V României (sondaje, anchete şi achiziţii de materiale etnografice şi istorico-documentare), completate cu cercetarea de bibliotecă şi arhivă în marile instituţii de profil din ţară. La fel, a vizitat şi cercetat locurile şi instituţiile ce atestă prezenţa românească (îndeosebi cea militară, în ambele războaie mondiale) în estul şi centrul Europei. Înainte de 1989, sub genericul *Istorie şi civilizaţie în NV Transilvaniei*, a iniţiat seria simpozioanelor de nivel naţional, organizate anual de Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău, precum şi ciclul de manifestări *Tineretul şi istoria.* După 1990, a contribuit la supravieţuirea şi dezvoltarea publicaţiilor culturale locale (*AMP*) şi la apariţia altora noi (*Silvania, Gazeta de Duminică* şi, cu deosebire, *Limes* – apreciată în presa culturală ca una dintre cele mai solide reviste de cultură, care apar în provincie), publicând materiale cultural-ştiinţifice şi de atitudine civică. Iniţiator şi realizator al programului cultural *Limes 2000* – incluzând cercetarea şi valorificarea complexă-istorică, socio-etnologică, literar-artistică etc., prin revista *Limes* şi colecţia *Biblioteca Limes*, inclusiv realizarea unor manifestări cultural-ştiinţifice internaţionale unicat (*1918. Sfârşit şi început de epocă, Chemarea rădăcinilor, Zilele Limes).* materializat, începînd cu anul 1997, în 8 volume (col. *Historia-Diplomaţie*, *Historia-Documenta*, *Ethnos*) şi numerele 1-16 ale revistei trimestriale de cultură *Limes* (istorie, etnologie-sociologie, literatură, eseistică interdisciplinară, multiculturalitate etc.), format carte/almanah; 1850 p., în total/anii 1998-2001. Între anii 1977-2003 a redactat şi publicat: 5 volume de autor; 9 colaborări la volume colective şi peste 70 de studii şi articole de specialitate, care valorifică materialul cercetat şi publicat în ultimii 27 de ani (total: 2800 p. tipărite - cca 5600 p. mss. standard, din care 1370 p. însumează cărţile de autor); coordonator la 8 volume colective, colecţie/serie etc. Grosul lucrărilor publicate valorifică, în premieră pentru istoriografia românească postbelică, material inedit privind perioada modernă (post 1848 până la Primul Război Mondial) şi contemporană (1918-1919, 1938-1947, 1948-1989, 1990→), cu deosebire documente de arhivă (statale, particulare, civile, politice, religioase, militare, diplomatice etc.) referitoare la activitatea, locul şi rolul unor instituţii şi personalităţi proeminente ale românilor ardeleni din NV Transilvaniei, în procesul de naştere, coagulare şi consolidare a naţiunii române moderne şi a statului unitar (biserica, şcoala, asociaţiile cultural-naţionale, politice şi economico-financiare, armata, diplomaţia etc.), precum şi în cadrul relaţiilor cu statele şi comunităţile etnice vecine, inclusiv în eforturile de integrare a Regiunii Euro-Carpatice în UE, după 1990.

3. – colaborator la ****Istoria României. Transilvania. Vol. II (1867-1947)*, Cluj-Napoca, "George Barițiu", 1999; (1642 p., coautor la cap. VI, p.1327-1365); coautor la *Memorii, jurnale şi însemnări transilvane (1938-1989).* Coordonator: Cornel Grad; Biblioteca Limes – col. *Historia-Documenta.* Zalău, Ed. Limes, 2000, 375 p. (p. 5-229, 374-375;

– *Al doilea Arbitraj de la Viena,* Iaşi, Inst. European, 1998, 256 p.; *1918/1919. Contribuţii sălăjene la Marea Unire.* (Biblioteca Limes – col. Historia-Documenta), Zalău, Ed. Limes 2000, 304 p. (coautor); *Al II-lea Arbitraj de la Viena (30 aug. 1940). Poziţia armatei române,* Ed. Limes, Zalău, 2000, 400 p., ed. 2, rev. şi adăugită (un capitol nou – *Introducere. Consideraţii generale,* anexe documentare şi iconografie);

– *Cele mai vechi icoane pe sticlă din Sălaj*, în *AMP*, 1977, 1, p. 433-441 + 9 p. ilustraţii; *Memorandumul şi Sălajul. Scrisori şi telegrame de aderenţă în "Tribuna" (1892-1894),* în *AMP*, 1980, 4, p. 545-566; *Rapoarte şi memorii privind activitatea consiliilor şi gărzilor naţionale române din comitatele Sătmar, Sălaj, Bihor şi Arad (decembrie 1918 - martie 1919),* în *AMP*, 1981, 5, p. 507-554; *Aspecte ale procesului istoric de integrare organică a judeţului Sălaj în structurile politico-administrative ale statului naţional unitar român. Linia demarcaţională provizorie (ianuarie-aprilie 1919)*, în *AMP*, 1982, 6, p. 251-262; *Starea de spirit a populaţiei, autorităţilor şi armatei din Ţinutul Someş în vara anului 1940,* în *AMP*, 1983, 7, p. 333-380; *Noi mărturii documentare despre contribuţia românilor din Crişana la făurirea statului naţional unitar român,* în *Crisia*, 1983, 13, p. 255-276 (în colaborare); *Patru documente inedite despre situaţia românilor din circumscripţia consulară a Oradiei, în anii 1943-1944,* în *Crisia*, 1983, 13, p. 301-314; *Din istoricul instituţiilor cultural-naţionale sălăjene: Reuniunea Femeilor Române Sălăjene,* în *AMP*, 1984, 8, p. 663-674 (în colaborare); *Propaganda prin radio în frontul anti-Diktat (1941-1944)* în *AMP*, 1987, 11, p. 365-420 (colaborare); *Structurări şi restructurări administrativ-teritoriale în N-V României. Proiecte şi dispute,* serial documentar, în *Gazeta de Duminică,* serie nouă, 1994, 1, nr. 2, 3, 4, 5, 7,9 , 10 (în colaborare) ; *În mijlocul Europei, la margine de ţară,* în *Limes,* 1998, 1, nr.1, p. 29-40; *Corneliu Coposu despre Simion Bărnuţiu,* în *Limes,* 1998, 1, nr. 2-3, p. 11-26 (în colaborare); *Personalităţi cultural-naţionale sălăjene (1848-1948). Microdicţionar selectiv,* în *Limes,* 1998, 1, nr. 2-3, p. 140-148; *Un raport despre situaţia Sălajului în anul 1938,* în *Limes,* 1999, 2, nr. 1-2, p. 30-40 (în colaborare); *Reînvierea istoriei de parastas*, în *Origini-Caiete Silvane*, 2003, 1-2, p. 53-56; *O scrisoare despre Ioan Ossian,* în vol. *AS, Memoria ca formă de justiţie*, Alianţa Civică, ed., Bucureşti, 1994, p. 238-241 (în colaborare); *Alegerile parlamentare din noiembrie 1946, în Sălaj. Pregătire, desfăşurare, rezultate,* în. *Sovietizarea nord-vestului României.* Coordonator: V. Ciubotă. Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 1996, 320 p., p. 143-203 (în colaborare); *Victor Deleu, iniţiatorul şi organizatorul Corpului Voluntarilor Români Ardeleni şi Bucovineni*, în *1917. Pe Frontul de Est.* Coordonatori: V. F. Dobrinescu, H. Dumitrescu. Focşani, Ed. Vrantop, 1997, 304 p, p. 131-142; (în colaborare); *Relaţiile româno-maghiare în emisiunile postului de radio «România Mare» (1940-1944),* în vol. col. *Concepte şi metodologii în studiul relaţiilor internaţionale.* Coordonator: Mihai Timofte. Iaşi, Ed, Antheros, 1998, 582 p., p. 430-472; *Dezintegrarea administraţiei maghiare şi constituirea noilor structuri de putere româneşti în judeţele Sălaj, Sătmar şi Bihor (noiembrie 1918-aprilie 1919),* în vol. *1918. Sfârşit şi început de epocă. Korszakvég és korszakkezdet. The End and Beginning of an Era.* Coordonatori: Cornel Grad, Viorel Ciubotă. Zalău-Satu Mare, Ed. Lekton-Muzeul Sătmărean, 1998, 578 p., p. 279-338 (în colaborare); *Rolul revistelor culturale plurilingve în constituirea şi consolidarea societăţii civile. Un experiment publicistic regional (euro-carpatic): revista "Limes" din Zalău,* în vol. col. *Materialele Simpozionului internaţional Colaborarea transfrontalieră în regiunile multietnice din S-E Europei/Transkordonne spivrobitnittvo u polietnicinih reghionah Shidnoi ta Pivdenno-Shidnoii Evropi* (eds.: Centrul Politologic Bucovinean, Filiala Bucovineană a Fondului "Fr. Ebert" din Ucraina), Cernăuţi, 16-17 iunie 1999, p. 185-186; *Coagularea conştiinţei transfrontaliere în Regiunea Euro-Carpatică*, varianta extinsă (trilingvă), în vol. col. *Elite regionale şi naţionale: cine formează politica?/ Reghionalni ta naţionalni eliti: hto formus politicu?*, editat de Centrul Politologic Ukrainean, Universitatea de Stat "Iurii Fedikovici" din Cernăuţi şi Fundaţia "Fr. Ebert", Cernăuţi (Ukraina), 2002, (280 p.), p. 58-64; *Amurgul Mişcării Legionare din emigraţie, reflectat în corespondenţa privată*, în vol. col. *Omagiu istoricului Valeriu Florin Dobrinescu.* Coord. H. Dumitrescu. Focşani, Ed.Pallas, 2003, 830 p., p. 772-775; *Efectele educaţiei comunist-egalitariste asupra mentalului colectiv din nord-vestul României,* în vol. *Cultura materială şi spirituală din Bazinul Tisei Superioare. Influenţa populaţiei germane asupra culturii celorlaltor etnii din regiune/Materielle und geistige Volkskultur des Oberen Theißbeckens. Einfluss der deutschen Bevölverung auf die anderen Ethnien der Region.* Coordonatori: Hans Gehl, V. Ciubotă. Satu Mare – Tübingen, 2003, 430 p., p. 171-192.

4. Ioan Ciocian, *1918. Sfârşit şi început de epocă (recenzie)*, în *Limes*, 1998, 1, nr. 4, p. 31-32; Idem, *C. Grad, Al doilea Arbitraj de la Viena (recenzie)* în *Limes*, 1998, 1, nr. 4, p. 33-34; Dumitru Şandru, *C. Grad, Al doilea Arbitraj de la Viena*, în *AIIX*, 1999, 36, p. 218-220.

Evoluţia populaţiei din Plasa Carei, între anii 1880-1941, din punct de vedere al recensămintelor.
Aspecte etno-confesionale şi economico-sociale

Andrea Bertici

În intervalul anilor 1880-1941, Comitatul Satu Mare, caracterizat de o mare diversitate etno-confesională, datorită evenimentelor istorice, a trecut prin mai multe schimbări teritorial-administrative, fiind obiectul de interes atât al Ungariei (1867-1918 Austro-Ungaria) cât şi al României. Transformările pe plan politic, au avut impact asupra evoluţiei populaţiei, şi au marcat atât relaţiile dintre state cât şi relaţiile interconfesionale şi interetnice din cadrul aceleiaşi ţări. Principalul indicator pentru cercetarea fenomenelor istorico-demografice, este numărul populaţiei[1], iar recensămintele sunt surse importante de date, care însă datorită conjuncturilor politice, deseori au suportat amprenta intereselor statelor. Obiectul principal al lucrării de faţă este studiul evoluţiei etno-confesionale şi economico-sociale a populaţiei din Plasa Carei, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, din punct de vedere al recensămintelor.

Necesitatea cercetării evoluţiei demografice a unei populaţii, dintr-o regiune pluriculturală, se impune, în special, cu privire la problema relaţiilor interetnice. Demografia, inaugurată în secolele al XVII-lea, XVIII-lea prin lucrările lui John Graunt (1662) şi Robert Malthus (1766-1843) serveşte drept bază acelor discipline, care au obiectul de studiu evoluţia populaţiei privită în contextul evenimentelor istorice, şi care s-au dezvoltat la sfârşitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea. Geografia populaţiei, prin utilizarea indicatorilor demografici, pentru măsurarea populaţiei, pune accentul pe factorul regional, contribuind astfel la o înţelegere mai profundă a transformărilor din societate. Friedrich Ratzel, întemeietorul acestei discipline, în lucrarea "Geografie antropologică"(1891) subliniază, în afară de importanţa mediului, şi acei factori legaţi de viaţa economică şi socială, care au impact asupra populaţiei[2]. Dezvoltarea geografiei sociale, este strâns legată de numele cercetătorilor germani Ruppert şi Schaffer (1969), care tratează regiunea, ca mediul care reflectă interacţiunea grupurilor sociale. La începutul epocii contemporane, se conturează o nouă disciplină, cu baze demografice şi cu influenţe din ştiinţele istorice: demografia istorică. Constituirea ca disciplină datează din anul 1956, prin publicarea lucrării demografului Louis Henry şi istoricului arhivist Michel Fleury. Cercetătorii reconstituiesc familii dintr-o comunitate rurală, utilizând datele registrelor parohiale. Această disciplină prezintă anumite asemănări şi diferenţe faţă de celelalte ştiinţe ale populaţiei, atât din perspectiva metodelor utilizate, cât şi din perspectiva izvoarelor de cercetare. În afară de recensăminte, de statistica stării civile şi a mişcării populaţiei, care sunt surse principale ale demografiei şi geografiei populaţiei, demografia istorică utilizează şi registrele parohiale.

În România întemeietorul statisticii populaţiei, Sabin Mănuilă (activitatea lui fiind între anii 1930-1947), a avut importante preocupări atât în domeniul demografiei cât şi în cel al demografiei istorice. Ca director general, a condus Recensământul din anul 1930, a fost director al Centrului de Statistică, iar mai târziu al Institutului de Demografie şi Recensământ (1933). Dezvoltarea demografiei istorice în România, se leagă de numele istoricului Ştefan Pascu, prin coordonarea căruia, are loc publicarea colecţiei: "Populaţie şi societate. Studii de demografie istorică (1972-1980)". Prin activitatea lui Louis Roman, se înfiinţează în anii '80, la Bucureşti, în cadrul Facultăţii de Istorie, Laboratorul de Demografie Istorică, unde s-au elaborat cercetări referitoare la fenomene demografice[3]. La sfârşitul secolului al XX-lea, se realizează tot mai multe cercetări în cadrul diferitelor instituţii, cum este Facultatea de Istorie a Universităţii "Babeş-Bolyai", Arhivele Naţionale – filiala Cluj, precum şi Centrul de Studii Transilvănene din Cluj-Napoca. Au adus importante contribuţii în acest domeniu soţii Sorina şi Ioan Bolovan. De asemenea, s-au efectuat cercetări importante

---

[1] Thirring Lajos, *Magyarország népessége 1869-1949 között*, p. 222, cf. "Magyarország történeti demográfiája", Szerkesztette Kovacsics József, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1963.

[2] Jürgen Bähr, *Bevölkerungsgeoghraphie*, ed. Eugen Ulmer, Stuttgart, 1997, p. 12.

[3] Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania*, ed. Centrul de Studii Transilvănene, Fundaţia Culturală Română, Cluj Napoca, 1999, p. 14.

despre populaţia din Transilvania, la Facultatea de Istorie şi Geografie din cadrul Universităţii din Oradea, sub coordonarea profesorului Ioan Horga.

Din partea maghiară, amintim pe cercetătorul Thirring Lajos. El, ocupându-se de evoluţia populaţiei din Ungaria, a adus valorase contribuţii, şi în domeniul metodologiei[4]. În ceea ce priveşte cercetarea populaţiei din Transilvania, structura etno-confesională, mobilitatea, migraţia, urbanizarea, deosebit de semnificative sunt lucrările lui Varga E. Árpád[5].

Cercetarea populaţiei pe micro-zone, este foarte importantă, în special în cazul Plasei Carei, semnificativă atât din punct de vedere al diversităţii etno-confesionale, a aşezării geo-politice, precum şi din cauza faptului că, o parte din ea aparţine subzonei etnografice a Bălţii Ecsed[6], în care viaţa locuitorilor a fost diferită faţă de celelate subzone ale Comitatului Satu Mare. Prin această cercetare, s-a studiat evoluţia etno-confesională şi economico-socială a populaţiei din localităţile Plasei Carei, din perspectiva recensămintelor, care au avut loc în perioade semnificative, caracterizate de mari schimbări politice şi social-economice. Conform definiţiei lui Shryock (1971)[7], recensământul este înţeles de către naţiuni, ca un întreg procesul de adunare, pregătire şi publicare a datelor demografice, economice şi sociale dintr-o anumită perioadă, referitoare la toate persoanele dintr-o ţară sau dintr-un teritoriu bine definit. Recensământul este întocmit de instituţia statală, de aceea Josef Wolf ne atrage atenţia, că pentru aprecierea acestuia, sunt de neglijat, scopurile politice care stau la baza conceperii lor[8]. Cercetând recensămintele, considerăm important reflectarea asupra problemei credibilităţii datelor, precum şi asupra mărimii şi împărţirii teritoriale ale etniilor. În ceea ce priveşte credibilitatea datelor din recensăminte, G. Brunner se îndoieşte de punctualitatea acestora, considerând recensământul un instrument nepotrivit pentru surprinderea identităţii naţionale a populaţiei, punând în evidenţă conştiinţa de grup diferit format şi politic influenţat[9]. Examinarea credibilităţii presupune analiza anumitor indicatori cum sunt: perioada istorică, scopul întocmirii, de către cine a fost realizat, ce fel de criterii s-au folosit pentru surprinderea naţionalităţilor, ce fel de metodologie s-a aplicat atât în cursul conceperii şi aplicării chestionarelor, precum şi în procesul de prelucrare a datelor. Astfel, primul set de întrebări, la care cercetarea de faţă caută răspunsuri este: în ce măsură au fost influenţate rezultatele recensămintelor referitoare la identitatea naţională de către cele două criterii: limba maternă respectiv naţionalitatea, ce impact a avut puterea statală asupra declarării apartenenţei lingvistice / naţionale a indivizilor?

Nu putem însă studia evoluţia populaţiei din nord-vestul judeţului, fără să reflectăm asupra evenimentelor istorice care au marcat această zonă, şi să analizăm repercursiunile schimbărilor de putere, în structura etno-confesională a localităţilor din Plasa Carei. Începând de la Trianon (1920), Plasa Carei trece prin numeroase schimbări teritorial-administrative, care în mare măsură au afectat populaţia. Dacă în anul 1848, în Comitatul Satu Mare se introduce sistemul autonom al judeţelor, prin legea XVI, datorită constituirii Statului Dualist Austro-Ungar (în anul 1867), în anul 1886, are loc organizarea definitivă a administraţiei[10]. Localtăţile rurale sunt împărţite în comune mari, care includ una sau mai multe sate şi comune mici alcătuite dintr-un singur sat. Atât comunele mari, cât şi comunele mici au organizaţie comunală, prin care înţelegem: consiliu propriu, judecătorie proprie, etc. În ceea ce priveşte Plasa Carei, prima sa organizare ca plasă datează din 1 octombrie 1877, prin Regulamentul de Organizare al Judeţului Satu Mare, întocmit şi votat de Adunarea Generală a Congregaţiei Judeţului Satu Mare. După Primul Război Mondial, prin tratatul de la Trianon, din vechiul teritoriu al plasei s-au tăiat comunele Mérk, Vállaj şi Penészlek. De asemenea, s-au tăiat următoarele teritorii: din comuna Sanislău 4.643 jug. cat., din comuna Ciumeşti 596 jug. cat, din Foieni 257 jug. cat., din Berveni 958 jug. cat. S-au ataşat României, la teritoriul comunei Urziceni, 35 jug. cat.[11]. Între 1920-1926, judeţul Satu Mare a cuprins 220 de comune care au fost grupate în 8 plase: Ardud, Baia-Mare, Careii-Mari, Oaşiu, Sătmar, Seini, Şomcuta-Mare, Ugocea, 3 oraşe cu consiliu: Baia-Mare, Baia-Sprie, Careii-Mari şi un oraş cu municipiu: Satu Mare. În urma legii pentru unificarea administrativă din anul 1926, Plasa Carei se trece la

---

[4] Thirring Lajos, *op. cit.*, p. 222.

[5] Varga E. Árpád, *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, ed. Püski, Budapest, 1998.

[6] Farkas József identifică următoarele subzone etnografice din Comitatul Sătmar: Paládok, Szatmári-Tiszahát, Szatmári-Erdőhát, Szamoshát, Ecsedi-láp vidéke, Farkas József, *Fejezetek az Ecsedi-láp gazdálkodásához*, Debrecen, 1982, p. 7.

[7] Jürgen Bähr, *op. cit.*, p. 21.

[8] Josef Wolf, *Deutsche Minderheiten in Südosteuropa im Umbruch, Die Volkszählungen 1990-1992*, p. 26.

[9] Jürgen Bähr, *op. cit.*, p. 25.

[10] Ioan German, *Plasa Carei, Judeţul Sălaj*, ed. Librăria şi tipografia Cultura, Societate Cooperativă Carei, 1938, p. 7.

[11] *Ibidem*, p. 11.

judeţul Sălaj[12]. În ceea ce priveşte Administraţia în România de după Trianon, până în anul 1950, localităţile sunt împărţite în comune rurale şi comune urbane, astfel încât comunele rurale au fost alcătuite din mai multe sate, sau dintr-un singur sat, dacă acesta a fost capabil să suporte cheltuielile administrative. Diferă de organizarea administrativă maghiară, prin faptul că, dacă comuna rurală a fost alcătuită dintr-o singură localitate, acesta nu dispunea de organ comunal propriu ca şi în cazul comunelor mici, din dreptul administrativ maghiar. De asemenea, în cadrul comunelor rurale au aparţinut şi comunele suburbane, care din punct de vedere al construcţiilor, sănătăţii, şi ordinii au fost subordonate oraşului de care aparţineau[13].

Cele două războaie mondiale au afectat grav populaţia rurală din Plasa Carei, în anul 1920, ea a crescut faţă de anul 1910, cu doar 703 persoane. În cazul oraşului Carei, populaţia a scăzut cu 81 de persoane. Aceasta se datorează mortalităţii ridicate în rândul soldaţilor, pierderile fiind mai mari decât în timpul celui de al Doilea Război Mondial. Ca o consecinţă, şi natalitatea este mult mai scăzută în timpul Primului Război Mondial[14].

Între anii 1924-1925, se formează pe teritoriul plasei colonii cu populaţie venită din Munţii Apuseni, sau din alte localităţi a judeţului Satu Mare[15]. Varga E. Árpád pune în evidenţă fenomenul migrărilor concomitente, care au avut loc între Transilvania, Ungaria şi România, în prima jumătate a secolului XX. Dacă în această perioadă migrările din Transilvania în România au fost mai frecvente, decât migraţiile din România în Transilvania, începând din anul 1945, acest raport se schimbă, accentuându-se migraţiile din România în Transilvania, în special în rândul populaţiei române[16]. Astfel, se impune o nouă întrebare, şi anume, în perioada anilor 1880-1941, cum au influenţat schimbările administrativ-teritoriale evoluţia etno-confesională a populaţiei din Plasa Carei?

Un impact deosebit de important asupra evoluţiei demografice din Plasa Carei l-a avut factorul economico-social. Într-o zonă în care majoritatea populaţiei lucrează în domeniul agriculturii, se declanşează criza agrară şi totodată posibilitatea de emigrare în America, din această cauză mulţi părăsesc aceste localităţi, reîntorcându-se doar o mică parte dintre cei plecaţi. Conform datelor prezentate de Ioan Bolovan, între anii 1899-1914, un număr de 382.045 de persoane au părăsit Transilvania, mutându-se în România sau America. Dintre ei, s-au reîntors 71.512 de persoane, după o şedere de câteva luni sau ani[17].

Pentru mărirea terenului agricol, se procedează la asanarea bălţii Ecsed, în urma căreia se stabilesc, în diferite comune, noi populaţii.

Aflată în deplină manifestare a procesului de industrializare, şi în zona Carei, sunt înfiinţate diferite întreprinderi, funcţionarea cărora influenţează numărul populaţiei. Declanşate de fenomenul urbanizării, au loc migraţii de populaţie din mediul rural spre mediul urban, în special în centre industriale. Varga E. Árpád menţionează faptul că, înainte de Primul Război Mondial, urbanizarea a fost mai accentuată în partea nordică a Transilvaniei, centrele industriale fiind: Bihor, Cluj, Satu Mare, Baia Mare. Între anii 1931-1941, are loc o schimbare, urbanizarea fiind mai accentuată în partea sudică a Ardealului, în centre industriale ca: Braşov, Sibiu, Timişoara, Arad, Reşiţa. În lumina acestor informaţii, formulăm întrebarea, care sunt acei factori politici şi economico-sociali care au influenţat evoluţia populaţiei din Plasa Carei?

Metodologia cercetării

Cercetarea evoluţiei populaţiei, a fost realizată, în cazul a 24 de localităţi rurale care au format Plasa Carei şi oraşul Carei, după schimbările administrativ-teritoriale din anul 1918[18], pe parcursul întregului studiu operându-se cu numărul populaţiei din acest teritoriu politic. Excepţie prezentând cazul cercetării structurilor economico-sociale, când s-a operat cu Plasa Carei din timpul Austro-Ungariei. Analiza cuprinde intervalul

---

[12] V. Meruţiu, *Judeţele din Ardeal şi din Maramureş până în Banat. Evoluţia teritorială*, ed. Institutul de Arte Grafice "Ardealul", Cluj, 1929, p. 198.

[13] În anul 1956 apare categoria, localitate asimilată urbanului, iar în 1968, în urma reformei administrative, apar comunele subordonate judeţelor, creşte numărul oraşelor, iar unele localităţi din marginea oraşelor sunt subordonate oraşelor. Varga E. Árpád, *op. cit*, p. 181.

[14] Thirring Lajos, *op. cit.* p. 236.

[15] Ioan German, *op. cit.*, p. 66.

[16] Varga E. Árpád, *op. cit.*, p. 201.

[17] Ioan Bolovan, *Transilvania la sfârşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului XX*, ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 19.

[18] În 12 şi 13 noiembrie 1918 administraţia din judeţul Satu Mare trece în sub conducerea Consiliului Naţional Român, cf. *Dare de seamă asupra realizărilor înfăptuite în judeţul Satu Mare, 1933-1973*, p. 92.

anilor 1880–1941, perioadă când se produc modificări în hotarele plasei, şi localităţile anume, în anul 1926 Curtuişeni, Dindeşti, Irina, şi Andrid sunt ataşate Plasei Valea lui Mihai, iar în anul 1929 Dindeşti, Andrid şi Irina sunt realipite plasei Carei. Începând din 1933, cele trei comune sunt din nou trecute la Plasa Valea lui Mihai[19]. Datorită colonizărilor de după Trianon, se constituie câteva aşezări noi: Horea, Marna, Lucăceni, de aceea, pentru anul 1930, s-au analizat, împreună cu oraşul Carei, 28 de localităţi. După 1941, Horea şi Marna sunt realipite la Sanislău şi Ciumeşti, iar despre Lucăceni nu avem date.

În lucrarea de faţă, se prelucrează datele referitoare la structura lingvistică / naţională şi religioasă, din recensămintele anilor 1880, 1900, 1910, 1920, 1930, 1941, cu scopul de a studia evoluţia populaţiei din Plasa Carei, prin folosirea datelor prezentate de Varga E. Árpád, date care în cazul anumitor localităţi, faţă de datele publicaţiilor Institutului Statistic Maghiar, sunt recalculate pe teritoriul actual al României[20]. În cadrul analizei s-a pornit de la ipoteza, conform căreia, un important factor, care a influenţat semnificativ evoluţia populaţiei din localităţile plasei, este configuraţia etnică, evoluţia unui grup etnic dintr-o localitate, diferind de evoluţia populaţiei din altă localitate, şi în funcţie de statutul ei de majoritate sau minoritate, pe care o are în cadrul localităţii.

Studiul se realizează prin metoda corelaţiei a doi indicatori: limba maternă / apartenenţa naţională şi confesiune / religie, care se poate aplica, în special, în cazul populaţiei române, care, în zona studiată, este în majoritate de confesiune greco-catolică. În afară de populaţia română, şi o parte din populaţia ucraineană este de religie greco-catolică, aşa numiţii ruteni. Prezenţa acestora în munţii Maramureşului, se datează încă din secolul al XVIII-lea, participând şi la repopularea Comitatului Satu Mare. Ei, cu timpul, au fost asimilaţi de populaţia maghiară[21]. În cazul Plasei Carei ponderea rutenilor este din punct de vedere statistic nesemnificativ. Este incertă situaţia maghiarilor şi germanilor. În timpul reformei, marea majoritate a populaţiei din această zonă se converteşte la această confesiune, astfel încât, în secolul al XVII-lea, Sătmarul a devenit un puternic centru al protestantismului. În perioada contrareformei însă, în secolul XVIII-lea, dar în special, începând cu secolul XIX-lea, când se fondează Episcopia Romano-Catolică din Satu Mare (anul 1804), mulţi se reconvertesc la romano-catolicism. Dacă în anul 1808, numărul enoriaşilor din dieceză a fost 52.828, până în anul 1900, au devenit 142.094 de persoane[22]. Cu referire la originea populaţiei germane, ştim despre colonizările care au avut loc în această zonă, între anii 1712-1838, când datorită familiei Károlyi s-au stabilit un număr semnificativ de şvabi, atât în sate nepopulate, cât şi în sate cu o populaţie maghiară şi română. În perioada colonizărilor, s-au aşezat în jur de 2.072 de familii, în 31 de comune, dintre care cei mai mulţi în localităţile: Carei, Ardud, Moftinu Mare, Urziceni, Căpleni[23]. Deşi nu sosesc toţi de pe acel teritoriu vechi al Württembergului, Oberschwaben, ci în mare parte din părţile sud-vestice şi vestice ale Germaniei, chiar şi din Elsas şi Lotaringhia, sunt denumiţi de către locuitorii acestei zone, şvabi.

Despre prezenţa evreilor, ştim că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea au avut loc emigrări masive din Galiţia şi Rusia. Evreii astfel veniţi, s-au stabilit în comitatele din nordul şi vestul Transilvaniei.[24]

Menţionăm, că pentru cercetarea etno-confesională a populaţiei din Plasa Carei, s-au utilizat următoarii indicatori: sporul real exprimat în procente, rata anuală medie în procente, raportate la mijlocul perioadelor de zece ani, numărul şi ponderea populaţiei.

Evoluţia populaţiei din Plasa Carei, sub aspectul metodologic al recensămintelor

Recensămintele realizate în perioada anilor 1880-1941, de către autorităţile maghiare şi române trec prin mai multe schimbări metodologice. După pactul dualist (1867), recensământul anului 1880, este al doilea recensământ realizat de către autorităţile maghiare (s-a mai efectuat unul în 31 decembrie 1869), şi totodată primul care surprinde structura populaţiei, pe naţionalităţi, utilizând criteriul limbii materne. Toate recensămintele maghiare din intervalul anilor 1880-1910, înregistrează apartenenţa naţională, folosind în exclusivitate criteriul limbii materne, utilizarea ei trecând prin anumite modificări metodologice. Dacă în recensământul anului 1880, nu se înregistrează numărul copiilor încă neştiutori să vorbească, şi numărul muţilor, doar într-o rubrică separată, în anii următori numărul acestor persoane se introduce în rândul

---

[19] Ioan German, *op. cit.*, p. 13.

[20] Varga E. Árpád, *Szatmár megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai 1850 / 1880-1992, Szatmár megye településeinek felekezeti adatai 1850/ 1869-1992*, cf. www.kia.hu.

[21] Varga E. Árpád, *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, ed. Püski, Budapest, 1998, p. 51.

[22] *A szatmári Püspöki Egyházmegye emlékkönyve fennállásának századik esztendejébe (Shematismus centenarius) 1804-1904*, Szatmáron, 1904, A "Pázmány – Sajtó" nyomtatása, p. 338.

[23] Vonház István, *A Szatmármegyei német telepítés*, Kiadja Merli Rudolf bubesheim plébános, 1997 p. 48.

[24] Sorina Paula Bolovan, *op. cit.*, p. 55.

populaţiei vorbitoare de o anumită limbă maternă. În anul 1890, în cazul acestor copii, se înregistrează limba maternă a mamei, iar în anii 1900, 1910 "pentru copiii care încă nu ştiu să vorbească şi pentru muţi, ca limbă maternă, se înregistrează acea limbă care este vorbită de către membrii familiei acasă, în mod sistematic"[25].

Metodologiei recensămintelor din aceşti ani i se mai reproşează, faptul că limba izraelită, nu a fost considerată o limbă vie, evreii fiind introduşi, conform raportului recensământului din anul 1910, printre vorbitorii de limbă maternă maghiară, germană, eventual ruteană sau slovacă: "în general, unde evreii trăiesc printre valahi şi sârbi, în mare parte se declară maghiari, în timp ce în mediu slovac şi rutean îşi păstrează în mare măsură jargonul stricat nemţesc, sau în unele cazuri preschimbă în limba slovacă sau ruteană, iar, acolo unde în cadrul populaţiei sunt mai mulţi maghiari, şi evreii se declară în mai mare procent maghiari"[26]. Asemănătoare este situaţia vorbitorilor de limba maternă rromă, numărul lor fiind introdus în rubrica de "altă naţionalitate".

Analizând evoluţia numerică a populaţiei din Plasa Carei, între anii 1880-1910, constatăm o tendinţă de creştere de la 38.957 de persoane la 52.139, structura confesională / religioasă a populaţiei, relevând o creştere în cadrul tuturor confesiunilor. Această dinamică se poate observa şi în cazul ponderii, cu mici excepţii. În tabelul următor se prezintă evoluţia confesională / religioasă a populaţiei exprimată în procente.

Anul	Total-numeric	Ortodocşi	Greco-catolici	Reformaţi	Evanghelici	Romano-catolici	Mozaici
1880	38957	0,04%	30,23%	23,98%	0,75%	37,09%	7,84%
1890	43591	0,01%	29,39%	24,32%	0,54%	38,73%	6,98%
1900	49742	0,22%	29,56%	23,79%	0,51%	39,90%	6,50%
1910	52139	0,09%	29,85%	23,41%	0,50%	39,98%	6,12%

Evoluţia relativ liniară, prezentă în cazul ponderii confesiunilor nu se constată şi în cazul apartenenţei lingvistice. Există o scădere treptată atât în ponderea acelor persoane care se declară de limbă maternă română, de la 17,96% în anul 1880, la 13,15% în 1910, cât şi în rândul acelora care se declară de limbă maternă germană, de la 14,97% în anul 1880 la 0,62% în anul 1910. Totodată se constată o creştere bruscă în rândul persoanelor cu limba maternă maghiară, de la 66,58% în anul 1880 la 86% în anul 1910. Calculând sporul real în procente, raportat la mijlocul perioadelor de zece ani, se poate constata că în cazul maghiarilor, cele mai ridicate valori se ating între anii 1890-1900, cu un spor de 19,6% şi din anul 1900 la 1910 la 12,92% (Anexa 1.). La aceeaşi concluzie ajunge şi Ioan Bolovan, cercetând evoluţia populaţiei reflectate în recensămintele anilor 1880-1910, în cazul Transilvaniei. Cercetătorul ajunge la concluzia, conform căreia, ponderea maghiarilor a crescut considerabil, în timp ce a scăzut ponderea românilor şi germanilor, aceasta fiind confirmată şi prin utilizarea indicatorilor ca spor natural, spor real[27].

Referitor la Plasa Carei, constatăm că, declararea limbii materne, este în mare măsură influenţată, de configuraţia etno-lingvistică a localităţii. Se prezintă schimbări în opţiunea pentru o anumită limbă maternă, în cea mai mare măsură, în cazul localităţilor cu o populaţie mixtă, majoritar maghiară şi germană. De exemplu, structura etno-linvistică a populaţiei între 1880-1910, pentru localitatea *Foieni*, se prezintă în modul următor:

Anul	**Total**	**Români**	**Maghiari**	**Germani**
1880	1206	1,65%	8,62%	89,71%
1890	1336	0,82%	10,7%	88,39%
1900	1549	–	87,99%	11,94%
1910	1770	–	98,75%	1,24%

Aceeaşi situaţie, cu intensitate diferită este valabilă şi pentru localităţile: *Moftinu Mare, Cămin, Urziceni, Căpleni, Petreşti*, anii scăderii populaţiei de limbă maternă germană, şi concomitenta creştere a maghiarilor sunt

---

[25] Varga E. Árpád, *op. cit.*, p. 11.

[26] A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. 6. rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1920, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal 75. p. Cf. Varga Árpád *op. cit.*, p. 14.

[27] Conform datelor prezentate de Ioan Bolovan, numărul românilor a scăzut de la 55,07% la 53, 74%, sporul natural fiind de 238.815 de locuitori, sporul real de 142.164 de locuitori, numărul maghiarilor, a crescut de la 25,05% la 31,6%, sporul natural fiind de 173.443 de persoane, sporul real de 219.272 persoane, numărul germanilor a scăzut de la 12,03% la 10,73%, sporul natural fiind de 51.649, sporul real de – 19.301. Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 15.

1890, 1900, iar pentru *Ghilvaci,* se menţine un număr ridicat de populaţie maghiară, creşterea numărului germanilor având loc doar sub administraţia română.

În localitatea cu populaţie mixtă, *Tiream*, unde, cele trei etnii: română, maghiară şi germană, sunt prezente într-un număr statistic semnificativ, schimbarea limbii materne este de asemenea vizibilă.

Anul	Total	Români	Maghiari	Germani
1880	1662	37,12%	7,64%	53,06%
1890	1838	31,28%	9,19%	58,16%
1900	2048	16,79%	42,87%	40,13%
1910	2339	15,47%	83,49%	0,51%

Din analiza datelor, se poate constata că în anii 1880-1890, ponderea maghiarilor, românilor şi a germanilor evoluează într-un mod relativ liniar, având loc o scădere bruscă pentru ultimele două, în anii 1900-1910. În ceea ce priveşte structura confesională, se remarcă tendinţa de creştere la toate cele trei confesiuni: greco-catolică, romano-catolică, reformată. Situaţia este similară şi în cazul localităţilor *Ciumeşti, Dindeşti, şi Sanislău.*

În localităţile mixte maghiaro-române (populaţie majoritar maghiară), constatăm scăderea ponderii românilor în special în anii 1900, 1910, cum este cazul comunităţilor din *Andrid, Ghenci, Irina, Domăneşti.* În localităţile cu o populaţie preponderent română, cum este *Istrău, Portiţa Vezendiu, Resighea*, se constată o stabilitate în dinamica populaţiei române, numărul lor fiind aproape identic cu numărul greco-catolicilor. Tot în această categorie înşirăm localităţile *Moftinu Mic* şi *Sânmiclăuş* care sunt aşezări cu o populaţie majoritar română, greco-catolică, cu o pondere considerabilă de maghiari reformaţi. Deci, se constată că în aceste cazuri s-a păstrat evoluţia relativ liniară atât în cazul limbii materne cât şi în cazul confesiunii. Localităţile *Berveni, Berea, Curtuişeni*, sunt sate cu o populaţie maghiară, preponderent reformată, dar într-un număr redus sunt prezenţi şi greco-catolici, respectiv romano-catolici, numărul maghiarilor fiind mai mare decât numărul românilor şi germanilor. Prezenţa românilor şi germanilor este foarte redusă. În cazul localităţilor *Berveni şi Curtuişeni*, numărul greco-catolicilor, în recensământul anului 1930, prin aplicarea criteriului de naţionalitate, tinde să se egaleze cu numărul românilor.

În ceea ce priveşte populaţia evreiască, evoluţia ei numerică este diferită în mediul rural de mediul urban. În oraşul Carei se constată scăderea numărului persoanelor de religie mozaică între 1880-1890, cu 0,3%, rata medie anuală fiind de 0,03%, în următoarele decenii are loc o creştere, între anii 1900-1910, rata medie anuală fiind 0,22%. În mediul rural scădere pronunţată se constată în intervalul 1900-1910, cu 1,11%.

Dintr-o astfel de analiză reiese faptul că structura etno-lingvistică a localităţii, sau conlocuirea cu persoane de etnie diferită, este un factor important în formarea şi declararea limbii materne. Menţionăm, că nu se constată schimbarea limbii materne în localităţile cu o populaţie preponderent maghiară sau română, cazuri în care numărul celorlalte etnii este statistic nesemnificativ. Opţiunea în favoarea limbii maghiare, în cazul populaţiei germane şi române, se constată în special în acele localităţi unde există o populaţie mixtă, unde ei, intrând frecvent în contact cu locuitorii maghiari, au avut ocazia de a însuşi limba puterii statale. Suntem de acord cu opinia lui Varga E. Árpád, conform căreia "surprinderea naţionalităţii doar prin utilizarea criteriului limbii materne, în cazul unei populaţii bi–sau multi–lingvistice, a inclus posibilitatea răspunderii deviate de conţinutul adevărat al întrebării, astfel datele lingvistice au conţinut în afară de declararea de sine înţeleasă a apartenenţei lingvistice, şi acele declaraţii puţin unanime, provenite din efectele forţelor care atrag spre declararea limbii puterii statale"[28].

Poziţia statisticii române a fost una critică, susţinând că acest criteriu a favorizat naţiunea politic dominantă. Conform opiniei demografului istoric Ioan Bolovan creşterea ponderii maghiarilor în cadrul populaţiei din Transilvania, se explică: "fie prin asimilarea autohtonilor sau imigranţilor, fie prin colonizarea în Transilvania a populaţiei maghiare adusă din alte părţi ale Monarhiei"[29]. Considerăm că asimilarea lingvistică, în special în cazul Plasei Carei, este o problemă complexă şi trebuie studiată din mai multe puncte de vedere. De exemplu, o altă explicaţie interesantă este dată de un statistician de la Institutul Statistic din Budapesta, Kardhordó Károly, care analizând datele din zona Carei, ajunge la concluzia conform căreia scăderea bruscă a populaţiei de limba maternă germană, în anul 1910, nu se poate datora în exclusivitate procesului de asimilare. Cercetătorul subliniază, că este posibil ca recenzorul, să nu fi considerat limba şvăbească ca fiind aceeaşi cu

---

[28] Varga Árpád, *op. cit.*, p. 13.

[29] *Ibidem*, p. 16.

limba literară germană[30]. Conform cercetătorului german Josef Wolf, nu pentru toţi, aparteneţa naţională este o problemă esenţială, de asemenea, nu toţi pricep înţelesul recunoaşterii apartenenţei naţionale, iar indivizii, recenzor sau recenzat au relaţionarea lor specială, părerile şi instrumentarul propriu pentru întrebări[31]. În acest sens, rezultatele recensământului sunt în mare măsură influenţate de părerile, modul de relaţionare dintre întrebător şi întrebat, putând interveni distorsiuni în cursul comunicării.

Analizând datele recensămintelor realizate sub administraţia română, constatăm schimbarea structurii etno-confesionale, chiar în cazul localităţilor care în intervalul 1880-1910, sunt mixte, cu o populaţie majoritar maghiară. Astfel, dacă până acum, a existat tendinţa de aderare la limba maternă maghiară, în anii 1920 şi 1930, există preferinţa pentru naţionalităţile sprijinite de guvernul român: română şi germană, atât în cazul folosirii criteriului de limbă maternă cât şi în cazul celui de naţionalitate.

Recensământul din anul 1920, realizat pentru pregătirea reformelor administrative şi a dreptului de vot, a fost des criticat atât de către statisticienii maghiari cât şi ulterior de către români. I se reproşează metodologia greşită, deoarece nu s-a efectuat prin metoda interogării oamenilor, din casă în casă, ci prin solicitarea cetăţenilor la Primărie, prezentând o creştere bruscă a românilor şi a germanilor. Datele recensământului reflectă faptul că s-au considerat, în afară de ruteni şi sârbi, toţi greco-catolici şi ortodocşi români, astfel nu s-a respectat dreptul individului de a-şi afirma în mod liber aparteneţa naţională. Această rezultă din asemănările în unele cazuri cu datele recensământului din anul 1910, fiind criticat de către statisticienii maghiari, de manipularea ulterioară a datelor: "Astfel a devenit populaţia secuiască ortodoxă sau greco–catolică de naţionalitate română, şi din această cauză în judeţul Satu Mare şi în plasele nordice ale Bihorului numărul greco-catolicilor din anul 1910, este identic cu numărul populaţiei române din 1920, iar în jurul Careiilor Mari numărul romano-catolicilor din anul 1910, este identic cu populaţia germană din anul 1920"[32]. Localităţile unde numărul germanilor din anul 1920, este identic cu numărul romano-catolicilor din anul 1910 sunt*: Urziceni, Ghenci, Ciumeşti, Foieni, Irina, Căpleni, Moftinu Mic, Petreşti, Curtuişeni şi oraşul Carei.* Sunt localităţi unde numărul maghiarilor este identic cu numărul reformaţilor din anul 1910, acestea fiind: *Moftinu Mare, Ciumeşti, Foieni, Cămin, Căpleni, Curtuişeni.* În localităţile *Moftinu Mare, Ghenci şi Irina*, numărul românilor este identic cu numărul greco-catolicilor din anul 1910.

Recensământul din anul 1930, s-a realizat sub conducerea directorului Sabin Mănuilă şi sociologului Dimitrie Gusti, şi este primul recensământ în care s-a utilizat atât criteriul limbii materne cât şi de naţionalitate. Recensământului din acest an i se reproşează de către statisticienii maghiari, numărul redus al recenzorilor din cadrul minorităţilor[33]. Faţă de recensământul anului 1920, populaţia din Plasa Carei creşte numeric, iar faţă de recensămintele realizate sub administraţia maghiară, are loc o schimbare în structura etnică a populaţiei în special în cazul localităţilor mixte maghiaro-germane. După actul de la Trianon, populaţia totală din Plasa Carei împreună cu oraşul Carei creşte numeric, cu 3.451 de persoane, şi cu un procent de 6,41% faţă de recensământul anului 1920. Faţă de anul 1910 are loc o schimbare în ceea ce priveşte raporturile dintre diferite grupuri etnice şi lingvistice.

În graficul nr. 1 este reprezentată structura populaţiei preponderente, a românilor, maghiarilor şi germanilor, în procente, după criteriul limbii materne în anii 1910, 1930 şi după criteriul de naţionalitate în anul 1930, din comunele Plasei Carei, incluzând şi oraşul Carei. Menţionăm că din numărul populaţiei maghiare din anul 1910, este scăzut numărul populaţiei mozaice.

---

[30] Varga E. Árpád, *op. cit.*, p. 47.
[31] Josef Wolf, *op. cit.*, p. 44.
[32] Varga E. Árpád, *op. cit.*, p. 24.
[33] *Ibidem*, p. 32.

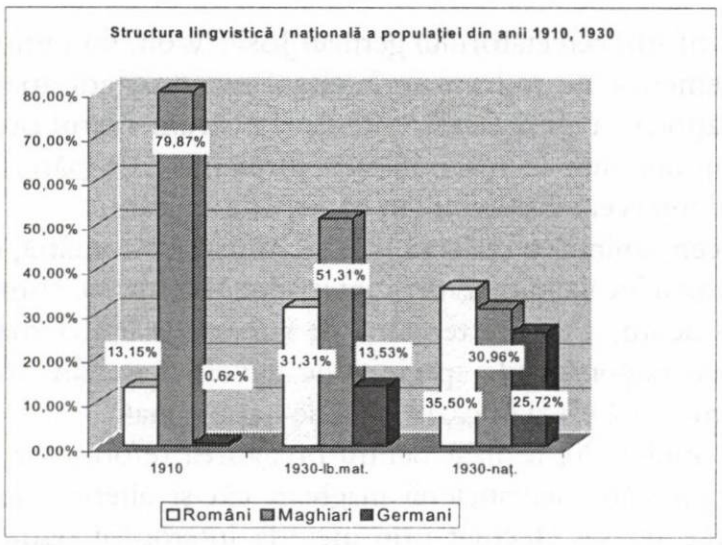

Graficul Nr. 1

Din analiza graficului, se constată, în anul 1930, o creştere a ponderii românilor şi a germanilor, faţă de anul 1910, în cazul aplicării ambelor criterii. Această creştere respectiv scădere este mai pronunţată în cazul criteriului de naţionalitate. Mulţi dintre cei care s-au declarat de limbă maternă maghiară, în 1930, se consideră de limbă maternă / naţionalitate română respectiv germană. Această evoluţie neliniară în ponderea celor trei grupuri etno-lingvistice se manifestă în special în localităţile mixte, care în anul 1910, au o majoritate maghiară. În localităţile cu o populaţie greco-catolică relativ redusă, care între 1880-1910, sunt aşezări cu o majoritate maghiară şi germană, în anul 1930, se constată o mare diferenţă între cei care se declară de limba maternă maghiară şi cei care se identifică de naţionalitate maghiară. Aceasta deoarece, unii dintre germani şi români, care îşi declară limba maternă maghiara optează pentru naţionalitatea germană respectiv română. Aceste localităţi sunt: *Moftinu Mare, Ghenci, Dindeşti, Andrid, Carei, Irina, Căpleni, Tiream, Sanislău, Curtuişeni, Berveni, Petreşti, Urziceni, Cămin, Ghilvaci.*

Recensământul din anul 1941, efectuat de către autorităţile maghiare, s-a realizat prin utilizarea atât a criteriului limbii materne cât şi a naţionalităţii. În ceea ce priveşte atitudinea populaţiei faţă de cele două criterii, constatăm o situaţie diferită faţă de recensământul anului 1930. Graficul nr. 2. prezintă evoluţia populaţiei române, maghiare şi germane, exprimată în procente, referitoare la Plasa Carei, pentru anul 1941, după cele două criterii limba maternă şi naţionalitate, împreună cu evoluţia lingvistică din anul 1910. De asemenea, pentru anul 1910 din numărul maghiarilor este scăzut numărul mozaicilor.

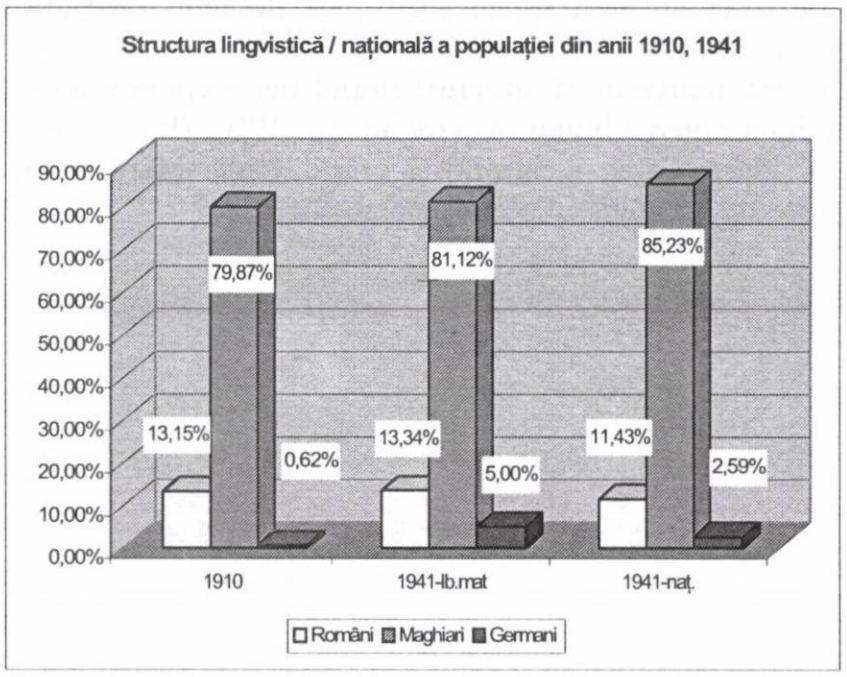

Graficul Nr. 2

Din acest grafic reiese faptul că, în anul 1941, ponderea acelor persoane care au limba maternă română respectiv germană este mai ridicată decât ponderea membrilor acestor naţionalităţi. Iar, în ceea ce priveşte populaţia maghiară, ponderea lor este mai mare în cazul criteriului de naţionalitate. Aceasta este

confirmată şi de sporul real al populaţiei exprimat în procente, precum şi de sporul real anual în procente, raportate la mijlocul intervalul anilor 1930-1941 (Anexa nr 1).

Conform aprecierilor făcute de Oficiul Central Statistic, la o mică parte a populaţiei, declaraţia limbii materne, în cazul recensămintelor anterioare, corespunde cu declaraţia naţionalităţii din anul 1941. Acesta este explicat prin faptul că, acele persoane s-au declarat de naţionalitate maghiară, în timpul recensământului din anul 1910, care au fost bilingve. Ei, în anul 1941, se declară de naţionalitate maghiară, iar ca limbă maternă se înregistrează limba învăţată în familie[34]. Datele relevă faptul că, creşterea populaţiei maghiare se realizează în toate localităţile din Plasa Carei, inclusiv în satele preponderent româneşti, dar într-o proporţie redusă.

Referitor la evrei, din anul 1920, are loc o scădere pronunţată, în cazul oraşului Carei, între 1920-1930, se înregistrează o scădere de 1,51%, între 1941-1930 după criteriul limbii materne 6,73%, rata anuală fiind 0,67%, iar după naţionalitate 13,58%, cu rata anuală medie de 1,35% (Anexa 1). Acesta se datorează şi faptului că în cazul evreilor, în anul 1941, domină numărul acelor persoane, care, se declară de naţionalitate evreiască faţă de cei cu limba maternă izraelită. În mediul rural, în anul 1930, numărul celor care se declară de limba maternă izraelită este asemănător cu numărul celor care se identifică cu naţionalitatea evreiască. În anul 1941, este, la fel ca şi în cazul oraşului Carei, mai mare, numărul celor care aderă la naţionalitatea evreiască, scăderea numărului evreilor nefiind aşa de pronunţată ca în cazul oraşului Carei, rata anuală între 1930-1940 fiind doar 0,09%. Menţionăm că marea parte a evreilor locuieşte în mediul urban.

În urma analizei evoluţiei populaţiei din Plasa Carei, se constată faptul că, aplicarea criteriului apartenenţei naţionale a favorizat, atât în cazul recensământului din anul 1930, cât şi în cazul celui din anul 1941, naţiunea politic dominantă. Deci, în cazul celor două ţări (Austro-Ungaria – după Trianon, Ungaria şi România), în zona studiată şi indiferent de criteriile aplicate pentru surpinderea naţionalităţii, puterea statală a avut un impact asupra declarării identităţii naţionale a indivizilor. Astfel, putem afirma, conform opiniei mai multor specialişti şi după experienţa statistică a mai multor state, faptul că metoda cea mai adecvată pentru realizarea unui recensământ, este aplicarea criteriului limbii materne, împreună cu cel al apartenenţei naţionale. Trebuie însă să menţionăm faptul că, criteriile aplicate în recensăminte au influenţat doar parţial evoluţia etno-lingvistică şi naţională a populaţiei. Foarte importanţi factori fiind migraţiile care au avut loc din motive economice, precum şi din cauza schimbărilor de putere.

Mobilitate teritorială în Plasa Carei, în perioada 1880-1941

În afară de metodologia recensămintelor, care implică modul de întocmire şi aplicare a chestionarelor, prelucrarea datelor, precum şi utilizarea criteriilor de investigare a apartenenţei naţionale: limba maternă şi naţionalitate, ceea ce au mai influenţat considerabil configuraţia etnică a acestei zone, sunt migraţiile, provocate de factori politici, economici şi sociali.

Conform studiilor efectuate de Sorina Bolovan, desfiinţarea relaţiilor feudale prin patentele din anii 1853-1854, care au favorizat introducerea structurilor capitaliste în aceste zone, în special în ceea ce priveşte agricultura, precum şi perioada fără războaie, au avut efect benefic asupra populaţiei, declanşând aşa numita "explozie demografică". Astfel, în perioada anilor 1858-1870, populaţia Transilvaniei (teritoriul actual) a crescut cu 558.068 persoane, care înseamnă o creştere de 15,2%[35]. După un regres în anul 1880 de 3,4%, datorită epidemiei de holeră care a bântuit între 1871-1880, dar şi din cauza epidemiilor în rândul copiilor: variolă, difterie, tuse convulsivă, etc., începând din 1880, populaţia Transilvaniei, înregistrează din nou o creştere[36]. Această creştere a populaţiei este valabilă şi la nivelul localităţilor Plasei Carei. Între 1880-1890, populaţia din localităţile plasei, împreună cu oraşul Carei, creşte cu un procent de 11,22%, sporul real anual fiind de 1,12%. În mediul rural creşterea este mai mare decât în mediul urban, populaţia satelor din plasă prezentând o creştere de 12,95%, în timp ce în oraşul Carei doar 7,32%. Această creştere se constată şi în intervalul anilor 1890-1900, când populaţia din localităţile plasei, împreună cu Carei, creşte cu 13,18% (Anexa 1). Conform specialiştilor, începând din anul 1880, se pun bazele procesului de industrializare, care se manifestă prin sporirea investiţiilor industriale, şi a suprafeţelor de pământ. În ceea ce priveşte zona plasei Carei, din cauza asanării bălţii Ecsed, terminată în jurul anului 1900, datorită câştigării de noi terenuri agricole, se constată stabilirea de noi populaţii în diferite localităţi. Balta Ecsed, s-a situat într-o formă elipsoidă, în cele două părţi ale râului Crasna (Veche), alcătuind două bălţi, cea mică fiind pe teritoriul Ungariei de azi, cea mare

---

[34] *Ibidem*, p. 39.
[35] Sorina Bolovan, *op. cit.*, p. 46.
[36] *Ibidem*, p. 47.

în România[37]. Încercări pentru asanarea bălţii s-au făcut încă în secolul al XVIII-lea, la cererea contelui Károlyi Ferencz, iar mai târziu sub conducerea lui Károlyi Antal, însă în anul 1785 procesul se întrerupe. Din anul 1880, muncile de asanare sunt continuate, şi au reuşit datorită unei asociaţii fondate în 1889, în acest scop, având în frunte pe Károlyi Tibor[38]. În această zonă, s-a dezvoltat o viaţă specifică zonei. În afară de principala ocupaţie în agricultură, datorită zonei mlăştinoase au practicat şi munci care suplineau veniturile cum sunt pescuitul, tăierea stufului şi nadei. Datorită însă procesului de asanare şi a sistemului politico-social, viaţa oamenilor s-a modificat considerabil în această parte a zonei Careiului. Lovassy Sándor menţionează 17 comune ale căror hotare, în anii 1890-1900 (ultimii ani de asanare), au atins balta. Pe teritoriul actual al României acestea sunt: Domăneşti, Moftinu Mic, Berveni, Cămin şi Căpleni[39].

Conform menţionărilor lui Varga E. Árpád, asanarea bălţii Ecsed a influenţat evoluţia numerică a populaţiei în anii 1900-1910, în următoarele localităţi: Berveni (populaţia a crescut cu 547 persoane), Urziceni (cu 309), Cămin (cu 182), şi Domăneşti (cu 221), iar din 1890-1900 în Moftinu Mic (cu 325). În tabelul de mai jos, este prezentată evoluţia populaţiei din aceste localităţi, cu ajutorul indicatorului sporului real anual exprimat în procente.

Localitatea/ intervalul de ani	**Berveni**	**Urziceni**	**Cămin**	**Domăneşti**	**Moftinu Mic**
1880-1890	0,39%	0,33%	0,66%	2,65%	2,13%
1890-1900	2,03%	1,8%	1,17%	3,44%	2,22%
1900-1910	2,78%	1,93%	1,85%	2,03%	

Conform tabelului, un număr mare de oameni s-a stabilit în localităţile *Berveni, Urziceni, Cămin*, deja între anii 1890-1900. De asemenea, rata anuală medie a creşterii populaţiei este destul de ridicată şi în cazul localităţilor *Domăneşti şi Moftinu Mic*, începând din anii 1880-1890. Din analiza etno-confesională a populaţiei din aceste localităţi, reiese că în *Berveni*, între 1890-1900, s-au aşezat în majoritate maghiari reformaţi, iar între 1900-1910, maghiari greco-catolici. În *Urziceni*, între 1890-1900, s-au stabilit maghiari romano-catolici, iar în *Moftinu Mic* maghiari reformaţi. În *Domăneşti* între 1890-1910, au sosit maghiari greco-catolici şi reformaţi. Aceeaşi este situaţia şi în cazul localităţilor *Urziceni şi Cămin*, în care, în anul 1930 creşte numărul germanilor. Stabilirea populaţiei în localităţile unde s-au câştigat noi terenuri este strâns legat, de problema crizei agrare, care a caracterizat sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. Criza pământului a provenit în mare măsură din sistemul de moştenire, care la români şi la maghiari, consta din împărţirea egală a pământului, copiilor. Un sistem de moştenire diferit aveau şvabii, în cazul cărora, lotul de pământ era moştenit de către un singur copil. Însă, de la sfârşitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX, locul acestui sistem, este preluat de sistemul divizării egalitare. Conform explicaţiei date de Sorina Bolovan, această criză agrară se datorează faptului că, numărul mare al populaţiei din anii 1870, ajunsă la maturitate, a contribuit la accentuarea divizării pământului prin moştenire[40].

Ceea ce a agravat situaţia precară a ţărănimii din zona Carei, a fost extinderea proprietăţilor moşiereşti. O mare parte a pământurilor fiind în mâinile marilor proprietari, cum au fost: Solymossy István (Ciumeşti, dar a avut părţi şi la Foieni şi la Sanislău), descendenţii lui Domahidy Sándor (Domăneşti), Domahidy Elemér (Domăneşti), Falussy Árpád (Andrid), Strobencz Péter (Andrid, Balási József (Curtuişeni, a avut pământ şi în Dindeşti), Irinyi Tamás (Irina, 800 k.h (1 k. hold este 0,5754 Ha)), Boér Endre (Petreşti, are poprietate şi în Curtuişeni, 1300 m. hold (1m. hold este 0,43 Ha), Károlyi Gyula (Carei, a avut pământ şi în Petreşti, Ciumeşti, Berveni etc.), Károlyi József (Sanislău, 10.013 (1 k.hold este 0,5754 Ha)) etc[41]. Inclusiv terenurile nou câştigate, erau cumpărate de către moşieri, crescând astfel numărul muncitorilor agricoli, şi dezvoltându-se o formă specială a proletariatului agricol[42]. Din analiza structurii economico-sociale a

---

[37] Despre mărimile bălţii opiniile diferă: conform lui Mikovinyi Sámuel, în anul 1730, lungimea ei a fost 58,5 km, lăţimea 33,5 km, Vályi András menţionează lungimea de 62,5 km, lăţimea 16,7km. Cf. Farkas József, *op. cit.*, p. 42.

[38] Numele asociaţiei: „Ecsedi-láp lecsapoló és Szamos bal parti ármentesitő és belvizszabályozó társulat", Berey József, *Az Ecsedi-láp*, cf. Borovszky Samu, Magyarország vármegyéi és városai, Szatmár vármegyéi, p. 30.

[39] Lovassy Sándor, *Az Ecsedi-láp és madárvilága fennállása utolsó évtizedeiben.* Budapest, 1931, p, 19-24, cf. Farkas József, *op. cit.*, p. 66.

[40] Sorina Bolovan, *op. cit.*, p. 49.

[41] Borovszky Samu, *op.cit.*, p. 320.

[42] Farkas József, *op. cit.*, p. 36.

populaţiei din Plasa Carei (teritoriul fostei plase din Austro-Ungaria) de la începutul secolului XX se constată faptul că majoritatea populaţiei active lucrează în domeniul agriculturii, în anul 1900 un procent de 81,74% iar în 1910, 79,02%[43]. Datorită acestei crize a pământului şi a exploziei demografice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la sfârşitul secolului şi începutul secolului XX, din Transilvania, au loc migraţii spre România şi Statele Unite ale Americii. Aceste migraţii au afectat evoluţia numerică a Transilvaniei, ritmul creşterii populaţiei diminându-se, creşterea fiind de 8%[44]. În cazul comunelor rurale din Plasa Carei rata medie anuală între 1900-1910, este de 0,48%, considerabil mai redusă decât cea de 1,32%, între 1890-1900, şi 1,29% în perioada 1880-1890 (Anexa 1.). Conform specialiştilor, dacă la sfârşitul secolului XIX au loc migraţii spre România, la munci sezoniere, de la începutul secolului XX populaţia se îndreaptă spre America[45]. În Comitatul Satu Mare între 1899-1913, au migrat în România un număr foarte redus de persoane, în total: 102 persoane. Migraţia în America în cazul comitatului Satu Mare, ca şi în întreaga Transilvania a fost considerabilă între anii 1904-1907. În aceşti ani, au emigrat 10.080 persoane. Scăderea numărului emigranţilor din anul 1908, se datorează crizei din industria fierului şi oţelului din anul 1907[46]. La sfârşitul anului 1910, numărul populaţiei din Comitatul Satu Mare este 250.831. Între 1899-1913, au emigrat din comitat 28.278 de persoane, din care s-au reîntors doar 6.504 de persoane. Majoritatea celor care au părăsit ţara au avut ocupaţii în domeniul producţiei primare[47]. Menţionăm, că printre emigranţi au fost indivizi aparţinători celor trei grupuri etnice: români, maghiari, germani, ei fiind atraşi de posibilitatea stabilirii în Canada. Iată un articol dintr-un ziar editat la New York: "David Reid C. O. Room 22, Stanley Block. În atenţia dumneavoastră. Winnipeg, Manitoba, Canada. Unguri, care doriţi să vă stabiliţi în Canada, puteţi primi 160 hold (1hold 50 ari) pământ arabil, situat pe teren plat, şi care este sub lucrare, cu locuinţă şi cu anexe gospodăreşti, jumătate recoltă de grâu pentru plată, la cumpărare se plăteşte doar 1 dolar pentru hold (50 ari), în bani cheş. Vă oferim cu plăcere informaţii, dacă vă adresaţi în limba maghiară la următoarea adresă: David Reid C. O. Room 22, Stanley Block, Winniped, Manitoba, Canada. Unguri care doresc să se gospodărească"[48].

Între 1890-1900, are loc o creştere considerabilă atât în rândul populaţiei din comunele rurale ale Plasei Carei cât şi în cazul oraşului Carei. În urma revoluţiei industriale care se manifestă în această perioadă, se înfiinţează noi fabrici, care prin oferta de noi locuri de muncă atrag populaţii din alte părţi. În Plasa Carei (teritoriul din Austro-Ungaria) faţă de anul 1900, creşte ponderea lucrătorilor în industrie, dacă în anul 1900 acesta este 8,3%, în anul 1910 este 9,7% din totalul populaţiei active[49]. Varga E. Árpád pune în evidenţă acele localităţi în care instituirea sau reducerea producţiei, unui punct de lucru, a influenţat evoluţia numerică a populaţiei[50]. În urma reducerii producţiei gaterelor din Ghilvaci, după creşterea din anii 1890-1900, în anul 1910 se constată o diminuare a populaţiei din Moftinu Mic şi din Ghilvaci, datorită părăsirii localităţii a unui număr de locuitori, romano-catolici maghiari şi germani. În Resighea, între 1890-1900, se stabilesc producători de tutun, români greco-catolici.

Influenţe asupra structurii etnice a populaţiei le-au avut migraţiile, datorită schimbărilor politice. Thirring Lajos menţionează faptul că în anul 1920, au migrat din România în Ungaria 199.788 de persoane dintre care 197.181 s-au născut pe teritoriile despărţite[51]. Dacă datele despre structura naţională, din anul 1920, sunt criticate de către statisticieni, sunt însă acceptate ca fiind relativ reale, datele referitoare la mişcările generale ale populaţiei, numărul total al populaţiei din Transilvania în acest an fiind mai redus decât în anul 1910. Conform explicaţiei date de Sabin Mănuilă, cauza principală, este numărul scăzut de natalitate care se datorează războiului, creşterii îmbolnăvirilor, a mortalităţii ridicate şi numărului mare de refugiaţi şi repatriaţi[52]. Pentru Plasa Carei, împreună cu oraşul Carei, numărul populaţiei totale este 52.139, cifră care este foarte apropiată cu cea din 1910, care este 52.058. În timpul Primului Război Mondial mortalitatea în rândul soldaţilor a fost deosebit de ridicată, mai mare decât în timpul celui de al Doilea Război Mondial, iar bărbaţii

---

[43] *Izvoare de demografie istorică*, Direcţia Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România vol. II, Bucureşti, 1987, p. 420.

[44] Sorina Bolovan, *op. cit.*, p. 49, 50.

[45] *Ibidem*, p. 50, 51.

[46] Sorina Bolovan *Ibidem*, p. 50.

[47] *Izvoare de demografie istorică,* Direcţia Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România…, p. 516, 706-722.

[48] *A bevándorló. (Szerk. Singer Mihály.)*, New York, N.Y., Passaic, N.J., és Pittsburg, PA., 1907. március 15-én, IV. Évfolyam, 21. és 22. szám. Cf. Frakas József, *op. cit.*, p. 31.

[49] *Izvoare de demografie istorică,* Direcţia Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România…, p. 420, 602.

[50] Varga E. Árpád, *Szatmár megye településeinek etnikai (anyanyelvi/ nemzetiségi) adatai 1850 / 1880-1992, Szatmár megye településeinek felekezeti adatai 1850 / 1869-1992*, cf. www.kia.hu.

[51] Thirring Lajos, *op. cit.*, p. 241.

[52] Varga E. Árpád, *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, ed. Püski, Budapest, 1998, p. 26.

recrutaţi s-au aflat la vârsta ideală de procreare şi de muncă. Pe teritoriul Austro-Ungariei, între anii 1914-1918, numărul naşterilor a fost cu 1,25 de milioane mai redus decât ar fi fost în condiţii normale[53].

Odată cu procesul de schimbare a funcţionarilor sosiţi din alte părţi ale României Mari, între anii 1924-1926, au loc colonizări de populaţie, care au confesiunea preponderent ortodoxă. Astfel, se constituie colonia Ianculeşti unde conform menţionărilor lui Ioan German au sosit 99 de familii, moţi din Munţii Apuseni[54]. În anul 1930 datele comunelor suburbane sunt înregistrate împreună cu datele oraşului de care, din punct de vedere administrativ au aparţinut, în acest caz de oraşul Carei. O altă colonie este Lucăceni unde s-au aşezat 176 de familii venite din comunele judeţului Satu Mare (azi aparţinând jud. Maramureş): ex. Şişeşti, Dăneşti, Surdeşti[55], conform recensământului ei sunt români greco-catolici. În Horea au sosit 94 de familii din Munţii Apuseni, români ortodocşi. De asemenea, în Marna Nouă, sosesc 40 de familii tot din Munţii Apuseni, români ortodocşi. În Domăneşti sosesc 27 de familii din Maramureş[56], care conform recensământului sunt greco-catolici de limbă maternă preponderent maghiară şi de naţionalitate română. În afară de formarea acestor colonii s-au mai aşezat familii şi în alte localităţi: Tiream – 31 familii din Maramureş, Portiţa – 18 familii, sosite din Munţii Apuseni, Sânmiclăuş – 18 familii sosite din Sălaj[57]. Varga E. Árpád pune în evidenţă faptul că, procesul creşterii populaţiei române în Transilvania, şi schimbarea raporturilor etnice din oraşe, se desfăşoară după cel de al Doilea Război Mondial, prin migraţii interne ale locuitorilor, veniţi din alte părţi ale României, şi stabiliţi în special în mediul urban[58].

În anul 1941, creşte considerabil ponderea maghiarilor pe tot teritoriul Transilvaniei. Ca explicaţie pentru acest fenomen sunt, în afară de forţa de atracţie a puterii statale, şi migraţiile provocate din cauza schimbărilor de putere. După alipirea Ardealului de Nord Ungariei, au avut loc migraţii, interne şi externe, în special în direcţia oraşelor mai mari[59]. Deşi Carei nu este considerat printre oraşele mari, se constată creşterea populaţiei maghiare şi scăderea numărului românilor. Acest proces, în mare parte se datorează părăsirii localităţii de către un număr considerabil de populaţie ortodoxă, stabilită între 1924-1926, în Ianculeşti. De asemenea, se constată scăderea numărului greco-catolicilor. În anul 1941, în cazul aşezărilor Marna Nouă şi Horea nu mai sunt înregistraţi ortodocşi, doar 5 persoane la Ciumeşti. Aşadar, după realipirea acestor părţi Ungariei, mulţi români, stabiliţi după 1920, se reîntorc în locurile natale. Scăderea populaţiei ortodoxe şi greco-catolice este confirmată de sporul real exprimat în procente, precum şi de rata anuală medie (Anexa nr. 2). Datele din recensămintele anilor 1920 şi 1941, dau dovada de existenţa mişcărilor sau schimburilor de populaţie care au avut loc datorită schimbărilor de putere.

Concluzii generale

Din analiza datelor etno-confesionale, în cazul populaţiei din comunele Plasei Carei reiese că, forţele de atracţie a puterii statale în cazul celor două ţări (Austro-Ungaria – după Trianon, Ungaria – şi România), au avut influenţă asupra declarării identităţii naţionale, privind ambele criterii: limba maternă şi apartenenţa naţională. S-a format astfel un grup de oameni cu identitate nesigură proveniţi din localităţi mixte. Conform opiniei lui Josef Wolf, hotarul între membrii pasivi a unui grup naţional sau etnic şi între cetăţenii de altă naţionalitate de multe ori nu se observă în actul de recunoaştere a recensământului ci în alte domenii ale vieţii[60]. Între anii 1880-1941, pe teritoriul studiat se schimbă de două ori puterea statală, cele două războaie mondiale şi nesiguranţa, au avut efecte asupra declarării identităţii naţionale a populaţiei, devenită din acest punct de vedere politic influenţată. Dinamica demografică între 1880-1941, nu este liniară prezentând o scădere în ritmul creşterii populaţiei între 1900-1910, din cauza emigrărilor masive în America provocate de criza agrară, şi în anul 1920, datorită pierderilor din război. De asemenea, semnificative sunt migraţiile cauzate de schimbările de putere. În această perioadă au loc migraţii în primul rând din motive economice, atât înainte de 1920, cât şi după. Înainte de Trianon migraţiile au avut loc datorită măririi terenurilor agricole în urma

---

[53] Thirring, *op. cit.*, p. 236.
[54] German Ioan, *op. cit.*, p. 68.
[55] *Ibidem*, p. 68.
[56] *Ibidem*, p. 68.
[57] *Ibidem*, p. 68.
[58] Varga E. Árpád, *op. cit.*, p. 195.
[59] *Ibidem*, p. 39.
[60] Josef Wolf, op. cit., p. 44.

asanării Bălţii Ecsed, şi în urma procesului de industrializare. După Primul Război Mondial, s-au desfăşurat migraţii în rândul populaţiei româneşti prin care s-au format noi localităţi. Considerăm că intervalul de ani, în care s-a cercetat populaţia din zona Carei, este o perioadă semnificativă, manifestându-se efectele ideologiei naţionalismului, care a declanşat două războaie mondiale. Din acest punct de vedere se iveşte o nouă întrebare şi anume în ce măsură a pătruns ideologia naţionalismului în politica celor două state, în special cu privire la colonizări de populaţii. Pentru a răspunde la o astfel de întrebare, cercetarea datelor din recensăminte se dovedeşte a fi insuficientă, acestea furnizând doar puncte de pornire în studiul structurii etno-confesionale a populaţiei, a identităţii grupale şi a situaţiei economico-sociale.

Bibliografie:

Bähr Jürgen, *Bevölkerungsgeoghraphie*, ed. Eugen Ulmer, Stuttgart, 1997;

Bolovan Ioan, *Transilvania la sfârşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului XX*, ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000;

Bolovan Sorina Paula, *Familia în satul românesc din Transilvania*, ed. Centrul de Studii Transilvănene, Fundaţia Culturală Română, Cluj-Napoca, 1999;

Borovszky Samu, *Magyarország vármegyéi és városai*, Szatmár vármegye, f.a.;

Dare de seamă asupra realizărilor înfăptuite în judeţul Satu Mare, 1933-1973;

Izvoare de demografie istorică, Direcţia Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, vol. II, Secolul al XIX-lea-1914, Transilvania, Bucureşti, 1987;

Farkas József, Fejezetek az Ecsedi-láp gazdálkodásához, Debrecen, 1982;

German *Ioan, Plasa Carei, Judeţul Sălaj*, ed. Librăria şi tipografia Cultura, Societate Cooperativă Carei, 1938;

Meruţiu V., *Judeţele din Ardeal şi din Maramureş până în Banat. Evoluţia teritorială, ed. Institutul de Arte Grafice* "Ardealul", Cluj, 1929;

A szatmári Püspöki Egyházmegye emlékkönyve fennállásának századik esztendejébe (Shematismus Centenarius) 1804-1904, A "Pázmány – Sajtó" nyomtatása, Szatmáron, 1904;

Thirring Lajos, *Magyarország népessége 1869-1949 között,* cf. „Magyarország történeti demográfiája", Szerkesztette Kovacsics József, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1963;

Varga E. Árpád, *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, ed. Püski, Budapest, 1998;

Varga E. Árpád, Szatmár megye településeinek etnikai (anyanyelvi/ nemzetiségi) adatai 1850 / 1880-1992, Szatmár megye településeinek felekezeti adatai 1850/ 1869-1992, cf. www.kia.hu;

Wolf Josef, Deutsche Minderheiten in Südosteuropa im Umbruch, Die Volkszählungen, 1990-1992;

Vonház István, A Szatmármegyei német telepítés, Kiadja Merli Rudolf plébános, Bubesheim, 1997;

Anexa 1 – Evoluția etno-lingvistică şi națională a populației din zona Carei

Comunele rurale din Plasa Carei

	Sporul real în procente					Rata anuală medie în procente				
Între anii	Total	Români	Maghiari	Germani	Evrei	Total	Români	Maghiari	Germani	Evrei
1880lb.mat-1890lb. mat	12,95%	3,98%	8,65%	0,32%		1,29%	0,4%	0,9%	0,03%	
1890lb. mat.-1900lb. mat.	13,23%	0,47%	21,63%	-8,71%		1,32%	0,04%	2,16%	-0,9%	
1900lb. mat.-1910lb. mat	4,83%	-3,63%	16,17%	-7,7%		0,48%	-0,36%	1,61%	-0,8%	
1910lb.mat.-1920lb.mat	1,93%	16,71%	-54,95%	38,7%		0,19%	1,67%	-5,5%	3,87%	
1920naț.-1930naț.	7,09%	3,61%	6,53%	-4,7%	-0,002%	0,7%	0,36%	0,7%	-0,47%	0
1930nat.-1941nat.	4,09%	-20,04%	54,78%	-27,98%	-0,95%	0,4%	-2%	5,5%	-2,8%	-0,09%
1930lb.mat.-1941lb.mat.	4,09%	-14,46%	31,37%	-11,34%	-0,74%	0,4%	-1,44%	3,13%	-1,13%	-0,07%

Orașul Carei

	Sporul real în procente					Rata anuală medie în procente				
Între anii	Total	Români	Maghiari	Germani	Evrei	Total	Români	Maghiari	Germani	Evrei
1880lb. mat.-1890lb.mat.	7,32%	1,70%	5,60%	-0,09%		0,73%	0,17%	0,56%	-0,009%	
1890lb.mat.-1900lb.mat.	13,21%	-1,88%	15,08%	0,11%		1,32%	-0,19%	1,5%	0,01%	
1900lb.mat.-1910lb.mat.	4,42%	-0,51%	5,63%	-0,54%		0,44%	-0,05%	0,56%	-0,05%	
1910lb.mat.-1920lb.mat.	-4,99%	17,35%	-79,27%	37,4%		-0,5%	1,73%	-7,92%	3,74%	
1920naț.-1930naț.	4,77%	17%	14,67%	-26,8%	-1,54%	0,5%	1,7%	1,47%	-2,7%	-0,15%
1930nat.-1941nat.	-1,20%	-32,09%	58,25%	-9,57%	-13,58%	-0,12%	-3,2%	5,82%	-0,95%	-1,35%
1930lb.mat.-1941lb.mat.	-1,20%	-24,74%	31,93%	-0,54%	-6,73%	-0,12%	-2,47%	3,19%	-0,05%	-0,67%

Plasa Carei împreună cu orașul Carei

	Sporul real în procente					Rata anuală medie în procente				
Între anii	Total	Români	Maghiari	Germani	Evrei	Total	Români	Maghiari	Germani	Evrei
1880lb.mat.-1890lb.mat.	11,22%	3,26%	7,69%	0,19%		1,12%	0,33%	0,77%	0,02%	
1890 lb.mat.-1900lb.mat.	13,18%	-0,25%	19,60%	-5,98%		1,31%	-0,02%	1,96%	-0,60%	
1900 lb.mat.-1910lb.mat.	4,70%	-2,67%	12,92%	-5,49%		0,47%	-0,27%	1,29%	-0,55%	
1910 lb.mat.-1920lb.mat.	-0,15%	16,92%	-62,27%	38,31%		-0,01%	1,70%	-6,28%	3,83%	
1920naț.-1930naț.	6,41%	7,49%	8,9%	-11,17%	-0,45%	0,64%	0,75%	0,89%	-1,12%	-0,05%
1930nat.-1941nat.	2,59%	-23,46%	55,77%	-22,76%	-4,53%	0,26%	-2,35%	5,58%	-2,28%	-0,45%
1930lb.mat.-1941lb.mat.	2,59%	-17,38%	31,53%	-8,28%	-2,44%	0,26%	-1,74%	3,15%	-0,83%	-0,24%

lb.mat. – limba maternă,
naț. – naționalitatea

Anexa 2 – Evoluția confesională a populației din zona Carei

Comunele rurale din Plasa Carei

	Sporul real în procente							Rata anuală medie în procente						
Între anii	Total	Ort.	Gr.c.	R.c	Ref.	Ev.	Moz.	Total	Ort.	Gr.c.	R.c	Ref.	Ev.	Moz.
1880lb.mat-1890lb.mat.	12,95%	0	3,04%	7,05%	2,98%	-0,16%	0,09%	1,29%	0	3,04%	7,05%	2,98%	-0,16%	0
1890 lb.mat.-1900lb.mat.	13,23%	0,0	4,66%	6,35%	2,63%	-0,05%	0,40%	1,32%	0	4,66%	6,35%	2,63%	-0,05%	0,04%
1900 lb.mat.-1910lb.mat.	4,83%	0,03%	1,34%	2,99%	0,79%	0,04%	-1,11%	0,48%	0	1,34%	2,99%	0,79%	0,04%	-0,11%
1930naț.-1941naț.	4,09%	-1,82%	-2,60%	6,30%	1,54%	0,03%	-0,15%	0,40%	-0,18%	-2,60%	6,30%	1,54%	0,03%	-0,01%

Orașul Carei

	Sporul real în procente							Rata anuală medie în procente						
Între anii	Total	Ort.	Gr.c.	R.c	Ref.	Ev.	Moz.	Total	Ort.	Gr.c.	R.c	Ref.	Ev.	Moz.
1880lb.mat.-1890lb.mat.	7,32%	-0,01%	1,29%	3,32%	3,17%	-0,06%	-0,30%	0,73%	0%	0,13%	0,33%	0,31%	0%	-0,03%
1890lb.mat.-1900lb.mat.	13,21%	0,65%	2,73%	6,41%	2,68%	0,27%	0,45%	1,32%	0,06%	0,27%	0,64%	0,27%	0,03%	0,04%
1900lb.mat.-1910lb.mat.	4,42%	-0,48%	2,44%	-0,36%	0,60%	-0,05%	2,23%	0,44%	-0,04%	0,44%	-0,03%	0,06%	0%	0,22%
1930naț.-1941naț.	-1,20%	-5,41%	-8,02%	8,57%	4,72%	0,14%	-0,87%	-0,12%	-0,54%	-0,80%	0,86%	0,47%	0,01%	-0,08%

Plasa Carei împreună cu orașul Carei

	Sporul real în procente							Rata anuală medie în procente						
Între anii	Total	Ort.	Gr.c.	R.c	Ref.	Ev.	Moz.	Total	Ort.	Gr.c.	R.c	Ref.	Ev.	Moz.
1880lb.mat.-1890lb.mat.	11,22%	-0,02%	2,49%	5,87%	3,04%	-0,13%	-0,03%	1,12%	0%	0,24%	0,59%	0,30%	-0,01%	0%
1890lb.mat -1900lb.mat.	13,18%	0,22%	4,06%	6,37%	2,64%	0,04%	0,42%	1,31%	0,02%	0,40%	0,26%	0,26%	0%	0,04%
1900lb.mat.-1910lb.mat.	4,70%	-0,12%	1,68%	1,95%	0,73%	0,01%	-0,08%	0,47%	-0,01%	0,16%	0,19%	0,07%	0%	0%
1930naț.-1941naț.	2,59%	-2,84%	-4,13%	6,94%	2,04%	0,06%	-0,35%	0,26%	-0,28%	-0,41%	0,69%	0,20%	0%	-0,03%

lb.mat. – limba maternă
naț. – naționalitatea
Ort. – ortodox
Gr.c. – greco-catolici
Ref. – reformat
Ev. – evanghelic
Moz. – mozaic

Die Entwicklung der Bevölkerung im Kreis Großkarol / Carei in der Zeitspanne 1880-1941 anhand der Volkszählungen

Zusammenfassung

In dieser Studie wurde die ethno-konfesionelle und sozial-wirtschaftliche Entwicklung der Bevölkerung im Kreis Großkarol / Carei anhand der Volkszälungen in der Zeitspanne 1880-1941, verfolgt.
Im Kreis Großkarol / Carei hatte der Staat eine Auszieungskraft und Einfluß auf die Erklärung der nationalen Identität beide Kriterien, die bei den Volkszälungen in den Jahren 1880-1941 benützt sind, waren: Muttersprache und nationale Angehörigkeit.
Der zweite Teil der Studie beschäftigt sich mit den Wanderungen der Bevölkerung, die an Anfang der 20. Jahrhundert zugenommen haben, dazugetragen hat der Industrialisierungsprozess sowie auch Ausdehnung der Agrarflächen durch Kanalisierung und hydrotechnischen Arbeiten. Die Auswanderung nach Amerika die wegen der Krise in der Landwirtschaft zugenommen hat, hatte einen negativen Einfluß auf die demographischen Entwicklung der Bevölkerung. Ein weiterer Grund für die Wanderungen waren auch die Grenzverschiebungen zwischen den beiden Ländern: Östereich–Ungarn, nach Trianon Ungarn und Rumänien.

ETNOGRAFIE

ETNOGRAFIE
I. Imaginar mitic şi practici rituale

Judecata din urmă. Imaginar mitic şi implicaţii în pictura murală a bisericilor de lemn din zona Codru

Alina Nogradi

Studiul de faţă se vrea o încercare de stabilire a etapelor procesului creator al mitului Judecăţii din urmă în universul mitico-religios popular românesc, cu implicaţiile de rigoare în cel universal, luând în considerare desfăşurarea lui diacronică, de la credinţele precreştine până la cele ale cultului creştin oficial medieval. Identificarea etapelor procesului creator continuă cu o analiză sincronică a mitului Judecăţii din urmă, conform reprezentărilor lui în pictura murală a unor biserici de lemn din zona Codru (Orţiţa, Corund şi Bicaz).

Argumentare teoretică:

Bazele teoretice care susţin analiza materialului mitologic sunt constituite din deschiderile interpretative propuse de poetica antropologică şi de studiile asupra imaginarului mitico-religios.

Vom prezenta în continuare, pe scurt, liniile fundamentale ale **"poeticii antropologice",** conform căreia orice creaţie culturală (de natură ştiinţifică, literară, mitico-religioasă) are la bază un principiu creator, identificat de Blaga în *Geneza metaforei şi sensul culturii* [1] şi discutat de M. Borcilă în studiul *Dualitatea metaforicului şi principiul poetic* [2]. Acest principiu creator are ca fundament, în primul rând, considerarea metaforicului ca o categorie ce ţine de însăşi esenţa limbajului uman, Blaga înţelegându-l (pentru prima dată până atunci) ca mediu primar în structurarea experienţei lumii, dar mai ales ca singurul mediu în care este posibilă creaţia culturală (i.e. creaţia de lumi potenţiale). Aceste două funcţii diferite ale metaforicului, tratat ca o categorie, vin din distingerea celor două tipuri de metafore, "plasticizantă" şi "revelatorie"[3]: cea dintâi este integrată funcţiei elementare a limbajului, de exprimare a experienţei noastre primare în lume[4], caracterizând creativitatea de tip I, lingvistică; metafora "revelatorie" este parte integrantă a creativităţii de tip II, culturală, şi constituie o funcţie metaforică diferită de cea a limbajului semantic, este "o ipostază nucleară" a creaţiei spirituale în toate manifestările ei (artistice, mitologic-religioase, filosofic-metafizice şi ştiinţifice)[5].

Distincţia făcută de Blaga între cele două tipuri de metafore, cea lingvistică şi cea culturală, este validată şi de lingvistica integrală, promovată de Eugenio Coşeriu la şcoala lingvistică de la Tübingen[6]. Ca şi filosoful român, Coşeriu consideră creativitatea ca una dintre trăsăturile esenţiale ale limbajului, inerente funcţiei lui semnificative, creativitate pe baza căreia se edifică orice text cultural. Acest prim nivel de creaţie constituie fundamentul (mai bine zis "fundaţia") celui de-al doilea, i.e. nivelul metaforicului poetic-cultural.

Legătura între aceste două teorii, cea blagiană şi cea propusă de E. Coşeriu, este realizată de M. Borcilă, în sensul unei complementarităţi indiscutabile: din primul nivel, al experienţei noastre primare în lume, prin "saltul metaforic"[7], inerent oricărui proces creator, se trece în planul creaţiei de sens (generalizând, în planul culturii). Principiul acestui proces metaforic este cel identificat de Blaga: un principiu "ecuaţional"[8], care vizează echivalenţa celor doi termeni obligatorii ai unei metafore, numiţi de Blaga termenii "a" şi "b". Termenul "b" nu mai descrie pe "a", ca în metafora plasticizantă, ci este echivalent cu acesta, în cadrul unei dizanalogizări cu fundalul experienţei noastre în lume (caracteristică primului nivel al limbajului). Pentru a putea fi concepută şi înţeleasă o astfel de echivalenţă, ea trebuie perspectivată printr-un "factor X" înspre nivelul creaţiei de sens: "Pentru a asigura operaţiei primordiale reperate statutul ei de nucleu într-un proces esenţial poetic (i.e. creator de lumi), filosoful introduce, cum se ştie, în ecuaţia primară, un al treilea factor, care reprezintă, în ultimă analiză, elementul cu adevărat decisiv în constituirea puterii generatoare a acestui tip

---

[1] L. Blaga, 1969, p. 261-389.
[2] M. Borcilă, 1997, p. 263-284.
[3] L. Blaga, *op. cit.*, p. 276.
[4] Humboldt, 1991.
[5] M. Borcilă, 1997, p. 263-284.
[6] E. Coşeriu, 1995.
[7] M. Borcilă, 1997, p. 263-284.
[8] *Ibidem,* p. 277.

de metafore [metafora revelatorie, n.n.]"[9]. Ecuaţia nu are loc, aşadar, între "a" şi "b", ci între "a+x=b", adică "a" este echivalent cu "b" din perspectiva lui "x"[10]. Acest principiu "embrionar-semiotic"[11] susţine procesul metaforic, creator de sens/lumi posibile, proces care se desfăşoară în trei etape: "diaforicul", "endoforicul" şi "epiforicul", cu alte cuvinte, etapa primară a punerii în tensiune a celor doi termeni metaforici, tensiune datorată dizanalogizării cu fundalul experienţei obiective, etapa accentuării tensiunii prin căutarea unei soluţii previzibile, şi momentul ieşirii din tensiune, printr-o soluţie neaşteptată, validată prin "saltul ontologic" în nivelul creaţiei de sens.

Nu insistăm mai mult asupra procesului creator, interesul nostru vizând distincţia pe care o face M. Borcilă între cele trei ramuri ale lui "logos semantikos": "logos poetikos", "apophantikos" şi "pragmatikos", de fapt, moduri de realizare a procesului metaforic în creaţia culturală. Logos-ul poetic cunoaşte trei modalităţi de realizare: poeza literară, folclorică şi poeza mitico-religioasă, cu precizarea că prin termenul "poeză" înţelegem orice act de creaţie culturală ce validează principiul creator de sens/lumi posibile discutat anterior.

Poeza discursului mitico-religios se diferenţiază de celelalte două prin faptul că lumea posibilă creată în mit nu rămâne la stadiul de pură potenţialitate, precum în poeza literară, ci ea este ontologizată ca atare, prin acreditare colectivă, are substanţă ontologică. Lumea creată "este identificată cu cuvântul, trăieşte doar prin el: sensul este ontologizat în mit"[12]. Blaga, în *Religie şi spirit*, afirmă că metafora mitico-religioasă ilustrează capacitatea de "autototalizare şi autodepăşire a fiinţei umane în corelaţie ideală cu toată existenţa, dar mai ales cu ultimele elemente ale misterului existenţial, pe care omul şi le revelează sau şi le socoate revelate"[13].

M. Borcilă consideră că în fiecare poeză există un *nucleu generativ* de la care se dezvoltă un text. Procesul mito-poetic, pornind şi el de la un nucleu simbolic, cunoaşte un parcurs discursiv ce reprezintă o modalizare a sensului creat în direcţia specificului mitic. În orice mit există un "sâmbure" trans-semnificativ ireductibil, la un nivel structural foarte adânc. Acest "sâmbure simbolic" este constituit din două metafore nucleare, a fiinţei supreme şi a anthroposului, metafore care se desfăşoară conform etapelor principale ale procesului metaforic. Există o tensiune provocată de sciziunea radicală de planuri ontologice, cel real-obiectiv şi cel real-mitic. Consideraţiile teoretice despre nucleul simbolic şi despre realitatea posibilă creată şi ontologizată ca atare în textul mitic direcţionează discuţia înspre teoriile simbolului şi studiile asupra imaginarului mitic.

În continuarea deschiderii pe care o oferă această "poetică anthropologică", vom supune discuţiei câteva linii teoretice privitoare la **simbol şi imaginar**. Menţionăm că nu preluăm *ad litteram* afirmaţii şi teorii, ci preluăm doar punctele de abordare respective, tratându-le conform fundamentelor teoretice expuse mai sus, cu spiritul critic necesar.

Perspectiva asupra simbolului cea mai apropiată de opţiunile noastre teoretice este cea a lui Ernst Cassirer, care consideră omul "animal simbolic", plasându-l într-o reţea de forme simbolice, dar greşeşte când afirmă că gândirea mitică este "copilărească" şi că, în cadrul ei, nu poate exista vreo tensiune, ceea ce ar însemna anularea mito-poezei. Recunoaşte faptul că realitatea mitică este una ontologizată printr-un "act de credinţă" şi că gândirea mitică şi cea ştiinţifică urmează, în cele din urmă, aceleaşi căi[14], i.e. au la bază acelaşi principiu creator. Cassirer nu diferenţiază cele două nivele de creativitate, el suprapunând formele simbolice, culturale, realităţii obiectuale. Ceea ce reţinem din teoria cassireriană asupra formelor simbolice este sublinierea statutului de "animal simbolic" acordat omului, cu toate implicaţiile de rigoare, urmând să aducem această afirmaţie la un punct comun cu blagianul "omul este animalul metaforizant", care creează o altă realitate, simbolică, acreditată la nivel cultural, colectiv.

Alte teorii ce ne interesează sunt cele propuse de Roger Caillois (R. Caillois,) şi Gaston Bachelard (G. Bachelard, 1989; 1997) teorii ce se încadrează în ceea ce specialiştii numesc "poetica materiei": natura se caracterizează printr-o putere de creaţie umană, substanţele fundamentale ale universului (apa, focul, pământul, aerul etc.) creând ele însele imagini mitico-simbolice. Rectificarea ce se poate aduce acestor abordări este că materia constituie doar contexte naturale propice unor viziuni mitice primare, de la care ulterior creativitatea umană (şi numai umană) dezvoltă mituri integrale, unele universal valabile, cu variantele regionale respective.

Arhetipologia are variate propuneri în ceea ce priveşte imaginaţia creatoare, accentuând asupra faptului că arhetipurile constituie nişte modele simbolice cu caracter general, mereu aceleaşi, după Jung (C. G. Jung) fiind nişte manifestări ale unui imaginar atemporal, creat nu se ştie cum, imaginar ce nu este, în nici un

---

[9] *Ibidem*, p. 279.
[10] *Ibidem*.
[11] *Ibidem*.
[12] *Ibidem*, p. 263-284.
[13] L. Blaga, *1996*, p. 171-372.
[14] E. Cassirer, 1994, p. 108.

caz, rezultat al creativităţii umane. Conceptul de "arhetip" este valabil, în opinia noastră, dacă i se atribuie procesualitatea diacronică şi caracteristica "sine qua non" de produs cultural, cu alte cuvinte, arhetipul este un model imaginativ, simbolic, creat de om, pe parcursul unei îndelungate istorii culturale, ontologizat şi generalizat în timp.

O altă interesantă direcţie de studiu asupra imaginarului o constituie teoria lui Gilbert Durand (G. Durand), situată între "poetica materiei" şi fenomenologia lui Mircea Eliade. Durand propune şi analizează mari scheme mentale, "constelaţii de simboluri", după care funcţionează imaginarul uman. Ca şi Jung, el consideră că aceste imagini mitice fundamentale există ab initio, făcând parte apoi din diferite mituri, la diverse popoare. Spre deosebire de părintele arhetipologiei, Durand introduce conceptul de "traseu antropologic" pe care-l parcurg imaginile simbolice discutate de el. Aşadar, ceea ce aduce nou este procesualitatea, diacronia imaginarului. Greşeala este că plasează acest traseu anthropologic între materie (în concepţie bachelardiană) şi libido-ul uman (în sens freudian), şi nu o atribuie creativităţii umane de tip poetic-cultural. O altă posibilă eroare este schematizarea imaginarului, schematizare echivalentă cu funcţionalitatea lui. Ca şi Eliade, el creează o morfologie, o gramatică a imaginilor mitice de bază, valabilă oriunde şi oricând, fără să ţină cont de contextualizările simbolurilor respective şi de procesul creării lor: axis mundi este şi piatra de mormânt a grecilor homerici, şi stâlpul indian, şi arborele funerar, etc., dar cum s-a ajuns la un asemenea simbol şi cum funcţionează el în contexte culturale diferite, cum a fost creat nu reprezintă un punct de interes pentru cele două teorii.

Ceea ce aduce nou perspectiva noastră de abordare a materialului mitic este diacronia fenomenului mitic. Prin diacronie nu înţelegem istoria propriu-zisă, reală, ci istoricitatea lui ca rezultat al unui proces creator poetic-cultural, uman, istoricitatea lui imaginativă. Ţinem cont de datele istoric-obiective legate de mitul studiat, dar accentuăm procesualitatea lui la nivelul imaginarului, cu etapele de creaţie şi cu contextele culturale obligatorii dezvoltării lui.

I. MITUL JUDECĂŢII DIN URMĂ. ETAPELE PROCESULUI CREATOR

Pentru a putea urmări etapele procesului metaforic de creare a mitului Judecăţii din urmă, în constituirea lui diacronică, trebuie să identificăm, mai întâi, viziunea mitică primară care l-a determinat şi metaforele nucleului generativ. De exemplu, pentru crearea figurii mitice a lui Mithra "ca zeu născut din piatră" (credinţele mitice identifică piatra ca fiind silexul), viziunea mitică primară este scânteia care iese din piatră, cu alte cuvinte lumina născută din piatră, apoi "soarele născut din piatră"[15].

Considerăm că viziunea mitică ce a stat la baza creării acestui mit a fost determinată de tensiunea umană universal valabilă provocată de misterul morţii şi de căutarea unei posibilităţi de depăşire a sfârşitului inevitabil al oricărei vieţi omeneşti. În completare, afirmăm că, în privinţa raportului mit-ritual, orice practică rituală este motivată mitic, cu alte cuvinte, îşi are finalitatea în planul mitului, chiar dacă dezvoltarea unui text mitico-religios unitar şi integral, de tipul cosmologiilor orientale, are loc într-o perioadă mare de timp şi în paralel cu modificarea calitativă a practicilor rituale aferente.

Metaforele nucleare (adică cei doi termeni metaforici "a" şi "b" obligatorii constituirii oricărui nucleu metaforic) identificabile în cadrul etapelor procesului creator, sunt următoarele: metafora fiinţei supreme o constituie aici imaginea mitico-religioasă a judecătorului absolut; planul antroposului este reprezentat de metafora păcatului uman în raport cu perfecţiunea divină.

1. Diaforicul

Originile mitului Judecăţii din urmă în mitologia românească sunt relativ greu de stabilit, având în vedere faptul că primele informaţii "ştiinţifice" scrise despre acesta sunt databile în a doua jumătate a secolului trecut. Literatura populară nescrisă (cântece funebre, basme, povestiri despre strigoi, etc.) este mai importantă în privinţa aportului de date: ne referim la unele dintre cele mai vechi mărturii despre lumea de dincolo, păstrată în textele *Cântecelor de Zori*. Literatura religioasă apocrifă care circula în perioada medievală în mediul rural oferă informaţii serioase pentru etapele creării mitului. O altă sursă, din secolele XVII-XVIII, este pictura parietală a unor biserici de lemn din zona Codru, pictură ce surprinde epiforicul mitului "tradiţional", în cadrul imaginarului mitic popular românesc, nu în cadrul imaginarului religiei oficiale. Mult mai uşor pot fi identificate începuturile acestui mit în mitologia şi religia universală. Referitor la "genul apocaliptic"[16] există suficiente studii pentru a putea fi stabilită etapa primară a acestei creaţii mitico-religioase universal valabile.

---

[15] A. Loisy, 1996, p. 204sq.
[16] I. P. Culianu, 1997, p. 73sq.

Începuturile acestei tensiuni între misterul morţii şi limitele vieţii umane au stat la baza constituirii mai multor mituri cu origini foarte vechi şi a unor atitudini umane universale. În privinţa mitului Judecăţii din urmă în mitologia românească, am luat în considerare, din materialul mitico-religios universal, pe cel referitor la religiile de salvare, care este posibil, chiar demonstrabil, să aibă legătură cu primele credinţe româneşti despre acest tip de eschatologie, reperabile în vechi texte ceremoniale funerare cu statut de ghid spre lumea cealaltă, numite *Cântece de Zori* [17].

În privinţa mitului studiat de noi, elementul care-i marchează în mod indubitabil primele manifestări este tensiunea produsă de ideea de vină a omului faţă de divin, dezvoltată mai ales de vechii greci, şi de imaginarea unei posibilităţi de răscumpărare a acestui păcat. Iniţial, păcatul uman fundamental l-a constituit mortalitatea lui în raport cu permanenţa elementului natural şi cu nemurirea atribuită divinului. Moartea, conştientizată ca vină anistorică şi supraindividuală, este misterul a cărui dezlegare este posibilă doar în planul creaţiei de lumi potenţiale. De aici, faptul că primele încercări de depăşire a acestei tare umane l-au constituit aşa-numitele "religii de salvare" antice, de la care s-au dezvoltat sisteme întregi de reprezentare a lumii de dincolo, de la cele mai primitive până la cele mai complexe (raţionalismul grec, gnosticismul etc.)[18].

Primele religii de salvare în lumea greacă au fost considerate a fi misterele eleusine şi, mai ales, orfismul, ale căror origini egiptene nu sunt de neglijat.

Orfismul se caracterizează printr-o concepţie panteistă a unei divinităţi universale, imaginarea unei pedepse dincolo de mormânt sau a unei nemuriri preafericite, mântuirea fiind legată de ascetismul vieţii terestre[19]. Sectele orfice se presupune că ar fi cunoscut riturile funerare egiptene şi tradiţia ghidurilor despre călătoria spre lumea de dincolo[20]. Există anumite legături, cel puţin tipologice, între prescripţiile orfice privind călătoria spre lumea de dincolo şI textele funerare de *Zori* din vestul României[21].

Motivul pentru care am considerat că există o legătură între eschatologiile egiptene şi greceşti antice şi credinţele reflectate de textele româneşti de Zori este, aşadar, imaginea asemănătoare şi primitivă (în sensul de nedezvoltată) a lumii de dincolo: drumul care duce fie spre câmpiile cu flori, fie spre locul celor neispăşiţi, fără ca această imagine să aibă, deocamdată, o dezvoltare de tipul raiului sau iadului creştin. Trebuie menţionat că *Zorile* sunt datate în primele secole ale erei creştine, un argument fiind linia lor melodică foarte veche, "tracică", unică în folclorul românesc. Textul lor prezintă o binaritate primitivă a drumului spre lumea de dincolo, vina celui care porneşte pe "cărarea de-a stânga" este, ca şi în orfism, că nu cunoaşte "prescripţiile rituale" necesare.

În studiile de specialitate, primele reprezentări ale infernului sunt identificate la egipteni, în Iran, India, dar mai ales Grecia şi Roma. Platon este considerat "părintele infernurilor filosofice", iar Vergiliu "părintele infernului popular"[22]. Credinţele greceşti timpurii legate de iatromanţi şi de Insulele Preafericiţilor "sunt suficiente pentru a explica marile mituri eschatologice platonice"[23]. În dialogurile *Phaidon* şi *Gorgias*, locurile de pe oceanul aerian unde trăiesc locuitorii adevăratului pământ se numesc insule: "E foarte uşor să recunoaştem în ele insulele preafericiţilor pe care oamenii le căutau pe dimensiune orizontală, dar care, de fapt, în conformitate cu întreaga ontologie a lui Platon, trebuie căutate pe verticală, mult deasupra lumii omeneşti"[24]. Conform credinţelor grecilor din perioada homerică, Okeanos era la apus, la capătul lui fiind intrarea în Hades, insulele fericiţilor fiind situate undeva deasupra pământului, spre vest.

Şi în textele de *Zori* româneşti, câmpiile cu flori unde trebuie să ajungă sufletul dalbului de pribeag sunt situate pe orizontală, la vest de marea cea mare, peste "buşteanul zânelor", precum aceste insule de la vest de Okeanos. Ideea că morţii care o iau pe calea de-a stânga ar avea vreun păcat nu este dezvoltată încă. Păcatul ca vină individuală aparţine creştinismului.

Printre primele imagini ale unei judecăţi postume a sufletelor apare la Platon, în cartea a X-a a *Republicii*: "judecarea sufletelor are loc între porţile cerului şi porţile pământului, deci într-un loc aflat deasupra pământului"[25]. Râurile lumii subpământene din mitologia greacă apar şi în cărţile religiei iudaice precreştine: în *Cartea lui Daniel*, din secolul al II-lea a. Chr., este descris un râu de foc sub tronul lui Dumnezeu, râu preluat şi de primele tradiţii gnostice.

---

[17] S. Fl. Marian, 1995a, p. 77sqq.
[18] J. P. Vernant, 1995, passim.
[19] M. A. Boulanger, 1992, p. 7-15
[20] M. A. Boulanger, 1992, p. 7-15; D. M. Pippidi, 1969, passim; M. Eliade, 1991, p. 167-169.
[21] P. Mureşanu, 1977, p. 307; V. Creţu, 1968, p. 270.
[22] G. Minois, 1998, p. 45-49.
[23] I. P. Culianu, 1997, p. 81.
[24] I. P. Culianu, 1997, p. 82.
[25] I. P. Culianu, 1997, p. 86.

În apocalipsele iudaice, călătoria spre cer apare ca un element constant şi comun, ca şi în mahomedanism. În cărţile vetero-testamentare, imaginea învierii morţilor şi a unei judecăţi a sufletelor după moarte apare destul de des, imagine prezentă şi dezvoltată de *Noul Testament*, care aduce complexitatea ideii păcatului individual şi pocăinţei şi pe care-l încadrăm, datorită acestei complexităţi, etapei următoare de creaţie a acestui mit. Figura judecătorului de natură divină apare în *Cartea lui Iov* bine individualizată, ea fiind un protomodel al celei din *Apocalipsa lui Ioan.*

În privinţa eschatologiei româneşti primitive, considerăm că etapa primară a procesului metaforic este reprezentată de şi poate fi reconstituită din *Cântecele de Zori*, unde se prefigurează o lume de dincolo ce are în prim plan cele două "cărări", destinate sufletelor după moarte. Reprezentate în plan orizontal, în textele mai vechi, şi în plan vertical, în cele mai noi, unde apare figura Maicii Domnului în locul Maicii Bătrâne (lângă o scară la cer, un arbore sacru etc.), drumul spre apus este atestat în marile culegeri de mitologie de la sfârşitul secolului trecut[26]. Una dintre imaginile cele mai primitive este cea de tipul: drumul spre lumea de dincolo este situat între gura raiului şi cea a iadului, respectiv, ultima lui parte o reprezintă puntea raiului, aşezată peste gura iadului (sau "gârliciul pământului")[27]. Nu este consemnată, în această fază, o descriere relativ exactă a raiului sau iadului, ceea ce ne îndreptăţeşte să punem în legătură această primitivă imagine cu reprezentările precreştine de tipul celor platoniciene sau al celor populare din care s-a inspirat Vergiliu.

În concluzie, etapa primară a mitului românesc al Judecăţii din urmă, inseparabil de cel al apocalipsei, prin analogie cu primele atestări în mitologia universală, îl considerăm a fi cel al unei reprezentări a raiului şi iadului (termenii aparţin creştinismului şi sunt improprii) de tipul unei binarităţi primitive: calea de-a dreapta şi de-a stânga, situate între gura raiului şi cea a iadului (dezvoltare ulterioară *Cântecelor de Zori*), fără altă dezvoltare imagistică. Ideea păcatului individual este foarte slab reprezentată.

Tensiunea se accentuează odată cu răspândirea creştinismului, care aduce, referitor la păcat, o impresionantă dezvoltare.

2. Endoforicul

Etapa următoare a procesului creator al acestui mit este, de fapt, o etapă îndelungată de propuneri, de dezvoltări ale unor variante diferite despre păcat, judecată, sfârşitul lumii etc., la mai multe nivele ale religiei creştine: creştinismul primitiv, cel popular, cel oficial (în special scrierile patristice). Se caută diferite soluţii salvatoare ale omului în faţa morţii, soluţii care se apropie de varianta responsabilităţii individuale vis-a-vis de păcatul de a te naşte într-o lume a viciilor umane şi de a nu o evita. Dacă în etapa primară, vina era una general umană (blestemul morţii), în etapa următoare, i.e. în creştinism, mai ales, vina este a fiecăruia în parte, după faptele sale. Astfel, tensiunea se accentuează, creând o adevărată angoasă a păcatului şi reprezentări ale Judecăţii din urmă complexe.

Apocalipsa creştină "clasică" este *Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul*[28]: şapte îngeri cu şapte trâmbiţe anunţă Ierusalimul ceresc şi Judecata de apoi, care va pedepsi cele şapte urgii (păcate) ale omului, păcate ce sunt înscrise, pentru fiecare în parte, în cartea judecăţii. Divinitatea acţionează în toată splendoarea ei, trimiţând sufletele la locul meritat.

Este firesc ca această apocalipsă oficială a creştinismului să aibă o influenţă importantă asupra mitului românesc al Judecăţii din urmă, influenţă atestată de marile culegeri de mitologie românească efectuate în secolul trecut şi de studiile contemporane.

Ceea ce este foarte interesant pentru reprezentările româneşti ale raiului şi iadului este faptul că sursa lor principală nu este *Apocalipsa lui Ioan*, ci o apocalipsă apocrifă, *Apocalipsa lui Pavel*[29], care s-a bucurat de o extraordinară răspândire şi popularitate în Occidentul medieval până în secolul al VII-lea, preluată apoi de folclorul religios. Este primul text creştin "care pune problema concretă a sorţii sufletelor individuale pe lumea cealaltă". Scrisă iniţial în greacă, cunoaşte foarte multe versiuni şi reelaborări, în diferite limbi: armeană, coptă, greacă, latină, siriacă, arabă, italiana veche, franceză, provensală, engleză, daneză, română, bulgară, sârbă, rusă etc. Despre varianta românească scrie Bogdan Petriceicu-Hasdeu în *Cuvente den bătrâni*[30], sub numele *Apocalipsul apostolului Pavel*, care circula în evul mediu timpuriu în lumea satului românesc.

Ceea ce a reţinut folclorul religios românesc din această apocalipsă este Judecata din urmă, diferită de cea prezentată de *Apocalipsa lui Ioan*. Este mult mai larg dezvoltată imaginea chinurilor sufletelor păcătoase în iad, i.e. muncile iadului, iar păcatele tratate diferenţiat, fiecare cu pedeapsa caracteristică. Apare şi aici cartea

---

[26] S. Fl. Marian, 1995a; T. Pamfile, 1997.
[27] S. Fl. Marian, 1995a, p. 291sqq.
[28] *Apocalipsa...*, 1988, p. 1394-1412.
[29] *Apocalipsa...*, 1997.
[30] B. P. Haşdeu, vol. II, 1984.

judecăţii, ţinută în mâini de un înger. Diavolul are un rol mai important în această apocalipsă: "Am văzut în miazănoapte un alt loc, cu pedepse de toate felurile, plin de bărbaţi şi de femei peste care curgea un râu de foc. M-am uitat şi am văzut nişte gropi adânci, unde se aflau mai multe suflete, unul peste altul; adâncimea locului aceluia era de vreo trei mii de coţi"[31].

Iată o descriere a iadului făcută de S. Fl. Marian, conform credinţelor populare româneşti din secolul XIX: "Iadul... se află în interiorul pământului. Un întuneric nedescris se află acolo şi în el rătăcesc sufletele celor păcătoşi. Unii ard în foc, alţii sunt mâncaţi de viermi, alţii joacă într-o arie de mărăcini, iară alţii poartă încinşi pe dracii care au fost cauzatorii păcătuirii lor...iadul ar fi o groapă foarte adâncă şi colosal de mare în fundul pământului, unde cât e lumea arde focul... iar în mijlocul iadului stă pe un scaun de foc Scaraoţchi, împăratul întunericului, iar împrejurul lui mii şi milioane de draci şi drăcoaice"[32].

Există câteva elemente care sunt comune reprezentărilor apocalipsei în arta medievală (evul mediu mijlociu) şi care devin locuri comune: imaginea lui Hristos judecător, cartea judecăţii, balanţa dreptăţii, râul de foc etc.[33], elemente pe care le întâlnim în pictura murală din Moldova (mai ales) în secolele XV-XVI. Programele iconografice de filon postbizantin integrează şi tema Judecăţii de apoi astfel: "Hristos, şezând pe un tron înalt şi mândru, înveşmântat în alb şi strălucitor mai mult decât soarele, însoţit de toate oştile îngereşti ce tremură cu spaimă, binecuvântează cu dreapta sfinţii şi cu stânga arată sălaşul chinurilor pentru păcătoşi. Şi lumină mare împrejuru-I şi deasupra lui cuvintele acestea: Iisus, dreptul judecător. (...) iar în stânga laolaltă toţi păcătoşii, cu diavolii, Iuda vânzătorul, împăraţii tirani, închinătorii la idoli, antihriştii, ereticii, ucigaşii, trădătorii, furii, înşelătorii, nemilostivii, hulpavii, zgârciţii, mincinoşii, potlogarii, beţivii, codoşii, desfrânaţii şi toţi cei necinstiţi şi necuraţi, iar înaintea tururor cărturarii şi fariseii ticăloşi şi proşti şi ceilalţi iudei (...) Şi râul de foc ţâşnind de la picioarele lui Hristos şi diavolii cei crânceni şi sălbatici aruncă păcătoşii într-însul şi îi căznesc groaznic cu felurite unelte rele, cu lănci şi cârlige, iar alţii îi împing cu furci în mijlocul flăcărilor, şi alţii încă, în chip de balauri de foc, îi târăsc şi-i îmbrâncesc în lăcaşul iadului, unde e întunericul veşnic, lanţurile în veci ferecate, scrâşnirea dinţilor, viermele neadormit şi focul cel nestins (...) şi iarăşi raiul cu toţi sfinţii veselindu-se într-însul [etc., n.n.]" [34]. Reprezentările Judecăţii de apoi din pictura parietală religioasă moldovenească respectă, în amănunt, canonul oficial al vremii, ba chiar amplifică tragismul şi "scrâşnirea dinţilor" vremurilor din urmă: "Apărută pentru prima oară în pictura murală din Moldova, această temă [Judecata de apoi, n.n.], de veche tradiţie în arta bizantină şi vest-europeană, dobândeşte aici o tratare neobişnuit de amplă, circumstanţiată de numeroase episoade şi detalii cu funcţii de adevărate comentarii"[35].

Acestei teme îi este rezervat, de obicei, peretele de vest, în pronaos sau în exterior, picatrea ei urmând indicaţiile conţinute în manuscrisele religioase ale vremii, care circulau încă din secolul al VI-lea[36]. Scenele canonice ale Judecăţii din urmă sunt următoarele: "Sus de tot se află Dumnezeu-Tatăl, în mijlocul cerului ale cărui porţi, cu două canaturi, sunt deschise (...) semnele zodiacului (...) îngeri (...) cei doisprezece apostoli (...) Sfânta Fecioară (...) Sfântul Ioan Botezătorul (...) hetimasia (...) Adam şi Eva îngenunchiaţi (...) balanţa, ţinută de mâna divină (...) raiul este înfăţişat ca o grădină luminoasă, înconjurată de un zid fortificat, plină de flori şi arbori (...) fluviul de foc care izvorăşte din picioarele lui Iisus (...) un monstru cu două capete (...) o mulţime de damnaţi (...) Satana"[37].

Judecata din urmă în imaginarul mitic românesc, în evul mediu, apare astfel: sfârşitul lumii sau vremea de apoi va veni atunci când "se vor înmulţi oamenii ca ciupercile de nu-i va mai încăpea pământul..., când va veni Antihârţ pe lume etc."[38]. Morţii vor ieşi din morminte, porţile raiului şi iadului se vor deschide, toţi oamenii vor sta "de faţă înaintea dreptului judecător". Christos, înconjurat de cetele îngereşti se va arăta ca un soare strălucitor şi "va judeca pe fiecarele amăsurat faptelor sale"[39].

Această variantă populară a Judeţului, coroborată cu reprezentările picturale religioase, este încadrabilă etapei secundare, datorită faptului că este vizibil aici tragismul şi exagerarea păcatelor şi pedepselor, în manieră medievală, în unele variante sentimentul culpabilităţii atingând limite paroxiste.

Cum se rezolvă această tensiune acutizată în perioada medievală (mai puţin evul mediu târziu), vom vedea în conturarea etapei finale a mitului, a ieşirii din tensiune printr-o soluţie inedită.

---

[31] *Apocalipsa...*, 1997.
[32] S. Fl. Marian, 1995a, p. 291.
[33] Ph. Aries, 1996, vol. I, p. 136-144; G. Minois, 1998, p. 113; I. P. Culianu, 1997, p. 119.
[34] D. din Furna, 1979, p. 175sqq.
[35] V. Drăguţ, 1982, p. 25.
[36] V. Vătăşianu, 1974, p. 25.
[37] P. Henry, 1984, p. 222 sq.
[38] S. Fl. Marian, 1995a, p. 305.
[39] S. Fl. Marian, 1995a, p. 306.

3. Epiforicul

Soluţia depăşirii acestui tragism la care a ajuns relaţia omului cu moartea, cu păcatul, este, în Occident, o diminuare a rolului infernului în teologia creştină, din secolul al XVII-lea fiind contestat şi eufemizat[40].

În mitologia românească, soluţia este inedită, constând în ridiculizarea tragismului păcatelor omeneşti, în satirizarea figurilor de draci şi în rolul mai important acordat lui Lucifer, în defavoarea lui Hristos, fapte observabile în cadrul reprezentărilor picturale ale apocalipsei din secolele XVII-XVIII.

Considerăm că putem surprinde, ţinând cont de particularităţile regionale, acestă etapă a procesului creator în pictura murală a bisericilor de lemn din nord-vestul Transilvaniei, din secolele XVII- XVIII, perioadă când se poate spune că procesul de creaţie a acestui mit se stabilizează în liniile lui esenţiale, bineînţeles în imaginarul mitico-religios tradiţional, nu în cel al religiei oficiale. Înţelegem prin "tradiţional" un univers sau un mediu cultural în care elementele alogene aparţinând culturii urbane nu constituie decât o mică parte, adaptată la şi adoptată de cultura populară arhaică, conceptul de "puritate" absolută, în această privinţă, fiind o abstracţie teoretică. Sfârşitul secolului al XVIII-lea este considerat un moment de trecere de la "tradiţional" şi "arhaic" la o cultură populară infuzată cu elemente "culte", care nu se mai integrează sistemului vechii mentalităţi populare. Apare "o imagerie de structură folclorică ce nu aparţine ţărănimii propriu-zise, ci acelor grupuri populare medii ivite din ea, în care intra elita semi-alfabetizată purtătoare de mentalitate rurală"[41]. Schimbul de valori se produce nu numai într-o singură direcţie, de la "cult" la popular, ci şi invers, de aceea veacul al XVIII-lea este "veacul unei autentice explozii folclorice"[42]. Valorile moralei populare sunt integrate, în această perioadă, moralei religioase propuse de biserică, dezvoltându-se într-un spirit realist, cu accentuarea criticii sociale din viaţa prezentă şi diminuarea tragismului Judecăţii din viaţa de apoi. De aici, reprezentările picturale ale Judecăţii din urmă sunt marcate, în special, de valoarea moralizatoare a scenelor alese şi de scopul de a orienta comportamentul social al membrilor comunităţii rurale, satirizând "greşelile" şi eufemizând demonii. De exemplu, pronaosul bisericilor maramureşene este dominat de Judecata din urmă, scenele pe care se pune accentul fiind muncile iadului. În secolul al XVII-lea şi chiar în secolul al XVIII- lea, în Maramureş, mai apăreau Iisus judecător, raiul, Adam şi Eva, etc.[43]. În veacul următor, în pronaosul bisericilor codreneşti sunt pictate în special muncile iadului, figurile religioase fiind slab reprezentate, sursa iniţială de inspiraţie fiind manuscrisele de tipul *Apocalipsa apostolului Pavel, Călătoria Maicii Domnului la iad*, legende apocrife[44], etc.: "Bogata literatură apocrifă şi hagiografică, legendele populare circulau în acea epocă [sec XVIII, n.n.], erau cunoscute pictorilor cu atât mai mult cu cât unele erau copiate de ei, fiind firesc ca tot acest material să contribuie la realizarea programelor iconografice. Într-o regiune în care contradicţiile dintre două religii - cea a locului şi cea impusă din afară - duceau, în mod inevitabil, la lipsa (...) sporadică a unei ierarhii eclesiastice şi implicit a controlului acesteia asupra procesului de stabilire a iconografiei, ctitorul colectiv – obştea sătească, din care făceau parte şi preoţii după cum reiese din inscripţiile existente în majoritatea bisericilor – era liber să-şi impună crezul artistic şi cultura sa de natură populară"[45]. Mitul Judecăţii din urmă, în evul mediu târziu, în imaginarul popular românesc, în coroborare cu informaţiile ce se pot extrage din pictura religioasă, este unul în care tragismul păcatelor se diminuează, acestea fiind mai mult greşeli sociale. După această perioadă, mitul Judecăţii din urmă, în mediul rural, este unul de factură religioasă oficială, în principal, nemaifiind un mit "tradiţional" în esenţa lui.

Vom încerca să realizăm, în cele ce urmează, o prezentare (interpretare) în sincronie (la un moment dat al procesului creator) a etapei finale a acestui mit religios tradiţional, deşi limitele temporale exacte ar fi prea pretenţios să afirmăm că se pot cunoaşte.

II. JUDECATA DIN URMĂ ÎN PICTURA MURALĂ A BISERICILOR DE LEMN DIN ZONA CODRU

Ca şi în cazul picturii parietale a pronaosului, arhitectura religioasă în lemn[46] din nord-vestul Transilvaniei reflectă elemente de mentalitate tradiţională, mai ales prin similitudinile ei cu construcţiile ţărăneşti. Creatorii arhitecturii religioase monumentale în lemn sunt aceeaşi cu cei ai gospodăriilor tradiţionale, fapt care constituie un argument în plus în favoarea susţinerii tezei interferenţei creştinismului, ca religie oficială, cu gândirea populară, interferenţă surprinsă de noi în pictura pronaosului bisericilor codreneşti.

---

[40] G. Minois, 1998, cap. VIII-XI, p. 146-250.
[41] R. Theodorescu, 1987, p. 199.
[42] R. Theodorescu, 1987, p. 197.
[43] A. Pop- Bratu, 1982, p. 25-29.
[44] F. Dudaş, 1986, p. 116-122)
[45] E. Cincheza - Buculei, 1980, p. 28.
[46] P. Petrescu, 1974; A. Pănoiu, 1977; I. Godea, 1996.

În literatura de specialitate s-a scris relativ puţin despre aceste monumente ale arhitecturii religioase din zona precizată anterior. Există doar studii sporadice, cu caracter descriptiv, care nu epuizează aspectele ce se impun cercetării[47].

Bisericile de lemn avute în vedere se încadrează arhitecturii populare din nordul ţării. Construcţiile de acest tip, de o valoare artistică indiscutabilă, sunt cele din localităţile Arduzel, Bicaz, Bolda, Corni (biserica a fost mutată la Orţiţa), Corund, Soconzel, Stâna, datând din secolele XVII-XVIII.

Tehnica de construcţie a bisericilor este aceeaşi cu cea a locuinţelor ţărăneşti, aşa-numitul sistem "blockbau", constând din bârne aşezate şi îmbinate orizontal, pe o temelie scundă (uneori mai înaltă) de piatră de râu, cu o împărţire canonică a spaţiului: pronaos (tindă), naos, absidă (altar), cu turnuri avântate în formă de săgeată, de tip gotic. Cele mai multe dintre bisericile codreneşti se încadrează tipului de biserică cu altarul pentagonal, dominant pe teritoriul ţării noastre, având altarul orientat, de regulă, spre est. Intrarea se face pe latura de vest, în general, tinda fiind precedată sau nu de un pridvor. Biserica din Arduzel are intrarea pe latura de sud, iar cea din Corund, pe latura de vest şi pe cea de sud, apropiindu-se astfel de monumentele de acelaşi tip din Sălaj şi Bihor.

Cele mai interesante pentru cercetarea noastră sunt bisericile din Bicaz (1770), Ortiţa (1792) şi Corund (înainte de 1750), mai puţin de Soconzel. Prin modul în care este construită, prin motivele folosite în decoraţiuni, sculpturile ornamentale (motivul brâului ce o înconjoară), biserica din Corund este "cel mai frumos monument de arhitectură populară de lemn din zonă. Pictura interioară, de o realizare remarcabilă, completează valoarea inestimabilă a monumentului"[48].

1. Pronaosul

Am ales bisericile menţionate pentru similitudinea evidentă a picturilor pronaosului şi pentru faptul că sunt reprezentative pentru mitul avut în discuţie, în secolul al XVIII-lea. Unitatea redării Judecăţii din urmă la cele trei biserici este frapantă, atestând la bază o viziune unică asupra apocalipsei, viziune inspirată din surse necanonice (spre deosebire de pictura absidei şi naosului, care respectă mult mai mult canoanele picturii parietale a vremii), dar determinată şi de anumite credinţe şi concepţii populare despre lumea de dincolo. În interpretarea noastră, am încercat să identificăm elementele componente tradiţionale, mai ales sincronic.

De reţinut faptul că pronaosul este, din punct de vedere funcţional, spaţiul în care femeile asistă la liturghie, fără să aibă, deseori, dreptul de a intra în biserică. Pronaosul, numit şi "tinda femeilor", este, în general, situat în partea de vest a construcţiei, nu în mod întâmplător. Aceste două aspecte pot fi explicate prin credinţe populare şi impuneri canonice. Orientarea altarului spre est, prin urmare a pronaosului spre vest, este impusă de biserica oficială. Dar, reprezentările lumii de dincolo, a Judecăţii din urmă pe pereţii pronaosului pot fi explicate prin factori psihologici ("Scopul final al vieţii unui creştin este astfel primul lucru ce se impune privirii celui ce intră în biserică"[49] şi ultimul, la plecarea acasă, adăugăm noi; şi credinţe uniform răspândite în spaţiul tradiţional românesc, care atestă situarea lumii de dincolo înspre apus[50]. Numeroase studii etnologice au subliniat această situare înspre apus a lumii de dincolo. În cântecele ceremoniale funerare din Banat, *Cântecele de Zori* (discutate anterior), calea "dalbului de pribeag" spre lumea cealaltă este orientată spre vest, după mersul soarelui, peste marea de la asfinţit: "Iară mortul îmi trecea/Unde dorul îl ducea/Marea fără nume/L-ailată lume" sau "Să mergi cu soarele/Iar nu cu apele"[51]. Aşadar, pictarea lumii de dincolo, "au-delá de la mort", în spaţiul vestic al lăcaşului sacru se explică prin credinţa că aceasta se află înspre apus. Religia oficială nu impune pictarea Judecăţii din urmă, a lumii de apoi, în acest spaţiu al bisericii. Mai mult, modelul canonic al apocalipsei şi al reprezentărilor ei pe pereţii bisericilor este unul care are ca figură centrală divinitatea, în strălucire absolută, după cum am văzut în discuţiile de mai sus. În picturile din pronaosul bisericilor codreneşti, majoritatea figurilor sunt demonice: Lucifer este cel care deschide cartea ultimei judecăţi, nu Dumnezeu, în timp ce dracii anunţă prin trâmbiţe apocalipsa. Important de reţinut este faptul că lumea Judecăţii din urmă este o lume populată în principal de figuri demonice, caricaturizate, după cum reiese din reprezentările avute în vedere. Se cunoaşte că, în mitologia românească, lumea de dincolo, de la apus, este o lume a duhurilor, a demonilor, a morţilor eroizaţi sau demonizaţi. Reiese clar motivul pentru care aceste picturi ocupă spaţiul dinspre apus al lăcaşului de cult.

Legată de această situare într-un spaţiu vestic, marginal, mai puţin sacru în cadrul bisericii, a figurilor de demoni care locuiesc pe tărâmul celălalt, este şi interdicţia femeilor de a avea un loc privilegiat în biserică.

---

[47] .I. Iuraşciuc, S. Şainelic, 1975, p. 165-203.
[48] I. Iuraşciuc, S. Şainelic, 1975, p. 174.
[49] P. Henry, 1984, p. 221.
[50] S. Fl. Marian, 1995a, p. 72-74; R. Vulcănescu, 1987.
[51] S. Fl. Marian, 1995a, p. 72sqq; M. Pop, 1968, p. 79.

Ele se aşează cât mai departe de altar, cât mai departe de sursa de sacralitate, datorită lipsei lor de puritate (rituală şi naturală, mai ales). În mediul rural, în riturile şi practicile magice, rolul preponderent revine femeilor. De aceea, ele sunt în relaţii mai apropiate cu duhurile, demonii şi celelalte făpturi impure ale lumii de dincolo. Impuritatea acestora se transmite lor, în credinţa populară, determinând faptul că femeile trebuie să ocupe, ca şi demonii pictaţi, locul cel mai puţin sacru al construcţiei religioase.

Un alt argument al preponderenţei credinţelor populare faţă de cele religioase oficiale este reprezentarea mitică tradiţională şi general valabilă pentru toţi românii, indiferent de zone, a Morţii în pronaos: un schelet cu o coasă în mână.

Dacă elementele picturale care alcătuiesc scenele Judecăţii aparţin, în mare parte, culturii populare, viziunea spaţială fiind cea caracteristică credinţelor precreştine (situarea tărâmului celălalt spre vest, fapt atestat în numeroase mitologii vechi, în special cea greacă), dimensiunea temporală este una de tradiţie biblică. Este vorba de timpul progresiv, care se desfăşoară pe o axă lineară, spre un sfârşit evident: apocalipsa. Timpul, în comunităţile arhaice, era reprezentat ciclic, după modelul fazelor lunii sau al naturii, moartea fiind o premisă obligatorie pentru o nouă naştere. În cazul de faţă, deşi elementele mentalităţii arhaice sunt numeroase, modelul temporal biblic este cel care s-a impus: apocalipsa propune o viaţă veşnică, nu o reluare ciclică a raportului viaţă-moarte-viaţă.

După ce am luat în discuţie aspectele generale ale funcţiei pronaosului, locul lui în cadrul lăcaşului de cult, simbolistica legată de aceste aspecte, vom încerca o interpretare a reprezentărilor picturale de pe pereţii lui.

Judecata din urmă este cunoscută în picturile bisericilor din Transilvania de la sfârşitul secolului al XIV-lea, cea mai veche atestare părând a fi pictura bisericii din Leşnic: "Cu mijloace satirice, în rândurile celor chinuiţi de flăcările iadului sunt înfăţişaţi zlătarul, crâşmarul, prostituata, preotul păcătos. Este cea mai veche reprezentare de acest tip din pictura medievală românească, preludiu îndepărtat al acelor judecăţi bogate în tăişuri de critică socială din pictura secolului al XVIII-lea"[52]. Aceeaşi critică socială, realizată cu mijloace satirice, este evidentă în pictura pronaoselor bisericilor Bicaz, Orţiţa, Corund, pictură atribuită meşterilor Ţiple Popa şi Ioan Zugravul din Elciu, în analogie cu pictura bisericii de lemn din Chiejd (Bihor, cor. Sălaj), în care sunt "reprezentaţi doar păcătoşii şi iadul, fără a avea tradiţionala compoziţie cunoscută de erminii"[53].

Reprezentările de pe pereţii pronaosului se pot structura într-o tipologie al cărei criteriu îl constituie viziunea mitică de bază în care se încadrează personajul respectiv. Am stabilit, fără pretenţia de exactitate maximă, trei tipuri principale de figuri.

Primul tip este cel al reprezentărilor veridice. Înţelegem prin termenul "veridic" atributele de "credibil" şi "real", în acelaşi timp. Veridicitatea acestor reprezentări nu exclude încadrarea lor într-un context mitic. De exemplu, "crâşmarul" este văzut în lumea de dincolo, într-un timp al Judecăţii din urmă, aşadar într-o perspectivă mitico-religioasă, fiind şi un personaj real al lumii satului.

Un al doilea tip îl constituie reprezentările biblice şi de tradiţie creştină, perspectiva lor de abordare fiind, în principal, una religioasă, cu interferenţe mitice mai puţin sesizabile. De exemplu, Isus cu crucea în mână.

Al treilea tip este format de reprezentările mitico-simbolice aparţinând culturii populare, antropomorfe sau zoomorfe: Moartea, şarpele, calul; alte simboluri precum: ţesătura, furca, fusul etc.

Diferenţele tipologice dintre ele ţin de capacitatea lor de a fi simbol mitic: primul tip de personaje este "veridic", deci real-posibil, doar contextul în care apare (Judecata din urmă) este unul mitico-religios; figurile "creştine" sunt personaje mitico-religioase, dar nu uităm faptul că exemplaritatea lor în privinţa comportamentului "sfânt" vine din biografia lor de fiinţe istorice, reale la un moment dat (majoritatea sfinţilor, Isus, Maria etc.), care s-au sacralizat în timpul vieţii, devenind astfel figuri religioase; ultimul tip, al imaginilor mitico-simbolice, nu mai pune problema opoziţiei real-mitic, deoarece reprezintă nişte simboluri mitice general-valabile pentru români, atât de înrădăcinate în viaţa de zi cu zi, precum moartea, furca, fusul etc., încât atemporalitatea simbolismului lor determină un grad de abstractizare aproape absolut. Trebuie să precizăm că, deşi fenomenul morţii este unul real, figura Morţii, ca schelet cu coasa în mână, este una de natură mitică exclusiv, făcând parte integrantă din infra-realitatea mitică cotidiană a omului tradiţional. Considerăm că ceea ce diferiţi specialişti au numit momente sacre sau perioade de manifestare a sacrului în lumea primitivă constituie, parţial, o greşeală. Sacrul sau miticul nu apar doar în zilele de sărbătoare etc., ci sunt cotidiene. Omul tradiţional trăieşte zi de zi şi în realitatea obiectivă, şi în realitatea culturală, mitică, creată şi ontologizată de el. Aproape fiecare gest de viaţă cotidiană se motivează, mai mult sau mai puţin, mitic, are o

---

[52] I. Iuraşciuc, S. Şainelic, 1975, p. 188.

[53] M. Porumb, 1998, p. 39sq, p. 89, p. 182, p. 276sq, p. 436sq; 1984, *AMP*, p. 793-800; 1988, *AMP*, p. 883-892; I. Cristache-Panait, I. Scheletti, 1971, *BMI*, p. 31-40.

posibilă explicaţie mitică. Strigoii trăiesc pe tărâmul celălalt, dar, în acelaşi timp, sunt caracterizaţi prin ubicuitate: în pădure, în cimitir, la ferestrele caselor, noaptea, dimineaţa, seara, şi nu neapărat numai în anumite perioade. De aceea, considerăm conceptul de "infra-realitate mitică" unul mult mai potrivit fenomenelor studiate, discuţia rămânând deschisă pentru viitoare precizări teoretice.

2. Reprezentări veridice în pictura parietală a bisericilor de lemn din zona Codru

În acest subcapitol vom încerca să realizăm nu numai un inventar al figurilor pictate pe pereţii pronaosului bisericilor Bicaz, Orţiţa şi Corund, ci să ridicăm discuţii acolo unde complexitatea reprezentărilor le impune.

1. Morarul. Figura morarului apare, la Bicaz, cu o piatră de moară şi o măsură atârnate de gât; asemănător, la Ortiţa apare cu o piatră de moară şi două unităţi de măsură legate de gât; la Corund, reprezentarea este aproape identică cu cea de la Bicaz.

Pe de o parte, se poate vorbi de satirizarea fărădelegilor comise de morar faţă de membrii comunităţii, dar, în acelaşi timp, această figură are şi următoarele conotaţii simbolice: "În mitologia românească e un personaj având strânse legături cu necuratul, cu demonii vânturilor sau apelor. Această poziţie de intermediar între oameni şi duhuri se explică prin conotaţiile infernale atribuite morii, invenţie diavolească şi sediu preferat al spiritelor de dincolo"[54]. Morarul este implicat şi în mitologia morţii, acest personaj apărând în alaiurile mascaţilor de Crăciun, alaiuri ale morţilor, şi la jocurile de priveghi, ca "strămoş mitic", cu faţa mânjită de făină[55].

2. Crâjmarul. La Orţiţa, este reprezentat cu un butoi şi cu o măsură, atârnate de gât, alături de el un drac suflând din corn vesteşte Judecata din urmă. La Corund, crâşmarul apare cu un vas legat de gât, un drac dându-i să bea vin din butoi.

Apariţia crâjmarului în acest context mărturiseşte despre satutul de "îmbogăţit" al acestui personaj, în lumea satului, păcatul lui fiind unul "social".

3. Judecătorii necinstiţi. În pronaosul de la Bicaz, judecătorii ce judecă strâmb sunt reprezentaţi într-o căldare, în timp ce doi draci aţâţă focul sub ea. La Corund, textul în chirilică vorbeşte despre "biraiele care fac lege strâmbă"[56], judecătorii necinstiţi stând într-un cazan, doi draci cu pipe şi foale în mână aţâţă focul.

Statutul judecătorului în comunităţile tradiţionale este unul bine stabilit prin tradiţia membrilor acesteia, judecătorul satului fiind nu numai întruchipare a dreptăţii, ci având în comun cu divinitatea puterea de a judeca şi de a pedepsi. De aceea, a judeca strâmb atrage după sine o pedeapsă pe lumea cealaltă, pedeapsă atribuită de meşterul popular biraielor care fac legea, ca elemente alogene, faţă de care nemulţumirea ţăranului de rând găseşte un mod de manifestare prin pictura de pe pereţii pronaosului.

4. Cel care joară strâmb. Acest păcat este reprezentat la Corund astfel: un drac îi scoate limba cu un cleşte.

Valoarea şi puterea cuvântului în lumea satului este deja un truism în literatura de specialitate, care subliniază în primul rând valoarea magică a limbajului motivat. Legământul sau jurământul prin cuvânt este la fel de puternic, în gândirea arhaică, precum legământul realizat prin sânge, în cazul frăţiei de cruce. În religia creştină, cuvântul a fost asimilat focului (sabiei de foc) şi spiritului. Dracul care scoate limba păcătosului cu un cleşte îşi motivează gestul, din punctul de vedere al ţăranului care-l priveşte, astfel: puterea cuvântului care leagă nu trebuie nesocotită, limba fiind "organ şi sinonim al vorbirii"[57].

5. Carele doarme în vreme de rugă. Sunt pictaţi doi păcătoşi pe două perne. "Un drac urcă pe ei, al doilea, cu foale aţâţă focul la picioarele lor, în timp ce la treilea (...) cântă la cimpoi"[58]. Spre deosebire de Orţiţa, la Corund sunt reprezentate două personaje de sex opus, acoperite cu un ţol, la capul lor cântă un drac din cimpoi, în timp ce alt drac apasă asupra lor.

Practicile rituale legate de cultul religios, în lumea satului, erau marcate de sacralitate şi de necesitatea respectării lor. De altfel, orice practică rituală de tradiţie îndelungată avea acelaşi statut, mai mult, impunea puritate rituală. Aluziile, în scenele prezentate mai sus, la o impuritate de ordin sexual sunt evidente şi catalogate drept păcat. Patul, datorită funcţiilor sale principale (loc de odihnă şi de reproducere a oamenilor), se apropie ca simbolism de pământ, "ca stihie a regenerării"[59]. Patul este legat, în primul rând, de divinităţi

---

[54] I. Evseev, 1997, p. 285.
[55] I. Evseev, 1997, p. 285.
[56] I. Iuraşciuc, S. Şainelic, 1975, p. 195sq.
[57] I. Evseev, 1997, p. 228.
[58] I. Iuraşciuc, S. Şainelic, 1975, p. 192.
[59] I. Evseev, 1997, p. 348.

chtoniene, demonizate mai târziu de creştinism, ajungând să fie un loc de manifestare a puterilor de natură demonică.

6. Carele ascultă la ferestrele altuie. În pronaosul de la Corund, acestui tip de păcătos dracul îi scoate ochii.

Interesantă această asociere a auzului cu ochii, organul vederii. Se poate explica, din punct de vedere simbolic, prin caracteristica lor comună de organe ale cunoaşterii. Ochii reprezintă, prin atributul lor principal - vederea - în imaginarul mitic, cunoaşterea spirituală. Toate culturile arhaice le atribuie puteri magice, legate de focul sacru. Deschiderea ochilor este asimilată naşterii, iar închiderea lor morţii. Ochii reprezintă porţi de ieşire şi de intrare a sufletelor dintr-o lume în alta. Gestul scoaterii ochilor înseamnă, pe de o parte, condamnarea la o moarte veşnică, pe de alta pedeapsa cea mai semnificativă pentru înjosirea actului de cunoaştere, de la una spirituală la una empirică.

7. Care-şi ocărăşte părinţii. Scena, la Corund, are următoarea compoziţie: un păcătos cu un nud care atârnă de o funie cu un cârlig prins de şira spinării. Şi la Ortiţa apare acest păcat, sub numele "cel care-şi suduie părinţii"

Interpretarea este mai dificilă, deoarece semnificaţiile multiple ale nudităţii se contextualizează diferit aici. Nudul nu mai semnifică integritatea şi plenitudinea paradisiacă, nici forţe magice deosebite. Este, mai degrabă, o consemnare a degradării nudităţii într-o anumită perioadă istorică (evul mediu), statutul de nud al personajului reprezentat având un sens peiorativ. Gestul atârnării, cu rol de pedeapsă, este unul ce are ca scop imobilizarea într-o stare improprie făpturii umane, între sus şi jos, aşa cum, prin gestul de a-şi sudui părinţii, păcătosul nu aparţinea nici familiei, nici spaţiului extrafamilial, situându-se între ele. Pedeapsa, care se exercită asupra organului de reproducere, se explică prin faptul că acesta este mijlocul fizic de realizare a unei familii, de câştigare a statutului de părinte.

8. Carele pe altul l-a îndemnat la... Luat de un drac în spate, alt drac trăgând cu funia legată de gât păcătoşii în urma lui (Corund).

Identificăm aici motivul funiei, ca simbol al legăturilor de diferite naturi şi la diferite nivele. Simbolistica acestui motiv, în cazul de faţă, este redusă. Ar putea constitui nu numai un instrument de tortură al diavolului, ci şi marcarea puterii de legare pe care o posedă acesta, putere caracteristică, în mitologiile primitive, făpturilor demonice.

9. Lacomele carele taie pământul altuie. Este reprezentat, în bisericile luate în discuţie, în acelaşi fel: ţăranul care trage un plug de lemn ("răspândit în zonă"[60], condus de un drac care ţine un bici în mână.

Comentariul autorului referitor la faptul că plugul este unul de model regional ne determină să considerăm această pictură din pronaos în mod evident necanonică, faţă de cea a naosului, unde nu apar elemente de etnografie locală. Scena acestui păcat este şi un element de reglare a relaţiilor sociale şi de drept de proprietate în cadrul comunităţii, chiar dacă aluziile la ordinea socială prezentă sunt încadrate Judecăţii din urmă. Elementele simbolice existente, plugul şi biciul, atribuie demonului puterea justiţiară, biciul fiind un instrument magic şi de purificare.

10. Muierea stearpă. Este obligată să înghită un copil, un şarpe muşcând-o de sân (Ortiţa).

Din punctul de vedere al mentalităţii arhaice, imposibilitatea de a avea copii nu are cauze fiziologice, ci presupune fie practici magice negative, fie un blestem sau o vină de care se face responsabilă femeia în cauză. Lipsa fertilităţii este una din cele mai inadmisibile greşeli, într-un mediu cultural în care o mare parte din credinţele şi practicile rituale sunt legate de cultul fecundităţii şi al fertilităţii, cu simbolurile lor caracteristice. Şarpele[61] este un adevărat model simbolic în concepţiile arhaice despre univers. Animal chtonian, este simbolul regenerării lumii şi funcţionează în strânsă legătură cu principiul fecundităţii şi feminităţii, având atribute falice. Imagine a dualităţii viaţă-moarte, el însumează principiile vitale ale regenerării ciclice a universului. Nu întâmplător, femeia vinovată de lipsa de fertilitate este pedepsită prin intermediul unui şarpe.

11. Muiere care strică pruncii. La Bicaz şi la Corund, există mai multe scene similare, ale căror personaje sunt femeile pedepsite pentru vina de a fi încercat să distrugă echilibrul principiului fertilităţii, în cazul de faţă, prin refuzul de a naşte copiii procreaţi. Ca şi în cazul muierii sterpe, pedepsele vin din partea şarpelui, ca element ce supraveghează manifestarea normală a acestui principiu.

12. Muiere care ia mana. Scena este constituită din două figuri: o femeie căreia un drac îi zdrobeşete oasele mâinilor (Bicaz).

---

[60] I. Iurăşciuc, S. Şainelic, 1975, p. 195.

[61] I. Evseev, 1997, p. 449; J. Chevalier, A. Gheerbrant, 1994, vol. III, p. 298; J. P. Clebert, 1995, p. 264.

Conceptul de "mana"[62] este mult discutat în studiile de specialitate, mana reprezentând un anumit raport cu sacrul, fără să aibă funcţia de simbol. Este o capacitate, o forţă ce intervine în viaţa agricolă şi pastorală, în folclorul românesc acţionând ca un agent spiritual, ca o forţă sau o substanţă magică activă a lucrurilor. În contextul de mai sus, scena muierii care ia mana se referă la o veche practică rituală, prin care femeile lacome furau mana laptelui sau a ogoarelor, în profitul propriu, în sensul că, prin intermediul magiei, influenţau bogăţia sau calitatea roadelor (laptelui) lor în detrimentul altor membri ai comunităţii. Gestul zdrobirii oaselor mâinilor este echivalent cu o pedeapsă pentru lăcomie, având în comun verbul "a lua".

13. Vrăjitoarea. Imaginile vrăjitoarelor din pictura parietală a bisericilor Bicaz, Ortiţa şi Corund sunt similare: femei încolăcite de şerpi, cărora sângele li se scurge din inimă şi sâni, raci care le sug sângele, alături cu vase din care ies reptile fioroase etc.

Cu trimiteri înspre magia erotică, în special, prin simbolul şarpelui, pedepsele acestor femei care au legături cu spiritele demonice ţin de alte valenţe ale simbolului ofidian, anume de cele referitoare la puterea lui de atotcunoaştere şi de făptură demonică. Magia, domeniul de exercitare al forţelor demonice feminine, în mediul arhaic, este considerată un păcat prin viziunea adusă de creştinism asupra credinţelor în zeii păgâni şi a practicilor legate de ei. Religia oficială demonizează aceste credinţe şi prin intermediul acestor scene pictate în tinda femeilor.

14. Lenea. Apare la Ortiţa şi Corund, personificată astfel: "o femeie goală, cu sâni mari, care se piaptănă cu mâna dreaptă, în timp ce cu cealaltă ţine furca în vârful căreia este caierul şi fusul. Femeia are formele corpului molatice, stă pe un butoi. Este individualizată senzualist şi redată naturalist"[63].

Această imagine are un caracter satiric evident, cu valoare caracterologică clară, ridiculizând una dintre cele mai condamnabile atitudini în mediu rural, unde activitatea de zi cu zi lasă foarte rar locul "contemplaţiei".

Se poate spune că toate reprezentările "veridice" au o anumită valoare caracterologică, meşterul popular realizându-le nu numai cu intenţia de a reda cât mai realist chinurile infernale, ci şi cu cea de a regla mecanismele sociale ale comunităţii respective.

3. Reprezentări biblice şi de tradiţie creştină în pronaosul bisericilor codreneşti

Rolul redus pe care îl ocupă reprezentările de tradiţie biblică şi creştină în economia picturii parietale a pronaosului bisericilor codreneşti nu permite o discuţie foarte largă. Vom insista să evidenţiem faptul că tocmai această lipsă a lor este o dovadă valabilă a tezei că, în majoritate, sursele de inspiraţie ale tratării temei Judecăţii din urmă sunt fie de factură populară, fie de factură religioasă neoficială.

1. Iisus cu crucea în mână. Imaginea este una canonică, reprezentarea lui Isus cu crucea în mână apare în special când este vorba de Judecata de apoi.

Personaj divin, de mare importanţă în cultul creştin oficial, are un rol minor în zugrăvirea Judecăţii. Figura lui Isus cu crucea în mână este de tradiţie creştină post-biblică, după conciliul desfăşurat la Constantinopole în anul 692 de Sfinţii Părinţi, conciliu care a hotărât ca reprezentarea lui Isus să fie legată de cruce, nu de simboluri precum mielul, soarele şi luna etc.

Există o relaţie puternică, stabilită prin dogmele creştinismului oficial, între Isus ca fiu al lui Dumnezeu care a refăcut legătura între cer şi pământ, şi cruce ca simbol al totalităţii lumii, prin cele patru direcţii ale braţelor sale indicând unitatea unui cosmos organizat prin ea. Simbolismul crucii este plurivalent, atestat încă din antichitate (Egiptul antic etc.), ea reia unele teme fundamentale ale Bibliei: este pom al vieţii, simbolul răscumpărării în numele dreptăţii, *axis mundi* şi instrument de sacralizare. În cazul de faţă, "Isus cu crucea" este interpretat, în anumite studii, ca o apariţie justiţiară, la Judecata de apoi, crucea devenind un simbol al puterii de judecată[64].

2. Sfânta Maria. Apare doar la Soconzel, în contextul scenei care reprezintă parabola celor "cinci fete înţelepte şi a celor cinci fete nebune", dintre multiplele ei valenţe fiind accentuată aici cea referitoare la castitate, ca victorie spirituală asupra păcatelor lumeşti şi ca depăşire a stării profane. Credinţele populare româneşti atribuie abstinenţei sexuale o putere miraculoasă, concepţie ce reiese din diferite practici rituale, cum ar fi cea a focului viu sau tragerea unei brazde de către fete fecioare în jurul satului pentru a-l apăra de ciumă[65] (I. Evseev, 1997, p. 68; 1994, p. 30; T. Pamfile, 1997).

3. Pilda celor "cinci fete înţelepte şi a celor cinci fete nebune". Imaginea este prezentă în pronaosul celor trei biserici despre care vorbim şi are statut de canon, de factură biblică. Plasarea ei în tinda

---

[62] I. Evseev, 1997, p. 252; J. Chevalier, A. Gheerbrant, 1994, p. 264.
[63] I. Iuraşciuc, S. Şainelic, 1975, p. 196.
[64] I. Evseev, 1997, p. 99; J. Chevalier, A. Gheerbrant, 1994, p. 395.
[65] I. Evseev, 1997, p. 116; J. Chevalier, A. Gheerbrant, 1994, p. 441sqq.

femeilor, alături de Fecioara Maria, are rolul de sublinia importanţa virginităţii în ceea ce priveşte înălţarea spirituală, promovată de biserica oficială, dar şi locul privilegiat pe care îl ocupă fecioria în mentalitatea populară. Lămpile pe care le ţin aprinse în mâini cele cinci fete înţelepte au o simbolistică creştină aici, fiind vorba de focul spiritual, de puterea duhului divin asupra trupului. De menţionat că această parabolă are valenţe eschatologice, fiind asociată cu a doua venire a lui Hristos.

4. Sfintele mucenice. Constituie reprezentări canonice, de tradiţie creştină postbiblică în majoritate, redate în maniera picturii parietale a naosului şi altarului, care au un model precis de executare, fără variaţii individuale.

Sfintele mucenice precum Tatiana, Matrona, Tekla, Pelaghia, Melania, Paraschiva, Varvara, Eudochie, Anastasia, Ecaterina etc. sunt redate într-o atitudine pioasă, în grupuri de câte şapte (Soconzel) (I. Iuraşciuc, S. Şainelic, 1975, p. 183). Existenţa unui canon numeric presupune reinterpretarea de către creştinism a vechii simbolistici a numerelor, preluându-le din tradiţia arhaică şi transfigurându-le. Ca şi cele cinci fete înţelepte, sfintele mucenice reprezintă un model comportamental religios feminin, dar şi social.

5. Sfinţii. Spaţiul pe care-l ocupă, în tinda femeilor, figurile de sfinţi este extrem de restrâns: Petru, Pavel, Nicolae, Arh. Mihail (mai mult în icoane, nu în pictură). Dacă luăm în considerare că pictura pronaosului este una ce are ca scop orientarea comportamentului religios şi social al membrilor comunităţii şi că tinda este spaţiul destinat femeilor, atunci înţelegem ca firesc faptul că pictura de aici oferă, în primul rând, un model comportamental feminin. Spre deosebire de programul iconografic din secolele anterioare, rolul sfinţilor, apostolilor, arhanghelilor etc. este mult mai redus, ceea ce atestă o schimbare de mentalitate.

6. Lucifer. Punerea în discuţie a lui Lucifer ca figură de tradiţie biblică sau populară constituie o problemă delicată. Dicţionarele de simboluri fac diferite distincţii între demon, diavol, drac, distincţii valabile în mare măsură. Pentru spaţiul românesc, potrivit acestor dicţionare, demonul nu este termenul cel mai potrivit pentru a desemna principiul creştin al răului, ci se referă mai ales la spiriduşi, strigoi, pricolici, aşadar fiinţe demonice, cu puteri supranaturale şi reprezentări variate. Termenul "diavol" este de origine livrescă în cultura noastră populară. El desemnează principiul răului şi este principalul adversar al lui Dumnezeu. Sinonimele diavolului - Satan, Belzebut, Mamona, Lucifer sunt tot de origine livrescă medievală. "Aceştia sunt consideraţi în popor căpetenii ai dracilor. Dracul, în sine, este faţeta cea mai răspândită în folclor a Diavolului".

În pronaosul bisericilor de lemn din zona Codru, Lucifer este cel care patronează Judecata din urmă. Spre deosebire de *Apocalipsa lui Ioan*, unde rolul preponderent în desfăşurarea Judecăţii din urmă revine lui Dumnezeu şi cuvântului său, ca sabie de foc, în reprezentările care ne interesează, dracii sunt cei care anunţă apropierea ceasului de judecată prin trâmbiţe. Lucifer, cu doi draci alături, are o carte deschisă pe cap, carte în care se poate citi un text realizat după modelul *Fericirilor* biblice: "*Vai, vai, vai, celor păcătoşi/ Veniţi cei ce aţi slujit noao/ Moşteniţi păcura şi întunericul/ Care-i gătit vouă*" (Bicaz) (I. Iuraşciuc, S. Şainelic, 1975, p. 187). Tot el este cel care ţine "cumpăna dreptăţii". "Lucefer" sau "Luţeferul" este o figură de tradiţie biblică, dar rolul principal pe care-l are în scena Judecăţii din urmă este unul de sursă apocrifă (*Apocalipsa lui Pavel* etc.).

4. Reprezentări mitico-simbolice de tradiţie populară

În capitolele precedente am discutat, în mare parte, simbolismul unor reprezentări de tradiţie populară, tratându-le ca simboluri adiacente unor imagini, prezenţa lor lângă acestea modificându-le în mare măsură sensul. Ne referim, în primul rând, la simbolurile animaliere, dar şi la cele abstracte precum castitatea, focul spiritual etc.

În această parte a lucrării, rămâne să luăm în considerare simbolismul complex al unor reprezentări mitico-simbolice de o importanţă fundamentală pentru mitologia şi religia populară românească.

1. Moartea. Imaginea cea mai comună a morţii în lumea satului românesc este aceea a unei babe "hâde şi urâte, numai ciolane, cu ochii duşi în fundul capului, cu dinţii mari"[66], care poartă cu ea o coasă sau o seceră, uneori o săgeată. În tinda bisericilor de la Corund şi Ortiţa, moartea este reprezentată astfel: un schelet de om cu o eşarfă care trece peste un picior, cu o coasă în mâna stângă şi cu o săgeată în dreapta sau (la Corund) cu coasa într-o mână şi cu un pocal în cealaltă.

Atributele hidoase ale Morţii, armele cu caracter magic pe care le poartă asupra ei atestă faptul că avem de-a face cu o figură demonică, o imagine de factură mitică aparţinând demonologiei primitive şi, în acelaşi timp, marii mitologii româneşti a morţii.

Numită şi Samodiva, Moartea este identificată cu cea de-a treia ursitoare, care taie firul vieţii. Faptul că este înfăţişată ca purtând o eşarfă se explică prin legăturile ei cu destinul omului, cu actul magic al ţeserii şi

[66] T. Pamfile, 1997, p. 311; S. Fl. Marian, 1995a, p. 7sq.

al ursirii. Numele Samodiva este un nume care desemnează mai multe figuri aparţinând demonologiei primitive balcanice. Imaginea umanizată a morţii, ca babă urâtă, este determinată de o veche concepţie populară: "Mai demult, Moartea se vedea"[67].

2. Ciuma. Reprezentarea Ciumei o găsim în pronaosul bisericilor de la Ortiţa şi Corund. Este vorba de un om călare, nud, cu o coroană pe cap, cu o greblă în mâna dreaptă.

Această boală epidemică se confundă cu moartea din punctul de vedere al faptului că ambele curmă firul vieţii. În foclorul românesc, Ciuma are, în general, înfăţişarea unei femei bătrâne şi hâde, îmbrăcate în alb, cu o seceră în mână[68], în unele regiuni ale ţării, se confundă cu imaginea morţii cu coasa [69]. Aici, rolul calului nu este de animal solar, ci de animal psihopomp. Este o imagine de factură mitică, dezvoltată în special în evul mediu, datorită marilor epidemii cunoscute.

Imaginea Ciumei constituie o dovadă în plus ca tradiţiile din care s-a inspirat meşterul popular la pictarea Judecăţii din urmă sunt, parţial, nereligioase.

3. Dracii. Credinţele despre posibilităţile de manifestare ale acestor făpturi demonice sunt multiple în folclorul românesc. De observat faptul că, aici, ei au formă umană, cu atribute animale: coarne, coadă etc. Dracul nu este un personaj total negativ, reprezentările lui au conotaţii satirice. Spre deosebire de Lucifer, al cărui nume şi statut, în mare, nu s-a modificat faţă de tradiţia biblică, dracii aparţin credinţelor populare, iniţial genii apărătoare ale casei, demonizaţi mai târziu de creştinism. Acest aspect eufemistic al reprezentărilor populare ale dracilor, diferite de cele ale cultului oficial, este nota dominantă a figurilor de draci pictaţi pe pereţii pronaoselor în discuţie. Din acest motiv, considerăm că sursa de inspiraţie a acestor imagini este una tradiţională, fie că este vorba de folclor sau de basmele populare, unde figura dracului atrage simpatia ascultătorului.

În cadrul acestei analize sincronice, am încercat să identificăm elementele mentalităţii tradiţionale şi ale imaginarului mitico-religios românesc implicate în pictarea Judecăţii din urmă în pronaosul câtorva lăcaşe de cult, mai mult decât să identificăm elementele corespunzătoare etapelor lui de creaţie, identificare realizată în cadrul analizei diacronice.

CONCLUZII

Rezultatele interpretării noastre, realizată conform bazelor teoretice expuse în primul capitol (poetica anthropologică şi poetica imaginarului), se constituie în două categorii: identificarea etapelor procesului creator metaforic, în perspectiva lui diacronică, şi o analiză a reprezentărilor mitului Judecăţii din urmă, în cadrul unei analize sincronice a epiforicului creaţiei lui.

Analiza diacronică

Viziunea mitică primară de la care se porneşte mitul Judecăţii din urmă este determinată de tensiunea aspectului trecător şi a limitelor existenţei umane în raport cu permanenţa naturalului şi divinului, cu nemurirea lor. Misterul morţii este cel care cere o soluţie de depăşire, aceasta neputând fi realizată decât în planul creaţiei culturale.

- Nucleul generativ al acestui mit îl constituie metafora fiinţei supreme ca judecător absolut şi metafora greşelii omului de a fi muritor, greşeală dezvoltată într-o imagine complexă a păcatelor umane şi a pedepselor corespunzătoare.
- Diaforicul mitului este cel al credinţelor precreştine încadrabile primelor religii de salvare şi eschatologiilor propuse de ele: misterele greceşti, infernul imaginat de Platon şi Vergiliu, infernul iudaic, toate acestea având urme clare în imaginarul mitic românesc, respectiv în *Cântecele de Zori.*
- Endoforicul constituie accentuarea şi dezvoltarea unei imagini complexe a infernului creştin, de la începuturi până în secolul al XVII-lea cel târziu, pentru mediul românesc, mitul Judecăţii din urmă având drept caracteristică acutizarea tragismului referitor la păcatele omeneşti.
- Epiforicul aduce ca soluţie la acest tragism ridiculizarea infernului, a diavolilor, satirizarea păcatelor etc., etapă surprinsă în pictura murală bisericească a secolelor XVII-XVIII (în nord-vestul Transilvaniei).

---

[67] T. Pamfile, 1997, p. 311; S. F. Marian, 1995b, p. 97sq.
[68] I. Evseev, 1997, p. 84.
[69] T. Pamfile, 1997, p. 296.

Analiza sincronică

- Interpretarea epiforicului mitului studiat începe cu o prezentare a picturii pronaosului câtorva biserici de lemn codreneşti şi a rolului ei în lumea tradiţională a sfârşitului evului mediu.
- Încercarea de tipologizare a figurilor în cadrul Judecăţii din urmă are ca rezultat distingerea a trei categorii: reprezentări veridice; de tradiţie biblică şi creştină; figuri mitico-simbolice de tradiţie populară.
- Specificul epiforicului Judecăţii din urmă în imaginarul mitic românesc îl constituie eufemizarea, prin satirizare, a păcatelor umane, "sociale" mai ales, şi modul inedit de fuziune a elementelor componente de diferite origini şi influenţe, preponderent fiind elementul culturii tradiţionale româneşti şi cel religios de sursă apocrifă.

Studiul de faţă nu epuizează discuţiile asupra datelor problemei abordate, ci deschide noi posibilităţi de interpretare, fără pretenţia de a trata exhaustiv subiectul.

BIBLIOGRAFIE

L. J. Alderink, 1981: **Alderink, Larry J.,** *Creation and Salvation in Ancient Orphism*, în *American Classical Studies 8,* Scholars Press, Chico, California, 1981, Appendix: *Translation of the Derveni Papyrus.*

Apocalipsa..., 1997: ****Apocalipsa lui Pavel*, Editura Polirom, Iaşi, 1997.

Apocalipsa..., 1988: ****Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul*, în *Biblia*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1988, 1394-1412.

Ph. Aries, 1996: **Aries, Philippe,** *Omul în faţa morţii*, vol. I-II, Editura Meridiane, Bucureşti, 1996.

G. Bachelard, 1989: **Bachelard, Gaston**, *Psihanaliza focului*, Editura Univers, Bucureşti, 1989.

G. Bachelard, 1997: Bachelard, Gaston, *Apa şi visele*, Editura Univers, Bucureşti, 1997.

L. Blaga, 1969: **Blaga, Lucian,** *Geneza metaforei şi sensul culturii*, în *Trilogia culturii*, EPLU, Bucureşti, 1969, p. 261-389.

L. Blaga, 1996: **Blaga, Lucian**, *Religie şi spirit*, în *Gândire magică şi religie*, *Trilogia valorilor II*, Editura Humanitas, 1996.

M. Borcilă, 1997: **Borcilă, Mircea,** *Dualitatea metaforicului şi principiul poetic*, în *Eonul Blaga, Întâiul veac*, Editura Albatros, Bucureşti, 1997, p. 263- 284.

A. M. Boulanger, 1992: **Boulanger, Andre M.,** *Orfeu. Legături între orfism şi creştinism*, Editura Meta, Bucureşti, 1992.

E. Cassirer, 1994: **Cassirer Ernst,** *Eseu despre om*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994.

J. Chevalier, A. Gheerbrant, 1994: **Chevalier, Jean; Gheerbrant, Alain,** *Dicţionar de simboluri*, vol. I-III, Editura Artemis, Bucureşti, 1994.

E. Cincheza-Buculei, 1980: **Cincheza-Buculei, Ecaterina**, *Câteva date noi despre meşterii bisericilor de lemn din Maramureş, secolul al XVIII-lea (Ţara Lăpuşului),* în *SCIA*, tom 27, 1980.

J. P. Clebert, 1995: **Clebert, Jean-Paul,** *Bestiar fabulos. Dicţionar de simboluri animaliere*, Editurile Artemis-Cavallioti, Bucureşti, 1995.

M. Coman, 1996: **Coman, Mihai,** *Bestiarul mitologic român*esc, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996.

E. Coseriu, 1995: **Coseriu, Eugenio**, *Introducere în lingvistică*, Editura Echinox, Cluj, 1995.

V. Creţu, 1968: **Creţu, Vasile,** *Mitul "marelui drum" în cântecele ceremoniale de petrecut din Banat*, în *Folclor literar, II,* Timişoara, 1968, p. 270.

I. Cristache-Panait, I. Scheletti, 1971: **Cristache-Panait, Ioana Scheletti, Ion**, *Bisericile de lemn din Sălaj*, în *BMI*, anul XL, nr. 1, 1971, p. 31-40.

I. P. Culianu, 1997: **Culianu, Ioan Petru,** *Psihanodia*, Editura Nemira, Bucureşti, 1997.

M. M. Davy, 1997: **Davy, Marie-Madeleine,** *Enciclopedia doctrinelor mistice*, vol.I, Editura Amarcord, Timişoara, 1997, p. 93-142.

D. din Furna, 1979: **Dionisie din Furna**, *Carte de pictură*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1979.

V. Drăguţ, 1982: **Drăguţ, Vasile**, *Pictura murală din Moldova. Secolele XV- XVI* (text: V.Drăguţ), Editura Meridiane, Bucureşti, 1982.

F. Dudaş, 1986: **Dudaş, Florian**, *Manuscrisele româneşti medievale din Crişana*, Editura Facla, Timişoara, 1986.

G. Durand: **Durand, Gilbert,** *Structurile antropologice ale imaginarului*, Editura Univers, Bucureşti, 1977.

M. Eliade, 1991: **Eliade, Mircea,** *Istoria credinţelor şi ideilor religioase*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1991.

Enciclopedia..., 1996: *** *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României*, D-L, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996.

I. Evseev, 1994: **Evseev, Ivan,** *Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Editura Amarcord, Timişoara, 1994.

I. Evseev, 1997: **Evseev, Ivan,** *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1997.

I. Godea, 1996: **Godea, Ioan,** *Biserici de lemn din România (nord-vestul Transilvaniei)*, Editura Maridiane, Bucureşti, 1996.
B. P. Haşdeu, 1984: **Haşdeu, Bogdan Petriceicu,** *Cuvente den bătrâni*, vol. II, Bucureşti, 1984.
P. Henry, 1984: **Henry, Paul**, *Monumentele din Moldova de nord. De la origini până la sfârşitul secolului al XVI-lea,* Editura Meridiane, Bucureşti, 1984.
Humboldt, 1991: **Humboldt, Wilhelm von**, *La diversita delle lingue*, Editori Laterza, 1991.
I. Iuraşciuc, S. Şainelic, 1975**: Iuraşciuc, I.; Şainelic, S.,** *Monumente de arhitectură populară: bisericile de lemn din zona Codru*, în *Satu. Mare. Studii şi comunicări,* 1975.
C. G. Jung: **Jung, Carl Gustav**, *În lumea arhetipurilor*, Editura Jurnalul literar, Bucureşti, 1994.
A. Loisy, 1996: **Loisy, Alfred**, *Misteriile păgâne şi misterul creştin*, Editura Symposion, 1996.
S. Fl. Marian, 1995a: **Marian, Simion Florea,** *Înmormântarea la români*, Editura Grai şi Suflet-Cultura Naţională, Bucureşti, 1995.
S. Fl. Marian, 1995b: **Marian, Simion Florea,** *Naşterea la români*, Editura Grai şi Suflet-Cultura Naţională, Bucureşti, 1995.
G. Minois, 1998: **Minois, Georges,** *Istoria infernurilor*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998.
P. Mureşanu, 1977: **Mureşanu, Pompei,** *Fluviul Lethe sau "apa uitării" şi "cărarea de la stânga" din bocetele pădureneşti*, în *AMET, IX,* Cluj- Napoca, 1977, p. 307.
T. Pamfile, 1997: **Pamfile, Tudor,** *Mitologie românească*, Editura ALLFA, Timişoara, 1997.
A. Pănoiu, 1977: **Pănoiu, Andrei,** *Din arhitectura lemnului*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1977.
P. Petrescu, 1974: **Petrescu, Paul,** *Arhitectura ţărănească de lemn din România*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1974.
D. M. Pippidi, 1969: **Pippidi, D. M.,** *În jurul papirilor de la Derveni şi Callatis*, în *Studii de istorie a religiilor antice*, Editura ştiinţifică, 1969.
M. Pop, 1968: **Pop, Mihai,** *Mitul Marii Treceri*, În *Folclor literar II,* Timişoara, 1968.
A. Pop-Bratu, 1982: **Pop-Bratu, Anca**, *Pictura murală maramureşeană*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1982.
M. Porumb, 1984: **Porumb, Marius**, *Pictori sălăjeni din secolul al XVIII-lea*, în *AMP*, VIII, 1984, p. 793-800.
M. Porumb, 1988: **Porumb, Marius**, *Noi date privind activitatea unor pictori români în Sălaj în secolul al XVIII-lea*, în *AMP,* XII, 1988, p. 883-892.
M. Porumb, 1998: **Porumb, Marius**, *Dicţionar de pictură veche românească din Transilvania (secolele XIII- XVIII),* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1998.
R. Theodorescu, 1987: **Theodorescu, Răzvan**, *Civilizaţia românilor între medieval şi modern*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1987.
V. Vătăşianu, 1974: **Vătăşianu, Virgil**, *Pictura murală din nordul Moldovei*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1974.
J. P. Vernant, 1995: **Vernant, Jean Pierre,** *Gândire şi mit în Grecia antică*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1995.
R. Vulcănescu, 1987: **Vulcănescu, Romulus,** *Mitologie română*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1987.

Le Jugement Final. Imaginaire et implications mythiques dans la peinture des églises en bois de Codru

Résumé

Les résultats de notre exercice interprétatif, fondé sur les lignes théoriques de la poétique anthropologique et de la poétique de l'imaginaire, sont structurés en deux catégories: l'identification des étapes de la création du mythe du Jugement Final dans la mythologie roumaine, avec des liaisons a celle universelle, par une approche dyachronique; et une analyse sur les représentations de ce mythe dans la peinture des églises en bois de la région Codru (nord-ouest de la Roumanie), a une perspective synchronique. L'étude propose des nouvelles possibilités interprétatives sur ce mythe, en utilisant plusieures catégories des matérieux et des sources.

Zânele Zori în mitologia românească a morţii

Alina Nogradi

Calificând-o drept "încercare de poetică antropologică", prezenta abordare a materialului mitologic şi folcloric românesc referitor la Zânele Zori urmăreşte procesul creator al acestor figuri mitice complexe şi definirea nucleului simbolic ca parametru fundamental al acestui proces, luând în considerare – în acelaşi timp – practicile rituale aferente.

Liniile teoretice care stau la baza acestui exerciţiu interpretativ se constituie în două categorii, în opinia noastră complementare: poetica antropologică, în special teoretizările asupra poeziei mitico-religioase[1], şi teoriile asupra imaginarului, în cazul de faţă, mitic[2]. Fără să detaliem aceste fundamente teoretice, reţinem ca punct de pornire al demersului următoarea consideraţie: omul nu-şi reprezintă pur şi simplu simbolic lumea obiectivă, nu numai că "simbolizează", ci mai ales "metaforizează", creând o altă realitate, mitico-simbolică, areferenţială, pe care o obiectivează la nivel colectiv. Faptul că orice mit reprezintă o formă simbolică şi este rezultat al unui proces creator permite interpretarea lui ca desfăşurare a unui nucleu generativ într-un proces de creaţie, în a cărui componentă intră două metafore nucleare, în cazul de faţă – Zânele Zori ca metaforă a Fiinţei Supreme – i.e. a sorţii nestrămutate – şi "dalbul de pribeag" ca metaforă a neputinţei omului de a se sustrage destinului său.

Desigur, această primă determinare vis-a-vis de aceste figuri mitice are un caracter foarte mare de generalitate. Trebuie luate în discuţie nu numai aspectele sincroniei. Ci şi cele care ţin de diacronia sau istoria acestor fiinţe demonice: ele reprezintă o variantă regională (zonele în care este atestată credinţa în Zânele Zori sunt: Banatul, Oltenia, în special de nord-vest, sud-vestul Ardealului, cu Ţinutul Pădurenilor şi Ţara Moţilor) a mitului Ursitoarelor, mit cunoscut încă din perioada clasicităţii greco-romane şi cu un grad ridicat de universalitate. Faptul că în studiul de faţă vom lua în considerare mitul Ursitoarelor la greco-romani, celţi şi slavi nu înseamnă în mod necesar că vom preciza punctul lui de pornire sau că vom încerca să vedem cine a influenţat şi pe cine cu scopul stabilirii unei ierarhii. Ceea ce ne interesează este stabilirea unor linii fundamentale ale acestor imagini mitice (subliniem termenul imagini) în culturile precizate mai sus, cu care există legături de natură etno-istorică, atestate arheologic şi, în privinţa slavilor, şi etnologic, linii pe care le vom compara cu cele ale Ursitoarelor în mitologia românească, în vederea precizării specificului acestor figuri mitice, i.e. a precizării "formei lor interne", într-un proces creator care a cunoscut o lungă desfăşurare în timp.

Problema formei interne este, în opinia noastră, una nerezolvată în totalitate. Posibil ca pentru primul nivel de creativitate (cea lingvistică), ea să fie rezolvată prin distincţia făcută de Humboldt între forma externă a limbii (insistându-se asupra nivelului fonetic) şi cea internă, i.e. "partea intelectuală", interioară a limbii, care, dacă nu se determină cu şi în sunet, "aproape dispare fără a lăsa urme"[3]. Pentru al doilea nivel, cel al creaţiei culturale, o soluţie o încearcă Blaga în teoria lui asupra culturii, când vorbeşte despre "matricea stilistică abisală"[4] şi de componentele acesteia. Nu insistăm asupra teoriei blagiene, spaţiul nepermiţându-ne o asemenea divagaţie. Problema încă nerezolvată, pe care nu pretindem să o elucidăm, este cea a raportării celor două forme interne, a limbii şi a creaţiei culturale, una la cealaltă: sunt două structuri diferite sau constituie una singură, având în vedere afirmaţiile lui Coseriu despre faptul că nu se poate vorbi despre limbă ca sistem în sine, nedeterminat, ci doar despre limbă în contextul unei limbi istorice precise, determinate, după Humboldt, de faptul că este o creaţie culturală a unei anumite comunităţi etno-culturale. Atunci, toate componentele matricii stilistice identificate de Blaga privitor la creaţia culturală, care a suferit deja saltul metaforic înspre realităţile potenţiale create, pot fi ele considerate elemente integrate, în acelaşi timp, şi creativităţii de tip I? Prin urmare, trebuie să precizăm că, în fapt, pretenţia de a determina forma internă a figurilor mitice numite Zânele Zori se rezumă la determinarea viziunii mitice primare ce a stat la baza creării lor, cu specificarea că, în opinia noastră, orice mit desfăşurat şi orice practică rituală aferentă au pornit de la o intuiţie mitică primară de natură metaforică II, de la un "sâmbure simbolic".

---

[1] Referinţele bibliografice esenţiale pentru acest studiu sunt: M. Borcilă, *Dualitatea metaforicului şi principiul poetic*; L. Blaga, *Geneza metaforei şi sensul culturii*. Ne-am oprit atenţia asupra teoretizărilor referitore la principiul creator metaforic (creaţia de sens/lumi posibile), poeza mitico-religioasă şi ontologizarea lumilor potenţiale mitice la nivel colectiv, nucleul generativ şi desfăşurarea procesului creator: diaforicul, endoforicul şi epiforicul.

[2] Liniile teoretice referitoare la simbol şi imaginar, cu o lectură critică subiacentă: E. Cassirer, *Eseu despre om* şi *Filosofia formelor simbolice*; G. Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*; G. Bachelard, R. Caillois etc.

[3] M. Borcilă, 1997.

[4] L. Blaga, 1969, p. 205.

După cum se poate observa, termenii folosiţi cu privire la statutul Zânelor Zori sunt cei de *figuri* sau *imagini* mitice, ceea ce ne obligă la precizări de ordin teoretic. Din studiile despre imaginar reţinem în special rolul important acordat realităţii imaginate şi modalităţilor ei de realizare, "structurilor antropologice" ce se constituie ca parametri constanţi ai actului imaginativ, adăugăm noi, metaforic. Ceea ce nu aprobăm în aceste studii de poetica imaginii (ne referim în mod special la Gilbert Durand şi Gaston Bachelard) este tratarea regimurilor imagistice ca reiterări, cu modificări de suprafaţă, a unor "eterne" scheme mentale de configurare a imaginilor arhetipale sau a "complexelor" de imagini ca fiind modalităţi de "poetizare" ale materiei în mediul imaginaţiei poetice, ce capătă un statut de spaţiu, chiar instrument de manifestare a unei voinţe creatoare a naturii non-umane (aceasta este şi opinia lui Roger Caillois). Or, rămânem la ideea că specificul modului de a fi om este puterea şi voinţa creatoare, "modul de a vorbi metaforic despre lucruri"[5], iar regimurile şi complexele imagistice sunt rezultatul unui proces metaforic, de creaţie culturală intenţională, nu manifestări în om ale unor arhetipuri venite fie din exteriorul lumii culturale (din materie), fie din străfundurile inconştientului colectiv jungian, cu statut de "revelaţii" necontrolate de instanţa umană.

Am considerat necesare aceste precizări de natură teoretică pentru motivarea perspectivei şi abordării materialului folcloric de care ne ocupăm şi repetăm afirmaţia că se vrea o încercare de "poetică antropologică" şi, în acelaşi timp, un studiu de imaginar, adică urmăreşte configurarea acestor figuri mitice sincronic şi diacronic.

I. *Zânele zori* în contextul mitologiei româneşti a morţii

Am încadrat aceste imagini mitice în contextul mitologiei româneşti a morţii pentru faptul că ele apar doar în textele *Cântecelor de Zori*, care, în opinia noastră, se constituie ca texte eschatologice, de tipul tăbliţelor orfice descoperite la Petelia sau al *Cărţii egiptene a morţilor*. (*Cartea egipteană...*, 1993) Mihai Bărbulescu, în *Interferenţe spirituale în Dacia romană*, emite ipoteza că textele de Zori ar fi nişte texte "orfice", ceea ce ne-a determinat să recurgem la cercetarea fenomenului orfic şi la posibilitatea vreunei influenţe efective[6].

Cântecul Zorilor: text de tip orfic

Ceea ce l-a determinat pe M. Bărbulescu să facă afirmaţia respectivă şi ceea ce, de fapt, ne-a făcut să o considerăm fundamentată, este modelul eschatologic, foarte arhaic şi unic în mitologia românească, propus de aceste texte funerare. Este vorba de motivul celor două căi ce duc spre lumea cealaltă, "de-a dreapta" şi "de-a stânga", motiv întâlnit, în afară de textele de Zori, doar în textele numite Legendele Maicii Domnului.

Nu putem confirma sau infirma ipoteza vreunei legături istorice între cele două viziuni eschatologice, cert este că cea din textele de Zori este de tip orfic, dar, după cercetările efectuate, ne-am dat seama că este vorba de o concepţie post-orfică, foarte răspândită în lumea greco-romană (M. Eliade, 1991).

În mod greşit, accepţia obişnuită a termenului "orfism" este că desemnează întreaga mişcare de misticism şi înnoire spirituală de la începutul secolului VI a.Chr., nu numai în ţinuturile greceşti, şi anume: concepţia panteistă a unei divinităţi universale, imaginarea unei pedepse dincolo de mormânt sau a unei nemuriri preafericite, dependenţa mântuirii de ascetismul vieţii terestre şi de răspunderea individuală vis-a-vis de impuritate (nu este încă vorba de păcat în accepţia creştină) şi ignoranţa privind învăţăturile despre lumea de dincolo[7]. De altfel, orfismul este confundat şi cu misterele bahice, confuzie pe care o infirmă cercetarea orfismului iniţial. Există ipoteza existenţei unor secte de mistere de la care a plecat orfismul, dar acest fapt nu îndreptăţeşte identificarea lui cu celelalte mistere greceşti. Aceste secte se presupune că ar fi cunoscut riturile funerare egiptene şi tradiţia ghidurilor despre călătoria spre lumea de dincolo. Herodot, în *Istorii* (11, 81), observă identitatea dintre un obicei funerar egiptean şi un rit orfic, identitate susţinută prin similaritatea de conţinut între *Cartea egipteană a morţilor* şi instrucţiunile amănunţite privind calea spre lumea de dincolo din textele orfice, cum ar fi acel *papyrus* descoperit într-un mormânt la Derveni, aşezat în mâna dreaptă a defunctului, cu statut de ghid pentru Marele Drum, conţinând "prescripţii rituale sau învăţături împărtăşite de defunct în timpul vieţii" (D. M. Pippidi, 1969). În literatura de specialitate (8), s-a făcut echivalenţa între papyrus-ul de la Derveni şi tăbliţele de aur descoperite la Petelia, Eleutherna, Pharsalos, Hipponion, Thurii (din secolele IV-II a.Chr.). Redăm mai jos textul unei asemenea tăbliţe descoperite la Petelia (Italia meridională): "Salut ţie cel care călătoreşti pe drumul din dreapta spre câmpiile sfinte şi codrii Persephonei. La stânga de lăcaşul lui Hades, vei găsi un izvor alături de care se înalţă un chiparos alb; nu te apropia prea tare de acest izvor. Ci vei găsi un altul: apa proaspătă ţâşneşte din Lacul Memoriei şi paznicii îţi vor da să bei din izvorul sfânt" (L. J. Alderink, 1981).

---

[5] M. Borcilă, 1997.
[6] M. Bărbulescu, 1984, p. 282.
[7] A. Boulanger, 1992, p. 7-15.

Apropierea dintre aceste tăbliţe orfice şi textele de Zori o face şi Pompei Mureşanu în studiul *Fluviul Lethe sau "apa uitării" şi "cărarea de la stânga" din bocetele pădureneşti,* autorul fiind foarte sceptic în privinţa vreunei legături între cele două viziuni eschatologice. El susţine autohtonismul modelului românesc, argumentând astfel: în textele româneşti, izvorul apare "la mijloc de cale", şi nu unul pe stânga (Lethe) şi unul pe dreapta (Mnemosyne)[8]. Adăugăm precizarea că, în unele cântece funerare din Banat, "lina fântână" este dublată de gestul Maicii Batrâne de a stropi "călătorul" cu vin alb, să uite lumea aceasta. Coincidenţele de funcţionalitate în cadrul ritualului funerar sunt evidente: "La întrebarea: Ce s-ar întâmpla dacă la moartea unui tânăr nu s-ar cânta cântecul mare de petrecut, informatoarea Maria Nemoianu a răspuns: Asta nu să poace cu nişi un chip. Mortu nişi nu poate pleca din casă fără asta, că n-ar şci încotro s-o apuşe şî se să facă"[9]. La fel de vizibile sunt asemănările de structurare a imaginilor şi elementele ei constitutive. Singura deosebire este cea privitoare la poziţionarea izvoarelor, respectiv a linei fântâne. În urma cercetărilor, am descoperit enigma acestei diferenţe. Rezultatul nostru nu are pretenţia să fie o dovadă clară a vreunei legături între cele două "modele", dar cel puţin este un motiv de întrebare în această privinţă. Mircea Eliade consemnează în *Istoria credinţelor şi ideilor religioase* existenţa unor credinţe mult mai larg răspândite decât cele orfice referitoare la "marea călătorie". Este vorba de o sinteză între "atitudinea orfică"[10] şi eschatologia propusă de misterele eleusine, ceea ce a rezultat o credinţă post-orfică, conform căreia există un singur izvor, anume Lethe, din care defunctul trebuie să bea spre a uita lumea aceasta. Calea cea bună este cea dreaptă. Aceasta ar putea fi viziunea eschatologică ce are o legătură cu cea din textele noastre, admiţând faptul că misterele de la Eleusis cunoşteau o largă răspândire nu numai în lumea greacă, ci şi în cea romană, chiar dacă orfismul era o atitudine mai puţin populară[11], şi că este posibil ca această credinţă să fi fost adusă în Dacia de cetăţeni ai Imperiului, ca şi multitudinea de religii atestată pentru acea perioadă[12].

Menţionările anterioare, despre orfism şi posibilitatea ca textele de Zori (ne referim la cele de *Petrecut* sau varianta *Fire, trandafire*, unde apare motivul celor două căi, în mod special) să fie de tip orfic sau chiar să conţină elemente de viziune eschatologică orfică, le-am făcut nu pentru stabilirea de influenţe, ci în vederea susţinerii ipotezei finale cu privire la specificul Zânelor Zori în mitologia românească şi universală. Vom redeschide discuţia la timpul potrivit.

Cântecul Zorilor ca text ceremonial funerar

Chiar dacă literatura de specialitate (în speţă, cea etnologică) este saturată de "traco-manie" sau de moda de a explica folclorul român prin cel roman, considerăm că, în cazul de faţă, ipoteza noastră merită cercetată, susţinând-o cu încă două argumente: un astfel de text echatologic a mai fost atestat în folclorul hispanic mediteranean: "pe coasta Andaluziei se cântă, în cazul unui copil defunct, los auroros (Zorile), dar nu dispunem de material concret pentru confruntare"[13]. Nu am văzut textele respective pentru a fi în măsură să facem afirmaţii valide, dar este posibil ca ele să fi rămas în folclorul spaniol, ca şi în cel românesc, din cel romanic, parţial, desigur. Al doilea argument îl constituie vechimea acestor texte. C. Brăiloiu consideră că nu sunt bocete, ci străvechi cântece ceremoniale[14]. Linia melodică este unică în folclorul muzical românesc, fiind de o mare arhaicitate. "Trăsăturile arhaice ale formei sale, elementele mitologice, precreştine din conţinutul său au fost puse în evidenţă de O. Bârlea, care a demonstrat convingător existenţa speciei într-o epocă anterioară feudalismului, deci înaintea formării zonelor etnografico-folclorice şi dialectale cunoscute nouă astăzi"[15]. Aşadar, textul în sine este foarte vechi, ceea ce susţine, indirect, ipoteza existenţei în cadrul lui a unor elemente de mitologie greco-romană, ipoteză validată la o analiză mai atentă a statutului, funcţiei şi atributelor Zânelor Zori, cu a căror invocaţie încep foarte multe dintre cântecele de Zori.

Ritualul în care sunt performate cântecele funerare de zori presupune existenţa anterioară a unei viziuni mitice privitoare la moartea ca o călătorie şi la postexistenţă ca la un alt mod de a fi: "pretutindeni în lumea tradiţională moartea este sau a fost considerată o a doua naştere, începutul unei existenţe noi, spirituale. Cu toate acestea, cea de a doua naştere nu este naturală precum prima - naşterea biologică; adică nu este dată, ci trebuie creată ritual. În acest sens, moartea este o iniţiere; o pătrundere într-un nou mod de a fi. Şi, cum se ştie, orice iniţiere constă în esenţă într-o moarte simbolică urmată de o renaştere sau o înviere. În plus, orice trecere de la un mod de a fi la altul, implică în mod necesar un act simbolic al morţii: trebuie să mori în

---

[8] P. Mureşanu, 1977, p. 307.
[9] V. Creţu, 1968, p. 270.
[10] M. Eliade, 1991, p. 167-195.
[11] L.J. Alderink, 1981; M. M. Davy, 1997, p. 93-142.
[12] *Enciclopedia arheologiei...*, 1996, p. 16.
[13] M. Kahane, L. Georgescu-Stănculeanu, 1988, p. 9.
[14] M. Kahane, L. Georgescu-Stănculeanu, 1988, p. 10sq.
[15] N. Both, 1966, p. 463.

condiţia ta precedentă pentru a te naşte într-o stare nouă, superioară"[16]. Trebuie să precizăm că ne conformăm teoriilor privitoare la mit care-l consideră anterior practicii rituale, şi în acelaşi timp determinant: "Mitul este mai degrabă conceptul general care stă la baza unui complex de ceremonialuri şi reprezintă o atitudine faţă de existenţă, o încercare de explicare a ei. Poezia ceremonială, în care elemente ale mitului pot să transpară în îmbinări felurite, face parte integrantă din ceremonialul însuşi, în timp ce mitul determină ceremonialul şi se situează în afara lui. Mitul nu poate fi confundat nici cu totalitatea credinţelor şi superstiţiilor care motivează actele rituale, pentru că acestea pot fi deosebite de la o regiune la alta, în timp ce conceptul mitic rămâne esenţialmente acelaşi [...] Moartea reprezentată ca o lungă pribegie şi alegoria moarte-nuntă constituie, pentru zona noastră de cultură, condensarea metaforică a celor două mituri fundamentale care stau la baza modului de a gândi moartea şi de a reacţiona faţă de tensiunea tragică pe care ea o impune sensibilităţii umane, mai ales atunci când moartea survine prematur"[17]. În ritual şi în poezia care îl însoţeşte, raţionamentul mitului determină o anumită desfăşurare şi folosirea anumitor simboluri, fără ca mitul să capete acolo o întruchipare unică. Ritualul este o secvenţă de acte numite să realizeze un scop în lumina conceptului mitic, mediind astfel opoziţia dintre mit şi realitate. Finalitatea ritualului este din această cauză ambiguă, ea presupunând o eficienţă fictivă pe plan mitic (integrarea mortului în lumea de dincolo), dar şi o eficienţă de ordin practic pe plan real (restabilirea echilibrului social). Această ambiguitate va fi transmisă şi poeziei ceremoniale, ca o caracteristică a structurii metaforice.

Conceperea morţii ca o mare călătorie determină o serie de practici rituale care se structurează secvenţial în vederea redării simbolice a "marelui drum": "Modelul poetic nu se acoperă întocmai cu pregătirile reale din cadrul obiceiurilor nici prin momentele pe care le reţine, nici prin amplasarea lor în serie. Constatarea confirmă cele arătate de Claude Levi-Strauss în legătură cu neconcordanţa dintre relatările mitologice şi realitatea concretă a riturilor şi infirmă supoziţia lui Franz Boas în legătură cu concordanţa obligatorie, a celor două planuri"[18].

"Fenomenul fiziologic" al morţii este transgresat, la modul metaforic, din realitatea cotidiană, i.e. nivelul creativităţii de tip I, în realitatea mitului, printr-un proces de metaforizare caracteristic metaforicului cultural, care devine "principiu de realizare artistică a întregului segment"[19].

Găsindu-şi corepondenţi în realitatea rituală, marele drum, echivalent al morţii în plan simbolic, se realizează pe două planuri: cel mitic şi cel al praxisului ritual, diferit de praxisul real. "Drumul dalbului drumeţ capătă în cântecul de petrecut valenţe de mit. Parcurgerea lui integrală echivalează, în fond, cu salvarea răposatului, cu esenţiala posibilitate a acestuia de a se desprinde de condiţia vieţii"[20]. Ritualul ca atare reprezintă un "proces dublu de îmbunare şi, paralel, de instruire a celui mort"[21]. În momentul începerii descrierii călătoriei, "cântecul ritual părăseşte hotarele pământene sau, în alţi termeni, aici, la rându-i, renunţă la filonul său epic logic, aventurându-se înspre tărâmurile fabuloase ale interminabilelor răzoare arace şi nearace"[22]. Textul de zori reprezintă un text nu numai eschatologic, ci şi cu valenţe soteriologice, "singura salvare a omului este priceperea lui de a porni întins spre drumul de la mâna direaptă, drumul, cel bun, cu răzoare semănate cu flori, pentru cei călători:

Şî-s flori pântru dor
Pântru-ai călători.
Iar când vii merze
Flori îţ' vii culeze,
Braţă-ţ'i vii umplea,
Doru-îi răsfira"[23].

Vom prezenta în continuare, în paralel, în liniile fundamentale, practica rituală numită "petrecerea mortului" şi reflectarea ei la nivelul textelor funerare "de petrecut".

Petrecerea mortului este sinonimă, parţial, cu înmormântarea: "A treia zi după repauzare urmează, de regulă, înmormântarea sau îngropăciunea [...] În Banat, nici un român nu se îngroapă dimineaţa din cauză că neamurile sale voiesc a-i expedia sufletul către ţinta sa, dimpreună cu mergerea spre hodină a soarelui. În cazul contrar, se tem că sufletul repauzatului, pe când se află soarele în urcare, lesne ar putea să apuce pe căi rătăcite

---

[16] M. Eliade, 1997, p. 53.
[17] P. Ruxăndoiu, 1968, p. 100.
[18] M. Pop, 1968, p. 81.
[19] M. Pop, 1968, p. 81.
[20] V. Creţu, 1968, p. 270.
[21] V. Creţu, 1968, p. 270.
[22] V. Creţu, 1968, p. 272.
[23] V. Creţu, 1968, p. 273.

şi să cadă apoi jertfă vreunui strigoi rătăcitor"[24]. După pregătirea plecării, urmează nişte rituri de despărţire: "În Crasna precum şi în alte sate din Bucovina, cum s-a luat mortul de pe masă sau laiţă şi s-a scos afară, nu numai că cel ce-a rămas în casă, soţ sau soţie, închide îndată uşa după dânsul, ca să nu intre iarăşi moartea în casă, ci totodată, după ce a închis uşa, se pune pe locul acela unde a stat mortul, anume ca să vadă moartea că nu se tem oamenii de dânsa, apoi şi pentru aceea, ca să rămâie norocul în casă, să nu se ducă cu cel mort [...] În unele părţi din Transilvania şi Banat, după ce s-a scos sicriul cu mortul din casă, cei ce rămân în urmă răstoarnă scaunele şi mesele, arătând prin aceasta turburarea produsă prin moarte"[25]. Tot în categoria ritualurilor de despărţire intră şi actul ritual al spargerii unei oale la ieşirea mortului din casă: "În unele părţi din Transilvania, nemijlocit după ce s-a scos mortul din casă afară şi s-au răsturnat scaunele din casă, unul dintre neamurile cele mai apropiate sparge o oală şi un blid, trântindu-le pe locul acela unde a fost mortul sau în uşă, anume ca să ducă răul după mort. Alţii aruncă lumina care a stat la capul mortului [...] În alte părţi, din Ţara Românească, după ce se porneşte mortul la mormânt se ia apă în oala cu care a fost scăldat, se stropeşte în urma lui, apoi se trânteşte în mijlocul casei de se sparge, ca să se spargă toate necazurile, supărările şi să înceteze de-a mai muri cineva din acea casă. [...] În multe locuri este iarăşi datina ca acea oală să spargă de pământ ori în locul unde mortul şi-a dat sufletul ori chiar la mormântul său se umple mai întâi cu cenuşă, şi apoi se sparge, de unde a rămas şi zicerea: I s-a spart oala, adică i s-a frânt viaţa, a murit"[26].

Aceste momente rituale sunt reflectate în textele de petrecut, astfel: mai, întâi, este vestirea morţii:

"Ieri de-alatăieri,
Uo corboaică niagră,
Pie sus învolburândî,
Din aripi plieznindî,
Pie min' mu-o pleznitâ,
Graiu mi-o pieritî"

Sau:

"Viez' se-o tăbărâtî
Un cal niegru şi urâtî,
Cu şeaua pie ielî,
Cu şeaua canitî"[27].

Urmează reflectarea pregătirilor de înmormântare:

"La târ'[g] să te duci
Şi să-z târguieşt'
Trei marhame niegre,
Trei zăbrănicere
Şi trei cununiele [...]
Nainte să-z' mergi
Şi samasă-ţ' iei"[28].

În cele mai multe texte de petrecut, după cum se ştie, începutul îl constituie invocaţia către Zânele Zori şi către soare în acelaşi timp:

"Zorilor,
Surorilor,
Nu grăbireţi de-a zor,
Până s-o gătovi,
Cu hăi nouă colăcei
Şi cu nouă bani în ei
Şi cu nouă luminioare
Să-şi vegeară călile.
Să-şi petreacă vămile
Cu bât şi cu lumină.
Pân' la locul de hodină"
Ca să-i fie de soţie
Până sus la-mpărăţie

Sau:

"Soare, soare,
Dragu-mi soare,
Nu-mi grăbi
De răsări.
Până (mortul) l-om găti.
De mine nu vă rugaţi
Că eu sunt un călător
Şi napoi întorcător,
Numai voi să vă rugaţi
De sfântă Maică Marie

[24] S. F. Marian, 1995a, p. 163.
[25] S. F. Marian, 1995a, p. 173sq.
[26] S. F. Marian, 1995a, p. 174.
[27] M. Kahane, L. Georgescu-Stănculeanu, 1988, p. 617.
[28] M. Kahane, L. Georgescu-Stănculeanu, 1988, p. 591.

Unde-i locul la vecie"[29].

După invocarea Zorilor şi soarelui şi după îndemnarea mortului să plece la drum, în textele funerare se reflectă momentul bocirii mortului: "Tot drumul de cum s-a scos mortul din casă şi până ce ajung cu dânsul la ţinterim, bocitoarele de pretudindeni, atât cele interesate cât şi cele năimite, bocesc necontenit diverse bocete şi numai atunci încetează de a boci, când face preotul stările"[30]. Redăm mai jos un text de bocet din Năsăud (Transilvania):

"Plânge casă, plânge masă,
Că de stăpân eşti rămasă!
Plângeţi uşi, fereşti plângeţi,
Că de-acuma rămâneţi,
Plângeţi şi voi cheutori
Că stăpânu-i călător,
Bată-te pustia moarte,
Mult eşti tu făr' de dreptate!
C-ai venit până la prag,
Şi-ai luat ce mi-a fost drag"[31].

Drumul propriu-zis la cimitir are corespondenţe în planul mitic, ritualul petrecerii mortului la groapă fiind determinat de imaginarea călătoriei spre lumea cealaltă ca un drum cu obstacole (vămi) şi popasuri (stări), corespunzătoare momentelor primejdioase din calea defunctului: "Stările sau popasurile acestea, numite almintrelea, în unele locuri, încă şi stâlpi sau prohoade, reprezintă vămile din cealaltă lume. Prin urmare, ele se fac în prima linie cu scop ca să poată trece mortul prin vămi, şi nu mai rar când pentru paradă sau spre a se odihni"[32].

Obstacolele din calea mortului sunt redate în plan ritual prin pragul casei, ieşirea din curte, răspântiile şi apele întâlnite în cale: "prima stare se face de comun, îndată ce s-a scos mortul din casă afară, celelalte însă pe la răspântiile şi cotiturile sau cârniturile drumului, precum şi pe malurile apelor şi ale pâraielor, lângă poduri şi puţuri, unde sunt de acestea din urmă de trecut, iar cele din urmă, de regulă, înaintea bisericii sau la intrarea în curte acesteia"[33] .

Pomenele făcute pe parcursul drumului nu au neapărat valoare materială, ci una simbolică, rezultat al credinţei că mortul trebuie să cunoască anumite taine ale drumului, taine dezvăluite prin însuşi cântecul funerar, ceea ce-i oferă acestuia statutul de ghid pentru lumea de dincolo: "Totodată e de observat încă şi aceea, că deoarece atât colăceii aceştia, cât şi lumânările şi crucerii ce se dau la ocazia aceasta peste sălaş, sunt meniţi [...] spre a lumina şi a plăti vămile prin care are să treacă sufletul celui repauzat în cealaltă lume, de aceea se dau numai atâţia colaci, lumini şi cruceri, câte stări se fac, ci atâţia câte vămi cred ei că se află. Aşa, cei ce cred că sunt şapte, dau câte şapte; cei ce cred că sunt nouă, dau câte nouă, cei ce cred că sunt doişpe, dau câte doişpe, cei ce cred că sunt duăşpatru, dau câte douăşpatru, iar cei ce cred că sunt nouăzecişinouă, dau câte nouăzecişinouă de colaci şi lumini"[34].

Până la acest moment, textul are corespondenţe cu practica rituală reală. Când se începe descrierea călătoriei mortului după ce acesta a trecut de "sorbul pământului" (capătul lumii, la asfinţit), textul îşi are finalitate doar în mitul "marelui drum", în al cărui parcurs există obstacole redate textual prin motive foarte vechi şi prin metafore textuale, întreg discursul fiind, de fapt, o metaforizare, un proces de creare a unei realităţi potenţiale, mitice – lumea de dincolo – ontologizată ca atare.

Ceea ce este foarte interesant în această creare a realităţii posibile este faptul că nici un text funerar nu oferă o descriere a locului de veci unde trebuie să ajungă mortul, o imagine complexă a lumii de dincolo, aşa cum ar fi de aşteptat. Nu se atestă nici măcar motivul creştin al Raiului, deşi în texte apare, uneori, în locul Samodivei sau Zânei Bătrâne, Maica Preciste. Locul principal în desfăşurarea procesului îl reprezintă imaginarea spaţiului tranzitiv al ultimului drum, ceea ce susţine ideea că aceste texte au aceiaşi funcţie ca şi tăbliţele orfice din aur, depuse în morminte, sau ca papyrus-ul da la Derveni. Un prim obstacol îl constituie psihostazia sufletului:

"Du-tce tot pe drum 'nainte,
Pă niş' drumu jumătate,
Ş-acolo în loc să-mi stai

[29] N. Both, 1966, p. 474.
[30] S. F. Marian, 1995a, p. 180.
[31] S. F. Marian, 1995a, p. 181.
[32] S. F. Marian, 1995a, p. 187.
[33] S. F. Marian, 1995a, p. 188.
[34] S. F. Marian, 1995a, p. 189.

Şi sama bine să iai
Pră care drum ai să dai"[35].

Prezentăm mai jos cea mai completă variantă a unui text de petrecut, numit *Fire, treandafire*, şi anume punctele lui esenţiale:

"Suflet despărţit,
Din lume mâhnit
Pleacă şi se duce
La mare ajunge[...]
La vadul mărilor,
La bradul zânelor,
Sufletul ajungea,
Frumos se ruga,
Brade, să-mi fii frate,
Şi întingeţi tu, întinge,
Să le pot cuprinde
Vârfurile tale
Marea de cea parte
Care lumea-mi desparte[...]
Marea fără nume
În cealată lume[...]
Treci-mă şi aşa,
Doar nu mă voi îneca
La vadul mărilor,
La bradul zânelor[...]
Auzi, auzi
Apoi să te duci
Până o s-ajungi
La cea salcă mare
Mare şi rotată,
De vârf aplecată
Şi cu frunza lată,
Unde drum se înfrânge,
Drumul jumătate,
Calea jumătate[...]
Acolo să stai şi sama şi iai
În stânga să nu dai,
Nici să nu-ţi iai,
Că în partea stângă
Iei o cale strâmbă,
Strâmbă-i şi urâtă
Cu lacrimi stropită,
Strâmbă-i şi-astupată,
Cu lacrimi udată;
Şi în acea parte
Sunt câmpuri arate
Cu spini semănate,
Iar în parteastângă,
Îi zâna bătrână,
Ia nu are milă,
Îţi ia paşul din mână,
Numai să te-apuce,
Şi să mi te duci în partea dreaptă,
Cum firea-ţi arată,
Că-n partea dreaptă,
Iei o cale dreaptă,
Cu câmpuri frumoasă
Şi sunt cu flori alese"[36].

Am prezentat mai sus, în mare, contextul ritual şi textele în care apar Zânele Zori, integrabile mitologiei româneşti a morţii, pentru a avea o privire de ansamblu şi, prin urmare, posibilitatea de a surprinde toate liniile acestor imagini mitice.

II. *Zânele zori* în contextul mitologiei româneşti a sorţii

Motivaţia pentru tratarea Zânelor Zori în cadrul mitologiei româneşti a sorţii este dată de statutul lor de ipostază a Zânelor, pe de o parte, şi a ursitoarelor, pe de alta: "Sub cuvântul zori se înţelege o specie anumită de bocete, care sunt cunoscute şi uzitate, după câte ştiu eu până acuma, numai în Banat şi care se cântă nemijlocit înainte de revărsatul sau pe la revărsatul zorilor şi mai ales în prima dimineaţă după repauzarea unui fecior, a unei fete sau a unei neveste tinere. Numirea lor vine, aşadar, parte de la Zânele zori care se invocă spre deşteptarea celui repauzat, parte de la timpul când se cântă"[37] . Simion Florea Marian sugerează, aşadar, identificarea Zorilor din cântecele funerare bănăţene cu reprezentări mitice: "Zorilor, surorilor,/ Mândrelor voi zinelor/..." sau "Voi zorilor, zori/ Toate trei surori/..."[38], în speţă cu Zânele. Florica Lorinţ şi Mariana Kahane, în studiul *O ipostază a ursitoarelor în credinţe şi ceremonialuri,* aduc argumente în

[35] M. Kahane, Georgescu-Stănculeanu, 1988, p. 603.
[36] M. Kahane, Georgescu-Stănculeanu, 1988, p. 603.
[37] S. F. Marian, 1995a, p. 149.
[38] F. Lorinţ, M. Kahane, 1968, p. 181sq.

favoarea identificării Zorilor cu zânele, identificare "susţinută atât de texte, cât şi de gestică şi credinţe"[39]. Informaţia lui S. Fl. Marian privitoare la faptul că zorile se cântă doar dimineaţa este incompletă. Există informaţii ulterioare de teren potrivit cărora invocarea zorilor nu este efectuată numai dimineaţa înainte de răsăritul soarelui, ci se cântă zorile şi dimineaţa şi seara: "Dimineaţa, la miază şi seara, tot Zori se ţin... Şi la groapă, şi pe drum, tot zori" (o informatoare din Runcu – Gorj, Oltenia)[40]. Referitor la termenul *zorile,* M. Kahane şi L. Georgescu-Stănculeanu susţin că "are pe alocuri sens generic, desemnând cântece care invocă sau nu zorile; există chiar titluri aparent contradictorii ca: Zorile la amiazi sau Zorile de seară. De fapt termenul nu are exclusiv o conotaţie temporală, ci funcţionează în gândirea tradiţională şi cu sensul de Zori = Zâne"[41]. Prin urmare, numele zori nu vine de la timpul în care se efectuează ritualul funerar: "Zorile, zic că-s nişte fete frumoase, Ursitorile"[42] sau "Zorile vin tot ca Ursâtori [...] trei Ursâtori"[43]. "Zuori – spune o informatoare din Viştea de jos – vine de la cuvântul a zări, adică a ura"[44]. Zânele destinului apar, aşadar, şi la moartea unui om, ca şi la naştere, ceea ce îndreptăţeşte încă odată tratarea lor şi în cadrul mitologiei morţii mai ales că una dintre cele trei "surori" este numită "Sora Moarte"[45], fiind echivalentă cu cea de-a treia ursitoare, Moartea: "Atunci când moare cineva, punea pe masă un pahar de horincă, mâncare pentru Ursitoare"[46]. Reţinem, aşadar, că Zorile sunt echivalente cu Zânele şi Ursitoarele, în număr de trei, iar cântecele de zori se cântă la cei morţi tineri, nu numai dimineaţa.

***Ursitoarele:* denumiri, practici rituale, funcţii, atribute**

Atributul lor fundamental de ursitoare ne obligă la cercetarea acestor imagini mitice ca aparţinând mitologiei sorţii, cercetare a cărui relevanţă o vom vedea pe parcurs şi care susţine şi ea încercarea de a determina viziunea mitică specifică de la care au fost create.

Mitologia românească a sorţii cunoaşte diferite figuri mitice sau imagini mitizante şi personificante ale unor concepte precum Menire, Noroc, Scris, Dat etc. Dintre figurile mitice ce nu reprezintă simple personificări fac parte şarpele casei, numit şi "ceasornicul morţii", "ştima casei"[47], cu a cărui moarte "moare şi norocul casei"[48]. Şarpele casei este o prezenţă benefică şi necesară delimitării spaţiului familial şi sacralizării lui, concentrând în el destinul şi norocul casei (familiei) respective. Dar există credinţa că "fiecare om îşi are şarpele său", a cărui moarte determină moartea omului şi invers.

O altă figură mitică, de influenţă creştină, este Îngerul păzitor, care, în conştiinţa populară, preia unele din atributele ursitoarelor, şi anume prezicerea sorţii: "Sortirea pe care o face Îngerul păzitor cu acest prilej [naşterea unui prunc] este nestrămutată. Deci, iată pe înger cu acelaşi rost ca şi ursitoarele"[49].

Ursitoarele rămân, însă, creaţiile cele mai bine conturate în mitologia românească a sorţii, a căror complexitate reiese din diversele lor denumiri şi reprezentări, din parţialele suprapuneri cu alte figuri mitice aparţinând demonologiei noastre populare, precum Ielele, Muma Pădurii, Sfintele, Ştimele, şi, nu în ultimul rând, Zânele Zori.

Cel mai adesea, sunt reprezentate în număr de trei, dar există şi variante în care apar ca "şapte muieri" sau "nouă femei"[50]. Denumirile lor deschid posibilităţi de analogare cu figuri demonice din alte mitologii, pun în lumină aspecte privind atributele şi funcţiile lor sau mărturisesc despre modul în care au fost create de gândirea tradiţională: "Ursitoarele, numite şi ursitori, ursători, ursite, ursoi, ursoaice sau ursoni, [...] sunt, după unele credinţe, trei fecioare sau zâne, după altele şapte muieri, iar după altele nouă femei care ursesc sau urşesc, adică croiesc ursita, ursa, urseala sau soarta noilor născuţi, în întâia noapte a naşterii - după unele socotinţe, - în cele dintâi nopţi de-a rândul, după altele, în noaptea a treia numai, sau în cele trei nopţi nesoţ: a treia, a cincea şi a şaptea, sau numai în a opta"[51] .

Denumirile cele mai frecvente sunt: "torcătoarea", "depănătoarea" şi "curmătoarea"[52] sau: "Ursitoarea este cea mai mare dintre dânsele. Ea ţine furca şi fusul. Soarta, care toarce - mijlocia - şi Moartea, care curmă firul"[53].

---

[39] F. Lorinţ, M. Kahane, 1968, p. 181sq.
[40] F. Lorinţ, M. Kahane, 1968, p. 182.
[41] F. Lorinţ, M. Kahane, 1968, p. 20.
[42] F. Lorinţ, M. Kahane, 1968, p. 182.
[43] F. Lorinţ, M. Kahane, 1968, p. 182.
[44] F. Lorinţ, M. Kahane, 1968, p. 183.
[45] M. Eliade, 1997, p. 167-191.
[46] F. Lorinţ, M. Kahane, 1968, p. 181.
[47] T. Pamfile, 1997, p. 76.
[48] T. Pamfile, 1997, p. 77.
[49] T. Pamfile, 1997, p. 36.
[50] T. Pamfile, 1997, p. 14.
[51] T. Pamfile, 1997, p. 15sq.
[52] S. F. Marian, 1995b, 97sq.
[53] T. Pamfile, 1997, p. 20.

Scenariul mitic în care apar este diferit de la o regiune folclorică la alta, "cei mai mulţi însă cred şi spun că ele, după ce au sosit, se postează la fereastra casei, unde se află copilul şi, stând acolo, încep mai întâi şi întâi a-i toarce firul vieţii, şi anume cea mai mare, adecă ursitoarea ţinând o furcă în mână pune firul şi învârte fusul; cea mijlocie, adecă soarta, îl toarce din caierul prins la furcă, ce o ţine ursitoarea în brâu, şi-l învârte pe fus; iar cea mai mică, adecă moartea, ţinând în mână un foarfece printre tăişurile căruia trebuie să treacă firul, când voieşte, atunci strânge foarfecele laolaltă şi taie firul"[54].

Practica rituală de cea mai largă răspândire, aferentă credinţelor despre ursitoare şi determinată de ele, este "cina"sau "cinişoara ursitoarelor", constituită din alimente purtătoare de sacru şi obiecte simbolice: făină de grâu, sare, pâine, grâu fiert, untdelemn, alături de "un cot de pânză nouă", lână, pieptene, oglindă, bani etc.: "Când se împlinesc trei zile de la naştere se vede pe fărină urma ursitoarelor. Dacă în răstimpul acestor trei zile, cât umblă ursitoarele, nu află acest dar, se supără şi ursesc ca nou născutul să n-aibă nimic în viaţa sa"[55]. Acest act ritual are statutul unui "sacrificiu-dar"[56], după teoria lui M. Mauss şi H. Hubert constituindu-se ca un schimb de beneficii reciproce între om şi fiinţa mitică respectivă, mărturisind, în acelaşi timp, despre caracterul demonic al ursitoarelor ca făpturi capricioase şi necruţătoare cu cei care nu le acordă respectul necesar, concretizat în acte sacrificiale. Aşadar, masa ursitoarelor are ca scop îmbunarea acestor fiinţe mitice ce aparţin demonologiei populare, în credinţa aferentă că tot ceea ce ursesc ele noului născut este imuabil, scris în "Cartea Sorţii", numită şi "Cartea Urselor"[57] odată pentru totdeauna: "Ce se atinge în special de ursita lor, trebuie să notăm că ea, fie-n bine, fie-n rău, fie orişicum va fi aceea, după ce au rostit-o odată şi au scris-o într-o carte, numită Cartea Sorţii, nu numai că trebuie să se împlinească, ci ea rămâne veşnică, neschimbată, nimene în lume, afară de unicul Dumnezeu, care e mai mare şi mai puternic decât dânsele, de s-ar pune luntre şi punte şi de-ar întrebuinţa orişice ar voi, nu e în stare să prefacă ceea ce au ursit ele odată"[58]. În alte credinţe, nici chiar Dumnezeu nu are puterea de a schimba soarta stabilită de ele omului, ci doar de a-l ajuta să o împlinească. Cele mai multe povestiri despre ursitoare mărturisesc neputinţa omului de a scăpa de scrisa lui, faptul că orice încercare de a ispiti destinul sfârşeşte cu un eşec[59].

Conceperea ursitei ca necesitate supranaturală şi ca realitate ce scapă de sub controlul şi voinţa umană a determinat crearea acestor figuri mitice ca fiind cvasi-atotputernice, cvasi pentru că există, totuşi, o modalitate de a schimba cele hotărâte de ele. Omul tradiţional apelează la magie, vrăji, farmece şi descântece pentru a schimba actul de resemnare (care nu este deloc atitudinea specifică românului, cum s-a afirmat de atâtea ori) într-un act volitiv, prin care preia puterea de a hotărî nu numai în privinţa soartei sale, ci şi a altora. "Făcătura pe ursită" este unul din actele de magie "neagră"[60] printre cele mai des întâlnite în comunităţile tradiţionale. Din cunoştinţele noastre locul în care se fac (întotdeauna) vrăjile pe ursită este pădurea: "Dacă vreo femeie are mânie nedumerită asupra altei femei sau asupra unei fete, atunci nu odată se întâmplă să-i facă pe ursită ca să moară. Ciudoasa şi răutăcioasa femeie se duce adică în pădure, caută un butuc uscat [...] şi-l îmbracă cu cămaşă femeuască [...] După ce a îmbrăcat butucul [...] îl leagă de jur împrejur cu o aţă, bate apoi peste cămaşa de pe dânsul unul sau mai multe cercuri de lemn sau, dacă nu are la îndemână, şi de fier, pe care le întăreşte şi înţepeneşte apoi din toate părţile cu pene de lemn anume ca să nu poată cădea de pe dânsul. Alte femei răutăcioase, din contră, ducându-se în pădure, mai ales pe la Sf. Gheorghe, leagă o sumă de copaci [...] cu felurite aţe [...]. Altele se duc în pădure, caută o teşitură sau o tulpină mai groasă şi mai înaltă, o îmbracă la fel ca pe o fată sau nevastă, apoi încep a bate într-însa cuie sau pene de lemn ori fuse, de regulă şapte la număr, zicând la fiecare batere:

Cum intră fusele
În vârful tulpinei
Aşa să intre junghiurile
Şi acul morţii
În N. cea urâtă,

Căreia-i fac pe ursită [...] Făcându-se acestea, se zice şi se crede că acela sau aceea, căruia i s-a făcut pe ursită, îndată cade la zăcare şi nu mult după aceea poate chiar şi să moară în cele mai crâncene dureri, dacă nu se află cineva care să-i desfacă"[61]. Pornind de a ipoteza că nimic nu este întâmplător sau lipsit de motivaţie în imaginarul mitic tradiţional, am încercat să găsim resorturile faptului că, în majoritate, vrăjile pe ursită se

---

[54] S. F. Marian, 1995b, p. 101.
[55] S. F. Marian, 1995b, p. 98.
[56] M. Mauss, H. Hubert, 1997, p. 6.
[57] S. F. Marian, 1995b, p. 101.
[58] S. F. Marian, 1995b, p. 101.
[59] M. Ioniţă, 1981, p. 217.
[60] S. F. Marian, 1996, p. 56.
[61] S. F. Marian, 1996, p. 206.

realizează în pădure. Primul aspect care ne-a atras atenţia în favoarea unui posibil răspuns este unele dintre denumirile ursitoarelor: "ursoaice" sau "ursoni", iar în povestiri apariţia lor ca "ursoici" ("ursoaie"): "Aşe o fost on coptil. Hai p-aci-ncolo pânt-o pădure. Să dusă la ursoici. Iaca pune ursoicile uăchii pă el. – Hei copile, unde mei? – Dacă mă duc, că n-am tată, că n-am mamă, n-am nimica şi nu ştiu cum m-o făcut pă mine aşe. – Lasă, că noi te-am ursât aşe. Da' stai acolo pă tăietori că nu-i slobod să vii încoace. O stat coptilu. Da' mult. Mult. Când îi odată, iese o fată de-alea afară [...]. Să dusă fata repede încolo şi ie un corn şi să duce şi-l dă la coptil [...] Să dusă coptilu cât o zâs, coată-n corn, iaca să deşchisă acolo:uăi, porci, vaci, diboli..."[62]. Reţinem, aşadar, reprezentarea ursitoarelor ca ursoici şi ca fete ale pădurii, în acelaşi timp, având ca atribut puterea de a stăpâni bogăţiile şi de a le împărţi după voie oamenilor, atribut concretizat într-un aşa-zis "corn al abundenţei", şi nu uităm echivalenţa lor parţială cu Zânele Zori.

III. Analogii în mitologia universală: greco-romană, celtică, slavă

În conştiinţa mitică românească, sub denumirea de zâne mai sunt cunoscute, în afară de Zânele Zori şi ursitoare, figurile mitice numite Iele, "nişte zâne foarte rele"[63]. În multe poveşti şi povestiri, ursitoarele sunt confundate cu Iele: "Despre ursitoare [...] se aude următoarea povestire, pe care, în variantele sale, o vom întâlni-o şi acolo unde va fi vorba de iele [...]"[64]. Este vorba de o povestire despre Alexandru Machedon.

În mitologia noastră, ielele sunt numite, printre altele, şi "Samovile, [...] Irodiţe, [...] Irodiece", "Zâne" sau "Rusalii"[65]. A treia dintre ursitoare, moartea, cel mai des apare sub numele "Samodiva", "Sila Samodiva"[66]. "Bulgarii, ca şi macedoromânii, le zic [...] uneori (zânelor) chiar şi samodive"[67]. Înainte de a discuta această denumire sub care apar mai multe figuri mitice, reţinem faptul că, în conştiinţa populară, ele au multe atribute comune şi fac parte din acelaşi tip de imaginar feminin: demoni ai apelor, ai văzduhului, ai codrilor, cu puterea de a-l omorî pe cel care nu le respectă apropierea, reprezentaţi ca "fete frumoase", "zâne", însă şi cu atribute zoomorfe: ielele sunt în legătură cu Căluşarii; ursitoarele cu ursul ("La românii din Munţii Apuseni [...] lucrul cel dintâi este, după naşterea unui copil, să-i dea o linguriţă de unsoare de urs, ca să poată rezista influenţei ursitoarelor"[68]), şi nu este mai puţin interesantă asocierea ielelor şi ursitoarelor cu figura mitizată a morţii, Samodiva, denumire preluată de la slavii sudici, care numesc ielele "vila" ("bulgarii le numesc Samovila"), "zână antică a slavilor"[69], sau, la plural, Samovile, "zâne rele ale codrului"[70].

Cu cele spuse anterior, avem un răspuns parţial la întrebarea pusă în capitolul precedent, şi anume de ce vrăjile pe ursită au ca spaţiu privilegiat pădurea: pe de o parte, imaginarea ursitoarelor ca ursoici, iar pe de alta, ca vile (samodive), zâne în special ale codrului.

Analogii în mitologia slavă

Aducând la un punct de convergenţă aceste două constatări, se deschid largi posibilităţi de analogare, la nivelul imaginarului, cu reprezentări mitice de acelaşi tip din alte mitologii. Pentru imaginarul mitic slav, vilele intră în categoria demonilor primitivi, alături de bereginja, pereplutu, rusalka[71]. Bereginje este numele dat unor făpturi demonice feminine care trăiesc în ape, având multe atribute în comun cu rusalka, "les ames des jeunes filles ayant quitte ce monde"[72] sau, după afirmaţiile lui Brukner, în *Mitologia slava*, "sono donne bellissime, con lunghi capelli disciolti"[73], a căror apropiere este ostilă. O denumire comună pentru aceşti demoni feminini, spirite ale copiilor şi tinerelor fete care au murit în mod neobişnuit, este cea de rodzanice, rozanica sau rozdenica: "Ceux que l'on appelait rozanica ou rozdenica avaient pour fonction d'assister les accouchees et n'etaient pas sans influence sur le sort du nouveau-ne"[74]. Legătura acestor rozdenica cu naşterea unui copil şi cu soarta lui mărturiseşte, odată în plus, despre o viziune mitică primară care a asociat spiritele morţilor, demonizate (mai bine-zis, daimonizate) cu cele care abia se nasc, ilustrând ipoteza următoare: "riturile de trecere" (A. van Gennep, 1996) efectuate la naştere au la bază ideea că lumea de unde vin copii este lumea de dincolo, a strămoşilor mai ales: "Copii vin [...] de dincolo, o lume în general sinonimă

---

[62] M. Ioniţă, 1981, p. 215.
[63] S. F. Marian, 1995a, p. 207.
[64] T. Pamfile, 1997, p. 16.
[65] T. Pamfile, 1997, p. 230.
[66] T. Pamfile, 1997, p. 311.
[67] T. Pamfile, 1997, p. 28.
[68] S. F. Marian, 1995b, p. 100.
[69] B. P. Hasdeu, 1983, I, p. 435.
[70] T. Pamfile, 1997, p. 194.
[71] Al. Bruckner, 1923, p. 166-183; L. Niederle, 1929, p. 127-135.
[72] L. Niederle, 1929, p. 132.
[73] Al. Bruckner, 1923, p. 177.
[74] L. Niederle, 1929, p. 135.

cu tărâmul strămoşilor şi rezervor de fecunditate al viilor"[75] sau: "Această tăiere (a cordonului ombilical) nu constituie doar separarea de corpul mamei; ea este despărţirea de un alt tărâm, adesea sinonim cu lumea strămoşilor"[76].

Echivalenţele parţiale dintre bereginje (bereghinie), rusalke, wile, mawke (nawke), numite, uneori, generic, rodzanice, permit o redeslușire a aspectelor şi atributelor, pierdute astăzi, ale vilelor: nu sunt numai "zâne rele ale codrului" sau apelor[77], ele sunt şi spirite ale morţilor, cerând sacrificii (ofrande) specifice demonilor chtonieni (M. Mauss, H. Hubert, 1997). Sunt "senza dubio ninfe"[78], "trenta di numero"[79], cu putere de a prezice soarta noului născut: suprapunând, spiritele morţilor hotărăsc soarta celor vii. Un argument în plus pentru ipoteza că între ursitoarele româneşti şi rozdanice-le sau wile-le slavilor există o legătură etnoistorică este afirmaţia lui Brukner: "nei Balcani conservarono il loro nome primitivo: samovile presso i Bulgari, Wile presso i Serbi e i Croati"[80]. Am văzut mai sus că la bulgari şi macedoromâni ursitoarele se numesc samodive sau samovile, ca şi în credinţele noastre populare. Nu cunoaştem dacă între cele două denumiri există diferenţe de etimon sau este vorba de un etimon comun ce a suferit fenomene lingvistice diferite[81]. Numele wile îl găsim menţionat încă din secolul XI, iar L. Niederle consideră că este mult mai vechi, atribuind acestor figuri mitice o origine manistică, fapt care atrage critica lui Bruckner (Al. Bruckner, 1923, p. 179sq).

Analogii în mitologia greco-romană. Cultul Dianei-Artemis

Echivalenţele ursitoare-zâne-ursoaice, pe de o parte, şi ursitoare-vile-rusalii-spirite ale morţilor, pe de altă parte, permit luarea în discuţie a altor reprezentări mitice de acelaşi gen din mitologia clasică greco-romană şi celtică. Nu pretindem că sugestiile şi analogiile pe care le vom face sunt nişte certitudini. Le menţinem caracterul de simple ipoteze, cu atât mai mult cu cât este vorba de un complex de figuri mitice asemănătoare, uneori izomorfe, care au suferit un proces de demonizare treptată, datorită perspectivei creştine, mai ales în Evul Mediu, şi, în plus, au suferit numeroase *interpretatio*, ceea ce face ca ele să nu apară cu numele originar, ci sub numele altor figuri mitice mai cunoscute în mediul cult respectiv: de exemplu, sub numele Dianei apare un întreg complex de fiinţe demonice feminine, din regiuni şi epoci diferite, ale căror atribute au sugerat, probabil, interpretatorilor lor izomorfisme cu bine cunoscuta zeiţă păgână. Sugestiile ne-u fost generate de lectura volumului *Istorie nocturnă. O interpretare a sabatului*, în care Carlo Ginzburg demonstrează o legătură de natură istorică, deşi distanţele în timp sunt apreciabile, între Diana – Artemis – Hekate, cele trei Matroane celtice, Parcae sau Moire (în număr de trei, a căror asemănare cu ursitoarele noastre este mai mult decât evidentă; de aceea nici nu o supunem discuţiei), Doamna Zânelor sau Irodiada; conducătoarea sabatului în Evul Mediu, Rusalii şi spiritele morţilor care aduc fertilitatea în lumea celor vii.

C. Ginzburg presupune existenţa unui substrat celtic comun pentru aceste diverse reprezentări demonice feminine, deşi nu se pot contesta mituri create independent, în timp şi spaţiu. Astfel, după mărturia lui Plutarh (secolele I şi II p.Chr.), în Sicilia, cetatea Engyon "era vestită pentru apariţiile anumitor zeiţe, numite Madri (Mume); lor le fusese consacrat un sanctuar celebru[82] [...] Ceva mai recent, mumele din Engyon au fost evocate în legătură cu nimfele reprezentate pe câteva ex-voto, descoperite în sanctuarul tracic de la Saladinovo"[83], cu precizarea că "prezenţa substratului celtic a fost documentată în Tracia încă din secolele IV-III î.Hr."[84]. Ginzburg demonstrează legătura istorică şi de imaginar dintre mumele din Sicilia şi matroanele celtice, pe de o parte, şi cea dintre cultul sicilian al zeiţelor Mum şi "miturile cretane axate pe ursoaicele-doici", mituri privitoare la naşterea lui Zeus în Creta sau în Arcadia. Între Kallisto, "nimfa-mumă" transformată în ursoaică, şi Artemis (numită chiar Artemis Kalliste) există o relaţie mai profundă, bazată pe atributele de ursoaică ale celei din urmă: Artemis era venerată în sanctuarul de la Brauron de fetiţe denumite ursoaice[85], este numită "stăpâna animalelor"; este considerată "doică a copiilor şi protectoare a tinerelor fete" şi a femeilor însărcinate[86]. A fost atestată o divinitate feminină celtică, în secolele II-III d.Hr., reprezentată ca ursoaică şi numită Artio (*artos* în galică, *art* în irlandeza veche înseamnă urs), dar şi în formă umană,

---

[75] M. Mesnil, A. Poppova, 1997, p. 74.
[76] M. Mesnil, A. Poppova, 1997, p. 88.
[77] S. F. Marian, 1995a, p. 206.
[78] Al. Bruckner, 1923, p. 175.
[79] Al. Bruckner, 1923, p. 176.
[80] Al. Bruckner, 1923, p. 177.
[81] Există două ipotetice etimologii: scr. diwos, în Eliade, 1997, p. 191, şi lit. veles, grm. Val - hollr, în Bruckner, 1923, p.176
[82] C. Ginzburg, 1996, p. 132.
[83] C. Ginzburg, 1996, p. 133.
[84] C. Ginzburg, 1996, p. 133.
[85] C. Ginzburg, 1996, p. 135; în *Iliada* (XXI, 470).
[86] C. Ginzburg, 1996, p. 136.

asemănătoare acelor Matres celtice. Nu este demonstrată legătura lingvistică între Artio şi Artemis[87]. Ceea ce reţinem este existenţa unor divinităţi feminine, cu atribute zoomorfe, în special de natură ursidă, în legătură cu copiii şi protectoare ale femeilor însărcinate, atât în spaţiul meridional, cât şi în cel european septentrional, atestate în primele secole ale erei noastre şi având o legătură istorică demonstrabilă unele cu celelalte. Mai reţinem că, în Arcadia, "se poate vedea şi astăzi o peşteră a ursoaicei (Arkoudia), numită astfel după o impunătoare stalagmită sugerând figura unei fiare. În peşteră au fost descoperite fragmente sculptate cu chipurile lui Artemis şi Apollo, datând din perioada clasică şi elenistică"[88].

Interpretări medievale

În perioada medievală, în spatele Dianei-Artemis se ascund reprezentări feminine asemănătoare între ele: Richella, zeiţa dătătoare de belşug (pe valea râului Fassa, în Italia), ale cărei adoratoare, căzute în extaz, susţineau că "mâna ei este păroasă"[89]; Madona Horiente, conducătoarea călătoriilor extatice nocturne, capabilă să învie sufletele animalelor moarte şi doamnă a dansului; confundându-se cu acestea două, "mulţi laici credeau într-o societate nocturnă condusă de o regină: Diana sau Irodiada"[90] (în nordul Italiei), pe care "adeptele o venerau ca şi cum ar fi fost zeiţa Fortuna"[91]. Numele de "Buna Doamnă", sub care apare de multe ori acest tip de figuri mitice, aminteşte de atributele lui Hekate – "zeiţa funebră strâns legată de Artemis", şi de "o divinitate identificată cu Hekate, venerată la Novae, în Moesia inferioară (secolul III d.Hr.)"[92], i.e. Dobrogea şi N-E Bulgariei de astăzi. În Evul mediu iese în evidenţă, în primul rând, caracterul extatic al cultelor acestor divinităţi, deja demonizate (de aici porneşte mitul sabatului, cu credinţele aferente), atestate în Renania, Franţa continentală, arcul alpin şi câmpia Padovei, Scoţia, România, "unde [...] erau practicate ritualuri semiextatice (referiere la Rusalii şi Căluşari) sub patronajul Doamnei Zânelor, numită şi Irodiada sau Arada – sau, respectiv Diana (Sânziana< Sancta Diana) şi Irodiada, două nume dovedind preluarea cel puţin verbală a interpretărilor propuse de clerici". Este vorba de zone doar aparent eterogene: "ceea ce le apropie este faptul că sunt locuite sute de ani (în unele cazuri chiar de la sfârşitul secolului al V-lea înainte de Hristos de către celţi"[93].

Este posibil ca imaginile Dianei (sau ale lui Artemis) să se fi suprapus uneia sau mai multor divinităţi celtice: de exemplu Eponei, care "era o divinitate funerară reprezentată adesea purtând un corn al abundenţei"[94] sau acelor Matrae, Matres sau Matronae, în număr de trei, purtând simboluri ale "prosperităţii, belşugului şi fertilităţii: un corn al abundenţei, un coş cu fructe, un copil în faşă [...] ca şi Epona, erau nu numai protectoare ale femeilor însărcinate, ci şi legate probabil de lumea morţilor; o inscripţie britanică şi câteva monumente de proveniență renană, din primele secole de după Hristos, le asociază cu Parcele"[95]. În secolul al XIII-lea, sunt atestate "doamnele nopţii", conduse de Abundia, "este vorba despre spirite apărând sub formă de fecioare sau matroane înveşmântate în alb [...] în păduri"[96].

Ielele, identificate parţial cu Rusaliile, în mitologia românească, ca şi în cea slavă, sunt zâne înveşmântate în alb, care zboară prin aer dansând. Căluşarii, mascaţi în femei şi al căror dans simbolizează zborul, sunt sub patronajul Doamnei Zânelor (Irodiadei, Sânzianei), existând ipoteza că aparţin unui cult semi-extatic. Una dintre denumirile ielelor este cea de Irodiţe. Ursitoarele, echivalate uneori cu ielele în gândirea populară, apar şi ca Zâne - fete ale pădurii, şi ca ursoaice, în număr de trei, în legătură cu naşterea, cu norocul şi bogăţia, cu spiritele morţilor. Analogiile avansate de noi au caracter ipotetic, dar merită cercetate: pe de o parte, este de reţinut faptul că aceste figuri mitice pot avea la bază cultul Dianei-Artemis, cu reprezentările arhaice, pierdute în clasicitatea târzie, ca ursoaică, protectoare a copiilor şi a femeilor însărcinate, în legătură cu Apollo şi cu Hekate, zeiţa funerară, suprapus unor credinţe ce ţin de un substrat celtic, privitoare la Mume, în număr de trei, cu natură umană şi ursidă. În acelaşi timp, patroane ale belşugului şi spiritelor morţilor, zâne apărând la naştere şi înveşmântate în alb prin păduri.

Aşadar, este posibil ca ursitoarele noastre să păstreze elemente ale acestor vechi divinităţi celtice şi ale celor greco-romane cu atribute şi funcţii asemănătoare (Diana – Artemis – Hekate), adăugând aportul slav şi, nu în ultimul rând, modalitatea proprie de sintetizare şi specificul conceperii acestor zâne – ursoaice, legate de

---

[87] C. Ginzburg, 1996, p. 137.
[88] C. Ginzburg, 1996, p. 135.
[89] C. Ginzburg, 1996, p. 138.
[90] C. Ginzburg, 1996, p. 102.
[91] C. Ginzburg, 1996, p. 102.
[92] C. Ginzburg, 1996, p. 108.
[93] C. Ginzburg, 1996, p. 111.
[94] C. Ginzburg, 1996, p. 112.
[95] C. Ginzburg, 1996, p. 113.
[96] C. Ginzburg, 1996, p. 113.

naştere şi moarte, ca "surori ale soarelui". Vom cerceta într-un capitol separat acest specific, deosebirile de fiinţele demonice feminine din mitologia universală cu care le-am analogat anterior.

IV. Specificul *zânelor zori* în mitologia românească

Textele ceremoniale funerare, cunoscute sub numele Cântecul Zorilor şi Bradului, se "strigă" la morţii tineri, amintindu-ne că rozdanicele sunt "doamne preafrumoase", spirite ale copiilor şi fetelor morţi în mod neobişnuit, iar alaiul Dianei sau Irodiadei medievale este fie un alai alcătuit din spirite ale morţilor, fie din indivizi care au efectuat călătorii extatice în lumea de dincolo, deci care au avut o experienţă sinonimă morţii.

Din echivalenţa Zâne Zori – Ursitoare, ne interesează, de această dată, numirea lor ca "surori ale soarelui": "În textele ceremoniale funerare, invocarea poate să fie simultană pentru Zori şi Soare:

Zorilor, zorilor
Şi voi surorilor,
Tu drăguţ de soare
Să nu te grăbeşt
Ca să răsăreşti"[97].

Şi în descântecele de ursită Zorile apar ca surori ale soarelui:

"Şi-o tâlnit trei surori a soarelui
Cu trei mături,
Cu trei greble,
Cu trei diriticanii,
Cu trei mâneci de mătase albă"[98].

În unele texte funerare, ele apar în legătură cu Ielele, iar reprezentarea lor, consemnată mai sus, ca fete în veşminte "de mătase albă" mărturiseşte despre parţialul izomorfism Ursitoare-Zâne Zori-Iele. Nu trebuie trecut cu vederea faptul că una dintre Zânele Zorieste numită Zâna Bătrână sau Sora Moarte, la fel cum una dintre ursitoare este identificată cu Moartea:

"Că de-ar fi pe dare
Părinţi-ar fi dat
Pluguleţ cu boi
Cu plugari cu tot
De te-ar fi scăpat
De la Sora Moarte"[99].

În textele numite *Zâna bătrână*, *Strigă moartea la fereastră*, *Petrecerea mortului*, zâna bătrână apare în aceleaşi secvenţe textuale în care este înlocuită, uneori, de Maica Domnului, Maica Preciste, iar alteori de Samodiva, "Gia Samogia" sau "Giva":

"E-o mândră fântână
Sî-i scamn dă odină
Şî măi îi ş-o dzână,
O dzână bătrână,
Cu un cauc în mână"[100].

De multe ori, în structura textuală respectivă, zâna bătrână, Maica Domnului sau Samodiva scriu pe cei plecaţi spre lumea de dincolo în cartea morţilor:

"În leagăn şine-mi şedea?
Gia, Gia, Samogia.
Ia de lucru şe-m' lucra?
Doo protocole-mi scria"[101].

Afirmam anterior că specificul reprezentărilor mitice ale destinului în mitologia românească este imaginarea lor ca surori ale soarelui, în acelaşi timp păstrându-şi atributele reieşite din anlogiile şi posibilele legături de substrat cu Diana – Artemis – ursoaică sau cu zânele celţilor, cu Doamna Zânelor sau Richella, cu zânele codrilor la slavi.

---

[97] N. Both, 1966, p. 464.
[98] S. F. Marian, 1996, p. 103.
[99] F. Lorinţ, M. Kahane, 1968, p. 182.
[100] V. Creţu, 1968, p. 273.
[101] M. Kahane, L. Georgescu-Stănculeanu, 1988, p. 603.

Despre această notă caracteristică există opinii diverse şi întrebări care îşi aşteaptă răspunsul. În *Contribuţii la Cântecul Zorilor*, Nicolae Both avansează următoarea ipoteză: "Cântecul ceremonial al zorilor este construit pe un asemenea motiv străvechi şi reprezintă probabil o invocaţie către soare, cerându-i acestuia să răsară mai târziu pentru a se putea pregăti înmormântare"[102].

Invocaţia adresată soarelui şi, în cele mai multe variante, şi Zânelor Zori în acelaşi timp, ridică probleme privind statutul acestor reprezentări mistice ale destinului. F. Lorinţ şi M. Kahane afirmă că stadiul discuţiilor este cel al confruntării dintre două ipoteze: "Ursitoarele – Zâne sunt întruchipări ale destinului, reprezentări mitice ale lui? Sunt doar mandatare ale unei forţe care le este superioară? [...] Soarele?"[103]. Aşadar, "este această credinţă tributară unor elemente fataliste în principal sau se raportează la reprezentări mitice theiste?"[104].

Nu avem pretenţia de a avea un răspuns sigur şi absolut; ipoteza noastră se bazează pe faptul că, în mitologia românească, sora soarelui este luna (vezi balada *Soarele şi luna*). Ne întoarcem la echivalenţa surori ale soarelui - Zâne Zori - Ursitoare - Iele şi amintim faptul că numele cel mai răspândit în basme al Doamnei Zânelor este Sânziana (Iana Sânziana), care provine din latinescul Sancta Diana, iar cel pe care-l loveau ielele era numit zănatic, din latinescul dianaticus (*Thezaurus*..., V, MDCCCCX, p. 1649-1659). În categoria surori ale soarelui intră luna-zâna Moarte-Zânele Zori-Ielele şi, implicit, Sânziana, ca fiind doamna lor. Gândirea tradiţională a perceput cel puţin o legătură între aceste figuri ce ţine de apartenenţa la acelaşi tip de imaginar. Dar între lună şi Sânziana poate exista o legătură mult mai profundă, Sancta Diana, în mitologia clasică, era sora lui Apollo, zeu cu atribute solare. Ceea ce vrem să sugerăm este următorul aspect: spre deosebire de rozdanicele şi vilele slavilor, divinităţi demonice feminine în legătură cu pădurile, predestinarea şi alaiurile morţilor, pe de o parte, iar pe de alta, spre deosebire de celticele reprezentări feminine ca stăpâne ale bogăţiei, protectoare ale copiilor şi femeilor însărcinate, cu atribute funerare şi urside, ursitoarele, în mitologia noastră, sintetizează atributele şi ale unora şi ale celorlalte, amestecând, în acelaşi timp, şi urmele unui cult al Dianei-Artemis, probabil şi al Hekatei. Răspunsul nostru la întrebările actuale asupra ursitoarelor, ar fi următorul: dacă invocaţia Zânelor Zori apare alături de o invocaţie a soarelui, aceasta nu înseamnă, în mod clar, că acestea ar fi nişte "reprezentări mitice theiste", avataruri ale unei forţe superioare, aici soarele. Statutul de "surori ale Soarelui" nu indică subordonarea faţă de acesta sau apartenenţa la un regim imaginar solar, ci la un regim lunar (prin asocierea Zânelor Zori cu luna, sora soarelui în mitologia noastră), nocturn, deci, şi, mergând mai departe, demonic. În studiile despre imaginar (G. Durand, 1977), în regimul lunar intră divinităţile demonice, feminine mai ales, cu caracter chtonian, care apar în scenarii nocturne, în genere, observaţii care caracterizează întru totul figurile mitice analogate în studiul de faţă şi ale căror legături istorice sunt demonstrabile. Nu considerăm ursitoarele ca "mandatare" ale soarelui, ca forţă superioară, sau "reprezentări mitice theiste" şi nici simple "întruchipări ale destinului". Sunt figuri demonice feminine ce intră într-un regim lunar, nocturn, chtonian al imaginii, de o mare complexitate în ceea ce priveşte atributele lor, depăşind cu mult statutul de reprezentări mitice ale destinului sau surori supuse soarelui. Nu negăm faptul că versurile cu care încep multe dintre variantele textelor de zori ar fi o invocaţie către soare la origini. Dar puteau fi foarte bine şi o invocaţie către lună, sora soarelui, aşa cum Artemis - ursoaică era adorată în Arcadia împreună cu Apollo.

Stabilirea specificului de imagine al Zânelor Zori în mitologia românească, cu toate echivalenţele făcute, arată faptul că acesta ar putea veni dintr-o sinteză inedită de elemente celtice, slave şi greco-romane, elementul care dă specificitatea fiind cel din mitologia clasică. Afirmam supra că se poate să existe o legătură istorică între viziunea eschatologică numită de noi post-orfică şi motivul celor două căi din Petrecerea mortului. Toată acea dezvoltare şi încercare de argumentare a acestei posibilităţi, în intenţia noastră, nu face decât să susţină specificul determinat de noi, ca venind din cultul Dianei-Artemis din mitologia clasică timpurie. Faptul că ar putea exista elemente de tip orfic sau chiar orfice în textele funerare din perimetrul stabilit deja reprezintă un punct de susţinere în plus pentru acest specific, în sensul că aria în care au fost atestate zorile corespunde, parţial, ariei de romanizare în Dacia.

Nucleul simbolic al creaţiilor mitice numite Zâne Zori

Toate consideraţiile făcute în capitolele precedente constituie, de fapt, analiza diacronică a creaţiilor mitice numite Zâne Zori. Ceea ce ar fi trebuit să urmeze în continuare este o analiză sincronică a acestor figuri mitice şi încercarea de determinare a formei lor interne, a nucleului lor generativ şi a etapelor procesului metaforic. Această intenţie nu se poate concretiza, având în vedere variaţiile mitului, diacronic şi sincronic.

---

[102] N. Both, 1966, p. 463.
[103] F. Lorinţ, M. Kahane, 1968, p. 184.
[104] *Loc. cit.*

Ceea ce vom realiza în continuare se rezumă la determinarea viziunii mitice primare ce a stat la baza creării lor, viziune pe care vom încerca să o determinăm, totuşi, prin nucleul generativ. Considerăm că este imposibilă analiza desfăşurării lui pe momentele procesului metaforic, din două motive: marea variaţie diacronică, pe care nu o putem identifica cu precizie şi, în lipsa unor date sigure, nu se poate cunoaşte procesul de formare a acestor imagini mitice în toate etapele lui; un alt motiv este faptul că informaţiile parvenite nouă sunt parţiale, fragmentate, nu există relevanţa necesară unui astfel de demers, care presupune cunoaşterea mitului respectiv în unitatea sa diacronică şi sincronică, lucru care nu credem că se poate realiza în privinţa vreunui mit de genul acesta, i.e. care nu se cuprinde într-un text aproximativ unitar şi despre al cărui proces de formare pot fi avansate doar ipoteze, valabile sau nu. De aceea, ne rezumăm să expunem intuiţia despre ceea ce este "sâmburele simbolic" al acestor creaţii mitice, Zânele Zori.

Identificarea nucleului generativ am făcut-o într-unul din capitolele precedente, afirmând că metafora Fiinţei Supreme o reprezintă Zânele Zori ca imagine a Sorţii nestrămutate, iar cealaltă metaforă nucleară este cea corespunzătoare planului uman, i.e. mortul ca imagine a sfârşitului inevitabil al "firului" vieţii.

Singura consideraţie, cât de cât valabilă, referitoare la desfăşurarea discursivă a acestui nucleu simbolic, o constituie identificarea tensiunii necesare unui proces metaforic-cultural, existente în mitul supus discuţiei, şi anume tensiunea între hotărârile nestrămutate ale Ursitoarelor-Zori şi încercarea omului de a evita sfârşitul, în planul lumii real-veridice.

O altă afirmaţie, aproximativ pertinentă, este că soluţia ieşirii din tensiunea între Soarta etern egală sieşi şi viaţa trecătoare a omului este metafora "dalbului de pribeag" călătorind spre lumea cealaltă, o lume posibil-veridică, înspre un alt mod de viaţă, fără sfârşit, spiritul lui căpătând puteri supraumane, la fel de demonice ca ale ursitoarelor (ne referim la strigoi, pricolici etc.)

Viziunea mitică primară care a determinat crearea unui astfel de mit este intuiţia unei legături mistice, metaforice, între morţii familiei călători între cele două lumi, de aici şi de dincolo, şi copiii care abia se nasc, legătură sintetizată deja anterior în afirmaţia: hotărârile celor vii vin din voinţa celor morţi şi daimonizaţi, Zânele Zori apărând atât la naşterea unui om, "zorindu-i" soarta, cât şi la moartea lui, călăuzindu-i trecerea spre celălalt tărâm.

CONCLUZII

Urmărind demonstraţia anterioară, destul de sinuoasă, se impun următoarele concluzii:

- Structurarea lucrării a fost făcută în ordinea relevanţei consideraţiilor şi faptelor de mitologie prezentate.

  Mai întâi, s-a impus argumentarea teoretică a perspectivei şi abordării materialului folcloric şi mitologic, prin precizarea celor două categorii de baze teoretice de la care porneşte discursul analitic: poetica antropologică şi poetica imaginarului mitic, fapt realizat în *Introducere.*
- În capitolul *Zânele Zori în contextul mitologiei româneşti a morţii* am tratat problema aşa-zisului "orfism" al textelor de zori, ajungând la concluzia că este posibil să existe în aceste cântece ceremoniale elemente ale unor credinţe numite de noi post-orfice. Mai departe am prezentat eschatologia specifică textelor de zori (este vorba despre cele două căi, "de-a dreapta" şi "de-a stânga"); câteva consideraţii despre raportul mit-ritual, ca preliminarii la paralela dintre desfăşurarea ritualului de înmormântare din Banat, N-V Olteniei, S-V Ardealului şi reflectarea lui la nivel discursiv, cu menţiunea că procesul metaforizării începe cu descrierea în text a călătoriei "dalbului de pribeag", după ce acesta trece de "marea fără nume/ L-ailaltă lume".
- În cadrul capitolului *Zânele Zori în contextul mitologiei româneşti a sorţii,* am luat în considerare ipostaza de Ursitoare a Zânelor Zori, realizând o echivalenţă, la nivelul imaginarului, între Zori şi reprezentările mitice ale destinului, tratând atributele lor urside, de zâne-fete ale pădurii, identitatea celei de-a treia ursitoare cu Moartea şi cu cea de-a treia dintre Zânele Zori, numită "Sora Moarte".
- Cel mai elaborat capitol este cel numit *Analogii în mitologia universală: slavă, celtică, greco-romană.* Pentru mitologia slavă, am făcut trimitere la statutul vile-lor de "zâne ale codrului", bazându-ne pe denumirea comună ursitoarelor româneşti şi vile-lor, rusalke-lor, rozdanice-lor, de samovile sau samodive, numele lor cel mai primitiv atestat în Balcani. Legăturile la nivelul imaginarului sunt următoarele: reprezintă figuri demonice, "doamne frumoase" sau spirite ale morţilor, nimfe

înveşmântate în alb, umblând prin păduri. Identitatea parţială ursitoare-zâne-ursoaice-vile-iele-rusalii-spirite ale morţilor trimite spre reprezentarea Dianei-Artemis (în mitologia greco-romană) ca ursoaică şi protectoare a copiilor, adorată alături de Apollo în Arkadia; spre o divinitate feminină, de substrat celtic, atestată în Sicilia, reprezentată ca ursoaică, echivalentă cu Epona, divinitate funerară, care asistă la naşteri şi având ca atribut un corn al abundenţei; spre Madona Horiente medievală, cea cu "labe păroase", confundată cu Richella, Diana sau Irodiada, Arada, Epona, Morrigan – în regiunile în care a fost atestată prezenţa celţilor.

- Încercarea de a determina nota specifică a acestor reprezentări mitice în mitologia românească şi universală, în capitolul *Specificul Zânelor Zori în mitologia românească,* se bazează pe numirea lor ca "surori ale soarelui", generând ipoteza că la posibilele substrate celtic şi slav se adaugă nota specifică dată de elemente ale unui cult al Dianei-Artemis (şi Hekate), legat de un cult al lui Apollo, pe teritoriul Daciei romane, perimetru aproape identic cu cel atestat pentru Cântecul Zorilor şi credinţa în Zânele Zori. Atributul de "surori ale soarelui" mărturiseşte apartenenţa lor la un regim imagistic lunar, în mitologia noastră sora soarelui fiind luna, demonic, nocturn, ceea ce infirmă ipotezele că ar fi simple "întruchipări ale destinului" sau avataruri ale unor reprezentări theiste.

- Identificarea "nucleului simbolic" al acestor creaţii mitice o presupune şi pe cea a metaforelor nucleare componente: Zânele Zori ca metaforă a Fiinţei Supreme, aici Soarta nestrămutată, şi "dalbul de pribeag", metaforă a planului anthroposului, a sfârşitului inevitabil al vieţii reale, sfârşit transgresat prin "saltul metaforic" în planul unei existenţe imaginate ca posibilă şi ontologizată ca atare, în lumea de dincolo.

Analiza noastră avansează câteva ipoteze, motivate prin perspectiva şi modalitatea de abordare a materialului studiat.

BIBLIOGRAFIE

- Alderink, Larry, J., *Creation and Salvation in Ancient Orphism*, 1981, The American Philological Association, California.
- Bachelarde, Gaston, *Apa şi visele,* 1997, Editura Univers, Bucureşti
- Bărbulescu, Mihai, *Cultele greco-romane în provincia Dacia* (*teză de doctorat*), 1985, Cluj.
- Bărbulescu, Mihai, *Interferenţe spirituale în Dacia romană*, 1984, Editura Dacia, Cluj.
- Benoist, Luc, *Semne, simboluri şi mituri,* 1995, Editura Humanitas, Bucureşti.
- Berciu, Dumitru, *Lumea celţilor*, 1970, Editura Ştiinţifică, Bucureşti.
- Blaga, Lucian, *Trilogia culturii*, 1969, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti.
- Borcilă, Mircea, *Dualitatea metaforicului şi principiul poetic*, în *Eonul Blaga. Întâiul veac*, 1997, Editura Albatros, Bucureşti.
- Both, Nicolae, *Contribuţii la Cîntecul Zorilor*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transivaniei,* pe anii 1962- 1964, Cluj, 1966, p. 463- 487.
- Both, Nicolae, *Buhaşul - obicei şi cântec ceremonial de înmormântare din Ţinutul Năsăudului*, în *Folclor Literar II*, 1968, Timişoara, p. 193-221.
- Boulanger, Andre, *Orfeu. Legături între orfism şi creştinism*, 1992, Editura Meta, Bucureşti.
- Brăiloiu, Constantin, *Ale mortului din Gorj*, 1963, Bucureşti.
- Bruckner, Alexander, *Mitologia slava*, 1923, Editore Nicola Zanichelli, Bologna.
- Caillois, Roger, *Eseuri despre imaginaţie*, 1975, Editura Univers, Bucureşti.
- *Cartea egipteană a morţilor*, 1993, Editura Sophia, Arad.
- Cassirer, Ernst, *Eseu despre om,* 1994, Editura Humanitas, Bucureşti.

- Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicţionar de simboluri*, 3 volume, 1995, Editura Artemis, Bucureşti.
- Creţu, Vasile, *Mitul marelui drum în cântecele ceremoniale de petrecut din Banat*, în *Folclor Literar II*, 1968, Timişoara.
- Curticăpeanu, Doina, *Religii de mîntuire în Sciţia Mică*, în Curs de literatură veche, 1994, Cluj.
- Davy, Madeleine, Marie, *Enciclopedia doctrinelor mistice*, 1997, Editura Amarcord, Timişoara.
- *Dicţionar onomastic românesc*, (N. A. Constantinescu), 1963, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti.
- *Dictionaire etymologique de la Langue Latine. Histoires des mots*, (par A. Ernout et A. Meillet), 1932, Paris.
- Durand, Gibert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, 1977, Editura Univers, Bucureşti.
- Eliade, Mircea, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase*, 1991, Editura Ştiinţifică, Bucureşti.
- Eliade, Mircea, *Ocultism, vrăjitorie şi mode culturale*, 1997, Editura Humanitas, Bucureşti.
- Eliade, Mircea, *Imagini şi simboluri*, 1994, Editura Humanitas, Bucureşti.
- *Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României*, D-L, 1996, Editura Enciclopedică, Bucureşti.
- Gennep, Arnold van, *Riturile de trecere*, 1996, Editura Polirom, Iaşi.
- Ginzburg, Carlo, *Istorie nocturnă. O interpretare a sabatului*, 1996, Editura Polirom, Iaşi.
- Hasdeu, Petriceicu, Bogdan, *Cuvente din bătrâni*, vol. I, II, III, 1983, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti.
- Kahane, Mariana, Georgescu-Stănculeanu, Lucilia, *Cântecul zorilor şi bradului*, 1988, Editura Minerva, Bucureşti.
- Loisy, Alfred, *Misteriile păgâne şi misterul creştin*, 1996, Editura Symposion, Bucureşti.
- Lorinţ, Florica, Kahane, Mariana, *O ipostază a Ursitoarelor în credinţe şi ceremonialuri*, în Folclor Literar II, 1968, Timişoara.
- Marian, Florea, Simion, *Naşterea la români*, 1995, Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti.
- Marian, Simion, Florea, *Înmormântarea la români*, 1995 Editura Grai şi Suflet – Cultura Naţională, Bucureşti.
- Marian, Simion, Florea, *Legendele Maicii Domnului*, 1904, Editura Carol Gobl, Bucureşti.
- Marian, Simion, Florea, *Descântece poporane române. Vrăji, farmece şi descântece*, 1996, Editura Coresi, Bucureşti.
- Mauss, Marcel, Hubert, Henri, *Eseu despre natura şi funcţia sacrificiului*, 1997, Editura Polirom Iaşi.
- Mauss, Marcel, Hubert, Henri, *Teoria generală a magiei*, 1996, Editura Polirom, Iaşi.
- Mesnil, Marianne, Poppova, Assia, *Etnologul între şarpe şi balaur. Eseuri de mitologie balcanică*, 1997, Editura Paidea, Bucureşti.
- Muchembled, Robert, *Magia şi vrăjitoria în Europa din Evul Mediu pînă astăzi*, 1997, Editura Humanitas, Bucureşti.
- Mureşanu, Pompei, *Fluviul Lethe sau apa uitării şi cărarea de la stânga din bocetele pădureneşti*, în Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, 1977, Cluj, p. 301-310.
- Niederle, Lubor, *Manuel de l'Antiquite slave*, 1929, Librairie Ancienne Honore Champion, Paris.
- Oişteanu, Andrei, *Motive şi semnificaţii mitico-simbolice în cultura tradiţională românească*, 1989, Editura Minerva, Bucureşti.
- Oppermann, Manfred, *Tracii între arcul carpatic şi Marea Egee*, 1988, Editura Militară, Bucureşti.
- Pamfile, Teodor, *Mitologie românească*, 1997, Editura ALL, Timişoara – Bucureşti.
- Pippidi, D. M., *În jurul papirilor de la Derveni şi Callatis*, în *Studii de istorie a religiilor antice*, 1969, Editura Ştiinţifică, Bucureşti.
- Pop, Mihai, *Mitul marii treceri*, în *Folclor Literar II*, 1968, Timişoara
- Ruxăndoiu, Pavel, *Observaţii privind structura poeziei cântecelor ceremoniale de înmormântare* (*cântecul bradului*), în *Folclor Literar II*, 1968, Timişoara.
- *Thesaurus Lingvae Latinae*, MDCCCCX, volumen V, Editus auctoritate et consilio Academiarum...etc.
- Tilgher, Adriano, *Viaţa şi nemurirea în viziunea greacă*, 1995, Editura Univers Enciclopedic.
- Vulcănescu, Romulus, *Mitologie romînă*, 1987, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti.

Les Fées de l'Aurore dans la mythologie roumaine de la mort

Résumé

Ce papier porte sur les Fées de l'Aurore comme des figures mythiques créées dans un processus dyachronique complex, qui se développe autour d'un centre génératif et en liaison aux pratiques coutumières funéraires. Ayant le statut d'un essay de poétique anthropologique, on a fait attention - dans notre démarche - sur les Fées de l' Aurore dans la mythologie et les pratiques afférentes roumaines, et dans les textes eschatologiques rituels. On a analysé aussi l'imaginaire mythique lié au destin et l'équivalence entre les Fées et la Mort. Les analogies indirectes avec des figures semblables de la mythologie universelle constituent le sujet du III-em chapitre: les Slaves, Les Celtes et le monde greco - romain. Dans les deux dernières parties de ce papier on a fait des considérations sur la specificité des ces représentations mythologiques dans l'imaginaire roumaine et sur le nuclée symbolique de leur processus de création.

Importanța și rolul năşitului

Maria Lobonț-Puşcaş

Pseudo-înrudire este termenul care desemnează relaţii sociale exprimate în termen parentali, termeni care numesc rudenia, însă fără a recunoaşte legături parentale de rudenie efectivă recunoscute prin consanqvinitate sau căsătorie.

Pseudo-înrudire nu este singurul termen folosit în cazul acestui tip de relaţii, de legături parentale, uneori se vorbeşte de cvasiînrudire sau de înrudire fictivă. Termenul este utilizat în cazul creării unor relaţii de rudenie artificială (adopţia) sau în construirea unor raporturi sociale specifice (înrudirea rituală sau spirituală).

Termenul de "înrudire rituală" numeşte relaţii care uzează de vocabularul parental şi se referă la componentele simbolice ale acestuia. Acest termen "înrudire rituală" (înrudire spirituală) desemnează relaţiile dintre naşi şi fini, relaţii ce rezultă în lumea creştină din ritualul botezului. Analogia cu înrudirea merge până la includerea prohibiţiilor sexuale între părinţii reali şi părinţii spirituali, sau între naşi şi fini, însă în acest caz nu se veghează neapărat la bunăstarea spirituală a copiilor, ci se creează unele raporturi de solidaritate şi cooperare ce maschează foarte adesea ierarhii sociale.

Înrudirea rituală poate fi utilizată în sens figurat ("naşul" Mafiei) aşa cum se întâmplă şi cu termenii înrudirii "reale"[1].

Termenii de rudenie nu exprimă doar relaţii de înrudire reală sau pseudo-înrudire, ci ei pot să exprime ca şi în cazul populaţiei tonga din Malawi, aşa cum arată Van Velsen, relaţii politice, care se bazează pe utilizarea principiului descendenţei.

În societăţile lignajere sau segmentare[2], rudenia furnizează politicii un model şi un limbaj specific. Lignajele se bazează pe oameni care situaţi în acelaşi cadru genealogic, sunt legaţi uniliniar de acelaşi strămoş unic.

În funcţie de numărul de generaţii în cauză, extinderea lor variază ca şi număr de elemente sau "segmente" care le compun. Din punct de vedere structural, grupurile lignajere sunt denumite atunci segmentare.

Un exemplu în acest sens este cel al populaţiei tiv din Nigeria, creatori ai unei societăţi segmentare ce cuprinde un număr mare de persoane (mai mult de 800.000). O genealogie comună care merge până la strămoşul fondator – Tiv – le include pe toate, în principiu, după regula descendenţei patriliniare. În cadrul structurii "piramidale" formate se articulează lignaje cu întindere variabilă: nivelul genealogic unde se găseşte strămoşul de referinţă determină anvergura grupului lignajer. O astfel de articulare nu funcţionează mecanic, ci după o formulă de opoziţii şi solidarităţi alternative; grupurile cu aceeaşi origine şi omoloage se opun între ele, dar sunt asociate şi solidare în cadrul unităţii imediat superioare care este ea însăşi în relaţie de opoziţie cu omoloagele sale.

Astfel de raporturi au fost constatate în cazul tuturor societăţilor care se conformează modelului.

Relaţiile "externe" ale unui lignaj sunt relaţii politice (schimburi matrimoniale, ritualuri).

Şefii de clan sunt consideraţi "taţi simbolici" ai lignajelor, iar funcţia lor în esenţă e rituală. "Taţii simbolici" din societăţile lignajere par a avea aceleaşi funcţii rituale ca părinţii spirituali din societăţile creştine (aici mă gândesc la societatea tradiţională românească), iar felul în care se transmite rolul de tată simbolic fiului acestuia e similar cu modul în care se moşteneşte statutul de părinte spiritual (naşul bătrân îşi transmite finii băiatului său mai mare). Această regulă rituală pare a fi printre primele care stau la baza unei instituţii deosebite, care este instituţia năşitului.

Putem afirma că această instituţie rituală reprezintă o formă embrionară care marchează prima etapă în formarea instituţiei năşitului în comunităţile organizate obştesc (în speţă, sate, deci ruralul tradiţional şi de la noi).

Instituţia năşitului ai cărei funcţionari sunt naşii este cu siguranţă la fel de veche ca şi căsătoria ori botezul.

Năşia este o prescripţie sacralizată, aici socialul şi religiosul, se completează reciproc.

---

[1] *Dicţionar de etnologie şi antropologie,* p. 512-513.
[2] G. Balandier – *Antropologie politică,* p. 68.

În marea majoritate a zonelor ţării noastre naşii, care sunt consideraţi părinţi sufleteşti, sunt numiţi nuni (nun, nună), în Transilvania ei sunt numiţi naşi (naş, naşă), în trecut erau numiţi nânaşi; această formă a cunoscut o transformare: litera "â" a fost înlocuită cu "ă" astfel ajungându-se la forma nănaşi aşa cum este utilizată acum şi în Ţara Oaşului.

S. Fl. Marian ne spune, în studiul său apărut în 1890, "Nunta la români", că forma cuvântului utilizată în Ţara Oaşului este "nânaş", el exemplifică prin intermediul unei balade populare din zonă:

"Soră, soră Irodie!
Fă-ţi colaci din nouă grâie
Şi să blem[3] la cununie
Până-i popa la itros
Şi se roagă lui Cristos!
Ba, io frate nu m-oi duce
Până tu nu mi-i aduce
Nânaş mare
Sântu soare
Nânaşă
Şi luna
Şi fetele
Feciorii
Luceferii"[4]

Faptul că forma utilizată acum este cea de nănaş în Călineşti-Oaş şi în satele învecinate reiese clar din versurile următoarei strigături:

"Dacă vrei să fi nănaş
Tragi o tură la râtaş."[5]

Aceeaşi formă – nănaş – este folosită şi în Maramureş pe Valea Chioarului, o zonă etno-folclorică foarte apropiată Ţării Oaşului, următoarea strigătură este elocventă în acest sens:

"Ei, noi mergem după nănaşi,
Noi mergem după nănaşi
Ne-om întoarce mintenaşi
Ei, noi mergem după nănaşă
Noi mergem după nănaşă
La casa ceie frumoasă
Nănaş ca-şa nost de mândru
Numa-n codru este un ţândru
Aşe subţirel şi mândru
Ei, numa-n codru este un brad
Aşe subţirel şi înalt."[6]

Dacă e să ne gândim la vechimea tradiţiei de năşit pe teritoriul ţării noastre, o sursă informaţională este şi balada populară Miorița, ştiut fiind faptul că această baladă a fost transmisă în popor din generaţie în generaţie, aducându-ne cu ea informaţii interesante şi importante legate de viaţa socială, culturală sau chiar economică a românilor:

"Soarele şi luna
Ne-au ţinut cununa"...

---

[3] blem = să mergem
[4] S. Fl. Marian, *op.cit.*, p. 155.
[5] Informator: Clipics Ana 29 ani, Păşunea Mare, Călineşti-Oaş.
[6] Informator: Nastasia Petrii de la Moară - 35 ani, Plopiş Maramureş.

Se înţelege din aceste versuri că cei care "ţin cununa" adică naşii, trebuie să fie doi, femeie şi bărbat, care se completează unul pe celălalt, aceştia – naşii – fiind teoretic model şi îndrumători pentru fini. Pornind de aici, există în popor credinţa că naşii trebuie să fie pereche căsătorită, mai mult, se crede că naşa trebuie să fie "o femeie întâia oară măritată"[7].

Rit de trecere menit să marcheze stabilirea relaţiilor sexuale într-o comunitate instituită, nunta este o ceremonie colectivă care se află în strânsă legătură cu viaţa socială, religioasă şi de familie. Nunta reprezintă o realitate socială marcată prin datină, de fapt o regulă tradiţională de comportament[8]. Aceasta e menită să marcheze intrarea tinerilor într-un alt set de roluri sociale-acelea de viitori părinţi şi persoane adulte cu funcţii responsabile în comunitate. Pentru omul de rând năşitul asemeni nunţii este un obicei, o cutumă, pe când pentru reprezentanţii Bisericii năşitul este un ritual important, o adevărată instituţie ce marchează uniunea religioasă a tinerilor.

Cununia, căsătoria din punct de vedere religios este o însoţire sfântă, făcută cu binecuvântarea lui Dumnezeu prin biserică. Această unire dintre bărbat şi femeie a cunoscut diferite forme rituale, cultice religioase. Căsătoria va fi instituită ca Sf. Taină a Creştinismului Noului Testament. Şi botezul este tot o Sfântă Taină în Biserica ortodoxă. Instituirea căsătoriei ca Sf. Taină e făcută de Iisus Hristos, ridicând-o între cele şapte Taine la rangul de instituţie divino-umană, prin prezenţa sa la nunta din Gana Galilei, unde Iisus a făcut prima minune, preschimbarea apei în vin, la această nuntă este consemnată prezenţa naşului, el a fost cel care a gustat primul din acest vin[9].

Prezenţa naşilor face parte integrantă din actul căsătoriei civile, ca martori şi sfătuitori, consilieri ai tinerilor, iar în actul ceremoniei religioase prezenţa naşilor are o importanţă canonică. Naşii, în înţelesul cultic creştin ortodox înseamnă părinţi spirituali, sufleteşti ai finilor (fin, fină) care sunt fii sufleteşti fie de Botez, fie de Cununie. Naşii de Botez sau Cununie devin totodată garanţi înaintea lui Dumnezeu şi a societăţii pentru moralitatea finilor.

Rolul naşilor de botez şi cununie este bine statornicit în rânduiala slujitorilor bisericeşti prin Molitvenic şi Aghiazmatar, cărţi de cult în Biserica Ortodoxă[10].

Tradiţia ca la botez să participe naşii, care sunt pentru sătenii din Călineşti-Oaş şi nu numai, cei care se angajează în faţa lui Dumnezeu ca şi apărători ai copilului botezat, este foarte veche şi ajunge până la timpurile apostolice. Unii văd în persoana Apostolului Andrei pe întâiul naş[11].

Instituţia năşitului se pare că este cel puţin tot atât de veche ca şi botezul copiilor mici, ştiut fiind faptul că există şi botez pentru adulţi care fie îşi schimbă religia, fie că provin dintr-un grup etnic care nu consideră copilul stăpânit de Satană şi deci nu se grăbesc să-l boteze, el fiind supus în adolescenţă unor rituri de iniţiere, unor rituri de trecere dintr-o stare în alta similară Botezului. Incontestabil este faptul că un copil nou născut nu poate singur să meargă la biserică şi să ceară botezul, prin urmare sau rămâne nebotezat, sau trebuie să fie cineva care să-l ducă la Botez, şi să ceară pentru el harul sacramental, cineva care să-l ţină în braţele sale în timpul botezului şi care după cufundarea lui în apă să-l ridice şi să-l primească din mâna preotului, curăţat de păcatul strămoşesc.

Cine aducea un copil la Botezat, cine cerea Botezul pentru un copil şi-l reprezenta la celebrarea sacramentului cu mărturisirea şi cu răspunsurile, lua prin aceasta asupra-şi o grea răspundere, o îndatorire înaintea lui Dumnezeu, a bisericii şi a copilului. Ceea ce el a mărturisit şi făgăduit în numele copilului conţinea o promisiune din partea sa că el va îngrijii cât îi stă în puterile omeneşti ca renunţarea la Diavol şi mărturisirea credinţei să devină în viitor o adevărată faptă a copilului.

Fericitul Augustin spune că "naşii ar trebui să se gândească că odată încheiată legătura cu Dumnezeu pentru finii lor, ei, naşii, s-au sacrificat pe ei înşişi lui Dumnezeu şi de aceea sunt datori, nu numai a îndemna pe finii lor cu vorbe, ci să le fie prin propria lor viaţă exemplu de o viaţă sfântă şi plăcută lui Dumnezeu"[12].

Naşii sunt cei care cer botezul copilului, ei mărturisesc credinţă în numele pruncului nou botezat ce s-a născut "a doua oară prin apă şi prin Sf. Duh", astfel naşii devin părinţi spirituali pentru copilul pe care l-au botezat. Naşii, luând parte activ la ceremonialul de botez, între ei şi fini se creează o legătură de rudenie spirituală, care constituie impediment de căsătorie, nu pot exista legături de căsătorie între copiii naşilor şi ai finilor[13], dar nici între fini şi copiii naşilor, sau între naşi şi fini.

---

[7] S.Fl. Marian *op.cit.,* p. 156.
[8] Anuarul Revistei de etnografie şi folclor, anul 1968.
[9] Ioan I 40-42.
[10] Paul Evdokimov – *Taina iubirii,* p. 33.
[11] Ioan I 40-42.
[12] S. Fl. Marian, *Naşterea la Români,* p. 105-106.
[13] H. H. Stahl, E. Bernea, *Studii de folclor şi literatură,* p. 40.

Naşii au deci funcţii şi roluri importante atât la cununie şi botez cât şi după aceea, ei fiind prezenţi în viaţa finilor, ţinând cont de aceste lucruri cei care urmează a fi naşi sunt aleşi cu grijă, ţinându-se seamă de calităţile lor morale şi nu în ultimul rând cele materiale, dar se ţine cont şi de relaţia de rudenie sau de prietenie care există între el, viitorul fin şi viitorul naş. Luând în considerare faptul că rudenia sufletească care intervine prin botez sau cununie la români este foarte puternică şi importantă, se caută a se chema de naşi rudenii apropiate, rudenii de sânge, pentru a nu se extinde prea mult rudenia sufletească, care este uneori mai puternică decât cea de sânge.

"În toate părţile – scrie Elena Sevastos – unde am întrebat, mi-au spus că rudenia în Cristos e mult mai puternică decât cea de sânge, că bunăoară mai curând ai putea lua în căsătorie sora decât cumătra, că naşul e mai mult decât părintele, de vreme ce unul ţi-a dat numai viaţa, pe când celălalt te-a creştinat şi acest păcat numai atunci ţi s-ar ierta când, după ce ţi-ai uns trupul cu ceară şi ţi-ai dat foc, ai putea scăpa teafăr"[14].

Şi pentru oşenii din Călineşti, naşii sunt părinţi spirituali, aceştia, naşii sunt cei care încreştinează copilul, îl leapădă de Satana sau la cununie îi ajută pe tinerii miri să intre în viaţa religioasă, naşii sunt iniţiatori şi îndrumători. Teoretic, naşii ar avea obligaţia morală de a-i învăţa pe finii lor primele rugăciuni, de a-i iniţia în tainele unor meserii, sau chiar a-i ajuta material. Aceste obligaţii, prescripţii, foarte puţini le respectă azi şi le iau în considerare, dar există naşi care îşi iau în serios rolul de îndrumător. După cum s-a văzut în cadrul ceremonialului de nuntă, naşii joacă roluri importante, dar şi după aceea iau parte la evenimentele importante din viaţa finilor[15]. Sunt prezenţi la botezul copiilor finilor lor, în multe cazuri chiar în postura de naşi.

În general, există credinţa că un copil nou născut este stăpânit de forţe malefice, forţe ale răului de care el poate scăpa doar fiind supus unor rituri şi ceremonii specifice. În Gabon există un rit care prezintă o analogie frapantă cu botezul din lumea creştină, acest rit a fost privit cel mai adesea ca un rit de purificare ori catarhic, sau ca rit de separare de lumea anterioară, fie profană în general, fie impură. Acest rit poate avea un sens de rit de integrare, atunci când nu se foloseşte apă obişnuită, ci apă consacrată. În acest caz, cel botezat nu numai că îşi pierde o calitate, dar şi obţine o alta[16], toate acestea realizându-se cu ajutorul unor persoane special alese, altele decât părinţii trupeşti, considerându-se că aceştia în multe cazuri nu pot oferi sprijin moral sau spiritual, nefiind poate instruiţi în acest sens. Au existat popoare în tradiţia cărora naşă de botez trebuia să fie bunica sau moaşa[17] (care în cele mai multe cazuri face parte din familie), dorindu-se astfel să nu se extindă rudenia spirituală.

Pentru cei din Călineşti-Oaş, naşii au un rol important în desfăşurarea ceremoniei de cununie sau de botez. Lumânările aprinse pe care le ţin naşii la cununie fac parte integrantă din ceremonial, de asemenea la punerea inelelor, verighetelor pe degetele mirilor la logodnă şi a coroanelor la cununie iau parte activ şi naşii, la fel şi la ritualul înconjurării tetrapodului (masa pe care sunt puse Sf. Cruce şi Evanghelia în timpul cununiei). La momentul înconjurării tetrapodului, naşii şi mirii sunt "legaţi" cu un "golond", cu o panglică care are rol de a-i uni pe miri şi de a-i ţine legaţi unul de altul[18], dar acea panglică are rolul de a realiza unirea spirituală între naşi şi fini.

"Legarea" cu panglica, baticul (zăvon, bals sau balţ)[19] pe care naşa îl face cadou finei, sau cununa împletită din ramuri de pomi fructiferi, în special măr gutui[20] simbol al fertilităţii, pe care o fac naşii pentru ambii miri sunt practici menite să aducă noroc miresei şi mirelui, sunt forme ale manifestărilor simpatetice ale naşilor.

Dacă tânăra pereche este "lovită" după cununie de nenorociri şi necazuri, se zice că a fost cununată cu cunună de rug, atribuindu-se astfel rugului o afinitate şi legătură mistică cu nefericirile şi aspra soartă a vieţii, fie din cauza ghimpilor săi, fie din cauza locului unde creşte:

"Bată-te focu nănaş
Cu cine mă cununaşi
Cu cununa rugului
Să n-am traiul pruncului"[21]

---

[14] Elena Sevastos – *Nunta la români*, p. 26-27 apud S. Fl. Marian, *op.cit.*, p. 110.
[15] H. H. Stahl *op.cit.*, p. 42.
[16] Arnold van Gennep – *Riturile de trecere*, p. 66.
[17] *Idem - Manual de folclor francez contemporan* apud Rev. de Etnografie şi folclor, 1967, p. 87.
[18] Ioan Muşlea – *Cercetări folclorice în Ţara Oaşului*, p. 155.
[19] S. Fl. Marian, *op.cit.*, p. 179.
[20] Informator: Goje Maria – 33 ani, Prilog, Satu Mare.
[21] M. Pompiliu apud S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 190.

De asemenea, o manifestare de tip simpatetic semnificând contagiunea norocului printr-un ritual simbolic este şi răscumpărarea de către naşi a pantofului miresei, care dacă se fură la nuntă există credinţa că prin acel furt norocul te va părăsi iar prin răscumpărare norocul este readus[22].

Şi în cadrul ceremoniei de botez există unele tabu-uri care sunt respectate cu stricteţe, unul din acestea este legat de momentul în care naşul ţine în braţe un copil pentru a fi botezat, în cazul în care copilul plânge "naşul nu trebuie să-l sâsâiască, căci îi sâsâie norocul"[23].

S-a văzut până acum de ce sunt prezenţi naşii la cununie şi la botez dar o întrebare care se justifică aici este de ce acceptă oamenii să fie naşi, sau de ce este bine să fii naş. Un răspuns în acest sens ar fi credinţa care există în popor, conform căreia este bine să fi în special naş de botez, deoarece cu fiecare copil botezat ţi se iartă un păcat, şi nu numai că ai pomană dar fiecare încreştinare îţi aduce mare noroc şi mult bine. Dovada că această datină şi credinţă este răspândită printre români este faptul că există balade şi cântece populare care exprimă acest lucru. Exemplul este balada "Român Gruie Grozavul":

"Apoi Gruie se porneşte
Şi-n Moldova se iveşte,
Ca un soare ce-ncălzeşte,
Încălzeşte
Şi rodeşte
Că mult bine-n lume face
Sufletul să şi-l împace:
Creştinează
Şi botează,
Dă de fin, câte-un tretin
Şi de fină o tretină..."[24]

Dacă importanţa şi rolul părinţilor spirituali depăşesc obligaţiile părinţilor reali, este greu de spus, deoarece naşii, deşi rudenii fictive, au faţă de fini obligaţii spirituale reale, şi nu fictive. Naşii nu se pot sustrage acestor obligaţii, datorită modului tradiţional de funcţionare a acestei instituţii. Există reguli ce trebuie respectate, deoarece, în caz contrar se crede că finii ar avea de suferit, ne gândim aici la manifestările de protecţie şi contagiune a prestigiului naşilor în viaţa finilor. Aceste reguli ţin de tradiţional, de obiceiurile încetăţenite şi neschimbate. Dar oare instituţia năşitului funcţionează în mod absolut în cadrele tradiţionalului?

În urma cercetării noastre, am putut sesiza o anumită schimbare, o trecere uneori considerată nesemnificativă, de la modelele tradiţionale la cele moderne, prin apariţia unor elemente pragmatic-eficiente în acţiunile indivizilor, atât în cele rutiniere cotidiene cât şi în cele marcate prin rituri de trecere[25]. Se poate deci vorbi de o eficientizare a năşitului, din ce în ce mai evidentă, fenomen care nu provine doar dintr-o schimbare modernistă în reprezentări, atitudini şi valori, ci şi dintr-un motiv concret: complicarea relaţiilor sociale şi comunicare, pe de o parte datorită înmulţirii, începând cu anii '50 a populaţiei din zonă, iar pe de altă parte datorită mobilităţii sociale ridicate care a apărut în perioada regimului socialist, care a condus, începând cu anii '70, la migraţia rural-urban, pervertind structurile sociale iniţiale spre unele de interferenţă.

Cele două aspecte (mentalitar şi concret) s-au determinat una pe cealaltă, evident, în mod circular.

---

[22] T. Pamfile *Mitologie Românească,* p. 73-74.
[23] *Ibidem.*
[24] S. Fl. Marian, *op.cit.*, p. 109.
[25] Arnold van Gennep – *Riturile de trecere,* p. 67.

BIBLIOGRAFIE

1. Andron, Ioniţă, *Ţara Oaşului*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1977.
2. Balandier, Georges, *Antropologie politică*, Ed. Amarcord, Central European University, 1985.
3. Bonte, Pierre, Izard Michele, coordonatori, *Dicţionar de etnologie şi antropologie*, Ed. Polirom, Iaşi, 1999.
4. Cole, John, *Familial dynamics in a Romanian worker village in Dialectial Antropology*, vol I, nr.3, 1976, Romanien Studies Center Departament Antropology University of Massachusetts, USA.
5. Suciu, Coriolan, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, Bucureşti, 1967.
6. Evdokimov, Paul, *Taina iubirii*, A. S. Filantropică Medicală Creştină Christiana, Bucureşti, 1999.
7. Focşa, Gheorghe, *Ţara Oaşului, Studiul etnografic* - Muzeul Satului Bucureşti, 1975.
8. Fox, Robin, *Kinship and Marriage*, Penguin Books, New York, 1967.
9. van Gennep, Arnold, *Riturile de trecere*, Ed. Polirom, Iaşi, 1996.
10. van Gennep, Arnold, *Manuel de folklore francaise contemporain*, Paris, 1943, apud *Revista de etnografie şi folclor*, 1967.
11. Harris, G., *Rudenia. Relaţii de rudenie*, Ed. Du Style, Bucureşti, 1998.
12. Kligman, Gail, *Nunta mortului. Ritual, poetică şi cultură populară în Transilvania*, Ed. Polirom, Iaşi, 1998.
13. Mandics, György, *Civilizaţiile şi culturile Africii vechi*, Ed. Sport Turism, Bucureşti, 1983.
14. Mihu, Achim, *Antropologie culturală*, Ed. Napoca Star, Cluj Napoca, 2000.
15. Marian, Simion Florea, *Nunta la români*, Ed. Grai şi Suflet-Cultură Naţională, Bucureşti, 1995.
16. Marian, Simion Florea, *Naşterea la români*, Ed. Grai şi Suflet-Cultură Naţională, Bucureşti, 1995.
17. Marica, George Em., *Încercare de definiţie a satului*, extras din Revista de psihologie, Cluj Napoca, Sibiu, 1942.
18. Muşlea, Ion, *Cercetări folklorice în Ţara Oaşului*, Anuarul arhivei de folklor I, Ed. Cartea Românească, Cluj Napoca, 1932.
19. Pamfile, Tudor, *Mitologie românească*, Ed. All, Bucureşti, 1997.
20. Sevastos, Elena, *Nunta la români. Studii istorico-etnografice*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1889, apud Marian Simion Florea.
21. Velcea, Ion, *Ţara Oaşului*, Bucureşti, 1969.

The importance and the role of the godfathers institution

Abstract

The present study has the goal to sound the godfather`s relation in the present time, being a trial in describing the comunitary past by using the elements from monographies (not especially in "depth"), but also the memory of the old ones. I investigated Oaş region because I considered it to be a "virgin area" as regards the study of the godfathers institution.

Sfinții tămăduitori în contextul terapeuticii populare

Camelia Burghele

Cultura populară românească fixează în mentalitar un sistem terapeutic şi psihoterapeutic coerent articulat şi perfect susţinut de praxisul ritualic magico-religios, în care Dumnezeu joacă rolul unei instanţe supreme de vindecare, dar în care sfinţii terapeuţi joacă roluri marcante în retorica discursului tradiţional de vindecare. Starea de miracol asociată unanim emoţiei venerării lui Dumnezeu şi cântăririi faptelor sale directe sau mediate de sfinţii tămăduitori proiectează un *background* al receptării apariţiilor, funcţiilor şi faptelor sfinţilor – terapeuţi. Miracolul creştin al tămăduirii oferă o modalitate de adaptare a credincioşilor la puterea dumnezeiască de a vindeca, pentru că, aşa cum remarca şi Andre Vauchez, "vieţile de sfinţi şi culegerile de miracole tind să-i adapteze pe slujitorii lui Dumnezeu la modele corespunzătoare, fiecare în parte, unei categorii recunoscute a desăvârşirii creştine – martiri, fecioare, mărturisitori – şi, dincolo de aceasta, figurii lui Hristos. Orice sfânt şi orice sfântă demni de acest nume au încercat, într-adevăr, încă din timpul vieţii, dacă nu să se identifice cu Fiul lui Dumnezeu, măcar să se apropie cât mai mult de norma absolută". Această acomodare a omului simplu cu sacrul vine în prelungirea altor resorturi mai vechi, chemate, de-a lungul istoriei, să regleze raportul profanului cu divinul. Multe dintre cultele precreştine îşi aglutinează secvenţele ritualice în jurul unor credinţe care au ca scop deschiderea umanului către supranatural, prin trasarea unor linii ale imaginarului care să ofere omului explicaţiile de care acesta are nevoie în cazurile în care fenomene ce-i jalonează viaţa scapă explicaţiilor logice.

Apariţia şi valorizarea sfinţilor terapeuţi creştini se integrează în procesul natural de penetrare şi fixare a elementelor cultice creştine în climatul precreştin, al cărui sector spiritual era populat de fiinţe mitologice care funcţionau, practic, în virtutea aceloraşi cadre mentalitare. Biserica, observă Cartojan, "neputând lupta împotriva superstiţiilor maselor populare, le-a tolerat, dându-le o formă nouă: în locul vechilor divinităţi păgâne a introdus pe Dumnezeu, Maica Sfântă şi sfinţii". În aceeaşi ordine consacrată de mentalul colectiv, "Maica Domnului, nu e, de fapt, decât Zeiţa Mamă, Zeiţa Pământului din paleolitic şi neolitic – ca divinitate supremă a vieţii, a însănătoşirii bolnavilor. Creştinismul a reuşit să transpună vechile descântece păgâne dând zeiţei aducătoare de sănătate şi de mană vitelor numele celei mai adorate dintre sfintele creştine, Maica Domnului. Exemplele în care sfinţii terapeuţi creştini au preluat atribute de la predecesorii lor folclorici, fortificându-şi astfel scenariile terapeutice şi organizându-şi complementar şi o reprezentare imagistică sporită, sunt numeroase. Sfântul Gheorghe, în această ordine a preluării de atribute de la un nivel cultural la altul, este un zeu al vegetaţiei, care se numeşte Sângeorz în calendarul popular, frate cu Sânmedru, cu care împarte anul pastoral şi peste care creştinismul a suprapus pe marele Mucenic Gheorghe; Sfântul Haralambie este patron al bolilor în calendarul popular, ţine ciuma în lanţ şi comandă peste toate bolile, putând să le slobozească asupra celor ce-i nesocotesc ziua.

Se constată aşadar o anume perseverenţă, instituită cutumiar, în asumarea activităţilor sfinţilor terapeuţi, care face ca ei să fie receptaţi într-un mod similar pe perioade largi de timp. La fel de interesant ar fi însă de discutat şi mecanismul de producere a sfinţilor, mecanism ce ascultă de legile generale de instituire a imaginarului colectiv dar care supradimensionează valoarea spectaculară a actului intenţional, în cazul sfinţilor-terapeuţi. Istoriceşte, de altfel, "în Evul Mediu, locul preoţilor-vrăjitori l-au luat sfinţii-medici, cum sunt: Pantelimon, Cosma, Damian, Haralambie. Satele ardelene din Făgăraş sunt pline de icoane pe sticlă cu imaginea acestor mucenici. Tot în acest veac, când ştiinţa medicală era cu totul înapoiată, au apărut aşa-numiţii circulatores, medici-călugări, şi ei făcători de minuni". Literatura de specialitate nu operează diferenţieri clare între diferite categorii de sfinţi vindecători, decelări cu atât mai dificil de operat cu cât acţiunile multora dintre sfinţii precreştini sunt similare cu cele ale sfinţilor creştini şi mulţi dintre aceştia din urmă au fost suprapuşi peste divinităţi păgâne ce au activat în scopuri similare. Este cazul clasic al Sfintei Paraschiva, sfântă creştină, pe care dicţionarul sfinţilor o plasează în panteonul creştin, dar care, cel puţin în spiritualitatea românească, a preluat o serie de atribute ale Sfintei Vineri.

Putem vorbi, aşadar, înainte de toate, în reprezentările globale ale panteonului creştin terapeutic, de o serie de sfinţi creştini, preluaţi de biserică direct din substanţa narativă a Bibliei. Este vorba de Sfânta Maria şi Sfântul Petru, sfinţi de prim rang, puternic implicaţi în psihoterapia sufletelor şi trupurilor şi care sunt, într-o măsură mult mai mare decât alţi sfinţi, receptaţi în calitatea lor veritabilă, cea de intercesori, de ambasadori pe lângă Iisus Hristos în tentativele de vindecare pe care Mântuitorul le pune în act; prezenţa lor în rugăciunile,

cântările, slujbele de pomenire şi actele pietale direcţionate univoc spre vindecare este foarte ridicată şi tot remarcabilă este şi frecvenţa cu care apar cele două nume în secvenţele poetice psihoterapeutice cu componentă magico-ritualică de tipul descântecului de boală. O a doua categorie de sfinţi solicitaţi în vindecare este acoperită de o paletă largă de sfinţi canonizaţi de-a lungul timpului de biserica creştină şi impuşi ca atare, în linii mari, de către toate popoarele creştine. Ne gândim aici la Sfinţii Cosma şi Damian, la Sfânta Varvara, Sfântul Modest, care deţin funcţii extrem de importante în economia procesului profilactic şi curativ, la oameni şi la animale. Este vorba despre o categorie de sfinţi cărora Dumnezeu le-a dat acest har de vindeca pentru faptele lor de vitejie sau de mare omenie, de obicei legate într-un fel sau altul de împrejurări în care au contribuit la vindecarea unor persoane aflate în grea suferinţă şi despre care canoanele bisericeşti spun că nu pot vindeca efectiv, ci pot doar solicita cu succes vindecarea şi o pot intermedia după ce obţin speranţa tămăduirii de la singurul Vindecător recunoscut categoric de biserică, dar care, în imaginarul popular, vindecă prin forţa personală. O a treia categorie de sfinţi terapeuţi ar fi sfinţii canonizaţi de bisericile naţionale şi receptaţi ca atare. Ne gândim, aici, la cazul Sfintei Paraschiva, ale cărei moaşte au fost cumpărate de domnitorul Vasile Lupu şi depuse, în 1641, la Iaşi, unde se găsesc şi astăzi, la Catedrala Mitropolitană. Cultul său a fost generalizat de către biserica ortodoxă în 1955, cu ocazia canonizării mai multor sfinţi, şi de atunci la Iaşi au loc pelerinaje anuale, prin care sfintei i se cere ajutor mai ales în vindecarea bolilor grele. La fel, "în Suceava, în Biserica Mitropolitană, Sfântul Ioan cel Nou, mucenic pentru credinţă, zace în raclă de argint aurită şi cu trupul nestricat, întreg durează, unde şi minuni se fac întru însănătoşirea celor care vin acolo"; şi tot la canonizarea din 1955 s-a oficializat şi cultul Sfântului Iosif cel Nou de la Partoş: "poporul din împrejurimi sau de la depărtări mari îşi aduce de veacuri bolnavii la mănăstirea Partoşului ca să se atingă de mormântul Sfântului Iosif cel Nou sau să petreacă noaptea întreagă la acest mormânt. Şi mulţi au aflat alinare suferinţelor şi mângâiere sufletească la mormântului Sfântului Iosif".

În fine, mai există o tranşă de sfinţi, cei populari, iar aici prospeţimea povestirii şi vitalitatea imaginarului sunt cu adevărat maxime: Sfintele zilelor "sunt femei, există chiar şi astăzi, vii", iar poporul crede "că îl pot ajuta cu ceea ce sunt rugate"; mai mult, se imaginează chiar şi o lume a lor, a sfinţilor, copiată întocmai după canoanele lumii pământene: "Sfintele zilelor sunt nişte sfinte care trăiesc pe cealaltă lume, în chilii făcute lângă nişte bisericuţe, puse sub patronul numelui lor. Chilia şi bisericuţa sunt înconjurate de un zid foarte înalt. Ele miluiesc pe cei săraci cu câte un corn de prescură şi un pahar de vin. Sfânta trăieşte singură în veci". Veleităţile lor terapeutice sunt reprezentate la fel, în noţiuni de basm: Sfânta Duminică este cea mai mare Maică Sfântă, făcătoare de minuni, care aduce numai bine oamenilor. Umblă în haine albe şi se arată oamenilor în vis sau realitate pentru a-i sfătui cum să alunge bolile; Sfânta Vineri este cea mai bătrână dintre surorile ei, locuieşte în munte, e o femeie bătrână, care ajută oamenii în impas şi care trebuie ţinută pentru sănătatea oamenilor.

Dinamica sacrului şi repercutarea sa în conţinuturile imaginarului, aşa cum este oglindit acest lucru în cele două module ale pietăţii populare, religia şi magia, atestă indubitabil faptul că poporul este principalul creator de sfinţi. Substanţa reprezentărilor folclorice forjează pe biografiile sfinţilor veritabile şedinţe de happening, cu finalitate psihoterapeutică maximă, condensând materialul în ceea ce istoria mentalităţilor colective şi a imaginarului social a denumit "dosarul unui sfânt"; vindecarea spectaculoasă a unei boli argumentează apoi evenimente de acest tip, alimentând un spectacol al vindecărilor şi exploatând psihologia maselor după modelul oferit şi de comportamentul acestora în situaţii de natură administrativă sau politică. Acest fapt conduce la o anume ierarhizare a sfinţilor în preferinţele credincioşilor, dar şi la conturarea unor mecanisme clare de acreditare a specializării curative a unui sfânt, aşa cum le surprinde Francais Lebrun în analiza sa asupra sfinţilor vindecători. Uneori, sfântul poate fi "abilitat" să vindece o anumită boală, altfel spus, i se conferă o "specializare": "fiecare figură de sfânt, datorită imaginii sale bine precizate şi cu efect direct, are un caracter individual, spre deosebire de îngeri, care, cu excepţia celor trei arhangheli mari, au rămas complet nefiguraţi. Individualitatea sfinţilor este încă şi mai mult accentuată de funcţia specială a fiecăruia dintre ei: unuia i se adresează omul la un anumit necaz, altuia pentru vindecarea anumitor boli. De cele mai multe ori, o trăsătură din legenda sfântului sau un atribut al imaginii lui fusese prilej de specializare, ca, de pildă. când e invocată Sfânta Apolonia împotriva durerilor de măsele, căci şi ei, în timpul muceniciei, i se smulseră dinţii".

Legenda Sfântului Sisoe ilustrează acest tip de activitate de instituire a sfinţilor cu puteri vindecătoare care să amintească de un element biografic: sfântul, făcând parte din galeria sfinţilor (călăreţi) militari, se avântă în lupte crâncene cu un demon feminin (fie Satana, fie Avestiţa, fie Samca sau variante lingvistice regionale ale acestora) care răpeşte copiii mici şi le provoacă boli groaznice, până le provoacă moartea: "puterile acestui duh necurat se întind asupra pruncilor (...) care, cuprinşi de acest spirit, capătă un fel de cârcei de stomac, care-i frământă prin lăuntru şi-i zgârcesc aşa de tare că-i fac ghem şi le duc picioarele la gură. Alţii, iarăşi, se întind din toate încheieturile, înholbă ochii, fac spumă la gură; alţii, în sfârşit, sunt schimonosiţi:

li se sucesc mâinile sau picioarele, se încrucişează, li se strâmbă fălcile... şi dacă nu mor în scurt timp, rămân astfel pentru toată viaţa"; în astfel de boli groaznice îşi încearcă Sisinie puterea profilactică - cum o şi numeşte Cartojan; ea rezidă în amalgamul de exorcisme şi fapte creştineşti pe care le performează eroul în aventurile sale: "Sfântul, învingând demonul, îl sileşte să spună formele în care se preface şi numirile pe care le poartă sub fiecare din aceste forme; aceste numiri, scrise alături de ale sfântului, au darul de a împiedica influenţa nefastă pe care o exercită demonul asupra lehuzelor şi copiilor mici. De aceea, conjuraţia este purtată ca amulet de femeile lehuze şi de copiii născuţi de curând". Toate aceste elemente biografice au făcut ca legenda Sfântului Sisoe să înregistreze o largă circulaţie în popor, în ciuda opoziţiilor constante ale bisericii; şi astăzi se mai fac amulete cu vorbele sfântului, iar icoana sa poate fi văzută în multe case, el fiind în continuare invocat pentru sănătatea gravidelor, lehuzelor şi a copiilor mici.

Alteori, resorturile imaginaţiei ţin de jocul de cuvinte sau de nume provocat de dosarul sfântului sau sfintei tămăduitoare. De exemplu, Sfânta Barbara sau Varvara ocroteşte de boli copiii şi, ştiut fiind că cele mai frecvente boli copilăreşti sunt erupţiile pe piele, cele mai multe contagioase şi unele dintre ele chiar periculoase în lumea satului datorită precarităţii tratamentului medical, sfânta pomenită apără sau vindecă copiii tocmai de aceste boli; de aceea copiii se ating pe barbă cu frunze sau fructe de arbuşti din farmacopeea tradiţională, tratament ce a primit numele după sfântă şi după partea anatomică a corpului: îmbărburare.

Dovadă a fanteziei populare dar şi din nevoia de a motiva unele eşecuri sau posibile eşecuri, sfântul care vindecă poate să şi provoace boala. Este cazul sfântului care ocroteşte oamenii de ciumă: "Dacă nu e ţinut, se răzbună şi trimite ciuma asupra oamenilor". La fel, Sfânta Ecaterina, cunoscută mai ales în Moldova, poate şi să vindece nebunia, dar şi să o provoace: "prin Bucovina se crede că această sfântă a fost nebună; de aceea se posteşte ca să apere pe cei ai gospodăriei de boli şi nebuneală". Uneori, numele terapeutului se confundă cu leacul, aşa cum se întâmplă în tradiţia sănătăţii cu Sânzienele, reprezentări fantastice nocturne care, în noaptea de Sânziene (23 spre 24 iunie), dansând şi cântând, "stropesc cu leac şi miros florile, tămăduiesc bolile şi suferinţele oamenilor" şi veghează asupra integrităţii corporale a acestora; vindecarea bolilor se face mai ales cu sânziene, iar zânele bune împărtăşesc tainele vindecării femeilor alese, îndemnându-le să culeagă plantele de leac tocmai în noaptea de Sânziene; plantele cu acelaşi nume, "puse în scaldă, întăresc copiii debili, zeama obţinută din zdrobirea frunzelor era leac împotriva frigurilor, plămădită în rachiu vindeca loviturile şi vătămările, cu roua căzută pe flori în noaptea de Sânziene şi recoltată în zorii zilei se tratau unele boli de ochi şi de piele". Cazul leacurilor populare care se confundă cu creatorul şi utilizatorul lor iniţiatic dezvoltă o semantică aparte, în care cazuistica religioasă generează corespondenţe botanice cu rol major în conturarea sistemului etnoiatric: lemnul lui Dumnezeu, cămaşa lui Dumnezeu, părul Maicii Domnului, lacrima Maicii Domnului, papucii Sfintei Marii, floarea Sfintei Treimi, iarba Sfântului Ioan, sânzienele, sita Ielelor;

O schiţă a panteonului sanctoral ortodox apelat în praxisul magico-religios terapeutic şi psihoterapeutic ar cuprinde, la o analiză sumară, următoarele nume:

Sfântul Haralambie (10 februarie) – "e mai mare peste boale, poartă ciuma şi holera. E cel mai respectat de popor pentru că apără de ciumă (...). A legat ciuma şi holera cu un lanţ de fier. Le ţine legate şi umblă cu ele pentru ca acestea să nu mai facă stricăciuni în lume". "Dacă e ţinut, fereşte vitele şi păsările de ciumă, îngrijeşte de sănătatea animalelor şi înmulţeşte semănăturile"; "Se duce colivă la biserică sau grâu curat, ale cărui boabe, după sfinţire de către preot, se păstrează pentru a fi date, vara, la păsări şi în special la găini, ca să nu mai moară de boală"; "Sfântul Haralambie este ţinut pentru boale, zicând că el poartă boalele şi dacă îl ţin, zic că n-ar fi bolnavi peste an;

Sfinţii Cozma şi Damian (1 noiembrie) – "vracii" sau "doctorii fără parale". Se ţin la "1 iulie, când calendarul ortodox fixează pomenirea "sfinţilor fără de bani vraci Cozma şi Damian; "se serbează pe alocuri sub numele de Cosmandin, nume compus din Cosma şi Damian, pentru a fi feriţi omenii de boale (...). Desigur că sub influenţa numelor bisericeşti ale lor s-a născut şi credinţa populară care spune că Cosma şi Damian au fost nişte doctori cari umblau prin lume din loc în loc şi tămăduiau pe bolnavi fără a le lua pentru aceasta vreo plată";

Sfântul Ioan Botezătorul – "toate practicile de Sfântul Ioan Botezătorul se fac pentru a fi feriţi de boli în cursul anului, în special pentru a nu suferi de friguri peste vară, căci cel neiordănit, toată vara va fi bolnav";

Sfântul Antipa (11 aprilie) – "E vindecător de dinţi şi măsele";

Sfântul Gheorghe (23 aprilie) – "E mai mare peste boale"; "E mai socotit de popor, pentru că e unul dintre cei ce au făcut minunile cele mai mari (...) şi a suferit multe chinuri (...) pentru sănătatea oamenilor şi a vitelor";

Sfântul Pavel (29 iunie) – "E ţinut pentru boale";

Sfântul Petru – "E marele ucenic al lui Dumenzeu", el e cumătrul, ortacul, omul lui Dumnezeu, sluga lui credincioasă, e cel mai apropiat sfânt al lui Dumnezeu, singurul care vorbeşte cu Dumnzeu mai aproape,

cu care se sfătuieşte; împreună cu Dumnezeu, "umblă ca doi unchieşi", cu carul cu doi boi, în opinci, prefăcuţi în oameni săraci; "om bun, şi temător de Dumnezeu, a făcut mult bine, multe minuni: înviind morţii, botezând copiii, vindecând bolnavii";

Sfântul Stelian (26 noiembrie) – "E ţinut ca să trăiască copiii mici, pentru facerea şi creşterea copiilor";

Sfânta Varvara sau *Sfânta Barbara* (4 decembrie) – "Se ţine pentru boale, bube şi mai ales pentru vărsat, dar şi pentru ciumă şi faceri", "pentru a feri copiii de gâlci şi bube, nu se mănâncă poame, nici nesărat. Contra vărsatului şi oricăror bube, copiii sunt îmbărburaţi: în barbă, frunte şi obraji cu fructele roşii ale călinului"; "ea este mai mare peste bube";

Sfântul Sava (14 decembrie) – "Fiecare femeie face semnul crucii pe faţa copiilor, cu degetul arătător, înmuiat în miere sau zahăr dizolvat pentru ca – la toţi copiii care n-au zăcut de vărsat – să le iasă vărsatul dulce, ca mierea sau ca zahărul"; "nu li se dă copiilor să mănânce mere, pere, prune, nuci, gulii sau bob, ca să nu le iasă vărsatul mare"; "e păzitor de vărsat"; "se ţine în legătură cu bubatul (...); pentru vindecarea lingoarei sau tifosului se iau în această zi trei lumânări de ceară curată şi se pun în credinţă la o icoană a Sfântului Sava, unde se lasă cât ţine slujba. Pe urmă se opresc şi se leagă în casă şi unde e cineva bolnav de strigă aiurea, înnebuneşte, strigă a lingoare, se duce şi cere apă şi aprinde o lumânare întâi şi pe urmă de la această lumânare se aprind şi celelalte două lumânări. Şi din fiecare să se pice trei picături de se fac cu totul nouă picături. Pe urmă se dă bolnavului să înghită de trei ori apă, şi apoi să se spele, iar picăturile de ceară di apă se pun sub perina de culcare";

Sfânta Ana (9 decembrie) – "Se ţine pentru că e izbăvitoare de boli omeneşti";

Sfântul Spiridon (12 decembrie) – "E ţinut ca apărător de boale, de vite şi de oameni, pentru buba neagră şi alte bube rele";

Sfânta mucenică Mărina (17 iulie) – "credinţa este că Mărina e rea de bube şi buboaie, adecă acel ce va îndrăzni să lucreze de ziua ei se va boboti din senin (...). Pentru nenumăratele soiuri de bube, pe cari cineva le poate dobândi când munceşte în această zi, este bună de leac balega de la Mărina";

Sfântul mucenic Hariton (28 septembrie) – "se serbează sub numele de Hariton spre a fi lumea ferită de boale. Prin alte părţi, această zi se numeşte Hariton cel nebun şi se serbează cu mare smerenie de cei care se tem ca această zi să nu-i înnebunească";

Sfântul Modest (18 decembrie) – "E ţinut pentru boalele de vite"; "e prăznuit pentru boale la vite şi paza lor; pentru aceasta oamenii aduc pe popă acasă se roagă lui Dumnzeu în genunchi şi fac agheasmă; pe urmă preotul iese şi stropeşte cu agheasmă ograda, ocolul şi toate vitele, rugându-se lui Dumnezeu ca să le ferească de boale; după aceea, strânge agheasma rămasă şi din când şn când stropesc vite;e ori le-o dau în tărâţe";

Sfântul Sisoe – "E ţinut pentru copiii ce zac de strânsoare"; "Sfântul Sisoe e considerat şi azi ca un sfânt protector al lehuzelor şi copiilor, iar icoana lui se păstrează în multe case la ţară";

Sfântul Dumitru cel Nou (27 octombrie) – "se crede a fi frate cu Sfântul Dumitru. Se ţine pentru felurite boale şi lovituri";

Sfânta Filofteia – "Vindecă bolile; moaştele ei de la Mănăstirea Curţii de Argeş fac şi astăzi minuni printre bolnavi"; "în ziua de Sfânta Filofteia, fetele şi femeile nu lucrează nimic în casă, că e rău a boală, boala copiilor";

Sfântul Tănase sau *Atanasie* (18 ianuarie) – "E ţinut pentru ciumă, e rău de bube şi de boale"; ziua lui se numeşte chiar Tănasea ciumii;

Sfântul Nicolae – "cinstit cu osebire", un fel de sfânt naţional, protejează împotriva bolilor;

Sfânta Paraschiva – "Sărbătorită la 14 octombrie, ca sfântă a neamului, dar la care poporul se roagă pentru sănătate";

Sfântul Trifon – "numit de popor «Trif cel nebun» a cărui zi (1 februarie) o păzesc oamenii ca să nu înnebunească".

Un asemenea panteon bogat şi specializat vorbeşte de la sine nu doar despre importanţa de excepţie acordată vindecării în arealul cultural românesc, ci mai ales despre o anume viziune sistemică, coerentă şi închegată asupra mecanismelor de vindecare. Sacroterapia devine astfel încă un argument în favoarea ideii de sistem al culturii populare, demonstrând argumentat şi indubitabil că nimic nu se petrece întâmplător în zona spiritualităţii tradiţionale.

Aspecte ale etnografiei şvabilor sătmăreni (Zur Volkskunde der Sathmarer Schwaben)

Hans Gehl

În cadrul limitat al acestui material mă voi referi la unele aspecte etnografice ale şvabilor sătmăreni şi voi descrie unele obiceiuri de peste an. Expunerea se bazează pe sintezele etnografice prezentate de MOSER und KOCH[1], pe articolul lui HAULER despre carnavalul şvăbesc (sathmarschwäbische Fasnet)[2] şi pe interviurile făcute de mine pe tema etnografiei şvabilor sătmăreni din Homorodu de Jos. Transcrierile şi comentariile acestor interviuri au fost publicate în anul 1997 în volumul *Kommentierte donauschwäbische Texte*[3].

1. Carnavalul (Fasnet) şi Duminica focului viu (Funkensonntag)

Obiceiurile din decursul unui an ale şvabilor sătmăreni continuă sărbătorile vechi din ţinutul de baştină, Suabia superioară, şi se orientează după anul bisericesc şi ciclul agrar. "Fasnetul" sătmărean e parte integrantă a complexului vast "Carnaval-fărşang" (Karneval-Fastnacht-Fasching), cu multe din elementele şi efectele acestuia[4].

E de remarcat că farşangul se termină cu începerea Postului Mare de Paşti, în "miercurea cenuşei" şi totuşi unele elemente se prelungesc şi în perioada următoare. Acestea sunt Duminica focului viu, în prima duminică a Postului Mare, şi mijlocul Postului. Obiceiurile legate de focul viu, mai ales în sud-vestul Germaniei, la începutul Postului Mare, sunt în legătură – conform constatărilor etnografului german RICHARD BEITL[5], cu Focurile vii de Paşti, de Mai, de Sânziene (Johannisfeuer) şi de Martin (11 nov.). Se presupune că raza de acţiune a Focului viu din Postul Mare ar fi în legătură cu vechea colonie romană, marcată de limesul roman. Focul viu se practică, de regulă, în prima duminică a Postului Mare (Invocavit), mai rar în marţea de carnaval, în miercurea cenuşei sau în duminica Laetare (a patra din Postul Mare). Explicaţia e că la început biserica a ţinut mai puţin la respectarea strictă a Postului quadragesima (de 40 de zile). Ulterior miercurea cenuşei a marcat o incizie irevocabilă. Denumirile regionale ale Focului viu: în Tirolul de Sud *Foc de martie* (Märzfeuer), în Vorarlberg (Austria) şi Elveţia *Funken* (Scânteie), în Baden: *Lansarea discului* (Scheibenschlagen), în Renania: *Foc de cetate sau de cabană* (Burg-, Hüttenfeuer) denumesc de multe ori şi ziua, v. dial. alemanic *Duminica focului* (Funkasonntig). Cu această ocazie tineretul adună lemne, paie, dar şi bani pentru pregătirea focului. În concepţia poporului, un mare număr de făclii şi răspîndirea largă a scânteilor garantează o recoltă bună pentru anul în curs.

În regiunile de colonizare ale şvabilor, Focul sacru în Postul Mare respectiv Duminica scânteilor sau a fructelor uscate (*Hutzelsonntag*, căci s-au consumat fructe uscate în această zi) a fost răspândit şi în Transdanubia (Schwäbische Türkei). De obicei s-a ars o păpuşă din paie în mod simbolic pe ogoare. La Himesháza păpuşa din paie s-a legat de o prăjină. La Mucsi (în Tolna) două prăjini cruciforme s-au numit Omul fructelor uscate (*Hutzelmann*). La Márok s-au rostogolit discuri încinse la vale. În localitatea şvăbească Hajós (în Bacica) ziua s-a numit Duminica discurilor (*Scheibensonntag*)[6]. Şi în unele comune locuite de şvabi sătmăreni, de ex. în Ardud, era obiceiul să se ridice o prăjină înaltă de şapte-opt metri, învelită cu paie. În alte comune şvăbeşti, în duminica Invocavit, o păpuşă din paie, cu păr împletit şi o basma roşie, denumită vrăjitoare, se poartă în alai sau pe o căruţă cu patru cai prin comună, fiind arsă la urmă pe ogoare. Acest obicei

---

[1] Vgl. MOSER 1937, 132-160 und KOCH 1984, 41-467. Stefan Koch s-a născut în 12.09.1911 în Hamroth şi a murit în 5.01.2001 în Laupheim, Baden-Württemberg.

[2] Vgl. HAULER 1978, 93-104.

[3] Vgl. GEHL 1997, 176-203.

[4] Termenul *Fasching, Faschank* provine din mhd (germana medie de sus) *vast-schank* „servirea băuturilor înainte de post"). La fel cu multe alte împrumuturi din cultura materială şi spirituală, termenul bavarez-austriac *Faschang, Faschung, Farschung* a fost împrumutat, cu conţinutul lui, de către etniile învecinate, ca: magh. *fasang, farsang, fársáng, farsong* (cp. derivatul *farsangol*, „a sărbători farsangul, a mişuna"), apoi variantele rom. *farşang, fărşang*, şi serbocr. *fašanke, fašenk, fašinak, fašenak*.

[5] Vgl. BEITL 1974, S. 244 f., 402-404.

[6] Vgl. MANHERZ 1998, S. 93 f.

s-a practicat la Foieni până în 1957[7]. Deci obiceiul înregistrat în 1913 de etnograful CZIRBUSZ GÉZA în Banat a supravieţuit la şvabii sătmăreni până în a doua jumătate a secolului trecut. Analizând obiceiurile de farşang alemanice-suabe (din Baden-Württemberg) etnograful JOHANNES KÜNZIG constată originea agrară atât a păpuşii din paie în oraşele zonei alemanice, cât şi vrăjitoarei din Focul viu rural, şi anume în învingerea iernii şi a sporirii vegetaţiei. Cu tot progresul tehnic, ţăranul depinde de capriciile vremii. De aceea încearcă să influenţeze pozitiv soarta recoltei prin procesiuni pe ogoare, Foc viu şi discuri încinse în ajun de primăvară[8]. De aceea comunităţile rurale şvăbeşti – şi nu numai acestea – aprind coceni de porumb, paie, vreascuri, mai nou şi anvelope de camioane şi tractoare. Focul viu trebuia să lumineze ogoarele, sporindu-le astfel fertilitatea. La Óbánya (Altglashütten) şi Márok (în Baranya) s-a practicat obiceiul aruncării la vale a discului de lemn încins, fixat pe un băţ, obicei preluat din sud-vestul Germaniei, dar şi din Vorarlbergul austriac, din Elveţia şi Alsacia franceză. Aruncând discul, s-a strigat pentru cine e discul:

Schiawe, schiawe Scheiwe! / Wen soll die scheiwe sein?
Die Scheiwe soll dr Mari (usw.) *sein*[9].

Strigături asemănătoare există la şvabii sătmăreni, pentru care ERNST HAULER[10] atestă aruncarea discului de foc până în zilele noastre. E drept că din anii 1970 *Scânteia* (der Funke) se aduna doar simbolic, pentru că combustibilul era asigurat de către C.A.P. După ce flăcăii au colindat străzile comunei pentru a aduna combustibilul, o luau spre locul focului, cântând un "Cântec al scânteii". Pentru a minimaliza pericolul focului în comune, locul desfăşurării era mereu un deal sau o pantă (de ex. la Şandra şi Homorodu de Jos). Dacă lipseau dealuri din perimetrul comunei (de ex. la Ghilvaci, Căpleni sau Ciumeşti), se ridica o claie de paie pe păşunea satului. Flăcăii aprindeau un singur foc, dar în comune mai mari ca Moftinu Mare sau Ardud, flăcăii se organizau după străzi sau cartiere.

Modul de desfăşurare a sărbătorii se aseamănă la toţi şvabii sătmăreni. Prăjina (Funkestock) se împleteşte cu paie, în care se pune uneori o păpuşă (vrăjitoare). În apropierea locului se aşează oblic o scândură sau o uşă pe un butoi. De această scândură se loveşte discul din lemn aprins pentru a zbura cât mai departe la vale. La sărbătoare participă toată comunitatea. Seara la ora şapte, când sună clopotul, fata cea mai mare a comunei aprinde stogul, doar la Ardud funcţia ei e preluată de responsabilul ceremoniei. Flăcăii îşi aprind discul (şaiba) de lemn la foc, îl fixează în prăjină şi îl învârt până când îşi spun dedicaţia şi aruncă discul. Primele dedicaţii sunt adresate persoanelor de seamă ale comunei: primarului, preotului, învăţătorului, iar după război preşedintelui C.A.P.-ului şi directorului şcolii comunale. Dedicaţia conţine o întrebare urmată de răspuns, de ex.:

Schiebi Scheibei, i wieam soll diea Scheib sei? Răspunsul e:
Diea Scheib soo i dr Richter sei (pentru primarul).

Urmează dedicaţii adresate flăcăilor şi aleselor inimii, în aşteparea nunţii perechii, de ex.:

Schiebo, Scheibei aus und ei,
Diea Scheib soll in Franz und seim lieabe Mensch sei!

Uneori se foloseşte ocazia pentru a critica abuzurile autorităţilor bisericeşti şi laice, după ce adulţii s-au retras în birt sau într-o pivniţa, spre "a stinge focul". Pentru asemenea critici s-a interzis acest "foc păgân" la Beltiug, în anul 1914. Interdicţia nu s-a respectat, la fel nu s-a respectat interdicţia sărbătoririi hramului bisericii timp de trei zile în timpul recoltei. Discul încins la foc se înţelegea ca simbol al soarelui care revine primăvara, iar puterea magică a resturilor carbonificate era folosită ca mijloc împotriva furtunii. Se presupunea ca arderea acestora va apăra casa de trăznete[11].

Şi la şvabii din Hajós (în Bacica) se sărbătorea *Duminica Focului viu* (Schoiblesunntag), dar în locul discurilor de lemn încinse la foc se aruncau cartofi încinşi, fixaţi pe un băţ. Aceste *"scântei"* nu s-au dedicat numai persoanelor onorate şi iubite, dimpotrivă, s-au aruncat şi pentru prosperitatea holdelor. E demn de remarcat că şi populaţia maghiară a preluat acest obicei şvăbesc, denumindu-l *sajbókozás* (Scheibenschlagen)[12].

După părerea etnografului austriac PAUL KAUFMANN, obiceiul aprinderii *Focurilor vii* se poate desfăşura simultan cu rostogolirea roţilor aprinse şi aruncarea discurilor de lemn încinse, dar şi ca obicei independent, şi nu numai în duminica Invocavit (prima din Postul Mare). Dimpotrivă, aprinderea Focurilor de Paşti şi de Sânziene era răspândită în toată Austria, iar rostogolirea roţilor încinse se întâlnea în landurile Austria Superioară şi Carintia (Kärnten) care sunt apropiate de regiunea suabo-alemanică (din Elveţia şi Baden-Württemberg). E vorba de obiceiuri arhaice, în legătură poate cu un străvechi cult al Soarelui sau al

---

[7] HAULER 1978, S. 96-98.
[8] KÜNZIG 1950, S. 80.
[9] MANHERZ/WILD 1987, S. 84 f.
[10] HAULER 1978, besonders S. 99-103.
[11] HAULER 1978, S. 103 f.
[12] MANHERZ / WILD 1987, S. 84 f.

trezirii roadelor, în orice caz obiceiuri precreştine. Grija populaţiei agrare pentru prosperitatea holdelor în legătură cu alte strădanii cultice pentru obţinerea unui ciclu agrar îmbelşugat au generat aceste obiceiuri de primăvară[13].

2. Moş Niculae (Sfântul Nicolae, Klaus) şi alaiul lui

Ciclul *obiceiurilor de Crăciun* începe cu Postul de Advent (adveniat domini, 4 săptămâni înainte de Crăciun) care pregăteşte sărbătoarea Naşterii Domnului. În tradiţiile acestui interval acţionează diverse figuri religioase şi laice care se concentrează în 6 decembrie, ziua episcopului de Myra (Asia Mică, în sec. al 4-lea), a ***Sfântului Nicolae***, ***Moş Niculae, Mikulás*** (hl. Nikolaus). În evoluţia obiceiului, Sfântul este însoţit de un slujnic (Knecht), un personaj negativ, probabil un reflex al diavolului, care pedepseşte copiii răi. La originea obiceiurilor de Crăciun stau nu numai sărbătoarea creştină, ci şi reminiscenţe romane şi chiar orientale. Romanii au sărbătorit în luna decembrie saturnaliile, la care s-au inversat toate valorile ca şi în timpul carnavalului: domnul a devenit servitorul sclavului, binele s-a schimbat în rău, bărbaţii în femei etc. Vechea sărbătoare agrară romană, dedicată zeului ogoarelor, s-a îmbogăţit în epoca împăraţilor cu obiceiuri orientale. Şi sărbătoarea germană uneşte tradiţii multiple. Întâlnirea personală cu Sfântul Nicolae provine de la şcolile mănăstireşti. Pe de altă parte, perindarea alaiului său zgomotos, de fapt o tranziţie spre ritualuri de fertilitate, provine din tradiţii romane. Iniţial se reprezentau puterile dăunătoare ale iernii, cu scopul de a le izgoni, cum se vede şi în obiceiul perindării "Duhurilor rele" (Schiache Perchten) austriece în ziua Sfântului Nicolae.

Elemente asemănătoare s-au păstrat în ziua lui *Klaus* (Klåsetag) în zona Sătmarului. În ajunul zilei de 6 decembrie personajele denumite *Klaus-ii* (die Klåse), umblând seara din casă în casă. Flăcăii de 21 de ani, recrutaţi pentru armată, alegeau actorii pentru jocul scenic. Aceştia erau: *Cei albi* (un fel de îngeri), *Cel Negru* (eufemism pentru diavol), *Moartea* şi *Salteaua cu paie* (Strohsack). Flăcăii organizatori au procurat costumele şi fructele împărţite după joc copiilor. Primii patru Klaus, *Cei albi*, erau costumaţi cu un jupon alb şi o cămaşă la fel, un fular colorat pe umeri şi o căciulă de *Klaus* din hârtie albă, ornamentată cu stele şi dungi argintii. Pe piept purtau un lanţ cu perle. *Moartea* era costumată asemănător, dar purta un fular albastru şi o coasă de lemn. *Salteaua* purta nădragi largi (şvăbeşte *Guatje*, din magh. gatya), legaţi la călcâie şi umpluţi (ca şi cămaşa largă) cu paie. De aici rezultă funcţia acestei măşti a fertilităţii, de tipul unui *Erbsenbär* (Urs împletit) din tradiţiile vechi ale fărşangului. Semnificativă e şi masca demonului din blană de iepure. *Cel Negru* era îmbrăcat complet în negru, inclusiv paltonul (cojocul) fiind de această culoare. De pe o centură largă din piele îi atârnau 10-14 talange. Faţa îi era acoperită cu o mască de diavol cu coarne, scoţând o limbă roşie. Îl conduceau doi flăcăii legat cu un lanţ şi ameninţat cu un bici din nuiele împletite cu o sârmă. *Cel Negru* trebuia să fie puternic şi să sperie copiii.

Acţiunea jocului e următoarea: Înaintea jocului, în seara de ajun, *Cei albi* erau examinaţi (de ex. la Homorodu de Jos) de preotul comunei în chestiuni de credinţă, în timp ce *Cel Negru* înconjura de trei ori biserica, făcând larmă cu talangele atârnate de centură. După aceea porneşte alaiul. În faţa grupului merge un băiat cu un clopoţel, cerând permisiunea de a intra în casă; de regulă nu-l refuză nimeni. Întâi intră *Cei albi* cu salutul creştin "Lăudat fie Isus Cristos". Apoi caută copiii casei şi îi examinează dacă ştiu să se roage şi au învăţat bine la religie. Între timp, *Salteaua* se târăşte prin camera pe patru labe şi poartă în spate *Moartea* care-şi bate coasa, exclamând: "Miros carne de om!" Pentru a mai linişti copiii, *Cei albi* îi spun şi ghicitori, de ex. "De ce fuge iepurele mai tare decât câinele?" (Pentru a-şi salva viaţa, în timp ce câinele fuge doar pentru a face rost de mâncare). Părinţii sunt întrebaţi de purtarea copiilor: cei buni şi harnici sunt răsplătiţi cu mere şi nuci, iar cei răi sunt pedepsiţi cu biciul. *Cei albi* primesc bani pentru jocul lor şi pleacă împreună cu *Moartea*, iar *Salteaua* se milogeşte pe motivul că o doare burta. Primeşte şi ea nişte bani pentru a merge la medic. După ce iese din cameră intră *Cel Negru* cu conducătorii lui, sună cu clopotele şi cere copiilor să se roage. Apoi se învârte cu fetele mai mari şi le unge cu funingine. Înaintea plecării, îi răsplăteşte şi el pe copiii cei buni cu mere, nuci şi bomboane.

Până când actorii se perindau prin toate casele comunei, trecea de miezul nopţii şi pe timp rău ceremonia era trudnică. Drept răsplată li se pregătea o cină copioasă în casa în care îşi dezbrăcau costumaţia. În comunele care nu menţineau jocul cu întreg alaiul, sfântul Episcop Nicolae venea personal la copii pentru a-i răsplăti sau a-i pedepsi. Acest obicei îl aduseră elevii de la şcolile secundare orăşeneşti. Ajunul lui *Moş Niculae* (Klåseabet) era un moment de seamă în comunele şvăbeşti. Iar în ziua de 6 decembrie veneau naşii la finii lor cu un cadou de Sfântul Nicolae: colaci, nuci, mere, mai nou şi alte fructe, legate într-o pânză. Cu această ocazie, îi întrebau pe copii de sănătate, de necazuri şi de succesele lor şcolare.

---

[13] KAUFMANN 1982, S. 97.

3. Obiceiuri de Crăciun

În toate regiunile germane, dar şi în Ungaria, Italia şi Franţa de sud se întîlneşte pomul de Crăciun însoţit de ieslea cu copilul sfânt, Cristos (Weihnachtskrippe). Cea mai veche iesle atestată documentar este cea iniţiată de Sfântul Francisc de Assisi din localitatea Greccia, datând din anul 1223. Se cunosc primele iesle cu copilul Cristos în Germania din sec. al 17-lea, aduse din Italia prin Tirol şi realizate în continuare de arta populară. Din jocurile de Crăciun bazate pe "legănatul copilului", datate din Salzburg încă în sec. al 10-lea, se dezvoltau cîntecele specifice de Crăciun. Acestea erau cântate mai întâi de corurile de copii ale şcolilor mănăstireşti în limba latină. La şvabii sătmăreni se întâlneşte atât practicarea cântecelor de Crăciun, cât şi redarea scenică a *Jocului Bethlehemului* (Bethlehemspiel), precum le-a descris STEFAN KOCH[14]. În ajunul de Crăciun s-au grupat copiii şi tineretul la şvabi pentru a prezenta cântece cum ar fi: "Îngerul a coborât din cer" sau "Ciobani, treziţi-vă din somn". Se aşezau în faţa ferestrelor iluminate, cereau voie şi îşi cântau repertoriul. Gospodina le mulţumea cu felii de mere sau pere uscate, nuci sau dulciuri. Copiii urau sărbători fericite şi plecau.

Mai complexe erau jocurile Bethlehemului. O variantă simplă era realizată de trei fete îmbrăcate în alb şi care purtau nişte panglici, reprezentînd, pesemne, îngerii vestitori. Primul copil le anunţa cu un clopoţel. Fetele păşeau în casă şi salutau "Lăudat fie Isus Cristos". O fată purta o păpuşă îmbrăcată în mătase, purtînd un lanţ cu mărgele, simbolizând copilul Iisus. Intonau în duet cântece de Crăciun, de ex.: "Ni s-a născut un copil divin în grajdul din Bethlehem". Între timp purtătoarea leagănă păpuşa, oferind-o pentru legănat şi copiilor casei. Actriţele erau răsplătite, ca de obicei, cu monede sau felii de mere uscate şi porneau mai departe. Copiii erau de 11-12 ani. Formau grupe care îşi împărţeau străzile în care jucau.

O variantă mai complexă era realizată de un grup de băieţi costumaţi. Primii doi reprezintă îngerii care cântă şi aşează pe masă o bisericuţă şi un grajd din Bethlehem, confecţionate de părinţii lor. Urmează patru ciobani care se plâng de frigul nopţii de iarnă şi se întind pe jos să doarmă. Apoi apare un înger care vesteşte bucuria Nopţii Sfinte. Ciobanii se trezesc şi se sfătuiesc ce cadou să aducă copilului la Bethlehem; propun să aducă lapte, unt, un miel şi lână. Apoi pornesc la drum, înconjurând masa şi intonează un cîntec creştin despre ciobani, datând încă din timpul colonizării şvabilor. Băieţii care reprezentau ciobanii purtau cojoace, pălării largi şi bastoane ciobăneşti cu nişte clopoţei care sunau ritmic cînd păşeau. Ciobanii care adoră Copilul divin, primesc drept mulţumire nişte monede de la gospodar, urează familiei sărbători fericite şi pornesc spre casa următoare.

Ni se transmite că Jocul din Bethlehem iniţial, adus de coloniştii şvabi din patria lor, Suabia Superioară (Württemberg), cu timpul nu s-a mai practicat şi s-a dat uitării. STEFAN KOCH, pe atunci dascăl la Socond, a notat în 1934 doar varianta simplă, cântată de cele trei fete. După primul război mondial, reprezentanţii bisericeşti maghiari au încercat să introducă în comunele şvăbeşti o variantă trivială a Jocului din Bethlehem, în limba maghiară, dar acest text nu a fost acceptat. În anul 1928 KOCH a oferit elevilor săi din Homorodu de Jos varianta descrisă mai sus, care, de atunci, s-a realizat în comună, fiind preluată în 1934 şi la Socond.

4. Împrumutul altor obiceiuri

Trebuie remarcat că şvabii sătmăreni şi-au păstrat obiceiurile şi tradiţiile aproape neschimbate. Desigur că e posibil şi împrumutul unor elemente din obiceiuri străine, după cum ne arată obiceiul de iarnă denumit *et Nikläschen* (Nicuşorul) din Dudeştii Noi (în Banat). În această comună – ca şi în multe altele – copiii se aşteptau ca în noaptea de 6 decembrie un personaj supraomenesc le va umple farfuriile şi pantofii curaţi, aşezaţi în ferestre, cu mere, nuci, prune uscate şi dulciuri. Iar în seara de ajun umbla *Nicuşorul* prin străzile comunei. Acest personaj mitic era reprezentat de doi flăcăi înveliţi în cerceafuri, unul călare pe un măgăruş (adică un cap de măgar fixat pe o prăjină). Această rechizită era preluată din zonele Mozelei şi ale râului Saar, de unde provin şvabii bănăţeni din Dudeştii Noi. Primul actor venea deci călare pe măgar şi ţinea cadourile pentru copii într-o traistă. Cel de-al doilea, denumit *Klawang*[15], era – ca şi *Salteaua cu paie* la şvabii sătmăreni – un diavol şi în acelaşi timp un demon al fertilităţii, personaj contrastând cu Sfântul Nicolae. Accesoriile lui. constau dintr-o creangă bifurcată cu o talangă şi un cioc din lemn cu care clămpănea şi muşca (sau înţepa) copiii răi. Pentru a-l îmblînzi, băieţii curajoşi îi puneau nişte monede în cioc. De fapt, în cazul *Nicuşorului* s-a

---

[14] Vgl. KOCH 1984, S. 364-366.

[15] cp. Klaus, Krampus sau Klaubauf - Kinder aufklauben (a fura copiii) - în Bavaria Superioară şi Tirolul de Nord, dar şi Klaus în zona Rinului, în Suabia Superioară şi Elveţia alemanică - de nord)

preluat din comunele vecine un obicei de iarnă românesc. De aceea şvabii îl denumesc *Moş Crăciun românesc* (walachisches Chrischtkindl)[16].

Etnograful bănăţean ERICH LAMMERT vede în această *Capră* sau *Ţurcă*, element al obiceiurilor româneşti de iarnă, un cult agro-pastoral al fertilităţii. Se ştie că în Moldova s-a transmis chiar şi jertfirea simbolică a unui ţap[17]. LAMMERT merge şi mai departe, constatând asemănări dintre *Capra* românească, *Ţapul de Iarnă* (Julbock) din Scandinavia şi *Capra* (Habergeiß) din zona montană alpină, transmise probabil prin transhumanţă sau alte relaţii străvechi dintre diversele culturi europene. Aici se cuvin câteva precizări.

1. Sărbătoarea nord-germanică *Jul* era celebrată în mijlocul iernii pentru a obţine trezirea Soarelui şi sporirea fertilităţii câmpului. Există legături între acest ritual şi zeul nordic al fertilităţii *Thor* (Donar) care era imaginat de popoarele germanice într-o căruţă sau sanie trasă de nişte ţapi (poate şi reni). În Suedia apare la mijlocul iernii figura *Ţapului de Iarnă*, un personaj costumat care în preajma Crăciunlui vine în comune, se anunţă strigînd şi aruncă darurile în casele gospodarilor. Acest obicei, denumit *Julklapp*, migrează din Scandinavia în nordul Germaniei după anul 1648 (sfârşitul războiului de 30 de ani), odată cu stăpânirea suedeză în Mecklenburg (land în nordul Germaniei).

În landul austriac Stiria (Steiermark, către Slovenia) participă *Calul Bălan* (Schimmel) şi *Capra* (Habergeiß) la cortegiile ceremoniale agrare. E vorba de flăcăi înveliţi în cerceafuri, purtând un cap de cal sau ţap cu fălci flexibile. Se vede aici paralela cu obiceiul românesc, în care flăcăul mascat poartă o prăjină cu un cap de ţap sculptat în lemn. Fălcile rechizitei se pot trage cu o sfoară ca să clămpăne. Grupul ceremonial mergea din casă în casă, însoţit de un taraf. *Capra* purta talange, bătea prăjina de pământ şi clămpănea din fălci în tactul muzicii[18].

Capra românească corespunde cu *Ţapul de Iarnă* din Scandinavia şi *Capra* din Austria alpină. Tranziţia geografică, temporală (în ciclul anului) sau funcţională a unor obiceiuri sau elemente ale lor este un fenomen destul de frecvent în etnografie. Astfel *Ţapul* cu fălci zornăitoare apare simultan în zone geografice îndepărtate (Scandinavia, Alpi, Carpaţi), la mijlocul iernii, adică de Crăciun, de Anul Nou sau la cortegiile ceremoniale agrare în decursul farşangului. Astfel se poate explica şi preluarea *Caprei* româneşti în alaiul lui Moş Niculae. Probabil că această *Capra* a înlocuit personajul iniţial Krampus (Knecht Ruprecht, respectiv *Cel Negru* la şvabii sătmăreni), iar zornăitul lanţului la *Cel Negru* s-a înlocuit cu clămpănitul fălcilor animalului, precum în alte locuri cu clămpănitul ciocului unei berze.

Din cauza migraţiei unor obiceiuri sau elemente folclorice în mai multe cercuri culturale înrudite se găsesc elemente asemănătoare şi chiar identice, şi în regiunea cercetată de noi. De aceea ne revine sarcina să notăm aspecte comune în etnografia *Bazinului Tisei Superioare*, explicându-le originea şi încadrându-le în complexele culturale şi etnografice mai largi ale acestei regiuni.

Bibliografie

BEITL, RICHARD/KLAUS BEITL 1981: Wörterbuch der deutschen Volkskunde. Stuttgart: Kröner Verlag.

HAULER, ERNST 1978: Sathmarschwäbische Fasnet. In: HANS GEHL (Hg.): Schwäbischer Jahreslauf. Beiträge zur Volkskunde der Banater Deutschen und Sathmarer Schwaben. Temeswar: Facla Verlag, S. 93-104.

KAUFMANN, PAUL 1982: Brauchtum in Österreich. Feste, Sitten, Glaube. Wien/Hamburg: Paul Zsolnay Verlag Gesellschaft m. b. H.

LAMMERT, ERICH 1973: Julbock – Capra – Habergeiß. In: Hans Gehl (Hg.): Heide und Hecke. Beiträge zur Volkskunde der Banater Schwaben. Bd. 1, Temeswar: Facla Verlag, S. 81-84.

KOCH, STEFAN 1984: Die Sathmarer Schwaben – Oberschwaben im Südosten. Laupheim: Selbstverlag.

KÜNZIG, JOHANNES 1950: Die alemannisch-schwäbische Fasnet. Hrsg. Von der Landesstelle für Volkskunde. Freiburg.

MANHERZ, KARL 1998: Die Ungarndeutschen. Budapest: Útmutató Verlag.

MANHERZ, KÁROLY/WILD, KATALIN 1987: Zur Sprache und Volkskultur der Ungarndeutschen. Budapest: Tankönyvkiadó.

MOSER, HUGO 1937: Schwäbische Mundart und Sitte in Sathmar. (= Schriften der Deutschen Akademie in München, Heft 10), München: Verlag Ernst Reinhardt.

PETRI, ANTON PETER:1963: Neubeschenowa. Geschichte einer moselfränkischen Gemeinde im rumänischen Banat. Freilassing: Pannonia Verlag.

---

[16] cp. PETRI 1963, S. 120 f.

[17] cp. DIMITRIE CANTEMIR: Descriptio Moldaviae.

[18] Vgl. LAMMERT 1973, S. 81 f.

VLĂDUŢIU, ION 1973: Etnografia românească (Rumänische Ethnografie). Bucuresti: Wissenschaftlicher Verlag.

Aspecte ale etnografiei şvabilor sătmăreni

– Aspecte comune în etnografia *Bazinului Tisei Superioare*, în contextul unor complexe culturale şi etnografice mai largi.

PLANUL EXPUNERII

1. Carnavalul (Fasnet) şi Duminica focului viu (Funkensonntag)

– ***Fasching***, Faschank < vast-schank;
rom. farşang, fărşang, magh. fasang, farsang, fársáng, serbocr. fašenk, fašenke
– Prima dumincă din Postul Mare de Paşti: Duminica Invocavit
Focul viu → Funkasonntig (Duminica scânteilor), Scheibensonntag (Duminica discurilor), Hutzelsonntag (Duminica fructelor uscate)

2. Moş Niculae (Sfântul Nicolae, Klaus) şi alaiul lui

– ***Sfântul Nicolae***, în 6 decembrie: episcop din Myra (Asia Mică, sec. al 4-lea)
Heiliger Nikolaus → Moş Niculae, Mikulás (atât Sfântul episcop Nikolaus cât şi servitorii lui: Knecht Ruprecht, Krampus, Cel Negru)
– NIKOLAUS → Klaus → ***Santa Claus*** (american; Moş Crăciun = *Weihnachtsmann* şi nu Copilul Iisus = *Christkind*, de fapt un anacronism)
– La şvabi: jocul scenic ***Klaus-ii*** (Klausen), în ajunul zilei de 6 decembrie. Personaje: Cei albi (îngerii), Cel Negru (eufemism pt. diavolul), Moartea (motivul creştin "vanitas, vanitatem"), Salteaua cu paie (mască a fertilităţii – *Erbsenbär* din fărşang)

3. Obiceiuri de Crăciun

– Jocul de Bethlehem: 1. Trei fete în alb leagănă Copilul Sfânt;
2. Inger în alb şi ciobani ca actori; joc scenic preluat de şvabi din Württemberg

4. Imprumutul altor obiceiuri

– Jocul scenic: **Nikläschen** (Nicuşor) din Dudeştii Noi (Banat), vine călare pe un măgar simbolic, însoţit de *Klawang* cu un cioc, de fapt *Capra* sau Ţurca
– Legături între ***Capra*** (rom.) → ***Ţapul de iarnă*** (Julbock) din Suedia şi → ***Capra*** (Habergeiß) din Austria alpină.
– Migraţiunea geografică şi în decursul anului a obiceiurilor
– Aspecte comune în etnografia bazinului Tisei Superioare, în contextul unor complexe culturale şi etnografice mai largi.

Cercetările pluridisciplinare de teren – modalităţi de investigare a patrimoniului imaterial

Daniela Bălu

Înglobată mulţi ani în conceptul general de cultură spirituală, noţiunea de *patrimoniu imaterial* s-a impus tot mai mult în terminologia de specialitate, sistemului de valori cuprinse în această categorie patrimonială acordându-i-se o atenţie tot mai accentuată. Chiar şi în activitatea muzeistică, axată în principal pe domeniul patrimoniului material, s-a renunţat treptat la conservatorismul limitat al cercetării şi valorificării stricte a culturii materiale, lărgindu-se implicit aria cercetărilor şi către patrimoniul spiritual, *imaterial,* expresie a modalităţii fireşti, complete, de cercetare şi relevare a oricărei civilizaţii.

Specialiştii din muzee au considerat o perioadă îndelungată că rolul lor este acela de a studia doar patrimoniul material, manifestând uneori chiar reticenţe faţă de muzeografii ce doreau să se implice în cercetarea patrimoniului imaterial, motivând că acesta ar fi un domeniu aferent cu precădere institutelor de cercetare. Din fericire, cercetările pluridisciplinare de teren au diversificat tematica de investigare, incluzând în planurile metodologice o abordare bivalentă a fenomenelor şi faptelor cercetate (material-imaterial), potenţând conţinutul şi viziunea de ansamblu asupra valorilor culturale.

Anchetele pluridisciplinare de teren, realizate prin observaţie directă sau indirectă, sunt efectuate deseori ca o necesitate a completării sau confirmării unor informaţii obţinute în cercetările documentare de arhivă, fiind sistematizate ştiinţific în baza unei tematici prealabil stabilite, tipurile de instrumente utilizate (chestionare tematice, fişe audio-video, ghiduri de interviu, casete audio-video, filme foto-DIA, etc.), constituindu-se frecvent în suporturi de înregistrare a valorilor patrimoniului imaterial .

Programele de cercetare ale Muzeului Judeţean Satu Mare, în special cercetările de salvare, au un caracter extensiv atât prin aria geografică de desfăşurare, cât şi prin tematica abordată, încercând să asigure o balanţă echilibrată între studierea valorilor culturale materiale şi imateriale, considerându-le un tot unitar ce defineşte sistemul integral al construirii identităţii etnoculturale.

Îmbinarea metodelor de cercetare, respectiv a documentării arhivistice cu anchetele de teren, alături de caracterul pluridisciplinar (istorie, etnografie, lingvistică, antropologie, arhitectură, etc.), a oferit posibilitatea desfăşurării unor cercetări ce au la bază principiul etnografiei istorice, prin studierea comunităţilor etnice din perspectivă istorică.

Pentru exemplificare prezentăm următoarele programe:

1. *Românii din bazinul Tisei Superioare în secolele XVIII-XX.*
2. *Românii transilvăneni în arhivele Episcopiei greco-catolice de Munkacevo.*
3. *Cultura materială şi spirituală din bazinul Tisei Superioare. Influenţa populaţiei germane asupra culturii celorlalte etnii.*
4. *Minoritatea ucraineană din nord-vestul României.*

Aceste tipologii au fost completate cu cercetări monotematice, marea majoritate fiind axate pe problematica cercetării patrimoniului imaterial. Exemplificăm în acest sens cu câteva din temele abordate:

1. *Practici cutumiare din zona Codru.*
2. *Trecerea de la tradiţional la modern în Ţara Oaşului – riturile de trecere. Relaţiile interpersonale din cadrul comunităţilor rurale.*
3. *Mobilitate trans-frontalieră şi pluralitate etno-culturală la volohii din Transcarpatia.*

Chiar şi în cazul cercetărilor monotematice s-a optat frecvent pentru un caracter pluridisciplinar, colaborarea dintre etnografi, lingvişti, istorici, antropologi, având menirea de a diversifica informaţional materialul rezultat. S-a constituit astfel o arhivă ştiinţifică cu o bază de date înregistrate pe diverse suporturi (papetare, video, foto, CD-uri, casete audio), realizându-se concomitent, alături de identificarea valorilor patrimoniale imateriale, inclusiv protejarea acestora, prin arhivarea lor cu ajutorul mijloacelor tehnice moderne.

Dacă conservarea *in situ* a culturii imateriale este din ce în ce mai greu de realizat datorită multitudinii factorilor exteriori care influenţează autenticitatea acestora, determinând chiar dispariţia lor, conservarea patrimoniului imaterial pe suporturi *tangibile* poate constitui soluţia salvatoare, fiind probabil una dintre puţinele forme de tezaurizare a valorilor spirituale tradiţionale, perpetuate mai ales prin modalităţi orale de exprimare.

Satu Mare – Studii şi comunicări (Seria II Istorie-Etnografie-Artă), nr. XVII – XXI, 2000-2004

Perisabilitatea patrimoniului imaterial determină implicit intensificarea activităţii de salvare, depistare şi arhivare a acestuia, în formele sale cele mai heteroclite de manifestare. În acest sens, cercetările pluridisciplinare au meritul şi rolul de a evidenţia, alături de aspecte ale culturii materiale, ontologia orizontului mentalitar, etnocultura unei comunităţi sau fenomenele de conculturaţie, comportamentele sociale individuale sau de grup, mentalităţi identitare sau colective, formele de existenţă comunitară, coduri identitare. Concomitent, anchetele pluridisciplinare de teren reprezintă o sursă veritabilă de informaţii orale, deseori conţinutul acestora împletind armonios caracterul etnografic cu cel al istoriei orale. Drept urmare, este limitată şi insuficientă rezumarea valorilor patrimoniului imaterial doar la cele folclorice, comprehensiunea formelor sale de manifestare trebuind să cuprindă aria largă de manifestare a valorilor identitare culturale.

Decriptarea acestor contexte etnoaxeologice şi tazaurizarea lor este cu atât mai necesară cu cât, *ameninţate fiind de uniformizare culturală şi de globalizare*, există pericolul iminent al denaturării conţinutului şi formei originare de manifestare, sau chiar al înlocuirii totale cu nonvalori importate sau inoculate prin intermediul mijloacelor informaţionale actuale.

Cunoaşterea şi popularizarea pe scară cât mai largă a valorilor tradiţionale, atât materiale cât şi imateriale, inclusiv utilizând modalităţile informaţionale moderne frecvent utilizate şi apreciate de publicul larg, în special de tineret, transmiterea prin instrumente scrise (Internet, reviste, cărţi, cataloage, broşuri informative, etc.) sau audio-video (casete, CD-uri, filme, colocvii, seminarii, etc.), organizarea unor manifestări culturale de revitalizare a creaţiei tradiţionale (târgul meşterilor populari, concursuri de literatură, dansuri, obiceiuri, spectacole folclorice, tabere de cercetare, etc.), reprezintă doar câteva mijloace concrete de abordare a problematicii păstrării autenticităţii patrimoniale.

Realitatea a demonstrat că implicarea în acest domeniu a persoanelor lipsite de o pregătire adecvată, poate determina o alarmantă denaturare a sensului şi conţinutului real al manifestării respective, căzând în derizoriu sau, chiar mai grav, în grotesc, prin intromisiunea unor episoade false, regizate, ce nu au nimic în comun cu praxisul ancestral. Există în ţară ansambluri ce pretind că valorifică folclorul autentic , formaţii care mai mult din interese financiare îşi autoarogă aceste atribuţii, marginalizând deseori manifestările de la sate, care, cu certitudine sunt mult mai originale decît cele "prefabricate" pe scenele orăşeneşti. Dată fiind această stare de fapt, specialiştilor le revine nu numai rolul cercetării, conservării şi înregistrării patrimoniului imaterial, ci şi rolul de a combate carenţele manifestărilor ce escamotează simbolurile şi valorile tradiţionale.

Considerăm că numai o cercetare bivalentă a celor două "stări" specifice patrimoniului cultural, şi anume a celui material şi imaterial, prin reliefarea implicită a caracterului pendant dintre cele două categorii patrimoniale, constituie modalitatea completă de cercetare şi abordare ştiinţifică a acestei problematici. De asemenea, trebuie înlăturată bariera artificială ce s-a creat prin prezentarea distinctă, separată a valorilor civilizaţiei urbane de cele ale civilizaţiei rurale, fiind necesară adoptarea unei maniere mult mai elaborate de studiere a corelaţiei dintre cele două civilizaţii, valorile patrimoniului imaterial fiind atribute atât ale mediului urban, cât şi ale celui rural.

Cultura contemporană este şi ea creatoarea propriilor valori patrimoniale imateriale, contribuind la îmbogăţirea fondului cultural tradiţional, împreună generând specificul etnocultural naţional ce se impune a fi păstrat mai ales în contextul globalizării şi uniformizării culturale, realitate ce vine să ne demonstreze că până şi valorile considerate mult timp ca fiind imuabile, pot fi escamotate.

Valorificarea ştiinţifică, alături de popularizarea prin metode şi tehnici moderne care au menirea de a capta atenţia şi interesul tinerelor generaţii îndrituite să moştenească şi să transmită tezaurul cultural, se pot constitui în modalităţi pertinente de salvare şi revitalizare a patrimoniului imaterial, atitudini ce se impun cu atât mai mult cu cât acest patrimoniu are şi menirea de a forma sau modela comportamentele culturale ce stau la baza relaţiilor intra- şi extracomunitare. Cunoaşterea şi acceptarea alterităţii etnoculturale devine tot mai stringentă în actuala conjunctură a globalizării, iar în competiţia de impunere a valorilor tradiţionale vor câştiga cu siguranţă acele etnii care şi-au conservat autenticitatea, dar, mai ales au ştiut să-şi impună pe plan european sau mondial propriul patrimoniu material şi imaterial .

Cercetările pluridisciplinare de teren vin în sprijinul acestor deziderate, iar programele ce stau la baza lor împletesc comprehensiunea valorilor spirituale cu a celor materiale, şi chiar dacă timpul poate modifica mai mult sau mai puţin structura ori modalitatea de manifestare a acestora, înregistrarea şi arhivarea lor în baze de date informatizate constituie nucleul original din care se pot extrage caracteristicile specifice fiecărei culturi. În acest sens, rezultatele cercetărilor întreprinse de Muzeul Judeţean Satu Mare în perioada anilor 2000-2004, se concretizează prin crearea unui fond documentar constituit din: 663 casete audio, 1111 filme foto, 15 casete video, 50 CD-uri, 1060 clişee, 192 chestionare lingvistice, 600 fotografii, desene, schiţe, monografii, fişe de sat, fişe analitice de reţea socială, etc.

Investigarea patrimoniului material şi imaterial, precum şi sistematizarea informaţiilor obţinute, sunt structurate pe o tematică a cărei ergonomie se impune a fi cu claritate stabilită, înlăturându-se astfel amatorismul sau lipsa de finalitate, implicit de rezultate concrete a cercetărilor întreprinse. Pentru susţinerea acestor afirmaţii vom reda în cele ce urmează unul din programele pluridisciplinare desfăşurate în anii 2000, 2001, 2002, având ca temă de cercetare ***Cultura materială şi spirituală din bazinul Tisei Superioare. Influenţa populaţiei germane asupra culturii celorlalte etnii***, program organizat de muzeul nostru, în colaborare cu Institutul de Istoria şi Etnocultura Şvabilor Dunăreni, din Tübingen.

Scopul: cercetarea, evidenţa, conservarea şi valorificarea ştiinţifică a patrimoniului cultural specific minorităţii germane, precum şi a celorlate etnii din Bazinul Tisei Superioare (români, maghiari, ucraineni, slovaci, rromi).

Metode de cercetare:
- anchete pluridisciplinare de teren (etnografi, istorici, lingvişti, arhitecţi);
- interviuri tematice pe baza chestionarelor de specialitate;
- cercetări arhivistice;

Materiale scrise:
- fişa de sat
- fişa audio şi de informator
- ghiduri de interviu
- chestionare tematice
- chestionare de uzanţă a limbii
- fişe analitice (gospodării, construcţii, unelte, etc.)
- fişe analitice de reţea socială

Suportul de înregistrare a materialului:
- casete audio
- casete video
- filme foto
- diapozitive
- dischete, CD-uri

I. PLANUL DEZVOLTAT AL CERCETĂRII

1. Delimitarea zonei de cercetare şi aproximări asupra evoluţiei satelor. Aspecte antropogeografice şi de istorie locală:

- Istorii orale ale satului.
- Puncte de contact cu satele celeilalte zone.
- Date privind primele atestări ale fiecărei localităţi, tradiţii şi legende despre vechimea satului, mărimea, aşezarea pe actuala vatră, cauze, explicaţii, etc.
- Narativele locale privind venirea şvabilor. Tradiţii despre cel ce i-a adus.
- Dacă satul este un punct de contact cu satele altei microzone. Prin ce poate fi evidenţiată această situaţie?

2. Probleme generale de istorie socială

- Neamuri de germani.
- Neamuri de maghiari (nemeşi sau iobagi).
- Neamuri de români (nemeşi sau iobagi).
- Neamuri *amestecate.*
- Sate preponderent germane, unde diferenţierea socială şi etnică s-a păstrat.
- Sate mai amestecate.
- Sate unde diferenţierea socială s-a pierdut.
- De când nu se mai ţine seamă de nemeşi şi de iobagi?
- Schimbări produse în sistemul de privilegii.
- În care din categoriile tipologice se încadrează localitatea cercetată? Prin ce evenimente se explică evoluţia lor?
- Mărimea averii şi funcţia ei socială. Împărţirea averii şi fărâmiţarea ei prin creşterea populaţiei. Modificări în sistemul cutumiar de împărţire a averii?
- Averea în pământ şi averea în vite. Statusul social al familiilor.
- Cum s-a dezvoltat satul în fiecare perioadă? Descrieri pe baza interviurilor.

3. Stratificări între sate din perspectiva istoriei sociale

- Sate mai *închise* şi mai *deschise* contactelor interculturale.
- Fenomenul migraţional şi consecinţele lui asupra fiecărui tip.

- Navetismul şi industrializarea comunistă.
- Situaţia actuală.

4. Evoluţia istorică a habitatului în raport cu evoluţia formelor de proprietate

- Până la primul război mondial.
- În perioada interbelică.
- Între anii 1950-1989.
- În ultimii zece ani.

5. Fişa de sat

- urmăreşte încadrarea istorico-geografică a satului (comunităţii cercetate):
- date istorice
- date geografice
- tipul aşezării
- populaţie: etnic, socio-etnic, specific, ocupaţii
- arhitectura caracteristică
- bibliografie
- observaţii

II. ASPECTE DE VIAŢĂ SOCIALĂ:

Tematica propusă:

- probleme de istorie socială: neamuri, populaţii conlocuitoare, privilegii;
- sate "închise"/"deschise" contactelor interculturale (fenomenul migraţional, industrializarea);
- habitat şi formă de proprietate (evoluţie istorică: până la primul război mondial, interbelică, între 1950-1989, ultimii zece ani);
- viaţa de familie şi organizarea juridică: sistemul de transmitere a averii, zestrea, moştenirea;
- sistemele de înrudire (rudenia de sânge, prin alianţă, spirituală);
- vecinătatea (implicaţiile în muncă);
- prestigiul social (forme de manifestare);
- modalităţi de reglementare a comportamentului social;
- viaţa cotidiană (titluri şi numiri, formule de salut, de despărţire, regulile ospeţiei şi politeţii, alimentaţie);

III. ASPECTE ANTROPOLOGICE:

Tematica propusă:

- implicaţiile aspectului fizic în viaţa socială (handicapaţii, marginalizaţii, tipul standard şi idealul de frumuseţe fizică);
- neamurile şi imaginea unuia despre celălalt;
- străinul (veneticul);
- relaţii între naţionalităţi conlocuitoare diferite;

IV. ASPECTE RELIGIOASE:

Tematica propusă:

- confesiuni (inter-relaţii);
- particularităţi de cult religios;
- organizarea bisericii: dări, implicaţii în sistemul juridic, matrimonial, etc.
- sărbători religioase specifice: hramul bisericii, diferiţi sfinţi şi cultul lor;
- pelerinajul: locuri sfinte, izvoare tămăduitoare, icoane făcătoare de minuni;
- cărţi religioase caracteristice;

V. ASPECTE LINGVISTICE:

Tematica propusă:

- limbile (graiurile) vorbite în comună: acasă, la şcoală, la slujbele religioase;
- limba maternă: a vorbitorului, a părinţilor şi bunicilor lui;
- limbi străine învăţate: la şcoală, la locul de muncă, de la prieteni;
- limba (limbile) preferate în diversele domenii: viaţa socială, la serviciu, la petreceri, în familie;
- limba mass-mediilor consumate: cărţi, reviste, radio, programe tv, etc.
- limba folosită pentru activităţi intime: rugăciuni, socotit, exprimarea sentimentelor, etc.
- aprecierea folosirii dialectului.

CHESTIONAR PENTRU CERCETAREA UZANŢEI LIMBII

Nr: Data: Locul: Sexul: M / F

1. Când v-aţi născut?
2. Unde v-aţi născut?
3. Unde aţi crescut?
4. Care este limba dv. maternă ?
5. Care este naţionalitatea dv.?
6. Care este limba maternă a mamei?
7. Care este limba maternă a tatălui dv.?
8. Care este limba maternă a soţului/soţiei?
9. Care este naţionalitatea soţului/soţiei?
10. Unde aţi frecventat şcoala?
11. Ce fel de limbi aţi învăţat în aceste şcoli?
12. Ce fel de ocupaţie/profesie aveţi/aţi avut?
13. În ce limbă aţi învăţat religia?
14. La ce nivel vorbiţi următoarele limbi?

	maghiară	şvăbească	germană	română	altceva
Perfect					
Foarte bine, Însă nu perfect					
Destul de bine					
Nu prea bine					
Abia câteva cuvinte					
Nicicum					

15. Ştiţi să scrieţi şi să citiţi în următoarele limbi?

	scriu şi citesc	numai citesc	nu scriu, nu citesc
Maghiară			
Germană			
Română			

16. În ce limbă citiţi…? Într-o rubrică puteţi să puneţi mai multe X.

	maghiară	germană	româneşte	altceva	nicicum
Ziare, reviste					
Biblia, cărţi Religioase					
Volume, poezii					
Literatură de specialitate					

17. Acasă ce limbă vorbiţi cu …? Într-o rubrică puteţi să puneţi mai multe X.

	maghiară	germană	româneşte	altceva
cu părinţii				
cu bunici				
cu fraţi/surori				
cu copii				
cu cunoştinţe				

18. Ce limbă folosiţi …?

	maghiară	şvăbească	germană	română	altceva
când vă rugaţi					
când număraţi					
când vă gândiţi					
când înjuraţi					
când vorbiţi cu animalele					

19. Unde/De la cine aţi învăţat următoarele limbi? Într-o rubrică puteţi să puneţi mai multe X.

	maghiară	şvăbească	germană	română	altceva
De la părinţi					
De la bunici					
De la prieteni de joacă					
În domeniul casei					
În şcoală					
Niciunde					
Altundeva					

20. Ce limbă vorbiţi ...?

	maghiară	şvăbeşte	germană	româneşte
mai uşor				
cu mai mare plăcere				
mai des				

VI. OCUPAŢII:

AGRICULTURA

Ghid sintetic de interviu:

1. Semănatul grâului, secarei, orzului, ovăzului, porumbului

- Descriere etnografică a semănatului cu mâna.
- Credinţe si rituri legate de semănat.
- Zilele potrivite, perioade de timp prielnice.
- Primele semănători mecanice pentru semănarea păioaselor.
- Semănatul porumbului.
- Descriere etnografică a tehnicii tradiţionale.

2. Îngrijirea holdelor: plivitul, prăşitul, etc.

- Tehnici folosite pentru plivit, prăşit, muşuroit.
- Rituri si practici magice de ploaie sau oprire a ploilor.
- Apărarea hotarului de grindină, de furtuni mari (prin trasul clopotelor, rugăciuni, procesiuni religioase la anumite sărbători).

3. *Tehnicile de recoltare şi evoluţia lor* (descrieri etnografice în detaliu).

- Cu secerea, până când? Cu coasa, "pe perete", de când până când?
- Primele secerători mecanice, când au apărut? (Date cât mai exacte).
- Combină acţionată de tractor, combină autopropulsată.

4. Fânul şi alte plante furajere.

- Instrumentarul agricol tradiţional. (Descrieri etnografice, schiţe, fotografii).
- Cositori mecanice vechi, cu tracţiune animală. Când au apărut în sat?
- Cositori trase de tractor? Când au apărut? În ce sate? Proprietarii?
- Cositori moderne, autopropulsate.

5. Treieratul grâului

- Folosirea îmblăciului; până când?
- Tehnica îmblătitului (descriere etnografică).
- Alegerea boabelor rămase pe arie.
- Vânturatul si uneltele folosite (descriere etnografică).
- Călcatul grâului cu caii în jurul unui ţăruş; până când?
- Batozele, sistemul de vămuire etc.
- Proprietarii de batoze; organizarea treieratului, echipa de lucru.
- Folosirea tehnicilor noi: combine moderne, autopropulsate.

6. Tehnici de adăpostire a produselor agrare

- Păstrarea produselor în podul casei (care?).
- Vechi tipuri de coşuri de nuiele (descriere etnografică, schiţe, fotografii).
- Hambare tradiţionale: terminologie, descriere, evoluţia tehnicilor etc.
- Gropi pentru cartofi, legume, fructe.

- Constructii speciale în gospodărie; denumiri populare; descrieri, schiţe, etc.
- Pivniţele si tipologia lor, descrieri, schiţe, fotografii.

7. Alimentaţia

- Produsele vegetale folosite la prepararea hranei (astăzi şi în 1940)?
(Ce legume şi zarzavaturi? ciuperci, măcriş, etc.).
- Care se folosesc crude şi cum se prepară celelalte?
- Ce fructe se folosesc le prepararea hranei (astăzi şi în 1940)?
- Care se folosesc crude şi cum se prepară celelalte?
- Ce se prepara (şi se prepară) din produse animale (care?) şi peşte?
- Ce mâncăruri se prepară (astăzi şi în 1940) din lapte, derivatele lui şi din ouă?
- Ce produse speciale (brânzeturi, unt, smântână) se prepară la stână?
- La ce mâncări s-a renunţat şi de ce?

POMICULTURA
- soiuri crescute, întreţinerea livezilor şi tehnici de recoltat;
- produse obţinute, valorificarea şi conservarea lor;

VITICULTURA
- soiuri crescute, tehnici de întreţinere a viilor şi de recoltat;
- obţinerea vinului şi a ţuicii; conservarea şi valorificarea lor;

ALBINĂRITUL
- adăpostirea stupilor (schiţe, fotografii);
- muncile de întreţinere a stupilor;
- obţinerea mierei şi a cearei, felurile ei, utilizarea produselor;

CREŞTEREA ANIMALELOR ŞI PĂSTORITUL
- animalele domestice crescute, păsările domestice;
- adăposturile temporare şi staţionare (detalii, schiţe, fotografii);
- furajele folosite; obţinerea şi păstrarea lor;
- păşunatul vitelor în comună şi în afara ei (care, când şi de către cine?);
- obţinerea produselor animaliere (carne, ouă, lână);
- prelucrarea laptelui; produsele lactate şi valorificarea lor;
- obiceiuri legate de ocupaţii agrare;

VII. MEŞTEŞUGURI:

Tematica propusă:

PRELUCRAREA LEMNULUI
- diferitele meşteşuguri;
- unelte folosite, instalaţii şi maşini specifice;
- tehnici de prelucrare;
- produse obţinute şi valorificarea lor;

PRELUCRAREA FIERULUI
- diferitele meşteşuguri ;
- unelte folosite, instalaţii specifice;
- tehnici de prelucrare;
- produse obţinute şi valorificarea lor;

OLĂRIT
- unelte folosite, instalaţii specifice;
- tehnici de prelucrare;
- produse obţinute şi valorificarea lor;

TĂBĂCĂRIE, PIELĂRIE, CIZMĂRIE
- diferitele meşteşuguri;
- unelte folosite, instalaţii specifice;
- tehnici de prelucrare;
- produse obţinute şi valorificarea lor;

INDUSTRIA CASNICĂ TEXTILĂ
- diferitele meşteşuguri;
- unelte folosite, instalaţii specifice;
- tehnici de prelucrare;
- produse obţinute şi valorificarea lor;
- credinţe, interdicţii, obiceiuri caracteristice meşteşugurilor;

FIŞĂ ANALITICĂ: INSTALAŢII

VIII. ARHITECTURĂ:

Ghid sintetic de interviu:
1. Gospodăria
- tipologie, împrejmuirea, componente, instrumentar (detalii, schiţe, fotografii);
- organizare, implicaţii sociale ale diviziunii muncii;
- elemente arhitecturale;
- influenţe interetnice specifice regiunii;
2. Casa
- plan elevaţie, sistem de construcţie, materiale (detalii, schiţe, fotografii);
- organizare exterior şi interior (detalii, schiţe, fotografii);
- mobilier, textile, ceramică, (detalii, schiţe, fotografii);
- elemente de prestigiu social (detalii, schiţe, fotografii);
- influenţe interetnice specifice regiunii;
3.Credinţe magico-religioase legate de gospodărie şi casă
- rituri de construcţie

FIŞĂ ANALITICĂ: GOSPODĂRIA

IX. PORT TRADIŢIONAL:

Tematica propusă:
1. haine purtate pe deasupra
(denumiri, croiala, material, când se folosesc)
- încălţăminte
(denumiri, croiala, material, când se folosesc)
2. lenjerie de corp
- pentru bărbaţi şi femei (piese: material şi croială)
- accesorii de port şi podoabe
3. portul bărbătesc
- componenţă, material, croială, când se poartă
4. portul femeiesc
- componenţă, material, croială, când se poartă
5. portul de copil
- componenţă material, croială, când se poartă
6. particularităţi ale portului (prin implicaţii sociale, etnice şi ale modei)
- tehnici şi ornamente specifice, influenţe reciproce între etnii;
- implicaţiile portului în viaţa socială;
- modificări actuale, deosebiri între generaţii.

X. OBICEIURI DE FAMILIE:

Ghid sintetic de interviu:

Naşterea

- pregătiri, (acte augurale, ursitoarele, acte magice protectoare, interdicţii);
- moşitul, locul naşterii, darurile aduse de oaspeţi;
- botezul, alegerea numelui, obiceiuri speciale (petrecere);
- alegerea naşilor şi atribuţiile lor;
- obiceiuri la împlinirea unui an de viaţă;

Nunta

- relaţii premaritale (locuri de întâlnire, participare la petreceri);
- peţitul, rolul zestrei în stabilirea perechii;
- logodna (unde, cine participă, cum se petrece);
- anunţarea nunţii (unde, cum se face în comună şi biserică);
- alegerea şi invitarea oaspeţilor (cine o face, ce spune);
- gătitul, veşmântul logodnicilor, simboluri purtate de ei şi de oaspeţi;
- pregătirea nunţii (de către cine, cum: mobilier, vesela, mâncăruri);
- căsătoria (religioasă şi profană), alaiul, muzica, interdicţii şi semne pe drum;
- despărţirea de părinţi şi de prieteni (versuri, cântece, dansuri ceremoniale);
- darurile de nuntă: cum au evoluat în decursul timpului;
- petrecerea: dansul cu mireasa, orhestra, dansurile şi jocurile pentru oaspeţi, cântece şi oraţii adresate mirilor;
- mâncăruri şi băuturi servite (în evoluţia lor);
- ritul nupţial (înlocuirea coroniţei miresei cu baticul femeii măritate), virginitatea, - texte (şi melodii) folclorice specifice.

Viaţa de familie

Zestrea

- Cu ce ocazie se dă (logodnă, nuntă, vârstă)?
- Despăgubirea fiului plecat din casă, în ce proporţie se împarte zestrea?
- Cum sunt înzestraţi copiii orfani, vitregi, adoptaţi ?
- Ajunge părinţilor rezerva păstrată? Ce se întâmplă cu ea după moartea părinţilor?
- Care din copiii se ocupă de îngrijirea şi înmormântarea părinţilor?

Moştenirea

- Se face prin testament sau altfel? (Succesiune legală după moarte).
- Se aplică regulile obiceiului cu privinţă la moştenirea casei?
- Relaţia între moştenirea lăsată soţului văduv şi cea a copiilor.

Relaţiile de familie de natură juridică

- Drepturi şi obligaţii de moştenire, de întreţinere, de folosire a alimentelor, mobilierului comun etc.
- Situaţia ginerelui, a nurorii şi a copiilor adoptaţi.
- Drepturile şi îndatoririle rudeniei spirituale (a naşilor) la botez, nuntă etc.
- Ce interdicţii de căsătorie există între naşi şi fini şi copiii acestora?

Moartea:

- semne de vestire a morţii, pregătirea ei;
- vestirea morţii, semnele de doliu în casă şi comună;
- tragerea clopotelor pentru bărbat, femeie şi copil;
- pregătirea şi îmbrăcarea mortului;
- locul aşezării mortului şi pe ce suport, priveghiul (desfăşurare şi participanţi);
- ceremonialul funerar în casă, preot, familie şi participanţi;
- rituri de despărţire pe ultimul drum;
- ceremonialul îngropării: rugăciuni, cântece, acţiuni;
- particularităţi la înmormântarea unui copil, soldat căzut pe front, sinucigaş;
- masa comună, pomenile;
- doliul (cât timp?)şi îngrijirea mormântului;
- credinţă în morţii neobişnuiţi şi strigoii (până când?);

XI. OBICEIURI DE PESTE AN:

Ghid de interviu:

Obiceiuri în legătură cu munca

Agricole:

- ceremoniile primăverii (la arat şi semănat);
- Armindenul: ce lemn se foloseşte, cui se pune, cît timp rămâne?

De peste vară:

- rituri, rugăciuni şi procesiuni pentru căderea ploii, apărarea holdelor şi recolte bogate;

De vară şi toamnă:

- sfârşitul recoltei: cunună de spice, ospăţul la gazda, petrecere, hora recoltei, balul strugurilor, gesturi la coacerea pâinii etc.

De păstorit:

- începutul văratului, păşunatul de vară, acte protectoare.

Clăcile:

- de desfăcut porumb, de despicat pene, de tors şi cusut, tăierea porcului etc.

Rituri de construcţii:

- la punerea temeliei (îngroparea unor obiecte), la ridicarea şarpantei (versuri, formule, gesturi, cadouri, ospăţ);
- rituri inaugurale la punerea în folosire a unei unelte, la aducerea unui animal nou în casă;

Obiceiuri de trecere

Sărbători de primăvară şi vară:

- Farşang (şi magh.), fărşang (germ. Fasching "carnaval"), Mărţişorul, Lăsarea secului cu aprinderea focului, Sângeorzul cu diferite practici, obiceiurile de Florii, Săptămâna Mare, de Paşti, de Rusalii şi Sânziene.

Sărbători de iarnă:

- Crăciunul cu obiceiurile de ajun;
- sărbătorirea Anului nou, rituri augurale;
- sărbători religioase (suprapuse sărbătorilor păgâne);

Obiceiuri augurale:

- colindatul: Buna vestire;
- pluguşorul şi sorcova (cine umblă, îmbrăcăminte, ustensilele folosite);
- Urări de Anul nou, de zile onomastice şi de naştere;
- cunoaşterea ursitei (la Anul Nou, Vergelul, Boboteaza, Sf. Maria, Sf. Andrei).

XII. FOLCLOR:

literar:

- (legende, povestiri, snoave, poveşti, basme, etc.)

muzical:

- (balade, doine, cântece de petrecere, etc.)

ritual:

- (oraţii, colinde, bocete, descântece)

Înregistrarea unor texte şi melodii reprezentative, cu interpreţi adecvaţi.

FIŞA AUDIO şi de INFORMATOR

CASETA NR:
codul:
data:
locul:
anchetatori:

PARTEA A/B:

I. DATE DESPRE INFORMATOR:

nume/prenume/poreclă:
vârstă/locul naşterii:
naţionalitate/lb. mat.:
confesiune religioasă:
educaţie/profesie (ocupaţie):

II. CUPRINSUL MATERIALULUI:
1.
2.
3.
4.
5.

III. ORIGINEA MATERIALULUI (unde şi de la cine):
1.
2.
3.
4.
5.

IV. MODUL DE REDARE (recitat, povestit, cântat):
1.
2.
3.
4.
5.

V. OBSERVAŢII (despre informator, contextul înregistrării):

Structurarea acestui program pluridisciplinar de cercetare, aplicat pe teren în 4 ţări (România, judeţele Satu Mare şi Maramureş, Ungaria, Ucraina, Slovacia), a fost realizată tocmai în principiul studierii bivalente a patrimoniului, precum şi prin evidenţierea relaţiei intrinseci dintre valorile materiale şi imateriale. S-a pus, de asemenea, accentul pe marcarea codurilor identitare, pe analiza relaţiilor intra- şi multiculturale, ţinând cont de realitatea socio-demografică a ariilor culturale cercetate, în care conviețuiesc două sau mai multe etnii: români, maghiari, germani, slovaci, ucraineni, rromi.

Varietatea materialelor şi informaţiilor obţinute au rolul de a confirma o dată în plus fenomenul interacţiunii culturale, dar şi acela al evidenţierii particularităţilor etnoculturale, raportate la valorile *celuilalt*. Aceste atitudini sunt fireşti şi pozitive, în măsura în care ele nu determină exacerbarea spiritului naţionalist sau segregaţionist, fiind doar apanaje ale manifestărilor propriilor valori identitare, centrate pe discursul conservării specificităţii etnice, performat în contextul larg al multiculturalităţii europene.

Simbolistica complexă a patrimoniului imaterial, deseori o oglindire a concepţiilor şi reprezentărilor existenţiale sau a atitudinilor cotidiene, reprezintă una din paradigmele constitutive ale valorilor patrimoniale, iar evidenţierea acestora prin programe naţionale şi internaţionale de cercetare, are menirea de a perpetua eforturile specialiştilor îndreptate spre aplanarea nonvalorii şi promovarea unei culturi autentice. Compulsarea şi explicitarea acestui sistem de valori demonstrează complementaritatea patrimoniului material şi imaterial, ca o consecinţă firească impunându-se necesitatea studierii congruente, dar şi consemnarea formelor specifice de manifestare a celor două *stări* patrimoniale.

* * *

Aducem mulţumirile noastre pentru sprijinul oferit la realizarea acestui program de cercetare: Institutului de Istoria şi Etnocultura Şvabilor Dunăreni – Tübingen; Ministerului Culturii şi Cultelor; Institutului „Arhiva de Folclor a Academiei Române" – filiala Cluj-Napoca; Forumului Democrat German – filiala Satu Mare.

Anexa 1 - Hartă

Localităţi cu etnici germani din bazinul Tisei Superioare cercetate în anii 2000-2002

Siedlungen mit deutscher Bevolkerung im Oberen Theißbecken
Forschung in den Jahren 2000-2002

Német etnikumu települések kutatása a Felső Tisza vidékén
a 2000-2002-es években

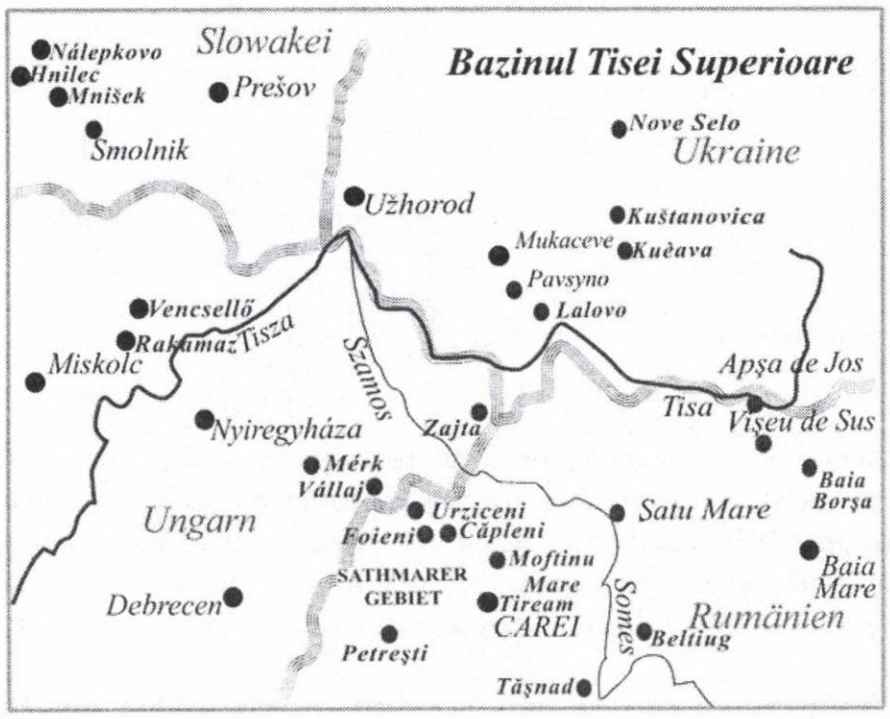

Anul 2000- România, judeţul Satu Mare:
Jahr 2000- Rumänien, Kreis Sathmar:
Carei, Moftinu Mare, Urziceni, Cămin, Căpleni, Foieni, Dindeştiu Mic, Petreşti, Tiream.
Anul 2001 – România, judeţul Satu Mare:
Tăşnad, Craidorolţ, Beltiug, Ardud, Răteşti, Hodod, Săi, Turulung, Homorodu de Jos, Şandra;
Anul 2002 – România, judeţul Satu Mare:
Ciumeşti, Sanislău, Terebeşti, Dindeştiu Mic, Beltiug, Ardud, Căpleni; *judeţul Maramureş*: Vişeu de Sus, Baia Borşa.

Ungaria-Ungarn (2001 – 2002):
Vállaj, Merk, Zajta, Rakamaz, Vencsellő, Hercegkút.

Ucraina- Ukraine (2001):
Palanok, Pudhorod, Pavsyno, Barbovo, Verchniy Koropeţ, Nove Selo, Nyżnya Hrabivnyecya, Synyak, Ust Čorna, Nimečka Mokra;
(2002):
Rahiv, Velekey Becikiv, Kobelecka Poleana, Kuštanovica, Kučava, Lalovo.

Slovacia- Slowakei (2002):
Šmolnik, Švedlár, Smolniká Huta, Nálepkovo, Hnilec, Mníšek nad Hnilcom.

Anexa 2 - Hartă

Comunități etnice din Bazinul Tisei Superioare cercetate în anii 2000-2002
Ethnische Gemeinden im Oberen Theißbecken. Forschung in den Jahren 2000-2002
A Felső Tisza vidéki népcsoportok. Kutatás a 2000-2002-es években

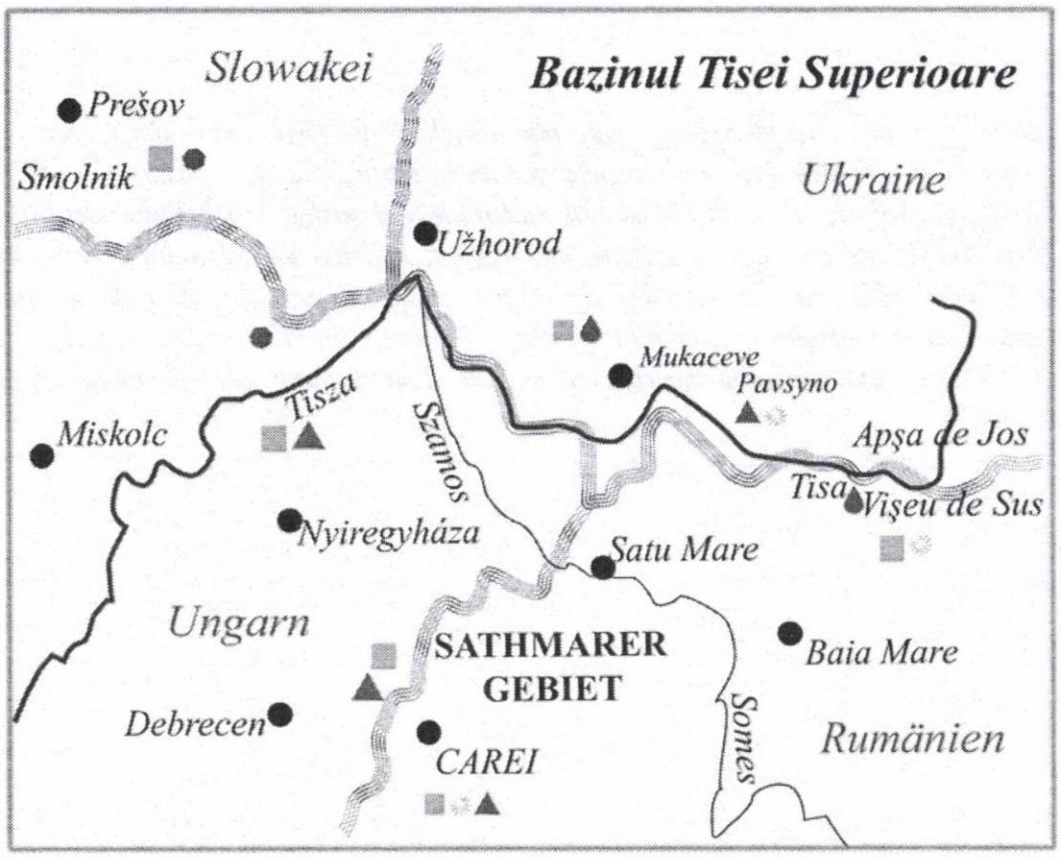

BIBLIOGRAFIE

BĂLU, DANIELA: *Multiculturalitate şi identitate etnică în bazinul Tisei Superioare*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2003.
BONTE, PIERRE; IZARD, MICHEL: *Dicţionar de etnologie şi antropologie*, Editura Polirom, Iaşi, 1999.
www.eurocult.ro
www.observatorcultural.ro
www.24hourmuseum.org.uk

Multidisziplinäre Feldforschungen - Modalitäten für die Nachforschung des immaterielen Patrimoniums

Zusammenfassung

Die Arbeit stellt Modalitäten für die Nachforschung des immateriellen Patrimoniums dar, durch die multidisziplinären Programme. Diese Programme enthalten auch Themen über die immaterielle Seite der patrimonialen Werte. Für Beispiel ist die internationale Forschung präsentiert, mit dem Thema Die materialle und geistige Volkskultur des Oberen Theißbeckens. Einfluss der deutschen Bevölkerung auf die anderen Ethnien der Region, und hat die folgenden Untertehmen: Festlegung des Forschungsgebietes und Feststellungen zur Entwicklung der Orten; Anthropogeografie der untersuchten O rtschaften, mündliche Uberlieferung der Dörfer, allgemeine sozial-historische Probleme, interKulturelle Kontakte und Interferenzen, die Schichtenbildung der Dörfer aus sozial-historischer Sicht, die Entwicklung der Wohnkultur, das Familienleben, Bräuche und Riten usw.

Practici cutumiare din zona Codru
(Raport de cercetare: etapele 1999-2001)

Alina Nogradi
Tóth Zoltán

Raportul de faţă urmăreşte aducerea la cunoştinţa cercetătorilor interesaţi a rezultatelor anchetei etnografice de teren (etapa I, II, III) cu tema ***"Practici cutumiare din zona Codru",*** efectuate în câteva sate din zona Codrului sătmărean, în august 1999, august 2000, august 2001, de către specialişti ai **Institutului "Arhiva de Folclor a Academiei Române",** filiala Cluj, ai **Muzeului Judeţean Satu Mare**, profesori şi studenţi ai **Universităţii Babeş-Bolyai**, Cluj-Napoca, *Litere*, profilul *Română-Etnologie,* **Muzeul de Etnografie al Transilvaniei – Cluj-Napoca**. Ancheta a avut loc ca urmare a unui protocol semnat de instituţiile în cauză, în iulie 1999, la iniţiativa Muzeului Judeţean Satu Mare, protocol ce propune un program de cercetare de lungă durată a principalelor zone etnografice din judeţul Satu Mare. Rezultatele obţinute urmează să fie arhivate şi publicate pe parcurs, scopul final fiind realizarea unui volum de studii de specialitate, cu titlul *Practici cutumiare din zona Codru.*

Temele de cercetare au fost următoarele: **obiceiuri din cadrul familiei** (legate de naştere, nuntă, moarte), **obiceiuri de peste an, practici magice**, credinţe despre diferite **figuri demonice**, legende populare, aspecte ale cultelor religioase, folclor muzical, literatură populară.

Modalităţile de anchetare au constat, iniţial, în: interviuri pe baza chestionarelor Muşlea; înregistrări audio (casete, benzi magnetice) şi video; fotografii documentare; fişe de informatori, de magnetofon şi de observaţie.

Traseul metodologic al producerii datelor etnografice a cunoscut modificări inevitabile:
- renunţarea la chestionarele Muşlea din motive de operativitate la înregistrările audio;
- înlocuirea lor cu ghiduri de interviu tematice adaptate la specificul regional;
- completarea cu noi teme, precum: viaţa socială a tinerilor (relaţii sexuale premaritale, copiii din flori, virginitatea), viaţa conjugală şi probleme de gender etc.;
- îmbunătăţirea fişelor de informatori şi de casetă;
- înlocuirea unor chestionare cu fişe analitice tematice (fişe de gospodărie, de construcţii, de unelte, de instalaţii tehnice tradiţionale etc.);
- renunţarea la interviuri total structurate şi adoptarea unor interviuri semi-structurate;
- realizarea unor înregistrări audio pe baza metodei biografice (poveşti de viaţă);

Punctele de cercetare principale au fost:
- Etapa I: Mărius, Crucişor, Iegherişte; parţial Valea Vinului, Roşiori, Bârsău de Jos;
- Etapa a II-a: Solduba, Chilia, Homorodu de Mijloc, Homorodu de Sus, Necopoi;
- Etapa a III-a: Soconzel, Stâna, Bolda, Cuţa, Socond.

Cantitativ, materialul obţinut se prezintă astfel: 128 de casete audio (138 de ore de înregistrare); 2 benzi magnetice; 4 casete video; 15 filme foto, adăugându-se materialul scris aferent.

Materialul cules este variat şi de o valoare indiscutabilă, deşi se integrează, în mare parte, memoriei culturale pasive a comunităţilor cercetate. Vom prezenta succint, în continuare, principalele categorii de material etnografic obţinut, în ordinea priorităţilor de cercetare:

1. Rituri de naştere

- interdicţii în timpul sarcinii;
- actul "ursitului" şi credinţe despre ursită/soartă;
- povestiri despre ursători şi scrisa omului ("cătana şi ursătorile", în special);
- ursătorile ca "ursoi", fete ale pădurii, cu păr pe faţă etc.;
- copilul născut cu căiţă pe cap, copiii morţi nebotezaţi care se fac strigoi

practici magice la naştere: naşterea pe pământ, tăiatul buricului cu coasa, prima scaldă a pruncului;

- moşitul şi îndatoririle moaşei faţă de copil;
- interdicţii şi ieşirea din perioada de lăuzie;
- schimbarea numelui în caz de boală.

2. Viaţa socială a tinerilor

- "mărsul pă digănie" - întrecere între sate la danţ;
- "danţu' la şură";
- strigarea peste sat, în noaptea de Anul Nou;
- pusul moşilor de paie la fetele bătrâne;
- "mutatul vrajniţelor" de Anul Nou, la fete;
- balurile de peste an;
- clăcile de toamna (de bătut ruje, de desfăcut pene, de pieptănat cânepa, de călcat fuioare, de despănuşat mălaiul etc.);
- şezătorile de tors şi ţesut din Postul Crăciunului.

3. Practici rituale la nuntă

- logodna şi "mărsul pă videre" sau peţitul (stabilitul zestrei, moştenirea);
- daruri premaritale între viitorii soţi;
- relaţii sexuale premaritale şi efectele lor sociale;
- copiii din flori: "coptileţu';
- virginitatea şi semnele ei: cununa de ceară
- măritatul în alt sat;
- "vulpea" şi alte rituri de despărţire;
- participarea în direct la o nuntă în Valea Vinului: stărostitul, *Chemarea mirelui*, *Chemarea miresii* (oraţii de nuntă); cântec la dusul miresii; slujba religioasă şi aruncatul grâului peste miri; urări; *Cântatul cununii* (bocirea cununii la sfârşitul nunţii):
- practici postmaritale: "mărsul pă ominie":
- nunta la ţigani.

4. Viaţa de familie

- aspecte ale înrudirii prin alianţă şi relaţii între membrii familiei;
- vecinătatea şi rolul ei în viaţa cotidiană a unei familii;
- probleme de gender: împărţirea sarcinilor gospodăreşti, organizarea activităţilor grupului domestic;
- viaţa conjugală: relaţii sexuale - concepţia, metode contraceptive, avortul, adulterul; divorţul; văduvia; a doua căsătorie.

5. Ceremonialul funerar

- semne prevestitoare de moarte;
- hainele de mort;
- scalda mortului;
- lumânările: lumina trupului;
- priveghiul: jocul de cărţi; cântece de priveghi, "rozariul" făcut de nouă babe văduve (participare directă);
- petrecania mortului: trântitul uşii după mort; dezlegările sau "iertăciunile"; stările spre cimitir;
- cântatul mortului (bocitul): texte de bocete, inclusiv satirice;
- *Horea mortului* (verş funebru);
- masa comună după înmormântare;
- cazuri de moarte neobişnuite (spânzurătoarea, înecul etc.);
- doliul şi pomenele după mort; sâmbetele morţilor;
- parastasul (participare directă).

6. Obiceiuri de peste an şi legate de muncă

- postul Crăciunului: şezătorile;
- Crăciunul: cocuţatul copiilor, colindatul cu ceatarâşi; colinde laice şi religioase; colinde satirice; credinţe despre calul Crăciunului;
- pomul de Crăciun împodobit cu "poptiroş creţ", ghirlande din boabe de fasole albă, struţuri de pipirig, mere, nuci etc.;
- cetele de feciori: strigături satirice de fată mare şi pusul păpuşii de paie la fetele bătrâne;
- măşti de Crăciun: colindatul cu obrăzare;
- Viflaimul, Steaua;

- Anul Nou: "ţiganii";
- Boboteaza: apa sfinţită;
- obiceiuri de primăvară: Postul Mare; Paştele; Sângeorzu; sfinţirea holdelor la Rusalii; Sânzâienele;
- ieşitul la arat şi condiţiile de puritate;
- pomul de mai;
- obiceiuri de vară: clăcile la seceriş şi la bătutul rujelor (în direct);
- lunea lupilor;
- rituri de construcţie (îngroparea banilor, a unui animal etc., struţul şi petrecerea de sfârşit).

7. Practici magice

- elemente de cosmogonie (legende) şi cosmologie (cerul şi stelele, apele, vânturile, ploaia, raiul şi iadul, etc.);
- vrăji pe ursită; Andreiuţu;
- vrăji cu strigoi;
- vrăji la mort;
- furatul laptelui: practici magice de prevenire; descântece de adusul laptelui;
- descântece de deochi, de oreon, urcior etc.;
- animale folosite în practicile magice;
- plante de leac, cu capacităţi magice: mătrăguna, busuiocul etc.;
- statutul vrăjitoarelor: strigi, vârve, bosorcăi;
- rugăciuni de dezlegare a vrăjilor;
- talismane şi obiecte apotropaice;
- postul întors;
- rituri de construcţie.

8. Figuri demonice, duhuri

- morţi demonizaţi: strigoi, bosorcăi; dezgroparea strigoilor şi înfiptul ţăruşului;
- vii demonizaţi, însemnaţi: strigi, vrăjitoare, bosorcăi;
- ursitoarele ca fete ale pădurii;
- Fata pădurii şi Muma pădurii;
- Urma rea;
- duhul comorilor;
- şarpele casei;
- duhuri care apar sub formă de animale;
- Spiriduşul;
- Marţea.

9. Legende populare

- fortificaţia de la Crucişor: Cetatea Pintii.
- legende despre Pintea, Racolţa, Blidaru;
- istorie locală în legende (Măriuş – sat de lotri);
- legenda păianjenului şi a albinei;
- legende apocrife: Maica Domnului şi tâlharii; minunile Maicii Domnului.

10. Aspecte ale cultelor religioase

- ortodoxism şi greco-catolicism;
- religia după 1948;
- cultul marian: ordinul Marianelor;
- rînduielile la Drumul Crucii;
- fenomenul pelerinajului: cântece de pelerinaj;
- icoane făcătoare de minuni;
- izvoare miraculoase;
- rozariul sau pătrănoştele;
- cântece bisericeşti;

- cântec la Paraclisul Maicii Domnului;
- rânduieli mănăstireşti;
- pictură murală bisericească;
- Judecata din urmă (Apocalipsa) în credinţele populare.

11. Folclor muzical

- doine bătrâneşti;
- cântece bătrâneşti;
- folclor muzical "contemporan";
- cântece de clacă;
- colinde;
- oraţii de nuntă;
- cântece rituale de nuntă (Cântecul cununii etc.);
- Horea mortului (verş funerar);
- bocete;
- muzică populară instrumentală (taragot, ceteră);
- muzică ţigănească.

12. Literatură populară

- date despre fenomenul povestitului;
- basme;
- basme animaliere;
- basme fantastice;
- snoave satirice;
- basmul – snoavă;

13. Aspecte de viaţă tradiţională (material video şi foto mai ales)

- tipuri de gospodării;
- arhitectură: casa, şura, anexele, gardurile; interioare;
- arhitectură religioasă;
- cimitirul;
- fierăria, pălincia etc.;
- viaţă cotidiană: păşunea satului, strânsul fânului, făcutul pâinii;
- poveşti de viaţă (războiul, colectivizarea etc.).

Considerăm că, pe baza acestui material, se vor putea completa lacunele existente în literatura de specialitate în ceea ce priveşte zona etnografică a Codrului sătmărean.

BIBLIOGRAFIE

- Bot, Nicolae, *Obiceiuri agrare şi pastorale din zona Codrilor sătmăreni* (Hurezu Mare), în *Satu Mare. Studii şi comunicări,* 1980.
- Pop, Dumitru, *Folclor din zona Codru*, Baia Mare, 1978.
- Iuraşciuc, Ivan, *Arhitectura populară din zona etnografică Codru şi obiecte decorative de interior*, în *Satu Mare. Studii şi comunicări*, 1972.
- Oltean, Daniela, *Simboluri tradiţionale în nunta românească*, în *Satu Mare. Studii şi comunicări*, 1998-1999.

Pratiques coutumières de la région Codru. Rapport de recherche

Résumé

Ayant le but principal de compléter les lacunes de la bibliographie ethnographique concernant la région Codru, dans nord-ouest de la Roumanie, la recherche présentée au-dessuss a apporté des matérieux de terrain divers: sur les rites de naissance, la vie sociale des jeunes, les nôces, la vie familiale, les pratiques funéraires, les pratiques du travail, la magie et les figures démonologiques, les récits, les cultes réligieuses, les chansôns etc.

Etnicii germani din Transcarpatia.
Raport de cercetare

Liuba Irina Horvat,
Alina Nogradi [1]

Organizată de *Institutul de Istoria Şvabilor Dunăreni* – Tübingen, Germania şi *Muzeul Judeţean Satu Mare*, România, cercetarea asupra culturii populare din bazinul Tisei superioare, în special asupra influenţei populaţiei şvăbeşti în regiune, a avut ca unul dintre obiective, în anul 2001, efectuarea unor anchete de teren în satele de colonişti germani din Transcarpatia (Ucraina).

Din punctul de vedere al metodologiei de teren, s-a aplicat metoda interviului direct (pe bază de chestionare exhaustive) şi a observaţiei indirecte, conform orientării stabilite de dl. Hans Gehl (*Institutul de Istorie a Şvabilor Dunăreni*), coordonatorul principal al cercetării.

Raportul de faţă prezintă datele istorice şi cele etnografice – obiceiurile de familie şi de peste an, ocupaţiile şi meşteşugurile, spaţiul arhitectural, etc., obţinute pe teren, într-o manieră concisă şi neutră.

I. DATE ISTORICE

Prezenţa etnicilor germani în Transcarpatia – Ucraina (actuală) se datorează colonizărilor din secolele XVIII-XIX, în principal, deşi au existat colonizări anterioare (după invazia mongolo-tătară, în Slatina, Sighet, Teceu, pentru minele de sare). Perioada cea mai importată de colonizare a fost după 1703-1711 (Răscoala Curuţilor). Motivele acestor colonizări au fost: repopularea zonei în urma invaziei otomane, necesitatea unei forţe de muncă specializate în diferite domenii (agricultură, meşteşuguri, exploatări forestiere etc.) şi, prin urmare, susţinerea economică a unor domenii nobiliare (Schönborn) sau regale (Königsfeld).

În regiunea Munkács, primele colonizări au fost coordonate de familia nobiliară Schönborn. În 1726, Rákóczi II îi cedează proprietăţile lui din jurul Munkácsului episcopului Lotar-Franz Schönborn: 3 cetăţi, 6 târguri, 181 de sate, cu un total de 40.000 de locuitori. După moartea lui Lotar-Franz Schönborn, nepotul său, Friedrich Karl Schönborn primeşte, în 1730, dreptul de a aduce 100 de colonişti romano-catolici, care să deţină o avere de 100 de florini (total), boi, vaci, unelte gospodăreşti. Au fost aduşi pe Dunăre, cu plutele (după datele de istorie orală), colonişti de limba germană, li s-au dat teritorii pentru înfiinţarea gospodăriilor şi a unor sate noi sau au fost eliberate gospodării şi sate existente deja şi ocupate de populaţia slavofonă. Fiecărei familii i s-a dat pământ de casă şi arabil (cât putea fi lucrat cu 2 cai şi doi boi); exista scutire temporară de impozite (pentru cei care se ocupau de viticultură – pe 8 ani, de exemplu).

În 1730, au fost aduşi 200 de oameni: meşteşugari din Bamberg şi Winzburg şi repartizaţi în mai multe sate. În 1746, Friedrich Schönborn moare şi continuă colonizarea soţia lui, Mentfold, şi fiul, Eugen-Erwin Schönborn – care în 3 decembrie 1749 hotărăşte aducerea unui nou val de colonişti germani.

Satele din regiunea Munkaci colonizate cu etnici germani:

1. SCHÖNBORN – Nove Selo

- atestat ca sat cu populaţie slavă înainte de invazia tătară (1244); vatra satului a suferit trei mutări; vatra actuală a fost ocupată în 1730 de colonişti germani (de aici numele ucrainean actual al satului: Nove Selo - Satul Nou);
- în 1730: au fost aduse 13 familii de meşteşugari germani (dogari, olari, viticultori, maeştri de vânătoare etc.);
- principalul loc de origine: Winzburg;
- din punct de vedere etnic: în 1975, din populaţia totală de 1.025 loc., 900 erau etnici germani; în 2001: din totalul de 385 loc., 30 sunt etnici germani (foarte mulţi au plecat în Germania după 1990); alte etnii: ucraineni, ruşi, maghiari, români, evrei;
- confesional: 95% romano-catolici; 5% ortodocşi; biserica romano-catolică Sf. Mihail (constr. 1737);
- lingvistic: dialectul german este încă în uz; multilingvismul: germana, rusa, ucraineana, maghiara.

2. PAUCHING – Pavsyno

- la începutul secolului al XVIII-lea, mama grofului Eugen Schönborn, Mentfold, a adus 10 familii de germani;

---

[1] Precizăm că la realizarea prezentului raport au avut o contribuţie importantă dl. Viorel Ciubotă şi dl. Tóth Zoltán. Cu mulţumiri.

- numele inițial al satului: Mentfold;
- 1749: au venit 8 familii din Winzburg;
- în 1750, se numește Pozagaza și sunt aduși soldați nemți care au apărat cetatea Munkácsului în perioada 1703-1711;
- între 1758 - 1759 au venit 21 de familii din Austria Superioară;
- 1763 - 1764, lângă Pauching, mai sunt aduși nemți la Barthhaza;
- în sec. XIX a avut loc un incendiu care l-a distrus în totalitate; a fost refăcut și renumit (Pauching – Pavsyno);
- d.p.d.v. etnic: din 900 loc. (2001): 50% germani, ceilalți maghiari, ucraineni, țigani;
- confesional: 95% romano-catolici; biserica romano-catolică Sf. Cruce (constr. 1900);
- lingvistic: dialectul german este în uz; multilingvismul: rusa, ucraineana, maghiara, germana

3. CUCEAVA

- 1758: primii coloniști în Cuceava, din Winzburg;
- 1761: coloniști din Austria Superioară; meșteșugari din Silezia, specialiști în prelucrarea pieilor, a lânii;
- colonizări interne (secundare) în secolul al XIX-lea; în 1827: au venit 66 de familii de germani, la purunca familiei Schönborn, din alte sate din Munkács și Beregovo; până în 1945 erau 320 de locuitori germani în sat;
- d.p.d.v. etnic: majoritar germani, alături de maghiari și ucraineni;
- confesional: romano-catolici 70%, restul greco-catolici;

4. OBER SCHÖNBORN – Veliki Koropeț

- în prima jumătate a secolului XVIII, după lupta de eliberare din 1703-1711, Fridrich Schönborn aduce coloniști și la Koropeț, din Winzburg;
- în 1730: au fost aduși coloniști nemți, satul se va numi Ober Schönborn; în 1732, au mai fost aduși germani lîngă Koropeț, la Palanok (soldații nemți care apărau cetatea Munkaciului);
- 1758-1771: coloniști meșteșugari din Austria Superioară, Silezia, Franconia;
- confesiunea principală: romano-catolicismul;
- astăzi, d.p.d.v. etnic, este sat mixt.

5. MEDHENDORF – Lalovo

- 1771: primii coloniști germani din Winzburg, Silezia, Franconia;
- satul se numește Medhendorf;
- contele Eugen Schönborn, prin patenta din 22 nov. 1761, datorită faptului că avea nevoie de meșteșugari pentru prelucrarea pielii și construirea de mici manufacturi (pielărie, tăbăcărie, lână), aduce, timp de zece ani, coloniști în mai multe sate, printre care și Lalovo;
- în 1867 au fost colonizați alți etnici germani: 10 familii din Austria.

6. KÖNIGSFELD – Ust Ciorna

- în 1815, la confluența râurilor Mokreanka și Brustureanka, s-a întemeiat satul Königsfeld (Ust Ciorna), cu coloniști din Austria Superioară, aduși pentru exploatări forestiere (lemnul fiind folosit în minele de sare din Slatina);
- începând cu 1880, familii tinere din Königsfeld și Deutsch Mokra se așează în satul vecin - Ruska Mokra;
- dialectul vorbit – bavarez austriac (mai târziu șvab) – s-a îmbogățit cu multe elemente maghiare și ruso-ucrainene;
- pe plan confesional, în perioada austro-ungară (1868-1918), are loc un proces de asimilare (în direcția maghiară);
- se ocupau de creșterea animalelor – cornute mari – din secolul XIX apar mari gospodării păstorești în munte, unde prelucrau laptele și făceau brânzeturi;
- cele mai mari pășuni: Prebui și Steneak;
- în 1920, ca urmare a creșterii numărului de cornute mari, se construiește o nouă gospodărie montană pe muntele Krasna;
- până în anul 1945, în sat erau numai etnici germani; apoi, satul a devenit mixt d.p.d.v. etnic;
- astăzi, trăiesc în sat doar trei familii germane, 25 de familii fiind mixte (germano-ucrainene), 3 familii maghiare, 2 familii de țigani; au existat și familii de evrei (care aveau sinagoga lor).

7. DEUTSCH MOKRA – Nimețka Mokra

- în noiembrie 1775, de-a lungul râului Mokreanka, la Nimețka Mokra, au fost aduși coloniști germani pentru exploatarea forestieră din Salzkammergüt (Austria Superioară), în nr. de 220 de oameni, o mare parte de ei din Langbad, Bath, Işlea și Hoizerna, sau din alte sate de pe valea râului Traun;
- scopul principal al colonizării: obținerea lemnului folosit în minele de sare din Slatina;
- femeile se numeau "almerini" – "senmerin" – "sendlerin";

- după reformele din 1918 (Cehoslovacia), păşunile de stat au fost date în arendă: marile gospodării Steneak şi Prebui, din munţi, s-au mărit după modelul gospodăresc din Alpi, devenind centre de producţie a lactatelor;
- după deportările din 1944, gospodăriile nu mai sunt folosite;
- d.p.d.v. etnic, satul este mixt (deşi, iniţial, era german); confesional: astăzi greco-catolicismul.

II. DATE ETNOGRAFICE

Locurile diverse de proveniență (Bavaria, Boemia, Austria Superioară, Franconia, Silezia, etc.) au determinat o mai mică unitate a bagajului cultural-simbolic al etnicilor germani de pe teritoriul actual al Transcarpatiei.

Trăsăturile fundamentale ale culturii populare germane se regăsesc, la aproape toate comunităţile rurale din regiune, în următoarele aspecte:

1. Obiceiurile de familie:

- darurile şi vizitele la naşterea unui copil, botezul (perna dată de naşi) şi serbarea onomasticii, viaţa socială a tinerilor (Spinstube, seratele de dans, balurile), logodna, specificul nunţii – furatul mirelui, datul pernei de 5 kg. ca zestre, darurile în bani puse în paharele de vin, daruri derizorii (pâine, oase, etc.); înmormântarea, fără pomeni şi ospeţe ceremoniale comune.

2. Obiceiurile de peste an:

- Ziua Magilor (Bethleemul), peste tot cu aceeaşi formă (staulul, copii cu măşti de îngeri şi de draci); Silvester (colindatul copiilor); Fărşangul: cu o largă gamă de măşti, inclusiv demonice, măşti ale anotimpurilor, păpuşa de Fărşang care se ardea şi cenuşa era folosită la sfinţitul caselor şi la vindecarea copiilor şi animalelor domestice (Miercurea Cenuşii); Duminica Verde (aduceau ramuri de răchită, folosite peste an pe timp de furtună); Paşti (A doua zi: stropitul fetelor cu găleţi cu apă, apoi cu parfum); Ziua Sfintei Cruci; pelerinajele de Sfânta Maria, Sfântul Martin ca zi de soroc, Spinstube – unde fetele torceau şi cântau etc.

3. Muncile câmpului:

- sistemul agricol este destul de unitar, cu excepţia Königsfeld; plantele cultivate: grâu, orz, cânepa, legume de grădină, pomi fructiferi (meri, pruni), viţa de vie (foarte cultivată) – cu adăposturi temporare din paie, cu paznici peste vară; pământul era cultivat pe parcele delimitate de mejde (pietre de hotar sau brazde); păşunile erau folosite în comun;
- creşterea animalelor: în special în zona Ust Ciorna (Königsfeld), pe păşunile montane, cu construcţii din lemn sau piatră folosite sezonier (ocoale sau sălaşuri); animalele crescute: vaci, capre; oile erau crescute de populaţia slavă; termenii păstoreşti din oierit au fost, în dialectul german, împrumutaţi din slavă (chiar română).

4. Meşteşugurile:

- în satele din jurul Munkácsului, principalele meşteşuguri practicate de etnicii germani au fost:
  - olăritul: au existat ateliere (mici manufacturi) în care se produceau obiecte de uz casnic din ceramică în Schönborn, Pausching, etc. şi ateliere de producere a ţiglei în Pauching;
  - împletitul funiilor din cânepă era specific german în aproape toate satele;
  - tâmplăria şi dogăritul: în aproape toate satele (termenii folosiţi pentru unelte sunt în dialect);
- exploatarea forestieră şi prelucrarea lemnului: în regiunea Ust Ciorna, a fost unul din cele mai mari puncte de exploatare forestieră din Transcarpatia, existând şi o cale ferată din sec. XIX (Königsfeld, Deutsch Mokra, Ruska Mokra)

5. Arhitectura:

În satele studiate în Transcarpatia, în 2001, au fost constatate **5 tipuri principale de case**, după planimetria lor.

1. Una dintre cele mai vechi case de tip german a fost observată în Cuceava: formată dintr-o cameră, o tindă (cu funcţie de bucătărie) şi o cămară, dimensiunile casei fiind de 8/5,50 m. Fundaţia din piatră de râu, pereţii din cărămidă, plafonul din grinzi de stejar dispuse transversal, susţinute de meşter-grindă pe toată lungimea casei, acoperişul din ţiglă, iar faţada ornamentată cu motive geometrice în relief. Acoperişul este în două ape cu şut la capete, casa fiind situată perpendicular pe uliţă iar faţada constituită dintr-un şut. În spatele casei, paralel cu uliţa, se află un grajd, cu o cameră specială cu funcţie de cămară, din bârne de stejar cu scânduri de brad. În curte mai este o pivniţă semi-îngropată, din cărămidă, cu boltă.

2, 3. În Schönborn, există două tipuri principale de casă: primul tip – casa are două camere, tindă şi cămară, dispuse longitudinal ("vagon"), perpendicular pe uliţă. În spatele casei, la cele mai multe case, în prelungire, este adăugată o bucătărie cu intrare separată, din curte, prevăzută cu cămară pentru alimente. În prelungirea casei, în spaţiul gospodăresc, se află gore-ul: în partea inferioară din scânduri late orizontale, pentru porci, iar în partea superioară din leţuri subţiri distanţate, pentru depoziotarea porumbului. Şura este

orientată paralel cu uliţa şi perpendicular faţă de casă. Fundaţia: piatră de râu cu talpă groasă din grinzi de stejar, pereţii din cărămidă, plafonul din grinzi transversale, acoperişul în două ape cu şuturi laterale, din ţiglă.

4. Un alt tip de casă întâlnit în Schönborn (în Pauching şi în alte sate): de formă dreptunghiulară, cu 5 încăperi: 2 camere înspre stradă (Wohnstube), cu intrarea printr-o tindă (Wohnkuche), un hol (Flur) şi, în dreapta tindei, o cămară de alimente (Kammer). Sub bucătărie, cu intrare din interior, există o pivniţă din cărămidă, cu boltă, cu un geam de aerisire. Gore-ul este situat în spatele casei; şura este dispusă perpendicular pe casă, cu acoperiş în două ape cu şuturi.

Un tip cu totul special de casă germană este cel din Königsfeld. Majoritatea caselor sunt construite din lemn de răşinoase, pe fundaţie de piatră de râu. Într-o primă etapă, casele se construiau din bârne rotunde aşezate orizontal (blockbau), îmbinate în cheutori, cu acoperişul în două ape, cu şindrilă, cu şuturi: unul la stradă, şi unul în spatele casei, casa fiind orientată perpendicular pe uliţă. Faţada este acoperită cu şindrilă divers colorată. Podurile erau prevăzute cu horn slobod, folosit pentru afumarea cărnii. Într-o etapă următoare, bârnele erau fasonate dreptunghiular şi îmbinate în cheutori de tip "coadă de rândunică". Construcţiile cele mai noi sunt clădite pe un schelet de bârne verticale prevăzute cu nut, în care se aşează dulapi de răşinoase îmbinaţi în sistem nut şi feder (pană cu uluc). Pereţii erau astfel construiţi din bârne orizontale şi verticale, ceea ce dădea o notă decorativă specifică arhitecturii casei. Pereţii exteriori nu erau tencuiţi, ci acoperiţi cu şindrilă în formă hexagonală alungită. În perioada dominaţiei cehoslovace, s-au construit câteva zeci de case cu pereţii din piatră de carieră netencuită.

Casa nu are târnaţ în toată regiunea Munkácsului.

Tipologia şurilor: există două tipuri principale, cu mici diferenţieri între ele.

Primul tip: materialul principal de construcţie este cărămida, cu dublă structurare internă a spaţiului: grajd pentru cornute, coteţ de porci; a doua parte din scânduri fixate pe un schelet construit din grinzi, unde se ţinea căruţa, fânul şi uneltele agricole, de multe ori, cu un spaţiu alipit (la exterior) pentru păsările de curte.

Nu se întâlneşte nicăieri tipul de şură "pe două laturi", din regiunea Sătmarului, de exemplu.

CONCLUZII

Stadiul actual al culturii populare a etnicilor germani din Transcarpatia reflectă diversele tradiţii culturale care au stat la baza ei şi un mod interesant de sinteză între elemente de proveniență diferită. Identitatea culturală (obiceiuri, cântece, poveşti, arhitectură, etc.) este încă susţinută de cea lingvistică (dialectele şi germana standard, în ultimul timp), religioasă (romano-catolicismul) şi socială (sistemul specific de moştenire a averii: primogenitura). Perioada comunismului a determinat puternice dislocări etno-culturale. Există o puternică tendinţă de plecare în Germania, după 1990, ceea ce va afecta, în timp, sistemul cultural tradiţional al etnicilor germani din regiune, dar care întăreşte conştiinţa identităţii etnice.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Melika, N. I.; Kulea, F., *Austro-nimeţki mistecikovi poselenea na Zakarpati*, în *Novene Zakarpatia*, nr. din 30.03.1996
- Melika, N. I.; Tivadar, M., *Etnolongvistecini procese u nimeţkoho naselenia Mukacivskoho raionu Zakarpatskoi oblasti na proteazi XV-XX stoliti (Na materialah sil Pidhorod, Palanok). Cultura ta pobut naselenia Ucrainskeh Carpat*, Ujgorod, 1972
- Pavlenko, G. V., *Nimţi na Zakarpati*, Ujgorod, 1995

The Swabians from Transcarpathia. Report of field – research

Abstract

The report presents the results of a field - work, co-ordinated by the ***Institute of History of Swabians*** *from Tübingen and the* ***County Museum Satu Mare****, made in the German villages from Transcarpathia – Ukraine (2001), by organising the materials in two main categories: the historical datas and the ethnographical ones, especially the family customs, the field works and their practices, the architectural space etc.*

Minoritatea ucraineană din județul Satu Mare
Raport de cercetare – etapa I (2001)

Liuba Irina Horvat [1]

Cercetarea etnografică de teren ***Minoritatea ucraineană din județele Satu Mare şi Maramureş*** are ca obiectiv principal cunoaşterea şi publicarea unor aspecte istorice, lingvistice, de cultură populară tradiţională specifice etnicilor ucraineni din nord-vestul României, alături de observarea unor fenomene mai puţin clasice legate de modurile de manifestare şi construire a identităţii etnice, de semantica unor scheme mentalitare caracteristice, de mecanismele încadrabile antropologiei memoriei etc. Analizele de specialitate asupra materialului ştiinţific vor fi prezentate, la final, sub forma unui *Atlas al culturii populare a ucrainenilor din Satu Mare şi Maramureş*, care, deşi cu un titlu clasic pentru perioada monografiilor asupra unui sat sau a unei microarii etno-culturale, va avea o structură tematică modernă, respectând, în linii principale, temele propuse preliminar pentru cercetare.

Participanţii la realizarea primei etape a proiectului (cercetarea a patru sate din judeţul Satu Mare) vin din partea următoarelor instituţii: **Muzeul Judeţean Satu Mare**, **Universitatea Naţională** din Ujgorod – Ucraina, **Institutul de Cercetare a Regiunii Carpatice** din Ujgorod – Ucraina, **Universitatea Babeş-Bolyai** – Cluj.

Metodologia realizării anchetei de teren propriu-zise, prima etapă, se bazează în special pe ***interviuri structurate***, după ample ***chestionare tematice***, create de d-l. prof. univ. dr. Mihai Tivadar – Universitatea Naţională din Ujgorod, în paralel cu ***înregistrarea audio*** a informaţiei; pe ***interviuri semi-structurate***, după ghiduri realizate de d-l drd. Mihai Zan, pe probleme legate de fenomenele identitare, şi pe ***interviuri non-structurate***, aferente înregistrării audio a poveştilor de viaţă (metoda biografică). Sunt folosite ***chestionare de uzanţa limbii***, completate în scris, fără înregistrare audio adiacentă. O altă modalitate de anchetare este ***observaţia indirectă*** a unor aspecte de viaţă tradiţională (viaţa de familie şi organizarea grupului domestic, semantica locuirii spaţiului arhitectural) sau ***participativă***, dacă este cazul. ***Fotografierea*** – o altă metodă de fixare a datelor de teren – are ca teme predilecte, pentru prima etapă, arhitectura specifică, portul popular şi meşteşugurile. ***Înregistrările video***, făcute până în prezent, s-au oprit asupra meşteşugurilor tradiţionale din Micula şi a arhitecturii tipice. ***Materialul scris*** aferent înregistrărilor audio, video şi fotografiilor documentare constă în: fişe de informator şi de conţinut al casetelor audio, fişe pentru filmele foto, fişe de gospodărie şi construcţii.

Din punct de vedere cantitativ, materialul obţinut în prima etapă se prezintă astfel: 25 de casete audio (35 de ore de interviu), 1 casetă video, 5 filme foto, 34 de chestionare de uzanţa limbii.

Punctele cercetate în prima etapă sunt comunităţile ucrainene din: ***Micula***, ***Ciuperceni***, ***Dumbrava*** şi ***Tarna Mare***.

Temele propuse cercetării sunt următoarele:

1. Date istorice despre comunităţile de etnici ucraineni din Satu Mare şi Maramureş:

- date de *arhivă;*
- date de *istorie orală;*

2. Date de etno-ecologie:

- structura spaţiului rural comunitar (*tipologia aşezării*) şi relaţiile cu *eco-mediul*;
- schimbarea eco-mediului de origine, prin fenomenul colonizării, şi adaptarea la noi *condiţii geo-climatice*;
- schimbarea *mediului etno-cultural şi lingvistic* originar: modalităţile de adaptare şi efectele asupra modului de viaţă specific, în funcţie de generaţii.

3. Aspecte socio-antropologice:

- statutul de *grup etnic minoritar;*
- alteritate etnică (români, maghiari, ţigani);
- *relaţii etnice*: raporturi de vecinătate, transferuri culturale (obiceiuri, ocupaţii, etc.) bi-direcţionate, conflicte etnice;

---

[1] La realizarea prezentului raport au colaborat în mod special: Alina Nogradi (Satu Mare), Mihai Zan (Ujgorod), Tóth Zoltán (Satu Mare).

- aspecte ale *identității etnice*: etnonime (din interiorul comunității și date de alți etnici); identitatea lingvistică și fenomenul bi- sau multilingvismului după colonizare, în special; identitatea religioasă – ortodoxism și neo-protestantism; conștiința apartenenței etnice; identitate culturală;
- probleme de *istorie socială*: neamuri, habitat și formă de proprietate, viața de familie și organizarea juridică, (sistemul de transmitere a averii, moștenirea etc.);
- *sistemul de înrudire* (rudenia de sânge, prin alianță, spirituală);
- structura *grupului domestic* și organizarea vieții de familie cotidiene;
- *vecinătatea* și implicațiile în muncă;
- relația cu "străinul" și ospitalitatea.

4. Aspecte religioase:

- *confesiuni* și interrelații;
- organizarea bisericii ortodoxe și a caselor de rugăciune;
- *sărbători* religioase specifice (după stilul vechi);
- fenomenul *pelerinajului;*
- *cărți* religioase specifice.

5. Arhitectura:

- *gospodăria* (tipologie, împrejmuirea, componente, instrumentar, organizarea muncii);
- *casa* (planimetrie, sistem și materiale de construcție; decorul exterior și structura interiorului – mobilier, textile, icoane etc.);
- *rituri de construcție;*
- credințe magico-religioase legate de gospodărie și casă.

6. Ocupații și meșteșuguri:

- *agricultura*, viticultura, pomicultura;
- *creșterea animalelor* și păstoritul;
- *prelucrarea lemnului;*
- pielărie și tăbăcărie;
- industria casnică textilă;
- instrumente, unelte și instalații specifice;
- credințe și obiceiuri legate de muncile de peste an și de activitățile meșteșugărești.

7. Portul popular. Specific și influențe

- haine purtate deasupra;
- *portul bărbătesc;*
- *portul femeiesc;*
- *portul* caracteristic *copiilor;*
- accesorii (podoabe, acoperitori de cap);
- *tehnici și ornamente specifice* sau împrumutate;
- implicațiile în social: diferențieri ale vestimentației pe grupe de vârstă (fete-neveste-femei bătrâne), în funcție de *prestigiul socio-economic* (bogați-săraci-slugi);
- caracteristici ale vestimentației în *contexte rituale*: sărbători, Crăciunul, nuntă etc.;
- modificări actuale ale portului tradițional.

8. Obiceiuri de familie:

- *nașterea* (perioada sarcinii, nașterea – pe pământ, pe paie, moșitul, prima scaldă, ursitoarele, acte magice protectoare, lăuzia, schimbarea numelui, botezul);
- *copilăria*: jocuri de copii specifice, probleme de educație;
- *viața socială a tinerilor* (intrarea în societate, "vecerneți", clăcile, relații sexuale premaritale - virginitatea, copiii din flori, alegerea partenerului de viață – pețitul, practici de aflare a ursitei etc.);
- *nunta*: "zarucenea", stabilirea zestrei, alegerea nașilor, chemarea la nuntă, gătitul cununii, împodobirea steagului, cununia, petrecerea și ospățul comun – alimente specifice, dansul miresei pe bani, darurile, îmbrăcarea miresei în nevastă, nunta mică);
- *viața de familie* (manifestări ale relațiilor de rudenie – respectul față de părinți și vecinătate în viața cuplului; organizarea muncii în casă și în gospodărie, relații sexuale – concepția, metode contraceptive, avortul, adulterul; divorțul și văduvia; a doua căsătorie);
- *practici funerare* (semne de moarte, spălatul mortului, priveghiul – jocuri de priveghi, bocirea, rituri de despărțire, iertăciunile – "proscia", ultimul drum – "stațiile", masa funerară comună, pomenile după mort și doliul, practici și obiecte cu rol de a împiedica mortul să se facă strigoi;
- *morți neobișnuite*: prin spânzurare, înec, moartea unui tânăr necăsătorit, etc.)

9. Obiceiuri de peste an:

- *obiceiuri de trecere*: *sărbători şi obiceiuri de primăvară* (Baba Dochia, 40 de Mucenici, Alexie cel Cald, Blagoveştenia, Lăsata Secului, Miezul Păresii, Sângeorzul, Floriile, Paştele, Ispasul, Joia Verde, Rusaliile, Sânzâienele); *sărbători şi obiceiuri de vară şi toamnă* (Sfântul Ilie, Sfânta Ana, Schimbarea la faţă, Sfânta Maria Mare, Sfânta Maria Mică, Ziua Crucii, Sfântul Dumitru, Lăsata Secului, Sfântul Andrei);
- *obiceiuri augurale*: *colindatul de Crăciun* (Ajunul Crăciunului, tipuri de colindat şi cetele de colindători, jocurile cu măşti, Viflaimul, repertoriul de colinde, acte magice augurale şi cu funcţie premaritală); *Anul Nou* (jocuri cu măşti, sorcova, practici de ghicire a ursitei, etc.);
- *obiceiuri în legătură cu munca*: *obiceiuri de primăvară* (ieşitul la arat şi semănatul, focurile de 1 mai, măsurişul oilor, rituri de apărare a holdelor la Rusalii); *obiceiuri de vară şi toamnă* (culesul recoltelor – clacă la culesul cartofilor şi mălaiului, clăci de tors şi ţesut, etc.); *rituri de construcţie*, practici la începutul unei munci, gesturi rituale în activităţi cotidiene.

10. Demonologie şi practici magice:

- *elemente de cosmologie* (credinţe cosmogonice, meteorologie populară, lumea de dincolo, sfârşitul lumii şi judecata de apoi);
- *fiinţe demonice* (frumoasele pădurii – "lisna", vrăjitoare – "vorojca", copilul strigoi – "zbişce", omul lup – "vovcun", ursitoarele – "vişciunke", urma rea, "bosorcania", strigoi, etc.);
- *practici magice*: vrăjitoarele (statut, înfăţişare, puterea lor, instrumentar magic), tipuri de vrăji (vrăji la naştere, la nuntă, la înmormântare, legarea puterii bărbatului, pe ursită, de furatul laptelui, deochiul, etc.); practici de apărare şi desfacere a vrăjilor (obiecte, metode, formule, talismane, etc.).

11. Aspecte tematice secundare:

- *folclorul muzical* (legat de obiceiuri – cântece de nuntă, bocete, cântece de priveghi; cântece de petrecere etc.);
- *folclor literar* (basme, legende istorice, povestiri despre război, povestiri legate de fiinţe demonice);
- *coregrafie* (dansuri specifice).

În cadrul primei etape a cercetării, în comunităţile de ucraineni din cele patru sate sătmărene precizate, s-au urmărit toate aceste aspecte tematice, în măsura în care realitatea de teren a confirmat existenţa lor. Materialul obţinut în urma acestei prime anchete de teren va fi prezentat în continuare într-un mod analitic.

I. DATE ISTORICE

Pe teritoriul fostului comitat Ugocea, din care aproape jumătate este parte a actualului judeţ Satu Mare, primele grupuri de ruteni au apărut între anii 1336-1351. Iniţial aşezaţi în părţile deluroase ale comitatului, au coborât apoi înspre sud-vest. Pe baza listelor de iobagi, se constată că primul val de ruteni din secolul XIV era doar o parte infimă ca număr a valului numeros din secolele XVII-XVIII: de exemplu, în anul 1565-1574 erau 61 capi de familie slavi, iar în 1775 – 198 capi de familie slavi.

Din localităţile în care a fost atestată populaţie slavă la începutul secolului XIX, astăzi, în unele, nu mai există nici un locuitor ucrainean, în schimb, etnici ucraineni au emigrat din Ucraina şi Maramureş, formând noi comunităţi de tip colonii. În secolele trecute, satele care erau populate, parţial, de ucraineni sunt următoarele: Bocicău, Tarna Mare, Tarna Mică, Porumbeşti, Valea Seacă, Turulung, Bercu, Peleş, Lazuri, Halmeu, Botiz, Mesteacăn, Cidreag. Localităţile în care astăzi nu se mai află etnici ucraineni sunt: Peleş, Turulung, Tarna Mare, Valea Seacă, Halmeu, Mesteacăn. Satele în care au apărut noi "colonii", în secolul XX, sunt: Micula, Păulian, Decebal, Dacia, Traian, Dumbrava, Ciuperceni, Agriş, Livada, Drăguşeni, Gelu. Cea mai mare comunitate de etnici ucraineni, cercetată în mod special în această primă etapă, este în satul Micula: aproximativ 500 de locuitori.

În trei dintre satele cercetate – **Micula, Ciuperceni, Dumbrava** – ucrainenii au venit în secolul XX, după al doilea război mondial, din sate ucrainene din Maramureş (Poienile de sub Munte, Ruscova, Repedea, Crasna, Rona de Jos), iar în **Tarna Mare** – cătunul Văgaş, primele familii de ucraineni au venit aproximativ acum 200 de ani, din zona Hustului – Ucraina, pentru munci forestiere.

II. DATE DE ETNO-ECOLOGIE

Fenomenul colonizării reprezintă unul din factorii determinanţi ai modului în care se prezintă astăzi cultura etnicilor ucraineni din Micula, Ciuperceni şi Dumbrava, raportul lor cu eco-mediul, formele concrete de manifestare a identităţii etnice şi diverse practici sociale ale existenţei lor comunitare.

Cauzele *migraţiei.* Unul din principalele motive ale "migraţiei" de după al doilea Război Mondial – până în prezent – este *baza economică a nivelului de trai*, raportată la următoarele aspecte: satele ucrainene din Maramureş, din care au venit, sunt sate de munte, aşezate pe văi înguste, de tip risipit sau răsfirat de vale, cu terenuri agricole insuficiente pentru a asigura resursele de hrană necesare familiilor cu un număr mare de copii (7-11 copii). Fertilitatea terenurilor arabile fiind scăzută, iar acestea insuficiente spre a fi împărţite tuturor copiilor, mulţi etnici ucraineni au preferat zonele fertile din Câmpia Sătmăreană.

Un alt motiv al migraţiilor a fost, în special în perioada comunistă, *lipsa unor centre industriale apropiate*, singurele posibile locuri de muncă fiind în minele de la Borşa şi Baia Borşa, la defrişările forestiere ("butinăritul") sau muncile sezoniere la distanţe mari, pentru procurarea cerealelor necesare (în Bărăgan, în special). Astfel se poate explica preferinţa pentru sate apropiate de oraşul Satu Mare, ca centru urban care putea să le ofere locuri de muncă mai bine plătite şi şcoli pentru educarea copiilor.

Amploarea fenomenului, chiar şi în zilele noastre, se explică şi prin *crearea unui "pattern" comportamental social*: primii dintre membrii unei familii, aşezaţi în Câmpia Sătmarului, cu rezultate economice imediat vizibile în creşterea nivelului de trai, au fost luaţi ca "model" pentru noi migraţii.

Aspecte ale adaptării la un nou eco-mediu. Primele urmări sesizabile ale locuirii într-un alt mediu geo-climatic sunt la *nivelul structurării spaţiului comunitar*: de la satele de munte, risipite sau răsfirate de-a lungul văii, s-a adoptat modul de organizare a spaţiului rural caracterisitic câmpiei someşene: geometric – adunat (model de influenţă germană în zonă) sau risipit de-a lungul şoselelor. Spre deosebire de satele de origine, care erau în majoritate locuite de ucraineni şi organizate de ei, satele din Satu Mare în care au venit erau deja locuite de români şi maghiari, ceea ce impunea respectarea unui model de structurare a spaţiului deja existent, mai ales că – în mai multe cazuri – au fost cumpărate locuinţe de la români sau maghiari.

Construirea de noi gospodării a trebuit, de asemenea, să respecte anumite constrângeri în acest sens: pe uliţe deja trasate – deci respectând schema deja formată a satului – sau modelul comunist impus oficial (tipul "6" de casă). Există câteva excepţii: case din scânduri late de brad sau stejar aduse din satele de origine şi reconstruite (ex.: Micula). Un alt aspect vizibil este legat de materialele de construcţie folosite la noile case: lemnul, din belşug găsit în zona muntoasă a Maramureşului, a constituit sute de ani suportul material care permitea respectarea regulilor tradiţionale (specifice) de construire a unei case ucrainene (în sistem "blockbau", din scânduri late fasonate, îmbinate în cheutori de tip "căuc", "coadă de rândunică" sau "pană cu uluc"). În câmpie, datorită lipsei lemnului, dar şi noilor influenţe urbane, au fost folosite, ca materiale de construcţie pentru noile case, cărămizile de lut ars sau nears ("văioagele"), "bolţarii", betonul (în locul pietrelor de râu, ca fundament) etc. *Spaţiul gospodăresc* a suferit şi el modificări: de la materialele folosite la împrejmuiri (scândurile, în Maramureş), până la anexele gospodăreşti. Au fost împrumutate modele maghiare sau româneşti de anexe gospodăreşti (coteţe, hambare, etc.) şi, în acelaşi timp, a fost păstrat "oborogul" (pentru depozitarea fânului). Schimbările din cadrul gospodăriei au fost determinate, în special, de "răspunsurile" adaptative la noile condiţii de mediu, în legătură directă cu *ocupaţiile practicate*: în Maramureş, creşterea animalelor (chiar şi în sălaşuri sezoniere, pe păşunile montane) şi păstoritul alpin pendulatoriu cu stână permanentă (fiecare "gazdă" având un munte) au determinat preponderenţa anumitor anexe gospodăreşti şi un mod special de structurare a spaţiului. În zona de câmpie din Satu Mare, principala ocupaţie este agricultura (cultivarea cerealelor), creşterea porcinelor sau viticultura, din acest motiv au apărut anexe precum hambarele pentru porumb sau coteţele de porci după modelul "gore-urilor" şvăbeşti sau au fost înlocuite "căzile" pentru fermentarea merelor (pentru "horilcă") cu butoaie pentru păstrarea vinului.

Adaptarea la un nou eco-mediu este sesizabilă, la o analiză mai atentă, la *nivelul organizării sociale a vieţii de familie*: datorită faptului că terenurile actuale sunt mai fertile şi mai numeroase, se constată modificări în privinţa sistemului de împărţire a averii şi de ocupare a spaţiului de locuit. Chiar dacă natalitatea este mare, datorită orientărilor religioase neo-protestante, averea familială care se împarte copiilor este mai mare, ceea ce permite ridicarea de noi locuinţe mai spaţioase într-un timp mai scurt. Astfel, în locul ocupării unei singure camere de către mai multe unităţi familiale, apare folosirea spaţiilor separat de fiecare familie în parte. *Cu alte cuvinte, de la o structură celulară a grupului domestic la una unitară.* Existenţa altor tipuri de resurse naturale a provocat modificări la nivelul tipurilor de produse, ceea ce implică predominanţa altor munci gospodăreşti cotidiene şi *o altă împărţire a sarcinilor fiecărui membru din grupul domestic* (de ex., în Maramureş, practicarea păstoritului alpin presupunea ca, jumătate din an, o parte din bărbaţii familiei să lipsească de la activităţile

cotidiene ale gospodăriei de bază, femeile preluând sarcinile lor; prezenţa unei mâini de lucru masculine pe tot timpul anului, în câmpie, şi creşterea porcinelor în locul ovinelor, în gospodăria de bază, are ca rezultat o nouă împărţire a muncii cotidiene). Nu în ultimul rând, practicarea actual a altor "ocupaţii" are efecte la *nivelul obiceiurilor legate de muncile de peste an* (clăcile de toamnă, la culesul mălaiului sau al strugurilor etc.).

Schimbarea mediului etno-cultural şi lingvistic originar are legături cu schimbarea eco-mediului: în special prin faptul că, dacă în Maramureş spaţiul rural era ocupat în majoritate de etnici ucraineni, în Satu Mare ocuparea unui sat este doar parţială, ceea ce implică raporturi culturale mai intense cu alte etnii. Urmările sunt: bi- sau multilingvismul, transferuri culturale bi-direcţionate (în obiceiuri, port, etc.), căsătorii mixte, adoptarea unor "pattern"-uri comportamentale – de către generaţia tânără, mai ales – şi care nu funcţionează la nivelul mentalităţii "bătrânilor" ş.a.m.d.

III. ASPECTE SOCIO-ANTROPOLOGICE

Statutul de grup etnic minoritar şi alteritatea etnică. Pe plan naţional, ucrainenii din România sunt recunoscuţi ca minoritate etnică, având reprezentanţi în parlamentul ţării şi organizaţii macro-regionale, precum "Uniunea Ucrainenilor din România", cu sediul la Bucureşti. Acest fapt contribuie la susţinerea conştiinţei etnice şi la aprofundarea unor diferenţe culturale vis-a-vis de celeleate etnii conlocuitoare. În satele cercetate, această situaţie se observă la nivel micro-social (individual), în Micula – de exemplu – existând posibilitatea de a învăţa limba ucraineană literară la grădiniţă şi la şcoala generală.

Ocuparea parţială a spaţiului rural în satele din Câmpia Someşană de către etnicii ucraineni, alături de maghiari, români şi ţigani, presupune o mai mare varietate a contactelor etno-lingvistice, culturale (obiceiuri, folclor muzical, etc.) şi o accentuare, în conştiinţa fiecăruia, a propriului specific.

Identitatea etnică a ucrainenilor din Satu Mare se susţine, încă, prin *identitatea lingvistică*: bătrânii folosesc limba ucraineană la nivelul vorbirii cotidiene; tinerii, de exemplu, numără în limba de stat a etnicilor români, deoarece s-a pierdut sistemul de numărare, de măsurare în cadrul unui organism etnic (Ucraina), adică înţelesul semanticii timp-spaţiu a căpătat alt înţeles în condiţiile unui alt mediu etnic. Folosirea şi cunoaşterea limbii ucrainene uşurează problemele solidarităţii sociale a ucrainenilor, de exemplu, la oraş, la piaţă, cumpără mai ieftin de la ucraineni, dar există cazuri când întâlnesc ostilitate din partea altor etnici. Este foarte important fenomenul bi- sau multilingvismului la generaţia mai în vârstă (au învăţat româna şi maghiara mai ales după venirea în jud. Satu Mare) şi folosirea curentă a limbii române la generaţia mai tânără.

Un alt rezultat al convieţuirii cu alte etnii îl reprezintă *modificările semantice la nivelul etnonimului*: "ucrainski" are acelaşi conţinut semantic cu "ruski", pentru ucrainenii din Satu Mare. Această echivalenţă se explică astfel: românii şi maghiarii cu care convieţuiesc nu fac diferenţa între "ruşi" şi "ucraineni" şi i-au numit "ruski". Ei au adoptat intern acest denominativ etnic, echivalându-l cu cel de "ucrainean", în schimb, folosesc un alt cuvânt pentru a se diferenţia de "ruşi", pe cel de "măscali", precizând – în cadrul interviurilor – că nici românii, nici maghiarii nu înţeleg diferenţa etnică "ruşi" – "ucraineni".

Identitatea culturală actuală a ucrainenilor sătmăreni comportă modificări faţă de specifiul cultural al celor din Maramureş, datorită vieţuirii într-un alt mediu etnic, dar se poate afirma că – în linii majore – ea este păstrată, în tradiţiile familiale, cele legate de muncă, în folclorul muzical, alimentaţie, în mecanismele de alianţă (endogamie de grup lingvistic) etc. Influenţa mediului cultural în care trăiesc acum (românesc şi/sau maghiar) se resimte în terminologia legată de obiceiuri, de exemplu, fără să se piardă schema mentalitară specifică, folosindu-se fie cuvinte româneşti, fie cuvinte ucrainene românizate sau maghiarizate. Tradiţiile culturale ucrainene cunosc procese de adaptare şi transformări care au adus un colorit accentuat asupra "ucrainismului" local, dar se constată o uniformitate culturală vis-a-vis de arii: de exemplu, la nivelul demonologiei populare, al relaţiilor de rudenie şi alianţelor matrimoniale, al sistemului de moştenire, al obiceiurilor de familie, etc.

Din punct de vedere religios, pătrunderea cultelor neo-protestante în comunităţile ucrainene, încă înainte de venirea lor din Maramureş, are legătură cu procesele de accentuare a conştiinţei etnice: "biserica noastră" este acum casa de rugăciuni penticostală, rugăciunile făcându-se în limba ucraineană, de exemplu. Peste 50% din ucrainenii din Micula frecventează "ţercva peatedeseatneke", ceea ce afectează sistemul de credinţe mitico-magice, folclorul muzical (prin interdicţii), povestirile de factură cosmogonică sau demonologică, coregrafia, arhitectura interiorului tradiţional (prin dispariţia icoanelor) etc.

Aspecte de organizare socială. Unul din cele mai importante aspecte actuale ale organizării sociale îl constituie *endogamia* de grup etno-lingvistic, ca regulă generală, cu excepţiile de rigoare. Mecanismele de alianţă sunt cele tradiţionale: peţitul şi stabilitul zestrei, sistemul de transmitere a averii familiale (terenurile sunt împărţite la căsătorie între toţi copiii, cu o parte rezervată bătrânilor, casa rămânând ultimului născut), restricţiile de căsătorie (rudenia de sânge până la al treilea grad, parţial, limba şi religia). Relaţiile de vecinătate au forme de manifestare încă arhaice, de exemplu într-ajutorarea în muncile de peste an, la evenimente

importante în familie (botez, nuntă, înmormântare, etc.). Relaţiile cu străinii sau oaspeţii sunt marcate de ospitalitate, deschiderea socială în astfel de cazuri fiind relativ mare.

IV. DATE ETNOGRAFICE

Arhitectura populară ucraineană din Satu Mare. Elementul specific ucrainean al gospodăriei este "oborogul" (pentru depozitarea fânului). Structura gospodăriei se prezintă astfel: casa este orientată perpendicular pe uliţă, iar grajdul este situat paralel cu casa, în fundul curţii, perpendicular pe uliţă, în continuarea lui aflându-se coteţele pentru porci şi păsări.

Casele au acum fundaţii de beton (în Maramureş erau de piatră de râu), de elevaţie medie. Materialele de construcţie folosite la pereţii caselor sunt, de preferinţă, răşinoasele, mai nou cărămida arsă sau nearsă. Îmbinările bârnelor la colţuri sunt în "coadă de rândunică", iar la pereţii intermediari în sistemul "pană cu uluc". Pereţii interiori sunt tencuiţi cu rabiţ şi mortar, iar cei exteriori, netencuiţi, în partea din faţă decoraţi cu şindrile în formă de solzi. Acoperişul este în patru sau în două ape, acoperitoarea fiind - iniţial - din şindrilă, mai nou din plăci de azbociment. Prispa este închisă, foişorul apărând destul de rar şi datorită influenţei arhitecturii româneşti din Maramureş. *Planimetria* "clasică" se prezintă astfel: tindă rece, în general, camera de locuit şi "camera curată". *Sistemul decorativ al interiorului* este cel "cu laviţele dispuse în colţul cu ferestrele", masa situată în faţa acestora, două paturi, unul pe peretele longitudinal din spatele casei, cu rudă împodobită cu textile deasupra, şi un altul în spatele uşii. Pereţii erau decoraţi cu şterguri, blide şi icoane. Astăzi, acest sistem decorativ tradiţional a suferit modificări prin pătrunderea mobilierului de tip urban, prin dispariţia icoanelor la ucrainenii de orientare religioasă penticostală, prin înlocuirea textilelor tradiţionale cu cele din comerţ etc. Se mai practică încă vechile rituri de construcţie, precum îngroparea bănuţilor la temelia casei şi punerea struţului pe acoperiş la finalizarea construcţiei. Există încă, deşi alterate de penticostalism, credinţe legate de şarpele casei care bea lapte din farfuria copiilor, despre rolul augural al oilor aduse în casă, pentru belşug, despre aspectele fatidice ale primei nopţi în noua casă, etc.

Ocupaţii şi meşteşuguri. Aşa cum am precizat anterior, *ocupaţiile de bază* în Maramureş au fost creşterea animalelor şi păstoritul montan (cu "gazde de munte", hotarul montan pentru păşunat numindu-se "gol de munte", primit de fiecare sat în parte după numărul de animale), existând în acest scop sălaşuri permanente pe păşunile alpine. Datorită condiţiilor geo-climatice din câmpie, aşa cum am menţionat, ocupaţia de bază practicată astăzi este agricultura, cu schimbarea anuală a culturii pe un teren agricol, cultivându-se în special porumbul. În ceea ce priveşte creşterea animalelor, domină ovinele.

Dintre *meşteşugurile tradiţionale*, cele mai des practicate sunt legate de prelucrarea lemnului: dulgheritul şi tâmplăritul. Materialul folosit, în general, este lemnul de răşinoase. Uneltele mai vechi sunt gaterul, barda şi fierăstrăul. Astăzi, se foloseşte fierăstrăul-panglică, materialul fiind îndreptat cu rindea mecanică şi finisat cu diverse tipuri de rindele manuale şi dălţi. Tipurile de produse de lemn erau, mai demult, cofe cu doage de nuiele, căzi pentru fermentarea fructelor, piese de mobilier precum lădoaie, lăzi de zestre, etc. Produsele actuale sunt: piese de mobilier după modelul celui urban, obiecte artizanale, obiecte de uz gospodăresc, etc. Tehnicile de ornamentare ale obiectelor de lemn: placarea cu lambriuri dreptunghiulare sau romboidale şi traforare. Dintre motivele decorative predilecte menţionăm pe cele stelare, ovoidale, cruciforme.

Industria casnică textilă şi portul popular. În Maramureş, planta textilă cea mai cultivată a fost cânepa, prelucrată astfel: topire în apa râurilor, uscare, meliţare, pieptănare, toarcere, pe diferite categorii de fuioare. Pânza era albită cu leşie şi întinsă la soare.

O materie primă des utilizată în Maramureş, la care s-a renunţat datorită schimbării ocupaţiilor de bază (păstoritul), a fost lâna, din care se făceau cergi şi "pocruţi", obiele, cioareci, "peteke" (sumane), laibăre, ciorapi, mai nou pulovere tricotate, etc.

În ceea ce priveşte piesele de port popular, ele erau făcute din pânză de cânepă ţesută într-o iţă. *Costumul femeiesc* era compus din: "sorocika" (cămaşă), "stan" (poale), "plate" (zadie sau şort încreţit), şi pe timp de iarnă - laibăr şi suman, "platke" (năframă), "postole" (opinci) din piele de porc (mai nou, din cauciuc), cu obiele de lână. Tipul cel mai vechi de cămaşă este cel croit dintr-o singură bucată de pânză, cu mâneca încreţită la gulerul îngust cu tăietură dreaptă. Mâneca este strânsă jos, în pumnişori, cu broderie pe încreţ, fără fodră. Părţile laterale ale cămăşii sunt prinse împreună în cheiţe făcute cu acul. Câmpurile ornamentale cele mai ample se află pe mâneci, cusăturile de pe guler şi pumnişori fiind mult mai reduse ca spaţiu. Tehnica de ornamentare este broderia – peste fire sau în cruci – mai rar (la pumnişori) broderia pe încreţ. Decorul este geometrizant, organizat în registre verticale (pe mâneci), cuprinse într-o tablă de formă dreptunghiulară, sau în mici registre lineare în jurul gâtului. Motivul ornamental specific este numit "pauke" (păianjen). Alte motive întâlnite sunt: romburi, cruci, cruci în x, romburi şi cruci gamate, flori şi frunze stilizate, valuri, dinţi de lup, faguri, etc. Poalele sunt croite dintr-o singură bucată de pânză, încreţite în talie şi cu o singură cusătură

verticală; cele mai vechi nu aveau nici un ornament pe poale. La cele mai noi, apare dantela de producţie industrială. Zadiile vechi erau ţesute din lână, cu vârste de diferite culori. Fiecare sat marmureşean de ucraineni avea culorile lui specifice: de exemplu, în Poienile de sub Munte, vârstele erau roşii, portocalii şi negre, în Repedea – albastre, vişinii şi negre, etc. Zadia din faţă a fost înlocuită cu un şorţ încreţit la Poienile de sub Munte. Pe cap se purtau năfrămi cu ornamente la modă: "nori", "cireşe", "ruje". Dintre podoabe, cele mai frecvente erau zgărzile drepte din mărgele policrome de sticlă.

Costumul bărbătesc avea în componenţa lui cămaşa, gacii - pe timp de vară şi cioarecii - iarna, opinci cu obiele, laibăr, suman, căciuli de oaie sau clopuri de postav. Cămaşa era scurtă şi dreaptă, de tip "poncho", cu mâneci drepte prinse în umăr, cu guler îngust şi tăietură dreaptă, albă, neornamentată. Gacii erau lungi, încreţiţi în talie pe un şiret, neornamentaţi. Cioarecii erau de culoare albă, drepţi, neornamentaţi, iar sumanele albe cu ornamente de culoare neagră (mai nou).

Costumul de copii nu comporta diferenţieri în funcţie de sex: şi fetele, şi băieţii, până la 10-11 ani, purtau cămăşuţe lungi ("sorocike dovhi"), albe, iar în picioare saboţi de lemn sau opinci.

Costumul de nuntă avea câteva elemente în plus faţă de cel de sărbătoare: la mireasă apare "portesce" – un ştergar alb cu broderie bogată, într-un registru linear, pe una dintre margini, legat prin spate în jurul brâului. Pe cap, peste ştergar, se punea cununa (vinoc) din crenguţe de cedru, împletite circular şi împodobite cu un registru linear de flori naturale sau bumbi de lână. La mire, deosebit era clopul, împodobit cu flori albe de munte, parţial sau pe toată suprafaţa, cu un struţ special de flori (naturale sau artificiale) într-o parte.

Portul vechi ucrainean a suferit influenţa costumului popular maramureşean: a fost împrumutată cămaşa femeiască cu guler pătrat şi mâneca încreţită peste cot, de exemplu. Dintre materialele noi, a fost preferat caşmirul înflorat, de diferite culori (verde, vişiniu, mai ales) folosit la şorţuri şi "sucne" (fuste creţe şi înflorate).

În satele sătmărene, bătrânii mai păstrează şi poartă, în zilele de sărbătoare, vechiul costum, în funcţie de satul de origine. Sub influenţa oraşului, generaţia tânără a renunţat la costumul tradiţional.

Obiceiurile de familie îşi păstrează schema mentalitară arhaică, cu inevitabile influenţe moderne sau venind din partea altor etnii.

Dintre *practicile rituale la naştere*, este de amintit naşterea pe pământ; moşitul şi prima scaldă a pruncului, în apă cu bănuţi şi miere (apa fiind aruncată în grădină, sub un copac); păstrarea buricului înnodat, pentru a fi desfăcut de copil când creşte mai mare; schimbarea numelui în caz de boală; credinţa în "visciunke" (ursitoare) şi în povestiri legate de ele (sluga şi ursitoarele); interidcţiile din timpul lăuziei legate de mamă şi copil etc.

Jocurile de copii cel mai des întâlnite erau: "tuleanke" (de-a v-aţi ascunselea), "coza" (capra), bâza, de-a baba oarba, "kaminţi" (cu nouă pietricele şi o minge din cârpe); erau păpuşi din cârpe sau din coceni, boabe de fasole în loc de oi, săbii de lemn etc.

Viaţa socială a tinerilor era marcată în special de următoarele evenimente: "verceneţi" (şezătorile), unde fetele torceau iar băieţii furau fuioarele, iar dacă nu primeau un sărut desfăceau fuioarele împrejurul casei, se spuneau poveşti şi se cânta; clăcile legate de muncile de toamnă (de desfăcut mălaiul); "baluri" cu dans în zilele de sărbătoare; colindatul de Crăciun; practicile de ghicire a ursitei de Sfântul Andrei (fata mergea la coteţul porcilor şi rostea o formulă – întrebare pentru porc; dacă porcul grohăia, se mărita în anul respectiv; sau mergea la miezul nopţii la fântână şi o întreba când se va mărita; o altă practică era număratul invers al parilor; făcutul unor turtiţe cu hârtii pe care erau scrise nume de băieţi şi erau date pisicii înfometate să aleagă) etc.

Peţitul se desfăşura după un scenariu tradiţional: viitorul mire mergea la peţit cu părinţii şi un însoţitor pentru tratative; în Tarna Mare, primul peţit era făcut sub formă de glumă ("am auzit că aveţi o viţică de vânzare, cu cât o daţi?") şi se stabilea întâlnirea serioasă. La peţit se discuta în special zestrea şi se hotăra data nunţii.

Nunta ("svaliba") era anunţată de trei ori la biserică, se trimiteau chemători, la Tarna aveau steaguri şi ţuică ("pleaşcă"). Avea loc gătitul cununii la mireasă înainte de nuntă şi împodobirea steagului la mire, joia se coseau florile ("coseţi") la mireasă; mai demult, nunţile se făceau lunea, miercurea, joia; pe masa de nuntă se aflau colaci împletiţi, înstruţaţi cu plante, grâu şi fire de lână roşii, supă, sarmale, carne, "fanke", "cruceneke", "horilku"; avea loc dansul miresei pe bani, dezbrăcatul miresei (ştergarul se lua de către naşă cu ajutorul unui colac) şi îmbrăcatul în nevastă, cununa atârnându-se în cui.

Modelul comportamental tradiţional cerea ca mireasa să fie virgină; dacă era însărcinată la cununie, nu purta vinoc sau portesce, numai năframă. Fata cu copil din flori se putea duce la biserică să se cunune, dacă mai avea pretendenţi.

Dintre *practicile funerare*, interesante sunt jocurile de priveghi: tinerii se mascau în "moarte" (Tarna Mare), se jucau bâza, cărţi. Înainte de îngropare, se făceau iertăciunile ("proscia"), se făceau pomeni ("spomenke") şi masă funerară comună (cu supă, sarmale, colaci cu lumânare).

Obiceiuri de peste an. Principala caracteristică este ţinerea tuturor sărbătorilor religioase pe stil vechi, decalate cu 13 zile faţă de calendarul ortodox oficial.

Crăciunul se sărbătoreşte în seara de 6 ianuarie, până atunci se respectă postul. În ajunul Crăciunului, colindatul îl încep grupurile de copii, apoi grupurile de feciori mergeau la casele cu fete de măritat mai ales; ca daruri se dădeau nuci, mere şi bani. Era colindatul la fereastră, se cerea permisiunea de a intra în casă şi se mai colinda odată. Dintre jocurile cu măşti, se practicau: "coza" (capra), "zirca" (steaua); teatru religios popular - Viflaiemul. La *Sfântul Vasile* (în 13 ianuarie) se mergea "do Vaselea": cei cu numele de Vasile erau colindaţi şi legaţi la mînă cu o batistă cu bani, cu urările de rigoare. La Bobotează, la fel, se făcea cu cei pe care-i chema Ioan. La sfinţitul apei, bărbaţii se aruncau unul pe altul în apă.

La Paşti se vopseau ouăle cu coji de ceapă, ornamentate cu frunze; se făcea pască cu brânză, ornamentată cu simbolul crucii sau cu flori. Pentru cerşetori, se făceau "perepicike" (păscuţe mici, frumos împletite) şi colaci.

Alte *sărbători de primăvară* sunt: "becikova nidilea" – când se culegeau crenguţe înflorite de răchită cu care se loveau copiii şi se anunţau că peste o săptămână vine Paştele; sfinţirea holdelor de Rusalii; împletitul coroniţelor de Sânziene.

Dintre *sărbătorile de vară*, se celebrau mai ales Sfântul Ilie (despre care existau credinţe legate de meteorologie populară), Sfânta Maria – când se practică pelerinajele, etc.

Demonologie şi practici magice. La nivelul credinţelor magico-mitice, imaginarul legat de fiinţele demonice are în centrul său figuri precum "lisne" (frumoasele pădurii), "zbişce" (copilul-strigoi), "vovkun" (omul-lup), "vişciunke" (ursitoarele), urma rea, "bosorkania" (strigoi), "voroşke" (vrăjitoarele). Ca practici magice, erau vrăjile pe ursită (legarea măritişului), furatul laptelui, vrăjile la mort – cu funia spânzuratului, cu apa mortului – descântecele de deochi, practicile de apărare (cu sare, "ceasnok"); folosirea ierburilor de leac contra sterilităţii feminine sau ca metode contraceptive sau avortive.

Toate aceste date de teren, prezentate succint în prezentul raport, vor fi analizate în profunzime, completate şi verificate prin alte sondaje parţiale în satele deja cercetate, alături de continuarea anchetelor de teren în satele maramureşene cu etnici ucraineni.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Bastenier, Albert; Dassetto, Felice, *Immigration et éspace public. La controverse de l'intégration*, Harmattan, Paris, 1993.
- Martiniello, Marco; Poncelet, Marc, *Migrations et minorités ethniques dans l'éspace européen*, De Boek Universite, Bruxelles, 1993.
- Tivadar, Mihail, *Etnologia*, Ujgorod, 1998.
- Tivadar, Mihail, *Zakarpatia: narodni rozdume*, Ujgorod, 1995.
- Zan, Mihail, *Etnomentalni cenneke istorecinoho butia ucrainskoho narodu*, *Carpatia*, nr. 9, Ujgorod, 2001.

La minorité ukrainéene de Satu Mare. Rapport de recherche

Résumé

La recherche sur les communautés ukrainéenes de Satu Mare a comme résultats primaires des matérieux intéressants concernant les données historiques; celles d'ethno - écologie - la migration, l'adaptation a un nouveau éco-systeme; les données sur le statut de groupe ethnique et sur le rapport identité/ alterité, sur la structure sociale; les aspects ethnographiques - l'architecture, les vetements traditionnels, les aspectes coutumieres, la démonologie et les pratiques magiques.

Les «Voloques» de Transcarpatie
Rapport de recherche

Alina Nogradi [1]

Qui sont les «Voloques»?

I. 1. Le cadre général

Le sujet que ce projet de recherche se propose est à la fois complexe et actuel; de plus, il impose une perspective anthropologique interdisciplinaire. Il s'agit d'un phénomène social, économique, politique, culturel, linguistique etc., de coexistence et d'interférences de nombreux groupes ethniques dans la région de contact des frontières actuelles de la Roumanie, Hongrie, Slovaquie et Ucraine (la *Transcarpatie*, région d'Ucraine actuelle: *Zakarpatia*), un espace où ces frontières ont été souvent instables, et où les groupes ethniques, toujours variés, majoritaires ou minoritaires à un moment donné, ont eu un parcours historique controversé et un mode particulier de soutenir et de manifester leurs identités ethniques. Pour mieux comprendre ce phénomène, nous considérons que les recherches de terrain sont bien venues dans le cas des communautés rurales ou urbaines contemporaines qui sont ou qui ont été des enclaves ethniques, sociales, culturelles, linguistiques etc., mais, au même temps, des facteurs actifs du relativisme ethnique qui est caractéristique pour cette région frontalière.

I.2. Le thème particulier: les Voloques, groupe roumanophone inconnu

Dans le contexte des recherches de terrain concernant les communautés minoritaires de cette région multiethnique, nous avons découvert un "cas" spécial d'ethnicité minoritaire. En général, ce cas - un des plus intéressants possibles - se présente ainsi: nous parlons de petits groupes contemporains de roumainophones, *inconnus dans la littérature scientifique actuelle et qui n'ont pas des liens avec les villages roumains du Maramures ucrainien* (qui sont bien organisés du point de vue politique, et d'ailleurs les plus riches de la Transcarpatie). Nous avons découvert chaque communauté pendant les enquêtes de terrain. Il s'agit de petites communautés de roumainophones (ils parlent une langue archaïque, avec des plusieurs éléments phonétiques et morphosyntactiques disparus de la langue roumaine actuelle), qui occupent un espace marginal dans les villages ucrainiens où ils habitent. Leur niveau de vie est extrêmement précaire, bien semblable à celui des Tziganes démi-nomades (en majorité sédentarisés dans l'époque communiste) qui habitent au bord des villages roumains, hongrois ou allemands du nord-ouest de la Roumanie. En fait, les Voloques n'ont pas des liens explicites - mais inéxplicites -, avec des Tziganes (appelés "*Goletzi*") qui occupent le même espace marginal des villages ucrainéens; par contre, ils ont une attitude réciproque de séparation. Les Ucrainiens mêmes les séparent de Tziganes, dans le contexte multiethnique d'un seul village: on y compte souvent plusieurs ethnies (10-15: Ucrainiens, Russes, Bielorusses, Hongrois, etc.), dans le même espace rural de la Transcarpatie; mais seulement trois groupes ethniques - "*Ruski*", "*Volokhi*" et "*Goletzi*" - les deux derniers marginalisés. L'appéllatif ethnique que les autres habitants donnent à ces Roumains est celui de "*Volokhi*". Le dénominatif ethnique endogène est celui de "*Rumuni*" ou *"Baiasi"*; comme ils disent, "Nous ne sommes pas des Voloques. Nous sommes des Roumains - Baiasi. Nous parlons le roumain. Les autres nous insultent comme Voloques".

Alors, leur identité ethnique, par autodéfinition, a premièrement des bases linguistiques. Les mécanismes des alliances sont très intéressants: nous pouvons parler d'une endogamie de groupe linguistique, car tous les mariages sont intercommunautaires, et la sélection matrimoniale respecte des critères linguistiques. Tous les membres d'une seule communauté sont des parents, et dans tous les groupes de la région ils ont seulement les noms: "Volochin", "Kanaloch", "Bogdan", "Semociko", "Balog". Le groupe domestique est grand: une seule demeure est habitée par environ 15-20 membres de la même famille, jusqu'à la mort des parents, quand le dernier né a le droit d'héritage sur la maison. Un autre aspect intéressant: leur

---

[1] Remerciements pour l'aide scientifique de realiser la production des données aux: Viorel Ciubotã, le coordonateur principal de la recherche, Liuba Horvat et Bălu Daniela.

occupation principale est celle de faire des cuillères en bois ("lingurarit"), une possible stratégie économique de survivance.

Leur "bagage culturel" (de langue roumaine) est caractérisé par une réduction de celui que l'on peut supposer jadis, car tous les faits culturels et symboliques institués par l'ethnologie "classique" (les coutumes, le folklore etc.) semblent très fragmentaires. Le pentecôtisme a modifié, dans le dernier temps, leurs croyances religieuses antérieures (l'orthodoxisme) par des techniques variées d'infiltration, premièrement économiques. C'est le tableau général de ce cas spécial, à peu près unique dans le sud-est de l'Europe Centrale.

I. 3. LA MÉTHODOLOGIE du terrain

Les méthodes choisies pour les enquêtes du **terrain** ont appartenu, au commencement, à l'ethnologie, depuis complétées avec des méthodes sociologiques.

Quelques problèmes objectifs nous ont imposé de choisir les modalités les plus opérationnelles d'enquête: la problème du temps a été le plus difficile. Pour ce but, nous avons beaucoup modifié les méthodes traditionnelles d'enquête: la plus importante, dans ce cas, a été l'observation - directe et indirecte. La deuxième méthode a été l'interview démi-orienté, après des guides d'interview, et soutenu par des enregistrements audio et video. Les guides que nous avons formulés ont eu comme base les questionnaires de l'Institut d'Archive Folklorique de l'Académie Roumaine (de Cluj) et ceux de l'Atlas Ethnographique de la Roumanie. Ils constituent des formes brèves de ces questionnaires, adaptées à l'enregistrement audio (non pour le compléter par écrire) et complétés par des problèmes sociaux comme les aspects sociaux de la vie familiale, le système d'héritage et les relations de parenté, les relations ethniques et les mécanismes de l'identité communautaire, le problème de l'autre, etc. Ces guides ont donné une démi-orientation et une adaptation plus accentuées aux circonstances de l'interview. Une autre méthode a été l'interview non - orienté, apres la méthode biographique. Chaque information audio a sa fiche d'informateur et chaque cassette a une fiche de contenu avec des données nécessaires sur les informateurs. Les questionnaires linguistiques (ceux de l'Institut Linguistique "Sextil Puscariu" - Cluj) sont entièrement orientés et les interviews d'histoire orale sont non-orientés.

Une autre modification a été le remplacement de quelques très longues et nonopératifs questionnaires avec des fiches analytiques, complétées sur le terrain par des observations directes et des interviews libres: fiches de ménage, fiches de bâtiment, fiches de village, fiches de techniques rurales, fiches des outils, etc. Toutes ces fiches ont des annexes constituées par des esquisses et des photos. Une autre méthode d'enregistrement des données a été la prise de photos. Les aspects principaux réservés pour cette méthode ont été les portraits des Voloques et l'architecture, avec un accent spécial sur leurs valences sociales.

Ainsi, pour chaque communauté on a des cassettes audio, fiches analytiques de village, de bâtiment, etc., photos et esquisses. Les matériaux sont archivées au M.J.S.M., avec l'exception des questionnaires linguistiques, qui sont enregistrés à l'Institut de Linguistique "Sextil Puscariu" (Cluj-Napoca). La recherche va continuer les deux années à venir et notre intention est de réaliser un répertoire des gens et des maisons voloques d'une seule communauté typique - nous avons choisi *Kamenitza* - un répertoire complexe à des niveaux variés (social, économique, ethnologique, etc.) et une fiche "généalogique" d'un seul Voloque de cette communauté, avec toutes les implications de sa vie familiale, économique, religieuse, etc.

Un autre objectif est de réaliser quelques guides d'interview spécialement sur l'ethnicité, qui pourraient être appliqués aux autres groupes (de Slovaquie et de Pologne) inconnus à ce moment-là. La méthodologie de terrain implique une perspective anthropologique, ce qui est partiellement spécifique pour la méthode monographique "classique", mais les instruments du travail indiquent seulement une vision monographique qui a d'autres modalités de réalisation, plus modernes et flexibles, adaptées aux contextes d'informer variés et aux sujets-informateurs, suivant non seulement les "objets" sociaux d'étude, mais beaucoup de problèmes "anthropologiques".

II. LES DONNEES PRIMAIRES
(Présentation et analyse)

La structure de la présentation des données est la suivante: les données de terrain et les données documentaires.

II. 1. SOURCES DE TERRAIN

Les recherches de terrain sur les Voloques de la Transcarpatie ont eu lieu dans trois étapes, jusqu'à ce moment là: 19.06.2000-24.06.2000; 12.09.2000-17.09.2000; 21.11.2000-01.12.2000; 16-26.07.2001, sous la coordination du Musée Rayonal du Satu Mare (M.J.S.M.) et la collaboration des instituts suivants: l'Université

d'Etat d'Ujgorod (Ucraine), l'Institut de Recherches sur la Région Carpatique d'Ujgorod, l'Institut "Archive de Foklor de l'Académie Roumaine" de Cluj, l'Institut Linguistique "Sextil Puscariu" de Cluj, et l'Université Babes-Bolyai de Cluj.

Les données de terrain sur les Voloques ne sont pas complètes, à ce moment-ci, car cette recherche va continuer dans les années suivantes. Nous avons recherché 10 communautés voloques, celles des villages: *Kamenitza, Poroskovo, Turea Pasika, Turea Remetzi, Simer, Antalovtzi, Mircea, Obava, Vijnitza, Dovhe et Zvora.* Le nombre de sujets enquêtés est de 66, les informateurs ayant des âges variés, croyances et niveaux éducationnels divers, etc. Les matériaux audio et video pour des interviews démi-orientés sont: 28 cassettes audio et 3 video. Les fiches analytiques sont nombreux, surprenant des aspects variés de ces communautés. Les questionnaires linguistiques (2500 mots par questionnaire) ne sont pas complètes encore, mais suffisantes pour des premières conclusions.

Toutes ces données, nous les avons organisées par quelques thèmes principaux: histoire orale, anthropo-sociologie, linguistique et ethnographie.

II. 2. LES DONNÉES D'HISTOIRE ORALE

Ces sources sont très fragmentaires, mais quelques informations pourraient être significatives:

- "nous sommes des Roumains"(tous les Voloques);
- "le père de mon grand-père disait que nous sommes venus du Vuharest (i.e. Bucarest), quand les frontières ("khranitze") n'existaient pas" (Poroskovo);
- "nous sommes des "Rumuni-baiasi"; il y a beaucoup de possibilités d'interprétation pour "baiasi": "baie" c'est le archaïsme pour "mine", mais dans les Carpates Occidentaux quelques groupes des Tziganes étaient appelés comme "baiasi" (Poroskovo, Turea Pasika, Turea Remeti);
- "nous sommes venus de «Cekhuri» (i.e. la Tchéqoslovaquie), après la guerre" (tous les Voloques);
- "quand un de nous mourait, nous quittions nos chaumières et nous allions vers des autres villages" (une possible explication presque mythique pour leur démi-nomadisme; Mircea et Kamenitza).

II. 3. LES DONNÉES ANTHROPO-SOCIOLOGIQUES

Elles sont, en grande mesure, le résultat de l'observation directe et indirecte.

Les mécanismes principaux de l'identité ethnique sont explicites ou non:

- "nous sommes des Roumains, les Ruski nous insultent comme des Voloques" (tous les Voloques);
- "nous n'avons pas des terrains après le "colkhoz", les Ruski ont des propriétés" (Poroskovo, Kamenitza);
- "nous sommes des pauvres" (Kamenitza, Poroskovo, Turea Remetzi, Vijnitza);
- "nous ne sommes pas des Goletzi (i.e. des Tziganes), nous sommes honnêtes" (Poroskovo, Turea Remetzi), etc.
- leur identité communautaire est soutenue par leur langue spécifique, par la marginalisation et auto-marginalisation - sociale et spatiale-, par la structure de l'espace marginal où ils habitent;
- l'Autre est représenté par des *Ruski* et des *Goletzi*: les premiers riches et favorisés par la politique injuste de l'Etat ucrainien, et les autres voleurs et paresseux (dans l'opinion des Voloques);
- les relations ethniques avec les Ruski (Ucrainiens actuels) et les Goletzi ne sont pas très bonnes, après leur discours identitaire explicite (caractérisé par des nombreuses plaintes - comme celui des Tziganes), mais ne sont pas conflictuelles ou inexistentes;
- les mécanismes non-explicites de l'identité ethnique viennent de l'endogamie du groupe linguistique, de leur culture spécifique et, à ce moment-ci, de l'option religieuse pour le pentecôtisme.

La structure sociale et la vie quotidienne:

Le groupe ethnique n'a pas une hiérarchie sociale explicite.

Le groupe familial est grand - deux générations qui ont des 7-10 membres, et trois générations qui ont des 40-50 membres, avec une moyenne de 5/6 enfants par couple familial. Le groupe domestique est constitué par 2 ou 3 générations, avec une structure presque entièrement cellulaire. La maison est habitée par tous les membres du groupe domestique, jusqu'à la mort des parents, quand le dernier né (ou née) prend en possession la maison et les autres construisent des maisons nouvelles, ou quittent la communauté.

La natalité et la mortalité infantile, au même temps, sont grandes, la première étant une possible modalité d'adaptation à leur niveau de vie très précaire.

La vie familiale et la répartition du travail sont bien organisées par des règles traditionnelles: les coutumes du cycle familial (la naissance, le mariage et la mort), les interdictions sur la sexualité, etc.; les femmes travaillent dans la maison pour les nécessités quotidiennes, mendient à grandes distances ou vendent des cuillères en bois dans le "bazar" d'Ujgorod; les hommes pratiquent la migration du travail (en Sibérie, Kazakhstan etc.) et font des cuillères en bois.

Les mécanismes des alliances sont restrictifs pour les lignages I et II et pour la langue parlé. Tous les membres d'une seule communauté sont des parents, mais tous les Voloques pratiquent des visites aux "rudina" pour réaliser des alliances matrimoniales; nous considérons que tous les gens des communautés proches une d'autre sont des parents. Les noms principaux sont *Voloshin* et *Kanalosh*, rarement Semociko, Bogdan ou Lakatosh. Les prénoms sont roumains en majorité, avec des exceptions inévitables. **L'échange** existe dans des formes élémentaires, autant quant leur économie des survivance lui permet. Le prestige social est soutenu par une grande famille et l'offerte hospitalière la plus généreuse (et rare) pour des étrangers est la café. Les autres éléments de prestige sont presque disparus: la belle-chambre est un cas rare mais elle existe (ou existait) comme unité structurale de la maison et elle est réservé pour des jeunes filles (il y quelques demeures qui ont deux chambres, mais en majorité elles sont monocellulaires). Le jardin de fleurs, située devant la maison, a disparu dans le contexte de leur existence économique précaire et de l'absence des terrains, remplacés par des jardins de légumes. Les légumes, l'argent reçu pour des cuillères et les dons provenant de mendicité sont insuffisants pour les nécessités quotidiennes: c'est une économie de survivance. Autrefois, ils travaillaient dans les fermes communistes (les colkhoz), ils possédaient des automobiles, etc., mais l'économie de transition a détruit l'équilibre fragile de leur existence. Ce niveau économique précaire marque tous les autres domaines de la vie communautaire et leur status social dans les villages ucrainiens, et a contribué à leur marginalisation ethnique.

Les données sur la religion des Voloques:

L'orientation principale est **l'orthodoxisme**, mais, le dernier temps, **le pentecôtisme** a gagné de nombreux adeptes. Aujourd'hui, nous pouvons considérer que 70% sont des "pravoslavni" (des orthodoxes) et 30% des "peatedeseatneki" (des adeptes du pentecôtisme). Il y a plusieurs églises du pentecôtisme dans leur espace communautaire. Les églises orthodoxes ne sont pas fréquentées par les Voloques, car "elles ne sont pas nos églises".

Les baptêmes et les mariages n'ont pas lieu dans le cadre religieux officiel, mais elles sont "institutionnalisées" par des mécanismes intracommunautaires traditionnels.

II. 4. Les données linguistiques

La langue roumaine que les Voloques parlent est archaïque, avec des formes disparues de la langue roumaine standard actuelle, avec des plusieurs phénomènes morpho-syntactiques très intéressantes, comme ceux des verbes: le verbe "être" a seulement trois modalités temporelles - l'imparfait, le présent et le futur -, avec des terminaisons verbales inédites, et l'imparfait a plusieurs sens (par exemple, nous étions = nous étions, nous fûmes et nous avons été).

Le sou-dialect est probablement celui du Banat, avec des éléments du nord-ouest de la Roumanie, après l'opinion des linguistes de l'I.L.S.P. Ils utilisent nombre de mots hongrois et allemands, et des mots nouveaux provenant de Bessarabie (région Chisinau), ce fait peut indiquer quelques hypothèses historiques.

Le phénomène le plus important est celui du bilinguisme (ou multi-), car les Voloques parlent la langue roumaine dans leur communauté, mais ils parlent aussi le russe, l'ucrainien et l'hongrois.

II. 5. Les données ethnografiques

Les faits culturels-symboliques observés ou indiqués par des interviews sont variés et fragmentaires à la fois. Ils ont des correspondances dans tout l'espace carpatique et il est bien difficile de réaliser des considérations valables sur le spécifique ethnoculturel des Voloques de la Transcarpatie. Le phénomène du **transfert culturel** a un rôle important dans les particularités de leur bagage culturel. Les formes les plus relevantes pour des considérations sur leur histoire culturelle spécifique sont celles des textes folkloriques qui possèdent une structure plus fixe: les chansons, les textes magiques, les prières et les cantiques du Noël, en langue roumaine.

A notre opinion, les aspects les plus intéressants de point de vue social sont ceux architecturaux. **La typologie des villages et de leur espace communautaire** est relevante: ce sont des villages de vallée de type dispersé, mais les communautés voloques occupent un espace non-organisé, sans des structures domestiques bien délimitées, avec des clôtures partielles. Les bâtiments de **l'espace architecturai** sont des maisons et quelques poulaillers, rarement des étables. La maison est la plus importante construction et la seule, dans la majorité des cas; elle est mono-cellulaire et le mobilier est constitué par 1 ou 2 lits, une table et le système de préparer la nourriture. Presque toutes les maisons sont édifiées par des "voioage" (des briques non-brulées), et ce sont des bâtiments nouveaux en majorité. La structure et l'organisation de l'intérieur respecte des esquisses traditionnelles: la distribution dans quatre points, avec l'espace spécial devant les fenêtres, les trois registres décoratifs horizontaux - le mobilier, les textiles et les icônes, etc. L'adaptation de la vie familiale à la maison mono-cellulaire est très importante, mais nous ne connaissons pas bien l'organisation de toutes les activités quotidiennes. En conclusion, l'espace architectural est un miroir de la structure sociale.

Les coutumes de famille sont les plus bien maintenues, car celles de travail (ou du cycle annuel) sont disparues presque entièrement. Le plus développé est le mariage, qui est pratiqué après les lignes consacrées par la tradition, très semblable à celle roumaine, en général: les fiançailles et l'échange, les préparatifs de la noce, les aliments rituels, le dans de la mariée, etc. Les autres coutumes bien représentées sont: la naissance, la mort et celles de Noël - des quantiques, des pratiques magiques auguralles, des fêtes culinaires avec des aliments rituels spéciaux, etc.

La sexualité et la vie conjugale ont beaucoup de particularités intéressantes, semblables à celles roumaines et, au même temps, à celles ucrainiennes. Toutes les ressemblances sont, partiellement, le résultat de la co-existence.

D'autres aspects de la vie culturelle ce sont **les croyances mythiques et les pratiques magiques**, un domaine ouvert à beaucoups d'influences slaves similaires inévitables (les figures mythiques, démoniaques - les diables et les sorcières), aspects qui indiquent des mécanismes mentalitaires généraux pour l'homme rural de cette région nord-carpatique, avec des éléments roumains, slaves et hongrois synthétisés.

Le costume traditionnel caractéristique est inexistant.

Les occupations comme: l'élevage, l'agriculture n'existent pas à ce moment là, pour des raisons économiques. L'activité économique spécifique pour des Voloques est !'occupation de faire des cuillères en bois, qui les sépare de "Ruski" et de "Goletzi".

Alors, nous ne pouvons pas affirmer que l'univers culturel et les "correlations-objets de la culture" sont des éléments entièrement roumains, dans le contexte de co-existence, pour des siècles dans cette région, des ethnies diverses. Les faits culturels-symboliques de la langue roumaine indiquent une origine historique roumaine pour ces Voloques et leur culture, avec des éléments étrangers similaires empruntés avant ou après une colonisation médiévale possible.

Toutes ces sources de terrain sur les Voloques sont complétées avec des données relevantes sur d'autres groupes ethniques minoritaires de la région carpatique, en soulignant les différences et les ressemblances fonctionnelles: la vie sociale et économique des Swabs et des Hongrois, leur identité ethnique, les éléments qui donnent leur spécifique ethnique et les raisons historiques d'un autre parcours social. L'espace d'écriture ne nous permet pas de noter toutes les données de terrain utilisées comme des analogies, mais elles seront intégrées dans une possible étude doctorale.

III. ASPECTS DOCUMENTAIRS ET HISTORIQUES SUR LES VOLOQUES

Les sources documentaires sont absolument nécessaires pour donner un réponse valable à la question: "qui sont les Voloques actuels de Transcarpatie?", et nos recherches documentaires ont été orientées par cette question.

Le première problème - très compliquée - est celle du sémantisme du mot "volokh" (et ses variantes) dans les documents médiévaux et la possibilité de l'interpréter comme indicatif ethnique. Les documents sur la romanité orientale, sont en majorité publiés, et seulement les données d'archive pourraient offrir des surprises (le fond 200 de l'Archive Régionale de Beregovo, sur les colonisations médiévales de travail et les manufactures de la région transcarpatique; l'Archive Régionale de Mukacevo, sur les diplômes médiévaux; l'Archive d'Etat d'Ujgorod pour la période communiste, sur la grande migration politique après 1945, etc.).

La lecture des ces attestations historiques est très flottante et thésiste et nous avons plusieurs points de vue critiques sur ces interprétations, mais nous avons été intéressés dans **les aspects historiques** suivants, relevants à notre cas:

1. l'existence des éléments ethniques néo-romaniques et roumains dans la région carpato-balcanique de nord (IXe-XVe s.);
2. la soi-disant "colonisation voloque" et l'élevage nomade dans les Carpates (XIIe- XVIe s.);
3. le "jus valachicum" dans la région carpatique (XIIIe-XVIe s.);
4. les migrations du travail dans le territoire actuel de la Transcarpatie (XIVe-XVIIe s.);
5. la situation religieuse (orthodoxisme, gréco-catholicisme et pentecôtisme) de cet espace (XIIIe-XXe s.);
6. la politique frontalière des Etats impliqués (Hongrie, Transylvanie, Pologne, Russie, Slovaquie, etc.) (XIVe-XXe s.);
7. l'époque communiste.

Une perspective critique diachronique (selon la documentation historique) nous donnera l'hypothèse suivante - une possible réponse à la question "qui sont les Voloques - Roumains actuels de la Transcarpatie?": **ils sont des "vestiges sociaux" des éléments ethniques roumains du Moyen Age - tsiganes "baiasi"**

migratoires ou/et travailleurs colonisés en XIVe-XVIIe s., superposées - probablement - à des enclaves ethniques roumains antérieurs (XIe-XIIIe s.) de Maramures, Bereg, Ugocsa et Ung.

Le problème principale des considérations sur l'identité ethnique est la suivante: sont-ils (les Voloques actuels) des Roumains, des Tziganes ou des Tziganes-Roumains?

L'IDENTITÉ ETHNIQUE - COMMENT LA CIRCONSCRIRE?

Les cadres proximes de l'identité ethnique sont difficilement à établir. En général, la conscience de l'appartenance ethnique, la langue commune et la l'univers culturel spécifique sont des éléments identitaires considérés plus valables. A notre opinion, ces ne sont pas ni des conditions "sine qua non", ni suffisantes pour créer le cadre proxime de l'identité ethnique: le spécifique culturel, dans plusieurs cas, est irrelevant pour des distinctions ethniques; la langue peut disparaître - le cas des tous les Allemands du Bas Danube, qui parlent seulement l'hongrois - mais l'identité existe; la conscience ethnique n'est pas fonctionnelle quand des institutions politiques ne la soutiennent pas - comme les Voloques.

Les cadres proximes sont les mécanismes relationnels et sociaux premièrement, mais non seulement des relations "étheriques", "idéatiques", "théoriques"; le relativisme ethnique - le cadre fondamental de l'identité - est soutenu par des éléments divers: l'imaginaire social, la vie économique, politique (explicite ou non), la mémoire culturelle colective (consciente), etc. L'identité ethnique "marginalière" est une "casuelle", facile à circoncrire, car le déterminatif "marginalière" indique seulement quelques situations spécifiques.

On doit noter le fait que si les Voloques ont une identité ethnique, ils n'ont aucune conscience "nationale" roumaine. Ce qui est, d'ailleurs, normale, car cette conscience est surgie à l'époque moderne, et est le produit d'une *construction politique et culturelle*. On peut penser au cas des Roumains actuels de la Serbie, où il y a deux groupes:

a) ceux qui habitent le Banat serbe, qui possèdent une conscience "nationale" roumaine (comme les Roumains du Maramures ucrainien, ou de la Bucovine de Nord, d'ailleurs), et qui sont reconnus comme minorité;
b) les "Vlakhi" (le nom donné par les Serbes; "Vlasi" par les Bulgares), qui habitent la vallée de Timok: population roumainophone, mais qui occupe une position marginale, qui n'a aucune conscience "nationale", et qui n'est pas reconnue comme minorité.

****

Le cas des Voloques de la Transcarpatie permet, en effet, d'étudier *en présent* une *communauté marginale et marginalisée* qui se trouve dans une région extrêmement diverse du point de vue ethnique. Est-il possible de trouver leurs "vrais" origines dans les documents historiques? Quelle est leur (auto)conscience, et quelle et leur image extérieure? Quelle est le rapport entre leurs versions d'histoire orale et notre documentation historiques? Quelle est leur présence dans les archives? Quelles ont été leur stratégies socio-économiques et culturelles pendant les siècles, pendant le régime communiste, et comment se sont-elles changées ou non de nos jours? Quel est l'impact de la modernité sur leurs habitudes, et quel est leur réponse à cette provocation? Quel est, en fin de compte, leur future entre la *marginalisation* et l'*identité ethnique*? Autant de questions à poser, autant de problèmes à analyser, autant de surprises à découvrir.

BIBLIOGRAPHIE SELECTIVE

- Calhoun, Craig, *Social Theory and Politics of Identity*, Oxford UK and Cambridge USA, 1995.
- Cranjala, Dumitru, *Les influences roumaines dans les Carpates*, Praha, 1938.
- Martiniello, Marco, *L'ethnicité dans les sciences sociales contemporaines*, Liege, 1996.
- Martiniello, Marco; Poncelet, Marc, *Migrations et minorités ethniques dans l'éspace européen*, De Boek Universite, Bruxelles, 1993.
- Turgeon, Laurier; Letourneau, Jocelyne (ss.dir.), *Les éspaces de l'identité*, Celat, Quebec, 1997.

Les Voloques de Transcarpatie. Rapport de recherche

Résumé

Le rapport de recherche sur les Voloques de Transcarpatie, Ukraine (2000/2001) donne des informations sur la production des données, notament sur les enquêtes et la méthodologie de terrain, sur l'analyse primaires des matérieux - d'histoire orale, ceux concernant le groupe domestique et la famille, la parenté et l'endogamie, le territoire communautaire, les stratégies économiques de survivance, les aspectes linguistiques et réligieuses etc. - et sur les possibles approches discoursives de ce cas d'ethnicité minoritaire.

Nunta la Foieni

Adina Popa

Limba, religia, obiceiurile – iată trei elemente fundamentale care definesc o etnie. Ce se întâmplă cu o comunitate etnică constituită, când unul sau chiar mai multe dintre aceste elemente – motivaţia fiind de natură socio-politică şi culturală – dispar, înlocuite prin unele de împrumut?

Şvabii din zona Sătmarului (localitatea Foieni) au înlocuit limba maternă cu maghiara, religia romano-catolică şi limba vorbită îi determină să se declare maghiari. În ce măsura obiceiurile, a căror disoluţie nu e încă semnificativă, pot menţine gruparea etnică în tiparele ştiute, comunitatea putând fi caracterizată ca fiind una şvăbească? Iată răspunsul pe care-l căutam analizând una dintre cutumele ce ţin de ciclul vieţii, nunta.

Departe de-a fi cel mai conservator (în această privinţă înmormântarea deţine întâietatea), ceremonialul nunţii, la şvabii sătmăreni reuşeşte – în bună măsură – să ofere grupului etnic semne distinctive, separându-l de altele (români, maghiari). Ritualul ordonează şi controlează contextul social integrator, atenţionând indivizii în sensul conştientizării apartenenţei lor la o anume colectivitate. Codurile, simboluri (în majoritate pierdute) sunt valorizate în această direcţie. De la coroniţa miresei şi floarea de mirt a mirelui, la felurile de mâncare servite, totul e subsumat reafirmării identităţii.

În satul Foieni (judeţul Satu Mare) nunta tradiţională începea cu logodna care ţinea şase săptămâni. Intervalul era folosit nu atât pentru o mai bună cunoaştere a tinerilor (aşezările fiind de mici dimensiuni, acest lucru se presupune), ci pentru a putea permite părinţilor şi rudelor să pregătească nunta. Se hotăra, în primul rând, dimensiunea acesteia. Puterea economică a familiilor determina opţiunea pentru o nuntă mică, la care participau 30-40 persoane, sau una de mari dimensiuni, 100-200 invitaţi. Casa miresei – locul desfăşurării ceremonialului – în acest caz devenea neîncăpătoare şi nunta se desfăşura în curte, şură sau la căminul cultural.

Părinţii stabileau zestrea, alegeau naşii (dintre rudele apropiate), tinerii chemau surorile de mireasă cu perechile lor, împreună stabileau numărul invitaţilor.

Cu mult înaintea datei fixate, comunitatea participa la pregătirile propriu-zise. Se practica întrajutorarea, de la asigurarea alimentelor (găinile pentru supă, făina şi ouăle pentru prăjituri etc., aduse de rude şi vecini) şi a veselei (împrumutată de la vecinătate), până la ajutorul dat la pregătirea mâncării.

Secvenţele ceremonialului începeau sâmbăta dimineaţa. După cununia civilă, mireasa era îmbrăcată, acasă, de prietene, în rochie albă, cu cununa de flori pe cap.

Mirele n-avea voie să vadă rochia înainte, pentru ca perechii să-i meargă bine. Însoţit de naşi, lua mireasa de acasă, şi alaiul pleca spre biserică pe drumul pe care fata îl parcursese, în fiecare duminică, pentru slujba religioasă. Înainte de a ieşi din casă, fiecare îşi lua rămas bun de la părinţi. Întoarcerea de la cununie, la casa miresei, era prilej de urări de sănătate, viaţă lungă şi îndestulată, copii mulţi şi înmânare a darurilor. Începea petrecerea, cu mâncare (supă), muzică şi dans. Muzica era asigurată de ţigani (instrumente folosite – vioara, violoncelul, acordeonul şi toba), iar repertoriul includea alături de polca, fox, vals, şi ceardaşul.

După miezul nopţii, mireasa îşi scotea coroniţa şi, cu lumina stinsă, se ardea floarea de mirt a mirelui. Ambii treceau, în acest fel, un prag iniţiatic. Mirele era luat pe umeri de doi prieteni, bea vin dintr-un pahar, pe care după golire, îl spărgea. Exista credinţa că cioburile aduc noroc şi, în continuare, se vor bea atâtea pahare cu vin câte cioburi sunt numărate. Urma dansul miresei. Primul şi ultimul dans era acordat ginerelui, între timp putând să fie invitată de oricare dintre nuntaşi. Fiecare trebuia însă să cinstească mireasa cu bani.

Petrecerea se încheia dimineaţa. La ora 5 se lua micul dejun, cu mâncare rece. Putea fi pregătită şi ciorbă de perişoare.

După plecarea invitaţilor, mirii se retrăgeau în noua lor locuinţă.

Secvenţele ceremoniale, în ansamblu, nu sunt altele decât cele întâlnite la români sau maghiari.

Diferenţierile nu trebuie căutate în schematica ceremonialului. Sunt amănunte care devin evidente doar la o analiză atentă.

La şvabii sătmăreni căsătoriile mixte erau rare. Comunitatea, închisă, nu le admitea. În schimb, se acorda dispensă pentru căsătorii între rude apropiate. Primul născut moştenea averea părintească în întregime, restul fraţilor trebuind să lucreze la acesta până îşi puteau întemeia propria lor gospodărie. În acest fel, pământul nu se fărămiţa, familiile rămânând puternice şi din punct de vedere economic, odată cu ele

prosperând şi comunitatea. Mireasa putea lucra, înainte de căsătorie, adunându-şi zestrea: mobilier, veselă, îmbrăcăminte. Hărnicia recunoscută a şvabilor determina menţinerea unui nivel ridicat al vieţii.

Treptat, tradiţia se pierde, comunitatea integrează şi indivizi de altă etnie, care, însă, de cele mai multe ori, sunt asimilaţi. Totuşi, acceptarea limbii maghiare, ca limbă maternă, fenomen posibil prin instruirea în şcoli, exclusiv în limba respectivă, a dus la slăbirea unităţii de neam. Mulţi dintre şvabi declarau că sunt de naţionalitate maghiară, deşi îşi cunosc originile (şi la nuntă pregătesc feluri de mâncare specific svăbeşti). E un proces care cu greu va putea fi stopat. Obiceiurile evoluează spre spectacol, fiind mai puţin, ca în trecut, ordonatoare ale vieţii sociale. Se pierd simbolurile. Nimeni nu se întreabă de ce se arde floarea de mirt a mirelui, de ce în farfuria naşilor se pun picioare şi capete de găină, bomboane şi ceva verde. În schimb, procedeul place, de aceea se şi păstrează încă.

Transformările socio-economice dar şi cele de natură politică influenţează puternic viaţa comunităţilor svăbeşti sătmărene. Disoluţia se manifestă şi în plan cultural. Tradiţia pierde teren în faţa înnoirilor de tot felul. Tinerii emigrează în căutarea unui trai mai bun, cei în vârstă nu mai au cui transmite zestrea cutumelor, altădată puternice. Nunţile se aseamănă tot mai mult cu ale românilor şi maghiarilor, egalizarea ducând, implicit, la diluarea puternicei conştiinţe identitare.

Considerații preliminare asupra ceramicii populare din colecția Iuliu Pop

Tóth Zoltán

Această valoroasă colecție a intrat în posesia Muzeului Județean Satu Mare în anul 1998, datorită insistenței muzeografilor acestei instituții și prin bunăvoința d-nei Maria Marta Pop, soția celui ce a fost Iuliu Pop. D-l Iuliu Pop s-a născut pe meleaguri sătmărene în Țara Oașului, la data de 6 iulie 1915, în Negrești Oaș, având diverse profesiuni (economist, jurist, avocat) pe care le-a practicat la Baia Mare și Seini. Domnia sa a fost, în același timp, un pasionat fotograf - etnograf, fiind interesat de aspectele lumii tradiționale ale zonelor etnografice: Oaș, Valea Chioarului, Valea Izei. Fiind membru al Asociației Artiștilor Fotografi din România, a participat la numeroase expoziții, simpozioane și concursuri de artă fotografică, unde a obținut numeroase diplome și premii.

Colecția de fotografii cu caracter expozițional și experimental conține în jur de 2.000 de piese, iar diapozitivele color și clișeele negative, în jur de 40.000 de bucăți. Toate acestea au o certă valoare documentară, științifică și artistică, cu privire la portul popular din zonele etnografice din nord-vestul țării, la viața socială și raportul dintre generații în lumea satului, la diferite obiceiuri de peste an, din viața cotidiană tradițională.

Un rol important în expoziția de bază, unde i s-a dedicat o sală care-i poartă numele, îl ocupă fotografiile artistice care surprind aspecte ale prelucrării lemnului în mediul rural: ciopliturile în lemn, porți maramureșene și stâlpi de târnat, cruci de lemn cioplite și chiar pictate cu o deosebită măiestrie, prescurare cu o funcție deosebită în cadrul cultului religios, biserici de lemn, monumente ale arhitecturii țărănești din aceste zone etnografice ale României. Cu o deosebită pasiune și simț artistic a reprezentat caracterele oamenilor de la țară, în diferite ipostaze: munca la câmp, sărbători religioase, portrete care redau diferite generații, de la copilul în leagăn până la omul în vârstă. A fost și un deosebit peisagist, redând în imagini minunatele peisaje maramureșene și nu numai.

Expoziția mai cuprinde documente, diplome, cataloage de participare la diferite manifestări culturale, obiecte personale și 55 de vase ceramice. Colecția de vase ceramice ilustrează un vechi meșteșug tradițional, olăritul, bine dezvoltat în aceste zone etnografice. Piesele ceramice din colecție sunt reprezentative pentru centrele ceramice din Vama, Baia Mare, Baia Sprie, Seini, Săcel, Lăpuș, Valea Izei, Valea Chioarului, Tăuții Măgherăuș.

În cadrul colecției putem diferenția două grupe de ceramică: smălțuită și nesmălțuită. În ceea ce privește cromatica, la aceste vase s-au folosit coloranți naturali, ulterior, la piesele mai noi aceștia fiind înlocuiți cu coloranți artificiali. La unele vase, culoarea de bază a rămas cea a lutului ars și nesmălțuit. La o altă categorie, culoarea de bază este unitară, maro sau verde, aceste vase fiind folosite în viața de zi cu zi. O a treia categorie de vase este cea cu o angobă unitară de culoare albă, maro sau verde și ornamentată cu motive vegetale, florale și geometrice, aceste vase fiind folosite în gospodărie și ca ornamentație pe pereții locuinței.

Ca tipologie a farfuriilor (blide) distingem trei tipuri, și anume: blide plate, blide adânci și o variantă a acestora, blide adânci cu buza înălțată. O categorie aparte ca formă a blidelor adânci are bordura încrețită. Castroanele sunt, în general, smălțuite și cu ornamentații mai discrete.

În expoziție se mai găsesc oluri de nănaș, ulcele, oale de sarmale și canceie. Majoritatea vaselor ceramice provin din Baia Mare și se caracterizează prin predominanța culorilor albastru cobalt (indigo), galben, verde, toate acestea pe fond alb. Pentru centrul ceramic Săcel dominantă este culoarea roșie fără smalț, vasele fiind decorate cu spirale, cercuri concentrice și motivul brăduțului.

Unul dintre cele mai renumite centre ceramice din zona Maramureș se află în Valea Izei. Cromatica dominantă era cea a culorilor stinse: galben, verde și brun. Tehnica de prelucrare era cea de zgrafitare sau de pictare cu motive vegetale stilizate.

Prin varietatea zonelor etnografice din care provin, precum şi prin expresivitatea cromatică şi compoziţională, expoziţia dedicată lui Iuliu Pop reprezintă o componentă majoră a patrimoniului muzeal.

Preliminary Considerations Concerning Folk Pottery from Iuliu Pop Collection

Summary

This article presents a part of the Iuliu Pop collection, representing the folk tradition from the ethnographical regions Oas, Valea Chioarului, Valea Izei. The pottery is representative for the next areas: Vama, Baia Mare, Baia Sprie, Seini, Sacel, Lapus, Valea Izei, Valea Chioarului.

The last part of the paper presents processing skills, chromatics and shapes.

Construirea identităţii la ucrainenii sătmăreni

Liuba Irina Horvat
Alina Nogradi

Perspectiva de abordare a fenomenului identitar, în cazul de faţă, porneşte de la un caz particular de teren – comunităţile ucrainenilor din judeţul Satu Mare, create printr-un proces formaţional încă activ, dezvoltat în special după cel de-al II-lea război mondial, circulaţia migratorie având loc din regiunea Maramureşului (satele compacte de ucraineni de pe Valea Ruscovei în special) înspre câmpia sătmăreană a Someşului. Acest caz particular se situează la nivelul meso-social (de grup), demersul nostru urmărind nu numai o micro-analiză, ci şi un nivel general de înţelegere a identităţii etnice ca un produs social, construit prin două modalităţi fundamentale-discurs identitar şi practici socio-cutumiare prin raportare la "celălalt".

1. Construirea discursivă a identităţii etnice

Înţelegem prin "construire discursivă" producerea unor acte declarative de (auto-) identificare etnică, în contextul conştientizării alterităţii sociale. Dimensiunile acestui proces pot fi reperate sub trei aspecte: distanţa etnică (de o fluctuaţie accentuată în cazul circulaţiei migraţionale), imaginile diferenţei şi etno-nimia.

Distanţa etnică nu constituie doar o circumstanţiere în termeni spaţiali a alterităţii (V. Mihăilescu, 1999), ci şi o conştientizare în termeni sociali a posibilităţii interacţionale a unor grupuri etnice care trăiesc "în vecinătate". Cu alte cuvinte, distanţa etnică este, în primul rând, o distanţă socială şi apoi una teritorială.

În cazul grupurilor de etnici ucraineni din satele sătmărene cercetate, aspectul cel mai interesant îl constituie fluctuaţiile acestei distanţe în funcţie de schimbarea "vecinătăţilor" etnice prin migrare şi modul în care acest fapt se reflectă în ocuparea teritoriului.

Constatăm că există o relaţie specială între: circumscrierea teritoriului/distanţa etno-socială/forţa actului declarativ identitar.

Ex. 1: Pe Valea Ruscovei, în Maramureş, satele ucrainene sunt locuite aproape în totalitate de ucraineni şi sunt relativ apropiate unele de altele. Vecinătatea etnică a fiecărui sat luat în parte nu este o provocare din punctul de vedere al alterităţii: "celălalt", cel de lângă noi, este "naş ukraineţ". Teritoriul circumscris de o comunitate rurală ucraineană în Maramureş nu necesită o strictă delimitare socială, nu este un "cerc" care să acutizeze problema lui "până aici sunt eu, dincolo este altul". Contextul permite ca forţa declaraţiilor identitare să fie mai puţin intensă decât în cazul ucrainenilor din Satu Mare.

Ex. 2: În majoritatea satelor sătmărene, prin raportul autohton/migrator, ucrainenii decupează doar parţial un teritoriu care aparţine altor grupuri etnice – deci, centralitatea este dreptul celor care s-au sedentarizat anterior (românii şi maghiarii) – care au construit teritoriul rural respectiv prin juxtapunere; ucrainenii au efectuat propriile delimitări prin "suprapunere", ceea ce-i situează într-o postură socială de "nou-venit" marginal, posibil factor care să dezechilibreze situaţia anterioară. Această tensiune provoacă o mai acută trasare reciprocă a "limitelor" etno-sociale şi – din punctul de vedere al ucrainenilor – construirea unui teritoriu social relativ închis, aproape circulatoriu. Distanţa spaţială reală este mai mică şi, invers proporţional, distanţa etno-socială este mai mare, declaraţiile de identificare mai agresive.

Imaginile diferenţei sau mărcile discursive ale diferenţierii reflectă această "agresivizare" a actelor declarative. Celălalt – român, maghiar sau ţigan – este conotat negativ sau pozitiv, în funcţie de compatibilităţi la nivel psiho-social, cultural etc: distanţa etno-socială faţă de români este cea mai mică, imaginea este pozitivă datorită similitudinilor între practicile cutumiare, atitudinea socială faţă de străin (exocentrică), strategiile economice, etc. Din punctul de vedere al celuilalt (român, maghiar), mărcile de

diferenţiere constau în: alteritate lingvistică (vorbesc o limbă pe care nu o înţeleg şi care nu este legitimă într-un mediu lingvistic în care limba sedentarilor este şi trebuie să rămână expresia "puterii etnice"); particularităţile cutumiare sunt conotate negativ: de exemplu, celebrarea sărbătorilor religioase pe stil vechi, specificul costumului de nuntă, etc; strategiile economice – "bogăţia" – mai active şi adaptate la fenomenele actuale constituie prilejul creării unei alte imagini a distanţei.

Etnonimia. O altă fluctuaţie discursivă corelată migrării se referă la modificările semantice la nivelul etno-nimului: "ruski" începe să fie utilizat în interiorul grupului etnic în locul endo-etno-nimului "ucrainţi", datorită faptului că românii şi maghiarii cu care convieţuiesc nu fac o diferenţă semantică şi nici etnică între "ruşi" şi "ucraineni", numindu-i "ruski". Ucrainenii au adoptat intern doar parţial acest denominativ etnic, la nivelul uzanţei, în schimb la nivel semantic cunosc şi declară (în cadrul interviurilor) diferenţa rus-ucrainean, precizând că nici românii, nici maghiarii nu o înţeleg. Aceste deplasări semantice la nivelul construirii discursive a etnonimiei (endo- sau exo-) sunt corelate parţial unei duble referinţe etno-teritoriale la nivel macro (al naţionalităţii): o referinţă endo- naţionalitatea ucraineană din teritoriul vecin al ţării-mame, aşadar sunt minoritari ucraineni şi aparţin, din punct de vedere etnic, naţionalităţii ucrainene, nu sunt ruşi; dar pentru vecinii lor sunt ruşi, pentru că îi încadrează lumii slave în general, pentru că vorbesc o limbă slavă, pentru că, în linii generale, îi încadrează în alteritatea vecină a graniţelor lor naţionale (referinţa exo).

2. Practici socio-cutumiare ale identităţii etnice

Ca şi discursul identitar, practicile socio-cutumiare care procesează identitatea cunosc fluctuaţii şi mutaţii corelate fenomenului migrator şi situării într-un nou etno-eco-mediu. Ne referim la practicile legate de vecinătate (ca unitate micro-socială, întrajutorarea în muncă), organizarea socială a relaţiilor de grup şi familiale, strategii economice, practici cutumiare legate de familie, de sărbătorile religioase, de muncile de peste an etc.

Aceste practici constituie aspectele concrete ale procesului de re-construire a identităţii sociale şi etnice (L. Turgeon, J. Letourneau, 1997; M. Martiniello, 1995) într-un nou mediu, într-o nouă alteritate, în urma migrării. Ideea principală a discuţiei asupra rolului acestor practici în fenomenul identitar este aceea că ele sunt elemente permanent active, dinamice, ale creării identităţii, care reactualizează tot timpul răspunsul la întrebarea "cine suntem noi?" în funcţie de schimbările exterioare grupului, aşadar ele însele în continuă schimbare. De aceea, fenomenul migraţiei este, în cazul de faţă, esenţial pentru înţelegerea acestei "dinamici identitare".

Contextul migraţional (A. Tarrius, G. Marotel, M. Peraldi, 1994, 64, p. 86-90). Unul din principalele resorturi contextuale ale "migraţiei" de după al doilea război mondial – până în prezent – este *baza economică a nivelului de trai*, raportată la următoarele aspecte: satele ucrainene din Maramureş, din care au venit, sunt sate de munte, aşezate pe văi înguste, de tip risipit sau răsfirat de vale, cu terenuri agricole insuficiente pentru a asigura resursele de hrană necesare familiilor cu un număr mare de copii (7-11 copii). Fertilitatea terenurilor arabile fiind scăzută, iar acestea insuficiente spre a fi împărţite tuturor copiilor, mulţi etnici ucraineni au preferat zonele fertile din Câmpia sătmăreană.

Un alt motiv al migraţiilor a fost, în special în perioada comunistă, *lipsa unor centre industriale apropiate*, singurele posibile locuri de muncă fiind în minele de la Borşa şi Baia Borşa, la defrişările forestiere ("butinăritul") sau muncile sezoniere la distanţe mari, pentru procurarea cerealelor necesare (în Bărăgan, în special). Astfel se poate explica preferinţa pentru sate apropiate de oraşul Satu Mare, ca centru urban care putea să le ofere locuri de muncă mai bine plătite şi şcoli pentru educarea copiilor.

Amploarea fenomenului, chiar şi în zilele noastre, se explică şi prin *crearea unui "pattern" comportamental social*: primii dintre membrii unei familii, aşezaţi în Câmpia Sătmarului, cu rezultate economice imediat vizibile în creşterea nivelului de trai, au fost luaţi ca "model" pentru noi migraţii.

Aspecte ale situării într-un nou eco-mediu. Primele urmări sesizabile ale locuirii într-un alt mediu geo-climatic sunt la *nivelul structurării teritoriului comunitar*: De la satele de munte, risipite sau răsfirate de-a lungul văii, s-a adoptat modul de organizare a spaţiului rural caracteristic câmpiei someşene: geometric-adunat (model de influenţă germană în zonă) sau risipit de-a lungul şoselelor. Spre deosebire de satele de origine, care erau în majoritate locuite de ucraineni şi organizate de ei, satele din Satu Mare în care au venit erau deja locuite de români şi maghiari, ceea ce impunea respectarea unui model de

structurare a spaţiului (unui model de teritorializare) deja existent, mai ales că – în mai multe cazuri – au fost cumpărate locuinţe de la români sau maghiari.

Construirea de noi gospodării a trebuit de asemenea să respecte anumite constrângeri în acest sens: pe uliţe deja trasate – deci respectând schema deja formată (prin sedentarizarea anterioară a celorlalţi etnici) a teritoriului comunitar public – sau modelul comunist impus oficial (tipul "6" de casă). Există câteva excepţii: case din scânduri late de brad sau stejar aduse din satele de origine şi reconstruite (ex.: Micula). Un alt aspect vizibil este legat de materialele de construcţie folosite la noile case: lemnul, din belşug găsit în zona muntoasă a Maramureşului, a constituit sute de ani suportul material care permitea respectarea regulilor tradiţionale (specifice) de construire a unei case ucrainene (în sistem "blockbau", din scânduri late fasonate, îmbinate în cheutori de tip "căuc", "coadă de rândunică" sau "pană cu uluc"). În câmpie, datorită lipsei lemnului, dar şi noilor influenţe urbane, au fost folosite, ca materiale de construcţie pentru noile case, cărămizile de lut ars sau nears ("voioagele"), "bolţarii", betonul (în locul pietrelor de râu, ca fundament), etc. *Teritoriul familial privat (gospodăria)* a suferit şi el modificări: de la materialele folosite la împrejmuiri (scândurile, în Maramureş), până la anexele gospodăreşti. Au fost împrumutate modele maghiare sau româneşti de anexe gospodăreşti (coteţe, hambare, etc.) şi, în acelaşi timp, a fost păstrat "oborogul" (pentru depozitarea fânului). Schimbările din cadrul gospodăriei sunt corelate, în special, situării într-un nou eco-mediu, în legătură directă cu *strategiile de economie informală*: în Maramureş, creşterea animalelor (chiar şi în sălaşuri sezoniere pe păşunile montane) şi păstoritul alpin pendulatoriu cu stână permanentă (fiecare "gazdă" având un munte) au determinat preponderenţa anumitor anexe gospodăreşti şi un mod special de structurare a teritoriului. În zona de câmpie din Satu Mare, principala strategie economică informală este agricultura (cultivarea cerealelor), creşterea porcinelor sau viticultura, din acest motiv au apărut anexe precum hambarele pentru porumb sau coteţele de porci după modelul "gore-urilor" şvăbeşti sau au fost înlocuite "căzile" pentru fermentarea merelor (pentru "horilcă") cu butoaie pentru păstrarea vinului.

Schimbarea eco-mediului este sesizabilă, la o analiză mai atentă, la *nivelul organizării sociale a vieţii de familie*: datorită faptului că terenurile actuale sunt mai fertile şi mai numeroase, se constată modificări în privinţa sistemului de împărţire a averii şi modului de locuire. Chiar dacă natalitatea este mare, unul din factori fiind orientările religioase neo-protestante, averea familială care se împarte copiilor este mai mare, ceea ce permite ridicarea de noi locuinţe mai spaţioase într-un timp mai scurt. Astfel, în locul ocupării unei singure camere de către mai multe unităţi familiale, apare folosirea unor încăperi separate de fiecare familie în parte. *Cu alte cuvinte, de la o structură celulară a grupului domestic – la una unitară.* Existenţa altor tipuri de resurse naturale a provocat modificări la nivelul tipurilor de produse, ceea ce implică predominanţa altor munci gospodăreşti cotidiene şi *o altă împărţire a sarcinilor fiecărui membru din grupul domestic* (de ex., în Maramureş, practicarea păstoritului alpin presupunea ca, jumătate din an, o parte din bărbaţii familiei să lipsească de la activităţile cotidiene ale gospodăriei de bază, femeile preluând sarcinile lor; prezenţa unei mâini de lucru masculine pe tot timpul anului, în câmpie, şi creşterea porcinelor în locul ovinelor, în gospodăria de bază, are ca rezultat o nouă împărţire a muncii cotidiene). Nu în ultimul rând, practicarea actuală a altor strategii economice (formale) are efecte la *nivelul practicilor cutumiare legate de muncile de peste an* (clăcile de toamnă, la culesul mălaiului sau al strugurilor, etc.) (M. Tivadar, 1998).

Schimbarea mediului etno-cultural şi lingvistic originar are legături cu schimbarea eco-mediului: în special prin faptul că, dacă în Maramureş teritoriul rural era construit în principal de etnicii ucraineni, în Satu Mare structurarea acestuia de către ucraineni este doar parţială, ceea ce implică raporturi culturale mai intense cu alte etnii. Urmările sunt: bi- sau multilingvismul, transferuri culturale bi-direcţionate, căsătorii mixte, adoptarea unor "pattern-uri" comportamentale străine (ale celuilalt), mai ales de către generaţia tânără: vechile gesturi rituale din cadrul ceremonialului nunţii şi costumul specific de nuntă au fost înlocuite cu altele adoptate şi adaptate de la celelalte grupuri etnice vecine, sărbătorile religioase sunt puse în mod special sub semnul schimbării (de exemplu, practicile legate de Crăciun şi colindat, împreună cu repertoriul de colinde aferent; practica stropitului de Paşti, de influenţă maghiară, etc.).

În concluzie, această discuţie reprezintă una dintre posibilităţile de abordare ale fenomenului identitar în cazul unui grup etnic minoritar care-şi acutizează procesul şi procedeele de construire a identităţii etnice, în raport cu schimbările formale (exterioare) prin migrare, reflectate în modificările interne ale modului de viaţă, sub aspectul discursului (ce se spune) şi al practicilor socio-culturale (ce se face), ţinând cont că principalul resort al acestor mutaţii este raportarea la celălalt.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Mihăilescu, Vintilă, *Fascinaţia diferenţei*, Bucureşti, 1999.
- Tivadar, Mihai, *Etnologia*, Ujgorod, 1998.
- Martiniello, Marco, *L'ethnicité dans les sciences sociales contemporaines*, Paris, 1995.
- Turgeon Laurer, Letourneau Jocelyn (ss. la dir.), *Les éspaces de l'identité*, Laval, 1997.
- Tarrius Alain, Marotel Genevieve, Peraldi Michel, *Migration et citadinité. L'approche de la ville par la mobilité*, en *Les Annales de la recherche urbaine*, no. 64, p. 86-90, IX, 1994.
- *** *La circulation migratoire. Bilan des traveaux*, en *Migrations études*, Paris, no. 84, dec. 1998.

La construction de l'identite chez les Ukrainéens de Satu Mare

Résumé

Le papier met en lumiere les mécanismes externes et internes de la construction de l'identié chez les Ukrainéens de Satu Mare, en faisant attention sur le discours identitaire et sur les pratiques de produire la distance sociale: la distance ethnique, les images de la différence, l'ethnonimie, la migration et les changements concernants le mode de vie dans un nouveau voisinage.

Teritoriu şi distanţă socială.
Ţiganii din Stâna

Alina Nogradi

Considerând identitatea ca atitudine socială construită şi dinamică (C. Calhoun, 1995; L. Turgeon, J. Letourneau, 1997), propunem o micro-analiză a strategiilor identitare ale ţiganilor din Stâna, în particular a circumscrierii teritoriului circular comunitar (A. Tarrius, G. Marotel, M. Peraldi, 1994).

Motivele alegerii acestui caz de teren se validează prin faptul că este una dintre cele mai mari comunităţi ţigăneşti din zona Codru şi prin interesul pentru modul particular în care aceasta şi-a ocupat teritoriul (în ultimii douăzeci de ani), determinând o emigrare masivă a românilor din sat. Analiza construirii teritoriului grupal este o alegere motivată prin formularea unor ipoteze rezultate dintr-o primă privire interpretativă asupra realităţii de teren, în special asupra spaţializării concrete a distanţei sociale.

1. Punerea în distanţă constituie o strategie fundamentală a raporturilor etnice, în opinia noastră, şi complementară accentuării coeziunii interne a grupurilor care intră în relaţie de vecinătate sau coabitare. Alteritatea socială constituie genul proxim al proceselor de construire a identităţii grupale (V. Mihăilescu, 1999; M. Martiniello, 1995), procese pe care propunem să le tratăm la trei nivele analitice: discursul identitar (ceea ce se spune), fondul mental şi codurile culturale (ceea ce gândesc oamenii) şi practicile concrete (ceea ce fac în acest sens).

În cazul ţiganilor din Stâna, "celălalt" este reprezentat în special de românii vecini, cu care împart spaţiul rural. Distanţa socială este mare între cele două grupuri, la primele două nivele chiar maximală. Această distanţă este concretizată spaţial: ţiganii au ocupat iniţial un platou la marginea satului, pe păşune (spaţiu public, de altfel). Comunitatea s-a extins (de la câteva familii la aproximativ 700 de persoane), astăzi ocupând o mare parte din "satul românesc", probabil şi datorită politicii comuniste de sedentarizare a ţiganilor (A. Fraser, 1998; A. Bastenier, F. Dassetto, 1993; M. Stewart, 1997; ***, La circ..., 1998).

La nivel declarativ, ambele grupuri fac distincţia între "satul românesc" şi cel "ţigănesc". Încercând să determinăm, pe teren, o minimă configuraţie mentală a celor două teritorii, putem spune că marca de marginalitate caracteriza, la început, comunitatea rromilor, din punct de vedere exogen şi endogen în acelaşi timp, fiind vorba şi de o auto-marginalizare (mai precis, de o auto-punere în distanţă). Astăzi, situaţia s-a schimbat: românii sunt priviţi de către ţigani ca marginali şi se consideră agresaţi de acestă împingere spre periferie. Acest raport, flexibil în timp, al interferenţei celor două teritorii este cel mai interesant de analizat în cazul Stâna, subliniind faptul că înţelegem prin teritoriu mai mult decât un decupaj spaţial, un micro-spaţiu construit de către un grup într-o relaţie dinamică cu exteriorul, fiind mai ales locul desfăşurării unor fenomene sociale.

2. Diferenţa maximală declarată de ambele părţi se concretizează sau nu la nivelul practicilor de producere a identităţii celor două grupuri? Încercăm să răspundem la această întrebare printr-o minimă analiză a coerenţei factice dintre cele trei nivele precizate anterior:

La nivelul actelor declarative, în ceea ce-i priveşte pe români, constatăm că ţiganii reprezintă o referinţă identitară circulară, i.e. constituie o categorie a alterităţii (un "celălalt") în discordanţă cu alte posibile referinţe: maghiarii, şvabii din zonă. Sunt "răi, n-au lege, sunt hoţi şi-i *pişcă* pe români, sunt puturoşi, murdari şi *colorăţi*". Constituie o diferenţă maximală. Pentru ţigani, românii vecini intră în acelaşi regim al alterităţii cu maghiarii, şvabii, etc. Deşi este vorba de o pluri-referenţialitate identitară, românii sunt ca toţi ceilalţi străini ("gadge") din afara grupului: "sunt proşti pentru că muncesc şi se lasă fraieriţi de noi".

În ceea ce priveşte codurile culturale, diferenţa este deasemenea accentuată. Punem în discuţie, ca exemplu şi pentru că este în legătură cu teritorialitatea, unul dintre codurile culturale cele mai importante din orice comunitate informală: căsătoria. La ţiganii din Stâna, căsătoriile sunt făcute, în majoritate, endogen, nemarcate oficial nici prin acte, nici prin slujbe religioase. În Stâna, conform tradiţiei, recunoaşterea socială a nunţii ţigăneşti trebuie să se facă la o răchită: mirele şi mireasa stau lângă copac, în timp ce participanţii (de fapt, toată comunitatea) dansează în jurul lor şi al copacului. Lipsa de oficializare prin documente a căsătoriilor determină o instabilitate a cuplurilor familiale, de multe ori conflictele care apar în acest caz rezolvându-se prin violenţă, dacă *judele* nu intervine pentru a împiedica vendetta. Românii au un sistem de căsătorie exogen, formarea noilor unităţi familiale fiind oficializată religios şi administrativ, deşi respectă reguli interne tradiţionale: "mărsul pă vedere" şi stabilirea zestrei, chematul la nuntă cu velfei (var. velfii), stărostitul, dansul miresei pe bani, strânsul darurilor etc.

Relaţia dintre viaţa familială şi spaţiul arhitectural privat al familiei diferă de asemenea puternic la ţiganii şi românii din Stâna: ne interesează în mod deosebit structura grupului domestic. La români, acesta este format, în

general, din două unităţi familiale (tinerii şi bătrânii, casa părintească revenind, în mod tradiţional, ultimogeniturii), având o structură semi-celulară. Grupul domestic la ţigani este mare, mai multe familii (aparţinând mai multor generaţii) locuiesc o casă mono-, cel mult bi-celulară (există o excepţie: vila feciorului lui Isidor), spaţiul familial având aproape caracteristicile unui spaţiu public. Dacă în satul românesc gospodăriile sunt bine individualizate, cele ţigăneşti sunt prea puţin structurate după criteriile proprietăţii private: nu au împrejmuiri (în majoritate), nu au substructuri funcţionale (anexe etc.), sunt ale celor care le locuiesc şi ale tuturor membrilor comunităţii în acelaşi timp. Chiar dacă satul ţigănesc este un spaţiu comunitar de tip "public", el este foarte rar deschis "străinilor": între public şi privat, teritoriul ţiganilor este unul închis pentru alteritatea socială, este un *teritoriu comunitar puternic circular*, încălcarea limitelor ducând la atitudini agresive. În mod diferit, "satul românesc" este un teritoriu comunitar deschis, viaţa socială şi practicile interne asigurând un achilibru între public / privat şi o atitudine deschisă faţă de "străini" (spre deosebire de şvabi, pentru care este mult mai important spaţiul familial privat). Acest mod de construire a teritoriului a permis "pătrunderea" ţiganilor în partea românească a satului Stâna, ceea ce a determinat în acelaşi timp acutizarea conflictelor rezultate din invers-proporţionalitatea distanţelor: spaţială şi socială.

3. Transgresarea frontierelor. Contextele unor contacte precise între membrii celor două grupuri sunt numeroase, dincolo de distanţa maximală declarată de ambele părţi: la muncile de peste an, ţiganii sunt plătiţi (în bani sau în produse) ca zilieri, cerşesc de la români et.al. – sunt, în mare parte, contexte economice. În afară de munca plătită la zi, ţiganii practică şi alte strategii economice de supravieţuire, care-i aduc în contact direct cu "gadge": sunt mici "negustori", lingurari sau "badogoşi", etc. Dar contextul cel mai important îl constituiau, până nu demult, petrecerile româneşti la care participau în calitate de "ceatarâşi": danţurile la şură, balurile, nunţile. Lăutăritul însemna, dincolo de mizele economice, o reală transgresare a frontierelor sociale dintre cele două grupuri. Astăzi, depăşirea distanţei în acest mod pierde teren: pe de o parte, datorită depopulării satelor codreneşti în general, care au o populaţie relativ în vârstă (efect al migraţiei muncii la oraş din perioada comunistă), iar pe de altă parte, datorită concurenţei pe care o reprezintă pătrunderea aparaturii moderne. Se accentuează, în schimb, colaborarea în ceea ce priveşte muncile cotidiene, ceea ce nu presupune neapărat o micşorare a distanţei sociale.

Va fi interesant de urmărit, pe viitor, care va fi dinamica teritorială a celor două grupuri şi modurile de punere în distanţă sau de transgresare a acesteia, în contextul schimbărilor istorice şi economice existente.

Concluzii: scurta privire analitică asupra relaţiilor sociale dintre ţiganii şi românii din Stâna este focalizată pe modul în care cele două grupuri îşi construiesc reciproc distanţa socială, în raport cu teritorialitatea:

- punerea în distanţă este concretizată spaţial
- diferenţa maximală este declarată şi se bazează pe deosebirile mentale (şi practici culturale aferente) dintre grupuri: căsătoria, structurarea grupului domestic, proprietatea şi relaţia public / privat
- transgresarea frontierelor se face în contexte economice, un context special constituindu-l, până nu demult, participarea ţiganilor la danţurile la şură, balurile şi nunţile româneşti în calitate de "ceatarâşi".

BIBLIOGRAFIE:

- Bastenier, Albert; Dassetto, Felice, *Immigration et éspace public. La controverse de l'intégration*, Harmattan, Paris, 1993.
- Calhoun, Craig, *Social Theories and Politics of Identity*, Oxford and Cambridge USA, 1995
- Fraser, Angus, *Ţiganii*, Bucureşti, 1998.
- Mihăilescu, Vintilă, *Fascinaţia diferenţei,* Bucureşti, 1999.
- Martiniello, Marco, *L'ethnicité dans les sciences sociales contemporaines*, Paris, 1995.
- Stewart, Michael, *The Time of the Gypsies*, USA, 1997.
- Turgeon Lauier, Letourneau Jocelyn (ss. la dir.), *Les éspaces de l'identité,* Laval, 1997.
- Tarrius Alain, Marotel Genevieve, Peraldi Michel, *Migration et citadinité. L'approche de la ville par la mobilité*, en *Les Annales de la recherche urbaine*, no. 64, p. 86-90, IX, 1994.
- *** La circulation migratoire. Bilan des traveaux, en *Migrations études*, Paris, no. 84, dec. 1998.

Territoire et distance sociale. Les Tsiganes de Stâna

Résumé

Cet étude propose une micro-analyse sur les relations sociales des Tsiganes et des Roumains de Stâna (village de la région Codru), notament sur la manière dont les deux groupes construisent la distance sociale par rapport a leur territoire. Notre attention a porté sur la mise en distance, la différence maximale et les choix d' éliminer les frontières spatiales et sociales.

A család/háztartás intézménye a csedregi cigányközösségben

Szilágyi Levente

Dolgozatomban, egy csedregi cigány család/háztartás vizsgálatán keresztül azzal foglalkozom, hogy milyen módon csapnak össze az érdekek egy cigány közösségen belül, amikor a hagyományos cigány életforma és a „gázsó tőke" kerülnek szembe. Ugyanakkor vizsgálni szeretném azt a rokonsági rendszert is, amelybe ez a család beletartozik. Szükségesnek tartom ezt azért, mert az előzetes feltevések szerint oksági összefüggés van a rokonsági rendszerek, rokoni viszonyok alakulása valamint az értékrend alakulása között. Minthogy az affinális kapcsolatok révén mindenki mindenkinek rokona – a csoport a tagjaival genealógiai kapcsolatban álló személyeket mind rokonnak ismeri el[1]– gyakran a személyes viszonyok, gazdasági vagy más érdekek határozzák meg, hogy kit emelnek be a családba. Értelemszerűen a családot sokkal szűkebb kategóriának kell tekintenünk, mint a rokonságot.

Csedreg zsákutcás település.[2] Szatmár megye észak-nyugati részén, közvetlenül az ukrán határ mellett, és nem messze a magyar határtól található. Közigazgatásilag a 4 km-re keletre fekvő Halmihoz tartozik.[3] Az első írásos említése 1323-ból való. Csedreget magyarok és cigányok lakják. Az etnikai alapú társadalmi megosztottságot tovább mélyíti a felekezeti megoszlás. A magyarok többsége (gyakorlatilag mindazok, akik utóbb kerültek a faluba) görög katolikus, míg a cigányok római katolikusok. A római katolikus egyház csedregi jelenléte a cigányok betelepedéséhez köthető. S bár templomot emeltek, a plébános továbbra is a szomszédos Kökényesdről jár át. A falu 1066 lakosa közül 620 cigány.[4]

A csedregi cigányok az oláhcigányok csoportjába tartoznak, ezen belül a kelderári ághoz. Anyanyelvük cigány. Jelenlétük a faluban alig száz évre vezethető vissza, vándorcsoportként érkeztek Kárpátaljáról, a mai Ukrajna[5] területéről, az első világháború körüli időszakban.[6] A háborút követő határrendezések miatt maradtak ott. Vándorlásuk ukrajnai kiindulási pontjaként két települést neveznek meg: Királyházát és Almást (Fertősalmás). Az emlékezések egyöntetűen négy férfit említenek, a csedregiek mind tőlük származtatják magukat. Ennek igazolása lehet, hogy mindössze négy vezetéknév van jelen, ezek a következők: Farkas, Bogár, Szőcsi és Erős. Szándékosan nem használtam a nemzetség megnevezést, mely mostanra már elveszítette csoportformáló funkcióját. Pontosabban értelmetlenné válik ennek feszegetése a mindent behálózó affinális, házassági kapcsolatok miatt. Ezeknek vizsgálata a célja ennek a dolgozatnak.

A megrekedés élménye a mai napig erős és visszakérdezhető. A megkérdezettek mind tudnak a négy ősről, és mind vélni tudták azt is, hogy munkakereső útjuk során kényszerültek letelepedésre. Valószínűleg létezett egy alkalmi szálláshely a mostani telep[7] helyén, ahonnan az említett férfiak elindultak hosszabb rövidebb munkaútjaikra.

A trianoni és az azt követő határrendezések beszorították a cigányokat a határ és Csedreg magyar házai közé. Egyik irányban sincs lehetőség a terjeszkedésre. Az utolsó ház és a határvonal között csak az az ötszáz méteres határsáv áll, amelyen belül tilos bármilyen építkezés. Tisztán kivehetőek a szomszédos, ám már ukrán területre eső Fertősalmás háztetői. Egyesek még azt is tudni vélik, hogy a telep helyének kiválasztásakor pontosan ezt vették figyelembe, stratégiailag minél előnyösebb helyet igyekeztek választani. Fertősalmás 1 km-re, Csedreg néhány száz méterre, Kökényesd két km-re, míg Halmi is (s vele a vasútállomás) csak négy-öt km-re van.

Mostanra gyakorlatilag Csedreg egyik utcájának tekinthető a cigánytelep. A két településrész határán – akár szimbolikusnak is nevezhető módon – egy kocsma található, a legfontosabb találkozási pontok egyike.

„Ha cigányokról beszélünk, vagy cigány családokról, a családot sohasem csak a két nemzedék vagy három jelenti, hanem a család fogalma sokkal tágabb. Oldalági leágazást jelent, végső soron az együtt élők

---

[1] Faragó 1983. 225.

[2] Wizner Balázs nevezi így azokat a településeket, „ahonnan nem visz tovább az út".

[3] A terepmunka ideje alatt, 2002 májusának első felében tartottak népszavazást Csedreg és Kökényesd Halmitól való különválásáról. A kezdeményezés nem járt sikerrel kellő számú szavazó hiányában.

[4] Az adat nem hivatalos népszámlálási adat (e szerint 450 cigány anyanyelvű személy él Csedregben), a Pro Európa Liga szatmári irodájának felméréséből származik.

[5] „Minthogy ezeken a területeken váltakozva hol román, hol magyar uralom volt, időnként pedig valamely más szomszédos ország fennhatósága alá kerültek, a cigányok ott-tartózkodása és bevándorlása ezekre a területekre állandó és teljesen szabad volt." (Danulkin 2001. 155)

[6] Pontos adatokat nem sikerült szereznem. A megkérdezettek emlékezéseiből visszakövetkeztetett időpont megjelölés.

[7] Általuk használt terminus lakóhelyük megnevezésére.

közösségét."[8]

Az előzetes feltevések alapján ez a kijelentés valósnak látszott. Ismerve a csedregi cigányok közös ős történeteit, valamint azt, amit ők maguk is gyakorta hangsúlyoznak, hogy mindenki mindenkinek a rokona, feltételeztem, hogy a társadalom belső strukturálódásában a vérségi kötelékek jutnak elsődleges szerephez.

Az általam vizsgált család szerkezetének maghatározásakor és megnevezésekor több síkon is nehéz helyzetbe kerültem. A családszervezeti bibliográfiát tanulmányozva rá kellett döbbennem, hogy a hatalmas terjedelmű anyagban gyakran a fogalmak, ahelyett, hogy tisztázódnának csak több és több – gyakran egymásnak ellentmondó – tartalommal telítődnek. Faragó Tamás is szomorúan jegyzi meg, hogy ahány szerző annyi meghatározás.[9] A szakirodalom megosztottságának felismerése után már könnyebben jutottam arra a következtetésre, hogy az általam vizsgált család egy olyan állapotot képvisel, amely nem írható le egyik alkalmazott rokonsági tipológiával sem úgy, hogy tökéletesen megfeleljen annak. Ebből a megfontolásból tartom fontosnak a családszervezeti kutatások főbb – gyakorlati szempontú – kutatási pontjainak rövid felvázolását úgy, hogy közben reflektálni szeretnék az általam vizsgált családban tapasztaltakra. Ebben Faragó Tamás munkájára támaszkodom, bár ő elsősorban a paraszti típusú társadalmakra vonatkoztatja elméleteit. Háztartás, család, rokonság című tanulmányában összefoglalja azokat a főbb csomópontokat, amelyek a családszervezeti kutatások elhagyhatatlan részei lettek.

Nem tartozott a célkitűzéseim közé, hogy Faragó osztályozásait lépésről lépésre kövessem. A kiválasztott család strukturálódásának vizsgálatában a – különböző rokonsági szituációk mentén –, a könnyebb átláthatóság kedvéért, a következő terminusokat különítettem el: *rokonság*, *család*, *háztartás*, *házasság*, *patronímia*, *klán*. Úgy gondolom, hogy ezekeknek vizsgálatán át kielégítő képet kaphatunk a családszerkezetről.

Családszervezet

A *rokonság*

A terepmunka korai szakaszában fogalmazódott meg bennem az a kérdés, hogy hogyan lehet az, hogy mindenki mindenkivel rokon, majd az, hogy melyik az a pont, ahol megkülönböztetődik egymástól a rokon és a családtag fogalma. A kutatás későbbi szakaszában ezek a kérdések kezdtek a szakirodalom által használt terminusok szerint megfogalmazódni bennem, mint például: A korporatív egységek rokoni avagy területi elvek szerint szerveződnek? Ezen belül: Háztartás vagy család? Milyen család-szerkezet az uralkodó, adott esetben? Beszélhetünk-e patrilineáris, vagy akár matrilineáris leszármazásról? Valamint az, hogy milyen módon alakulnak a kapcsolatok az egyének és a család között.

Rokonság alatt az egyénhez leszármazás és házasodás vagy fiktív rokonság révén kapcsolódó rokon személyeket értjük. A körébe tartozás oldalágon meghatározott szabályok szerint korlátozott. A rokonságba tartozás nem feltétlenül örökíthető egyik generációról a másikra. A rokonság oldalági korlátai társadalmanként – sőt adott társadalmon belül történeti korszakonként is – változóak, csakúgy mint tagjainak funkciói, kötelezettségei.[10]

A rokonság bonyolult rendszer, melyben négy alrendszert különböztetnek meg: a *rokoni viszonyok* rendszerét, mely az egyének közötti, de az egyének döntésétől többé-kevésbé független kölcsönös kapcsolatok és szerepek, illetve az ezeket kifejező magatartások rendszere. Alapvető funkciója egyrészt a társadalmi kapcsolatok és tevékenységek szervezése, másrészt keretalkotás az egyén pszicho-szociális fejlődéséhez. A második alrendszer a *rokoni csoport*, mely *korporatív egység és* az egymással rokoni viszonyban álló, formálisan vagy nem formálisan társadalmi csoportba szerveződő emberek együttese. A harmadik alrendszer a *rokonsági ideológia*, amely a rokoni viszonyokon alapuló jogok, kötelezettségek, szokások, elvárások, a rokoni csoportról formált normatív és rituális elképzelések összességét foglalja magába. A negyedik, a *terminológiai* alrendszer a rokoni kapcsolatokat, a rokoni csoport tényleges struktúráját és a rokonsági ideológiát sajátosan, nyelvileg tükrözi.[11]

A csedregiek nagyon bizonytalanok a rokonsági terminológia használatában. Elbizonytalanodnak, amikor meg kell határozniuk, hogy kit tekintenek rokonnak és kit nem. Pontosabban ugyanazok a személyek – a kérdés megfogalmazásától függően – hol elfogadják, hol tagadják a rokoni viszonyt valamely személlyel. Ugyanakkor eltérések mutatkoznak egy adott családon belül is. Van, aki rokonnak tekint valakit, míg a család egy másik tagja kizárja azt a valakit, vagy esetleg ellenkezőleg, családtagként említi, s ezzel egy még közelebbi kapcsolatot enged feltételezni. A bizonytalanság inkább a kollaterális (oldalági), mint a lineáris (egyenesági) viszonyok számontartásában érezhető. Faragó Tamás szóhasználatával élve a „kizárás és a korlátlan

[8] Daróczi 1993. 14.
[9] Faragó 1983. 237.
[10] Faragó 1983. 225.
[11] Faragó Tamás ebben a felosztásban Paul Bohannant követi.

beszámítás elve" keveredve található meg náluk.

Amit a vizsgált család rokoni viszonyairól elmondhatunk, azt általánosíthatjuk az egész közösségre, minthogy ebből a szempontból egyetlen nagyobb csoportról kell beszélnünk. A rokonság eredete szerint kizárólag csak a valódi kapcsolatok – konszangvinális (vér szerinti) és affinális (házassági) – játszanak szerepet. A *fiktív rokonság* (pl. a keresztszülőség) semmilyen funkcionális szerephez nem jut. Ebben erősen különböznek a magyaroktól, illetve a románoktól, akiknél a keresztszülői státus komoly felelősséggel jár, például a gyerekek szocializációjában. Ezt a jelenséget nem köthetjük a *hétköznapi ellenállás* jelenségéhez. Ez a fogalom James C. Scott óta gyakorlatilag kihagyhatatlan része minden olyan munkának, amely marginalizált csoportokkal foglalkozik. Ez azonban olyan veszélyeknek lehet a forrása, hogy minden olyan jelenséget, mely eltér a többség gyakorlatától, és azt valamilyen formában marginalizált csoport végzi, automatikusan besorolják a hétköznapi ellenállás kategóriájába. A csedregi cigány közösségben nem azért nincs szerepe a fiktív rokonság ezen formájának, mert ezzel azon pozíciójukat szeretnék kifejezni, hogy elfogadhatatlannak tartják azt az – jelen esetben egyházi – erőt, mely őket ennek elfogadására kényszerítené, mint ahogy az Scott meghatározása alapján kiderül[12]. Számukra az egyház nem hatalmi pozícióban konstituálódik.[13] Az ő társadalmukban a gyerekek szocializációjával a társadalom más szegmentuma hivatott foglalkozni. Nem jelenthetjük ki azt, hogy a csedregi cigány társadalomban nem játszódnának le olyan jelenségek, melyek ezzel a modellel nem lennének interpretálhatóak,[14] de ebben a különbségben egyrészt kulturális másságot[15], másrészt pedig gazdasági megfontolást látok.

Az affinális rokoni viszonyok elemzését folyatatva még egy kritériumot kell megemlíteni, melynek hatásai az egész közösségre kiterjednek, s megosztják azt. A társadalmi elismertség szempontjából beszélhetünk legitim és nem legitim házassági kapcsolatokról. A nem legitim házassági kapcsolatok kialakulásának értelmezésében ismét túlságosan egyszerű lenne, ha azt a hétköznapi ellenállásra fognánk. Jómagam e mögött is kulturális és gazdasági mozgatórugókat látok.

Házasság

A házasság intézménye egyike azoknak a pontoknak, ahol ütköznek egymással a többségi társadalom jogrendszere és a cigány közösség – mára már foszladozott – belső törvényei. A csedregiek házassági kapcsolatiról szólva szeretném bevezetni a *kettős legitimitású házassági kapcsolatok*[16] fogalmát. A cigány közösségen belül vizsgálva a házassági kapcsolatokat meg kell állapítanunk, hogy nincsenek nem legitim házassági kapcsolatok. Ők minden együttélést házasságnak neveznek, bár minden alkalommal hozzáteszik azt, hogy „így mondjuk mi". Ebben az értelmében a szónak csak viszonyítási alap a számukra kívülről jövő, romániai jogrendszer. A kutatás során figyeltem fel arra, hogy mennyire erősen szabályozott a csoportkialakításnak ezen esete. Az esetek nagy többségében a szexuális kapcsolat megelőzi a házasságot. Sőt a házasságok egyik gyakori kiváltó oka a fiatalkori – társadalmi kontrol nélküli[17] – szexualitás. A házasság ezekben az esetekben nem az egyének közös döntésének és nem is a rokoni csoportok közötti megegyezésnek, hanem egy a közösség által kialakított, ám azon felül álló szabályrendszer önérvényesítésének az eredménye. Összehasonlítva más, „hagyományosabb" cigány csoportokkal, az értékrend-megbomlás egyik etapjának közegében értelmezhetjük a szóban forgó jelenséget.

Faragó Tamás a házasságot eképpen határozza meg: „A házasság intézménye olyan ellenkező nemű személyek között létrejött, társadalmilag szentesített kapcsolat, amely egyrészt a felek személyes viszonyát, szexuális tevékenységét, másrészt az utódok létrehozását szabályozza. Bár formailag egyének közötti aktusként valósul meg, a valóságban inkább egyének csoportjai közötti megegyezés eredménye. Társadalmi funkciója tehát nem pusztán a szexualitás szabályozása, hanem egymással szolidáris, egymást kölcsönösen

---

[12] Scott 1996. 124.

[13] A Caritas Szervezet tevékenységének nyomán kialakult egy egész Szatmár megyére kitterjedő gyakorlat, melynek alapján a katolikus egyház általában türelmesebben bánik a marginalizált csoportokkal. Az egyházi szolgáltatások gyakran válnak ingyenesen elérhetővé ezen csoportok számára, s ez Csedregben is így működik.

[14] Ilyen jelenségnek tartom azt, hogy a téglázás folytán tehetőssé vált cigányok habár vásárolnak újabb és újabb földterületeket, nem művelik meg azokat, hanem azokon is tégláznak, valamint azt, hogy meg sem kísérelnek közelebb kerülni a falu szimbolikus középpontjához, és ezzel a magyarokhoz.

[15] Nem arra az archaikusnak mondott, szerintem inkább enyhén romanticizált felfogásra gondolok, mely szerint „A cigányok a közösség gyerekeihez, függetlenül attól, hogy kinek a gyerekei, mindannyian úgy viszonyulnak, mint saját édes, született gyerekeikhez." (Daróczi 1993.15.)

[16] Kettős legitimitásúnak nevezem azokat a házassági viszonyokat, melyek a cigány közösség legitimizációja után a többségi társadalom szerint is legitimmé válnak. (Nem látom értelmét polgári és egyházi különbségtételnek, egyrészt mert a köztudatban nem válik el élesen egyik a másiktól, másrészt pedig nem beszélhetünk egyházi legitimizálásról a polgári figyelmen kívül hagyásával.) A kapcsolatok mindig a közösség törvényei szerint válnak előbb legitimmé, a másik gyakran csak jóval később, esetleg évek múltán következik be. Szoros összefüggés figyelhető meg a gazdasági tőke és a kettős legitimitású házasságok kialakulása között.

[17] A gábor cigányok házassági gyakorlatára gondolok itt elsősorban, akiknél a házasságkötés szerződéses alapon történik. A – gyakran még gyerek – ifjú pár a fiú szüleihez költözik, fizikai és kulturális érintkezésük végig kontrollált.

segítő rokoni csoportok – köztük első helyen a család – és rokoni kapcsolatok létrehozása, biztosítva ily módon a társadalom fennmaradását és önmaga újratermelését. (...) De mindebből az is következik, hogy a házasságkötés többé-kevésbé valamilyen módon szabályozott."[18]. Meghatározásában társadalmilag szentesített kapcsolatot említ. A csedregi cigány közösséget úgy értelmezem, mint társadalmat a társadalomban. Mindkét társadalom szabályrendszere (ti. a többségi és cigány társadalom) hatással van a közösségre, de többnyire egy adott jelenségben nem egyszerre működnek és nem azonos erővel. Kialakul egyfajta szabály-hierarchia, melyben nem mindig az autentikus kerül magasabb pozícióba. A „gázsó" szabályrendszer és értékrend bizonyos elemeinek felvállalása néhány család (köztük az általam vizsgált) szimbolikus elkülönülési szándékát jelzi.

A vizsgált család házassági kapcsolatainak felvázolásával szeretném eddigi fejtegetéseimet illusztrálni. Ám ez előtt néhány szóban, az interjúk anyagának segítségével ismertetem a cigány közösségen belül működő, házasságra vonatkozó jog- és szokásrendet, és történeti alakulásának néhány mozzanatát.

– Van egy szokás is itten, hogy ha például nekem van itt egy barátnőm, itt Csedregbe, és ha lefekszek vele, akkor már muszáj, hogy elvegyem feleségül.

– De hogy derül ki?

– Hát ha én nem akarok vele tovább járni, akkor megy a szüleinél, hogy lefeküdtem vele, hogy mittudomén. És akkor már kötelező vagy elvenni feleségül. Anyja, apja, mán a fiúnak... például nem akar. Nem akarod, akkor mér feküdtél le vele? Eriggyél csak vedd el és akkor éljél vele.

– Volt olyan hogy a fiú nem akarta elvenni?

– Nem vót. Olyankor muszáj. Kötelező. Úgy nem hagyhatja, mármint hogy faképnél, a lányt.

Ebben a mai napig érvényben levő törvényben – hasonlóan áthághatatlan szabálynak a nem cigányokkal kötött házassági kapcsolatok tiltása bizonyult[19] – talán a cigányokkal kapcsolatban gyakran hangsúlyozott nőtisztelet [20] (és még inkább a lányok tisztelete) nyomára ismerhetünk. Mindkét törvény a közösség integritásának védelmét célozza meg. Szembetűnő hogy a lányoknak ez a védelme, mennyire idegen a magyar vagy akár a román néprajzi hagyományoktól. A közösségi szankciók általában csak a lányokra vonatkoztak, a fiúkat sokkal kisebb mértékben érintették.

A családban három házassági kapcsolatról kell beszélnem, melyek két generációt érintenek. Történetileg vizsgálva ezeket azt kell megállapítanunk, hogy közeledve a mához a gazdasági megfontolások fokozatosan visszaszorultak, és ezzel a rokonsági csoportok közötti szerződések szférájából fokozatosan átkerült az egyének dimenziójába. A párválasztási szokások komoly változásokon mentek át. A család kiemelkedőbb anyagi helyzetének megteremtőinek[21] házassága még komoly konfliktusokat váltott ki. A nagyapa gazdag családból, míg a nagymama szegény családból származott. Hogy a nagyapa választásában szembe tudott szegülni a szülőkkel annak köszönheti, hogy gazdag társadalmi tőkét tudott felhalmozni a magyarok körében, és saját háztartásba költözhetett feleségével a szülők segítsége nélkül. A következő generációknál a házasságkötés már egyértelműen egyéni választás alapján történt.

A legitimitás szerint vizsgálva a házasságokat újabb eltéréseket figyelhetünk meg. Mindhárom házasság kettős legitimitású. Az eltérés abból adódik, hogy – a házasságok sorrendje szerint – növekedett az a periódus, amely a kettős legitimitás kialakulásáig vezetett. A szülők házasságkötése a mai többségi társadalom gyakorlatának mintájára zajlott. A polgári esküvőt követően lezajlott az egyházi szertartás, s ezt lakodalom követte, melyen bizonyos rokonsági csoportok vettek részt. E házasság a hetvenes évek közepén (1974) jött létre, amely a – viszonylagos – anyagi biztonság periódusa volt. Az ifjú párnak lehetősége volt saját háztartást létrehozni, tehát neolokális lakóhelyváltoztatás[22] jött létre. Ismét ki kell hangsúlyoznunk, hogy a házasságok legitimizálódása és a családok gazdasági tőkéje között szoros összefüggés van. A következő házassági kapcsolat létrejöttében már megfigyelhetjük a család gazdasági potenciáljában bekövetkezett negatív irányú változásokat. J. nővére és férje kapcsolatának kettős legitimizálódása csak néhány hónap múltán követte a közösség számára már egyértelmű összetartozást (1992). Nekik már nem sikerült saját háztartást létrehozni, a férj szüleihez költöztek (konszangvinolokális és ezen belül patrilokális lakóhelyválasztás). A házasfelek közötti kapcsolat megromlott, végül elváltak. Hogy a válás mennyire nem bevett gyakorlat ebben a közösségben a következő vélemény is példázza:

– Van olyan, hogy végleg elválnak?

---

[18] Faragó 1983. 223.

[19] Egyetlen vegyes házasság sem volt a cigányok jelenléte óta. Alkalmi szexuális kapcsolatokról sem tudtak (vagy nem akartak tudni) a megkérdezettek.

[20] A gyereklányok szerepét szimbolikusnak tekintik, a család presztizsének megtestesítője, és nem annyira a házimunkának és a család mindennapi ellátásának a résztvevője. (Daróczi 1993. 15.)

[21] J. nagyszülei.

[22] Faragó 1983. 223.

– Nem sok. Egy pár van olyan, hogy például nem jön össze, akkor már nagy dolog van. Például volt a nővérem, aztat mindig verte, meg azt mondta, hogy kurva, meg mit tudom én mi, de nem tudott senki mondani rá hogy kurva, csak ő mondta magában. Igen mert volt neki egy olyan elképzelése, hogy igen ez olyan. Lehet hogy rossz volt neki, nem tudom. (…) mindig bántalmazta, meg verte meg minden, és akkor elváltak, mert ők hivatalosan össze voltak, izélve.

A családon belüli erőszak ezen belül is az asszonyok, nők bántalmazása a közösség által elfogadott jelenség. Abban, hogy a nővér el tudott válni férjétől nagy szerepe volt annak az értékrendnek mely ezt a családot a külső elit kategóriájába helyezi. A válás gyakorlata nem teljesen idegen ebben a közösségben, azonban az esetek többségében a felek közös megegyezésén alapszik. A családon belül uralkodó törvények nem felülírhatóak a társadalmat szervező törvényszerűségek által. *„Nem szólhat bele senki. Az ő felesége, az ő családja. Azt csinál vele amit akar."* J. nővérének esete kivételesnek számít, mert ebben az esetben a nő kezdeményezte a válást (ahhoz nem áll rendelkezésre kellő mennyiségű empirikus adat, hogy a közösség viszonyulását ehhez az eseményhez megfelelően vizsgálhassuk).

A harmadik házassági kapcsolat a J.-é (1993). A kapcsolat kettős legitimizálódásáig tíz év telt el. J.-ék egy olyan generáció képviselői, amelynek a többségi társadalom gyakorlata szerinti házasságkötés nem bír olyan jelentőséggel mint a korábbi generációknál, ezzel magyarázható a nagy időbeli távolság. Ennek mozgatórugóit is gazdasági megfontolásokban kell keresni.

– Mondjuk, hogy lenne, most kiadnék vagy három-négy millió lejt, azért hogy most legyek az asszonnyal megnősülve. Hát az abszolút semmit nem változtat miköztünk azt a kapcsolatot csak annyi, hogy amit akarnánk legjobban, hogy egy házat csinálni vagy mit tudom én, egy…

– Azt kiadod papírokra.

– Hát igen, és igen akkor, majd ha odalesz az idő, hogy lesz miből és az enyém lesz, ahol lakom, akkor persze nem sajnálom azt a pénzt, sőt még örülök is, hogy a törvénnyel meg már istennel szemben is törvényes feleségem.

Az adatközlő a terepmunka során megváltoztatta véleményét, és mégis hivatalossá tette a feleségével való kapcsolatát, annak ellenére, hogy nem sikerült saját házat építenie. Véleményét azért változtatta meg, mert időközben biztos jövedelemforrásra tett szert. Ebbe a már említett családi hagyományt követte és gyári munkás lett Szatmáron, családja ezzel is tovább erősítette külső elit státusát.

A három házasság tanulságait leszűrve megállapíthatjuk, hogy az értékrendbeli látszólagos változások gyakorlatilag egybeesnek a család gazdasági stabilitásának megingásával. Mindhárom generáció ugyanazt az értékrendet követi az eltéréseket külső tényezők határozzák meg.

A házasságok időrendi eltérései, nem csak ebben a családban hatottak. A rendszerváltozást megelőzően gyakorlatilag minden házassági kapcsolat kettős legititmitású volt. Annak okát, hogy a most családot alapító fiatalok számára ez elveszítette fontosságát, mindenki a szegénységgel magyarázza. Az idősebbekkel való beszélgetés során sem találkoztam olyan véleménnyel, mely a fiatalokat tenné felelőssé ezért, mint ahogy az nem ritkán megtörténik a magyaroknál, vagy románoknál. Senki nem tudott válaszolni arra a kérdésre, hogy mi a vadházasság.

A kettős legitimitású házassági kapcsolatokra való törekvés nem csak a külső elit sajátja. A belső elit részéről is tetten érhető. A kutatás jelenlegi állása alapján csupán feltételezéseim vannak ennek okairól. Ők is igyekeznek elhatárolódni a cigány társadalom alacsonyabb rétegeitől.

Család és háztartás

Együtt kell említenünk ezt a két fogalmat melyek nagyon közel állnak egymáshoz, egy lényeges szempont alapján mégis meg kell különböztetnünk őket. A család rokonsági-, ezzel szemben a háztartás területi alapon szerveződő korporatív egység.

Mivel a családot elsősorban gazdasági szempontok szerint vizsgáltam fontos szerep jut a *korporatív egység* (*rokoni csoport*, azaz az egymással rokoni viszonyban álló, formálisan vagy nem formálisan társadalmi csoportba szerveződő emberek együttese). fogalmának. Korporatív egységek szerveződhetnek rokoni kapcsolat alapján, területi alapon, illetve mindkét elv együttes alkalmazása révén. A rokonsági alapon szerveződő fontosabb rokoni csoportok a *család*, az *ágazat* és a *nemzetség*. Területi alapon szerveződő rokoni csoportok a *háztartás*, a *patronímia* a *deme* és a *törzs*. Területi és egyszersmind rokoni alapon szerveződő csoport a *klán* és a *szept*.

A csedregi rokonsági viszonyokban mindkettőnek fontos szerepe van. A család fogalma nem egy letisztult fogalom a csedregi cigányok gondolkodásában, nagyon bizonytalanok még abban is, hogy kit tekintenek a családhoz tartozónak és kit rokonnak.

A család és háztartás fogalmát a kutatók egy része is rendszeresen összekeveri, gyakran szinonímaként használják a két fogalmat.

„A család azoknak az embereknek társadalmilag elismert csoportja, akiknek egymáshoz való viszonya

vérségi, vagy házassági kapcsoltan alapszik... általában családon két generáció, szülők és nem házas gyermekek együttélő csoportját értjük."[23]

Ennél sokkal pontosabb meghatározást nyújt Faragó Tamás: családon olyan házasságkötésen alapuló, mindkét nemű felnőttekből és leszármazottaikból, vagyis konszangvinitás és affinális rokonokból összetevődő dinamikusan változó funkcionális egységet ért, melyben a különböző nemű felnőttek egy kis csoportja között szabályozott és társadalmilag elismert szexuális kapcsolat áll fenn, a családtagok egymással interakcióban meghatározott társadalmi és rokoni szerepeket töltenek be, illetve funkciókat, feladatokat látnak el, melyek közül talán a legfontosabb a társadalom számára új egyedek létrehozása. A csoport tagjait rendszerint az életmód közössége is összeköti.[24]

Dolgozatomban igyekszem az általam családnak nevezett szerveződést elhelyezni e két fogalom mentén. Az interjúk és megfigyeléseim alapján arra a következtetésre jutottam, hogy ugyanazok a személyek szerveződhetnek – rokonsági kapcsolatok alapján – családdá, illetőleg – területi alapon – háztartássá. Családként működik, különböző szocializációs folyamatokban (gyereknevelés), a rokoni viszonyok megerősítésében, különböző ünnepek alakalmával (karácsony, húsvét).

A vizsgálat tárgyát képező együtt élőket családként értelmezve, ezen belül megkülönböztethetünk három családmagot. A három családmag közül az első a J. szülei és testvéreiből álló eredeti nukleáris család, melyből J., házassága révén feleségével és gyerekével új családmagot formált míg a harmadik családmagot J. nővére és annak lánya képezi. A három családmag egységét nem nevezhetjük sem nagycsaládnak[25] sem kiterjesztett családnak[26], valamilyen aspektusa alapján mindkettőtől különbözik.

A gazdasági kényszer szervezi egy háztartásba őket. A közös háztartás biztosítja számukra a jövőbéli különválás lehetőségét, mely megfogalmazott célkitűzése a tagoknak. Mivel nincs közös gazdaság, nem végeznek olyan tevékenységet melyben minden tag részt venne, nem alkotnak háztartási üzemet. Mindenkinek van saját jövedelemforrása a gyerekeket kivéve. Az apa és J. bérmunkából származó jövedelemmel, az anya és háztartás többi nőtagja napszámból származó jövedelemmel, J. két fiútestvére pedig magyarországi vendégmunkából származó jövedelemmel rendelkezik. Az élelmezés anyagi költségeinek összeadásában mindenki szerepet vállal, ha nem is egyenlő mértékben. A család legidősebb tagjainak a részesedése a legnagyobb ebben.

***

A család/háztartás szerinti vizsgálat nem terjedt ki a teljes cigány társadalomra. Csak megfigyeléseim alapján vonhattam le néhány következtetést. A vizsgált család/háztartás strukturálódása e szempont szerint nem reprezentatív, sőt inkább a kivételek közé tartozik. Az egyének közötti együttműködés szempontjából sokkal koherensebbek azok a családok, melyekben a téglázás családi üzemként működik. A belső elithez tartozó családok esetén a legerősebb a rokonsági rendszernek személyes kapcsolatok útján történő leszűkítése. Minthogy munkásaikat kihasználják, igyekeznek a velük való rokonságot a nagyon távoli – azaz a tulajdonképpen már nem is rokon – kategóriába sorolni. Ezzel szemben a nekik dolgozók pontosan ennek az ellenkezőjét hangsúlyozzák. „A területi-szomszédsági kötelékek lényegében csak a rokoni kapcsolatok bomlása során, illetve következtében jutnak számottevő szerephez."[27] Ebben az esetben a rokoni kapcsolatok bomlását az érdekalapú szelekció helyettesíti.

A családnál/háztartásnál nagyobb területi-, illetve rokoni alapon szerveződő egységek szerinti csoportosítást a fentebb említettek következtében nem tartom lehetségesnek. Sokkal szegmentáltabb e társadalom, minthogy ráaggathassuk a patronímia, vagy klán fogalmát.

Irodalom

DANULKIN, Olexiy

2001 **Az ukrajnai cigány dialektusok helyzetéről és területi eloszlásáról a 20. század utolsó évtizedeiben.**
In: Bódi Zsuzsanna (szerk.) Cigány néprajzi tanulmányok 10. Budapest

DARÓCZI Ágnes

---

[23] Magyar Néprajzi Lexikon. Bp. 1977.
[24] Faragó 1983. 226.
[25] A nagycsalád rugalmas értelmezhetőségét általában a munkafolyamatok különböző formái segítik elő, minthogy ezek függetlenséget biztosítanak az egyes háztartási családok számára. Piasere 1997. 47.
[26] Faragó 1983. 228.
[27] Szabó Lászlót idézi Faragó 1983. 217.

1993 **A cigány közösségek értékrendje.**
In: Barna Gábor (szerk.). Cigány néprajzi tanulmányok 1. 13-18.

FARAGÓ Tamás
1983 **Háztartás, család, rokonság.**
In: Ethnographia 94. évf, 2. 216-247

Magyar Néprajzi Lexikon.
1977

PIASERE, Leonardo
1997 **A ciganológusok szerelmei.**
Budapest
2000 **A matrilinieáris cigányság mítosza.**
In: Prónai Csaba (szerk.) Cigányok Európában 1. (Nyugat-Európa). Budapest

POPULAŢIA Judeţului Satu Mare la recensământul din 7 februarie 1992. Direcţia Judeţeană de statistică

PRŐNAI Csaba
1995 **Cigánykutatás és kulturális antropológia.**
Budapest–Kaposvár
1993 **Leonardo Piasere antropológiája**
In: A ciganológusok szerelmei. Kulturális antropológiai tanulmányok 2. Budapest

RESZLER Boglárka
2001 **Rromii din judetul Satu Mare.** Un studiu social.
Szatmárnémeti

SCOTT, James C.
1996 **A hétköznapi ellenállás formái.**
In: Replika. 109-130.

STEWART, Michael Sinclair
1994 **Daltestvérek. Az oláh cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon.**
Budapest. 11-261.

UJVÁRY Zoltán
1994 **A cigányság néprajzi kutatásának néhány kérdéséről.**
In: Bódi Zsuzsanna (szerk.) Cigány néprajzi tanulmányok 2. Budapest

VEKERDI József
1982 **A magyarországi cigány kutatások története.**
Debrecen

WILHELM Gábor
1995 **Kultúra, társadalom, etnicitás az oláh cigányoknál**
In: Barna Gábor (szerk.) Cigánynéprajzi tanulmányok. Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18-19. században. Budapest

Instituţia familiei/gospodăriei în comunitatea romă din Cidreag

Rezumat

Prin cercetarea unei familii de romi din Cidreag am încercat să studiez cum se confruntă interesele persoanelor într-o comunitate de romi când modul de trai tradiţional şi „capitalul gajo" stau faţă în faţă. Comunitatea romă din Cidreag se găseşte într-o etapă destul de avansată a aculturaţiei, dar cu vechi obiceiuri şi tradiţii încă active. Această dualitate îşi pune amprenta şi pe concepţia despre rudenie. Dacă urmărim fără critică terminologia din bibliografii, descrierea relaţiilor familiale şi de rudenie va fi imposibil. Asta din cauza că practic toţi – doar câteva persoane recent sosite nu – sunt rude cu toată lumea. În condiţiile acestea totuşi există expresiile de rudenie şi familie doar ele sunt interpreteate după interesul aceluia care o foloseşte. Deci putem vorbi despre un sistem de rudenie foarte subiectivă, în care se poate decide după caz pe cine o primesc şi pe cine nu.

Căsnicia, ca o formă de rudenie afinală, reprezintă un alt punct de confruntare între percepţia tradiţională ţigănească şi legile juridice a societăţii majoritare. Nu există la ei nici o căsătorie nelegitimă, în sensul că la ei concubinajul este numit direct căsnicie. Dar trebuie să clarificăm că sensul cuvântului căsătorie are totuşi o definiţie foarte clară, care face parte din legile interioare nescrise dar funcţionale şi respectate.

The institution of family/household in a gipsy community

Summary

Through the research of a family from Csedreg I tried to analyse how the local interests are scrumming in a gipsy community when the traditional way of life and the "gajo capital" are facing. The gipsy community from Csedreg is in an advanced state of acculturation but there are still strong elements of habit and tradition. This double nature of the community can be notice even in the relationship systems. The classical tipology can't be used in order to analyse the structure of this relationship, because almost – with a few exceptions – everyone is relative with the others. However they are using the terms of family and relationships either but in a very special sense. There is no such a rule to organize the relations between the members. Some of the relatives can be excluded from the relatives list, it depends on the personal ineterests of the declarer; of course more the person is closer to the family nucleus more the choice to be excluded is less/falling.

Marriage is another conflict point between traditional gypsy life and the official and major population's laws. The concubinage is taken as marrige, they do not see any difference between. So all the relations with sexual appearence between man and women they call marriage. Without official legitimacy (by the church or by the state) these marriages are strongly defined by nonwroted but functionally and respected inner laws.

ARTĂ

Secession la Satu Mare: Clădirea hotelului "Dacia"

Imola Kiss
Judit Erdős

Arta 1900, respectiv stilul secession, apare ca un fenomen mai ciudat în istoria artelor. Formele sale unduitoare nu sunt întotdeauna uşor de recepţionat, cu atât mai mult cu cât graniţele sale nu sunt concret conturate. Este un curent complex, cu o ideologie bine fundamentată, apărând ca un adevărat joc de artificii pe cerul acelei epoci pe care avem obiceiul s-o numim *belle epoque*. Istoricul de artă Paul Constantin[1] defineşte acest stil astfel: „Arta 1900 a înflorit la răscruce de veacuri, situându-se între istoricism şi revoluţia artistică a secolului nostru. Şi cu toate că descinde parţial din eclectism sau că a stat la baza artei moderne, Arta 1900 nu este un fenomen de trecere, ci o mişcare autonomă, atotcuprinzătoare, de o putere şi o amploare rar întâlnite în istorie. Ea a avut meritul de a fi încercat să construiască, după multe decenii de domnie a eclectismului, o nouă sinteză, modernă, a artelor. (...) Arta 1900 a stat la originea naşterii artei şi arhitecturii noi, a reînvierii meşteşugurilor artistice, a acordului modern dintre formă şi ornament. Ea a intervenit direct în afirmarea Industrial Design-ului şi a generat efectiv afişul şi grafica publicitară".

Din toate câte se cunosc astăzi, putem afirma că a fost o revoluţie estetică ce a avut ambiţia de a satisface dorinţa de frumos şi pretenţiile societăţii, aflate la răscruce de secol. Sensibilitatea, rafinamentul, lirismul sau chiar ironiile acestui stil, au fost necesare pentru reînvierea vieţii artistice în general.

Trebuie să recunoaştem că, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, creaţia artistică îmbracă tot mai mult forme comerciale, fiind expusă acelui fenomen, căruia îi este expusă şi astăzi – cererea şi oferta. Este expusă cumpărătorului, comanditarului (fie că este vorba de stat sau de vreo instituţie publică) care oferă un preţ mai avantajos. Astfel că arhitecţi, pictori, sculptori sau artişti ai artelor decorative se văd nevoiţi a se supune tot mai mult legilor cererii şi ofertei. O societate cu o bunăstare economică, în ascensiune, doreşte în mod firesc să fie oglindită în artă. Aceasta poate fi una din explicaţiile executării numeroaselor picturi în care modelele sunt redate în mărime naturală, în vestimentaţii festive, marile săli de protocol sunt decorate cu şemineuri, busturi ale personalităţilor publice, peisajele devin cele mai frecvente reprezentări ale saloanelor, de asemenea, este prezentă preferinţa pentru temele de gen, ca: tematica istorică, scene din Biblie, din mitologia greacă sau romană, din istoria medievală (temă preferată de romantism) şi nu în ultimul rând scene cu caracter anecdotic actuale epocii. În felul acesta, statuile, busturile "inundă" oraşele, având o valoare estetică discutabilă în anumite cazuri. O constatare ce se poate face este că preferinţele burgheziei în ascensiune sunt identice cu cele ale statului.

Făcând o succintă trecere în revistă a celor petrecute în acest sens, în secolul al XIX-lea, observăm că, în ceea ce priveşte arhitectura, în prima jumătate a acestui secol, se bate pasul pe loc. Arhitectura se rigidizează sub greutatea stilurilor anterioare, obosind în strădania căutărilor unor forme noi de păstrare a stilurilor tradiţionale. Toate încercările au un efect artificial, studiat, apăsător chiar. Se părea că s-a ajuns într-o fundătură, negăsindu-se o ieşire din acel *neo* al stilurilor romanic, gotic sau renaştere, această cramponare dând ca rezultat *eclectismul.*

Necesitatea înnoirii în artă era inerentă. Arhitectura, un adevărat simbol al bogăţiei şi bunăstării, este cea mai receptivă în nevoia de schimbare radicală a aspectului aşezărilor. Dar nu numai ea. Nu există domeniu al artelor plastice - pictură, sculptură, grafică, arte decorative (mai cu seamă), care să nu reacţioneze la noul ce-şi făcea loc, având denumiri diferite (dar identice în semnificaţie): *art nouveau, jugendstil, sezessionsstil, liberty sau stil nuovo, styl Tiffany, estilo Gaudi, fin de siécle sau styl 1900*[2]

Chiar şi această diversitate de denumiri ne face să credem că este nevoie de o limitare a intenţiilor fenomenului artistic în sine, neavând posibilitatea de a-l defini în mod strict. Se poate deduce, în schimb, caracteristica lui europeană (efectele lui simţindu-se şi pe continentul american) şi anume, purtând denumiri ce diferă de la ţară la ţară, noul stil demonstrează un accentuat specific naţional.

Fenomenul artistic mult controversat şi până astăzi, stilul sezession (de provenienţă austriacă – la 1897 apare la Viena gruparea Sezession, "Wiener Sezession", iniţiată de G. Klimt) îşi face apariţia şi în

---

[1] Paul Constantin, *1972*, p. 9.
[2] Idem, *1972*, p. 11-13.

Transilvania, dezvoltându-se ca o mişcare puternică, mai cu seamă în arhitectură. Clădiri în acest stil se ridică la Oradea, Timişoara, Arad, Cluj, Târgu Mureş, etc. Astfel, stilul şi-a făcut simţită prezenţa şi în Satu Mare, dovedind tendinţa autorităţilor epocii de a ţine pas cu noua arhitectură. Este ciudat cu atât mai mult cu cât oraşul de pe Someş, respectiv majoritatea cetăţenilor lui, nu de puţine ori s-au arătat destul de conservatori în receptarea noului, erijându-se chiar în păstrători severi ai tradiţiilor.

Prilejul înnoirii arhitectonice a centrului sătmărean s-a ivit la sfârşitul secolului trecut, odată cu dispariţia clădirii vechii primării, numită de localnici "*Casa cu turn*" (fig.1), vechea primărie construită în anul 1777, în stil baroc transilvănean, nefiind considerată monument de arhitectură (după aprecierile contemporanilor). Preşedintele de atunci al Comisiei Monumentelor de Arhitectură, Schulek Frigyes, şi-a dat acordul pentru demolarea ei[3].

Problema destinaţiei noii clădiri ce urma a fi ridicată a produs numeroase discuţii pro şi contra în rândul edililor oraşului. O parte a autorităţilor doreau construirea unei clădiri de locuinţe ce urmau a fi date în chirie sau a unui bazar, obiective ce ar fi adus profituri considerabile oraşului; alţii, printre care şi primarul de atunci al oraşului Satu Mare, Herman Mihály, adeptul înnoirii, propunea construirea unui hotel modern. Acest hotel urma să găzduiască o cafenea, un restaurant, o imensă sală de protocol, deci un complex arhitectonic, care ar fi putut servi drept focar de cultură, corespunzând dezideratelor culturale moderne[4].

In urma unor dispute crâncene s-a dat câştig de cauză grupării reprezentate de primarul Herman Mihály, astfel că oraşul Satu Mare, în vara anului 1897, a organizat un concurs pentru conceperea unor proiecte de edificii în vederea ridicării unui complex arhitectonic ce urma să satisfacă exigenţele destul de înalte ale comanditarilor. S-a dat mână liberă arhitecţilor participanţi la concurs, condiţia cerută fiind ca proiectele executate să se întindă pe o suprafaţă de cca. 300 m pătraţi. Suma disponibilă era de 200.000 de forinţi. In urma acestui concurs au fost prezentate un număr de 11 proiecte, care au fost evaluate de Comisia de arhitectură din Budapesta, ele atingând un nivel ridicat, unele chiar cu o valoare artistică excepţională. (xxx, 1898, 75) Preşedintele acestei comisii, Pecz Samu, a votat pentru proiectul conceput de arhitecţii Bálint Zoltán şi Frommer (numit şi Jámbor) Lajos, ambii elevi, demni urmaşi ai reputatului arhitect Lechner Ödön (1845-1914). Personalitate marcantă, promotorul noului stil sezession, Lechner Ődön a fost un arhitect de reputaţie internaţională, care, în urma unor împătimite căutări pe tărâmul arhitecturii populare, a dat clădirilor sale un aspect aparte, utilizând ornamentica florală, în special (de obicei, executată din faianţă colorată), accentuând influenţele neorenascentiste şi orientale ale acestora, prezentându-le într-o concepţie cu totul originală, eliberată de servituţile istoricismului. Edificiile proiectate de Lechner, (de exemplu, clădirea Muzeului de arte decorative din Budapesta), deseori cu un aspect viu colorat, des controversate nu numai de contemporani, dar şi de urmaşi, au rămas şi vor rămâne mărturii incontestabile ale unei epoci pline de căutări febrile ale noului şi originalităţii.

Cei doi proiectanţi ai complexului sătmărean în discuţie, Bálint Zoltán şi Frommer Lajos (acesta din urmă întâlnit în bibliografie mai mult sub numele de Jámbor Lajos), continuatori remarcabili ai stilului sezession cu amprente populare (stil specific lui Lechner), au colaborat o perioadă îndelungată cu acesta.

Bálint Zoltán (1871-1939), absolvent al Politehnicii din Budapesta, Facultatea de arhitectură, a întreprins mai multe călătorii de studii în Europa. Activitatea sa de arhitect este strâns legată de cea a lui Jámbor (Frommer) Lajos (1869-1955). Acesta, la rândul său, tot absolvent al facultăţii de arhitectură din Budapesta, a cutreierat şi el Europa, având ocazia, datorită talentului său promiţător, să colaboreze cu vestitul arhitect de talie europeană al vremii, Alpár Ignác (1855-1928), autor al clădirii Muzeului Agriculturii din Budapesta, primăriilor din Sighişoara şi Cluj, etc., de la care Jámbor şi-a însuşit şi respectul pentru stilurile clasice anterioare. În anul 1897, cei doi tineri talentaţi, Bálint şi Jámbor, deschid un birou de arhitectură. In felul acesta iau naştere lucrări comune de un înalt nivel artistic, ca de pildă: clădirea Ministerului de externe din Budapesta, pavilionul maghiar din cadrul expoziţiei universale de la Paris din 1900, prefectura din Debreţin, complexul arhitectonic (actualmente „Minerul") din Baia Mare (1908), biserica romano-catolică (1903) şi teatrul (1910) din acest oraş[5].

Realizarea hotelului „Dacia" din Satu Mare, tot o lucrare comună a celor doi arhitecţi, a ridicat numeroase probleme legate de amplasarea clădirii, datorită faptului că spaţiul care i-a fost destinat era relativ redus. Analizând planul clădirii, observăm că are forma unui patrulater neregulat, cu unele excrescenţe pe laturi şi extremităţi, desfăşurându-se pe o suprafaţă de 300 m.p. Clădirea, realizată în anul 1902, este compusă din: parter, etajul I şi etajul II, structura interioară a întregului complex fiind subordonată spaţiului.

---

[3] Samu Borovszky, *1908*, p. 304.
[4] Gyula Tankóczi, *1938*, p. 133.
[5] János Gerle, Attila Kovács, Imre Makovecz, *1990*, p. 25.

Parterul (fig.2): Spaţiul dinspre faţadă cuprindea, de o parte şi de alta a intrării, un restaurant şi o cafenea. Legătura cu aripa din spate a clădirii a fost realizată printr-o curte acoperită (din structuri metalice şi sticlă) ce găzduia sala mare a restaurantului cu un interior luxos. Aceasta, la rândul ei, se continua cu o cofetărie, ce dădea în cele din urmă într-o spaţioasă sală de bal.

Actualmente, aceste spaţii au alte destinaţii, şi anume: de o parte şi de alta a intrării principale se află recepţia hotelului şi un magazin de pantofi, iar curtea acoperită cu acele structuri metalice şi sticlă (ce fusese sala mare a restaurantului) găzduieşte astăzi restaurantul.

Spaţiul care, iniţial, a fost cofetărie şi sală de bal, azi, găzduieşte Filarmonica „Dinu Lipatti", având înălţimea cât parterul şi etajul I împreună.

Etajele I şi II (fig.3) au o structură identică. Cele două nivele găzduiau, dealtfel, ca şi astăzi, hotelul propriu-zis, având o împărţire specifică destinaţiei.

Intenţia prezentului studiu nu este acela de întreprinde o descriere detaliată a structurii arhitectonice, cât mai mult cea a evaluării stilistice a acestei clădiri (în special a ornamenticii), considerând-o un exemplu reprezentativ al *secessionului.* Menţionăm că proiectul acestui edificiu a fost medaliat la un concurs de arhitectură de la Viena[6].

A trecut un secol şi impunătoarea clădire a hotelului „Dacia" domină şi astăzi piaţa centrală (Piaţa Libertăţii) a vechiului centru al oraşului (fig.4). Realizarea faţadei într-un mod original, ca, dealtfel, structura interioarelor (restaurantul, imensa sală de bal), corespund totalmente noului stil artistic european de la începutul secolului XX.

Faţada, pe orizontală, este împărţită în două registre (parterul prevăzut cu nouă deschideri înalte, având în mijloc intrarea principală; etajele I şi II, partea superioară a clădirii fiind prevăzută cu o friză bogat ornamentată), despărţite de câte un brâu. Pe verticală, faţada prezintă nouă registre, delimitate de coloane adosate zvelte. Registrul central este decroşat – accentuarea acestuia este preluată din baroc. Coloanele ce delimitează registrul central sunt terminate în fleuroane, ca, dealtfel, toate coloanele de pe faţadă. Însă aici mai întâlnim două măşti, executate în altorelief. Una reprezintă un cap de ţăran cu pălărie, purtând plete şi mustaţă, aşezat în partea stângă superioară (fig.5), iar în partea dreaptă, un cap de ţărancă legată cu batic (fig. 6). Preferinţa arhitecţilor pentru aceste modele subliniază şi mai mult amprenta inspiraţiei populare. Motivele antropomorfe se repetă în partea inferioară a coloanelor ce străjuiesc intrarea principală a clădirii, inversând ordinea aşezării lor. Deasupra portalului se află un balcon al cărui parapet este ornamentat cu motive florale sculptate (fig.7). Ca motiv central apare floarea de lalea cu tulpină şi doi boboci aşezaţi de o parte şi de alta. Deasupra acestui motiv se poate observa o lalea mai mică, stilizată. Floarea ca motiv, precum şi modul de decorare a spaţiului, amintesc de influenţele renascentiste pe care adepţii noului stil le utilizau cu plăcere. Lateral, motivul lalelei se repetă (fig.8), dar, de această dată, fără tulpină, deasupra ei apărând un punct sau o bulină, motiv de origine persană[7]. Registrul central, terminat într-un fronton, este prevăzut cu o fereastră având un contur fitomorf, străjuită de o parte şi de alta de câte o urnă sculptată (fig.9). Ca un element caracteristic al registrului central este cupola de factură renascentistă, terminată într-un lanternon, având ca menire iluminarea acesteia (fig.10).

Parterul este prevăzut cu deschideri având ancadramente în formă de acoladă (fig.11). Pe lângă portalul principal (fig.12), în partea dreaptă a clădirii, arhitecţii au mai proiectat o intrare, care permitea accesul trăsurilor în curtea hotelului (fig.13), actualmente, fiind un pasaj ce leagă propriu-zis centrul vechi cu o stradă din spatele acestuia. Pasajul deserveşte scopuri publicitare - loc de afişaj pentru filarmonică, teatru, cinematografe. Clădirea ce se continuă (cuprinzând spaţiul ocupat iniţial de cofetărie şi sala de bal), astăzi, este sediul Filarmonicii „Dinu Lipatti", având o intrare deschisă pe latura clădirii. Interiorul acestui spaţiu prezintă aceeaşi ornamentică florală (iniţial policromă), cu care este ornamentată restul cădirii – prezentat anterior. De asemenea, linia balcoanelor, deschiderile, precum şi rozeta de pe peretele din spatele clădirii continuă maniera secession.

Cu toate că legea simetriei nu este caracteristică pentru secession, pe faţada clădirii, structura registrului central se mai repetă de o parte şi de alta, alternând ritmic cu alte două registre (fig.14). Aici, asemenea registrului central, ferestrele sunt geminate (fig.15), având ancadramentele sub formă de arc turtit, cu profile în retrageri succesive. Reîntâlnim frontoanele străpunse cu ferestre, cu contur fitomorf (fig.16). La ferestrele de la etajul întâi ancadramentele sunt mai bogat ornamentate: în partea superioară, central, se află o lalea; de o parte şi alta, câte două rozete sculptate (fig.17).

---

[6] Doru Radosav, *1984*, p. 54.
[7] Mária V. Ember, *1981*, p. 77.

Ca aspect general, privitorul este copleşit de abundenţa motivelor vegetale, sculptate sau realizate în faianţă policromă, ornamente specifice stilului utilizat de Lechner, continuat, la rândul lor, de arhitecţii Bálint şi Jámbor.

Incontestabil, ornamentica acestei clădiri prezintă puternice influenţe populare de factură maghiară, ajungând în unele ipostaze la o modalitate originală de expresie caracteristic transilvăneană. Fluiditatea liniei se împleteşte armonios cu caligrafia sinuoasă a formei şi subtilitatea onirică a interpretării. In motivele ornamentale utilizate se regăseşte atât dragostea pentru frumos a sătmăreanului de la începutul secolului XX, dorinţa de înfrumuseţare a urbei sale, cât şi sufletul său plin de credinţă. De exemplu, analizând cu atenţie motivele sculptate, se poate descoperi reprezentarea pelicanului (simbol biblic al religiei reformate), ascuns parcă între cele două coloane adosate registrului central (fig.18). Motivul se repetă la coloanele ce străjuiesc portalul central, dar de această dată în miniatură, adică reprezentând patru pui de pelican. Legenda acestui motiv vorbeşte despre această pasăre (ca pasărea luminii), care-şi lăsa puii în cuib spre a urma soarele. De cum pleca, apărea un animal satanic care-i mutila puii. La întoarcerea sa, pelicanul îi vindeca, îi îngrijea. Dar episodul se repeta. In cele din urmă, pelicanul a avut ideea de a-şi oculta lumina, de a rămâne ascuns în întuneric lângă pui[8]. Acest ultim moment al legendei este surprins în ornamentica hotelului „Dacia". (pelicanul stând la pândă după o coloană pentru a ucide animalul satanic). Semnificaţia mitului este acela că Iisus Cristos a trebuit să renunţe la lumina sa pentru a salva creaturile.

In ceea ce priveşte motivele sculptate, trebuiesc amintite capitelurile coloanelor adosate de la parterul clădirii, care au o bogată ornamentaţie vegetală: motivul lalelei alternând cu motivul inimii, având ca semnificaţie în simbolistica creştină – dragostea faţă de Dumnezeu, motiv des utilizat în baroc[9], de unde, practic, a fost preluat de arta 1900. Regăsim, de asemenea, frunza de acant, motiv preluat încă din antichitate şi utilizat până în epoca modernă, dar în cazul nostru motivul este moştenit tot din baroc (fig.19).

Diversitatea materialelor decorative utilizate avea drept scop sporirea efectelor.

O categorie aparte o reprezintă motivele decorative realizate din ceramică smălţuită, policromă, punându-se un accent deosebit pe ornamentaţia florală de inspiraţie populară. Şi în cazul hotelului „Dacia", ca dealtfel aproape la toate clădirile proiectate de Lechner sau de adepţii stilului său, a fost utilizată ceramica smălţuită policromă, produsă de fabrica de ceramică fondată de Zsolnay Vilmos (1828-1900) la Pécs (Ungaria), ceramist de renume internaţional, care a câştigat, printre altele, şi producerea pirogranitului, utilizat cu succes în decoraţia faţadei imobilelor construite în stil secession[10]. Cu ajutorul pieselor din ceramică, aplicate în relief în tencuială, arhitecţii Bálint şi Jámbor au reuşit să obţină efecte deosebite, parcă de inspiraţie textilă, ce domină întreaga compoziţie decorativă a panourilor. Desenul motivelor florale, realizate cu un subtil rafinament conferă cheia efectului estetic director al întregii ornamentaţii, oferind faţadei aspectul delicat al unei broderii populare.

O imagine deosebită este oferită de friza din partea superioară a faţadei. Aici au fost amplasate motive florale din ceramică smălţuită, ce fac parte din tipul compoziţional de bază, "tulpina", având în partea centrală desenat un lujer într-o poziţie rigidă, cu mai multe ramificaţii de o parte şi de alta, dispuse simetric. Punctul de pornire al tulpinii îl constituie o lalea stilizată sub formă de inimă, care are aspectul unei vaze, ca şi cum florile ar fi aşezate în ea[11]. "Tulpina" îşi are originea în străvechiul "hom" iranian sau "arborele vieţii", motiv foarte îndrăgit şi frecvent utilizat în arta textilelor. Interpretarea tulpinii, cu florile de lalea aflate de o parte şi de alta, precum şi rodia ce o încoronează, amintesc de influenţa liniilor graţioase caracteristice renaşterii. Frunzuliţele ascuţite sunt una din componentele nelipsite ale ornamenticii orientale[12].

Motivul compoziţional "tulpina" alternează cu medalioane, executate tot din ceramică smălţuită policromă, în formă de inimă, în câmpul cărora se află stema oraşului Satu Mare – central, fiind stilizat turnul cetăţii, străjuit de doi oşteni cu săbiile scoase (fig.20). Anul construirii edificiului este marcat tot de un medalion floral stilizat, amplasat între etajele registrului central. Din notarea cu cifre romane, prezentate într-o caligrafie ce aminteşte de iniţialele ornate bibliofile, aflăm că anul ridicării acestei clădiri este 1901 (fig. 21).

Tot ca o caracteristică a construcţiei acestei clădiri putem observa, alături de ornamentele florale din ceramică policromă smălţuită, aplicarea unui principiu oriental în ornamentare: *horror vacui* (oroarea de vid), îndemnând la o evitare conştientă a spaţiilor libere, a pauzelor ornamentale, principiu vizibil în unele detalii ale modului de decorare. În spaţiile libere dintre ferestre sunt presărate flori de rodie stilizată, încoronate de mici lalele (fig. 22).

---

[8] Jean Paul Clébert, *1995*, 219.
[9] Mihály Hoppál, Marcell Jankovics, *1996*, 207-208.
[10] Ilona P. Brestyánszky, *1979*, p. 142-145.
[11] Mária Ember, *1981*, p. 38.
[12] Ana Maria Cipăianu, *1980*, p. 737.

Ceramica smălţuită este utilizată la acoperişul clădirii, înlocuind ţiglele tradiţionale. Ingeniozitatea realizatorilor, de această dată, constă în folosirea smalţului de culoare albastră, realizată în două nuanţe, aşezarea lor ajurată, asemenea unui motiv de broderie, conferind întregului ansamblu un efect deosebit.

În concluzie, clădirea hotelului "Dacia" este pe bună dreptate una dintre cele mai reprezentative edificii ale oraşului Satu Mare, considerată şi astăzi ca o podoabă a vechiului centru al oraşului, care, la vârsta de un secol atrage atenţia atât a specialistului, cât şi a trecătorului. Considerăm, deci, că-şi găseşte locul binemeritat între edificiile construite la începutul acestui veac, în stilul secession, în marile oraşe ale Transilvaniei, rămânând un exemplu pentru acest stil, atât prin valoarea sa arhitecturală, cât şi artistică - paleta bogată a motivelor decorative de inspiraţie populară favorizând originalitatea ei. Susţinem afirmaţia istoricului de artă Viorica Guy Marica despre Arta 1900: „Pigmentată cu mister... hrăneşte o reverie simbolist-romantică"[13].

Lista ilustraţiilor

1. Vechea primărie a oraşului Satu Mare, numită de localnici "Casa cu turn".
2. Planul clădirii hotelului "Dacia", parter.
3. Planul clădirii hotelului "Dacia", etajul I şi II.
4. Clădirea hotelului "Dacia", vedere generală.
5. Mască sculptată în altorelief, reprezentând un cap de ţăran.
6. Mască sculptată în altorelief, reprezentând un cap de ţărancă.
7. Balconul situat deasupra portalului. Parapetul este ornamentat cu motive florale sculptate.
8. Motivul lalelei sculptat pe parapetul balconului.
9. Frontonul registrului central, străpuns de o fereastră cu contur fitomorf.
10. Cupola de factură renascentistă terminată în lanternon.
11. Parterul prevăzut cu deschideri în formă de acoladă.
12. Portalul principal al clădirii.
13. Intrarea proiectată pentru accesul trăsurilor în curtea hotelului.
14. Registrul lateral, apare ca o repetare a registrului central.
15. Ferestre geminate.
16. Frontonul registrului lateral străpuns de fereastra cu contur fitomorf.
17. Ancadramentele ferestrelor de la etajul I, ornamentate cu motive florale.
18. Pelicanul cu puii - motiv cu caracter simbolic.
19. Capitelul coloanelor adosate de la parterul clădirii.
20. Registrul superior orizontal (friza) al faţadei hotelului "Dacia".
21. Medalion floral, cu anul construirii hotelului "Dacia".
22. Flori de rodii, presărate între ferestre.

The list of pictures

1. The old town of Satu Mare, named by the natives „The house with tower".
2. The plan of „Dacia Hotel, ground floor.
3. The plan of „Dacia Hotel, 1st and 2nd floor.
4. The building of „Dacia" Hotel, general view.
5. Mask carved in high relief, representing a peasant 's head.
6. Mask carved in high relief, representing a peasant woman 's head.
7. The balcony situated above the portal. The parapet is decorated with carved floral motifs.
8. The motif of tulip carved on parapet of the balcony.
9. The pediment of the central register, penetrated by awindow having fitomorf outline.
10. The cupola ended in a lantern-turret, specific for Renaissance.
11. The ground floor endowed with openings in form of accolade.
12. The main portal of the building.
13. The entrance designed for the access of carrieges in the courtyard of the hotel.
14. The lateral register appears as a repetition of the central register.
15. Geminated windows.
16. The pediment of the lateral register penetrated by a window with fitomorf outline.

---

[13] Marica, Viorica Guy, *1997*, p. 11.

17. The framing of the windows from 1st floor, decorated with floral motifs.
18. The pelican with the tong ones - motif with symbolical character.
19. The capital of the detached columns from the ground floor of the buliding.
20. The superior horizontal register (frieze) of the facade of Dacia Hotel.
21. Floral medallion, with the year of Dacia Hotel's building.
22. Pomegranate flowers scattered between the windows.

Bibliografie

Borovszky Samu, *Magyarország vármegyéi és városai.* Szatmár Németi, Budapest, f.a. (1908).
P. Brestyánszky, Ilona 1976, *Ismerjük meg a kerámiát,* Budapest, 1976.
Cipăianu, Ana Maria 1980, *Broderii de tip oriental în colecţia de textile a Muzeului de Istorie a Transilvaniei,* în "Acta Musei Napocensis" (AMN), nr. XVII, 1980, Cluj-Napoca.
Clébert, Jean Paul 1995, *Bestiar fabulos. Dicţionar de simboluri animaliere,* Bucureşti, 1995.
Constantin, Paul, 1972, *Arta 1900 în România,* Bucureşti, 1972.
V. Ember, Mária 1981, *Úrihimzés*, Budapest, 1981.
Gerle János, Kovács Attila, Makovecz Imre 1990, *A századforduló magyar építészete,* Budapest, 1990.
Hoppál Mihály, Jankovics Marcell f.a. (1996), *Jelképtár,* Budapest, f.a. (1996).
Marica, Guy Viorica 1997, *Art Nouveau – originile şi ramificaţiile unui profil stilistic,* în "Museum Arad. Studii şi Comunicări", nr. VI, 1997.
Radosav, Doru 1984, *Ghid de oraş: Satu Mare,* Sibiu, 1984.
Tankóczi, Gyula, *Monografia oraşului Satu Mare,* f.a. (1938).
x x x *A szatmári vigadó és szállóépület,* în "Építõipar", nr. 1106, din 1898.

Art Nouveau at Satu Mare: The building of „Dacia" Hotel

Summary

The present work's aim is to present the most spectacular building from the city of Satu Mare, the „ Dacia" Hotel, built in 1901 according to the plans of the architects Bálint Zoltán (1871-1939) and Frommer (Jámbor) Lajos (1869-1955), dignified descendants and devoted successors of the spirit initiated by Lechner Ödön in the architecture of 1900 Style. The building of Dacia of Dacia Hotel was conceived in the manner of Art Nouveau, the floral variant inspired from folk tradition. The value of the monument is considerably emphasized by the presence of enameled ceramics, manufactured in the famous Zsolnay factory from Pécs. The whole building reflects the architects' aspiration towards originality and synthesis. The effects are increased by the diversity of the used materials, the fluidity of the lines, and the sinuos calligraphy of the forms. As a heritage from Baroque, we could mention the avoidance of straight lines and acute angles, as well as the emphasis laid on the central register. Renaissancce is also present by means of the lantern-turrett, which crowns the projected central register. The special combination of different floral motifs (tulip, lily and pomegranate) also reminds us of Renaissancce.

Because of the laced superior horizontal register, the whole building gets the delicate and elegant aspect of a folk embroidery.

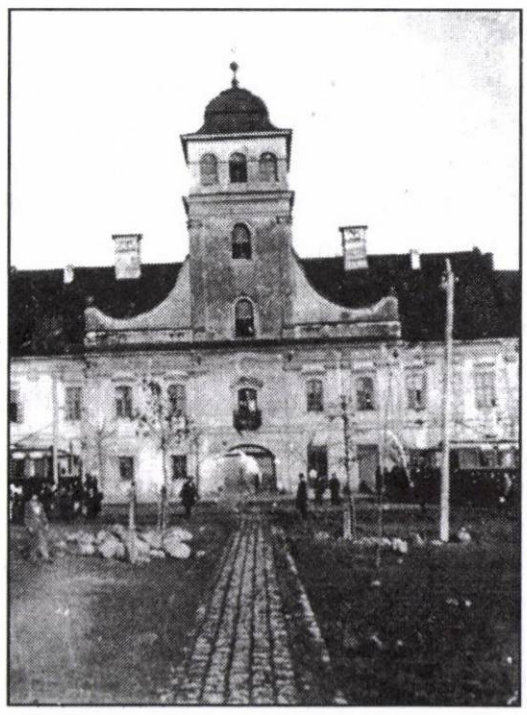

Fig. 1

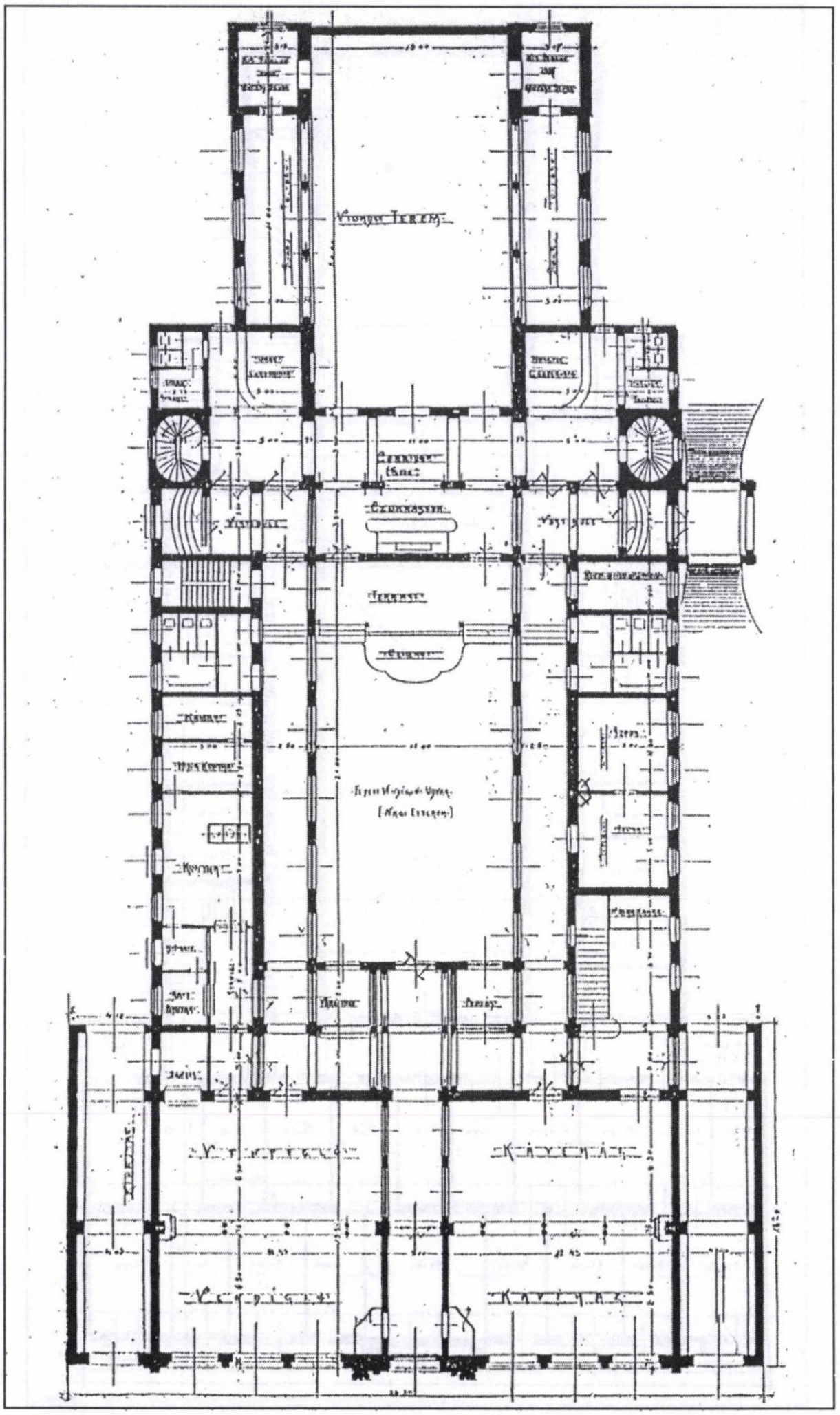

Fig. 2

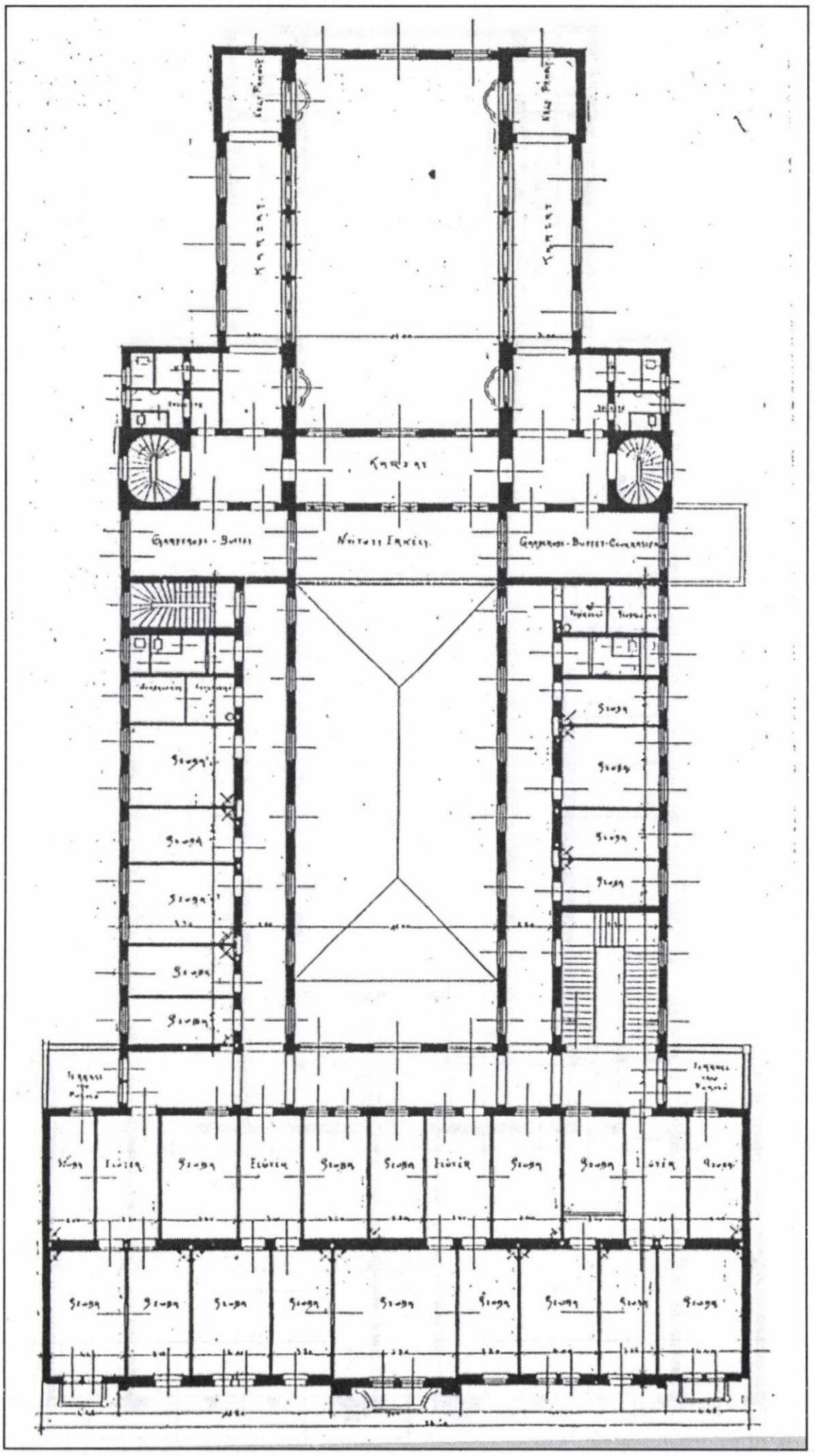

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

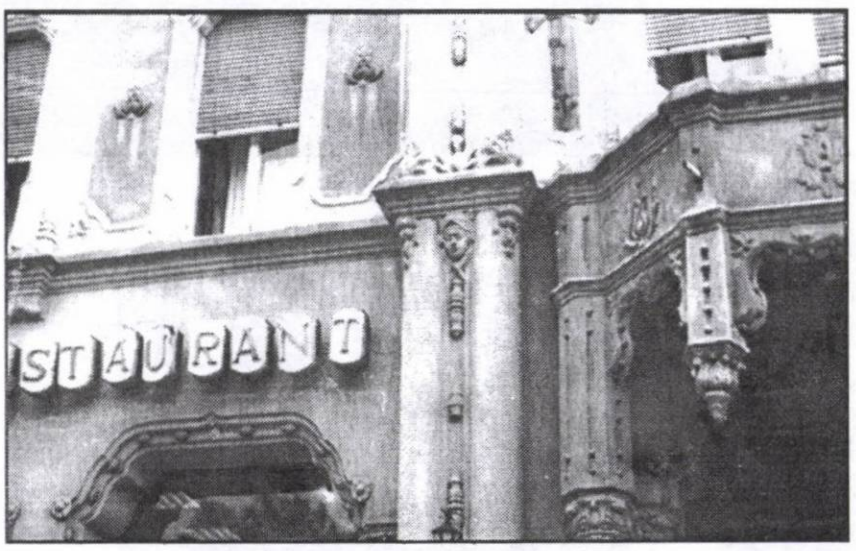

Fig. 6

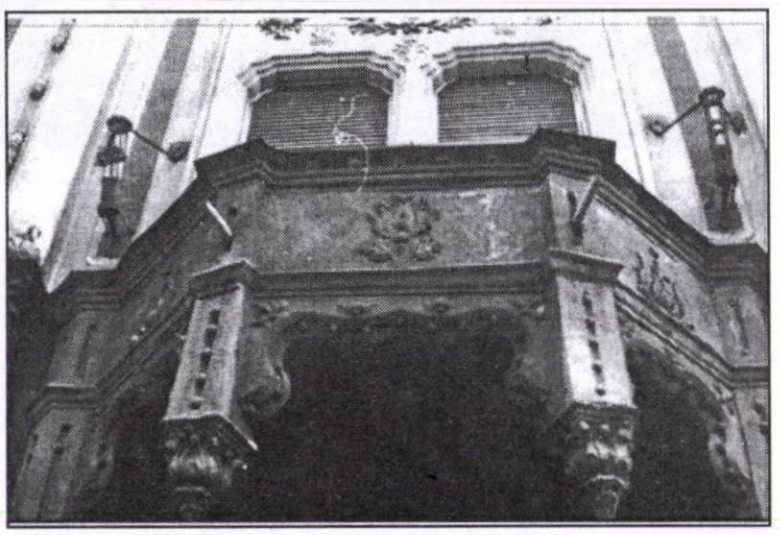

Fig. 7

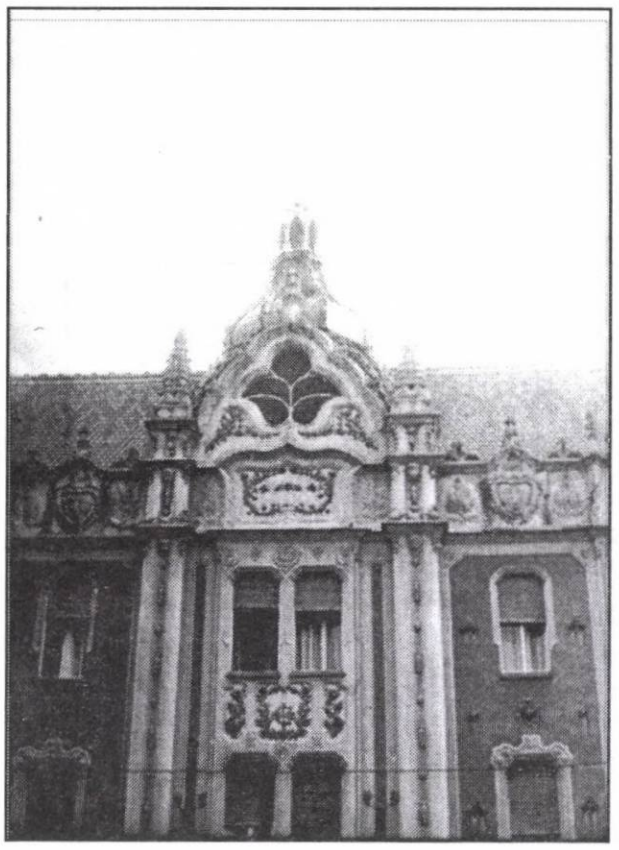

Fig. 9

Fig. 8

Fig. 10

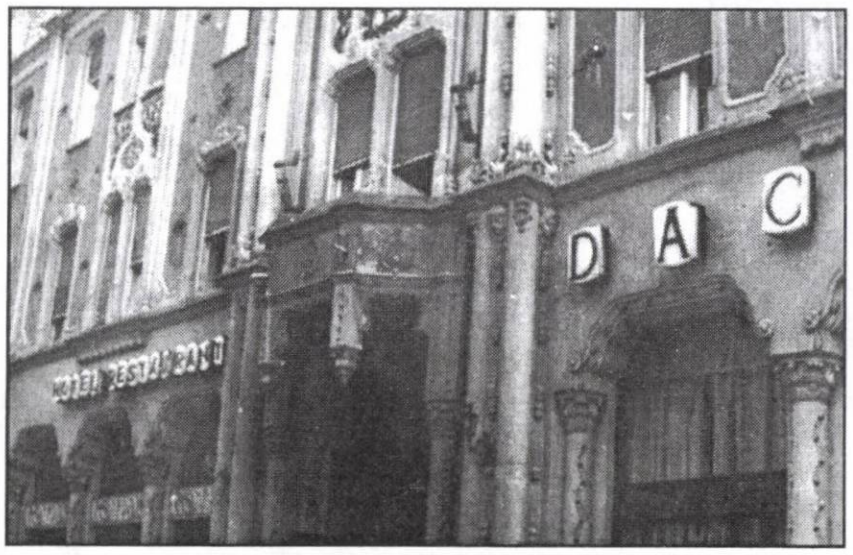

Fig. 11

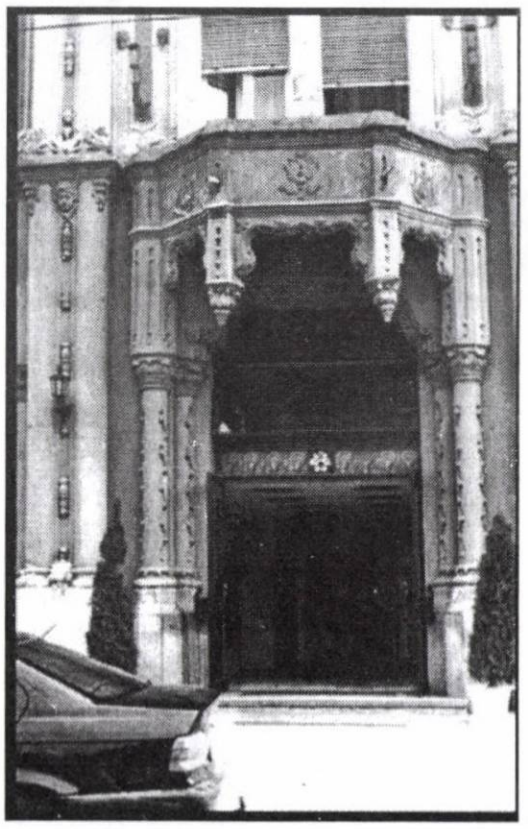

Fig. 12

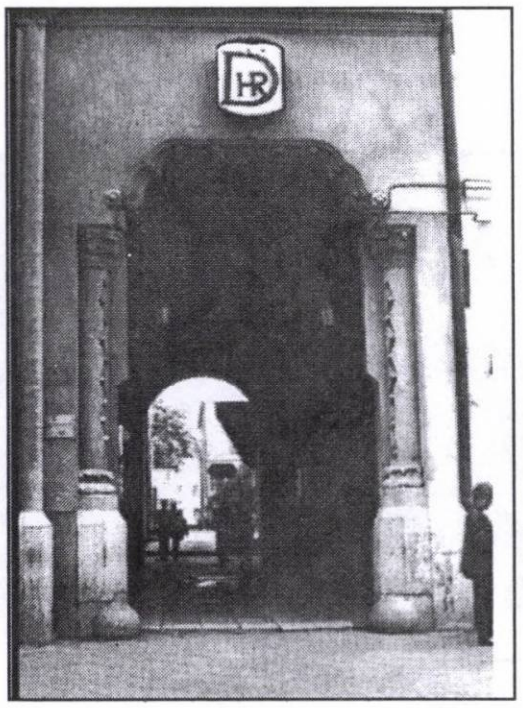

Fig. 13

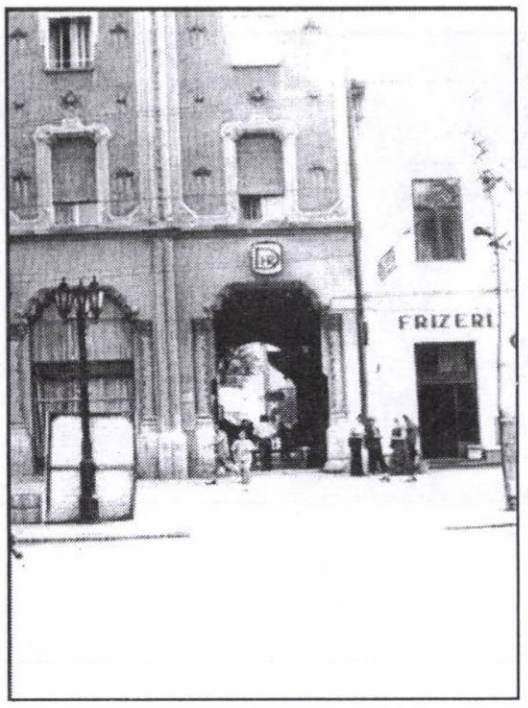

Fig. 13 b

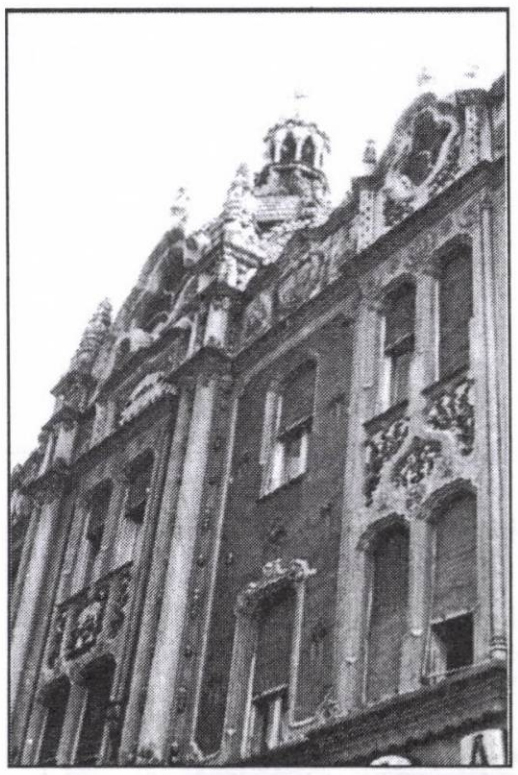

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 17

Fig. 16

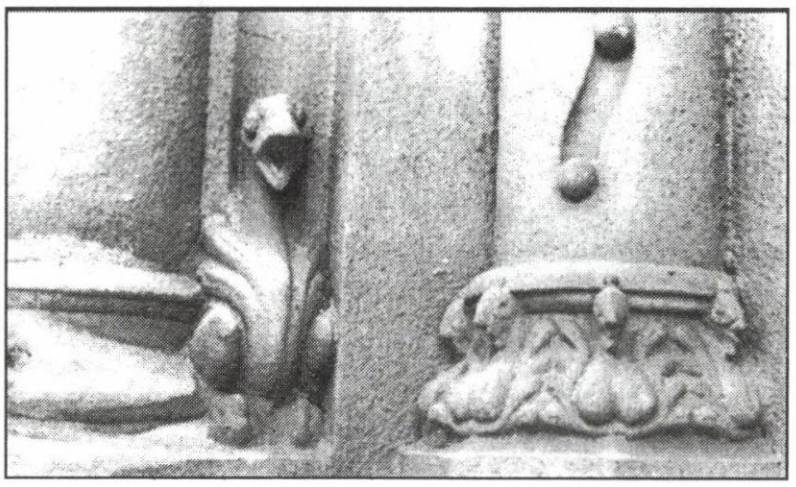

Fig. 18

Fig. 19

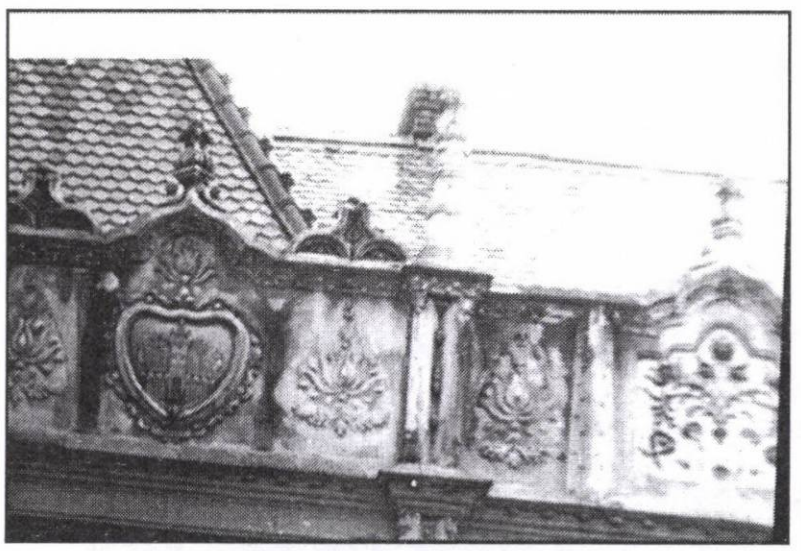

Fig. 20

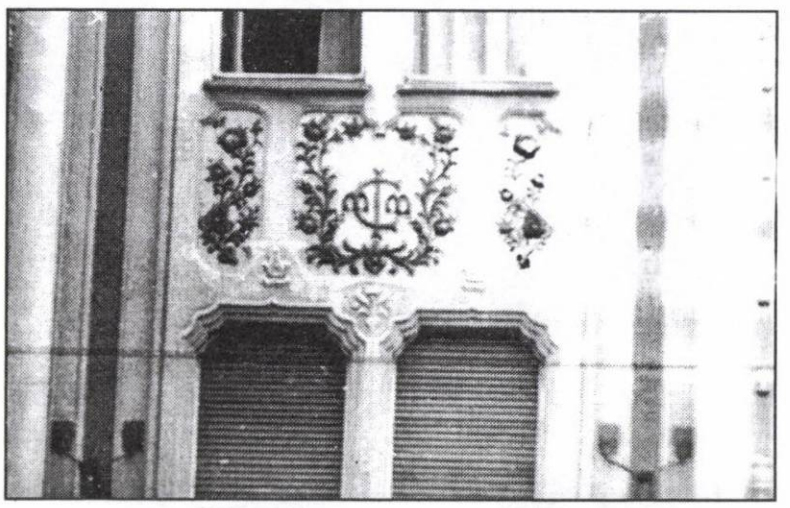

Fig. 21

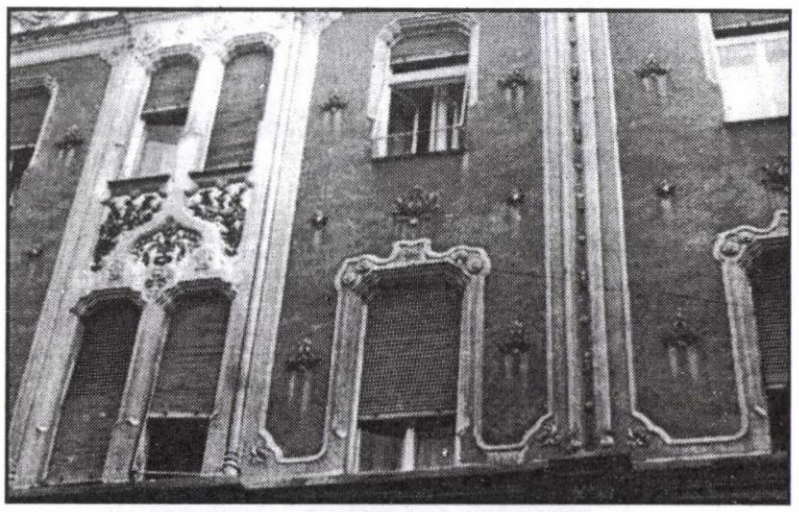

Fig. 22

Societate socialistă şi artă socialistă

Aphrodita Theodorescu

Schimbările survenite în România după 23 August 1944 – avem în vedere aşa zisa democratizare a vieţii social-politice prin instaurarea guvernului dr. Petru Groza, falsificarea alegerilor parlamentare şi abolirea monarhiei – au făcut ca tragedia "reconstrucţiei naţionale" sub egida noului regim totalitar, de factură comunistă, să comporte dimensiuni multiple. Deplasarea interesului de la fiinţa umană la sistem, de la individ la structuri, prin sacrificarea omului în favoarea utopiei raţionaliste[1], a devenit un program concertat ce a vizat, în grade şi forme diferite, în chip intransigent şi de manieră centralizatoare, nu mai puţin domeniul artelor plastice.

Imperativul orientării conţinutului şi mesajului artei – principii, teme, tehnici de abordare şi creaţie (a căror perenitate valorică rămîne şi azi discutabilă, căci umbra stăruie, oricât de lipsiţi de prejudecăţi ar fi judecătorii[2]) – a impus puterii, temporar, instrumentarea "sintezei neamului şi microcosmosului naţiunii" – întruchipate de intelectuali, şi prin apelul selectiv la unii factori stimulativi de autoritate morală care mizau pe captatio benevolentiae[3] .

Încă de la 1945, în construirea demersului politic, nu au lipsit referirile la modelul sovietic. Astfel, la 1 martie, "Ceahlăul literaturii române" îşi făcea cunoscută preţuirea pentru Constituţia lui Stalin, în care vedea "o altă Evanghelie a lumii nouă ce se pregăteşte, şi mai ales a lumii întârziate din care facem parte şi noi[4]", iar în toamna aceluiaşi an George Călinescu socotea că artistul trebuie să coboare în mijlocul vieţii, să ia act de problemele momentului şi să dea în formă, veşmânt aspiraţiilor celor mulţi[5]. La 1946 cenzura era mai puţin evidentă, dar cu timpul şi după caz, valorile artei europene deveneau cu certitudine "artişti alienaţi mintal, ruşinea omenirii" iar Matisse şi Picasso erau consideraţi psihopaţi, degeneraţi ai "artei contemporane decandente".

Dorinţa schimbărilor intempestive, intoleranţa şi reacţia de refuz faţă de arta Occidentului "decadent" s-au făcut simţite şi la Iaşi unde, în aprilie 1948, la închiderea dezbaterilor Expoziţiei grupului "Flacăra", artiştii au fost atacaţi în chip brutal, lipsit de orice consideraţie la persoană şi li s-a impus o modelare a artei după indicaţiile partidului, fără să intereseze că rezultatul nu putea fi decât o hibridare a plasticii ieşene. Rezumându-ne la acest eveniment, ce rămâne un tragic episod din noianul mărturiilor de canonizare a trăirilor umane pe tărâmul artei; mai amintim că anul 1949 a încheiat etapa în care cultura românească a fost transformată într-un apendice al partidului maselor[6].

Absolutizarea puterii ceauşiste, prin instaurarea dictaturii personale, după 1974, i-a obligat pe artişti să plătească tribut servilismului prin veneraţia vecină cu fetişismul, în care falsul, fastul şi trunchierea - ca element de noutate – au devenit caracteristici dominante. În acest context, "omul nou" s-a dorit un ideal precumpănitor, în care apologeţii comunismului "naţional" vedeau o persoană de o onestitate ireproşabilă pentru care nu era acceptată scuza "dar are talent", întrucât talentul era legat organic de morală. Ne întrebăm, chiar cu riscul perorației, dacă societatea franceză ori cea olandeză, sau oricare altă societate occidentală ar fi trebuit să plătească asemenea tribut, am fi cunoscut un acelaşi Gaugain şi Van Gogh, pentru a nu da decât două exemple? Deci, această epocă de veritabilă alienare a impus modele care au compromis orice evadare spirituală, de căutare a individualităţii, şi sensul devenirii s-a lovit de paravanul superficialităţii într-o realitate astenică.

În fond, ideea formării (a se citi "remodelării"!) spiritului uman prin intermediul artei, ca modalitate maieutică a cărei efecte negative se resimt în timp la nivelul general al societăţii, nu a putut genera decât confuzie între formă şi finalitate, între limbaj şi sfera ideatică propriu-zisă. În această ordine de idei, avem în vedere problema emoţională, strict legată de stilul precum şi de mijloacele sale, care creează o dispoziţie mentală ce îl determină pe artist să caute în jurul a ceea ce poate reda.

---

[1] Hannah Arendt, *Le systeme totalitaire*, Paris, 1951, p. 50.

[2] Ana Selejan, *România în timpul primului război cultural (1944-1948), I, Trădarea intelectualilor*, Sibiu, 1992, p. 21.

[3] Fără îndoială, nu trebuie pierdute din vedere şi campaniile de intimidare, compromiteri, demascări şi epurări socotite, la vremea lor, căi juste de promovare a "progresului" cultural, care au aruncat în conul de umbră pe cei inadaptabili, ori care refuzau să coboare de pe scara valorică până la nivelul unui politician aservit.

[4] "Scânteia", anul 15 (1945), 1 martie.

[5] G. Călinescu, Lumea, I, nr. 1, septembrie, 23, 1945.

[6] Ana Selejan, *op. cit.*, p. 13.

"Culturalizarea" sub imbold socialist, care debutase în deceniul cinci, dădea loc pastişatorilor, paraziţi ai culturii, fariseilor, care-şi vor pune opera în slujba "idealurilor înalte" ale unei societăţi bine gândite, dar prost ticluite, ce avea să-şi impună, până şi în artă, punctul de vedere într-o manieră incomodă, dictatorială[7]. Iese în faţă ipocrizia, minciuna, dilentatismul, goana după onoruri şi profituri materiale. Împotriva acestor manifestări ar trebui, după părerea sculptorului Oscar Han, să se pronunţe presa care ar putea, desigur, crea o breşă în mentalitatea acestor oportunişti. În această idee ar fi de remarcat rolul şcolii iată iar, vai, un mare adevăr!) în formarea (sau deformarea)[8] personalităţilor cu adevărat dotate şi nu a "vâscurilor culturale".

Dezinteresul pentru cultura în general de calitate, în special de care se face vinovată întreaga societate defunctă se vede şi în starea academiilor de artă care se prezenta ca un dezastruos suport material, iar rolul său formativ este pe măsura stării clădirilor sale[9] .

Neputând să reziste tratamentului comunist şi rigorilor impuse de acesta în viaţa artiştilor, dar nerenunţând, în egală măsură, nici la demnitatea umană, unii plasticieni care n-au "nervii tari" au devenit pacienţii "Socolei" (spital de psihatrie) ce devine, în scurt timp, un refugiu al celor foarte dotaţi, lirici, hipersensibili.

În această categorie intră şi Victor Mihăilescu-Craiu, considerat de Radu Negru unul dintre cei mai mari postimpresionişti, victimă a emotivităţii sale exacerbate, care îi impunea o anumită iritabilitate în relaţiile cu ceilalţi, motiv pentru care nu şi-a găsit un punct de sprijin în rândul artiştilor şi nici al privitorilor de care era direct legat. Categorisit drept un "chiabur de culori", intra curând în categoria expropiaţilor de către comunişti (care făcuseră nenumărate victime în perioada postbelică la care facem referire). Petre Comarnescu îi sugerează să facă tablouri cu portrete de-ale ţăranilor prinşi de nevoi izvorâte din "nedreptăţile unei societăţi inegală şi nedreaptă care trebuia înlocuită"[10].

Redând aceste imagini ale "mizeriei colective", Victor Mihăilescu-Craiu deveni îndată victima "întreprinderii de tras cu ochiul şi cu urechea" din dealul Copoului sau, la fel de grav, la spitalul de largă notorietate şi tristă amintire din Bucium. Scăpat de confruntarea cu organele aparatului poliţienesc de către profesorul Balif, pictorul este nevoit să aleagă a doua alternativă, drept plată pentru faptul de a fi avut curajul să fi spus direct, neprotocolar, adevărul pe faţă[11].

Alt pacient al renumitului spital a fost şi Eugen-Ştefan Bouşă, care fusese internat în cămaşă de forţă pentru că o elogiase pe regina Carmen-Silva, protectoarea artelor, şi, colac peste pupăză, avusese şi lipsa de inspiraţie să scrie pe pereţii propriei case o scrisoare deschisă lui Stalin prin care îşi exprima revolta pentru abuzurile săvârşite de liderul de la Kremlin. Activitatea sa artistică era însă de aceeaşi vigoare, succesul său fiind evident [12]. Deci acestea erau, de fapt, cauzele internării lor succesive la "Socola" şi discreditarea în faţa societăţii.

Artiştii ieşeni se implică, începând cu deceniul cinci, din ce în ce mai mult, într-o artă socialistă cu subiecte impuse din realitatea socială, firească.

---

[7] "...toată aşa-zisa operă de culturalizare actuală este o târguială permanentă a vâscului cultural, a fariseilor culturali, din care arta şi artiştii au ieşit totdeauna pârliţi". Oscar Han în "Timpul", în D. N. Zaharia *"Iaşul vernisajelor"*, Editura Cariatide, Iaşi, 1995, p. 162.

[8] Presei îi revine rolul de a spulbera iluziile "personajelor insalubre" cu "false reputaţii, energii de rând cocoţate în vârful înaltelor comandamente". Lupta ar trebui să continue până imixtiunea nulă şi neavenită a "culturarilor nu din vocaţie, ci din şmecherie" să sucombe, lăsând locul personalităţilor marcante capabile să îmbunătăţească situaţia. Bunăoară, Vasile Pârvan a iniţiat, şi faptul este absolut remarcabil, o Şcoală românească la Roma, care însă a fost compromisă de prezenţa absolvenţilor favorizaţi de regim, probabil, care se vor face vinovaţi de indigestia culturii româneşti, neîncercând, dar şi neputând să aducă glorie culturii noastre. Oscar Han în "Timpul", în D. N. Zaharia: *Iaşul vernisajelor*, Ed Cariatide, Iaşi, 1995, p. 163.

[9] "Unde s-a mai pomenit, într-o ţară culturală, ca două academii de artă să se adăpostească în două ruine monumentale şi triste? Academia de Arte Frumoase şi Academia Regală de Muzică Dramatică stau în nişte lădiri, spectre hidoase, simbol al unei vremi de urgie a artei, în timp ce se ridică palate pentru arta de a face chiftele şi sărmăluţe în foi de viţă, cu care să se delecteze miniştrii de diferite resorturi". În perioada când învăţământul politehnic beneficia de spaţii uriaşe, care le depăşeau ca întindere pe cele destinate aceluiaşi scop pentru o întreagă ţară occidentală, învăţământul artistic fiind, în acelaşi timp, pus la index într-o manieră deplorabilă, lăcaşurile acestuia fiind reduse la spaţii insalubre sau la dimensiuni ce are putea stârni ilaritatea unui popor de bun simţ care-şi respectă oamenii de cultură. "La fiecare pas, cu fiecare faptă, constatăm din nou că pentru stat arta nu constituie o problemă culturală...În libertatea politică de azi, toate energiile sunt prinse în vârtejul parvenirii. Li se deschid uşile celor ce bat cu energia ordinară; ei izbutesc să capteze situaţii nemeritate, pentru că totul este posibil, numai să fim lichea"... Oscar Han în "Timpul", D. N. Zaharia, op. cit. p. 163-164.

[10] "...compoziţii tematice cu şiruri răbdătoare de oameni, chinuiţi ca sclavii tot anul, ca să aştepte iarna înşiraţi de-a lungul gardului rar, de lături pe lângă vreo magazie pe-o rână de deal, cum li se drămuieşte partea de grăunţe cuvenită încă din toamnă. Un sac, doi la o căruţă de flenduroşi. Seceta şi colectivizarea le secaseră oamenilor sufletul. Priveau cu ochii fixaţi undeva departe, abătuţi, resemnaţi. Pe un dâmb între nămeţii de zăpadă coboară un om bătrân cu un cal rebegit, la adăpost. Vântul bate să-i smulgă omului căciula de pe cap. Ţăranul, fără cojoc, se zgribuleşte lângă bietul cal, care seamănă mai degrabă cu un câine jigărit. Moartea cailor. Mecanizarea agriculturii. Şefi noi ca vechii vechili. O familie întreagă adunată în jurul unui blid, întinde la mămăligă într-un sos roşietic. Un copil ţine în mână un boţ de brânză şi se uită la el mirat, ca la o minune. Primăvară, buruieni, verdeaţă, flori; o oală mare roşie, aburește a urzică, oameni lihniţi pe lângă pereţi coşcoviţi ori rezemaţi de garduri". Radu Negru: Sympozion, 8, în "23: ore", 1996.

[11] "A spune adevărul însemna sau să umbli prin oraş cu capul spart, sau să o sfârşeşti în puşcărie sau la săpat sare ori stâncă la canal (Dunărea-Marea Neagră)". Radu Negru, *op. cit.*

[12] Pictorul fusese decorat şi medaliat pentru crochiurile de tragere, pe frontul de vest. Dintre aceste lucrări va selecta ulterior, pentru ilustraţiile la un volum al lui Minulescu ("pictura simbolistă, făcută în tranşee între două valuri de foc"). Acestea au constituit punctul de plecare în concepţia plastică în ilustraţiile la "Luceafărul" lui Eminescu. "... şi cât adevăr istoric şi psihologie în cerul despicat de fulger deasupra Moldovei, cu pământul pângărit de sârme ghimpate. Şi răstignirea unui neam întreg întru Iisus". Radu Negru, *op. cit.*

Astfel, Adrian Podoleanu, neobosit în valorificarea filonului marii tradiţii a şcolii ieşene de acuarelişti, obţine efectul de fluenţă translucidă şi în uleiuri, sugerând trecerea oamenilor în dimensiunea temporală concretă. Moda vremii îşi pune amprenta şi pe el, şi e nevoit să dea socoteală "uriaşilor" aflaţi la cârma ţării ("Brigada în agricultură", "Tehnicii agricoli") prin lucrări vibrante cu pătrunzătoare ocruri şi verde, grisate, dominând albul luminii matinale care dă efecte propii, definitorii ca stil. Laviul simulat impune relaţia deliberat subliniată ce leagă grupul uman şi mediul în masa păstoasă aplicată pe panou[13].

Dan Hatmanu demonstrează o deosebită capacitate interpretativă care-i permite ca pornind de la o temă asemănătoare să creeze spaţii logice, asociative, de implicare geometrică ("Cooperativizarea" şi "Mecanizarea")[14]. Portretul său beneficiază de o grafie dusă până la perfecţiune, subliniază caracterul raţional al construcţiei sociale, tinzând spre autonomie, în conturul ferm culoarea fiind mai mult sugerată de valoraţii şi vibraţii, griurile crescând gradat în intensitate şi valorificând prin sugestie roşul sau albastrul. Artistul asamblează din părţi o lume geometrică exprimată în raporturi riguros proporţionate, aproape de matematizarea tehnologiilor. "Contemporane" e o multitudine de portrete unite prin ceea ce ele au comun, artistul sugerând o manieră sintetică sau dimpotrivă, o disociere a trăsăturilor componente ce alcătuiesc personalitatea unui individ, cu scopul de a le analiza sau poate numai enumera.

Fidel crezului său că arta trebuie să rămână în sfera ei fără a difuza (discret sau chiar grosier cu politicul), Val Gheorghiu propune lucrări culminând cu efectul pictural-decorativ, preferând să facă elogiul creativităţii, încadrându-se în mişcarea de rezistenţă, ca să spun aşa, a artiştilor care se opun la "deliciile artei" şi nu la alunecările ei într-o sferă voit servilă, deci nesinceră.

Din această cauză Val Gheorghiu merge către un stil contemplativ extrem-oriental concordant cu unul interpretativ-european, în spiritul geometrizărilor din folclorul românesc[15], atât de marcat de atmosfera "Atelierului". Pe şevaletul său pune să fi poposit pupăza humuleşteană, aluzie poate la o literatură plină de vigoare, autonomă şi, firește adevărată, dar şi la legătura cu pământul şi tradiţiile moldoveneşti a celui care abstrage geometria esenţială din modelul viu aflat în faţa sa. Este sensul lăuntric al stilizării decorative, redescoperit prin "Legenda" ca o înţeleaptă alternare între realitatea dinafară şi interiorul spiritualizat, creat imaginar.

"Sălile luminii" pictate prin impunerea roşului şi albastrului, sugerând aportul cultural ca lume a oglindirii insinuante de un decor simbolic, urcă treptele grele dinspre natural spre omenesc, fără a rupe legăturile firești, sublimându-le în linii de mare acurateţe.

"Oricare gen de artă este, dintr-un anume fel, politic, chiar şi când vizând esteticul pare că ocoleşte politicul (fără să vrea, chiar şi artistul care întreţine ambiţios esteticul, care militează superior pentru estetic se aşează în fluxul dominant al epocii)"[16].

E această afirmaţie şi punctul nostru de vedere, pe care l-am expus anterior. Ceea ce nu am precizat încă este faptul că grafica, ca parte integrantă în artele plastice, nu face notă discordantă cu restul ci, mai mult, ea şi-a declarat deschis, în deceniul opt, intenţiile politice, a apelat la teme şi subiecte cu încărcătură dinamică, fiind chiar o formă de manifestare a atitudinii lozincarde, foarte dezvoltată în ultima sută de ani. Deci, nimic nou sub soare în societatea socialistă, rădăcinile acestei apartenenţe la sfera politicului debutând cu mult înainte, poate fiind mai mult de natură exprexionistă iniţial şi chiar pe parcurs. A existat, fireşte, în arta moldovenească, ca peste tot, o devalorizare a graficii politice care, depăşind limitele artistului, pedalează numai pe politic, reducând vizibil posibilităţile politice de exprimare către unilateralitate.

Tehnica de acoperire a artistului a stat în încorporarea politicului în sfera intrisecă, interacţională a artistului. Acesta, după părerea artistului literat Val Gheorghiu, evită dualitatea, conducând spre o contopire unică într-o "unitate indisolubilă" (ca să folosim o sintagmă pe care s-a pedalat mult la aceea vreme...).

Aneta Covrig este un exemplu în acest sens. Exemplu bun, exemplu rău? După părerea noastră, nici una nici alta. Este numai o victimă, ca majoritatea artiştilor care au muşcat momeala, nesigură de consecinţe, sperând într-o lume mai bună sau supunându-se celei deja existente.

Deloc surprinzătoare traversarea acestei artiste de talent, de la faza iniţială a artificiilor stângace până la perioada la care se poartă discuţiile noastre, impusă de maturizarea sa plastică.

Reviviscenţa tematică se impune prin tratarea la modul artistic a unor teme şi subiecte foarte la modă în acea perioadă: "Defilare", "Sfârşitul războiului", "Vestitorul", "Maternitate". Dincolo de subordonarea politică şi tematică impusă, transpare maniera inteligentă a artistei de a însuma cu subtilitate mesajul.

---

[13] Radu Negru, Anuala 72, Cronica 52 (361), 29. 12. 1972.
[14] Radu Negru, Anuala 72, Cronica 52 (361), 29. 12. 1972.
[15] Radu Negru, Anuala 72, Cronica 52 (361), 29. 12. 1972.
[16] Val Gheorghiu – Aneta Covrig, Cronica 45 (353), 10. 11. 1972.

Linogravurile la care facem referire, şi care sunt ilustrative pentru evoluţia artistei, se impun prin iscusinţa caligramei şi ductul bine conturat, în strânsă corespondenţă compoziţională, cursiv.

Formele anatomice din "Maternitate" înscriu lucrarea între elementele plastice pline de prospeţime în armonii delicate.

"Defilarea" cuprinde vagi accente de inspiraţie extrem orientală cu siluete într-o trecere ritmică bine sugestionată, prin repetarea siluetelor (aproape monotonă!).

În aceeaşi ordine de idei se înscriu şi lucrările din metalogravură sau tehnică mixtă, linogravuri în care este prezentată activitatea muncitorului şi viaţa sa ce se desfăşoară în interiorul zidurilor uzinei (fireşte, aceasta interesa cel mai mult în acea perioadă!).

În contextul naţional, arta ieşeană comportă particularităţi dictate de realitatea spaţiului concret, generator de situaţii şi mutaţii socio-afective, şi psihologia artei ieşene. Toate acestea şi-au pus amprenta asupra generaţiilor de plasticieni care, însă, aduc la nivel particular înnoiri ce vizează, aşadar, aspectul ontologic.

Din punct de vedere morfologic, fundamentală rămâne cartea lui D. N. Zaharia*, care şi-a propus să puncteze în câteva rânduri aspecte ale Şcolii de artă ieşeană şi să înscrie în acelaşi timp (rămânând la contextul consideraţiilor structurale), înnoirile aduse în linia ascendent artistică a plasticienilor. Ea constituie un conglomerat de însemnări după realitatea concret-expoziţională care face, fără îndoială, subiectul întreprinderii noastre, şi fără de care nu putem considera pertinentă, nici persuasivă, o analiză avizată.

Tema principală propusă de noi domină încă problematica acestui subiect; conceperea epocii ca un moment de criză, ale cărei prime simptome apar după formarea guvernului P. Groza din 1945, cauzată prin rupturi şi dizarmonii în sfera politicului, care era dominantă de iminenţa înfăptuirii revoluţiei socialiste, cu imixtiune sovietică, şi idealul de frumuseţe dictată de etica comunistă.

Normele artistice impuse la modul dur de această societate pe cale de a prelua puterea politică, ce se va petrece după abdicarea forţată a regelui Mihai I de Hohenzollern-Sigmaringen, rămân valabile, cu unele modificări de nuanţe şi cu accentuări, până la înfăptuirea mişcării sociale de la 1989, care s-a vrut a fi una de încheiere definitivă a ciclului comunist ce agonizează însă, până în 1996, când guvernul Victor Ciorbea încerca ineficient desfiinţarea structurilor comuniste.

Consideraţiile noastre la acest capitol vizează arta naţională, care a constituit fundalul pentru arta ieşeană. Luăm spre analiză lucrarea lui Călin Dan, care vizează aspecte plastice în contextul motivaţional, în plastica postbelică.*

După preluarea puterii politice de către comunişti, arta devine emanaţia noii puteri, care are grijă să sugereze aspecte legate de contextul victorios de afirmare a acestuia. Aceasta condiţionează arta începând, mai ales, cu 28 ianuarie 1949, când s-a votat decretul pentru stimularea activităţii ştiinţifice, literare şi artistice, pentru "lărgirea bazei democratice, pentru punerea în aplicare a programului de dezvoltare planificată, *artele trebuiau să joace un rol important în modelarea conştiinţei maselor*".

Este clar un program de propagandă, determinată de o societate care a preluat frâiele puterii şi şi-a mobilizat în jurul ei întreaga cultură, după ce a decapitat elementul modelator al spiritualităţii româneşti – credinţa religioasă.

Propovăduind importanţa muncii, o astfel de societate neagă valorile anterioare ca fiind neconcordante cu această "inefabilă" societate care, după părerea lor, purta în spate nişte paraziţi, în care numai cei "exploataţi" (muncitorii, ţăranii), munceau şi restul societăţii se afla într-un *dolce farniente*, lăsând viaţa să curgă de la sine.

Anii '50 şi '60 impun viziunea deformatoare a realismului socialist, după care permanentul festivism trebuie să corespundă ideii mobilizatoare, iar stilul academist să faciliteze această propagandă comunistă despre care se spune că, în realitate, este o modalitate de valorificare a artei socialiste sub două aspecte: vizuală şi de reflectare fidelă a realului.

În deceniile cinci, şase şi şapte arta îşi păstrează funcţiile şi unele opţiuni de metodă, în contextul satisfacerii cerinţelor societăţii.

Caracterul simbolic şi concertant (ca factură stilistică, repertoriu iconografic, compoziţie) până în 1940 îi răspunde, în continuare, un factor predominant narativ şi un proces de difuziune ternatică şi iconografică. Elementelor umane "transformatoare" ale societăţii (şomer, grevist, muncitor urban şi semiurban, meşteşugar) li se substituie o categorie unică – proletariatul, care e constructorul noii societăţi (surprins într-o gamă de profesii).

Compoziţia cu un personaj, treptat înlocuită cu imaginea mai multor personaje (adeseori mai mult de trei), angajate într-un proces activ.

Condiţia artistului şi obligativitatea documentării lui în instituţii pentru a vedea procesul muncii devenea o etapă pregătitoare a actului creator. În acest context, artistul – atitudinal sau obiectual – capătă o particularitate proprie, care este precis îmbinată cu o "obiectivitate", el necirculând de la o operă la alta ca "element al unui cod simbolic, ci ca factor de determinare vizuală a unui mediu anume".

Mesajul ideologic, politic, social este amplificat. Arta socialistă, care va infirma rapid elementele de artă burgheză cu care se află în opoziţie, caută arme pentru o mobilizare rapidă şi eficace, şi apelează la polisemie cu scopul de a-i susţine limbajul simbolic, de esenţă. Ea operează rapid cu simbolurile generate de noua realitate într-un context expozitiv.

Anii '50 introduc portretul muncitorului, portret tratat nu ca factor de expresie, ci ca document menit să mobilizeze o personalitate în lucrări în care titlul introduce elementul de naraţiune caracteristic întregii arte socialiste până în anii '70.

Naraţiunea nu este conţinută imaginii, ci adaugă din dorinţa de precizie onomastică ce plasează lucrarea în contextul exact ce i-a servit drept sursă de inspiraţie (locul de muncă, profesiunea, numele şi prenumele eroului).

Titlul devine element important ca factor adjuvant, alături de abundenţa şi varietatea iconografică şi situarea într-un context familiar. Vestimentaţia personajelor, atitudinile lor, atributele obiectivale noi, nedefinite, cer un titlu bine închegat (Mircea Bălău – "Montarea provei" sau "Energie nucleară în industrie" – Gheorghe Boţan)

Personajul feminin este prins în aceeaşi sferă a muncii, ceea ce-i va modifica personalitatea la toate nivelele de descriptivitate a imaginii (strat social, strat ideologic, simbol). Femeia devine element activ, omniprezent, având atribuţii social-economice similare cu cele ale bărbatului, ceea ce presupune o mare diversitate de tipuri fizice de vestimentaţie şi atitudine. Personaj robust, cu fizionomia voluntară, îmbrăcată la fel cu bărbaţii (lucrătoare în mină, în tablourile: "La fabrica de şamotă" al Corneliei Daneţ, "La fabrica de pâine", "Filatoare" ale Evei Cerbu), silueta este investită totuşi cu atributele feminităţii.

Legate de perioada anterioară, trăsăturile semnificând revolta, înfrângerea, refuzul care ţine de perioada luptei revoluţionare a clasei muncitoare înainte de 23 August 1944, rămân elemente de compunere într-un montaj în baza unor fapte receptate indirect şi tardiv. Apare mitologia vizuală a luptei muncitoreşti, cu toate caracteristicile pe care conceptul de mitologie le implică: baza reală, transpunere dublă-narativă şi simbolică.

Atitudinea politică (braţul ridicat, pumnul strâns, trupurile căzute), arme sau unelte-arme (ciocanul) corespunde tematic acţiunilor din istoria mişcării muncitoreşti a anului 1933 până la insurecţia din august 1944.

Aceasta este însă depăşită pentru perioada postbelică, chiar începând cu deceniul cinci-şase, preferându-se ca teme predilecte industralizarea (modernizarea, automatizarea) – "Şlefuitori de nave", Vasile Celmare, "Cazangii" Gy. Szabo Bela, "În Oţelărie", Gheorghe Ivancenco.

Ideea călăuzitoare a naraţiunii plastice rezidă în extragerea unui eşantion dintr-o personalitate aflată în plină desfăşurare.

Compoziţiile tradiţonale ce se bazau pe atributul atitudinal reiau tema alianţei muncitoresc-ţărănească – intelectualitate. Ea este plasată într-un context care dă o clarificare momentului istoric (împroprietărirea ţăranilor, răspândirea ideilor colectivizării, mecanizarea).

Rezultă trecerea de la planul simbolic la cel concret, de la idee la acţiune, de la proiecţia abstractă la realizarea cotidiană a unui deziderat istoric.

Atributul obiectual, legat de atitudine, capătă o varietate de forme generate de diversificarea profesiilor ce intră în zona de preocupare a artei; semnificaţia lor este legată, firește, de acţiunea fizică.

Atributele tradiţionale de mare forţă conotativă şi mare răspândire (ciocanul, târnăcopul) nu dispar, dar ponderea în favoarea altora: oţelarul (idealul lumii industrializate), având ca accesoriu lingura de probă cu coada foarte lungă şi ochelari (Cornelia Daneţ – "Oţelarii").

Sudorul şi atributele sale – masca şi aparatul autogen este deseori un motiv frecvent.

Alte atribute sunt ciocanul pneumatic, cleştii, aparatura electronică (tablouri de comandă, manete, butoane) care au o valoare documentară şi o certă importanţă în compunerea imaginii, dar încarcă şi mesajul plastic, sugerând o etapă a permanentei construcţii, a asamblării în firesc, a efortului colectiv.

Sugerarea desăvârşirii personalităţii muncitorului care tinde spre a deveni un om complex, ce îmbină activitatea fizică cu cea intelectuală, recuperând handicapuri, constituie un alt element al artei postbelice naţionale. El ajunge de pe băncile şcolii pe care o parcurge la o anumită vârstă în postura muncitorului căruia îl sunt asociate atributele obiectuale corespunzătoare (planşeta şi rigla, microscopul, pensula).

Fabrica revine cu insistenţă în motivul plasticii postbelice, mediul, descrierea sa amănunţită primează, figura umană devenind uneori un element de stafaj. Scara la care se fixează raportul om-maşină, om-fabrică este diferită de cea din societatea burgheză, unde predomină mentalitatea că acestuia îi revine rolul de a schimba lumea; gigantismul construcţiei din societatea comunistă semnifică o nouă ordine, politica industralizării şi economia politică socialistă – Ştefan Szonyi, "Lumină pentru uzină".

Oraşul este sporadic figurat, el fiind conturat de aspectul constructiv, şantierist, imaginea schelelor sugerând urbanizarea (Ion Petrovici – "33 desene de la fereastra mea", Marcel Chirnoagă "Cresc păduri de schele").

Peisajul industrial amplificat prin eliminarea stafajului este altă formă predilectă a artei socialiste. Artiştii preferă stilizările şi meditaţia plastică suprapusă motivului (Henri H. Catargi – "Şantier"). Armonizarea plastică a acestui artist de stuctură clasică transgresează motivul.

O altă etapă este etapa decorativă, care se dezvoltă pornind de la ambient. Preferinţa pentru anumite stiluri (Cazangeria-Geta Brătescu, Iulian Olariu, Ion Nicodim) sau anumite unelte (lingura oţelarilor) se explică dincolo de raţiuni simbolice prin posibilitatea de a se transforma atributele obiectual în motivul unui joc plastic de factură preponderent decorativă. Există aici o doză vizibilă de formalism.

Arta anilor '70 priveşte muncitorul ca pe un element totalmente integrat unei societăţi care şi-a stabilit drept valoare fundamentală munca. Muncitorul nu mai rămâne unicul protagonist al ordinii sociale existente, ci unitatea colectivă, societatea ca organism, cu cerinţele, naţiunea este personajul colectiv.

O tendinţă nonconstructivistă, care presupune utilizarea limbajului simbolic şi narativist este descrierea peisajului, decorativismul motivului industrial şi tehnic.

La Georgeta Borusz, Radu Stoica, Ion Biţan, muncitorul este elementul familiar, unit într-un tot indestructibil cu ceilalţi. Arta funcţională în plan ideologic îl aşează în contextul general.

Întreprinderea noastră se opreşte însă la perioada dinaintea lui 1989 şi vizează doar aspecte din arta socialistă şi perioadele sale de apogeu, ce au constituit elementul forte în modelarea personalităţilor artistice.

De aici subterfugiile la care a apelat artistul, deghizat în Saltimbanc, Arlechin, Icar, care constituiau, la un nivel mai profund, paravanul dincolo de care izbucneau în puseuri, refulări cu iz sălciu.

Scopul nostru va fi, deci, dublu: de a expune fapte istorice şi de artă, de a da o interpretare mai precisă celor mai semnificative dintre acestea şi de a încerca să creăm, urmându-le dezvoltarea, instrumente-imagini critice care să înlesnească analiza lor.

Société socialiste et art socialiste

Résumé

Les particularités de l'art moldave qui ont été imposées par l'École de l'art de Jassy incluent des renouvelles concernantes l'aspect ontologique.

Du point du vue morphologique, on peut mettre en évidence le sens vertical – ascendant de la plastique moldave et l'impact de l'art sur l'histoire.

La période dont nous nous rapportons c'est la période de l'art socialiste. Pendant cela, il s'agit encore de l'art inter – et postbélique qui a été analysée immédiatement jusqu'aux années '50. La particularité de cette art est son caractère stylistique et symbolique, et concertant comme facture stylistique, repertoire iconographique, composition.

L'art socialiste change la composition d'un seul personage avec l'image du personage colectif, en amplifiant le message idéologique, politique et social.

Le portrait de l'ouvrier triomphe et pactise avec l'élément narratif caractéristique de l'entière art socialiste jusqu'aux années '70. Le résultat est le passage du niveau symbolique vers l'un plus réel, de l'idée vers l'action, de la projection absolute vers le concret.

Ajánlások egy új, korszerű Papp Aurél monográfiához

Banner Zoltán

1. Mint az első Popp Aurél monográfia társszerzője, mindenekelőtt azzal a vallomással és nyilatkozattal tartozom a Szatmár Megyei Múzeum által meghirdetett, *Popp Aurel festőművész és kora* címet viselő konferenciának, hogy 1968-ban, a Meridiane Kiadónál megjelent könyvünk felett eljárt az idő, a korszerű művészettörténet-írás mai szemszögéből nézve ez egy kimondottan rossz monográfia – ezért azt tartanám tanácskozásunk legértékesebb eredményének, ha valaki, fiatalabb szerző kedvet kapna egy új, modern Popp Aurél-monográfia elkészítésére.

Hangsulyoznám: ezt a véleményt nem egyeztettem Raoul Şorban úrral, aki az 1968-as könyvet tulajdonképpen formába öntötte, megszövegezte. Az ő véleménye tehát természetesen más, valószínűleg lényegesen különbözik az enyémtől.

Harminc évvel az első Popp Aurél-monográfia megjelenése után, talán illő, számomra pedig egyenesen presztizskérdés tájékoztatni a szakmai közvéleményt néhány alapvető vonatkozásról.

a.) Még 1957-ben, tehát nagyon fiatalon és kezdő művészettörténészként ért az a megtiszteltetés, hogy a bukaresti Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó felkért egy Popp Aurél-monográfia megírására. A magyar nyelvű művészeti könyvkiadás ekkor születik meg, keresi a helyét, profilját, dimenzióit a romániai kiadói hálózatban, ha tehát megjelent volna, az egyik legkorábbi kiadvány lenne. De nem jelent meg, elfektették, majd korrekciós javaslat nélkül visszaküldték, amikor a kiadót átszervezték. Nem is volt az egy jó kézirat. Viszont egy jó monográfiához szükséges adat és információs bázis a birtokomban volt, hiszen rendszeresen látogattam a művészt éveken át, aki apám rajztanára volt a Szatmári Katolikus Főgimnáziumban, megkedvelte fiatalos érdeklődésemet, s amikor (még éltében) más művészettőrténész jelentkezett, hogy könyvet írna róla, azzal utasította el hogy ezt a feladatot ő csakis reám bizza. Halála után is jártam a házhoz s lajstromba szedtem kéziratos hagyatékát, amely azonban már nem az én leltárom szerint került a szatmári Állami Levéltárba. (Ezt, s hogy rengeteg értékes dokumentum eltűnt vagy lappang, onnan tudom, hogy amikor 1976-ban az írasaiból összeállított *Ez is élet volt...* című kötetet szerkesztettem, és személyes kapcsolat révén sikerült újra bepillantanom kéziratos hagyatékába, már semmit sem találtam úgy és ott, ahogy és ahová én csoportosítottam 1961-ben az önéletírás fejezeteit. A kötet egyébként 1977-ben jelent meg a kolozsvári Dacia Kiadó gondozásában, s előszavában valamint a jegyzetekben igyekeztem immár a saját Popp Aurél portrémat körvonalazni.)

b.) Raoul Şorban tudott az én kéziratomról, s amikor a hatvanas évek közepén a Meridiane Kiadó megbízta a monográfia elkészítésével, engem kért fel társszerzőnek. A munkamegosztást is meghatározta: Tőlem kéri az életrajzi anyagot, az elemzést, a könyv ideologiáját pedig ő készíti el, illetve véglegesíti. Az én kéziratom a pályakezdő tapasztalatlansága, a Raoul Şorbané a hatvanas évek szocreál szemléletének és ideológiai követelményeinek a következtében térítette el a Popp Aurél pályaképet a szakmai feldolgozás vonaláról az életrajzi-, politikai-, szociális elemek aránytalan kihangsúlyozása irányában. A mai, strukturalista elemzési módszerek szemszögéből nézve a monográfia ugyan érzékelteti a művész rendkívüli tehetségének a dimenzióit, meggyőző bizonyítása helyett azonban vulgáris, leíró / körülíró kommentárok közegébe helyezi a műveket. R. Şorban gyakorlatilag kritika nélkül elfogadja és vizsgálódásainak vezérfonalaként alkalmazza N. Tonitza 1927-es mondatát: „nu (...) un simplu pictor – ceea ce i-ar displace pînă la jignire ... – ci (...) un activ propagandist al marxismului." Tonitza ebben és más írásaiban Popp Aurélról sokkal lényegesebb és árnyaltabb jellemzést fogalmaz meg, amelyre sokkal hitelesebben lehetett volna felépíteni a személyiséget és a pályaképet.

2. Egy új Popp Aurél monográfiának éppen ez lenne az elsődleges és alapvető feladata: a hamis személyiségkép korrekciója.

Ugyanis mindaz tény és valóság, amit az eddigi megjelent dokumentumok kihangsúlyoznak: a művész valóban rendkívüli szociális érzékenységet hozott gyermekkorából, s hordozott egész életében. Ezért korának történelmi eseményei sohasem hagyták közömbösen, s mivel elég tisztán (de nem marxistaként!) látta és értékelte az utolsó 50 év (pontosabban az 1914-től az ötvenes évek végéig terjedő

időszak) meghatározó folyamatait, nem átallott tevékenyen, cselekvően, politikusként vagy „néptribunként" is részt vállalni a közéletben. Ez a helyzet nem arra ad alkalmat, hogy a művészettörténet „triumfáljon" és ünnepelje a Mestert, hanem arra, hogy sajnálkozzon a közéleti szereplésre elfecsérelt idő miatt, amit inkább a festészetre kellet volna fordítania.

Szerencsére politikai és társadalmi szerepvállalása, s ezek életrajzi vonatkozásai nem direkt és közvetlenül csapódnak, képződnek le műveiben, hanem szimbolikus és expresszív/expresszionista formai áttételekben.

Éppen ebből vonható le személyiségének egyik domináns vonása: vízionáriussága, profetikus látomásai, egyfajta elvont messianizmusa, ami egész, úgynevezett „harcos", „militáns" tematikáját, illetve a kifejezés ikonográfiai moduljait meghatározza és megmagyarázza.

Ez a csodálatos emberi és művészi érzékenységgel felruházott alkotó, amikor az emberiség megváltásáról beszél, ír, szónokol, igazából a saját megváltásáért küzd, s csak öregkorában tudatosodik benne: ha ez maradéktalanul sikerül, az emberiség megváltásához is hatékonyabban járulhatott volna hozzá.

Ebből szinte logikusan fakad személyiségének másik fő vonása: az emberi és művészi igazság, tisztesség, becsületesség, következetesség örök érvényében való meggyőződése s ezirányú elkötelezettsége.

Végül ugyancsak szoros összefüggésben, hiszen a nagy egyéniség illemképében mindig minden mindennel összefügg, következetes rend uralkodik, költői-lirikus-elégikus alkata, amely a legdrámaibb és (formailag, kompozícionálisan) legkontrasztosabb motívumait is áthatja, értelmezi. „Hiába na, igen komplikáltul születtem, aki nem tudok sem a festészethez, sem a szobrászathoz, sem az irodalomhoz sem az építészethez teljes mivoltomban hozzátapadni, mert engem úgy szült az Édesanyám, hogy mindezeket annyira szeressem, mintha mindegyik hozzátartozó tüzét adnák életemnek… – írja Mohi Sándornak Kolozsvárra, egy 1957-es, tehát halála előtt három évvel fogalmazott levelében. (Lásd Popp Aurél hagyaték, szatmári levéltár.) Márpedig aki ennyi sokfélével foglalkozik, az mindenesetre azt a látszatot kell, hogy felkeltse embertársaiban, semmihez sem ért. Talán majd egyszer lesz olyan ember is, aki mindezt jobban fogja tudni, meg tudja írni, s több értéket fog tudni javamra írni, mint amenyit én tudok ma megmenteni a magam javára. (Ezt az embert keressük konferenciánkkal! B.Z.) (…) Ezek a túlságosan sokoldalú képességek, ezek voltak megölői minden sikereimnek, mert ezekhez sem az anyagi bőség, sem a körülményeim nem segítettek, az emberek pedig látva a hol erre, hol amarra csapongó megnyilatkozásaimat, fogták magukat, s beinkadráltak festőnek, holott én nem vagyok festő, hanem egyszerűen költő, *(Banner Zoltán, Ez is élet volt …, Bukarest, 1977)* aki hol festészetben s hol építészetben vagy politikában nyilatkozom meg, s ha éppen úgy kívánta a megélhetés, akkor még a kerámiában is „nyilatkoztam", „termeltem", de sohasem annyit s olyan nagyot, amilyenre a Természet alkotott !".

3. Ezzel a személyiségrajzzal át is térhetünk a pályakép, a művészi egyéniség kutatásának a feladataira.

Mert melyik újkori művészeti mozgalom képviselőjét jellemzi: a.) a vallásos, keresztény, szociális érzékenység, b.) az ehhez kapcsolódó jelképesség, szimbolizmus (pl. az Élet keresztje, a Kitaszítottak, az Új Krisztus, stb.), a kézművesség , tehát az iparművészeti és népművészeti fogantatású tárgykészítő vonzalom, c.) a rá jellemző rajzi, grafikai dinamizmus, általában a vonal-, szín- és formakezelés barokkig fokozott feszítettsége, ha nem a szecesszió művészetét? A 68-as monográfiában előfordul a fogalom, de még annyira sem hozza öszefüggésbe az életművet vele, mint *Paul Constantin, Arta 1900 în România* című szecessziótörténeti antológiája, aki először állítja be a Popp Aurél-jelenséget az impresszionizmus és avantgarde közötti „ belle epoque" hazai „képviseleti rendszerébe". Mélyrehatóbb elemzésre azonban – kellő ismeretek hiányában – ő sem vállalkozhat. Popp Aurél legközelebbi monográfusának azonban azt nem szabad megkerülnie. Hiszen ha a Mester szociális és politikai vagy éppen szellemi-művészeti érdekvédelmi küzdelmeinek a mélyére pillantunk, nem nehéz megtalálni a lelki és magatartásbeli megfelelést John Ruskin és Wilhelm Morris meggyőződésével, miszerint a művészet reformja elválaszthatatlan a társadalmi megújulástól. És noha saját maga sem így érzékeli, az az összművészeti törekvés , amelyet a fennebb idézet levélben szinte tételesen kifejt, vagyis festészet, grafika, szobrászat, építészet, kerámia, írásbeliség együttes (vagy egymásutáni) művelése, ugyancsak olyan szeccessziós jelenség, követelmény, amely csak a legnagyobb nyugati szeccessziós művészeket jellemzi, legfennebb akkor, amikor ez Popp Aurél pályaképét meghatározza, már túlhaladott művészettörténeti mozzanat.

Dehát megszoktuk, hogy Kelet- és Közép-Európa térségében valamennyi európai művészettörténeti változás némi fáziseltolódással érvényesül.

De abszolút szeccessziós jelenség az a kifejezésbeli módszerként, strukturális elemként is kimutatható célzatosság, vagy talán ösztönösség (?) amiként minden emberi megnyilvánulásban a hősi/hősies vonást emelte ki, vagyis az embert szenvedései és ereje felfokozásával isteníti. Innen (és nem a reneszánszból) a legnagyobb lendületben való ábrázolás elve (gondoljunk a Király bikák verekszenek állat-, vagy a Fadöntő képek emberalakjaira!). És innen az a finom, alig követhető áttűnés a szeccessziós rajzi duktus uralta grafikái meghatározottságtól az expresszionista festőiségbe.

Nem utolsó sorban az a "grafizmus" is alapos vizsgálatot igényel, hiszen egy korabeli cikkében Lyka Károly – fronton működő haditudósító művészek tevékenységét véve alapul – az Osztrák-Magyar Monarchia akkori két legbravúrosabb rajzolójaként említette Márton Ferencet és Popp Aurélt. Rajzaiban, metszeteiben, még öregkori, történelmi kompozícióvázlataiban is a szeccessziós kor minden megelőző kortól elszakadni kívánó szeszélyes duktusa is tetten érhető, s nemcsak a sokat reprodukált, tehát közismert néhány grafikai műben – 1911-es Önarcképe, Anya gyermekkel, A kapitalista ipar, Uram vedd el Tőlem a keserű poharat, vázlat a Szibériai temetés-hez, stb. – hanem mondhatni valamennyi rajzában és metszetében. (Nem igen írtuk le Ferdinand Hodler és Oscar Kokoschka nevét művészetével kapcsolatosan, pedig nem ártana az általuk képviselt emberábrázolási modellekkel is összevetni Popp Aurél figuratív mitológiáját.)

Ami pedig expresszionizmusát illeti, akármilyen különös, nem nyugat-európai útjainak a művészeti élményeiben kell keresni a kulcsot, hanem nagybányai kapcsolatában. Paul Constantin már említett, 1972-ben megjelent könyvében határozottan rátapint pályaképének nagybányai rétegére, majd Almási Tibor külön tanulmányt szentel Popp Aurél Nagybányán és Felsőbányán eltöltött éveinek és képeinek a Nagybányai festészet a neósok felléptétől 1944-ig című 1992-ben, Miskolcon rendezett kiállítás antológia jellegű katalógusában. Úgy gondolom ezeknek a kutatási eredményeknek és gondolatoknak a folytatásában hangzik el jelen tanácskozásunk Almási-előadása, ezért e tekintetben neki adnám át a szót. Pusztán annak a látszólagos önellentmondásnak a feloldására tennék kísérletet, ami Popp Aurélnak a nagybányai festőiskola jelentőségét lebecsülő írásbeli és szóbeli kijelentései és harsogó nagybányaisága között feszül. A művész általában minden rokonságot tagadott valamennyi kortárs irányzattal vagy személyiséggel. Nagybányával pedig igazából csak akkor ismerkedett meg, amikor ott sem Réti, Hollósy, Iványi Grünwald, Ferenczy Károly és Thorma János finom naturalizmusa uralkodott, hanem a neósok forradalma. Amikor Nagybányát tagadta, mindig az ő fiatalkorában már túlhaladott festőstílust tagadta, abba viszont, amit a nyugatot járt neosók honosítottak meg a Kereszthegy alatt, szó nélkül bekapcsolódott, anélkül, hogy tudta volna: ez a modernség is elképzelhetetlen lett volna Kelet-Magyarországon Czóbel, Kmetty, Boromisza Tibor, Ziffer, Klein, Jándi és a többiek nélkül.

Nem ártana azonban egy új fogalmat is körülírni Popp Aurél festészetével kapcsolatban. Annak a couleur local-nak a zamatát, illatát, légkörét, amivel szűkebb pátriájának, a Partiumnak állít emléket. Az Avas, Máramaros, Szamoshát, Érmellék, le Biharig kitűnő kismestereket táplált, telített, lelkesített igen finom impresszionisztikus és posztimpresszionista motívumokkal, hangulatokkal, légköri- és fényjelenségekkel (most csak példaként említeném az ugyancsak szatmári Litteczky Endrét, Tóth Gyulát, a közben Pestre távozott Zolnay Gézát, Ócsvár Rezsőt, a fiatalabbak közül Olajos Bélát, Szatmári Ágnest, s ugyanúgy Nagykároly és Nagyvárad térségének nem egy festőjét); de – már csak rendkívüli tehetségénél fogva – senki olyan festői Partiumot nem teremtett, mint éppen ő.

Summa summarum: egy új Popp Aurél-monográfiában a narratív, elirodalmiasított, elszociologizált pályaképet fel kell váltania a korszerű szakmai életmű-elemzésnek.

4. Ám ha Popp Aurél emberi személyiségéből, jellemképéből igyekeztünk kikövetkeztetni, levezetni, magyarázni az őt ért stiláris hatások illetve ösztönös szemléleti azonosulások logikáját és szálait – végezetül az életmű összetettségéből, gazdag színképéből és persze minden fajta portalanító, megújító elemzésből is szükségszerűen kirajzolódó eszmei-szellemi-társadalmi-művészetszeretői értékeiből újra vissza kell kötnünk a szálakat ahhoz a sajátos *küldetéstudathoz,* amely valóban (mint tanácskozásunk témájában megfogalmazódott) a kor, az ő kora töltött meg tartalommal, s ki kell hangsúlyoznunk e küldetéstudatnak azon elemeit, amelyek a művész *korabeliségét*, hűségét saját kora problémáihoz máig érvényes *korszerűséggel* ruházzák fel.

Sajnálnám ha egyesekben visszatetszést keltenék, de nyíltan ki kell mondanom: e korszerűség kapcsán Popp Aurél *erdélyiség* és *demokrácia* eszményére gondolok. A két fogalom ma is elválaszthatatlan

egymástól. Még egyszer, és újra meg újra bele kell merülnie az új Popp Aurél kutatónak a szatmári levéltárban vagy magánirattárakban összegyűjtött, megmentett levelezésbe s nemcsak feldolgozni, hanem megtanulni azt a magától értődő természetességet, amivel Octavian Gogával, Emil Isackal, Mihai Beniuckal, Aurel Ciupeval ugyanarról a hazaszeretetről, szűlőföldtiszteletről, kulturaféltésről, etnikai békéről sőt testvériségről cserélt eszmét, mint Kós Károllyal, Szentimrei Jenővel, Benedek Elekkel, Tamási Áronnal vagy Berger Marcellel és George Fischerrel. Személyesen nekem, és a cinkos nevetést visszafolytó élvezettel mesélte: a magyar nacionalizmus idején Aurel Poppként, a román nacionalizmus idején pedig Papp Aurélként szignáltam képeimet.

Ezt az erkölcsi virtust kell megtanulnunk tőle, ha az újra körvonalazódó közép-európai szellem kulturális térképén Szatmár nagyvárosként kívánja jelöltetni rangját.

Cum se vede azi creaţia interbelică a lui Aurel Popp

Cornel Crăciun

"*Deşi a lăsat o operă care s-ar cere numărată printre valorile artei plastice româneşti din prima jumătate a secolului XX, Aurel Popp nu a fost încă redat actualităţii*"[1]. Fraza de debut a singurei monografii ce i s-a dedicat până acum artistului are menirea să incite curiozitatea artistului, cercetătorului pornit să verifice, pe baza mărturiilor directe, autenticitatea tratării interpretative a creatorului citat.

Parcurgând informaţiile biografice referitoare la Aurel Popp privind perioada interbelică – indiscutabil cea mai fertilă epocă a sa – distingem câteva constante.

În primul rând, implicarea sa evidentă în mişcarea socialistă a anilor '20-'30, deputat în parlamentul Republicii Sovietice Ungare de la finele primului război mondial[2], el îşi confirmă ataşamentul la ideile marxiste prin intermediul articolului publicat de Nicolae Tonitza într-o revistă de specialitate din capitală[3], respectiv prin iniţiativele organizatorice sindicale din deceniul patru[4]. Tematica abordată de creator se resimte de pe urma combativităţii sale sociale. Solidaritatea de grup muncitoresc şi subiectul antirăzboinic reprezintă două direcţii urmate consecvent pe durata interpretării mesajului creator.

În al doilea rând, referindu-se direct la producţia artistică a anilor interbelici, trebuie să remarcăm diluarea cantitativă şi calitativă a acesteia. Mai putem nota participarea la Salonul Oficial de pictură şi sculptură bucureştean din anul 1926 şi o expoziţie concluzivă la Cluj, în anul 1937, recenzată de V. Babeş.

Un al treilea segment al intervenţiei noastre are în vedere dimensiunea interpretării exegetice la adresa creaţiei lui Aurel Popp. Cu excepţia fragmentului de text publicat de Emanoil Bucuţa în cuprinsul intervenţiei sale comemorative[5], consemnate la un deceniu de la Unirea din 1918, nu a apărut nimic consistent pe durata vieţii artistului! Recolta este în continuare "subţire" şi după trecerea creatorului în nefiinţă: o monografie în 1968[6], un catalog de expoziţie în acelaşi an[7], prezentarea succintă din sinteza "Pictura românească în imagini".

Plecând de la situaţia constatată şi expusă anterior, ne propunem să subliniem – printr-o analiză bazată pe texte verificabile – evoluţia celor trei constante ale anilor interbelici: surprinderea factorului ideologic, participarea la marile manifestări expoziţionale şi dimensiunea exegetică vizând opera lui Aurel Popp.

Substanţa articolului pe care i-l dedică Nicolae Tonitza în primăvara anului 1922 este semnificativă din perspectiva solidarităţii profesionale şi ideologice ce-i animă pe cei doi creatori. Nu ne interesează aici poetica, atât de proprie interpretărilor cronicarului Tonitza, ci poziţia pe care şi-o asumă Aurel Popp în dubla lui calitate: de artist şi de conştiinţă a epocii. Din tihna atelierului său, artistul sătmărean ne oferă un veritabil credo personal, inserat ca atare de Tonitza în cuprinsul articolului menţionat, pe care-l reproducem spre edificare: "*Nu sunt pictor. Nu sunt deloc artist. Am crezut că sunt. Vremea m'a desminţit şi m'am întors, nu umilit, dar renăscut, acolo unde trebue să se întoarcă toată lumea: la munca umilă şi cinstită...*

Arta e un lux, deci o inutilitate dăunătoare, atâta timp cât nu ajută, direct şi imediat, la sporirea şi cristalizarea conştiinţei în masele omeneşti, toate. O astfel de Artă, – adică o Artă care să aibă avântul unei predici, ori neteZimea tăioasă a unei spade – nu putem face astăzi. Ne-ar închide. Şi predica şi spada sunt deopotrivă de primejdioase pentru <u>siguranţa statului</u> *– când nu sunt puse în serviciul bandelor cari exploatează norodul.*

Avem aşa de mulţi <u>artişti</u> *în ţara aceasta – şi pretutindeni. Aşa de mulţi – şi atâtea slugi! In fiecare artist, o slugă! Făurităori de sosuri agreabile şi picante pentru stomacurile putrede ale nababilor trândavi.*

Avem o artă coruptă şi corupătoare, o artă a paraZitismului supra satisfăcut. Ne-ar trebui una profundă, tumultoasă, vajnică; o artă în care să se oglindească formidabila frământare intimă din sufletul noroadelor toate, în care să clocotească strigătul după dreptatea cea mare, de mult aşteptată, şi vuetul năpraznic al forţei curate ce stă întemniţată în adâncuri. Eu am încercat .

Societatea actuală nu primeşte însă o asemenea artă, care-i tulbură tihna intestinului gros şi-i strecoară în suflet o spaimă stupidă. Arta mea nu era făcută pentru bucuriile grase ale buricului şi nici nu se punea în slujba întunericului, savant distribuit ca un narcotic necesar stăpânirii, în obştea credulă şi bună ca o vită.

---

[1] Raoul ŞORBAN, Zoltan BANNER, *Aurel Popp*, Meridiane, Bucureşti, 1968, p. 5.

[2] 2. Cf. Vasile DRĂGUŢ, Vasile FLOREA, Dan GRIGORESCU, Marin MIHALACHE, *Pictura românească în imagini*, Meridiane, Bucureşti, 1970, p. 214.

[3] Nicolae N. Tonitza, *Aurel Popp*, în "Artele Frumoase", I, nr. 3-4/martie-aprilie 1922, p. 33-34.

[4] În colaborare cu Ioan Thorma a organizat, la Baia Mare între 14-15 iunie 1936, Congresul artiştilor plastici din Transilvania şi Banat. Ca urmare a respectivei iniţiative, s-a dorit organizarea sindicatului societăţii "Amicii artelor" şi a cooperativei artiştilor din Transilvania şi Banat, ambele organisme nefiind viabile, cf. ŞORBAN, BANNER, op. cit., p. 34-35.

[5] Emanoil BUCUŢA, *Pictură, sculptură, arhitectură, grafică în Transilvania după Unire şi puţin înainte*, în "Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul 1918-1928", vol. II, Cultura Naţională, Bucureşti, 1929, p. 1231-1242. Referirile la Aurel Popp se fac la p. 1240.

[6] ŞORBAN, BANNER, *op. cit.* De remarcat că Raoul Şorban publică un text similar la Budapesta, în anul 1978.

[7] Muzeul de artă Cluj, *Expoziţia retrospectivă Aurel Popp*, Cluj, 1968, studiu introductiv de Negoiţă LĂPTOIU şi Ileana SZABO, p. 5-8.

Şi iată-mă reîntors la munca mea simplă, cea curată, cea fără nebunie: la munca muncitorului de străchini, pentru trebuinţele imediate ale vieţii...

În felul acesta îmi ajut efectiv semenul. Căci toată satisfacţia omului în aceasta se rezumă: să fie de folos aproapelui..."[8]

Mărturia lui Aurel Popp este o completare binevenită la expoziţia clujeană intitulată "Collegium Artificum Transilvanicorum", derulată între 20 februarie şi 20 martie 1921. Iniţiator al manifestării, alături de Emil Isac şi Ioan Thorma, artistul sătmărean se impune ca o autentică valoare în epocă. Cantitativ (32 de lucrări dintr-un total general de 327 câte au fost prezentate cu acel prilej) şi calitativ, aşa cum va rezulta din parcurgerea cronicilor de specialitate ale vremii, Aurel Popp se plasează în prim plan. Dincolo de deziluziile pe care le încearcă un artist în confruntarea cu oficialitatea timpului său, se poate decela încrederea în puritatea mesajului creator perfect asumat. Textul preluat din Tonitza este relevant şi din perspectivele teritoriului sociologic şi psihologic al opţiunii interpretative.

Participarea artistului la ***Salonul de artă ardeleană*** din anul 1921 rămâne un moment de referinţă în evoluţia creaţiei sale. Prima prezenţă la o manifestare de maximă amploare are loc la vârsta deplinei maturităţi. Aurel Popp face acum dovada marelui său talent, care se va confirma – dar la un nivel mult diminuat – în anii următori. Paradoxal, această primă reuşită funcţionează ca un reper inhibitoriu: toate referirile ulterioare la momentul 1921 constată accentuarea elementelor creatoare negative semnalate în cronicile amintitei manifestări expoziţionale. Aurel Popp nu mai progresează şi, ca urmare probabilă, îşi limitează treptat participarea la activităţile de profil.

Masiva contribuţie plastică din anul 1921, cu cele 32 de lucrări, este analizată în presa clujeană a epocii. Primul "semnal" provine din paginile ziarului "ÎNFRĂŢIREA" şi el apare la relativ scurt timp după vernisaj. Semnând cu iniţialele N.G.T., autorul cronicii oferă un comentariu stric constatativ, fără vreo valenţă interpretativă, fapt ce sugerează amatorismul respectivului personaj: "...*Ochii curioşi ai vizitatorilor se pot opri desigur mai îndelung asupra lucrărilor d-lui Aurel Popp. Fără să isbească privirea printr'un joc capricios de culoare, d-sa ţinteşte admiraţia oricui prin factura viguroasă a desenului, prin coloritul tern, dar expresiv şi, mai ales, prin întrebuinţarea simbolului, căci cele mai preţioase bucăţi ale sale, înfăţişând aspecte cari cu greu se pot raporta la realitate, au înţeles tainic, ce le învăluie într'o atmosferă mistică absorbantă...*"[9].

Într-un alt text cu referinţă la evenimentul plastic clujean, conţinut în cotidianul "PATRIA", Eugeniu Est evidenţiază – la modul superlativ – dimensiunea talentului lui Aurel Popp şi fixează punctul culminant al manifestării reprezentat de compoziţia Crucea vieţii (catalog poziţia nr. 243). Comentariul cronicarului surprinde şi înclinaţia spre superficialitate, spre disperarea talentului nativ în prea multe direcţii, situaţie care se va accentua pe parcursul timpului şi va impieta asupra plasării artistului sătmărean în prima linie valorică a plasticienilor interbelici: "...*Şi totuşi, în pictură personalitatea sa nu străluceşte printr'o manieră unitară. Prea face de toate, şi sculptură şi desen în creion, şi pictură în ulei, şi pastel. E desigur mai bine ca un artist de însuşirile sale, căci numai atunci poate să-şi înalţe arta până acolo unde aptitudinile sale îi îngăduie*"[10].

Reproşurile pe care i le aduce artistului şi George Oprescu, un istoric şi critic de artă deja lansat la acea dată, sunt legate de tematica abordată şi de maniera interpretativă uzitată. Impresia teatrală pe care o comunică subiectele macabre, ce se revendică din romantismul german sugerează lipsa de sinceritate a artistului, subordonarea travaliului său unor formule depăşite temporal şi tehnic.

Aurel Popp face astfel o figură de creator retardat şi nu de înnoitor, aşa cum precis îşi dorea să fie[11]. Dincolo de aspectul subiectiv al luării de poziţie, trebuie să subliniem autenticitatea previziunii privitoare la supradimensionarea expresionistă a compoziţiilor cu mesaj biblic şi social conţinut.

Participarea lui Aurel Popp la Salonul Oficial de pictură şi sculptură din anul 1926[12], din păcate singura de acest gen pentru anii interbelici[13], a marcat plusul calitativ înregistrat de creator. Opiniile pe marginea pieselor expuse de artist sunt diverse: ele merg de la simpla enumerare nominală în cazul lui H. Blazian[14], la analiza nuanţată

---

[8] Nicolae N. TONITZA, *art. cit.*, p. 34.

[9] N.G.T., *" Salonul de artă ardeleană"*, în "ÎNFRĂŢIREA", Cluj, I, nr. 157/24 februarie 1921, p. 2.

[10] Eugeniu EST, *"Expoziţia de pictură din palatul prefecturii Cluj (I)"* , în "PATRIA" , Cluj, III, nr. 45/4 martie 1921, p. 1.

[11] "...Cu dl. Aurel Popp ne ridicăm dintr'o dată într'un domeniu mai înalt al artei. D-sa este un talent, un însemnat şi multilateral talent. Temperament de artist foarte dotat, se găseşte în largul său în orice fel de tehnică: cu aceeaşi uşurinţă se exprimă în sculptură, gravură şi pictură, fie ea ulei sau pastel. Desenator îndemânatec, e natural să prefere tablourile de compoziţie. D-sa vede lumea mai mult sub formă de linii decât sub formă de culoare ori de mase de umbră şi de lumină. Până aici îl admirăm şi îl aprobăm. Unde nu mai suntem de acord cu dânsul este însă în întrebuinţarea pe care o face de talentul cu care a fost dotat. Voind, probabil, să uimească pe filistinii care suntem noi, burghezii, ne expune o serie completă de tablouri cu subiecte macabre, unele mai teatrale decât altele. Confundând declamatorul cu grandiosul, ne prezintă care cu morţi, cadavre mâncate de ciori, crucea vieţei, drapelul bolşevismului, scaii, etc. uitând că toate aceste oribile imagini nu ne mai pot impresiona, banalizate cum sunt pe de o parte de romantica germană, pe de alta cu miile de desenuri, care, în tot timpul războiului, umpleau paginile revistelor ilustrate. Fiecare din tablourile sale ne dă impresia neplăcută a lucrului deja văzut şi, ceea ce e şi mai rău, a lucrului lipsit de sinceritate. Şi e păcat! Un aşa de frumos talent ar merita să fie pus în slujba unei altfel de concepţii. Căci, păstrând tot vechiul arsenal al romanticei germane, de pe vreme lui Moriţ von Schwindt, şi chiar a lui Werestcheagin, dl.Popp, departe de a fi un artist de avant-gardă, cum crede şi ar dori dânsul, e mai curând unul de arrié-gardă...", cf. George OPRESCU, **"Impresii dela expoziţia de artă ardeleană"**, în "ÎNFRĂŢIREA", Cluj, I, nr. 174/16 martie 1921, p. 2-4.

[12] Cf. *Catalogul Salonului Oficial de pictură şi sculptură,* Bucureşti, 1926, poziţiile 211. Ultima paradă; 212. Hristosul nou; 213. In zadar...în zadar; 214. Egalité; 215. Atacul, toate la p. 15.

[13] Atât monografia semnată ŞORBAN şi BANNER, p. 74, cât şi cronologia conţinută în "Catalogul expoziţiei retrospective din anul 1968", p. 10, pomenesc de o participare a lui Aurel Popp la Salonul Oficial din 1927. Verificând informaţia, am constatat că este inexactă. Un anume Aurel Popp-Ludoşanu, activ şi la salonul Ateneului Român în anii 1929, 1931 şi 1932, era prezent cu două lucrări la ediţia din 1928 a Salonului Oficial. Credem, însă, că este vorba despre artişti total diferiţi.

[14] H. BLAZIAN, *"Salonul Oficial"* , în "Adevărul literar şi artistic" , Bucureşti, VII, nr. 285/23 mai 1926, p. 6.

operată de Nicolae Tonitza, respectiv la formularea depreciativă conţinută în cronica semnată Lucifer[15]. Exceptând cele două extreme, poziţia adoptată de Nicolae Tonitza vine să confirme solidaritatea profesională. El îşi permite să ofere sfatul insistenţei asupra graficii ce trebuie să caracterizeze viitoarele opere ale lui Aurel Popp: "*...Cel mai sigur şi mai rapid mijloc de propagandă revoluţionară este – după presa şi broşurica ieftină – numai* stampa **gravată sau litografiată** *care, multiplicată la nesfârşit, uşor transportabilă şi necostisitoare, poate să pătrundă adânc în valurile mulţimii de* pretutindeni*, s'o instruiască, s'o mişte şi s'o răscolească după voie. Iată pentru ce, ni se pare încă odată bizară stăruinţa d-lui Aurel Popp* – care este şi un excelent gravor – *de a persista în câmpul picturii de mare anvergură, unde perspectivele unui real contact cu masele internaţionale nu-i pot fi decât închise...*" [16] Nu cunoaştem ecourile imediate ale poziţiei formulate de Tonitza în fragmentul citat, dar ni se pare edificator faptul că Aurel Popp nu a participat la nici o ediţie (!) a Salonului Oficial de Toamnă, care era specializat în grafică...

În articolul publicat de Emanoil Bucuţa, cu referire la plastica ardeleană la 10 ani după Unirea din 1918, este fixată – sintetic – poziţia oficială faţă de creaţia lui Aurel Popp. Recunoscându-i meritele şi descifrând liniile de evoluţie creatoare, omul de cultură citat nu făcea decât să anticipeze producţiile ulterioare de gen ale artistului. Primul prilej de confirmare l-a constituit Salonul Oficial al ardelenilor, vernisat la Cluj în 30 noiembrie 1930. Prezent pe simeze cu 5 lucrări, dintr-un total de 196 de opere, Aurel Popp pune în evidenţă atât plusurile, cât şi minusurile anterioare remarcate. Cel puţin aceasta este părerea enunţată în presa locală de Constantin Stoicănescu: "*...Pe Aurel Popp îl caracterizează verva, libertatea exprimării şi ideile umanitare. Lucrările lui sunt de caracter descriptiv şi sunt tratate ca schiţe. Dânsul prezintă disproporţia dintre om şi restul culturii (...) Cea mai frumoasă compoziţie a acestui viguros artist e* Iudaşi, *lucrare echilibrată şi plină de expresivitate...*"[17].

Deceniul al patrulea se derulează sub semnul implicării organizatorice a artistului. Profesor suplinitor la Şcoala de Arte şi Meserii, respectiv la Academia de Belle-Arte timişoreană, vreme de 6 luni pe durata anului 1933, Aurel Popp se afirmă ca ferment al grupării profesionale a plasticienilor din Transilvania şi Banat – acţiune derulată în vara anului 1936. Eşecul pe care-l înregistrează cu prilejul menţionat îşi pune amprenta pe calitatea travaliului artistic: este vorba despre expoziţia retrospectivă personală de la Cluj, din toamna anului 1937, şi de cea colectivă organizată sub auspiciile ASTREI în vara lui 1939. Ambele manifestări au ca numitor comun pe autorul cronicilor: Vilhelm Beneş.

Prima intervenţie, găzduită de paginile unei prestigioase reviste literar-culturale interbelice turdene[18], taxează lipsa de încredere a expozantului care "*s-a lăsat dominat de problemele picturii*", motiv pentru care "*lucrările mai noi se îndepărtează tot mai mult de cele de început*". Din producţia globală ce se prezintă publicului se remarcă peisajele şi studiile de portret, nicidecum compoziţiile militante ce l-au impus la finele primului război mondial. Sfatul pe care şi-l permite tânărul cronicar este acela al revenirii la mijloace mai simple de expresie, apte să redimensioneze încrederea în sine.

Prezenţa lui Aurel Popp la expoziţia comemorativă a ASTREI de la Cluj este simbolică: doar o lucrare! Ceea ce trebuia să certifice plasarea sa în elita plasticii ardelene din cele două decenii scurse de la Unirea din 1918, Vilhelm Beneş se mulţumeşte să-l citeze doar nominal pe Aurel Popp[19]. E drept, centrul de interes îl constituie artiştii afirmaţi puternic în anii interbelici: Romul Ladea, Aurel Ciupe, Catul Bogdan, Tasso Marchini, Anastase Damian.

Producţia din anii '20-'30 îl plasează pe Aurel Popp într-o curbă descendentă: începută promiţător în anul 1921, ea se diluează treptat până la momentul ASTRA 1939. Datele pozitive ale talentului său nu sunt fructificate la adevăratul potenţial şi se pierd în exerciţii de rutină, ce frizează manierismul. Cel mai pertinent "diagnostic" în cazul artistului este fixat de Beneş cu ocazia retrospectivei din 1937: "*putere de creaţie fără încredere în sine*"[20].

Singura privire sintetică asupra operei interbelice a artistului i-a aparţinut lui Emanoil Bucuţa. Cu rafinamentul şi doza superioară de bun simţ a veritabilului om de cultură, autorul amintit stabileşte punctele forte ale creaţiei lui Aurel Popp[21] şi se arată încrezător în capacitatea sa de revenire din anonimatul în care se complăcea la acea dată. Evoluţia ulterioară a creatorului infirmă însă previziunile prea optimiste ce s-au lansat în anul 1929.

---

15 LUCIFER, "Salonul Oficial", în "RAMPA", Bucureşti, XI, nr. 2570/26 mai 1926, p. 1: "...Pictorul Aurel Popp din Transilvania ocupă aproape un perete întreg cu lucrările lui de dimensiuni mari, pline de literatură şi de un dulce romantism care ar fi avut mare succes acum zece, cincisprezece ani, pe vremurile de mare glorie ale domnului Kimon Loghi, căruia i-ar fi făcut o concurenţă simţitoare".

16 Nicolae N. TONITZA, *"Salonul Oficial (IV)"* , în "UNIVERSUL LITERAR" , Bucureşti, XLII, nr. 21/23 mai 1926, p. 13.

17 Constantin STOICĂNESCU, *" Expoziţia artiştilor plastici ardeleni (I)"*, în " PATRIA ", Cluj, XII, nr. 261/4 decembrie 1930, p. 2.

18 V. BENEŞ, *"Expoziţia de pictură Aurel Popp"* , în "PAGINI LITERARE", Turda, IV, nr. 10-11/octombrie-noiembrie 1937, pp. 469-470.

19 Idem, *"Două decenii de artă plastică ardeleană"* , în "GÂND ROMÂNESC", Cluj, VII, nr. 7-9/iulie-septembrie 1939, p. 333.

20 Idem, *"Expoziţia.."* , în "PAGINI LITERARE", p. 469.

21 Emanoil BUCUŢA, art. cit., p. 1240: "Între pictorii mai vechi ardeleni, rămaşi credincioşi marei tradiţii, colorişti de neoromantism, păstoşi şi grei, întârziind prin cheile de bas ale paletei, între culorile prime, trebuie scos în întâiul plan Aurel Popp sau Aurel Papp. El se ţine deoparte, în Sătmarul lui, de o parte poate în aceeaş măsură de oameni şi de nouile curente ale artei. Desenul, incizia, marea compoziţie în uleiu, de atâtea ori de caracter social şi de luptă, îl arată un stăpân al meşteşugului şi un om care a trăit din plin cu vremea lui... Desenele din timpul războiului, cu mizeria istoriei fiecărui ins în parte şi a comunităţilor absurde, puse violent într'un mediu natural meschinizat sau nepăsător, l'au ajutat şi mai mult să se cunoască şi să se realizeze. Aurel Popp nu e un uitat, deşi toate semnele ar putea să înşele. Vechiul Ardeal n'a lichidat, cu toate vânturile de modernism care-l suflă pe toate ferestrele uitate vraişte. El n'are să se întoarcă la ce-a fost, pentru că nici n'are nevoie: în adâncul lui e încă nesmintit acel lucru, bun, patriarhal şi poate puţin cam înapoiat, cum ni se par părinţii, dar păstrătorul şi creatorul tuturor bunurilor pe care le risipim larg râzându-l. Cu tendinţele lui plastice, nu numai prin ani şi nostalgie, Aurel Popp e al acestui timp şi mediu. Timpul şi mediul îl cer. El se poate valorifica fără teamă de scădere şi de anacronism. Viaţa vie nu e niciodată anacronică..."

Studiul introductiv la catalogul expoziţiei retrospective clujene din 1968 nu-şi propune depăşirea rostului de familiarizare a publicului cu datele creaţiei lui Aurel Popp. Am fi avut pretenţii justificate în ceea ce priveşte unele clarificări de datare şi de înţelegere interpretativă diferenţiată din partea semnatarilor monografiei apărute în acelaşi an 1968. Nu ne deranjează formulările ce se resimt de pe urma presiunii factorului ideologic, care are – e drept – suportul aderenţei militante a creatorului analizat, cât lipsa de precizie a unor formulări expediate şi a unor nuanţări de conţinut. Parcurgând monografia cuplului Raoul Şorban – Zoltan Banner nu poţi afirma cu certitudine care este locul lui Aurel Popp în ansamblul creaţiei plastice regionale şi, prin extensie, în cea de la nivel naţional. Formularea din debutul monografiei, cu care ne-am luat permisiunea să debordăm în subiectul lucrării noastre, rămâne fără acoperire: Aurel Popp nu este încă redat – la adevăratele sale dimensiuni – actualităţii istoriografice a domeniului artistic. El pluteşte undeva printre valorile primei jumătăţi a secolului XX, impresie pe care ne-o întăreşte şi sinteza ilustrată dedicată picturii românești – cu cele două ediţii ale sale: din 1970 şi 1976.

Pictura, care a putut fi numită epopeică de către semnatarii sintezei ilustrate amintite anterior[22], reprezintă o situaţie tipică de ratare a scopului propus de către artist: talentul s-a marginalizat în lipsa necesarului suport votiv.

Comment se voit aujourd'hui la création des années '20-'30 réalisée par l'artiste Aurel Popp

Résumé

En parcourant les informations biographiques relatives à l'oeuvre d'Aurel Popp en ce qui concerne la période d'entre-deux-guerres, sans doute la plus fertile dans sa création, nous distinguons quelques constantes.

Premièrement, son implication dans le mouvement socialiste des années '20-'30 se matérialise par ses initiatives organisatrices du syndicat des artistes en Transylvanie et Banat. Le thème abordé par notre artiste se ressent de la combativité sociale qu'il développe. La solidarité du groupe ouvrier et le sujet antiguerrier représentent les deux directions suivies conséquemment le long de l'interprétation du message créateur.

Deuxièmement, rapportant-nous stricte à la production artistique des années '20-'30, il faut rémarquer la diminution quantitative et qualitative de cela.

Le troisième segment de notre investigation – le plus important, analyse la dimension de l'interprétation exégétique à l'adresse de l'artiste. En exceptant le fragment de texte publié par Emanoil Bucuța en 1929, il n'y a paru rien consistant le long de la vie de l'artiste! La situation reste de même médiocre après la morte du créateur: seulement une monographie et un catalogue d'exposition (toutes les deux en 1968), respectif la courte présentation dans la synthèse "La peinture roumaine par des images" (1970 et 1976).

En partant de la situation déjà exposée, notre étude souligne l'évolution des constantes créatrices pendant l'entre-deux-guerres: le facteur idéologique, la participation aux grandes manifestations expositionelles et la dimension interprétative en visant l'oeuvre d'Aurel Popp.

[22] Vasile DRĂGUŢ, Vasile FLOREA, Dan GRIGORESCU, Marin MIHALACHE, *op. cit.*, p. 215.

Papp Aurél nagybányai kapcsolatai.
Az erdélyi és bánsági képzőművészek kongresszusa – 1936.

Almási Tibor

Papp Aurél kapcsolatfelvétele Nagybányával – bár erre vonatkozóan pontos adataink nincsenek – valószínűleg a század elejére nyúlik vissza. Érdekesnek és figyelemre méltónak tűnik az, hogy a művészi pályára készülő Papp Aurél ahelyett, hogy Szatmárnémetihez közel lévő Nagybányára indult volna, inkább a távolabbi Budapestet választotta úticéljául. Az ok, ami ezt az elhatározást megérlelte, abban keresendő, hogy az ifjú művészjelölt biztos megélhetést nyújtó oklevelet akart előbb szerezni, márpedig a nagybányai festőiskola diákjai számára ilyet sohasem állított és nem is bocsáthatott ki.

A nagybányai festészet megtermékenyítő hatása alól azonban, sok-sok kortársához hasonlóan Papp Aurél sem tudta kivonni magát. Életművének tanulmányozása egyöntetűen bizonyítja azt, hogy – akadémiai neveltetésén túl –, egyéni stílusa kialakításában meghatározó szerep jutott a nagybányai Hollósy–Ferenczy hagyományoknak.

Az első világháború kitörése előtt Papp Aurél – ha néhány napra is csupán, de – gyakran megfordult a nagybányai művésztelepen. Ebből az időszakból van az ismeretsége a kolónia későbbi vezetőjével Thorma Jánossal és a telep fiatalabb és idősebb mestereivel.

Az 1918-as év fordulópontot jelentett a Nagybányai Szabad Festőiskola történetében. Az első világháború okozta megtorpanás következményeit határozott és azonnali intézkedésekkel kellet kiküszöbölni, de – ahogy Mikola András fogalmazott – az „impérium változás" miatt, ugyanilyen fontos tennivaló volt a festőiskola szerves és zökkenőmentes beillesztése is Románia hasonló jellegű tanintézményeinek sorába. Az immár két évtizedes múltra vissatekintő, bel- és külhonban egyaránt megbecsülésnek örvendő festőiskola egyedülálló lehetőséget biztosított a művészeti élet fejlődésének előmozdítására. A kész szervezetiséggel kapott Nagybányai Szabad Festőiskola minél hatékonyabb bevonása annál is sürgetőbb feladatnak bizonyult, mivel az ország képzőművészeti iskolája, akadémiája, olyan tartósnak ígérkező válsággal küzdött, amiből kivezető utat csak egy átfogó kulturális reformfolyamat jelenthetett.

1920 tavaszán Octavian Goga, a művészeti ügyekért is felelős költő-miniszter azzal a kéréssel fordult Popp Aurélhoz, hogy előzetes helyszíni tájékozódás után nyújtsa be javaslatait arra vonatkozóan, hogy miként lehetne gyakorlattá változtatni a bukaresti és jászvásári diákok nagybányai továbbképzését. Octavian Goga választása e nagy horderejű kérdésben nem véletlenül esett Papp Aurélra. A festőművész lelkes híve volt a nagybányai mozgalomnak, a hagyományok gondos ápolásának, megőrzésének. Ugyanakkor Papp Aurél határozottan kiállt a festőkolónia szellemiségének korszerűsítéséért és azon kevesek közé tartozott, akik teljes súlyában átérezték a romániai művészet megreformálásának szükségességét. Mindezek mellet Papp Aurélnak kellő szakmai és morális tekintélye volt ahhoz, hogy eredményes tárgyalásokat folytasson a kolónia és Nagybánya város vezetőivel.[1]

Ezirányú tevékenységének eredményeként, 1920-tól kezdődően, megszakítás nélkül 1929-ig a bukaresti és jászvásári, később pedig a kisinyovi és kolozsvári iskolák növendékei a nagybányai festőtelep szívesen látott vendégei lettek.[2]

Papp Aurél kapcsolata Nagybányával 1920 után sem szűnt meg. Állandó levelezésben volt az ottani művészekkel és ahányszor csak ideje engedte – gyakori felsőbányai kitérőkkel – meglátogatta nagybányai kollégáit, barátait. A festőkolónia alkotói nem egyszer személyes gondjaikat osztották meg Papp Auréllal. 1924-ben Krizsán Sándor újságíró fordult – sógora Ferenczy Béni nevében – a művészhez: „Úgy értesültünk, hogy a vezetése alatt álló kerámiaigyárat bővitik, s ez alkalomból egy szobrászt is keresnek. Nos, amenyiben a dolog valóban így áll, nem jöhetne-e tekintetbe éppen sógorom, aki – amint ezt Ön bizonyára tudja –, a kerámiában igazán specialista...".[3]

---

[1] Nagybánya város, illetve az ottani festőiskola, művészkolónia vezetőivel folytatott tárgyalások eredményeit és a diákok nyári táboroztatásával kapcsolatos beszámolót, javaslatokat, észrevételeket tartalmazó memorandum-levél dátuma 1920. április.

[2] A román diákok nagybányai jelenlétének történetéről először Murádin Jenő írt: "Itt sikerült megszínesíteni festményeinket" című tanulmányában (ÚTUNK 1971. június 11.). Ugyanerről a témáról lásd még: Almási Tibor: Epizódok a román akadémiák növendékeinek nagybányai továbbképzése történetéből – című tanulmányát, In: Nagybánya művészete. Katalógus a művésztelep 100. évfordulójára. Nemzeti Galéria, 1996, 195-205. o.

[3] Krizsán Sándor levele Popp Aurélhez Nagybányáról 1924. október 11-i dátummal.

Papp Aurél válaszlevele, sajnálkozások közepette arról értesítette Krizsán Sándort, hogy: „Az Ön által említett megoldás bármenyire is kedvem és részben némileg kötelességszerű is volna, ez idő szerint végtelenül sajnálom, de teljesíthetetlen. Ami ilyenszerű berendezés volt és van itt a gyárban, ahol Béni dolgozhatnék, az ma leszerelés alatt áll, mert a pénzügyi viszonyok teljes átalakítását kívánják az üzemnek. Kérem szíveskedjék ezt Béni barátommal tudatni...".[4]

Az Erdélyi Képzőművészeti Egyesület[5] megteremtésének kudarca után, a harmincas évek közepén Papp Aurél, reálisan elemezve az akkori művészeti élet helyzetét, rádöbbent arra, hogy a kilátástalanságból kivezető egyetlen utat az erdélyi alkotók összefogása jelentheti. Széleskörű levelezésbe kezdett annak érdekében, hogy felmérje, milyen álláspontra fognak helyezkedni a festő- és szobrászművészek azzal a tervvel kapcsolatosan, amelyet régóta dédelgetett már magában.

Papp Aurél szándéka szerint az erdélyi és bánsági művészeknek egy kongresszus keretében kellett volna megoldaniuk mindazokat a problémákat, amelyek leginkább foglalkoztatták őket. A művészkongresszus gondolata nem volt újkeletű. 1921. június 26–28. között, az ugyanannak az évnek márciusában létrehozott Romániai Szépművészeti Szakszervezet (Sindicatul Artelor Frumoase din România) a bukaresti Szabadság parkban megrendezte az alkotók egy részének heves támadását kiváltott Romániai Művészek Kongresszusát. Ennek az összejövetelnek a tanulságait levonva, Papp Aurél kimondta, hogy az általa kezdeményezett erdélyi és bánsági művészek kongresszusa, az alkotók olyan demokratikus fóruma kell legyen, amelyen nemzetiségi, világnézeti hovátartozás nélkül mindazoknak a művészeknek megjelenése kívánatos, akik magukénak érzik az ország művészeti állapotának megjavításának ügyét.

Papp Aurél terve 1936 tavaszán öltött határozottabb formát, amikor Nagybányán megalakult az a szervező bizottság, amelynek feladata a művészkongresszus összehívása és egy képzőművészeti szakszervezet megalakítása volt. "*Ebből az alkalomból* – olvassuk az 1936. április 26-i jegyzőkönyvben – *a következő művészek vannak jelen: Thorma János (Nagybánya), Krizsán János (Nagybánya), Ghoerghe Manu, Petre Abrudan (Nagybánya), D. Şeptilici (Nagybánya), Tóth I. (Szatmárnémeti), Bocca professzor (Szatmárnémeti), Papp Aurél (Szatmárnémeti) és Sarkadi Sándor (Szatmárnémeti) urak.*

D. Şeptilici előterjesztette az erdélyi és bánáti képzőművészeti szindikátus létrehivására vonatkozó javaslatát. Ezt a bizottságot a jelenlevő művészek alkotják és Papp Aurél valamint Thorma János urak által lesz képviseltetve. Az urak, a szervező bizottság minden egyes tagja által jóváhagyott felhivást fognak intézni az erdélyi és bánáti festő- és szobrászművészekhez.

A kongresszus 1936. május 31 – június 1. között lesz összehivva.

Erdély és Bánát minden művészének meghivások lesznek szétküldve és a részvételi kérelmek Papp Aurél elnök úr címére érkeznek. A kongresszus munkálatainak megszervezésére egy három tagból – Papp Aurél elnök, Bocca professzor és Dimitrie Şeptilici – álló bizottság létesül".[6]

A kongresszus előkészületei áprilisban, május elején tovább folytatódtak. Május 15-én csaknem minden erdélyi és bánsági sajtóorgánumban a szervezőbizottság – Papp Aurél és Thorma János nevében közzétette azt a művészekhez intézett, háromnyelvű felhívást, amelyben immár a lehető legvilágosabban megfogalmazódtak azok a törekvések, szándékok, melynek elérését a művészkongresszus célul tűzte ki maga elé.[7]

Hogy a kongresszus hivatalos keretet nyerjen, a szervezők 1936. május 15-én kérvényt intéztek a belügyminiszterhez, amelyben hangot adtak annak a kérésüknek is, hogy a minisztérium küldjön képviselőt a kongresszus munkálataira azzal a megbízatással, hogy az ott elfogadásra kerülő határozatokról referálni tudjon feletteseinek.

Az 1936. június 10-én keltezett belügyminiszteri jóváhagyás kézhezvétele után – jónéhány nap csúszással tehát az eredeti dátumhoz képest – Papp Aurél tovább léphetett a kongresszus szervezésében. Két embernek is elegendő munkát magára vállalva, a művész megfogalmazta és szétküldte Erdély és Bánság festőinek, szobrászainak a nagy művészfórumon való részvételre szóló meghívókat. A meghívókkal együtt, Papp Aurél kéréssel fordult művésztársaihoz, hogy szatmárnémeti címére juttasák el azokat a javaslatokat is, amelyek – érzésük szerint – közérdeklődésre számíthattak és a kongresszus munkálatain belül megvitatásra érdemesülhettek. Az alkotók részéről jövő és a művészeti élet átalakítását célzó javaslatok sokaságából érdemes kiemelni néhányat azok közül, amelyek több válaszlevélben is felbukkantak.

---

[4] Popp Aurél levele Szatmárnémetiből Krizsán Sándornak 1924. október 13-i dátummal.

[5] Az Erdélyi Képzőművészeti Egyesület megteremtését I. Teodorescu Sion festőművész, a Romániai Szépművészeti Szakszervezet elnöke szorgalmazta és vezetőjének Papp Aurélt és Papp Sándort, a budapesti Iparművészeti Iskola volt tanárát szemelték ki..

[6] Az eredeti jegyzőkönyv és a művészkongresszus többi dokumentumának másolata Popp Aurél hagyatékában maradt fenn.

[7] Popp Aurél, *Felhívás Ardeal és Bánát képzőművészeihez*, In: Ez is élet volt ... (Banner Zoltán szerkesztésében és előszavával). Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1977.).

A művészek egyöntetű véleméne szerint, elsősorban egy olyan törvényes keretek között működő, széles jogkörrel rendelkező érdekvédelmi szervezetre lenne szükség, amely magára vállalná a kül- és belföldi kiállítások megszervezését, az országba behozott képekre kiszabott vámok beszedését, a megyék, városok vezetőivel való kapcsolat felvételét annak érdekében, hogy ezek, lehetőségeikhez mérten támogassák a műtermek, művészeti galériák építését, karbantartását, stb.

Az erdélyi és bánsági képzőművészek kongresszusa 1936. június 14-én kezdte meg munkálatait. Annak ellenére, hogy az előkészület időszakában, a kongresszus összehívásának ötlete általános lelkesedést váltott ki azok körében, akik közvetlenül érintve voltak általa, a megjelölt időpontban a több mint 150 meghívott festő- és szobrászművész közül mindössze 68 jelent meg Nagybányán. Mik voltak a távolmaradás okai?

Egyesek személyes kifogásokkal mentegetőztek, mások, a korábbi sikertelen szervezkedési kisérletek kudarca nyomán – indokoltan vagy indokolatlanul – arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az adott körülmények között sem a kiválasztott pillanat, sem pedig a szervezési forma nem alkalmas arra, hogy a művészkongresszus beváltsa a hozzá fűzött reményeket.

A kongresszus nyitó napján, Papp Aurél – teljes joggal – éles szavakkal bírálta mindazokat, akik fenntartással viseltettek a nagybányai művészfórum sikere iránt. Részletesen visszatérve a felhívásban körvonalazott kérdésekre – egyben válaszként a távolmaradóknak is – felhívta a figyelmet arra, hogy a képzőművészek érdekeinek védelme a hazai képeknek és szobroknak otthont adó intézményekkel és a hivatalos kulturális vezetéssel szemben, nem csupán a nemzeti művészet, hanem a komoly és tisztességes művésztársadalom érdeke is egyben.

A képzőművészek már-már kétségbeejtő helyzetének radikális orvoslását mindenki egy művészeti szakszervezet megteremtésétől remélte.

Heves viták nyomán, a kongresszuson résztvevők által elfogadott *Határozat* kimondta, hogy: „a Kongresszus (...) egyöntetűen elhatározza az erdélyi és bánáti képzőművészek Szindikátusának létrehívását, mivel ez a szindikátus jelenti a két terület és az itt élő művészek utolsó lehetőségét érdekeinek megóvására".

A szakszervezet szükségszerű megteremtése mellett, a kongresszus döntést hozott egy *Művészszövetkezet* és a *Művészbarátok Egyesületének* megalakításáról is. A képzőművészek szakszervezetének – amelynek elnökéül Papp Aurélt választották meg –, valamint a kongresszus által megszavazott többi szervezet eredményes munkálkodása érdekében, külön határozat született a bizottságok felállításáról, amelyeknek az lett a feladatuk, hogy a lehető legrövidebb időn belül kidolgozzák az *Alapelveket*, amelyek minden egyes szervezet jövőbeli tevékenységének alapját képezi majd.

Miután a kongresszus utoló napján – Papp Aurél és Thorma János elnökletével – nagyszabású, az erdélyi és bánsági képzőművészek kritikus helyzetének okait elemző szabadtéri gyűlésre került sor és megnyitották a nagybányai alkotók ünnepi kiállítását, a kongresszuson résztvevő küldöttek húsz pontba sűrítve foglalták össze fontosabb célkitűzéseiket:

- kiállítások szervezését intéző megyei és városi bizottságok létesítése;
- egy vagy több szakfolyóirat beindítása;
- a képzőművészek anyagi juttatásainak megoldása – a betegségi segélyezési rendszer kiépítése, stb.

A kongresszust jellemző ünnepi lelkesedés, egy rövid időre elfeledtette mindazokkal, akik magukra vállalták a szervezés terhét – gondolunk itt elsősorban Papp Aurélra – azokat a nehézségeket, amelyeket le kellett küzdeniük a hétköznapok taposómalmában.

A kijózanodás azonban nem váratott soká magára. A nagybányai művészkongresszus „eredményeit" mérlegelve, néhány napra az oly vérmes reményekkel várt esemény után, Papp Aurél megfogalmazta kéziratában maradt „vádiratát" azokkal az erdélyi és bánsági képzőművészekkel szemben, akik meghiúsították az egész erdélyi és bánsági képzőművészeti élet megreformálásának lehetőségét is.[8]

Papp Aurél jogos felháborodása nem kímélte az erdélyi kulturális ügyekért felelős jóbarátot Emil Isacot sem. Közvetlenül a kongresszus utáni napokban írt levelében kikelt ellene, mert: „Vártam, hogy Ön vagy a Tisztelt Miniszter Úr küld majd megbízottat, aki személyesen vett volna részt a Kongresszuson. De még választ sem kaptam, sem a Minisztertől, sem Öntől, amelyből kitűnt volna, hogy valaki is érdeklődik az erdélyi és bánáti művészek nyomoruságos sorsa iránt...".[9]

A passzívan szemlélődő, vagy ellenségesen áskálódók mellett azonban voltak olyanok is, akik átérezték Papp Aurél gigászi munkájának jelentőségét. Az elkezdett folyamat továbbvitelére, baráti biztatás érkezett attól a Szolnay Sándortól, aki ugyanúgy mint szatmárnémeti alkotótársa, szíven viselte Erdély és a Bánság művészeinek sorsát.

---

[8] Papp Aurél, Utóhangok Erdély és Bánát képzőművészeinek nagybányai kongresszusáról, Újság, 1936. június 20.

[9] Papp Aurél levele Emil Isacnak 1936. június 19-i keltezéssel.

Szolnay Sándor biztató szavai annál is fontosabbak voltak Papp Aurél számára, mivel – mint egyik levelében tájékoztatja – „Kolozsvárra szeretném összpontosítani a szindikátus aktivitását (...) Én most készítettem az Alapszabályokat, s minden írást, ami a többi alakulatok (...) megteremtéséhez kellenek ...".[10]

A szakbizottságok által megfogalmazott – a fentebbi levélben is emlegetett – alapelvek minden csoportja a művészeti szféra egyik vagy másik területét érintette, egységükben pedig az erdélyi és bánsági képzőművészet jövőjét kellett volna megalapozzák.

A *Műpártolók Egyesülete* arra lett volna hivatott, hogy széles körben támogassa a művészeti ízlésnevelést. A Műpártoló Egyesülettel szorosan együttműködő *Művészszövetkezet* legfontosabb feladatát, a képzőművészek részére szükséges anyagok (vászon, festék, keret, stb.) beszerzésében és értékesítésében határozták meg.

A művészkongresszust követő események alapján, külső szemlélő számára úgy tűnhet, hogy az erdélyi és bánsági képzőművészeket egyetlen szervezetbe tömöríteni szándékozó kísérlet sikere vagy kudarca lényegében a személyes hozzáálláson, az alkotók egyéni magatartásán áll vagy bukik majd. E tévhiedelem kialakulását maga Papp Aurél is táplálta. Írásaiban, leveleiben a művész számtalanszor hangot adott annak a véleményének, hogy nagyszabású terve keresztülvitelét maguk a művészek akadályozták.

Az igazság azonban az, hogy az alkotók közötti nézetkülönbségek, az esetek döntő többségében nem személyes indíttatásúak voltak, hanem a kor társadalmi-gazdasági valóságának következményeiként kerültek felszínre.

A kongresszuson megválasztott vezetőségi-bizottság nevében, Papp Aurél által, összeállított jelentés öt pontban foglalta egybe a „mi művészetünkben" érezhető krízis okait:

1. a hatóságok nemtörődömsége és közömbössége a külföldről beözönlő tárgyak, hamisítványok vagy az országba becsempészett képzőművészeti alkotások kérdésében,
2. a hazai művészek nem kielégítő támogatása,
3. a kiállítások rendszertelensége,
4. a komoly és objektív kritika hiánya,
5. ennek nyomán, az emberek ízlésnevelésének alacsony színvonala.

A művészek szakszervezete és az alárendelt egyesületek megteremtését mindazonáltal Papp Aurél mégis a kollégák „jóakaratának" megnyerésével probálta keresztülvinni. Alkotótársai közül az egyetlen, aki azonosulni tudott erőfeszítésével és konkrét lépéseket is tett a szervezkedés irányába, a kolozsvári Szolnay Sádor volt.

Szolnay 1936 júliusában írja Papp Aurélnak: „Nem tudom, hogyan tudja összehozni a művészeket, amikor művészi felfogásban olyan nagy eltolódások vannak, mint nálunk. Vannak még Munkácsy-tanítványok, aztán naturalisták, impresszionisták, klasszikusok, sőt egészen fiatalok, akik a nekik jobban megfelelő legmodernebb irányokat képviselik...".[11]

Amikor a szervezés nehézségeitől megtorpanó Szolnay Sándor már-már lemondó belenyugvással készült feladni minden reményt, Papp Aurél a rá jellemző lángolással hitet tett a mellett, hogy a közös összefogás meg kell hozza gyümölcsét. „Hiszem és vallom – írja –, hogy segitségemre fognak jönni románok és magyarok egyaránt, akik kéz-kezet fogva segíteni fognak minket művészeket, hogy nem csak az irodalmi és színészeti, hanem a képzőművészeti erdélyi és bánáti kultúrát is mentsük meg az elposványosodástól".[12]

Mivel a nagybányai művészkongresszus sikertelensége – Papp Aurél véleménye szerint egyértelműen – az erdélyi és bánáti román alkotók távolmaradásának tudható be, a festőművész kísérletet tett arra, hogy felvegye a kapcsolatot a román szellemi élet azon befolyásos képviselőivel, akik hajlandóságot mutattak a reformjavaslatok támogatására: „Én már írtam ez irányban Temesvárra, hogy az általam kiszemelt román kultúremberek csatlakozását megnyerjük. S ez volna Dr. Cosma Aurél (a Luceafărul szépirodalmi és művészeti folyóirat szerkesztő tulajdonosa) és Ştefănescu szebeni tanár megnyerése, akik közül az egyik igen befolyásos politikus, a másik pedig jó szemű művészeti író. Mindkettő nagy műveltségű ember és művészetszerető, s ha ezek mellé meg tudjuk nyerni Bánffy (Miklós) grófot is, s mindhármat díszelnöknek, akkor a mi ügyünk készen volna"[13] – szól a levél Szolnay Sándornak.

A képzőművész szakszervezet díszelnökeinek kijelölése mellett, Papp Aurél mielőbb fedél alá akarta hozni Kolozsváron a szövetkezet ügyét is.

Az eredeti elképzelés szerint a szövetkezet vezetését Papp Aurél jó barátjára, Szentimrei Jenőre akarta bízni, de a jeles író, érthető módon visszutasította az amúgy megtisztelő hatáskör betöltését. Családi nehézségekre

---

[10] *Murádin Jenő, Szolnay Sándor és Papp Aurél 1936-os levelezéséből*, ÚTUNK., 1969. január 17.
[11] Uo.
[12] Uo.
[13] Uo.

hivatkozva ugyanezt tette Szolnay Sándor is, aki maga helyett a fiatal és tehetséges kolozsvári festőművész Emil Corneat javasolta.

Az idő múlásával Papp Aurél mindinkább belátta azt, hogy szervezőmunkája előtt tornyosuló nehézségek leküzdehetetlen akadályokat jelentenek. 1936 őszén ugyan még dolgozott a különböző szervezetek alapszabályzatain, közös kiállítás szervezését tervezi Kolozsváron, de a következő évben már kénytelen volt tudomásul venni az elkerülhetetlen kudarcot: „A mai politikai helyzet – írja Krizsán Jánosnak Nagybányára – semmiképp sem kedvezett arra, hogy megalakítsam a Műpártolók körét, hiszen ma engem mindenki vörös posztónak néz, és forradalommal gyanúsít. Már kezdték mondani itt-ott, hogy Papp Aurél kommunista szindikátust csinál, s meg akarja bontani a „román művészek egységét" !!! Sic! Ezek után, mondd, mit csináltál volna Te, vagy bárki más?

Mintsem, hogy gyanúba keverjem a kollegákat, inkább lemondottam mindenről, s várok én is a többiekkel!".[14]

Az erdélyi és bánsági művész-egység megteremtésének kudarca kiváltotta düh akkor tört ki Papp Aurélból, amikor 1937-ben jóváhagyó beleegyezését kérték a *Romániai Képzőművészek Testület*ének életrehívásához. A szervezet üres programtervezetétől felbőszülve a művész határozott és félreérthetetlen választ fogalmazott meg : „Mindannyiszor oda jutott a dolog, hogy művészetünk helyzetét a parlamentbe és egyéb ünnepi alkalmakkor vitassák meg, kitűnt, hogy nagyon kevesen vannak olyanok, akik valamiféle sajnálat fellángolást, képmutató álhumanitást éreznek ezzel a kérdéssel kapcsolatban, amely sokkal fontosabb, semhogy erre szükség lenne.... Lényegében úgy illene, hogy a parlamentben a sok lényegtelen probléma mellett, megtárgyalják a mi művészetünk siralmas helyzetének kérdését is. Tisztázzák végre, hogy művészetünk e krízise ... nem egy nyomorral küszködő társadalom könyöradománya, nem egy merev, absztrakt hazafias kötelesség, hanem az állam minden lakóját érintő és az ország életéhez abszolút reálisan hozzátartozó ügy.[15]

Az erdélyi és bánsági képzőművészek nagybányai kongresszusa alapjaiban véve nagy kudarc volt. Céljaiból, a maga elé kitűzött programból nem valósított – és az adott légkörben, társadalmi-politikai helyzetben – nem is valósíthatott meg semmit. A kongresszus egyetlen pozitív eredménye az volt, hogy ha rövid időre is, de a széles körbe eljutó propaganda és nyilvánosság révén a figyelem homlokterébe hozta azokat a nehézségeket, amelyekkel az erdélyi és bánsági képzőművészeti élet már hosszú évtizedek óta küszködött.

Papp Aurél számára ez a reményekkel induló, de teljes közömbösségbe fulladó vállalkozás, személyes drámájának betetőzését jelentette.

Megtörten és csalódottan, a művész visszvonult a közszerepléstől, jónéhány addigi barátjával megszakította kapcsolatát, és az öregedés jeleként rátörő betegségektől kínzottan, tehetetlenül figyelte a történelem nagy viharának közeledtét.

---

[14] *Levél Krizsán Jánosnak 1937. június 20-i keltezéssel.*

[15] Lăptoiu, Negoiţă, *Incursiuni în plastica transilvăneană*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981.

Papp Aurél festőművész nagybányai kapcsolatairól

Murádin Jenő

A szatmári tájak élvonalbeli alkotóját, Papp Aurélt bonyolult és nem egyszer ellentmondásos kapcsolatok fűzték a nagybányai művésztelephez. Vonzotta és egyben taszította a közeli kolónia; pályája kezdetén már nyomasztónak érezhette a festőtelep tradícióit, később a kismesterek, epigonok marakodása miatt tartotta távol magát a közönségtől.

Szatmárról pedig minden út Nagybánya felé mutatott. A mai nemzedék tudatából a múló idő eléggé kitörölte már azt a történeti tényt, hogy Nagybánya, de még Felsőbánya is az egykori Szatmár vármegyéhez tartozott, s a mostani, máramarosinak tudott tájak csak a Gutinon túl kezdőttek. Szatmárnémeti volt a megyeközpont, ahonnan a művésztelep városát, Nagybányát az 56 kilométeres helyi érdekű vasúton lehetett megközelíteni. Ezen a szárnyvonalon érkeztek a hegyvidéki bányavárosba a kolónia-alapítók is, élükön Hollósy Simonnal. Papp Aurél bizonyosan látta a Hollósy-növendékek és nagybányai mesterek 1901-es szatmári kiállítását, mely az akkori megyeszékhely történetének addigi legjelentősebb művészeti eseménye volt.[1] A pályakezdő szatmári festő, Papp Aurél azonban mégsem a közeli művésztelep felé tájékozódott, hanem még az 1899-es években a budapesti Mintarajziskolába iratkozott be. Innen vezetett útja főiskolai ösztöndíjjal 1903-ban Itáliába, majd rajztanárként elhelyezkedve, vissza a szülőföldre.

A nagybányai festészet eredményeit kétségkívül jól ismerte. Ezernyi kapcsolat, baráti viszony fűzte a kolónia számos tagjához. S bár művészete, figurális és expresszív vonulatában eltért a kolóniabeliek törekvéseitől, tájfestészetének érett művei (természeti és urbánus tájai) feltétlen rokonságot mutatnak a bányaiakéval. A neki rokonszenves művészegyéniségeket becsülni és értékelni tudta. A huzamosabban Felsőbányán megtelepedett és a nagybányai kolóniavezetőkkel szemben rebelliskedő Nagy Oszkár korai figurális alkotásait különösen sokra tartotta. Kevés számú kritikai írásában Nagy Oszkárt érdeme szerint méltatta.[2] Ebben a kötetbe is beválogatott írásban, szélesebb kitekintéssel az egész erdélyi művészet háború utáni válságáról nyújt látleletet, a leküzdésre váró gondokat elemzi, nem hagyva szó nélkül a nagybányaiak, számára ellenszenves kasztrendszerét. „Művészeinknek – írja – semmiféle csoportosulása még ezideig nem sikerült. A nagybányaiak céhrendszere jó nékik, de mit érnek azzal a többiek, akikkel nem osztozkodnak a Hollósy–Ferenczy-Krisztus palástjain!".[3] Az idézett írás kelte 1922, s ez az egyetlen év, amikor a nagybányai művésztelep névsorai a kolónián tartozkodók sorában Papp Aurélt is megemlítik.[4]

A szakirodalomban jól ismert és többször földolgozott téma a román művészeti főiskolák (Bukarest, Iaşi, Kisinyov) növendékeinek nagybányai tanulmányi gyakorlata, s Papp Aurélnak ennek előkészítésében vállalt szerepe. Octavian Goga kultuszminiszter megbízásából Papp Aurél a helyszínen tájékozódva memorandumszerű részletes beszámolót írt a kolónia helyzetéről 1920-ban, valamint a román növendékek elhelyezésének feltételeiről.[5] Nem célunk az ismert körülmények részletezése, témánk szempontjából csupán az fontos, hogy a Nagybányán gyakran megforduló Papp Aurél mélyebben és belülről tekintve ismerte meg a művésztelepen uralkodó viszonyokat. Barátsága ekkor mélyült el a kolónia vezetőjével, Thorma Jánossal, akinek karizmatikus egyéniségét, szervező és irányító képességét különösen nagyra becsülte.

Papp Aurél nagybányai kapcsolatai ez időtől váltak rendszeresebbé; többször megfordult a kolónián, és festőként fölfedezte a város és környéke természeti szépségeit. Több ismert alkotása készült itt, különösen az urbánus tájak vonzották, a főtér körüli ódon utcák, a monumentális Szentháromság templom, a Zazar hídjai. A művésztelep szervezeti életében ugyanakkor egyáltalán nem vett részt, így a Nagybányai Festők Társaságának sem volt tagja. Thorma Jánost azután is a kolónia szellemi atyjának tekintette, hogy 1927-ben megtörtént az őrségváltás, és Thormát Mikola András követte a szabadiskola és kolónia vezetésében.

Ismeretes az a momentum is, mely Papp Aurélt egy erdélyi és bánsági művészszakszervezet – érdekvédelmi egyesület – létrehozására ösztönözte. A szatmári festő fölismerte, milyen hátrányos helyzetbe jutottak ezek az országrészek, s tenni is próbált valamit művészeti fölemelkedésük érdekében. Az 1936-os év

---

[1] Timár Árpád: *A nagybányai festőkolónia 1901-es szatmári kiállításának tanulságai.* In: A szombathelyi Nagybánya-konferencia tanulmányai. Szombathely, 1997. 15-26. o.

[2] Papp Aurél: *Válságban az erdélyi képzőművészet.* Keleti Újság, 1922. dec. 30.

[3] Papp Aurel: *Ez is élet volt.* Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1977. 119. o.

[4] Réti István: *A nagybányai művésztelep.* Budapest, 1994. 174. o.

[5] Murádin Jenő: *A nagybányai festőiskola 1919 és 1944 között.* In: Nagybánya művészete (a Magyar Galéria katalógusa) Budapest, 1996. 179-194. o.

nyarán Nagybányán tartották meg az erdélyi és bánsági művészek kongresszusát, melynek védnökei Papp Aurél és Thorma János voltak. A művészkongresszus a gondok számbavételénél nem jutott tovább. A folytatás elmaradt, s ennek oka a kedvezőtlen politikai fogadtatás mellett, bizonyosan Papp Aurél szervezői állhatatlanságán, fellobanó, majd gyorsan kialvó lelkesedésén is múlott.

A festő 1932-től 1943-ig a nyarakat Felsőbányán töltötte. Második otthona lett ez a természeti szépségekben Nagybányával vetekedő város. Igényesen kialakított műterme, háza, ahol nagyszámú műve készült, vendéglátó otthona volt minden oda betérő művésztársának.[6] Itt, Nagybánya közvetlen közelében, minden addiginál nagyobb rálátása lett a kolónia dolgaira. Tanúja volt a kismesterek palettáján megfáradt festői vállalkozásoknak éppúgy, mint az avangárd szellem által megtermékenyített kísérleteknek.

Bár a felsőbányai művésztelep melyet a Litteczky házaspár, Nagy Oszkár, Pirk János látogatott, régen feloszlott már, a nagybányai festőknek továbbra is kedvelt kiránduló helye maradt a kis bányaváros. Elsőként tőlük értesült a festő a művésztelepi élet eseményeiről. Fordulatokban, változásokban pedig ugyancsak bővelkedett az utolsó korszakát élő kolónia. 1935-ben Nagybánya város vezetősége a saját kezébe vette a feştőiskola irányítását. 1937-ben a Nagybányai Festők Társasága beszüntette működését, miközben új szervezet alakult, a Gheorghe Manu irányította Nagybányai Képzőművészek Egyesülete (Societatea Artiştilor Plastici). Az új egyesület néhány kiállítást szervezett, a közösség tagjainak munkáit – első ízben – Bukarestben is bemutatta. Szervezeti életüket azonban a viszálykodás, sőt nyilvános botrányok kísérték. Néhány jelentős művész eleve nem lépett be az új szervezetbe, visszaélések történtek a műtermek elosztása körül, és sokan úgy látták, a vezetőség nem képes a kolónia hanyatlását meggátolni. Két frakcióra szakad a tagság; a vezetőséget kézben tartó Manu–Ziffer–Abrudan csoporttal szemben a tagok többsége Papp Aurélt kívánta az egyesület élére állítani. A Felsőbányán dolgozó mestertől a művésztelep újraélesztését, tekintélyének helyreállítását várták.

Papp Aurél meghívásának ötlete kétségkívül Krizsán Jánostól, a festőtelep egykori tanárától származik. A két művész kapcsolata évek során barátsságá mélyült; Krizsán többször fölkereste festőtársát, s levelezésük gondolataik őszinte megosztásáról tanúskodik.

Mintegy fél évvel a viszályok nyilvános kirobbanása előtt, 1938. január 31-én Papp Aurélnak Szatmárnémetibe címzett levelében[7] Krizsán már pontosan vázolta elképzeléseit. Indítványa egyre nagyobb támogatásra talált a kolónia tagjai között, de még a sajtóban is. „Kérik, hívják, és mi is mindnyájan kívánjuk: jöjjön ide elnöknek a testvérvárosban [Felsőbányán] lakó Papp Aurél, az igaz román ember, a felülemelkedett gondolkodású Mester, és meglátjuk, a hivatalos város sem fogja unni már a sok hercehurcát, az állam sem Balcicban, hanem az ősi Baia Maréra fogja küldeni ösztöndíjas művésznövendékeit, és megszűnik a mai pangás".[8] Így ír a Papp Aurél meghívását üdvözlő nagybányai sajtó, utalva arra hogy a román főiskolák művésznövendékeit már évek óta nem Nagybányára, hanem a Fekete-tenger partján lévő üdülőtelepre, Balcicba irányította a kultuszkormányzat, s a kolónia új szervezete ezen mit sem tudott változtatni.

Papp Aurél kezdetben még hajlandónak mutatkozott a fölkérés elvállalására, óvatosan föltételeket támasztott, majd csakhamar más belátásra jutott, s az ellenszegülések láttán elutasítása egyre kategorikusabbá vált. Elriasztotta az intrikák allatomos volta, a művészekhez – akár ellenfelekhez – méltatlan magatartás.

Papp Aurél levelezéséből mozzanatról mozzanatra követhető álláspontjának változása. Amikor 1938. július 21-én az egyesület 18 tagja nevében Kováts Ferenc fogalmazza meg írásos meghívásukat a Felsőbányán dolgozó művésznek, a válasz még bizonytalan, tétovázó. A meghívást személyesen közvetítő Nagy Oszkárnak szóban, Kováts Ferenc írásban válaszol Papp Aurél. „Önnek is csak azt mondhatom – szól a Kováts Ferencnek címzett levél –, vagyis, hogy tisztítsák meg előbb a terepet, s aztán majd beszélgethetünk arról, hogy mi volna az, amit az Önök egyesülete – jobban mondva a „művészet" és „művész" érdekében tenni kellene".[9] Közben Kiss Károly festő, a Manu-csoport képviseletében egy választott vezetőség iránti illojalitással vádolta meg Papp Aurélt.[10] Innen kezdve Krizsán Jánosnak és művésztársainak makacskodó rábeszélése már hiábavaló; Papp Aurél elutasítása megmásíthatatlan.

Ezt követte közben a Nagybányai Képzőművészek Egyesületének viharos közgyűlése július 30-án, ahol Gheorghe Manu előbb hajlott a javaslat elfogadására, a lemondásra, majd álláspontját megváltoztatva ragaszkodott hároméves mandátumának letöltéséhez. Az elégedetlenkedő tagok szétoszlatására a vezetőség a rendőrség beavatkozását kérte.

---

[6] Almási Tibor: *Popp Aurél Nagybányán és Felsőbányán*, In: Nagybányai festészet a neósok fellépésétől 1944-ig. Miskolc, 1992. 151-158. c.

[7] Krizsán János levele Papp Aurélhoz, Nagybánya, 1938, jan. 31. Mikrofilmen, Kolozsvári Művészeti Művészeti Múzeum, Ltsz.: 1965/II. 27. 11. tekercs.

[8] Bányavidék, 1938. júl. 31. 2. o.

[9] 9. Papp Aurél levele Kováts Ferenchez, Felsőbánya, 1938. júl. 22., Mikrofilmen, Kolozsvári Művészeti Múzeum, id. h.

[10] Kiss Károly levele Papp Aurélhoz, Nagybánya, 1938. júl., Mikrofilmen, Kolozsvári Művészeti Múzeum, id. h.

Ilyenformán a nagybányai festőtelep utolsó korszakának csupán epizódja maradt Papp Aurél tervezett kolóniavezetői megbizatása. Művészetének megbecsült értéke predesztinálhatta volna őt erre a tisztségre. Azon már csak töprenghetünk, hogy nyughatatlan alkatával vajon sikerült-e volna kézben tartania a széthulló közösséget, lett-e volna kitartása a szívos küzdelemhez, a hétköznapok aprómunkájához.

Zusammenfassung

Obwohl der sathmare Maler, Aurel Popp hat nicht zu den Mitglierdern der Künstlerkolonie von Frauenbach (Nagybánya) gehört, hat er das Leben der dortiger Mahlergemeinschaft von der Nähe und ganz ausfürlich gekannt. Er übernahm nach dem I. Weltkrieg in der Organisierung der Sommerpraxis der Hörer der Künstlerhochschülen einen wichtigen teil und er arbeitete dort sogar eine weile Zeit. Die vorliegende Abhandlung hebt eine Episode der Geschichte des Jahres 1938 hervor : nämlich die Einladung von Aurel Popp an die Spitze der in die Kriese gestürzte Künstlerkolonie. Obwohl der Maler diese Aufforderung abgelehnt hatte, die Umstände der Einladung, die zurückgebliebene Dokumenten sind sehr lehrreiche Quellen der letzter Periode der Künstlerkolonie.

Rezumat

Deşi pictorul sătmărean Aurel Popp nu a fost membru al Coloniei de pictură de la Baia Mare, de-a lungul carierei sale legăturile cu această colonie erau pe cât de complexe pe atât de contradictorii, îl atrăgea şi-l respingea în aceeaşi măsură. Arta sa figurativă, deosebit de expresivă, deşi avea caracteristici înrudite cu cea a pictorilor băimăreni, ea devia de la aspiraţiile tradiţionale ale coloniei. De asemenea, numeroasele conflicte şi certuri din cadrul conducerii acestei colonii, au determinat rezerva pictorului.

Se stabileşte în lunile de vară la Baia Sprie, localitate deosebit de pitorească, ce se află în apropierea Băii Mari, grupându-se în jurul său artiştii rebeli ai coloniei.

În literatura de specialitate sunt binecunoscute demersurile pictorului în ceea ce priveşte organizarea pe perioada verii, a lunilor de practică pentru studenţii de la Academiile de Arte Frumoase din Bucureşti, Iaşi, Chişinău. Tot acum leagă o strânsă prietenie cu Thorma János, reprezentant de frunte al acestei colonii, iar legăturile sale cu colonia devin mai accentuate.

Sunt, de asemenea cunoscute, încercările pictorului de a atrage atenţia asupra situaţiei artiştilor ardeleni şi bănăţeni, cu intenţia de a îmbunătăţi condiţia artistică a acestora.

Apropierea de problemele coloniei, precum şi implicarea sa în rezolvarea unor neînţelegeri ale membrilor acesteia, atrag după sine propunerea unei grupări considerabile de pictori de a prelua preşedinţia Societăţii Artiştilor Plastici, dar în cele din urmă, refuză propunerea.

În această formă, conducerea coloniei băimărene din ultima perioadă de existenţă a acesteia, rămâne doar un episod al activităţii pictorului, deşi personalitatea sa artistică proeminentă şi apreciată, l-ar fi predestinat pentru această funcţie.

RESTAURAREA, CONSERVAREA ŞI INVESTIGAREA PATRIMONIULUI CULTURAL

Un caz special de atac biologic al materialelor de arhivă
- investigaţii, tratament -

Gheorghina Olariu

Materialele bibliografice şi arhivistice suferă adesea deteriorări provocate de speciile comune de bacterii şi ciuperci, în special când sunt păstrate în condiţii nepotrivite.

Prezenta lucrare îşi propune să prezinte un caz special de atac biologic al unei ciuperci care nu este specifică materialelor de arhivă, dar care provoacă deteriorări însemnate acestora. Este vorba de *Merulius Lacrymans* sau "Buretele de casă", întâlnit în arhiva Parchetului de pe lângă Tribunalul Judeţean Satu Mare, de asemenea în arhiva Biroului de carte funciară.

Ciuperca este răspândită în toate ţările europene, în special în cele nordice, cauzând mari pagube, prin distrugerea construcţiilor de lemn, atacând însă pardoselile şi tocul uşilor construcţiilor din zidărie.

Despre fiziologia acestei ciuperci, se ştie că descompune intens celuloza, şi anume: lemnul, hârtia, textilele cu conţinut de celuloză, tapetul, materialul izolator cu vâscoză, etc. Cordoanele ciupercii pătrund prin perete şi beton, parcurgând distanţe mari în căutarea materialelor cu conţinut de celuloză.

Intensitatea atacului este ridicată chiar şi în cazul unui atac primar, infecţia porneşte din locurile cu umiditate ridicată, însă ciuperca vie foloseşte apa legată chimic de materialul lemnos, de aceea se dezvoltă şi în locuri uscate. O parte din apa eliminată din lemn – în urma descompunerii celulozei, în prezenţa oxigenului din aer ($C_6H_{10}O_5 + 6O_2 = 5H_2O + 6\ CO_2$) – este asimilată de ciupercă, iar surplusul este eliminat prin "lacrimare", de aici denumirea de ciupercă lacrimogenă. Miceliul vegetează iniţial în interiorul lemnului, iar prezenţa lui se constată numai după ce a avut loc şi o dezvoltare exterioară.

Ca metodă de combatere, în bibliografie, se precizează arderea materialului lemnos infestat, precum şi a elementelor care au venit în contact cu acesta, asanarea terenului, eliminându-se sursa de umezire, înlocuirea cu material lemnos, tratat cu substanţe fungicide. Deoarece acest lucru nu este posibil în cazul unei arhive cu termen de păstrare permanent, singura posibilitate este ca prin tratamentele fizice, chimice şi mecanice aplicate, să se inhibe dezvoltarea hifelor şi să se elimine sporii ciupercii, existenţi pe suprafaţa dosarelor, pentru a împiedica o nouă sporulare a acestora.

În prima etapă s-au prelevat probe şi s-au efectuat analize biologice pentru aeromicroflora, dosare, pereţi, rafturi. În urma examenului macroscopic şi microscopic, precum şi prin însămânţare pe medii de cultură specifice (SABOURAUD, CZAPECZ-DOX), s-a constatat existenţa speciei lignicole *Merulius Lacrymans*, care foloseşte ca sursă de hrană celuloza şi a cărei spori şi , respectiv hife, sunt deosebit de rezistente la tratamente fizice, chimice şi mecanice. Însămânţările pe medii de cultură s-au efectuat la Laboratorul de Microbiologie al Directiei de Sănătate Publică (rezultatele analizelor sunt prezentate în tabelul următor):

Materialul analizat	Metoda utilizată	Rezultate obţinute
Raft de lemn	Aeromicroflora	NTG 79
Perete	Aeromicroflora	NTG 472
Podea	Microscopic	Spori Merulius L.
Podea	Cultură	Spori şi hife de Merulius Lactymans
Hârtie	Microscopic	Spori mucegai, Spori Merulius
Hârtie	Cultură	Spori mucegai, NTG 93
Raft lemn	Microscopic	Spori Merulius
Raft lemn	Cultură	Hife şi spori Merulius

Deoarece nu se cunoaşte o metodă nedistructivă de eradicare a ciupercii *Merulius Lacrymans*, pe suport papetar, am efectuat în laboratorul muzeului mai multe încercări, care s-au soldat cu următoarele rezultate:

1. Tratament chimic de formolizare în etuvă timp de 5 zile a unui dosar infestat.

La examen microscopic direct s-a constatat prezenţa sporilor şi a hifelor de Merulius.

2. Tratament termic în etuvă timp de 24 ore la 80^{0}C.

La examen microscopic direct şi prin însămânţare pe mediu de cultură s-a constatat prezenţa sporilor deshidrataţi şi a hifelor de miceliu.

3. Tratament de refrigerare timp de 3 zile.

La examen microscopic direct s-a constatat prezenţa sporilor şi a hifelor de Merulius.

4. În urma acestor rezultate am considerat că un tratament mecanic realizat prin aspirarea fiecărui dosar cu mare atenţie ar putea duce la rezultate mai bune. Ca urmare am efectuat acest tratament după care am analizat documentul.

Rezultate obţinute:

La examen microscopic direct şi prin însămânţare pe mediu de cultură, s-a constatat inexistenţa sporilor, în schimb, hifele de miceliu au rămas prezente.

În urma acestor experimente, am constatat că sporii şi hifele ciupercii prezintă o rezistenţă deosebit de mare la mai multe tipuri de metode (fizice, chimice, mecanice)

Literatura de specialitate existentă ne certifică de asemenea o rezistenţă crescută a sporilor şi hifelor acestei ciuperci, o mare putere de penetrare a cordoanelor (prin pereţi, beton, etc.) în căutarea substratului celulozic. Am considerat că trebuie să ne îndreptăm atenţia asupra extirpării elementelor de înmulţire şi rezistenţă a ciupercii. Ca urmare, am propus o metodă de tratament nedistructivă, având în vedere faptul că o metodă de tratament radicală, de ardere a materialului infestat, era exclusă în această situaţie.

Etapele tratamentului

1. Montarea de filtre antiseptice la intrarea-ieşirea din încăpere pentru a împiedica răspândirea infecţiei. Acest lucru se va realiza cu ajutorul unor tăvi metalice în care se va pune hipoclorit (sau formol) sau ştergătoare de picioare îmbibate în această soluţie. Tăvile sau ştergătoarele se aşează pe podea, la ieşirea din încăpere, pentru a împiedica răspândirea sporilor cu tălpile încălţămintei. Atenţie! Nici un material nu va ieşi din încăpere fără a fi ambalat în saci de polietilenă sau containere închise ermetic.
2. Instruirea personalului muncitor care execută eradicarea. Folosirea echipamentului de protecţie (salopete, mănuşi, măşti) este absolut obligatorie, iar la terminarea lucrării acestea vor fi, de asemenea, ambalate în saci şi vor fi arse într-un loc special amenajat.
3. Gazarea încăperii cu un fumigant foarte util: fosfina [PH_3], cu denumirea comercială "Delicia"; acest preparat în timpul reacţiei de hidroliză consumă tot oxigenul din aerul încăperii ducând şi la o scădere considerabilă a umidităţii relative a aerului. Doza necesară este de 1,5-3 tablete pe mc, iar durata expunerii variază în funcţie de temperatură, astfel: pentru T = 10-15^{0}C expunerea durează 5 zile, T = 16-18^{0}C expunerea este de 4 zile şi pentru temperaturi mai mari de 19^{0}C expunerea este de 3 zile.
4. Scoaterea dosarelor de pe rafturi şi transportarea lor în sala de tratamente care va fi chiar antecamera depozitului;
5. Aspirarea fiecărui dosar cu deosebită atenţie, pentru îndepărtarea sporilor ciupercii.
6. Dezinfectarea dosarelor cu soluţie alcoolică de timol şi camfor, prin ştergerea suprafeţelor dosarelor cu tampoane de vată îmbibate în această soluţie. După utilizare tampoanele se colectează în saci de polietilenă, urmând a fi distruse prin ardere, împreună cu sacii.
7. Introducerea dosarelor în saci de polietilenă şi închiderea ermetică a sacilor prin lipire cu bandă adezivă. Pentru a nu îngreuna operaţia de reaşezare a dosarelor pe rafturi, pe saci se va menţiona raftul şi poziţia pe raft.
8. Rafturile din lemn vor fi demontate în interiorul depozitului, vor fi şi acestea ambalate în saci sau containere închise ermetic, după care vor fi scoase şi transportate la locul unde vor fi arse împreună cu materialul în care au fost ambalate. Pentru ambalaj este bine să se folosească saci de polietilenă, la fel ca şi în cazul dosarelor. Pot fi folosite şi containere metalice, dar acestea sunt mai costisitoare şi după golire trebuie dezinfectate.
9. După golirea încăperii, podeaua şi pragurile trebuie desfăcute şi, cu o manipulare minimă, să fie adunate şi arse, la fel ca şi în cazul rafturilor;
10. Porţiunile de sub podeaua infectată vor fi desfăcute până la planşeu şi se vor transporta la groapa de gunoi, pe cât posibil, în container închis. În nici un caz materialul infectat nu trebuie să intre în contact cu clădirea. Nu se va folosi materialul infectat, de exemplu, la astuparea gropilor drumurilor.

11. După trasarea zonei infectate, se va lăsa o bandă de 1 m, în plus, pentru siguranţă, restul tencuielii va fi dat jos, iar tencuiala dintre cărămizi va fi scobită cam 2,5 cm. Tot materialul rezultat în urma acestor operaţiuni va urma procedura de la punctul 10.
12. Porţiunea astfel curăţată se va mătura, aspira şi se va arde cu flacără deschisă cel puţin 10 min/mp pentru a avea siguranţa că am distrus toate hifele ciupercii. Această operaţie trebuie efectuată cu foarte mare atenţie, deoarece numai focul este cel care distruge atât sporii, cât şi hifele acestei ciuperci.
13. Tavanul pivniţei va fi îmbibat cu soluţia *Diffusit M,* în porţiunile infectate şi în zona de siguranţă.
14. Tavanul pivniţei se va umple cu mortar pentru a nu se surpa. Lucrul se va continua după consolidarea cimentului (minim 6 zile). Zona de siguranţă şi porţiunile infectate vor fi trasate în adâncime. Se formează o "plasă de găuri" de 20 x 30 cm şi se injectează soluţia de *Diffusit M.*
15. După terminarea lucrării în adâncime, se astupă găurile cu mortar, apoi se tencuieşte peretele.
16. Pentru refacerea zonei de sub podea se va folosi pietriş sau zgură, în ambele cazuri se va adăuga var şi *Diffusit M* în amestec.
17. Podeaua se va turna din beton, şi dacă, din motive estetice, va fi pavată, se vor folosi plăci care vor permite aerisirea, iar suprafaţa podelei va fi finisată astfel încât să fie netedă pentru a putea fi ulterior uşor de curăţat, deoarece praful este o sursă de răspândire a ciupercilor de tot felul. Pe podea se aşează şi tot de pe podea se ridică praful purtător de spori al diferitelor ciuperci, care pot ataca apoi materialul papetar existent în arhivă.
18. Pereţii vor fi văruiţi, în nici un caz nu se va folosi tapet sau vopsea cu dispersie.
19. Rafturile vor fi metalice, şi montate la distanţă de 50 cm de pereţi, poliţa de jos şi de sus să fie la 20-30 cm de la podea, respectiv, de la plafon. Depozitarea actelor pe jos este strict interzisă, de asemenea, aşezarea unui număr foarte mare de dosare suprapuse este dăunătoare, deoarece nu permite circulaţia aerului şi favorizează astfel apariţia atacului biologic.
20. Tratament termic al încăperii pentru a realiza uscarea pereţilor şi extragerea umidităţii.
21. După aşezarea dosarelor pe noile rafturi se va efectua o gazare cu formol timp de 3 zile. Formolul este considerat, deocamdată, ca substanţa cea mai accesibilă şi cea mai eficientă, deoarece, sub influenţa lui, hârtia aproape că nu-şi modifică rezistenţa mecanică.
22. Tratament termic până la 70°C, cu ajutorul unei aeroterme industriale, pentru a mări întrucâtva efectul dezinfecţiei.
23. Un tratament final de gazare cu *Delicia* – după metoda prezentată la punctul 3.
24. Dezinfectarea birourilor alăturate şi chiar a tuturor spaţiilor în care au fost vehiculate dosarele din această arhivă.

Măsurile de combatere s-au făcut la propunerea dl. dr. biolog Babos Rezsõ de la Anticimex-Hungaria Kft., care s-a deplasat la Satu Mare şi a efectuat o contraexpertiză. Această contraexpertiză a confirmat, încă o dată, existenţa ciupercii *Merulius Lacrymans.* Metoda prezentată a fost aplicată la diverse obiective aflate pe lista monumentelor naţionale din mai multe localităţi din Ungaria, precum şi la arhivele din Budapesta, cu rezultate bune.

A special case of biological attack on archive materials

Abstract

This paper presents a special case of fungus atac. The fungus is not a typical one for archive materials, but produced a large number of deteriorations.

The subject of the article is the fungus infestation of the Law Court Archive from Satu Mare. The fungus was identified as Merulius Lacrymans.

The speciality literature recommends the extirpation by burning method, which in this case could not be applied.

BIBLIOGRAFIE

Eugen VINTILĂ, *Protecţia lemnului şi a materialelor pe bază de lemn*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978.

*** *Probleme de Patologie a Cărţii*, Culegere de material documentar, Bucureşti, 1971.

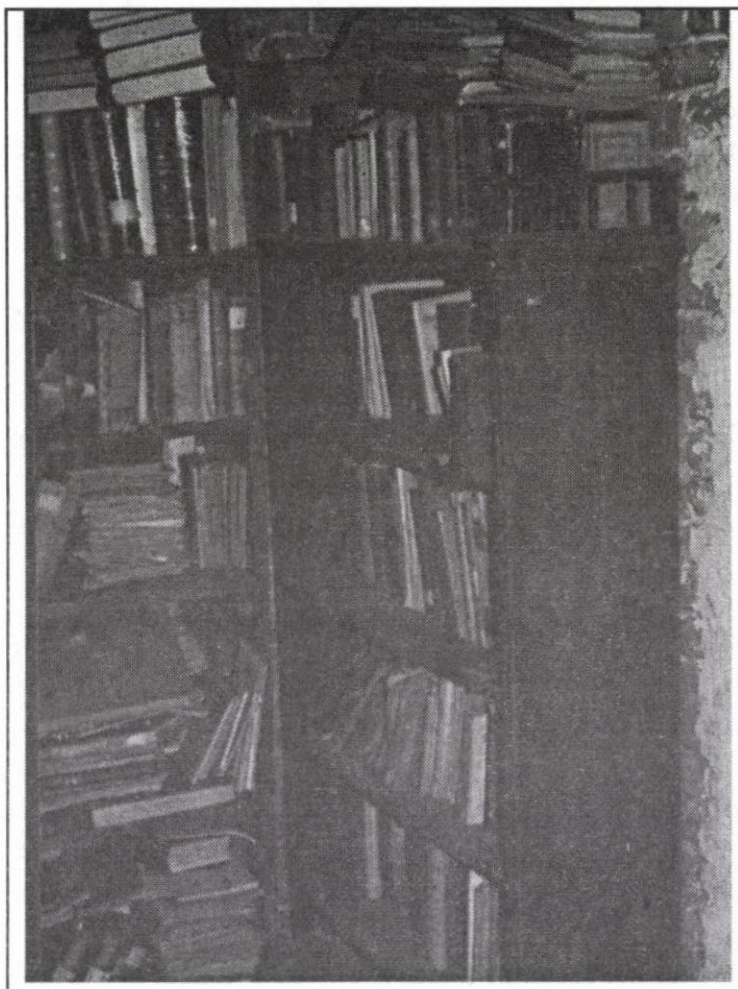

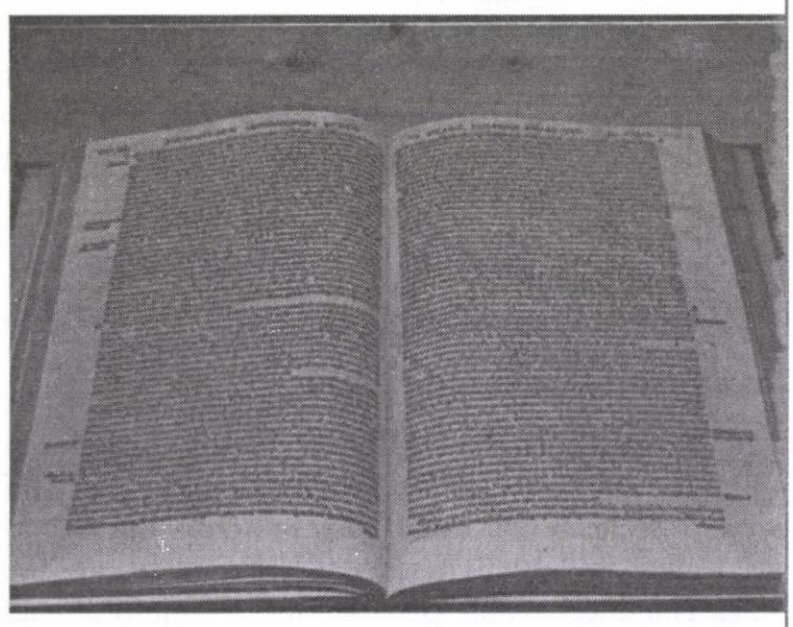

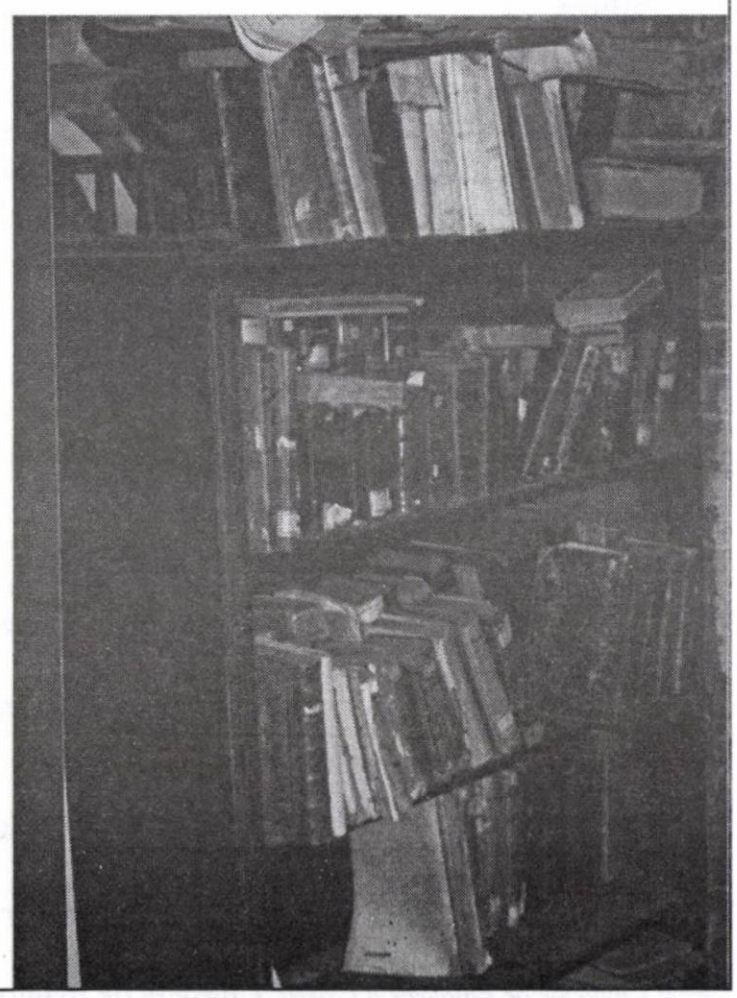

Restaurarea unui castron pictat din neoliticul mijlociu

Roxana Cobusceanu

Cercetările arheologice din ultimul deceniu din judeţele Sălaj, Cluj şi Satu Mare au aruncat o lumină nouă asupra cunoaşterii şi înţelegerii evoluţiei comunităţilor neolitice din zonele de nord-vest ale ţării.

Pe un grind din albia pârâiaşului Ieriul Rece, care marchează periferia zonelor nisipoase ale Nirului, într-o lutărie, prin cercetări de salvare, au fost observate mai multe gropi ce se conturau în pământul galben, cu un bogat material ceramic.

Factura ceramicii, amestecul, arderea, netezirea, lustrul, finisarea suprafeţelor, mai ales la ceramica pictată, cunoaşte maximum-ul evoluţiei sale în această vreme.

Piesa în cauză – castron pictat – provine din săpăturile de salvare ale anului 1997, din comuna Pişcolt, judeţul Satu Mare, în punctul numit "Lutărie". Piesa a fost datată ca aparţinând neoliticului mijlociu.

Vasul este fragmentar, cele opt fragmente constituie cca. 70% din forma vasului. La o primă reconstituire, acesta se prezenta sub forma unui castron cu patru proeminenţe perforate, prinse orizontal pe linia diametrului maxim. Gura vasului are formă uşor pătrată, mijlocul puţin bombat, fundul vasului este plat (diametrul fundului este de 6,5 cm), iar porţiunea inferioară a vasului este tronconică.

Pereţii vasului sunt fini (0,5 cm grosime), realizaţi dintr-o pastă cu ardere oxidantă bună, uşor lustruiţi. Lutul bine preparat este amestecat cu nisip foarte fin.

Pe corpul vasului se desfăşoară un decor policrom, specific ceramicii pictate din neoliticul mijlociu. Pictura s-a realizat cu vopsea bituminoasă de culoare neagră, pe un fond cafeniu. Ca urmare a zacerii îndelungate în sol, vopseaua a dispărut (s-a cojit) de pe suprafaţa vasului, rămânând doar amprenta imprimată de culoare maronie.

Ornamentele plastice constau din patru proeminenţe sub formă de butonaşe perforate, din care s-au păstrat doar două.

La baza vasului decorul pictat apare sub forma a trei linii dispuse paralel. Pe corpul vasului, sub buză şi deasupra bazei vasului, apare câte o bandă groasă circulară sub formă de arcadă şi zig-zag, spaţiile dintre cele două benzi fiind umplute cu linii paralele, sub formă de haşurări. Decorul se şfârşeşte la baza vasului, printr-o linie circulară.

Analizele fizico-chimice au pus în evidenţă faptul că piesa s-a păstrat bine în timp, pe fragmente găsindu-se doar depuneri de sol, pasta ceramicii este de bună calitate, stratul de pictură se păstrează doar în proporţie foarte mică, existând amprenta sa.

Prima etapă în restaurarea vasului a constat în spălarea fragmentelor pentru a îndepărta depunerile de sol, lucru realizat prin tamponare pentru a evita ştergerea decorului pictat. A urmat apoi uscarea lentă a fragmentelor pe un grătar de lemn şi impregnarea prin pensulare cu nitrolac dizolvat în acetonă.

Asamblarea vasului s-a făcut de la fund spre buză, folosind ca adeziv poliacetatul de vinil (fără plastifiant). Părţile lipsă ale vasului s-au completat cu gips *Moldano* mojarat cu oxizi metalici la o culoare discret vizibilă de pasta ceramicii.

După finisarea completărilor, am trecut la completarea decorului folosind un creion moale, negru. Desenul a fost realizat în culori tempera adecvate, respectiv amestec de maron, negru şi ocru.

Vasul se află, în prezent, în depozitul de ceramică arheologică al Muzeului Judeţean Satu Mare.

The restoration of a painted pot from Middle Neolithic

Abstract

The article present the restoration process of a painted bowl fror midle Neolithic, discovered in Pişcolt, Satu Mare County, in "Lutărie" point.

The ceramics discovered at Pişcolt is a particular beautiful one and it is special in the Neolithic culture.

Înainte de restaurare

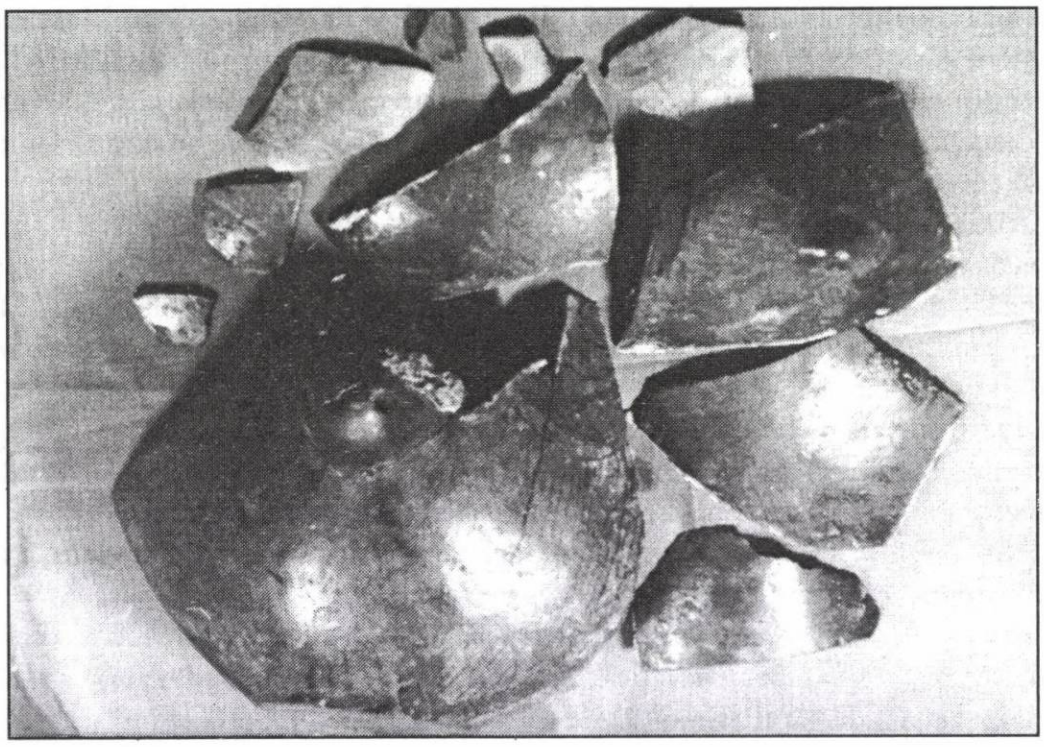

În timpul restaurării

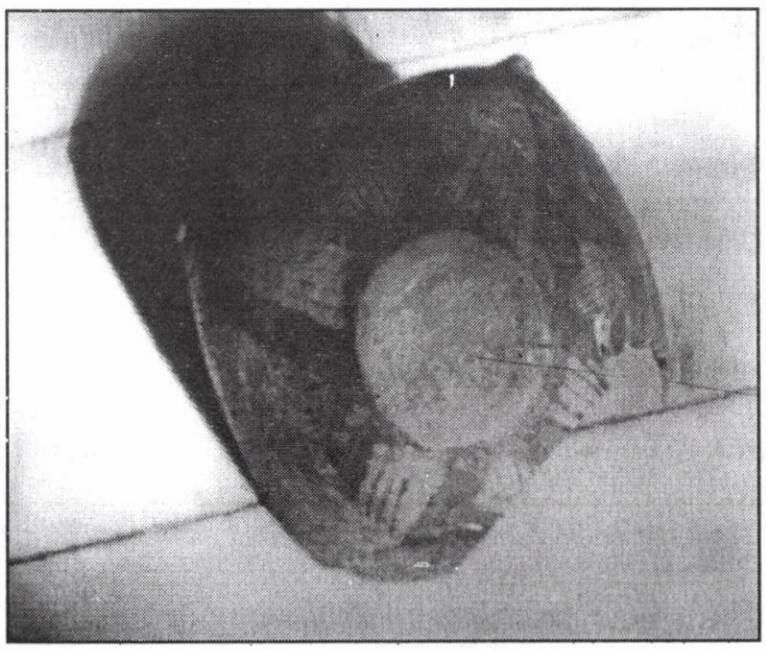

După restaurare

Restaurarea unui chiup de provizii

Dinu Capotescu

Săpăturile arheologice din anii 1965-1966, efectuate la Medieşu Aurit, aveau să scoată la lumină un complex arheologic, aşezare a dacilor liberi din N-V-ul ţării. Cele zece cuptoare de ars ceramică descoperite în această aşezare constituie un veritabil "târg meşteşugăresc organizat pentru arderea ceramicii". După cum este şi firesc, cantitatea de ceramică rezultată în urma săpăturilor este considerabilă, din păcate, ele constituind "deşeurile" rămase în urma procesului tehnologic. Se distinge ceramica lucrată cu mâna, din pastă mai puţin fină amestecată cu degresanţi ca pietrişul mărunt, nisip şi cioburi pisate, apoi se distinge ceramica modelată la roată - din pastă fină de culoare cenuşie.

Vasul în cauză este modelat la roata olarului, culoarea pastei fiind cărămiziu-brună. În secţiune prezintă un miez cenuşiu, pe suprafaţa interioară şi exterioară fiind aplicată o angobă cenuşiu închisă. Ca degresant este folosit nisipul. Buza este lăţită şi trasă în exterior, iar sub aceasta este aplicat, ca decor, un brâu în secţiune de forma unui semicerc.

În prima etapă, la restaurarea unui vas de ceramică, se face spălarea şi conservarea fragmentelor. Acestea se fac, în mod obişnuit, în apă (distilată) iar după uscare se conservă în nitrolac incolor. Dacă fragmentele prezintă depuneri de carbonaţi, se poate recurge la un tratament chimic într-o baie de acid acetic (Foto 1).

A doua etapă, reconstituirea vasului, se face prin îmbinarea fragmentelor, după ce au fost grupate (formă, grosime, culoare). La vasul în cauză – după asamblarea fragmentelor constituente ale bazei şi epuizarea tuturor posibilităţilor de îmbinare a fragmentelor rămase s-a trecut la asamblarea (fragmentelor) de la buză spre bază. Această porţiune a vasului astfel clădită a fost suspendată, cu ajutorul unor sârme, deasupra bazei vasului. Prin rotire, s-au găsit trei puncte de îmbinare a celor două componente (Foto 2).

Următoarea operaţiune efectuată a fost completarea părţilor lipsă.

La completarea părţilor mai mari (lipsă) s-a folosit o reţea de sârmă pentru fixarea gipsului. A urmat finisarea (cu bisturiul, şmirghel dur şi fin, etc.) şi conservarea cu nitrolac incolor (Foto 3).

La sugestia arheologului, nu s-a făcut integrare cromatică.

The restoration of a provision vessel

Summary

The archeological excavations from Mediesul Aurit, in 1965-1966 had as result a big complex belonging to the free Dacians from the North-West of the country. The vessel was moulded by potter-wheel. After washing the fragments, they were combined depending on the shape, colour, thickness. We used a wire net, because the vessel was large. At the suggestion of the specialist, we did not used cromatical integration.

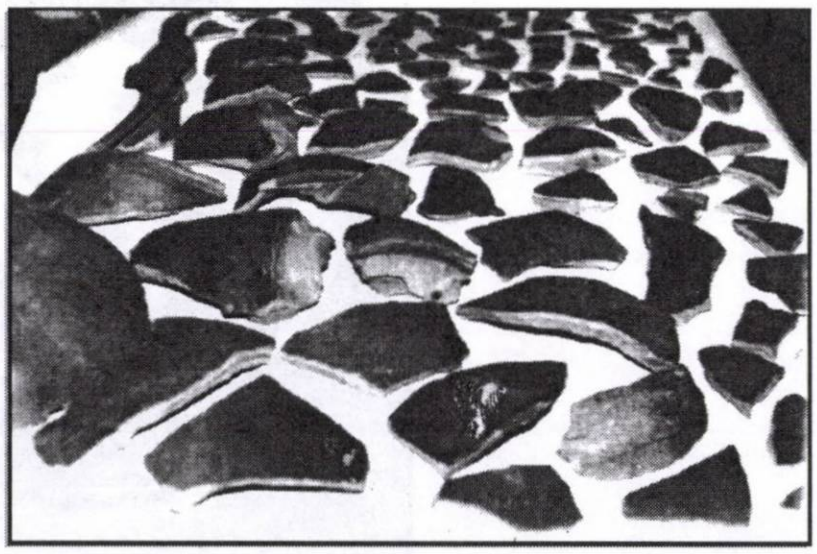

foto. 1

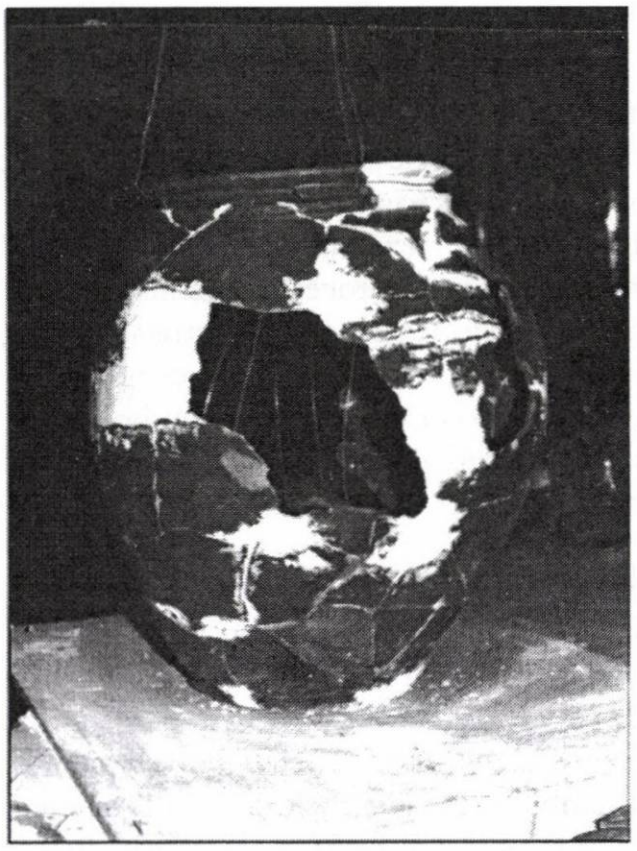

foto. 2

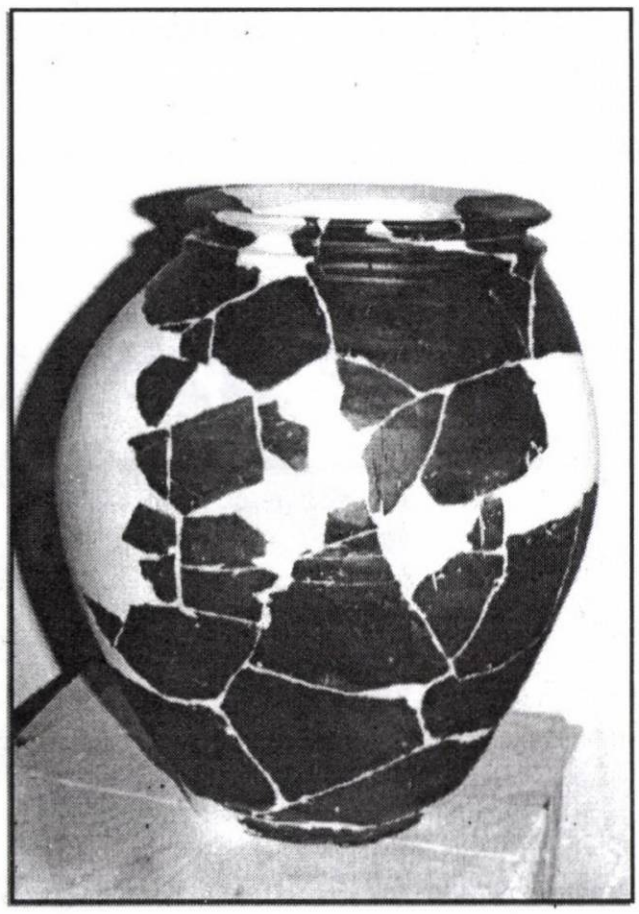

foto. 3

Restaurarea a două spade medievale

Puskás Éva

Una din piesele prezentate în lucrarea de faţă este o sabie de fier, descoperită în anul 1973, în municipiul Satu Mare, pe strada Ady Endre. Sabia s-a descoperit deasupra unui schelet uman, dar, din păcate, a fost spartă la dezgropare şi nu s-a mai recuperat în întregimea ei. Locul descoperirii se află în cartierul de astăzi al oraşului, Mintiu, lângă biserica reformată, în strada unde era, probabil, primul cimitir al oraşului.

Sabia este cu două tăişuri. Mânerul lipseşte, posibil să fi fost de forma unui disc. Începutul păstrat al bazei mânerului este în secţiune transversală dreptunghiular (putea fi o spadă mânuită cu ambele mâini – o spadă gotică). Lama lată şi destul de plată poartă, pe ambele feţe, litere, care încep de la baza lamei. Literele apar din fir metalic-aur, care s-au păstrat foarte bine. Jumătatea de jos a lamei lipseşte.

Din păcate, lipsesc (după cum am menţionat) tocmai elementele cele mai importante pentru o clasificare tipologică sigură: mânerul, bara de apărare şi baza mânerului. Totuşi, după analogii mai apropiate, sabia s-ar putea încadra în grupa a III-a după Bruhn-Hoffmeyer.

S-ar părea că sabia din Satu Mare aparţine spadelor gotice mânuite cu ambele mâini.

Spadele secolelor XIII-XIV cu inscripţii, ale grupei II şi III sunt des întâlnite în Europa. S-au găsit mai multe exemplare şi în ţările nordice, care au şi inscripţii, dar până acum nu am găsit analogii pentru inscripţia spadei prezentate în lucrare.

Completând literele existente, propunem următoarea citire:

"S/ANCTI/ H/RISTI/ R/EGIS/"
"A/RMA/ O/MNIA/ V/INCIT/"

Scrisul este executat în formă uncială. Pe o latură, literele au sens religios /S H R/, pe cealaltă sens militar. După cum ştim prescurtările din inscripţii nu sunt accidentale, ci ele corespund formelor de cult medievele.

Particularitatea spadei din Satu Mare este (marca) aşa numitul semn de lup. Este cunoscut că reprezentarea semnului a fost folosită ca semn de maistru de fierarii din Passau. Semnul de lup a fost împrumutat de către maistrul din Passau din stema oraşului şi se considera ca semn de calitate pentru spadele de aici. Lupul sau unicornul de pe sabia din Satu Mare este reprezentat întins (culcat). Luând în considerare toate aceste date, spada s-a datat în secolele XII-XIV.

La această piesă, după investigaţiile fizice, chimice şi fotografiere, am recurs la o curăţire a suprafeţei lamei şi conservarea ei. Deşi inscripţia abia era vizibilă - am sperat să nu se afle pe un strat de coroziune, care, la un tratament chimic, s-ar putea desprinde. Întreaga suprafaţă prezenta un strat discontinuu şi neuniform de oxizi de fier şi produşi chimici.

În vederea protejării inscripţiei, după o degresare a lamei, firul metalic s-a acoperit prin picurare cu răşină epoxidică, după care am început curăţirea lamei. În prima fază, am făcut o declorurare prin clătiri succesive în apă demineralizată, după care am trecut la o curăţire mecanică. Aici am folosit MTS-ul cu diferite periuţe mici (din oţel, fibră de sticlă) şi pietre abrazive de diferite durităţi. Tot aşa am curăţat suprafeţele dintre firele metalice şi chiar suprafaţa lor cu diferite accesorii mai fine, adaptate la MTS. Inscripţia s-a curăţat în totalitate, dar lama, mai ales înspre margini, prezenta în continuare produşi de coroziune. În această fază am recurs la o curăţire chimică cu tratamentul clasic pentru fier, folosind acid fosforic 10% cu inhibitor de coroziune, dar nu prin imersie, ci prin tamponare – local, insistând acolo unde era cazul. După o neutralizare şi îndepărtarea eventualelor urme de răşină cu xilen, lama s-a conservat prin pensulare la infraroşu, cu tanin. În final, după o uscare perfectă, s-a peliculizat cu Paraloid B 72 (5%).

A doua piesă prezentată în lucrarea de faţă este o spadă feudal-timpurie, datând din secolele X-XI. Ea a fost descoperită în 1978, în localitatea Vetiş, judeţul Satu Mare. Piesa s-a păstrat în forma iniţială, cu excepţia gărzii din care lipseşte o porţiune de 16 mm din partea centrală, acolo unde se fixează pe mâner şi pe lamă. Lama este cu două tăişuri şi două şanţuri, garda, mânerul şi butonul mânerului sunt de formă sferoidală. Lama s-a corodat puternic în timp pe întreaga suprafaţă păstrându-şi lungimea, dar nu şi lăţimea iniţială.

Lungimea totală a spadei este 908 mm, mânerul piesei 85 mm, grosime 4 mm. Mânerul de formă uşor trapezoidală, se îngustează de la gardă spre buton; deasupra gărzii este de 26 mm, iar la capăt unde este montat în buton, de 16 mm.

Garda spadei are lungimea totală de 129 mm în secţiune uşor rectangulară. Butonul mânerului este de formă sferoidală, fiind turnat separat şi montat apoi prin presare pe capătul mânerului. Lama spadei, prevăzută cu două tăişuri, are lungimea de 791 mm, cu lăţimea sub gardă de 52 mm, iar la vârf de 19 mm. Pe ambele părţi lama prezintă câte un şanţ (pentru scurgerea sângelui) care se îngustează treptat.

Dimensiunile de mai sus încadrează spada în categoria celor pentru lovit, iar ca datare în a doua jumătate a secolului al X-lea. Din punct de vedere al provenienţei s-ar părea să fie apuseană, francă, de unde pătrunde şi în lumea vikingilor şi apare mai des în Europa secolelor IX-XI. Piese de acest tip găsim des în complexele funerare ale spaţiului Central-European, în mediul slav moravian şi în cel maghiar precreştin.

Starea de sănătate a piesei este destul de precară, afectate fiind în special părţile subţiri ale tăişurilor şi o porţiune a gărzii, tot în partea cea mai puţin consistentă, de fixare pe mâner şi lamă. Pe lângă aceste aspecte, mai putem observa o coroziune perforată (punctiformă), sub formă de mici înţepături de oxizi de fier.

Având în vedere subţierea lamei spre tăişuri, coroziunea activă care-i scade rezistenţa, am decis aplicarea unui tratament chimic local cu soluţie de acid fosforic 10%, după care o fosfatare cu acid fosforic 20%. Garda s-a prins la loc pe spadă, folosind răşină *Araldit AY 103* şi întăritor *HY 956* în proporţie de 5/1. Pentru o polimerizare mai rezistentă am folosit radiaţiile infraroşii în timpul acestei faze. În final, s-a peliculizat piesa cu *Paraloid B* 72,5%.

Odată cu consolidarea piesei, s-a terminat şi tratamentul ei, dar nu şi supravegherea şi verificarea ei permanentă şi periodică.

Aceste piese vor ajunge în expoziţia de bază a secţiei de istorie, unde nu trebuie să uităm de pericolul prezentat de mediul ambiant, cunoscut fiind faptul că metalele sunt sensibile la câţiva factori de mediu: umiditate, raze ultraviolete, praf.

BIBLIOGRAFIE

BADER T., *Contribuţii la cunoaşterea istoriei oraşului Satu Mare. Descoperiri arheologice I.* Satu Mare Studii şi Comunicări, 3.1975.

BADER T., *Ein mittelalterliches schwert mit inschrift aus Satu Mare (Rumanien)*, Archeologicheno Ustavu Sloviensky Akademie vied 21. Nitra, 1985.

DORU RADOSAV, GHE. LAZIN, *Spada feudal-timpurie de la Vetiş (judeţul Satu Mare).* Satu Mare Studii şi Comunicări VII-VIII, 1986-1987.

ZENO-KARL PINTER, *Arme şi dispozitive de apărare medievale*, Teză de doctorat, Sibiu, 1997, Academia Română.

The restoration of two medieval swords

Abstract

The paper present the restoration of two medieval swords discovered in Satu Mare County. The beauty of the swords are the gold insciptions and they are two unicate in our medieval collection.

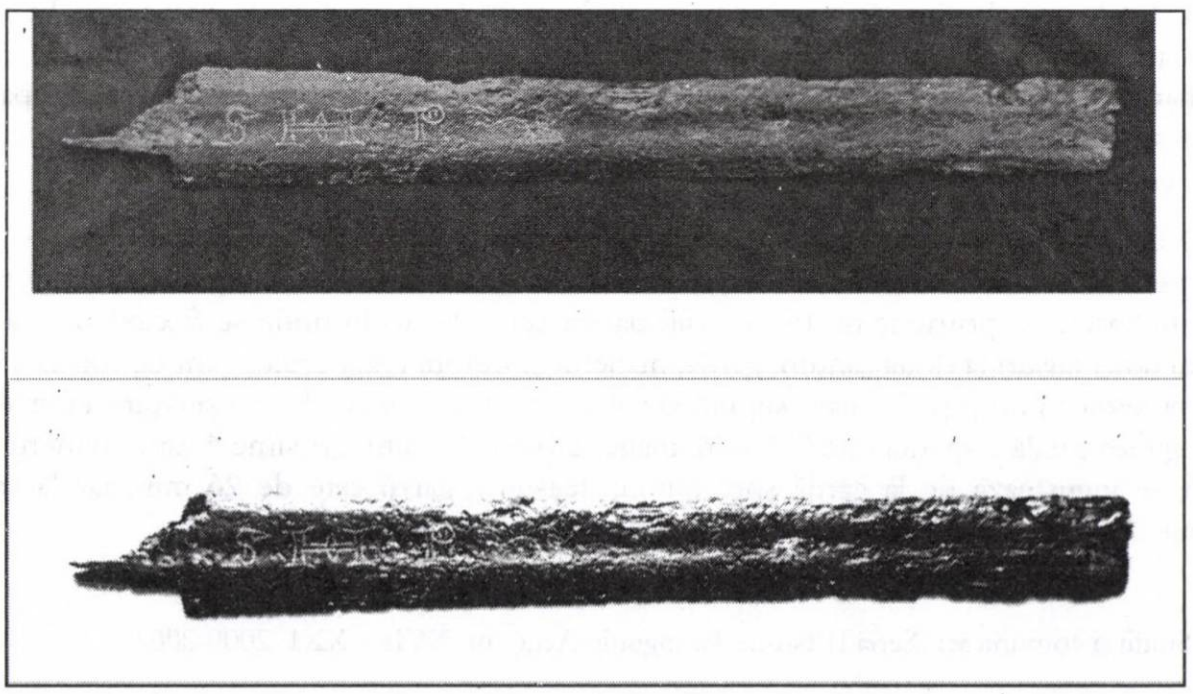

Restaurarea unui convocator al breslei tăbăcarilor

Paul Gabriela

Oraşele Satu Mare şi Mintiu, datorită privilegiilor economice şi comerciale primite începând cu secolul al XIII-lea, devin însemnate centre ale breslelor de meşteşugari. Printre aceste bresle se numără şi cea a tăbăcarilor.

Inventarul existent în colecţia Muzeului Judeţean Satu Mare cuprinde, în afara unor documente, diferite obiecte printre care table ale asociaţiei, convocatoare, lăzi de breaslă.

În lucrarea de faţă voi prezenta un convocator al breslei tăbăcarilor ce cuprinde lista de înmormântare a breslei, începută în 1823 şi reîncepută în 1827, scrisă în limba maghiară.

Obiectul se prezintă sub forma unei cutii din lemn având în interior trei tăblii din lemn, pe care este aplicat suportul din hârtie. Lungimea convocatorului este de 25 cm, lungimea tăbliilor fiind de 21 cm, iar lăţimea lor de 8,3 cm. Hârtia suport este aplicată pe cele trei tăblii în două straturi, aceasta fiind fabricată din pastă mecanică, cea de la suprafaţă prezentând informaţia scrisă cu cerneală ferogalică.

Pe cele trei tăblii, textul este scris pe o singură coloană. Se observă linii orizontale trase cu creionul la un centimetru distanţă între numele scrise pe tăblii. Muchiile tăbliilor sunt acoperite cu ceară.

Datorită aciditătii cernelii ferogalice şi a atacului biologic produs de insectele xilofage, tăbliile prezintă lipsuri şi dantelări ale suportului papetar ajungând până la lemn, lipsuri din text.

În urma buletinului de analiză, s-a ajuns la concluzia că hârtia aplicată pe părţile interioare ale convocatorului este o hârtie fabricată manual cu linii de apă şi filigran, încleiată cu gelatină.

Convocatorul prezintă deteriorări produse de acţiunea factorilor fizici, chimici şi biologici, datorită păstrării lui în condiţii necorespunzătoare de microclimat. Petele au fost produse de murdărie (pe toată suprafaţa tăbliilor), de frontul de apă, de cerneală.

Conservarea lemnului a fost făcută de către restauratorul lemn.

Prima operaţie a tratamentului aplicat a fost curăţirea mecanică pe care am efectuat-o cu radiera şi o pensulă moale.

Hârtia aplicată pe părţile interioare ale convocatorului a putut fi dezlipită prin procedee mecanice. Restaurarea lor a constat în spălare, consolidarea fisurilor cu văl japonez, completarea lipsurilor cu hârtie japoneză, prin metoda "la simplu", presare. După restaurare, filele au fost lipite cu soluţie de carboximetilceluloză 3% în apă.

Următoarea operaţie a fost curăţirea umedă a hârtiei aplicată pe cele trei tăblii, cu apă distilată, prin tamponări uşoare, repetate. Completarea lipsurilor din materialul suport am efectuat-o cu hârtie japoneză. Deoarece, după aplicarea unui strat de hârtie japoneză, diferenţa de grosime era destul de mare, am hotărât aplicarea a două straturi de hârtie.

Numărul de inventar, scris pe hârtie japoneză, a fost aplicat pe mânerul convocatorului.

Pentru o conservare corespunzătoare, convocatorul restaurat trebuie păstrat într-o cutie de carton neutru, confecţionată la dimensiunea obiectului, în condiţii microclimatice corespunzătoare.

Toate aceste intervenţii asupra obiectului au avut ca scop redarea unor însuşiri pierdute sau estompate în timp.

The restoration of a summons of the tanner's guild

Abstract

The subject of this paper is the restoration of the "Tanner Guild Convener", write in 1823 and re-write in 1827. The object is part of the Satu Mare County Museum collection. The article presents the restoration phases and the techniques used in the process.

Satu Mare – Studii şi comunicări (Seria II Istorie-Etnografie-Artă), nr. XVII – XXI, 2000-2004

Înainte de restaurare

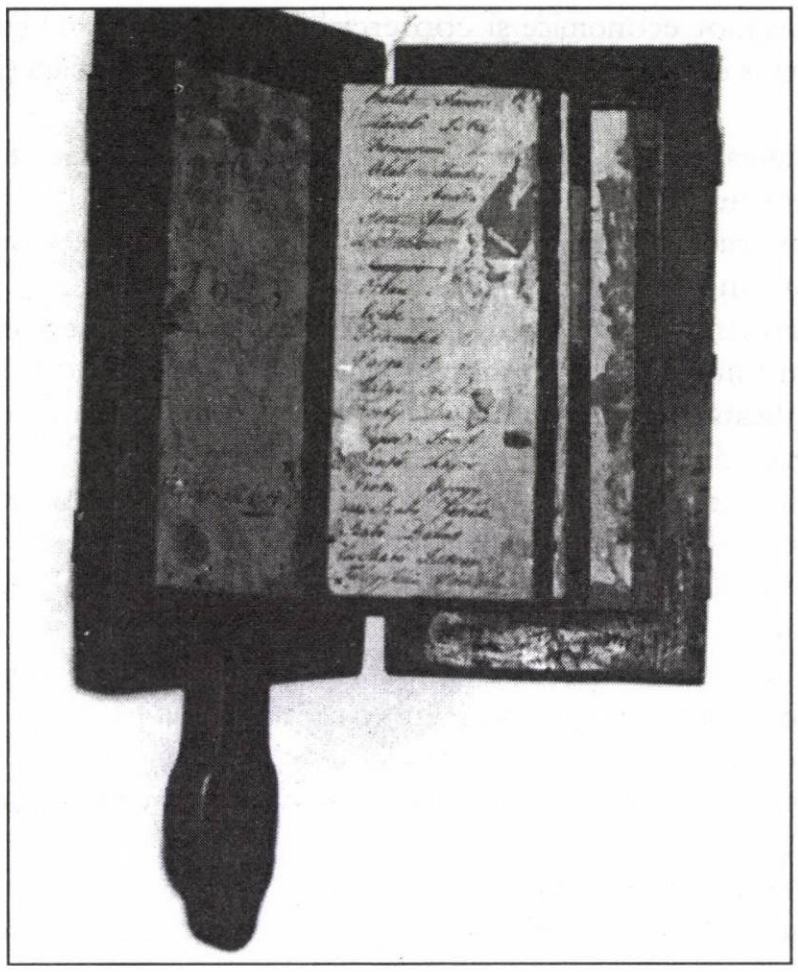

După restaurare

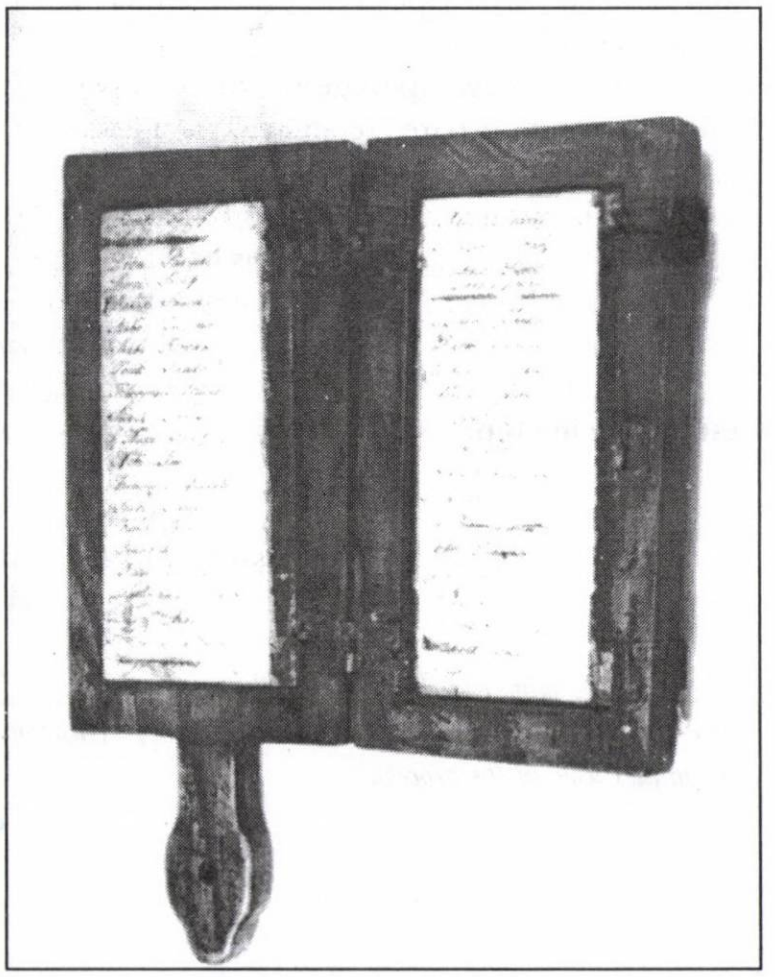

Tehnici şi materiale folosite în colecţia de acoperitoare pentru "Masa Domnului"

Adela Dobrescu

Fără nici o îndoială broderia, ca artă, a cucerit prin finețe, îndrăzneală şi inventivitate. Traducerea realităţii imediate cu ajutorul acului şi a firului de mătase a făcut din broderie unul dintre acele domenii în care tehnica şi arta se îmbină mai armonios ca oricând. "Pictura cu acul", deşi foarte tehnică, trezeşte întotdeauna sentimentul fineţii, delicateţii şi nu în rare cazuri cel al etericului. Pe pânze delicate, apropiate ca finețe de cele ale pânzelor de păianjen, acul a pictat cu fire de mătase, de aur şi argint chipuri de domni şi domniţe, flori şi scene de gen.

Biserica a fost instituţia care a promovat în mod constant arta şi prin urmare şi broderia. Pe lângă vestite mănăstiri s-au înfiinţat ateliere de icoane, de sculptură dar şi de broderie. Erminiile bizantine fac din figura lui Isus şi a apostolilor lui subiecte care mai târziu au dat naştere unor adevărate capodopere în arta broderiei. Atelierele se mută încet către curţile domneşti. Acolo, doamnele şi domniţele ridică acest meşteşug la rangul de artă. Broderia devine în scurt timp apanajul femeilor, transformându-se în acel domeniu în care femeia era stăpână nu numai pe metodă, pe tehnică dar mai cu seamă pe idee.

Vechimea acestei arte, am putea spune că se pierde în negura vremurilor. O regăsim pe mantia reginei din Saba, pe toga patricienelor, pe corsetul reginelor, pe teaca de catifea a săbiilor, pe stindardele purtate în cruciade, pe felonul cardinalilor, pe acoperitoarele pentru Masa Domnului.

Din această ultimă categorie face parte şi mica colecţie care se află în patrimoniul Muzeului Judeţean Satu Mare. Ajunsă la noi prin intermediul "Colecţiei Kölcsey", ea numără zece acoperitoare pentru Masa Domnului.

Piesele din colecţia muzeului sunt de sec. XVII-XVIII şi sunt preţioase nu numai prin vechimea lor dar şi prin materialele folosite: batist, marchizet, mătase naturală, fir de aur în aliaj cu argint.

Munca de restaurare a acestei colecţii are ca şi coordonate: salvarea fiecărui obiect în parte, prin restaurare, crearea unui tezaur de termeni ai paşilor de broderie, redarea acestor obiecte circuitului muzeal.

Starea de conservare a obiectelor este bună, ţinând seama de vechimea lor şi de faptul că ele au fost colecţionate începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea. Degradările s-au făcut simţite în special în ceea ce priveşte suportul broderiilor. În cele mai multe cazuri suportul era un batist sau un marchizet fin, de in sau bumbac, pe care greutatea broderiei l-a rupt, în cele din urmă. Aceste rupturi au apărut în special la liziera dintre materialul-suport şi motivul brodat, făcând ca primul să suporte, în timp, numeroase deteriorări ale urzelii şi ale bătăturii. Numeroase deteriorări s-au înregistrat şi la colţurile feţelor de masă, cele mai mari pierderi din suport aflându-se în această zonă.

Fibra textilă era deshidratată şi prin urmare deosebit de sensibilă, iar firele din broderii prezentau depuneri de praf şi murdărie. Cu toate acestea, broderia s-a păstrat cel mai bine, fapt care se datorează tehnicii impecabile în care a fost creată. Paşii mici şi fini, desimea firului de broderie pe centimetru pătrat, precizia cu care au fost realizaţi aceşti paşi au dus la conservarea foarte bună a broderiilor. Studierea tehnicii de brodare a adus în prim plan diversitatea punctelor folosite. Valoarea artistică a pieselor este mult îmbogăţită de varietatea punctelor de broderie: punctul pană, punctul gobelin, punctul ţesătură, punctul rămurică şi cel înaintea acului. Ele creează pe câmpul-suport efecte vizuale deosebite, puse în evidenţă de o cromatică inteligent aleasă. Firul metalic, deşi mai rigid ca mătasea, este într-o armonie perfectă cu desenul şi cu ajutorul lui se obţin efecte de lumini şi umbre – de altfel greu de obţinut în cazul broderiei.

Un alt element care a permis conservarea foarte bună a broderiilor este acela al folosirii coloranţilor naturali. Aceşti coloranţi au făcut ca nuanţele în care broderiile au fost executate să se păstreze vii şi să nu degradeze, prin eventuale migrări, suportul. Suportul, la rândul lui a fost folosit în culoarea lui naturală, (pânza de in sau bumbac este de cele mai multe ori nealbită), punând în evidenţă cromatica deosebită a broderiei. Firul metalic al broderiei este de o calitate foarte bună, aliaj de aur cu argint pe miez de mătase, fiind un factor determinant în păstrarea foarte bună a acesteia.

Este important de subliniat că unele dintre aceste obiecte au fost datate, inscripţiile dându-ne destule informaţii despre persoanele care le-au creat.

"NEMZETES SZEREMI LÁSZLÓNÉ DARÓCZI KATA ASZ. SZ. ONY ADTA AZ SATMAR NEMETHI ECCLESIÁNÁK ISTENHEZ VALÓBUZGÓSAGÁBUL ANNO DNI 1690 DIE XIV MARTII"

"NOBILA SOŢIE SZEREMI LÁSZLÓ, DOAMNA DARÓCZI KATA A DONAT BISERICII DIN SATU MARE DIN MAREA EI DRAGOSTE PENTRU DUMNEZEU, ANUL 1690, ZIUA 14, MARTIE".

Toate aceste date ne indică cu exactitate care era statutul social al creatoarei, al comanditarului şi cui îi era destinată broderia.

Biserica era una din obligaţiile femeii şi prin urmare ele petreceau destul de mult timp în aceste lăcaşuri. Biserica protestantă îşi face repede simţită prezenţa în această parte de ţară. Renunţând la iconografie, ea abordează o ornamentică vegetală, cu anumite excepţii, cum ar fi mielul domnului (Agnus Dei) sau blazoanele nobiliare. Cele mai des întâlnite motive sunt cele ale florilor şi a bobocilor de rodie, laleaua, rozeta, garoafa, bujorii şi crinii. Vrejul şi tulpina sunt cele care susţin această explozie de flori. Din compoziţie nu lipseşte medalionul, motiv de certă influenţă renascentistă.

Dar acesta nu este singurul element de o asemenea influenţă. Simetria (motivele sunt plasate în cele patru colţuri şi în unele cazuri central) este un alt element care subliniază coordonatele în care se înscrie ornamentica renascentistă. Alte motive cum ar fi cel al vrejului, rodiei şi rozeta sunt de influenţă orientală. Toate aceste coordonate se îmbină pe fondul exploziei baroce, care avea să aducă în broderie noi turnuri de ritm şi culoare.

Colecţia se evidenţiază, în raport cu alte acoperitoare pentru Masa Domnului, prin faptul că broderiile au fost executate pe ambele feţe ale materialului-suport, deci nu avem de a face cu o broderie "falsă". Această tehnică, greu de realizat, este folosită foarte des în cazul acestor obiecte. Există totuşi obiecte care au fost create în tehnica de acum "clasică", cea pe un pat de fire sau pe carton. Acestea sunt în marea lor majoritate brodate pe suport de mătase peste care broderia se insera pe un pat de fire sau de carton.

Brodate pe ambele părţi, având ca material-suport batistul, marchizetul şi pânza fină de bumbac, acoperitoarele pentru Masa Domnului din colecţia Muzeului Judeţean Satu Mare reuşesc să sublinieze frumuseţea şi importanţa unei arte, de acum apusă: "pictura cu acul".

Techniques and materials used for the tablecloths for God's table

Abstract

Satu Mare County Museum has a beautiful collection of tablecloth for God's table. Their conservation status is very good. They were preserved in the old Kolcsey Collection. The objects are precious because of the materials and the fibbers that were used to create them. They are also precious for the large number of motives used to ornate them. Technically, the embroidery is perfect and this is what helped this objects to be preserved so good.

The issue is to save the collection, to restore it and, of course, to make it available to the visitors.

LISTA ILUSTRAŢIILOR

1. Acoperitoare pentru Masa Domnului - nr. inv. 430 - detaliu
2. Acoperitoare pentru Masa Domnului - nr. inv. 431 - detaliu
3. Acoperitoare pentru Masa Domnului - nr. inv. 432 - detaliu
4. Acoperitoare pentru Masa Domnului - nr. inv. 433 - detaliu
5. Acoperitoare pentru Masa Domnului - nr. inv. 434 - detaliu
6. Acoperitoare pentru Masa Domnului - nr. inv. 435 - detaliu
7. Acoperitoare pentru Masa Domnului - nr. inv. 436 - detaliu
8. Acoperitoare pentru Masa Domnului - nr. inv. 437 - detaliu
9. Acoperitoare pentru Masa Domnului - nr. inv. 438 - detaliu
10. Acoperitoare pentru Masa Domnului - nr. inv. 439 - detaliu

TABELUL 1

NATURA FIBREI	N.I. 430	N.I.431	N.I.432	N.I.433	N.I.434	N.I.435	N.I.436	N.I.437	N.I.438	N.I.439
Suport	bumbac	bumbac	bumbac	in	bumbac	Bumbac	in	bumbac	bumbac	bumbac
Broderie	mătase fir metalic	fir metalic	fir metalic	fir metalic	mătase fir metalic	Mătase fir metalic	mătase	mătase fir metalic	fir metalic	mătase fir metalic
Dantelă	-	fir metalic	fir metalic	-	-	-	-	bumbac, in	fir metalic	-
Inscripţie	mătase fir metalic	fir metalic	bumbac	-	-	Mătase fir metalic	-	mătase fir metalic	fir metalic	mătase fir metalic

TABELUL 2

TEHNICĂ EXECUŢIE	430	431	432	433	434	435	436	437	438	439
Suport	legătura pânză	legătura pânză	legătura pânză	legătura pânză	legătura pânză	legătura pânză	legătura pânză	legătura pânză	legătura pânză	legătura pânză
Broderie	pe două feţe	pe două feţe	pe două feţe	pe două feţe	pe două feţe	pe două feţe	pe două feţe	pe două feţe	pe două feţe	pe două feţe
Dantelă	-	cu croşeta	cu croşeta	-	-	-	-	cu croşeta	cu croşeta	-
Inscripţie	pe două feţe	pe două feţe	pe două feţe	-	-	pe două feţe	-	pe două feţe	pe două feţe	pe două feţe

TABELUL 3

CROMATICĂ	430	431	432	433	434	435	436	437	438	439
Suport	alb	alb	alb	alb	alb	alb	alb	alb	alb	alb
Broderie	auriu roşu	auriu	auriu roşu	albastru, verde, bej, roşu, auriu	verde, albastru, roşu, auriu	auriu roşu	roşu, albastru, verde, bej	auriu roşu	auriu	auriu mov
Dantelă	-	auriu	auriu	-	-	-	-	alb	auriu	-
Inscripţie	auriu roşu	auriu	roşu	-	-	auriu roşu	-	auriu roşu	auriu	auriu mov

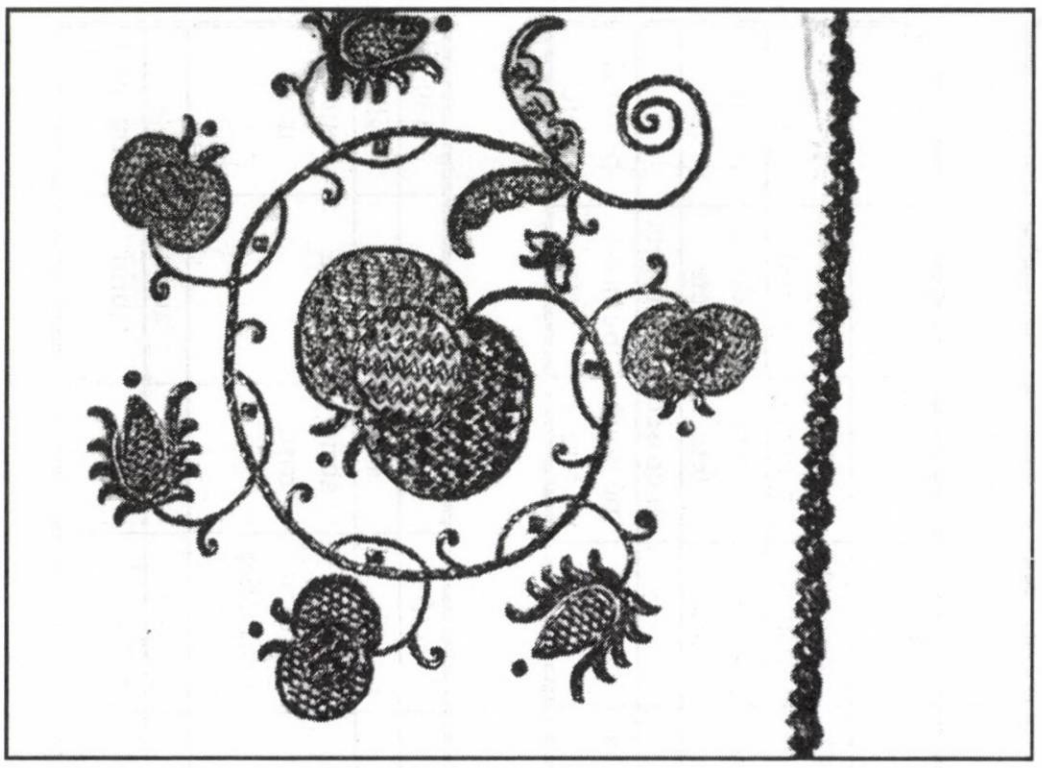

fig. 1

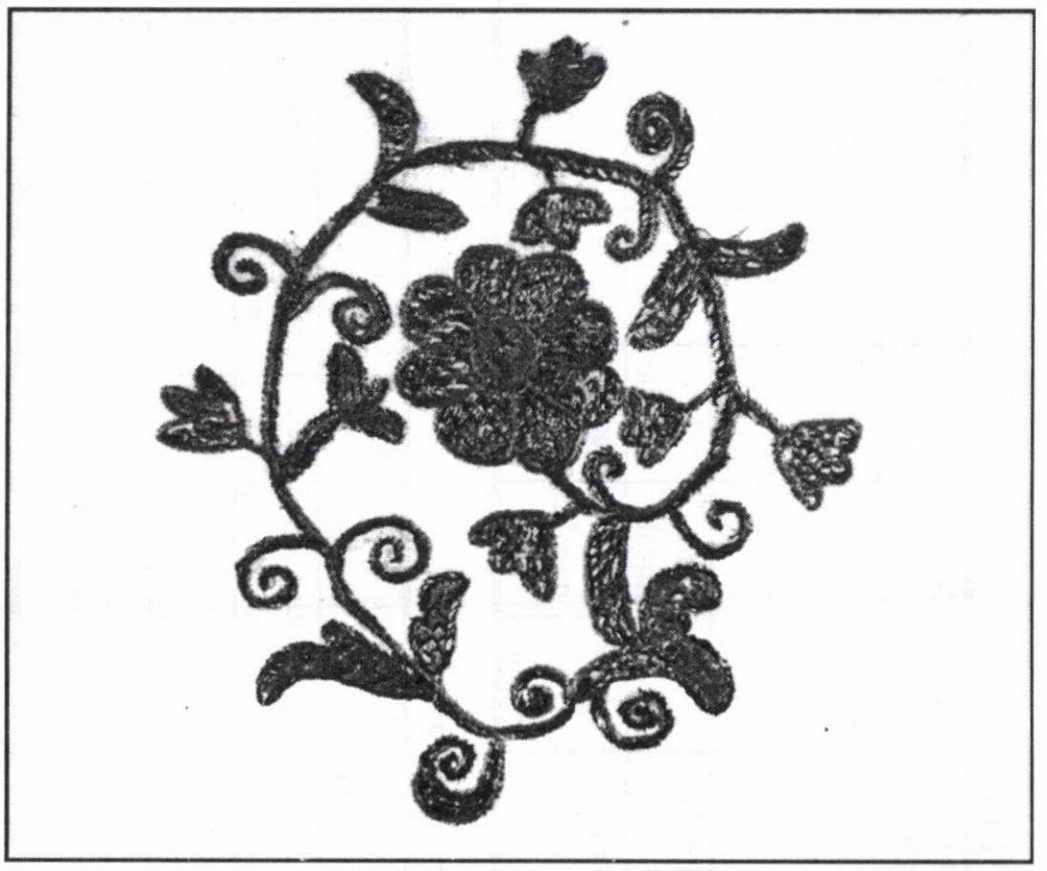

fig. 2

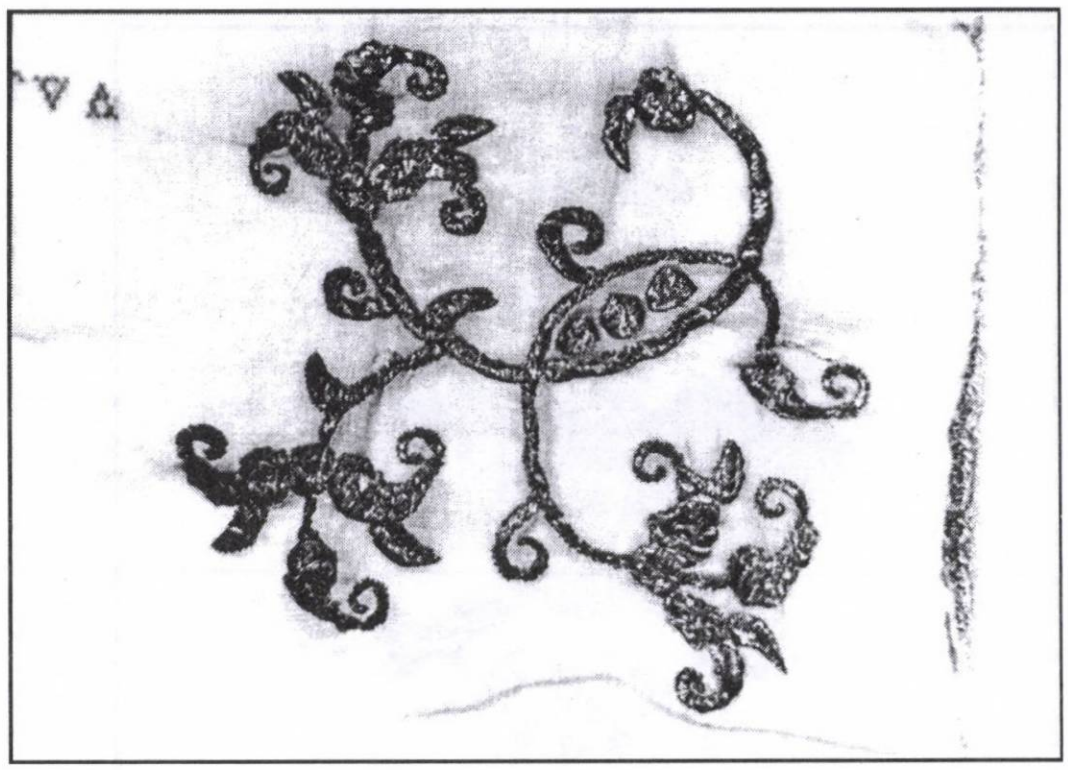

fig. 3

fig. 4

fig. 5

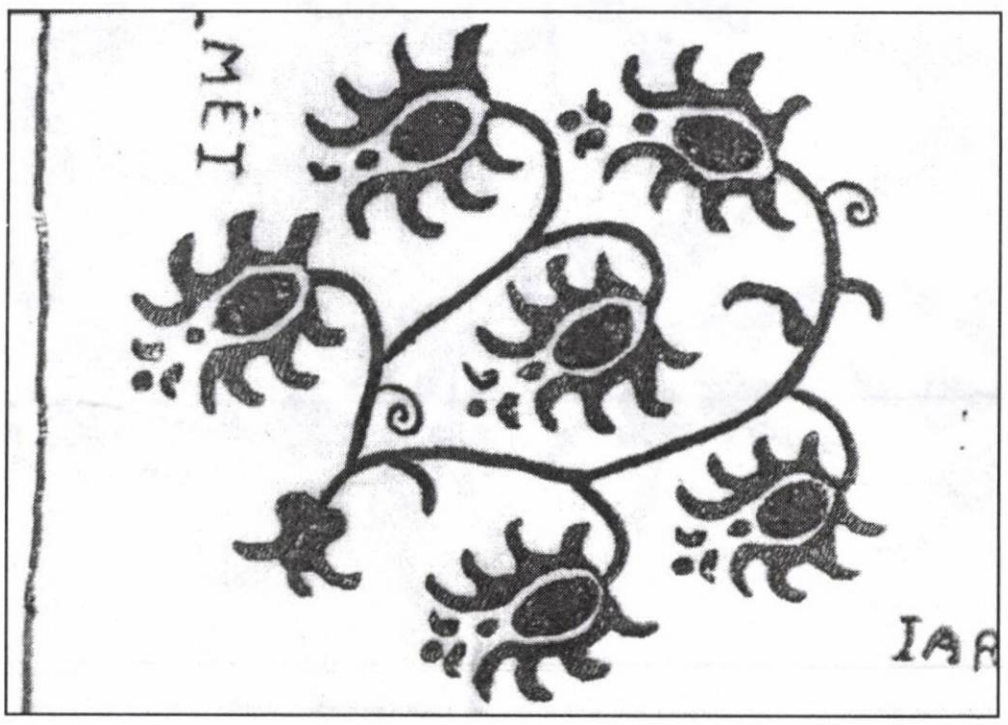

fig. 6

fig. 7

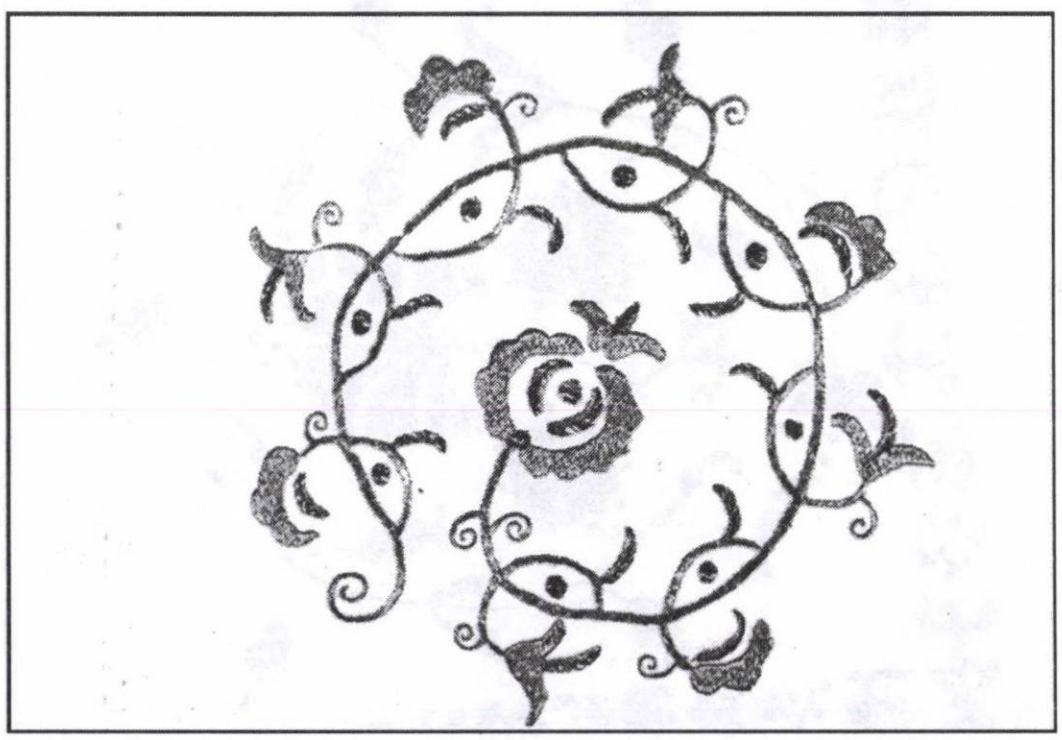

fig. 8

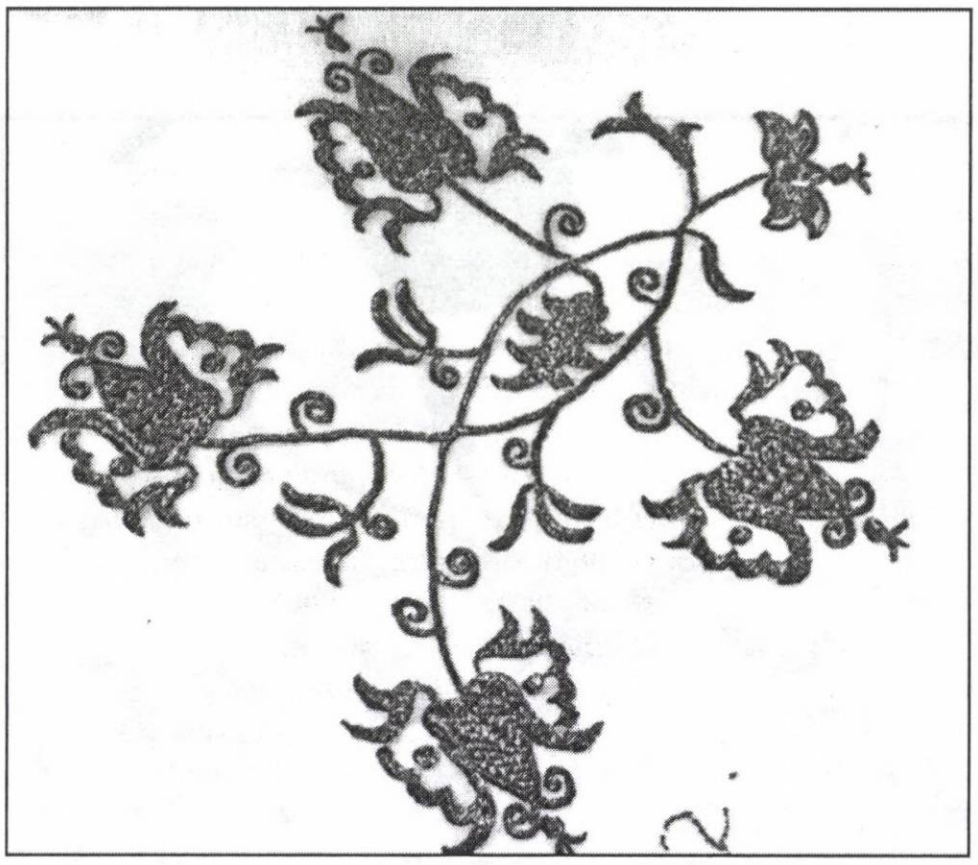

fig. 9

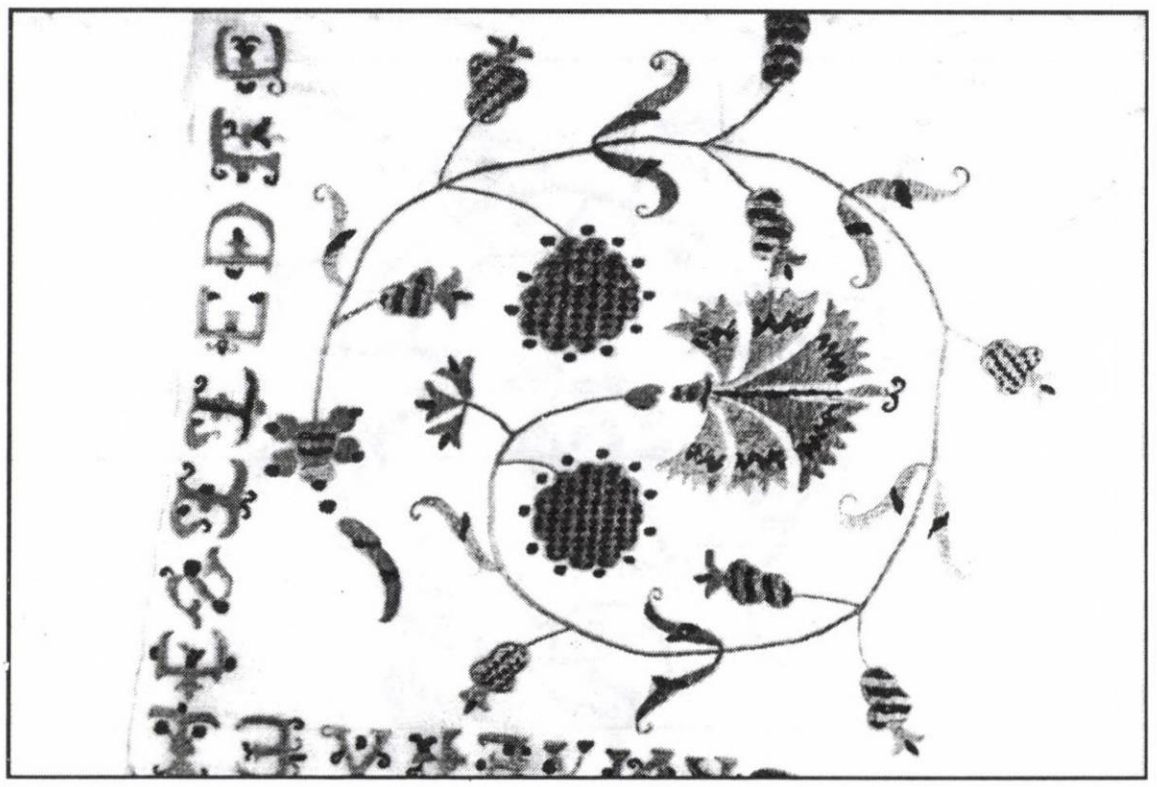

fig. 10

Restaurarea unei piese de îmbrăcăminte din portul popular oşenesc: uioşul

Varga Emese

Uioşul este o piesă care aparţine zonei etnografice Oaş şi se poartă când timpul se răceşte. Portul popular din Ţara Oaşului este complet deosebit de restul tipurilor de port din ţara noastră. Numele de uioş "cu perţi" vine de la "parţa", bandă de ţesătură aleasă, deoarece ţesătura acestor uioşe are dungi în diferite culori: în alb, sur, negru sau mai nou în nuanţe de roşu, verde, brun, etc.

Aspectul general al portului este acela de originalitate, prospeţime, vioiciune, dinamism, lucru ce se realizează prin bogăţia culorilor, prin varietatea ornamentelor şi a câmpurilor ornamentale în compoziţia ansamblului costumului. Portul femeiesc, prin linia costumului, reliefează silueta iar petele de culoare ale câmpurilor ornamentale avantajează trăsăturile feţei şi dă un aspect tineresc chiar şi la o vârstă mai înaintată. Uioşul în portul femeiesc, ca şi în cel bărbătesc este o piesă din lână, cu mâneci, încheiată în faţă şi sunt de două feluri: uioşe albe sau sure şi uioşe cu "perţi". Sunt realizate din ţesătură de lână. Croiul lor este foarte simplu, au guler şi sunt lucrate chiar de femei în gospodăria ţărănească. La bărbaţi, pe lângă uioşe, care se încheie în faţă, mai găsim şi uioşe în formă de cămaşă, care se îmbracă peste cap, "uioşe înfundate".

Un alt tip de uioşe, mai noi, sunt uioşele cu guler "căbat". Acest tip se găseşte în fiecare sat, cu mici schimbări în privinţa croiului, cum sunt:

- spatele croit dintr-o singură bucată, guler mic ridicat, cu două buzunare;
- spatele croit din trei bucăţi, guler cu rever, patru-şase buzunare.

O altă diferenţă constă în tivirea unor porţiuni şi culoarea cu care se tiveşte (albastră sau postav negru). Se tiveşte totul de jur împrejur sau prin aplicarea unei bucăţi de postav de trei degete la mâneci, guler, buzunare.

Uioşul primit pentru restaurare aparţine tipului numit "uioşe înfundate cu perţi" după clasificarea lui Tancred Bănăţeanu, în volumul "Portul popular în regiunea Maramureş".

Este realizat din lână, ţesută în două iţe (legătura pânză), cu urzeala din in şi bătătura din lână. Piesa apare cu decor geometric amplasat pe toată suprafaţa ei, dungi orizontale groase şi subţiri pe fond negru şi dungi punctate, din lână de culoare naturală, alb-gălbui.

Croiala este foarte simplă – formă pătrată – cu gâtul tăiat şi tivit (cusut peste muchie) cu lână de culoare roşu-ciclam, verde, indigo. La gât se găseşte un şnur împletit din lână colorată şi doi ciucuri în culorile verde, roşu, negru, albastru şi galben. Uioşul a fost cusut de mână cu fir de in.

Dimensiunile înainte de restaurare au fost: lungimea 60 cm, lăţimea 65 cm, lungimea mânecilor 49 cm, lăţimea mânecilor 21 cm.

Piesa a prezentat o stare foarte slabă de conservare, cu degradări multiple ca: depuneri de praf şi murdărie, îngălbenirea firului de lână din decor, desfacerea cusăturilor, găuri, lipsuri la urzeală şi bătătură, destrămarea ţesăturii. Aceste degradări au fost provocate în mare măsură de friabilitatea şi rigidizarea firului de lână şi s-au manifestat prin pierderea maleabilităţii şi higroscopicităţii fibrei.

După desprăfuire am efectuat testul de migrare a coloranţilor cu următoarele rezultate:

- colorantul negru nu a migrat;
- colorantul ciclam a migrat puternic;
- colorantul verde şi cel albastru au migrat slab.

Aceste rezultate m-au obligat să fac o fixare, deşi fibrele erau destul de slăbite. Tratamentul de fixare a coloranţilor l-am efectuat cu o soluţie de acid acetic, după ce piesa a fost dezasamblată. Procesul s-a efectuat cu ajutorul unei comprese de tifon îmbibată în soluţie şi amplasată pe suprafaţa care prezenta problemele cele mai mari (de jur împrejurul gâtului), acoperită ermetic cu o folie de plastic timp de 24 de ore. În urma tratamentului, coloranţii nu s-au fixat corespunzător, fiind nevoie de repetarea acestuia. Nici în urma celui de-al doilea tratament coloranţii nu au prezentat o ameliorare în fixarea lor, dar starea fibrei de lână nu mi-a permis să repet operaţia.

Tratamentul de curăţire umedă a uioşului este:

- baia de înmuiere;
- spălarea cu decoct Radix Saponaria, prin pensulare uşoară pe toată suprafaţa piesei;

- clătiri repetate, în apă călduță;
- baia de emoliere cu glicerină.

Deoarece, prin tratamentul de curățire, țesătura de lână nu s-a hidratat corespunzător, am continuat zilnic emolierea prin stropire cu soluție de glicerină.

Restaurarea propriu-zisă a piesei am început-o cu curățirea zonelor degradate prin scămoşare şi rupere. Din primul moment m-am confruntat cu problemele puse de fragilizarea lânii şi oriunde am atins piesa găurile mici s-au transformat în găuri mari.

Operația de reţesere a necesitat foarte multă atenţie, migală, răbdare şi timp. Porţiunile care urmau să fie restaurate au trebuit pregătite prin reaşezarea bătăturii pentru a lăsa loc liber urzelii peste care am inserat firul nou de bătătură. În locurile unde erau rupturi şi lipsuri am introdus fire de in pentru a completa urzeala distrusă şi am reţesut zona cu fire de lână de culoare naturală şi vopsite. Reţeserea am făcut-o ţinând seama de decorul original al piesei.

Mâneca dreaptă a fost restaurată pe o porţiune de 36 de cm, fiind întinsă pe o ramă de lemn.

După terminarea operaţiei de reţesere am fixat decorul ciclam de pe lângă gât prin coasere şi am finalizat restaurarea prin asamblarea piesei.

Odată restaurată, piesa s-a reîntors în depozitul de textile al muzeului.

Abstract

The "uios" is a piece of cloth wellknown in Tara Oasului region. People are wearing it in the cold periods of the year. Its woven structure is wool and it is beautiful decorated.

The piece presented holes, the fibres were ravelled and broken.

It was restored in the Regional Lab of Preservation, Satu Mare.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

1. Uioş cu perţi, nr. inv. 3055 - ansamblu înainte de restaurare
2. Uioş cu perţi, nr. inv. 3055 - detaliu în timpul restaurării
3. Uioş cu perţi, nr. inv. 3055 - detaliu în timpul restaurării
4. Uioş cu perţi, nr. inv. 3055 - ansamblu după restaurare

fig. 1

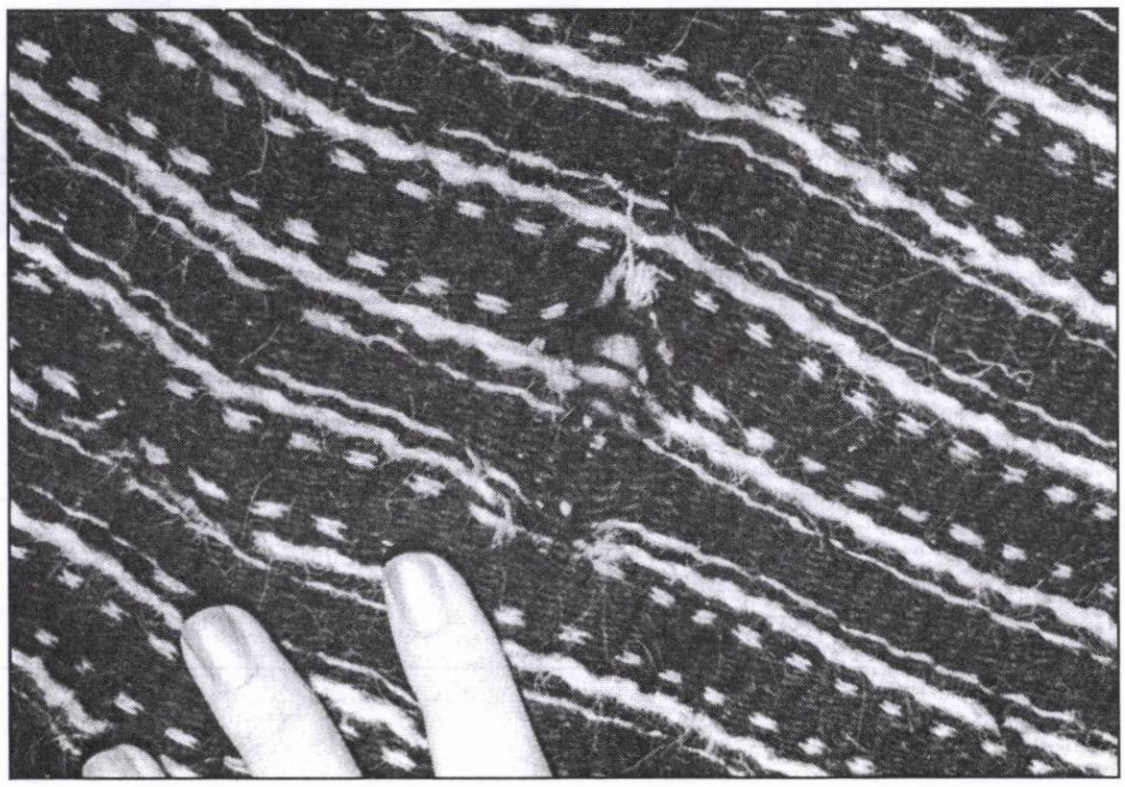

fig. 2

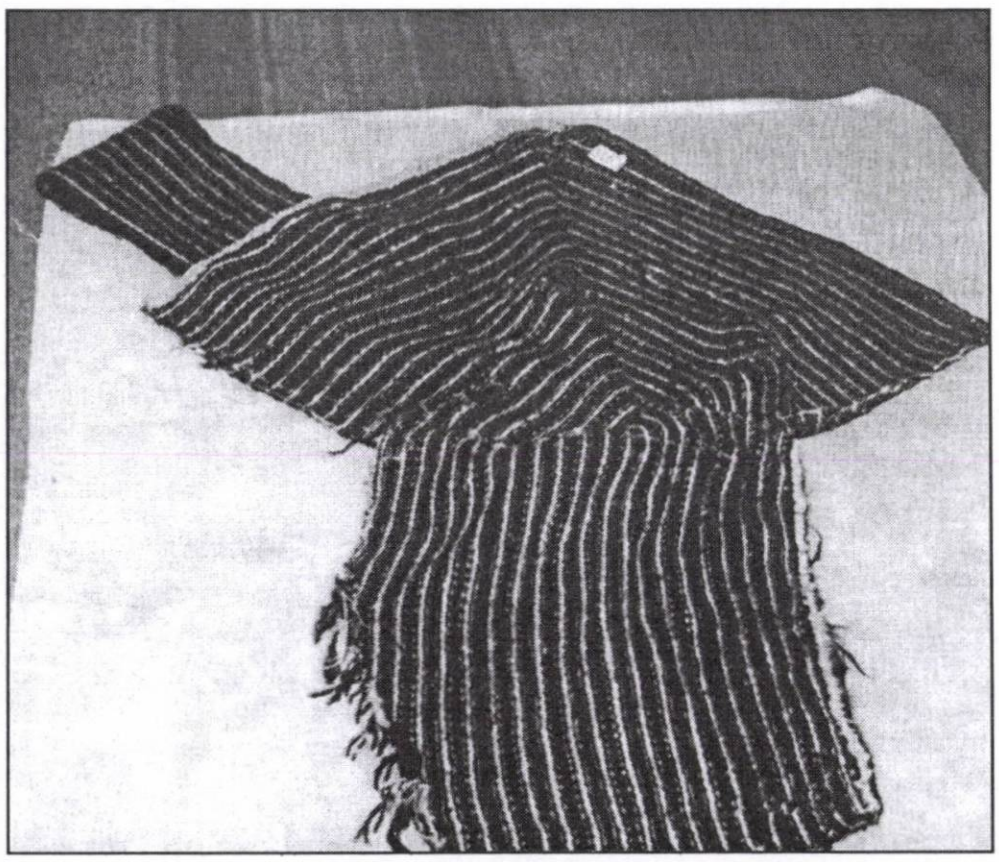

fig. 3

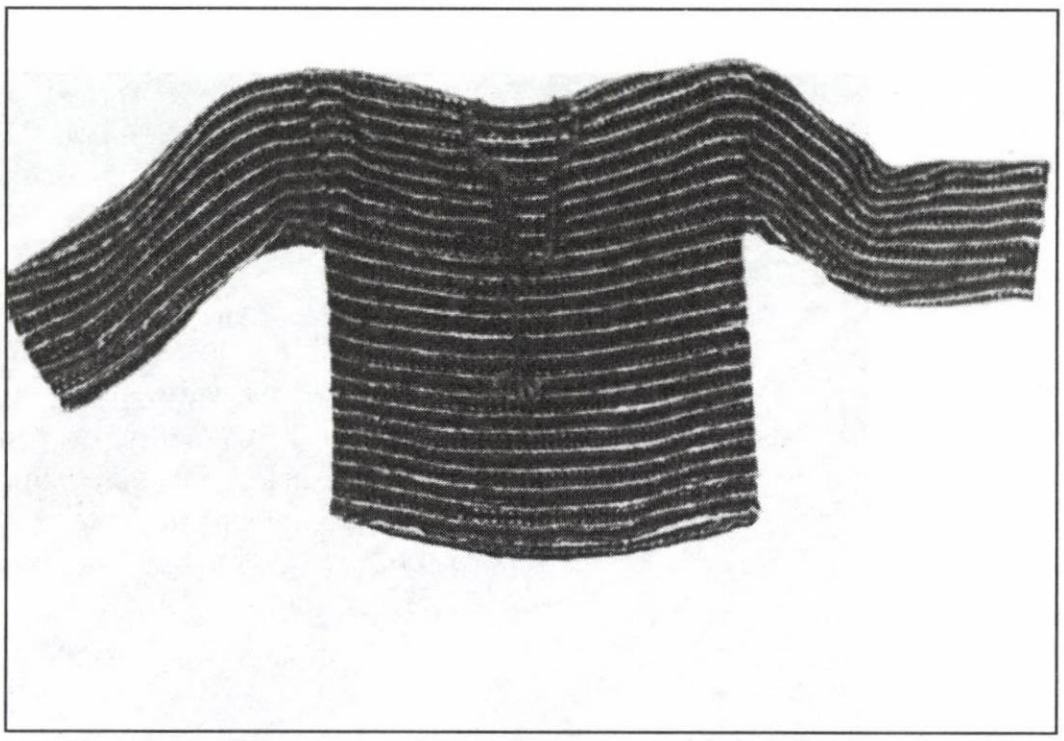

fig. 4

Restaurarea unui dulap din brad

Radu Ovidiu Ardelean

Dulapul în stil eclectic, este confecţionat din lemn de brad şi furniruit cu furnir de nuc (băiţuit).

Finisajul a fost executat prin polisare cu selac. Are două uşi care au pe tăblii ornamente incizate reprezentând plante cu flori. În interior are două cuiere. Feroneria încuietorilor este reprezentativă pentru perioada interbelică.

Obiectul a intrat în laboratorul de restaurare direct de la donator.

Din cauza mediului în care a fost păstrat prezintă următoarele probleme: depuneri de impurităţi (praf, pământ, etc.) atacuri de insecte xilofage şi fungi (în straturi superficiale), desprinderi de furnir, elemente lipsă (picioare, ornamente), stratul de finisare îmbătrânit, decolorări. În unele locuri are urme de lovituri.

Obiectul este dezmembrat în totalitate în elemente componente de bază. Balamalele din metal ale uşilor sunt rupte.

Am curăţat toate elementele cu cârpe înmuiate în apă cu detergent neionic (Romopal) pentru a îndeparta depunerile de impurităţi. După uscare am înlăturat stratul vechi de selac cu lână de oţel şi o soluţie de curăţare din alcool tehnic şi ulei de parafină.

A urmat tratamentul anticarii executat prin injectare de Xylamon (insecticid) în orificiile de zbor şi astuparea acestora cu un chit din clei de oase şi praf de lemn.

Am reparat porţiunile degradate ale materialului lemnos de bază, cu chit şi bucăţi de lemn vechi de brad. Am refacut integritatea obiectului prin montarea elementelor bucată cu bucată. Am refăcut prin strunjire un picior care iniţial lipsea făcând analogie cu cele existente şi am încleiat părţile rupte din altul, după care le-am fixat cu clei de oase. Am lipit prin presare cu tampoane calde, cu clei de oase, bucăţile de furnir desprinse.

Pe suprafeţele nelăcuite am pensulat ceară de albine diluată şi încălzită pentru o buna protecţie a lemnului. Pe suprafaţa furniruită am integrat cromatic prin băiţuire cu baiţ la nuanţă (nuc).

Am finisat prin polisare franceză cu selac.

Obiectul se află în depozitul Muzeului Judeţean Satu Mare.

Înainte de restaurare:

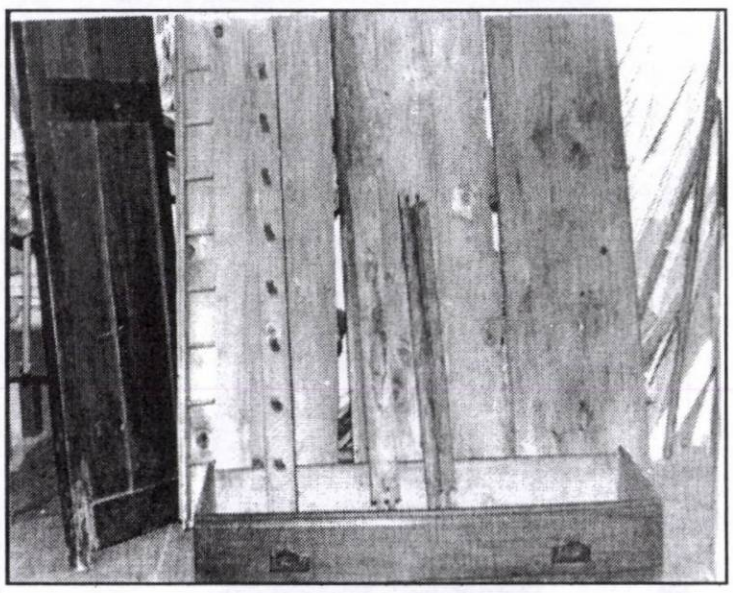

fig. 1

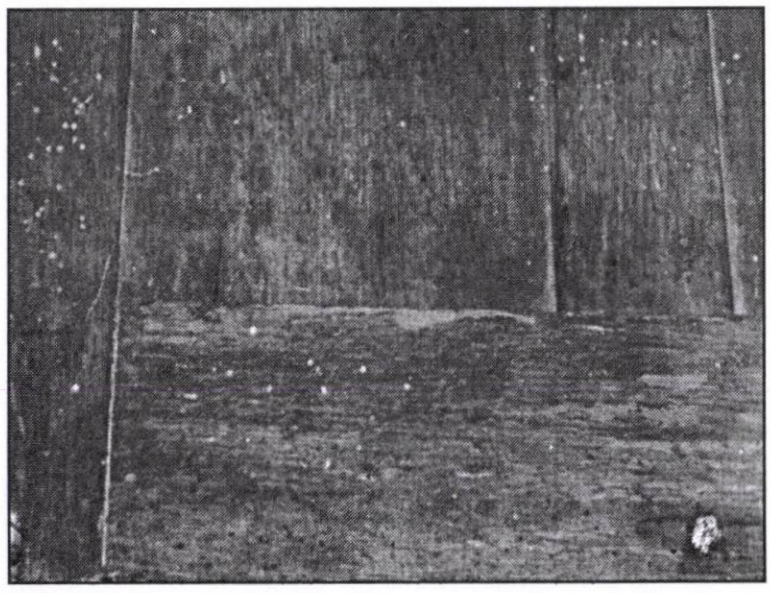

fig. 2

După restaurare:

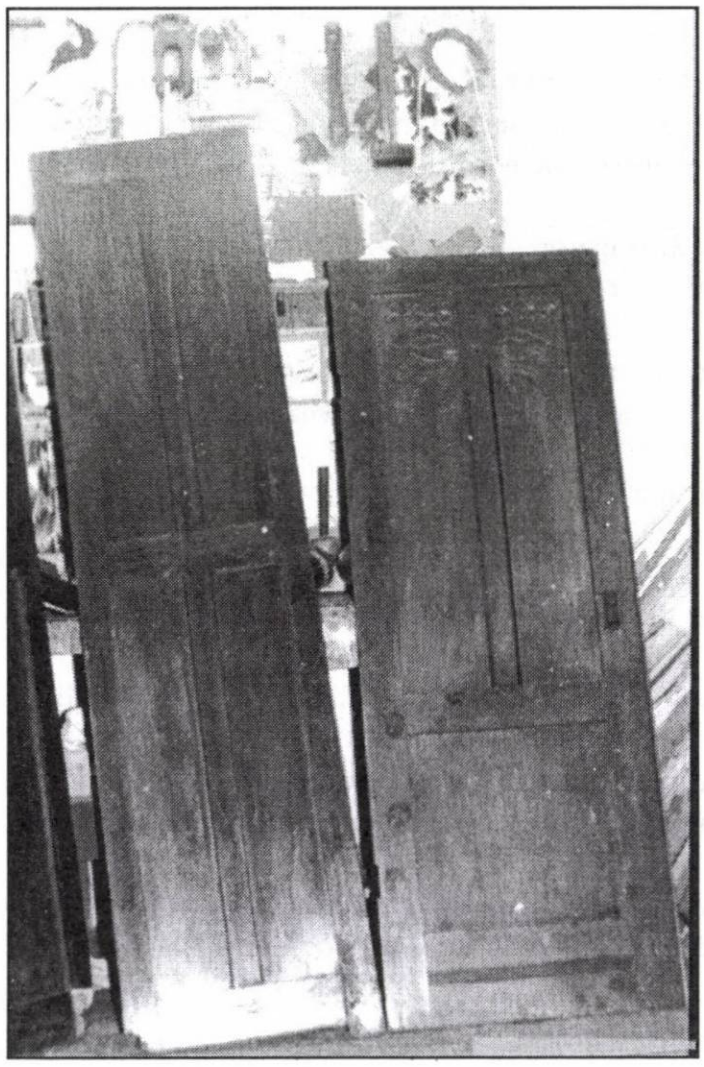

fig. 3

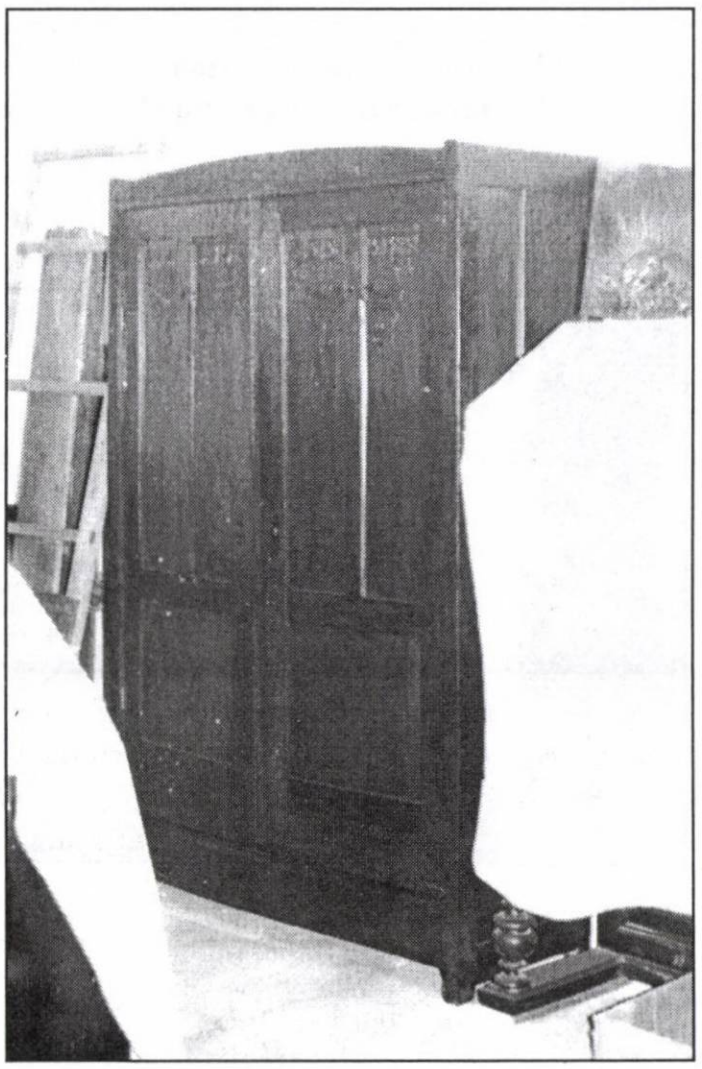

fig. 4

Restaurarea unei icoane pe lemn ("Iisus Hristos") - de tip Pantocrator

Ioan Baltoş

Icoana "Iisus Hristos", de tip Pantocrator, face parte din colecţia Muzeului Judeţean Satu Mare. Este vorba de o icoană lipovenească din prima jumătate de secol XIX.

1) **Descrierea stării iniţiale a icoanei**

Primul blat (cel din stânga) are dimensiunile de 38/13,5/1,7 cm iar cel de-al doilea (din dreapta) are dimensiunile de 38/18,5/1,7 cm.

Meşterul lipovean a încleiat cele două blaturi cu două traverse semiîngropate cu muchiile şi extremităţile teşite de cca. 29 cm. Traversele orizontale pornesc din extremităţi şi nu traversează întreg versoul icoanei şi se opresc la cca. 2 cm de marginile laterale ale icoanei. Orificiile de zbor provocate de carii sunt sferice şi au diametrul de 1,5 mm.

În urma observării atente, se constată acţiunea în timp a mai multor factori de degradare, interni şi externi.

Au avut loc, astfel, procese de degradare termică prin pierderea umidităţii şi a rezistenţei mecanice a lemnului, procese de pierdere a volumului, precum şi procesul fotochimic care produce o oxidare la suprafaţa celulozei, efectuând degradarea cromatică.

În timp au acţionat deteriorări accidentale (mecanice) provocate de influenţa omului. Aceste deteriorări de mică amploare sunt datorate loviturilor mecanice: lacune, erodări, zgârieturi, influenţa omului, şi repictarea.

Abandonarea restaurării piesei şi mediului ambiant în care a stat zeci de ani, au dus la fragilizarea parţială a componentelor icoanei.

2) **Structura icoanei**

Icoana are în componenţă următoarele părţi:

- suportul de lemn
- stratul pictural alcătuit din suprafaţa grunduită
- stratul de culoare
- foiţa de argint
- stratul de vernis

Suportul icoanei este debitat, din lemn cu contragere mică şi e alcătuit din două blaturi inegale ca mărime, lipite între ele cu clei animal şi întărite cu două traverse semiîngropate.

Cele două blaturi iniţiale s-au desprins în timp şi au fost înlocuite cu traverse noi (improvizate) prinse de suport prin cuie.

Blatul de lemn al icoanei a suportat degradări fizico-mecanice:

- muchiile laterale au suferit mici pierderi în partea inferioară a lemnului, fiind fragilizat şi datorită atacului xilofag avansat, care, în timp, a ajuns inactiv.

3) **Metoda de restaurare**

Operaţia de consolidare profilactică se realizează prin acoperirea suportului cu foiţă japoneză a stratului pictural degradat.

4) **Operaţia de consolidare şi completare a suportului de lemn**

Pentru a putea începe intervenţiile de restaurare asupra suportului de lemn se va aplica această intervenţie minimală şi în zonele de descleiere a panourilor 1 şi 2 în zonele care se mărginesc cu lacunele. S-a efectuat extragerea cuielor metalice cu multă atenţie pentru a nu afecta stratul pictural de pe verso şi detaşarea traverselor provizorii, urmată de încleierea celor două panouri şi realizarea curburii normale a întregului suport.

S-au luat cele două panouri şi s-au curăţat cu alcool diluat, în concentraţie de 1%, canturile interioare ale acestora.

S-a îndepărtat cu atenţie stratul de clei cu care au fost lipite anterior cele două panouri, după uscarea acestora s-a efectuat procesul de încleiere a celor două panouri şi realizarea unor traverse corespunzătoare, de preferinţă din lemn de brad vechi.

Zonele de lacune, precum şi cariile formate de insectele xilofage s-au injectat cu *Xylamon* şi s-au chituit cu chit format din clei de oase 15% + rumeguş din lemn de brad şi ceruire cu soluţie din ceară de albine.

După operaţiile efectuate, a urmat restaurarea stratului pictural de către restauratorul pictură.

Wooden Icon (Jesus Christ), Pantocrator type

Summary

This paper would like to show all the operations necessary for the restoration of a painted wooden icon, from the first half of the XIX-th century, icon that was destroyed by chromatic degradation, also influences caused by mechanical factors and by the human action.

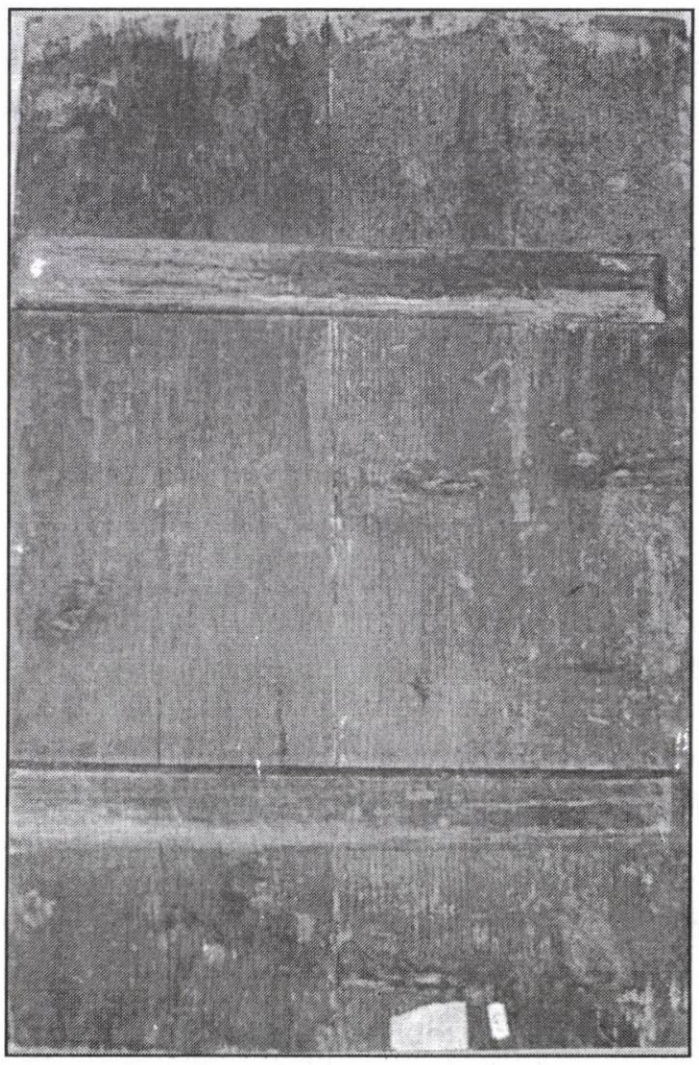

Restaurarea icoanei "Sf. Nicolae"- sec. XVIII

Cristina Busuioc

Icoana "Sf. Nicolae", având numărul de inventar 441, face parte din colecţia Muzeului Judeţean Satu Mare fiind achiziţionată în stare de conservare relativ bună.

Suportul icoanei este debitat mecanic având rame canelate pe faţa icoanei prinse cu cepuri de lemn.

Nodurile care se văd pe verso-ul icoanei au produs în timp desprinderi ale stratului pictural pe faţa icoanei.

Nod1 situat la 41 cm din stânga şi 13,5 cm de sus
Nod2 situat la 10,5 cm din stânga şi 26 cm de sus
Nod3 situat la 54 cm din stânga şi 37 cm de sus
Nod4 situat la 6,5 cm din stânga şi 30 cm de sus
Nod5 situat la 47 cm din stânga şi 21,5 cm de jos

Traversele parcurg întreaga lăţime a icoanei şi pornesc din aceeaşi parte sunt semiîngropate şi trapezoidale. Cea de sus este subţiată în urma unei intervenţii mecanice. Sub traversa inferioară s-a produs o fisură până la marginea ramei de aceea se propune crestarea traverselor pentru a permite blatului de lemn să lucreze.

Verso-ul icoanei are pe o suprafaţă de 20x11 cm o inscripţie cu litere chirilice care atestă faptul că icoana datează din anul 1737: *Această icoană luată Davida Grigorie în anul Domnului 1737.*

Lemnul prezintă atac xilofag – inactiv. Ramele lipsesc în proporţie de cca. 50% ele au fost prinse de blatul icoanei printr-un sistem de cepuri introduse în orificii practicate atât în rame cât şi în blatul icoanei. Cepurile s-au pierdut în unele locuri şi au fost astfel înlocuite de cuie metalice cu scopul de a fixa ramele de blat.

Grundul este de calitate bună (cca. 1,0 mm) în schimb pelicula de culoare este foarte subţire şi prezintă cracluri de îmbătrânire.

Fondul picturii este realizat cu foiţă de aur peste un strat de bolus iar grundul din această zonă este zgrafitat imitând vrejuri vegetale.

În centrul imaginii este reprezentat Sfântul Nicolae cu Cartea Sfântă în mâna stângă iar cu dreapta binecuvântează. Pe cap are o mitră pe care sunt pictaţi doi serafimi, marginile mitrei sunt reliefate sub forma unui şir de calote sferice. Marginile mitrei şi cei doi serafimi sunt îmbrăcaţi în foiţă de aur.

În stânga şi dreapta, deasupra umerilor Sfântului Nicolae sunt realizate două medalioane (18x13 cm) ovale, reprezentând pe Maica Domnului care dă hainele preoţeşti Sfântului Nicolae şi Iisus Hristos care îi dăruieşte Cartea Sfântă.

Îmbrăcămintea Sfântului Nicolae este decorată cu motive florale pictate cu aur (haine preoţeşti).

Stratul pictural pe întreaga suprafaţă a icoanei prezintă cracluri de îmbătrânire, foiţa de aur este aproape intactă.

Fisura de pe verso-ul icoanei a antrenat stratul pictural astfel încât pe faţa icoanei, în partea dreaptă regăsim fisura cu pictura ridicată sub formă de „acoperiş" cu murdărie aderentă adunată în această regiune. Fisura parcurge „Cartea Sfântă" spre rama inferioară.

Lacune mici există în partea de jos a icoanei iar foiţa de aur este puţin erodată în medalionul din stânga.

Diagnostic:
- ramele canelate lipsesc în proporţie de 50%
- traversele sunt rigide, blatul de lemn este deformat
- murdărie aderentă
- grund de calitate relativ bună
- peliculă de culoare foarte subţire
- cracluri de îmbătrânire
- verni subţire
- foiţa de aur puţin erodată

Testele microchimice au determinat în stratul de grund – ceruză, şi s-a confirmat calitatea foiţei de aur.

S-au făcut teste de curaţare cu soluţie de detergent anionic – Contrad 12%, rezultate bune.

Înainte de a începe propriu-zis operaţiunile de restaurare am protejat suprafaţa icoanei cu foiţă japoneză şi clei de peşte 4%.

S-a făcut dezinsecţia preventivă a suportului de lemn.

Am făcut consolidarea stratului pictural cu clei de peşte 12% iar surplusul a fost îndepărtat prin tamponare.

Următoarea operaţie a fost completarea ramelor canelate, chituirea lacunelor şi apoi refacerea stratului de grunt pe ramele nou completate, cu un chit din clei de peşte 10% şi praf de cretă de munte.

Curăţarea, îndepărtarea murdăriei aderente s-a făcut cu soluţie Contrad 12%, iar saturarea chitului s-a făcut cu emulsie de ou 1:4.

Integrarea cromatică s-a făcut in culori de apă in tehnica „tratteggio" şi „velatura" într-un ton care imită foiţa de aur.

Vernisarea picturii s-a făcut în straturi succesive cu răşină dammar 10% în terebentină.

Lista ilustraţiilor

1. Înainte de restaurare.
2. Detaliu de degradare.
3. Test de curăţare.
4. Consolidare.
5. Verso final.
6. După restaurare.

The restoration of "St. Nicholas" icon, from the collection of the County Museum of Satu Mare

Summary

Executed in a technique named <fatty tempera>, it's a big icon (83 x 61,5) which gave us the ideea that it could be an imperial icon, beeing probably a part of the iconostasis.

The icon had some paintless parts, approx. 10%, and presenting ageing cracks, the thin-verni has accumulations of dirt.

In the restoration and preservation of this icon the first imposed thing was the prophylactic consolidation of the colour layer with the japanese thin paper and a fishglue solution over 4% on the detached parts, elevations, and in all those parts which were in danger of detaching from the support.

The consolidation of the pictorial layer has been made by injections(bloodshots) of 12 % fishglue, after the place was warmed with a buffer by hot cotton. The bloodshots repeated where it was necessary, until we got the desired effect. There has been made succcessive ironings with the flat iron (55 C), alternating the cold press(pieces of marble) for the evaporation of the water from the pictorial layer; the ironing was made through filter paper, and then it has been made a saturation of the wood with 6% fishglue (+pentaclorfenolat de sodiu) and his prepearing for the next layer-the "grund" which formed more than one layer. The gaps are completed in the same formula with "grund".

After the cleaning, the pictorial layer has been pensulated with egg (yolk) (1:4), and it has been made the chromathic integration with egg (yolk) and water colours in the "trattegio" technique. In the end we used a verni by natural resin (dammar), disolved in turpentine essence (10-12 %) in succesive layers.

The list of pictures

1. *Before restoration.*
2. *Degradation detail.*
3. *Cleanning test detail.*
4. *Consolidation.*
5. *Back side after restauration.*
6. *After restauration.*

fig. 1

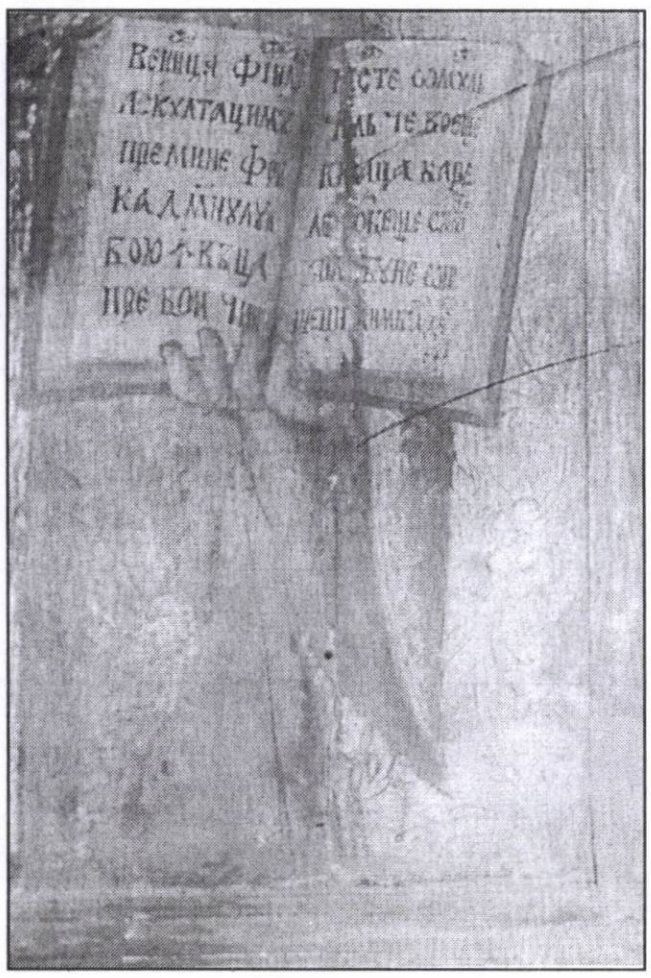

fig. 2

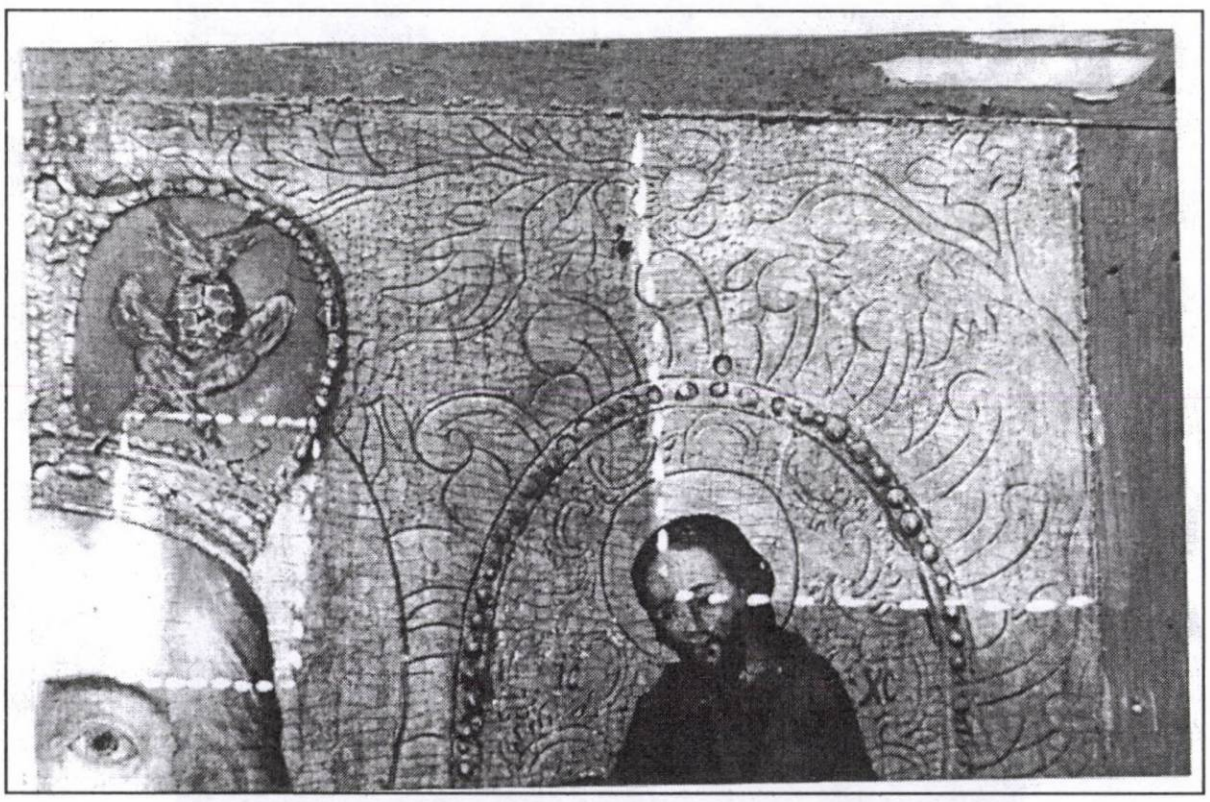

fig. 3

Fig. 4

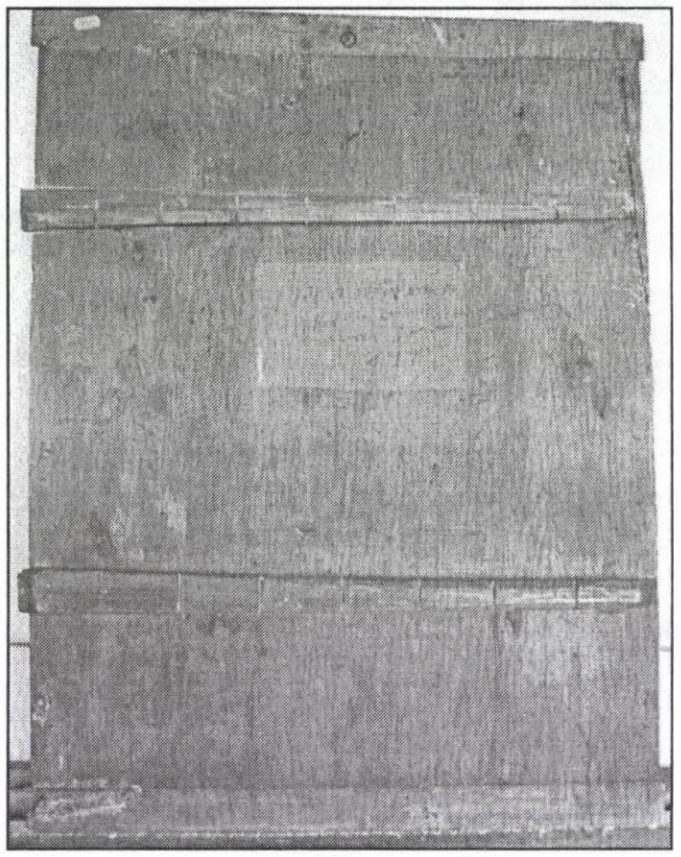

fig. 5

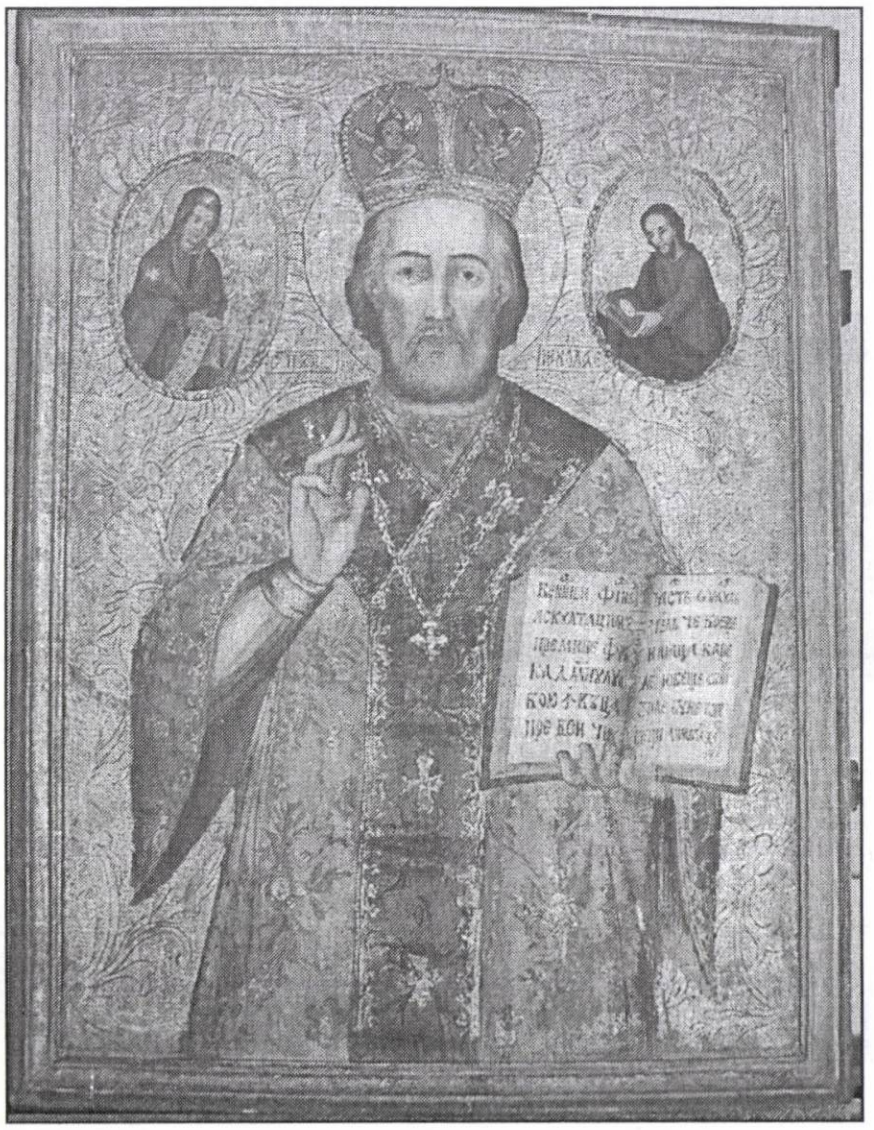

fig. 6

MUZEOGRAFIE
PEDAGOGIE MUZEALĂ
RECENZII

Manifestări ştiinţifice. Sesiunea Naţională de Etnografie

Daniela Bălu

În perioada 8-9 noiembrie 2001, Muzeul Judeţean Satu Mare, în colaborare cu Ministerul Culturii şi Cultelor, a organizat lucrările Sesiunii Naţionale de Etnografie, manifestare ce a oferit specialiştilor prilejul dialogului şi reîntâlnirii, după o lungă perioadă în care iubitorii *ethnos-ului* nu şi-au mai împărtăşit, într-un cadru reunit, speranţele, reuşitele, amăgirile sau insuccesele profesionale. Din considerente variate, în decursul mai multor ani nu s-a reuşit organizarea la nivel naţional a sesiunilor "anuale", motiv pentru care instituţia noastră şi-a oferit disponibilitatea (inclusiv aportul financiar) de a găzdui în anul 2001 această manifestare ştiinţifică, intenţia noastră fiind susţinută şi de rezultate pozitive obţinute în activitatea axată pe domeniul etnografiei, concretizate prin deschiderea de noi muzee sau modernizarea vechilor expoziţii de bază, dezvoltarea colecţiilor patrimoniale, programe de cercetare pluridisciplinară, expoziţii temporare, publicarea ghidurilor muzeelor etnografice, intensificarea colaborărilor cu instituţii de profil din ţară şi străinătate.

Tematica sesiunii – **Etnologia de urgenţă şi utilizarea informaţiei în muzeele etnografice** – a fost considerată nu numai actuală dar şi prioritară, civilizaţia rurală, influenţată tot mai mult de stimulii unei exterioităţi deseori atipice culturii ancestrale, fiind supusă unui proces de ample transformări evolutive sau regresive, a căror cauzalitate generează schimbări profunde, ireversibile, în tezaurul valorilor tradiţionale. Prezenţa specialiştilor din România, Ungaria, Ucraina a deschis cadrul propice cunoaşterii reciproce a modalităţilor concrete uzitate de cele trei ţări în metodologia salvării patrimoniului etnografic, şi nu numai, lucrările şi dezbaterile susţinute reliefând atât concepte teoretice, cât şi praxiologia aplicată la nivel instituţional sau individual, fiind astfel analizat caracterul disparat sau, dimpotrivă, congruenţa metodelor performate pe teritoriul a trei ţări învecinate.

Pentru crearea unei imagini de ansamblu vom prezenta, în cele ce urmează, titlurile şi autorii lucrărilor susţinute, specificând că Sesiunea Ştiinţifică a fost precedată de un eveniment aniversar al instituţiei gazdă, **Muzeul Judeţean Satu Mare împlinind 100 de ani de la înfiinţare,** prilej cu care a fost bătută o medalie omagială şi au fost înmânate Diplome de excelenţă personalităţilor care şi-au adus contribuţia la dezvoltarea muzeografiei sătmărene.

Cuvintele de salut ale oficialităţilor locale au fost urmate de cele ale reprezentanţilor Ministerului Culturii şi Cultelor, lucrările sesiunii desfăşurându-se apoi pe două secţiuni, debutând cu tema prezentată de Paula Popoiu: *Modalităţi de cercetare şi înregistrare a monumentelor de arhitectură populară. Planul naţional de cercetare a monumentelor de arhitectură vernaculară.*

Activitatea muzeelor de etnografie din Ungaria a fost prezentată de Péter Németh, István Páll şi László Cservenyák, iar cea a Muzeului de Arhitectură Populară din Ujgorod de către Gabriela Andziav şi Tomas Sopco.

Reprezentanţii muzeelor din România s-au remarcat prin susţinere lucrărilor pe care le inserăm în rândurile următoare, în ordinea prezentării lor:

1. Ioan Toşa, Muzeul de Etnografie al Transilvaniei, Cluj-Napoca
"Necesităţi şi posibilităţi de salvare a materialelor culturii populare transilvănene".

2. Ioan Godea, Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea
"Etnografia încotro?".

3. Mihai Dâncuş, Muzeul Maramureşului, Sighetu Marmaţiei
"Maramureş-zonă etnografică periclitată de dispariţia şi/sau dezagregarea valorilor culturii materiale şi spirituale".

4. Corneliu Bucur, Complexul Naţional Muzeal "Astra" Sibiu
"Criza muzeelor în societatea românească se adânceşte. Management muzeal, diletantism, impostură şi profesionalism".

5. Georgeta Iuga, Muzeul Judeţean Maramureş
"Patrimoniul rural în pericol".

6. Iuliana Blaga, Muzeul de Etnografie al Transilvaniei, Cluj-Napoca
"Cercetarea etnografică între sat şi oraş".

7. Constantin Petre, Muzeul Satului Bucureşti
"Impactul modernităţii asupra satului tradiţional".

8. Ioana Dâncuş, Muzeul Maramureşului, Sighetu Marmaţiei
"Elemente etnografice specifice românilor din dreapta Tisei. Modalităţi de realizare a unor colecţii patrimoniale".

9. Aurel Prepeliuc, Muzeul Etnografic al Bucovinei, Suceava
"Potenţialul etno-turistic în Munţii Căliman".

10. Cristian Balasan, Centrul de Formare, Educaţie Permanentă şi Management în Domeniul Culturii, Bucureşti
"Păstoritul montan în zona Covasna".

11. Mircea Taban, Muzeul Banatului Montan, Reşiţa
"Industriile populare în zona etnografică culoarul Timiş-Cerna".

12. Corina Bejinariu, Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău
"Resemantizări ale doliului sub impactul raportului rural-urban".

13. Olimpia Fărcaş, Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău
"Practici divinatorii de aflarea norocului la căsătorie".

14. Maria Magdalena Lobonţ Puşcaş, Muzeul Judeţean Satu Mare
"Trecerea de la tradiţional la modern în Ţara Oaşului. Rituri de trecere. (Proiect pentru cercetare etnografică de teren)".

15. Adina Popa, Muzeul "Astra" Sibiu
"Influenţele culturii germane asupra etniilor din bazinul Tisei Superioare. Consideraţii asupra cercetărilor de teren din vara anului 2001".

16. Florin Filip, Direcţia Muzee, Colecţii, Arte Vizuale
"Introducerea tehnologiei informaţionale în muzee – tipuri de abordare, experienţe similare, perspective".

17. Ştefan Enyedi, Muzeul Judeţean Satu Mare
"Aspecte ale culturii şvabilor din Ungaria".

18. Liuba Horvat, Muzeul Judeţean Satu Mare
"Cercetare etnografică de teren. Minoritatea ucraineană din judeţele Satu Mare şi Maramureş".

19. Alina Nogradi; Zoltán Tóth, Muzeul Judeţean Satu Mare
"Cercetare etnografică de teren. Obiceiuri populare din zona Codru".

20. Alina Nogradi, Muzeul Judeţean Satu Mare
"Volohii-români din Transcarpatia".

21. Daniela Bălu, Muzeul Judeţean Satu Mare
"Cultura materială şi spirituală din Bazinul Tisei Superioare. Influenţa populaţiei germane asupra culturii celorlalte etnii" (Cercetare pluridisciplinară de teren).

Exprimându-ne regretul nerealizării obiectivului tipăririi volumului care să includă lucrările prezentate în cadrul sesiunii naţionale, întreprindere nefinalizată datorită faptului că cea mai mare parte a specialiştilor nu şi-au trimis lucrările pentru publicare, concluzionăm prin remarcarea caracterului heteroclit al acestora, substituit desigur tematicii abordate: ***Etnologia de urgenţă şi utilizarea tehnologiei informaţiei în muzeele etnografice.***

Este inexigibilă abordarea exhaustivă a problematicii propuse iniţial, dar se cuvine a remarca profesionalismul dovedit în dezbaterea subiectelor, maniera solid documentată de susţinere a ideaticii ce a stat la baza lucrărilor individuale, punându-se accentul pe necesitatea recrudescenţei activităţilor de salvare a patrimoniului cultural material şi imaterial.

Sesiunea Naţională de Etnografie a oferit Muzeului Judeţean Satu Mare şi oportunitatea vernisării a două expoziţii temporare: *Cultura populară din nord-vestul Transilvaniei,* acesteia alăturându-i-se expoziţia documentară: *Raport preliminar al cercetării pluridisciplinare de teren: Cultura materială şi spirituală din bazinul Tisei Superioare. Influenţa populaţiei germane asupra culturii celorlalte etnii,* activităţi înscrise în programul de cercetare şi valorificare ştiinţifică a patrimoniului cultural deţinut de muzeul sătmărean, dar şi prilej de a dovedi, încă o dată, abnegaţia şi spiritul responsabilităţii, demonstrate şi cu această ocazie de colectivul instituţiei noastre.

Adresăm, şi pe această cale, tuturor specialiştilor, mulţumiri pentru răspunsul la invitaţia lansată, pentru onoarea pe care ne-au făcut-o prin participarea la lucrările sesiunii, gratitudinea noastră îndreptându-se şi spre instituţiile care şi-au adus aportul financiar: Ministerul Culturii şi Cultelor, Consiliul Judeţean Satu Mare şi Forumul Democrat German, filiala Beltiug.

Pertinenţa afirmaţiilor făcute încă în secolul trecut de G. Oprescu: *în aceste condiţiuni, rolul nostru, al celor cari iubim arta, este clar indicat. El devine o adevărată îndatorire naţională:* ***păstrarea a tot ce a mai rămas,*** îşi demonstrează veridicitatea, parcă mai pregnant decât oricând, şi la începutul mileniului III, unirea eforturilor financiare ale autorităţilor locale, cu priceperea şi entuziasmul specialiştilor în domeniu, fiind soluţia salvatoare pentru împlinirea acestui deziderat.

Relaţia muzeu-şcoală

Brăduţ Popdan

Practica relaţiilor cu publicul, în cadrul instituţiei noastre a impus tipuri de acţiuni ce s-au dovedit eficiente, dar au avut ca urmare şi identificarea unor anumite categorii de vizitatori cu cerinţe culturale tot mai bine definite. În relaţia care se stabileşte între muzeu şi publicul vizitator, îndeosebi cu publicul tânăr, se creează un raport subtil între personalul implicat în pedagogia muzeală şi cei cărora li se adresează această activitate – primul are un rol determinant, activ în modelarea acestora din urmă, existând însă şi un revers al procesului, când grupurile nu mai sunt o masă impersonală, fără preferinţe, ci impun anumite opţiuni, muzeografului revenindu-i rolul de a găsi răspunsul cel mai potrivit acestor deziderate. În aceste condiţii, oferta instituţiei trebuie să fie promptă, înainte ca disponibilitatea apărută să se stingă.

Tinerii au arătat întotdeauna mai multă receptivitate faţă de activităţile desfăşurate de muzeu. De aceea, manifestările dedicate copiilor şi tineretului au fost, în general, mai bine structurate decât cele adresate adulţilor.

Concretizarea celor prezentate anterior s-a făcut de către muzeul nostru printr-o serie de acţiuni, împreună cu elevi şi studenţi ai instituţiilor de învăţământ sătmărene. Dintre acestea evidenţiem câteva:

Expoziţia de artă plastică şi decorativă *"Lumea mea"*, a copiilor de la Clubul Elevilor, prilejuită de Ziua Internaţională a Copilului – 1 Iunie. Această acţiune a copiilor a devenit permanentă (şi) datorită interesului manifestat de către copii, care au fost deosebit de încântaţi văzând că pot să-şi expună lucrările într-o instituţie cum este muzeul, cu atât mai mult cu cât expoziţia a avut afişe, invitaţii, catalog, deci toate cele necesare expoziţiei unui artist consacrat.

Aceste manifestări dau prilejul copiilor să se remarce – un exemplu concludent în acest sens este cel al Lucianei Tămaş, care, ulterior, a expus în întreaga ţară, chiar şi în străinătate (Franţa).

O altă componentă a colaborării dintre muzeu şi şcoală o reprezintă pregătirea de către specialişti ai muzeului nostru, a unor clase de elevi, în vederea susţinerii examenului de capacitate, dar şi unor grupuri de la liceele sătmărene pentru participarea la concursuri pe teme etnografice, la faza interjudeţeană şi, ulterior, la faza naţională. Rezultatul acestor eforturi s-a concretizat prin premiile obţinute de către aceştia.

Un vădit interes l-au manifestat elevii faţă de arheologie. Instituţia noastră a venit în întâmpinarea acestui interes, prin prezentarea unor materiale video, reprezentând săpături arheologice efectuate pe raza judeţului Satu Mare. Prin intermediul acestor materiale, elevii s-au familiarizat cu ceea ce înseamnă un şantier arheologic. Una dintre materializările acestor acţiuni a constituit-o participarea unora dintre aceştia – pe perioada vacanţelor de vară – la săpăturile arheologice efectuate de către muzeul nostru.

O colaborare foarte bună am mai avut şi cu studenţii Facultăţii de Istorie din Cluj-Napoca, la săpăturile arheologice care s-au efectuat în zona Carei-Bobald, constituindu-se acolo un şantier-şcoală.

Pentru a concluziona, din cele prezentate mai sus rezultă necesitatea strângerii legăturilor între muzeu şi şcoală – instituţii cu caracter formativ – prin cunoaşterea opţiunilor acestei categorii de public (ce manifestări le-ar capta interesul, ce expoziţii ar dori să vadă), obiectivul acesta fiind unul prioritar pentru acţiunile viitoare ale instituţiei muzeale.

The relationship between museum and school

Summary

This paper presents the general relation established between museum and school. To illustrate with examples, the author emphasized some concrete actions organized by our institution in co-operation with highschools, even with students, actions that proved to be extremely useful and had a real success.

Satu Mare – Studii şi comunicări (Seria II Istorie-Etnografie-Artă), nr. XVII – XXI, 2000-2004

1. Fondul "Prefectura judeţului Satu Mare". Szatmár Vármegye Levéltára. 14O2–1919, Editat de Arhivele Autonomiei Comitatului Szabolcs-Szatmár-Bereg şi Direcţia Judeţeană Cluj a Arhivelor Naţionale, Cluj-Napoca – Nyíregyháza, 2000, 187 pag.

Iniţiativa remarcabilă a celor două instituţii partenere din România şi Ungaria, ce demonstrează prin acest volum că nu au numai menirea de a tezauriza importante fonduri documentare, dar şi pe aceea de a le face publice, este neîndoielnic salutară, implicit datorită muncii laborioase de catagrafiere a fondurilor arhivistice, dar şi a efortului de tipărire bilingvă (volum român-maghiar). În completarea acestor caracteristici, autorii realizează o prezentare a sistemului iniţial de păstrare a fondului Prefecturii judeţului Satu Mare, restabilind sistemul organic unitar al actelor provenite de la acelaşi creator de fond, documente care, datorită consecinţelor istorice ale primului război mondial, s-au divizat între două state: România şi Ungaria

Potrivit informaţiilor oferite de autorii îndrumarului: Kiss András (Cluj-Napoca), Lucia-Augusta Şerda (Cluj-Napoca) şi Henzsel Ágota (Nyíregyháza), arhiva de odinioară a comitatului Satu Mare se găseşte în prezent repartizată în 3 locuri, şi anume:

1. – Direcţia Judeţeană Cluj a Arhivelor Naţionale: materialul arhivistic din perioada regimului de stări, precum şi materialul din secolele XIX-XX.
2. – Direcţia Judeţeană Satu Mare a Arhivelor Naţionale: o mică parte a perioadei 1895-1922.
3. – Arhivele Autonomiei Comitatului Szabolcs-Szatmár-Bereg, Nyíregyháza: arhiva fostului comitat revenită Ungariei.

Fondul arhivistic de la Nyíregyháya păstrează, aproape în totalitate, *protocoalele adunărilor generale ale comitatului, actele dietale, evidenţele nobiliare, materialul arhivistic cu caracter de colecţie, repertoriile de arhivă ale actelor vechi, sistematizate în unităţi arhivistice pe probleme.*

Arhivele clujene tezaurizează *aproape fără lipsuri materialul propriu-zis de acte, subseriile cu caracter juridic constituite pe probleme cu acte începând din secolul al XVI-lea, fascicolele grupate pe probleme după 1790, repertoriile de arhivă divizate pe probleme, întocmite pentru fascicolele amintite.*

Volumul cuprinde în introducere şi un istoric al ordonării şi înregistrării documentelor din Fondul "Prefectura judeţului Satu Mare", precizând şi localităţile sau ţările în care acesta a fost mutat după 1918. Pentru a facilita obţinerea informaţiilor, necesare cercetătorilor, sunt specificate şi modalităţile de regăsire a documentelor (cote, numere de inventar, numerele cutiilor, etc.), urmate de *Conspectul materialelor arhivistice din componenţa fondului arhivistic "Prefectura judeţului Satu Mare": Nyíregyháza – Materialul arhivistic păstrat la Nyíregyháza în ordinea prezentării în volum; Specificarea părţilor structurale ale fondului amintite în volum potrivit listei fondurilor; Cluj Napoca – Specificarea seriilor tematice de documente păstrate la Cluj, în ordinea apariţiei lor în volum.*

În ergonomia structurală volumul este constituit din 4 capitole principale, incluzând la final şi lista actelor păstrate în prezent la arhiva din Satu Mare. Cele 4 capitole conţin: **A. Actele perioadei regimului de stări (până în 1849), B. Actele perioadei absolutismului şi a dualismului (după 1849), C. Actele plăşilor (după 1849), D. Protocoale şi registre auxiliare.**

Redactorii responsabili ai lucrării sunt Dr. Nagy Ferenc şi Dr. Ioan Drăgan, autorii clujeni folosind prezentarea de fond întocmită de doamna Rozalia Texe, precum şi informaţii puse la dispoziţie de domnul Lucian Cucuiet, directorul Direcţiei Judeţene Satu Mare a Arhivelor Naţionale. Au fost utilizate şi rezultatele cercetărilor proprii efectuate de domnul Balogh István, lectorul volumului.

Reprezentând un excelent sprijin în munca de cercetare, acest instrument de evidenţă al fondului arhivistic "Prefectura judeţului Satu Mare", are cu certitudine şi meritele de a promova cunoaşterea trecutului comun al celor două ţări, deziderat devenit, aşa cum specificau editorii lucrării, *un imperativ profesional promovat şi de către organismele internaţionale de profil, dar şi o datorie majoră faţă de ştiinţa istorică şi opinia publică din ţările noastre, angajate decis pe calea colaborării, încrederii reciproce şi a integrării europene.*

Tipologia lucrărilor comune, în redactarea cărora sunt implicaţi parteneri din ţări vecine sau a căror istorie s-a intersectat pentru o vreme, are beneficiul de a promova ambele opinii, susţinute ştiinţific de documente, venind în sprijinul veridicităţii şi comprehensiunii trecutului istoric. **(Daniela Bălu)**

2. **Bujor Dulgău, Claudiu Porumbăcean, *Oameni din Sătmar*,** Editura Solstiţiu, Satu Mare, 2000, 256 pag.

Cartea pe care o prezentăm reuneşte eforturile documentaristice susţinute de doi slujitori ai arhivelor satmărene, unul cu o experinţă vastă în domeniu şi cu o pregătire profesională demnă de cel mai mare respect, înnobilată de pasiunea faţă de istorie, virtuţi ce-i sunt caracteristice istoricului Bujor Dulgău, completate în mod fericit de strădania celuilalt autor, Claudiu Porumbăcean, aflat la început de drum, dar debordând de entuziasmul şi energia lucrativă a tânărului dornic de afirmare, susţinută de capacitatea intelectualului înscris pe calea cercetării asidue a documentelor istorice.

Beneficiind de un *Cuvânt înainte* ce-l are ca autor pe Prof. univ. dr. Doru Radosav, o personalitate marcantă, un iubitor al istoriei sătmărene, a cărui activitate va constitui cu siguranţă, peste vremi, subiectul unei cărţi despre oamenii de seamă ai Sătmarului, volumul *Oameni din Sătmar* prezintă datele biografice a 148 de personalităţi satmărene, completate de alte 53 prezentate în *Anexă*, aducând în faţa cititorului *succinte informaţii despre viaţa, traiectoria profesională şi opera unor oameni de seamă, legaţi de spaţiul sătmărean prin obârşie ori prin activitate.*

Adoptând o prezentare fără ierarhii, ce ar fi stabilite după criterii mai mult sau mai puţin obiective, autorii au apelat la ordonarea alfabetică a numelor, o metodă pragmatică prin care se contracarează din start orice discuţii polemice. Spaţiul geografic la care se face raportarea nu se limitează doar la teritoriul judeţului Satu Mare, cuprinzând şi numele unor personalităţi din regiunile învecinate (Sălaj, Bihor, Maramureş, Ugocea), într-o firească abordare determinată de schimbările configuraţiei teritoriale pe care judeţul Satu Mare le-a suferit de-a lungul secolelor.

Alături de calităţile oferite de un instrument de lucru, gen dicţionar istoric al personalităţilor, cartea este considerată de cei doi autori drept *una de restituire istorică... la care poate apela orice cititor, de la cel avizat la cel de rând.* Modestia celor doi istorici este evidenţiată de scuzele pe care le aduc în *Cuvântul către cititor*, motivată de imposibilitatea de a realiza o lucrare exhaustivă (câţi cercetători pot avea asemenea realizări?), susţinându-şi bunele intenţii prin *gândul sincer al unei cuvenite reparaţii de ordin moral vizavi de cei care nu mai sunt, dar care au însemnat ceva în istoria Sătmarului.* Vom da, în acest sens, doar un singur exemplu, al unei personalităţi mai puţin cunoscute de publicul larg, dar de numele căreia se leagă realizări importante, ce au contribuit la modernizarea şi dezvoltarea judeţului Satu Mare: Octavian Ardelean (1899-1974), prefect al judeţului în perioada 1935-1937, ani în care se construiesc edificii de marcă: Palatul Prefecturii (actualul Muzeu Judeţean), Catedrala Ortodoxă, Biserica "Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril", statuia Dr. Vasile Lucaciu, Spitalul din Negreşti, ş.a.

Datele de ordin biografic sunt întregite aşadar de informaţii ce ilustrează evenimente istorice, evoluţii sociale, politice şi culturale, evidenţiind modul în care personalităţile prezentate s-au implicat în desfăşurarea lor.

Apreciem, deopotrivă, şi citatul introductiv ales de autori: *Încă în suta şaptesprezecea, Miron Costin scria regelui Poloniei că* ***cel mai frumos şi mai corect dialect românesc, cel mai apropiat de graiul italic, se vorbeşte la Sătmar*** (M. Eminescu, ziarul "Timpul", 4 noiembrie 1882).

Considerentele noastre susţin prezenţa acestei cărţi în toate bibliotecile sătmărene, inclusiv a celor particulare, atât pentru caracterul documentar, dar şi datorită modelelor de comportament, atitudine, implicare, devotament şi responsabilitate oferite de oamenii cei mai de seamă ai Sătmarului. **(Daniela Bălu)**

Cornel Grad, Doru E. Goron, 1918/1919. *Contribuţii sălăjene la Marea Unire*, Colecţia Biblioteca Limes, Ed. Limes, Zalău, 2000, 304 p.

Acum aproape 20 de ani Episcopia ortodoxă din Oradea prin episcopul de luminoasă amintire dr. Vasile Coman iniţia publicarea unui volum închinat Marii Uniri din 1918 de pe teritoriul de atunci al eparhiei: Bihor, Satu Mare şi Sălaj.

Din motive ţinând de cenzura exercitată pe atunci de partidul comunist, lucrarea deşi a fost finalizată, nu a putut să apară în forma iniţială, autorii din cele 3 judeţe amintite fiind nevoiţi să le publice în 3 monografii separate. Astfel a apărut în 1992 cartea lui Viorel Faur, ***Viaţa politică a românilor bihoreni (1918-1919)***, urmată apoi de lucrarea lui D. Radosav şi V. Ciubotă, ***1918 în Sătmar***, apărută în 1996.

Lucrarea celor doi istorici sălăjeni, Cornel Grad şi Doru E. Goron şi intitulată ***1918/1919. Contribuţii sălăjene la Marea Unire***, apărută în Editura Limes în anul 2000, este rodul unor ani de intense cercetări în fondurile şi colecţiile arhivelor din Bucureşti, Cluj-Napoca, Braşov, Alba Iulia, Oradea, Piteşti, Baia Mare, Zalău, precum şi în arhivele ecleziastice din majoritatea localităţilor judeţului Sălaj.

Rezultatul acestor laborioase cercetări îl constituie o monografie de 302 pagini structurată în trei mari părţi. Prima parte se referă la istoriografia problemei privită din unghiul contribuţiilor sălăjene la acest subiect, situaţia revoluţionară din octombrie-noiembrie 1918 din Sălaj, intitulată sugestiv "Revoluţie şi anarhie în Sălaj. Dezintegrarea administraţiei maghiare", constituirea şi activitatea consiliilor şi gărzilor naţionale române sălăjene, participarea sălăjenilor la Alba Iulia, mergând până la instalarea administraţiei româneşti în ianuarie-aprilie 1919. Autorii apreciază că la Alba Iulia au participat din Sălaj 62 de delegaţi oficiali şi în jur de 500-600 de participanţi neoficiali trimişi de comunităţile româneşti sălăjene, dornice de a lua parte la marele eveniment de la Alba Iulia.

Partea a II-a a lucrării aduce în prim planul istoriei cincisprezece microbiografii a unor personalităţi de rangul doi, cu contribuţii excepţionale în planul afirmării deziderateloror româneşti pe meleagurile sălăjene. Trebuie remarcat că în vâltoarea evenimentelor din octombrie 1918 – aprilie 1919 aceste personalităţi, dar şi mulţimea celor neamintiţi, preoţi, învăţători, notari etc., au constituit baza trainică a tuturor acţiunilor de organizare a românilor în lupta pentru înfăptuirea României Mari.

Ultima parte este formată din 80 de documente în marea lor majoritate inedite despre acţiunile româneşti din toamna anului 1918 şi primăvara lui 1919.

În fine monografia este însoţită de un util indice toponimic şi onomastic.

Din păcate autorii au omis necesitatea unui rezumat într-o limbă străină, lucrarea nefiind accesibilă cercetătorilor de pe alte meleaguri.

Aceasta nu ştirbeşte cu nimic valoarea ştiinţifică a monografiei celor doi istorici sălăjeni, lucrarea adăugându-se firesc şirului de studii consacrate activităţii consiliilor şi gărzilor naţionale româneşti din toamna anului 1918 şi primăvara anului 1919: Blaj, Cluj-Napoca, Bihor, Satu Mare, Mureş, etc. **(Viorel Ciubotă)**

1. Omagiu istoricului Valeriu Florin Dobrinescu, coord.: Horia Dumitrescu, Colecţia: *O viaţă pentru istorie*, Muzeul Vrancei, Ed. Pallas, Focşani, 2003; 830 p.

Acest masiv volum a ieşit de sub tipar şi a fost lansat pe piaţa cărţii la mijlocul lunii octombrie 2003, în cadrul unei emoţionante manifestări omagiale organizate de Muzeul Vrancei, cu doar 2 luni şi jumătate înainte ca cel sărbătorit (prof. univ. dr. V. Fl. Dobrinescu) să treacă, în 27 decembrie, Styxul... Destinul (ajutat şi de strădania generoasă a unor prieteni statornici, ca dr. ist. Horia Dumitrescu – coordonatorul volumului, prof. univ. Gh. Buzatu, prof. univ. Doru Tompea, prof. univ. Ion Pătroiu) a vrut, pesemne, să-i ofere prestigiosului istoric o ultimă şi binemeritată bucurie: aceea de a-şi vedea încununată, antum – cu ocazia aniversării a 60 de ani de viaţă şi 30 de ani de ani de prodigioasă activitate pe tărâmul ştiinţei istorice –, opera printr-o recunoaştere publică incontestabilă, din partea majorităţii colegilor de profesie. Ceea ce, să recunoaştem, în lumea destul de strâmtă a istoricilor români, de ieri şi de azi, este o întâmplare rarissimă.

Sumarul acestui volum omagial reuneşte 42 de studii şi articole semnate de autori/istorici consacraţi, alături de alţii, mai tineri, în plină afirmare, formaţi în şcolile ieşene, bucureştene şi craiovene. Volumul debutează – aşa cum este firesc pentru acest gen editorial – cu un splendid *Elogiu colegial,* al prof. univ. Florin Constantiniu, membru corespondent al Academiei Române, care creionează un sugestiv profil al personalităţii şi operei sărbătoritului: "Cine scrutează bibliografia istoriografiei româneşti în perioada postdecembristă constată că Valeriu Florin Dobrinescu este istoricul cu cea mai bogată producţie de carte (**N.n. C.G.**: 22 cărţi, 17 editări şi îngrijiri de ediţie, 54 volume în colaborare, 113 studii şi articole), iar cine cunoaşte personal pe deţinătorul acestui record ştie că el este un sfânt al muncii. Din cercetarea trecutului, Valeriu Florin Dobrinescu şi-a făcut rostul de căpetenie al vieţii lui. Valeriu Florin Dobrinescu trăieşte întru istorie şi pentru istorie". Pe aceeaşi linie se înscriu şi următoarele 2 articole semnate de Ion Pavelescu – *Densitatea discursului istoriografic* ("Construcţia discursului istoriografic ţine, în egală măsură, de artă şi ştiinţă, iar Valeriu Florin Dobrinescu pare a stăpâni mijloacele menite să facă această alchimie nu numai eficientă, ci şi percutantă") şi Doru Tompea – *Valeriu Florin Dobrinescu şi valorificarea operei lui Petre Andrei.*

Categorial, jumătate din materiale abordează, în principal, domeniul istoriei relaţiilor internaţionale şi diplomaţiei (Dinică Ciobotea, Jipa Rotaru, Constantin Dinulescu, Mioara Georgescu, Ioan Scurtu, Horia Dumitrescu, Gh. Buzatu, Viorel Gheorghe, Cezar Mâţă, Alexandru-Alin Spânu, Lenuţa Nicolescu, Daniel Onişor, Mircea Serediuc şi Petre Opriş, Doru Bratu, Corneliu Filip, Cornel Grad) iar cealaltă jumătate probleme privitoare la diverse aspecte ale istoriei medievale (Stela Cheptea, Sorin Iftimi), moderne (Mite Măneanu, Vasile Novac, Sorin Damean, Ion Pătroiu – *Independenţa de stat – cerinţă vitală pentru încadrarea deplină a României în edificiul Europei moderne*, Jipa Rotaru, Andrei Nicolescu,) şi contemporane a României (Vladimir Osiac, Aurel Pentelescu, Constantin I. Stan, Ioan Saizu, Marian Moşneagu, Cornelia şi Cristian Ghinea, Elena Istrăţescu, Domnica Negulescu-Chiriceanu, Gavriil Preda, Daniel Ciobanu, Gh. Nicolescu, Silviu B. Moldovan), inclusiv laudatio, memoriul de activitate ştiinţifico-didactică şi bibliografia aparţinând lui Valeriu Florin Dobrinescu.

Dintre materialele consacrate istoriei relaţiilor internaţionale, diplomaţiei, etc. – domeniul de cercetare predilect al lui V. Fl. Dobrinescu – semnalăm, cu deosebire: Dinică Ciobotea – *Reaşezări politice în "Spaţiul Otoman" în prima fază a "Chestiunii Orientale";* Mihai Macuc – *Unele consecinţe ale Tratatului de Pace de la Bucureşti din 28 iulie/10 august 1913* Mioara Georgescu – *Cooperarea militară româno-franceză între anii 1920-1930*; Ioan Scurtu – *Câteva reflecţii asupra întrevederii lui Gheorghe Brătianu cu Adolf Hitler (16 noiembrie 1936)*; Horia Dumitrescu – *Conferinţele lui Nicolae Titulescu în Marea Britanie (iunie 1937)*; Gh. Buzatu – *Politica externă a României în ajunul conflagraţiei mondiale din 1939-1945*; Cezar Mâţă – *România şi războiul informaţiilor. Serviciile secrete care au acţionat în cel de-Al Doilea Război Mondial*; Nicolae Ciobanu – *Eforturile şi sacrificiile armatei române în bătălia de la Stalingrad*; Lenuţa Nicolescu – *Diplomaţia militară românească 1945-1947. Sfârşit de capitol*; Corneliu Filip – *Tratatul de la Varşovia şi principalele crize contemporane (1955-1991)*; Cornel Grad – *Amurgul Mişcării Legionare din emigraţie, reflectat în corespondenţa privată (1982-1991).*

În finalul acestei scurtissime prezentări a unui volum omagial dedicat unei personalităţi de anvergură a istoriografiei româneşti din ultimele 3 decenii, noi, cei care ne îndeletnicim cu scrierea istoriei, se cuvine să reţinem concluzia definitorie formulată, în *Elogiu colegial*, de Florin Constantiniu despre sacrificiile şi satisfacţiile profesiei noastre: "Valeriu Florin Dobrinescu oferă colegilor săi exemplul unei activităţi ştiinţifice prodigioase, al unei modestii, atât de rare la noi, şi al unui devotament profesional fără limite". **(Cornel Grad)**

2. *Cultură sătmăreană în presa interbelică.* (Gheorghe Toduţ: studiu introductiv, selecţia textelor, îngrijirea ediţiei; Editor: Direcţia pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural Naţional a Judeţului Satu Mare), Ed. Solstiţiu, Satu Mare, 2003; 284 p.

Lăudabile, deopotrivă, inițiativa editorului (Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național a Județului Satu Mare) și eforturile îngrijitorului acestei ediții de texte selectate din presa interbelică sătmăreană, Gh. Toduț – autor, totodată, al studiului introductiv (29 p.) – de a pune la îndemâna celor interesați de evoluția climatului cultural românesc nord-vestic în deceniile 3 și 4 ale secolului trecut o asemenea lucrare documentară.

În *Studiul introductiv*, structurat pe 4 subcapitole (*Realități culturale sătmărene în primii ani după Unire (1920-1921), Contribuția unor tineri intelectuali din Vechiul Regat și Transilvania la afirmarea național-culturală a părților sătmărene după 1918, Revista "Țara de Sus" și disputa asupra numelui orașului Satu Mare, Reviste culturale sătmărene*), harnicul cercetător Gheorghe Toduț intreprinde o judicioasă radiografie a tabloului cultural-național al acestui ținut situat la frontiera nord-vestică a etnicului românesc, relevând contribuția concertată la ridicarea spirituală a zonei a puținilor intelectuali români localnici (cunoscutul luptător național Dr. Vasile Lucaciu și fratele său, Constantin) și a celor veniți – și împământeniți aici – din alte părți de țară (Dariu Pop, Anton Davidescu, G.M. Zamfirescu, George A. Petre, D. Hinoveanu, Eugen Seleș, Al. Nicorescu, Octavian Ruleanu, Vasile Scurtu, etc.), prin reorganizarea învățământului preuniversitar de toate gradele, editarea de ziare și reviste ("Satu Mare", Țara de Sus", "Săgeata", "Sentinela de Nord", Mustul care se limpezește", "Muguri", "Afirmarea", "Datina") și reactivarea ASTREI.

Din cele 123 de texte (articole de presă) selectate și inserate în acest volum, câteva ne-au atras, cu deosebire, atenția și le semnalăm ca atare: "Importanța revistelor din noile provincii", "Ofensiva culturală", "Sătmarul nu intră în zona culturală?", "Un colț de Românie nouă", "ASTRA ne cheamă", " Lipsa unei politici culturale la Satu Mare", Vechimea elementului românesc în Sătmar", "După zece ani de viață școlară românească", Aspectele culturale ale graniței noastre", "Pentru o istorie a Sătmarului", Conștiință națională și geografie", "George Mihail Zamfirescu. Un gând pios din Sătmarul întâielor sale debuturi", "Gânduri pentru acei ce nesocotesc necesitățile spirituale ale Sătmarului". În concluzie, o lucrare utilă de istorie culturală locală, care presupune o necesară continuare într-o viitoare carte despre tabloul postbelic al vieții culturale sătmărene. În definitiv, viața acestei regiuni nu s-a oprit în august 1940. **(Cornel Grad)**

3. George Vulturescu, *Cultură și literatură în ținuturile Sătmarului. Dicționar (1700-2000)*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2000, 297 p. [Cuvânt înainte – G. Vulturescu, p. 5-9; Postfață – Nae Antonescu, p. 265-268; Anexe I – II, p. 271-285; Bibliografie generală, p. 289-291]

Conform datelor tehnice enumerate în *Cuvântul înainte*, semnat de G. Vulturescu, pentru includerea celor 147 de scriitori – n.n.: poate mai corect era temenul "autori" sau "personalități culturale" –, indiferent de etnie, nominalizați în acest dicționar s-a utilizat un triplu criteriu de selecție (1."scriitori născuți în județul Satu Mare"; 2."scriitori care s-au stabilit, naturalizat, pe parcursul anilor în județul Satu Mare"; 3. "scriitori «în trecere» prin Satu Mare"), iar pentru publicații (22 la număr) exclusiv cel al locului de apariție. La fel, n-ar fi stricat să se precizeze și că limitele spațial geografice de referință ale județului Satu Mare sunt cele stabilite prin reorganizarea teritorial-administrativă din 1968, care sunt sensibil diferite față de cele dinainte de începutul deceniului 6 al secolului trecut. S-ar fi evitat unele posibile obiecții de "imperialism" local în dauna județelor vecine, Maramureș, Bihor și Sălaj (cum este cazul unor scriitori ca Valeriu Achim, Ady Endre, Ady Mariska, C-tin Alpini, Ioan Ardeleanu Senior, George Boitor, Petru Bran, Petru Cupcea, Gheorghe Glodeanu, Mircea Gozaru, Vasile Iuțiu, Iustin Popfiu, etc.).

Trecând peste aceste observații minore, trebuie, cu necesitate, să apreciem cum se cuvine efortul benedictin, responsabil și de lungă durată pentru a culege și selecta din noianul de informații – multe minore sau contradictorii – date sugestive, certe, demne să justifice opțiunile autorului pentru a le include în acest dicționar și, totodată, spre a trezi interesul beneficiarilor lui – cititorii. Din acest punct de vedere, rezultatele sunt pe măsură și G. Vulturescu merită toate laudele pentru că prin acest dicționar a contribuit rodnic la o mai bună și dreaptă cunoaștere (și recunoaștere) a personalităților culturale născute ori împământenite aici, la frontiera nord-vestică a României, sau chiar a celor aflate doar «în trecere», mai mult sau mai puțin grăbită, dar rămasă în memoria colectivă a locului. În acest sens, articolele consacrate fiecărei personalități sunt judicios structurate, cuprinzând, fiecare, datele biografice și bibliografice esențiale (civile, studii, activitate profesională și de creație cultural-literară, debut etc.), referințe critice și opinii despre operă, care oferă cititorului un summum de informații utile, verificate. Poate doar unele scăpări de corectură, strecurate pe alocuri, mai ales la toponimele străine de județ, stârnesc ceva nedumeriri (vezi Vîjuleț – corect: Vînjuleț; Glodu Someșului, nu Gladu; Cheresig, nu Chersig, etc.), dar nu sunt de natură a pune la îndoială valoarea indiscutabilă a lucrării de față. **(Cornel Grad)**

VARIA – Recenzii: Liuba Irina Horvat

1. Cornel Grad, *Al II-lea Arbitraj de la Viena (30 aug. 1940). Poziţia armatei române,* Biblioteca Limes, Colecţia Historia Diplomaţie, Ed. Limes, Zalău, 2000, ed. a II-a (revăzută şi adăugită), 400 p.; rezumat în lb. engl., bibliografie, abrevieri, indice de nume.

Într-o *Notă asupra ediţiei a II-a*, autorul arată că ediţia I a acestei lucrări a văzut lumina tiparului la Iaşi, în octombrie 1988, Editura Institutului European – Colecţia *Istorie şi Diplomaţie*, însă, cu două inadmisibile greşeli comise de redactorul responsabil: 1). formularea titlului *Al doilea arbitraj de la Viena* - aşa cum apare pe coperta I – este greşită. Titlul iniţial corect era cel care apare pe coperta ediţiei a 2-a; 2). un întreg capitol (*Introducere. Consideraţii generale*) a fost uitat pe dinafară, deşi în *Cuvântul înainte*, se comentează exact chestiunile din acest capitol lipsă, iar la începutul rezumatului în engleză se fac referiri exprese la conţinutul acestuia. În consecinţă, această a II-a ediţie repară erorile comise de editorul ieşean şi adaugă o serie de anexe documentare la capitolele III şi IV, inclusiv elemente iconografice inedite.

Sumarul acestui volum cuprinde, în ordine: *Cuvânt înainte* – semnat de V. Fl. Dobrinescu, *Postfaţă la ediţia I* – Dumitru Şandru, *Introducere. Consideraţii generale* – capitolul lipsă din ediţia I, 4 capitole (cap. I – *Politica externă a României între Anschluss şi cesiunile teritoriale din vara anului 1940*, cap. II – *Integrarea armatei române în sistemul de apărare prin mijloace politico – diplomatice şi militare a frontierei de vest (1919-1940)*, cap. III – *Evacuarea teritoriilor cedate în vara anului 1940: privire comparativă*, cap. IV – *Patru ani de eforturi pentru limitarea şi anularea consecinţelor Diktatului de la Viena (1940-1944)*, anexe documentare, şi încheiere.

Capitolele I – III includ câte 2 subcapitole, fiecare, iar capitolul IV 3 subcapitole, astfel: cap. I (A. *Preliminarii politico – diplomatice ale cesiunilor teritoriale româneşti (1938-1940)* şi B. *Cea mai neagră vară a României din secolul XX: Cesiunile teritoriale şi sfârşitul României Mari (26 iunie-7 septembrie 1940)*; cap. II (A. *Planurile de apărare a frontierei de vest în perioada interbelică*; B. *Statutul şi rolul armatei române în perioada dictaturii carliste (1938-1940)*; cap. III (A. *Evacuarea teritoriilor româneşti cedate în vara anului 1940*; B. *Evacuarea Transilvaniei cedate)*; cap. IV (A. *Acţiuni politico-diplomatice ale regimului antonescian*, B. *Reclamaţiile româneşti adresate Comisiei de ofiţeri din Cluj*, C. *Propaganda militară clandestină, prin radio, în frontul anti-Diktat).*

Aşa după cum remarcă şi prof. univ. Valeriu Florin Dobrinescu, „Structura lucrării este judicios alcătuită, capitolele II şi IV fiind, din punctul de vedere al noutăţilor, cele mai reuşite. Tot astfel, capitolul III". Această opinie este împărtăşită şi de prof. univ. dr. Dumitru Şandru, care afirmă: „ Privind în ansamblu, volumul Al II-lea Arbitraj de la Viena, al domnului Cornel Grad, poate şi trebuie să fie apreciat ca unul din cele mai valoroase studii consacrate acestui subiect. Nu numai baza documentară solidă, dar şi maniera de a trata problemele, structura lucrării, concluziile ei logice şi stilul în care este scrisă fac din ea o realizare incontestabilă a istoriografiei româneşti din ultimele decenii". Subscriem şi noi întru totul la această idee, mai ales că ediţia a II-a a fost revăzută şi adăugită cu un capitol nou, plus o anexă documentară şi material iconografic inedit, care sporesc volumul informaţional şi interesul cititorului. De altfel, din informaţiile prof. univ. Stepan Vidnjanki (Kiev – Ucraina), am aflat că acest volum face parte din bibliografia obligatorie a Institutului de Istorie de pe lângă Academia de Ştiinţe a Ucrainei), ceea ce demonstrează, o dată în plus, buna primire şi interesul de care se bucură volumul comentat. **(Liuba Irina Horvat)**

2. Cornel Grad, Corina Bejinariu, Ioan Maria Oros, *Memorii, jurnale şi însemnări transilvane (1938-1989),* Biblioteca Limes, Colecţia Historia – Documenta, Ed. Limes, Zalău, 2000, 375 p.

Volumul cuprinde 9`documente comentate (memorii, jurnale şi însemnări), care se referă la perioada 1938-1989, cca. o jumătate de secol din istoria Transilvaniei contemporane, şi este structurat pe 4 mari capitole, în afară de Introducere şi Postfaţă: 1). *Împotriva dictaturii carliste (1938-1940)*, cu două subcapitole: a). *Memorandumul românilor din Transilvania prezentat de fruntaşii PNŢ regelui Carol al II-lea (15 decembrie1938)*, p. 7-52 şi b). *Iuliu Maniu vs. dictatura carlistă (un rechizitoriu dur, mereu actual)*, p. 53-98, semnate de Cornel Grad; 2). *1940-1945. Al II-lea Arbitraj de la Viena (30 august 1940) şi consecinţele sale* cu 2 subcapitole: a) C. Grad, I. M. Oros, *Jurnalul versificat al diacului Petru Fodoca din Cizer: Din război (1942)*, p. 99-164; şi b). Cornel Grad *Memoriile diplomatului ardelean Vasile Stoica despre situaţia incertă a Transilvaniei de Nord (noiembrie 1944-februarie 1945)*, p. 165-202; 3). *Începuturile şi originile omului nou, de tip „bolşevicus"*, cu 2 subcapitole: a). C. Grad *Cazul „Valentin Sima"*, p. 303-222, C. Grad *Un profesor şimleuan, „nereeducat": Ioan Ossian*, p. 223-229; 4) *Victoria deplină a omului nou la oraşe şi sate*, cu subcapitolul C. Bejinariu, Alexa Paşca: *Cronicile satului Aluniş*, p. 230-373.

În *Introducere* se precizează că aceste documente aparţin categoriei memorii (memorandumuri), declaraţii ale unor personalităţi politice de primul rang (exemplu Iuliu Maniu), sau ale unor înalţi funcţionari diplomatici ardeleni cu vechi state de serviciu (încă înainte de Marea Unire, ca Vasile Stoica etc.), fie jurnale, cronici, însemnări ale unor personalităţi locale. În acest sens, majoritatea acestora continuă şi reconfirmă o practică dragă mentalităţii transilvane premoderne şi moderne: redactarea unor proteste scrise pentru autorităţile vremii, sub forma unor „prea grațioase suplici", dar şi însemnări de tip jurnal, cronici, corespondenţă de familie – „menite să fie o stavilă în calea uitării, şi în acelaşi timp, un refugiu izbăvitor, compensatoriu în faţa răului social – politic generalizat. Dealtfel, acesta este mesajul esenţial al acestor documente ilustrând mentalitatea transilvană post Marea Unire, întărit şi de un vechi text de pe un Pentecostarion din Borşa – Maramureş (1768), transpus pe coperta 4: „Mâna ce au scris va putrezi, iară hârtié cé slabă va rămâné". **(Liuba Irina Horvat)**

3. Poveşti şi legende din istoria regiunii Eurocarpatice, apărută la ed. Solstiţiu, Satu Mare, 2004, 160 p.

Volumul cuprinde 160 de pagini, împărţit în 3 capitole, care la rândul lor sunt subdivizate pe subcapitole. Volumul are o introducere realizată de Ladislau Kónya.

Volumul este realizat în limba ucraineană, cu o variantă a introducerii în limba română.

Capitolul I "Poveşti şi legende din satele ucrainene din Maramureş", cuprinde 22 de legende şi poveşti, împărţite în 4 subcapitole:

a). Legende privind proveniența şi denumirea satelor şi a formelor de relief;
b). Poveşti populare;
c). Legende şi poveşti privind mitologia;
d). Legende despre haiduci.

Capitolul II "Poveştile populare a regiunii Eurocarpatice", împărţit în 3 subcapitole:

a). Primul fără temetică;
b). Poveşti despre Matei Corvin;
c). Poveştile ţiganilor din Ucraina.

Capitolul III "Poveştile populaţiei regiunii Eurocarpatice, cu 8 capitole:

a). Poveşti medievale;
b). Poveşti despre năvala tătară;
c). Legendele din timpul curuţilor (1707-1711);
d). Legende despre istoria satelor;
e). Legende haiduceşti – despre Pintea şi Olexa Doboş;
f). Revoluţia din 1848;
g). Legendele sec. XX.

Bine structurat pe capitole, cu o tematică interesantă, oferă cititorului o imagine de ansamblu asupra credinţelor populare, a trecutului istoric şi a personalităţilor care au influenţat viaţa politică şi culturală a zonei de proveniență ale legendelor şi poveştilor. Acestea sunt păstrate în frumoasa limbă a etniei ucrainene din regiune şi reprezintă un izvor preţios pentru cititori, în ceea ce priveşte mentalitatea locuitorilor vorbitori de limbă ucraineană şi a credinţelor legate de evoluţia regiunii Eurocarpatice.

Apreciem efortul colectivului liceului Taras Şevcenko din Sighet şi a d-lui Ladislau Kónya de a se îngriji să apară un astfel de volum al legendelor şi poveştilor populaţiei ucrainene din regiune. **(Liuba Irina Horvat)**

1. Ovidiu Ghitta, ***Naşterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existenţă (1667-1761)***, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001

Specialist în istoria medie şi premodernă a României şi în istoria Bisericii Unite cu Roma, domnul Ovidiu Ghitta se opreşte în cartea de faţă asupra începuturilor întemeierii Bisericii greco-catolice din Sătmar şi a dezvoltării ei în perioada 1667–1761. Lucrarea de faţă este structurată în 3 capitole ample, precedate de o introducere care subliniază importanţa subiectului tratat, urmate de concluzii care concentrează, în câteva pagini, ideile principale, punctate pe parcursul cărţii.

Aşa cum am arătat mai sus, în partea introductivă a volumului de faţă, autorul explică motivele pentru care s-a aplecat asupra acestui subiect, cu deosebire cele generate de existenţa unor goluri în cunoaşterea istoriei evoluţiei Bisericii Unite cu Roma. Aceste lipsuri menţionate anterior nu se datorează inexistenţei documentelor şi mărturiilor de epocă, ori dezinteresului istoricilor, ci faptului că ele au fost evitate cu bună ştiinţă, din diferite motive. S-a oprit asupra Sătmarului şi datorită curiozităţii explicabile a unui „fiu al locului" pentru trecutul zonei, dar şi datorită unor extrem de disparate şi mărunte informaţii existente în circulaţie, care au lăsat să se întrevadă că geneza şi evoluţia Bisericii Unite din zona avută în vedere reprezentau un subiect de mare interes.

Pe parcursul celor trei capitole – *Unirea* (p. 17-149), *În umbra episcopatului latin (1716-1761),* p.151-289, şi *Criza Unirii* (p. 291-247), autorul prezintă premizele întemeierii Bisericii Unite cu Roma în Sătmar, eforturile pentru organizarea ei, evoluţia ei de-a lungul secolului XVIII, precum şi criza prin care a trecut în perioada mişcării călugărului Sofronie, mişcare care a avut ecouri chiar şi în zona citată. Pe parcursul lucrării este foarte bine pus în lumină faptul că, deşi a trecut aproape un secol între momentul emiterii privilegiului leopoldin adresat comunităţii levantine din Mintiu şi cel al depăşirii crizei confesionale generate în Sătmar de colaboratorii călugărului Sofronie (sau între declanşarea procesului de afirmare,la nivelul comitatului, a unei Biserici Unite de rit grec şi evenimentul care a pus în discuţie existenţa acelei denominaţiuni), Biserica a reuşit să treacă cu bine peste toate greutăţile şi zdruncinările existenţei sale.

Bilanţul perioadei evocate de autor dezvăluie faptul că, în cazul rezultatelor obţinute în ceea ce priveşte organizarea şi administraţia bisericii, a reformării corpului clerical, catehezei sau a devoţiunii, se poate vorbi de o anumită mediocritate în raport cu intenţiile celor preocupaţi de aceste activităţi. În sarcina acţiunilor viitoare rămăseseră foarte multe de îndeplinit, dar,. totuşi, un lucru este sigur, şi anume: faptul că, la capătul acestui interval de timp, Biserica păstorită de Manuel Olsavsky avea deja câteva trăsături care o deosebeau de cea condusă, în anul 1690, de Josif Camillius. Extrem de bine documentată, scrisă într-un limbaj elevat, dar, totodată, pe înţelesul tuturor, lucrarea în discuţie aduce informaţii preţioase asupra întemeierii şi evoluţiei Bisericii greco-catolice din comitatul Satu Mare, în primul ei secol de existenţă (1667-1761). **(Paula Virag)**

2. ***Poveşti şi legende din istoria Euroregiunii Carpatice,*** vol 1-2, coord. Ladislau Konya, Ed. Solstiţiu, Satu Mare, 2004, 151 p.

Ciclul de poveşti şi legende din istoria Euroregiunii Carpatice cuprinde trei volume: primul editat în limba română, al doilea în limba maghiară, iar cel de al treilea, lansat recent, în limba ucraineană. Lucrarea de faţă îşi îndreaptă atenţia asupra primelor două. Îndrumarea culegerii poveştilor şi legendelor, precum şi structura celor două cărţi au fost realizate de domnul Ladislau Kónya, volumele fiind redactate şi editate cu sprijinul Fondului de Dezvoltare a Euroregiunii Carpatice, de către Liga Pro Europa – Filiala Satu Mare.

Volumul în limba română are 151 pagini, iar cel în limba maghiară 191 pagini, cuprinzând 125 de poveşti şi legende, împărţite în două capitole mari, care, la rândul lor, sunt divizate în subcapitole, în funcţie de tematica şi subiectul poveştilor şi legendelor pe care le conţin.

În *Introducerea* celor două volume, domnul Ladislau Kónya subliniază faptul că culegerile aflate în atenţia noastră nu au pretenţia de a fi „lucrări folclorice de strictă specialitate cu rigorile caracteristice", pentru că unele legende au fost transcrise, înlocuindu-se cuvintele ieşite din uz sau cu specific local, pentru a se uşura astfel receptarea textului de către şcolarii de astăzi.

Capitolul *Poveştile popoarelor din Euroregiunea Carpatică* cuprinde 34 de legende împărţite în legende despre pământ şi elemente ala naturii, poveşti despre Matei Corvin şi poveştile ţiganilor din Ucraina. Alături

de legende şi poveşti româneşti din Transilvania, capitolul I cuprinde şi o legendă a secuilor bucovineni, două poveşti poloneze şi ucrainiene şi o poveste slovacă.

Capitolul II, intitulat *Legende populare din Euroregiunea Carpatică,* este împărţit în 8 subcapitole: 1. *Legende medievale*: este tematica primei părţi, cuprinzând un număr de 6 legende, dintre care două îşi au originea în zona Moldovei; 2. *Legende legate de turci*: prezintă imaginea păstrată în folclorul românesc în legătură cu prezenţa turcilor în regiunea aflată în atenţia noastră. Au fost incluse în această parte şi două legende din zona Bihorului, şi anume de la Diosig şi Salonta; 3. *Legende de pe vremea curuţilor*: prezintă portretul lui Francisc Rákoczi II, aşa cum a fost păstrat în mentalitatea populară, precum şi momente din lupta de eliberare condusă de acesta în perioada 1703–1711. Toate informaţiile sunt filtrate prin prisma imaginii pe care omul simplu a păstrat-o vis à vis de momentele şi personalităţile prezentate; 4. *Legendele legate de atacul tătarilor din 1717* sunt în număr de 13 şi cuprind în cadrul lor şi o legendă ucraineană. Realizează un tablou al spaimei şi terorii produse asupra autohtonilor de către venirea tătarilor a căror imagine era de oameni răi, cruzi, diabolici; 5. *Legende din istoria satelor*: includ credinţele populare legate de întemeierea, organizarea şi evoluţia unor sate din regiunea aflată în atenţia volumelor de faţă; 6. *Legende despre haiduci* oferă imaginea păstrată în folclorul euroregiunii carpatice despre Pintea Gabor şi a cetei sale de haiduci. Se remarca strânsa legătură dintre elementele naturii şi haiducul Pintea, toate concurând la succesul acţiunilor sale; 7. *1848 – epoca revoluţiei* cuprinde elemente ale folclorului popular în ceea ce priveşte personalităţile marcante ale revoluţiei paşoptiste din Transilvania şi Ungaria, precum şi relaţia dintre români şi unguri din perioada amintită mai sus; 8. *Legendele secolului XX* sunt de origine maghiară, ucraineană, slovacă, română, unele fiind culese chiar din părţile Moldovei.

Demn de remarcat este faptul că, la sfârşitul fiecărei poveşti sau legende, cuprinse în volumul de faţă, sunt amintiţi informatorii, precum şi cei care le-au cules. Legendele şi poveştile cuprinse în cele două volume dovedesc bogăţia spirituală a grupurilor etnice care trăiesc în Euroregiunea Carpatică. Este destul de greu să delimităm foarte clar poveştile de legende, pentru că, de multe ori, găsim elemente fantastice şi în cadrul legendelor, iar în unele poveşti apar personaje legendare. Trebuie remarcat efortul colectivului care s-a îngrijit de editarea celor două volume, scopul lor fiind de a prezenta istoria convieţuirii etniilor române, maghiare, poloneze, slovace, şvăbeşti, ucrainene şi rrome prin legende şi povestiri. **(Paula Virag)**

VARIA – Recenzii: Andrea Bertici

1. Hans Gehl, *Donauschwäbische Lebensformen an der Mittleren Donau. Interethnisches Zusammenleben und Perspektiven* (*Modul de viaţă al şvabilor din Bazinul Dunării Mijlocii. Convieţuire interetnică şi perspective*), Marburg, N. G. Elwert Verlag, 2003, 330 p. + 7 p. – publicaţiile Comisiei pentru Studierea Etnografiei Germanilor Răsăriteni.

Printre publicaţiile Comisiei pentru Etnografia Germană şi Est-Europeană, în cursul anului 2003, s-a publicat, ca rezultat al cercetării pluridisciplinare, un nou volum al lingvistului şi etnografului de origine germană dr. Hans Gehl.

În centrul volumului, intitulat "Donauschwäbische Lebensformen an der Mittleren Donau. Interethnisches Zusammenleben und Perspektiven" (Modul de viaţă al şvabilor din zona Dunării Mijlocii. Convieţuire interetnică şi perspective), se află obiceiurile şvabilor dunăreni, reflectate în munca zilnică şi la sărbători. Datorită ponderii mari a categoriei ţăranilor şi faptului că în oraşe a trăit o ţărănime urbanizată, cultura unui popor este definită de tradiţia vieţii săteşti. Din această cauză, majoritatea obiceiurilor au origine ţărănească.

Formulate în partea introductivă, volumul îşi propune să răspundă la următoarele întrebări: cine sunt şvabii dunăreni; din ce ţări ale Europei Centrale provin; ce fel de obiceiuri şi particularităţi au adus din regiunea de baştină; cum s-au modificat aceste particularităţi în decursul secolelor, în condiţiile specifice ale regiunilor de colonizare din sud-estul Europei; ce au preluat de la etniile învecinate şi ce au oferit acestora, cum s-au manifestat diferitele limbi şi culturi din această zonă; cum decurge, în prezent, integrarea şvabilor expulzaţi şi emigraţi? De asemenea, partea introductivă ne oferă o bogată prezentare cronologică a lucrărilor apărute în domeniul etnografiei şvabilor dunăreni. Amintindu-i pe cercetătorii Karl Manherz, Ingeborg Weber Kellermann, Annemie Schenk, Hermann Bausinger, autorul este pe deplin de acord cu importanţa studiului sistemului de relaţii dintre lumea socială şi culturală, din trecut şi din prezent, împreună cu acele procese dinamice şi dialectice care le însoţesc. Volumul pune accent şi pe interpretarea interferenţelor culturale şi economice dintre majorităţi şi minorităţi etnice. Printre autorii care s-au ocupat de studiul obieciurilor, dialectelor şi vieţii economice înşiră pe cercetătorii Anton Tafferner, Heinrich Schmidt etc. Printre numeroasele lucrări, sunt menţionate publicaţiile apărute în cadrul Institutului Şvabilor Dunăreni şi a Comisiei pentru Etnografia Germană şi Est-Europeană.

Noţiunea de şvabi dunăreni, adesea utilizată în literatura de specialitate din domeniul istoriei, geografiei şi etnografiei, este, de fapt, o generalizare, deoarece prin ei se înţelege totalitatea coloniştilor germani aşezaţi, în secolele XVIII şi XIX, în Bazinul Panonic. Astfel, această denumire, alături de şvabi, desemnează şi un număr mare de franci, palatini, bavarezi, austrieci, silezieni, etc. Sosiţi din diferitele părţi ale Germaniei (Sud-Vestică, Centrală), din Austria, din partea nordică a Elveţiei, coloniştii veniţi cu obiceiuri, dialecte şi porturi diferite, datorită mediului înconjurător şi a popoarelor învecinate, în decursul a mai multor generaţii, şi-au dezvoltat o identitate proprie. Această identitate constă în uniformizarea obiceiurilor, precum şi dezvoltarea modului specific de construcţie a localităţilor şi a caselor. Referindu-se la gospodăriile şvăbeşti, autorul accentuează faptul că aceşti colonişti au adus din locurile natale noi metode de organizare a gospodăriei, prin care, astfel, au contribuit la dezvoltarea noilor regiuni. Caracteristic pentru gospodăria şvăbească până la sfârşitul secolului al XIX-lea este monocultura grâului şi a porumbului. Între cele două războaie mondiale situaţia economică a şvabilor dunăreni atinge nivelul cel mai ridicat, datorită extinderii creşterii animalelor (vite şi porci), precum şi a viticulturii. Tot acest capitol ne oferă informaţii despre evoluţia numerică a coloniştilor, precum şi despre situaţia politică de după 1945.

În viaţa de zi cu zi, în cadrul comunităţilor şvăbeşti, a avut o mare importanţă păstrarea tradiţiilor. Printre acestea amintim: sistemul de moştenire, sărbătorile de peste an, şi obiceiurile legate de prepararea alimentelor. Începând cu capitolul al 3-lea, volumul prezintă obiceiuri referitoare la alimentaţie, agricultură, port şi sărbători. Un deosebit merit al volumului este analiza obiceiurilor din punct de vedere al originii şi al evoluţiei lor, precum şi al preluării anumitor elemente de la popoarele învecinate. În primii ani după colonizare, în alimentaţie s-au folosit, în mare măsură, legumele iar, mai târziu, se preferau mâncărurile preparate din carne de porc. Autorul evidenţiază faptul că evoluţia obiceiurilor alimentare a fost influenţat, pe de-o parte, de mediul geografic, iar, pe de altă parte, de modul de viaţă al etniilor conlocuitoare. Printre principalele alimente se pot aminti: pâinea, supa, legumele, făina, şi mâncărurile din carne. În familiile svăbeşti deosebit de preţuită a fost pâinea. Înainte de a tăia pâinea, se făccea de 3 ori semnul crucii peste ea. Copiii au fost, astfel, educaţi încât, după mâncare, să nu lase, cumva, resturi de pâine, iar dacă o bucată a căzut pe podea, aceasta a fost sărutată. Credinţa era foarte importantă în viaţa coloniştilor, de aceea, volumul ne oferă o bogată descriere a sărbătorilor religioase. Hramul bisericii (Kirchweich-ul) este considerat cea mai frumoasă şi mai însemnată dintre sărbătorile religioase. Cu elemente specifice şvăbeşti ca pomul de mai, buchetul de rozmarin, portul, dansurile, întreaga organizare a sărbătorii, hramul bisericii contribuie, în mare măsură, la păstrarea solidarităţii din cadrul comunităţilor rurale.

În foarte puţine lucrări se pune accentul pe analiza actualei situaţii în ceea ce priveşte păstrarea identităţii etnice. În ultimul capitol, autorul se ocupă de perspectivele şvabilor dunăreni, accentuând că, în ciuda emigrărilor masive, mai sunt încă reale şanse pentru păstrarea identităţii acestei etnii, cei rămaşi fiind capabili de a conserva şi

perpetua elementele culturii germane.

Această carte este de mare folos pentru noi toţi, locuitori ai unei regiuni multietnice, oferind posibilitatea de a cunoaşte o etnie cu care, zi de zi, intrăm în contact, sub formă de vecinătate, de prietenie, sau chiar de rudenie.

De aceea, o recomandăm, nu doar specialiştilor, ci tuturor celor care sunt dornici să cunoască modul de viaţă al şvabilor dunăreni de la colonizare până în zilele noastre. (**Andrea Bertici**)

2. Hans Gehl, *Wörterbuch der donauschwäbischen Baugewerbe, (Dicţionar pentru meseria de constructor la şvabii dunăreni),* Stuttgart, Jan Thorbecke Verlag, 2000, 505 p. + 22 p. – terminologia meseriei de constructor;

3. Idem, *Wörterbuch der donauschwäbischen Bekleidungsgewerbe, (Dicţionar pentru meseria croitoriei la şvabii dunăreni),* Jan Thorbecke Verlag, 1997;

4. Idem, *Wörterbuch der donauschwäbischen Landwirtschaft, (Dicţionar pentru agricultori la şvabii dunăreni),* Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2003, 566 p. + 22 p.– terminologia meseriei de agricultor.

Specializat în domeniul dialectologiei şi etnografiei, dr. Hans Gehl este un autor consacrat al dicţionarelor privind terminologia meseriilor tradiţionale ale şvabilor dunăreni. Cele trei volume se referă la meseriile de constructor, croitor, şi agricultor, fiind publicate în anii 1997-2003, în cadrul Institutului Şvabilor Dunăreini din Tübingen. Fondat în anul 1987, Institutul se ocupă de cercetarea şvabilor dunăreni, specializându-se pe mai multe domenii: cercetarea istoriei şi evoluţiei şvabilor dunăreni în localităţile colonizate, problema migrării, a integrării în noile comunităţi, precum şi pe formarea dialectelor locale. Dr. Hans Gehl este coordonator al Secţiei de Dialectologie şi Etnografie, a cărui obiectiv este cercetarea şi prezentarea ştiinţifică a dialectului german în teritoriile colonizate, a terminologiei specifice diferitelor profesii (rurale şi urbane) şi al interferenţei cu celelalte etnii din Europa de Est.

Sursa cercetării documentare o constituie interviurile cu persoane din localităţile teritoriilor colonizate (peste 1900 de interviuri sunt realizate, între anii 1987-1998, de către dr. Hans Gehl, iar 100, efectuate între anii 1958-1965, sunt preluate de la alte instituţii: Institutul pentru limba germană din Mannheim, Catedra de germanistică din Budapesta, Institutul Johannes Künzig din Freiburg). Dicţionarul este rezultatul prelucrării a circa 1000 de interviuri având cu tema centrală meseriile de croitor, constructor şi agricultor.

Primele două dicţionare, apărute în anii 1997 şi 2000, se referă la limbajul utilizat de meşteşugarii şvabi în domeniile construcţiilor şi croitoriei. Acestea cuprind termeni referitori la limbajul tehnic al meşterilor, la atelier, materiale de lucru şi uneltele utilizate în procesul muncii etc. Limbajul tehnic utilizat de către meşteşugari cuprinde atât cuvinte din dialectul local, cât şi din limbajul tehnic. Acest limbaj este influenţat atât de dezvoltarea dialectului, datorită influenţelor istorice, cât şi de impactul popoarelor învecinate. Sosind din diverse locuri de baştină, cu diferite dialecte (francă, palatină, bavareză, alemană, şvabă, etc.), în decursul secolelor, acest limbaj a trecut prin schimbări, dezvoltându-se aşa numite zone dialectale. Limbajul s-a uniformizat,. prima dată, la nivelul localităţii, astfel încât limba de circulaţie s-a format din dialectul adus din locul de baştină, ori din amestecul a mai multor dialecte. În partea introductivă a dicţionarelor sunt tratate specificităţile acestor dialecte, menţionând zonele de răspândire a acestora.

Categoria meşteşugarilor s-a distins, în mai multe privinţe, de categoria ţăranilor: în localităţile unde numărul meşteşugarilor era mare, aceştia au avut bune contacte cu intelectualitatea şi cu autorităţile satului, astfel încât, la petreceri sau la hramul bisericii, ei au ocupat locuri separate, neavând contacte cu ţăranii, iar căsătoriile dintre cele două grupe sociale nu erau bine văzute. Diferenţele se observau la îmbrăcăminte, tipul de construcţie al gospodăriei şi limbaj. În timp ce ţăranii păstrau formele tradiţionale de port şi de organizare a gospodăriei, meşteşugarii se orientau spre modă. În secolele XVIII şi XIX în administraţia publică, şcoli, comerţ s-a utilizat un limbaj austriac cu caracteristici bavareze. De aceea, limbajul specific al meşteşugarilor este alcătuit din limbajul specific tehnic, din elemente ale dialectului local şi din elemente ale limbajului de circulaţie bavareză şi austriacă.

Publicat în anul 2003, "Dicţionarul agriculturii şvabilor dunăreni" cuprinde termeni referitori la lucrările agricole, organizarea gospodăriei ţărăneşti, instrumentarul agricol şi utilizarea lui, la plante, animale ş.a.m.d. Limbajul utilizat de ţărani, datorită puţinelor contacte cu exteriorul localităţii, este, în mai mare măsură, influenţat de dialectul local decât în cazul limbajului utilizat de meşteşugari. Specific pentru agricultura şvăbească a fost asolamentul trienal, iar în dezvoltarea gospodăriilor ţărăneşti un mare rol l-au avut cultivarea cerealelor şi creşterea animalelor.

Recomandăm aceste volume, în primul rând, specialiştilor din domeniul etnografiei şi lingvisticii, care, datorită amplei culegeri de cuvinte referitoare la viaţa şvabilor dunăreni şi la dialectele utilizate, poate fi un mare ajutor în cercetarea şvabilor, dar şi în cercetarea relaţiilor interetnice din zonele de colonizare. Fiecare termen conţine varianta fonetică, referiri la dialect, explicaţia acestuia şi trimiteri la cuvintele din dicţionar cu conţinuturi asemănatoare. Este de remarcat ilustrarea pe hartă a teritoriilor de colonizare şi a localităţiilor, iar explicaţia anumitelor termeni este însoţită de materiale grafice. **(Andrea Bertici)**

VARIA – Recenzii: Nogradi Imre

1. Lucia Cornea, Repertoriul vechilor ateliere fotografice din Oradea (1852-1950), Ed. Muz. Ţării Crişurilor, Oradea, 1999.

Lucrarea Doamnei Lucia Cornea, *Repertoriul vechilor ateliere fotografice din Oradea (1852-1950)* este o lucrare bilingvă, apărută în Editura Muzeului Ţării Crişurilor din Oradea în 1999, venind în ajutorul celor interesaţi sau preocupaţi de cercetările de istoria fotografiei, cercetări care, precum afirmă autoarea, în România sunt abia la început.

Cartea de faţă este rodul unor lungi cercetări întreprinse în vederea descoperirii atelierelor fotografice din Oradea. În vederea documentării, autoarea a efectuat două stagii de documentare la Budapesta şi Debreţin, după care a urmat munca anevoioasă de studiere a unor colecţii de fotografii publice şi particulare.

Primul capitol face referire la atelierele fotografice timpurii ce s-au înfiinţat la Oradea, primul atelier fotografic fiind amintit în 1852 ca aparţinând pictorului Mezey Lajos. Fotografiile ce au rămas de la acesta sunt de fapt dagherotipii. Precum reiese din acest capitol, mulţi fotografi, pentru a dobândi cunoştinţele profesionale necesare, făceau călătorii la Viena, München sau Paris.

Capitolul următor tratează ultimele două decenii ale secolului 19, care reprezintă perioada clasică a fotografiei vechi la Oradea, ce începe o dată cu deschiderea în 1884 a atelierului ce a aparţinut fotografului Fekete Sándor, primul fotograf artist şi teoretician al fotografiei la Oradea. În această perioadă se observă o creştere a numărului de ateliere şi se înregistrează solicitări din ce în ce mai numeroase, un pas important în acest sens fiind apariţia ferotipiei la Oradea care, având preţ scăzut s-a bucurat de foarte mult succes. În perioada mai sus amintită apar albumele fotografice (albume de familie, albume cu parlamentari, vederi din localităţi, albume etnografice, etc.), atelierele fotografice orădene implicându-se şi în producerea cărţilor poştale ilustrate, precum şi în realizarea unor fotocopii după documente.

Capitolul consacrat atelierelor fotografice la începutul secolului 20 semnalează o creştere spectaculoasă a numărului total de ateliere. Ferotipiile continuau să fie foarte solicitate, mai ales de oamenii mai puţin înstăriţi. La începutul anului 1910, atelierele orădene au început să se alinieze progresului, începând să fotografieze şi la lumină artificială.

În capitolul ce tratează atelierele fotografice în perioada interbelică, se observă că activitatea fotografică dobândeşte elan prin înfiinţarea Asociaţiei Fotografilor Profesionişti din Oradea, în octombrie 1922. Perioada interbelică înregistrează o creştere foarte mare a numărului fotografilor amatori, un alt aspect de care trebuie ţinut seama este că în această perioadă câştigă din ce în ce mai mult teren fotoreportajul, existând câteva ateliere mult solicitate pentru acest gen de fotografii.

Între 1940-1950, o parte din fotografii orădeni au mult de suferit, este vorba de fotografii evrei care au fost deportaţi, de unde nu se întorceau întotdeauna, atelierele lor fiind des revendicate de către urmaşi. În cazuri mai fericite, dacă reuşeau să se întoarcă din lagăre, au început să-şi refacă atelierele, să angajeze personal, să-şi refacă stocul de materiale şi să-şi reconstituie clientela.

Autoarea dedică un capitol al lucrării fotografilor amatori din Oradea care şi-au adus aportul la dezvoltarea şi răspândirea activităţii fotografice, unii din ei atingând performanţe considerabile. Fotografii amatori din Oradea au înfiinţat o asociaţie care se număra printre primele de acest gen, numită Cercul Fotografilor Amatori din Oradea, înfiinţat la 11 iulie 1903.

Un scurt capitol este dedicat şi comerţului cu articole fotografice, acesta fiind o necesitate ţinând cont de răspândirea fotografiei, de numărul mare al celor preocupaţi şi pasionaţi de fotografie.

În încheiere, autoarea publică repertoriul atelierelor fotografice profesioniste, fiind trecut proprietarul, perioada de funcţionare, adresa, profilul (portrete etc.), locul de păstrare a fotografiilor originale în colecţii, bibliografie şi menţiuni. În cazul listei ce cuprinde fotografii amatori, primele două rubrici precizează perioada de activitate şi profesia. Ultima listă cuprinde un număr de comercianţi de articole fotografice. În finalul lucrării apare un număr de 37 de fotografii pe care autoarea le considera reprezentative pentru ilustrarea epocii în care au fost făcute. Lucrarea se remarcă prin buna structurare a informaţiei, listele publicate la sfârşitul lucrării fiind de mare folos pentru cel ce caută informaţiile esenţiale despre activitatea desfăşurată de către fotografii orădeni (profesionişti sau amatori) sau cel care e interesat de primele magazine ce desfăşurau comerţ cu articole fotografice, autoarea căutând şi reuşind din plin să introducă cititorul în atmosfera epocilor prezentate. **(Nogradi Imre)**

ISSN 0258 - 1358
editura muzeului sătmărean